بســـــــــم الله الرحمن الرحيم

İtalya Ricali ile Mustafa Kemal Temaslarının Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Etkisi Üzerine Bir Zaman Akışı (1918-1923)

Ömer Faruk Altay[*]

Takdim

Elinizdeki eser, İtalyan devlet ricali ile Mustafa Kemal temaslarını, Türkiye'deki rejim değişikliğinin belirleyici sebeplerinden birisi addediyor.

Harekat-ı Milliyeyi ve Kemalist Cumhuriyeti bir İtalyan projesi olarak görmek ne kadar hatalıysa İtalyan ameliyatının bütünüyle başarısız olduğunu zannetmek de o kadar yanlıştır. İtalyan faktörü, Harekat-ı Milliyenin başlangıcına, seyrine, netayicine müessir fevkalâde âmillerdendi. Mesela İtalya, Yunan'ın İzmir'e çıkartılması ve İzmir'deki müsademe komplosu vakıalarında azmettirici mevkiindeydi. Akabinde, Yunan'a karşı tahrik ettiği İTC milliyetçi fraksiyona el altından müzaheret-kredi-silâh-mühimmat tedarik etmişti ve fakat fraksiyonu tamamen kontrol altına alamayacaktı. Zaten İtilaf Devletlerinin en zayıf halkası İtalya, İTC milliyetçi fraksiyonla temas kuran, onu teşvik tensik takyid tahdid etmeye çalışan tek dış mihrak değildi. Üstüne üstlük İtalya'da vuku bulan kabine tahavvülatı, siyasî istikrarsızlık, dış politikada vites ve şerit değişimlerine de sebebiyet vermişti.

Okuyucular, sabırlı davrandıkları takdirde, muhtelif türde çok sayıda şaşırtıcı verilerle karşılaşacaklardır.

Atıf Gösterimi: Ömer Faruk Altay. (2026, Ekim 29). İtalya Ricali ile Mustafa Kemal Temaslarının Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Etkisi Üzerine Bir Zaman Akışı (1918-1923) [Erken Erişim]. *Tarih Tahkik*, tarihtahkik.com adresinden edinilmiştir.

[ÖFA notu: Bu nakıs ve son okuması maalesef yapılamamış eserin erken erişime açılmasını, bazı zarurat vechile münasib gördük. Referanslar ile nadir sayıdaki tahlillerimiz sarahaten ayırt edilebilir vaziyetdeler binaenaleyh bilgi fişlerinden müteşekkil musannef bir dosya mahiyetindeki eserin erbabına takdim edilmesi herhalde faydalı olacakdır zannımız galib geldi, böylece muhtemel kusurları da tesbit ve tashih edilebilecekdir (29 Ekim 2026).]

[*] Türkiye siyasî tarihi (~1906-1923~) sahasında bağımsız araştırmacı-yazar. 1994 miladî senesinde İstanbul'da dünyaya geldi. Lisans tahsilini İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde ikmal etti. Meslekî okur-yazarlık vetiresinde, dünya görüşü ve ilmî alakası dönüşüm geçirdi ve bu vechile aynı bölümdeki yüksek lisans tahsilini terk etmek zorunda kaldıydı. Halihazırda, (*1*) 1918-1922 Harekat-ı Milliye'nin tarihini bilhassa Kemalist cuntanın devletleşmesi vakasındaki Müttefik ve Bolşevik düvel yardımlarının etkilerini; (*2*) 1906-1918 İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin tarihini bilhassa az bilinen cihetlerini tetkik ediyor. Elektronik posta: tarihtahkik@gmail.com.

Bazı Şahide İktibaslar

"İtalyanların Anadolu'da başlayan bağımsızlık hareketine sempati besleyip ve el altından yardımda bulunması, kendi çıkarlarının yanı sıra, ellerindeki savaş artığı malzemenin değerlendirileceği bir fırsat olarak baktığını düşünmek de mümkündür."[1]

"Anadolu'daki kendi çıkarları Yunan çıkarlarıyla çatışan İtalyan'lar, Ulusal Akım'a, bu akımın başlangıcından beri, yine kendi çıkarları adına yardımda bulunmaya çalışıyorlardı."[2]

"İtalyanların Kuvâ-yı Milliye'ye karşı ılımlı tutumları, bir yerde ortak düşman olan Yunanlılara karşı gizli bir işbirliğiyle sınırlı kalmamış, sonraki dönemin politikalarını da olumlu yönde etkilemiştir. Ancak, İtalyanlar resmî söylemlerde Kuvâ-yı Millîye'yi desteklediklerini inkar etmişlerdir."[3]

"Yunanlıların İzmir'e çıkmalarından on beş gün önce İtalyanlar tarafından işgal edilmiş olan Antalya artık Türkiye'ye yapılan silah sevkiyatının başlıca giriş limanı haline gelmişti."[4]

"İtalyanlar [..] Türk milliyetçilerine gizli bilgi de veriyorlardı. Çoğu kez, Mustafa Kemal, İtilâf devletlerinin niyeti ve tasarıları konusunda, bunlar açığa vurulmadan çok önce, İtalyan kaynaklarından güvenilebilir önemli bilgiler alıyordu. [..] İtalyanlar, Türk milliyetçilerinin ulusal direnişini destekliyorlar; özellikle Yunanlılara karşı çete kurmaya teşvik ediyorlardı."[5]

"İtalya, Anadolu'da ve Bulgaristan'da yaptığı gibi, Epir bölgesinde de yerli halkı yunan işgaline karşı ayaklandırmaktan geri durmadı..."[6]

"Mazlum ve değeri bilinmeyen hükümetlerin idarecileri olarak D'Annunzio ve Mustafa Kemal, ortak paydaya sahip şahsiyetler olmaları hasebiyle zaten temas halindeydiler."[7]

"Yunanlılara karşı vur kaç taktiğiyle savaşan Kuva-yı Milliye birliklerinin İtalyan işgal bölgesini kullanması da İtalyanları bu mücadelenin dolaylı taraflarından biri yapmıştır."[8]

"Kemalizm'in tarih felsefesi [..] faşist tarih felsefelerine benzer biçimde, tarihin bir noktada durdurulup sıfırdan başlayabileceğini/başlatılabileceğini benimser ya da iddia eder."[9]

---

1 Mevlüt Çelebi. (2002). *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri* içinde (s. 315). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

2 Salâhi R. Sonyel. (1995). *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri* içinde (s. 119). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

3 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 181.

4 Arnold J. Toynbee. (2000). *Türkiye: Bir Devletin Yeniden Doğuşu* (K. Yargıcı, çev.) içinde (c. 2, s. 35). İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.

5 Salâhi R. Sonyel. (1987). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika* (2. baskı) içinde (c. 1, s. 167). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

6 Dimitri Kitsikis. (1964). *Yunan Propagandası* içinde (s. 72). İstanbul: Meydan Neşriyat.

7 Giovanni Rizzo, *D'Annunzio e Mussolini. La verita sui loro rapporti*, 1960, s. 102; Aktaran: Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 60.

8 Mevlüt Çelebi. (2022). "İtalyan Basınında Türk Zaferi ve Başkomutan Atatürk". *Zaferin 100. Yıl Dönümünde Milli Mücadeleye Yeni Bakışlar* (T. İdem & C. Sarıyer-Sezan, ed.) içinde (s. 227). Ankara: Sonçağ Yayıncılık.

9 Taha Parla. (1991). *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* içinde (c. 2, s. 121). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ekim 1913. Antalya'da açılan İtalyan misyoner okullarının rahibleri ve rahibeleri, *halk arasında dolaşarak, dostluk kuruyorlar*; *yapılan görüşmelerde, İtalya'nın bölgeye olan yakın ilgisinden bahsediyorlar ve padişahın kendi memleketiyle ilgilenmediğini ileri sürerek, halkı saltanat ve hükümetten soğutmaya çalışıyorlar*.[10]

21 Ağustos 1915. *Bir başka anlamlı veri de, Türklere karşı savaşa girme kararının isteksizce, binbir kararsızlık içinde alınmış olmasıdır. Nitekim bu karar daha çok Müttefık'leri biraz hoşnut etmek ve onlann Almanya'ya savaş ilanı için zorlamalarından bir süre daha kurtulmak için alınmıştır. İtalya, Osmanlı İmparatorluğu'na 21 Ağustos 1915'te savaş ilan etti. Bu eylemden sonra, Müslüman Doğu'daki savaş çabalarına doğrudan hiçbir İtalyan katkısı olmamış, Müttefiklerimiz de böyle bir şeyi istememişlerdir*.[11]

Nisan 1917. *Anı kitapları arasında "sömürge kazanımları" üzerine Nisan 1917'de çıkmış olan bir kitap göze çarpmaktadır. Kitap, Sonnino'nun eski bir çalışma arkadaşı ve kitabın resmi yazarı olan Senatör Leopoldo Franchetti ile kışkırtıcı milliyetçi Tommaso Sillani tarafından hazırlanmıştır. Colosimo tarafından kuvvetle desteklenen ve yaklaşık üç bin siyasetçi ve aydın tarafından imzalanan anı kitabı, başka şeylerin yanı sıra, bütün Anadolu'nun, İzmir'den İskenderun'a kadar ele geçirilmesini istiyordu. Bu belge milliyetçilerin savaşa bakış açılarının tam bir anlatımıydı. Her ne kadar Sonnino bunun tam olarak uygulanabilirliği konusunda biraz kuşkulu idiyse de, kitabın, Sonnino 'nun St. Jean de Maurienne'deki davranışı üzerine kesinlikle belirli bir etkisi olmuştur*.[12]

20 Nisan 1917. Britanya, Fransa ve İtalya, Saint Jean de Maurienne gizli muahedenamesini imzaladılar. *Özet olarak bu anlaşma, İzmir'in denetimini ve doğuda Konya, güneyde Antalya körfezi ile sınırlanan dikdörtgen biçimindeki bölgenin yönetimini İtalya'ya bırakıyordu. Söz konusu bölgelerin gerçekten fethedilmesine dolaylı bir katkıdan başka bir şey vermeyen bir ülke için az bir şey değildi*.[13]

27 Nisan 1917. *Corriere della Sera*[*] gazetesi: *İngiliz çıkarlarının ağırlık merkezi Mezopotamya, Fransa'nınki Suriye, İtalya'nınki ise, İzmir, Konya ve Adana'dır*.[14]

22 Aralık 1917. Albay House, ABD Başkanlık Riyasetine muhtıra teslim etti. İtilâf Devletlerinin Türkiye'ye ilişkin aslî bir politikası şudur: *Büyük ölçüde küçülmüş olarak, artık, Türkiye, kendi sınırları içinde, haklarında kötü yönetimini uygulayacak yabancı ırklar da bulunmayacağından, kendi öz halkının ihtiyaçları üzerine kuvvetle eğilebilir*.[15]

1918

---

[10] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 8.

[11] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 21.

[12] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 25.

[13] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 22. "Çok geçmeden İngilizler bu kadar çok şey vermiş oldukları için pişman oldular. Şanslıydılar, çünkü anlaşmanın geçerli olmasını Rusların onayına bağlı kılan maddeyle kendilerini sağlama almışlardı. Dolayısıyla, savaşın sonu yaklaştığı için, Rusya'nın kaçınması nedeniyle, bu onaylama gerçekleşmediği gibi, aldatıcı bir bahane ile bu anlaşmadan vazgeçtiler. Fransızlar, alınan İngiliz mevzisinin peşine düştüler. Sonnino şaşırtacak kadar ılımlı bir tepki gösterdi. Coşkulu zafer haftalarıydı bunlar..."

[*] "*Corriere della Sera*, yönetici sınıfın en önemli ve en özgür sesi." Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 13. "En büyük İtalyan gazetesi" *Corriere della Sera*, Nitti karşıtıydı (Grassi, 2001, s. 63). Tittoni taraftarıydı (Grassi, 2001, s. 64).

[14] E. Ziya Karal, *C.H.P. Konferansları -4-: İtilâf Devletleri ve İzmir*, 1939, s. 71; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 59.

[15] Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, 1972, s. 75.

1918 İlkbaharı. İtalya Dışişleri Bakanı Sidney Sonnino, Rodos Mevki Kumandanı General Vittorio Elia'ya talimat gönderdi. İzmir işgal edilmelidir. Fakat Elia, *böyle bir sorumluluğu üstlenmek istem*ediği vechile *tahkik ettirmek* suretiyle emri geciktirmiştir.[16]

2 Ekim 1918. *Denizcilik Bakanı Alberto Del Bono'ya bir telgraf gönderen Dışişleri Bakanı Sidney Sonnino, "Türkiye kıyılarına yapacağımız bir çıkarma için gemilerimize Ege'de bir yere ihtiyacımız var" diye yazmıştır*.[17]

14 Ekim 1918. *Rusya'nın Bolşevik ihtilali nedeniyle* Saint-Jean de Maurienne gizli andlaşmasını *imzalamamış olması gerekçesiyle* Britanya ve Fransa tarafından *antlaşmanın geçersiz olduğu ilan edilmiştir*.[18]

18 Ekim 1918. İtalya Sömürgeler Bakanı Colosimo, Dışişleri Bakanı Sonnino'ya "çok gizli-acil" muhtıra gönderdi. Hilafet kurumu İtalya'nın çıkarlarını tehdit ediyor. Muhtıraya göre:

> İtalyan hükümeti hâlâ Sirenayka, Trablusgarp ve Libya'nın iç bölgelerinde bulunan Türk yetkililerin kendi hükümetleriyle güdümlü, İtalyan-karşıtı faaliyetlerde bulunmaya devam edeceklerinden korkuyordu; özellikle de Enver Paşa ve arkadaşlarının Trablusgarp'a sığınmış olabileceklerinden veya Kuzey Libya'da harekete geçeceklerinden kuşku duyuyordu.
>
> Libya'da yapıldığı varsayılan bu Türk entrikalarını engellemek için Orlando hükümetinin Sömürgeler Bakanı Colosimo, Dışişleri Bakanı Sonnino'ya Anadolu'da bazı bölgeleri teminat altına almasını önerdi. Libya'ya ilişkin endişeleri Colosimo'nun Halifelik sorununa karşı da ilgisini uyandırdı. Osmanlı İmparatorluğu ve müttefik güçler arasında 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkesi'nin 17. ve 18. maddeleri, bu endişeleri yansıtıyordu.[19]

30 Ekim 1918. Britanya Akdeniz Donanması Başkumandanı Amiral Somerset Calthorpe ile Bâb-ı Âlî Bahriye Nâzırı Hüseyin Rauf (Orbay), Mondros Mütarekenamesini akdettiler.

Mütarekenamenin 17'nci maddesi: *Trablus ve Bingazi'deki bütün Türk Subaylarının en yakın İtalyan garnizonuna teslim olmaları. Türkiye, teslim olma buyruğuna uymazlarsa, bu Subaylara ikmal gönderilmesinin ve kendileriyle haberleşmenin kesilmesini sağlamayı yükümlenir.* 18'inci maddesi: *Mısrata'yı da içermek üzere Trablus ve Bingazi'de işgal edilen bütün limanların en yakın Müttefik garnizonuna teslimi*.[20]

> Ateşkes imzalanır imzalanmaz, İtalya, Osmanlı İmparatorluğu'nun durumuna, belki 19. yüzyıl İtalyan yurtseveri Giuseppe Mazzini'nin öğretilerinden kaynaklanan milliyetçi hareketler* arasındaki dostluk geleneğinden ve savaş sonrası Türkiye'sinde İtalyan ekonomik varlığını korumak ve geliştirmek istemesinden kaynaklanan bir sempati göstermeye başlamıştı. 1918 sonunda İstanbul'a İtalyan Yüksek Komiseri olarak atanan Kont Carlo Sforza geniş ve insancı ilkeleri olan pratik bir devlet adamıydı. Sforza, Mustafa Kemal'le ilişki kurmak ve Türkleri Müttefiklerin aşırı isteklerine direnmeye özendirmek konusunda hemen inisiyatif gösterdi.[21]

---

16 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 24.

17 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 60.

18 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 249.

19 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 178.

20 Seha L. Meray & Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri*, 1977, s. 3-4.

* İlginçtir, Siyonist hareket liderlerinden Britanya tebaası Rus Yahudisi Chaim Weizmann da "özyaşamöyküsünde devrimci Mazzini, Genç İtalya için ne ifade etmişse, kendisinin de Siyonist öğrenciler için benzer biri olduğunu" yazmıştır: T. G. Fraser, Andrew Mango & Robert MacNamara, *Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu*, 2011, s. 44.

21 David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, 2008, s. 454. 1919 yılında İstanbul'daki İtalyan Yüksek Komiseri olan Kont Sforza, İngiliz aleyhtarı sayılmasa bile, yüzde yüz Yunan aleyhtarıydı." David Walder, *Çanakkale Olayı*,

30 Ekim'de Osmanlı İmparatorluğu teslim oluyor, İngiliz ve Fransız askeri yetkililerinin sıkı denetimi altına giriyor.[22]

İtalya mütarekeden hemen sonra, kendisi için son derece önemli olan İzmir ve Antalya'ya birer konsolos gönderdi. Her ikisi de savaştan önce aynı yerlerde görev yapmış olan Tommaso Carletti, İzmir'e; *Agostini Ferrante de Antalya'ya konsolos olarak tâyin edildiler*.[23]

Mütarekeden sonra İzmir'de faaliyette bulunan İtalyan şirketleri: Societa Anonima di navigazione a vapore "Puglia", Societa italiana di servizi Marittimi, Marittima italiana.[24]

4 Kasım 1918. İtalya ve Yunanistan, *Köylü* gazetesinin belirttiğine göre, *İzmir'de bayrak dağıtma yarışına* girmişlerdi. İtalyanlar 12.000 adet İtalya bayrağı; Rumlar 24.000 adet Yunanistan bayrağı dağıtmışlardır.[25]

İspanyol *La Nacion* gazetesi: *Türkiye parçalanarak muhtemelen Ön Asya'ya kadar küçülecek ve hatta İzmir Yunanistan'a ve Adana, Konya ve Bursa gibi bazı vilayetler de İtalya'ya bırakılacaktır*.[26]

7 Kasım 1918. *İngiliz Yarbay Murphy, İtilâf ordusunun öncüsü olarak 7 Kasım 1918'de İstanbul'a gelirken, İtalyan torpidoları yanlarında iki nakliye gemisi olduğu halde tersaneye asker çıkararak yönetime el koydular*.[27]

11 Kasım 1918. *Anadolu* gazetesinin belirttiğine göre İzmir'e çıkan İngiliz Binbaşı Dickson'u, *"zito" (Yaşa) sesleriyle karşılayan Rumlar, Kordon'da bir İtalyan tarafından işletilmekte olan sinemaya yürümüşlerdir. Sinemasına Yunan bayrağı çekilmesini kabul etmeyen İtalyanı dövüp camlarını kı*rmışlardır.[28]

Rumların İzmir'de İtalyanlara yönelik darb olayları, İtalya matbuatını tabiri caizse ayağa kaldırmıştır:

> İzmirli Rumların taşkınlıkları İtalyan basınında da tepkiyle karşılandı. İzmir olaylarını değerlendiren Corrire d'Italia gazetesi, "İzmir'de Yunan propagandasının pek canlı olduğunu ve Rumların İtalyan bayraklarını parçaladıklarını, çarpışmalar ve yaralanmalar olduğunu" yazdı. Il Tempo gazetesinde de şu satırlara yer verildi: "İtalya; Spalato'dan İzmir'e kadar hedef alınan bayrakları ve çocuklarıyla hakarete uğramıştır. Bu hoş görülemez bir durumdur." Cenova'da gösteri yapan gençler de karşılık verilmesini istediler.[29]

13 Kasım 1918. *İstanbul'a geleceği daha önceden Osmanlı Hükümeti'ne bildirilen ve Osmanlı Hükümeti'nin, İtalyan ve özellikle Yunan gemilerinin bulunmaması yolundaki çabalarına rağmen, 13*

1971, s. 132. "İngilizler, İtalyanların Müttefiklere pek bağlı olmamalarından haklı olarak işkilleniyorlardı. Rönesans çağında pek de dürüst olmayan bir ünlü adın mirasçısı olan Sforza, hem boş bir kişi -Vansittart ona *Tavuskuşu* derdi- hem de şerefsiz biri olarak görülüyordu." David Walder, *Çanakkale Olayı*, 1971, s. 145. İtalyanlar, Ağustos 1912'de, Arnavud isyanını desteklemiş, Üsküp asilerin eline geçmişti: A. L. Macfie, *Osmanlının Son Yılları 1908-1923,* 2003, s. 71.

22 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 23.

23 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 61-62.

24 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 61, dipnot 130.

25 Köylü, 4 Teşrin-i sâni 1918; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 62.

26 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 39-40.

27 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 25.

28 Anadolu, 11 Teşrin-i sâni 1918; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 62. "İtalyanlar; İzmir'de mütarekeden sonra Rumlar tarafından yürütülen İtalya karşıtı propagandanın Dr. Stephanopoulos tarafından idare edildiğine inanıyorlardı."

29 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 63.

*Kasım'da İstanbul'a gelen İtilâf donanmasında İtalyan ve Yunan gemileri de bulunuyor. İstanbul'a demirleyen donanmadan karaya çıkan kuvvetlerden 470'i İtalyan askeri*dir.[30]

Venedik Sarayı'nda ikâmet eden İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiseri Kont Carlo Sforza, Dışişleri Bakanı Sidney Sonnino'ya telgraf gönderdi: *Müttefiklerle birlikte bu sabah İstanbul'a geldik. Yunan gemileri Boğazdan girmiyorlar. Saat üçte bir memur refakatinda Pera'ya (Beyoğlu) giderek elçiliğimize bayrağımızı çektim ve sonra da İtalyan askerlerini ziyaret ettim. Şehirdeki Türk okulları, karakollar kurarak sükûnu sağlamaları için Müttefiklere tahsis edildi. Askerlerimizin sokaklarında gezdiği İstanbul'da, çok sayıda Bolşevik ve Fransızların Bulgaristan'dan gelen askerleri de bulunmaktadır. Alman ve Avusturya-Macaristan askerleri, hezimetin ağırlığından haberleri yokmuş gibi görünerek dolaşıyorlar. Polis caddelerde devriye gezerek güvenliği sağlıyor*.[31]

İspanya'nın İstanbul Elçisi Cisneros, İspanya Hariciye Nazırı Eduardo Dato'ya telgraf keşide eyledi. *Hariciye Nazırı Nabi Bey, 3 Kasım günü Elçi Cisneros'a, basında yayınlanan ateşkes antlaşması maddelerinin doğruluğunu teyit etmiştir. Bununla birlikte elçi, bugün (13 Kasım) İstanbul'a demirleyen "Antant" kuvvetlerinin aldığı önlemlerden yola çıkarak; Hükümet'in şimdiye kadar hiçbir elçiliğe resmi olarak bildirmemesine rağmen, antlaşmanın yayınlanmamış bazı maddelerinin olduğunu düşünmektedir. Daha önce basında; Osmanlı Hükümeti'nin, Bulgaristan'ın imzaladığı gibi, ülkenin onur ve egemenliğini tehlikeye düşürecek sert koşulları kabul etmeyeceğine dair söz verdiği yazılmıştır. Oysa şimdi, Babıâli'nin kabul ettiği ateşkes antlaşması gazetelerde yayınlanınca, koşullarının; Bulgaristan'ın imzaladığı antlaşmadan çok daha ağır olduğu görülmüş ve kamuoyunda çok derin bir etki yaratmıştır. İspanyol diplomat ateşkesin; Türkiye'nin elini kolumu bağladığını; ülkenin fiziki işgaline eş koşullar dayattığını ve özellikle Trablus ve Bingazi'deki Türk subayların İtalyanlara teslim olmasını öngören maddenin, Türkiye'nin onurunu yaraladığını aktarmaktadır*.[32]

15 Kasım 1918. Liberal *Orlando Osmanlı hükümetini Arap sömürgesinde şiddetlenen İtalyan karşıtı gerilla savaşının eş sorumlusu olarak gördüğünden dolayı, 15 Kasım 1918'de Sonnino'ya Türkiye'ye karşı sert misillemeler yapmasını öneriyordu*.[33]

17 Kasım 1918. Kont Carlo Sforza, İstanbul'a muvasalat ve İtalyan Fevkalâde Komiserliği vazifesini deruhte etti. Sadrazam'a itimatnamesini takdim etti.[34] *Sforza'nın ilk uğraşı, İtalyan askeri varlığının Türkiye'de kendini göstermesini sağlamak oldu. Ancak İtalyan hükümeti serbestçe askeri birlik gönderemiyordu, çünkü Doğu'daki Müttefik Savaş Birlikleri Komutahlığı'nın, yani aslında İngiltere ve Fransa'nın kararlarına uymak zorundaydı. Ancak bu iki devlet kendi askerlerine İtalyanların katılmasını hiç istemiyordu. İtalya böylece kendini lastik bir duvar karşısında buldu, çünkü politik düzeyde yetki aldığı her defasında, askeri komutanlıkların "teknik" engellemesiyle karşılaşıyordu. Ancak yalnızca birçok uğraştan sonra bazı birlikler gönderilebildi*.[35]

Sforza, Mustafa Kemal'i himaye edecektir:

---

30 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 25.

31 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 26-27.

32 Yasemin Türkkan-Tunalı, *İspanyol Diplomatik Kaynaklarına Göre I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele'de Türkiye* [Doktora Tezi], 2016, s. 254-255.

33 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 178.

34 *Başbakanlık Osmanlı Arşivi* (BOA), Hariciye Nezâreti Siyasî Kısım Evrakı (HR.SYS), 2563/8, lef 16, "Sforza'dan Sadrazam'a 17 Kasım 1918 Tarihli Tebliğ"; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 32.

35 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 35. "Yüksek komiser sonunda, eskiden Venedik Cumhuriyeti diplomatlarının ikametgâhı, sonra da Avusturya (Habsburg) Elçiliği olan Venedik Sarayı'na yerleşebildiği zaman bir başarı kazanabildi."

> Kasım 1918'te Carlo Sforza'nın İstanbul'a gönderilmesiyle birlikte İtalya'nın Türk politikasında net bir dönüş ve gizli faaliyetlerinde belirgin bir şekilde yoğunlaşma meydana gelmiştir. İtalyan hükümetinin bu kararı, sembolik olarak İtalyan dış politikasının Türk yanlısı ve Yunan karşıtı (dolayısıyla İngiliz karşıtı da) bir dönüşümünün başlangıç noktası olarak değerlendirilebilir. Önce İstanbul'da Yüksek İtalyan Komiser, daha sonra Dışişleri Bakanı olan Kont Sforza, 1921 yılının ortasına kadar İtalyan ajanlarının ana muhatabı ve yöneteni olmaya devam etti. Kendini hemen Osmanlı başkentinde Türk ulusalcı çevrelerle doğrudan ve şahsen temasa geçti. İşgalin sivil ve askeri müttefik yetkilileri arasındaki güç hiyerarşisinin asla net olarak belirlenmemiş sınırlarıyla oynayarak, geleceğin Atatürk'ünü, Mustafa Kemal'i, yapabildiği ölçüde himaye etti.
>
> Mustafa Kemal, himaye edildiğini ve kendisini kimin himaye ettiğini biliyordu.[36]

Sforza; İstanbul'da bulunduğu zaman zarfında üç yönlü bir politika izlemiştir. Birincisi, Osmanlı hükümetlerine yönelik resmî politika, ikincisi Müttefikleriyle ilişkiler, üçüncüsü de, nüfuzlu Türk aydınlarıyla şahsî dostluklardır:

> İtalya da galip bir devlet olmasına rağmen, Osmanlı hükümetleri üzerindeki baskısı ve ağırlığı İngiltere ve Fransa ile kıyaslanamayacak kadar azdır. İngiliz ve Fransızların propaganda için gazete çıkardıkları İstanbul'da, burada yaşayan en kalabalık Batılı topluluğa sahip olan İtalya'nın temsilcisi olarak Sforza, kurduğu dostluklarla ülkesinin etkinliğini artırmak istemiş ve bunda da kısmen başarılı olmuştur. İsim vermeden, "iki Türk subayını elde ettiğini" [*Ali Fethi Okyar ve Mustafa Kemal ikilisini kastediyor Sforza* (Ö.F. notu)] iddia eden Sforza; Osmanlı Hükümeti'nden memnun olmayan, değişik çevreden kişilerle dostça ilişkiler kurmuş ve Mütareke aleyhindeki oluşumlarla da yakından ilgilenmiştir. İstanbul'a gelen İzmir Müdafaa-i Hukukı Osmaniye Cemiyeti'nin temsilcileriyle yakından ilgilenen Sforza, İngiliz ve Fransız Yüksek Komiserlerinin kabul etmediği Vilayât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti temsilcilerini kabul ederek görüşmüştür.[37]

Mütareke devrinde İtalyan Fevkalâde Komiseri Carlo Sforza, Konya Mevlevîhanesi Şeyhi İkinci Çelebi Abdülhalim Efendi'yle görüşmüş ve Çelebi, *İtalyanların Konya ve bütün vilayette iyi kabul göreceklerini söylemiştir*.[38]

> Önce İstanbul Yüksek Komiseri, ardından Dışişleri Bakanı olarak Sforza, Anadolu'daki hareketi İtalya'nın çıkarına uygun olacak şekilde idare etme stratejisi gütmüştür.[39]

İngiliz kumandanlarının da kendisi gibi İstanbul'a hâkim olmak istediklerini anlayan d'Espérey, 27 Kasım 1918 tarihinde İngiliz General Bridges'e müracaat ederek Trakya' da görevlendirilmek üzere bir İtalyan birliği ile İstanbul'da görevlendirilmek üzere bir İtalyan taburu sevk etmeyi önerdi. Türkiye'ye gönderilecek asker sayısı ile gidecekleri yerleri belirleme yetkisinin kendisine ait olduğunu ileri süren Milne, bu kararı d'Espérey'in kendi kendine aldığını düşünmüş olacak ki, mütarekenin sadece Çanakkale ve Boğazların işgaline izin verdiğini bildirdi.[40]

---

36 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 179-180. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

37 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 34-35.

38 Ufficio Storico Stato Maggiore dell'Esercito (USSME), E3-13/6, Costantino Bongiovanni, *L'avvenire della nostra emigrazione in Anatolia,* Roma, 1920, s. 28; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 35. Abdülhalim Çelebi, 24 Nisan 1920'de TBMM'ye Konya mebusu ve Reis Vekili tayin edilecektir.

39 Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 118. Mandelli mezkûr cümleyi müteakiben "Ancak, yardımları kabul etmekle birlikte, vatanın hürriyetini ve bağımsızlığını engelleyecek koşullardan kaçınan Mustafa Kemal nedeniyle bu strateji başarılı olmamıştır." yazıyor. İtalyan stratejisini sınırlayan daha güçlü ve belirleyici âmiller bulunuyor halbuki: Britanya, Fransa ve Sovyet Rusya.

40 Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 10.

Kont Sforza, arsa mülkiyeti üzerine eski bir davayı öne sürerek, Avusturya Büyükelçiliği binasına el koymuş ve İtalyan bayrağı çektirmiştir.[41]

20 Kasım 1918. *Müttefikler arasında yapılan görüşmeler sonunda Karadeniz'deki Trabzon, Samsun ve Sinop bölgelerinde sahil güvenliğinin İtalyan donanması tarafından sağlanmasına karar verilmiştir*.[42]

21 Kasım 1918. İngiliz Hariciye Nezâreti Siyasî İstihbarat Dairesi gizli raporundan: *İtalyan mıntıkası olarak düşünülen Antalya'ya komşu menatıktaki Türklerin* [Rumlara/Yunanlara karşı] *İtalyan desteğine ve yardımına başvurmaları da düşünülemez değil*.[43]

22 Kasım 1918. Sforza, Sonnino'ya telgraf gönderdi. Sforza, Kırımlı Ahmed Tevfik (Okday) Paşa ve *Roma'da Osmanlı Devleti'nin büyükelçiliğini yaptığı sırada tanıdığı Hâriciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa'yı ziyaret etmiştir.* Sforza: *Onlara, siyasî bir tercih yapmalarını, İtalya Hükümeti'nden yardım görebileceklerini fakat bunun devamının aramızdaki problemlerin çözümüne bağlı olduğunu söyledim. Onlar da meseleleri çözeceklerine dair söz verdiler. Hükümet zayıf*tır, *İttihat ve Terakki'nin hükümete karşı muhalefeti pasif de olsa çığ gibi büyüyerek devam* etmektedir.[44]

24-25 Kasım 1918. İtalyan üsera askerler iade ediliyorlar:

> İki devlet arasında ticarî ilişkiler yeniden başladıktan sonra İtalya, Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan esir askerlerini kurtarmak için girişimde bulunmuştur. İstanbul'daki İkinci Filo Komutanı Tuğamiral G. Mortala, 24 Kasım 1918'de Bâb-ı âli'ye, Eskişehir'de bulunan 300 esir İtalyan askerinin trenle İstanbul'a getirilmesinin mümkün olup olmadığını sormuştur. Osmanlı Hükümeti'nin olumlu cevap vermesi üzerine Zanardi, 25 Kasım akşamı esir İtalyan askerlerini İstanbul'a getirmek üzere Eskişehir'e gitmiştir. Eskişehir'deki 300 esirden başka Tavşanlı'da da 297 esir İtalyan askerinin bulunduğu bildirilmiştir. Zanardi'nin girişimleri sonucu, 15 Temmuz 1918'de Almanlar tarafından İstanbul'a getirilmiş ve diğerleri de daha sonra İstanbul'a nakledilmişlerdir. Buna karşılık, İtalya'nın elinde bulunan Trablusgarb Savaşı esirlerinden bir kısmı ancak 1920'de serbest bırakılmıştır.[45]

26 Kasım 1918. Sforza, Sonnino'ya telgraf gönderdi. *Müttefiklerin başkentteki durumlarının "işgal" havası yarattığını, "Bâb-ı âli'nin mütareke hükümlerini yerine getirdiğini, fakat işgal olaylarının Müslümanların kızgınlığına yol açtığını bunun Yunan ve Fransızlara karşı radikal tepkilere dönüşebileceğini* bildiriyor.[46]

27 Kasım 1918. *İngiliz kumandanlarının da kendisi gibi İstanbul'a hâkim olmak istediklerini anlayan d'Espérey, 27 Kasım 1918 tarihinde İngiliz General Bridges'e müracaat ederek Trakya' da görevlendirilmek üzere bir İtalyan birliği ile İstanbul'da görevlendirilmek üzere bir İtalyan taburu sevk etmeyi önerdi. Türkiye'ye gönderilecek asker sayısı ile gidecekleri yerleri belirleme yetkisinin kendisine ait olduğunu ileri süren Milne, bu kararı d'Espérey'in kendi kendine aldığını düşünmüş olacak ki, mütarekenin sadece Çanakkale ve Boğazların işgaline izin verdiğini bildirdi*.[47]

28 Kasım 1918. Mustafa Kemal, Pera Palas Otel'de on beş günlük ikametinin ardından Şişli'deki dairesine taşındı.[48]

---

41 Yasemin Türkkan-Tunalı, *İspanyol Diplomatik Kaynaklarına Göre I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele'de Türkiye* [Doktora Tezi], 2016, s. 254.
42 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 33.
43 CAB, 24/72/6, p. 19.
44 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 29.
45 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 30-31.
46 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 27.
47 Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 10.
48 Tarık Mümtaz Göztepe, *Mütareke Günleri*, 2017, s. 255.

29 Kasım 1918. Britanya Hariciye Nazırı Balfour'dan Roma'daki büyükelçi Rodd'a: *Küçükasya'ya yapılacak bir İtalyan çıkarması, arkadan bir Yunan çıkarmasını kaçınılmaz kılar. Majesteleri Hükümeti, bir Yunan isteğini, İtalyan örneğine uyarak reddetmeyebilir*.[49]

İngiliz ve İtalyanlar, Avrupa Türkiyesi'nin Müttefik baş kumandanı General Franchet d'Esperey'in açıkça Fransa'dan yana çıkmasını hiddetle karşılıyor.[50]

17'nci Kolordu Kumandanı Mirliva "Sakallı" Nureddin, Marmaris'in İtalyanlar tarafından işgal edildiğiyle alakalı haberleri tekzib etmiştir.[51]

Kasım 1918 nihayeti. *İzmir'e, Kasım sonlarında Sforza'nın tavsiyesi üzerine Teğmen Emilio Manfredi siyasî temsilci olarak atandı. Aynı dönemde İzmir jandarma mıntıka müfettişlik dairesine de İtalya'dan Binbaşı Mario Carossini gönderildi. Propagandaya önem veren İtalyanlar, İzmir'de Kasım 1918'de, Le Levant isimli bir gazete yayınlamaya başladılar. Yunanlılara göre bu sabah gazetesi bir Türk-İtalyan yayın organıydı*.[52]

> İtalya'ya duyulan sempatiyi artırmak için Sforza, savaştan önce İstanbul'un İtalyan yanlısı "koloni" gazetesi olan *La Turquie*'yi yeniden çıkarmayı bile denedi. Bu amaçla, İtalya'dan Türkiye'ye dönmeye hazırlanan, gazetenin eski yöneticisi Guglielmo De Bondini'ye 14.400 frank sağlamakla görevlendirildi. Ancak bu para, onu büyük ölçüde koşula bağlamak için, taksitle ödenecekti ve para desteğinin devamına dair söz verilmemişti. Bu operasyonda da Sonnino'nun açık onayı vardı. De Bondini, Banca Commerciale Italiana ve Banca Italiana di Sconto gibi geleneksel olarak doğu ile ilgilenen kredi kurumlarından da yardım istedi. Ancak paralar gelmedi ve gazete yayımlanmadı. Buna karşılık, İzmir'deki propaganda bürosu, Levant adlı küçük bir gazete çıkarmayı başardı.[53]

Kasım-Aralık 1918. Carlo Sforza, *Türk siyaset dünyasıyla ilişki sorununa eğilmeye başladı ve hem Türkiye'de yaşayan kimselere, hem de İsviçre'de yaşayanlara yönelik bir propaganda çalışması başlattı. Türkiye'deki propaganda çalışmasının başlıca uygulayıcıları Sforza ile Doğu Akdeniz'deki İtalyan Birlikleri komutanı General Elia oldu. Bu iki kişi gerçekten de bir dizi ajanı satın almayı başardı. Gizli görevler, İtalyan toplumunun önemli kişilerinden Baron Alberto Aliotti; birinci Mussolini hükümetinde Dışişleri Müsteşarı olacak olan Katolik gazeteci ve politikacı Ernesto Vassallo ile (Vatikan) Elçilik katipleri Ferrante ve Carletti tarafından yapıldı. Bütün bu girişimler Sonnino tarafından onaylandı, kimi zaman da onun tarafından istendi. Yalnızca, Sforza bir Türk Heyeti'nin İtalya'ya gönderilmesini önerdiği zaman ona "olmaz" dedi*.[54]

Aralık 1918. İtalyanlar ile İngilizlerin işgal rekabeti:

> Aralık ayının başında İtalyanların Doğu Trakya'nın işgaline katılmak isteği karşısında d'Esperey razı olmuş, fakat bu kez de General Milne karşı koymuştu. Ama Balfour'un da işaret ettiği gibi, İtalyanlar bırakışmanın Trablus'la ilgili hükümleri uygulanmazsa Anadolu'da kendilerine ayrılmış bölgenin bazı yerlerini işgal etme niyetlerini açıklamışlardı. Şimdi Trakya'nın işgaline katılmalarına müsaade edilirse, belki bu istekten vazgeçebilirlerdi. Nitekim öyle de yapıldı; fakat İtalyan askerlerini "dengelemek" üzere Uzunköprü'ye Yunan

---

49 Zeki Sarıhan. (1993). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü* (c. 1, s. 45). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

50 Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 17.

51 Anadolu, 29 Teşrin-i sâni 1918; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 67.

52 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 62.

53 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 41.

54 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 40. "Müttefiklerin Türkiye'deki politikasını belirleyen ajanlar, yardakçılar ve gizli entrikaların karmakarışık savaşında İtalya, hem savaş öncesindeki ilişkileri yayma açısından, hem de para kaynakları açısından tartışmasız daha aşağı bir konumdaydı. Buna karşılık, inanılırlık açısından, açık bir üstünlüğe sahipti."

askeri de getirildi.[55] Aralık ayının ortasında, Londra'ya gelen İtalyan dışişleri bakanı, aralarındaki anlaşma gereğince, İstanbul'a İtalyan askeri birliklerinin işgale katılması gerektiğini ve Trablus'daki durum dolayısıyla Anadolu'ya asker çıkaracaklarını söyledi. İngiliz hükümeti, birinci konuda, bir anlaşma olmadığı ve İtalya'nın müttefikleriyle danışmadan Anadolu'yu işgale kalkışmasının Yunanlıları benzer davranışlarda bulunmaya kışkırtacağı görüşündeydi.[56] Öte yandan bahriye nazırının yakınmasına konu olmuş, fakat "Leon" adlı geminin 24 Aralık'ta İzmir'e gelmesiyle bu eksik (!) de giderilmiş oldu.[57] Aralık sonunda İtalyan dışişleri bakanı bu sefer Fransızların Mersin'e çıkması yüzünden kendilerinin de aynı yolda gitmek istediklerini söyledi. İngiliz Genelkurmayı ise, İtalyanların Antalya'ya çıkmasının, Yunanlıların İzmir'e çıkmasına, bunun ise Türklerin askeri harekâta girişmelerine ve dolayısıyla İngiliz askeri müdahalesine yol açacağını, oysa İngiltere'nin, bırakışmaya Türkler tarafından uyulması konusunda mutlak bir gerek olmadıkça savaşı yeniden başlatacak durumda olmadığını bildiriyordu. Bu sırada Fransızlar İtalyanların Antalya'ya çıkmalarına rıza gösterirken, bir kısım Yunan birliklerini Ege adalarına sevk etmekteydiler. 7 Ocak'ta İtalyan ve Yunan muhripleri İzmir'e geldiler ve birkaç gün sonra da bir İtalyan bahriye silahendaz müfrezesi İzmir'de bayrak asmak için karaya çıktı. Bir Yunan-İtalyan çatışmasının kokusu vardı havada.[58]

Fransa ve İngiltere, İtalya'ya dışlayıcı muamelatta bulunuyor:

Fransızlar'ın Mersin ve Adana'yı işgal etmesine bozulan ve benzer bir eylemi kendilerine vaat edilen Antalya'da yapmalarına izin vermeyen İngilizler'e sinirlenen İtalyanlar, yakın bir gelecekte tek taraflı bir hareketin planlarını kuruyordu. İzmir limanının denetimi ve Türk kıyı ticaretinin kontrolüyle ilgili karar, Fransızlar ve İtalyanlar arasında küçük bir tartışma olarak kalmış; hatta İtalya bu tartışmadan en azından geçici bir avantaj elde etmişti. İngiltere, Yunanistan'ın kendi vatandaşlarının Küçük Asya'ya geri dönmesi için yardım çağrısını kabul etmiş ve Fransa ile İtalya'dan, durumu incelemek üzere oluşturulacak bir komisyona katılmalarını istemişti. Bunu özellikle İtalyanlar büyük bir isteksizlikle yerine getiriyordu, çünkü Yunan vatandaşlarının Küçük Asya'ya geri dönmesi Yunanlılar'ın bölgedeki taleplerini güçlendirmekten başka bir şey demek değildi.[59]

İngiltere'nin İzmir ve havalisini hem İtalya'ya hem Yunanistan'a vaad etmiş olması, tabiatıyla çatışmayı terviç etmiştir:

İtalyan – Yunan rekabeti ve Müttefikler

Yunanlıların Anadolu'dan istedikleri topraklara gelince bu daha ziyade İtalyanlar'ın itirazları ile karşılanıyordu. Çünkü Yunan istekleri, anlaşmalarla, Batı Anadolu'da İtalyanlar'a tanınmış olan haklar ile çatışıyordu. Bu sebeple İtalyanlar'la Yunanlılar, bir safda bulunmakla beraber dost olamamışlardı; tersine olarak birbirlerinden nefret ediyorlardı. Nitakim daha 1918 Aralık ayında bir İngiliz komutanının İzmir'i ziyareti sebebiyle yapılan şenliklerde Rumlar, İtalyan bayraklarını yırtmış ve çarpışmalara yol açmışlardı. Bir gün sonra yani 14 Aralık 1918'de de İtalyan gençleri, Genoa'daki Yunan Başkonsolosluğu binasını taşladılar; hatta kurşunladılar ve konsolos'tan İtalya bayrağı çekmesini istediler. Ancak iki millet arasındaki anlaşmazlığın gittikçe arttığı o sıralarda Müttefiklerin hiç biri İtalyanlar tarafını tutmuyordu. İngilizler, Londra Sözleşmesi ile İtalyanlara sadece Antalya'nın verildiğini, Sen Jan Dö Morian Andlaşmasının ise, "Rusya'nın değişen tutumu karşısında" zaten bir anlam taşıyamıyacağını söylüyorlardı. Fransızlar da İtalyanlara karşı bir sempati beslememekte idiler. "Şahsan İtalyanları pek sevmeyen" Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'a gelince o, Batı Anadolu nüfusu hakkında verilen yanlış bilgilere dayanarak, Türk boyunduruğunda yaşadığını sandığı Rumların

---

55 British National Archives (BNA), Foreign Office (FO), 371/3420, 200137, 201619, 371/3421, 208725; Aktaran: Sina Akşin. (2004). *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele* (2. baskı) içinde (c. 1, s. 101). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

56 BNA, FO, 371/3420, 198830, 211789; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 101-102.

57 BNA, FO, 371/3420, 208093; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 102.

58 BNA, FO, 371/4146, 707, 5037; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 102.

59 Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 17.

bu defa da İtalyan hâkimiyetine bırakılmasının doğru olmadığı ve bu toprakların Yunanistan'a bağlanması lâzım geldiği kanaatında idi[60]

İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmanî ve *Redd-i İlhak* cemiyetleri, Cami (Baykurt) ve Moralızade Nail sayesiyle İtalyanların desteğinde teşkil edilmiş idi. Ayrıca, Moralızade Nail, Beynelmilel Mason Teşkilatı mensubuydu.[61]

Galip Kemalî Söylemezoğlu'nun *Mütareke Komisyonu Reisi* olduğu devrede (1 Aralık 1918-15 Mayıs 1919) İstanköylü Müftüzade Şükrü (Kaya)*, *İtalyan ajanı* Arnavud Ahmed Dino'ya *fazla teveccüh* göstermiştir.[62]

4 Aralık 1918. Sonnino'dan Sforza'ya talimat: *Londra ve St. Jean de Maurienne andlaşmalarına göre İtalyan nüfuz bölgesinin takriben, Edremit ve Ayvalık arasından Gediz nehrine kadar uzandığını bu nedenle bu bölgede pasaport kontrollerinin İtalya tarafından yapılması gerek*mektedir.[63]

7 Aralık 1918. *İtalya'nın Londra büyükelçisi Gugliemo Imperiali, Dışişleri Bakanı Sonnino'ya gönderdiği telgrafta, İtalya'nın kendisine yapılan vaadlerin ne kadarının gerçekleşeceği konusundaki endişelerini dile getirdi. Bu telgrafında Imperiali, görüştüğü İngiltere Dışişleri Bakanı James Balfour'a, "İtalya'nın görüşünün 1917 Ağustos'undaki anlaşmanın İtalya'ya tanıdığı haklardan kaynaklandığını" söyledi. Gerçi bu anlaşma Rusya tarafından onaylanmamıştı ama İtalya bu durumu şu şekilde yorumluyordu: "Rusya, Müttefik hükümet olarak varlığını yitirmiş ve bu nedenle konu üzerinde söz söyleyebilecek durumda olmadığından, 1917 anlaşmasındaki Rusya'nın rızasına ilişkin kayıt hiç bir şekilde bu anlaşmayı geçersiz kılamaz." İngiltere, İtalya'nın tezinin "Hiç bir bakımdan kabul edilemez" olduğunu bildirdi.*[64]

8 Aralık 1918. *La Tribuna*** gazetesi: *İtalya'nın savaşı bir emperyalizm savaşıdır*.[65]

Özellikle İtalyan milliyetçilerine göre; "İtalya, İngiltere ve Fransa'nın Doğu'daki yayılmacı politikalarına karşı dengeli bir siyaset tâkip etmeli" idi. Milliyetçi basın devamlı olarak; "İtalya'nın savaşta yaptığı fedakârlıkların ancak barış konferansındaki isteklerinin verilmesiyle karşılanabileceğinin" altını çiziyor ve bunun için İtalyan Hükümeti'nin tâviz vermemesini istiyordu. Buna karşılık, bazı kesimler; İstanbul, Boğazlar ve Bağdat

---

60 Selâhattin Tansel. (1977). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar* (2. basılış) içinde (c. 1, s. 162). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

61 Nail Moralı. (1976). *Mütarekede İzmir: Önceleri ve Sonraları* içinde (s. 136-137, 142-144). İstanbul: Tekin Yayınevi.

* İttihadçı Şükrü Kaya, 1927-1938 yılları arasında CHP genel başkanı ve cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in değişmez Dahiliye Vekili olacaktır.

62 Nail Moralı. (1973). *Mütarekede İzmir Olayları* içinde (s. 50). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

63 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 33.

64 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 42-43. "Müttefiklerinin bu tutumu İtalyan kamuoyu tarafından da tepkiyle karşılanırken bir İtalyan kaynağı bu durumu şu şekilde değerlendirmiştir: *Wilson'ın İtalya'ya karşı olan antipatisi, Fransa'nın kıskançlığı ve Akdeniz'de egemenlik kurma konusunda İtalya ile olan rekabeti ve İngiltere'nin de kendi emperyalist çıkarları ve Lloyd George'un Yunanistan'ı kullanmak istemesi, İtalya ile Müttefiklerini karşı karşıya getiriyor*." (Çelebi, 2002, s. 42-43).

** "*La Tribuna*, hükümetin yayın organı; ancak başka eğilimlere de açık (özellikle milliyetçi eğilime)" Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 13. "*La Tribuna* gazetesinin yöneticisi ve konferans çevrelerine çok yakın bir gazeteci olan Olindo Malagodi de benzer bir tutum sergiledi. Burada *La Tribuna* gazetesi özel bir ilgiyi hak etmekte: incelenen tüm gazeteler içinde 1919-1923 döneminde Türk sorununa en geniş yer veren gazete oldu; iki farklı siyasi çizgiyi, Malagodi'nin liberal muhafazakâr çizgisi ile ünlü başyazar Rastignac'ın (Vincenzo Morello) milliyetçi ve parlamento karşıtı çizgisini bünyesinde bulundurdu." [Grassi, 2001, s. 28].

65 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 42.

demiryolunun uluslararası bir idareye verilmesini ve Osmanlı Devleti'nin manda yönetimleri arasında paylaştırılarak, "Büyük Ermenistan'ın da İtalyan mandasına verilmesini savunuyorlardı.[66]

11 Aralık 1918. Rodos'daki İtalyan mümessillik, Roma'ya Başvekâlete ve Hariciye Nezâretine istihbarat raporu gönderdi. *İstanbul'daki İtalyan ajanlarının topladığı bilgile*re göre: *Eski rejimin kalıntıları olan İttihatçıların çabalarına rağmen Türkiye'de işler İngiltere ve Fransa tarafından yürütülmekte ve bu ülkelerin İstanbul ve Anadolu'daki etkinliği giderek artmaktadır. Bizim de İstanbul ve Anadolu'ya propagandamızı yapacak kişiler göndermemiz yararlı olacaktır. İngiltere'nin bu çalışmalara engel olmayacak ve kendisiyle her konuda işbirliği yapacak bir devlet sistemi meydana getirmeye çalıştığı gözleniyor. İngiltere'nin hedefi, Türkiye'yi kendi mallarına bir pazar haline getirmektir*.[67]

Sforza, Sonnino'ya telgraf gönderdi. *İki Türk subayını elde ettiğini* bildiriyor.[68]

Sforza, endişeli bir bekleyiş içerisindeydi. Göreve geldiği günden itibaren askeri birliklere ve yetkili askeri personele ilişkin istekleriyle Roma'yı bombalamaya başlamıştı. 11 Aralık 1918 tarihinde, isteklerinde belirttiği unsurların eksikliğinin İtalya'nın saygınlığına zarar verdiğini yazdı. Bu görüşlerini 17 Aralık'ta yineledi. 20 Aralık'ta, her ne pahasına olursa olsun bu birliklerin Türkiye'ye gelmesi için İtalyan hükümetine isteğini yenilemek için gitti. Müttefiklerarası Konsey'de askeri delege olarak General Badoglio da müdahale talebinde bulundu.[69]

13 Aralık 1918. Roma'daki Yunan Büyükelçi Panuryas, Atina'ya mahrem mektub gönderdi:

Corriere d'İtalia gazetesi dün, gûya İzmir muhabirinden aldığı bir haberi yayınladı. Bunda, müşavir İngiliz kumandanı Dickson'un İzmir'e varışı münasebetiyle şehirde bir bayram havasının estiği; ortada daha ziyade yunan bayrakları görülüşünden anlaşıldığına göre, İzmir'de yunan propagandasının pek canlı olduğu, belirtiliyordu. (Rumlar İtalyan bayraklarını parçaladılar. Çarpışmalar ve yaralananlar oldu.) Bu haberi değerlendiren Tempo gazetesi de bu sabah yayınladığı, kısmen sansür edilmiş bir makalede, İtalya, Spalato'dan İzmir'e kadar hedef alınan bayrakları ve çocuklarıyla hakarete uğramıştır. Bu hoş görülmez bir durumdur, diyor... (İmza), Panuryas.[70]

14 Aralık 1918. Cenova'daki Yunan Başkonsolosu Çorbacıoğlu, Roma'daki Yunan Büyükelçiliğine telgraf gönderdi: *Bugün saat 10.30'da anlaşıldığına göre İzmir hadiselerine dair gazetelerde yayınlanan haberler üzerine, saldırılara karşılık verilmesini istiyen gençler, konsolosluk binası önünde cüretli bir gösteride bulundular. (Üniversiteli ve diğer gençler hakaretler savurdular, konsolosluğun kapı ve pencerelerine taş yağdırdılar, hatta silahla ateş ettiler. Konsolostan da İtalyan bayrağı çekmesini istediler)... (İmza), Çorbacıoğlu*.[71]

15 Aralık 1918. *Politica* mecmuası "Anadolu" nam makale neşretti: *İtalya'nın kazandığı zafer, kendisine Doğu Akdeniz Bölgesi'nde koloniler verilmesi suretiyle mükafâtlandırılmalıdır. Müttefikleri İngiltere ve Fransa okyanus devletleri oldukları halde İtalya bir Akdeniz devletidir. Bununla birlikte İngiltere ve Fransa Doğu Akdeniz Bölgesi'nin önemli stratejik noktalarına hâkim oldukları halde İtalya sadece Libya ve Oniki Ada'ya hâkimdir. Anadolu'da İzmir'den İskenderun'a kadar olan bölgede İtalyan haklarının tanınması, İtalya ile Müttefikleri arasında da dengeyi sağlayacaktır.* [..] *İtalya'nın; İzmir ve İskenderiye de dâhil olmak üzere bütün Güneybatı Anadolu'da egemenlik hakkı tanınmalı, Ereğli kömür madenleri*

[66] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 44-45.
[67] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 31.
[68] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 35.
[69] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 106-107.
[70] Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 1964, s. 50.
[71] Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 1964, s. 50.

kontrol altına ve Ermenistan himaye altına alınmalıdır. [..] *Anadolu, İtalya için önemli bir problem olan nüfus fazlalığının yerleştirileceği bir yerdir. Ereğli madenleri de İtalya'nın ihtiyacını karşılayacaktır*.[72]

Başından beri Türkiye'ye çok ilgi duyan tek basın, milliyetçi basın oldu. Politica'nın 15 Aralık 1918 tarihli ilk sayısı yukarıda adı geçen, G. A. Rosso'nun "L'Italia d'oltremare (Denizaşırı İtalya)" adlı eserinin kimi parçalarını yayımlar. Burada İtalyan isteklerinin en geniş programı sayılabilecek bölüm yer alır: 1 . İzmir ve İskenderun da dahil olmak üzere bütün Güney Anadolu üzerinde doğrudan egemenlik, 2. Ereğli madenlerinin kontrolü, 3. Ermenistan'ın "koruması"[73]

17 Aralık 1918. Fevkalâde Komiser Sforza, Dışişleri Bakanı Sonnino'ya telgraf gönderdi. Sforza, gün içinde *kimi "Jöntürkler" ile gizlice görüşmeyi kabul* etmiştir. İttihadçı heyetin rüesasında Ali Fethi (Okyar) ve Mustafa Kemal bulunmaktaydı:

> İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerinden bir heyet -aralarında Fethi Bey, Çanakkale Kahramanı İsmail Kemal Paşa ve diğerleri vardı- beni görmek için buraya geldiler. Eski gücüne ulaşarak tekrar iktidara gelmesinin dışında, İttihat ve Terakki'nin şimdi gene ve gelecekte, kuvvetli yada daha az organize olmuş bir örgüt olarak Türkiye'de bulunmasının en önemli amaç olduğuna inandım. Bu düşüncemi onlar da kabul ettiler, ancak bunun nasıl olacağını bilmiyorlar. Benden, içinde bulunulan durumla ilgili olarak tavsiye talep ettiklerinde onlara: "İttihat ve Terakki'nin zalimce hatalar ve çılgın katliamlar yaptığını hatırlamalarını" söyledim. Gerçeği biliyorlar. Irklara geniş özerklikler verecekler; eski formülleri bir yana bırakarak modern yöntemlerle Türkiye Birleşik Devletleri'ni meydana getirmek ve belki de kendilerini böylece kurtarmak istiyorlar. Avrupa Devletlerinin kontrolünden de kurtulmak istiyorlarsa, özellikle İtalya ve diğer Batılı Devletlerden her alanda müşavir talep etmekte mümkün olduğunca acele etmelerinin kendi menfaatlerine olduğu[nu] da ilave ettim. Bana teşekkür ettiler ve eğer tekrar iktidara gelirlerse, İtalya'nın desteğini temin etmek istediklerini söylediler.[74]

17 Aralık tarihli Sforza raporunun İtalyanca aslını okuyunca şunu farkediyoruz ki "patriarcati" kelimesi, Mevlüt Çelebi çevirisinde bulunmuyor. İlginç. Zühul (dalgınlık) eseri mi yoksa kastî mi bilemiyoruz. Fakat "patriarcati" kelimesi, bir paragraflık telgrafı fevkalâde ehemmiyeti haiz kılmaya yetiyor. İtalyanca "patriarcati": Türkçe "*pederşahî*" (patriyarkal/ataerkil). Gordon Marshall'ın *Sosyoloji Sözlüğü*ne göre "patriarchy", *tam anlamıyla babanın hâkimiyeti*dir[75]. Diğer bir deyişle Hürriyetperverancılar, milletin babası telakki edilen "padişahî"nin aleyhinde bulunmuşlar. Mevzuyu toparlayacak olursak, Fethi (Okyar) ve Mustafa Kemal'in bulunduğu Hürriyetperveran-İttihadçı heyet, 17 Aralık 1918'de İtalyan Fevkalâde Komiseri Sforza'yı ziyaret ettiklerinde padişahî idare tarzı yerine "modern" tarzda bir yönetim kurmak üzere İtalyan desteğini taleb etmişlerdir.[76]

---

[72] Politica, 15 Aralık 1918, *L'Anatolia*, s. 107, 110; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 41-42.

[73] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 41.

[74] DDI, VI/1, s. 317-318, B.582; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 37-38. "Dikkat edilirse; Sforza'nın, gönderdiği telgrafta Mustafa Kemal Paşa'dan *Çanakkale Kahramanı İsmail Kemal Paşa* olarak söz etmiştir. Ancak bu kişinin Mustafa Kemal Paşa olduğuna şüphe yoktur. Nitekim Sforza da, hâtıralarında şunları yazmıştır: *Bilahare Ankara'da idareyi ellerine alan bâzı zevat ile -hakikati saklamıyorum- görüştüm ve Çanakkale müdafaasının kahramanı olarak Türkiye'de mâruf olan Mustafa Kemal Paşa dahi bu görüştüklerim meyanında idi*."

[75] Gordon Marshall. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü* (O. Akınhay & D. Kömürcü, çev.) içinde (s. 47). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

[76] Zaman akışında görüleceği üzere, İtalya Hariciye Nezâreti'nce görevlendirilen İtalyan şarkiyatçı Alfonso Nallino, 1919'da, "Genel Olarak Hilafetin ve Özel Olarak Sözde Osmanlı Hilafeti'nin Niteliği Üzerine Notlar" nam rapor kaleme almıştır. Libya ve Etiyopya sömürgecisi İtalya, hilafetin ilgasını istemektedir. Bu bağlamda, Sforza'nın (20 Haziran 1919'da Hariciye Nezâreti Müsteşarı olacak) padişahî idareye muhalif olduğunu bildiği Mustafa Kemal'i İstanbul'da himaye etmesi, milliyetçi isyana lider seçmesi, Anadolu'ya gönderilen Mustafa Kemal'e el altından silah-mühimmat sağlaması, şaşırtıcı değildir.

582.

L'ALTO COMMISSARIO A COSTANTINOPOLI, SFORZA,
AL MINISTRO DEGLI ESTERI, SONNINO

T. GAB. 3394/33. *Costantinopoli, 17 dicembre 1918 (per. il 19).*

Una delegazione dei capi della Unione e Progresso qui rimasta (fra cui Fetty bey, Ismail Kemal pascià, l'eroe dei Dardanelli, ecc.) chiese vedermi. Convinto che la principale forza viva, o per lo meno organizzata, risiede tuttora in quel partito e che se una Turchia rimane, non è escluso suo prossimo ritorno potere, li ricevetti, ma in modo che non si sapesse. Avendomi richiesto

(1) Pubblicato al n. 490.
(2) Il telegramma fu trasmesso, per conoscenza, anche all'Aja.

consiglio sulla situazione dissi loro di ricordare che l'Unione e Progresso aveva commesso un errrore meno crudele, ma ancora più insensato dei massacri: quello di dichiarare che non c'erano che ottomani. Riconoscano la realtà, diano ampie autonomie alle razze; trasformino i vecchi privilegi dei patriarcati in formule « moderne » mostrando quasi che vogliono creare gli « Stati Uniti di Turchia » e forse potranno ancora salvarsi. Aggiunsi che anche se si salvano i controlli europei li attendono e che se vogliono per quanto è possibile evitarli si affrettino a chiedere alle Potenze occidentali dei consiglieri e degli organizzatori in tutti i campi ricorrendo soprattutto all'Italia nel loro stesso interesse. Mi ringraziarono e mi dissero che se tornano al potere vogliono assicurarsi l'appoggio italiano.

Fotoğraf. Sforza'dan Sonnino'ya telgraf.[77]

Sforza, Galip Kemalî Söylemezoğlu'na Mustafa Kemal hakkında danışmıştır: *İtalya'nın İstanbul yüksek komiseri Kont Sfroza, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş ve onun ittihadcı olup olmadığını Söylemezoğlu'ndan sormuştu. Çünkü Müttefikler, ittihadcılardan hoşlanmıyorlardı*.[78] Son cümleyi tashih etmek lazım geliyor. İtalyanlar, ılımlı İttihadçılarla simbiyotik iyi ilişkiler kurmaya çalışıyor.

Sforza, 1930'da neşredeceği hatıratında şunları yazacaktır: *Tek başına İtalyanlara karşı kötü davranılmıyordu. Baştan beri muhafaza ettiğim barışçı tavrın etkisiyleydi. Bu barışçı tavrımı Türkiye'deki faaliyetimin ilk haftalarında Mustafa Kemal bizzat onaylamıştı*.[79]

> Sforza hakkında, biri Zeno, diğeri Giordano tarafından yazılmış iki yaşamöyküsü var elimizde. İlki, alışılmış biçimde, kontun Türkiye'ye ve Kemal'e yardımını anımsatır.[80]

21 Aralık 1918. *Roma'da İtalya Başbakanı Vittorio Emanuele Orlando ile* Venizelos mülakat ediyor. *Venizelos, "İtalya ile Yunanistan arasında konferanstan önce yapılacak bir anlaşmanın faydalarından" söz etti. İki ülke arasında bir anlaşma yapmak için* Dışişleri Bakanı *Sonnino'ya müracaat etti. İtalya Dışişleri Bakanı, "Aynı yerleri isteyen iki devlet arasında nasıl bir anlaşma yapılabileceğini anlayamadığını ve İtalya'nın tâvizler almadıkça isteklerinden vaz geçmeyeceğini" söyledi. Konuşma, barış konferansında tekrar görüşme kararıyla sona erdi*.[81]

23-24 Aralık 1918. *Sonnino, Fransa Başbakanı Georges Clemenceau'ya, savaştan önce imtiyaz aldıkları Antalya bölgesini işgal etmek için harekete geçme konusunda müracaat etmiştir. Fransa Başbakanının rızasını alan Sonnino, İngilizlerin de bu karar*[a] *muvafakat edeceğini umuyordu. Ertesi gün İngiltere nezdinde de girişime geçildi. Ancak İtalyanların bu kararı İngilizleri öfkelendirdi*.[82]

---

77 Sforza'dan Sonnino'ya telgraf, GAB 3394/33; *I Documenti Diplomatici Italiani* (DDI), Sesta Serie; 1918-1922, vol. 1, 1955, p. 317-318.

78 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 227.

79 Sforza, *Makers of Modern Europe*, s. 365; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 38. Sforza (1930), tarihini karıştırmış olsa da, 1909 askerî darbesi vuku bulurken Mustafa Kemal'le tanışmış olduğunu yazıyor (s. 354). Ali Fuat Cebesoy, Mustafa Kemal'in Pera Palas'da bulunduğu sırada Kont Sforza'yla temas kurduğunu belirtmiştir: Ali Fuat Cebesoy. (2001). *Bilinmeyen Hatıralar: Kuva-yı Milliye ve Cumhuriyet Devrimleri* (O. S. Kocahanoğlu, haz.) içinde (s. 342). İstanbul: Temel Yayınları.

80 Fabio Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 237.

81 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 43.

82 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 44.

23 Aralık 1918'de Sonnino, İtalya'nın Antalya bölgesini işgal edebilmesi konusunda Fransa Başbakanı Clemenceau'ya başvurdu. Bu bölge için 1912'de İtalyan hükümeti Osmanlı hükümetinden ekonomi alanında bir tezkere elde etmişti. Clemenceau'nun onayını alan Sonnino, İngiliz onayını da almayı ummuştu. 24 Aralık'ta tam tersi, müstakbel İngiliz Roma elçisi Graham, İtalya'nın davranışları konusunda kızgınlığını ifade etmiştir. Gerçekten de önce Fransa'ya sonra Büyük Britanya'ya başvurmak, yanlış bir adımdı. Londra, Fransa'nın üstünlüğü nedeniyle kıskançlık içerisindeydi.[83]

27 Aralık 1918. Britanya'nın Roma Büyükelçisi Rennell Rodd, Hariciye Nâzırı Lord Balfour'a telgraf gönderdi. İtalya Hariciye Nâzırı Sidney Sonnino nota vermiştir. Buna göre *Boğazlardaki tahkimatları işgal gerekçesiyle İstanbul'a gelen İtilâf donanması içerisinde çok az sayıda İtalyan askeri yer almaktaydı. İtalyan Hükûmeti, müttefiklerinin Boğazlardaki üsler dışında İstanbul'u işgal edeceklerini tahmin edememişti. İngiliz ve Fransız kumandasında İstanbul'a getirilen İtalyan kuvvetlerinin sömürgelerden getirilen askerlerden bir farkı kalmamıştı. Bu durumdan rahatsız olan İtalya Dışişleri Bakanı Baron Sonnino İtalyan birliklerinin İstanbul'un işgaline müttefikleri ile aynı şekilde katılmasını talep etti. Bunun gerçekleşmesi halinde İtalyanlar İstanbul'a takviye kuvvet de gönderebileceklerdir*.[84]

Temel hedef siyasi-ekonomik bir egemenliğin somut olarak elde edilmesi değil de "İtalyan bölgesi"nin ve denetimimizin alacağı resmi biçimin kesin olarak belirlenmesi gibi görünüyordu. St. Jean de Maurienne Anlaşması'nın 1. Maddesi genel olarak "administration et intérêt"den (yönetim ve ilgi) söz ediyordu ki bu da bir koruyuculuk ya da bir ayrıcalıklı ekonomik nüfuz bölgesi biçiminde çevrilebilirdi. Hiç kimsenin, hatta Sonnino'nun bile, aklında yalın bir toprak işgali düşüncesi yoktu. "Etki alanı" kavram ve anlatımının ilk kullanımlanndan biri "Giornale d'Italia"nın 27 Aralık 1918'deki bir makalesinde görülür.[85]

28 Aralık 1918. *İngiliz Savaş Bakanı Crow, İtalya'nın Londra Büyükelçisi Imperiali'ye, "İtalya'nın haksız işgallerle ve zora başvurarak mütarekeyi ihlal etme yetkisinin olmadığını" söyledi*.[86]

28 Aralık'ta İngiliz Savaş Bakanı Crowe, Imperiali'ye şunları söylemiştir:

1) İtalya'nın haklı görünmesi mümkün olmayan işgallerle ateşkesi ihlal etmeye yetkili olmadığını;

2) Fransız işgali Kilikya'da bulunan Ermenileri korumaya yönelik olduğundan, haklı bulunduğunu;

3) Fransız işgaline Ortadoğu'da İngiliz ve Müttefik birliklerin komutanı Allenby tarafından yetki verildiğini;

4) Ateşkesin yerine getirilmesinin tamamen İngilizlerin yetkisinde olduğunu ve bu nedenler Clemenceau'nun vereceği onayın hiçbir değerinin olmadığını..[87]

Not: Eyre Crowe, Harbiye Nâzırlığı yapmamıştır. Crowe, Hariciye Nezâreti Müsteşar Yardımcısı idi. Grassi'nin hatasını Çelebi devam ettirmiştir.

29 Aralık 1918. Bir İtalyan muhribi Marmaris Limanına demirledi. İtalyan iki binbaşı, Marmaris Kaymakamını ziyaret ettikten sonra kasabadaki askerî binaları, hastahaneleri ve fırınları teftiş ettiler. Muhribe avdet ettiler:

Bu gelişin, kasabanın işgaliyle ilgili olduğu anlaşılıyordu. Bu sebeple 17. Kolordu Komutanı durumu Harbiye Nezâretine bildirmiş ve 57. Tümen Komutanlığına da, İtalyanlar Marmaris'e bir çıkarma yapmak isterlerse bunun mütârekeye aykırı olduğunu ve hükûmetten emir almadıkça bu çıkarmaya müsaade edemiyeceğini

---

83 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 104.
84 FO, 371/3420, 21286; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 32
85 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 29.
86 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 44.
87 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 104-105.

bildirmesini, buna rağmen çıkarmada israr edilirse bunun, üst makamlardan ikinci bir emir alınıncaya kadar geri bıraktırılmasının sağlanmasını, buna da imkân bulunamazsa meselenin sadece protesto edilmesini emretmişti. Öte yandan durumu dikkate almış olan Harbiye Nezâreti, İtalyanlar'ın bu teşebbüslerinden ve muhtemel hareketlerinden bahseder bir yazı ile "Hariciyye Nezâreti" (Dışişleri Bakanlığı) ni uyarmış ve İtalyanlar katında teşebbüse geçilmesini istemişti. Fakat bu istek, "Hariciye Nezâreti" tarafından, "İzmir bölgesini işgale delâlet edecek hiç bir kesin işaret yok iken böyle bir teşebbüsün" doğru olamıyacağı gerekçesiyle, yerine getirilmedi. Ancak İtalyanların şüpheli hareketleri devam etti.[88]

Marmaris'e gelen savaş gemilerindeki askerlerin "Marmaris Bizimdir" şeklinde tezahürat yaptıkları ihbar ediliyor.[89]

1918 Aralığı'nda Derby, Wilson'ın "çok anti-İtalyan" olduğu görüşünü dile getirdi. "Orlando'dan, Sonnino'dan ve üsluplarından ölesiye nefret ettiğini ve onlarla konuşmak istemediğini söylüyor." Sonnino, Aralık toplantılarının ardından Wilson'la ilgili izlenimi sorulduğunda, "Sanki bir rahip," yorumunu yaptı.[90]

30 Aralık 1918. Yunan Başvekil Eleftherios Venizelos, 10'lar Konseyine muhtırasını sundu. *Kuzey Epir'i* [Güney Arnavudluğu]*, tüm Trakya'yı, Batı Anadolu'yu, Oniki Ada'yı ve Kıbrıs'ı talep* ediyor.[91]

Venizelos, konferansa 30 Aralık 1918'de sunduğu bir muhtıra ile Yunanistan'ın taleplerini açıklamıştı. Bu muhtırada Venizelos; "Batı Anadolu'da genel olarak, Kuzey'de Bandırma'nın 25 Km. kadar doğusundan, 764 rakımlı Karadağ-Demircidağ-Uşak'ın 20 Km. kadar batısı, Muğla'nın 10 Km. kadar doğusu, Bozdağ'ın güneyi ve Akdağ'dan geçtikten sonra Kalkan'ın 19 Km. kadar doğusunda, Akdeniz sahilinde son bulan bir hattın batısındaki toprakların Yunanistan'a katılmasını" istiyordu. Venizelos bu toprak taleplerinden başka, Ege Adaları'ndaki ve On İki Ada'daki Rum nüfusunu da katarak Anadolu'da 1.383.333 Rumun yaşadığını iddia etti. Venizelos'a göre, Anadolu "30 asırdan beri" Rumdu. Bununla yetinmeyen Venizelos, Rodos ve On İki Ada'nın da Yunanistan'a verilmesini talep ediyor, Çanakkale Boğazı'ndaki İmroz ve Bozcaada'yı da istiyordu.[92]

Westermann "Paris'te olup bitenlerin gerçek yüzü" adlı kitabının 155. sayfasında diyor ki: "On'lar Konseyi önünde dinlenen Elefterios Venizelos, Yunan taleplerini takrarladı. İngiltereyle Fransa'nın desteğine sahipti... Ama İtalyan delegasyonu inatla ve şiddetle karşı duruyordu... İtalya, Doğu Akdenizdeki kendi emelleri sebebiyle, Yunanistan'ın bütün isteklerine prensip bakımından karşıydı. Amerikalılara gelince... Onlar Venizelos'un bilhassa Batı Anadoluyla ilgili taleplerini kabule hiç niyetli değillerdi. Zira İzmir limanını tam kontrolün, Anadoluda yaşıyan altı yedi milyon türkün gelişmesi ve gelecekteki bağımsızlığı bakımından vazgeçilmez bir şart olduğuna inanıyorlardı... Anadolu ürünlerini Batıya, İstanbul'dan değil, fakat daima İzmir'den ihraç etmiştir..."[93]

Yunanistan'ın talebleri İtalya'nın menafiine aykırı olduğu vechile İtalya tarafınca reddediliyor:

Osmanlı Devleti konferansta daimi bir delegasyon tarafından temsil edilmediğinden ve Venizelos'un talep ettiği yerler daha önce İtalya'ya vaad edilmiş olduğundan Yunanistan'ın iddialarını cevaplandırmak İtalya'ya düştü. İtalya'nın İzmir ve Anadolu hakkındaki Yunan görüşüne karşı görüşleri özetle şöyleydi: "Venizelos'un talep ettiği bölgenin büyük bir kısmı, İzmir'de dâhil olmak üzere, İtalya ile İngiltere ve Fransa arasında imzalanan 1915 Londra ve 1917 St. Hean de Maurienne antlaşmalarıyla İtalya'ya vaad edilmiştir. İmzacı devletlerin, Yunanistan'ın talepleri karşısında kararlarından dönmeleri düşünülemez. İtalya, 1917 antlaşmasının halen yürürlüklte olduğu inancındadır. Bu anlaşmanın Rusya tarafından da onaylanması gerektiği düşüncesi gerçektir. Fakat, şu anda Rusya olmadığı için böyle bir çekincenin kabul edilmesi söz

88 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 208-209.
89 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 68.
90 Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 25, sonnot 27.
91 Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 133.
92 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 45.
93 Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 1964, s. 53, dipnot 1.

konusu değildir. İtalyan heyeti, İtalyan işgalinde olan Ege Adaları'nın da 1915 tarihli anlaşmanın 8. maddesiyle İtalya'ya verildiğinin kabul edildiğini Müttefiklerine hatırlatır…"[94]

Aralık 1918-Ocak 1919. İzmir'de, *başlangıçta kavga edenler, özellikle İtalya ve Fransa'ydı. Pasaport kontrolü üzerine olan ilk çatışma, ortak bir uygulamanın getirilmesiyle son buldu. Bir başkası olan kıyı gemi seyir kontrolü üzerine çatışma, İtalya lehine sonuçlandı. Bir başka çatışma daha, eski Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gayrimenkulleri konusunda meydana geldi. Fransa, İtalya'nn olayları her zaman ve sadece kendisine mal etmemesi gerektiğine inanıyordu*.[95]

1919

"İzmit Yarımadası ve Trakya'da gerilla birlikleri komutanları, *başkan*, *yüzbaşı* anlamlarına gelen İtalyanca *kaptan* sözüyle adlandırılıyorlardı."[96]

"Millî Mücadele'ciler, Yunanla savaşlarda İtalyan desteğinden yararlanırlar."[97]

Sforza, İstanbul'daki Yunan Fevkalâde Komiseri Aleksandropulos'u devre dışı bırakmaya çalışıyor.[98]

Şüphesiz Yunanistan, İtalya'nın Müttefikleri arasındaki en büyük rakibiydi. Aynı hedeflere ulaşmak için birbirlerini engel olarak gören bu iki devlet, savaşın bitimiyle birlikte birbirleri aleyhine kampanyalar başlattılar. İtalyanlara göre, gazetelerinin, İstanbul ve İzmir ile birlikte bütün adaların ve Arnavutluk'un Yunanlıların hakkı olduğunu yazmaları Yunanlıların megolamanilerinin göstergesiydi. Buna rağmen Yunan basınında "Yunanistan'ın Anadolu'daki haklarından" ve rakipleri olaran İtalya ile anlaşmalarının çok zor olduğundan söz edilmeye devam edildi. "Hem İtalya'nın hem Yunanistan'ın; bölüşülen Osmanlı topraklarında gözü vardı. Etki bölgesi değil, yerleşme bölgesi istemekteydiler." İtalya ile Yunanistan arasında üç bölge konusunda anlaşmazlık vardı: Kuzey Arnavutluk, Oniki Ada ve İzmir.[99]

İtalyanlar, İzmir *Kemeraltı kahvehanelerinde isteyen Türklere İtalyan pasaportu dağıtıyorlar*.

Ocak 1919. Mustafa Kemal'in Şişli'deki dairesinin tam karşısındaki Ethem Paşa Konağı, İtalyan Miralay Roletto tarafından deruhte edilmişti. Mustafa Kemal, Roletto'nun vereceği baloya İkinci Abdülhamid'in kızkardeşinin torunu Mevhibe Celâleddin'i gönderdi. Vazife, adı açıklanmayan bir kişinin İtalyanlarla neler konuştuğunu dinlemek idi. Mevhibe, Perapalas Otel müdürü Martin ve şarkıcı/aktrist karısına müracaat ederek baloya iştirak edebilmiştir.[100] Mustafa Kemal, Ali Fethi, Hüseyin Rauf, Ruşen Eşref, Cevad Abbas birlikte hareket ediyorlar.

Mustafa Kemal'in mütareke İstanbulu'ndayken *çalmadığı kapı yoktu*r.[101]

---

94 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 45-46.

95 *APOEDG*, F. 73, 2471 & 2484, İstanbul'daki Sforza'dan İtalya Hariciye Nezâretine, 4 & 6 Aralık 1918; DDI6/1, s. 452, Sforza'dan Sonnino'ya, 11 Ocak 1919; QDO, V. 201, s. 62-63, Fransız Yüksek Komiser'in İzmir'deki siyasî danışmanı Duparc'dan Hariciye Nâzırı Vekili Pichon'a, 15 Ocak 1919; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 109.

96 A. M. Şamsutdinov, *Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi*, 1999, s. 127, dipnot 5.

97 Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 3, s. 1036.

98 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 32.

99 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 43.

100 Mevhibe Celâlettin. (1953). *Geçmiş Zaman Olur ki…* (S. Ertuğrul, haz.) içinde (s. 261-267). İstanbul: M. Sıralar Matbaası.

101 Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, 1980, s. 168.

İtalya'nın Yunan'a karşı Mustafa Kemal'i desteklemesi, Osmanlı Devleti'ni taksim etmek komplosunun mühim bir safhasını teşkil etmektedir:

> Genel hükümler olarak Dört Büyükler 30 Ocak 1919'da Irak, Suriye, Ermenistan, Kürdistan, Filistin ve Arabistan'ın Türklerden büsbütün ayrılmasında anlaşmış, bunu geçici diye nitelemişlerdi. Başka kararlar da verilebilecekti. İngiliz Başbakanı Lloyd George'un, 19 ocak 1919'da, Türkiyenin baskı altında tutulması için öteki devletlerin kuvvet göndermeleri isteğini fırsat bilen İtalya, Antalya ve Kuşadası'na kuvvet çıkardı.[102]

İttihadçı *Memduh Şevket* [Esendal] *Bey de gizlice silah ve cephane kaçırıyordu. 1919'un başlarından itibaren, İngilizler, hâlâ daha faal olan İTP üyelerini tutuklamaya başladılar. Bunun üzerine, Memduh Şevket Bey öteki İttihatçılar'ın evlerinde saklanmaya başladı. Bir süre sonra, iki arkadaşı ile birlikte, "Tadla" adında bir İtalyan gemisiyle, gizlice İtalya'ya kaçtı. Kara Kemal, 1920'de Malta'dan kaçtıktan sonra, onları İtalya'da buldu ve İtalyanlar'ın yardımıyla Türkiye'ye geri döndüler*.[103]

1948-1955 döneminde İtalya cumhurbaşkanı olacak olan ünlü liberal ekonomist Luigi Einaudi, Luigi Albertini'ye muhtıra gönderdi:

> 1. İstanbul, Boğazlar ve Bağdat demiryolu uluslararası özel bir yönetime verilmeliydi;
>
> 2. Oniki Ada ve İzmir Yunanistan'a bırakılmalıydı. İtalya belli başlı Müttefikleriyle zaten sağlıklı ilişkiler içinde değildi, dolayısıyla bir de Yunanistan'la çanşmaya giremezdi;
>
> 3. Osmanlı Hıristiyanlarının kurtarılması ve Türkiye'nin parçalanması tarihi bir haksızlığın adil biçimde düzeltilmesi olacaktı;
>
> 4. Osmanlı İmparatorluğu mandalara bölünmeliydi. İngiltere, Arabistan ve Mezopotamya; Fransa, Suriye; İtalya "Büyük Ermenistan" (Doğu Anadolu) ve Amerika Birleşik Devletleri de geri kalan Anadolu toprakları üzerinde mandayı üstlenebilirdi.[104]

2 Ocak 1919. *Ateşkes metnine dayanarak İtalya en azından Boğaz bölgesinin işgaline katılma hakkına sahip olduğunu ileri sürüyordu. Hatta İtalyan hükümeti Ekim 1918'de Paris'te gerçekleşen Müttefiklerarası Askeri Konferans'ta bu konuda kendisine yetki verildiğini ileri sürüyordu. İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour böyle bir yetkinin verildiğini yalanlamış, fakat aynı zamanda İtalyanların talebi lehinde bir görüş bildirerek askeri yetkililere ilettiğini beyan etmiştir. 2 Ocak 1919'da Sonnino, sorunun çözüldüğünü ve pratik uygulamaya geçilebileceğini ilan etmiştir*.[105]

İstanbul'da Müttefik fevkalâde komiserler içtima ediyorlar. Toplantı tutanağına göre *işgal altındaki bütün limanlarda Bolşevik istilasına karşı yolcu trafiğini denetlemek amacıyla İtilâf Devletleri mümessillerinden bir heyet kurulmuştur*.[106]

3 Ocak 1919. Fransız Başvekil Clemanceau, İtalyanların Antalya'yı işgaline *razı oldu*:

> Ancak İtalyanlar Antalya'yı hemen işgal etmediler; önce mahallî hükûmetten "İtalyan kontrol memuruna bir oda tahsis" edilmesini sağladılar; şehirde bir [te]lsiz istasyonu kurdular; okul açmak üzere rahib, rahibe, ve öğretmenler getirdiler; sonra da bazı mahkûmların cezaevinden kaçmalarını, Antalya'dan Burdur'a giden posta arabasının, 27 mart'ta soyulmasını, aynı günün gecesinde Antalya'daki Hıristiyan mahallesinde bir kutu

---

[102] Celâl Erikan. (1971). *100 Soruda Kurtuluş Savaşımızın Tarihi* içinde (s. 17). İstanbul: Gerçek Yayınevi.

[103] Nur Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul*, 2008, s. 159. Criss, Memduh Şevket'in İtalya'ya sığındığını bir mülakatta işitmiştir: İttihatçı Gözlüklü Mithat bey'in eşi Sayın Azize Venel'le röportaj, Nişantaşı, İstanbul, 14 Haziran 1987.

[104] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 27. "Aslında çok kesin olan bu *ham fikirler* sonraki yıllarda *Corriere della Sera*'nın *Doğu politikası*nın temelini oluşturacaktır."

[105] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 103-104.

[106] FO, 371/4155, 11449; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 574.

barutun patlamasını, güvensizliğe örnek göstererek önce Antalya'nın rahibelerin oturduğu binaya 200 İtalyan askeri yerleştirdiler ve 28 Mart 1919 öğleden sonra da 300 kişilik bir denizci birliğiyle şehri işgal ettiler. Onlar işgalden sonra bir beyannâme yayımlamış ve işgalin "Antalya ahalisi tarafından vâki olan istid'â üzerine", âsâyişi korumak için, yapıldığını açıklamışlardı.[107]

3 Ocak 1919 tarihli bir belgeye göre, 2 Ocak'ta Oniki Ada'daki İtalyan deniz birliklerine, Antalya, Marmaris ve Fethiye'nin işgali emri verilmiştir. Buna göre, Piemonte, Liguria ve Barletta savaş gemileri Antalya'nın işgali için 1500, Corazziere ve Thassos Fethiye için 250 ve Dalaman, Marmaris için 250 kişilik bir kuvvet hazırlamıştır. Fakat, Paris'teki heyet, Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği yazıda, "adı geçen yerlerin işgalinin henüz uygun olmadığını ancak, işgal hazırlıklarına devam edilmesinin yararlı olacağını" bildirince, işgal ertelenmiştir.[108]

4 Ocak 1919. Britanya'nın Roma elçisi Rennell Rodd, İtalya Hariciye Nezâretine cevabî nota verdi. İtalya'nın 24 Aralık tarihli Antalya'yı işgal talebi, lisan-ı münasib reddedilmektedir.[109]

1'i kruvazör olmak üzere İtalyan bandıralı 3 muhrib ve 2 nakliye gemisi Marmaris Limanına demirledi.[110]

7 Ocak 1919. İtalyan kruvazörü kumandanı Marmaris Mutasarrıflığını ziyaret ederek, *fırtınalardan dolayı gemilerinin Rodos'da barınamadığını söyledi ve bu sebeple Marmaris'de bir kömür deposunun kurulmasına izin verilmesini istedi ise de isteği red olundu*.[111]

İtalyanlar, Mondros Mütarekesi'nden itibaren İzmir'i işgal vazifesinin İngilizlerin desteğiyle Yunanistan'a verileceğini sezmişlerdi. Bu nedenle İtalyanlar 1. Dünya Savaşı sırasında İtilaf Devletlerini güç duruma düşürdüğünü ve sonlarına doğru savaşa katıldığını sık sık vurguladıkları Yunanistan'ı devre dışında bırakmaya çalıştılar. Diğer yandan Rodos'ta seferi kuvvetlerini teşkilatlandıran İtalyanlar, Batı Anadolu'ya bir çıkarma yaparak hedeflerine ulaşmayı tasarladılar. Bu hazırlıkları haber alan İngilizlerin gösterdikleri sert reaksiyon üzerine İtalyanlar 7 Ocak 1919 tarihinde İzmir'e yapacakları çıkarmayı askıya aldıklarını açıklamak zorunda kaldılar.[112]

1919 başlarında Rodos'taki İtalyan askeri sayısı 10 bine ulaşmıştı.[113]

8 Ocak 1919. Marmaris'de bulunan 57'nci Alay Kumandanı Miralay M. Şefik (Aker), Menteşe Kıyı Alay Komutanlığına telgraf gönderdi. *"Marmaris'te İtalyanların kömür deposu tesis etmelerinin işgal vesilesi olabileceğini, üst makamdan cevap alınacaya kadar depo yapımının tehir edilmesini" istemiştir*.[114]

9 Ocak 1919. Roma'da münteşir *Corriere d'Italia* gazetesi "İzmir'den Mektuplar – İtalya Yok" başlıklı makale neşretti. İzmir'deki İtalyan cemaatinin İtalya Hükümet-i Hazırasınca yalnız bırakıldığını yazıyor: *Biz İtalyanlar dışlanmış, ihmal edilmiş, küçük düşmüş durumdayız*.[115]

İngiliz Askerî İstihbarat Teşkilâtı, İngiliz Harbiye Nezâretine telgraf keşide eyledi. Buna göre *İstanbul ve Boğazlarda olabildiğince fazla kuvvet bulundurmayı planlayan Fransız ve İngiliz hükûmetleri, İtalya'nın*

---

[107] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 209.
[108] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 60.
[109] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 105. "İngilizlerin reddi, daha sakin bir şekilde Roma elçisi Rennell Rodd tarafından 4 Ocak 1919 tarihinde doğrulandı. Şimdilik Sonnino boyun eğmişti."
[110] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 209.
[111] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 209.
[112] R.Rodd'dan Balfour'a 7 Ocak 1919, FO, 406/41, No. 5; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 32.
[113] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 67, dipnot 148.
[114] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 67-68.
[115] Corriere d'Italia, 9 Ocak 1919, s. 1; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 33.

da kendileri kadar asker gönderebileceğini açıkladılar. Ancak İtalya'nın işgal yönetimindeki rolü hakkında herhangi bir açıklama yapılmadı.[116]

10 Ocak 1919. *Pasaport kontrollerinden sonra, deniz trafiğinin nasıl kontrol edileceği de 10 Ocak 1919'da tespit edilmiştir. Buna göre Edremit, Bodrum, Marmaris, Antalya ve Dalyan'ı İtalyanlar kontrol edeceklerdi*r.[117]

Rodos'ta bulunan *Doğu Akdeniz'de İtalyan sevkiyat birliğini yöneten General Elia*, Hariciye Nâzırı Sonnino'ya telgraf gönderdi. *Fransız konsolos yardımcısının Ada'nın Rum ve Türk toplulukları arasında ikili oynayarak İtalya'ya karşı faaliyetlerde bulunduğunu ihbar* ediyor.[118]

Menteşe Mutasarrıfı, Bâb-ı Âlî Dahiliye Nezâretine muhtıra gönderdi. *İtalyan savaş gemilerinin sık sık Fethiye ve Marmaris'e gelmekte olduklarını, Marmaris'te binaları, sahiplerini, istiap derecelerini incelediklerini, fırınların ekmek çıkarma kabiliyetiyle ilgilendiklerini, son olarak bir kruvazör ve dört nakliye gemisinin Marmaris'e geldiğini ve buranın işgalinin muhtemel olduğunu bildiriyor*.[119]

*10 Ocak 1919'da bir yüzbaşı yönetimindeki 220 kişilik İtalyan birliği Edirne'ye gönderilmiş ve bunlar İtalyan konsolosluğuna ve Pomak okuluna yerleştirilmişlerdi*r.[120]

Corriere d'Italia gazetesi *çok önemli olan bir haberi* okuyucularına duyuruyor. *Banco di Roma*nın İstanbul merkez şubesi faaliyete başlamıştır.[121]

11 Ocak 1919. *11 Ocak 1919'da Atina'daki İtalya elçisi Baron Romano Avezzana, Sonnino'ya şunları anımsatıyordu: 1. İzmir'i de içine alan Aydın vilayeti İtalya'ya düşüyordu; 2. İzmir'in, vilayetin geri kalan kısmından ayrılması hem kent, hem çevresi için çok zararlı olurdu; 3. Yunanlarla bir ön çalışma yapılması, ancak konferans İtalya'nın kazanılmış haklarına zarar verdiği takdirde uygun olurdu*.[122]

Milano'nun büyük gazetesi [Corriere della Sera]*, bu ilk aylarda, milli Yunan isteklerine saygı gösterilmesini savunmada bütünüyle yalnız değildi. Leonida Bissolati de 11 Ocak 1919'da La Scala Tiyatrosu'nda yaptığı ve milliyetçilerin protestosu ile yarıda kalan ünlü konuşmasında, artmakta olan İtalya-Yunanistan gerginliğinden kaygı duyduğunu ve Oniki Ada'nın Yunanistan'a bırakılmasından yana olduğunu söyledi. Bunun üzerine "Il Giornale d'Italia", yurtsever olarak Sonnino'nun yetenek ve kararlılığına olan güvenini ortaya koyarak, hem* [Yunanperver] *"Corriere della Sera"ya hem de Bissolati'ye karşı şiddetli bir tartışma başlattı*.[123]

17'nci Kolordu Kumandanlığı, 57'nci Alay Kumandanlığına telgraf gönderdi. İtalyanların Marmaris'e kömür deposu inşa etme talebi hususu, *mahallî hükümet, mülkiye ve askeriyenin yetkisi dışında olduğu, hükümetin muvafakatının şart olduğu, izin gelene kadar beklemesi" istenmiş ve şu tâlimat verilmiştir*:

---

[116] FO, 371/4164, 14928; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 33-34.

[117] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 33.

[118] DDI6/1, s. 447, Elia Sonnino'ya Rodos'tan, 10 Ocak 1919; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 106.

[119] Hariciye Arşivi, Karton 1, Dahiliye'den, 16312/51; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 267.

[120] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 89.

[121] Corriere d'Italia, 10 Ocak 1919, s. 2; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 33.

[122] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 32.

[123] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 28. Bissolati "ılımlı bir siyasetçiydi; Birinci Dünya Savaşı'na İtalya'nın müdahalesinden yana tavır sergiledi. Savaş dönemi hükümetlerinde etkin görev aldı."

1-İtalyanlar kasabaya ihraç yaptıkları takdirde, bunun mütarekenâmeye aykırı olduğu, tam bir âsayiş ve sükûnet içinde bulunan stratejik bakımda hiç bir önemi bulunmayan şehrin işgalinde, İstanbul Hükümetinin emir ve müsaadesi olmadıkça rıza gösterilemeyeceği kendilerine uygun bir dille anlatılacak.

2-Buna rağmen, işgal teşebbüsünde bulunacak olurlarsa, üst makamlardan emir gelinceye kadar işgalin tehirine çalışılacak.

3-Bu da bir netice vermeyecek olursa, işgale karşı protesto ile iktifa edilerek sert muameleden kaçınılacak.[124]

12 Ocak 1919. Fransa'nın başşehri Paris'de sulh konferansı küşad edildi. ABD Başkanı Woodrow Wilson'un 12'nci noktası, Anadolu'daki İtalyan çıkarlarını Yunan lehine tehlikeye düşürmektedir; bu vechile İtalya'yı Müttefikliğe karşı vaziyet almaya icbar etmektedir:

Taleplerini Londra Antlaşması'yla Saint Jean de Maurienne Anlaşması'nda belirtilen vaatlere dayandıran İtalyanlar, her şeyden önce, Osmanlı İmparatorluğu'nun beklenen parçalanmasının ardından bir "Akdeniz dengesi"nin korunmasını istiyordu. Yani İtalya'nın bir Akdeniz ülkesi ve sömürgeci güç olarak kalmanın dışında, başka haklar ve ayrıcalıklar edinmekle özel olarak ilgilendiği söylenemezdi. 1911-12 İtalyan-Türk Savaşı'ndan sonra her hal ve koşulda İtalya'nın denetiminde kalmış olan Libya'ysa bu tartışmanın tamamen dışındaydı. Dolayısıyla, Yakındoğu'da herhangi bir başka gücün toprak ya da nüfuz artırımı, İtalya için de aynı anlama gelecekti. Tommaso Tittoni, İtalyan Senatosu'nda yaptığı konuşmasında bunu kastediyordu: "Şayet diğerlerinin elinde bir şey olmayacaksa, biz de bir şey istemeyeceğiz. Bu emperyalist bir kriter değil, herkesin hakkına saygı göstermektir."

Ama açıktı ki, "diğerleri"nin eline geçecek olanlar küçümsenemezdi. Durum böyle olunca, Barış Konferansı'nın açılış tarihine doğru İtalyanlar Yakındoğu'daki konumlarının zayıflığı konusunda iyice tedirgin olmaya başladılar. Özellikle farkına vardıkları husus, Anadolu'da kendilerine ayırdıkları bölgenin Wilson prensipleriyle uyuşur yanı olmadığıydı. İngilizler'in ve Fransızlar'ın talepleri, eninde sonunda Türkiye'den ayrılacak olan Türk olmayan Arap toprakları üzerinde yoğunlaşmıştı. Halbuki Anadolu için böyle bir şey geçerli değildi. Dahası, İngiliz ve Fransızlar'ın talep ettikleri topraklar zaten kendi askerlerinin işgali altındaydı. Hatta Fransızlar, İtalyanlar'ın talep ettiği toprakların bile bir kısmını işgal etmişti. İtalya, Adana ve Antalya bölgelerine asker göndermek istediği zaman İngiltere ve Fransa, bölgede Müttefikler'in güvenliğini tehdit eden hiçbir gelişme bulunmadığını, dolayısıyla mütareke koşulları içinde bu hareketin hiçbir yasal dayanağının olmadığını söyleyerek protestoya kalkışmıştı. İtalyanlar birden kendilerini Osmanlı İmparatorluğu ganimetinden yasal hakları olarak düşündükleri payın uzağında buluvermişlerdi. Bu yetmezmiş gibi, hiçbir tür manda ya da nezaret şekli de kendi taleplerini tanıyacak gibi görünmüyordu.

İtalya'nın gördüğü, sadece kendi payının büyük güçlerin tutumu karşısında tehlikeye girdiği değildi. Yunan hükümetinin niyetleri de ürkütücü bir boyut almaya başlamıştı. Çünkü Yunanistan, en azından kıyı şehirlerinde yaşayan kalabalık yerli halkı nedeniyle İtalya'nın talep edemeyeceği bir şeyi talep edebilecek konumdaydı. Dolayısıyla, Wilson tarzı bir bakış açısından, Yunanistan'ın daha büyük bir hakka sahip olduğunun farkına varmıştı İtalya. Dahası, İtalya'nın doğu Akdeniz bölgesindeki konumunu, hiçbir şey Küçük Asya'nın Akdeniz sahillerinde Yunan denetiminin artması kadar tehlikeye sokamazdı.

Bu gelişmelerin ışığında, İtalya, konferans başlarken, Birleşik Devletler'in hakemlik ve Fransa ile İngiltere'nin güç oyunu olarak beliren tavırları karşısında rahatsız ve kuşkuluydu. İtalyanlar'ın çeşitli beyanatlarından, diğer güçlerin İtalya'yı gereğince ciddiye almadığı havası seziliyordu. Büyük bir olasılıkla yerindeydi bu şüpheler. İtalya'nın savaşa girişi geç olmuş, üstelik İngiltere ve Fransa'yla yapılan sıkı pazarlıklardan sonra gerçekleşmişti. Savaşın gidişatıysa İtalya'yı askeri bakımdan ikinci planda bırakıyordu, yani orada da çok parlak oldukları söylenemezdi. İngiltere geleceğinin güvenliğini imparatorluğunun güçlenmesinde, Fransa'ysa Almanya'nın zayıflatılması ve İngiltere'yle ittifakının korunmasında görürken, iki ülke de geleceğe dair planlarında İtalya'ya fazla önem vermiyordu. İtalya'nın sunduğu hizmetlere karşılık olarak verilmiş birtakım

[124] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 68. "Osmanlı makamları arasında yazışmalar devam ederken, İtalyanlar, kaymakam Tahir Bey'e kömür deposu inşa etmekten vaz geçtiklerini bildirdiler."

sözler tutulmak zorundaydı, ama bunların dışında muzaffer güçlerin İtalya'yı sağlam bir müttefik olarak yanlarında tutmak gibi bir eğilimleri yoktu. Kanıtlamak belki zordu, ama Ocak 1919 tarihinde geçerli olan bu tutumun, daha sonraki aylar boyunca yaşananların ve sonraları diğer büyük güçler cephesinde İtalya'ya yönelik olarak artmaya başlayan husumetin, durumu kötüleştireceği hissediliyordu.[125]

14 Ocak 1919. Menteşe Mutasarrıfı, 10 Ocak tarihli muhtırasına zeylen, *söz konusu gemilerin güya hava bozukluğu nedeniyle geldiğini, fakat kruvazörün beş-on gün kalacağını, İtalyan denizcilerinin ise, "Marmaris bizimdir" diye konuştuklarını haber veriyor*.[126]

17 Ocak 1919. Sforza, Sonnino'ya telgraf gönderdi. *Anadolu kıyılarına büyük gemi güçlerinin sevkiyatının yapılmasını* taleb ediyor.[127]

18 Ocak 1919. Paris Sulh Konferansı *32 devletin katılımıyla* küşad edildi. *İtalya'yı; Başbakan Orlando, Dışişleri Bakanı Sonnino ile birlikte Antonio Salandra, Salvatore ve Salvago Raggi temsil ettiler*.[128]

19 Ocak 1919. *En önemli milliyetçi gazetecilerden biri olan Francesco Coppola*nın *Politica* mecmuasında makalesi neşredildi. *Coppola, Londra Antlaşması'nın doğuda sağladığı imkânların yetersizliğinden yakınır ve Orlando'yu, başkalarının talan ettiği doğuda İtalyan siyasi ve askeri varlığını şiddetle göstermediği için eleştirir. Aynı sayıda, daha özel olarak Osmanlı sorunları üzerinde yoğunlaşmış bir makalede Coppola, Venizelos ile Fransız ve İngilizlerin ikiyüzlülüğüne ve üstünlük kurma düşüncelerine karşı alaycı bir kınamada bulunur*.[129]

21 Ocak 1919. *Müsavat* gazetesinin belirttiğine göre, bazı Rumlar, İzmir *Karşıyaka'da bir İtalyan'ı boğazladılar*.[130]

24 Ocak 1919. *24 Ocak 1919'da genel sekreter De Martino, Sonnino için bir not hazırladı. Burada, "Türklerin her türlü düzenli yönetim konusunda artık kabul edilen yetersizliği"ni göz önüne alarak, Küba ve Filipinler üzerindeki himayeler ile, Tunus üzerindeki Fransız, Mısır üzerindeki İngiliz modellerini örnek alan bir denetim modelini öneriyordu. Aynı gün Sforza Sonnino'ya, "kendi kendine karar verme" ilkesinin kazanması halinde, gelişigüzel Yunan karşıtı tutumlar almadan Türklerin sempatisini kazanmanın iyi olacağını söyledi*.[131]

İtalya, De Martino tarafından hazırlanan bir muhtırayı 24 Ocak 1919'da konferansa sundu. Bu muhtırada, "Ortadoğu meselesinin bütün ülkeleri ilgilendirdiği, sorunun çözümünde Türklerin ekonomik ve moral güçlerinin bozulmaması gerektiği, İtalya'nın haklarının 1915 ve 1917 anlaşmaları dikkate alınarak korunması" isteniyordu. Aynı muhtırada "Anadolu'da büyük bir Türk çoğunluğa karşı az miktarda Rum ve Ermeni'nin yaşamakta olduğu" ifade ediliyordu. Bu muhtıradan sonra Sonnino, Sforza'dan, Venizelos'un Anadolu'nun nüfus yapısı hakkındaki iddialarına cevap vermek için kendisine Konya, Bursa ve İzmir hakkında istatistikî bilgiler gönderilmesini istedi.[132]

İspanya'nın İstanbul Elçisi Madrid'e "İtilaf Devletleri'nin Müdahaleleri Hakkında Polis Genel Müdürü'nün Açıklamaları" başlıklı rapor gönderdi. *Az sayıda da olsa İtalyan polislerin devriye gezmesine rağmen, başkentte -özellikle Pera'da- kişisel güvenlik kalmamıştır. İtilaf Devletleri*

---

125 Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 12-13.
126 Hariciye Arşivi, Karton 1, Dahiliye'den, 16347/59; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 267-268.
127 DDI6/1, s. 472; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 107.
128 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 45.
129 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 41-42.
130 Zeki Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını*, 1989, s. 25.
131 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 29.
132 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 46.

yetkililerinin "isteği ve nezaretiyle", Ermeni, Rum ve hatta Türk suçluların hapishanelerden salıverilmelerinde artış yaşanmaktadır. Bununla birlikte, Elçi Servert, Polis Genel Müdürü'nün gazetede yayınlanan açıklamasından yola çıkarak, İtilaf Devletleri'nin, Müdürlüğe müdahale etmek için zemin arayışında olduğuna inanmaktadır. Polis Genel Müdürü Halil Bey beyanatında; İngiliz ya da Fransız yeni bir polis teşkilatının kurulmasının söz konusu olmadığının altını çizmektedir. Halil Bey'e göre, İngiliz General Fuller, beraberinde İngiliz, Fransız ve İtalyan delegeleriyle birlikte kendisini ziyaret etmiştir. Ziyarette, İstanbul polis teşkilatının görevini yapmadığına dair Rum ve Ermenilerden birçok şikâyet aldıklarını; bu nedenle Müdürlüğün alacağı önlemleri bilmek istediklerini belirtmişlerdir. Buna karşılık Halil Bey, İtilaf Devletleri'nin Türk onurunu zedeleyici şekilde polis teşkilatına müdahale etmeleri halinde, istifasını vereceğini belirtmiştir. Halil Bey gazeteye, İngiliz general ve beraberindekilerin, böyle bir arzularının olmadığına yönelik teminat verdiklerini, kendisinin görevini sürdürmesini talep ettiklerini açıklamaktadır. Raporda, İstanbul'daki asayişin bozulmasına İtilaf Devletleri Yüksek Komiserleri'nin mahkûmların serbest bırakılmasına yönelik uygulamalarının neden olduğu ön plana çıkmaktadır.[133]

26 Ocak 1919. *26 Ocak 1919'da Sonnino, Sforza'ya, o anda, egemenlik altına alınacak halkların "özgürce" istekte bulunmasını içeren "yardım" sorununun çözümünün öne çıktığını söyledi. Fransız ve İngilizlerin bu amaçla saygın Arap liderleri nezdinde çoktan işe koyuldukları bilindiği için, Sonnino, Sforza'ya Türkiye'de böyle bir şeyin yapılıp yapılamayacağını sordu*.[134]

29 Ocak(?) 1919. *Giderek sükûneti azalan bir genel durum içinde, kamuoyundan az destek bulan Sforza, İtalyan ekonomik girişimine önayak olmak ve düzen vermek için çaba gösteriyordu. Banca di Roma'nın Antalya'da bir şube açmasını Ferrante ile birlikte "yalnızca yararlı değil, aynı zamanda çok acil" olarak değerlendirdi. Bu olabilirdi, çünkü Banca di Roma'nın o bölgede, her zaman iyi anıları olmasa da, geleneksel ilişkileri vardı. Nogara ise, Doğu Ticaret Şirketi'nin faaliyetlerine hemen başlamasını, hatta bunları genişletmesini teşvik ediyordu*.[135]

31 Ocak 1919. *İtalyan Bakan Baron Romano Avezzana, Atina'da büyüyen İtalyan düşmanlığını algıladı ve çok geçmeden Fransızların, İngilizlerin ve Amerikalıların İtalya'nın aleyhine olacak şekilde Venizelos'u memnun etme niyetinde olacakları konusunda uyarıda bulundu. Gerçekten de 31 Ocak 1919'da Barış Konferansı'nda İngiliz delegasyonundan bazı temsilciler "The Conflicting Claims of Italy and Greece in the Near East" üzerine çözüm önerisi istediler ve sonuç olarak İtalya'yı Anadolu'nun tamamından olmasa da İzmir'in dışında tutma gereksinimi üzerinde anlaştılar. Paris'te başlangıçta Sonnino, İzmir üzerinde İtalyan "haklarını" korumak ve Yunanistan'ı Anadolu dışında tutmak için fazla mücadelede bulunmadı. Orlando da, daha önemli düşündüğü amaçlar, özellikle Adriyatik uğruna İzmir'in bir değişim unsuru olarak kullanılmasına meyilliydi. Gösterilen bu fazla uysallık, Yunanistan ile ilişkilerin sakinleştirilmesine yetmedi*.[136]

Ocak 1919 nihayeti. Albay Balduino Caprini komutasındaki 350 İtalyan jandarması İstanbul'a muvasalat etti.[137]

---

[133] Yasemin Türkkan-Tunalı, *İspanyol Diplomatik Kaynaklarına Göre I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele'de Türkiye* [Doktora Tezi], 2016, s. 260.

[134] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 29-30.

[135] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 45. Bernardino Nogara, "Osmanlı borçlarını yöneten Müttefiklerarası Komite'de yer alan İtalyan temsilci, Societa Commerciale d'Oriente'nin kurucusu ve yöneticisi" idi: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 88.

[136] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 102.

[137] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 34.

Ocak 1919 sonlarında, İngiltere'nin aracılığıyla, İtalya ile Yunanistan *arasında doğrudan bir anlaşma yapmak amacıyla görüşmeler yapılmıştır. Sonnino ve Venizelos arasında, İtalya'nın Epir'deki avantajlarının artırılmasına karşılık İzmir'den vaz geçmesini öngören görüşmeler yapılmıştır*.[138]

12 Ocak-1 Şubat 1919 arası. Mustafa Kemal, hem Tevfik Paşa Kabinesini ıskat etmek hem Sultan Vahideddin'i tahttan indirmek üzere bir hükûmet darbesi tertiplemeye çalışmıştır:

> Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına göre ya hükûmet düşmeli veya "millî mukavemete taraftar bir Harbiye ve Dâhiliye Nâzırı" bu hükûmette görev almalı; yani Mustafa Kemal Paşa "Harbiye Nâzırı" (Millî Savunma Bakanı) olmalı idi. Fakat bu işlerin ikisinin de güç olduğu anlaşılınca, daha köklü ve daha zorlayıcı hareketlere baş vurulması düşünüldü; "İhtilâlci bir komite kurmağa" karar verildi. Bu komite, Pâdişah'ı tahtından indirecek, hükûmeti düşürecek; yeni bir hükûmet kuracaktı. Ancak, Mustafa Kemal Paşa'nın Şişli'deki evinde verilen bu karardan da bir netice alınmadı.[139]

Herşey başarısızlığa uğrayınca o [Mustafa Kemal] *ve arkadaşları (muhtemelen Şubat'ta) Padişah'ı devirmeyi bile düşündüler*.[140]

Mustafa Kemal'in evinde yürüttüğü temaslara, karşısındaki İtalyan Kumandanlığının herhangi bir engellemede bulunmaması ilginçtir.[141]

Darbe planında İtalyanların da parmağı vardır. İttihadçı Mustafa Kemal'in İtalyanlarla siyasî temas kurup himaye temin etmesine vesile olan kişi, İttihadçı Hüseyin Rauf Orbay'ın belirttiğine göre, İtalyan mimar mühendis Edoardo De Nari* kanalıyla İttihadçı İsmail Canbolad idi:

> Mustafa Kemal Paşanın, İstanbulda asker arkadaşlarından başka, sivillerden ve bilhassa yabancılardan pek tanıdığı yoktu. Yalnız İsmail Canbulat Beyi vaktiyle hapishaneden kaçırmış olan İtalyan uyruklu müteahhit Dinari vasıtasiyle, İstanbuldaki italyan fevkalâde murahhası sonraları hariciye nazırı olan -Kont Sforça ile birkaç defa temas etti.[142]

---

[138] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 48.

[139] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 77-78. "Günler geldi, geçti, Mustafa Kemal ve bazı arkadaşları şu kanaate vardılar ki, Vahdettin'i öldürmekten, hükümeti düşürmekten esaslı bir netice almaya imkan yoktu. Nihayet yeni hükümdar ve yeni hükümet de düşman süngüleri karşısında bulunmak vaziyetinden kurtulmuş olmayacaklardı." Falih Rıfkı Atay. (1998). *Atatürk'ün Bana Anlattıkları* içinde (s. 109). İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.

[140] Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, 1987, s. 197.

[141] Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, 1978, s. 121, dipnot 3.

* De Nari nam İtalyan mimar-mühendisin evrak-ı metrukesi el'an fevkalâde önem kazanmış durumda. Diğer bir deyişle, Sforza ile Fethi-Mustafa Kemal gizli temaslarının De Nari şehadetiyle tenvir edilecek cihetleri bulunuyor. De Nari'ye dair bizce calib-i dikkat birtakım hususiyeti icmal etmek gerekirse; Edoardo De Nari, anlaşılan, İtalya'nın Türkiye'deki gayr-ı resmî bir mümessiliydi (arkitera.com). Bir diğer kaynağa göre, Edoardo De Nari ile Selânik Yahudisi Emmanuel Carasso 1911'de teşrik-i mesai halindelerdi: Ramazan Hakkı Öztan, *When Emmanuel Carasso Turned Italian*, 2024, s. 320. İtalya resmî vesaikine göre 1921'de İtalya Fevkalâde Komiserliği diplomatik baskıyla Bâb-ı Âlî'nin Carasso'ya İtalya tebaeti vermesini sağlayacaktır. Carasso, İtalya'dan silâh-mühimmat mübayaa etmekle görevlendirilmiş TBMM Hükümeti mümessili İttihadçı Kaymakam (Yarbay) Edib'e (Servet Tör) tavassut ediyordu. Bir başka kaynağa göre, Cihan Harbi hengâmında Başkumandan Vekili ve Harbiye Nâzırı Enver tarafından sulh için arabulucu olarak Roma'ya gönderilmişti Edoardo De Nari; orada Sforza'yla "yakın temas" kurmuştu: Annalisa Bonomini, *Edoardo De Nari*, 2013, p. 22. T.C. Cumhurbaşkanlığı Arşivinde bulunan 1923(?) tarihli Hariciye Vekâleti resmî raporunda belirtildiğine nazaran; Edoardo De Nari, 4 Temmuz 1921'de bir proje kaleme almıştır. Sabık Hariciye Vekili Bekir Sami'nin (Kunduh) Mart 1921'de Sforza'yla gizlice imzaladığı tavizkâr andlaşma, bu projeden ehven imiş: Veysel Usta & Emel Akal, *"Hükümet-i Temsiliyenin Teşekkülünden Lozan Konferansı'na Kadar" Rusya, İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan ve İran'la İlişkilere Dair Bir Dışişleri Raporu*, 2014, s. 224, 259.

[142] Feridun Kandemir. (1965). (Haz.). *Hatıraları ve Söyleyemedikleri ile Rauf Orbay* içinde (s. 31). İstanbul: Yakın Tarihimiz Yayınları, Sinan Matbaası.

Sforza: [..] *daha sonra Ankara'nın yönetici sınıfını oluşturan o insanlarla* [..] *İtalyan mühendis De Nari'nin yanında ve iki meslektaşımın şaşkınlığına neden olarak, Doğu Kulübü'nde de sık sık buluşuyordum*.[143]

Mezkûr ihtilâlci komite mensubu İttihadçı İsmail Canbolad, 1926'da İzmir Suikastı davasına düzmece olarak dahil edilecek ve salben idam edilecektir. Canbolad, idam edilmeden hemen önce kaleme aldığı el yazmasında, konuyla alakalı şu mühim bilgileri ifade etmektedir:

> Mütarekeden sonra, Mustafa Kemal Paşa, Fethi Bey ve Rauf Beyle beraber dördümüz sık sık ictima' ediyor ve memleketi düşdüğü elîm vaz'iyetden kurtarmak için çareler düşünüyorduk. Bu miyânda bir ecnebî dostumun evinde o zamanın en yüksek bir ecnebî siyasî me'muruyla Mustafa Kemal Paşa ve Fethi Beyler beraber görüşmüşdük. Diğer ciheti lâzım değil. Bu zât lâkırdı arasında padişâhın hal'inin İ'tilâf devletlerini 'alâkadar etmeyeceğini söyledi. Birkaç gün sonra tekrar dördümüz toplandığımız vakit, Mustafa Kemal Paşa halen Büyük Millet Meclisi 'âzâ'ından olan bir zâtın Vahdeddin'in Yıldız Sarayı'nda öldürülmesi hakkında bir teklifde bulunduğunu söyledi. Ben bizim velev Vahdeddin gibi hâ'in-i vatan ve millet birisi hakkında oldun bir su-i kasd teşebbüsüne iştirak edemeyeceğimizi ve şayed böyle bir şey' yaparlar ve müte'akiben bir hükûmete geçer isek fâ'illerini kanunen te'dib edeceğimizi bilmeleri lâzım geldiğini söyledim ve bu sûretle teklif tarafımızdan redd edildi.[144]

Esbak Bahriye Nâzırı, Padişah Seryaveri Ahmed Avni Paşa:

> Mustafa Kemal Paşa dört beş ay kadar İstanbul'da âtıl ve görevsiz kalınca, ikamet etmekte olduğu Pera Palas'ta paralarını bitirince, Şişli'de bir haneye nakle ve orada Makedonya mektebinde öğrenim ve talim eylediği eski sıfatı komitacılığa önem verdi.
>
> Savaşmaktan ve hesap vermekten kaçan bazı subaylar ile yedek subaylardan bir kısmını "Ay Yıldız Cemiyeti" namı altındaki teşkilata dahil ediyordu. Gayesi bir suretle mevki ve memuriyete geçmek ve geçinmek idi.
>
> Bu gibi girişimlerinden ve hareketlerinden haberdar olan harici ve dahili güçler hükûmeti bilgilendirmeye ve ikaza başlamışlar idi.[145]

İstanbul'daki İngiliz İşgal Kuvvetleri Kumandanlığı Askerî İstihbaratı mensubu ve Bâb-ı Âlî Harbiye Nezâreti irtibat subayı Yüzbaşı John Godolphin Bennett, Kasım 1922'de şunları yazacaktır:

> Mustafa Kemal [..] İstanbul'da iktidar için entrikalar düzenlemeye başlamış ve taraftarları, ılımlı milliyetçi bir programla ve Büyük Britanya ile yakın bir anlayış içinde eski Halaskâr Grubu'nu yeniden örgütlemişlerdir. 1912'deki Halaskâr Grubu, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni bir *coup d'etat* ile devirmek üzere örgütlenmişti. Mustafa Kemal bu örgüt içinde etkili bir şekilde yer alma konusunda hiçbir zaman kendisini riske sokmamıştı ama şimdi 1919'da, eski İttihatçılar, muhalefet partileri ve Müttefikler arasında arabuluculuk için bunu yeniden canlandırma olanağını görüyordu. 1919'un başlarında İstanbul'daydı ve Harbiye Nazırı olarak atanmak için bütün nüfuzunu kullanıyordu. O zaman kendisiyle ilk kez tanıştım; kurnazlık ve kibir, aşırı ihtiras ve eğlence düşkünlüğünün bir karışımı olan kişiliğini anlamaya başladım. Kişiliği, su götürmez derecede güçlüdür ve komutası altında çalışmış yüzlerce subayın kişisel bağlılıklarına güvenebilmektedir.[146]

Şubat 1919. *Daha 1919 Şubatı'nda Sforza, Mustafa Kemal'e açıktır ki şunu söylüyordu: "Başınız derde girerse bu sefaretin emrinizde olacağından kuşkunuz olmasın."*[147]

---

[143] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 40.

[144] TBMM Arşivi, IM T 123 D 239-36 G 403/0009; Aktaran: Şükrü Hanioğlu, *Atatürk*, 2023, s. 283. Padişah'a göre ise İsmail Canbolad bir "katil" idi: Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, 2010, s. 148.

[145] Osman Öndeş, *Avni Paşa Anlatıyor*, 2012, s. 209.

[146] J.G.B. (1922, Kasım). Mustafa Kemal. *The Contemporary Reviews,* Cilt CXXII, ss. 590-594; Çeviren: Uygur Kocabaşoğlu. (2000). XIX. Yüzyılda İngiliz Gözüyle Türkler. *Kebikeç*, (9), s. 45-46.

[147] Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 134, sonnot 11.

Müttefikler İstanbul'un asayişini temin etmek noktasında vazife mıntıkalarını aralarında taksim ediyorlar:

> Şubat 1919'da, İngilizlerin hazırladığı, Fransızların da kabul ettiği bir projeyle İstanbul'da polis kontrollerinin nasıl yapılacağı kararlaştırıldı. Buna göre; Galata ve Beyoğlu'nu İngilizler, İstanbul merkezini Fransızlar ve Üsküdar'ı da İtalyanlar kontrol edeceklerdi. İtalyan temsilci Sforza bu tasarıya karşı çıkarak, şehrin 3 değil 6 bölgeye ayrılmasını ve İtalyan polislerinin İstanbul merkezinde ve Beyoğlu'nda, İngiliz ve Fransızların da Üsküdar'da da görev almalarını önderdi. Bu önerinin kabul edilmesinden sonra, Ocak 1919 sonlarında İstanbul'a Albay Balduino Caprini komutasında getirilen 350 İtalyan jandarması şu şekilde dağıtıldı: Üsküdar 50, Beyoğlu 25, İstanbul 25 ve 50 jandarma da Venedik Sarayı'nda ihtiyat kuvveti olarak tutuldu. İtalya'yı Albay Caprini'nin temsil ettiği İstanbul'daki Polis Kontrol Komitesi Şubat 1919'da çalışmalarına başladı. Şık kıyafetli, başlarında Napolyonvâri bir siyah şapka üzerine büyük bir tüy ve siyah uzun pelerinleri olan İtalyan polisleri, ellerine de beyan eldiven takıyorlar ve halka çok nâzik davranıyorlardı. Gerçekten de, İstanbul halkının en çok sempati duyduğu İtilâf askerleri İtalyan birlikleriydi ve bu sempati her geçen gün artarak devam etti.[148]

1958'de general olduğu sırada gazeteci Bedirhan Çınar'a mülakat veren Ugo Luca:

> "Birinci dünya savaşı sona ermiş, galip devletler yer yer Türk topraklarını işgale başlamışlardı. Bu arada İtalyanlar da Kuşadasına bir miktar asker çıkardılar.
>
> Ben bu sıralarda İtalya Hariciye Nâzırı* Suforzan'ın yâverliğini yapıyor, aynı zamanda da gizli istihbarat servisinde çalışıyordum. Rütbem Teğmendi. Bir gece beni alelâcele Hariciye Nâzırının [*Fevkalâde Komiserin (Ö.F. notu)*] yanına götürdüler ve Kuşadasındaki bir avuç İtalyan askerinin başına kumandan tâyin edildiğimi bildirdiler. Derhal yola koyuldum ve 1919 yılının Şubat ayı içinde Kuşadasına çıktım. Vazifemin iki cephesi vardı:
>
> 1-Adada huzur ve âsayişi temin edecek, baş kaldırmak için fırsat arayan Türklere göz açtırmayacaktım.
>
> 2-İngilizlerden yardım ve himaye gören Yunanlıların İzmir'e asker çıkarmağa niyetlendiklerini tesbit etmiştik. Bu işi biz daha önce yapabilir, hiç olmazsa işgal ettiğimiz toprakların sathını genişletebilirdik. Arzumuz bu idi.
>
> Durumu, bu noktayı göz önünde bulundurarak tetkik edecek, Türklerin hâleti ruhiyesini öğrenecek ve onları bir işgal fikrine alıştırmağa çalışacaktım.
>
> Âmirlerimin kanaatine göre, ben bu işler için biçilmiş kaftandım. Böyle düşünmekle haksız da değillerdir. Zira gizli istihbarat işlerinde mütehassıs denecek bir durumda bulunuyordum. Bu mevzuda Almanyada tahsil görmüş, İngiltere ve Fransada staj yapmıştım. Sonra da müthiş bir Türk düşmanı idim. Bu hissimi ordunun içinde herkes bilir. "Türk düşmanı" denilince akla ilk önce ben gelirdim. Nefret ettiğim bir ırkın topraklarını işgal etmek, onları kumandam altında tutmak benim için büyük bir zevk olacaktı.
>
> Açık konuşmayı severim. Ben evvelce hakikaten bir Türk düşmanı idim. Şimdi yersiz ve gülünç bulduğum böyle bir hisse niçin ve nasıl kapılmıştım? Bir kaç kelime ile bunu izaha çalışacağım.
>
> Küçük yaşlardan itibaren okumağa hevesli idim. Tarihî eserlere, bilhassa Korsan hikâyelerine karşı merakım pek fazla idi. Barbaros Hayreddin Paşa, Turgut Reis, Salih Reis, Aydın Reis gibi deniz kurtlarının İtalyan şehirlerini nasıl yakıp yıktıklarını, baştan başa çelik zırhlara bürünmüş olan Sen Jorj şövalyelerini nasıl târumar edip, dehşete saldıklarını okudukça, Türklerin kuvvet ve cesaretine karşı hayranlık duyar, aynı zamanda da onlardan nefret ederdim. Zamanla bu kin, bu nefret kökleşti ve büyüyüp İtalyan ordusuna katıldığım zamanda bana "Türk Düşmanı" sıfatını kazandırdı.
>
> Kuşadasına ayak bastığım gün niyetim pek kötü idi. Türkleri elimden geldiği kadar ezecek, atalarımın intikamını alacaktım. Çirkinliğini kısa zamanda kabul etmek mecburiyetinde kaldığım bu arzu ile tam bir ay Ada halkına mümkün olan fenalığı yapmağa çalıştım. Bir gece idi. Sahildeki küçük bir gazinoda şerefime sofra kurmuş olan bir kaç yerli Rumla oturup içki içmiş, geç vakit sarhoş bir halde ikamet ettiğim evin yolunu

[148] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 33-34.

* Sforza, bu sırada İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiseriydi. 1920'de Dışişleri Bakanı olacaktır.

tutmuştum. Yalnızdım. Vâkıa belimde iki tabanca vardı ama, ben bunları kullanacak bir halde değildim. Sallanıyor, ayakta güç duruyordum.

Evime ulaşmak için dar bir sokaktan geçmem icap ediyordu. Buraya sapıp birkaç adım attıktan sonradır ki, ayılıverdim. Artık benden sarhoşluk filân eser kalmamıştı. Birden mâdenî bir şakırtı işitmiş, bir tabanca namlusunun göğsüme çevrildiğini görmüştüm. Karanlıkta yüzünü iyice göremediğim uzun boylu bir adam beni fena kıstırmıştı. Bir Türk olduğundan âslâ şüphe etmediğim meçhul şahıs nerede ise tetiğe asılacak, beni cansız yere serecekti. Yeni öğrenmeğe başladığım Türkçe ile:

-Yapma… yapma, diye mırıldandım.

İşte o anda inanılmayacak bir şey oldu. Adam beni işitmiş ve işin daha garibi beni dinlemişti. Tabancasını yavaş yavaş indirdi ve sonra âni bir hareketle arkasını dönerek süratle oradan uzaklaştı. Muhakkak bir ölümde kurtulmuştum.

Bu hâdiseden on gün kadar sonra idi. Bir akşamüzeri 8-10 kadar yerli Rumun Hasan Reis adındaki genç bir balıkçıya hücum ettiklerini gördüm. Biz İtalyanlarla iyi geçinen, bilhassa tuttuğu balıkların en iyilerini bana ayıran bu delikanlıya sempatim vardı. Rumlar, bıçaklarını Hasan Reisin vücuduna saplamağa hazırlanırken, tabancamı çekerek müdahalede bulundum ve Balıkçıyı ellerinden aldım. Ertesi gün daireme gelen delikanlı:

"-Teşekkür ederim, dedi. Hayatımı kurtardınız. İyi ki o gece sizi öldürmemişim.»

-Demek o sendin?

-Evet dedi ve hayatımı bağışlayışının izahını şöyle yaptı.

-Ben gencim. Fakat siz benden de gençsiniz. Kıyamadım sana…

İşte gönlümdeki Türk dostluğunun temeli o gün, o dakikada atılmış oldu. Birdenbire Türklerin dünyanın en yiğit, en mert insanları olduğuna kanaat getirdim. Aradan geçen uzun yıllar, bana bu kanaatimde yanılmadığımı gösterdi.[149]

Türkiye için dövüşen İTALYAN GENERALİ

2

Röportaj: Bedirhan ÇINAR

Teğmen Luka bir Türk düşmanı olarak geldiği Kuşadası'nda bir Türk hayrânı oldu

HÂKİKî bir Türk dostu olduğundan şüphe edilemiyen General Luka bir zamanlar mütehiz bir Türk düşmanı idi. Türk kelimesini işitince, dişleri çenelâr, büyleri alnda dikeni dikeni olurdu. Fakat bizleri yakından tanımak fırsatını bulduktan sonra değişmiş, düşmanlığın yerini dostluk, nefretin yerini sevgi ve hayranlık almıştır.

Şimdi sizi Generale bırakacağız. Luka, hayatının seyrine yepyeni bir istikamet veren bu büyük kin değişikliğinin sebep ve âmillerini şu sekilde izah etmektedir:

«Birinci dünya savaşı sona ermiş, galip devletler yer yer Türk topraklarını işgale başlamışlardı. Bu arada İtalyanlar da Kuşadasına bir miktar asker çıkardılar.

Ben bu sıralarda İtalya Hariciye Nâzırı Sonnino'nun yâverliğini yapıyor, aynı zamanda da gizli istihbarat servisinde çalışıyordum. Bilhassa Teğmendi. Bir gece beni alelacele Hariciye Nâzırının yanına götürdüler ve Kuşadasındaki bir avuç İtalyan askerinin başına komutan tâyin edildiğimi bildirdiler. Derhal yola koyuldum ve 1919 yılının Şubat ayı içinde Kuşadasına çıktım. Vazifemin iki cephesi vardı:

1 — Adada bunlar ve özellikle temin edecek, boş kaldırmak için fırsat arayan Türklere göz açtırmıyacaktım.

2 — İngilizlerden yardım ve himaye gören Yunanlıların İzmir'e asker çıkarmağa niyetlendiklerini tesbit etmiştik. Bu işi biz daha önce yapabilir, hiç olmazsa İngiliz etkisinin topraklarının satılını genişletebilirdik. Ayrımcılık bu idi.

Durumu, bu noktayı göz önünde bulundurarak tetkik edecek, Türklerin hâleti ruhiyesini öğreneceek ve ona göre bir işgal fikrine alıştırmağa çalışacaktım.

Amirlerimin kanaatine göre, ben bu işler için biçilmiş kaftandım. Böyle düşünmekte haksız da değildir. Zira gizli istihbarat işlerinde mütehassıs denecek bir durumda bulunuyordum. Bu mevzuda Almanyada tahsil görmüş, İngiltere ve Fransada stajı yapmıştım. Sonra da milîtiş bir Türk düşmanı idim. Bu hâlimle, ordunun içinde herkes bilir, «Türk düşmanı» denilince akla ilk önce ben gelirdim. Nefret ettiğim bir ırkın topraklarını işgal etmek, onları kumandam altında tutmak benim için büyük bir zevk olacaktı.

Açık konuşmayı severim. Benevelce hâlikâten bir Türk düşmanı idim. Şimdi yersiz ve gülünç bulduğum böyle bir hisse niçin ve nasıl kapılmıştım? Bir kaç kelime ile bunu izaha çalışacağım.

Küçük yaşlardan itibaren okumağa heveslî idim. Tarihî eserlere, bilhassa Korsan hikâyelerine karşı meraktım pek fazla idi. Barbaros Hayreddin Paşa, Turgut Reis, Salih Reis, Aydın Reis gibi deniz kurtarıcımın İtalyan şehirlerini nasıl yakıp yıktıklarını, baştan başa çelik zırhlara bürünmüş olan Şevalyelerini nasıl târumar ettiğini, dehşete saldıklarını okuduğca, Türklerin kuvvet ve cesaretine karşı hayranlık duyar, aynı zamanda da onlardan nefret ederdim. Zamanla bu kin, bu nefret hüküm ve büyüyüp İtalyan ordumuz kahdığım zamanda bana «Türk Düşmanı» sıfatını kazandırdı.

Kuşadasına ayak bastığım gün niyetim pek bilinli idi. Türklerî elimden geldiği kadar ezecek, onların entikamını alacaktım. Çirkinliğimi kısa zamanda kabul etmek mecburiyetinde kaldığım bu arzu ile tam bir ay Ada halkına mükemmen olan fenalığı yapmağa çalıştım. Bir gece idi. Sahildeki küçük bir gazinoda yerefine sofra kurmuş olan bir kaç yerli Rumla oturup içki içmiş, geç vakit sarhoş bir halde ikamet ettiğim evin yolunu tutmuştum. Yalnızdım. Vâkıa belimde iki tabanca vardı ama, ben bunları kullanacak bir halde değildim. Sallanıyor, ayakta güç duruyordum.

Evime ulaşmak için dar bir sokaktan geçmem icap ediyordu. Buraya sapıp birkaç adım attıktan sonradır ki, ayılıverdim. Artık benden sarhoşluktan filân eser kalmamıştı. Birden mâdenî bir şakırtı işitmiş, bir tabanca namlusunun göğsüme çevrildiğini görmüştüm. Karanlıkta yüzünü iyice göremediğim uzun boylu bir adam beni fena kıstırmıştı. Bir Türk olduğundan âslâ şüphe etmediğim meçhul şahıs nerede ise tetiğe asılacak, beni cansız yere serecekti. Yeni öğrenmeğe başladığım Türkçe ile:

— Yapma... yapma, diye mırıldandım.

İşte o anda inanılmayacak bir şey oldu. Adam beni işitmiş ve işin daha garibi beni dinlemişti. Tabancasını yavaş yavaş indirdi ve sonra âni bir hareketle arkasını dönerek süratle oradan uzaklaştı. Muhakkak bir ölümden kurtulmuştum.

Bu hâdiseden on gün kadar sonra idi. Bir akşamüzeri 8 - 10 kadar yerli Rumun Hasan Reis adındaki genç bir balıkçıya hücum ettiklerini gördüm. Biz İtalyanlarla iyi geçinen, bilhassa tuttuğu balıklarının en iyilerini bana ayıran bu delikanlıya sempatim vardı. Rumlar, bıçaklarını Hasan Reisin vücuduna saplamağa hazırlanırken, tabancamı çekerek müdahalede bulundum ve Balıkçıyı ellerinden aldım. Ertesi gün daireme gelen delikanlı:

— Teşekkür ederim, dedi. Hayatımı kurtardınız. İyi ki o gece sizi öldürmemişim.»

— Demek o sendin?

— Evet dedi ve hayatımı bağışlayışının izahını şu kelimelerle yaptı:

— Ben gencim. Fakat siz benden de gençsiniz. Kıyamadım sana...

İşte gönlümdeki Türk dostluğunun temeli o gün, o dakikada atılmış oldu. Birdenbire Türklerin dünyanın en yiğit, en mert insanları olduğuna kanaat getirdim. Aradan geçen uzun yıllar, bana bu kanaatimde yanılmadığımı gösterdi.»

Gelecek yazı :

Sükrü Saraçoğlu ve Mahmut Esat'la nasıl tanıştım?

Balıkçı Hasan Reis General Lukanın cesaret ve merdîliğine hayran olduğu Balıkçı Hasan Reis, Türkleri Lukaya sevdirmiş, sonu bizim için sıhha sarılacak bir hale getirmiştir.

Fotoğraf. Bedirhan Çınar, "Türkiye için dövüşen İtalyan Generali", *Milliyet*, 5 Ocak 1959, s. 3.

[149] Bedirhan Çınar, "Türkiye için dövüşen İtalyan Generali", *Milliyet*, 5 Ocak 1959, s. 3.

5 Şubat 1919. *Venizelos'un kararlı milliyetçiliği Yunan lidere sempatiyle bakan gazeteleri gözle görülür bir güçlüğe soktu. Albertini'nin gazetesi şaşırtıcı bir kayıtsızlıkla Yunan isteklerini yayımlıyor, buna karşılık "Il Messaggero", 5 Şubat'taki bir yorumunda adeta yalvararak Venizelos'un kendini tutmasını bileceğini ve İtalya'nın haklarını tanıyacağını ileri sürüyordu. Ayrıca Anadolu için aşırı hayallere kapılmamak ve Türklere ezici tiranlar gibi görünmemeye dikkat etmek gerektiğini ekliyordu*.[150]

7 Şubat 1919. *İtalya, konferansta Anadolu hakkındaki düşüncelerini açıkladıktan sonra 7 Şubat'ta, Adriyatik'teki talepleri hakkındaki bir memorandumu daha konferansa sundu. Barzilai tarafından verilen bu memorandumda İtalya, "Kazanılan zaferde, zor durumda olmasına rağmen kendisinin de katkısı olduğunu, özellikle, savaşın son döneminde Avusturya'ya karşı zaferin İtalyan askerinin gayretiyle kazanıldığı fakat İtalya'yı ekonomik açıdan çok kötü bir duruma getirdiği, bu bakımdan İtalya'nın tatmin edilmesi gerektiği" ileri sürülmüştür. Adı geçen memorandumda; Londra Andlaşmasının 4. ve 5. maddelerine dayanılarak Fiume ve Spalato'nun tarihî, coğrafî ve stratejik açılardan dolayı İtalya'ya ait olduğu iddia edilmiştir*.[151]

7 Şubat'ta Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri De Martino ile Venizelos arasında bir görüşme daha yapılmışsa da, sonuç alınamamıştır.[152]

Paris'teki İtalyan Heyeti' nde öne çıkan hedef [..] *artık psikolojik olarak kabul edilmiş olan, İzmir'den vazgeçme özverisi sonucunda, olabilecek en iyi karşılıkları elde etmek idi. 7 Şubat'ta Bonin ile De Martino, farklı tonlarda da olsa, bu görüşte olduklarını belirttiler. Aynı gün Paris'teki heyet İçişleri Bakanlığı'na, kamuoyunu hazırlaması amacıyla, İtalya'nın İzmir'den vazgeçmek karşılığında koyduğu koşulları bildirdi*.[153]

Örneğin, 7 Şubat'ta Sforza, İngiliz üstünlüğünü engellemek için, Fransızların Türklere yakınlaşmaya çalıştığını Sonnino'ya bildirdi. İtalyan hükümeti, doğal olarak, bir tarafın ya da öteki tarafın aşırı üstünlüğünü önlemeye çalışıyordu. Bu nedenle, Osmanlı hükümetinin Fransa'dan borç istemesine engel olmak için, önce İngiltere ile işbirliği yaptı, sonra da Türk maliyesinin İngiliz askeri idaresi tarafından fazla denetlenmesini engellemeye çalıştı.[154]

İtalyan diplomasisi ise, Doğu satranç tahtasının değişik karelerine verilecek ağırlık ve Yunanistan'a karşı izlenecek tutum üzerinde derinlemesine bölünmüş durumdaydı. Paris elçisi Bonin Longare, İzmir'in verilmesi, Rodos ve Oniki Ada için ise kıyasıya mücadele edilmesi gerektiğini düşünüyordu. Dışişleri Genel Sekreteri De Martino ise Venizelos'a (ve Sonnino'ya) şunları bildiriyordu:

1) İzmir karşılığında İtalya'nın elde edebileceklerinin Yunanistan'ın elinde olmadığını;

2) Bu nedenle İzmir karşılığında Yunan "feragatlarından" bahsedilemeyeceğini;

3) Bu halde olası pazarlıkların sadece çok taraflı bir anlaşma içerisinde gerçekleşebileceğini..[155]

8 Şubat 1919. *İtalyan heyeti ile* Britanya Başvekili Lloyd George arasında *bir görüşme yapılmıştır. Bu görüşmeye İngilizler, Osmanlı Devleti'ni, Milletler Cemiyeti adına yönetilmek üzere altı manda yönetimine ayıran bir plan getirmişlerdir. Bu planda; Ereğli, Bursa, Antalya ve Konya'nın İtalyan*

---

[150] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 34. *Il Messaggero* gazetesinin sahibi, "güçlü işadamları" *Perrone*lerdi (Grassi, 2001, s. 79, dipnot 5).

[151] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 46-47.

[152] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 48.

[153] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 38-39.

[154] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 37.

[155] DDI6/2, s. 178, Bonin Longare'den Sonnino'ya, 7 Şubat 1919; DDI6/2, s. 180-181, De Martino'dan Sonnino'ya, 7 Şubat 1919; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 108-109.

mandasına verilmesine karşılık İzmir'in Yunanistan'ın mandasına verilmesi öngörüldüğü için, Orlando ve Sonnino tarafından "kabul edilemez" bulunmuştur.[156]

12 Şubat 1919. Yugoslavya, İtalya'nın 7 Şubat tarihli Barzilai muhtırasını reddediyor. *Wilson'ın kendileriyle İtalyanlar arasında hakemlik yapmasını teklif* ediyor *ancak bu öneri İtalyanlar tarafından kabul* edilmiyor.[157]

16 Şubat 1919. *16 Şubat 1919'da Sonnino tekrar İmperiali'den İtalyan Parlamentosu'nun yeniden açılışından önce Allenby'nin işgallere yetki verme kararı alması için Londra'ya baskı yapmasını talep etmişti, çünkü Parlamento'nun önüne somut bir başarı elde etmiş olarak çıkmak istiyordu*.[158]

Mütareke sonrasında İtalya'nın desteğini sağlamak için en çok uğraşan ve İtalyanlarla yakın işbirliği yapan kişi, Celâl Nuri (İleri)'dir. Âti ve İleri gazetelerinin başyazarı olan Celâl Nuri adı geçen gazetelerde 16 Şubat 1919'da, "Yeni İtalya" başlıklı makalesinde, İtalya'nın kısa süredeki gelişmelerini övgüyle anlattıktan sonra şu görüşlere yer vermiştir: "Bize İtalya'dan ancak iyilik gelebilir. Osmanlı Devleti ve İtalya arasında menfaat ihtilâfı yoktur. Bilakis, bir çok hususlarda ve meselelerde Osmanlı ve İtalyan menfaatleri birdir. İtalya, Osmanlı topraklarında, Osmanlı Devleti'nin mevcudiyetini her türlü talebe ve haksızlığa karşı tercihe edecek durumdadır…"[159]

17 Şubat 1919. Paris Sulh Konferansında bulunan Britanya Hariciye Nâzırı Lord Arthur Balfour, Londra'ya telgraf gönderdi. Balfour, *İtalyan temsilcisinin kendisini sıkıştırdığını, Antalya'yı işgal etmeden parlamento önüne çıkamayacağını söylediğini* bildiriyor. *Balfour, bu isteği karşılama konusunda, Yunanlıların İzmir'de benzer bir hak istemeleri dışında hiçbir itiraz noktası göremiyor*. *Anadolu'da sırf Türk olan yerlerin işgalinin, İttihat ve Terakki'nin yurtsever Türkler yanındaki nüfuzunu kesinlikle kırmak gibi bir yararı da olabileceğini belirtiyor*.[160]

Sforza, Sonnino'ya telgraf gönderdi: *Meşhur Arnavutlardan ve gördüğüm kadarıyla bizim için çok uygun birisi olan Ahmet Dino geldi. İzmir'de etkili olduğu için dikkate almalıyız. Arkadaşlarıyla birlikte kabul etim ve çok açık bir konuşma yaptım. Ahmet Dino, İtalyanlara hizmet etmeyi dilediğini ve buna hazır olduğunu söyledi. Ahmet Dino'nun arkadaşları da muteber insanlardır. Eski Edirne valisi Cemal Bey İzmirli, Câmi Bey ise Dâhiliye Nezareti eski müsteşarıdır. Bunlar, Rumlardan nefret eden Gençtürkler'den ve akıllı insanlardır. Türklere hizmet etmenin ve onları bu bölgede güçlü ve üstün olan Rumların tehdidinden kurtarmanın tehlikeli olduğunu kabul ettiler. İtalyan nüfuzuna girdikleri takdirde, dürüst insanları seçmelerinin gerekli olduğuna dikkatlerini çektim. Ahmet Dino, İtalyan tabiyetine bile geçebileceğini söyledi, ben de ona, herhangi bir tehlike karşısında geniş güvenceler verdim. Seyahat ve propaganda çalışmaları için gerekli olan parayı ve harçlıklarını temin ettim. Diğer dört arkadaşlarıyla birlikte -ki hepsi de İzmir'in tanınmış ailelerine mensuplar- Bronzetti ile bu akşam İzmir'e hareket ediyorlar. Gemiden karaya gizlice çıkacaklarlar*.[161]

İzmir Müdafaa-yı Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti hariciye işleri mümessili Moralızade Nail, mezkûr İtalyan muhiblerine dahildir. Sforza, *Yunanlıları istemiyoruz, İtalyanların İzmir'de görev almasını uygun*

---

156 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 48.
157 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 47.
158 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 107-108.
159 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 52.
160 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 268.
161 DDI, VI/2, s. 255-256, B.374; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 55. Mevlüt Çelebi nedense telgraf tarihini sarahaten belirtmemiştir. Mezkûr İtalyan diplomatik belgesinin bulunduğu cilde müracaat ettik ve böylece tarihin 17 Şubat 1919 olduğunu gördük. Ayrıca, Çelebi, telgrafı ihtisar ederek çevirmiştir.

görüyoruz meyanında *dilekçe hazırlanmasını* istemiştir. Nail, Ahmet Dino ve Câmi'nin maiyetinde Bronzetti torpidosuyla İzmir'e nakledilmiştir.[162]

Celâl Bayar:

> Bu günlerde bir İtalyan torpitosu, aralarında Câmi Bey de bulunan İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerinden birkaç kişiyi İzmir'e getirdi.
>
> İtalyanlarla Yunanlıların İzmir'i ele geçirmek için rekabet hâlinde oldukları herkesçe biliniyordu. Az sonra öğrendik, İtalyan torpitosuyla gelenler arasında İtalya hesabina propaganda yapan eski vatandaşlarımızdan tanınmış Arnavut beyleri de varmış... Bunların böylece gelişi dikkatimizi çekti. Bâzı Arnavut politikacıları, kendi memleketlerinin geleceğini İtalyan dostluğuna, hatta himayesine bağlanmış görüyordu. Bunlar, yeni efendilerine hizmet için uygun gördükleri kimselere sokuluyorlar, Yunanlılar aleyhine sıkı telkinlerde bulunduktan sonra:
>
> Eğer siz bir harekete öncülük ederseniz, İtalyanların her yolla yardımını görürsünüz. Bunu biz sağlayabiliriz, diyorlardı.
>
> Bana da böyle bir başvurma olmuştu. İstediğimiz kadar silâh ve yardım vaadinde bulunulmuştu. Benden beklediklerini görmemiş olacaklardı. Birkaç gün sonra beni görmeye gelen Şükrü Kaya, İttihatçılardan Yunanlılar aleyhine harekete geçeceklere, örneğin kabul edersem bana, İtalyanların yardım edeceklerini anlattı.[163]

18 Şubat 1919. Sforza, Sonnino'ya telgraf gönderdi. Celâl Nuri'nin 16 Şubat tarihli "Yeni İtalya" nam başmakalesinin İtalyanca tercüme metni muhtırada yer alıyor. Sforza, *…Bâzı Türklerin İtalya'ya karşı sempati duymaya başladıklarını* yazıyor. "Âti" gazetesini, *başkentin ünlü gazetelerinden birisi* tavsif ediyor.[164]

18 Şubat'ta Biancheri, Roma'dan Sonnino'ya, çalışkan ve gelişmiş Ermeniler yerine, "geri kalmış bir ırk" olan Türkler üzerinde manda sahibi olmanın daha iyi olacağını bildirdi. Kendi açısından, Imperiali de ertesi gün Ermenistan gibi böylesine sorunlu bir bölge üzerinde ısrarlı olmanın ne kadar tehlikeli olduğunu fark ediyor ve farklı değerlendirmelerle de olsa, aynı sonuca ulaşıyordu: ona göre, daha güvenli ve daha uygun olan Ereğli ve Antalya üzerinde ısrarlı olmak gerekiyordu.[165]

Müsavat gazetesi, İzmir'deki İtalyan Konsolos Manfredi'ye arîza tevdi etti. İtalya'yı *insanlık rehberi* tavsif ediyor:

> İtalya devlet-i fahîmesi İzmir Komiseri Şövalye Manfredi hazretlerine;
>
> Bir devlet yenilse bile, içişlerine ve dışişlerine karışılmaması devletler hukukundadır. Biz Türkler İzmir meselesini "namus ve şeref meselesi" olmak üzere kaydediyoruz. İzmir'in Türk hâkimiyetinden alınmasını, mâsum Türk milletinin hukukunun korunması hakkında alınmayacak bir kararı "hayâl-i ham" olarak görüyoruz. Bunun aksine bir kararı, millet prensibine vurulmuş müthiş bir darbe olarak kabul ediyoruz. Eğer İtilâf Devletleri kararlarını kesin olarak vermişlerse Türklerin son hedeflerinin Yunanlıların sonu olacağına şüpheleri olmasın… İtilâf Devletlerinin, şan ve şerefle ölmeye alışmış Türk milletinin, "koyunlar" gibi Yunan zulmüne başlarını uzatmak suretiyle kendisine verilen vatanda yaşayacaklarından emin olduklarını sanıyoruz. Eminiz ki, siyasî notalar, muhripler, dretnotlar bir milletin şeref ve haysiyetinin devamında, birleştireceği fedakârlığa karşı duramaz. Bu bakımdandır ki, yarın daha mutlu yaşayabilmek ve İtalya devleti ile gelecekte daha iyi ilişkiler içinde bulunabilmek için zât-ı sâmîlerinin temsil ettikleri hükümet-i muazzamadan haklarımıza biraz

---

[162] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 54. Moralızade Nail, eğer doğruysa, Sforza'nın talebini *Ne Yunanlı ne siz* demek suretiyle reddetmiş imiş.

[163] Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 3, s. 1035.

[164] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 52.

[165] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 38.

daha hürmet gösterilmesini bekliyoruz. Bunu temin için yapacağınız her gayret, artık hiç bir zulme tahammül etmeyecek olan Türklerle İtalyanların ilişkilerinin düzeltilmesi konusunda ilk adım olacaktır.

İşitiyoruz ki, barış konferansı, Epir, Güney Trakya, Arnavutluk, Adalar ve Ege Denizi'ndeki Türk vilayetlerini, Venizelos'un parlak cümlelerine kanarak Yunanlılara vermiş. İzmir'in Yunanlıların meşru hakkı olduğuna karar verilmiş. Şövalye cenabları! Mazlum milletler haklarının çiğnenmesine bir noktaya kadar tahammül ederler. Bundan fazlasını istemek, bu milletin idaresini kendi siyasilerinden alarak, kanına, namusuna, mevcudiyetine el uzatmak demektir. Türklerin son silahı namuslarıdır… Değil İzmir'in, memleketimizin her noktası, adalet ve hak uğruna mücadele edeceklerine inandığımız İngiliz, Fransız, Amerikan, İtalyan dostlarımızın hakkımızın verilmesine hizmet eden her türlü mesaisine sinemizi açtık. Sizi hürmetle selamlarız. Fakat bizim en tabii hakkımıza tecavüz edildiği zaman, İzmir Yunanlılara verildiği takdirde, bu namus ve hak mücadelesinin kabul ederiz…

Biz, bu son hadde gelmeden, yapacağınız çalışmada İtalya devletinin hak ve namus yolunda bize yardımcı olacağını ümit etmekteyiz. Son alınan haberlerde İtalya Hükümeti'nin Yunanistan'ın İzmir üzerindeki hak-ı meşruunu(!) kabul ettiği bildiriliyor. Hükümetinizin bu açık haksızlığı kabul etmeyeceğine emin olduğumuzdan, şüpheyle karşıladığımızı arzeder, zât-ı sâmîlerinin, hükümetiniz adına bu haberleri yalanlayarak, bizi tatmin etmekle lütuf buyuracağınızı ümit ve insanlık rehberi olan devletinizden insaniyet nâmına temenni ederiz.[166]

19 Şubat 1919. Britanya Hariciye Nezâreti, Paris Sulh Konferansına başkanlık eden Hariciye Nâzırı Lord Arthur Balfour'un 17 Şubat tarihli muhtırasına cevab vermiş ve İtalya'nın Antalya'yı işgal etmesi halinde meydana gelmesi muhtemel vukuatı belirterek mevzubahis işgale katiyetle karşı çıkmıştır:

1) Yunanlılara İzmir'i işgal etmeleri için kapı açılmış olur. 2) Fransızlar Kilikya'yı işgal ederler. 3) Allenby'nin askeri durumunu sarsar ve Küçük Asya'daki tek komuta ilkesini yok eder. 4) Anadolu demiryollarında benzer durumlara yol açar. 5) İstila edilen yerlerde Türk misillemelerine, dolayısıyla muhasamatın başlamasına yol açabilir. 6) Anadolu'nun paylaşılması anlamına gelip, Barış Konferansı'nın kararlarını önyargılar. 7) İtalyan işgali, konferansın ilk başta yayımladığı bu konudaki uyarıyla çatışır.[167]

İstanbul matbuatından *İkdam* gazetesinin haberine göre *Osmanlı Hükümeti'ne müracaat eden Sforza,* ticarî *ilişkilerin yeniden başlamasını teklif etmişti. Bu teklif, Hâriciye Nâzırı* Mustafa Reşid *tarafından Meclis-i Vükelâ'ya getirilmiş ve iki ülke arasında ticarî ilişkilerin yeniden başlatılmasına karar verilmiştir*.[168]

Hariciye Nâzırı Mustafa Reşid ile Sforza ilişkileri calib-i dikkattir. Örneğin, *Mustafa Reşit Paşa'nın torunun*[un] *aile sohbetlerinden hatırladıklarına göre, Reşit Paşa bir keresinde Sforza'ya, aybaşı geldiği halde memurların maaşını ödeyecek paranın olmadığını söylemiş. Birlikte bir çözüm bulmuşlar. Buna göre; Kont Sforza, İtalyan Yüksek Komiseri sıfatıyla bir İtalyan bankasına parayı avans olarak vermesini emretmiş ve maaşlar bu sayede ödenebilmiştir*.[169]

19-20 Şubat 1919. Selânik Dönmesi Osman Nevres tarafından İzmir'de neşredilen *Hukuk-u Beşer* gazetesinde İtalyan tekzibi yayınlandı. Buna göre, *İtalya, Anadolu'nun geleceği hakkında Yunanistan ile anlaştığı ve işbirliği yaptığı yolundaki haberleri resmen yalanladı*.[170]

---

[166] Müsâvât, 18 Şubat 1919; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 65. "Müsâvât'ın İtalyan temsilciliğinden beklediği açıklamaya gazetenin sonraki sayılarında rastlanmadı."

[167] BNA, FO, 371/4164, 26328; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 268.

[168] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 29.

[169] H. Basri Danışman, *Artçı Diplomat, Son Osmanlı Hâriciye Nâzırı Mustafa Reşit Paşa*, 1998, s. 103; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 29, dipnot 18.

[170] Hukuk-u Beşer, 19 & 20 Şubat 1919; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 65.

20 Şubat 1919. *Doğu'da Müttefik ordusunda irtibat görevlisi Yarbay Vitelli de DICP'nin askeri birimine İstanbul'dan gönderdiği 20 Şubat tarihli bir bilgilendirme yazısında Fransız "yayılmacılığından" dolayı İngilizlerin kızgınlığından söz etmiştir*.[171]

21 Şubat 1919. *Memleket* gazetesinin belirttiğine göre İtalyanlar, *Kramer Palas'da orkestraya "Türk Marşı"nı çaldır*ıyorlar.[172]

21 Şubat'ta Helen istekleri konusundaki komisyonun Fransız ve İngiliz delegeleri Yunanistan'ın İzmir'le ilgili isteğini desteklediklerini resmen açıkladılar.[173]

22 Şubat 1919. De Martino, Sonnino'ya muhtıra gönderdi. Mondros Mütarekenamesine göre Antalya mıntıkasını askerî işgal etmek için ortada herhangi bir sebeb bulunmuyor. Bu vechile De Martino, *İtalyan müdahalesine yol açacak kışkırtmalar düzenlenmelerini önerdi*.[174]

23 Şubat 1919. *İtalya'nın İzmir temsilcisi,* Sakallı *Nurettin Paşa'yı ziyaret ederek İzmir'in Yunanlılara verileceğini haber verdi "İtalyan yönetimine taraftar olduğunuzu gösteriniz!..." dedi. Nurettin Paşa "Şimdilik hiç bir devletin denetimine girmeyi düşünmüyoruz" karşılığını verdi.*[175]

> Özellikle İtalyan siyâsî temsilcisi Cavaliero Monfredi'nin verdiği haber çok ilgi çekici idi. Çünkü Monfredi, 23 Şubat 1919'da Nureddin Paşa'ya, Osmanlı topraklarının "Muavenet mıntıkaları namı altında üç" nüfuz bölgesine ayrıldığını, bu bölgelerin İngiliz, Fransız ve İtalyanlar tarafından kontrol edileceğini, ancak "Edremit'den Antalya'ya kadar olan İtalyan muavenet" bölgesi sahillerinin, Rumlar'ın bulunmasından dolayı, Yunanistan'ın mürâkabasına bırakılması için Yunanlılar'ın teşebbüse geçtiklerini, bu hususun, gerçekleşmesine, İtalyanlar'ın kuvvetlenmesini istemiyen Fransızlar'ın da yardım etmekte olduğunu söylemiş ve Osmanlı Hükûmeti eğer Yunan isteklerini önlemek istiyorsa, o takdirde İtalyan mürâkabasına tarafdar olduğunu bildirmesi gerektiğini ve bunun Müslüman halk bakımından lüzumlu olduğunu ilâve etmişti. Fakat Nureddin Paşa, İtalyanlar'ın bu suretle neler elde etmek istediklerini sezdiği için, temsilciye, Osmanlılar'ın amacı, hâkimiyetlerini muhafaza, istiklâllerini devam ettirmek ve bu sebeple de hiç bir devletin mürâkabası altına girmemektir demişti.[176]

İzmir Valisi Mirliva "Sakallı" Nureddin, Harbiye Nezâretine muhtıra gönderdi:

> Ziyaretime gelen İtalya siyasî temsilcisi, Osmanlı Devleti'nin "muavenet bölgeleri" adı altında İngiliz, Fransız ve İtalyan hükümetlerince 3 bölgeye ayrıldığını ve adı geçen ülkelerin murâkâbe edilmesine İtilâf Davletleri tarafından karar verildiğini ifade ederek, Edremit'ten Antalya'ya kadar olan İtalyan muavenet bölgesinin sahildeki Rumların varlığı sebebiyle Yunanistan'ın kontrolüne verilmesi için Yunanistan tarafında gayret edilmekte bulunulduğunu ve İtalya'nın nüfuzunu artırmasını çekemeyen Fransız hükümetinin Yunanistan'a yardım ettiğini beyan ve artık Osmanlı Devleti için son sözü söylemek zamanı geldiğinden bahisle, İtalya murâkâbesine taraftar olduğunu izharı münasip olacağını ve bu suretle İslâm halkın selamet-i âtiyelerinin temine alınabileceğini dermeyan eyledi. Cevaben, amacımız Osmanlı hâkimiyetinin korunması ve bağımsızlığın devam ettirilmesi olduğundan, bütün çalışmamızın bu amacı sağlamak olduğunu ve bundan dolayı şimdilik hiçbir devletin taht-ı murâkâbesine girmek arzu ve talebinde bulunamayacağımızı beyan, girdikleri İslâm memleketlerinde müslümanları imha usulünü asla razı olamıyacağımızı ve bir hâl-i istirâ [ıztırar?] karşısında kalındığı takdirde, düvel-i muazzamanın tercih edilmesi ve o meyanda İtalya'nın da nazar-ı dikkate alınması tabî olacağını, gösterdikleri dostane duygulardan ötürü müteşekkir bulunduğumuzu ve

---

[171] DDI6/2, s. 281; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 106, dipnot 6.
[172] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 63.
[173] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 39.
[174] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 43.
[175] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 143.
[176] Harb Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı 42, Belge 991; Aktaran: Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 170-171.

durumu önemle inceleyip izlediğimizi ve izleyeceğimizi ilave ve bu babda alacakları bilginin îtasını rica ettim. Yardım vaadiyle ve memnun olarak ayrıldı.[177]

25-26 Şubat 1919. Paris Sulh Konferansında 25 ve 26 Şubat tarihli içtimalar, İzmir'i taleb eden *Venizelos'un durumunu güçlendirdi*.[178]

Şubat sonu ile uğursuz 15 Mayıs 1919 arasında galip güçler ve Yunanistan kendi aralarında, Türkiye'nin siyasi paylaşımı ve askeri işgalinin şartlarını görüşmeye devam ettiler. Paris'te gün geçmiyordu ki farklı bir çözüm ortaya çıkmasın. İtalya'ya bir gün Antalya ve Marmaris'i, bir gün Konya ve Ankara'yı, bir gün de Konya, Antalya ve Gürcistan'ı işgal etmek düşüyordu. Gürcistan üst düzeydeki birçok kişinin iştahını kabartmıştır. Gürcistan'a ilgi duyan asker-işadamı-gazeteci ortaklığına Mussolini de katıldı. Oysa aynı Mussolini Türkiye'ye bir taşralı ilgisizliği ile yaklaştı. Dünya Savaşı'nın çıkması ile iktidarın ele geçirilmesi arasında geçen sürede, konuyla ilgili çıkışları zayıf ve önemsizdir.[179]

27 Şubat 1919. Paris Sulh Konferansı İtalyan murahhası ve teknik müşaviri General Caviglia, *İtalyanların Anadolu'ya karaya çıkartma şekilleri ve genişmelesi* planını tasarlamış bulunuyor.[180]

Durumu anlamaya başlayan biri de, 27 Şubat'tan itibaren "Il Giornale d'Italia"da "İstanbul'dan Mektuplar"ını yayımlayan Renato La Valle'dir. İlk mektubunda Türklerin gerçekten ilk bakışta göründükleri gibi mütevekkil olup olmadıklarını sorar kendi kendine. İkincisinde, soğuk bir biçimde de olsa, Müttefik suçlamalarına karşı Türk savunma konularını anlatır. Üçüncüsünde Sadrazam Tevfik Paşa ile yapılan bir söyleşiyi anlatır ve böylece İtalyan okuyucu, Türklerin, özellikle Asya Türkiyesi'nin (Anadolu) çekişme konusu olan bölgeleri ndeki etnik yüzdeler konusundaki düşüncelerini öğrenme fırsatı bulur. Sonunda, "bir Türk toprak talepçiliği yaratmanın ilk bakışta göründüğünden çok daha büyük bir tehlike olabileceğini" enine boyuna yorumlar. Dördüncü mektupta La Valle, yurtdışında nasıl İtalya'nın yalnızca Adriyatik ile ilgilendiğinin düşünüldüğünü kaygıyla gözlemler ve İtalya'nın geleceğinin bulunduğu Doğu'ya gereken önemin verilmesini diler.[181]

26-28 Şubat 1919. *"Il Messaggero" gazetesi de Bissolati'nin çizgisindedir. Bu Roma gazetesi Ermenilerin trajedisine ve galip devletlerin en şiddetli Türk karşıtı düşüncelerine belirli bir yer verdi, ama özel olarak kendini İtalya-Yunanistan uyuşmasının coşkulu destekleyicisi olarak ortaya koydu. 26 ile 28 Şubat arasında İtalya-Yunanistan anlaşmasının çok yakın olduğunu belirten "Corriere della Sera" ile birleşti. Bu denli iyimserlik ters etki yapabilir biçiminde yorumlandı ve "Il Giornale d'Italia" "sessiz olun" emrine uydu*.[182]

28 Şubat 1919. İngiliz istihbarat subayı Yüzbaşı Hoyland'ın merkeze gönderdiği ve Payitaht'taki tevkif ve tecrit edilmesi gereken kumandanların, erkân-ı harblerin ve zâbitânın belirtildiği telgrafta, Mirliva Mustafa Kemal'in adı 3'üncü sırada kaydediliyor.[183] İlk sırada Ferik Fevzi (Çakmak) Paşa olmak üzere dikkati çeken diğer isimler: Mustafa Kemal'in yaveri Cevad Abbas (Gürer), Kel Ali (Çetinkaya), Mirliva Kâzım Karabekir Paşa, Mirliva Halil (Kut) Paşa, Miralay İsmet (İnönü) Bey. İttihadçı rüesadan Halil, tevkif

[177] Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, K. 125, D. 7; Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı 42, Belge no: 991; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 65-66.
[178] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 39.
[179] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 42-43.
[180] DDI6/2, s. 375-376; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 108, dipnot 10.
[181] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 40.
[182] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 28.
[183] Bilâl N. Şimşir. (1973). *İngiliz Belgelerinde Atatürk* içinde (c. 1, s. 3-4). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

edilecek; listedeki diğer İttihadçı fakat rüesa takımına muhalif kişiler tevkif edilmeyecek. Calib-i dikkat vakıa.[184]

> Aralık 1918 ile Mayıs 1919 arasında İstanbul'da kalan Mustafa Kemal'e, İngilizler kendisini yakalamaya kalkıştığı takdirde İtalyanlar tarafından korunacağı sözü verildi. Aracılık eden Madame Corinne Lütfi, bir Osmanlı bahriye subayının dul eşiydi ve genç Mustafa Kemal'in hem yakın dostu hem de Batılı davranış biçimlerinde akıl hocası oldu.[185]

Darbeci faaliyeti ayyuka çıkan ve Malta'ya sürgün edilmesi an meselesi olan Mustafa Kemal, Sforza'nın himayesine girmiş, Şişli'deki dairesi koruma altına alınmıştır.[186] Şişli'deki daire, *İtalyan İşgâl Kuvvetleri Kumandanlığının tam karşısındadır*.[187]

Kont Carlo Sforza: *1919 başlarında İstanbul'daki İngiliz ajanları Mustafa Kemal'i, Malta'ya veya başka bir yere hapsetmeyi planlıyorlardı. O bundan haberdar oldu ve desteğime güvenip güvenemeyeceğini sordu. Ben de ona cevaben, "İtalyan elçiliğinde bir dairenin hizmetinde olduğunu" bildirdim. Bu da öğrenildi ve İngiliz istihbarat servisinin diplomatik karışıklıklara sebep olacak adımlar atmasını önlemeye yetti*.[188]

Mustafa Kemal'in annesi Zübeyde ve hemşiresi Makbule, İstanbul Beşiktaş Akaretler'deki toplu konutlarda ikâmet etmekteler. Bu ikametgâh da İtalyanlarca muhafaza altına alınmıştır: *İtalyanlar, Akaretler'deki evini bir çeşit himaye altına almışlar, hatta Ege bölgesinin Yunanlılara verilmesi gerçekleşecek olursa, İtalyan desteğiyle yürütülecek silahlı direnme harekâtının başına Mustafa Kemal'i düşünmüşler*.[189]

Ali Fuat Cebesoy: *Pera Palas'ta oldu. Yani ecnebilerle o mülakatı ne kadar işitirseniz, hep Pera Palas'ta oldu. Fakat ondan sonra kesildi. Ondan sonra İngilizler, bilhassa mümessillik, yahut devleti, emir mi aldılar ne yaptılar, ona* [Mustafa Kemal'e] *karşı muhasım vaziyet, düşman vaziyeti aldılar. Düşman vaziyeti aldılar. Ona mukabil de İtalyanlar himaye etmeye çalıştılar kendisini, himaye etmeye çalıştılar*.[190]

Sforza ile Mustafa Kemal, birden fazla kez görüşmüşlerdir.[191] Kuvvetle muhtemel Şubat-Mart 1919 zarfında vuku bulan mülakatın içeriği hakkında Falih Rıfkı Atay, müteaddit görüşmeleri birbirine ihtilat etse ve rivayetin sonunda saçmalasa da, tarihin akışına münasib genel çerçevenin çizilmesine katkı sağlıyor:

---

[184] Bilâl N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, 1985, s. 127-128. Bekirağa Bölüğü, İttihadçıların kontrolündeydi. Örneğin Mustafa Kemal'in akrabası ve yaveri Selânikli Salih Bozok şöyle demiştir: "Burası bizim. İstediğimiz zaman kaçarız." Salih Bozok & Cemil Bozok. (1985). *Hep Atatürk'ün Yayında* içinde (s. 60). İstanbul: Çağdaş Yayınları.

[185] T.G. Fraser, A. Mango & R. McNamara. (2011). *Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu* (F. Doruker, çev.) içinde (s. 184). İstanbul: Remzi Kitabevi.

[186] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 35.

[187] Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, 1978, s. 120, dipnot 3.

[188] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 38-39. "Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, Carlo Sforza'nın da İtalyan Dışişleri Bakanı olduğu dönemde kurulan iyi ilişkilerin temeli İstanbul'da atılmıştır. Meclis açıldıktan sonra ilk temsilciliğin Roma'da açılmış olması rastlantı değildir." (Çelebi, 1999, s. 798). Mustafa Kemal'den Sforza'ya: "Azizim Kont [..] Milletimiz arasında zaten var olan derin sempati bağlarını Câmi Bey'in güçlendirmeye çalışacağına derinden inanarak Câmi Bey'in size sözlü olarak da ileteceği büyük hayranlık ve derin minnettarlık duygularımı hararetle ifade ederim." Bilâl N. Şimşir. (1981). *Atatürk ile Yazışmalar I (1920-1923)* içinde (s. 84). Ankara: Kültür Bakanlığı.

[189] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 135.

[190] Ali Fuat Cebesoy, *Bilinmeyen Hatıralar*, 2001, s. 344.

[191] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 37.

İstanbul'daki itilâf devletleri temsilcilerinin, politikacı, hattâ askerlerinin anlamıya çalıştıkları şey, Türkiye'de bütün memlekete nüfuzunu geçirebilecek bir teşkilât olmasına ihtimal var mıdır, böyle bir teşkilât varsa başına geçebilecek şahsiyetler kimler olabilir, meselesi idi. İttihat-ve-Terakki'yi hiç hatırlarından çıkardıkları yoktu. Bir gün bir başka tanıdığı*, bir İtalyan şahsiyetinin kendisini ve Fethi bey'le görüşmek istediğini haber verdi. Beyoğlu'nda Bonmarşe karşısında bir İtalyan mimarının evine gittiler. Gelen adam, Türkiye'nin dostu olduğundan, hükümetin zaafı yüzünden memleketin kötüye doğru sürüklendiğinden bahsederek, Mustafa Kemal ve Fethi'ye yeni bir hükümet kurabilecek teşkilât ve adamları olup olmadığını sordu. Mustafa Kemal ilk tanıştığı bir yabancıya açılmaktan çekindi. Fethi, belki de kendilerine verilen önemi boşa çıkarmak için, kuvvetli olduklarını ve güçlü arkadaşları da olduğunu söyledi. "O halde, kendinizi göstermelisiniz." dedi.

Niçindi bu buluşma ve soruşturma? Her halde İtalyanların bir başka maksatları olmalı idi. Arkadaşlar arasında bu maksadın Antalya ve çevresinden başka İzmir ve çevresine de hâkim olmak olduğuna karar verdiler. İzmir ve hinterlandını Yunanlılara bırakmamak! Bu İtalyan [Sforza] Arnavut asıllı bazı İttihatçılarla da görüşüyormuş. Onlara şöyle bir sır da emanet etmiş. İzmir ve hinterlandını Yunanlılara işgal ettireceklerdir. Türkiye şüphesiz bunu istemez. İtalya da aynı kaygıdadır. Onun için İzmir ve çevresinde Yunan işgaline karşı silâhlı teşkilât yapmalıdır. Eğer karşı konulamazsa hiç olmazsa dost İtalya tercih edilmelidir. Bu iş için İtalya istenildiği kadar silâh ve cephane verecekmiş. Bu teklifi dinliyenler arasında akla yakın bulanlar, hattâ İtalyan gemileri ile İzmir'e giderek taraf toplamıya çalışanlar bile olmuş. Gene onlar böyle bir teşkilâtın başına geçecek adamı da seçmişler: Mustafa Kemal! İtalyan şahsiyetine de adını haber vermişler ve Mustafa Kemal'in bu işi yapacağını da kendisine söylemişler. Asıl görüştükleri Comte Sforça idi. Mustafa Kemal'e meseleyi "İtalyanların Türklere doğrudan doğruya yardım edecekleri" yolunda anlatmışlardı. Mustafa Kemal, İtalya'nın böyle bir şey yapacağına inananları pek saf bulmakla beraber, madem ki buluşma gününü bile kararlaştırmışlardı, gidip konuşmakta bir sakınca görmedi. Bu bir acı hatırası idi. Bana şöyle anlatmıştı: "Buluşma saatinde Comte Sforça'nın çalışma odasında bulunuyordum.* Çok terbiyeli ve nazikti. Evimi basan İtalya askerlerinin geri çağrılması için temsilciliğin nasıl yardım ettiğini hatırlattım.

-Ekselans, dedi, herhangi bir tehlike karşısında elçiliğin emrinize hazır olduğunu ben de söyliyebilirim, dedi.

Yıldırımla vurulmuşa döndüm. Üzüntümü saklamak için kendimi güç tuttum. İtalyan tebaası (uyruk) mı olmuştum? dedim ki:

-Beni buraya önemli bir meseleden bahsetmek için siz davet etmişsiniz. Bu önemli şeyi dinlemek istiyorum.

-Bir an durdu: "Ha, dedi, buluşmamızı sizin de tanıdığınız arkadaşlarınız istediler. Öyle pek önemli bir mesele bahis mevzuu (konusu) değildi.

-Öyle ise fazla rahatsız etmiyeyim, dedim ve kalktım.

"Bir millet esirliğe düşünce milletten olan herkes nasıl bir hiç olur. Ben bu yabancının evinden çıkarken, bütün uşakların arkamdan güldüklerini duyar gibi oluyordum. Caddenin kalabalığı arasında kendimi kaybetmeye çalıştım ve beni buraya sürüklemiş olanlara küstüm. Bununla beraber bu zat, ilk sözünün benim üstümdeki tesirini görünce, bana bütün o tasarılarından bahsetmemek inceliğini göstermişti."

O sırada İstanbul'da birçok kimseleri, İngilizlerin emri ile, hapse atmışlardı. Fethi bey de bunlar arasında idi. Mustafa Kemal arkadaşını ve tanıdıklarını görmek üzere polis müdürlüğüne gitti [..][192]

Falih Rıfkı rivayetine harfi harfine itimad eden Grassi'nin şu ara ifadeleri dikkat çekici: *Şimdi, Sforza'nın sarf ettiği tümce karşısında Mustafa Kemal'in ilk bakışta tuhaf ve aşırı görünen bu tepkisi üzerinde bir an duralım. "İtalyan uyruğuna geçmek üzere miydim?" ifadesi metaforik anlamda "a) Mustafa Kemal, Sforza'nın kendisini İtalya'nın hizmetinde bir ajan olarak "resmen görevlendirmek" istemiş olabileceğini*

* Anlaşılan, Falih Rıfkı'nın "Bir gün A…Bey bir İtalyan şahsiyetinin" ifadesi [*Atatürk'ün Bana Anlattıkları*, 1955, s. 100], 1980 Bateş Yayınları baskısında "bir başka tanıdığı"na dönüştürülmüş. Enteresan bir müdahale.

* Falih Rıfkı'nın dipnotu: "Tepebaşındaki konsolosluk binası."

192 Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, 1980, s. 159-161. Fethi, 10 Mart'ta tutuklanacaktır.

düşünmüş olabilir, ancak dar anlamda b) Mustafa Kemal, Sforza'nın kendisine büyük himayesi altında bir İtalyan pasaportu sunmak üzere olduğunu düşünmüş olabilir" şeklinde de algılanabilir.[193]

Yunanlı yazar Hristos Angelomatis'in, Dimitri Vakkas'ın "O Venizelos, Polemikos Igetis" (Savaş Önderi Venizelos) başlıklı Yunanca yapıtından aktarmış olduğuna göre, Mustafa Kemal, İtalyan unsurların da yardımıyla, Anadolu'da direniş başlatmak üzere İstanbul'dan Samsun'a gideceği günlerde, Yunan istihbarat servisi bunu haber almış ve İstanbul'daki Yunan Askeri Heyeti Şefi Albay Yeoryios Katehakis bu konuyu İngiliz işgal gücü Başkomutanı General George Milne'nin dikkatine sunarak Kemal'in tutuklanmasını istemişti. General Milne bu görüşe katılmamış, ama şu yorumda bulunmuştu: "Bırakınız, gitsin; daha iyi olur. Böylece, tüm Türk direnişini kökünden temizlemek fırsatını sağlamış oluruz."[194]

Lord Kinross, İtalyanlar ile Mustafa Kemal arasındaki gizli temaslar hakkında şunları derc etmiştir:

> Ancak, şimdi karşı tarafla ilişki kurmanın kendi amaçlarına yarayabileceğini düşünmeye başlıyordu. Ne de olsa, ülkenin kaderini ellerinde tutan onlardı. Fransızlar, İskenderun'a çıkmış, Kilikya'ya doğru ilerliyorlardı. Antalya'ya çıkmak üzere olan İtalyanların daha da içeriye sokulmaları mümkündü. İngilizler, Trakya'dan Kafkasya'ya kadar İmparatorluğun her yerinde, ordunun terhisini ve silahtan arınmasını denetim altında bulundurmak için kontrol subayları yerleştirmişlerdi.* İktidarı elinde tutan Padişahın, Mustafa Kemal'i, kadrosu gitgide daralmakta olan Türk ordusunda önemli bir göreve ataması sözkonusu değildi. Oysa, onun yetkisiz olmaktansa herhangi bir yetkili görevde bulunması, isteklerini, yani Lord Curzon'un çekildiği milli ayaklanmayı gerçekleştirebilmesi için şarttı. Acaba İtilâf Devletlerinden, hele Osmanlı İmparatorluğundan toprak isteğinde bulunmamış olan İngilizlerden bir mevki koparamaz mıydı? Onlar buradayken elde edilecek bir yetkinin, çekilip gitmelerinden sonra memlekete daha yararlı başka yollarda kullanılabilmesi pekâlâ mümkündü.
>
> Mustafa Kemal, İngilizlerin ağzını dolaylı yoldan aratmaya karar verdi ve aracılığa, tanınmış bir gazeteci olan Daily Mail gazetesinin muhabiri G. Ward Price'ı seçti. Pera Palas otelinin müdürüyle haber göndererek gazeteciyi kahve içmeye çağırdı. Ward Price de Genelkurmayın istihbarat servisindeki albaya danıştıktan sonra çağrıyı kabul etti. Mustafa Kemal onu üniformasıyla değil de, sırtında jaketatay ve başında fesle karşıladı. Ward Price, Mustafa Kemal'i yakışıklı ve erkek tipli buldu. Elini kolunu oynatmadan, sâkin ve ölçülü bir sesle konuşuyordu. Yanında arkadaşı Refet Bey vardı.
>
> Mustafa Kemal, gazeteciye, ülkesinin savaşa yanlış safta katılmış olduğunu ifade etti. Türklerin İngilizlerle hiç çatışmamaları gerekirdi. Bunu sırf Enver'in baskısıyla yapmışlardı. Savaşı kaybetmişlerdi. Şimdi bunu çok pahalı ödeyeceklerdi. Anadolu bölünecekti. Mustafa Kemal, Fransızların ülke içine sokulmalarına karşıydı. Halk, belki bir İngiliz yönetimini daha az güçlükle hazmedebilirdi.
>
> "Eğer İngilizler Anadolu'da sorumluluğu üzerlerine almak niyetindeyde iseler tecrübeli valilere ihtiyaçları olacaktır," dedi. "Bu sıfatla yardımı arzedebileceğim bir makamla temasa geçmek isterdim."
>
> Ward Price, gizli servisteki albaya bu konuşmayı anlattı. Albay bunun üzerinde durmayarak, "Yakında iş isteyen daha bir sürü Türk generali çıkacak," dedi.
>
> İtalyanlar kendileri girişime geçerek Mustafa Kemal'e doğrudan doğruya öneride bulundular. İtalyan Yüksek Komiseri Kont Sforza, Lloyd George'un Yunanlıları desteklemesine şiddetle karşıydı. Her ne kadar Türkiye'nin bölünmesi konusunda müttefikleriyle işbirliğini kabul etmişse de, herhangi bir başarısızlık olasılığına karşılık milliyetçilik hareketinin liderleriyle bir bağ kuracak kadar kurnazdı. Bu liderlerin "kendi kuvvetlerine gerçekten güvendiklerini" görüyordu.

---

193 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 181-182.

194 Salahi R. Sonyel, *Kaygılı Yıllar*, 2012, s. 46. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

* Mustafa Kemal, muhaberat/telgraf hatları İngiliz irtibat zabitlerinin kontrolündeki mahallerde Kemalist-milliyetçi hareketini teşkil edecek, yaklaşık 3 senelik mücadeleden sonra muzaffer başkumandan sıfatıyla İzmir'e girdiği vakit de bir muhabirin "Paşa hazretleri, bu zaferi ne ile kazandınız?" sualine şu cevabı verecektir: "Telgraf telleriyle." Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 118.

> Kont Sforza'nın aracılarından biri, milliyetçi bir hükümet kurmak konusunda Mustafa Kemal'le Fethi'nin ağzını aradı. Ayrıca iki aracı da -İtalyanları tutmakta olan iki Türk gazetecisi- İzmir gerisinde Yunanlılara karşı Mustafa Kemal'in komutasında girişilecek bir askeri direnmeyi İtalyanların silahla destekleyeceğine söz verdiler. Gerekli ortam hazırlandıktan sonra, Mustafa Kemal, Sforza'yla tanıştırıldı. Kont ona, bütün girişeceği işlerde İtalya'nın desteğine güvenebileceğini açıkça belirtti. "Eğer başınız sıkışacak olursa, bu elçiliğin her zaman emrinize âmade olduğuna güvenebilirsiniz" dedi. Mustafa Kemal verdiği cevaplarda fazla açılmadı. Ama tasarıları daha geliştiği takdirde, İtalyanların desteğinden yararlanabileceğini anlamıştı.[195]

İzmir'in işgalinden evvel Celâl Nuri'nin kardeşi Subhi Nuri, *Mustafa Kemal ile temas halinde idi. Anadolu'yu silahlandırmak için birkaç arkadaşıyla birlikte İtalya'ya gitmiş, oradan yüklüce miktar silah alarak İzmir'e getirmeye muvaffak olmuşlardı*.[196] Subhi Nuri fevkalade mühim bir faildir:

> Cumhuriyetin ilanından sonra, Çankaya'daki bir yemekte, "Suphi Nuri İtalyan casusudur" denilince Mustafa Kemal'in: "O ne yaptıysa benim emrimle yaptı. O casussa ben de bas casusum" (Rasih Nuri İleri, a.g.m., s.13.) dediği de bilinmekteydi.[197]

***

Teknik not: Siyasî tarih yazıcıları, künhüne vakıf olmadıkları sahada kat'î hüküm belirtmemeli, mümkünse susmalıdır. Örneğin, İstanbul'daki İtalya ricali ile Ali Fethi (Okyar)-Mustafa Kemal temasları meselesine vakıf olmadığı anlaşılan Abdurrahman Bozkurt, bir başka Kemalist tarih yazıcılarından Mevlüt Çelebi'ye atfen, Sforza'nın Mustafa Kemal'den nasibi olmadığını, *İtalyanlar açısından yararlı bir sonuç sağlamadığı*nı iddia etmiştir ki tamamen yanlıştır.

***

Şubat-Mart 1919. *1919'un ilk ayları boyunca İtalyan yetkililer Yunan yetkililer karşısında giderek daha fazla pozisyon kaybediyordu. Yunan girişimciliği, giderek büyüyen bir düzensizlik ve gerilim ikliminin aynı zamanda hem nedeni, hem sonucuydu. Bu sarmala İtalyan yetkililerin geri çekilmesi de dahildi.*[198]

Mart 1919. *İstanbul'daki İngiliz, Fransız, İtalyan Yüksek Komiserleri, Sultan'dan yüksek rütbeli bir subayını, Türk kuvvetlerinin silâhlarının teslimi ve dağıtılmasını denetlemek üzere Anadolu'ya yollamasını isterler*.[199]

Sforza, İttihadçı Selânik Dönmesi Tevfik Rüşdü'nün (Aras) belirttiğine göre, *Macedonia Risorta* büyük üstâdı İttihadçı Selânik Yahudisi Emmanuel Carasso vasıtasıyla Bekirağa Bölüğü'ndeki İttihadçılarla temas kurmuş, onları himaye ettiğini bildirmiştir:

> Günler, aramızda kendi bahtımızdan çok memleket istikbali üzerinde temennilerle geçirilirken bir gün hayli bir müddet sonra tevkif edilip yanımıza getirilen eski Osmanlı mebuslarından Karasu Efendi, İstanbul'daki İtalya Yüksek Komiseri Comte Sforza'nın kendisini ziyaret ettiğini ve hâlâ bugüne kadar hiçbir sorguya

---

[195] Lord Kinross, *Atatürk*, 1994, s. 178-179.

[196] Deniz Şahinli. (2007). *Suphi Nuri İleri: Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Gazeteciliği* [Doktora Tezi] içinde (s. 26). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Konya.

[197] Mehmet Emin Elmacı. (2019). Kamuoyuna Yansıması Çerçevesinde Mustafa Kemal'in Adının Tanınması ve 1919'a Gelişte Mustafa Kemal. *Belgi*, 2(18), s. 1242, dipnot 274.

[198] DDI6/2, s. 380, Sforza'dan Sonnino'ya, 27 Şubat 1919; AP, F. 7737, 824, İstanbul'daki Vitelli'den CS'ye, 4 Mart 1919; DDI6/2, s. 661, Reval'deki Donanma Üsteğmeni Lauro'dan SMM'nin Başkanı Thaon'a telgraf, 19 Mart 1919; DDI6/2, s. 707, Sforza'dan Sonnino'ya, 23 Mart 1919; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 110.

[199] Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, 1978, s. 59.

> çağrılmadığımızı nakledince, Comte'un memleketimizin başına nasıl bir idare gelirse gelsin adam olamayacağımızı söylediğini, hikâye edince çok müteessir oldum.[200]

İzmir'deki İtalyan-Yunan rekabeti devam ediyor. *Yunan Kızılhaç'ı da Mart'tan itibaren İzmir ve çevresinde propaganda yapmaya başladı*.[201]

1 Mart 1919. İtalya Parlamentosu içtima ediyor. Söz alan "ılımlı Liberal Parti" mebusu Theodoli şunu beyan ediyor: *Fransa, İskenderun üzerinde hak iddiasında bulunursa, İtalya, tazminat olarak Mersin'i almalıdır*.[202]

İtalya'nın Paris Sulh Konferansı murahhas heyeti Anadolu üzerinde hak taleb ediyor:

> Kendileri için hayatî önem[e] sahip Fiume konusunda konferansta sonuçsuz görüşmelerin başladığı dönemde İtalya'nın, Anadolu hakkındaki istekleri konferansın 1 Mart'taki oturumunda Carlo Galli tarafından açıklandı. Galli, Venizelos'un Anadolu nüfusu hakkındaki iddialarını tarafsız kabul edilen Fransız "Sarı Kitabı" kaynak göstererek reddetti. Bu kaynağa göre, bütün Anadolu'da 9 milyon 100 bin Türk'e karşı 1 milyon ortodoks bulunuyordu. Galli, bundan sonra komisyon müzakerelerine katılmayacağını söyleyerek, "Venizelos'un hak iddia ettiği bölgenin tamamının gizli anlaşmalarla İtalya'ya tanınmış sınırlar içinde bulunduğuna" dikkat çekti ve şu soruyu sordu: "Daha önce imzalanan anlaşmalar gereğince İtalya'ya ait olacağı saptanan toprakların, bu anlaşmaları imzalamış olan devletler tarafından -teklif şeklinde dahi olsa- nasıl olup da harita üzerinde sınır çizerek Yunanistan'a ayrılması mümkün oluyor?" Galliz sözlerinin sonunda, "1917 anlaşmasının Rusya'nın rızasına bağlandığının doğru olduğunu, ancak Rusya sahneden çekildiği için rızasının alınamadığını, doğal olarak Sovyet hükümetinden isteyemeyeceklerini, bir an bu anlaşmanın hükümsüz olduğu kabul edilse dahi, 1915 anlaşmasının İtalya'nın haklarını garanti ettiğini hatırlattı. Galli, konuşmasını şu sözlerle tamamladı: "Sessizliğimiz, anlaşmalarla teyid edilen haklarımızdan feragat ettiğimiz anlamına gelmez. Çıkarlarımız ve haklarımız nerede ve ne zaman söz konusu olursa, bunları değerlendirme yetkisinden bizi kimse alıkoyamayacaktır." Venizelos'un, Doğu Trakya'nın Yunanistan'a verilmesi yönündeki talebine İtalyanlar, konferansa 1 Mart günü sundukları bir muhtıra ile, nüfus ve coğrafî bakımdan bölgenin Türkiye'nin ayrılamayacağı gerekçesiyle çekince koydular.[203]

Milliyetçi *Politica* mecmuasında *F. S. Caroselli* imzalı, *Il Necessario Impero d'Oltremare (Zorunlu Denizaşırı İmparatorluk)* serlevhalı makale neşredildi. Bu makalede dile getirilen en anlamlı fikirler şunlardır:

1. En kısa zamanda Osmanlı topraklarında işgallere başlamak gerekir;

2. ABD'ne Türkiye üzerinde bir manda verme düşüncesi pek yerinde görünmüyor (burada Caroselli özellikle sert değildir: Wilson artık Müttefik'lere olan "güvensizliğin" doğrudan ortak sorumlusu olarak değil, gönülsüz bir aracı olarak sunulmaktadır);

3. Yemen İtalya'ya verilmeli ya da başka bir güce verilmemelidir (milliyetçiler, Ortadoğu'dan İtalya'nın bütünüyle dışlanmasına razı olan son kişiler olacaklardır) ;

4. İtalya nüfus ve ekonomi sorunlarını yalnızca Küçük Asya'da (Anadolu) çözebilir;

5. İtalya'dan yardım gören bir "Büyük Ermenistan" doğmalıdır (Ermenilere karşı gösterilen bu duyarlılık, onların Türkiye'de artık gerçek bir güç oluşturmadığı ve onlara somut olarak yardım etmeye koyulmanın hiçbir yarar sağlamayacağı anlaşılıncaya kadar sürecektir);

6. Aşırı değer verilmiş Ereğli havzasının İtalya'nın enerji sorunlarını çözebileceği kesin değildir;

---

[200] Celâl Bayar. (1997). *Ben De Yazdım: Milli Mücadele'ye Gidiş* (c. 5, s. 73). İstanbul: Sabah Kitapları.
[201] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 65.
[202] Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1987, c. 1, s. 41.
[203] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 47-48.

7. Ayrıca, madenlerle ilgili ödünlerin kendi başına pek değeri yoktur, çünkü havzadan tam olarak yararlanmak için büyük altyapı çalışmaları gerekmektedir;

8. Bunun için de "uygulanabilir toprak hakları" gerekmektedir.[204]

İspanyol *El Sol* gazetesi yazıyor. *Paris Barış Konferansı sırasında, Ermeni delegeler, Ermenistan'la ilgili olarak iki hususta ısrarcı*dır. *Bu hususlardan ilki, Ermenistan Cumhuriyeti ve Türkiye'deki Ermeni vilayetlerini içeren Ermenistan'ın tam bağımsızlığ*ıdır. *Bu şekilde kurulacak olan yeni devlet, Milletler Cemiyeti ve cemiyet içerisinden dönüşümlü olarak seçilecek büyük bir devletin garantisi altında kalacaktı*r. *İkinci husus, Ermenistan'ın her taraftan düşmanlarla kuşatılmış olması ve Batı kültürü ile etkileşim kuramaması durumunda hem güvenliğini hem de ekonomik ve kültürel gelişimini garanti altına alamayacak olması göz önünde bulundurulduğunda, kurulacak olan bu devletin denize çıkış noktasına ihtiyaç duyacak olmas*ıdır.[205]

4 Mart 1919. İtalya *Bakanlar Kurulu, 4 Mart 1919'da, Antalya'da bir konsolosluk ve misyoner okulu açmaya ve sağlık ve arkeoloji heyetleri göndermeye karar vermiştir*.[206]

17'nci Kolordu Kumandanlığından 57'nci Alaya talimat: *Sahillerde güvenliğin mükemmel halde bulundurulması ve adalarla sahiller arasında artan kaçakçılığın önlenmesi ve gerekirse idare-yi örfiye ve sansürün uygulanması*.[207]

5 Mart 1919. İngiliz Fevkalâde Komiser Vekili Amiral Richard Webb, İngiliz Hariciye Nezâretine telgraf keşide eyledi. Buna göre Sadrazam *Damat Ferid Paşa'nın, Webb ile görüşmesinden sonra başlatılan kovuşturmalarda aralarında eski Sadrazam Said Halim Paşa, eski Şeyhülislam Musa Kazım Efendi, eski Adliye Nazırı ve Meclis-i Mebusan Reisi Halil Menteşe, Eski Ayan Reisi Rıfat Bey ve çok sayıda mebusun bulunduğu 60'a yakın şahıs tutuklan*mıştır.[208]

Fakat Emmanuel Carasso, İtalya himayesiyle kayırılacaktır:

> Tutuklanan şahıslardan bir kısmının sağlık durumu iyi değildi. Sağlık durumu iyi olmayanların tedavilerine dahi Yüksek Komiserlerin kararı ile izin verilmekteydi. Hasta olduğunu iddia eden şahısların İtilaf Sağlık Heyeti tarafından muayene edilmesinden sonra hastaneye sevkleri yapılabiliyordu. Bu meyanda Yüksek Komiserlerin tedavisine izin verdiği ilk şahsın Karasu Efendi olması ise ayrıca enteresandır. Üstelik Karasu Efendi tedavisi için İtalyan Hastanesi'ne sevk edilmişti. Oysa hastalıktan muzdarip olan sadece o değildi. Karasu Efendi'nin tutuklanma sürecinde yaşanan diğer bir gelişme de İstanbul'daki Vatikan temsilcisinin onun serbest bırakılması amacıyla teşebbüste bulunmasıydı. Karasu Efendi'nin sıradan bir vatandaş olmaması ve Osmanlı Devleti'nde oynadığı rol göz önüne alındığında bu ilginç teşebbüs daha da anlamlı bir hale gelmekte, Vatikan ile Osmanlı Devleti'nde yaşayan Yahudiler arasında derin bağlantılar bulunduğuna dair şüpheler bırakmaktadır.[209]

6 Mart 1919. *Doğu Akdeniz İtalyan Sefer Kuvveti Komutanı General Vittoria Elia, Dışişleri Bakanı Sonnino'ya Rodos'tan 6 Mart'ta gönderdiği bir yazıda, "Antalya'da âsâyişin mütarekeden sonra bozulduğunu, mahallî idarecilerin halk nezdinde prestij kaybettiklerini ve Rumların da Osmanlı otoritelerini tanımadıklarını" yazmıştır*.[210]

---

[204] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 42.
[205] Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 294.
[206] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 77.
[207] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 69-70.
[208] FO, 371/4173, 42787; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 162.
[209] Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 162.
[210] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 78.

7 Mart 1919. Sforza, Roma'ya telgraf gönderdi. *İstanbul'da "Bolşevik" faaliyetlerine dikkat çek*iyor.[211]

8 Mart 1919. *İtalyan kontrol memuru Marmaris'e* muvasalat etti.[212]

8-9 Mart 1919. *Kamuoyu için acı ilacı tatlandırmak gibi hoş olmayan bir görevi "Il Giornale d'Italia" üstlendi. Paris muhabiri Lucio Pome, 8 Mart'ta karşılıksız hiçbir vazgeçmenin olmayacağı güvencesini veriyor ve sıkıntıyla Sonnino'nun İtalyan halkının tam güvenine sahip olduğunu ileri sürüyordu. Ertesi gün, tam bir ikiyüzlülükle Sonninocu gazete İzmir'in Yunanistan'a verilmesinin olup bittiğini öfkeyle yadsıyarak,* Fransız yarı resmî *"Temps"* gazetesi *ile polemiğe giriyordu. Kısa süre sonra sıra Oniki Ada'nın karşılıksız olarak bırakılmayacağındaydı, ki bu da bırakılabileceği anlamına geliyordu*.[213]

9 Mart 1919. *9 Mart'ta Atina'daki Askeri Ataşe Caracciolo, Savaş Bakanı Caviglia'yı İtalyan gemilerinin casusluk nedeniyle Yunan limanlarından, özellikle de Rireo'dan kaçınmalarının daha iyi olacağı konusunda uyardı*.[214]

10 Mart 1919. İtalya Harbiye Nezâreti, Başkumandanlığa talimat gönderdi. Buna göre *dört kademeli bir Anadolu Sefer Kuvveti Komutanlığı (Corpo di spedizione di Anatolia) kurulduğunu bildirmiştir. Bu ordunun ilk basamağını Antalya oluşturmaktadır. İki piyade taburu ve bisikletçi birliği Burdur'u işgal etmek için hazırlanmıştır. İkinci basamak olan Marmaris için bir piyade taburu hazırlanmıştır. Üçüncü aşama Güllük iskelesidir. Burası için hazırlanan bir piyade taburu ve iki bisikletçi taburunun amacı ilk olarak Kuşadası ve iki piyade taburu hazırlanmıştır. Ayrıca, bu birlikleri Anadolu'ya taşıyacak 3 vapur hazırlanmıştır*.[215]

İtalya Genelkurmay Başkanlığı Yardımcısı General Badoglio imzasıyla Dışişleri, Savaş ve Denizcilik Bakanlıkları ile Paris'teki İtalyan heyetine gönderilen yazıda Anadolu'daki işgallerin hangi birlikler tarafından yapılacağı tespit edilmiştir. Bu emre göre işgalin ilk ayında Anadolu'ya şu birliklerin çıkarılması planlanmıştır: Antalya: 1 piyada alayı (2 Tabur), 1 Bisikletçi Taburu (Burdur için), 1 dağ bataryası. Marmaris: 1 piyade taburu. Bodrum: yarım piyade taburu. Güllük: yarım piyade taburu, 2 tabur bisikletçi (Birisi Kuşadası, diğeri Aydın için). Kuşadası: 1 Piyade alayı (2 Taburlu), 2 dağ bataryası.[216]

10 Mart 1919'da Fethiye'ye gelen Yunan Kızılhaç'ı işaretli bir doktor ve 6 askerin karaya çıkması ve bunların gemiye iade edilmesi sırasında Türklerle Rumlar arasında sürtüşmeler meydana gelmiştir. Bunu bahane eden İtalyanlar karaya 30 asker çıkarmışlarsa da, mahallî hükümetin, İtalyan askerlerinin karaya çıkmasını gerektirecek bir durum olmadığını söylemesi ve kararı tutumu sonucu bu askerler gemiye geri gönderilmişlerdir.[217]

La Tribuna gazetesi, *10 Mart'ta, Adriyatik olaylarına dalmanın saplantı haline geldiği bir dönemde, anonim bir yorum yazısı birdenbire okurları Anadolu'nun yaşamsal önemi hakkında uyarmaya ve eğer İzmir Yunanistan'a gidecekse, o zaman Adana ve Mersin'in de yeniden konuşulması gerektiğini söylemeye koyulur*.[218]

İngiliz Fevkalâde Komiserliği, Cihan Harbi savaş suçlularının cezalandırılması hususunda Sadrazam Damad Ferid Paşa kabinesini tazyik etmiş ve nihayet tutuklu listesi tanzim edilmiştir. Bu kapsamda,

---

[211] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 202.
[212] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 69.
[213] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 39.
[214] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 102.
[215] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 70.
[216] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 70.
[217] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 72.
[218] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 39.

Mustafa Kemal'in en mühim komite arkadaşı İttihadçı Ali Fethi (Okyar) tutuklanarak Bekirağa Bölüğüne bugün hapsedildi.[219]

12 Mart 1919. Bâb-ı Âlî Hariciye Nezareti, Dahiliye Nezaretine muhtıra gönderdi. *Yunan hükümetinin onsekiz yaşından ellibeş yaşına kadar olan bütün askerini silah altına aldığını ve bunu ne maksatla yaptığının anlaşılamadığını bildiren istihbarat raporu*nu leffen *Yunanlıların İzmir sahillerine 25.000 kadar asker çıkarmasına İtalya hükümetince engel olunduğu* bildiriliyor.[220]

İngiliz yarı resmî *The Times* gazetesi İtalya Hariciye Nâzırı Tittoni'nin beyanatını neşretti. Tittoni, *şimdi İtalya'ya ancak verimsiz Toros Dağları'yla "Konya'nın tuz çölünün" verilmek istenmesinden, Aydın vilayeti, Adana, Mersin'in, yanı vaat edilen yerlerin verimli olanlarının dışta tutulmasından yakını*yor. *Afrika konusunda İtalya'ya verilen sözler de, manda sisteminin ortaya çıkarılmasıyla hükümsüzleşmiş bulunuyor*.[221]

Bronzetti Torpidosu ile İstanbul'dan İzmir'e gelmekte olan Nail ve Câmi Beylerin gemide hazırladıkları 12 Mart 1919 tarihli bir muhtırayı Comte Sforza Paris Barış Konferansı'na; İzmir Amerikan Koleji Müdürü Mr. Mac Lahlan da Wilson'a ulaştırdı.[222]

13 Mart 1919. İngiliz Siyasî İstihbarat Dairesi 11126 numaralı mahrem muhtıra kaleme aldı. Esbak İtalya Hariciye Nâzırı ve Paris Büyükelçisi Tittoni, 10 Mart 1919 tarihli İtalya Parlamentosu içtimaında uzun bir konuşma gerçekleştirmiştir. Tittoni, "*barışın ekonomik önemine ve İtalya'nın ham madde ve pazar ihtiyaçlarına değinerek, Ermenistan'la İzmir arasındaki bölgeyi güdümü altına alması gerektiğini* beyan etmiştir: *Küçük Asya'da, Ermenistan'la Antalya arasındaki bölge, Aydın ili hariç, bizim olacak. Bize Toros'un kayalarını ve Konya çölünü vermek istiyorlar; yegâne verimli bölge olan Mersin ve Adana ovasını vermek istemiyorlar. Bizim için kesinlikle gerekli olan ve kömür madenlerinin bulunduğu Herakliya'dan (Ereğli) hiç söz edilmiyor*.[223]

16 Mart 1919. İtalya'nın Türkiye'ye gönderdiği *ilk ajanlardan biri, İtalyan Halk Partisi'nin (Katolik) sağ kanadı temsilcisi, daha sonra ilk Mussolini hükümetinin Dışişleri Müsteşarı Ernesto Vassallo'dur. 16 Mart 1919 tarihinde Biancheri, "Bakanlık tarafından kendisine verilen basın propagandası" görevini yapması için Vassallo'ya her türlü kolaylığın sağlanmasına dair Donanma Bakanlığı'na yazı yazmıştır. Vassallo'nun misyonuna dair Rodos Komutanlığı'nı yanıltan kurnazca bir sapma vardı: 15 Mart'ta General Elia, "çok gizli" ibaresiyle Savaş Bakanlığı'na yazı göndermişti. Bu yazıda, Vassallo'nun Rodos ve Yunanistan'da Yunan yanlısı biri olarak bilindiğini ve sonuçta artık uygun bir kişi olmadığını yazmıştı*.[224]

Sforza, Roma'ya telgraf gönderdi. *Türklerin "Bolşevikleri yabancı karşıtı bir silah olarak kullanabileceklerini"* yazıyor.[225]

17-19 Mart 1919. İzmir Müdafaa-yı Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti kongresi içtima ediliyor. Ahmet Dino konuşma gerçekleştiriyor: *Şehir halkı adına yapılacak bir başvuru İtalya Hükümetini harekete geçirir ve kendisine yapılmış olan başvuruyu, büyük devletlerden birisi olarak, elbette reddetmez. Bu takdirde,*

---

[219] İhsan Sabri Balkaya. (2005). Ali Fethi Okyar'ın Bekirağa'dan Malta'ya Uzanan Hapis Hayatına Kendi Kaleminden ve Hatıralarından Bir Bakış. *Atatürk Dergisi*, 4(3), s. 44.

[220] BOA, DH-EUM-AYŞ, No: 6/4; Aktaran: Ş. Can Erdem, *Sadrâzam Damat Ferit Paşa* [Doktora Tezi], 2002, s. 43.

[221] The Times, 12 March 1919; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 269.

[222] Mesut Çapa. (1991). İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti (Aralık 1918-Mart 1920). *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, 7(21), s. 557. 9 Ekim 2022 tarihinde https://dergipark.org.tr adresinden edinilmiştir.

[223] FO/3804/47580; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1987, c. 1, s. 41.

[224] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 201.

[225] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 202.

İtalya kara ve deniz kuvvetlerinin İzmir ve çevresini herhangi bir yabancı işgaline karşı savunmuş olur. Bunun için yapılacak şey, şehir halkı adına ve mümkün olduğu kadar çok imza ile mazbatalar düzenlemek ve onları İtalya Hükümetine ulaştırmaktır. Fakat kongreden böylesi kararı çıkarmaya muvaffak olamamıştır. Yine de *İzmir'de İtalyan propagandası devam etmiştir.*[226]

> Nurettin Paşa'nın çabalarıyla, 17-19 Mart günleri İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti bir kongre toplar. Kongre, İtilâf Devletleri'nin Istanbul'daki Yüksek Komiserlerine "Büyük devletlerin adaletine güveniyoruz" yolunda bir telgraf çekmekle yetinir. Dernek yöneticileri arasında "Yunan işgaline karşı İtalyan mandası" fikrinin güç kazandığı görülür. Nurettin Paşa'nın gidişiyle, başkanı "teslimiyet"çilerden Hasan Paşa olan Derneğin, faaliyeti durur.[227]

Doğu Akdeniz'deki İtalyan Sevkiyat Birliği'nin kumandanı General D'Elia, 17 ve 19 Mart 1919 tarihlerinden Rodos'tan gönderdiği iki telgraf ile, *Societa Commerciale d'Oriente [Doğu Ticaret Şirketi] (Banca Commerciale Italiana'ya sıkı bir şekilde bağlı), Banca Orientale Italiana [İtalyan Doğu Bankası], Societa di Navigazione Lloyd Triestino [Lloyd Triestino Denizcilik Şirketi] ve Societa Marittima Italiana [İtalyan Denizcilik Şirketi] tarafından Antalya'ya temsilci olarak seçil*en Vittorio *D'Arici'nin az güvenilir bir kişi olduğunu Roma'ya bildirmiştir*.[228]

19 Mart 1919. Sforza, İtalya Dışişleri Bakanlığına telgraf gönderdi. Buna göre:

> Sağlam bir İtalyan-Türk işbirliği oluşturmak için Sforza'nın üzerinde durduğu Türk şahsiyetler arasında sosyalist eğilimlere sahip, birlik yanlısı önemli bir gazeteci olan Celâl Nuri de bulunuyordu. Kont, Osmanlıhükümeti tarafından çok daha katı önlemlerin alınması yerine Celâl Nuri'nin İtalya'ya sürgün edilmesini, Sonnino'nun özel sekreteri Biancheri'ye onu uygun bir şekilde tanıtarak Roma'ya çağrılmasını sağlamıştır.
>
> Bunun karşılığında Celâl Nuri'nin şükranlarını sunmuş olduğuna dair hiç kuşku yok. Roma ile işbirliğine hazır olduğunu destekleyici söylemlerle yenilemiş, gerçekten de İtalya yanlısı yazılar yazmıştır. Celâl Nuri, Sforza'ya kendi ülkesinin kaderine razı olduğunu söylemiş ve dış himaye kabul etmesi gerektiğini belirtmeye meyilli olduğunu değişik yerlerde göstermiştir. Ancak bu arada İtalyan sosyalistler ve Türk birliği yanlıları arasında temaslar kurmaya da çalışmıştır.[229]

21 Mart 1919. İtalyan Başvekil Orlando ve Hariciye Nâzırı Sonnino, *"İtalyan kuvvetlerine Antalya'yı işgal etmek üzere müsaadede bulunulması" hususunu Lloyd George ile Balfour'dan rica etti*ler. *Lloyd George; daha bir gün önce giz[l]i harp mukavelelerine karşı en sert şekilde muhalefette bulunan ve "Türklere ait manda işi için bir arada soruşturma açılmasını" teklif eden Wilson'a riayeten bundan kaçın*dı. Fransız Başvekil *Clemenceau hiç ses çıkarmadı! Bunun üzerine İtalyanlar kendi mesuliyetleri altında hareket ettiler*.[230]

İtalyan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı, Antalya'ya çıkarma yapılacağını bildirdiler. Orlando ve Tittoni, Londra'da İtilaf Devletleri başbakanı ve dışişleri bakanları toplantısında bulunuyorlar. Müttefiklerin Yüksek Konseyi, İtalyanların Konya'yı işgal etmelerini kabul etti.[231]

İstanbul'daki İtalyan Sefareti, Bekirağa Bölüğü'nden firar bağlamında Moralızade Nail'e teminat vermiştir:

---

[226] Cemal Kutay, *Millî Mücadele'de Öncekiler ve Sonrakiler*, 1963, s. 268-270; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 55. Cemal Kutay, güvenilmez birisi olmakla beraber, mezkûr alıntıdaki hususlar tarihî akışa münasebetlidir.

[227] Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 2, s. 19.

[228] Fasikül 7756, no: 5489; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 163.

[229] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 184-185.

[230] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 217.

[231] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 180.

[..] üç beş kişilik bir grubun kaçırılmalarının mümkün olduğunu anlayarak rıhtımda bir islimbotun emre müheyya olacağına ve bunları bir harp gemisine naklederek İtalya'ya veya Anadolu'ya kaçırabileceklerine dair İtalyan sefaretinden sağlam vaat aldığımı Rahmi Beye söyledim. [..] Birkaç gün sonraki ziyaretimde Rahmi Bey, Canbulat Beyin mümanaatını söyledi. Bu iş de böylece ilerletilemedi.[232]

21 Mart 1919'da Rodos'tan Antalya'ya gelen Liguria isimli İtalyan gemisinden karaya pek çok ticarî mal çıkarılmıştır.[233]

22 Mart 1919. "Regia Elena" nam İtalyan savaş gemisi, Antalya limanına demirledi.[234]

Şubat 1919'da Antalya hapishanesinden bazı mahkumların firar etmesinden sonra, 22 Mart'ta Antalya'ya gelen Regina Elena gemisinden birkaç İtalyan askeri karaya çıkarılarak eski İtalyan hastahanesi koruma altına alındı. Bundan başka, işgalden önce şehirde bir telsiz-telgraf istasyonu kuran İtalyanlar, bir İtalyan okulu açmak için rahip, rahibe ve öğretmenler getirdiler.[235]

23 Mart 1919. İtalya beyanname neşretti: *1919, 16 Mart'ından itibaren Oniki Ada bölgesinde bu adalarla Scala Nova* [Kuşadası] *körfezinden. . . Antalya ve ötesine kadar olan Anadolu kıyılarında kaza hakkına sahip olmak üzere bir "Deniz İstasyon Komandosu" kurulduğu, bu sularda faaliyette bulunan bütün gemilerle işbu yerler ve sahillerde bulunan İtalyan deniz hizmetindeki askerlerin bu komando'nun emrine verildiği tayin ve tesbit edilmiştir*.[236]

Müttefiklerinin soğuk ve kararlı tutumuyla karşılaşan İtalyan Hükumeti 23 Mart 1919 tarihinde resmi bir bildiri yayınlayarak On İki Ada'da bir Donanma Üs Komutanlığı kurduğunu ve söz konusu kıyıların kendi yetki alanı içerisine girdiğini açıkladı. Bu açıklamada İzmir'in güneyinde Kuşadası'ndan itibaren Antalya'ya kadar işleyen bütün gemilerin İtalyan donanmasının denetimine tabi tutulacakları da belirtilmekteydi. İtalyanların Antalya'yı işgalden beş gün önce aldıkları bu karar oldukça anlamlıydı. Fakat İngilizler, kati surette "İngiliz Ege Komutanlığı sınırları" içerisinde yer aldığını ileri sürdükleri bu limanların/sahanın yalnız İtalyanların denetimine tabi tutulmasına karşıydılar. Nitekim L. George İtalyaların, İzmir'i de ele geçirerek Akdeniz'i bir İtalyan gölü haline getirme politikası" izlediklerini düşünüyordu.[237]

25 Mart 1919. *İtalyanlar, müttefiklerinden habersiz olarak 300 kişilik bir kuvvetle Antalya'yı, Kaş'ı, Silifke'yi işgal etti.*[238]

25 Mart'ta Antalya'ya gelen iki Fransız torpidosunun komutanı hükümet dairesini ziyaretinde, "İtalya Hükümetinin Antalya ve havalisini işgal etmek hakkındaki fikir ve emeline Fransa hükümetinin katiyyen muvafakat etmeyeceğini" söyledi.[239]

İtalyanlar, *Antalya esnafından bâzılarını limandaki krüvazöre dâvet ettiler ve kendilerine iyi muamele edildiğine dair bir kâğıt imzalattılar. Esnafın ne anlama geldiğini bilmeden imzaladığı bu kâğıt, İtalyanlar tarafından şehrin işgalinde kendilerine dâvet yapıldığı şeklinde kullanılmıştır*.[240]

26 Mart 1919. Sforza rapor kaleme aldı. *O günlerde Ankara'da eski "Terakki" yanlılarının üçlü kontrolü altında bir "Müslüman Ayaklanma Komitesi" kurulduğu dedikodusu yayılmıştır. Sultan'ın Müslüman*

[232] Nail Moralı. (1973). *Mütarekede İzmir Olayları* içinde (s. 56). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
[233] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 78.
[234] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 269.
[235] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 77-78.
[236] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 217.
[237] Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 34-35.
[238] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 187.
[239] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 79.
[240] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 78. "Bir Türk kaynağına göre *İtalyan donanmasını büyük bir sevinçle karşılayan gayr-ı müslimlerin, İtalyanların Antalya'yı işgal etmeleri için istida vermiş oldukları muhakkaktı*." (Çelebi, 2002, s. 82, dipnot 20).

dünyasına çağrıda bulunma ve Sovyet Rusya'yla ittifak kurma kartını oynamak üzere olduğuna dair de rivayetler yayılmıştı. Bunu Sforza'ya "İstanbul'a şimdi ulaşan, çok güvendiği bir Türk şahıs" söylemiştir. Sforza, böyle bir hareketin Türkiye'nin sonu olabileceği görüşünü ifade etmiştir.[241]

İtalya'nın İstanbul Fevkalade Komiseri Sforza, Hariciye Nazırı Sonnino'ya 26 Mart 1919 tarihinde 772/332 künyeli mahrem telgraf gönderdi. Sforza'nın bildirdiğine göre Fransız General Franchet d'Esperey Sadrazam Damad Ferid'e mektub göndermiş ve *Türklerin Hristiyan halka karşı herhangi bir aşırı davranışına misilleme tehdidinde* bulunmuşdur.[242]

27 Mart 1919. Fransız yarı resmî gazete *Le Temps*, İzmir'deki muharriri René Pauaux'un makalesini neşretti. İzmir, patlamaya hazırlanan bir volkan gibidir. İtalyanlar Yunan aleyhine propaganda icra etmekte ve vukuat çıkarmaktadırlar:

> İzmir'in gelecekteki kaderi. . . Büyük Devletleri ilgilendiriyorsa, Yunanlıları da coşkun heyecanlara götürmekte ve Türkiye'yi üzüntü ve ıztıraba sürüklemektedir; pek tabiî olarak da bizzat İzmirlileri şiddetle müteessir etmektedir. . . Türk (Hürriyet ve İtilâf) Partisi (Progrés Libéral) şunları söylüyor: "Her istediğinizi yapacağız, yeter ki, sahil vilâyetlerini Yunanistan'a vermeyesiniz. . ." İzmirli Rumlar da şöyle diyorlar: "Yunanistan'a katılmayı kat'î olarak bittabi istiyoruz. Bu bizim üzerinde yüzyıllarca durduğumuz arzumuzdur, hem de kesin bir arzumuzdur." Ermeni Cemaati Rum unsur ile bu hususta tam bir mutabakat halindedir. . . Küçük İtalyan Kolonisi Roma'dan gönderilen filimlerle propaganda yapıyor... Neticede vakalar çıkıyor.[243]

27 Mart günü Antalya'dan Burdur'a giden posta arabası soyuldu.[244]

Birkaç örnek vermek gerekirse; bir gün Venizelos isteklerini öyle bir biçimde yeniler ki, İtalyan Heyeti bunların kendi tezlerine karşıt olduğunu belirtir; ertesi gün Venizelos İtalyan çıkarlarına saygılı olduğunu söyler, bu da Orlando'yu yatıştırmaya yeter. Ancak bu arada Yunan isteklerini görüşmek üzere özel bir komisyon kurulur ve burada Venizelos bazı nüfus istatistikleri göstererek Trakya ile Anadolu'nun Ege kıyılarını ister. İşte ancak o zaman Sonnino, Sforza'dan, Giritli liderin rakamlarının doğru olup olmadığını gösteren ve mümkünse çürüten belgeler bulmasını ister. 27 Mart'ta Sforza, Trakya'nın etnik yapısını gösteren ve Venizelos'un savlarını yalanlayan büyük bir harita gönderir.[245]

Paris Sulh Konferansı ABD Komisyonu, Washington'a rapor gönderdi:

> Bir süre önce, (ABD) Dışişleri Bakanı Robert Lansing, Türkiye'nin Ege illerinde ikamet eden halkın ne gibi bir yönetim sistemi dilediğini öğrenmek istemişti. Barış konferansına katılmış olan ABD temsilcilerinden M. Hecks, bu konuyla ilgili olarak şu bilgiyi Washington'a iletmişti: "Rum halkı, Yunanistan'la birleşmek konusunda oybirliğiyle karar almış görünüyor. İzmir bölgesindeki birçok Rumlar, geçmişte Yunanistan'a göç ederek orada çeşitli mesleklerde Yunanlılarla rekabete girişmede epey başarılı olmuşlardı. Şimdiki durumda, Türkiye'nin Batı sahilindeki Rumlar, Helen Greklerinden daha girişken bir unsur olduklarına ve kısa bir süre içinde, Grekler arasında önderlik seviyesine erişeceklerine inanıyorlar. Bu bölgelere gelmiş olan yabancılar, bölge Yunanistan'a ilhak edilirse, Grekler dışında her toplumun ticaret özgürlüğü ve gelişmeden yoksun bırakılacağına inanıyorlar. İzmir ilinde çoğunluğu oluşturan Türk halkı, bu bölgenin Yunanistan'a ilhakına pek doğal olarak karşı çıkmaktadır. Bu bölgedeki Amerikan ve İngiliz eğitimcileriyle misyonerler, orasının Yunan yönetimine verilmesinin, bölgenin en iyi çıkarları yararına olmayacağı görüşünde birleşmişlerdir. Nüfusun *Levanten* olarak nitelendirilen az sayıda ama etkili olan işadamları, burasının İtalya'nın denetimine verilmesini destekliyorlar. Bu, hiç de gayritabii değildir, çünkü Levantenlerin çoğunluğu İtalyan kökenlidir. Yerel halkın

[241] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 202. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.
[242] *I Documenti Diplomatici Italiani*, Sesta Series: 1918-1922, Volume III (24 Marzo - 22 Giugno 1919), 2008, p. 40.
[243] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 66.
[244] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 79.
[245] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 37.

> çoğunluğu, görünüşte, burada Amerikan güdümü kurulmasını destekliyor. Öte yandan, Rumlarla/Greklerle Türkler arasındaki durum epey gergindir ve herhangi bir anda kan dökülmesine neden olabilir."[246]

28 Mart 1919. *28 Mart 01.10'da, İtalyanların ölüm ve yaralanma meydana geldiğini iddia ettikleri, Hristiyan mahallesi Yenikapı'da, mürettep olduğu daha sonraki incelemelerde anlaşılan bir kutu barut infilâk etti. 28 Mart sabahı İtalya temsilcisi Ferrante, mutasarrıf vekili Talat Bey'e başvurarak, "Memlekette anarşi ve âsayişsizlik gördüğünü ve emniyet olmadığından İtalyan okulundaki rahibelerin korktuklarını ve bomba infilâkı üzerine de rahibelerin korunması için 10 kişilik küçük bir kuvvetin karaya çıkarılacağını" söyledi. Mutasarrıf vekili, "rahibeleri korumak için gerekirse Türk kuvvetlerinin görevlendirileceğini" söylemişse de, temsilcinin ısrarlı tutumu karşısında, karargâhtan dışarı çıkmamak şartıyla izin vermiştir*.[247]

İtalyanlar, asayişsizlik bahanesini öne sürerek Antalya'ya işgal birliği ihrac etti. *Saat 15.00'den itibaren limanda bekleyen Regina Elena kruvazöründen karaya çıkan 300'den fazla İtalyan askeri şehri işgal etmeye başladılar. Aynı gün, şehri işgal eden birliklerin komutanı Albay Alessandro Ciano, Antalya halkına aşağıdaki beyannameyi yayınladı:*

> Antalya ahalisinin can ve mallarının emniyeti taht-ı tehlikededir. Bu son günlerde vahim âsayişsizlik ile ölü ve mecruh vukua gelmiştir. Hapishaneden firar ile etraftan gelen muzır eşhas tarafından fenalıklar îka edilmektedir. Dünkü gün İzmir ile İstanbul'a giden posta soyuldu. Bugün sabahleyin memleketin merkezinde büyük bir bomba infilâk ettirildi. Antalya ahalisi tarafından vâki olan istida üzerine İtalya devlet-i fahîmesi asâkir-i bahriyesinin bir kısmı düvel-i müttefika nâmına memurin ve zâbıta-yı mahalliyenin muavenetiyle âsayiş-i umumiyeyi temin etmek için bugün Antalya'yı işgal ediyorlar. Herhangi millete mensup olursa olsun, menâfi-i umumiye namına hulus-u niyet sahiplerini emirlerimizin tamamıyla muhafaza olunması için dâvet ediyoruz ve tedabir-i şedide-i harbiyeyi ittihaz etmeye mecbur olmayacağımızı ümit ile tatbik edileceği beyan olunur.[248]

Antalya'nın işgalini, işgal günü şehirde bulunan İtalyan yazar Biagio Pace şöyle anlatmıştır: "27-28 Mart gecesi hristiyan mahallesinde patlayan büyük bir bomba çevreye büyük zarar verdi. Bunun üzerine hastahanedeki rahiblerimizi korumak için deniz birliğini oraya göndermek gerekirken, Antalyalılardan kalabalık bir heyet şehrin işgal edilmesini talep etti. 28 Mart günü öğleden sonra, bir beyannameyle daha önceden haber vermiş olan Alessandro Ciano komutasındaki birliklerimiz süratle karaya çıktılar. Orada bulunmalarını teselli edici gören halk tarafından misafirperverce kabul edilen yiğit denizcilerimiz, şehrin muhtelif yerlerine çadırlarını ve büyük kışlalarını kurdular. Askerlerimiz tayınlarını; yerlerini memnuniyetle onlara terk eden ve daha iyi ne yapılacağını bilmeyen az sayıdaki Türk askerleriyle paylaştılar.[249]

---

[246] *ABD Arşivi*, NARA 8700/136; Aktaran: Salahi R. Sonyel, *Kaygılı Yıllar*, 2012, s. 40-41. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

[247] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 79. "O sırada Antalya'da Sultanî Mektebi'nde öğretmenlik yapmakta olan S.Fikri Erten" ve Macit Selekler, "infilâk olayı"nın İtalyan tertibi olduğunu belirtmişlerdir (Çelebi, 2002, s. 79, dipnot 14).

[248] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 80.

[249] Pace, *Dalla pianura di Adalia alla valle del Meandro,* s. 52-53; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 80-81. "14 Mart-13 Mayıs 1919 tarihleri arasında arkeolojik incelemelerde bulunmuş ve sonuçlarını bir rapor halinde 16 Mayıs'ta Dışişleri Bakanlığına sunmuştur. Pace bu raporunda Antalya'nın işgali ve Yeni Kapı semtinde patlayan bomba hakkında da bilgi vererek, işgalin halk tarafından talep edildiğini iddia etmiştir. Verilen bilgilere göre, bomba 28 Mart 01.10'da patlamıştır. Sabah, kendisiyle halk adına konuşanlar, şehrin emniyetini sağlamak için Alessandro Ciano'dan karaya birlik çıkarmasını söylemelerini rica etmişlerdir." (Çelebi, 2002, s. 81, dipnot 19).

Bu ihraç Türklerin protestosunu, Yunanlıların hattâ Venizelos'un (Averoff) kruvazörünü İzmir'e göndermesini mucip olarak derecede asabiyetini tahrik etti. Averoff'u İtalyanların harp gemisi Caio Duilio takip etti. Bu suretle İzmir'deki gerginlik son haddini buldu.[250]

Fotoğraf. *Antalya Manzara-yı Umumiyesi, 28 Mart 1919*[251]

*İşgal, müslüman halk ve Müftü Ahmed Hamdi Efendi tarafından protesto edilmiş*tir.[252]

> Antalya'nın işgali İzmir'deki İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcileri nezdinde protesto edildi. Antalya mutasarrıf vekilinin işgal komutanına vermek istediği protestonâme Albay Ciano tarafından kabul edilmedi, İtalyan siyasî temsilcisi mutasarrıfa sözlü açıklamada bulundu. Hâriciye Nezareti, İstanbul'daki İtalyan Yüksek Komiserliğine bir nota verdi. İşgal, eski Dâhiliye Nâzırı [Ahmet] Reşid [Rey] Bey tarafından Journal de Geneve gazetesinde yayınlanan açık mektupta da protesto edilmiştir.[253]

Antalya'nın işgalinden hemen sonra Fethiye kaymakamlığı 175. Alay komutanlığından, "İtalyan işgaline karşı" asker talebinde bulunduysa da, bu talebe, asker yetersizliğinden dolayı olumlu cevap verilemedi.[254]

> İtalyanların, kendilerine yakın olduğunu belirttikleri Antalya Mutasarrıfı Ali Firuzan Bey, Mütarekeden hemen sonra, bir İtalyan siyasî memurunu Antalya'ya çağırmıştı. Antalya'ya gelen bu İtalyan memuruna hükümet dairesinde bir oda tahsis ederek kapısına bir İtalyan nöbetçi yerleştirmişti. İşgalden bir gün önce mutasarrıfın Rodos'a gitmesi, Antalya ve civarının işgal edileceğini bildiğini göstermektedir.[255]

---

[250] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 217.

[251] *L'Italia in Turchia (1918-1923) Dalla fine della prima guerra mondiale alla firma del Trattato di Losanna*, 12 Temmuz 2026 tarihinde https://expo.fsfi.it adresinden edinilmişdir.

[252] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 82. "Antalya'da yaşayan gayr-ı müslimler işgalin protesto edilmesine katılmamışlardır." (Çelebi, 2002, s. 82, dipnot 21).

[253] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 83.

[254] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 71.

[255] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 77.

29 Mart 1919. Bâb-ı Âlî Harbiye Nezâreti, Antalya Mutasarrıflığına telgraf gönderdi. *Antalya'nın işgali hususunda endişelenecek bir durum olmadığı, nezaretin, meselenin çözümlenmesi için teşebbüsde bulunduğu* bildiriliyor.[256]

> [İtalyanların Antalya'yı işgali vakıasına dair] Değişik açıklamalar ve değerlendirmeler karşısında, işgale uğrayanların o andaki tepkisinin ne olduğu konusunda açık bir fikir edinmek zordur. Halkın büyük bir bölümünün İtalyanları ehvenişer olarak, biraz da gerçek sevgi ile kabul ettiği varsayılabilir. Bununla birlikte *Foreign Office*'ye çok sayıda protesto gelmiştir.[257]

Çok geçmeden, "vazgeçenler"e karşı en kötü milliyetçi ve anti-demokratik eylemi kışkırtacak olanlar da aynı satın alınabilen kalemlerdir. Gazete 29 Mart'ta, kamuoyunu Adriyatik'e saplanıp kaldığı ve sömürgelerle Anadolu'yu göz ardı ettiği için azarladığı zaman yüzsüzlüğünün doruğuna çıktı. "Il Giornale d'Italia", iki haftadan fazla bir zamandan sonra, Antalya'nın işgalini bile görmezden gelip onun yerine "tarihi haklar" konusunda saçmalayarak konuya dönüş yapacaktı.[258]

30 Mart 1919. Sadrazam Damad Ferid Paşa ile Sforza, geceleyin mülakat ediyor. *Sadrıâzam, Sforza'ya İtalyan birliklerinin Antalya'yı Rumların tahriki sonucu işgal edip etmediklerini sormuş ve "düzeni sağlamak için yapılmış bu işgalde mahallî yöneticilerin prestijlerine zarar vermemelerini beklediklerini" söylemiştir. Sforza da, General Elia'ya "Türk memurların ve yöneticilerin yetkilerini ellerinden almamalarını, görünüşte de olsa, Osmanlı yetkililerinin, bağımsız şekilde çalışıyormuş izlenimi verilmesinin, işgal altında olmayan bölgeler için de önemli olduğunu" yazmıştır*.[259]

> Dün gece Sadrazam [*Damad Ferid*] bana, Yunanların kışkırttığı isyanları müteakiben Antalya'ya İtalyan kuvvetlerinin karaya çıkdıklarını bildirdi, onların berrî mi yoksa bahrî mi olduklarını bilmiyordu. Sadrazam, kuvvetlerimizin geri çekilmelerini, mahallî âmirlerin itibarına hürmet gösterilerek nizamı temin için belki küçük bir kıt'a bırakdırmayı umuyordu. Buna binaen, Sadrazam'ın bir ölçüde işgalimizi taleb etdiğini not edebiliriz. General Elia'ya telsizle şunları iletdim: "Sadrazam bana Antalya'daki isyanları müteakiben İtalyan kıt'aatın karaya çıkdığını bildirdi. Şayet bu doğruysa, Türk mahallî âmirleri salahiyetlerinden mahrum bırakmamak suretiyle işgali kavileşdirmekliğimizin menafiimize olduğu itikadındayım. Mahallî âmirler ve hükümetleri [*Bâb-ı Âlî*] şu anda sadece zahiri muhafaza etmek istiyorlar. Osmanlı görüntüsünü korumak, daha sonraki işgaller için de kıymetdar olabilir."[260]

İtalyan, Antalya'daki 300 kişilik kuva-yı işgaliye sayısını 600'a iblağ etti. *Bu askerler şehrin muhtelif yerlerine çadırlı ordugâh kurarak yerleştiler, postalar ve nöbetçiler yerleştirdiler. Silah ve mühimmat depolarını denetime aldılar ve yollarda yolcuları kontrol etmeye başladılar.*[261]

30 Mart 1919'da Erkân-ı Harbiyye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa, 17. Kolordu Kumandanlığı'na, Antalya'yı boşaltmamak için sonuna kadar direnilmesini, ancak silah patlatılmamasını emretmiştir. Fevzi Paşa Sadaret'e de, "İtalyanlar'a karşılık olarak Yunanlılar da Anadolu kıyılarına asker çıkarabilirler. Emriniz nedir?" diye soruyor.[262]

---

[256] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 83.
[257] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 44.
[258] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 39.
[259] ASDMAR-AP, 1919-1930, Bu. 1646-7746; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 83.
[260] L'Alto Commissario A Costantinopoli, Sforza, Al Ministro Degli Esteri, Sonnino, T. GAB. 852/48, Costantinopoli, 30 Marzo 1919 (perv. il 4 aprile); *I Documenti Diplomatici Italiani* (IDDI), Sesta Series: 1918-1922, Volume III (24 Marzo - 22 Giugno 1919), 2008, p. 74.
[261] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 83-84. "İşgalden sonra İtalyanlar Antalya'da kendi düzenlerini kurdular. Telsiz-telgraf istasyonundan başka, postahane açtılar, komutan için bina tedarik ettileri, otomobilleri için park yerleri yaptılar. Askerlerin basınması için binalar temin edildi."
[262] Ş. Can Erdem, *Sadrâzam Damat Ferit Paşa* [Doktora Tezi], 2002, s. 41.

31 Mart 1919. Bâb-ı Âlî Harbiye Nezâreti, Antalya Mutasarrıflığına telgraf gönderdi. İtalyan *asker ihracının bir işgal olmayıp,* Mondros Mütarekenamesi kapsamında *güvenliği sağlayan mahallî güçlere yardım maksadıyla yapıldığı* bildiriliyor: *Asker ihracı işgal mahiyetini haiz olmayub inzibatın temininde hükümet-i mahalliyeye muavenet maksadına müstenid olacağı beyanıyla haysiyet-i hükümeti ihlâl edecek hareketten tevakki etmeleri emrinin oraya verilmesi için İtalya ordularının Rodos'daki başkumandanlığına, Dersaadet'teki İtalya fevkalâde komiseri tarafından tebligat icra kılındığı şifahen mütareke komisyonu riyasetinden bildirilmiştir. Bu ve buna mümâsil ahvalde zamanın nezaketi idare-i umur ve lisan edilmemekle beraber kendileriyle temas edilip iyice anlaşmak suretiyle hüsn-ü netayic istihsalinin de ihmal edilmemesi lâzım gelir*.[263]

Mart 1919. Selânikli Yahudi, Macedonia Risorta mason locası üstadı Emmanuel Carasso, İtalyan Fevkalâde Komiseri Kont Sforza talimatıyla İstanbul Beyazıd'daki Bekirağa Bölüğünde mevkuf İttihadçıları ziyaret etti:

> Günler, aramızda kendi bahtımızdan çok memleket istikbali üzerinde temennilerle geçirilirken bir gün hayli bir müddet sonra tevkif edilip yanımıza getirilen eski Osmanlı mebuslarından Karasu Efendi, İstanbul'daki İtalya Yüksek Komiseri Comte Sforza'nın kendisini ziyaret ettiğini ve hâlâ bugüne kadar hiçbir sorguya çağrılmadığımızı nakledince, Comte'un memleketimizin başına nasıl bir idare gelirse gelsin adam olamayacağımızı söylediğini, hikâye edince çok müteessir oldum.[264]

> Bu arada, İstanbul'daki İtalyan vekili Kont Carla Sforza, yoğun bir şekilde Türkler'in dostluğunu ve desteğini kazanmaya çalışıyordu. Sforza, Anadolu'dan elde edilecek küçük bir bölümün İtalya'nın bölgedeki ekonomik çıkarları için bir felaket sonucu getireceğine inanıyordu. Çünkü parçalanmış bir Anadolu, İngiliz ve Fransızlar'ın Yakındoğu'daki etkilerinin kalıcı olması anlamına gelecekti. Böylelikle Sforza, buna İtalyan dışişlerinin de sessiz bir onay verdiğini kabul ederek, Türk hükümetiyle daima dostane ilişkiler içinde oldu. Bu arada, İtalyan işgalinin olumsuz etkisini de, işgal birliklerinin küçük tutulmasına Roma'yı ikna ederek en aza indirmeye çalışıyordu. Sforza'nın işini kolaylaştıran etken, Türkler'in İtalyan nüfuzunun alternatifinin büyük bir olasılıkla başdüşmanları Yunanistan olduğunu bilmesiydi. Bu sayede, bir taraftan toprak taleplerini sağlama alarak masa başında daha güçlü olmaya hazırlanıyor, bir taraftan da İtalya'nın daha katı bir çözüme karşı olduğunu hissettirerek Türkler'in sempatisini kazanıyorlardı.[265]

Mart-Nisan 1919. *Mart sonu ile Nisan başı arasında, nihayet İngiliz sivil ve askeri yetkililerin anlaşmasıyla, İtalyan Silahlı Kuvvetleri'nin kimi birlikleri, her zamanki gibi, asayişi koruma bahanesiyle, Antalya bölgesini işgal edebildiler. Sforza tam bir uyum içinde oldu, ancak Osmanlı sivil yetkililerin resmi olarak yetkilerinin elinden alınmaması konusunda uyarıda bulunmaktan da geri kalmadı. Sonnino da, daha güçlü bir biçimde, Türkiye'deki bütün İtalyan yetkililere, birçok kez, onların yönetime ve adalete karışmadan yalnızca kamu düzenini korumaları gerektiğini bildirdi*.[266]

Mart sonu ve Nisan başı arasındaki dönemde İzmir üzerindeki "haklarını" yitirmesi karşılığında İtalya, mükâfat olarak Antalya'yı ele geçirdi.[267]

Nisan 1919 bidayeti. *Nisan 1919 başlarında iki Yunan Kızılhaç heyeti propaganda yapmak amacıyla Bodrum ve Fethiye'ye yeniden gönderilmiştir*.[268]

---

[263] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 83, 116-117.
[264] Celâl Bayar, *Ben De Yazdım,* 1997, c. 5, s. 73. Yukarıdaki cümleler, Sabataycı Tevfik Rüştü Aras'a aittir; Bayar ise Aras'tan teslim aldığı mektuptan iktibas etmiştir.
[265] Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 70.
[266] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 43-44.
[267] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 113.
[268] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 72.

1 Nisan 1919. Bâb-ı Âlî Hariciye Nezâreti, Bâb-ı Âlî Dahiliye Nezâretine tezkere gönderdi. Buna göre *Karadeniz ve Anadolu'nun muhtelif istikametlere seyahat etmek isteyen şahısların da seyahat vesikalarını İtilâf temsilcilerine vize ettirmeleri isten*mektedir.[269]

2 Nisan 1919. Dahiliye Nezâreti, Teke Mutasarrıflığına şifreli telgraf gönderdi. *Antalya'ya gelen sâbık Antalya konsolos Ferrante hakkında muhterem bir ecnebi misafiri muamelesi yapılmasını* emrediyor.[270]

3 Nisan 1919. İtalya Hariciye Nazırı Sonnino, Paris'den İstanbul Fevkalade Komiseri Sforza'ya 368 numaralı telgraf keşide eyledi:

> Şahsen tanıdığınız General Mahmut Muhtar Paşa'ya, İsviçre'deki muhbirimiz [*Lozan fahrî konsolosu Şövalye (Cavalier) Guisi*] tarafından yaklaşılmıştır. Paşa muhbirimize, Türkiye'nin müstakil kalmasını tercih etse de, Türkiye üzerindeki mandater idarenin diğer devletlere kıyasla İtalya'ya verilmesini taleb etmeye hazır olduğunu söylemişdir. Bu maksadla, lazım gelen salahiyeti istemek üzere Sultan'a ve Sadrazam'a yazma niyetindedir. Alakadar mektubatın bizim vesatetimizle gönderilmeleri lazımdır.
>
> Bu Heyetin mevzubahis muhaberata mutavassıtlığını münasib görüb görmediğinizi bana telgrafla bildirmenizi rica ederim.[271]

3 Nisan'da Antalya'ya bersagliere [nişancı piyade] *taburu deniz birliğinin yerini* almıştır.[272]

Stefani Ajansı: Antalya'nın işgali *halkın can güvenliğini ve düzeni sağlamak için yapıldı*.[273]

Corriere d'Italia[*] gazetesi: *Antalya, İtalyan Denizcileri tarafından işgal edildi*.[274]

Il Messaggero[**] gazetesi: *Antalya'nın işgali*.[275]

Corriere della Sera gazetesi: *Antalya'ya İtalyan Çıkartması*.[276]

La Tribuna gazetesi: *Denizcilerimiz Antalya'yı İşgal Ediyorlar*.[277] *"La Tribuna" da, bölgenin (ekonomik açıdan) pek değerli olmadığını ve İtalyanların hareketinin bir ilk adım olarak değerli olabileceğini belirttikten sonra, işgalcilerle yerel halk arasındaki sevgi dolu ilişkiler üzerinde durur*.[278]

---

[269] BOA, HR.SYS, 2633/8, lef 6; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 575.

[270] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 124.

[271] IDDI, SS: 1918-1922, Vol. III, 2008, p. 109. "Sforza, 10 Nisan tarihli 397 numaralı telgrafla şöyle cevab verdi: *Muhtar Paşa'nın mektublarının yalnızca fiziken iletilmesine hiçbir itirazım yoktur*. Ayrıca şunu ilave etdi: *Muhtar'ın malî vaziyeti onu her türlü yolsuzluk şüphesinin ötesine taşımaktadır, lakin buradaki şahsî siyasî nüfuzu/mevkii şu an için mevcut değildir*."

[272] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 85.

[273] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 85.

[*] "Romalı *Corriere d'Italia* ve Milanolu kardeşi *L'Italia*, Katoliklerin görüşünü yansıtan önemli gazeteler." Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 13-14. "İşadamı Giovanni Grosoli, çoğu Katolik eğilimli, birçok gazetenin sahibiydi. Grosoli tröstüne bağlı iki Katolik gazeteyi, Roma'daki *Corriere d'Italia* ile Milano'daki *L'Italia*'yı inceleyebiliriz. Bunlar tam bir görüş birliği içindedirler ve çoğu kez aynı özel haberleri yayımlarlar. Bununla birlikte *Corriere d'Italia*'nın Türk sorununa Milanolu meslektaşından daha fazla yer verdiğini gözlemledik." (Grassi, 2001, s. 32, dipnot 9).

[274] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 85.

[**] "*Il Messaggero*, bu gazetenin de genel eğilimi hükümetten yana, ama bazı özel lobilerle organik bağı var." Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 13.

[275] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 85.

[276] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 85.

[277] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 85.

[278] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 44.

4 Nisan 1919. Rodos Belediye Reisi, İtalyan torpidosuyla Fethiye limanına muvasalat etti. *Fethiye belediye başkanını gemiye çağırdı ve "kendilerine bir hükümet seçmeleri gerektiğini, İtalyan Hükümeti'nin âdil ve medenî bir hükümet olduğundan İtalya'yı tercih etmelerini" söyledi*.[279]

57'nci Fırka Kumandanı Miralay M. Şefik (Aker), Antalya'ya muvasalat etti ve İtalyan işgalini protesto etti. *Halkın, işgalden dolayı kızgın olduğunu ve 800 kişilik bir Türk taburunun Aydın'dan Antalya'ya geleceğini söylemiştir*. Miralay Şefik, *şehrin ileri gelenleriyle yaptığı toplantıda, "İtalyanların halka karşı izledikleri hoşgörülü politikaya kanmamalarını" tavsiye* etmiştir.[280]

Corriere d'Italia gazetesi: *İtalyan Birlikleri Anadolu'ya Neden Çıktılar?* [..] *İşgal, halkın talebi üzerine gerçekleşti*. [..] *Pietro Romanelli, Corriere d'Italia gazetesinde Antalya'nın işgali hakkında şunları yazmıştır: "Bu bir emperyalizm değildir: Hayat ve saygınlık meselesidir."*[281]

> Örneğin, başlangıçta, *Corriere d'Italia* resmi açıklamalara bağlı kalır ve habere siyasi bir değer atfetmenin zamanı olmadığını yazar. Ama iki gün sonra Roma gazetesi, Pietro Romanelli'nin bir yazısına yer verir. Romanelli, Antalya'da yapılanı atılan ilk adım olarak görür ve yazısını şöyle bitirir: "Emperyalizm değildir bu; bir yaşam sorunu, bir onur sorunudur." Wilsonculuktan milliyetçiliğe benzer bir geçiş de *Il Messaggero*'da görülür.[282]

Corriere della Sera gazetesi: *İtalya birlikleri Antalya'yı, mahallî yetkililere âsâyişin sağlanmasında yardımcı olmak ve halkın isteği üzerine işgal etmişlerdir*.[283]

5 Nisan 1919. İngiliz Hariciye Nâzırı Vekili Lord Curzon, İtalyanların Antalya'ya asker çıkarmışlığını kınadı ve *Yunanlıların buna benzer teşebbüslerine örnek olacağını Roma Hükûmetine ihtar* etti.[284]

Dahiliye Nezâretinden Antalya Mutasarrıflığına telgraf gönderildi. *Antalya'ya asker ihracının İtilâf Devletleri'nin kararıyla olduğu ve şehirdeki İtalyan askerinin bir kısmının gemiye iade edilmesi için Yüksek Komiser nezdinde girişimde bulunulduğu* bildiriliyor.[285]

Hariciye Nezâreti muhtırası: *Antalya'da İtalyanların bulundukları noktalarda kalıp ilerlememeleri hakkında teşebbüsât-ı lazıme îfa edilmiştir. Mamafih şayet mütareke ahkamına muhalif harekette devam edecek olurlar ise taht-ı işgalde bulunan sair mahallerde ittihaz kılınan tedbirlere mümâsil tedabir-i muslihane ve mütelifânenin Antalya'da dahi icrası ile müşkilat hudusuna meydan verilmemesi* mercudur.[286]

6 Nisan 1919. Antalya'daki 57'nci Fırka Kumandanı Miralay Şefik (Aker), 17'nci Kolordu Kumandanlığına muhtıra gönderdi: *İtalyanlar Antalya'ye mülk edinmek için gelmişlerdir. Bombayı kendileri patlatmışlar, sonra da "asayiş yok" demişlerdir. Halkı kendi saflarına çekmeye çalışmaktadırlar*.[287]

---

[279] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 71.

[280] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 84. Şefik Aker: "İtalyanların şehir girişindeki portatif çadırlı ordugâhında Bersagliere [nişancı piyade birliği] taburu vardı. Türk askerinin görevine müdahale edilmemiş, yalnızca depo olarak kullanılan câmi önünde Türk nöbetçilerden başka; bir de İtalyan nöbetçisi görev yapıyordu. Halk kendi işiyle meşgul, fakat kederli idi."

[281] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 85.

[282] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 44.

[283] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 85.

[284] Gotthard Jaeschke. (1989). *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi* içinde (c. 1, s. 24). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

[285] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 117

[286] Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, K.125, D.7; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 117.

[287] Ş. Can Erdem, *Sadrâzam Damat Ferit Paşa* [Doktora Tezi], 2002, s. 40.

7 Nisan 1919. İstanbul Fevkalade Komiseri Sforza, Hariciye Nazırı Sonnino'ya 1299/373 numaralı telgraf keşide eyledi (Vürud tarihi: 8 Nisan):

> Cenacolo [*Maide Odası*]. Sadrazam [*Damad Ferid*], Sultan'ın tasdikini almış ve İtalya Kralı'na devrini derpiş eden irade-yi seniyyeyi hazırlamışdır. Vesikayı bizzat gördüm. Böylelikle tüm Türk itirazları ortadan kalkmış olub geriye tek bir engel kalmışdır. Sadrazam bana, Kudüs'ün İngilizlerin elinde olmaklığına binaen onların bir itirazı olmadığından emin olunmaklığının lazım geldiğini söyledi; İngiliz mevkidaşımla yakın dostluğum nazar-ı dikkate alındığında, onun tasdikinin kesin olduğunu da sözlerine ilave etdi. Bu hususdaki tüm ısrarlarım beyhude kalacakdı. Derhal İngiliz mevkidaşımla görüşdüm; kendisi Londra'ya danışmadan cevab veremeyeceğini, zira bu meselede Bâb-ı Âlî'nin vakıf malları üzerindeki hakkını koruyub korumadığının tanınması prensibinin de işin içinde olduğunu ifade etdi. Londra'da ahvalin yanlış anlaşılmasına mümanaat etmek maksadıyla talebi buradaki İngiltere Fevkalade Komiserliği tavassutuyla iletmesini rica ettim (...) kendilerine bunun bizim için yalnızca tarihî ve manevî bir ehemmiyeti haiz olduğunu (...) beyan etdim. Bana, Sör Rennell Rodd'a yazacağına söz verdi ve kendisine şu [*Fransızca yazılmış*] muhtırayı teslim ettim:
>
> "Kudüs'te, 1449 yılına kadar Napoli Krallığı'nın himayesi altındaki İtalyan Fransisken rahibleri tarafından kullanılan ve Cenacolo [*Maide Odası*] namıyla tezkar bir kilise bulunmaktadır. 1449 yılında Müslümanlar İtalyanları buradan çıkarmış ve burayı vakıf haline getirmişlerdir; kilise ve müştemilatı günümüze kadar Davud Nebi Vakfı'nı teşkil etmişdir. Vakıf mallarının hediye edilmesi veya iadesine müteallik muhtelif emsallere muvafakaten Bâb-ı Âlî, buranın (...) İtalya'ya iade edilmesini ve böylece bu vakfın aslî ibadet şekline avdetini arzulamakdadır."
>
> Sadrazam'ın muhtemel bir istifasının tüm emeklerimi boşa çıkarmasını engellemek adına, Zat-ı Sâmilerinin buraya telgrafla talimat gönderilmesini sağlamak üzere derhal Sör Rennell Rodd ile temasa geçmesi münasib olacakdır. Şayet İngiliz Hükümeti evkaf üzerinde Osmanlı hakimiyetini tanımak istemediği cihetinde bir itiraz ileri sürecek olursa, kendilerinden yalnızca bizim tarihî haklarımızı tanımasını taleb etmekden maada yapacak bir şey kalmayacakdır.[288]

7 Nisan 1919 tarihli belgeye göre, Antalya'ya 800 kişilik bir Türk taburu gelmiştir.[289]

7 Nisan'da Donanma Genelkurmay Başkanlığı, D'Arici'ye itimat edilmemesi gerektiği konusunda "resmi" olarak Dışişleri Bakanlığı'nı uyarmıştır. *Esas olarak aleyhinde şu üç hususu ileri sürmüştür: D'Arici'nin,*

1) Savaş sırasında az anlaşılır bir tutum sergilediğini;

2) Societa Commerciale d'Oriente'nin çok nüfuzlu yönetici ve Osmanlı Kamu Borç Yönetim Komitesi'nde İtalyan delege olan Komandor Nogara'nın kendisine güvendiğini ileri sürerek övünmesi;

3) Türkiye'de çalışan Fransız bir gazetecinin damadı olması (o yıllarda ağır bir suç; Doğu'da müttefiklerarası rekabet çok çetindi).[290]

7 Nisan'da görevli Mallet, Balfour adına dönemin Kraliyet Özel Konseyi'nin başkanı olan Curzon'a şunları yazmıştır:

---

[288] *IDDI*, SS: 1918-1922, Vol. III, p. 150. "Aynı gün Sonnino'ya gönderilen 1010/204 sayılı müteakib bir mektubla Sforza, Rennell Rodd nezdinde teşebbüsda bulunularak matlub İngiliz tasdikinin hızlandırılmasını istemiş; müzakeratın yürütüldüğü Osmanlı Kabinesinin derpiş edilen ve eli kulağındaki sukutundan evvel meselenin netliğe kavuşturulmasının ehemmiyetini vurgulamışdır."

[289] ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu.1641-7734; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 84, dipnot 37.

[290] Donanma Genelkurmay Başkanlığı, no: 396-IS; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 163-164. "Donanmanın bilgi veren kaynakları, en azından bir hususta yanılgıya düşmüşlerdi; D'Arici, Nogara'nın güvendiği adam olduğu konusunda övünmüyordu, gerçekten öyleydi. Dahası, o dönemde hâlâ İstanbul'da Yüksek Komiserlik görevinde bulunan Kont Sforza tarafından da destekleniyordu."

> Lordum,
>
> Marki İmperiali dün akşamüstü Baron Sonino'nun yönlendirmesiyle Lord Hardinge'i (Yabancılar Bürosu ikinci sekreteri) arayarak Antalya şehrinde birkaç gün önce yaşanan kargaşayı bildirmek istedi. Önce bir bomba atılmış, bunun sonucunda düzeni sağlamak amacıyla bir İtalyan savaş gemisinden 300-400 civarında mavi ceketli dört makineli tüfekle karaya çıkartılmıştır.
>
> Fransız hükümetiyle aynı yönde bir görüşme yapılmıştır.
>
> Lord Hardinge hiçbir şey söylemedi, yalnızca bu konudaki raporunu bana sunacağını ifade etti. Bunun tamamen İtalyan güçlerinin Antalya'yı işgallerini güvenceye almak için olduğu görünüyor. Aslında İtalyanlar politik manevraların gecikmesi nedeniyle de çok gerginler.[291]

8 Nisan 1919. Marki Granti, bir kumandan eşliğinde Burdur'u ziyaret etti.[292] *8 Nisan günü Burdur'a giden Albay Ciano ve İtalya'nın Antalya temsilcisi Agostini Ferrante, Burdur mutasarrıfına Fransızca bir kâğıt imzalatmak istedilerse de, mutasarrıf kabul etmedi. Bununla birlikte İtalyanların propagandası Burdur'da etkili olmaya başladı*.[293]

Corriere della Sera gazetesi, "Antalya'da Denizciler Değiştirildi" başlıklı haber yayınladı: *Regina Elena adlı krallık gemisinin komutanı yerel yetkililere bir yemek verdi. Yerel yetkililer teşekkür duygularını bir kez daha yineleyerek, İtalya şerefine kadeh kaldırdılar*..[294] Grassi: *Resmi açıklamalara sarılan Corriere della Sera yerel yetkililer ve halk tarafından birliklerimize gösterilen iyi kabulü yüceltmeyi yeğler ve işgalin, savaş öncesinde İtalya'nın Türkiye'de sahip olduğu bölük pörçük toprak parçalarının yeniden kazanılması olarak görülmemesi gerektiğinin altını çizer*.[295]

9 Nisan 1919. *Askeri makamlara duyduğu antipatiden dolayı da D'Arici'yi savunan ilk kişi* olarak Sforza, Roma'ya telgraf gönderdi: *D'Arici'nin ahlaka uygun davrandığına hiçbir şekilde kefil değilim, ancak işgalimizin ilk etkisi olarak devlet maaşı almaksızın Antalya'da yaşayan tek İtalyanın oradan kovulacak olması bana garip geliyor*.[296]

Umur-ı Siyasiye Müdür-i Umumisi Manzoni, Hariciye Nazırı Sonnino'ya 7960 numaralı acele posta gönderdi:

> Cenacolo Mukaddes Sahası. Kont Sforza'nın 1299 arşiv numaralı ve 373 sayılı telgrafına atfen. Tahrirat Dairemiz, bu meselede Profesör Nallino'nun da mütehassıs mütalaasını aldıkdan sonra, İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun işgal altındaki topraklarında, idaresi münhasıran Müslüman dini idaresine aid vakıf malları üzerine herhangi bir çekince koymak veyahud müdahalede bulunmak isteyebileceği görüşünde değildir. Buna delil olarak, Evkaf Nezaretinin tamamen muhtar kaldığı ve re'sen Sultan'ın buyrukları altında çalışdığı yegane yer Mısır misalini zikretmek kafi gelecekdir. Öte yandan, Arab halklarının tutumunun meydana getirdiği günümüzdeki hassas vaziyet, İngiltere'nin vakıf malları hususunda bugüne değin benimsediği hatt-ı hareketden uzaklaşmak niyetinde olmadığına her zamankinden daha fazla inanılmasına yol açmakdadır.
>
> Binaenaleyh, Cenacolo'ya müteallik müzakeratımızın ruhuna muvafık bir vakıf devrinin, İngiliz Hükümeti tarafından bir engelle karşılaşması ihtimal harici görünmektedir.
>
> Tahrirat Dairemize göre mesele, orada Sör Rennell Rodd'un dostane alakası taleb edilerek çözülebilir: Yani Cenacolo saha-yı mukaddesesine müteallik mutalebatımızın keyfiyeti vuzuha kavuşturulduktan sonra,

[291] FO, F. 707, 55009; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 114.
[292] "Bu, o bölgenin işgali için atılmış ilk adımdı." Harb Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı 39, Belge 926; Aktaran: Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 210.
[293] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 85-86.
[294] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 54, sonnot 86.
[295] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 44.
[296] İstanbul İtalyan Yüksek Komiserliği, no: 8169; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 164.

Londra'dan İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri'ne, bu meselede Bâb-ı Âlî'ye hareket serbestisi tanıması cihetinde talimatlar verilmesi temin edilebilir.

Kont Sforza, Sadrazam'ın şu anki müsbet tavrından istifade etmek namına muamelatın süratlendirilmesi lüzumunu hususen belirtmektedir. Tahrirat Dairemiz de kendi payına, Cenacolo'nun muhtemel bir geri alımının İtalya için ne kadar büyük bir ehemmiyeti haiz olduğunu hatırlatmayı bir borç bilir.

Mukaddes Topraklar Muhafızı (Kustosu) tarafından Konferans için hazırlanan muhtırada (son sayfada) Kustodluğun Cenacolo üzerindeki mutalebatından da bahsedildiğinden ve gerek bu muhtıranın Fransa'ya takdim edilmiş olmaklığı gerekse Fransa'nın Kustodluk üzerinde bir himaye icrası sebebiyle Paris Hükümeti, Türkiye Sultanı'nın İtalya Kralı'na yapmayı planladığı devir yoluyla Cenacolo üzerinde gerçekleştireceğimiz hak talebine müdahale etmek ve bunu zorlaştırmak için bir gerekçe bulabilir. Bu vechile Tahrirat Dairemiz, şu anda Paris'de bulunan Peder Kusta'ya, onun faaliyetlerinin bizimkini sekteye uğratmaması için acilen bu meselede kat'î buyruklar verilmesini tavsiye etmekdedir.

Tahrirat Dairemiz, Kont Sforza'nın telgrafı hakkında Kraliyet Hanedanı Nazırı vesatetiyle Zat-ı Samilerine ve Şevketmeab Kral Hazretlerine bilgi verildiğini arz eder.[297]

10 Nisan 1919. 57'nci Fırka Kumandanlığı, Menteşe Mutasarrıflığına telgraf gönderdi. *"İşgal tehlikesine karşı Fethiye'de sükûn ve âsayişin korunmasını ve silah ve cephanenin Muğla'ya nakledilmesini" bildirdi*.[298]

11 Nisan 1919. *Paris'teki İtalyan heyetinden Başbakanlığa, Dışişleri Bakanlığı'na ve Başkomutanlığa 11 Nisan 1919'da gönderilen telgrafta: "Yunanlıların, İzmir'i ele geçirmek için her türlü entrikaya başvurdukları ve her türlü ihtimale karşı Kuşadası'na asker çıkarma fikrimizi eyleme dönüştürmeliyiz" denilmiştir*.[299]

"İtalyan Sosyalist Partisi'nin yayın organı, sol muhalefetin ana sesi" *Avanti!* gazetesinde "guidam (herhangi biri)" imzalı makale neşredildi. *Yazar, emperyalistlere karşı alışılmış sövüp saymaların dışında, hükümetin, Parlamento'ya bile danışmadan, ülkeyi Libya'dakinden daha tehlikeli bir maceraya atmış olduğuna ve tıpkı Libya'daki gibi, yörede oturanlarla işbirliği umutlarının boş olduğuna dikkat çekmiştir*.[300]

12 Nisan 1919. Umur-ı Siyasiye Müdür-i Umumisi Manzoni, Paris'deki Hariciye Nazırı Hariciye Nazırı Sonnino'ya 8191 numaralı acele posta gönderdi:

Bu ayın 9'undaki 7960 sayılı acele posta telgrafımın takibi olarak, Cenacolo (Son Akşam Yemeği) kutsal alanı hakkında özet bir muhtırayı ekte sunuyorum². Yazı işleri ofisimizin kanaatince bu muhtıra, faydalı bir şekilde Sir Rennell Rodd'a iletilebilir. Nitekim söz konusu kutsal alan üzerindeki hak iddialarımızın temel gerekçeleri burada kısaca toplanmıştır; yani:

1) Napoli kraliyet ailesinin meşru mülkiyet hakkı;
2) Fransisken Küçük Rahipler Tarikatı'nın (Frati Minori) isbatlanmış zilyetliği;
3) Mukaddes sahanın yüzyıllar boyunca Latin ibadetine tahsis edilmiş olmaklığı;
4) Gasbedilme vaziyeti;
5) Burada Kral Davud'un mezarının bulunduğuna dair asılsız efsane; ki bu efsane, Bâb-ı Âlî'nin taleb ettiğimiz devir muamelesini gerçekleştirmeye tamamen hazır olmaklığı gerçeğiyle zaten çürütülmüştür.

EK

[297] *IDDI*, SS: 1918-1922, Vol. III, p. 164-165.
[298] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 71.
[299] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 73.
[300] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 44.

MUHTIRA

Kudüs'deki Zeytin/Siyon Dağı üzerinde bulunan ve Hıristiyan ibadetine açılmış ilk kilise olan Cenacolo [Maide Odası] mukaddes sahası, takriben 1133 [doğrusu 1333] yılında Napoli hükümdarları Kral Roberto ve zevcesi Kraliçe Sancia tarafından Mısır Sultanı'ndan satın alınmış ve ardından 1449 yılına kadar Aziz Fransisken Tarikatı'na merbut rahiblerce muhafaza edilmişdir. Bu tarihde, Kral Davud'un kalıntılarının burada muhafaza edildiği bahanesiyle Müslümanlar buranın zilyetliğini gasbetmiş; Hıristiyan dünyasının protestolarına ve Napoli krallarının ardı arkası kesilmeyen müteakib teşebbüsatına rağmen bu mukaddes sahayı Hıristiyan ibadetine iade etmeye asla yanaşmamışlardır.

Bu cihetdeki musır mutalebat, İtalya ile Türkiye arasında 1861 yılında yapılan muahedenamenin de verdiği salahiyetle, Napoli hükümdarlarının tüm haklarının kanunî varisi İtalya Kralı Hazretleri namına İtalya Krallığı tarafından defalarca yinelenmiştir.

Trablusgarb Harbi'nin patlak vermesiyle inkıtaa uğrayan bu ısrarlar ve teşebbüsler yakın zamanda yeniden başlatılmış olub, Sadrazam'ın Sultan'ın tasdikini aldığı ve Cenacolo mukaddes sahasının İtalya Kralı'na devrini derpiş eden irade-yi seniyyeyi hazırladığı bilgisi edinilmiştir.

Böylelikle Bâb-ı Âlî, 1449 yılında gerçekleştirilen gasbı tanımaya ve Hıristiyan ibadeti için son derece kıymetli olan bu mukaddes sahayı kanunî sahibine iade etmeye hazırlanmakdadır.

Mamafih, Filistin'deki mevcud vaziyet-i fevkalade nazar-ı dikkate alındığında, Bâb-ı Âlî'nin bir vakıf malı üzerinde re'sen tasarrufda bulunub bulunamayacağı hususuda bir şüphe tevlid etmişdir. İslam Hukuku sahasındaki mütehassısların da mülahazaları alındıkdan sonra, bu vaziyet-i fevkalade bile Bâb-ı Âlî'nin bir vakıf malı üzerinde tasarrufda bulunabileceğine dair şüphe yok gibi görünmekdedir; zira vakıf malları münhasıran Müslüman dini idaresinin tasarrufundadır, öyle ki Mısır'da bile Evkaf Nezareti tamamen muhtar kalan ve re'sen Sultan'ın buyrukları doğrultusunda hareket eden tek müessesedir.

Bu bakımdan Baron Sonnino, sadece gasbedilenin iadesini almayı istihdaf eden mutalebatımızın esas niteliğini vuzuha kavuşdurarak; İtalya Kralı Hazretlerinin de meseleye gösterdiği yakın alaka ışığında, Bay Balfour'un İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri'ne, Bâb-ı Âlî'ye bu hususta dilediği gibi hareket etmekde tamamen hür olduğunun bildirilmesi cihetinde talimat vereceğine inanmakdadır.[301]

13 Nisan 1919. İtalya Hariciye Nazırı Sonnino, İstanbul Fevkalade Komiseri Sforza'ya 414 numaralı telgraf keşide eyledi: [Sefirlerden Arnavud] *Halil* [Şerif] *Paşa, Sultan'ın ve Sadrazam'ın* [Damad Ferid'in] *mümessili olduğunu iddia ederek, Osmanlı İmparatorluğu'nun mukadderatına müteallik Büyük Britanya'nın alakasını celbetmek ve İmparatorluğun İngiliz rehberliğine ve himayesine alınmasını temin maksadıyla İngiliz makamlarına müracaat etmişdir. Binaenaleyh Arnavutluk'daki vazifesi, bu vazife-yi hususiyesini setr etmek için bir bahaneden ibarettir. Arnavutluk mesailindeki davranışı İtalyan menafiine mugayirdir. Ber vech-i bâlâ malumat, evvelki 384 numaralı telgrafıma leffen iş'ar ve irşad maksadına matufdur*.[302]

14 Nisan 1919. ABD Başkanı Woodrow Wilson, İtalya Başvekili Orlando'ya "Wilson Hattı"nı takdim etti. Buna göre *Dalmaçya'nın tamamı ile adalar Yugoslavya'ya, Lissa, İtalya'ya veriliyor*; *Fiume, Yugoslavya gümrük sistemi içinde otonom hale getiriliyor*. *Orlando, Wilson'a bu çözümü kabul etmeyeceğini söyledi*.[303]

Genelkurmay Başkanı Ferik Mustafa Fevzi (Çakmak), Sadarete şifreli telgraf gönderdi: *İtalyanların teşebbüsü muvacehesinde suret-i hareket makam-ı sadr-ı uzmadan sorulmuştur. Fakat herhalde İtalyanlarıa karşı da mütarekenâmeye muhalif her hareketin protesto edilmesi, kıtaat ve memurin-i*

[301] *I Documenti Diplomatici Italiani*, Sesta Series: 1918-1922, Volume III (24 Marzo - 22 Giugno 1919), 2008, p. 186-187.
[302] *IDDI*, SS: 1918-1922, Vol. III, 2008, p. 188.
[303] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 86.

Osmaniyenin katiyyen terk-i mevki etmemeleri ve kıtaatımızın icabında mukabele edecek bir surette toplu bulundurulması lazımdır.[304]

15 Nisan 1919. İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiseri Sforza, Dışişleri Bakanı Sonnino'ya telgraf gönderdi. *Antalya'daki temsilcileri Ferrante'den, Antalya'ya yakında bir Türk taburunun geleceğini haber aldıktan sonra Sadrâzam Damat Ferid Paşa ile yaptığı görüşmeyi şöyle anlatmıştır: "Sadrâzama, orta yolcu bir siyasetle durumu daha iyi yapacağına inanan politik tercihlerini çok takdir ettiğimi söyledim. Fakat, Müttefik işgallerine karşı da böyle davrandığı takdirde büyük sorumluluk altına gireceği uyarısında bulundum. Sadrâzam, önceki gün bana durumu eski haline getirmek için taburumuza talimat verip veremeyeceğimi sordu. İşaretimle bunun olmayacağını anlattım."*[305]

17'nci Kolordu Kumandanlığından 57'nci Fırkaya talimat: *Sahillere İtalyanların ihraç yapmalarına karşı nasıl hareket edilmesi gerektiği soruldu, Sadâret'den, mütarekeye aykırı her hareketin protesto edilmesi ve kıtaat ve memurin-i Osmaniyenin yerlerini terk etmemeleri ve birliklerin toplu halde bulundurulması tebliğ edildi*.[306]

18 Nisan 1919. Muğla eşrafından birtakım eşhas, Dahiliye Nezâretine muhtıra göndererek İtalyan işgalini protesto ettiler.[307]

19 Nisan 1919. Paris Sulh Konferansı Dörtler Şûrası içtima ediyor. İtalya'nın Adriyatik kıyındaki talebleri, Müttefik bloğunda ayrışamaya sebeb oluyor:

> 19 nisan'da, Orlando, Dört'ler Konseyi'ne, Adriyatik'in Slavca konuşulan bölgelerinin İtalya topraklarına katılması konusunda bazı istekler sundu. Bu istekler içinde Fiume, Dalmaçya kıyılarında bazı adalar ve asıl Dalmaçya kıyıları vardı. Öteki Başbakanlar İtalyan isteklerine karşılık vermeyi Wilson'a bıraktılar. Wilson, İtalya'nın stratejik sorunlarını bir anlaşmaya dayanak tutmayı kabul edemeyeceğini bildirdi; bu tip düşünüşler ve hesaplar, 1815'den beri uluslararası ilişkileri çürüten düşünüşlerdi. Bu, geçmiş yüzyılın içinde, ulusları birçok savaşlara, sonunda da bir dünya savaşına sürüklemişti. Böyle bir anlaşmayı Amerikan milletine sunamazdı, çünkü, sadece reddedilirdi. Clemenceau, ve Lloyd George, eğer İtalyanlar geçerliği üzerinde direniyorlarsa, kendileri de Londra Antlaşması'na bağlı kalmayı onayladıklarını, ancak, Adriyatik konusunda Wilson'u desteklediklerini söylediler. İtalyan lider, tarafsız kalmak için Avusturya-Macaristan tarafından verilmesi kabul edilenden daha azı ile İtalya'ya geri dönemeyeceğini ve bu yüzden meslektaşlarının tutumunu ve Konferans'ın kararını kabul edemeyeceğini söyledi. Bununla birlikte, Konferans vereceği karar için Londra Antlaşmasını temel alırsa, Fiume konusunu ileriye bırakmak kaydıyle kendi arkadaşları olan İtalyan delegeleriyle konuşmaya hazır olduğu ve kararlarını konseye bildireceği karşılığını verdi. Wilson bunu kabul etmedi." İngiltere ve Fransa adına buna cevap veremem, ama, ben gizli antlaşmaların, barış anlaşmalarına temel alınacak ilkelerle bağdaşacağını kabul edemem," dedikten sonra, "ben anlaşmayı eleştirmek istemiyorum, fakat Avusturya ile yapılacak anlaşmanın Almanya anlaşmasından ayrı ilkelere göre yapıldığını görmek istemem," diye devam etti. Kendisi, Konferans'ın, içinde gizli antlaşmaların yer almayacağı yepyeni bir düzen yaratılacağı yolunda dünyaya verdiği sözlerle bağlıydı. Bir gizli antlaşmanın, Londra Antlaşması'nın İtalyan istekleri için alınan kararlara dayanak tutulduğunun görülmesi, A.B.D.'yi içinden çıkılmaz bir duruma sokacaktı. Bu bakımdan, bütün bunlara karşı çıkma nedenlerini, ve karşı çıkma zorunluğunu dünyaya açıklamak, anlatmak, kendisi için vazgeçilemez bir ödevdi.[308]

20 Nisan 1919. Paris Sulh Konferansı Dörtler Şûrası içtima ediyor. İtalyan Başvekil Orlando, Fiume meselesinde kat'î tavır içerisinde: *Orlando Konsey'e, "isteklerimizin en azı Fiume'dir ve bunu elde*

---

[304] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 117.
[305] USSME, E3-6/2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 84, dipnot 37.
[306] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 70.
[307] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 113.
[308] Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, 1972, s. 157-158.

edemezse İtalyan ulusu çok sert bir tepki gösterecek, sorumlulara karşı nefret duyacaktır. Bununla beraber, İtilaf Devletleri Londra Antlaşması üzerinde duruyorlar ve İtalya'nın bu anlaşmadan doğan yükümlülüğünü sürdüreceklerini söylemek istiyorlarsa ve eğer konferans da bütün bu anlaşmaları mahkûm ediyorsa kendisi de verecekleri kararı onaylayacağını resmen bildirebilir," dedi. ABD Başkanı Woodrow Wilson reddiye babında cevab verdi.[309]

İzmir'de *Nisan ortasında bir Müttefiklerarası Sansür Ofisi kuruldu, amaç durumun kontrolünü yeniden ele almak ve ruhları sakinleştirmekti, fakat bunun tek somut sonucu Osmanlı idaresini daha da yetkisiz kılmak oldu*.[310]

D'Arici'nin kovulmasını isteyenlerin sayısı gerçekten çoktu. 20 Nisan'da Antalya konsolosu Markiz Ferrante, Sforza'ya "kişiye özel-gizli" ibareli zehir zemberek bir mektup göndermiştir. Mektubunda D'Arici ile ilgili şunları bildiriyor:

> 1) Savaşın başladığı ilk günden bu yana Antalya Konsolosluğu'na (o zamanlar aynı Ferrante bu kurumun başındadır) ters düşen davranışlar sergilemiştir;
>
> 2) Savaş çıktığında, bir sosyalist olarak savaşa karşı olduğunu ilan etmiştir (Ferrante, bu idealist gerekçeye hiç de inanmadığını ortaya koymuştur; ayrıca D'Arici'nin bir "siyasi" zulüm kurbanı olduğunu düşünmek için bir neden yok);
>
> 3) Savaş sırasında Türkiye'de kalmış ve burada kendisini Avusturya ve Türk yanlısı göstererek güzel bir hayat yaşamıştır;
>
> 4) Ahlaksızlığı yüzünden hiç kimse tarafından hoş karşılanmamıştır (aleyhine tanıklık yapmaya hazır olan İtalyanların adlarını içeren bir liste izler).[311]

21 Nisan 1919. Paris Sulh Konferansı Üçler Şûrası içtima ediyor. *İngiltere ve Fransa İtalya'ya Anadolu ve İzmir hakkındaki isteklerinden vaz geçmeleri karşılığında, Adriyatik'teki İtalya isteklerini desteklemeyi teklif etmiştir. Ancak, bu kez de Wilson, Adriyatik konusunda İtalya'nın karşısında yer almıştır*.[312]

ABD Başkanı Woodrow Wilson: ...*yunanlılar ve diğerleri İtalyanların komşuluğundan çekiniyorlar. Pek orijinal ve saygıdeğer bir kimse olan İstanbul patriği geçen gün beni görmeğe geldi ve bir din adamına yaraşır şekilde üstü kapalı olarak bana, İtalyanlarla komşu olmak ihtimalinden duyduğu endişeyi belirtti*.[313]

> İtalyan hükûmetinin fransız basını üzerindeki etkisine öfkelenen Clemenceau, Yüksek Konseyde bu acıklı duruma ilişme fırsatını kaçırmıyordu. 21 nisan 1919 günü, İtalya konusunda fikir aykırılığına düşen üçlerin tartışmasını görüyoruz: "Başkan Wilson: -Eğer italyanlar görüşlerini yarın açığa vuracaklarsa, ilk yumruğu onların vurmasını beklemiyeceğim... M. Clemanceau: -Yarın bizim gazetelerimizde makaleler okuyacaksınız, ama bunların fransız umumî efkârının sözcüsü olmadığını size temin edebilirim".[314]

---

[309] Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, 1972, s. 158-159. Wilson'un cevabını tamamen iktibas et.

[310] AP, F. 7736, 1377, Biancheri'den Sonnino'ya, 20 Nisan 1919; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 110.

[311] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 165. "Kesin olan tek şey vardır, o da Ferrante ve D'Arici'nin, yani Antalya bölgesinin en iyi şekilde sömürülmesi için en fazla işbirliği yapabilecek iki adamın arasında kişisel bir düşmanlığın bulunmasıydı."

[312] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 48-49.

[313] Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 1964, s. 355, dipnot 1.

[314] Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 1964, s. 178.

22 Nisan 1919. Yunanistan Başvekili Eleftherios Venizelos, Paris Sulh Konferansı Yüksek Şûrasına nota verdi: *Venizelos, İtalyanlar'ın Arnavutluk'tan Antalya'ya kadar yaptıkları ne varsa Barış Konferansı'na şikâyet etti. Söylediklerine göre, İtalyanlar Bulgaristan'da bir İtalyan-Bulgar ittifakı oluşturmuş ve On İki Adalar halkının Yunanistan'la temasını engellemeye başlamışlardı. Dahası, Türk basınına mali yardımda bulunuyor ve İzmir Türkleri'ni Yunan işgaline karşı silahlı direnişe teşvik ediyorlar*.[315]

*22 Nisan'da Fethiye'ye uğradıktan sonra Marmaris'e gelen Regina Elena gemisinin komutanı Albay Alessandro Ciano, ertesi gün mahallî hükümete gönderdiği bir subayla, kömür deposu için müracaat etti. İtalyanlar, cevap alana kadar askerlik dairesi deposunun civarında bir ahşap iskelenin inşasına başlamak üzere malzeme de getirmişlerdi. Bu arada Albay Ciano, Marmaris kaymakamını ziyaret etmiştir. Kaymakam, İtalyan komutana, "mutasarrıftan aldığı emir üzerine kömür deposu tesisi için Dersaâdet'ten alacağı cevaba intizar edeceğini ve iskele için de, yanında bir İtalyan askeri bulundurmamak ve muhfazası hükümete ait olmak şartıyla şehir hâricinde bir mahal irâe edeceğini" bildirmiştir. İtalyan komutan da bunu kabul ederek orada*n *ayrılmıştır. Marmaris'teki gelişmeleri Harbiye Nezareti'ne bu şekilde ileten XVII. Kolordu Kumandanı Ali Nâdir Paşa, şunları da ilave etmiştir. "Mezkur iskele, kömür deposunun iskelesi olacağı ve kömür deposu hiç bir sebeb-i meşrua müstenid olmayacağı ve inşası halinde Marmaris'te bir İtalyan hukuk ve alâkasının ihdas ve kabul edilmiş olacağı cihetle men-i esbabının istimaline müsaade buyurulması mâruzdur*.[316]

23 Nisan 1919. *İtalyan delegasyonunun, İtalya'nın Fiume'ye yönelik hakkına dair uzlaşmaz tutumu nedeniyle* ABD Başkanı Woodrow Wilson *23 Nisan günü, İtalya'daki Wilson yanlılarını kazanmaya yönelik bir kamuoyu açıklaması yaptı. Bu grupların, toprak talebiyle ilgili olarak İtalya'nın daha ılımlı bir tavır sergilemesi için yurtiçinde bir baskı uygulayacağını umuyor*.[317]

Köyceğiz, Bodrum, Alanya ve Marmaris İtalyan kuvvetlerince işgal edildiler.[318] Britanya Hariciye Nâzırı Vekili Lord Curzon, *İtalyanların Marmaris'i bir kömür ikmal üssü yaptıkları*nı öğrendiği vakit, ilgili vesikaya şu derkenarı yazacaktır: *Muhakkak ki bu büyük bir hakaret ve tecavüzdür*.[319]

> İtalyanlar, limanı gemilerin demir atmasına uygun ve adalara yakın olan Bodrum'da bir eczahane açarak hastaları ücretsiz tedaviye başladılar. İtalyanların bu girişimini kıskanan Yunanlılar da Bodrum'a bir sağlık ekibi gönderdiler. Bodrum'a gelen İtalyan heyetinin başkanlığını yapan Tbp. Yüzbaşı Filippp Naccarato, "Heyetin amacının insanî olduğunu, savaştan etkilenenlere yardım etmek, ihtiyaçlarını karşılamak, halkın sağlığıyla ilgilenmek ve ilaç vesaire dağıtmak olduğunu" söyledi. Heyetin asıl amacını anlamayan Bodrum halkı, savaştan perişan bir halde çıkan memleketin durumunu düşündüğünden bu heyete düşmanca davranmadı. Bunun aksine, Bodrum'a gelen Yunan heyeti halkın tepkisiyle karşılaşmış ve İtalyanlara sığınmıştır.[320]

*23 Nisan'da Marmaris'e gelen 57. Fırka komutanı Albay M.Şefik Bey'in enerjik tutumu sonucu inşaatı tâtil eden Albay Ciano, "inşaata kaymakam izin verdiği için başlanıldığını*ı *kömür deposu yapımından vaz geçildiğini, ancak iskelenin mutlaka yapılacağını" döyledi. Durumu aynı gün XVII. Kolorduya yazan Albay M.Şefik Bey, "kömür deposunun bahane olduğunu, maksadının başka olduğunu" bildirdi. XVII. Kolordu, "Kömür deposuna müsaade etmek için hükümet-i merkeziyenin muvafakatının şart olduğunu ve İzmir'deki İtalyan mümessilinin nazar-ı dikkatinin celb edildiğini"* bildirdi.[321]

---

315 Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 69.
316 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 73.
317 Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 70. "Sonuçsa, 24 Nisan tarihinde İtalyan delegasyonunun Barış Konferansı'ndan çekilmesi ve Orlando'nun Roma'ya dönerek toplumun bütün kesimlerinden yoğun bir destek görmesi oldu." (Helmreich, 1996, s. 70).
318 Sina Akşin, *İstanbul Hükümeti ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 269.
319 FO, 371/4165, 66298; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümeti ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 270.
320 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 71-72.
321 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 73-74.

İzmir'deki XVII.Kolordu Kumandan Vekili Miralay Süleyman Fethi Bey, Konya'ya asker gönderilmeden önce, İzmir'deki temsilcisi nezdinde girişimde bulunarak, Antalya, Teke ve Menteşe sancakları ve sahillere karşı muhtemel bir İtalyan teşebbüsü konusunda İngiltere'nin dikkatini çekmişti. Yine bu girişimle Antalya'ya bir İngiliz subayının incelemelerde bulunmak için gönderilmesi sağlanmıştı.[322]

23 Nisan'da bir muhabir şöyle yazmaktadır: "Gecikme ve yanlışlara rağmen hareketimiz yalnızca, Müslüman çoğunluğun içten sempati duygusunu günden güne bizden uzaklaştıran kalleş İngiliz davranışını engellemek için güç gösterisi ve bol bol araç gönderilmesiyle başarıya ulaşabilir."[323]

24 Nisan 1919. *İtalyanlar, Batı Anadolu sahillerinin işgalini 24 Nisan'da kesinleştirdiler*.[324]

1.300 mevcudlu İtalyan silâhlı kuvvası, Konya'yı işgal etti.[325] İtalya'nın Konya'yı işgali arka planına dair bir anlatım:

> Orlando, Paris'ten ayrıldıktan sonra İtalya, İngilizlerin, "İttihatçıların hristiyan karşıtı propagandaları nedeniyle durumunun endişe verici olduğunu" ileri sürdükleri Konya'ya asker göndermiştir. Konya'ya, bir İtalyan birliğinin gönderilmesi ilk olarak, İtalya Genelkurmay Başkanı General Armando Diaz ile İngiltere Genelkurmay Başkanı General Wilson arasında 24 Mart 1919'da yapılan görüşmede ele alınmıştır. General Diaz, Konya'daki İngiliz taburunun yerini almak üzere bir tabur oluşturmaya hazır olduklarını açıklamıştır. Bundan sonra, İtalya Başkomutanlığı 31 Mart'ta adı geçen taburun kurulması için gerekli yerlere bilgi vermiş ve taburun kurulması yönündeki emir de 2 Nisan'da gönderilmiştir. Başkomutanlık, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na 12 Nisan'da, Konya'ya gitmek üzere hazırlanan taburun Cenova limanından bir gemiyle hareket etmesini bildirmiştir. Aynı gün General Wilson'a da, İtalyan taburunun Üsküdar'da karaya çıkacağı ve oradan Konya'ya trenle nakledileceği bildirilmiştir. Bu bilgi, Paris'teki İtalyan heyeti 14 Nisan'da İngiliz Heyetinei iletilmiştir.
>
> Konya'ya gönderilen birlik önce Taormina gemisiyle Derince'de karaya çıkmıştır. Daha sonra Haydarpaşa'dan trenle hareket eden ve Albay Giuseppe de Bisogno'nun komuta ettiği 500 kişilik ve makinalı tüfeklerle donatılmış olan bu birlik 24/25 Nisan 1919 gecesi Konya'ya hareket etmiş, 26 Nisan'da bütün birlik herhangi bir olay olmadan Konya'ya ulaşmıştır. İtalyan birliklerinden sonra, askerî temsilci Albay Serafino Vitelli de Konya'ya gelmiştir. İşgalden hemen sonra İtalyanlar Konya'da bir telsiz-telgraf istasyonu kurmuşlardır.[326]

İtalya'nın Anadolu'ya genişlemekle ilgili büyük emelleri bulunuyordu. Giuseppe Volpi gibi işadamları ve Bernardino Nogara[*] *gibi finansçılar, savaştan önce, Banca Commerciale ltaliana* [İtalyan Ticaret Bankası] *aracılığıyla Osmanlı Devleti'nin borçlarının kontrolünde kesin bir rol elde etmişlerdi. Toeplitz tarafından idare edilen kurumun bu coğrafyayla ilgili çıkarları çok fazla ve netti*.[327]

---

[322] Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, K.125, D.7; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 90. "Antalya'daki incelemelerini tamamladıktan sonra İzmir'e dönen bu İngiliz subayı, XVII.Kolordu Komutanına, *İtalyanların Antalya'yı işgallerinde tamamen haksız olduklarını ve ahalinin refah-ı tam dairesinde yaşadıklarını* söylemiştir."

[323] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 44-45.

[324] USSME, E3-6/2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 75.

[325] Sina Akşin, *İstanbul Hükümeti ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 269.

[326] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 87-88. İtalyan işgal kuvvetleri, Konya erkek öğretmen okulunu işgal etmiş ve karargâh kurmuştur. Bu hadise, eğitim-öğretim faaliyetini zedelemiştir (Çelebi, 2002, s. 88, dipnot 63).

[*] "O zamanlar, daha sonra da olduğu gibi, Türkiye'deki İtalyan ekonomik çıkarlarının en büyük yöneticisi Bernardino Nogara olmuştur. O 1912'ye kadar Doğu Ticaret Cemiyeti'nin başkanı olmuştu ve hâlâ en büyük hissedarlarından biri olmaya devam ediyordu. Düyun-u Umumiye'nin yönetimi için kurulan Müttefiklerarası Komisyon'da İtalyan temsilcisi olarak bulunuyordu ve (Papalar) XI. Pius ile XII. Pius dönemlerinde Vatikan maliyesinin en büyük yönlendiricisi olacaktı." Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 23.

[327] Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 52-53.

Adriyatik kıyısındaki Fiume mıntıkasının hangi devlete aid olduğu meselesinde ABD Başkanı Wilson ve heyetiyle derin ihtilafa düşmüşlük sebebiyle İtalyan Başvekil Orlando ve heyeti, Dörtler Şûrasını protesto ederek Paris Sulh Konferansından ve Paris'ten ayrıldı.[328]

> Başkan Wilson'un Adriatik'teki İtalyan iddialarını kamuoyuna şikayet etmesi üzerine, 24 Nisan 1919'da İtalyan heyeti Barış Konferansı'nı terk etmiştir. Fakat daha önce İtalyanlar, Anadolu kıyılarını işgal için bazı hazırlıklar yapmışlardır. 21 Mart'ta Paris'teki İtalyanlar İngilizlere başvurarak Antalya'yı işgal etmek istediklerini bildirmişlerdir. İngilizler, Amerika'dan habersiz olmaz diye bunu kabul etmemişlerdir. Fakat Konya'da esasen bir müttefık kuvveti bulunduğundan oraya bir İtalyan birliğinin gelmesinin sakıncalı olmayacağını söylemişlerdir. 22 Mart'ta Regina Elena gemisi Antalya'ya gelmiştir. Asayiş bozukluğunu bahane ederek 28'inde karaya asker çıkarmıştır. İngiliz Dışişleri Bakanı Curzon bunu protesto etmiştir. İngiliz Yüksek Komiseri Calthorpe'un 16 Nisanda bildirdiğine göre İtalyanlar o sırada Fethiye, Bodrum, Kaş ve Alanya'ya çıkarma yapmışlardır. 23 Nisanda Regina Elena Marmaris'e gelip yerel makamlara, buranın ıtalyanlar için ikmal merkezi yapılacağını bildirmiştir. Asıl işgaller 11 Mayıs'ta Bodrum, 12'sinde Marmaris ve Fethiye, 13'ünde Kuşadası şeklinde gerçekleşmiştir.[329]

24 Nisan tarihli İngiliz istihbarat raporunda, İtalyanların Antalya'yı işgal bahanesi hakkında şunlar yazıyor: *Patlama olayından önce İtalyanlar halkı gemilerini ziyarete davet etmişler ve onlara içecek ve tatlı ikram etmişler. Halk gemiden ayrılırken onlara bir kağıdı imzalamalarını ve başka bir takım saçma şeyleri yapmalarını rica etmişler. Şimdi İtalyanlar, karaya askerlerini halk ve 57.Fırka istediği için çıkardıklarını söylüyorlar. Kâğıdın imzalanması bir hileden ibarettir*.[330]

> İtalyanlar yerel yönetimle ilişki içindeler ve yoğun bir propaganda yapıyorlar. 3 adet Yunanlı ve 2 Türkü aldılar… sonra tereddüt etmeden onları gemilerinin güvertesinde esir ettiler. Şu sıralarda tatlı sözlerle Antalya halkını işgale ikna etmek için her yöntemi deniyorlar. (…) Bomba olayından hemen önce İtalyanlar halkı gemilerine davet etmişler, onlara içkiler, tatlılar ikram etmişler. Halk gemiyi terk ederken onlardan bir kâğıt imzalamaları istenmiş, onlar da salakça isteneni yapmışlar. Şimdi İtalyanlar, halkın isteğiyle karaya asker çıkardıklarını söylüyorlar.[331]

İtalya Sosyalist Fırka yayın organı, sol muhalefetin ana sesi *Avanti!* gazetesinin 24 Nisan ve 29 Nisan tarihli nüshalarında *Türkiye'deki Bolşeviklerin hareketini ve onların Türk milliyetçileriyle gittikçe artan ilişkileri* ihbar ediliyor.[332]

24/25 Nisan 1919. İtalyanlar *İstanbul'dan 500 kişilik birliği 24/25 Nisan 1919 gecesi Konya'ya gönderdiler*.[333]

26 Nisan 1919. Konya'daki 2'nci Ordu (Yıldırım Kıtaatı) Müfettişi Cemal (Mersinli), Konya'yı işgâl etmiş olan 1300 İtalyan askeri hakkında Harbiye Nezaretine muhtıra gönderdi.[334]

Harbiye Nezâreti, 2'nci Ordu (Yıldırım Kıtaatı) Müfettişliğine cevabî telgraf-talimatname gönderdi: *İtalyanların şiddetle protesto edilmesi, gerek ikamet gerekse iaşe hususunda kendilerine hiç bir yardım*

---

328 Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, 2002, s. 114-115. "Orlando, konferansı terk ettikten sonra [Roma'da] Esedra Meydan'ında şöyle demişti: *İtalya açlığı bilir, sefaleti bilir, ama onursuzluğu bilmez*; aç ve sefil olmayan birçok kişi için bu sloganı yinelemek kolay ve coşku vericiydi." Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 70.

329 Nilüfer Erdem. (2010). *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı (1919-1923)* içinde (s. 146, dipnot 339). İstanbul: Derlem Yayınları.

330 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 82.

331 FO, F. 70100, 72758, 24 Nisan 1919; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 114-115.

332 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 45.

333 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 74.

334 Gotthard Jaeschke. (1989). *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1993, c. 1, s. 27.

yapılmaması ve mütareke hükümlerine aykırı hiç bir hareketlerinin protestosuz bırakılmaması fakat *İtalyanlar hakkında İngiliz ve Fransızlara karşı ittihaz edilen tarzın uygulanması* mercudur.[335]

26 Nisan sabahı, Albay Ciano, Marmaris kaymakamına; "kömür getiren geminin yolda olduğunu, kömürü boşaltmak için depoya ihtiyaç bulunduğunu, izin alamazsa karaya zorla asker çıkaracağını" bildirdi. Kaymakam, Menteşe mutasarrıfından izin vermemesi haberini aldı. Bunun üzerine İtalyan komutan, emrinde 60 asker olduğu halde karaya çıkarak deponun inşasına başladı. Durum kaymakam tarafından protesto edildi.[336]

Palasciano vapuru, Menteşe sahillerini işgal edecek askerlerle 26 Nisan sabahı Trieste'den hareket etmiştir.[337]

Yeni mevziler kazanmak için karşılaşılan en iyi fırsat, Alman işadamları tarafından boşaltılan alanı, onlar kendine yeniden çeki düzen vermeden doldurmaktan ibaretti. Bu fırsat çok kötü kullanıldı. Türkiye'deki İtalyan işadamları, göründüğü kadarıyla, yeteneksizlik ve/veya ahlaksızlıkları ile öne çıktılar. Bunu söyleyenler, yabancılar değil, İtalyanlardır. Özellikle "Müttefik'lerin işgali altındaki" İstanbul'un karışık ve bozuk havasının daha çok kötü niyetlileri çekmesi hiç de şaşırtıcı olmamalıdır.[338]

İtalya İçişleri Bakanlığı rapor kaleme aldı. Mütareke İstanbulu'nda *bazı İtalyanların İtalya'nın itibarına zarar veren davranışlarda bulunduklarına ve fuhuş yaptırdıklarına dair bilgiler* istihbar edilmiştir.[339]

27 Nisan 1919. 33'üncü Fırka Kumandanı General Battistoni'ye talimatname gönderildi. *Anadolu'da işgallerin nasıl yapılacağı netleştirilmiştir. Bu emre göre; işgaller, ilk etapta Kuşadası ile sınırlandırılmıştır. Ancak, Yunanistan'ın İzmir'e asker çıkaracağı haber alındığında, Kuşadası'na kadar olan bölge işgal edilecektir. Hükümet, deniz kuvvetlerine Güllük, Marmaris, Bodrum ve Fethiye'nin işgal edilmesi tâlimatını vermiştir. Kuşadası işgal edildikten sonra, Selçuk da işgal edilecek ve İzmir-Aydın demiryolu kontrol altına alınacaktır*.[340]

28 Nisan 1919. Sforza, Sonnino'ya telgraf gönderdi. *İtalya'nın faaliyetlerinin Türk dünyasında kendilerine sempati yarattığını ve Türklerin morallerini yükselttiğini* bildiriyor.[341] Sforza: *Eğer daha fazla geç kalmak istemiyorsak, işgal bölgemizde bir an önce iktisadi işlerle uğraşacak heyetler kurmalı, demiryolu inşa etmeli ve gemi seferleri düzenlemeliyiz*.[342]

Sforza'dan Roma'ya telgraf:

> Burada yeni işler almak için iki Fransız ortaklığı kuruldu; birinin başında Loucheur, daha küçük olan ötekinin başında da Tardieu var. Yalnızca mali kaynaklar açısından değil, aynı zamanda bütün Türkiye'de pek çok alanda hayata geçirdikleri yayılma açısından da çok güçlüler.
>
> Küçük ölçeklerle İngiliz sermayesi de çalışıyor.
>
> Çok geç kalmak istemiyorsak, hiç olmazsa İtalya'ya verilen bölgeleri değerlendirmek için, bizde de British Trade Corporation (nominal sermayesi on milyon sterlin, yatırılmışı iki milyon) tipinde bir mali konsorsiyum oluşturulması ve bu konsorsiyumun hemen madencilik ruhsatları, demiryolu inşaatları, denizyolları, toprak

[335] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 88-89.
[336] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 74.
[337] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 75.
[338] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 46.
[339] Fasikül 7737, no: 11673-R, 26 Nisan 1919; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 162.
[340] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 75.
[341] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 51.
[342] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 130.

> ıslahları, orman, v.s. elde etmeye hazırlanması gerekir. Dahası bunu, orada bulacağımız yabancı her şeyi dengelemek için, kendi bölgemizin dışında da yapmak gerekir.
>
> Gerekli sermaye:
>
> a) en önemli İtalyan kredi kurumlarından (örneğin Banca Commerciale Italiana, Banca Italiana di Sconto, Credito Italiano, Banco di Roma'dan);
>
> b) İtalyan sanayicileri arasında daha çok doğuya ihracatla ilgilenenlerden;
>
> c) ortaklıkları uygun görüldüğü takdirde Osmanlı sermayedarlardan;
>
> d) İtalya'da yeterli kaynak bulunamadığı takdirde, Amerikalı sermayedarlardan sağlanmalıdır, ama her zaman mutlak çoğunluk İtalyan gruba ait olmak koşuluyla. İlgili anlaşmalarla İtalyan sanayicinin ve işgücümüzün (işçilerimizin) çıkarlarını korumak kolay olacaktır.
>
> Konsorsiyumun merkezi İstanbul ya da Roma olabilir, ancak İstanbul'da herhangi bir işin doğrudan çözülebilmesi için yeterli yetkilerle donatılmış bir yönetim kurulunun bulunması şarttır.
>
> Osmanlı egemenliğinin kaybolması ya da kısıtlanmasının bizim burada geniş bir ekonomik eyleme geçmemizi daha da acilleştireceğini anımsatmama gerek yok. Fransız ve İngilizlerin ekonomik üstünlüğü karşısında İtalya'nın gelecekteki olanakları bize Türk egemenliği çerçevesiyle (henüz açıkça ilan edilmese de) garanti ediliyordu. Bu çerçevenin parçalanması ile bizim Türkiye'de ekonomik olarak bulunmayışımızı ortaya çıkaran gerçek kendini daha çok gösteriyor. Eğer şimdiden hazırlanmazsak, olası bölgemizde bile, daha önce organize olmuş yabancı ekonomik çıkarların bekçiliğini yapmak için orada bulunma tehlikesinden kurtulamayacağız.[343]

Albay Ciano'nun Marmaris'e işgalci 60 asker çıkartarak kömür deposu inşa ettiğini öğrenen 57'nci Fırka Kumandanı Miralay M. Şefik (Aker), 17'nci Kolordu Kumandanlığına vaziyet hakkında telgraf gönderdi.[344]

29 Nisan 1919. İtalyan dretnotu *Caio Duilio*, İzmir limanına demirledi.[345] *Artigliere* dretnotu İzmir limanına demirledi.[346]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Vekili Kontramiral Richard Webb, Hariciye Nâzırı Vekili Lord Curzon'a telgraf gönderdi. *Türk hükümetinin, 1.200 tam teçhizatlı İtalyan askerinin Konya'ya gelişi üzerine endişe içinde olduğunu bildiriyor*.[347]

17'nci Kolordu Kumandanlığından 57'nci Fırka Kumandanlığına cevabî telgraf gönderildi. *İtalyanların kömür deposu hususunda ısrar ettiklerinden hükümet-i merkeziyeyi müşkil vaziyette bırakmamak için fiilî mukabelede bulunulmaması ve protesto ile iktifa lüzumu* emredildi. 57'nci Fırka da 175'inci Alay'a bu meyanda talimat gönderdi.[348]

29/30 Nisan 1919. Edirne'deki 220 kişilik İtalyan birliğinden *4 subay ve 20 asker* Kırkağaç'a sevk edildi.[349]

30 Nisan 1919. Padişah'ın irade-yi seniyyesi yayınlandı: Mirliva Mustafa Kemal, 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişi tayin edilmiştir.

---

[343] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 46-47.
[344] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 74.
[345] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 69.
[346] Müsâvât, 30 Nisan 1919, s. 3; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 97.
[347] FO, 371/4165, 66554; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 270.
[348] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 74.
[349] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 89.

Yunan Generali Dim. Vakka da, Mustafa Kemal'in İtalyanların yardımıyla Anadolu'ya geçtiğini, bunu daha önceden öğrenen İstanbul'daki Yunan Askerî Hey'eti başkanı Albay Yeoryios Katethakis'in, İngiliz askerî kuvvetleri Başkomutanı General Milne'e bu konuda bilgi vererek M. Kemal'in tutuklanmasını istediğini, fakat Gen. Milne'nin buna itiraz ederek "Bırakın gitsin. Daha iyi. Böylece Türk direnmesini kökünden temizleme fırsatını buluruz." dediğini öne sürer.[350]

Nisan 1919. Sabık Debre mebusu Basri, *Osmanlı Rum milletvekillerinden Vamvakas ve Pappas aracılığıyla Venizelos ve Dışişleri Bakanı Politis ile görüş*tü. *Taraflar arasında Osmanlı-Yunan işbirliği ile ilgili bir ön anlaşma imzalanmıştır. İstanbul'un Türklerde kalması karşılığında Yunanlı yetkililer, Osmanlı hükümetinin bir beyanatla, Venizelos'un muhtırasında yer aldığı şekliyle Yunanlıların Anadolu ve Trakya ile ilgili taleplerini kabul ettiğini duyurmasını istemişlerdir*.[351]

Sabık Debre mebusu Basri'nin Bulgar Dönmesi olduğu belirtiliyor.[352]

> Peçalis-Diomidis'in bu iddiası, Başkomutan Paraskevopulos'un arşivinde yer alan ve 1919 yılının Nisan ayında gerçekleşen iki toplantının tutanağına dayandırılmaktadır. Tutanaklardan biri Basri Bey ile Vamvakas ve Pappas; diğeri ise Basri Bey ile Venizelos, Politis, Vamvakas ve Pappas arasında gerçekleşen görüşme ile ilgilidir. Bu kaynakta yer alan bilgilere göre Basri Bey, Arnavut hükümetinde başbakanlık yapmış, 1916'dan savaş bitimine kadar Viyana'da esir olarak alıkonulmuştur. İsviçre'de Yunan elçisi Aleksandris ile tanışmıştır. 1919 Mart'ında Aleksandris Venizelos'a, Basri Bey ile görüşmesini telkin etmiştir. Basri Bey'in Türkler ve Helenleri Anadolu'nun en önemli unsurları olarak gördüğü ve bu iki unsurun işbirliğine dayanan siyaseti desteklediği söylenmektedir. Yabancıların Anadolu'ya sızdıkları herhangi bir rejimdense, Yunanlılarla işbirliğini daha iyi bir durum olarak değerlendirmektedir.
>
> İstanbul'un uluslar arası olması, büyük devletlerin etkisine girmesi demekti. İstanbul Türk olarak kalacak olursa, bir konfederasyonun, gelecekteki birleşmenin çekirdeği, "mikrokosmos"u olabilirdi. Bu durumda Yunanlıların pek çok kazanımları olurken. Türkler de yok olmaktan kurtulurlardı. Türk-Yunan işbirliği olmalıydı. çünkü aksi halde Osmanlı sömürge haline gelir, ya da yeniden İttihatçıların eline düşerdi.
>
> Basri Bey, Yunan yetkililerin kime dayandığı sorusuna, "Padişah, Damat Ferit ve Şeyhülislam Mustafa Sabri" yanıtını vermiş, diğer siyasetçi dostlarının da işbirliği ile Türk halkını, Türk-Yunan işbirliği konusunda ikna edebileceğini söylemiştir.
>
> Venizelos Yunanlılara, bir tek Osmanlı Hükümeti'nin bir beyanatı ya da padişah iradesinin güvence verebileceğini söylemiştir. Türk hükümeti bu beyanatıyla, Veniielos'un muhtırasındaki Yunanlıların Trakya ve Anadolu'daki taleplerini kabul etmeliydi. Osmanlı idaresinde kalacak Rumlara idarede yer, en azından Adalet ya da İçişleri Bakanlıklarından biri verilmeliydi. Bu koşullar gerçekleşecek olursa Yunan Hükümeti Barış Konferansı'nda Türklerin İstanbul ile ilgili görüşlerini destekleyebilirlerdi. Padişah iradesi istenirken, böyle bir iradeye dayanan bir Yunan işgalinin Türkler tarafından daha farklı karşılanacağı, en azından Türk direnişini geciktireceği düşünülmüş olmalıdır.
>
> Yunanlılar tarafından Basri Bey'in işini kolaylaştıracak tüm olanaklar sağlanmıştır. Basri Bey İstanbul'a, Venizelos'un Yunan İşgal Komiseri Kanellopulos'a yazdığı referans yazısıyla gitmiş ve iddia edildiğine göre, Venizelos'la yaptığı ön anlaşmanın uygulanması konusunda siyasetçi arkadaşlarının niyetlerini anlamaya çalışmış. Kanellopulos'a Osmanlı hükümet çevreleriyle ilgili bilgi aktarmıştır.

---

[350] Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1987, c. 1, s. 71.

[351] Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 149.

[352] "Debre'nin önde gelenlerinden ve Bulgar asıllı bir dönme olan Basri Bey Arnavutluk'a prens atanmak sevdasına kapılmış, Debre ve çevresi Bulgar işgaline uğradığı zaman, Esat Paşa gibi Arnavutluk'un bir bölümünde hükûmet kurmak istemiş, fakat büyük devletlerce kabul görmemiştir. Üsküp'te ikamet eden eski Debre mebusu Basri Bey'in teşkil edilecek Arnavutluk'un Bulgar hükümetinin himayesinde bulunmasına çalıştığı iddia edilmiştir." İhsan Burak Birecikli. (2016). Arnavutluk Tahtı İçin Mücadele: Arnavutluk Prensi Kim Olacak?. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6(11), s. 130.

> Kaynakta Basri Bey'in İzmir Valisi olarak atanmasının tasarlandığı da ifade edilmekte, ayrıca Basri Bey'in belki de Osmanlı Hükümeti adına resmi bir görüşme yapmamış olabileceğinin de altı çizilmektedir. Yine de sunduğu tekliflerin kaydadeğer olduğu ve üst düzey Osmanlı yetkilileriyle ilişkilerinin bilindiği ifade edilmektedir. Bu sebeple Venizelos O'nunla bir ön anlaşma yapmanın değeceğini düşünmüştür.[353]

1 Mayıs 1919. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral Calthorpe, Londra'ya telgraf gönderdi. Sadrazam Damad Ferid Paşa, İtalyanların Konya'yı işgali meselesini soruşturmak için İngiliz Fevkalâde Komiserliği Siyasî Müsteşarı Thomas Hohler'le bilvasıta görüşmüş, Hohler ise *bu işten haberi bulunmadığını söylemişti*. 30 Nisan'da *Webb'e danıştıktan sonra* Hohler, *Damat Ferit'in gönderdiği memura, bunun müttefik hükümetlerin emriyle sırf askeri bir hareket olduğunu belirt*miş, Sadrazam'ın mümessili memur ise *bunun İtalyanların kendi başlarına bir davranışı olmasından korktuklarını, majesteleri hükümetinin bu işten haberli olmasının kendilerini çok rahatlattığını söyle*miştir.[354]

1 Mayıs'ta Hariciye Nezâreti'ni bilgilendiren Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, İtalyanların Marmaris ve Fethiye'ye doktor göndermelerinin ve Marmaris'te iskele ve kömür deposu inşa etme isteklerinin siyasi bir maksada dayanması nedeniyle engellenmesi hususuna dikkat çekiliyor.[355]

Giornale d'Italia[*] gazetesi: *Konya İtalyan Birliklerince İşgal Edildi*.[356]

2 Mayıs 1919. *24 Nisan'dan beri Paris Barış Konferansı'na katılmayan İtalyanlar, Fyume'ye bir savaş gemisi ve İzmir'e küçük bir filo gönderdiler*.[357]

> Yüksek Konsey'in 2 Mayıs 1919, saat 11:00'daki toplantısında Lloyd George, Atina'daki Kurtarılmamış Helenler Merkez Komitesi'nden aldığı bir mesajı iletmiştir. Mesajda, Türklerin özellikle İzmir bölgesinde bir dış güç, yani İtalya tarafından tahrik edilerek, zulüm ve katliam siyasetini sürdürdükleri söyleniyor ve askeri kuvvet gönderilmesi isteniyordu. Lloyd George Venizelos'la diyalog kurduğunda, Yunan Başbakanı İtalyanların Türkleri tahrik etmekte olduklarını ve aralarında anlaştıklarının şüphesiz olduğunu söylemişti.[358]

Paris Sulh Konferansı Üçler Şûrası içtima ediyor. *Öfkeli ve gergin hava içinde Başkan Wilson, 2 Mayıs günü, İtalya'nın İzmir'e iki kruvazör gönderdiği konusunda bir rapor alınca şöyle konuştu*:

> Fiume'ye ve İzmir'e gemi gönderdiklerini görüyorum. Ben en büyük kruvazörümüz olan George Washington'u Fiume'ye ya da İzmir'e gönderebilirim... Böyle yaparsam kötü bir sonuç verebilir ve bu sonucun savaş olmasını hiç istemem. Ama İtalya'nın tutumu kuşkusuz saldırgan bir tutumdu ve İtalya barışı tehdit etmektedir.
>
> Lloyd George: Bay Venizelos'tan aldığım bir haber, İtalyanlarla Yunanlılara karşı yıldırma politikasına yeniden başlayan Türkler arasında Anadolu konusunda bir anlaşma olduğunu göstermektedir. Bay Venizelos, İzmir'e bir savaş gemisi göndermemizi istiyor ve kendisi de bir Yunan gemisi göndermeyi öneriyor... Benim görüşüm üçümüzün de İzmir'e gemi göndermemiz gerektiği yönündedir.
>
> Clemenceau: Milletler Cemiyeti için iyi bir başlangıç doğrusu.[359]

Bu konu konseyde tartışılırken Wilson, istediklerini elde edemezlerse İtalyanların Milletler Cemiyeti'ne girmeyecekleri yolunda Orlando'nun, Amerika'nın Roma Elçisine söylediklerini yorumladı; üç devletin

---

353 Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 149-150, dipnot 347.
354 FO, 371/4165, 67679; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 270.
355 Ş. Can Erdem, *Sadrâzam Damat Ferit Paşa* [Doktora Tezi], 2002, s. 41.
* "*Il Giornale d'Italia*, Sonnino'nun görüşlerinin temsilcisi. Sidney Sonnino, liberal yönetici sınıf içinde Giolitti'nin en büyük rakibiydi. İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı'na girmesinin başlıca sorumlularından biriydi. 1914-1919 yılları arasında Dışişleri bakanlığı yaptı." Fabio L. Grassi, İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923), 2001, s. 13, dipnot 2.
356 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 88.
357 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 222.
358 Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliği Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 147.
359 Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, 2002, s. 115.

bu iki limana kendi gemilerini göndermelerini önerdi. Bu da onaylandı. "Arizona" ve destroyerlerden kurulu bir küçük filo İzmir'e ve yalnız destroyerler de Fiume'ye gönderildi.[360]

2 Mayıs'ta bir İtalyan savaş gemisinin daha İzmir'e gelişi endişeleri artırdı. İzmir'deki İtalyan tebaası da şehrin yakında İtalya askerleri tarafından işgal edileceği söylentisini yayıyorlardı.[361]

2 Mayıs'ta da, Tekirdap'a sevk edilen 62. Taburdan 100 kişilik bir grup İtalyan asker *Muratlı'ya gönderilmiştir*.[362]

3 Mayıs 1919. İtalyan Genelkurmay Başkanlığı vesikasında belirtildiğine göre İzmir Müdafaa-yı Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti kongresini İttihadçılar tertiplemiştir. *Kongre sonunda Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti kurulduğu, bu cemiyetin merkez yönetiminde yer alan Câmi Bey'in İtalya'ya yakın olduğu ancak kurulan komisyonda yer alan Nail Bey ve Tevfik Paşa'nın yakın olmadığı,* İzmir halkının *politik bakımdan bölünmüş olduğu ve bir kısmının İtalya'ya meyilli olduğu* bildiriliyor.[363]

17'nci Kolordu Kumandanlığından Harbiye Nezâretine telgraf gönderildi. *Marmaris'in bir işgal karşısında bulundurulmaması için nezaretin de teşebbüsde bulunması lüzumu* arz edildi.[364]

Il Messaggero gazetesi: *Konya'nın İtalyan Askerleini Sevinçli Kabulü*.[365]

4 Mayıs 1919. *La Tribuna* gazetesi: *Albay Cesari'nin Konya'daki Yiğitliği*.[366]

5 Mayıs 1919. Paris Sulh Konferansı Üçler Şûrası içtima ediyor. *İtalyanların Anadolu'daki girişimleri 5 Mayıs günü Yüksek Kurul'da yeniden ele alındı. Başkan Wilson, Rodos adasında İtalyanların vahşetinden ve giriştikleri kıyımdan yakınan Yunan halkından bir dilekçe aldığını açıklamıştı. İtalyanlara ve "Doğu Akdeniz'de giriştikleri geniş çaptaki eylem"e karşı sert bir eleştiri yöneltme sırası Lloyd George gelmişti. Lloyd George, İtalyanları, Bulgarların komşularına saldırıda bulunmalarını körüklemekle iç bölgelerle Marmaris'e asker çıkararak Antalya işgalini genişletmekle suçladı*:

> Kendimizi bir oldu bittiyle karşı karşıya bulacağız, İtalyanlar Anadolu'ya yerleşmiş olacaklar. Bunu durdurmanın tek yolu, bir süre manda yönetiminde kalacak yerler sorununu ve kısa zamanda çözümlemek ve Batı Anadolu'nun işgalini de hemen gerçekleştirmektir. Bu bize, Kafkaslar'dan çekilmek ve Bıılgaristan'a asker göndermek olanağını sağlayacaktır; Amerikalılar İstanbul'u, Fransızlar da Suriye'yi işgal edeceklerdir. Biz Yunanlıların İzmir'i işgal etmelerine izin vermeliyiz. İzmir'de kıyım başlamakla ve Yunan halkını kimse koruyamamaktadır.
>
> Clemenceau: Şu sıra İzmir yöresinde İtalyanların kaç gemisi olduğunu biliyor musunuz? Yedi tane.*
>
> Lloyd George: En iyi şey, bu işi İtalyanlar dönmeden önce aramızda karara bağlamaktır. Yoksa İtalyanların bize bu işi kabul ettireceklerine inanıyorum.

---

[360] *Wilson Papers*, Series VIII A, Box 44; Aktaran: Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, 1972, s. 162. "Amiral Benson'dan U. S. S. Arizona'ya talimat: İzmir'e giderek diğer devletlerin deniz faaliyetlerini izlemek ve alınacak bütün bilgilerin kendilerine ulaştırılması ve özellikle İtalyanlara dikkat edilmesi hakkında; *Bizzat Başkan'ın emri olduğundan ihmale gelmez*."

[361] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 97.

[362] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 89.

[363] Ufficio Storico Stato Maggiore dell'Esercito (USSME), E3-6/4; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 55-56.

[364] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 74.

[365] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 88.

[366] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 88.

* İzmir limanına yedi adet İtalyan zırhlısının demirlediği uydurma bir rivayet idi: "Harp gemisi Caio Duilio'nun İzmir limanına gelişi (29. 4.) taşı yerinden oynattı. Bu geminin sayısını yediye çıkaran rivayetlere, aslı ve esası araştırılmadan inanıldı." Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 70.

> Clemenceau: Ben dilediğiniz gibi hareket etmeye hazırım.[367]
>
> General Wilson 5 Mayıs toplantısında askerî kıtalarla gemilerin hareketlerini işaret eden haritaları ortaya koyduğu zaman Lloyd George "Doğuda İtalyan hareketlerinin son derece şüpheli olduğunu. . . İtalyanların 1911 senesinde askerî kuvvetlerini Trablus'a (1911) fevkalâde gizli sevkettiğini hatırladığını, şimdi de Anadolu'ya buna benzer bir tarzda askerî sevkiyatta bulunacağı hus[us]unda vesveseler beslediğini. . . günün birinde İtalyanların Anadolu'yu zaptetmiş olduklarının görülebileceğini ve bir defa işgal ettikleri yerlerden dışarı atılmalarının güç olacağını söyledi. Türkiye'ye ait mandaterlikler meselesinin, bir komisyon gönderilmesi kararı yüzünden, şimdi halledilmesi mümkün olamıyacağı için *işgal kuvvetlerinin yeniden tevziine* ait ilk teklife yeniden dönmeyi düşünmekte idi. Birleşik Amerika Devletleri askerlerini İstanbul'a göndermeli ve Ermenistan için kıtalar hazırlanmalı idi . . . Yurttaşları halihazırda katledilmekte olduklarından dolayı Yunanlıların İzmir'i işgal etmelerine müsaade edilmeliydi. . . orada onlara yardım edecek başka hiç kimse olmıyacaktı. . . (o) Türkiye'de işgal kuvvetleri meselesini İtalyanların Paris'e dönmelerinden önce. . . hattâ mümkünse o gün öğleden sonra. . . halledilmesini istiyordu; . . . eğer bu iş (onlarla) görüşülecekse, görüşmelere katılacaktı.[368]

İmparatorluk Genelkurmay Başkanı Sir Henry Wilson, bu toplantıya katılmış ve anılarında şöyle bir yorumda bulunmuştu: "Bu şeylerin yarısına bile inanmıyorum, ama Lloyd George çok heyecanlanmıştı."[369]

5 Mayıs'ta da Libya Deniz İstasyonu Komutanlığı Tripoli'den Rodos'a hareket etmiştir. *Regina Elena gemisi de, Palasciano'ya, Kuşadası'na asker ihracında eşlik etmek üzere Marmaris'ten hareket etmiştir*.[370]

17'nci Kolordu Kumandanı Mirliva Ali Nâdir'den Harbiye Nezâretine şifreli telgraf: *3 Mayıs tarih ve 298 numaralı şifreye zeyldir. İtalya Caio Duilio dretnotunun en alt kamalarında müsellâh iki bölük silahendaz efradının muhtefi olduğu tahkikat ile teyit etmekte olduğu ve İtalyanların bugünlerde İzmir'e işgal etmek fikri ve hazırlığında bulunduklarına dair vâki olan istihbaratın bugün Demokrates zırhlısının limanı terk etmesiyle daha ziyade meseleye ehemmiyet verilmekte olduğu mâruzdur*.[371]

6 Mayıs 1919. Britanya Başvekili Lloyd George dünkü *önerisini tekrarlayarak, Yunanistan'ın bölgeye iki ya da üç tümen göndermesini, ama askerlerin gemide kalmalarını ve sadece "bir katliam tehdidi" varsa karaya çıkmalarına izin verilmesini teklif etti. Bunun üzerine Wilson, "Neden karaya çıkmasınlar ki? İnsanlar kendilerini güvertede iyi hissedemez," dedi. Lloyd George ve Clemenceau'ya göre bir sorun yoktu. Clemenceau'nun, "İtalya'yı uyarmak gerekir mi?" sorusuna Lloyd George'un cevabı sert bir ifadeyle, ''Bana sorarsanız, hayır," oldu. Karar verilirken bütün konuşulanlar bu kadardır*.[372]

Paris'te, Fransız Başbakanı Clemenceau ve ABD Başkanı Wilson, İngiliz başbakanının dünkü önerisini kabul ettiler. Yunanlılar İzmir'i işgal edecek!... İngiliz Genelkurmay Başkanı bu kararla ilgili olarak anı defterine şu notu yazdı. "Bütün bu iş delice ve adidir." Üç Büyükler, Yunanistan'a izin vermezlerse İtalyanların daha önce davranıp Anadolu'yu işgal edeceğinden çekiniyorlar.[373]

7 Mayıs 1919. *Konferansta, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline izin verilmesinden bir gün sonra, 7 Mayıs 1919'da, Dışişleri Bakanı Sonnino, Fethiye ve Bodrum'un işgaline izin verdi*.[374]

---

[367] Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, 2002, s. 116.
[368] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 70-71.
[369] Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, 2002, s. 116.
[370] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 75.
[371] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 97-98. "Çalıştığımı İtalyan arşivlerinde, İtalyanların İzmir'i işgal etmek için hazırlık yaptıkları yönünde bir belgeye rastlamadık."
[372] Paul Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 71.
[373] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 226.
[374] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 90.

İtalya murahhas heyeti, *antlaşma taslağını Almanlar'a sunmak* mucibince Paris Sulh Konferansına avdet etti.[375]

> İtalyanlar'ın Barış Konferansı'na dönüşünün ardından, İzmir çıkarmasıyla ilgili görüşmeler sadece Üç Büyükler'in oturumlarında devam etti. İtalya bu oturumlarda yer almıyordu. Görüşmeler o kadar gizli tutuluyordu ki, General Bliss dışında Amerikan delegasyonu bile plan hakkında hiçbir şey bilmiyordu. Yunan birliklerinin İzmir'e sevkedilmesi süreci, Amerikan delegasyonu içindeki kopukluğun ve Wilson'ın "bildiğini okumak" eğiliminin en çarpıcı örneklerinden birini oluşturur.[376]

7/8 Mayıs 1919. *Kuşadası'na gelen Regina Elena kruvazörü komutanı Albay Alessandro Ciano, Kuşadası kaymakamına; "geminin bir hafta limanda kalacağını ve efradının her gün karaya çıkıp gün batımıyla birlikte gemiye döneceklerini" söylemiştir*.[377]

8 Mayıs 1919. İstanbul'da Müttefik fevkalâde komiserleri içtima ediyorlar. İngiliz ve Fransız fevkalâde komiserler, Cihan Harbi sırasında geçici bir yasayla kaldırılan kapitülasyonların yeniden yürürlüğe konması için nota vermek suretiyle Bâb-ı Âlî'ye resmen baskı yapmışlardı. Bu hususda Sforza, Bâb-ı Âlî lehine bir tavır sergiliyor. *Tehditler karşısında Osmanlı Hükûmeti kapitülasyonlar hakkında savaş sırasında alınmış olan kararların barış antlaşması yapılana kadar uygulanmasını önerdi. Hükûmetin önerisine İtalyan Yüksek Komiseri Sforza hak vererek Osmanlı Devleti tarafından savaşta yeni bir rejim kurulduğundan ve taraflar arasında savaş hali devam ettiğinden bu rejimin devam edebileceğini ifade etti*.[378]

Isparta'daki İngiliz kontrol subayının raporuna göre *Şehzade Abdurrahim, Isparta'da, 8 Mayıs günü İngiliz denetim subayı ile yaptığı görüşmede, İtalya'dan, Oniki Ada'yı elinde tuttuğu için en büyük düşman diye söz etmiş ve bu adaların Yunanistan'a verilmesinin tercih edileceğini, çünkü Türkiye'nin Yunanistan'ı idare edebileceğini, oysa İtalya'nın Adalar'da oldukça Anadolu'da olacağını söylemiş*tir.[379]

Kuşadası Mıntıka Kumandanı Binbaşı Hacı Şükrü (Aydındağ), 57'nci Fırka Kumandanı Miralay Şefik'e (Aker) telgraf gönderdi. Kuşadasının İtalyanlarca işgali an meselesidir.[380]

> 8 Mayıs günü karaya çıkan Albay Ciano, Kuşadası-Selçuk karayolunun 5. Kilometresine kadar giderek keşifte bulunmuştur. Bu arada İtalyan askerleri de bozuk gümrük iskelesini onarmaya başlamışlardır. Gemiden karaya çıkan silahsız 120 asker kasabada dolaştıktan sonra akşam gemiye döndüler. Su almak bahanesiyle Bahçecik'te iskele inşa etmek isteyen İtalyanlar, satın aldıkları keresteyi sahile naklederek 12 Mayıs günü iskelenin yapımına başlamışlardır.[381]

9 Mayıs 1919. Sforza, Rodos'taki İtalyan İşgal Kuvvetleri Kumandanlığına telgraf gönderdi. Paris Sulh Konferansının Yunan'a İzmir'i işgal izni verdiğini bildiriyor.[382]

10 Mayıs 1919. Dahiliye Nâzırı Mehmed Ali (Gerede), Hariciye Nezâretine muhtıra gönderdi. *3-4 gün önce Leryos Adası'na gidip orada beklemekte olan 4 İtalyan nakliye gemisinde 3 bin asker, 1000 yük hayvanı ve 200 otomobil bulunduğunu ve Çatıköy'deki kumandanın, "Leryos"daki kuvvetin 10 bine*

---

375 Paul Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 71.
376 Paul Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 71.
377 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 94.
378 FO, 371/4155, 79397; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 779.
379 FO, 371/4218, 92732; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 262, dipnot 172.
380 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 94.
381 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 95.
382 USSME, E3-7/3; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 98, dipnot 123.

ulaşmasıyla, Anadolu'ya sevk edileceğini mahal müftüsüne söylediğinin Bodrum kaymakamlığının haberi üzerine Menteşe mutasarrıflığından bildirildiğini yazıyor.[383]

Bir binbaşı, bir yüzbaşı ve 7 askerden oluşan İtalyan birliği iki yük otomobiliyle Beyşehir'e giderek ora jandarmasına, "birlikte çalışacaklarını" söylediler.[384]

11 Mayıs 1919. İzmir'in işgaline dair *bütün planlarda değişiklik yapılması zorunluluğu doğdu. Büyük olasılıkla İngiliz bir kaynaktan İstanbul'a haber sızmıştı. Wilson ve Venizelos, önce çıkarma yapıp, sonra Yunanistan devreye girmeden İtalyanlar'la bir anlaşma yapmaya hazırdılar. Clemenceau, buna karşı çıktı ve Balfour onu destekledi. "Bir çatışmaya zorlanabiliriz. Eğer böyle bir sonucu teşvik etmek istemiyorsanız, Clemenceau'nun dediğini yapın ve önce İtalyanlar'la konuşun." Böylece, çıkarma yirmi dört saat ertelendi. İtalya'ya, kendisinin Barış Konferansı'nda bulunmadığı sırada İzmir'den gelen sıkıntılı haberlerin bölgeyi işgal zorunluluğu doğurduğu, ama eğer isterse ilk çıkarma sırasında İngiltere ve Fransa'ya destek sağlayabileceği söylenecekti*.[385]

Gece geç vakit bir İtalyan muhribi İzmir limanına geldi. Muhripten gizlice çıkan Cami, Ahmet Dino, Moralı Halit beyler Belediye başkanı ile görüşerek şehrin Yunanlılar tarafından işgal edileceğini haber verdiler.[386]

İtalyanlar, Menteşe sahillerini 11 Mayıs 1919 günü sabahtan itibaren işgal etmeye başladılar. Ege İşgal Kuvveti komutanı General Elia yönetiminde işgal ettikleri ilk Menteşe sahili Fethiye'dir.[387]

Menteşe Mutasarrıflığı, Dahiliye Nezâretine telgraf gönderdi:

> Bugün saat 06.00'da İtalya'nın Liguria kruvazörü Fethiye'ye 50 kadar müsellâh asker ihraç ile kumandanı, "mâfevkinden aldığı emir üzerine kasabayı işgal ettiğini, yer gösterilmesini, askerin bulunduğu mahale İtalyan bandırası keşide ile âsayişin muhafazası için hükümet-i Osmaniye ile tevhid-i mesai edeceğini" beyan etmesi üzerine "asker ihracına bir sebep olmadığı, şerait-i mütarekeye muhalif bulunduğu" söylenilmesi üzerine, hükümetinden emir aldığını ve askeri geri alamayacağını, askerine cüzi tecavüz ve hürmetsizlik vukuunda kasabayı bombardıman edeceğini ifade etti. Rüsûmat memurunu celb ile askerin ikamet etmek üzere ambarın tahliyesini talep, muahharen ambarda feragatle rûsumat dairesi içindeki kolcu odasını işgal ve rûsumat balkonuna İtalyan bandırası keşide edildiği Fethiye kaymakamlığından şimdi aldığım telgrafla bildirildi. Asker ihracına vesile olarak bir şey yokken asker ihraç edilerek kasabanın işgali hilaf-ı mütareke olduğundan, askerî kumandan ile müştereken protesto edilmesi ve İtalyan askerine yer gösterilmemesi ve âsayişin muhafazası için onlarla teşrik-i mesai edilmemesi ve vazife-i inzibatın kemâ-fi-s-sâbık müstakilen Îfa ve gerek İslâm ve gerek Rumlar tarafından muhill-i âsayiş hâdiseye meydan verilmemesi, bilâ-sebep yapılan bu ihraç hareketi bittabî tashih olunacağından heyecana mahal verilmeyip îtidal ile îfa-yı vazifeye dikkat edilmesi ve bilâ-sebep yapılan bu işgal hareketi tashih edilmediği takdirde, bu yüzden zuhur edecek muhill-i âsayiş ahvalin mesuliyeti tamamen kumandana ait olacağı hususunun da protestonâmeye derc edilmesi cevabı tebliğ edilmiş olmakla,

---

383 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 90-91.

384 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 91.

385 Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 72.

386 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 232. İngilizlerin İsviçre'deki casus-temsilcisi François Stern: "Ahmed Dino, Abdülhamid tarafından arandığı vakit O'nun İtalyan Sefâreti'ne sığınmasına Kont Sforza müsaade ettiğinden beridir Kont Sforza'nın çok yakın bir arkadaşı olagelmiştir." Documents on British Foreign Policy 1919-1939, Volume XIII, p. 136; Aktaran: Ömer Faruk, *İngiliz Vesîkasına Göre Mustafa Kemal Paşa'nın İngilizlere Gizli Bir Teklifi*, 2022.

387 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 91. "İşgalden hemen sonra Fethiye'de kendi düzenlerini kuran İtalyanlar, Rum mektebini karargâh yaptılar. Kasabadaki gümrük ve pasaport binasını da işgal ederek, İtalyan bayrağı çektiler."

> düvel-i Müttefike mümessilleri nezdinde teşebbüsât-ı lâzımanın, askerin geri alınması esbabının istikmali ile irade-i devletlerine muntazır bulunduğum mâruzdur.[388]

11 Mayıs sabahı Bodrum da, Fethiye gibi işgal edilmeye başlandı. Coatit torpidosundan karaya çıkan 60 İtalyan askeri Bodrum'u işgal ettiler. İtalyanlar, işgali haklı kılacak hiç bir âsâyişsizlik olmadığı ve mütareke hükümlerine aykırı olarak yapılan işgali protesto eden Bodrum kaymakamına, "İşgalin, İtilâf Devletleri'nin bilgisi dahilinde yapıldığını" söylediler. İşgal, Bodrum'da da protesto edildi. Karaya çıkan askerler Bodrum kalesine yerleşerek kale burcuna bayraklarını astılar.[389]

Muğla'daki 2'nci Tabur Kumandanı, 57'nci Fırka Kumandanı Miralay Şefik'e (Aker) rapor gönderdi: *Marmaris'e 190 İtalyan askeri çıktı. Bunlardan onu sıhhiye, yirmisi de jandarma. Değirmençayı denilen yeri ordugâh edinmişlerdir. Aynı tarihte Marmaris'e gelen Bersagliere ve Dalaman vapuru süvarileri; kaymakamı gemilerine dâvet ederek, "Marmaris'de kömür deposu yapmak ve yollar açmak için çalışacaklarını ve barış konferansı kararlarına dayanarak karaya asker çıkararak kasabayı işgal edeceklerini ve bu kararın Osmanlı Hükümeti'ne de tebliğ edildiğini" söyledikten sonra asker çıkarmaya başladılar. İşgali mahakkî hükümet protesto etti*.[390]

12 Mayıs 1919. *Britanya Başvekili Lloyd George'un İtalyanların Türkiye'deki Manda düzenine katılması yolundaki önerisi 12 mayıs'ta konsey ile İtalyanlar arasında bir kopmaya yol açtı. Bu plan, Clemenceau ve Wilson tarafından desteklenmişti.* ***Davranışın ana nedeni, görünüşte, İtalyanların ırk olarak becerikli ve yetenekli oldukları ve bu yeteneklerinin Türklere yardım, onların olgunlaşma ve ilerlemelerine yardım bakımından yeterli bulunduğu yolundaki konuşmalardı. Ayın on dördünde, Anadolu için anlamlı bir Manda planı ortaya kondu. Bunda, Türkiye egemenliği altında bırakılacak topraklar gösteriliyordu. Yunanistan, İtalya, Fransa, Türkiye'de Manda görevini ortaklaşa yüklenecekler, Amerika da, geçici bir süre için İstanbul ve Ermenistan Mandasını kendi üzerine alacaktı***.[391]

57'nci Fırka Kumandanlığı, 135'inci Alay Kumandanlığına talimat gönderdi. *İtalyanların iskele inşa ve tâmir etme hareketlerinin mütareke şartlarına aykırı olduğunu ve mahallî yetkililer ile birlikte protesto edilmesini* bildiriyor.[392]

Dahiliye Nâzırı, Aydın Vilayetine cevabî telgraf gönderdi. *İtalyanların hareketinin evvelce haber alındığından Hâriciye Nezareti'nce teşebbüsât-ı siyasiyenin yapıldığını* bildiriyor.[393]

13 Mayıs 1919. Paris Sulh Konferansı İngiliz murahhas heyeti kâtib-i evveli Harold Nicolson'un *Anadolu'da bir süre manda yönetiminde kalacak yerler ve etki altına alınacak bölgeler* meselesine ilişkin günlük kaydı:

> Umduğum gıbi, Anadolu'da İtalya'ya verilecek ödünler fıkri çok önde geliyordu... Ben büyük haritayı yemek masası üzerine sermiştim, herkes de çevresine toplanmıştı. Lloyd George, A.J. Balfour, Milner, Henry Wilson, Mallet ve ben. Lloyd George, Orlando'yla Sonnino'nun birkaç dakika sonra geleceklerini söyledi ve kendilerine ne önerebileceğini bilmek istediğini sordu. Ben de Antalya bölgesinin İtalyanlara, güney Anadolu'nun geri

---

388 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 91-92.
389 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 93.
390 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 94.
391 Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, 1972, s. 163. Evans'a (1972) göre "Anadolu Mandası" tasarılarını mülga kılan iki fiilî vaka zuhur etmiştir: İtalyanların Günaybatı Anadolu'da işgal sahasını genişletmesi ve Hind Hilafet Heyetinin Üçler Şûrasına Türkiye lehinde muhtıra sunmaları. Lloyd George, 19 Mayıs günü yepyeni bir tasarı sunacak (s. 164).
392 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 95.
393 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 118.

kalan bölümünün de Fransızlara verilmesini önerdim. Milner, Malfet ve Henry Wilson buna karşı çıktılar, A.J. Balfour çekimser kaldı.

Kararsız Orlando'yla inatçı Sonnino yemek salonuna aldıkları sıra biz hala tartışıyorduk. Herkes haritanın başına oturmuştu. Böylece dağıtılmak üzere olan pastanın görünüşü büyütülmüştü. Lloyd George, ne önerdiğini İtalyanlara gösterdi. İtalyanlar, Kuşadası'nı da istediler. "Hayır! Alamazsınız, orası Yunanlılarla doludur!" dedi Lloyd George. "Makri'de de Yunanlılar var, İskenderun'a kadar bütün kıyılarda Yunan toplulukları var" diye konuşmasını sürdürdü. "Yok, hayır! Orada fazla Yunanlı yok" diye kulağına fısıldadım. "Tam tersine, yeşile boyanmış olduğunu görmüyor musun?" diye yanıtladı Lloyd George. O zaman Lloyd George'un, haritamı bir etnoloji haritası sandığını, yeşilleri ovalar yerine Yunanlılar ve kahverengileri de dağlar yerine Türkler kabul ettiğini anladım. Lloyd George kusurlarını büyük bir olgunlukla düzeltmeyi bilir. Şeytan gibi de kurnazdır. Bu düzeltmeyi de büyük bir keyifle yaptı.

Bu arada Orlando'yla Sonnino aralarında İtalyanca konuştular ve Ereğli kömür madenierini istediler. Artık bu konu hakkında gerçekten yeterince bilgi sahibi olan Lloyd George, "Kömür çok kötü, zaten fazla bir şey de kalmamış" dedi. Sonnino bu görüşü Orlando'ya çevirdi. Orlando da "Evet, evet, ama bir moral etkisi olur!" diye yanıtladı.[394]

*13 Mayıs'ta, İngiltere Başbakanı, mükafât olarak İtalya'ya Antalya bölgesini sundur. Fakat İtalyanlar, Kuşadası ve maden kömürünün zengin olduğu Ereğli'yi de istediler. Aynı gün öğlede*n *sonra yapılan* Paris Sulh Konferansı içtimaına *bu teklif götürüldü. Bu kez de Amerika Birleşik devletleri Başkanı Wilson, Kuşadası ve Ereğli'ye karşı çıktı*.[395]

13 Mayıs'ta Müttefikler arasında yapılan görüşmelerde İtalyanların, Karaburun'u işgal etmeleri kararlaştırılmıştır.[396]

Amiral Calthorpe, saat 13:00 zarfında İzmir'e geldi ve İngiliz Miralay Fitzmaurice, Fransız Visamiral Duvauroux, İtalyan Yüzbaşı Magliano, ABD'li Yüzbaşı Dayton ve Yunan Yüzbaşı Mavroudis ile toplantı yaptı. *Fransızların Foça topçu birliğini, İtalyanların Karaburun'u, İngilizlerin Kösten Adası'nı ve Yunanlıların da Sancakkalesi'ni eşit kuvvetlerle (aşağı yukarı 120 şer kişi) işgal etmeleri kararlaştırıldı*. Calthorpe, *"İzmir'in askerî kontrolünü teslim almak üzere" bir Yunan tümeninin 15 Mayıs'ta karaya çıkmasından bahsettiği zaman* U.S.S. Arizona zırhlısı komutanı J. H. Dayton bir teklifte bulundu: *Amerika, Britanya, Fransa ve İtalya işgal kuvvetlerinin çarşamba* [14 Mayıs] *günü bu şehri teslim almalarını ve perşembe* [15 Mayıs] *günü de Yunan kıtalarına devretmeleri*. Teklif kabul görmedi.[397]

Yunanlıların İzmir'i işgal edeceğini öğrenen İtalyanlar bu işgalin güneye doğru sarkmasını önlemek için, Elena savaş gemisinden çıkardıkları kuvvetlerle Kuşadası'nı işgal ettiler.[398]

Fethiye'ye 60 İtalyan askeri daha ihraç edildi.[399]

Marmaris'de İtalyan kuva-yı işgaliye mevcudu şöyle: 200 kişilik tabur, tabur komutanı yüzbaşı, 2 üsteğmen ve 1 teğmen.[400]

---

394 Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, 2002, s. 121. "Sonunda İtalyanlar, Antalya'da bir süre manda yönetimi kurmayı kabul ettiler."
395 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 99.
396 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 100.
397 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 74.
398 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 235.
399 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 92.
400 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 94.

14 Mayıs 1919. Batum'daki İngiliz Konsolos Stevens, Hariciye Nâzırı Vekili Lord Curzon'a telgraf gönderdi. Britanya'nın Kafkasya'dan çekilib yerini İtalya'ya bırakmasının doğru bir hamle olmadığını ifade ediyor:

> 12 Nisan 1919 tarihinde Cenûb-i Garbî Kafkas Hükûmeti'ne son vererek Kars'a hâkim olsalar da İngilizler Güney Kafkasya'da millî teşkilatlanmadan rahatsızlık duyuyor ve mevcut koşulların, Bolşeviklerin bölgede etkilerini artırmasına yol açacağını düşünüyorlardı. Bu durumda Bolşeviklerle doğrudan karşı karşıya kalmak istemediği anlaşılan İngilizler, ilk dönemlerde Güney Kafkasya'daki birliklerini azaltarak ya da geri çekerek bu bölgenin sorumluluğunu İtalyanlara bırakmayı planladılar. Bu sayede Paris Konferansı sırasında bozulan Müttefikler arası birlik ve dayanışma ruhu da yeniden canlanabilirdi. İngiliz Hükûmeti, Kafkasya'dan çekilme kararı alsa da gerek bölgedeki İngiliz yetkililer gerekse Bolşevik karşıtı Ermeni ve Gürcüler hatta bazı Azeri gruplar bu kararın uygulanmaması için propaganda yapıyorlardı. İngiliz yetkililer, kendi menfaatleri açısından Güney Kafkasya'nın çok önemli bir yere sahip olduğunu belirtiyor, mandanın kesinlikle İtalya'ya bırakılmaması ve kendilerinde kalması gerektiğini savunuyorlardı. Batum Konsolosu P. Stevens da dahil olmak üzere İngiliz yetkililer, söz konusu kararın Bolşevik etkisinin her geçen gün arttığı Kafkasya'nın yerli ahalisi açısından hayal kırıklığına yol açacağını ileri sürüyorlardı. Ayrıca İngiliz yetkililer, kendilerinin üstesinden gelemedikleri görevi İtalyanların başarmasının imkânsız olduğunu vurguluyorlardı. Stevens biraz da küçümseyici bir tavırla, Batum'dan sadece yıllık 100.000 ton portakal, 1.200-1.500 ton sülfür ithal edebilen İtalya'nın bölge ile bunun dışında ticari bağı bulunmadığının altını çizmekteydi. Bölgede ciddi manada kıtlık ve açlık derecesinde iaşe sorunu yaşanırken, temel tüketim maddelerini ABD'den tedarik eden İtalya'nın Kafkasların ihtiyacı olan ürünleri nasıl temin edeceği ayrı bir tartışma konusuydu. Daha da mühimi, Kafkasya'da işgal altına alınmak istenen bölgeyi konrol edebilmek için en az 100.000 civarında askere ihtiyaç duyulmasıydı. Ayrıca burada görevlendirilecek kuvvetlerin ihtiyacının bölge kaynaklarıyla karşılanması mümkün görünmüyordu.[401]

Fethiye'deki İtalyan işgal kuvvetleri mevcudu takriben 350 kişiye iblağ edildi.[402]

İtalyan makamlarının, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline karar verilecek olursa, işgal etmeye karar verdikleri Kuşadası'nı ve Selçuk istasyonunu 14 Mayıs 1919 günü saat 13.00'e doğru işgal etmişlerdir. İtalyan kuva-yı işgaliyesi mevcudu şöyledir: 202 bahriyeli Selçuk'ta; Kuşadası merkezinde 200, havalisinde 150 asker.[403]

> Kuşadası Kaymakamı Ferruh Bey, Regina Elena gemisine giderek "asker ihracının mütarekeye aykırı olduğunu ve memlekette âsayişin ber-kemâl olup asker ihracına gerek olmadığını" söyledi. Komutan, kaymakama verdiği cevapta, "asker çıkarmakta İtalya'nın fena bir maksadı olmadığını, memurların eskisi gibi görevlerine devam edebileceğini, gerçi âsayişin şimdi iyi olduğunu fakat gelecekte meydana gelebilecek olaya önceden engel olmak amacı taşıdıklarını ve bu hareketlerinin Osmanlı Hükümeti ile İtalya arasında verilen karar sonucu olduğunu ve Fethiye, Bodrum ve Marmaris sahillerine de bu gerekçeyle asker çıkardıklarını" iddia etmiştir. İtalyan komutanını işgallerin yapılması konusunda Osmanlı Hükümeti ile anlaştıkları iddiası kamuoyunu kazanmak için ortaya atılmış soyut bir ifade olup, Damat Derid Paşa hükümetinin de bir tebliği ile açıklandığı gibi işgaller konusunda İtalyanlarla anlaşmış değildi. Tam aksine İtalyanlar işgallerini İstanbul Hükümeti'ne veya mahallî yetkililere haber vermeden yapıyorlardı. Asker çıkarmadan önce haber verdikleri tahdirde halkın ve hükümet kuvvetlerinin direnişi ile karşılaşmaktan endişe ediyorlardı.[404]

14/15 Mayıs 1919. *İzmir hapishanelerindeki Türkler serbest bırakıldı. Hapishanedeki Rumlar ve Ermeniler İngilizler tarafından daha önce serbest bırakılmıştı. Hapishanenin kontrolü İtalyan Binbaşı Carossini'nin üzerindeydi... Hapishanenin karşısında bulunan silah deposunun mahkumlar tarafından*

---

401 Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 156-157.
402 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 92.
403 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 95.
404 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 96.

yağma edilmesi için Türk memurları fırsat yarattılar.[405] Bu vaka, Yunanî tarih yazımına göre *İtalya'nın düşmanlığını ortaya koyan bir olay* idi.[406]

İlk kurşun komplosundaki İtalyan mesaisi dikkate alınırsa, İzmir katliamını tablolaştıran Pisani'nin de bir İtalyan olması şaşırtıcı değildir.[407] Daha açık bir deyişle Türk-Rum harbini tetikleyen İtalyanlar, propaganda malzemesini de istimal etmişlerdir.

Yunanî tarih yazımında belirtildiğine göre *İtalyan propagandasının başlattığı savaş, Yunan işgalinin başladığı güne kadar ve daha sonra da devam etmiştir*.[408]

Mr. Adams imzalı ve 8 Ekim 1922 tarihli İngiliz Hariciye Nezâreti vesikası: *Bu görev [Yunanistan'a] o zaman asıl olarak İzmir'e yönelik bir İtalyan işgalini önlemek için verilmişti*.[409]

15 Mayıs 1919. İzmir evvela İngilizler tarafından işgâl edildi ve sonra Yunan kıtaatı şehre girdi:

> (İzmir) Nasıl İşgâl Edilmiş: (İzmir) vâlisi İzzet Beyden Dâhiliye Nezâretine vârid olan telgrafnâmede (İzmir)in sûret-i işgâli hakkında ber vech-i âtî ma'lûmat mevcuddur: (İzmir) evvelâ İngilizler tarafından işgâl edilmiş, ba'de Yunan kıtaatı şehre girerek emâkîn-i resmiye ve telgrafhâneyi işgâl etmişdir. O aralık Vâli İzzet Bey, İngiliz Konsoloshânesine ilticâ edebilmiş bu gayr-ı kânûnî ahvaldendolayı Amiral "Kaltrop"a protesto vermişdir. Protestoyu alan Amiral Cenabları derhâl Yunanlara emâkîn-i resmiye ile me'murînin tahliyesini emr vermişdir ve tahliyesi icrâ edilen me'murîn ve eşrâfdan bazıları mecruh olmuşlardır. Yunanîler de istihkâmlarına çekilmeğe mecbur olmuşlardır.[410]

ABD Hariciye vesikasında belirtildiğine göre *Askerî, sivil ve dinî Yunan makamlarınca kalabalığı teskin etmeye teşebbüs bile edilmedi. Askerlerin geçtiği yerlerde yığılı olan Rum kalabalığı Türk halkının öfkesini tahrik edecek tavırlar takındılar*.[411] Gayr-ı nizamî meçhul unsur tarafından Yunan işgal birliğine ateş açıldı. Sadece birkaç Yunan askeri öldürüldü fakat bu hadise sivil katliamına, yağmaya, hakarete ve ırzlara tecavüze sebebiyet verdi.[412] *400'den fazla Türk, 100'den fazla Yunanlı öldü ya da ağır yaralandı. Kentteki öldürme ve yağma olayları kısa sürede yakın köylere de sıçradı*.[413]

---

[405] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 240.

[406] Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 168.

[407] Hayat Mecmuası, Sayı 51; Aktaran: Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 194, dipnot 170.

[408] Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 168.

[409] PRO, FO 371/E 10728/27/44, 7900; Aktaran: Bülent Gökay, *Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye*, 1998, s. 57.

[410] Zaman, 19 Mayıs 1919, Numero 371, s. 1, *(İzmir)in İşgâli ve Milletin Teessürâtı* içinde *(İzmir) Nasıl İşgâl Edildi*, sütun 2. Britanya Harbiye Nâzırı Winston Churchill, İzmir'e Yunan çıkartması hakkında şu cümleleri derc etmiştir: "Paris'te güzel bir öğleden sonra bu uğursuz hâdiseyi öğrendiğim vakitki şaşkınlığı çok iyi hatırlıyorum. Şüphesiz, ben İngiliz Genelkurmayında hüküm süren şaşkınlığın tesiri altında kaldım. Bizim kuvvet vasıtalarımızın erimeye başladığı bir zamanda (silâhsızlanma dolayısiyle) bu kadar çok ve yeni tehlikeler taşıyan bu cebrî hareketin akılsızlığını affetmek imkânsızdı." Gotthard Jaeschke, *İngiliz Belgelerinin Işığı Altında Yunanlıların İzmir Çıkartması*, 1968, s. 574-575.

[411] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 80.

[412] Eyüp Şahin. (2019). *Hasan Tahsin Gerçeği* içinde (s. 282-305). İstanbul: Ketebe. "İzmir limanındaki gemisinden kıyıyı seyreden bir İngiliz deniz subayı, bu sırada rıhtımda su diye inliyen yaralı bir Türk erinin üzerine çömelen Rum kadınının askerin ağzına işediğini görüyordu." Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 193

[413] PRO; FO 406/41; Aktaran: Bülent Gökay, *Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye*, 1998, s. 57.

Harita. İtalya'nın Batı Anadolu'daki İşgal Mıntıkaları (15 Mayıs 1919).[414]

Yunan'ın İzmir'i işgali meselesinde dikkat çekici bir husus bulunuyor. Bir gün evvel 14 Mayıs'ta, Üçler Konseyi işgalin usûlünü de kararlaştırmıştı. *Yunan birliklerinin karaya derli toplu çıkarılmasını sağlayacak* plana göre *kentin karşı uçlarına indirilen birlikler dış mahallerin etrafından dolaşarak İzmir merkezine varacak ve kara tarafından birlikte girecekti. Aksine, ertesi gün* [15 Mayıs] *Yunan gemileri doğruca İzmir merkezine yanaşıp askerleri rıhtıma indirdi*.[415] Neden, mezkûr plana sadık kalınmadı?

> 15 Mayıs günü hava açık ve güzeldi. Binlerce Rum, kordonda toplanmış çene çalıyordu. Mavi beyaz Yunan bayrakları kordonda sallanıyor, kordon boyundaki evlerde dalgalanıyordu. İzmir Rumları için bu, çok önemli bir olay, bir düşün gerçekleşmesiydi. Hiç kimsenin işgalin kalıcı olduğundan kuşkusu yoktu. İlk sabah güneşi altında dalgalanan bayraklarla ortalığı bir bayram havası kaplamıştı. Yunan askerlerinden oluşan küçük bir birlik, çıkarma noktalarını korumak için önceden karaya çıkmış, ama kalabalığı geride tutmayı başaramamıştı. Yaklaşmaktaki gemilerin ilk işareti ufuktaki birkaç duman bulutu oldu. Saat yedide nakliye gemileri körfezin girişinde göründüler. Yarım saat sonra *Patris* gemisi kordona yaklaşıyordu. Geminin kaptan köprüsünde bir boru sesi duyuldu. Vapurlar düdüklerini öttürmeye başladılar.

[414] T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi: Batı Cephesi*, c. 2, k. 1, Kroki 17.

[415] David S. Katz. (2021). *İngilizler Gözünde Türkiye (1776-1923)* (N. Elhüseyni, çev.) içinde (s. 216). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Yunan birlikleri karaya çıkmaya başladığında Başpiskopos Hrisostomos kutsamak için öne fırladı. Gemilerden ilk çıkan askerler silah çattılar ve kordonda hora teptiler. Kalabalık bunları alkışladı ve gözyaşı döktü. Saat dokuz buçukta işgal ordusunu oluşturan Birinci Tümen'in üç alayı da karaya çıkmıştı.

Bir gün önce Müttefik Devletler'e bağlı birlikler karaya çıkmıştı ama, şimdi karada tek komuta Yunanlılardaydı. 4 ve 5. Piyade Alayları, kentin kuzey ve doğusunu işgal etmek için yürüyüşe geçtiler. Verilen emirlerdeki karışıklık yüzünden, Karantina'nın güneyinde karaya çıkarak kenti işgal için mahalle arasından ilerleyecek olan 38. Efzun Alayı, tam kordonun ortasında karaya ayak bastı. Bu nedenle de belirtilen yere ulaşabilmek için heyecanla kalabalığın önünden geçerek güneye doğru yürümek zorunda kaldı. Bu yol, birliği, hükümet konağının ve düzenli Türk birliklerinin kapatılmış oldukları kışlanın önünden geçmek zorunda bıraktı. Saat ona doğru yanları sıra yürüyen ve peşlerinden gelen çılgına dönmüş Rumlarla birlikte 38. Efzun Alayı, Kordon boyunca yürüyüşe geçti. Alay, kışlayı geçer geçmez de biri ateş açtı.

Kargaşa baş gösterdi. Konak meydanındaki bahçede bulunan Yunan birlikleri birden yaylım ateşe başladılar, kışladaki Türk subayları teslim oluncaya kadar yarım saat süreyle kışlayı kurşun yağmuruna tuttular.

Türkler, teslim olduklarını göstermek için elleri havada kışladan çıkmaya koyuldular. Ateş başladığı sıra *Whittall and Co.*'ya ait yazıhanenin balkonunda bulunan Donald Whittall, sayıları az olan tarafsız gözlemcilerden biriydi. "Tutsak Türkler çok hırpalanmış ve itilip kakılmışlardı", diye yazacaktı. Yunanlılar kışladaki ve çevre binalardaki bütün Türkleri bir araya topladıktan sonra, Konak meydanından Kordon boyunca yürüttüler ve cezaevi olarak kullanılan *Patris* gemisine götürdüler.

Whittall, yazıhanesinden çıkmış ve alayın peşine takılmıştı. Yolun bir yerinde disiplin kalmadı. Whittall'un tahminine göre otuz kadar tutsak boğazlandı. Canavarlıkların büyük bölümü alayın peşinde giden sivil Rumların eseriydi. Ama, Yunan askerlerine de baskı yapmak gerekmiş ve "tutsakları öldürmemeleri için subaylarının zor kullanması gerekmişti."

Savaş gemilerinin güvertelerindeki Müttefik subayları, Türklerin, elleri başlarında ve Yunan askerleri tarafından süngülenerek yürütüldüklerini seyrediyorlardı. Bazıları yere düşürülmüş, süngülenmiş ya da öldürülmüş, üstlerindeki değerli eşyalar soyularak alındıktan sonra denize fırlatılmıştı. İngiliz Deniz Kuvvetleri'ne bağlı *Adventure* gemisinin komutanı, bir Türk subayının elleri başında yürürken gruptan ayrıldığını görmüştü. Bir Yunan askeri dipçiliğiyle bu subayın başına vurmuştu. Türk ayağa kalkınca tekrar kafasına vurulmuş ve süngülenmişti. Sonunda da başı uçurulmuştu. *Adventure* gemisinin yanında kordona bağlı olan bir Türk savaş gemisini Yunan birlikleri sarmış, ateşe vererek tayfalardan ikisini ağır yaralamışlardı. Tutsaklar "Çok yaşa Venizelos" ve "Çok yaşa Yunanistan!" diye bağırmaya zorlanmışlardı. Sonunda da bütün tutsaklar *Patris* gemisine kapatılmışlardı.

Kentin başka yerlerinde de düzen bozulmuştu. Bir çok Türk eline silah geçirmişti. Hepsi de Rum olmayan birtakım siviller, düzensizlikten faydalanarak Türk evlerini talan etmişlerdi. Birtakım Rumlar bir Türk deri atelyesinden binlerce İngiliz lirası değerinde deri alıp götürmüşlerdi. Rastgele geçmekte olan bir Yunan devriyesi bunlara engel olmak istemişti ama devriye ayrılınca onlar yine yağınayı sürdürmüşlerdi. Ertesi gün de düzen sağlanamamıştı. Amerikan Kız Koleji'nde bulunan Amerikalı tanıklar, çevrelerindeki bütün Türk evlerinin talan edildiğine yakından tanık olmuşlardı.

İlk gün Türkler 300-400, Yunanlılar ve Rumlar da öldürülen iki Efzun askeriyle birlikte 100 kadar ölü ve yaralı vermişlerdi. Uzun süre geçmeden adam öldürmeler ve yağmalar kentin her yanını sarıp civar köylere kadar yayılmıştı.

Bu yürekler acısı olaylar, sadece Yunanlıların disiplinsizliklerinden ve kışkırtıcı ulusal duyguların gemi azıya almasından değil, aynı zamanda Yunan işgalinin niteliği konusunda Müttefik Devletler'in ikiyüzlü davranmış olmalarından da ileri gelmişti. Amaç gerçekten barışı korumak ve kıyımı önlemekse, işgalin biçimsel olarak değil, gerçekten Müttefik Devletler'ce yapılması gerekirdi. [..][416]

[416] Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, 2002, s. 132-135.

Esbak Merkez Emniyet Müdürü ve Emniyet Genel Müdürlüğü Arşiv ve Dokümantasyon Daire Başkanı Eyüp Şahin:

> İşgal sırasındaki olaylara şahit olan bir Fransız subayı da, Rumların tahriklerini artırarak Türklerin sabrını taşırdıklarını, birkaç silâh sesi işitildiğini, ateş edenlerin Türkler olup olmadığı konusunda bir şey söyleyemeyeceğini, bunu sırf katliama zemin hazırlamak için bizzat Yunanlıların yapmış olabileceğini belirtmiştir. İzmir'de çıkan *Jurnal d'Oryan* gazetesinde, işgal günü karışıklıkların Bulgarlar tarafından atılan bir bomba yüzünden çıktığı ileri sürülmüştü.[417]

15 Mayıs katliamı hem Avrupa ve ABD matbuatını tedricen Yunan aleyhtarı mevziye sevkedecek hem de Mustafa Kemal'e temel motivasyon kaynağı olacaktır:

> Ayrıca, bir alay lüzumsuz keşmekeş ve kan dökülmesine sebep olan ve bütün Anadolu'daki Türk halkı ve aynı zamanda Avrupa ve Amerika halkoyu üzerinde olumsuz etkiler yapıp daha sonraki operasyonlara yol açan 15 Mayıs 1919'daki İzmir çıkarmasındaki büyük basiretsizlik, tamamıyla Yunan Yüksek Komutasının cesaretsizliğine bağlanabilir ki, suç yine Venizelos hükümetine aittir.
>
> İngiliz, Amerikan, Fransız ya da İtalyan, birçok yabancı otoriteler, Yunan ordusunun 1919 Mayısında o şartlar altında İzmir'e çıkmasının hem siyasi hem de askeri bir gaf olduğu düşüncesinde birleşmişlerdir. Bu çıkartma Türk milliyetçiliğinin kıvılcımlarını bir aleve dönüştürmüş, Mustafa Kemal'e şans kapılarını açmıştı.[418]

İzmir'de propaganda faaliyeti yürüten Yunan gazeteci Michael Rodas, işgal öncesi ve sonrası zaman zarfına dair kalem oynatırken, İtalyan unsurun Kuva-yı Milliyeyle beraber Yunan'a karşı bilfiil çatıştığını derc etmiştir:

> O sıra İzmir, gizli bir savaş görüntüsü vermeye başlamıştı. İngilizler durumu kavramışiardı ve açıkça bizim yamnıızı tutuyorlardı. İngiliz Konsolosu İzmir'e gelmiş, bütün Hıristiyanları serbest bıraktırmış, Erythrai'yi ziyaret etmiş... yıkık Hıristiyan kasabalarını ve köylerini görmüş, dönüşünde Türk liderleriyle sert konuşmuş ve Hıristiyanlara karşı davranışlardan onları sorumlu tutmuştur. Fransızlar, bize yardım etmekten kaçınmamışlardır. Ve İtalyanlar, Türk unsurlarla birlikte çatışmaya katılmışlar, bize suç yüklemek ve İzmir'den bizi atmak için ellerinden geleni yapmışlardır.[419]

İzmir'in işgali ve katliamı, Anadolu'daki milliyetçi cereyanı terviç etmiş, şevk (motivasyon) kaynağı olmuştur:

> İzmir işgal faciası kamuoyunda derin bir tesir uyandırmıştı. İzmir'den firar veya göç etmek suretiyle gelenler, Yunan vahşet ve rezaletlerini üzüntüyle nakil ve hikaye ettikçe Türk ve Müslüman olan her ferdin ruhu isyan etmiş, memleket savunması ve namusun muhafazası için ayaklanmaya ve yeni bir cihada karar vermiş idi. Her tarafta toplantılar yapılıyor, milli heyetler kuruluyor, silahlı kuvvetler toplanıyordu. Bu suretle ileride görüleceği üzere, Yunanlılarla fiilen mücadeleye ve İzmir etrafında milli cepheler kurulmasına başlandı.[420]

Anadolu mübadili Yunan yazar Dido Sotiriyu: *Yunan askeri İzmir'e ayak bastığı andan itibaren sadece Türklerin değil, aynı zamanda İtalyanların şüphe ve engeline, en sonunda da İngilizlerin çarkı felek oyununa maruz kalmıştı*r.[421]

Britanya Başvekili *Lloyd George, anılarında* [..] *Türklerin ilk fırsatta bir kırım hareketi başlatacaklarına ve Anadolu'daki durumun çok ciddî olduğuna dair alınan gizli raporlara işaret etmektedir. Ona göre,*

---

[417] Eyüp Şahin, *Hasan Tahsin Gerçeği*, 2019, s. 285-286.
[418] Alexander Anastasius Pallis, *Yunanlıların Anadolu Macerası*, 1997, s. 34.
[419] Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, 2002, s. 129-130.
[420] Miralay Mehmet Arif Bey. (1987). *Anadolu İnkılâbı: Milli Mücadele Anıları (1919-1923)* (B. Demirbaş, haz.) içinde (s. 15). İstanbul: Arba Yayınları.
[421] Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 177.

İtalyanlar da bu harekete katılıyor ve Türkleri, Yunan ilhakına karşı ayaklanmaya kışkırtmak için ellerinden geleni yapıyorlardı.[422]

Atina'daki İngiliz Elçi Lord Granville'nin İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral Calthorpe'ye göndereceği 24 Mayıs tarihli muhtırasında 300 Türk'ün katliam edildiğini, vukuatın zuhurunda *İtalyan parmağının olduğuna dair önemli delillerin* bulunduğunu belirtecektir.[423] İtalyan Fevkalâde Komiseri Carlo Sforza ise 1930 senesinde neşredeceği kitabında Yunan/Rum bir *ajan provokatörü*nü suçlayacaktır.[424] Sforza, İtalyan komplosunu gizlemeye matuf Yunan tarafını suçluyor fakat inandırıcı değil. Mezkûr katliam, Yunan'ın İzmir ve havalisini yönetemeyeceğinin en büyük bir göstergesi olmuş, Yunan itibarını zedelemiştir.

15 Mayıs 1919 sabahı Yunan birlikleri İzmir'e çıktıktan sonra başlayan çatışmalarda yaralanan Türklerden bazıları limandaki İtalyan gemilerine sığınmışlardır. Bu yararılardan birisi de, Askerlik Dairesi Başkanı Albay Süleyman Fethi Bey'di. Yaralı olarak Bronzetti torpidosuna gelebilen Albay Süleyman Fethi Bey, orada ilk tedavisi yapıldıktan sonra diğer İtalyan gemisi Caio Duilio'ya nakledilmiştir. Yarası ağır olan Türk albay, İtalyanların girişimiyle İtalyan hastahanesine kaldırılmış, bir kaç gün sonra da şehit olmuştur.[425]

Yunan gazeteci Hristo Kesari, Londra'daki Yunan Büyükelçi Kaklamanos'a mektub gönderdi:

> Paris, 15 mayıs 1919. Sayın büyükelçi ve aziz dost, tekrar görüşemeden gitmiş olmanızdan pek üzgünüm... İzmir'e birliklerin gönderildiğini elbette Morning Post'tan öğrenmediniz. Ben size işin içyüzüne dair, anahatlarını gazetede bulacağınız bazı bilgiler vereyim... Alınmasında Wilson'un büyük rolü bulunan karar başbakanımıza bildirildi... Üçlerin bu kararını öğrenen Orlando prensip olarak karşı durmadı, ama askıda kalmış ve acele diğer bazı işlerin daha önce ele alınmasının iyi olacağını öne sürdü. Bunun üzerine üçler kararın uygulanmasını bir kaç gün geri bırakmanın daha uygun olacağını düşündüler. Ama İzmir konusunda, yerinde bir tutumla çok hassas olan başbakanımız, Pazar sabahı acele olarak Clemenceau'yu gördü, onunla uzun uzun tartıştı ve akşam yemeğini de Lloyd George'la yedi. Bu görüşmelerin sonucu, pazartesi sabahı Üçler'in Venizelos'a "to go on with the execution of their decision" (kararlarını uygulamaya gitmesini) bildirmeleri oldu. Dün akşam rastladığım ana kadar, dostumuz Emmanuel bir şey bilmiyordu; muzip bir sevinçle ona olanı anlattım. Yıldırımla vurulmuşa döndü, önce bana inanmak istemedi, ama tafsilatıyla anlatınca, acı gerçeği kabul etmek zorunda kaldı ve **Wilson'a ateş püskürdü: -Anlıyorsunuz ya! Rumların azınlıkta olduğu İzmir'i size veriyor da, italyanların çoğunlukta olduğu Fiume'yi bize vermiyor**... **Öfkeli ve benzi kül gibi olmuş durumda, yanımdan ayrıldı...**
>
> Başbakanımız için sevinçten uçuyor demek bile az. Öyle ki kendine hâkim olamıyor. Sevinçten taşkın bir hâlde, Selânik'teki mücadele arkadaşlarından ve Mercédes otelinin kulisindeki otuzlardan biri olan Spiromilyo'yla kucaklaşıyordu. Bana "Birkaç dakikalık bir görüşme sonunda, kenarına kadar geldiğimiz uçuruma düşmekten kurtulduk ve şimdi büyük bir devlet olduk" dedi. -Bunu size borçluyuz sayın başbakan, dedim; Bu gerçekleşen Perikles'in hayalidir, Elen birliğidir. -"Evet, evet ama milletim olmasaydı ben ne yapabilirdim. Bu eşsiz, mükemmel bir millete mensubuz. Yeter ki politikacılarımız ona lâyık olabilsinler.." Bugün ziyaretine gelenler

---

[422] Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1987, c. 1, s. 33.

[423] FO 608/104/4, No: 11298, Telgraf No: 281; Aktaran: Eyüp Şahin. (2019). *Hasan Tahsin Gerçeği* içinde (s. 299). İstanbul: Ketebe.

[424] Count Carlo Sforza. (1930). *Makers of Modern Europe* (p. 352). Great Britain, London: Elkin Mathews & Marrot.

[425] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 100-101. "Bu konuda bir İtalyan kaynağında da, *Panikten kaçan bir Türk albayın Bronzetti torpidosuna, yaralı bazı Türklerin de Caio Duilio gemisine sığındıkları* yazılmıştır." (Politica, 30 Eylül 1919, s. 444; akt., Çelebi, 2002, s. 101, dipnot 134). "*Politica*, milliyetçilerin yayın organı *L'idea Nazionale*'nin görüşlerinin dönem dönem özetlendiği ve teori haline getirildiği dergi." Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 14.

başbakanın sevinçten uçtuğunu unutamıyacaklardır. Sizin de orada çok sevindiğinizden şüphem yok... Hristo Kesari.[426]

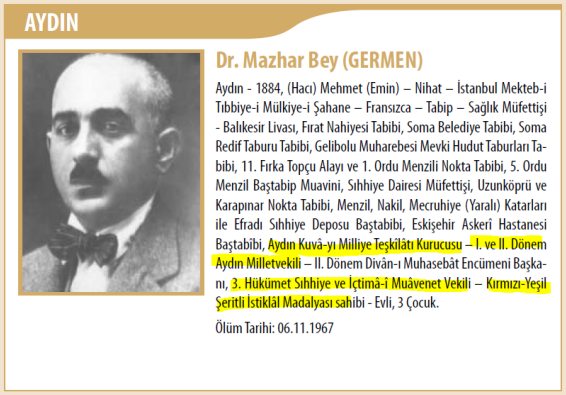
Politica mecmuasının Mayıs sayısı neşredildi:

Politica'nın Mayıs sayısına bir göz atarak İzmir'in işgalinin ilk etkilerini incelemeyi sürdürelim. UĞURSUZ AKADEMİ başlıklı yazısında Francesco Coppola, aşırı bir umursamazlıkla, İtalya'nın rakiplerine yalnızca kaypaklık değil, aslında sahip olmadıkları bir akıllılık da atfeder. Ayrıca, Coppola'nın Amerikan "domuz çobanları" ile "kovboyları"nın İstanbul'a yerleşmesi fikri (ona göre, Wilson'un arzusu buydu) karşısında duyduğunu söylediği tiksinti, tipik bir faşist öğe olarak insanı gülümsetebilir. "Fransa ve İngiltere'nin kölesi ve tetikçisi olan bay Venizelos'un zaferi"ne biçimsel olarak onay vermiş olduğu için İtalya'ya yöneltilen eleştiri, sözlerdeki aşınlıklar bir yana bırakılırsa, daha sağduyuludur.

Ancak yazının gerçekten ilginç olan kısmı, önerilerle ilgili olanıdır; Coppola Müttefiklerle olan bütün köprülerin atılmasını, Yunanlarla Yugoslavlardan zarar gören tüm (diğer) uluslar ve Türkler ile açık bir dostluk kurulmasını önerir ve şöyle yazar: "Bir kez daha Türkler, tıpkı Arnavutlar ve Bulgarlar gibi, İtalya'nın gözünün içine bakıyor ve İtalya'dan savunma ve koruma istiyorlar. Ama başını Paris'e çevirmiş olan İtalya ne görüyor, ne de duyuyor." Yazar haksız paylaşımlardan çok Türkiye'nin, dahası, mümkünse, tüm Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü korumasını tercih eder; İtalyan nüfuz bölgesi olarak tüm Türkiye'yi ister, dahası, Fransız ve İngilizlerin aşın gücünü dengelemeye yaraması koşuluyla, Rusya'nın da oyuna katılmasını diler. Yazarı bilinmeyen bir başka yazı, yine aynı biçimde, Yunanların Türkiye'de hiçbir toprak parçasını elinde tutamayacağını ve Türklerin koruyucu olarak İtalya'yı istediklerini açıkça belirttiklerini ileri sürmektedir.[427]

Mayısın on beşinci günü, Aydında, İzmir Reddi İlhak Cemiyeti imzasile gönderilen telgraftan kuvvet alarak bazı vatanperverler, doktor Mazhar Germenin teşviki ile bir toplantı yapıyorlar. Fakat halk müterediddir. Toplantıya lüzumu kadar halk iştirak etmiyor. Sönük geçiyor. Oradaki lise talebesinden bir gencin söylediği birkaç sözle iktifa edilerek halk dağılıyor. Ertesi günleri ise, İzmirden trenlerle gelen halkın: "Eğer İzmirde Yunanlılara karşı silâh kullanılmasaydı, bu feci hâdise çıkmıyacaktı, herkes işi, gücü ile meşgul olacak, hükümet memurları vazifeleri başlarında kalacaktı." suretinde yaptıkları şayialar ve Hürriyet ve İtilâf unsurlarının ayni mânadaki propagandaları, memlekette bir galeyan uyandırmak için çalışanların ümitlerini kıracak tesirler yapıyordu.[428] Aydın Kuvâ-yı Milliyesi müessislerinden ve sonra TBMM Aydın mebusu, Sıhhiye Vekili (1924-1925) Doktor Mazhar Germen hakkında 57'nci Fırka Kumandanı ve Kuvâ-yı Milliyeci Miralay Şefik'in (Aker) şunları söylediği naklediliyor: *İtalyan işgalini, memleketin istihlası mücadelesine tercih etmiş bir şahıstır*.[429]

[426] Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 1964, s. 289-290. İktibasdaki **vurgu** tarafımıza aiddir.
[427] Politica, 15 Mayıs 1919, *İzmir*, s. 239, 242, 247, 291; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 59.
[428] Rahmi Apak, *İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, 1990, s. 76.
[429] Celâl Bayar, *Ben De Yazdım*, 1997, c. 7, s. 227.

AYDIN

Dr. Mazhar Bey (GERMEN)

Aydın - 1884, (Hacı) Mehmet (Emin) – Nihat – İstanbul Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şahane – Fransızca – Tabip – Sağlık Müfettişi - Balıkesir Livası, Fırat Nahiyesi Tabibi, Soma Belediye Tabibi, Soma Redif Taburu Tabibi, Gelibolu Muharebesi Mevki Hudut Taburları Tabibi, 11. Fırka Topçu Alayı ve 1. Ordu Menzili Nokta Tabibi, 5. Ordu Menzil Baştabip Muavini, Sıhhiye Dairesi Müfettişi, Uzunköprü ve Karapınar Nokta Tabibi, Menzil, Nakil, Mecruhiye (Yaralı) Katarları ile Efradı Sıhhiye Deposu Baştabibi, Aydın Kuvâ-yı Milliye Teşkilâtı Kurucusu – I. ve II. Dönem Aydın Milletvekili – II. Dönem Divân-ı Muhasebât Encümeni Başkanı, 3. Hükümet Sıhhiye ve İçtimâ-î Muâvenet Vekili – Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklâl Madalyası sahibi - Evli, 3 Çocuk.

Ölüm Tarihi: 06.11.1967

Fotoğraf. Doktor Mazhar Germen (TBMM Albümü, 2010, c. 1, s. 85).

Himmetzade Hüseyin Hüsnü yazıyor: *Akşama doğru İstanbul Genel Kurmayı istihbaratından aşağıdaki malûmat alınmış ve bu da kalbimizde sızlayan acıları teskin edememiştir. Genel Kurmay istihbaratından özel olarak alınan malûmat kısaca şundan ibarettir. (İşgal analşılınca, Hristiyan ahali rıhtım boyundaki binalara hücum ederek üst katlarını işgal eylemişler. Yunan askerleri çıkar çıkmaz rıhtım üzerinde devriye gezen İtalyan'lara hücum etmişler, burası Yunanistan'dır diye bağırarak İtalyan bayraklarını çiğnemişler. Bunun üzerine aralarında ateş başlamış, bu ateşe islâmlar da iştirak etmişler. musademe sertlenmiş fakat Yunanlılar tutunmuşlar, bizim memurları tevkif ve hapsetmişler, ahali valiye hücum etmiş, bizi haberdar etmedin, şimdi alçakça teslim ediyorsun, diye bağırarak kendisini öldürmek istemişler, bizden 200 kadar şehit varmış, Yunan'lıların kaybı bir kaç misli fazla imiş*.[430] [ÖFA şerhi: İstihbaratın son kısmı, istihbaratın bütününü cerh edebilicidir. Halbuki İzmir'de 15 Mayıs 1919 günü katledilen İslamların sayısı, Yunan-Rum sayısından katbekat fazlaydı.]

16 Mayıs 1919. *16 Mayıs'ta Barış Konferansı'ndaki görüşmelerde İtalya, İstanbul ve İzmir hâriç olmak üzere bütün Anadolu'nun manda yönetimine verilmesini kabul edeceğini belirtmiştir*.[431]

> "Zamanı geçmeden Yunanların yolunu kesmek için" İtalyan komutanlıkları çevre bölgede harıl harıl yeni işgallere girişirler. Birkaç bölgede kararsız kalır, geri çekilirler, Sonnino buna kızar. Müttefik ve ortaklar, doğal olarak bu yeni İtalyan eylemlerini kınarlar.[432]

Vahideddin Hân; Bahriye Nâzırı Ahmed Avni'yi , Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Ferik Cevad'ı (Çobanlı) ve 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişi Mirliva Mustafa Kemal'i *mahfel-i hümâyunda huzûru şâhâneye kabul* buyurdu.[433] Mustafa Kemal, Halife-Hünkâr Vahideddin'in huzurunda sağ elini Kur'ân-ı Kerîm Mushafı üzerine basmak suretiyle sadakat yemini etti.[434] Derakab, Mustafa Kemal ve maiyeti, İstanbul'dan Bandırma Vapuruna binmek suretiyle Samsun'a doğru yola çıktılar.

---

[430] Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, 1975, c. 1, s. 421-422. "Yunanlılar İzmir'e çıkar çıkmaz, ilk evvel İtalyan askerleriyle çarpışmaya girişmişler, İtalyanları tart ve bayraklarını yırtmışlar ve İzmir'i benimsemişlerdi." (Himmetoğlu, 1975, c. 2, s. 252).

[431] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 100.

[432] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 48.

[433] Memleket, 17 Mayıs 1335-1919, Aded 97, *İstanbul Havâdisi: Saray-ı Hümâyun*, s. 2, sütun 1; Vakit, 17 Mayıs 1335-1919, Numero 558, *Dâhilî Şu'ûn: Selâmlık*, s. 2, sütun 4.

[434] "Hey'et-i vükelâca tanzim olunup irâde-i seniyye-i hazret-i padişâhîye iktirân eden 21 maddelik tâlimat-ı mahsûsada musarrah salâhiyet-i vâsia mucibince Anadolu vilâyât-ı şâhâneleri bi'l-umum memûrîn-i mülkiye ve askeriyesi üzerinde icrasına memur bulunduğum teftişat ve tahkikatı rızây-i âlî-i cenâb-ı hilâfetpenâhî dâire-i necât-ı bâhiresinde medâr-ı fahr ve mübahât-ı memlûkânem olan sadakat-ı kâmile ile bezl-i makderet

Dönemin İtalyan askerî gözlemcisi olan San Martinolu Francesco Parrone Mustafa Kemal'e aslında, Paris'te İtilaf Devletleri'yle yapılacak barış görüşmelerinde baskı unsuru olarak birlikleri toparlama görevinin verilmiş olduğunu yazmıştır. Damad Ferid, mütarekenin ilgili maddelerinin dağıtılmasını ve silahsızlandırılmasını talep ettiği güçlere dokunulmaması için Mustafa Kemal'in organizasyon yeteneğinden yararlanmak istemiştir.[435]

Fakat diğer taraftan da İtalyanlar, Yunan'ın İzmir'e çıkartılması ile Mustafa Kemal'in Anadolu'ya gönderilmesi hadiselerinde (ki bu hadiseler birbirinin mütemmim cüzleridir) belirleyici bir aktör idi. Örneğin *M. Kemal, mütarekede İngilizlerle temas kuramadığından Kont Sforza ile samimi oldu ve ondan İtalya'nın İzmir'i işgal etmeyeceğine dair teminat aldı*ydı.[436]

> İtilaf Devletleri'nin Yunanistan'a, Sırbistan'ın yardımına koşmak için İzmir'i teklif etmelerinin Zaimis Hükümeti tarafından reddi üzerine her ne kadar bu teklif düşmüş sayılırsa da, 1917'de Yunanlılar'ın savaşa katılmalarından sonra, hiç kimse tarafından resmen tekrarlanınamakla beraber, yeniden hüküm ifade etmeye başladığı ileri sürülebilir.
>
> Hiç olmazsa Venizelos böyle düşünüyordu ve 2 Kasım 1918'de Mr. Lloyd George'a yazmış oduğu bir muhtırada, Yunanlılar'ın Batı Anadolu üzerindeki iddialarını tekrarlıyar ve Rodos'un karşısındaki Marmaris'ten Ayvalık'a kadar olan kısmın kendilerine verilmesini istiyordu.
>
> Yunanlılar'ın bu isteklerine karşı prensip itibariyle bir İtiraz gelmedi İtilaf Devletleri'nden. Ancak İtalya 1917 Nisan tarihli St. Jean-de-Maurienne anlaşmasına göre İzmir ve havalisinin kendisine verilmiş olduğunu ileri sürerek karşı çıktı.
>
> Yüksek Konsey'deki dört büyük kuvvetin temsilcilerinden Lloyd George ve Clemenceau ta başından beri Yunan isteklerini destekliyordu. Amerikalı uzmanların karşı koymalarına rağmen, sonunda Başkan Wilson'u da ikna etmeyi başardılar. İtalya Konseyde tek başına kalmıştı. Neticede 1919'un Mayıs ayında Yunanlılar'ın İzmir'e çıkmalarına izin verildi. İzmir'in geçici bir tedbir olarak Yunan kuvvetleri tarafından işgali kararı 12 Mayıs 1919'da alınmış ve üç gün sonra yerine getirilmişti. Bu kararın resmi "esbab-ı mucibe" si bu bölgedeki Rum ve Ermeni asıllı halkın bir katliama karşı korunmasıydı. Ama gerçek sebep, Lloyd George, Başkan Wilson ve Clemenceau'nun İtalya'nın bir "emrivaki" yaparak İzmir ve havalisini işgalini önlemek istemelerinden doğuyordu.
>
> Bu karar, İngiliz Savaş Bakanlığı'nın itirazlarına rağmen alınmıştı.
>
> Kuzeydoğu Anadolu'daki Türk birliklerine Müfettiş olarak tayin edilmiş olan Mustafa Kemal 19 Mayıs günü Samsun'a çıkmıştı. Niyeti İtalyanlar'ın göz yumması ve perde arkası konsey kararlarına karşı koymak için Milliyetçi bir hareket başlatmaktı. İstanbul'daki İtalyan Yüksek Komiseri Kont Sforza'nın Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçişi ve müttefiklerin planlarına karşı orada bir hareket başlatma niyetini evvelden bildiği

---

eyleyeceğime vallahi billâhi." Sadeleştirilmiş hâli: "Hükümet tarafından düzenlenip padişahın tasdikine iktirân eden 21 maddelik özel talimatta açıkça belirtilmiş olan geniş yetkilere dayanarak Anadolu vilâyetlerindeki bütün mülkî ve askerî memurlar üzerinde icrasına memur bulunduğum teftişleri ve tahkikatı halife hazretlerinin arzusu dahilinde iftihar kaynağının ve padişah kullarının övüncü olan tam bir sadakatle ve elimden gelen bütün kuvvetle yerine getireceğime vallahi billâhi." Murat Bardakçı, *Şahbaba*, 2006, s. 135-136. Fakat "Mustafa Kemal için, verdiği sözler, daima amaca ulaşmak için kullanılan ve pek az yerine getirilen araçlar olmuştu." H. C. Armstrong. (1996). *Bozkurt* (G. Çağalı-Güven, çev.) içinde (s. 94). İstanbul: Arba Yayınları.

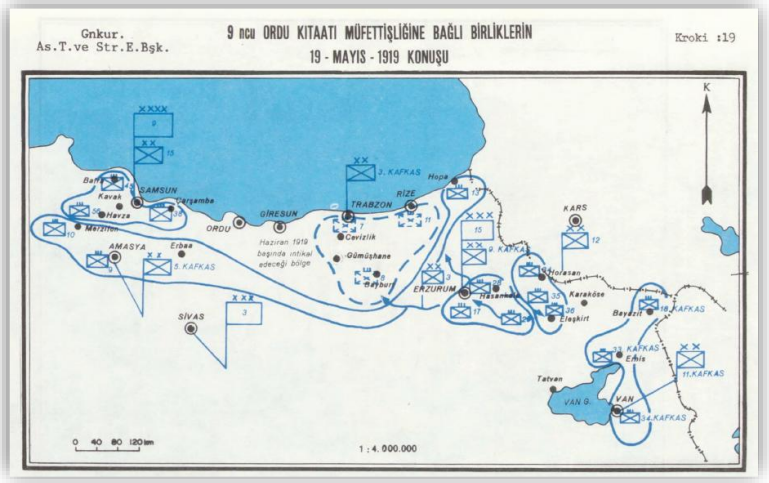
[435] Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 49. Daha açık bir deyişle, İtalyan askerî mümessil Francesco Parrone'nin ifadesine bakılırsa Mustafa Kemal, Padişah'a ve Damad Ferid'e ihanet etmiştir. Padişah ve Sadrazam, Paris Sulh Konferansı kararlarını Türk lehine çevirmek için silâhlı kuvvet teşkili gizli vazifesini vermişlerdi.

[436] İngiltere Dışişleri Bakanlığı memurlarından W.S. Edmonds'un François Stern ve A. Pictet ile ikinci görüşmesine dair notu, 18 Ağustos 1920; Aktaran: Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, 1975, c. 2, s. LXXVII. Mustafa Kemal'in casusu Suphi Nuri (İleri), İsviçre'de, İngiliz istihbaratı eski mensubu Romanyalı François Stern'le temas kurmuş ve mezkûr bilgiyi Stern'e bildirmiştir.

söylenir. Nitekim kendisinin *Les Bâtisseurs de L'Europe* adlı kitabınm 348. sayfasında İtalyanların Türklerin Anadolu hareketine destek oldukları açıkça ifade edilmiştir. Aralık ayı gelmeden bütün Anadolu ateş ler içindeydi. Türk Ordusunun silahsızlandırılması İtilaf işgali altında olan bölgelerde bile sembolik bir hareketten öteye gidememiş, içerilerde bu yolda bir teşebbüs bile olmamıştı. Cephanelikler ve silah depoları çoğu yerde Türk nöbetçileri tarafından korunuyor ve sık sık soyuluyordu. İstanbul'un göbeğinde Taşkışla depoları bile açılmış, içindekiler kaçırılmıştı.

Kemalist hareketin başlangıcıyla birlikte Anadolu'da silahsızlandırma teşebbüsleri de durmuş, buna karşılık Rusya'dan ve Antalya Limanı yoluyla İtalya'dan silah ve cephane akmaya başlamıştı.[437]

16 Mayıs 1919'da iki İtalyan subayının idaresinde ve 262 kişiden oluşan bir birlik Afyon'a giderek istasyonu denetim altına alırken, bir subay komutasındaki 50 asker de Akşehir istasyonuna yerleştiler. Burada da bir telsiz-telgraf istasyonu kuran İtalyanlar, Afyon ve Akşehir'i kontrolleri altına aldıkları gün, Milas'ın iskelesi olan Güllük'e de asker çıkardılar. 16 Mayıs'ta Güllük'e gelen İtalyan subay, tercüman ve 250 askerden oluşan birlik, yemeklerini gemide pişiriyorlar ve çadırlarında yiyorlardı. Atlarını da, kiraladıkları ahırda barındırıyorlardı. 16 Mayıs'taki yeni çıkarma, ilk gurup olarak 14 Mayıs'ta Corazziere torpidosundan karaya çıkan 21 denizciyi takviye etmek amacıyla yapılmıştır.[438]

Harita. 9'uncu Ordu Kıtaatı Müfettişi Mustafa Kemal'in Emrindeki Kumandanlıklar (19 Mayıs 1919).[439]

17 Mayıs 1919. *17 Mayıs 1919 tarihli İtalyan gazeteleri, İzmir'e yapılan Yunan çıkarmasının haberini, olayı basit bir güvenlik operasyonu olarak gösteren resmi Müttefik bildirisini yayınlayarak duyururlar*.[440]

İtalya, diğer güçlerin hiçbirine danışmadan Selçuk'a asker çıkararak buradaki gümrüklere el koyduğunu ilan etti. Hemen ardından, bölgenin güvenliğinin tehlikede olduğunu öne sürerek, bu ve bunun gibi çıkarmaların gerekli olduğunu duyurdu.[441]

---

[437] Alexander Anastasius Pallis, *Yunanlıların Anadolu Macerası*, 1997, s. 40-41.
[438] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 105.
[439] T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi: Batı Cephesi*, c. 2, k. 1, Kroki 19.
[440] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 57.
[441] Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 72-73. ABD'li murahhas "A.H. Lybyer'in *o civarın güvenliğine yönelik tek tehdit kendileridir* yolundaki hiddet dolu ifadesi, diğer güçlerin olaya bakışını en iyi özetleyen

İtalya'nın Selçuk'u istemesi ve güçlerin işgal karşısındaki mutsuzluğu aynı nedenden kaynaklanıyordu. İzmir-Aydın hattıyla bağlantısını sağlayan demiryolu döşenir döşenmez, Menderes Nehri yatağının hemen ağzında yer alan Selçuk, İzmir'in seçkin ticari konumunu üstlendi. Karadeniz kıyısı hariç tutulmak kaydıyla, Anadolu'nun her bölgesiyle ticaret yapmak, İzmir'e nazaran Selçuk üzerinden çok daha hızlı ve ucuz gerçekleştirilebilirdi.[442]

Paris Sulh Konferansı Üçler Şûrası nezdine *Hind ileri gelenlerinden kurulu bir delegasyon geldi. Türk ırkının oturduğu toprakların parçalanmaması ve yalnız Türklerin değil, bütün Müslüman aleminin ruhanî reisi, Halifesi olan Sultanın durumuna dokunulmamasını savundu. Bunlar, özellikle on ikinci noktayı ve Wilson'un söylevinden üç gün önce Lloyd George'un Türkiye'nin geleceği hakkında verdiği demeci hatırlatıyordu*.[443]

Fethiye'deki İtalyan kuvva-yı işgaliyesi mevcudu şöyle: *300 piyade askeri, 40 makinalı tüfek askeri, bir yüzbaşı, bir üsteğmen, 2 teğmen, 4 yüzbaşı doktor ve 3 sivil memur*.[444]

Kuşadası'nı işgal ettikten hemen sonra Söke'ye yönelen İtalyan komutan Alessandro Ciano'nun keşif gezisinden sonra Söke de 17 Mayıs'ta, 3 subay ve 200 askerden oluşan birlik tarafından işgal edilmiştir.[445]

Mutasarrıf Hilmi Bey'in de desteğini alan, Muğlalı vatanseverler, 17 Mayıs akşamı yaptıkları toplantıda gizli bir cemiyet kurdular. Daha sonra yaptıklar toplantıda cemiyetin adını "Menteşeliler Müdafaa-i Vatan Cemiyeti" koydular. Menteşe sancağının merkezi olan Muğla'nın dışında İtalyan işgalinde bulunan Bodrum, Fethiye, Marmaris ve Milas'da da Kuvâ-yı Milliye kurulmuştur.[446]

Britanya, Fransa ve ABD; Kuşadası'nı işgal ettiği için İtalya'yı Paris Sulh Konferansı nezdinde protesto ettiler.[447]

Giornal d'Italia gazetesi: *İzmir Müttefik Askerleri tarafından İşgal Edildi*.[448]

İspanyol *La Epoca* gazetesi "Türkiye'nin Geleceği" nam haber neşretti: *İzmir limanına bir Fransız kruvazörü ile birkaç Amerikan savaş gemisi giriş yaptı. Bu durumun Türkiye'ye koşulan barış şartlarının yürütülmesi için bir önlem olduğunun belirtil*iyor. *8 gün önce İtalyanlar Antalya'ya Fransızlar da Kilikya'ya asker çıkardı*lar. *Türkiye'nin Kütahya ve Konya arasındaki ovalar ile Bursa'dan Karadeniz'e kadarki bölgeye döneceği vurgulanı*yor. *Bunların yanı sıra gazeteler İzmir'in müttefik kuvvetlerce işgal edileceğine dair uzun yorumlar yayınlad*ılar, *bu hareket Türk imparatorluğunun sonunun ve Osmanlıların Avrupa topraklarından kovulmasının başlangıcı olarak görül*mektedir. *Bazı gazeteler ise Türkiye'nin Fransa, İngiltere, İtalya ve Yunanistan arasında bölüşüleceğini ve İstanbul'un ise uluslararası bir rejimle yönetileceğini ve Kuzey Amerika'nın mandası altında olacağını ifade etmekte*dir.[449]

18 Mayıs 1919. *Olaylar dramatik bir dönüm noktasına geldi. Orlando, Lloyd George'u ziyaret ederek, bütün Anadolu'da bir İtalyan mandası için destek istedi. Lloyd George'un tereddütsüz itirazı üzerine Orlando, Küçük Asya'nın sadece İtalya'nın Fiume'den vazgeçmesi halinde önemli olacağının ipucunu verdi. Lloyd George konuşmayı şöyle hatırlıyordu: "Ona, 'Fiume'yi Küçük Asya'da bir mandaya tercih mi*

örneklerden biridir. Açıktır ki, Yunanistan'ın İzmir'i işgalinin karşısına böyle bir eylemle çıkılacağı akıllarına bile gelmemişti."

442 Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 96, sonnot 18.
443 Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, 1972, s. 164.
444 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 92-93.
445 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 105.
446 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 179.
447 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 100.
448 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 102.
449 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 251.

ediyorsunuz?' diye sordum. Cevabı, 'Evet' oldu. 'Yani, Fiume'yi alırsanız Küçük Asya'daki bütün taleplerinizden vazgeçeceğinizi mi söylüyorsunuz?' 'Sonuç olarak, evet'. Bunun hemen ardından, İtalya'nın Yugoslavlar için yeni bir liman inşa etmeye istekli olduğunu ifade etti."[450]

Lloyd George, Orlando'ya, Anadolu'nun tamamının İtalya mandasına verilmesini teklif etti.[451]

İzmir'in işgali hakkında limandaki Bronzetti torpidosundan 16 Mayıs'ta ve Duilio'dan 18 Mayıs'ta gönderilen raporlarda işgal ve sonrası ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Bu raporlara göre, işgal günü meydana gelen olaylarda 400'den fazla Türk oldürülmüş veya yaralanmıştır.[452]

İtalyanlar Yunan işgalini ve mezalimini kendi lehine kullanmaya çalışıyor: *İşgalden sonra İzmir halkı akın akın yabancı konsolosluklara başvurarak himaye vesikası almaya başlamışlardır. En çok vesika veren İtalyan konsolosluğu idi. İtalyan işgalinde yaşayan Marmaris, Fethiye, Köyceğiz, Kuşadası ve Bodrum halkı düzenledikleri mitingler ve İtalyanlar aracılığıyla Avrupa devletlerine gönderdikleri mektup ve telgraflarla işgali kınamışlardır*.[453]

57'nci Fırka Kumandanı Miralay Şefik (Aker), karargâhını İtalyan işgal mıntıkası Çine'ye taşıyor:

> Tire Şube Başkanı Vekili Yüzbaşı Mehmet, 18 Mayıs'ta Aydın'daki Tümen Komutanına şu telgrafı çeker:
>
> "Her ne kadar âsayiş sağlanmışsa da, burada kalan bir kısım asker ve subayların memleketin ihtilâline yol açmak girişiminde bulunduklarını öğrenen memleket halkı, bunların buradan hemen ayrılmalarını ısrarla istemektedir."
>
> Tire Belediye Başkanı Vekili Abdülkadir de Tümen Komutanı Albay Şefik Aker'i uyarır:
>
> "İzmir dolaylarından geri çekilmiş ve Binbaşı Aziz Bey komutasında 25 kadar subay ile 50 kadar erden kurulu bir kuvvet vardır. Memleketi ihtilâle vermek için buradan hareket etmiyorlar. Müslim ve gayrimüslim bütün ahali heyecandadır. Bunlar hakkında yapılacak işlemin acele yapılması ahali adına rica olunur."
>
> Ne var ki, "memleketi ihtilâle vermek için" Tire'de kalan subayları uzaklaştırması istenen Tümen Komutanı Şefik Aker de Aydın'da "istenmeyen kişi"dir. Orada da Tümen'in Aydın'dan çıkartılması bildirilir. Şefik Aker, bu istek üzerine, askerlik açısından da daha güvenli bulduğu için, karargâhını İtalyan bölgesindeki Çine'ye taşır. Çine'de rastladığı Yörük Ali Efe'yi millîci saflara katılmaya râzı ederek, Aydın savaşlarına sürer.[454]

Corriere della Sera gazetesi: *Konferans ve Türk İmparatorluğu'nun Parçalanışı*.[455] *Corriere della Sera* Paris muharriri *Guglielmo Emanuel, durum değerlendirmesi yaparken, Türkiye'nin varlığının sona ermesi olasılığından söz eder*.[456]

La Tribuna gazetesinde Paris muharriri Olindo Malagodi imzalı, "Osmanlı Sorunu" başlıklı makale yayınlandı. *Malagodi, onunla biçimsel bir barış anlaşması bile yapılmadan, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanacağını tahmin etmektedir*.[457]

---

[450] Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 88.
[451] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 100.
[452] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 101.
[453] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 102.
[454] Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 3, s. 977.
[455] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 102.
[456] Corriere della Sera, 18 Mayıs 1919; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 57.
[457] La Tribuna, 18 Mayıs 1919; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 57.

Corriere d'Italia gazetesi "İzmir'in İşgali ve Küçük Asya'daki Çıkarlarımız" başlıklı makale yayınladı. *Resmi bildiriye hiç inanmadığını gösteri*yor *ve İzmir gibi önemli bir kenti Yunanistan'a armağan etmenin bir savurganlık olup olmadığını so*ruyor.[458]

Il Giornale d'Italia gazetesi "İtalya Küçük Asya'da Karadeniz'den Akdeniz'e-Sömürgelerin Adaletsizce İtalya Aleyhine Dağıtımı" serlevhalı yazı neşretti. Bir taraftan *Anadolu'daki İtalyan varlığının aşırı ölçüde yüceltil*iyor fakat diğer taraftan da *Müttefik'lerin haksızlıklarından acı yakınmalar* ifade ediliyor.[459]

Avanti! gazetesi "İzmir Yunanlara-Fiume (Rijeka) Kime?" nam *alaycı bir makale ile hükümet yanlısı gazeteyle dalga geç*iyor.[460]

İspanyol *El Sol* gazetesi "Müttefikler İzmir'de" nam haber neşretti. *Müttefik ordularının İzmir'e asker çıkardığı ve Fransızların şehrin müstahkemlerini işgal ettiği belirtil*iyor. *Yunan kuvvetlerinin şehrin önemli semtlerine yerleştikleri ve İngiliz ve İtalyan birliklerinin de belirlenen noktaları işgal ettiğinin bildirildiği haberde, limanın demir atma yerinde birçok müttefik savaş gemisi olduğu da ifade edil*iyor. *Ateşkesin müttefik kuvvetlerin güvenlik endişesi duydukları yerleri işgal etmelerine olanak sağlayan 7. maddesi gereğince gerçekleştirilen operasyonla ilgili olarak Osmanlı Hükümetinin müttefik donanma yetkilileri tarafından bilgilendirildiği de aktarıl*ıyor.[461]

19 Mayıs 1919. Paris Sulh Konferansı öğleden sonra celse inikad ediyor:

> Wilson, Clemenceau ve Lloyd George, konseydeki yeni İtalyan temsilcisi Sonnino ile buluştular. Kendisind en yeni ltalyan çıkarması hakkında bilgi istediler. Sonnino, bu çıkarmayı, İtilâf Devletleri'nin Londra ve St. Jean antlaşmalarıyla verdikleri sözü yerine getirmemeleri nedenine bağlayarak haklı göstermeye çalışan bir memorandumu meslektaşlarına sundu. Bu, Anadolu üzerinde İtalya'nın ne hakkı olduğu konusunda Lloyd George ve Clemenceau ile Sonnino arası nda büyük bir tartışmaya yol açtı. Wilson, bu tartışmayı derhal durdurdu ve: "Sonnino'ya, saygıyle hatırlatmaya mecburum ki, bu toplantının amacı, sadece İtilâf Devletleri arasında konuşmak değildir, Amerika da Konferans'ta bir hak sahibidir. Bundan başka, önem vermemekle beraber, Londra Antlaşması hakkında bazı şeyler sormaya da hakkım vardır. **Bu antlaşma, ne Anadolu kıyılarına çıkarma yapmaya, ne de bu bölgenin İtalya tarafından işgaline bir hak vermemektedir,"** dedi. Sonnino, bölgede karışıklık çıkmış olduğunu ve İtalya'nın davranışının en sonunda alınacak kararlarda haksızlığa yol açmayacağı karşılığını verdi. Wilson, "amacım bu değil, fakat böylelikle çözüm sakıncalı bir biçim almaktadır," dedi. Bu sözler de İtalyan hakları üzerine yeni bir tartışmaya yol açtı. Wilson, bir defa daha, ötekilere, kendisinin davranış özgürlüğüne sahip olduğunu hatırlattı. **"Eminim ki benim İngiliz ve Fransız meslektaşlarım, Türkiye halkını İtalyanlara teslim etmeye hakları olmadığını kendilerine niçin söylediğimi anlayacaklardır,"** dedi. "Bu, bütün bir dünya işidir ve kendileri de dünyaya örnek olma durumundadırlar." Sonnino, bir defa daha, İtalyan birliklerinin Güney Anadolu'da bırakılmasını istemişse de Wilson, yine kendisine kalırsa, **"İtalya Hükümeti, Türkiye'de birliklerini tutmakta devamın bütün sorumluluğunu üstüne almalıdır,"** dedi. Lloyd George ve Clemenceau da Wilson'u desteklediler.[462]

19 Mayıs'ta toplanan Dörtler Konseyi tarafından, "Müslüman halkın İtalyan mandasını kabul etmeyeceği" gerekçesiyle 18 Mayıs tarihli teklif *kabul edilmedi*.[463]

İngiliz Başvekil Lloyd George, Paris Sulh Konferansı sırasında İtalyan Hariciye Nâzırı Tittoni'ye *çok ağır bir şekilde itapta bulundu ki, bu itap; Tittoni'nin 7 Temmuz tarihli bir mektupta "Dörtler Şûrası"nın*

---

458 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 57.
459 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 57.
460 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 57.
461 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 251-252.
462 Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, 1972, s. 166-167.
463 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 100.

malûm celsesinde İtalyanlara "suçlu düşman" gibi muamele edildiği hususunun kaydına vesile teşkil etti.[464]

Londra'daki Yunan Büyükelçi Kaklamanos, Yunan Dışişleri Bakanı Politis'e telgraf gönderdi: *İtalya'da hoşnutsuzluk* vardır.[465]

Bâb-ı Âlî Hariciye Nezâreti tamim keşide eyledi:

> İtalyanların, Fethiye, Muğla ve Bodrum'u Paris Konferansı kararına dayanıyor diye ve asayişi korumak adına işgal ettiklerini, oraların halkının ise cins ve mezhebe bakmadan, bundan hükümete şikâyetçi olduklarını, hükümetin İtalyan Komiserliği'ne başvurarak buralarda asayiş yerinde olduğuna göre, işgalin İtalyan komutanlarına verilen "gayri sahih" bilgiler üzerine "kendiliklerinden" davranmış olmalarının sonucu olması gerektiğini bildirerek, işgalin geri alınmasını "iltimas" ettiklerini anlatıyordu. Bu yazının sonucu beklenirken, Kuşadası, Selçuk (?) İstasyonu, Marmaris ile Makri'nin yine İtalyanlar tarafından işgal olunduğu ve baştaki komutanın asayiş varsa da, gelecekte çıkabilecek olayları önlemek için ve iki hükümet arasında varılan bir karar gereği işgalin yapılmış olduğunu açıkladığı haberi alınmıştı. Oysa böyle bir karar yoktu ve buna karşı da "teşebbüsat-ı muktaziyede" bulunulmuştu. Daha önceki İtilaf Devletleri işgallerinde böyle bildiriler yayımlamayan Babıâli, Yunan işgali karşısındaki tepkiyle, saygılı ve pek dikkatli bir ifadeyle de olsa, İtalyan işgalinden şikâyetlerine kamuoyunu tanık etti; zira basında, Anadolu'daki İtalyan işgallerinin Osmanlı hükümetince iyi karşılanmakta olduğuna dair haberler çıkmıştı.[466]

Paris Sulhu Konferansı Yüksek Konseyi Yunan işgalinin sınırlandırılmasını kararlaştırdı fakat ilginç biçimlerde hem İngiliz hem Yunan tarafında emrin tebliği fevkalâde gecikmiştir. Rastlantı olmasa gerektir. İtalyanlar işgal ettikleri Selçuk'u nedense Yunan'a devretmiştir:

> Aslında Yunan işgali 19 Mayıs'ta -İzmir işgal edildikten sonra- Selçuk'un güneyine inmemek şartıyla, İzmir sancağı ve Ayvalık kazası diye sınırlandırılmış bulunuyordu. Ne var ki, şöyle bir kaçamak yolu bırakılmıştı: Aydın kenti dahil, bu kentin kuzeyinde olmak üzere, Aydın vilayetinin herhangi bir yerinde karışıklık çıktığında, bu yerlere Yunan birlikleri gönderilebilecekti. Tek şart, İzmir'de müttefik filoları kıdemli deniz subayının onayını almaktı. İngiliz Bahriye Nezareti'nin bu şartları içeren talimatı 20 Mayıs günlü olmakla birlikte, bu Balfour tarafında nedense ancak 31 Mayıs'ta Calthorpe'a bildirilebildi. Daha önce, bu sınır konusunda Türkiye'deki İngiliz makamlarına sözü edilen talimatın gidip gitmediğini bilmiyoruz. Venizelos 19 Mayıs gecesi, işgalin sınırını İzmir'deki Yunan makamlarına telledi; fakat garip bir rastlantıyla İzmir telgrafları altı gün işlemediği için, haber ancak ayın Mayıs'ın 27 ya da 28'inde İzmir'e ulaşabildi. Bu arada, Konferans'ın işgal sınırı konusundaki kararından Calthorpe habersiz olmalıydı ki, Yunanlıların, İtalyanlarla çatışmamak şartıyla onların işgal etmemiş bulundukları yerlere uzanmasını doğru bulmuştu. Telgraf haberleşmesi yeniden sağlanıncaya değin, Yunan kuvvetleri Konferans sınırları dışında Manisa'yı (25 Mayıs), Aydın'ı (27 Mayıs) işgal ettiler. Fakat Konferans sınılarının İzmir'deki Yunan makamları tarafından bilinmesi bir şey değiştirmedi. Kasaba (Turgutlu, 29 Mayıs), Nazilli (3 Haziran), Ahmetli (4 Haziran), Akhisar (5 Haziran). Aydın (3 Temmuz) hep Konferans'ın koyduğu sınırların dışındaydı ve buraları İzmir'deki müttefik kıdemli subayı Komodor Fitzmaurice'den izinsiz işgal edildi. Bu zatın Yunan Yüksek Komiseri'nden işgal edilen yerler hakkında bir rapor istemesi üzerine, o da 1 Haziran'da durumu bildirdi. 3 Haziran'da gelen cevapta, izinsiz işgallere işaret edilmekle yetiniliyor, buraların boşaltılması istenmiyordu. Böylece, İngiliz makamları "dostlar alışverişte görsün" kabilinden biçimsel ve gevşek bir itirazla yetinmiş oluyorlardı. Şunu da hemen belirtmeli ki, İngilizlerin bu umursamazlıklarının salt İtalyan işgalinin önünü kesmek için olmadığı, Konferans'ın koyduğu sınırlar dışında, alelacele işgal edilen yerler arasında olup, İtalyanların işgal edebilecekleri bir yerde bulunmayan Manisa, Turgutlu, Ahmetli ve Akhisar'a da el konmasından bellidir. Nitekim Fitzmaurice, temmuzda hazırladığı raporda, Manisa ve Turgutlu'nun işgallerini stratejik noktalar diye hoş görmek gerektiğini ileri sürmüştür. Öte yandan, İtalyanlar, işgallerini

[464] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri,* 1971, s. 217.
[465] Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 1964, s. 214.
[466] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 313, dipnot 10. "Müttefik sansür kurulunun Fransız üyesi, hükümet yalanlamasının basında çıkmasını önlemek istemiş."

sürdüren Yunanlılar karşısında hayli çekingen davranmışlar, kendileri daha önce işgal ettikleri halde, Selçuk'u Yunan kuvvetlerine bırakmışlardı.[467]

General Battistoni 19 Mayıs günü Söke'yi ziyaret etmiş ve halk ve yetkililer tarafından iyi karşılanmıştır. Bu ziyaretten sonra Söke'deki birlik 50 asker ve makinalı tüfekle takviye edilmiştir.[468]

Il Messaggero gazetesi İzmir'in işgalini haber veriyor: *Türkiye'nin Sonu*.[469] *Luigi Campolonghi'ye göre gerçekçi olmak gerekir: Osmanlı İmparatorluğu artık yoktur, İzmir Yunanlara aittir ve Italya'nın bütün gücüyle Ereğli üzerine odaklanması gerekir*.[470]

Il Giornale d'Italia gazetesi, "Bizim Emperyalizmimiz-Westminister Gazette'ye Mektup" nam makale neşretti. Gazete, *kendini uluslararası polemiğe kaptırır ve Müttefiklerin İtalya'ya yönelttikleri suçlamalara karşı Tommaso Sillani'nin yanıtını yayımlar. Kışkırtıcı milliyetçi, açık mektubunda, duygusal anlatımlarla tehditkâr sözcükleri sıralayarak, St. Jean de Maurienne Anlaşması'nın uygulanması ve İtalya'nın ekonomik açıdan boğulmasının dünya barışı için yıkıcı sonuçlar doğurabileceği konusunda Müttefik'leri uyarır*.[471]

20 Mayıs 1919. Bâb-ı Âlî Hariciye Nezâreti, İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiseri Sforza'ya nota verdi. İtalya'nın işgalleri protesto ediliyor, işgal edilen mıntıkaların boşaltılması taleb ediliyor.[472]

Sforza, Osmanlı Dışişleri Bakanlığı'nın İtalyanların Anadolu'ya asker çıkarması hakkındaki bir bildirisiyle ilgili olarak 20 Mayıs tarihli 625 sayılı telgrafında şu tespitte bulunuyordu: "Her halükarda bu meseleyi Sadrazam'la konuşmayacağım. Bunun yerine tüm çabam, efkar-ı umumiye önderlerini, Trakya için gösterdiğimiz gayretlerle de isbatladığımız üzere İtalya'nın bütün ve müstakil bir Türkiye'yi tercih edeceğine, lakin herkes buraları işgal ederse bizim de işgal etmek zorunda kalacağımıza ikna etmeye müteveccihdir. Benim bu musarrah ifadem şu ana kadar takdir ve tasdik edilmişdir."[473]

Sforza, Bâb-ı Âlî notasını Sonnino'ya bildirecek; Sonnino, Sforza'ya *İtalyan askerlerinin bulundukları yerlerde Osmanlı hâkimiyetini zedeleyecek davranışlarda bulunmamalarını ve konferansta, Osmanlı menfaatlerini savunmak için mümkün olan her şeyin yapılmaya devam edileceğini* buyuracak; bunun üzerine Sforza da Bâb-ı Âlî Hariciye Nezâretine bir cevabî nota verecektir: *İtalya'nın, bağımsız bir Türkiye'yi tercihe devam edeceğini fakat Müttefiklerin işgalleri nedeniyle kendilerinin de yeni işgallere devam edecekleri* zaruridir.[474]

Venizelos, Paris'ten 20 Mayıs'ta Yunan işgal kuvvetleri komutanına gönderdiği emirde, "Aydın'ı işgal etmeyi gerekli görüyorsanız, işgal ediniz. Ancak daha fazla güneye ilerlemeyiniz. Çünkü İtalyanlarla tartışma çıkarma taraflısı değilim, siz de bundan kaçınınız" demiştir.[475]

P. M. G. imzasıyla 20 Mayıs tarihli "Corriere d'Italia" tarafından yayımlanan ve İtalyan diplomasisini, yanılgılarını kabul ederek hayal dünyasından çıkmaya çağıran makale de gerçekten ilgi çekicidir.

---

[467] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 471-472.
[468] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 105-106.
[469] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 102.
[470] Il Messaggero, 19 Mayıs 1919, *Türkiye'nin Sonu - İtalya Küçük Asya'da*; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 57-58.
[471] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 58.
[472] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 119-120.
[473] *I Documenti Diplatici Italiani*, Sesta Series: 1918-1922, Volume III, 2008, p. 633.
[474] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 120-121, dipnot 249.
[475] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 183.

Makale yazan, Ermenistan üzerindeki mandanın ABD tarafından kabul edileceğine ve İzmir'in Yunanistan'a ilhak edileceğine kesin gözüyle bakar.[476]

İspanyol *El Dia* gazetesi yazıyor: *Yunan askerlerinin İzmir'e çıkmaları, İtalya'ya verilen sözlere aykırı olduğu için İtalyan kamuoyunda büyük huzursuzluğa neden olmuştur*.[477]

21 Mayıs 1919. Paris Sulh Konferansı Üçler Şûrası içtima ediyor. *Lloyd George özel olarak fransız "Temps" gazetesi hakkında şunları söylüyor: "M. Clemenceau, Fransa'nın ekonomik bakımdan Anadolu'da önde gelen devlet olduğunu söyledi... Ben, fransız umumî efkârının Anadolu'yu istediğine veya Anadolu Fransa'nın kontrolü altına konulmazsa, bunu yadırgıyacağına inanmıyorum. Bu konuda okuduğum tek yazı Temps gazetesinde çıktı; bu da, sonunda İtalya'ya haklar tanınmasını savunduğuna göre, anlaşılan italyan propagandasının bir gösterisinden ibaretti." Diğer bir fransız gazetesi "Matin" konusunda da ingiliz başbakanı 6 mayıs günü "İtalyanların neler istediğini öğrenmek için okuduğum Matin gazetesi..." diyordu*.[478]

İtalya'nın toprak taleplerine ilişkin 21 Mayıs tarihli bir muhtırada De Martino, İtalya'ya Anadolu'da büyük bir manda öngörmeyen hiçbir çözümü kabul etmeyeceklerini açıkladı.[479]

Aydın Vilâyetine bağlı *Söke'deki İtalyan komutanı, Yunan işgalinin genişlemesi halinde karşı koyacaklarını söyleyerek Türk askerlerinin de kendilerine katılmasını önerdi. 57. Tümen Komutanı "Herhalde katılırız" cevabını verdi...*[480]

Çerkes Edhem'in 1947'de neşrettiği risaleden: *İtalyanlar ise Mondros Mütarekesi'nden sonra Söke civarına asker çıkarmış olmalarına karşın, sonradan Yunan Ordusu da İzmir'e çıkarıldığından arada doğan rekabet nedeni ile Kuvvayı Milliyeye yakın durmaktaydılar*.[481]

General Battistoni, Söke'de, halka hitab etti: *Biliyorsunuz, bir kaç günden beri aranızda bulunuyoruz. Biz buraya sultanın emriyle geldik. Sizlere yardım edeceğiz, sizlere medenî şeyler öğreteceğiz*. Bu sırada İtalya bayrağı göndere çekiliyor ve Battistoni bayrağı işaret ederek hitabetine şöyle devam ediyor: *Bu bayrak işte böyle şerefle yükselir ve ancak kanla iner*.[482]

Konya'daki 2'nci Ordu Müfettişi Ferik Cemal (Mersinli), Harbiye Nezâretine telgraf gönderdi. *İtalyan temsilci A.Ferrante'nin Burdur belediye başkanına, 4 güne kadar Burdur'a geleceklerini, İzmir'de olduğu gibi tezahürata meydan verilmemesini tebliğ ettiğini* bildiriyor.[483]

Sonnino, Societa Commerciale d'Oriente'nin temsilcisini, yani D'Arici'yi görevden alabileceğini, bu uzaklaştırmanın D'Arici hakkında var olan suçlamaların doğruluğu nedeniyle değil de, Konsolos ile aralarında kişisel uyuşmazlık nedeniyle yapılabileceğini 21 Mayıs'ta Paris'ten bildirmiştir.[484]

22 Mayıs 1919. İtalyan işgal kuvvası, Muğla'yı işgal ettiler. Muğla eşrafı, bu işgali protesto ediyor.[485]

---

476 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 58.
477 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 252.
478 Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 1964, s. 178.
479 Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 96-97, sonnot 23.
480 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 264.
481 Emrah Cilasun, *Çerkes Ethem*, 2004, s. 150.
482 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 106. Çelebi, bu rivayeti iki kaynağa isnad etmiştir. Birisi Enver Behnan Şapolyo'dur. Biz, bu rivayeti ihtiyatla karşılıyoruz.
483 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 109-110.
484 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 165-166.
485 FO, 371/4165, 88755; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 269, dipno 187.

*22 Mayıs 1919'da Aydın halkı adına bir heyet İtalyanları, şehri işgal etmeleri için davet etmiş*tir.[486]

23 Mayıs 1919. *Yunana karşı İtalyana sığınma psikolojisini 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Aker, Aydın'dan 23 Mayıs 1919'da İstanbul'a Harbiye Bakanlığına gönderdiği bir yazıda anlatır*:

> Bölgedeki ruhsal durumu... arzediyorum:
>
> İslâm halkı, bu ilin (Aydın) İtilâf Devletleri'nden birinin işgali altına girmesine inanmış. Yunan gibi zâlim, ezelî bir Türk düşmanının egemenliği altına girmektense, İtalya'nın işgalini onayladılar. Bu nedenle Osmanlı hakları saklı kalmak koşuluyla, İtalyanları işgal için Kuşadası'na giden bir kurul aracılığıyla Aydın'a davet ettiler... Roma'ya yazılmış, henüz cevap gelmemiş. İtalyanların buraya gönderdiği bir propagandacı kurulu, halk istediği takdirde, Aydın'ı işgal ve Yunanlıların Selçuk'tan Aydın bölgesine ilerlemelerine engel olacaklarını kesinlikle söylemekte iken önceki gün Selçuk'taki İtalyan kuvvetinin beş kilometre Batıya çekilmesi olayı vuku bulmuş ve bu çekilme, Selçuk'un Yunanlıların eline geçmesini sonuçlandırmıştır. İtalyanların düşüncesi ve amacı çeşitli kişilerle araştırıldı, şu sonuç alındı: Eğridere'ye kadar Aydın hattı boyunca işgal hakkı, İtilâf Devletleri Kurulunca Yunanlılara verilmiş ve bu nedenle İtalyanların, Yunanlıların Aydın'a ilerlemesine engel olmıyacağı anlaşılmıştır.[487]

ABD'de münteşir *The Washington Post* gazetesi yazıyor: *İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali, İtalya ile İngiltere, Fransa ve ABD arasında soruna neden oldu. İtalyaların İzmir ve Batı Anadolu'ya sahip olma hedefleri çıkar çatışmalarını derinleştirdi. İtalyan Hükümeti'ne konu ile ilgili bir nota gönderildi. Ancak nota İtalyan Hükümeti'nin tepkisine yol açtı*.[488]

24 Mayıs 1919. İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiserliği Askerî Ataşesi Yarbay Serafino Vitelli, Başkumandanlığa telgraf gönderdi. *Osmanlı Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevad Paşa, Sforza'ya, Anadolu'da başlayan Kuvâ-yı Millîye çetelerinin eylemlerinin kesinlikle İtalyanlara karşı olmayacağı konusunda garanti vermiştir*.[489]

Dahiliye Nâzırı Ali Kemal, Menteşe Mutasarrıflığına şifreli telgraf gönderdi: *İtalyan işgali de Yunan işgali gibi hak-şikenane ve gasbane bir tecavüzdür. Fakat biz bu tecavüzlere karşı ancak siyaseten mukabele edebiliriz. Sizce vazife-i hamiyet, siyaseten fazla çalışmak ve asla harb ve darbe ve hatta kuru münâzaa ve münakaşaya girişmemektir. Mamafih, fırsat düştükçe ahalimize de bu istilâların fenalıklarını anlatınız ve bunların sulh konferansınca def'i için elden ne gelirse yapıldığını da söyleyiniz*.[490]

İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiseri Sforza, Albay Alessandro Ciano'ya telgraf gönderdi: *Türk Hükümeti, İtalyan işgallerinin iki hükümetin anlaşması sonucu yapıldığı yolundaki haberleri yalanladı*.[491]

Rodos'taki Doğu Akdeniz Seferi Kuvvetler Komutanı General Giuseppe Battistoni, Başkomutanlığa 24 Mayıs 1919'da gönderdiği telgrafta, önemli bir bilgiyi kaydetti: "Söylentilere göre Türkler, Yunan işgaline karşı memleketlerini savunmak için Milas, Muğla ve Aydın'da çeteler kuruyormuş."[492]

---

[486] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 137.
[487] Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 3, s. 1038.
[488] Şebnem Oğuz-Uzuner, *Amerikan Basınında Milli Mücadele Dönemi (1918-1922)* [Doktora Tezi], 2021, s. 117.
[489] *Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri-Affari Politici* (ASDMAE-AP), 1919-1930, Bu. 1644-7738; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 176.
[490] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 118-119.
[491] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 120, dipnot 248.
[492] Mevlüt Çelebi. (2023). İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler. *Tarih Dergisi*, (81), s. 8. Çelebi, mezkûr vesikanın fotokopisini neşretmiş. Orada, Yunan çıkartmasına karşı İtalyan yardımını bekleyen Türklerin, ihracın Müttefikler onayıyla gerçekleştirildiğini öğrenince İtalya'ya da şüpheyle baktıklarından bahsediliyor.

İstanbul muhabiri Francesco Bianco'nun Dahiliye Nâzırı Ali Kemal'le ve Maarif Nâzırı Mehmet Ali'yle mülakatı, *La Tribuna*da neşredildi. *İtalya'ya yapılan binlerce övgü arasında bu kimseler, ılımlı bir denetimden yana, ama gerçek ve tam bir mandaya karşı olduklarını söylerler*.[493]

İspanya'nın İzmir Konsolosu, İstanbul Elçisi Servert'e rapor gönderdi:

> İzmir'in işgalini oldukça detaylı olarak aktarmaktadır. Buna göre, işgalden birkaç gün önce biri Amerikan, diğeri İngiliz iki amiralin ve ardından Amerikan *Arizona* savaş gemisinin İzmir'e gelmiştir. Bundan birkaç gün sonra 13 Mayıs'ta bir İngiliz ve bir Fransız savaş gemisi İzmir'e demirlemiş ve bu gemilerle gelen iki yüksek rütbeli denizci, İzmir Valisi ve İtilaf Devletleri Yüksek Komiserleriyle görüşmüştür. 14 Mayıs günü akşamüstü, karma kuvvetlerin körfezdeki hisarlara karaya çıktıkları ve birçok birliğin İtilaf Devletleri yetkililerinin bulunduğu binalara bekçilik yaptıkları gözlenmiştir. Tam bu sırada, şehrin ileri gelen Rumları toplanmış, burada Yunan Hükümeti Delegesi, Yunanistan Başbakanı Venizelos'un bir mektubunu okumuştur. Mektupta; Paris Konferansı'nda alınan kararlar sonucunda, Yunan kuvvetlerinin İzmir'i işgal etme mandası kazandığı; yarın bu kuvvetlerin şehre geleceği ve Rum halkının özleminin bir kısmının gerçekleşeceği belirtilmektedir. Venizelos mektubunda, Yunanistan'ın son Balkan Savaşı'na kadar boyunduruk altında ezilmiş olmasından dolayı, kendilerince aynı boyunduruğun kimseye dayatılmayacağını bildirmektedir. Venizelos İzmir'deki Rumlara, şehirdeki diğer ırk ve dinlerden unsurlarla ilişkilerinde ketum ve ihtiyatlı davranmalarını tavsiye etmektedir. Öte yandan, Yunanistan'ın isteklerinin gerçekleşmesi için İtalyan Hükümeti'nin birçok katkısı olduğunu belirtmekte; bu nedenle Rumlardan İtalyanlar lehinde tavır göstermelerini istemektedir.
>
> Konsolos raporunun devamında, 15 Mayıs günü saat 8.30-9.00 arasında Yunan askerlerinin, çılgın bir Rum kalabalığının karşılaması eşliğinde karaya çıktığını ve Konak istikametinde yürüyüşe geçtiklerini yazmaktadır. Öğleden hemen sonra geçit normal bir şekilde ilerlerken Konak Meydanı'nı geçip büyük kışlanın Türk mahalleleri ve semtlerine açılan yol ayrımında, bir yaylım ateşi başlamıştır. Yunan askerlerinin silah ve makineli tüfeklerle karşılık vermeleriyle, gerçek bir savaş rıhtıma kadar yayılmış ve uzun bir süre devam etmiştir. Yunan askerleri, teslime zorlayarak silahsızlandırdığı "düşmanlarını", koydaki Yunan gemilerine doğru götürmüşlerdir. Konsolos, çatışmalar sırasında kaldığı otel odasına da bir kurşunun isabet ettiğini; "Yunan askerlerinin izledikleri baskın ve misillemenin vahşiliğini tarife çalışmanın faydasız olduğunu, o anda başta bir fesin ölüm fermanı demek olduğunu" yazmaktadır. Silahsız ve savunmasız olmasına rağmen birçok "gariban" süngüyle öldürülmüş ya da denize atılarak boğulmuştur. Konsolos, ayaklanmanın ilk alevi söndükten sonra, "dişlerine kadar silahlı sivil Rum gruplarının", kimsenin kendilerine böyle bir görev vermediği halde, polisliğe soyunduğunu belirtmektedir. Bu gruplar, Yunan askerleriyle işbirliği içinde, şüpheli buldukları ve yalnızca Türk değil, aynı zamanda Yahudilere ait sayısız ev ve dükkâna baskın yapmış; direnişle karşılaşıp karşılaşmamalarına bakmaksızın "öldürüp yağmalamışlardır." Hatta yağma ve hırsızlık, Vilayet Hükümet Konağı binasına kadar ulaşmış; buradaki arşiv ve kitaplar parçalanmıştır. Bu aşırılıklar karşısında İtilaf Devletleri yetkilileri, Yunan İşgal Kuvvetleri Komutanı Albay Zafiriou'dan sert tedbirler almasını istemişlerdir. Bunun üzerine şehirde sıkıyönetim ve saat 20.00'den sonra sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Aynı şekilde Yunan kuvvetleri de sıkıyönetim mahkemeleri kurmuştur. Konsolos; bu mahkeme başında bulunan kişinin de, daha önce Yunanistan Konsolosluk Mahkemesi tarafından mahkeme başkanına hakaretten 2 ay hapse çarptırıldığını belirtmektedir. Yunan sıkıyönetim mahkemesinde; bir gün önce cinayet işleyen 2 askere, idam cezası verilmiş, birçok sivil de çeşitli ağır cezalara çarptırılmıştır. Raporda, idam cezası verilen 2 askerin Türk ordusuna ya da Yunan kuvvetlerine bağlı olduklarına dair net bir bilgi verilmemekle birlikte; mahkemenin yargıladığı kişilerin "asla Rum değil Türk oldukları" belirtildiğinden, bu kişilerin Türk askerleri olduğu anlaşılmaktadır. Raporda, İzmir Valisi İzzet Bey'in 15-17 Mayıs günleri arasında bir Yunan gemisinin güvertesinde tutulduğu aktarılmaktadır. Buna göre Vali, 3. gün karaya çıktığında İngiltere İşgal Kuvvetleri Komutanı ve yetkilileriyle birçok toplantı yapmış; görevini, sadece idari düzenle sınırlı olmak üzere geri almıştır. Konsolos Yunan işgal kuvvetlerinin, asker sayısının yetersiz olmasından dolayı henüz içeriye ilerlemeyi düşünmediğini yazmaktadır. Buna karşın İspanyol konsolos, Yunanlıların ilerlemeye başladığında kanlı sorunların doğacağını öngörmektedir. Zira söylentilere göre, silahlı birçok Türk, Yunan işgaline direniş için dağlara çekilmiştir. Köy ve kasabalarda birçok ölüm yaşanacak, hem Türkler hem de Rumlar, bu olaylarda

[493] La Tribuna, 24 Mayıs 1919, *Türk İçişleri Bakanı ile Bir Görüşme*, s. 1; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 58.

karşılıklı kurban gideceklerdir. Konsolos, bu şehrin tanık olduğu olayların, dünyanın herhangi birinde de yaşanabileceğini yazmaktadır. Fakat ona göre, İtilaf Devletleri Yunan işgaline izin vermek yerine, kendi kuvvetlerini kullanmış olsaydı ya da İzmir, halk silahsızlandırıldıktan sonra Yunanistan'a teslim edilmiş olsaydı, bu olayların önlenebileceğini savunmaktadır. Konsolosa göre, İzmir'in işgali ve Yunanistan'a devredilme ihtimali, tüm unsurları şaşırtmış; hatta bir süre sonra küçük esnaf ve tüccar gibi bazı Rum sınıflarında memnuniyetsizlik yaratmıştır. Zira şimdiye kadar, yabancı statüsünde vergi ve çeşitli yükümlülüklerden muaf olan bu kişiler, şimdi egemenlik karşılığında bu tür uygulamalara tabi olacaklardır. Öte yandan, Ortodoks toplumunun daha yüksek mevkilerinde yer alan idareciler, din adamları, büyük ölçekli mal sahipleri ve avukatlar; gelecekte, ülkenin siyaset ve ticaret hayatına doğrudan dâhil olabilme şansından dolayı memnuniyet duymaktadırlar.[494]

25 Mayıs 1919. Veliahd Abdülmecid; İngiliz Kralı Beşinci George'ye, Fransız Cumhurbaşkanı Poincaré'ye, ABD Başkanı Woodrow Wilson'a ve İtalyan Kral Üçüncü Vittore Emanuele'ye mektub gönderdi. *İtalyanlar "çok dostça" bir cevap verdiler*.[495]

Konya'daki 2'nci Ordu Müfettişi Ferik Cemal (Mersinli), Dahiliye Nezâretine telgraf gönderdi. *Mumaileyhin* [sabık Antalya Mutasarrıfı Ali Firuzan'ın] *İtalyanlarla birleşerek anların hidmetinde bulunması Antalya'nın işgalinde medhal-dâr olduğuna delil-i kat'i olabileceğinden, mumaileyhin şu ihanet-i vataniyesinden dolayı hakkında muktezi muamelenin icrasının pek elzem olduğu kanaatindeyim*.[496]

24.5.1919 tarihinde Fransa Dışişleri Bakanlığına *çekilen başka bir gizli telgrafta* Türkiye'nin himaye edilmesi teklifinin sadece Fransızlara değil *İngiliz ve İtalyanlara da yapıldığının sanıldığı, hükümetin himaye isteme konusunda kararlı olduğu, ancak İngiltere ve Fransa arasında tereddüt ettiği, Damat Ferit'in ise İtalya üzerinde durduğu, ayrıca İngiltere'nin Türk basınında lehine kampanya başlattığı ve İngiliz himayesi yanlısı bir İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kurulacağı bildiriliyor*.[497]

La Tribuna gazetesi, İstanbul muhabiri Francesco Bianco'nun yazısını neşretti. Bianco, *Osmanlı'nın başkentinde yapılan İtalyan ticaretinin çok kötü gittiğini bildir*mekte *ve bunun sebeplerini şöyle sıralam*aktadır: *Düzensizlik, nedensiz iyimserlik, yüzeysellik*.[498]

26 Mayıs 1919. Paris Sulh Konferansı *Dörtler Konseyinin, Orlando ile italyan delegelerinin bulunmadığı bir toplantısında Clemenceau şöyle diyor: "M. Orlando'ya, gazetelerimizi satın aldınız, dedim. Gerçeği kabul etmedi. Belge ister misiniz, diye sordum. Bence bütün bunları gün ışığına çıkarmak zorundayız... (Bu, İtalya'nın aşırı isteklerinin tartışıldığı toplantıda, İtalya'nın oynadığı oyunun ve haksız isteklerinin umumî efkâra açıklanması anlamında söylenmiş bir sözdür.) İtalyan propagandasının ingiliz basını üzerindeki etkisi konusunda Lloyd George endişesizdir. Bu konuda İngiliz umumî efkârı üzerindeki yankıları bakımından benim şüphem yok" diyor. Doğu'daki çıkarları bakımından her ikisi de İngiltere'nin karşısında bulunduğu için, gerçekte de italyan propagandası fransız umumî efkârını, İngilterere'yi olduğundan çok daha kolay etkiliyebilmiştir. Yunanlılar konusunda da italyan propagandası, bu*

---

494 Yasemin Türkkan-Tunalı, *İspanyol Diplomatik Kaynaklarına Göre I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele'de Türkiye* [Doktora Tezi], 2016, s. 278-280. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

495 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 381.

496 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 136. "Eski Antalya mutasarrıfı Ali Firuzan", "Antalya hapishanesinden 5 mahkumun kaçmasından sonra görevden alın"mıştı. Antalya'nın "işgal edildiği gün Rodos'da İtalyan generaliyle beraber"di.

497 *Ministere des Affaires Etrangeres*, Serie E Levant Turquie, Vol. 169, s. 86; Aktaran: Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (1919-1922)*, 1994, s. 34, dipnot 43.

498 La Tribuna, 25 Mayıs 1919, *İtalyan Ticaretinin İstanbul Pazarındaki Krizi*, s. 3; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 160-161.

memleketin Doğu'da ingiliz emellerine âlet olduğunu söylemek suretiyle Fransa'da sesini duyurmak şansına sahipti.[499]

Yıldız Sarayı'ndaki Şûrâ-yı Saltanat içtimaında söz alan Meclis-i Âyândan Seyyid Bey:

> [..] Yine gazetelerde okuduğum havadis arasında, hariciye nezareti ile veyahut mahallî hükûmet ile Menteşe'de bulunan (Muğla) İtalya işgal kuvvetleri kumandanı arasında teati edilen bir söz veya mukavele bulunduğu hakkında bir haber vardır. Acaba İtalya hükûmeti neden dolayı Menteşe sancağını işgal ediyor (sadrazam bu haberin hakikate uymadığının, sahte bulunduğunun gazetelerde tekzip edildiğini söyledi), evet gazete yalanladı fakat mukavele tekzip olunmadı. Hükümetçe, vükelâ heyetince böyle bir mukavele akdedilmeyeceği aşikârdır. Hattâ benim anladığıma göre, gazetelerin mukavele dedikleri şey mütareke şartnamesi olacaktır. Fakat efendim, öğrendiğimize göre, ortada bir hakikat vardır ki, bugün İtalya elân işgale devam ediyor. Hattâ Söke ile Kuşadası arasında şimendüfer hattı inşasına teşebbüs etmişler. Bu haber belki de yalandır, verilen izahatta buna dair bir şey göremedim. Kezâ, Amiral Galtorp [Calthorpe] tarafından gerek bulunan Amiral Vep [Webb] tarafından verilen notalarda Yunan askerinin [500]

Açıklamalı [ÖA1]: İktibas yarım bırakıldı. Tamamla.

Dahiliye Nezâreti, 2'nci Ordu Müfettişi Ferik Cemal'e (Mersinli) cevabî telgraf gönderdi. *Ali Firuzan Bey hakkında Antalya mutasarrıflığından bilgi istendiğini ve gelecek cevaba göre işlem yapılacağını* bildiriyor.[501]

22 Mayıs'daki talebin tekrarı cümlesinden, Aydın eşrafından bir heyet, Albay Ciano'ya telgraf gönderdiler. Yunan işgali söz konusu olduğu vechile, ehven-i şer kabilinden, İtalyanları Aydın'ı işgale davet ediyorlar.[502]

27 Mayıs 1919. Albay Ciano, Aydınlı heyete cevabî telgraf gönderdi. *Aydın'ı işgal etmelerinin şimdilik mümkün olmadığını* bildiriyor.[503]

Yunan silâhlı kuvvetleri Aydın'ı işgal etti.

> Aydın'da Millî Mücadele hareketinde aktif rol alan Âsaf Gökbel bu konuda şunları yazmıştır: "Aydın'ın Yunanlılar tarafından işgal edileceği endişesini yaşayan esnaf, Aydın'ı Yunanlılardan önce İtalyanların işgal etmesi için Kuşadası'ndaki İtalyan kuvvetlerini dâvet etmişlerdi. Fakat İtalyanlar, kendilerini dâvet eden belediye başkanı ve müftüden, halkın da kendilerini istediğine dair bir belge istediler. Böyle bir belge verilmedi ve Aydın Yunanlılar tarafından işgal edildi.[504]
>
> İzmir'den sonra işgallerini güneye doğru genişleten Yunanlıların Aydın'ı da işgal etmeleri üzerine geriye çekilen Türk birlikleri İtalyan işgal bölgelerinde çalışmalarına, İtalya'nın da hoşgörüsü ile devam ettiler. [..][505]
>
> Fransız basını da, Aydın bölgesindeki Kuvâ-yı Milliye birliklerinin, İtalya işgal bölgesinden faydalandıklarını ve bu durumun İtalya ile Yunanistan arasında bir çatışmaya yol açabileceğini yazmıştır.[506]

Francesco Bianco'nun mektubu *La Tribuna*da neşredildi. Bianco, *Sforza'nın çok önem verdiği imaj savaşında İtalya'nın yenilgisini anlatır. Sayıları az, ücretleri düşük, kötü giyimli ve kısa boylu zavallı*

---

499 Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 1964, s. 177-178.

500 M. Tayyip Gökbilgin. (2011). *Millî Mücadele Başlarken: Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına* içinde (s. 107-108). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

501 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 136.

502 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 137.

503 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 137.

504 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 137, dipnot 325.

505 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 175. Çelebi, cümlenin devamında Garbî Anadolu Kuvâ-yı Milliyesi'ne İtalyan müzaheretini önemsizleştiren ifadelerini iktibas etmedik çünkü geçerli değiller.

506 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1642-7736; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 178.

İtalyan jandarmaları Türkler tarafından iyi karşılanmakta, ancak İngiliz ve Fransızlar tarafından gönderilen gösterişli birlikler karşısında kötü bir görünüm sergilemekteydiler. Subaylarımız, fazla para harcamamak için, yabancı meslektaşlarından uzak durmaya çalışmaktaydılar. Gazeteci durumu, "bu bir üzüntü, bir utanç kaynağıdır" diye yorumlar.[507]

Corriere della Sera gazetesi, İngiliz *Morning Post*un İstanbul mahrecli bir haberini iktibas ediyor. *İzmir'in Yunanlar tarafından işgalinin Türkiye'de yarattığı etkiyi incelem*ektedir:

> Bazı yanlış bilgilere de yer verilen haberde, Türklerin İzmir vilayetinde düzensiz birlikler halinde çeteler kurma niyetlerinin sır olmadığından bahsedilmiştir. Binlerce Türkün katıldığı bu "Millî Kurtuluş Ordusu"nun düzenli orduya bağlı subayların idaresinde olduğu bilgisini vermiştir. İtalyan gazetesi bu haberlerin dışında kaynağı belirsiz ve gerçekliği tartışmalı bazı bilgiler daha vermiştir. İtalyan gazetesine göre: "Anadolu'da eski Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'in damadının kumandası altında sayıları yaklaşık 400 bini bulan Türk askerînin katıldığı bir direniş ordusu daha kurulmuştur." Bu ifade birkaç açıdan sorunlu ve eleştiriye açık bir iddiadır. Dahiliye Nazırı Mehmet Ali (Gerede) Bey'in damadının kimliği ve ismi hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir. 1874 doğumlu Mehmet Ali Bey'in damadı Ali Fuat Cebesoy'un ağabeyi Yüzbaşı Mehmet Ali Cebesoy'dur. Mehmet Ali Bey'in kızı Leyla Makbule hanımla 1919'da evlenmiştir. 1919'da yüzbaşı rütbesinde olan Mehmet Ali Cebesoy'un 400 bin kişilik bir kuvvete kumanda edecek rütbede olup olmadığı da ortadadır. Kaldı ki, İtalyan gazetesinin haberinin yer aldığı dönem bir yana, Türk ordusunun Büyük Taarruza başladığı dönemde bile 400 bin kişilik bir mevcudu yoktur. Haberin kaynağının bir İngiliz gazetesi olduğunu biliyoruz. Anadolu'da kendi kuvvetleri de bulunan bir İtalyan gazetesinin bu haberi herhangi bir eleştiri süzgecinden geçirmeden kullanması, beraberinde bir takım yanlış bilgilerin daha geniş kitlelere aktarılması gibi bir sonuç doğuracaktır. *Corriere della Sera*'nın bunun farkında olarak yayın yapması ve bu bilgi ve rakamı sorgulaması beklenirdi.[508]

İstanbul'daki Müttefik fevkalâde komiserleri içtima ediyorlar. *İstanbul'a sevk edilen iaşenin azaldığı bölgeler sadece Kuvâ-yı Milliye'nin etkisindeki bölgeler değildi*. *Yunanlılar da işgal ettikleri bölgelerdeki halkın ihtiyacını öne sürerek İstanbul'a iaşe sevkine engel oluyorlar*. *Yüksek Komiserler Yunanlıların iaşe ile ilgili engellemelerine karşı misilleme yapılmasını gündeme getirdiler*. *Fakat İtalyan Yüksek Komiseri Marquis Garroni'nin, Yunanlıların buna karşı daha sert bir karşılık verebilecekleri yönündeki uyarılarından sonra misillemeden vazgeçildi. Yunan Yüksek Komiseri'ne sunulmak üzere bir nota daha hazırlandı*.[509]

ABD'de münteşir *The Washington Post* gazetesi yazıyor: *İtalyan kuvvetleri, Söke'ye ilerledi. Türk Hükümeti, Barış Konferansı'nda, topraklarının paylaşımına ilişkin tartışmaların karşısında olduğunu bildirdi ve İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesini protesto etti. Başkan Wilson, Venizelos'un konferansa katılmadığı halde Paris'te olmasını doğru bulmadığını açıkladı. Başkan'ın ısrarcı tutumu neticesinde Venizelos Paris'ten ayrıldı*.[510]

28 Mayıs 1919. *Evening Star* gazetesi, haber neşretti. *İzmir'in işgalinde yaşanan olaylara dair Yunanistan'ı suçlayan İtalyanlara göre, farklı bir milletin yaşadığı herhangi bir toprağı işgal etme konusunda Yunanlılar yetersizdir ve Güney Arnavutluk'ta onların işgaliyle yaşanan katliam ve yakılan köylere rağmen, Venizelos iddialarının geçerli olduğu konusunda Konferans'ı ikna etmiştir*.[511]

---

[507] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 59.
[508] Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 9.
[509] FO, 371/6495, E 6780; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 557.
[510] Şebnem Oğuz-Uzuner, *Amerikan Basınında Milli Mücadele Dönemi (1918-1922)* [Doktora Tezi], 2021, s. 118.
[511] Abdullah Berk, *Amerikan Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1922)* [Yüksek Lisans Tezi], 2020, s. 88.

29 Mayıs 1919. *29 Mayıs tarihli bir İtalyan belgesine göre Muğla halk*ından bir heyet, *şehirlerini işgal etmelerini istemişlerdir*.[512]

30 Mayıs 1919. *Yunan işgallerinin kendi bölgelerine doğru ilerlemesini endişeyle izleyen İtalyanlar, Güllük'deki kuvvetlerinden 300 kadarını 30 Mayıs'ta Milas'a sevk ettiler*.[513]

31 Mayıs 1919. *İstanbul'daki İtalyan polis kuvvetlerinin komutanı Albay Caprini İstanbul'dan Başkomutanlığa* telgraf gönderdi. *Albay Balduino Caprini telgrafında Mütareke İstanbul'unun bir panoramasını çizerken şöyle yazmıştır: "Zuhur etmekte olan İtalya Dostluk Cemiyeti (Partito amico Italia) eski halini almadı. Fakat, askerî ve siyasî girişimlerimiz desteklenirse, çok önemli bir güç haline geleceğine inanıyorum*."[514]

İtalya Hariciye Nâzırı Sonnino'nun Özel Kalemi Biancheri Chiappori'den Paris Sulh Konferansı'ndaki İtalya Murahhas Heyetine telgraf: Türkiye'de *aşırı fiyatları önlemek için hükümet kurumlarının denetiminde olması ve zaman yitirmeden yapılması koşuluyla özel ticari girişimler ilk anda yararlı olabilir*.[515]

> [..] o dönemde Türkiye'de çalışan İtalyan işadamlarına karşı belli bir ölçüde duyulan güvensizlik gizli bir belgeden, yani Dışişleri Bakanı Sonnino'nun özel sekreteri Biancheri tarafından Paris'e gönderilmiş bir telgraftan da açığa çıkmaktadır:
>
> > "Başlangıçta, aşırı fiyatların engellenmesi ve hızlı bir şekilde fiyat ayarlamalarının yapılması için devlet kurumlarının kontrolü altında olması şartıyla özel ticari girişimler yararlı olacaktır."[516]
>
> Biancheri, büyük olasılıkla, Doğu Ticaret Şirketi, İtalyan Doğu Bankası, Lloyd Triestino Denizcilik Şirketi ile İtalyan Denizcilik Şirketi'nin Antalya'daki temsilcisi olan Vittorio D'Arici'yi özellikle ima ediyordu: bu kişinin yönetimi ile ilgili birçok kuşku vardı ve hakkında Ferrante, Türkiye'deki İtalyan askeri yetkilileri, Sforza, Tittoni, özellikle de bu karanlık kişinin büyük koruyucusu olan Nogara'yı içine çeken bir tartışma ortaya çıkmıştı. D'Arici olayı, bizim Türkiye'deki müteahhitlik, ticari ve diplomatik girişimlerimiz konusunda kuşkusuz hiç iç açıcı olmayan bir tablo ortaya koyar.[517]

31 Mayıs'ta General Battistoni ile Menteşe Sancağı'nın sivil Türk yetkilileri Muğla'da bir araya gelir. Sivil yetkililer generale, İtalyanların askeri koruması altında bağımsız bir hükümet kurulmasını bile önerirler. Öneri Sonnino'ya kadar iletildi, ancak o, biraz da o bölgede Yunan saldırısı tehlikesi olmadığını düşündüğü için, kabul etmedi. Ancak Türkler ısrar etti: Türk egemenliği sona erdiği takdirde kendilerini seve seve İtalya'ya bırakacaklarını, ama bu arada olası Yunan saldırılarına karşı askeri direniş örgütleyeceklerini bildirdiler. Bu öneriye çok şaşıran Sonnino, işgal birliklerimizin görevinin siyasal sorunlara karışmadan, asayişi korumakla sınırlı olduğunu yinelemekle yetindi.[518]

İki Katolik gazete [Romalı "Corriere d'Italia" ve Milanolu "d'Italia"], *gazetecilik mesleğiyle hükümet casusluğunu birleştiren Ernesto Insabato'nun Lozan'dan gönderdiği bir mektubu yayımlayarak öne çıkar. Insabato'nun yazısının konusu İsviçre'deki Türk ileri gelenlerinin yaptığı bir toplantıdır. Yazıya göre, kongreye katılanlar herhangi bir paylaşımı, dahası, herhangi bir nüfuz bölgesini kabul etmeme,*

---

[512] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 114, dipnot 223. Çelebi, bu olayı "inandırıcı" bulmuyor. Fakat işin doğrusu şu olmalıdır. "Muğla halkı" arasında vatanperver, idare-yi maslahatçı, işbirlikçi tipler, tabiî olarak bulunuyordu. İtalyanlar, elbette ki işbirlikçi bir heyeti "Muğla halkı" şeklinde tavsif ve mübalağa edecekti.

[513] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 107.

[514] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 50.

[515] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 59.

[516] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 162.

[517] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 59.

[518] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 61.

en fazla bütün Türkiye üzerinde, Türkler tarafından seçilen tek bir devletin mandasını kabul etme kararı almışlardı.[519]

İsviçre'deki en önemli İtalyan ajanlarından biri, Donanma subayı Accame tarafından desteklenen Ernesto İnsabato'dur. Onlarla ilgili olarak Bern'den gelen 22 Nisan ve 17 Mayıs 1919 tarihli iki gizli Fransız raporu, bu ikilinin İtalya'nın yalnızca Türkiye'nin bütünlüğünü değil, gerçekten de Pantürkist ve/veya Panislamist hakların iddia edilmesi durumunda bunu da uygun göreceğine dair Sonnino adına güvence verdiklerini, Türkiye'de bir İtalyan mandası lehine olacak bir hareketi de oluşturmaya çalıştıklarını bildiriyor. Fransızların muhbiri, doğrudan Accame ile konuştuğunu ve kendisine Antalya'nın işgal edilmesinin Türklerin İtalya'ya karşı sempatilerini soğuttuğunu belirterek itiraz ettiğini dile getirmiştir. İtalyan işgalleri Yunanlıları İzmir'i işgal etme yönünde provoke etmemişler miydi?

İnsabato, yanıt olarak Antalya işgalinin taktik ve geçici özellikler taşıdığını söylemiş ve Arap dünyasında doymuş ve tatmin olmuş olan Fransa'nın ve Büyük Britanya'nın Türkiye'de İtalyan mandasına karşı çıkmayacaklarına güvendiğini ifade etmiştir. Ve eğer rapor gerçeğe uygun ise, sonunda gerçekten çok fazla şey söylemiştir:

"Yunanlıların İzmir'den sökülüp atılmalarının çok güç olduğunu gizlemiyordu. Ama eğer İtalya Türkiye'de bir manda yönetimi elde ederse, Yunan işgaline engel olamasa bile, orada yaşayan Türkleri aktif biçimde destekleyecek, Yunanlıların İzmir'i işgalini bir ölçüde sınırlandıracak, uzun erimde Yunan işgalini sürdürülemez hale getirecek, hatta işi Yunan işgali altındaki bölgede kargaşa çıkarmaya kadar götürebilecektir. Ve bu, İtalya'nın Yunanlıların zaaf gösterdiği bir durumda, düzeni sağlamak için kenti işgal etmesini sağlayacaktır; bu da Türklerin çıkarına olacaktır."[520]

Mayıs 1919. "İtalyanların İzmir'e doğru Anadolu kıyılarına" çıkardığı kuvvetlerle "St. Jean de Maurienne Antlaşması'na dayanarak" İzmir'i işgâl edeceği "korku"su, İtilâf Devletlerinin İzmir'i işgâl için Yunan'ı tavzif etmesinde epey etkili olmuştur.[521] Bir taraftan İzmir Yunan'a işgal ettirilirken diğer taraftan da Mustafa Kemal Anadolu'ya gönderilmiştir:

İstanbul'daki İtilaf Yüksek Komiserlerinden yalnız Kont Sforza diğerlerinden farklı bir politika takip ediyor, barış şartlarına karşı ortaya çıkmış Türk Milliyetçi Mukavemet hareketine güveniyordu. *İleri* Gazetesinin sahipleri olan Celal ve Sedat Nuri adındaki iki gazeteci kardeş kanalıyla, o günlerde işi gücü olmadan İstanbul'da dolaşan ve İtilaf isteklerine karşı çıkılması fikrini yaymaya çalışan Mustafa Kemal ile temas kurdu. Hatta daha da ileri gidip, Mustafa Kemal'i korumaya başladı. İstanbul'daki İngiliz Askeri Polis Şefi, İtilaf Devletleri aleyhindeki faaliyet dolayısıyla Kemal Paşa'nın tehlikeli davranışına bir son vermek için tevkif edilip, Malta'ya sürülmesini teklif ettiği zaman, Mustafa Kemal'e İtalyan Elçiliğine sığınabileceğini teklif eden Kont Sforza olmuştu.

Kont Sforza'nın, Mustafa Kemal'in Anadolu'da bir isyan başlatma planlarını ta başından bilmekle kalmayıp, kendisini desteklediğine, İtalyan yardımı ve sempatisini taahhüt ettiğine dair yeteri kadar delil de vardır. Mustafa Kemal'in 3. Ordu Müfettişi olarak tayin edilip 1919 Mayıs'ında Erzurum'a yollanması hareketinde de şüphesiz parmağı vardı. Zira 19 Mayıs'ta, Yunanlılar'ın İzmir'e asker çıkarmalarından dört gün sonra o tarihte İngiliz askeri bölgesi içinde bulunan Samsun'a çıkması izni İtalyan Yüksek Komiserinin isteği üzerine verilmişti Mustafa Kemal'e.[522]

İstanbul'daki bazı Britanya ajanları ilk işgal günlerinde (onu) Malta'ya göndermeyi tasavvur etmişlerdi. Bu tasavvur öğrenilir öğrenilmez Mustafa Kemal'in dostları gelerek tehlike vukuunda kendisine İtalyan sefarethanesinde bir ilticagâh bulunabilip bulunamayacağını bana sordular. Ben İtalya'nın, eski kahraman bir

---

[519] Corriere d'Italia, 31 Mayıs 1919, *Küçük Asya'da Asılsız Yunan Talepleri ve İtalya-Türkiye Çıkarları*, s. 1; d'Italia, 1 Haziran 1919, *Küçük Asya'da Asılsız Yunan Talepleri ve İtalya-Türkiye Çıkarları*, s. 1; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 67. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

[520] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 198-199.

[521] Taner Baytok. (2007). *İngiliz Belgeleriyle Sevr'den Lozan'a* içinde (s. 46). İstanbul: Doğan Kitap.

[522] Alexander Anastasius Pallis. (1997). *Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)* (O. Azizoğlu, çev.) (2. baskı) içinde (s. 86). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

> hasmı korumayı şüphesiz reddetmeyeceği cevabını verdim. Bu cevabım... Mustafa Kemal'in tevkifine ait her türlü projeden vazgeçilmesi için kâfi geldi.[523]
>
> Anadolu'daki Kemalist hareketin başlangıcında İtalyanlar'ın dağınık asilere büyük yardımı oldu. Antalya limanından içerilere yalnız silah ve cephanenin serbestçe geçişine izin verilmekle kalınmamış [..] üs olarak kullanmalarına da ses çıkarılmamıştı.[524]
>
> Milli Mücadele hareketiyle irtibat halinde olan ve fiilen savaşta olmasına rağmen düşman muamelesi görmeyen tek Müttefik İtalya'dır ve Ankara ile Batı Avrupa arasındaki temel bağlantı Antalya'dan geçmektedir.[525]

1919 yazında sadrazam, İtalyan yüksek askeri temsilcisi Kont Sforza'yı aramış ve İtalya'nın İzmir'de bir halkoylaması istemesini rica etmişti. O zamanlar, böyle bir oylamanın sonucu büyük çoğunlukla İtalyan işgalinden yana çıkacaktı. Türk direnişinin liderleri bunu haber aldıklarında Sforza'dan bunu yapmamasını, çünkü eğer İtalya İzmir'i işgal ederse Türk direnişinin İtalya ile savaşmak zorunda kalacağını ve bunu yapmak istemediklerini belirttiler. Sforza buna karşılık, İzmir'de Yunanlılar'a karşı Mustafa Kemal'i desteklemeyi önerdi.[526]

Mühim bir detay var. *Sforza 1907 senesinde, panislamizm üzerine bir analiz hazırlamıştır. Ona göre teoride İstanbul'daki Sultan'ın halife unvanını almaması gerekmektedir. Ancak, panislamik bir hareket gerçekten de mevcuttur ve güçleri önemsenmeyecek veya azımsanmayacak gibi değildir*.[527] Başka bir deyişle Hılâfet-saltanatın birbirinden ayırılmasını isteyen Sforza, istikbalde hılâfet-saltanatı ayıracak ve her birini ilga edecek olan Mustafa Kemal'i desteklemektedir.

Milliyetçi kisveye bürünen İttihadçılara mütemayil Carlo Sforza; *Samsun'a gitmesinden önce birkaç kere Mustafa Kemal ile görüşmüş ve kendisine, ne denli önemli bir şahsiyet olacağı henüz bilinmemekle birlikte, koruma ve yardım teklif etmişti*.[528]

Daha Mayıs 1919'da, İtalyan Sömürge Enstitüsü (Istituto Coloniale Italiano) Başkanlığı, Başbakan Orlando ve Dışişleri Bakanı Sonnino'ya gönderdiği bir telgrafta, "Anadolu'da; İtalya'ya ayrılan bölgelerde demiryolu yapımına önem verilmesinin yararından ve gerekliliğinden" söz etmiştir.[529]

Mayıs 1919 nihayeti. Sadrazam Damad Ferid Paşa, İtalyan Fevkalâde Komiseri Carlo Sforza'yı ziyaret etti. İtalyanları Müttefik bloğunu çatlatmaya matuf diplomatik manevra icra etmeye çalışmıştır:

> Sforza ve Ferid Paşa arasındaki görüşme, Yunanlıların İzmir çıkartmasından iki hafta sonra, dolayısıyla 1919 yılının Mayıs ayında gerçekleşti. Sadrazam, İtalya'nın "şövalyevari ve bonkör" tutumu nedeniyle Türkiye'deki popülaritesini uzun uzun övdükten sonra, Yunanistan çıkartmasının, eninde sonunda yabancı düşmanlığının tetikleyeceği kanlı katliamlara yol açacak bir hakaret olduğunu söyleyerek şikâyet etti (ve son derece de haklı çıkacaktı). Bu tutum, diğer Avrupa ülkeleri tarafından da takdir gören bir hakaretti. Ve samimi bir itirafta

---

[523] Gotthard Jaeschke. (1971). *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri* (C. Köprülü, çev.) içinde (s. 101). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

[524] Alexander Pallis, *Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)*, 1997, s. 87.

[525] Ali Satan. (2010). (Der.). *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1920* (B. Özsöz & S. Demirci, çev.) (2. baskı) içinde (s. 76). İstanbul Tarihçi Kitabevi.

[526] Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 134, sonnot 11.

[527] Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 54, dipnot 45. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

[528] Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 54.

[529] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 157-158. "İtalyan Sömürge Enstitüsü'nün aylık organı olan *Rivista Coloniale* dergisinde Anadolu hakkındaki haberlerin, İtalya'nın sömürgeleri olan Libya ve Somali'ye ait haberlerin bulunduğu bölümde verilmesi dikkat çekicidir." (Çelebi, 2002, s. 249, dipnot 118.

bulunurcasına ses tonunu değiştirerek, "Ah! Eğer İzmir ve vilayetleri, Türklerin sevdiği bir güç tarafından işgal edilseydi, her şey farklı olurdu tabii ki!" dedi.

Sforza bu çıkışı bekliyordu ve yorum yapmadı. İtalyanlar, Mayıs ayının başlarında Türk kıyılarının çeşitli noktalarına çıkartma yapmıştı ve Yunanlıları İzmir çıkartması için tahrik etmemiş olsalar da, Versailles'da karşılaştıkları hayal kırıklıklarını telafi edebilme uğruna bir an önce kartlarını açma derdine düştüklerinden, bu durum işlerine gelmişti.

Ferid, "Neden İtalya İzmir'de halkı referanduma çağırmıyordu?" diye açıklama yapma zorunluluğu hissetti. Böylelikle Yunanistan yerine İtalya'nın işgali oybirliğiyle kabul edilmiş olurdu.

Kont Sforza içinden, "Abdülhamid'in otuz yıl boyunca eşsiz bir ustalıkla sergilediği eski oyunu oynuyor: Güçler arasında kıskançlık yaratarak, onlar didişirken Türkiye'nin bağımsızlığını garantilemeye çalışıyor," diye düşündü ama ağzını açıp tek kelime etmedi. Sadrazam ise bu sessizliği diplomatik bir sessizlik olarak nitelendirdi ve Müttefikler arasına ustaca nifak soktuğu düşüncesiyle gönlü rahat ayrıldı Tarabya'dan.[530]

Kont Carlo Sforza:

Wilson, Lloyd George ve Celemenceau ile birlikte belki hatalarının en ağırını işledi ve Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'i almalarına müsaade etti. Çanakkale'de İngiliz-Fransız ordularına karşı büyük başarısıyla ün yapmış olan genç Kemal, o zaman İstanbul'da hiç kimsenin düşünmeye bile cesaret edemeyeceği bir şeye tek başına karar verdi: Türkiye, Yunanistan'a ve gerekirse İtilâf Devletlerine karşı direnecektir.

Doğuştan hatip olan Kemal, Samsun Camii'nde bir nutuk söyleyerek Türk halkına imdat çağrısında bulundu; bir hafta sonra nutku, Müslüman ülkelerde haberlerin yayıldığı o esrarengiz hızla yayıldı ve Türkiye'nin bütün camilerinde tekrarlandı. O sırada İstanbul'da İtalya Yüksek Komiseri olarak bulunuyordum, Sadrazam bana gelip dedi ki:

-Kendisini sevdiğinizi bilirim; ama O bir çılgındır, kendisini kurtarmak gerek. Sultan, geri dönmesi için kendisine emir verecek, döner dönmez İtalya'ya bir gezi yapmasına müsaade eder misiniz?

-O geri dönmeyecektir.

diye cevap cerdim ve o anda zavallı Damad Ferid'in gözlerindeki dehşeti ve aynı zamanda hayranlığı okudum. Kendi kendime, genç asiye hiçbir Türk'ün karşı durmayacağını söyledim. Nitekim öyle oldu.[531]

Sforza, Yunan'ın karşısına Mustafa Kemal'i çıkartarak Anadolu'da milliyetçiliği tahrik siyasetinin iptali anlamına geleceği için, Sadrazam Ferid Paşa'nın teklifini kabul etmemiştir denilebilir:

1919 yazında sadrazam, İtalyan yüksek askeri temsilcisi Kont Sforza'yı aramış ve İtalya'nın İzmir'de bir halkoylaması istemesini rica etmişti. O zamanlar, böyle bir oylamanın sonucu büyük çoğunlukla İtalyan işgalinden yana çıkacaktı. Türk direnişinin liderleri bunu haber aldıklarında Sforza'dan bunu yapmamasını, çünkü eğer İtalya İzmir'i işgal ederse Türk direnişinin İtalya ile savaşmak zorunda kalacağını ve bunu yapmak istemediklerini belirttiler. Sforza buna karşılık, İzmir'de Yunanlılar'a karşı Mustafa Kemal'i desteklemeyi önerdi. Daha 1919 Şubatı'nda Sforza, Mustafa Kemal'e açıktır ki şunu söylüyordu: "Başınız derde girerse bu sefaretin emrinizde olacağından kuşkunuz olmasın.[532]

1919 yazı. 14 Mayıs 1924'de düşürülen İtalyan Ceza Mahkemesi davasının tutanaklarına göre:

Roma Emniyet Müdürlüğü'nden, yabancıları izlemekle görevli bir komiser, **Vehip Paşa ve Abdülhamid Said'in, 1919 yılının ikinci yarısından bu yana Mustafa Kemal'e silah temin ettikleri**ni iddia eder. **Yükler, Cenova veya Venedik limanlarından, Paşa'ya ait vapurlara yüklenmekteydi. İtalyan hükümetinin konudan bihaber olması mümkün değil. Vehip'in, silah kaçakçılığının yanı sıra İtalya'dan Türkiye'ye kokain, daha doğrusu novokokain (kendi deyişiyle kanuni) ticareti de yaptığı meydana çıkar**. En büyük İtalyan ekonomistlerden

[530] Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 53-54.
[531] Bilâl N. Şimşir. (2011). *Atatürk'ün Hastalığı* (2. basım) içinde (s. 167). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
[532] Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 135, sonnot 11.

olan Senatör Maffeo Pantaleoni, iki komünist genç ile babası ve tüm ailesi Kerenskij, dolayısıyla da Lenin taraftarı olması hasebiyle Bolşevik olması mümkün olmayan Valentino Schreider'i savunmak için Arezzo'ya gelir. General Gianpietro, 1920 yılında Vehip Paşa'nın, o dönemde başbakan olan Giolitti ile dışişleri ve savaş bakanları Sforza ve Bonomi tarafından İtalyan hükümeti için Arnavutluk'a, resmi bir göreve yollandığını açıklar. Sadık bir D'Annunzio taraftarı olan Giampietro için, Vehip Paşa ve Abdülhamid Said'in üye olduğu İslami Cemiyet, azınlıklarla ilgili bir cemiyetten çok farklı olup Yüzbaşı Renzi, General Capello ve Saygıdeğer Di Scalea tarafından desteklenen İtalya sempatizanı bir cemiyettir.

İtalyan diplomasisinin müşaviri, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Senatör Contarini, mahkemenin sorularına yazılı cevap vermek için kendi değerlendirmelerini yapmak istediğini söyler. Aynı yorum Roma'daki Türk Büyükelçi'den de gelir. Arnavutluk Elçisi ise Vehip Paşa'nın İtalyan hükümeti adına yaptığı işleri teyid eder ve Paşa'nın savaş esnasında, hâlihazırdaki Türkiye Cumhurbaşkanıyla olan kişilik uyuşmazlığı nedeniyle kendisini tayin ettirdiğine dikkat çeker.[533]

Haziran 1919. Britanya Hariciye Nezâreti *"İtalyan işgallerinin devam etmesi halinde iyi ilişkiler sona erebilir" diye açıklama yapıyor*.[534]

1 Haziran 1919. Paris'deki Sidney Sonnino, *1 Haziran'da ilgili askeri yetkililere hiç bir nedenle Söke ve Kuşadası'ndan ayrılmamalarını ve hatta Manisa'yı da işgal etmelerini emretti*.[535]

Konya'daki İtalyan kuvâ-yı işgaliyesi, *bayramlarını askeri geçit yaparak ku*tluyor.[536]

İtalya Genelkurmay Başkanı Yardımcısı General Pietro Badoglio, Abano'dan Barış Konferansındaki İtalyan heyetine 1 Haziran 1919 günü gönderdiği telgrafta Ayvalık'a çıkartma yapan Yunan birliklerine halkın da yardım ettiği, jandarmanın taarruz ettiği ve Fransızların Osmanlı sadrazamı ve dahiliye nazırının Fransız dostu bir dernek kurmalarına yardımcı oldukları gibi çeşitli bilgiler verilmiştir. Söz konusu telgrafın başında Mustafa Kemal Paşa hakkında verilen bilgi şöyledir: "İstanbul'dan, aralarında şimdi kendisi İzmir vilayetinde bulunan Kemal Paşa'nın da olduğu sekseni kurmay, yaklaşık 300 subayın çeteye katıldığı haberi geliyor."[537]

Menteşeliler Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Muğla ileri gelenleriyle yaptığı toplantıda, Yunan işgal tehlikesine karşı İtalya'nın yardımını istemeye karar verdi. Seçilen bir kurul, Marmaris'te İtalyanlarla görüşmeye gönderildi.[538]

1 Haziran 1919 itibarıyla Kuşadası Mevki Kumandanı Albay Alessandro Ciano, Bodrum Mevki Kumandanı Yüzbaşı P. Pontremoli*, Güllük Mevki Kumandanı Yüzbaşı G. Biancheri, Fethiye Mevki Kumandanı Yüzbaşı E. Stretti ve Marmaris Mevki Kumandanı Teğmen Berardinelli'dir.[539]

---

533 Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 124. İktibasdaki **vurgular** tarafımıza aiddir.

534 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 61.

535 AP, F. 7737, 116; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 116.

536 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 140.

537 *USSME*, E-8-87/22; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 16.

538 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 294.

* Bir gazetede, "Pontremoli" soyisminin İzmir Yahudileri tarafından da istimal edildiğini öğreniyoruz: "Havraya vardığım zaman Karataş musevi mektebi müdürü ve bu yolun öz yolcularından Pontremoli Bey bir konferansa başlamak üzereydi. Dinlediğim hitabe hakikaten çok mühim ve çok esaslı noktaları ihtiva ediyor ve museviliğin hakiki vaziyeti ve Türkiyedeki musevilerin Türklük iddia edebilmek için Türkçe konuşmak mecburiyetinde bulunduklarını çok güzel izah ediyordu." Vakit, 24 Eylül 1933, *Memleket Haberleri: İzmir Havzasında*, s. 6.

539 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 126-127.

1 Haziran günü Çine yolunu keşfetmek üzere 2 otomobille bir teğmen ve bir miktar İtalyan askeri Çine'ye hareket ettiler.[540]

Sosyalist *Avanti!* gazetesinin haberine göre İsviçre'deki *Türk* ve *Türk Yurdu* nam İttihadçı dernekler, *Cenevre'de protesto toplantıları* icra etmişlerdir.[541]

2 Haziran 1919. İzmir'deki Yunan Fevkalâde Komiseri Stergiadis, Paris Sulh Konferansında bulunan Başvekil Venizelos'a telgraf gönderdi. *İzmir ve İstanbuldaki İtalyan propagandasının Türkleri tahrik ederek, onları Yunanlıların ilerleyişine karşı kullandığına işaret* ediyor. *Ayrıca, Türklerin İtalya tarafından Avusturya silahlarıyla silahlandırıldıklarına dair bir bilgi iletmiştir*.[542]

İtalyan İşgal Kuvvetleri, Yunan'a karşı Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetlerini (zamanla Sivas'daki Mustafa Kemal'in Heyet-i Temsiliyesine bağlanacaklar) ve Kuvâ-yı Milliye'yi lojistik ve stratejik olarak el altından destekliyor:

> Bu arada Yunanlar ve İngilizler İtalya'nın Türk isyancılara silah sağladığından kuşkulandıklarını dile getirdiler. Böylece, Türk Kurtuluş Savaşı boyunca devam edecek bir suçlamalar, karşı suçlamalar ve resmi yalanlamalar dizisi başlamış oldu. Çok geçmeden Türkler Italya'dan silah istemeye başladılar ve bu durum, Türkler karşısındaki güvenilirliklerinin büyük bölümünü bu konuya dayandıran Anadolu'daki yetkililerimizi ve diplomasimizi büyük sıkıntıya soktu.
>
> İtalyan Silahlı Kuvvetleri'nin çetecilere de, Kemalist düzenli orduya da hiçbir zaman doğrudan silah sağlamadığı, ama bazı tüccarların etkinliğine yardımcı olduğu gerçeğe en yakın varsayımdır. Ancak bu etkinlik 1921 yılının ortalarına kadar, Müttefiklerarası anlaşmalar nedeniyle, zorunlu olarak yasadışı olmuş ve gizli kalmış, dolayısıyla da belgelenmemiştir. Bunun dışında İtalyan yetkililer, Yunan işgaline karşı Türk siyasi ve askeri örgütlenmesine kolaylık sağlamış ya da onu (ender durumlar dışında) hiç rahatsız etmemiş ve isyancılar saldırıları için İtalyan bölgesinde rahat üsler oluşturabilmişlerdir.[543]

"Ovası verimli, zengin ve tarıma elverişli olan" Milas da 2 Haziran'da bir tabur İtalyan askeri tarafından işgal edilmiştir. *İşgal azınlıklar tarafından coşkuyla karşılanmıştır. Milas'ın yerli musevilerinden Yasef Levi'nin evi İtalyan komutana tahsis edilmiş ve balkonuna İtalyan bayrağı asılmıştır*.[544]

2-3 Haziran 1919. *İtalyan Ege İşgal Kuvveti Komutanı General Battistoni, 2-3 Haziran 1919'da Milas ve Muğla'yı ziyaret etmiş ve yetkililerle görüşmüştür. Bu ziyarette, "Halk ve sivil yetkililer tarafından iyi karşılandığını" yazan General Battistoni, Albay M.Şefik Bey tarafından protesto edilmiştir*.[545]

3 Haziran 1919. *La Tribuna* gazetesi "Türkler, Aydın Vilayetinde Yunanlara Karşı" nam haber neşretti. *Türk çeteleri*nin *Aydın'da demiryolu köprüsüne saldırdıkları*nı yazıyor.[546]

4 Haziran 1919. *Marmaris'teki İtalyan yüzbaşı, Muğla Kurulu'na, "Yunan işgali halinde savunmaya geçerseniz engel olmayız" dedi. Muğla temsilcileri, Yunan işgaline karşı İtalyan kuvvetlerinin Kuvayı Milliye ile birlikte hareket etmesini istediler.*[547]

---

[540] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 109.
[541] Avanti!, 1 Haziran 1919; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 67.
[542] Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 197. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.
[543] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 62.
[544] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 108.
[545] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 107.
[546] Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 10.
[547] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 301.

> İtalyanlar, halkın zayıf noktalarını çok iyi tespit etmişler ve bundan da yararlanmak istemişlerdir. Okul, hastahane, postahane gibi kurumlarla halka hizmet verirken kendi propagandalarını da yapmışlardır. Bundan başka, İtalyan işgal bölgesinde Kuvâ-yı Milliye'nin teşkilatlanabilmesi ve Yunan işgal bölgelerinden göç etmek zorunda kalan halkın İtalyan işgal bölgesine sığınmaları o günün şartlarında, Türklerde İtalyanlara karşı, gerçek niyetleri dikkate alınmadan ve "ehven-i şer" oldukları için bir sempati oluşturmuştur.[548]

Musalı ve Efes İtalyan birliklerince işgal edildi.[549]

> Güneyde de 4 Haziranda Nazilli işgal edilince, Denizli tehdit altına düşer. İttihatçı Müftü Ahmet Hulûsi'nin ilk günden sağlamaya çalıştığı direniş, bu durumda hızla gelişir. Millî müfrezeler kurulur. Menderes'in Güneyinde İtalyanlar, direnişi cesaretlendirir ve kolaylaştırır. İtalyanlar Çine'ye gelir ve Çine'de karargâhını kuran 57. Tümen Komutanı Şefik Aker, Yörük Ali gibi efeleri çağırır ve Muğlalı İttihatçı Hacı Süleyman Efendi'nin de çabalarıyla millî müfrezeler kurar. Yunanlıların Menderes'in Güneyine geçmesini İtalyanlar engellerler...[550]

5 Haziran 1919. *İtalyanlar 5 Haziran günü, bir tuğgeneralin idaresinde ve 4 makinalı tüfek ile 200 kişilik piyade kuvvetiyle Ahiköy (Yatağan) ve Çine'yi işgal ettiler*. [..] *Çine'deki İtalyan kuvvetleri önceleri bir piyade ve ağır makinalı tüfek bölüğünden ibaretken, Yunan işgalleri geliştikçe, İtalyanlar da takviye birlikleri gönderdiler. Yeni İtalyan birlikleri; bir Bersagliere* [nişancı piyade] *taburu ile 3 ağır makinalı tüfek bölüğü, iki piyade bölüğü ve bir dağ topçu bataryasından ibaretti*.[551]

57'nci Fırka Kumandanı Miralay Mehmed Şefik'in (Aker), 1937'de neşrettiği hatıratında belirttiğine göre, Çine'deki İtalyan tuğgeneralle hükümet konağında mülakat etmiş, *Çine'ye hangi amaçla geldiklerini* sormuş, İtalyan tuğgeneralden *halkın isteği ve hükümete yardım amacıyla geldikleri* cevabını almıştır.[552]

Burdur'daki 12'nci Fırka Askerlik Dairesi Reisi İsmail, Bâb-ı Âlî Harbiye Nezâretine telgraf keşide eyledi. Telgrafnamenin birer sureti de Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Riyasetine ve Sadarete gönderilmiştir:

> 1- Antalya'da İtalya politik temsilcisi -ki eski Antalya Konsolosudur- Marki Cranti, yanında askerî danışman bir subay ve bir tercüman ile ve otomobille 4 Haziran 1919'da Antalya'dan Burdur yoluyla Konya tarafına gitmiştir. Antalya-Burdur-Bolvadin arasında yapılan demiryolunu incelediklerini söylemişlerdir. Belediye Başkanı ile temaslarında taşıma araçları ihtiyacı ve demiryolu yapımına kadar Antalya-Burdur-Bolvadin yolundan otomobil işlettirilmesi ve yardım gereğinden söz etmişlerdir. Daha önce, 17-22 Mayıs arasında aynı kurul, Marini adında emekli bir İtalyan generali ile İzmir'den Burdur yoluyla Antalya'ya ve Antalya'dan Elmalı ve Finike'ye gitmiştir. Orman ve maden keşfinde bulunduklarını söylemişlerdir. Elmalı hükümetinden ilçenin yiyecek ve giyecek ihtiyacını sormuşlardır. Aynı temsilci, bir İtalyan teğmeni ile birlikte 24-26 Mayıs tarihlerinde Antalya-Burdur-Isparta-Eğridir şosesinde bir dolaşma yapmışlardır. Finike ve Elmalı yönünde Palermo Sanayi Okulu Müdürü Pace adında öteki bir İtalyan eski eserler aramıştır. İtalyanların Antalya'da demiryolu gereçleri gelmesini beklediklerini ve Antalya, Fethiye ve Konya hatlarını yapacaklarını söylediklerini, Antalya Askerlik Dairesi bildirmiştir. Özetle biri geliyor, öteki gidiyor ve işgal hazırlıkları yapılıyor.
>
> 2- Wilson ilkelerine rağmen, İtalyanların Antalya kıyı ve gerilerini himaye bölgeleri saydığı anlaşılmaktadır. Antalya'da bir sağlıkevi açmışlardır. Parasız hasta bakıp ilâç verdikleri duyulmaktadır. Ekonomik durumu büsbütün ellerine almışlardır. Elmalı ve Burdur'a doktor ve ilâç göndermek düşünceleri vardır. İslâm eşrafını elde etmeye çalışıyorlar. Zayıf noktaları biliyorlar, gönülleri kazanmak ve duygularla uğraşmak istedikleri seziliyor. Fikren değilse de, ihtiyaç noktalarından çevre, herşeye elverişlidir... 12. Tümen Askerlik Dairesinde sağlık durumu, yolların perişanlığı ve ilkelliği, âsayişsizlik, jandarmaya eşkiya karıştırılması konularıyla ilgili raporlarım, Ordu Askerlik Başkanlığına daha önce sunulmuştu. Yabancıların önce davranmalarına yer

[548] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 138.
[549] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 108.
[550] Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 3, s. 1250.
[551] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 109.
[552] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 109.

bırakılmaksızın, birşeyler yapmak olanağı var ise, hemen başlanması gereklidir. İslâm halkın, nüfus çokluklarını ve yoğunluklarını belgelemeye yetecek ölçüde erginlikleri yoktur. Özellikle Malta, Girit, Dimyat ve öteki yerlerden gelen mozaik Antalya nüfusu ve aşiretlerinde genel bilinç ve hatta vatandaşlık bilinci belirmemiştir. İtalyan ajanlarının, kolaylıkla halkta görüş ve düşünce yanlışlığı uyandırmaları beklenir. Gizlice halktan oy pusulaları topladıkları söylenmektedir.[553]

Francesco Bianco'nun telgrafı *La Tribuna* gazetesinde neşredildi. Bianco, *Yunanlara, Fransız-İngiliz basını tarafından genellikle Türklere yapılanlara benzer, kabul edilemez hakaretler yağdınr. Aşağılık ve küstah Yunanlar yüzünden Batı'nın Doğu'ya karşı ölümcül bir mücadeleye sürüklendiğini, "Yunan tüccarların pis ve yırtıcı tırnakları"nda İzmir'in tıpkı Selanik gibi düşme tehlikesi içinde olduğunu, Anadolu'daki Rumların Atina'nın boyunduruğu altına girmek istemediğini(!), son olarak da, Yunanların gittikleri her yere acı ve üzüntü götürdüğünü* yazar. *Bianco, doğru bir saptamayla, Türkiye'yi patlamak üzere olan bir volkana benzetir*.[554]

Antalya Müftüsü, bazı dinî otoriteler, belediye reisi, belediye mütevellî heyeti, eşraf, muhtarlar ve tüccarlar tarafından tanzim edilen bir arîza, İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiserliğine keşide edildi. Britanya devleti ve milleti övüldükten sonra İtalya'nın entrikalarla Antalya'ya asker çıkardığı fakat bu işgalin Müslüman ekseriyetli Antalya ahalisince kabul görmediği ve görmeyeceği, esir olunmaktansa şerefli ölümün tercih edileceği bildiriliyor, İtalyanların tahliyesi için Britanya'nın yardımı taleb ediliyor.[555]

Açıklamalı [ÖA2]: Uzunca bir muhtıra fakat enteresan detaylar var. Tamamen iktibas et.

6 Haziran 1919. İtalya Dışişleri Bakanlığı Siyasî İşler Dairesi Müdürü Manzoni, Paris Sulh Konferansında bulunan Dışişleri Bakanı Sonnino'ya, *Trakya Müslümanları komitesinin bir üyesi için 2.600 £* [liret] *gönder*di.[556]

Francesco Bianco'nun telgrafı *La Tribuna* gazetesinde neşredildi. *Bianco Türkiye'de son derece yıkıcı bir suçun işlenmekte olduğunu, Bulgarlar ve Türklerin "Yunan küstahlığı" dışında her şeye katlanabileceğini, Türk hükümetinin felaketi önlemek için artık yalnızca İtalya'ya güvendiğini ve sonuç olarak Padişah-halifenin İstanbul'dan kovulmasının tüm İslam âleminin ayaklanmasına yol açacağını haykırır*.[557]

L'Idea Nazionale ve *La Tribuna* gazeteleri, *Türklerin Ödemiş'te Yunanlara karşı gösterdikleri direnişten sitayişle söz edilmektedir. Yunanların Ödemiş'i işgal ettiklerini duyuran gazeteler, "Türklerin çok güçlü bir direniş gösterdiklerini ve iki taraftan çok sayıda kayıp olduğunu" ilave etmişlerdir*.[558]

Bu koşullarda İtalya, Yunan tehlikesine karşı bir sığınak gibi gözükür. Nitekim, Kurtuluş Savaşımızda şerefli yeri olan Ödemiş'te kasaba ileri gelenleri Yunan İlerleyişi üzerine, İtalyan işgalini aramayı kararlaştırırlar. Jandarma Tabur Komutanı Tahir Özerk, Ödemiş Belediyesinde yapılan eşrafın katıldığı bu konudaki toplantıyı şöyle anlatır:

"Yunan kuvvetleri İzmir'den iç şehirlere doğru ilerlemekte, Ödemiş'in de işgal edileceği anlaşılmaktadır. Bu takdirde ne yapmak gerekeceğini görüşmek üzere, ilçenin her meslekten ileri gelenleri toplantıda hazır bulundu. Konuk Yarbay Halim Pertev adında biri, *daha uygar olan İtalyan işgal kuvvetlerini çağıralım* yollu bir

[553] Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 3, s. 1040-1041.
[554] La Tribuna, 5 Haziran 1919, *İzmir'in Ölümü,* s. 3; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 66.
[555] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 135-140.
[556] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 182.
[557] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 66.
[558] Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 10.

öneride bulundu ve şiddetli tartışmalara yol açtı. Sonunda Kuşadası'ndaki İtalyan Kuvvetleri Komutanı katına Bayındır, Tire ve Ödemiş'ten birer delegenin gönderilmesi uygun görüldü."[559]

Ödemiş Kuva-yı Milliyesi mensubu İhtiyat Zabiti (Yedek Üsteğmen) Şükrü (Konuk), İttihadçı Ödemiş Kuva-yı Milliyesinin İtalyan işgalini ehven-i şerren celb ettiğini belirtmiştir:

15 Mayıs 1919 günü Perşembe sabahı İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali haberi Ödemiş'e ulaştı. Herkes şaşkın, iradesiz ve bunalmış bir halde.

Aynı gün akşamı, Avukat Refik Şevket [İnce], Doktor Mustafa Şevket [Bengisu], Eczacı Tevfik [Kocaman], Jandarma Tabur Kumandanı Yüzbaşı Tahir [Fethi Özerk] ve Ödemiş'teki eşkıya takip kumandanı Jandarma Üsteğmeni Ahmet Rıfat beyler, Ödemiş Jandarma Tabur Karargâhı'nda toplanarak, memleket müdafaası için yapılması lazım gelen hususları görüştüler ve ertesi gün belediyede umumi bir toplantı yapılarak, müdafaa teşkilatının kurulmasını kararlaştırdılar.

Ertesi sabah halk belediyeye çağrıldı. Avukat Refik Şevket (İnce), memleket müdafaasının lüzumunu açıklayan veciz bir konuşma yaptı. Fakat, vatansever bir zat olan Belediye Reisi Ali Efendi o sırada hasta olduğundan, Belediye Reisi Vekili Edip Hoca ile toplantıya gelmiş olan diğer hocalar ve Ödemiş'te oturan Yarbay Iraklı Sait havayı bozdular. Bunlar şöyle diyorlardı:

"Alman gibi müttefikimiz, bol cephane ve silahımız olduğu halde düşmanla başa çıkamadık. Silahsız ve yardımsız bir şey yapılamaz. Böyle bir teşebbüs memleketin yanıp yıkılmasına ve halkın katliamına sebep olur."*

Bu menfi sözler üzerine toplantı bir netice veremeden dağıldı. Hocalardan yalnız Hacı Mümtaz Efendi müdafaa hazırlığı yapılması için çok gayret sarf etmişti.

Belediye toplantısı iyi bir neticeye ulaşmayınca, kasabanın aydınları o akşam Ticaret Odası'nda toplandılar. Yapılan konuşmalarda, İzmir'de katliam yapan Yunanlılardan önce, Ödemiş'in İtalyanlar tarafından işgalinin daha uygun olacağına karar verildi. İtalyanların Ödemiş'i işgalini talep etmek maksadıyla Kuşadası'ndaki İtalyan kumandanına gönderilecek murahhaslar seçildi. Bunlar, Avukat Refik Şevket ve Dr. Mustafa Şevket beylerdi.[560]

7 Haziran 1919. Londra'daki Yunan Büyükelçi Kaklamanos, Yunan dostu İngiliz rektör Ronald Burrows'a zata mahsus mektub gönderdi: *Size özel olarak, ilk gün* [15 Mayıs'ta] *işlenen cinayetlerin, geniş ölçüde uygulanan italyan propagandasının eseri olduğunu da söylemeliyim*.[561]

Yunanlıların kendi işgal sahalarına doğru gelmesi üzerine Dışişleri Bakanı Sonnino, Türkiye'deki bütün askerî ve sivil İtalyan görevlilere 7 Haziran'da gönderdiği emirde; "Selçuk-Aydın demiryolunun güneyine yapılacak her Yunan işgalinin düşmanca bir tavır olarak kabul edileceğini" bildirmiştir.[562] *Gerilimi tırmandırmak için işgal bölgelerinin hepsinde öteki güçlerin az sayıda asker ya da subayı vardı. Bölgemizde dolaşan bazı İngiliz ve Fransız subayların tutuklandığı bile oldu*.[563]

---

[559] Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 3, s. 1037.

* Hocaların ve Iraklı Yarbayın müşterek tahlilleri son derece gerçekçi ve doğru mülahazadır. Zaten bu fevkalade muhik mülahazaya galebe çalamayan Ödemişli İttihadçılar, İtalya müzaheretini aramaya koyulmuşlardır.

[560] Kaya Bengisu, *Koca Doktor Mustafa Bengisu*, 2006, s. 69. İktibasdaki vurgu ve köşeli parantez "[]" için ifadeler tarafımıza aiddir.

[561] Dimitri Kitsikis. (1964). *Yunan Propagandası* içinde (s. 220). İstanbul: Meydan Neşriyat.

[562] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 184.

[563] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 62.

8 Haziran 1919. İtalya Başvekâletine sunulan muhtıraya göre *Yunan işgalinin sertliği müslümanları başka bir gücü tercih etmeye zorluyor. İtalyanların halka iyi davranması, halkı onlara yöneltmiştir. Bu sempatiyi, ticarî ve ekonomik menfaate çevirmek gerekiyor*.[564]

Osmanlı tebaası, İzmirli İngiliz levanten Whittall, Muğla Mutasarrıfı Hilmi'yi ziyaret etti ve *halkın Yunanlıları mı İtalyanları mı tercih edeceği*ni sordu. Hilmi: *Halk bağımsızlığı tercih eder. Ama Yunanlılarla başka bir müstevliyi tercihe zorlansa, hiç kimsenin kuşkusu olmasın ki, diğerini tercih eder*.[565]

9 Haziran 1919. İtalyan gazeteci-istihbaratçı Ernesto Vassalo: *Venizelos'un şanslı ve yetenekli diplomasisini gösteren güzel sözler. Paris'te, yeni dünya düzeninde barışı kurmak isteyenler yapılan önerilere daha fazla önem vermeli ve güvenmeliler. Aynı gün, 15 Mayıs'ta İtalyan askerleri de Anadolu'ya çıktılar; düzeni sağlayıcılar ve yardım ediciler olarak sevinçle selamlandılar.*[566]

İtalya'nın İstanbul Fevkalade Komiseri Sforza, Hariciye Nazırı Sonnino'ya 1710/727 künyeli telgraf keşide eyledi (Vürud tarihi: 10 Nisan):

> Son ziyaretimde Sadrazam bana, kendi fikrime göre Paris'deki en hayatî vazifesinin ne olduğunu sordu; kendisine başşehrin İstanbul olarak kalması cevabını verdim ve mantıkî bir kaziyye olarak Türk hakimiyetinin asgarî seviyede sınırlandırılmasını vurgulamasını tavsiye etdim (...). Türklerin menafiinin, mümkün mertebe (...) münferid mandater idarelerden kaçınmak olduğunu; bunun yerine idarî ıslahatların üç büyük Avrupalı devlete emanet edilmesi mukabilinde Türkiye'nin kapitülasyonların kaldırıldığını görmesi lazım geldiğini söyledim. Sadrazam bana Asya Türkiye'sindeki [*Anadolu'daki*] mandalar hakkında (...) sualler tevcih etdi. Bizim en büyük menfaatimizin Osmanlı'nın toprak tamamiyeti olduğunu kendisine tekrarladım, lakin Akdeniz'deki dengelerin değişmekliğinin bize mahsus mesuliyetler getirebileceğini kendisinin de gayet iyi anladığını belirtdim. Sadrazam, benim mülahazama nazaran Asya'da kurulacak bir mandater idarenin askerî işgal gerektirib gerekdirmeyeceğini sordu. Kendisine, Hükümetimizin süngüleri tamamen dışlayan veya sembolik bir şekl-i asgariye indiren iş birliği ve uzlaşı formülünü her daim tercih edeceğini ifade ettim. Sadrazam'ın bana anlatdığına göre İngiliz Fevkalade Komiseri, Fransızların İstanbul üzerinde bir Fransız mandası elde etmek için harekete geçmesinden çekiniyormuş; kendisi (Sadrazam) üç devletli bir mandanın burada işlemeyeceğine ikna olmuş vaziyetde ve şahsen Amerikan mandasına sıcak bakıyor. Kendisine, Karadeniz'in kapıları tamamen başkalarının elindeyken Kafkasya'nın işgalini üstlenmemizin bizden nasıl taleb edilebileceğini (...) sordum.[567]

10 Haziran 1919. İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiseri Kont Carlo Sforza, İtalya Hariciye Nezâretine telgraf gönderdi. *İtalya'ya gelmekte olan eski büyükelçilerden Galib Kemali* [Söylemezoğlu] *Bey'e ve ailesine yardımcı olunmasını iste*mektedir.[568]

11 Haziran 1919. Rodos'daki İtalyan Kumandanlıktan Başkumandanlığa rapor gönderildi. *Halkı bilgilendirmek ve propaganda amacıyla Türkçe ve İtalyanca yayınlanacak bir gazetenin çıkarılması teklif* ediliyor. *Teklife göre, Rodos'ta basılacak gazete; Kuşadası, Söke, Milas, Muğla, Fethiye, Antalya, Isparta ve Konya gibi işgal edilen ve işgali planlanan bölgelerine dağıtılabilir. Aynı raporda, halk ile*

---

[564] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 132. Sforza'dan Sonnino'ya telgraf: "Türklerin İtalyanlara olan sempatileri, Yunanlılara karşı oldukları için."

[565] *USSME*, E3-5/3; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 132.

[566] Mevlüt Çelebi. (2019). Bir İtalyan Gazetecinin Kaleminden İzmir'in İşgali. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIX (Özel sayı), s. 144.

[567] *I Documenti Diplomatici Italiani*, Sesta Series: 1918-1922, Vol. III, 2008, p. 751. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

[568] *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1641-7733; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 233, dipnot 42. "1912'de Lozan'daki Uşi görüşmelerinden beri İtalyan diplomasisinin tanıdığı Galib Kemali'ye aşırı önem verildi. O gerçekten Osmanlı hükümetinin Roma'daki elçisiydi." Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 61.

İtalyan askerlerini kaynaştırmak ve propaganda yapmak amacıyla Söke, Milas ve Muğla'da sinema açılması da teklif edilmiştir.[569]

*General Battistoni'den Başkomutanlığa 11 Haziranda gönderilen telgrafta, teftiş gezisi için Menteşe sancağında bulunan Osmanlı Jandarma Teşkilatı Bölge Müfettişi Binbaşı Arturo Carossini'den Milas-Muğla bölgesinde Yunanlara taarruz etmek üzere çeteler kurulduğu bilgisini aldığını yazmıştır. Kendisine de Türk subayları tarafından çeteler kurulduğu haberi geldiğini eklemiştir. İtalyan generali kendi düşüncesini bildirirken, "bu çetelerin hükümetlerinin emriyle veya yerel makamlarıyla uyum içinde hareket ediyor gibi görünmedikleri" tespitini kaydetmiştir. "İşgal sahamızda çeteler kurulması için cesaretlendirilmemesi yönünde emirler verdim" diye ekleyen Battistoni, "çetelerin diğer müttefikler tarafından protesto edilecek eylemlerinin kendilerine de zarar vereceği" fikrinde*dir.[570]

Aydın vilâyetindeki Çine'yi *5 Haziran'dan beri işgalleri altında bulunduran İtalyanlar, Yunanlılara karşı yapılan bu hareketlere ses çıkarmıyor, el altından destekliyorlar. Albay Şefik'in komutanı olduğu 57. Tümen'in karargâhı da Çine'de bulunuyor.*[571]

> Aydın Olayları ele alındığında, mutlaka Türk direnişine İtalya'nın yardım ettiğine işaret edildiği dikkat çekmektedir. Aggelomatis'in anlatımı, ulusçu Helen söyleminin tipik bir örneğini teşkil etmektedir. Aggelomatis, İtalyan direnişinin Mayıs sonundan itibaren genişlemeye başladığını ifade etmiştir. İtalyan birlikleri Türk Kuvayı Milliye'sine (düzensiz ordusuna) yardım ediyor ve kaçışları esnasında onları koruyorlardır. Batı Anadolulu Metropolitler, müttefik devlet hükümetlerine ve Başbakan Venizelos'a gönderdikleri telgrafla, Yunan karşıtı ve özellikle İtalyan propagandasının, Yunan Ordusu ve İdaresi için yarattığı belirsiz duruma dikkat çekmişlerdir. Bu telgrafta, Türk ve İtalyan egemenliği altında bulunan Hıristiyan nüfusun büyük kötülüklere maruz kaldığı, Türk subayların idare ettiği Türk örgütlerinin, Türk yetkililerin koruması altında faaliyet gösterdikleri ve Hıristiyanları katlederek onların servetlerini çaldıkları söylenmiştir. İtalyan işgali altında bulunan Söke, Kuşadası, Küllük ve Muğla gibi bölgelerin Hıristiyan karşıtı merkezlere dönüştüğü, İtalyan gemilerinin Türk liderlerini ve cephane taşıdıkları anlatılmıştır. Telgrafta insanlık ve adalet adına, İtalyan birliklerinin uzaklaştırılmasının emredilmesi istenmiştir. Çünkü İtalya'nın varlığı Türkleri cesaretlendirmektedir. Aggelomatis bu durumun, Anadolu Helenizm'inin son günlerine kadar devam ettiğini ifade etmekte ve "Gerçekten de İtalyan gemi ve araçları Türk 'çetecileri' taşımakta ve İtalyan askeri, Yunan askeri takip ettiğinde Türk çetelerini korumaktaydı" demektedir. Bu kabule göre Türkler İtalyan zonu içinde örgütlenmiş ve sınırlı olan Yunan birliklerine saldırmışlardır.[572]

İtalyan belgesine göre, *Çine'ye gelen iki İngiliz teğmeni, Yunanlılar lehinde, İtalyanlar aleyhinde propaganda yapıyorlar*.[573]

12 Haziran 1919. *Diğer işgal bölgelerinde olduğu gibi Çine'de de Heyet-i Milliye kurulmuştur. 57.Fırkanın karargâhının Çine'ye taşınmış olması burasını millî güçlerin merkezi durumuna getirmişti. Fırka komutanı Albay M. Şefik Bey'in büyük katkıları ve Muğla'dan Çine'ye gelen Bozöyüklü Hacı Süleyman Efendi'nin gayretleriyle 12 Haziran 1919'da "Çine Heyet-i Milliyesi" kurulmuştur. İtalyan işgal bölgelerindeki Kuvâ-yı Milliye'nin merkezi olan Çine'de Heyet-i Milliyesi derhal gönüllü ve mühimmatın*

---

[569] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 150. "Raci Ulusoy'un anlattıklarına göre İtalyanların Söke'de *Küçük bir sinemaları vardı.* Kuşadası'nda da, hükümet konağının karşısındaki bir hayvan damı kiralanıp 90 kişilik bir sinema yapılmıştır. Yeni başlayan filmi; önce İtalyanlarla şehrin ileri gelenleri, daha sonra da halk bedava seyrediyordu."

[570] Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 10-11. "General Battistoni'nin Kuvayımilliye hakkında yazdıklarının şahsi fikri olduğunu belirtmeliyiz. İtalyan siyasetinin tam aksine, müttefikleri tarafından eleştirildikleri her durumda inkâr etmelerine rağmen, Türklerin direnişine destek verdiklerini biliyoruz."

[571] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 318.

[572] Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 200.

[573] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 108.

bir kısmı gönüllülere dağıtılmış, 16 Haziran akşamı Çine'de 100 kadar gönüllü toplanmıştı. Çine'de, cephede yaralanan gönüllüler ve halkın tedavisi için 57.Fırka başhekimi Binbaşı Galip Bey'in çabasıyla bir hastahane açılmıştır.[574]

ABD'de münteşir *Chicago Tribune* gazetesi yazıyor: *Türkiye'nin kaderinin üzerindeki belirsizlik bulutları dağılmadı. İtilaf Devletleri delegasyonun henüz net bir planı yoktur ve Türkiye'nin bir bütün olarak kabul edilmesi imkânsızdır. Türk heyet mutlak yetki sahibi değildir. Türkiye, Fransa ve İngiltere'ye sempati duyanlar olarak ikiye bölünmüştür. Anadolu'da Yunan, İtalyan ve İngiliz kuvvetleri hâkimdir. İstanbul ise Fransa ve İngiltere tarafından kontrol altında tutuluyor*.[575]

13 Haziran 1919. 3.500 mevcudlu takviye İtalyan askeri Antalya'ya çıkartıldı.[576] Bir başka kaynağa göre, İtalyanlar, *13 Haziran tarihli çıkartma ile, iki bin piyade ile top ve mühimmat getirdiler. Bu birlikleri General Mansano komuta ediyor*.[577]

Miralay Şefik (Aker), Aydın Kuvâ-yı Milliyesi müessislerinden ve daha sonra TBMM Aydın mebusu, Sıhhiye Vekili (1924-1925) olacak Doktor Mazhar (Germen) hakkında *İtalyan işgalini, memleketin istihlası mücadelesine tercih etmiş bir şahıstır* diyor.[578]

İzmir ve havalisinin Yunan'a verilmesini istemeyen İtalya, *İstanbul'daki temsilcisi Kont Sforza kanalıyla* [..] *Mustafa Kemal hareketini destekl*iyor, *hatta Yunanlılar'a karşı çarpışan çetecileri bile korumaya, onlara kendi işgalleri altındaki topraklara sığınma hakkı* tanıyor.[579]

> Müttefikler 1920'den sonra karmaşık bir bürokrasi oluşturdular. Yönetim mekanizmasının yapısından kaynaklanan bir zayıflık vardı ve Türk yeraltı hareketi bundan kolaylıkla yararlanıyordu. Örneğin, İstanbul'un Anadolu'ya kapısı olan Asya tarafındaki Üsküdar İtalyan bölgesindeydi ve burada kontrol daha gevşekti. Üsküdar üzerinden Ankara'ya adam kaçırmak nisbeten daha kolaydı.[580]

"Il Tempo" gazetesinde Eridano imzasıyla İzmir'de 3 Haziranda kaleme alınan bir yazıda İzmir'den sonra Yunan birliklerinin, hinterlandın önemli merkezleri olan Menemen, Torbalı, Aydın, Tire, Ödemiş ve Ayvalık kıyılarını işgal ettiği duyuruldu. İşgallerin Yunan askerleri ve yerli Rumların katliam ve yağmaları arasında yapıldığına dikkat çekildi.[581]

14 Haziran 1919. *İtalyanlar, Yunan Hükümeti'ne verdikleri bir nota ile işgal kuvvetlerinin Nazilli ve Aydın'ı boşaltmasını istediler*.[582]

15 Haziran 1919. Yunan Dışişleri Bakanı Politis, Londra Büyükelçisi Kaklamanos'a telgraf gönderdi: *İstanbul'dan aldığımız haberlere göre, italyan propaganda şebekesi türklerden casuslar elde etmekte ve bol parayla beslenen bu ajanlar harp gemileri vasıtasıyla İzmir'e ve diğer Anadolu sahillerine çıkarılmaktadır*.[583]

---

574 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 180.
575 Şebnem Oğuz-Uzuner, *Amerikan Basınında Milli Mücadele Dönemi (1918-1922)* [Doktora Tezi], 2021, s. 118.
576 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 43.
577 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 110.
578 Celâl Bayar, *Ben De Yazdım*, 1997, c. 7, s. 227.
579 Alexander Anastasius Pallis, *Yunanlıların Anadolu Macerası*, 1997, s. 81.
580 Nur Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul*, 2008, s. 95.
581 Il Tempo, 13 Giugno 1919; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 10.
582 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 321.
583 Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 1964, s. 160.

İtalyanların Anadolu'daki işgalleri, orada bulundukları için Yunanlılara saldırabilen Kuvâ-yı Milliyeciler ve Yunan işgalinden kaçıp kendi bölgelerine sığındıkları için halk nazarında prestijlerini yükseltmiştir.[584]

15 Haziran'da İzmir ve Antalya'daki temsilcileri, Başkomutanlığa İtalyan askerlerinin Denizli ve hatta Nazilli'yi işgal etmesinin uygun olacağını bildirmişlerdir. Verilen cevapta, "Bu işgalin Paris'te bir takım güçlükler ortaya çıkaracağı ancak Aydın-Nazilli-Denizli demiryolunun İtalyan askerleri tarafından kullanılabileceği yazılmıştır. Aynı günlerde Dışişleri Bakanı Sonnino, birliklerine, Isparta'nın işgaline izin vermiştir.[585]

Politis'den Kaklamanos'a ikinci bir telgraf: *İtalyan hükûmeti iki türk gazetecisini Roma'ya getirtti. Bunlar, türk propagandası yapmak üzere, zaman geçirmeden Cenevre'ye gönderilecekler*.[586]

Albay Caprini'den Başkomutanlığa 15 Haziran 1919 günü gönderilen telgrafın ilgili kısmı şöyledir: "Bir Türk kaynağı beni, General Mustafa Kemal Paşa'nın Osmanlı Harbiye Nezareti'nin telgraf emriyle Samsun'dan İstanbul'a çağrıldığına temin ediyor. Nezaret tarafından Müslüman halkı silahlandırmak ve çeteler kurmakla suçlanıyor."[587]

İtalya Dışişleri Bakanı Sidney Sonnino'nun makalesi *Il Giornale d'Italia* gazetesinde neşredildi. Sonnino'ya göre:

1. İtalya'nın konumu çok açıktı ve savaş içinde yapılan anlaşmalarına dayanıyordu;
2. Londra Antlaşması'nın 9. maddesi oranlama ölçütünü belirliyordu;
3. Müttefikler St. Jean de Maurienne Anlaşması'na ihanet edemezlerdi;
4. Yine de bir Ereğli-İzmir takası kabul edilebilirdi;
5. Türklere karşı bir özgürlük ve hoşgörü politikası gütmek gerekiyordu;
6. Türkiye üzerindeki "yüksek korumacılığı" hiçbir güç İtalya'dan daha iyi üstlenemezdi.[588]

16 Haziran 1919. Eskihisar, İtalyan birliklerce işgal edildi.[589]

Müttefiklerarası Polis Kontrolü İtalyan Temsilcisi, Albay Balduino Caprini, Başkomutanlığa 16 Haziran günü gönderdiği telgrafta, Müslümanların İzmir'in işgaline karşı tepkilerinin her geçen gün artmakta olduğunu ve ülkelerini savunmak için millî teşkilatlar meydana getirmek için anlaştıklarını yazmıştır.[590]

Yarbay Vitelli *Başkomutanlığa 16 Haziranda, "söylentilere göre, Anadolu'daki birliklerin müfettişi Mustafa* [Kemal] *Beyin, Türk bakanlığı tarafından geri çağırılacağını ve çeteler kurmakla suçlanacağını" yazdı*.[591]

---

584 USSME, E3-24/1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 139.
585 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 111.
586 Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 1964, s. 160.
587 *USSME*, E-8-84/17; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 17.
588 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 63.
589 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 108.
590 *USSME*, E3-4/3; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 11.
591 *USSME*, E3-4/3; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 17.

18 Haziran 1919. Yunan başvekil Venizelos, Fransız başvekil Clemenceau'ya gönderdiği mektubunda "Türklerin İtalyanlarca teşvik ve tahrik edildiğini ve onlardan yardım gördüğünü" belirtti.[592]

Örneğin, Mustafa Kemal devri CHP Tek-Parti istibdadının adliye, maliye, iktisad vekilleri olacak Saraçoğlu Şükrü ile Mahmut Esat (Bozkurt); İtalyan aracılığıyla Kemalistler safına katılmışlardır. Bu hususda resmî vesaik mevcuttur.[593]

Dahiliye Nezâreti, İtalya'nın Antalya'ya takviye kuvvet ihracının protesto edilmesi gerektiğini Hariciye Nezâretine bildirdi.[594]

Dahiliye Nezâreti, cümle vilâyetlere ve livalara uzunca bir tamim keşide eyledi: *Hak-şikenane, gasbane, gaddarane işgallerden ne derece müteessir ve münfail olursa olsun hükümet-i Osmaniye ne Yunanistan ile hatta ne de İtalya ile bu esnalarda harb ve darbe tutuşamaz. Çünkü bugün varlığını ancak siyaseten müdafaa edebilir bir vaziyettedir.* [..][595]

Açıklamalı [ÖA3]: Tamamını iktibas et.

19 Haziran 1919. Antalya'da *aralıklarla devam eden çıkartma sonunda 19 Haziran'da* İtalyan işgal kuvveti mevcudu *4000'e ulaştı. O güne kadar Antalya'ya 263 at, 108 araba, 5 cebel topu, 251 top ve mermisi, 48 otomobil çıkartılmış oldu*. Mersinli *Cemal Paşa'ya göre, "İtalyanlar çıkardıkları bu yeni birliklerle Burdur ve Isparta'yu işgal edeceklerdi." Gerçekten de bu birlikler işgal etmek üzere, Burdur'a hareket etmişlerdi*.[596]

Güvenoyu alamayan İtalyan liberal *Orlando kabinesi istifa etti. Yeni hükümeti kurmak için* radikal solcu *Nitti görevlendiriliyor.*[597] *Orlando hükümeti, dış politikayla ilgili olarak sağdan ve iç politikayla ilgili olarak da soldan gelen saldırılar sonucunda, istifa etmek zorunda kaldı*.[598]

> Yakındoğu'daki işgal kuvvetlerinin yeniden tanzimi planlarında, bir süre, İtalya'nın bu bölgeyi güney Anadolu işgalinin muhtemel bir alternatifi olarak devralması düşünülmüştü. İtalyanlar da İngilizler'le yaptıkları özel görüşmelerde, İngiliz askerlerinin yerini almaya ve sonunda bir Kafkas mandasını kabul etmeye istekli olduklarını ifade etmişlerdi. Bu mandanın sınırları içinde Gürcistan ve Azerbaycan da olacaktı. Oysa bugün biliyoruz ki, İtalyanlar gizliden gizliye bir Ermeni mandası olasılığını da gözönünde bulunduruyorlardı. Bununla beraber, İtalya'nın iç sorunlarının bir kabine krizine dönüşmesi ve 1919 Haziranı'nda Orlando-Sonnino hükümetinin düşmesinin ardından iş başına gelen Nitti-Tittoni hükümeti, hemen, İtalya'nın Kafkaslar'a yönelik bir hareketi olmayacağının altını çizdi.[599]

Konya'da 2'nci Ordu (Yıldırım Kıtaatı) Müfettişi Ferik Cemal (Mersinli), Amasya Tamimini tasdik etmiş bir Harekat-ı Milliyeci olarak Konya'daki işgalci İtalyanlardan sağlayacağı silahlarla halkı donatıp

---

[592] Taner Baytok, *İngiliz Belgeleriyle Sevr'den Lozan'a*, 2007, s. 46.
[593] Osman Olcay. (1981). *Sevres Andlaşmasına Doğru* içinde (s. XXXVII). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
[594] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 118.
[595] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 123-124.
[596] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 110-111.
[597] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 331. "Francesco Saverio Nitti, iktisatçı ve devlet adamıydı. Liberal-demokrat çizgideydi ve 1919-1920 döneminde başbakan olup *vazgeçici* politikayı uygulamaya geçirdi." Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 14, dipnot 3. "Başbakanlık görevini Orlando'dan devralan Francesco Nitti, dışişleri bakanı olarak Tommaso Tittoni'yi görevlendirdi. Tittoni, kendisinden önceki bakan Sidney Sonnino'ya göre çok daha az milliyetçi ve emperyalist bir kişi olarak tanınıyordu." Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 121. Tittoni, "liberal-tutucu eğilimli bu siyasetçi, Katolik çevrelere ve Banco di Roma'ya yakınlığı ile bilinirdi; ilk Nitti hükümetinde Dışişleri bakanı olarak görev yaptı." (Grassi, 2001, s. 27, dipnot 6).
[598] Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 121.
[599] Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 99.

harekete geçirmeye hazır olduğunu 3'üncü Ordu Müfettişi Mirliva Mustafa Kemal'e (Amasya) ve 15'inci Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir'e (Erzurum) bildiriyor.[600]

Londra'daki Yunan Büyükelçi Kaklamanos, Dışişleri Bakanı Politis'e telgraf gönderdi: *Bir gazeteci bana, Roma'dan telsizle alınmış telgrafı getirdi: bulgar genel-kurmayı italyan basınına resmî bültenlerle bazı haberler verdi. Barış konferansına da aksettirilecek olan bu bültenlerde, şayet Makedonya'da işler iyi gitmeseydi, yunanlılar müttefiklere ihanet ederek silâhlarını onlara çevirmiye hazırdılar, deniliyor. Bu gülünç telgrafı bana gönderen gazeteciye, şu açıklamayı yayınlıyabileceklerini söyledim: "Bu söylentilerin tek önemli tarafı Roma'da ve italyan gazeteleri vasıtasıyla yayılmakta oluşudur. İtalyan sansürünün, bu gibi muziplikleri hoş görmesi ise esef edilecek hâldir". Haberler burada da yayılırsa, aynı şekilde cevaplandıracağım*.[601]

Söke'de İtalyan Mektebi açıldı. Okulun 114 talebesi; Türk, Rum ve Yahudi kız ve erkeklerden müteşekkildir.[602]

Söke'de, 19 Haziran 1919'da "Söke Heyet-i Milliyesi" kuruldu. Başkanlığına Ömerağazâde Mehmet, başkan yardımcılığına Tütüncüzâde, üyeliklerine de Ömerağazâde Hasan, Hacı Ziya Beyzâde İbrahim, Dâva Vekili Bekir, Ali Kâhyaoğlu Süleyman Tahir, Giritli Mehmet ve Hacı Kâzımzâde Mehmet Fevzi Bey seçildiler. Kurulan Kuvâ-yı Milliye'nin başına Giritli Cafer Ağa getirildi. İlk birlik 150 kişiden oluluyordu. Söke'de kurulan bu birlikler 21 Hazirandan itibaren Rum eşkıya ile mücadeleye başladı ve Yunanlılara baskınlar düzenledi.[603]

20 Haziran 1919. Kont Carlo Sforza, İtalya Hariciye Nezâreti Müsteşarı tayin edildi.[604]

Mustafa Kemal, 20 Haziran 1335-1919 tarihli tamimleriyle Trabzon Vilâyetini, 1'inci Ordu Müfettişliğini, Karesi'deki 17'nci Kolordu Kumandanlığını, Balıkesir'deki 14'üncü Kolordu Kumandanlığını Ferid Paşa kabînesine karşı vaziyet almaya mecbur etti.[605]

> İtalyanlar 13 haziranda bir general kumandasında mühim bir kuvvetle Antalya'ya ihraç yapmışlardı. İkinci ordu müfettişi Cemal [Mersinli] Paşa bunu 19 ve 20 haziranda Harbiye nezaretine bildirirken, İtalyanların nüfuz mıntıkalarına sahip çıkmaya başladıkları anlaşılıyor, her tarafımızı kâfi kuvvetle sardıktan sonra mülkî ve askerî hükûmete bir gün el koyarak fiiliyata geçecekleri şüphesizdir diyordu.[606]

Açıklamalı [ÖA4]: İktibas tamamlanmadı. Sayfa 171'den 176'ya kadar iktibas et.

Isparta'da Yunan işgallerine karşı miting düzenlendi.[607] *Yunan işgal güçlerinin Isparta'ya doğru ilerlemesi üzerine toplanan mitingde halktan bâzıları, "İtalyan himayesine sığınılmasını", bir kısmı da "memleketin savunulmasını" istediler. İkinci fikir benimsendi*.[608]

Konya'daki 2'nci Ordu Müfettişi Ferik Cemal (Mersinli), Afyonkarahisar'daki 23'üncü Fırka Kumandanlığına telgraf gönderdi. *İtalyanların Burdur ve Isparta yönünde ilerlemelerine engel olunmasını* emrediyor. *Harbiye Nezareti'ne gönderdiği bir telgrafta da, "İtalyanların ileri harekâtını*

---

600 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 441.
601 Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 1964, s. 157.
602 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 151.
603 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 180. "Söke'deki Kuvâ-yı Milliye hareketi hakkında Raci Ulusoy şunları anlatmıştı: *Kuvâ-yı Milliye'nin çalışmalarına İtalyanlar ses çıkarmazlardı. Söke'de Müdafaa-i Hukuk cemiyeti de açılmıştı. Buraya gelen Yörük Ali'yi gördüm.*" (Çelebi, 2002, s. 180, dipnot 96).
604 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 227, dipnot 21.
605 Başbakanlık, *Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri*, 1982, s. 38-39.
606 M. Tayyib Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken,* 2011, s. 171.
607 Celal Bayar, *Ben de Yazdım,* 1969, c. 7, s. 2125-2127; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 111.
608 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 137-138.

durdurmak üzere Isparta ve Burdur bölgesinde milis teşkilatın kurulmasına mahallî yetkililerin engel olduklarını" yazmıştı. Esasen Harbiye Nezareti de milis teşkilat kurulmasına karşıydı. Nezaret verdiği cevapta, "İtalyan işgaline karşı protesto ve mitinglerin gerekli olduğunu, ancak milis teşkilatı kurmaktan ve fiilen mukavemetten sakınılmasının uygun olacağını" yazmıştır.[609]

21 Haziran 1919. İstanbul'daki 1'nci Ordu Müfettişi Ferik Mustafa Fevzi'nin (Çakmak) günlük kaydı:

> Ayan'da İzzet Paşa ile birleşip Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'ye gittim. Siyasetle iştigal etmediğimi ve edemiyeceğimi, her meşru hükümete zahir olacağı silsile-i merâtib ve evâmir-i kanûniye ve vicdanımdan başka saik tanımadığımı, ordunun İttihatçılık'la alakası olmadığı halde, İtilafçılarca böyle zan ve --- olunmasından zabitanın münfail ve erbâb-ı namûsun münazil olduğunu, eşhasa cürüm değil, cürme fail aranılmasını bildirdim. Bir takım İslam çete ve ordularının Rauf Bey'in faaliyette bulunduğu ve İtalya tayyarelerinin İstanbul afakından attıkları kâğıtlarda Rumlar kıtal tertip ediyorlar yazılı imiş. İsmet Bey'le görüştük. İngilizlerin Vehip ve Halil Paşaların tahliyesini istediğini bildirdi.[610]

22 Haziran 1919. *İtalyan kuvvetleri Burdur'a yaklaşırken, işgalden önce Ferrante ve Albay Torriani 22 Haziran'da Burdur'u ziyaret etmişlerdir*.[611]

Donanma Komutanlığı Kurmay Başkanı Augusto Capon, Başbakanlığa, Dışişleri ve Savaş Bakanlıkları ile Başkomutanlığa gönderdiği 22 Haziran 1919 tarihli yazıda Bergama ve Menemen'de yaşananlar hakkında bilgi verdi. "Türklerin, Yunanların işgallerine izin vermeyeceklerine Kuran üzerine yemin ettikleri" belirtildikten sonra Kuvayımilliye hakkında da dikkat çekici bilgiler paylaşıldı. Salihli-Alaşehir-Uşak-Afyonkarahisar-Akhisar-Soma-Balıkesir hattında Türk subayları tarafından "Türk Millî Kuvvetleri-Kuvayımilliye-" (Forza Nazionale Turca) olarak isimlendirilen bir direniş örgütlenmesinin hazırlıklarının yapıldığı" anlatıldı.[612]

3'üncü Ordu Müfettişi Mirliva Mustafa Kemal, sabık Bahriye Nâzırı mustafî Bahriye Miralayı Hüseyin Rauf (Orbay), 20'nci Kolordu Kumandanı Mirliva Ali Fuad (Cebesoy) ve 3'üncü Kolordu Kumandanı Miralay Refet (Bele) tarafından mahrem Amasya Mukarreratı tanzim edildi. Cunta mensubları Konya'daki 2'nci Ordu Müfettişi Ferik Cemal'e (Mersinli) ve Erzurum'daki 15'inci Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir'e şifreli telgraf (*Amasya Tamimi*) gönderildi, tasdikleri alındı. Kûnûn-ı Esâsîye mugayyiren paralel bir hükümetin teessüsüne teşebbüs ediliyor: *Merkezi hükümetimiz İtilaf devletlerinin tesir ve denetimi altında kuşatılmış bulunduğundan*, *her türlü tesir ve denetimden uzak bir milli heyetin varlığı elzemdir*. *Sivas'ta milli bir kongrenin süratle toplanması kararlaştırılmıştır*.[613]

---

609 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 111-112.

610 Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, 2021, c. 2, s. 655.

611 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 112.

612 Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 11.

613 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, 2003, c. 3, s. 107. "1. Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikededir. Merkezi hükümetimiz İtilaf devletlerinin tesir ve murakabesi/denetimi altında kuşatılmış bulunduğundan üzerine aldığı sorumluluğun icaplarını yapamamaktadır. Bu hal milletimizi yok olmuş tanıttırıyor. Milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır. Milletin hal ve vaziyetini göz önünde tutmak ve haklarının sesini cihana işittirmek için her türlü tesir ve denetimden uzak bir milli heyetin varlığı elzemdir. Bunun için haberleşerek her taraftan gelen teklif ve milli arzu üzerine Anadolu'nun her bakımdan en emin mahalli olan Sivas'ta milli bir kongrenin süratle toplanması kararlaştırılmıştır. Bunun için tekmil Osmanlı vilayetlerinin her sancağından ve parti ihtilafları nazarı dikkate alınmaksızın muktedir ve milletin itimadına mazhar üç kadar kişinin mümkün olan süratle yetişmek üzere hemen yola çıkarılması icap etmektedir. Her ihtimale karşı bunun bir milli sır halinde tutularak dağdağaya mahal verilmemesi ve lüzum görülen mahallerde seyahatin kendini tanıtmadan yapılması lazımdır. 2. Doğu Vilayetleri'miz adına 10 Temmuz'da Erzurum'da toplanması kararlaştırılan kongre için söz konusu vilayetlerin Müdafaai Hukuku Milliye ve Reddi İlhak cemiyetlerinden seçilen üyeler zaten Erzurum'a doğru yola çıkarılmışlardı. O vakte kadar diğer vilayetlerimizin delegeleri de Sivas'a varabileceklerinden Erzurum Kongresi'nin üyeleri de uygun görecekleri zamanda genel

Osmanlı Ordularındaki birkaç ferik ve mirliva, onlarca miralay ve yüzlerce zabitandan müteşekkil Harekat-ı Milliye, *Amasya kararları ile adeta bir cunta örgütlenişiyle belir*iyor.[614] Mustafa Kemal, Şark Vilayetlerini temsil eden Erzurum Kongresi delegelerinin Sivas'da inikad etmesi planlanan umumî kongreye iltihak edebileceğini belirtiyor. Bu vechile Erzurum Kongresine katılmayı şuan için Mustafa Kemal'in düşünmediği söylenebilir.

Konya'daki İkinci Ordu Müfettişi Mersinli Cemal Paşa mahrem Amasya cuntasının *kararlarına tümüyle katıldığını bildirmiş "hatta İtalyanlardan yeterince silah cephane sağlayarak halka dağıtabileceği vaadinde de bulunmuştu"*.[615]

> İtalyan belgelerinde; "Millî Mücadele" "Türk İstiklâl Savaşı" veya "Kurtuluş Savaşı" olarak isimlendirdiğimiz, Türk milletinin Yunanlılara ve onların arkasındaki güçlere karşı verdiği ölüm kalım savaşı; "il Movimento Nazionalista" (Milliyetçi Hareket), "il Movimento Nazionale" (Millî Hareket), "il Movimento di Mustafa Kemal" (Mustafa Kemal Hareketi), "la Resistenza Nazionalista" (Milliyetçi Direniş) gibi terimlerle isimlendirilmiştir. Bu mücadeleye yandaş olan veya katılanlar da "i Kemalisti" (Kemalistler), "i nazionalisti" (Milliyetçiler) veya "i nazionalisti turchi" (Türk Milliyetçileri) olarak adlandırılmıştır. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti; "il partito nazionalista" (Milliyetçi Parti), "il partito della Difesa Nazionale" (Millî Müdafaa Partisi) ya da "Comitato di difesa nazionale" (Millî Müdafaa Heyeti) olarak isimlendirilmiştir.[616]

---

toplantıya dahil olmak üzere Sivas'a hareket edeceklerdir." Şu isimler Amasya misakının şebekesidir: 15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir, 13. Kolordu Kumandanı Miralay Cevdet, Canik Mutasarrıfı Hamid, 2'nci Ordu Müfettişi Ferik Cemal (Mersinli), 12'nci Kolordu Kumandanı Miralay Selahaddin (Köseoğlu), Bursa'da 17'nci Kolordu Kumandanı Vekili Miralay Bekir Sami (Günsav), Edirne'de 1'inci Kolordu Kumandanı Miralay Cafer Tayyar (Eğilmez), sabık Sadrazam Ahmed İzzet (Furgaç), Nafia Nazırı Ahmed Ferid (Tek), Meclis-i Âyandan Ahmed Rıza: *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, 2003, c. 3, s. 105-106.

614 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 498. "Amasya kararlarının İstanbul'daki hükümete karşı bir başkaldırı niteliğini taşıdığını görmüştük. Fakat bunlar yüksek düzeyde birkaç komutan ve yöneticinin arasında olup biten bir şeydi. Kamuoyunda tescil edilmiş bir tavır değildi." (Akşin, 2004, c. 1, s. 584). Akşin, kitabının ikinci cildinde ise Mustafa Kemal askerî cuntasını demokratikleşmiş askerî örgüt şeklinde tevil ediyor. Daha açık bir deyişle, vakıayı çarpıtıyor, bir nevi Kemalist hareketin sicilini temizliyor: "Amasya'da bir askeri örgütün kurulduğu açıktır. Bu bir askeri örgüttür ya da ordu örgütüdür, ama cunta değildir. Gerçi Amasya örgütü de bir ölçüde, cunta gibi gizliydi ve hükümete karşı olmak itibarıyla devrimciydi. Ne var ki, Erzurum, Sivas kongreleri, Mebusan seçimleri yoluyla kendine demokratik destek, taban arayan, dikta peşinde olmayan bir örgüttü. Bu bakımdan Amasya askeri örgütüne cunta denemez." Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele,* 2004, c. 2, s. 77, dipnot 124. Amasya kararları mülkî ve askerî tüm âmirliklere keşide edilmiş değildir, cunta yönetimi nezdinde mahrem kalmış talimatnamedir. Ordu içerisinde teşkil edilen gizli örgüt, bariz şekilde askerî bir cuntadır. "Cunta: Siyasal iktidarı, askerî güç kullanarak ve zorla ele geçirmeyi amaçlayan küçük grup. Bir hükümet darbesiyle yönetime el koyan, otoriter, genellikle askerî hükümet. Halen dünyada askerî cuntalar tarafından yönetilen birçok sayıda ülke vardır. Siyasi hayatımız içinde de cuntaların yönetime egemen olmak istediği ve yönetimi ele geçirdiği dönemler olmuştur." Zekeriya Yıldız, *Politika Sözlüğü*, 2013, s. 60. Akşin; kongrelere, Müdafaa-yı Hukuk cemiyetlerine, Meclis-i Mebusan'ın açtırılmasına sureta bakarak askerî cuntanın demokratik veçheler kazandığını öne sürüyor. Halbuki mezkûr yapıların teşekkül usûlleri nazar-ı dikkate alınırsa, gayr-ı demokratik manzara karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, "1919 yılının ikinci yarısına ait bir takım kayıtlar da MHC'lerinin güdümlülüğünü belgelemektedir. Hey'et-i Temsiliyenin 17 Kasım 1919 günü Kolordu Komutanları vb. ile yaptığı toplantıda Karabekir Paşa şunları söylüyor: *Hey'et-i Temsiliye bütün meb'usları toplayamaz. Cemiyet ise böyle olmadı. Hariçteki teşkilât kuvvet-i bâzu ile oldu. Kaç insanı tehdit ettik. Mecliste hürriyet-i kelâm olduğu için birçok muhalifler çıkacaktır.*" Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, 1999, s. 25, dipnot 11.

615 Orhan Koloğlu. (1981). *Mustafa Kemal'in Yanında İki Libya'lı Lider: Ahmet Şerif - Süleyman Baruni* içinde (s. 75). Ankara: Libya Arap Halk Sosyalist Cemahiriyesi Ankara Halk Bürosu Kültür Merkezi Yayını.

616 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 163-164. "Millî Mücadele" ve "İstiklâl Harbi" tanımlamaları Mustafa Kemal'in nezaretinde hazırlanıp 1931 senesinde neşredilen *Tarih IV: Türkiye Cümhuriyeti* kitabıyla resmîleşmiştir. Elbette bu tanımlar, Mustafa Kemal kültünü takdis etmeye matuftur: "Bütün bu menfi amillerin tesiri altında bulunan bir memlekette *Mustafa Kemal,* parasız pulsuz, tek başına, yalnız kendisinin dehasına, irade ve kudretine ve Umumî Harpteki zaferlerile Türk Milleti içinde kazandığı

Vatikan'ın yayın organı olan "L'Osservatore Romano", [..] *22 Haziran 1919'da Nitti'ye karşı başlatılan karalama kampanyasının ilk belirtileri karşısında, St. Jean de Maurienne Anlaşması'nın yürürlükten kaldırılmasını, dolayısıyla da İzmir'in yitirilmesini körü körüne gibi kabul edenin Nitti değil, Sonnino olduğunu anımsatarak sert tepki gösterdi*.[617]

23 Haziran 1919. *23 Haziran 1919'da Nitti ve Tittoni, Orlando ve Sonnino'nun yerine göreve getirildi. Yeni yöneticiler eskilerden, uluslararası alanda aşırı ölçüde bir dışlanma, yurtiçinde de ağır bir ekonomik, toplumsal ve siyasal kriz devralıyordu. İşte bu karanlık ortamda Tittoni Paris'e geldi*.[618]

> Yani, 23 Haziran'da Nitti Başbakan olarak Orlando'nun, Tittoni de Dışişleri Bakanı olarak Sonnino'nun yerine geçtiğinde, karşı karşıya kaldıkları durum şuydu: Uluslararası arenada aşırı bir izolasyon; içeride, makalenin konusunu ilgilendirdiği ölçüde, İtalyan kamuoyunun neredeyse her alanında artan bir Türk yanlılığı ve özellikle Yunan karşıtlığı içeren bir heyecan.[619]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral John de Robeck, İngiliz Hariciye Nezâretine muhtıra gönderdi: *İtalyan subaylariyle diğer bazılarının Nasyonalist liderleri sık sık ziyaretleri. . . o kadar açıktan açığa Müttefiklerin müşterek menfaatlerine aykırı idare edilmektedir ki. . . İzmit sahasındaki İtalyan kıtalarının. . . şimdi Nasyonalistlerle apaçık düşmanlık halinde bulunduğumuzdan dolayı. . . ağır bir tehlike teşkil etmesi mümkündür. Fransız ve İtalyan hükümetlerinin Nasyonalistlerin kontrolleri altında bulunan sahalardaki subay ve ajanlarını çekmeleri için katî emir vermeleri lâzımdır*.[620]

General Battistoni, "gizli" koduyla Başkomutanlığa 23 Haziran 1919'da gönderdiği telgrafta son gelişmeler hakkında bilgi verirken, Türklerle Yunanlar arasında yaşanan çatışmalardan da söz etti. General, Bergama'da Türkler tarafından pusuya düşürülen Yunan kuvvetlerinin ağır kayıplar verdiklerini ve neredeyse bir taburu kaybederek Menemen'e doğru kaçtıklarını yazdı. Devamında Menemen'e kaçan Yunan kuvvetlerinin yağmaladıkları kasabada Türklerin evlerini yaktıkları ve üç yüzden fazla Türkü katlettikleri bilgisi verildi. Söz konusu yazının sonunda Türklerin, Refet Paşa ve Nurettin Paşa komutasında olarak Bergama-Soma-Akhisar-Salihli-Alaşehir-Sarayköy-Denizli-Çine hattındaki 25 bin kişiden fazla kuvvetle bir direniş meydana getirdikleri belirtildi.[621]

Burdur Mutasarrıfı Vasfi Bey, 23 Haziran'da İtalyan komutana [Albay Torriani'ye] *ve temsilciye* [Ferrante'ye] *verdiği mektupta, bütün Konya vilayeti gibi Burdur'da da âsâyişsizlik olarak yorumlanacak bir durum olmadığını bildirmiş ve müslümanların en kutsal günleri olan dini bayramlarını kutladıkları bu günlerde yabancı askerleri görmek istemeyeceklerini belirtmiştir*.[622]

24 Haziran 1919. İtalya istihbarat servisleri, Mustafa Kemal'in Bâb-ı Âlî Hükümetine karşı *isyanını, görevden azledilmesini ve Anadolu'daki isyan hareketinin doğuşunu* takip ve not ediyor.[623] İtalyan evrakı arasında Mustafa Kemal'in milliyetçi hareketine dair rastlanılan *ilk belge*, İstanbul'daki İtalyan

---

muhabbet, hürmet ve nüfuza güvenerek, *bir yeni devlet kurmaya,* bir yeni ordu teşkil etmeye kalkıştı. Türk Milletini bu maksat etrafında topladı; para buldu; asker buldu; teçhizat buldu; levazım buldu; *her şey buldu…* ve Mustafa Kemalin *1919 senesi ilkbaharında* Samsundan başladığı bu, muvaffakiyetli imkânsız gibi görünen teşebbüs, *1922 senesi sonbaharında*, tam bir muvaffakiyetle *tahakkuk etti. Türk Mucizesi* işte budur." Maarif Vekâleti. (1931). *Tarih IV: Türkiye Cümhuriyeti* içinde (s. 132). İstanbul: Devlet Matbaası.

617 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 32.

618 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 63.

619 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 116-117.

620 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 215.

621 Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 11-12. Refet (Bele) henüz paşa değil, miralaydır ve Amasya'dadır. Mirliva Sakallı Nureddin ise İstanbul'dadır. 25.000 sayısı mübalağadır.

622 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 112.

623 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 61.

Askerî Ataşe ve Müttefik Komiserlikleraası İrtibat Subayı Yarbay Serafino Vitelli'nin* Başkumandanlığa göndermiş olduğu 24 Haziran 1919 tarihli telgrafnamedir: *İstanbul'a dönmeyi reddettiği için Anadolu'daki Türk birliklerinin müfettişi olan Mustafa Kemal, hükümet tarafından görevinden uzaklaştırılmıştır. Kendisi halen Anadolu'da bulunmaktadır*.[624]

> Millî Mücadele hakkında gönderilen ilk telgraflardan itibaren, bir kaçında mücadelenin liderlerinden birisi olarak Rauf (Orbay) Bey'in de ismi geçmekle birlikte, hep bu hareketin "gerçek ve tek" liderinin ve "Başbuğunun" Mustafa Kemal Paşa olduğu vurgulanmıştır.[625]

3'üncü Ordu Kıtaatı Müfettişi Fahrî Yaver-i Şehriyarî Mirliva Mustafa Kemal, 15'inci Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir'e şifreli telgraf gönderdi: *İtalyanlar, Antalya'daki kuvvetlerini fevkalâde artırıyorlar. Bunun sırf İslâm ve Türklerle meskun memleketimizi taksime uğratmak maksadına müstenid olduğu anlaşılıyor…Şimdilik her yerdeki cemiyet heyet-i merkeziyelerinin Düvel-i İtilâfiye mümessilleriyle Bâb-ı âlî'ye, İzmir'den Yunanlılar da henüz çekilmemiş olmamalarına ek olarak Antalya ve havalisinde de İtalyan kuvvetlerinin tezayüt ve saha-yı işgallerinin tezayüdü mûcib-i endişe ve heyecan olmakta bulunduğu mealinde telgraflar keşide edilmek suretiyle tamamiyet-i mülkiyemiz aleyhinde olan bu hareketlerin protesto edilmesi lüzumunu arzederim*.[626]

İstanbul'da Askerî Ataşe ve Müttefik Komiserlikler Arası İrtibat Subayı olarak görev yapan Yarbay Serafino Vitelli imzasıyla Başkomutanlığa gönderilen oradan da Başbakanlık, Dışişleri ve Savaş Bakanlıkları ile Paris Barış Konferansı'ndaki İtalyan Heyetine ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na da iletilen bu telgraf şöyledir: "Anadolu'daki Türk birliklerinin müfettişi olan Mustafa Kemal, İstanbul'a dönmeyi reddettiği için hükümet tarafından görevinden uzaklaştırılmıştır. Kendisi halen Anadolu'da bulunmaktadır."[627]

25 Haziran 1919. Hariciye Nezâreti, 18 Haziran tarihli telgrafına cevaben, Dahiliye Nezâretine cevabî telgraf gönderdi. *İtalyan işgalinin daha önce protesto edildiğini, her ihraç ve takviyesinin protesto edilmesinde yarar olmadığını* bildirdi.[628]

26 Haziran 1919. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral Calthorpe, Hariciye Nezâretine telgraf keşide eyledi. Belirtildiğine göre *Sforza'dan sonra İtalyan Hükûmeti, Kumandan Arlotta'yı, Yüksek Komiser olarak tayin etti* idi *ancak onun rahatsızlığı nedeniyle yerine Lodife atandı*.[629]

---

* Serafino Vitelli, 23 Ekim 1888 tarihinde dünyaya gelmiş. 1929'da Miralay (albay), 1936'da Mirliva (Tuğgeneral) rütbesine terfi edilmiş. Binaenaleyh Türkiye'deki askerî mümessilliği boyunca kaimmakam (yarbay) rütbesinde vazife gördüğü anlaşılıyor. 1940'da da tekaüde ayrılmıştır (generals.dk). *Accademia Fiorentina di Papirologia*da köklü aile şeceresine yer verilmiştir. Girolamo-Marianna çiftinin oğullarıymış Serafino bebek, baba-dedesinin ismiyle tesmiye edilmiş meğer. En nihayet, 1967 senesinde terk-i dünya eylemiş mütekaid tuğgeneral Serafino Vitelli (accademiafiorentina.it).

[624] *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1641-7733; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 164-165. "Yarbay Vitelli'nin bu telgrafı Başkomutanlık tarafından Başbakanlığa, Dışişleri ve Savaş Bakanlıkları ile Paris'teki Heyete ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na da gönderilmiştir." Demek ki İtalyanlar nazarınca fevkalâde ehemmiyet verilmiş bir hadisedir.

[625] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 165.

[626] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 191.

[627] *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1641-7733; *USSME*, E3-4/3; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 15-16.

[628] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 118.

[629] FO, 371/4231, 108416; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 33.

General Battistoni, Ege İşgal Kuvvetleri Başkumandanlığına telgraf gönderdi: *Mustafa Kemal Paşa, padişaha bağlı olduğunu bildirdi*.[630]

Albay Caprini, 26 Haziranda Başkomutanlığa gönderdiği "Anadolu Ulusal Silahlı Ordusunun Yeniden Kurulması" başlıklı yazıda konu hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur:

> Mustafa Kemal Paşa, Padişah'a telgraf çekerek, amirlerinin tavrını protesto etmiş, yalnızca onun emirlerine uyacağını beyan ederek, devlet otoritesini hiçe saymıştır. Ancak padişah onu İstanbul'a geri çağırırsa, itiraz ederek itaat etmeyeceğine inanılıyor. Yüksek Komiser, Mustafa Kemal Paşa ile temasın gerekli olup olmadığını sordu, ben de olumlu yanıt verdim. Ancak faaliyete geçebilmesi için postamızın Trabzon'dan çok Türk teşkilat merkezi olan Samsun'da bulunması gerekirdi.[631]

*İzmir'deki durum hakkında İstanbul'da 26 Haziranda kaleme alınan yazıda; Ayvalık'tan Aydın'a kadar geniş bir bölgeyi işgali altında tutan Yunanlara karşı Türklerin "millî savunma" (difesa nazionale) birlikleriyle bir savaş başlattıkları ifade edil*mektedir.[632]

27 Haziran 1919. *İtalyan işgal tehlikesine karşı harekete geçen Uluborlu halkı da, İtalyan işgallerini protesto eden bir telgrafı 27 Haziran'da Dâhiliye Nezareti'ne göndermiştir*.[633]

Müttefikler Arası Osmanlı Jandarma Teşkilatı İtalyan Temsilcisi Binbaşı Arturo Carossini, Anadolu'daki İtalyan işgal bölgelerini gezdikten sonra Rodos'taki Anadolu Seferi Kuvvetler Komutanlığı'na 27 Haziran 1919'da bir bilgi notu göndermiştir. Bunun 17 Haziran tarihli "Günlük" kısmında, Burdur'a vardığını anlattığı Yörük Ali'nin ismi; "Eşkıya çeteleri olan özel Türk direniş örgütlenmesinin üç liderinden biri" olarak kaydedilmiştir.[634]

28 Haziran 1919. *Alman antlaşmasının imzalanması için 28 Haziran günü Paris'e gelen yeni İtalyan hükümetinin temsilcilerine, hemen Anadolu'daki İtalyan müdahalesini protesto eden bir Müttefik bildirisi sunuldu. İtalyanlar, işgal devam ettiği sürece İtalyan taleplerinin Paris'te pek dikkate alınma şansı olmadığına dair uyarılmışlardı. Eğer İtalya bu politikasını sürdürecekse, "bir zamanlar müttefiki olmaktan gurur duyan ülkelerin yanında her türlü yardım ve destek hakkını" yitirecekti*.[635]

İtalyan kuvvetleri 28 Haziran'da Burdur'un güneyindeki Kayapınar ve Kurna ile Çine ve Bucak'a yerleştirilmiştir.[636] *Her gün Antalya-Burdur arasında otomobillerle dolaşan İtalyan subayları halka ziraî yardımda bulunmaya başladılar. İşgalin habercisi olan bu hareketlerin yanı sıra, Burdur'da İtalyan ajanları da, Yunan ajanları da halktan gizli oy toplamayı sürdürüyorlardı. Bundan etkilenen müslüman halktan İtalyanlar lehinde propaganda yapanlar da vardı*.[637]

> İkinci Ordu Müfettiş Vekili'nin 7, 10 ve 11 Temmuz 1919'da Harbiye Nezâreti'ne gönderdiği yazılar gerçekten ilgi çekici idi. Bunlarda İtalyanların, şehir ve kasabalardaki nüfuzlu kişileri elde etmeğe çalıştıkları ve bu arada

---

630 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 165.

631 *USSME*, E-8-84/14; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 17.

632 Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 13.

633 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 111.

634 *Ufficio Storico Stato Maggiore dell'Esercito* (USSME), E3-7/3; E3-21/4; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Bir Kahraman: Yörük Ali Efe*, 2023, s. 446.

635 Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 121. "Yeni İtalyan Heyeti 28 Haziran 1 92 0 tarihinde Paris'e varınca bir nota ile karşılaştı. Notada, aşağılayıcı biçimde, Anadolu'daki izinsiz işgallere karşı Adriyatik'te misillemeler yapılacağı tehditleri yer alıyordu. Tittoni, sakin bir kararlılıkla tepki gösterdi ve italya'ya karşı yeniden bir saygı havası oluşturmayı başardı." Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 64.

636 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 112.

637 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 110.

> "Konya'da Çelebi Efendi ile" dostluk kurdukları belirtiliyor; bu bölgedeki şehir ve kasabalara değerli memurlar gönderilmesini aksi takdirde bu yerlerin "Elde kalacağına emin bir gözle" bakılamayacağı bildiriliyordu.[638]

İtalyanlar Burdur'u işgal etti.[639] *Halıcı Abdizâde Ethem Efendi'nin hükümet karşısındaki evini karargâh yapan İtalyanlar, burada bir telsiz istasyonu kurmuşlar ve hükümet avlusuna bir de İtalyan bayrağı asmışlardır*.[640]

> İtalyanlar, 28 Mart 1919'da Antalya, 26 Nisan 1919 Konya, 4 Mayıs 1919 Kuşadası, 11 Mayıs 1919 Fethiye, Bodrum, Marmaris, 14 Mayıs 1919 Akşehir, 21 Mayıs 1919'da Afyon, 27 Mayıs 1919'da Malkara, 28 Haziran 1919'da ise Burdur'u işgal ettiler. Ancak işgallere rağmen İtalyanlara karşı cephe açılmayıp aksine İtalyan işgal bölgelerinde Yunan işgaline yönelik Kuva-yı Milliye üsleri kuruluyordu. Ayrıca İtalya, Ankara için hem Avrupa'ya açılan kapı hem de İtalya'dan silahları alabilme imkânı sunuyordu. Antalya'yı boşaltan İtalya, Söke ve Kuşadası'nda askerlerini tutmayı planlıyordu ancak 24-26 Nisan 1922'de olaysız çekildiler. Ancak İtalyanların çıktığı yerlere Yunanlılar geldiler.[641]

> Kuvâ-yı Milliye kendilerinden silah talebinde bulunduğunda Heyet-i Temsiliye'den belge isteyen İtalyanlar, ihtiyaçları olan zahireye karşılık silah teklif etmişlerdir.[642]

29 Haziran 1919. Meclis-i Vükelâ içtima ediyor. *İtalyanların Konya vilayetinde küllî asker ve mühimmat sevkiyle mütemadiyyen ilerlemekte olmaları ve sefk-dimâ sebep vermekte oldukları ve ahali-i vilayetin pek ziyade teessür ve heyecan içinde bulunduğu* ifade edildi ve şu karar alındı: *İtalyanların ekseriyet-i azimesi Türk ve müslüman olan vilayet-i mezkuredeki hareket-i vakıası mütarekenâme ahkâmına ve Wilson prensiplerine külliyen muhalif olmakla beraber bu babda ne Paris Sulh Konferansı'nın bir kararı mevcud ne de düvel-i mütelife tarafından bu yolda bir tebliğ-i musiye olmadığı cihetle minküll-il-vücûh şâyan-ı tecvîz görülemeyeceği derkâr bulunan sâlif-üz-zikr harekât-ı askeriyeden dolayı düvel-i mezkure mümessilleri nezdinde âcilen protestoda bulunulması ve Paris'deki murahhaslarımıza da mâlumat verilmesi*…[643]

Paris Sulh Konferansı içtima ediyor:

> [..] yeniden tartışmalar oldu. Bu tartışmaların başında İtalyanların Anadolu'da giriştikleri hareketin etkileri olmak üzere İtilâf Devletleri'nin karşılaştıkları zorluklar, Türklerin İstanbul'dan da yoksun bırakılmalarına Konferans'ın karar vermesinin gerekip gerekmediğiydi. Bir sonuca varılamadı. Wilson, Amerika'ya geri dönmemeye karar verdi. Senatoya, İtalya elini kolunu bağlamazsa kendilerine barışın yeniden kurulduğunu müjdeleyen anlaşma olacağını bildirecekti. Konsey'de tartışmalar sürdü, fakat İstanbul sorunuyle Anadolu'daki Yunan ve İtalyan eylemlerine, Amerika'nın Türkiye'de Ermenistan ya da İstanbul için bir Mandaterlik kabul etmedikçe çözüm yolu bulunamayacağı kanısına varıldı. Her şeyden önce, şehrin statüsü, kuşkusuz onu denetleyecek devlete bağlı olacaktı. Bunun anlamı, Orta Doğu'da devletler arasındaki bütün dengenin altüst olacağıydı. Bu denetimi Amerika kendi üzerine alırsa ya da düşündüğü gibi, Avrupalılar arası politikaya yönelinirse, şehir, tarafsızlaştırılacak, bir sorun da kalmayacaktır. Fakat, bu denetim, devletlerden birine verilecekse o zaman denetimin yetki ve sınırları çok büyük bir dikkatle yeniden çizilmesi, aynı zamanda Orta Doğu'nun öteki denetim alanlarında da yeniden bir dağıtıma gidilmesi gerekecektir. İkincisi, Manda

---

638 Tayyip Gökbilgin, s. 160; Aktaran: Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 214. 2'nci Ordu Müfettiş Vekili Miralay Selahaddin (Köseoğlu), muhtıralarında mühim bir cereyana dikkat çekiyor: "Yabancı telkinlerin tesirleri hakkında [Sivas'daki] XII.Fırka askerlik dairesi şubelerinden bilgi toplattım. Netice olarak o bölgedeki Türk ve İslâm nüfusun kahir çoğunluğuna rağmen saltanatın muhafazası ve istiklâl lehindeki umumî hissiyatın ihlaline ve halkın iğfaline çalışıldığı hissolunmaktadır." (Çelebi, 2002, s. 144). İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

639 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 214.

640 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 112.

641 Ali Satan, *100 Soruda Millî Mücadele*, 2018, s. 284-285.

642 *ATASE Arşivi*, Kl.306, D.(57)26, Fh.174,178; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 192.

643 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 121.

sorunu çözülünceye kadar Anadolu'daki işgal kuvetleri, olduğu gibi kalmalı, anlaşma imza edilince de bu birlikler çekilmelidir. Bu nedenle Amerika'nın bir Mandaterlik kabul edip etmeyeceğini bildirmesine kadar Türkiye antlaşmasının geciktirilmesi resmen onaylandı.[644]

İtalyanlar Antalya'ya takviye işgal kuvveti ihraç etti. *Albay Viryoni komutasındaki bu çıkarmada, 3500 kişilik bir piyade alayı ile bir makinalı tüfek bölüğü ve 206 sandık cephane, 40 nakliye otobüsü ve 108 araba getirildi*.[645]

İtalyan *Il Tempo* gazetesi, "Türkler İsyan Organize Ediyorlar" başlıklı haber neşretti. *Yunanların, stratejik ve politik açıdan önemli Ayvalık ve Manisa ile Aydın'ı işgal ettiklerini*; *başlangıçta işgallere karşı sessiz kalan Türk halkı arasında yavaş yavaş Yunan işgaline karşı çıkma fikrinin yayıldığını*; *direniş fikri propagandasının İttihat ve Terakki mensupları tarafından yapıldığını*; *bu fikrin destek bulmasıyla Türklerin farklı yerlerde düzensiz çeteler ve askerî birlikler halinde kuvvetler oluşturduklarını ve bu askerî örgütlenmenin merkezlerinin Bursa ve Soma olduğunu belir*tmektedir.[646]

30 Haziran 1919. *İzmir'in işgal edildiği 15 Mayıs 1919 akşamı Menteşe Belediye Başkanı Ragıp Bey'in*[*] *çağrısı üzerine bir araya gelen Muğlalı aydınlar ertesi gün tekrar toplanarak "Menteşeliler Müdafaa-i Vatan Cemiyeti"ni kurdu. Bu örgütlenmenin diğer bir ayağı olarak bir de gazete çıkartılmasına karar verildi. Muğla'da bir gazete çıkarılması fikri Ulalı Cavit Bey'indir. Karar verildikten sonra matbaanın kurulması için İtalyanlardan yardım istendi. Marmaris'te bulunan Tabip Yüzbaşı Filippo Naccarato'nun bu fikre sıcak bakmasıyla Haziran 1919'da basımevi için gerekli olan araçlar Roma'dan getirildi. Muğla'da Hacılar Hanı'na kurulan matbaada basılan Menteşe'nin ilk sayısı 30 Haziran 1919'da yayımlandı*.[647]

Fotoğraf. Muğla Belediyesi Reisi, Tayyare Cemiyeti Reisi, Cumhuriyet Halk Fırkası Vilâyet Mutemedi Sabataycı Zorbazzade Mehmet Ragıb'ın kabri.

Haziran 1919. Britanya Harbiye Nezâreti: "*Aydın ilinde şimdiden Yunanlılarla İtalyanların arası son derece açık*. İtalyanların *güttükleri politika, Müttefiklere karşı hiç de dürüst bir davranış sayılamaz*.[648]

Yunan birliklerinin İzmir'e ayak bastığı günden beri, sürekli olarak, Türkler'den şehir dışında ciddi askeri direniş haberleri geliyordu. İtalyanlar'ın tersine, Yunanlılar Türkler'in yoğun direnişiyle karşılaşmıştı. Bu karşı çıkış haziran boyunca sertleşmiş ve Türk subaylarının direnişi artırmak için örgütlenmek üzere İstanbul'dan orta Anadolu'ya hareket ettikleri söylentileri yayılmaya başlamıştı. Görünüşe bakılırsa huzursuzluğu değil önlemek, bilhassa yaratan Yunan birliklerinin varlığıydı.[649]

---

[644] Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, 1972, s. 192.
[645] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 113.
[646] Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 12-13.
[*] Zorbazzade Mehmet Ragıb'ın kabri İstanbul Maçka Mezarlığının Yakubî Sabataycılar kısmında bulunuyor: Istanbul Walks. (2022, Şubat 22). *Maçka (Şeyh) Mezarlığı - Sabetayist (Yakubi) Mezarları / Donme Tombstones in Istanbul* [Vidyo] içinde (dk. 00:48-00:54). YouTube adresinden 2 Şubat 2025 tarihinde erişilmiştir.
[647] Mevlüt Çelebi, *Menteşe Gazetesi*, 16 Ocak 2025, ataturkansiklopedisi.gov.tr adresinden temin edilmiştir.
[648] David Walder, *Çanakkale Olayı*, 1971, s. 131-132.
[649] Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 122.

Efes Metropoliti İoakim, İzmir Metropoliti Hrisostomos ve Tire Metropoliti Smaragdos, Müttefik devletlerin hükûmetlerine ve Venizelos'a telgrafname gönderdiler: *Türk ve İtalyan egemenliği altındaki bölgelerde yaşayan Ortodoks Hristiyanlar Türk çeteleri tarafından istismar edil*mektedir. [Katolik] *İtalyanların işgal ettiği Söke, Efes, Milas ve Muğla Hristiyanlık* [Ortodoksluk] *karşıtı hareketin merkezi*dir. *Ayrıca İtalyan gemileri Türk çetelerine silah taşı*maktalardır. *Eğer İtalyan birlikleri bu bölgeden geri çekilmezlerse Türkler daha fazla cesaretlenip karışıklık çıkarabilir*ler.[650]

Haziran 1919 nihayati. *Haziranın son günlerinde beş otomobil ile bir çavuş komutasında 10 askerden oluşan* İtalyan kuva-yı işgaliyesi, Muğla'da, *telsiz-telgraf istasyonu* kurdu.[651]

Temmuz 1919 bidayeti. *Kafkasya'daki İngiliz yetkililerin uyarılarına, ve Gürcistan'ın protestosuna rağmen Paris Konferansı'nda Yüksek Konsey, 1919 yılı Temmuz ayı başlarında İngiliz kuvvetlerinin Güney Kafkasya'dan çekilmesini ve yerlerini İtalyanların almasını kararlaştırdı. Gerekli düzenlemelerin iki ülke Savaş Bakanlıkları arasında yapılması da planlanıyordu ve bu konuda ilk adımlar atılmıştı*.[652]

Konya'daki 2'nci Ordu Müfettişi Vekili Miralay Selahaddin (Köseoğlu), Bâb-ı Âlî Harbiye Nezâretine rapor gönderdi:

> a) Adalardan gelerek yerleşmiş olan Antalya müslümanlarından bâzı eşrafın önceden İtalyanlara imza vererek dâvet ettikleri bilinmektedir. Propaganda etkisiyle Burdur, Isparta ve çevre bölgede dahi o genel duyguların bozulmasına çalışılmış ve bunda büyük çapta başarılı olmuşlardır. İtalyanlar zayıf noktaları, idarî ve toplumsal durumumuzu çok iyi biliyorlar. Halk üzerinde etkisi olanları, çeşitli yoldan kazanmaktadırlar. Hatta Konya'da Çelebi Efendi ile pek dostça düşüp kalkıyorlar. Doğaldır ki, Çelebi'ye önem veren halkın duyguları da İtalyanlara yöneliyor.
>
> b) İtalyan temsilci ve birlikleri ile temas zorunda kalacak küçük büyük memurların millî çıkarların korunmasında birer etken olmaları gerekir. Dış ve iç işlerde bilgili, halkın yurtsever duygularını sürdürmeye kudretli, memleketin kurtarılması neye bağlı ise onu yapmaya kararlı idare adamları bulunamadıkça, bu bölgenin elde kalacağına güvenilir bir gözle bakılamaz.
>
> c) Yabancı telkinlerin etkileri hakkında Burdur 12. Tümen Askerlik Dairesi şubelerinden bilgi toplattım. Sonuç olarak o bölgede Türk ve İslâm nüfusunun ezici çoğunluğuna rağmen, Saltanat'ın korunması ve bağımsızlıktan yana genel duyguların bozulmasına ve halkın aldatılmasına çalışıldığı anlaşılmaktadır. Halk, Hükümete bağlılık göstermekle birlikte, bir alışkanlık sonucu eşraf tarafından yönetilmektedir. Eşrafın bâzıları yabancılara eğilimlidir. İdare adamları da, öteden beri var olan bir anlayışla, işleri eşrafla gördüklerinden, şimdiki durumda tehlike kendini göstermiş oluyor. Halkın Hilâfet ve Saltanat'a bağlı kalmasının sağlanması, Hükümet memurlarının bugünkü durumu gerektiği gibi değerlendirmelerine bağlıdır.
>
> d) Burdur'da İtalyanların sattırdıkları kuşaklar, Antalya-Burdur-Konya bölgesinde manda isteği durumunda, İtalyanlara bağlılık simgesi olarak gösterilecektir.[653]

1 Temmuz 1919. Britanya Hariciye Nâzırı Lord Arthur *Balfour 1 Temmuz günü Tittoni'yle yaptığı özel bir görüşmenin ardından, İtalyan dışişleri bakanının "son derece dostane ve uzlaşmacı bir tutum içinde olduğunu, ayrıca İngiltere ve Fransa'yla karşılıklı ve dostça bir anlayış zemini yaratmak istediğini açık bir dille belirttiğini" söylüyor*.[654]

---

650 Esra Özsüer, *Megali İdea*, 2025, s. 293.
651 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 113.
652 Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 158.
653 Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 3, s. 1042-1043.
654 Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 121.

2 Temmuz 1919. İtalya, *hat muhafazası ile şimendiferlerin geliş-gidişini kontrol etmek* saikiyle, Kütahya istasyonuna *1 çavuş 5 er*; Alayunt istasyonuna *3 subay 15 asker* tavzif etti.[655]

Yunan Başvekil Elefterios Venizelos, Paris Sulh Konferansı Yüksek Şûrasına muhtıra verdi. *"Anadolu'daki İtalyanların Türkleri, Yunan işgaline karşı direnmeye kışkırttıklarını" ve Türklere askerî malzeme yardımı yaptıklarını* bildiriyor. İtalyan murahhas heyeti, Venizelos'un muhtırasını elbette reddediyor.[656]

> Ayasulug (Selçuk) Metropolidi Yovakim, İzmir Metropolidi Hrisostomos, Aydın Metropolidi Smarados ve Söke Metropolidi Aleksandros tarafından Venizelos'a aşağıdaki mektup gönderilmiştir: "Türklerle İtalyanların işgal ettikleri mevakide hristiyan ahali müthiş sû-i muamelelere hedef olmaktadırlar. Türk zâbitanı tarafından kumanda edilmekte olan hesapsız Türk çeteleri, Türk memurlarının himayesi altında faaliyette bulunmakta, hristiyanları kesmekte ve mallarını yağmalamaktadır. İtalyanların işgalinde bulunan Söke, Kuşadası, Güllük ve Muğla havalisi [ortodoks] hristiyan aleyhtarı hareketin merkezi olmuştur. [Katolik] İtalyan torpidoları cephane ile beraber çete reislerini taşımaktadır. İtalyan kıtalarının huzuru Türkleri teşci ve tahrik etmekte olduğundan uzaklaştırılmasını insaniyet ve adalet nâmına istirham ederiz.[657]

3 Temmuz 1919. *Yeniden kanlı bir muharebe sonunda Aydın'ı işgal eden Yunanlılar, Türk kuvvetlerini takip etmek için saldırganlıklarını sürdürerek* ilerliyorlar. İstikamet, *Aydın'ın ve Büyük Menderes'in 20 km kadar güneyinde Çine yolu üzerindeki Cumalıköy*'dür.[658]

Paris Sulh Konferansı Dörtler Konseyi mümessilleri gayr-ı resmî içtima ediyor. İtalya Hariciye Nâzırı Tittoni, *"kendisinden öncekilere ait olan, Küçük Asya'ya asker gönderilmesi politikasını onaylamadığını" söylemişti... "İtalya'nın asıl gereksinimi yeni topraklar değil, kömür ve hammaddeydi." Ne var ki, işgalin nihai toprak dağılımını belirlemeyeceğini ve daha fazla askeri ilerleme olmayacağını kabul etmesine rağmen, birliklerini geri çekmeye yanaşmıyordu. Böyle bir şeyin hükümetin konumunu tehlikeye atmadan gerçekleştirilemeyeceğini söylüyordu. Ne de olsa, askerin geri çekilmesi İtalyan kamuoyunda bir aşağılanma olarak algılanacaktı. Başka bir ifadeyle, yeni Nitti hükümeti daha zarif ve dostane bir tutumun işaretlerini verirken, aslında görüşmelerin atmosferinde değişen pek bir şey yoktu*.[659]

> Lansing, Amerikan delegelerinin başına geçtikten kısa bir süre sonra, Clemenceau'yu kızdırdı. 3 temmuz'da, İtalyan delegesi Titoni, İtalyan birlikleri tarafından işgal altında tutulan bölgelerde kömür konusunu dile getirdi. **İtalya'nın, Anadolu'nun kendi işgal bölgelerinde egemenlik istemediğini, fakat Ereğli'de bazı kömür madenlerinde ve Van petrol kuyularında imtiyaz isteklerini ortaya attı.** Lansing, kömür madenleri konusunda İtalyan arzularına yakınlık duymakla birlikte, "Ermeniler fakir olduklarından petrol kaynaklarından yoksun bırakılmamalı ve bu kaynaklar İtalyanlar tarafından alınmamalıdır," dedi. **Clemenceau, Fransızların Ereğli'de imtiyazları bulunduğunu, İtalyanların, kendi alanlarına el atmak istediğini söyledi.** Lansing, İtalya'nın herhangi bir kömür madenine sahip olup olmadığını sordu; "hayır" karşılığını aldı. Lansing; daha sonra Clemenceau'ya aynı soruyu yöneltti. Clemenceau, "Fransa'nın hangi madene sahip olduğunu şüphesiz Lansing de bilir" cevabını verdi. Lansing, "bu şartlar altında İtalya da kömür madenleri imtiyazına sahip olmalıdır," dedi. Bunun üzerine toplantı kritik noktasına ulaşmıştı. Clemenceau, bir çeşit sinirlilik, kızgınlık ve ağır bir sertlik içinde, kendi ulusunun haklarını pazarlık konusu yapamayacağını söyledi.[660]

---

655 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 113.
656 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 177-178.
657 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 178, dipnot 91. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.
658 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 474.
659 Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 121.
660 Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, 1972, s. 193-194.

Britanya Hariciye Nâzırı Vekili Lord Curzon, *İtalyanlar'ın Kafkaslar'a gitmeme kararını, tam İtalyanlar'a yakışır ve "gecikmiş bir ihtiyat" tutumu olarak selamladı*.[661]

Yüksek Komiserlik görevini yürütmekte olan Mario Arlotta da 3 Temmuz 1919'da Dışişleri Bakanlığına gönderdiği telgrafta Anadolu hareketi hakkında bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Hükümet ve Müttefik çevrelerinde, Çanakkale müdafii ve geçenlerde İstanbul tarafından Anadolu'ya 9. Ordu Müfettişi olarak gönderilen Mustafa Kemal Paşa tarafından organize edilen milliyetçi hareketin Sivas'ı merkez olarak seçmesinin alarm etkisi yarattığını belirtmiştir. İtalyan diplomat, "Kemal'in hareketinin İstanbul hükümetine isyan eden ihtilalci bir hareket karakteri gösterdiği" kanaatindedir. Ona göre Mustafa Kemal Paşa tarafından idare edilen düzenli ordu birlikleriyle çetelerin sayısı 100 bine ulaşmıştır.[662]

3 Temmuz 1919 tarihli bir İtalyan vesikasında, *Mustafa Kemal Paşa'nın, Osmanlı Hükümeti'ne isyan ettiği ve Anadolu'daki çeteleri örgütlediği* bildiriliyor. *İstanbul Hükümeti zayıf ve kendisini Mustafa Kemal'e kabul ettirecek güçte değildir*.[663] Mezkûr vesika, anlaşılan, İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiserliğinin İtalya Dışişleri Bakanlığına gönderdiği belgedir. Şu malumat da yer alıyor: Kuvâ-yı Milliye nam *çete*ler, *yaklaşık 100 bin kişidir ve Mustafa Kemal Paşa tarafından örgütlenmektedir*.[664]

> İtalyan belgelerinde Kuvâ-yı Millîye birlikleri için çoğunlukla "Türk Çeteleri" (le bande turche) deyimi kullanılmışsa da, yer yer "Milliyetçi Çeteler" (le bande nazionaliste) de kullanılmıştır. Bunların yanı sıra, "Mustafa Kemal'in Kuvvetleri" (Forze di Mustafa Kemal) ve "Düzensiz Çeteler" (bande irregolari) tâbirleri de kullanılmıştır. İtalyan belgelerine göre; "Sivil halka yapılan Yunan zulmü" nedeniyle ortaya çıkan "Kuvâ-yı Millîye birliklerinin öncelikli amacı, Yunanistan tarafından işgal edilen bölgeleri kurtarmaktır." Anadolu'daki İtalyan askerî makamları, Kuvâ-yı Millîye hakkında doğru bir tespitte bulunarak, "Osmanlı Hükümeti'nin Anadolu'daki çeteleri zapt edecek hiç bir güce sahip olmadığını" belirtmiştir.[665]

"Corriere della Sera"nın Tittoni'ye olan desteği yalnızca Yunan yanlısı olmasından değil, aynı zamanda 3 Temmuz tarihli ve ERTELEMEYELİM! başlıklı başyazıda dile getirilen daha genel değerlendirmelerden de kaynaklanmaktadır. Bu yazıda yeni hükümeti, Anadolu yüzünden çok daha önemli olan Adriyatik sorunlarına ilgisiz kalmamaya çağırır.[666]

4 Temmuz 1919. *L'Idea Nazionale* gazetesi G. M. Alberti'nin haberini neşretti. *Atina'da eski bir milletvekiliyle yaptığı görüşmeyi anlatan G. M. Alberti, İzmir ve bölgedeki durumdan da söz* etmektedir. *"Osmanlıların İsyanı" (rivolta degli Ottomani) ifadesini kullanan yazar, Lloyd George ve Georges Clemenceau'nun, "emrivaki" yaparak "aptalca" bir kararla İzmir'i Yunanlara işgal ettirdiklerini hatırlat*maktadır. *Bu karar nedeniyle Türklerin Aydın vilayetinde "düzensiz çeteler" (bande irregolari) kurarak daha önceden de bilinen "Ulusal Kurtuluş Ordusu" (esercito per la salvezza nazionale) oluşturduklarını yaz*maktadır.[667]

---

[661] Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 112, sonnot 4.

[662] *USSME*, E-8-84/17; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 18. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir. 100.000 sayısı mübalağadır.

[663] *USSME*, E3-11/2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 165-166.

[664] *USSME*, E3-11/2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 175. (*i*) Yüz bin sayısı fevkalâde mübalağadır. (*ii*) Mevlüt Çelebi, vesikayı tematik anlatım uğruna parçalayıp konu başlıklarına serpiştirmiştir. Fakat bu teknik, misalde görüldüğü üzere, birtakım kayıplara yol açmaktadır. Kronolojik bir tertibe sokulduğu vakit söz konusu kayıp(lar) tesbit edilebilmektedir.

[665] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 174-175.

[666] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 64.

[667] Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 13.

Yunan *Efimeris Ton Valkanion* gazetesi: *Yunan askerleri* [Denizli] *Ahmetli Köyü yakınlarında yaklaşık dört bin kişilik Türk çetesinin saldırısına uğradı. Yaşanan çatışmada Türklerin savaş alanında bıraktıkları silahlar yabancı desteğinin işaretlerini taşı*makta, *bu desteği esirler de doğrula*maktadır.[668]

4 Temmuz'da, La Tribuna, Clemenceau'nun Osmanlı Heyeti'ne gösterdiği davranışı da kınar.[669]

5 Temmuz 1919. *5 Temmuz'da Konsolos Senni, Yunan birliklerinin yeniden Aydın'ı işgal ettiklerini, fakat burada sürekli kalışlarının Türk güçlerinin büyümesi nedeniyle sallantıda olduğunu bildirdi*.[670]

İspanyol matbuatı yazıyor. *Ermeni Patriği Zaven imzalı ve Paris'teki Ermeni heyetine gönderilen yazışmaya göre, "eski Bahriye Nazırı Rauf Beyle birlikte Anadolu'nun hâlihazırdaki sahibi eski Doğu Orduları Müfettişi Mustafa Kemal, kuvvetlerini Erzurum'da toplamış ve Ermenistan Cumhuriyeti'ne saldırmaya hazırlanıyor. Geniş askeri kaynakları olan bu asker ve milisler, Kafkasya'dan Ermenileri atmayı ve böylece Ermenistan devleti oluşturulmasını imkânsız hale getirmeyi amaçlıyor. Tehdit çok ciddiy ve müdahale bekleniyor."*[671]

6 Temmuz 1919. *İtalyanlar, Menderes nehrini geçerek Türk köylerine ateş açan Yunanlılara müdahale ettiler; buraların İtalyan arazisi olduğunu söyleyerek Yunanlıların geri çekilmeye mecbur ettiler.*[672]

> Bundan başka git[t]ikleri her yerde sıhhî teşkilât kurarak halkı bedava tedaviye koşan ve halkın bu suretle gönlünü kazanmak isteyen İtalyanlar, 6 Temmuz 1919'da Menderes nehrini geçerek bir iki Türk köyünü ateşliyen Yunanlıların bu hareketlerine de müdahale etmiş ve onları geri çekilmeğe mecbur etmişti.[673]

Kuvâ-yı Milliye birlikleri Menderes'in kuzeyindeki Yunan birliklerine karşı, İtalyan bölgelerini kullanarak saldırılarda bulunurken, İtalyanlara karşı herhangi bir harekette bulunmamışlar, onların işgal bölgelerinde sakin davranmışlardır.[674]

İtalyan Fevkalâde Komiseri Mario Arlotta, Roma'ya rapor gönderdi. Mustafa Kemal'in idaresi altında olduğunu belirttiği Kuvâ-yı Milliye birliklerinin sayısı, 100.000'dir.[675]

Paris'deki *Dışişleri Bakanı* Tittoni *6 Temmuz'da Rodos'a* [Başkomutanlığa] *gönderdiği yazıda, "Uluslararası durumun Anadolu'da askeri harekette bulunmalarına müsait olmadığını" yazarak kendisinin izni olmadan hiç bir işgal hareketine girişilmemesini*[676]; *Anadolu'daki işgallerinin amacının kamu düzenini sağlamak ve bölgeye ekonomik bakımdan nüfuz etmek olduğunu belirterek, Türk yetkililerle kurulan iyi ilişkilerin devam ettirilmesini istemiştir*.[677]

---

668 Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 208.
669 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 67.
670 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 127.
671 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 294.
672 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 366.
673 Ahmet Midillili, *Türk İstiklâl Harbinin Başında Millî Mücadele,* 1928, s. 89-90; Aktaran: Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 214-215.
674 *USSME*, E3-2/4; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 176.
675 *USSME*, E3-84/17; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 24-25. 100.000 sayısı mübalağadır.
676 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 113.
677 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 131. "Bodrumlu Hüseyin Dönmez, bu konuda şunları anlatmıştı: *İtalyanlar halk karşı iyi davrandılar, zulüm yapmadılar. Askerleri çok neşeliydi. Hep askeri elbise giyiniyorlardı, şakalaşır, oyunlar oynarlardı. En büyük keyifleri Torba denen yerden kurbağa toplamaktı. Bodrum halkı bisikleti ilk kez İtalyanlar gelince gördü. Bisikletli askerlerin etrafını çevirir, bisikleti incelerdik. Çocuklar bisikletle giden askerleri seyretmekten zevk alırlardı. İtalyanlar bize peksimet verirlerdi. Peksimetleri almak için çocuklar kavga ederlerdi.* Sökeli Raci Ulusoy da şunları anlatmıştı: *Bize iyi daranan İtalyan askerleri, yatakhanelerine gelen halka eşya verirlerdi. Tarlamda çalışırken bir İtalyan askeri bana bir*

İşgaller konusunda başarı sağlar sağlamaz, Tittoni hemen Venizelos'a zeytin dalı uzattı: ilk olarak, Sonnino'nun izinden giderek, Anadolu'daki İtalyan yetkililerine kararlara uygun davranmalarını, tarafsız olmalarını, kendi izni olmadan hiçbir yeni işgale girişmemelerini, Türk-Yunan kavgalarına karışmamalarını, asayişi sağlamakla sınırlı kalmalarını ve daha çok ticaretimizi geliştirmeye yardımcı olmalarını emretti.[678]

La Tribuna gazetesi, *Anadolu'nun bazı bölgelerinde Osmanlı hükümetinin otoritesinin tanınmadığını*, *İttihatçılardan oluşan Askerî Parti'nin memleketteki yabancıları zorla atmak için Kuvayımilliye (milizia nazionale) organizasyonu yaptıklarını* yazıyor.[679]

7 Temmuz 1919. *7 temmuz 1919 günü gene Clemenceau şöyle diyor: "İtalyan basını Fransa ve İngiltere'ye saldırmakta devam ediyordu... Fransız elçisi M. Nitti'ye giderek, durumu protesto etti. M. Nitti cevabında basına söz geçiremiyeceğini bildirdi. Yabancı memleketler basınına bu derece hükmeden M. Nitti'nin kendi basınına söz geçiremeyişi aklın alacağı iş değildi."*[680]

28 Haziran tarihli notaya 7 Temmuz'da verdiği resmi cevapta Tittoni, daha önce Orlando'nun da yapmış olduğu gibi Anadolu'daki İtalyan çıkarmalarının kamu düzenini sağlamak için gerekli olduğunu belirtti. Ayrıca, İzmir' deki Yunan işgalinin kamuoyunda büyük rahatsızlık yaratarak, İtalya'nın da bölgedeki konumunu tehlikeye düşürdüğünü ekliyor. İzmir haricinde tek iyi liman olarak Selçuk bulunuyor ve Londra Antlaşması'nın 9. Madde'sine göre İtalya'nın burayı işgal hakkı vardır. Dahası, Tittoni İtalyan işgalinin Yunanistan'ın tersine barışçıl olduğunu ve halkın kendilerini iyi karşıladığını vurguluyor.[681]

Kafkasya'dan Londra'ya dönen Albay Stokes, "yoksul bir millet olduğu için sömürü odaklı politikalar geliştireceğinden" İtalyanların, İngilizlerin yerini almasına Kafkas halklarının da karşı çıktığını savunmaktaydı. Ayrıca Stokes, Kafkas halklarının asıl itiraz nedenini İtalya'nın "dünya çapında bir otorite ve prestije sahip olmamasına ve aşırı derecede sosyalist" yapısına bağlamaktaydı. Ona göre Kafkasya'ya gidecek olan İtalyan askerleri Bolşevikleşecek ve bununla beraber bütün Kafkaslar Bolşevikleşme sürecine girecekti. Bu nazari değerlendirmelerin ardından Stokes, Antalya ve çevresine asker gönderdiği için İtalyan Hükûmeti'nin Kafkasya'ya yeterli kuvvet sevk edemeyeceğini ileri sürmekteydi.[682]

Kısa bir süre için İstanbul'da Yüksek Komiser olan Arlotta, 7 Temmuz'da, Aydın *şehrin*in *kontrolünü ele alması için İtalya'yı resmi olarak davet etmelerini Müttefiklerden talep etti*. *Yine 7 Temmuz'da Türkiye'deki İtalyan birliklerinin başlıca sorumlularından biri olan General Battistoni, Yunanlıların bazı sınır ihlalleri yaptıklarını ve bununla ilgili olarak Milne'nin haberdar edildiğini bildirdi*.[683]

7 Temmuz'da Teke mutasarrıflığı, 2.Ordu Kumandanlığı'ndan İtalyan işgalleri hakkında şifreli bazı emir ve talimat içeren telgraflar alındığını belirterek, Dahiliye Nezâreti'ne bunların uygulanıp uygulanmayacağını sormuş, İtalyanların o yörede bulunmalarının İslam ahaliye tecavüz şeklini almadığı gibi kat'i bir mahiyeti bulunmadığı da temin edildiğinden ve bu mesele Sulh Konferansı'ndaki siyasi

---

ceket verdi, ben de onu yanımda çalışan işçiye verdim. Mustafa Bilgin de Kuşadası'ndaki İtalyan askerleri hakkında şunları söylemişti: *İtalyanlar halka karşı çok iyi davrandılar. Çocuklara şeker ve çikolata, fakir halka pirinç ve esnafa ve memurlara da kahve dağıtırlardı*. Bu anlatılanları; Fethiye 1324 (1908) doğumlu Ayşe Arıcan ve yine Fethiye 1327 (1911) doğumlu Mehmet Gökçe de, 18 Mayıs 1997'de yaptığımız konuşmalarda teyid etmişlerdi. Ayşe Arıcan, *İtalyanlara süt ve yumurta sattığını, karşılığında İtalyanların bol para verdiklerini* de eklemişti." [Çelebi, 2002, s. 131, dipnot 290].

678 Affari Politici (AP), 7737-833-P, 6 Temmuz 1919; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 64.

679 Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 14.

680 Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 1964, s. 178-179.

681 Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 121.

682 J.Y. Simpson'ın (Paris) Albay Stokes ile mülakatı, 7 Temmuz 1919, FO, 406/42, No. 28; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 157-158.

683 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 127.

teşebbüslerle halledileceğinden, savunma tedbirleri alarak mesele çıkarılmaması Meclis-i Vükelâ kararıdır cevabı verilmiştir.[684]

8 Temmuz 1919. *Denizli Redd-i İlhak Heyeti, Aydın çevresinden Denizli'ye gelen göçmenlere yardım için bütün yurda bir bildiri yayımladı. Çağrıya Türklerden başka, Yunanlılarla çekişme halinde olan İtalyanların Antalya'daki kumandanı ve konsolosu da olumlu cevap vererek yardım göndereceklerdir.*[685]

> Anadolu'daki Kemalist hareketin başlangıcında İtalyanlar'ın dağınık asilere büyük yardımı oldu. Antalya limanından içerilere yalnız silah ve cephanenin serbestçe geçişine izin verilmekle kalınmamış, Yunan ordusunu güney kanatta hırpalayan çetecilerin İtalyan işgali altındaki kesimleri üs olarak kullanmalarına da ses çıkarılmamıştı.[686]
>
> İtalyanların; işgal bölgelerinin Yunan bölgelerine karşı bir üs olarak kullanılmasına genelde ses çıkarmamaları ve Türk birliklerine lojistik destek sağlamaları, Anadolu hareketi için avantajdı. Kendi ifadeleriyle; "İtalyan askerlerinin Anadolu'da bulunması Milliyetçilere sayısız avantajlar sağlamıştır."[687]

Venizelos, 23 Haziran 1919 tarihli, bir başka mektub teslim aldı. İzmir'de bulunmuş Avustralyalı gazeteci W. A. Lloyd, 26 Haziran'da Meis Adasından postaladığı mektubunda Yunanistan'a hizmetini arz ederek şunları yazıyor:

> Sayın Venizelos. Ben 1919'da imparatorluk ordusu avustralya birliklerinden terhis edilmiş, avustralyalı bir gazeteciyim. Anadolu'daki yaşama şartlarına dair, Avustralya ve diğer memleketler gazeteleri için burada incelemeler yapıyorum. Siz, İzmir civarında ve yalnız yaşıyan rum ahaliye her gün yapılan ve devam eden eziyetleri, işkenceleri şüphesiz, bilmektesiniz; ama kesin ve doğru bir suçlama için, sebepleri yerinde incelemek gerekiyor. Türkler, haklı veya haksız, kanlı hareketlerinin Akdeniz'deki büyük devletlerden biri tarafından sempatiyle karşılandığına inanıyorlar... Bir kuvveti diğerine karşı kullanmak ve Avrupa'daki rekabetlerden faydalanmak türklerin eski bir oyunudur... General Nider duruma hâkim olacak güce sahiptir... Ama Paris'ten verilen emirlerle eli kolu bağlanan, insan değil de bir yarı-tanrı bile olsa, burada her an değişen duruma hâkim olamazdı... Türkler, işledikleri cinayetlere asla işgal kuvvetlerince zorlanmamışlardır. Aksine kendilerine, benim biraz fazla bulduğum bir hoşgörürlük ve nezaketle muamele edilmektedir. Ama türkler böyle bir muameleyi anlayacak zihniyetten yoksundur...[688]

9 Temmuz 1919. *9 Temmuz'da De Martino, Atina'daki İtalyan elçisi aracılığıyla Yunan hükümetine resmi bir protesto sunulmamasının gerekli olup olmadığını Tittoni'ye sordu*.[689]

Aydın'da Yunan-İtalyan görüşmeleri sonucunda Yunan kuvvetlerinin nehrin kuzeyine çekilmesi, buna karşılık İtalyanların nehrin güneyinde Kuva-yı Milliye barındırmaması kabul edildi.[690]

> İtalya'nın Atina elçiliği de, Yunan Hükümeti'nin, "Türk çetelerinin İtalyan işgal bölgesinden gelerek birliklerine saldırdıkları" ve Türklere yardım ettikleri iddialarını bir açıklamayla yalanlamak zorunda kalmıştır.[691]

Roma matbaacıları grev yapmaya başladı. Grev, eylül ayının ikinci haftasına değin sürecektir.[692]

---

[684] Ş. Can Erdem, *Sadrâzam Damat Ferit Paşa* [Doktora Tezi], 2002, s. 110.
[685] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 370.
[686] Alexander Anastasius Pallis, *Yunanlıların Anadolu Macerası*, 1997, s. 87.
[687] ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1673-7806; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 224.
[688] Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 1964, s. 221. "Bu telgrafında Lloyd tam yunan işgal kuvvetlerinin görüşünü açıklamakta ve savunmaktadır. Sözü geçen Akdeniz devletinin ise, İtalya olduğu açıktır." İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.
[689] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 128.
[690] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 474.
[691] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 178.
[692] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 66.

10 Temmuz 1919. Yunan Başvekil Venizelos, Paris Sulh Konferansı Reisi Fransa Başvekili Clemenceau'ya mektub gönderdi. Venizelos'un belirttiğine göre *Türkiye'deki askerî hazırlıklar, harbin bütün Doğu'da yeniden alevlenmesi tehlikesini yaratarak, doğu meselesini çözülmez duruma sokacak şekilde geliş*mektedir. İlaveten, *türklerin silâh altına aldığı asker sayısı çoktan 300.000'i bulmuştu*r. Bu vekayi, Venizelos nazarında *italyan-türk gizli anlaşması karşısında bulunulduğu*nu göstermektedir.[693] Zira *Yunan birliklerine saldıran Türk çetelerinin İtalyan işgal bölgelerinden* gelmişlerdir.[694]

> Bu arada Venizelos'un müttefikleriyle bir derdi vardı. Anadolu konusunda İtalyanlarla Yunanlılar arasındaki sürtüşme Paris Barış Konferansı'nda ortaya atılmıştı. İtalyanlar, Yunanlıların Dörtlü Konsey tarafından saptanmış olan işgal sınırlarını çiğnediklerinden ve Menderes ovasındaki mevzilerini top ateşine tuttuklarından yakınıyorlardı.
>
> Buna karşı da Venizelos, Anadolu'daki İtalyanların Türkleri Yunan işgaline karşı direnmeye kışkırttıklarından yakınmaktaydı. İtalyan askeri yetkililerinin suç ortaklığıyla, rahatsız edilmeksizin Menderes ovasının güneyine çekilebileceklerinden emin olan Türkler, İtalyan kesimini Yunan kesimine saldırılar yapmak için üs olarak kullanıyorlardı. Türklerin hemen ezilmeleri gerektiği yolundaki görüşünü perçiniemek için Venizelos, doğuda savaşın yeniden başlaması tehlikesini canlandıran ve doğu sorunlarının çözümlenınesini olanaksız bırakan Türk askeri gücünün yeniden büyüdüğü yolunda telaş verici haberleri yakınmalarına eklemişti. "Konya yakınlarında aşağı yukarı 60.000 askerin daha şimdiden toplanmış olduğunu" ve "belki de çok yakında 300.000 kişilik bir ordunun savaş durumuna sokulacağını" ileri sürüyordu. Bu yakınmalar korkunç bir şekilde abartılmıştı.[695]

İtalyan ve Yunan birlikleri arasında uzun zamandır beklenen çatışma 10 Temmuz günü patlak verdi. İzmir'den gelen bir mesajda, İngiliz kumandanın emirlerine rağmen, "Yunan birliklerinin nehri geçerek Aydın'ın güneyine yöneldikleri ve Yunan topçusunun açtığı ateşin İtalyan mevzilerine düştüğü" belirtiliyordu. İtalyanlar, Yunanistan'ı Yüksek Konsey önünde protesto etti. Tittoni, Clemenceau'ya gönderdiği bir mesajla, iki güç arasında bir tampon bölge oluşturulmasını, bu bölgeye Fransız ve İngiliz askerlerinin yerleştirilmesini istedi. Clemenceau'nun tepkisi konsey toplantısında azarlar bir tavırla şunu sormak oldu: Küçük Asya'da bulunma izni olmayan İtalyanlar, nasıl olur da, en azından orada bulunmak gibi bir hakları olanların hareketini protesto edebilirlerdi? Kabahatin Yunanlılar'da olması için bir neden göremiyordu.[696]

Dahiliye Nezâreti, Teke Mutasarrıflığına şifreli telgraf gönderdi: *İtalyanların o havalide bulunmaları ahali-i islamiyeye tecavüz şeklini almadığı gibi kati bir mahiyette bulunmadığı da temin edildiğine ve bu mesailin halli kuvvetle değil, sulh konferansını hükümet-i seniye lehine çevirerek teşebbüsât-ı siyasiye kâbil olacak. Buna da tevessül edilmekte bulunduğuna binaen müdafaaya tasaddî ile mesele çıkarılmaması Meclis-i Vükela kararı iktizasından bulunmağla tebliğ olunur*.[697]

Dahiliye Nezâreti, Konya Vilayetine şifreli telgraf gönderdi: *Konya ve diğer mahallere İtalyanlarca asker gönderilmesinden dolayı İtalya fevkalade komiserliği nezdinde teşebbüsât icra edildi, ahalinin böyle işgallere karşı miting tertib etmesi ve yazılı ve şifahi protestolar yapması elzem*dir *fakat fiili hareketler hem kendilerine hem de devletlerine zarar vereceği* muhakkaktır.[698]

---

693 Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 1963, s. 212.
694 USSME, E3-3/6; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 178, dipnot 85.
695 Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, 2002, s. 161-162.
696 Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 123.
697 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 122, dipnot 253.
698 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 122.

Menteşe gazetesi, "İtalyanların İnsaniyeti" başlıklı yazı neşretti. Yunan işgal mıntıkalarından İtalyan işgal mıntıkalarına göç eden ahaliye karşı *İtalyanların tutumu, "şâyan-ı şükran" olarak değerlendirilmiş*tir.[699]

İspanya'nın İstanbul Elçisi Servert, Madrid'e "Helen İşgaliyle İlgili Hükümet Protestoları" sernameli rapor gönderdi:

> Yunanların işgal ettikleri ve boşalttıkları yerlerden gönderilen; işgalcilerin vahşi ve mütecaviz hareketlerinden şikâyetçi olan, İtilaf Devletleri'ne bu duruma son vermeleri için başvuran bildiri ve telgrafların ardı kesilmemektedir. İzmir Vilayeti'nde Yunan kuvvetlerine katılan kalabalık çeteler; ülkenin zenginliklerini mahvederek, Müslüman unsurları yok etmeye çalışmaktadır. Yunan işgal kuvvetleri, Aydın'ı boşaltırken Türkleri öldürmeye girişmiş; birkaç gün sonraysa evleri yakmak için geri gelmişlerdir. Bununla birlikte, yangından kurtulan mahallelerde, kanun kaçağı Rumlardan oluşan bir çete, Müslüman nüfusa karşı kanlı bir kıyıma girişmiştir. Yine İzmir Vilayeti'nde Yunan subayların, polisin ve kırsal bölge bekçilerinin silah ve cephanelerini teslim alması nedeniyle, polis suç işleyen Rumlara karşı koyamamaktadır. Babıâli, Yüksek Komiserlere verdiği bir notada, başkentte bulunan ve çok sayıda personel ile geniş mali kaynaklara sahip bir Helen komisyonunun, bu ülkeden göçmüş olan ve hatta kalacak hiçbir yeri olmayan Rumları, Türkiye'ye yerleştirmeye çalıştığını belirtmektedir. Notaya göre, Yunan kuvvetleri, Türkleri öldürerek yok etmeye ve mallarına zarar vererek onları göçe zorlamaya çalışırken; bu tür komisyonlar Yunanlılara mali destek vererek, Türkiye'ye yerleşmelerini sağlamaktadır. Böylelikle, kısa bir süre içinde, Rumların, daha önce azınlık oldukları yerlerde Osmanlılara sayıca üstün gelmeleri amaçlanmaktadır. Elçi Servert, Osmanlı Hükümeti'nin bu tür "feryatlarının" aslının olduğunu; iddialarının, olaylarla ilgili olarak dolaşan söylentileri doğrular nitelikte olduklarını savunmaktadır. Ona göre bu iddialar ve söylentiler, Yunanistan Hükümeti'nin, çok da gizlemediği hedefini açığa çıkarmaktadır. Zira Yunanistan Hükümeti; nihai amacı uğruna Rum unsurların, ne kadar önemli olduğunu göstermek için başvurduğu yöntemleri önemsemeksizin; hızla ve hırsla hareket etmektedir. İspanyol elçinin 'nihai amaç' sözleriyle Yunanistan'ın *Megali İdea* hedefine; 'yöntemle' de işgal kuvvetlerinin sürdürdüğü işgal, yağma ve göçe zorlama faaliyetlerini kastettiği anlaşılmaktadır. Elçi Servert ayrıca raporunda, başka kaynaklardan doğrulayamadığı fakat gerçeklik payı olduğuna inandığı bir başka söylentiyi paylaşmaktadır. Söylentiye göre Yunan ve İtalyan işgal kuvvetleri arasında ciddi bir sürtüşme yaşanmaktadır. Bu sürtüşme nedeniyle, İtalyan donanmasından iki küçük birliğin battığı, Yunan savaş gemisi *Averof*'un zarar gördüğünden söz edilmektedir. Elçi, gizlenmeye çalışılmasına rağmen yayılan bu haberin; gelecek için çok ciddi önem arz ettiğini düşünmektedir. Zira Yunanistan'ın, Türklerin nefretini kazandıkları kadar İtalyanlar da sempati toplamaktadırlar. Bunda en büyük etken; İtalya'nın işgal içinde, İngiltere, Fransa ve ABD'ye göre ikinci planda kalması ve önemsiz rollerini sessizce oynamasıdır. İspanyol elçi, diğer devlet kuvvetlerine göre İtalyan kuvvetlerinin bu mütevazı yeri işgal etmelerinin, ulusal nitelikleri bakımından çok daha kolay bir iş olacağı görüşündedir. Çünkü İtalya Hükümeti, tüm faktörleri değerlendirerek, anlaşma ve uzlaşma politikası gütmektedir. Bu haliyle, bu yorumundan, Batı Anadolu'nun işgalinin İtalyan kuvvetlere verilmesinin Türkler tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmayacağını düşünmektedir. İtalyan kuvvetlerin, yalnızca kendisine düşen görevi yerine getirmesini ve bu topraklarda Yunanlar gibi ulusal bir bağı bulunmamasını bunun nedenleri olarak saymaktadır. Yunan-İtalyan sürtüşme söylentilerinin gelecek için önem taşıdığını belirterek, elçi; ileride Batı Anadolu'nun işgali görevinin Yunanlardan alınarak İtalyan kuvvetlerine verilmesi ihtimaline işaret etmektedir.[700]

11 Temmuz 1919. *Yunan askerlerinin ateş açmasını Başkomutanlığa 11 Temmuz'da bildiren General Battistoni, "Yunanlıların, İtalya milletini ve ordusunu tahkir eden hareketlere devam ettikleri takdirde, Türk-Yunan çatışmasında tarafsız kalmalarının mümkün olmadığını" yazmıştır*.[701]

---

699 Menteşe, 10 Temmuz 1335, s. 3; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 139.

700 Yasemin Türkkan-Tunalı, *İspanyol Diplomatik Kaynaklarına Göre I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele'de Türkiye* [Doktora Tezi], 2016, s. 288-290.

701 *USSME*, E3-3/6; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 186.

İtalyan devlet vesaiki: *Anadolu'da ortaya çıkan ve hızla isyan galine dönüşen milliyetçi direniş, Çanakkale savunmalarında ön plana çıkan Mustafa Kemal tarafından örgütlenmiştir, devrimci bir harekettir*. [..] *Bütün Türkiye Mustafa Kemal Paşa ile birlikte ve Türkiye'nin birliği için savaşıyorlar.* [..] *Anadolu'da Yunanlılara karşı savaşan güçler, Mustafa Kemal Paşa'nın bir ordu haline getirmeye çalıştığı düzensiz birliklerdir*.[702]

> İtalyan askerî belgelerinde, Mustafa Kemal Paşa ile Kuvayımilliye arasında da organik bir bağın olduğu belirtilmiştir. "Anadolu'da Yunanlara karşı savaşan güçler, Mustafa Kemal Paşa'nın bir ordu haline getirmeye çalıştığı düzensiz birliklerdir" tespiti de yine Anadolu'daki İtalyan askerî yetkilileri tarafından yapılmıştır.[703]

Karargâhı Konya'da bulunan 2'nci Ordu Müfettişliği, Harbiye Nezâretine muhtıra gönderdi. Muhtıradaki bilgilere nazaran *İtalyanların Konya'da 1300 askeri, 8 makineli tüfeği, Antalya'da 3 tabur askerleri, beş cebel topları, ile bir kaç makineli tüfekleri, Alaşehir'de bir subay komutasında elli erleri, Fethiye'de bir müfrezeleri, Afyonda dört subay ile ikiyüz altmışiki erleri, Marmaris'de bir müfrezeleri, Burdur'da beşyüz erle sekiz makineli tüfekleri, Bodrum'da bir müfrezeleri, Milâs'da bir taburları, Bucak'da bir bölükleri, Kuşadasında bir müfrezeleri, Kırkgöz'de bir bölükleri, Foça'da bir müfrezeleri, Kirmastı'da bir bölükleri* bulunuyor.[704]

12 Temmuz 1919. İtalya murahhas heyeti, Paris Sulh Konferansı Yüksek Konseyi nezdine muhtıra vermek suretiyle Yunanistan'ı protesto etti.[705] De Martino, *Yunan yolsuzluklarını Müttefik Konseyi'ne duyurdu*.[706] *İtalyan delege Crespi, İngiliz direktiflerini ihlal ederek Aydın'ı işgal etmiş ve İtalyan askerlere ateş açmış olan Yunanlıları şikâyet eden bir muhtıra verdi. Yanıt olarak Clemenceau, yaptıkları düzensizliklere rağmen Yunanlıların Müttefik devletlerin verdiği tam yetkiyle Türk topraklarında bulunmaları nedeniyle Yunan pozisyonlarının İtalyanların pozisyonlarına göre daha sağlam olduğunu, oysa Sonnino'nun böyle bir yetki almadığı gibi, işgal ettiği yerlerden İtalyan askerlerini çekmeyi reddetmiş olduğunu belirtmiştir*.[707]

İki ülkenin düzenli birlikleri arasında öyle çok sınır çatışması oldu ki, 12 Temmuz'da Roma'daki Fransız Büyükelçisi Barrere şöyle yazdı: "Bu olaylar İtalya ile Yunanistan arasında savaşa yol açabilir."[708]

Meclis-i Vükela içtimaında takarrürat: *İtalyanların Konya vilayeti ve civarında bulunmalarının, Müslüman halka saldırı biçimini almadığı, kesin bir niteliğinin olmadığının "temin" edildiği ve "bu mesailin halli kuvvetle değil sulh konferansını hükümet-i seniye lehine imale edecek teşebbüsat-ı siyasiye ile" mümkün olduğundan ve bu tür girişimler de yapıldığından, savunmaya kalkışarak "mesele çıkarılmaması" gereğinin bildirilmesi*.[709]

Londra'daki Hariciye Nâzırı Vekili Lord Curzon, Paris'deki Hariciye Nâzırı Lord Arthur Balfour'a telgraf gönderdi. Güneybatı Anadolu'daki *İtalyan işgali resmen tanınmamakla birlikte, ilk işgallerinin teşvik gördüğüne, Londra Antlaşması'na uygun bulunduğuna ve hiçbir zaman şu ya da bu yerin işgalini*

---

[702] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 165-166. Tüm Türkiye'nin Mustafa Kemal'i desteklediği iddiası, mübalağadır.

[703] *USSME*, E3-8/4; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 18.

[704] Tayyip Gökbilgin, *Millî Mücâdele Başlarken*, 1959, c. 1, s. 162; Aktaran: Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 214, dipnot 257.

[705] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 186.

[706] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 128.

[707] *Documents on British Foreign Policy*, 1, s. 83-84, 86-87; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 117.

[708] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 62.

[709] Meclis-i Vükela Mazbataları, 12 Temmuz 1335-1919, 216/335; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 407-408.

protesto etmediklerine, böylece İtalyan davranışlarının zımnen onaylanmış olduğuna işaret ediyor. *Bu durumda İtalyan işgallerine karşı çıkmak zordur*. *Fakat Yunan işgallerine gelince, bunlar, bırakışma şartlarına aykırı olarak ve Venizelos'un itiraf ettiği üzere, müttefiklerin isteğine rağmen yürütülmüştür*. *Bunun sonucu olan kanlı karışıklık ve savaş durumuna son verilmesi için Yunan saldırganlığına bir sınır konulmalı*dır.[710]

İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiserliği Ataşemiliteri Yarbay Vitelli'nin Başkumandanlığa rapor gönderdi. *Mustafa Kemal'in ordu kumandanlığından uzaklaştırılmasına rağmen güçlenmeye devam ettiğini* bildiriyor.[711]

Konya'daki 2'nci Ordu Müfettişi Vekili Miralay Selahaddin (Köseoğlu), Konya Vilâyetine ve Antalya ile Menteşe mutasarrıflıklarına talimatname gönderdi. *Mahallî yetkililer işgal bölgesindeki halkı, yabancılarla temas etmemeleri konusunda bilgilendirmezsa, halkın Osmanlı idaresinden uzaklaşmasına ve İtalyan egemenliğine alışmasına yol açacağı* hususunda ikaz ediyor.[712]

13 Temmuz 1919. Paris'deki De Martino, ilgili elçiliklere ve yetkililere şifreli talimatname gönderdi: *Türklere yaptığımız silah ve mühimmat yardımlarına ilişkin her türlü Yunan haberleri kesinlikle yalanlanabilir*.[713]

13 Temmuz'da Crespi, bazı Yunan birliklerinin İngilizlerin talimatını ihlal ederek ve İtalyan birliklerine saldırarak 20-25 km daha ilerlediklerine dair Nitti'yi uyardı. *Aynı gün Battistoni, süregelen Yunan itaatsizliklerinden bezmiş olan Milne'nin, şiddetle karşılık verilmesi konusunda İtalyan ordusuna yetki verildiğini bildirdi*.[714]

Dahiliye Nezâreti, Konya Vilâyetine şifreli telgraf gönderdi: *…Hâlihazırda hükümet-i seniye düvel-i muazzamanın şu kâbilden işgal-i askerilerini cebren men'e kâdir olamayacağı* ve *Düvel-i muazzama askerlerine karşı fiilen mümanaat tarîkine tevessül edilecek olunursa bundan dolayı halka ve devlete vahim zararlar geleceği* malumdur.[715]

Binbaşı Hacı Şükrü Bey komutasındaki milis kuvvetleri Aydın doğusunda Yunan örtme birliklerine saldırdı. 1 yüzbaşı, 1 teğmen, 31 Yunan eri öldürüldü. 5 saatlik çarpışmadan sonra milli kuvvetler, İtalyan işgal bölgesine çekildiler.[716]

***İstitrad**:* General Ugo Luca, 1958 senesi nihayetinde gazeteci Bedirhan Çınar'a mülakat vermiş, Kuşadası 379'uncu Jandarma Kumandanı olduğu hengamda Aydın Kuvâ-yı Milliyesi safında çarpışırkenki bir hatırasını şöyle hikâye etmiştir: *Bir gün Aydın'da, bir Yunan birliği ile muharebeye tutuşmuştuk. Bizimle beraber bulunan Şükrü Saracoğlu'nun küçük kardeşi Esat Bey, bacağından bir yara almış ve bulunduğu yerden kalkamıyacak hale gelmişti. Düşman bizden en az on misli fazla idi. Bu arada cephanemiz de tükenmişti. Geri çekilmeğe başladık. Esat bey sığındığı bir kayanın dibinde, bitkin*

---

[710] *Documents on British Foreign Policy*, c. IV, p. 683-684; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 475-476.
[711] *USSME*, E3-11/2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 166.
[712] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 145.
[713] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 260. "Elbette ki İtalyan tedariklerin İtalyan belgelerinde gösterilenlerden daha fazla olduğu tahmin edilebilir. Çok kısa zamanda konuyla ilgili suçlamalar ve tekzipler yağmıştır."
[714] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 128.
[715] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 122.
[716] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1993, c. 1, s. 379.

vaziyette yatıyordu. "Esat bey kalıyor. Onu bırakamam" diye yerinden fırlayan Mehmet Reis, âdeta düşmanın içine girerek yaralı arkadaşımızı kucaklayıp, omuzuna vurdu ve alıp yanımıza getirdi.[717]

Türkiye için dövüşen İTALYAN GENERALİ

4

Röportaj: Bedirhan ÇINAR

General Luka'nın iki silâh arkadaşı Hasan ve Mehmet Reis

MEHMET REİS

Gelecek yazı: Luka, Türk kuvvetlerine nasıl katıldı?

Fotoğraf. Bedirhan Çınar, "Türkiye için dövüşen İtalyan General", *Milliyet*, 8 Ocak 1959, s. 3.

Yunanistan Genelkurmay Başkanlığı tarafından neşredilen "Anadolu Harekatının Muhtasar Tarihi"nde belirtildiğine göre; *Fransız ve İtalyanlar Mondros'ta Müttefiklere teslim edilen silahların yerine kılıç, süngü, silah mühimmatı ve kama mekanizmaları üretilmesi amacıyla Türklerin mühimmat fabrikaları kurmasına yardım ettiler. Örneğin Fransızlar Adana'da mühimmat üretimi için fabrikalar kurmuştu. Ayrıca Türkler, Fransa'dan telefon teçhizatı da satın almıştı*.[718]

Menteşe gazetesi haberinde, *Çine'deki İtalyan askerlerinin göçmen müslümanlarla ekmeklerini paylaştıkları belirtilmiştir*.[719]

14 Temmuz 1919. *14 Temmuz'da Arlotta da, Yunanlıların yaptıkları sınır ihlalleri ve provokasyonlarla hızlı bir şekilde İngilizlerin ve Fransızların sempatilerini yitirmekte olduklarını, İngilizlerin ve Fransızların artık İtalya'nın tarafını tuttuklarını ve İtalya'nın işgal rejiminin doğruluğunu ve akıllılığını kabul ettiklerini Dışişleri Bakanlığı'na bildirdi*.[720]

---

[717] Bedirhan Çınar, "Türkiye için dövüşen İtalyan General", *Milliyet*, 8 Ocak 1959, s. 3. "Mussoli'nin damadı ve 1937'den 1943'e kadar İtalyan Dışişleri Bakanı olan Galeazzo Ciano, 30 Aralık 1942 tarihinde ünlü günlüklerin şunları yazmıştır: *İstanbul'dan gelen Albay Luca ile ilginç bir sohbet. Bilindiği gibi Saraçoğlu ile arasında büyük bir arkadaşlık söz konusudur*." Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 280.

[718] Esra Özsüer, *Megali İdea*, 2025, s. 661.

[719] Menteşe, 13 Temmuz 1335, s. 2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 139. "İtalyan işgalindeki Çine'de, Aydın'dan gelen göçmenlere iyi davranan İtalyanlara, 5000 göçmen adına gönderilen 30 imzalı bir mektupla teşekkür edilmiştir."

[720] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 128.

Yunan zulmünü *keşfeden* İzmir'deki Müttefik mümessiller, İstanbul'daki Müttefik fevkalâde komiserliklere müşterek telgraf gönderdiler. *Yunanlıların 19 Mayıs'ta konmuş olan sınırlara dönmelerini ve onlarla Türkler arasına müttefik birlikler yerleştirilmesini öner*iyorlar.[721]

Yeni Pazar'dan İtalyan *Anadolu Sefer Kuvveti Komutanlığı'na 14 Temmuz 1919 tarihinde gönderilen bir mektupla; Han, Derecik, Hamzabâlî, Dereköy ve Çölhan köylerinin muhtarları İtalyanlara, ilk istekleri yerine getirilmediği için ikinci kez müracaat ederek, adı geçen köylerin işgal edilmesini talep etmişlerdir*.[722]

Yunanistan Küçük Asya Seferî Kuvvetleri Başkumandanı General Paraskevopoulos, Başvekil Venizelos'a rapor gönderdi:

> Burada zaman geçtikçe bizler için durum daha da zorlaşmaktadır. Çünkü pasif savunmada kalmamız, karşı taarruza geçemediğimizden, saldırıya uğramamıza neden oluyor. Her yerden kuşatılmış durumdayız. Çevredeki Türk çeteleri giderek artıyor. Bilhassa Aydın bölgesindeki çeteler İtalyanlar tarafından yönlendiriliyor. Ele geçirilen bütün Türk esirlerin ifadelerinden Aydın'daki askerî operasyonların İtalyanlar tarafından organize edildiği, yönetildiği ve sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Bunun gelecekte de tekrarlanması olasıdır. İtalyan topçularının, İtalyan subay ve askerlerinin Türklere yardım ettiğini biliyoruz. Çatışma sırasında İtalyanlar Türklere silah, cephane ve yiyecek temin ediyor. Yakınımızdaki Türk çetelerinin merkezleri İngiliz-Fransız tümenleri tarafından işgal edilmelidir. Eğer bu yapılamazsa Soma-Aksaray ve Denizli-Alaşehir-Salihli demiryolu hatlarını işgal ederek onları biz yok etmeliyiz. Bunu yapabilmek için müttfiklerin onayına ihtiyacımız olduğunu biliyorum. Şayet bu onay diplomatik yolla bize verilmezse, o zaman Türkler bize yeniden saldırdığında kendi birliklerimiz Türkleri İtalyan bölgesine kadar takip etmeli ve savunma hattı oluşturarak karşı saldırıda bulunmalıdır. Lütfen tüm bu dediklerimi göz önünde bulundurarak hızlıca bir karar verin. Çünkü bu durum bugün kolayca halledilebilirken gelecekte bizim için tehlike arz edebilir.[723]

15 Temmuz 1919. Burdur Ahz-ı Asker Dairesi, Konya'daki 2'nci Ordu Müfettişliğine telgraf gönderdi. *Antalya'da; "Müslüman ve Rum çocukların devam ettiği* [İtalyan] *okul*[un]*da eğitim ücretsizdir. Çocuklara kırtasiye ve çikolata verilmekte ve İtalyan okuluna devam etmeleri teşvik edilmektedir*.[724] *Antalya'daki hastahanede muayene ve tedavi ücretsizdir. Hastahaneye Rumlar gitmiyorlarsa da, İslâmların ve özellikle memur ve fukaraların müracaatı çoğalmaktadır*.[725]

16 Temmuz 1919. Paris Sulh Konferansı Yüksek Konseyi, *Venizelos'un açıklamalarını dinledi ve ondan sonra, Yunanlılarla İtalyanların aralarındaki sınır konusunda anlaşmaları gerektiğini kararlaştırdı*.[726]

> Venizelos [..] Türk direnişinin İtalyanlar'dan teşvik gördüğünü ve İtalyan bölgesinin, Türkiye'nin Yunan karşıtı operasyonları için üs olarak kullanıldığını ileri sürdü. Yunan lider, 16 Temmuz günü Yüksek Konsey huzurunda yapılan bir toplantıda, İtalyanlar'ın ilerleyişinin durdurulması gerektiğini ve İzmir sancağının tek başına savunulmasının mümkün olmadığını, çünkü sancaktaki bütün demiryollarının merkezlerinin bölge dışında olduğunu belirtti. Konseyden ya nihai bir sınır çizgisi belirlenmesini ya da hareket özgürlüğünün tanınmasını istiyordu. Eğer bir sınır çizgisi belirlenecek olursa, Yunanlılar ve Türkler arasında kalacak bölgeye küçük bir Müttefiklerarası kuvvet yerleştirilmesini öneriyordu.[727]

---

721 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 474-475.
722 *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1645-7740; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 137.
723 Esra Özsüer, *Megali İdea*, 2025, s. 295.
724 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 151, dipnot 388.
725 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 153, dipnot 400.
726 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 478.
727 Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 124.

16 Temmuz'da ise Venizelos, İtalya Dışişleri Bakanı Tommaso Tittoni'ye, "Anadolu'da İtalya ile Yunanistan arasında askerî işbirliği yapılırsa, her şeyin daha iyi olacağını" söylemiştir.[728]

> 16 Temmuz tarihli toplantıda, artık gerek İzmir'i, gerekse Aydın'ı elinde tutan Venizelos, Türkiye'de İtalya ve Yunanistan arasında iyi bir askeri işbirliğinin yapılması durumunda herşeyin daha iyi olacağını Tittoni'ye söylemiştir. O zaman İtalyan Dışişleri Bakanı, iki ülkenin işgal ettikleri ve işgal etmek istedikleri toprakların net bir sınırlamasının yapılmasını talep etmiş ve bu önlemin Türklerin karşısında da gerekli olduğunu belirtmiştir. Balfour, sorunun Allenby'nin itiraz edilemez kararına bırakılmasını önermiştir. Clemenceau ise önce iki tarafa kendi aralarında anlaşmaları için bir fırsat verilmesini önermiştir. Yapılan bu son öneri ağırlık kazanmıştır. Son olarak da Türk hükümetine bir teminat mesajının gönderilmesine ilişkin bir hatırlatma yapılmıştır.[729]

Çelebi Abdülhalim, Bâb-ı Âlî Dahiliye Nezâretine muhtıra gönderdi:

> İtalyanlar Konya'da da ileri gelenlerle iyi ilişkiler kurmuşlardır. İstanbul'da Kont Sforza ile görüşen Mevlevî Şeyhi İkinci Abdülhalim Efendi, İtalyanlara her konuda yardımcı olmuştur. 17 Temmuz tarihli bir belgeye göre, Konya'dan Dâhiliye Nezâreti'ne 16 Temmuz'da bir telgraf gönderen Çelebi, halkın İtalyan işgalinden gayet memnun olduğunu yazmıştır.[730]

İtalyanlar, Yunanlar ile Anadolu'nun taksimi hususunda mutabakata vardı: *"Yunan ve İtalyan kuvvetleri elinde bulunan topraklar arasında askeri bir bölüşme çizgisi" kabul etmişlerdi*r.[731] *Ayasoluk (Selçuk) ve Çine'de vukua gelen iki çarpışmadan sonra Tittoni ile Venizelos 16 Temmuz'da işgal bölgeleri arasında muvakkat bir hudut çizgisi üzerinde anlaştılar*.[732]

17 Temmuz 1919. *İzmir'i ele geçirirken Yunan birliklerinin yaptıkları kuralsızlıkları ve zorbalıkları "Araştırma Komisyonu"* kurulmasını *Türkiye'de bulunan İtalyan askeri yetkililer de yoğun şekilde teşvik ediyorlardı, daha doğrusu İtalyan askeri yetkililer araştırmanın Yunanlıların işgal ettiği bölgelerin tamamını kapsamasını ve bölgedeki Yunan siyasi-askeri varlığının desteklenebilirliğini sorgulayarak karara dönüşmesini önermişlerdi ve önermeye devam edeceklerdi*.[733]

18 Temmuz 1919. Fransız raporu: *Söke bölgesinde İtalyan yetkililer yasadışı Türk çetelerine silah veriyor ya da bırakıyor*.[734]

İtalyan-Yunan mutabakatı, Paris Sulh Konferansı 10'lar Konseyi tarafından tasdik edildi.[735]

> Tittoni ve Venizelos, 18 Temmuz toplantısında sunulmak üzere "sınırlar" anlaşmasıyla ilgili bir proje üzerinde hummalı bir şekilde çalışmışlardır. Balfour iki tarafın arasındaki eşitsizliğin üzerinde durmuş ve Allenby'ye tam yetki verilmesini tekrar önermiştir. Clemenceau, İngiliz Generali Fransa karşıtı anlayışta olmakla suçlayarak yeniden karşı çıkmış, ancak İngiltere tarafından İtalya'ya yöneltilen suçlamaları kabul etmiş ve yapılacak anlaşmanın iki ülkenin Türkiye'de yaptıkları suistimaller üzerine gelecekte herhangi bir kararın alınmasına zemin oluşturmaması gerektiği hususunu belirtmiştir. Bu husus saklı tutularak, İtalyan-Yunan "Barışı" onaylanmıştır.[736]

---

728 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 186.
729 Documents on British Foreign Policy, 1, s. 107-109; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 118.
730 *USSME*, E3-11/2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 89.
731 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 215.
732 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 217.
733 *Archivio Nitti* (AN), F. 147, 2112, İstanbul'daki Geçisi Fevkalâde Komiser Arlotta'dan İtalya Hariciye Nezâretine, 17 Temmuz 1919; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 120.
734 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 260, dipnot 38.
735 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 215.
736 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 118.

16-18 Temmuz arasında İtalyanlar tarafından denetlenen bölge ile Yunanlar tarafından denetlenen bölge arasında bir tür sınır oluşturulmasını kabul ettirdi ve Yunanların Aydın'ı işgal etmeleri ve Büyük Menderes nehrinin sağ kıyısının ötesine geçmeleri yasaklandı. Böylece İtalyan Heyeti, başka şeylerin yanı sıra, daha önce gerçekleştirdiği işgallerin de üstü kapalı olarak kabul edilmesini sağlamış olduğuna inandı. 18 Temmuz'daki Müttefikler toplantısında İzmir olayları ile ilgili olarak bir soruşturma komisyonu kurulması da kararlaştırıldı.[737]

Tittoni ve Venizelos'un, Yunan ve İtalyan bölgelerinin sınırları hususunda anlaşmaya vardıkları haberi geldi. Aydın-İzmir demiryolunun denetimi Yunanistan'a bırakılacak, Menderes Nehri'yse İtalyanlar'ın elinde kalacaktı. Şemayı kabul eden konsey aynı zamanda bölgedeki İngiliz, Yunan ya da İtalyan bütün Müttefik birliklerinin Müttefik Başkumandan Mareşal Allenby'nin komutasında toplanmasına karar verdi. Bu arada Clemenceau da, Allenby'nin aslında "emirleri Müttefik Başkumandanlığı'ndan değil, İngiliz hükümetinden alan bir İngiliz subayı" olduğunu eklemeyi ihmal etmemişti. Eleştiriyi sert bir tepkiyle karşılayan Balfour, asıl sorumlunun General Milne olacağını ve onun görevinin de Türkler'e karşı Yunan ve İtalyan sınırlarını sabit tutmak olduğunu belirtti. Türkler'in bu karardan haberdar edilmesine ve kendilerinden bir an önce bütün kuvvetlerini bölgeden çekmelerinin istenmesine karar verildi. Aynı zamanda, şu anki sınır çizgilerinin nihai toprak dağılımını etkilemeyeceğine dair resmi garantiler de sağlanacaktı.[738]

Anadolu Sefer Kuvveti Komutanı General Bongiovanni, 18 Temmuz'da Aydın Belediye Başkanını ve Hilaliahmer Başkanını kabul etmiştir. Görüşmede Türk yetkililer, İtalyan askerlerinin Aydın'dan gelen mültecilere karşı gösterdikleri insancıl davranıştan ötürü teşekkür etmişlerdir.[739]

19 Temmuz 1919. İstanbul'daki Müttefik fevkalâde komiserler, Bâb-ı Âlî Hariciye Nezâretine nota verdiler. *1 Kasım 1914'den itibaren verilmiş olan maden imtiyazlarının geçerli olmasının, barış anlaşmasının bir maddesiyle tespit edileceğinden, anlaşma imzalanana kadar izin verilmesini* istiyorlar.[740]

ABD'nin İzmir Konsolosu George Horton, ABD Dışişleri Bakanına ve ABD'nin Paris Büyükelçisine rapor gönderdi:

[..] Yunanlıların askeri açıdan kimi zaman gerilemeleri Türklere cesaret vermektedir. Telgraflarımda belirttiğim gibi geniş bir Yunan birliği Bergama'dan dışarı atılmış, bunların hemen hemen yarısı bozgun sırasında öldürülmüştür. 30 bin nüfuslu Aydın'ın Türk düzensiz (gayri nizami) kuvvetleri tarafından geri alınması Yunan işgalinin en karanlık olayıdır. 3000 kadar Yunan askeri, Aydın'dan çekilmek zorunda bırakılmıştır. Burası alınırken sokak çarpışmaları sırasında kentin Türk mahallesi yanmıştı. Türkler geri dönünce intikam için Rum mahallesini ateşe vermiştir. Yunan albayı Schinas sivil halkın kendileriyle birlikte gelmesine izin vermemiş, onlar da Türklerce iç bölgelere götürülmüşlerdir. 3000 kadar Hrıistiyan, Türkler tarafından Nazilli ve Denizli'de rehin tutulmakta ve Yunanlıların başka Müslümanları öldürmesi halinde yok edilmekle tehdit edilmektedir. Birkaç hafta önce 30.000 nüfusu olan Aydın kentinde bugün 3000 kişi kalmıştır. Bunların ancak 105'i Müslümandır. 25 bin Türk dağıtılmış ya da İtalyan bölgesine sığınmıştır. Olayla ilgili duygular o ölçüde hassastır ki kumandan Albay Schinas şu anda hapistedir ve yargılanmayı beklemektedir. Ve bu bölgede çok sayıda bulunan Yunan düşmanları açıkça Aydın'a saldıran Türklerin sayısının 250 olduğunu söylemektedirler. Yalnız bir şey kesindir. Bu çarpışmada Türklerin silahları Yunanlılarınkinden daha üstün ve uzun menzilli idi. İşgal bölgesinde bugün genel bir dehşet havası egemendir, çiftliklerin çoğu tamamen terk edilmiş durumdadır.

[..] Yunanlıların ileri sürdüğüne göre, İtalyanlar, Türkler arasında propaganda yapıp, müttefiklerin hiçbirinin Yunanlıları burada istemediğini, Venizelos'un ısrarı yüzünden Yunanlılara izin verildiğini söyleyip Türkleri Yunanlılara saldırmaya teşvik etmekte, buna Müttefiklerin de göz yumacağını bildirmektedirler. [..][741]

---

737 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 64.
738 Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 124.
739 *USSME*, E3-7/3; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 139.
740 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 246.
741 Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, 2011, s. 16-18.

20 Temmuz 1919. *Çine'deki işgal komutanlığına 22 imzalı bir mektupla 20 Temmuz'da başvuran Hacıköy'lü Farukzade Mustafa Efendi, Bozdoğan ve Karacasu köylerinin de İtalyanlar tarafından işgalini talep etmiştir.*[742]

21 Temmuz 1919. *21 Temmuz 1919 günü Tittoni ve Venizelos* Anadolu'daki işgal mıntıkaları çatışmasını sonlandırmak hususunda Paris Sulh Konferansı Yüksek Konseyine *bilgi vermişler ve kendi aralarında da görüşmelere başlamışlardır*.[743]

22 Temmuz 1919. *İstanbul'daki askeri istihbarat Teşkilatı'nın başına getirilen Yarbay Vitale*, *Müttefik Kuvvetler Yüksek Komutanlığı nezdindeki İtalyan Askeri Delegasyonu*na rapor gönderdi: *Türkler İtalya'dan silah istemeye başladılar ve bu durum, Türkler karşısındaki güvenilirliklerinin büyük bölümünü bu konuya dayandıran Anadolu'daki yetkililerimizi ve diplomasimizi büyük sıkıntıya sok*uyor.[744]

> Türklere yapılan tedariklerin net taleplere göre yapıldığı açıktır. Konuyla ilgili elimizde bulunan ilk belge, 22 Temmuz 1919 tarihlidir. Albay Vitale (İstanbul'da İstihbarat Servisi şefi) Yüksek Komutanlık'taki İtalyan delegasyonuna, Konya Komutanlığı'na İzzet adında bir albayın geldiğini bildirmiştir. İtalya'nın hizmetine girmiş olan Albay İzzet, daha sonra daha somut bir şekilde "sonunda ısrarla Yunanlılara karşı Türk ordularının güçlendirilmesi amacıyla tüfek, makineli tüfek mermisi ve dört zırhlı araç istemiştir."[745]

Denizli'deki 11'inci Fırka Ahz-ı Asker Reisi Miralay Tevfik Bey, Harbiye Nezâretine muhtıra göndererek muntazam ordunun dağıldığını, eşkıya ve firarîlerden müteşekkil Kuvây-ı Milliye'nin Demirci Mehmed Efe liderliğinde bölgeye nüfuz ettiğini, İngiliz ve Fransız binbaşıların Kuvây-ı Milliye'yi desteklediğini bildirdi:

> C. 19 Temmuz 35 ve 123 şifre (Aydın elyevm Yunanlıların elindedir. Kuvay-ı Milliye Umurlu'da bulunuyor. Çine cihetindeki köprüde İtalyanlar vardır. Elliyedinci Fırka Çine'dedir. Umurlu'da Elliyedinci Topçu Alayı Kumandanı Hakkı Beyin emrinde bir müfreze mevcut ise de kuvveti hiç mesabesindedir. Ve vaziyet üzerinde tesiri yoktur. Kuvay-ı ile muahharen onlara iltihak eden eşkiya rüesasından Demirci Mehmed'in nüfuz ve tesiri altındadır. Elliyedinci Fırka inhilâl etmiş bir haldedir. Fırkanın boşluğunu imlâ için derdest ve sevkedilen binlerce firariler ile gönüllülerin bir kısmı da Kuvay-ı Milliyeye iltihak ediyor. Ve bunları toplayıp tanzim edecek ümera ve zâbitan askeri Çine'de bulunması kıtaatın yeniden teşkiline imkân bırakmıyor. Dün Fırka Kumandanlığı ile birinci defa olarak irtibatın tesisi üzerine telgrafa bu tarafa geçerek nevakısın ikmâli ve kıtaatının tanzimi teklif edilmiştir. Aydın'da bulunan kuvvet dört top ve mitralyöz ile onbeş otomatik top bin kadar efrattan mürekkeptir. Civardaki kuvvetlerin miktarı malûm değilse de Kuvay-ı Milliye önünde ilerleyemediklerine nazaran cüziyeti anlaşılıyor. Tayyarelerle keşif yapılıyor. 18 Temmuz 35'de Nazilli ve Köşk e endaht ve makinelitüfek ateşi icra etmiştir. Nazilli'de bombadan bir kadın ve iki erkek şehit olmuştur.
>
> Denizli'ye gelip avdet eden İngiliz Binbaşının ismi Havlenson'dur. İzmir'deki İngiliz Amiralinin maiyetinde olduğunu söyledi. Kendisi ihtiyat binbaşısı olup Rumeli'de çok bulunduğu anlaşılıyor. Güzel Türkçe biliyor. Yunanlıların buralara büyük kuvvet getiremiyeceğini ve Kuvay-ı Milliyenin seri ve muntazam bir hareketi kendilerini Aydın'dan atmaya kâfi olduğu gibi İzmir'de dahi barınamayacaklarını zaten İzmir pekziyade karışık müsteidi iştial bir vaziyette olduğundan yakında orada da Yunanlılara karşı bir hareket vuku bulacağı ve Aydın civarındaki Kuvay-ı Milliye ileri hareket edebilirse Yunanlıların İzmir'i terke mecbur olacaklarını ve Düveli

---

[742] ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1645-7740; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 137.

[743] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 186.

[744] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 83, sonnot 18.

[745] Affari Politici (AP), 7734-38-C; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 260-261. "Genelde İtalyan belgelerinde bu tür taleplere yer verilirken, İtalyan yetkililerin bu taleplere verdikleri olumsuz yanıtlar da yansıtılır. İtalyan yetkililer fazla zor durumda kalmadan, ancak dolaylı yollardan Kemalistlere yardım etmeye hazırlanmıştır. Yetkililerin tamamen anlaşılabilir olan bu direnci, İtalyan dostluğunun önemine ve yoğunluğuna dair Türklerde belli bir hayal kırıklığı yaratmıştır."

> Mütelifenin bunlara yardım etmeyeceğini söylüyor. Ve 17 Mayıs 35 tarihinde Aydın fecayiini berayı tahkik buraya gelip ertesi günü Nazilli'ye oradan da Çine'ye hareket eden ve Aydın tarikiyle İzmir'e gideceğini söyleyen Karahisar Kuvay-ı Mütelife Kumandanı ve Ceneral Frans de Spiye de Mümessili Fransız Bahriye Binbaşısı Müsyö Labon dahi Yunanlıların harekâtını bütün mevcudiyetiyle takbih ve şayet İzmir fecayiinin yüzde birinin vaki olacağını Fransa bilseydi Yunan işgaline katiyen razı olamazdı sözleriyle hissiyatını izhardan sonra Kuvay-ı Milliyenin harekâtını tamamen tasvip ve bukadar rezaleti irtikâp edenlerin başı köpek başı gibi ezilir ve tâbiriyle kanaati vicdaniyesini izhar eylemiş ve bu mülâkatımı mübin mufassal bir rapor İkinci Ordu Müfettişliğine yazılmıştır. Aynı veçhile gerek İngiliz gerek Fransız binbaşılariyle vuku bulan mülâkat raporları Denizli Mutasarrıflığı tarafından Dahiliye Nezaretine mufassalan yazılmıştır.[746]

Corrierre della Sera gazetesinde Guglielmo Emanuel imzalı makale neşredildi. Emanuel, *yeniden ve açıkça Venizelos'u överken, aşın isteklerinin Yunan iç politikasının gereksinimlerinden kaynaklandığını* yazıyor.[747]

23 Temmuz 1919. Hariciye Nâzırı Vekili Lord Curzon, Paris Sulh Konferansında bulunan Hariciye Nâzırı Lord Balfour'e telgraf gönderdi. Buna göre; *Bolşeviklerin etkisinin yavaş yavaş hissedildiği Kafkaslara ve Hazar Denizi'ne askeri kuvvet göndererek İngiltere'ye destek verebileceğini belirten İtalyan Hükûmeti, kısa bir süre içerisinde dış politikasını değiştirdiğini ve Kafkasya'ya takviye gönderme kararını gözden geçireceğini açıkla*mış bulunuyor.[748]

İngiliz Gizli İstihbarat Teşkilâtının 23 Temmuz 1919 tarihli muhtırasına göre, İngiliz istihbaratı tarafından Roma'daki faaliyetleri takib edilen Celâl Nuri (İleri) İtalyanlar hesabına çalışıyor:

> [..] Roma kaynaklı bir istihbarat haberine göre, Mart'tan beri Avrupa'da, özellikle Roma'da bulunan ve Basın Derneği'nin başvurusu üzerine İstanbul'a dönmesine yönetimce 10 Temmuz'da izin verilen *İleri* gazetesinin yazı-işleri yönetmeni Celâl Nuri, yardımcısı Sırrı Bey'le birlikte 24 Temmuz'da başkente dönüyordu. İstihbarat Servisi, Roma'da iken onun eylemlerini şöyle anlatıyordu:
>
> > "O (Celâl Nuri), İngiliz ve Fransız büyükelçiliklerinin sekreterleriyle ilişki kurdu; İngiliz ticaret müşaviri Sir Capel Cure'ye arada sırada telefon etti ve Rus büyükelçisinden kartlar aldı. Flora oteline gitmeden önce İttihatçı üç gazeteciyle birlikte Continental otelinde kalıyordu. Mehmet Arif, Nedim ve Ziya adlı bu İttihatçı gazeteciler onu kuşkuyla karşılamışlardı, çünkü kendilerine ait mektupları açtığından ve aleyhlerine casusluk yaptığından yakınıyorlardı. Onları, bırakışmadan kısa bir süre sonra, İstanbul'dan Roma'ya İtalyan yönetimi götürmüştü. Onları kendi gemisine çağırması için ilgili İtalyan amiraline hükümetçe talimat verilmiş; oradan da, İstanbul'daki İngiliz ve Fransız askeri katlarının kuşkusunu çekmemek için, İtalya'ya gitmekte olan bir gemiye aktarılmışlardı.
> >
> > Celâl Nuri ve yardımcısına, sanki Rodos sakinleri imişler gibi İtalyan pasaportları verilmişti. Yukarıda adı geçen üç gazeteci ile Celâl Nuri, Türkiye üzerindeki güdümün güya İtalya'ya verilmesini sağlamak için çalışacaklardı. İtalya Dışişleri Bakanlığı'yla sıkı ilişki kurmuşlardı. Bakanlığın eski müsteşarı Signor Borsarelli, onların, Barış Konferansı'na katılmak amacıyla Paris'e gitmelerini sağlamak için elinden geleni yapmıştı. Doğal olarak pek önemli kişiler pozuna bürünen bu gazeteciler, Türk'lerin, özellikle Trakya ve Anadolu'da İtalyan denetimi (güdümü)'nden yana olduklarına dair İtalyan basınına bol bol bilgiler verdiler . . . Bu Türk'ler, Yunanistan'a karşı düzen çevirdikleri için, Venizelos, bizzat Celâl Nuri'nin de imzasını taşıyan ve Trakya'ya Bulgaristan yerine Yunanistan'ın müdahalede bulunmasını dileyen bir dilekçenin suretini Atina'da çıkan bir gazetede yayınlatarak onu teşhir etti."[749]

---

[746] Harb Tarihi Vesikalar Dergisi, Aralık 1961, Sayı 38, Vesika No. 918.

[747] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 63-64.

[748] Curzon'dan Balfour'a 23 Temmuz 1919, FO, 406/41, No. 71; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 158.

[749] Salâhi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, 1995, s. 26-27. İngiliz Hariciye Nezâreti Şark Dairesi âmirlerinden George Kidston ise 27 Temmuz'da şu derkenarı kaydedecektir: ". . . İtalyan'larla Türk'ler arasında şimdi var olan ilişkiler nedeniyle, İtalya'daki Türk'leri göz

*İtalyanlar Muğla il merkezini 200 kişilik bir kuvvetle işgal ettiler. Gerekçe olarak, Muğlalılarla Demirci Mehmet Efe arasında çıkabilecek bir çatışmayı önlemek istediklerini söylediler. İtalyanlar Muğla'yı 24 Nisan 1920'de terkedecekler. İtalyanlar Antalya'yı da 28 Mart'ta işgal etmişlerdi. * Ula da İtalyanlarca işgal edildi.*[750]

24 Temmuz 1919. *24 Temmuz'da Tittoni, İtalya'nın izolasyondan çıkmakta olduğunu bildirmiştir, bundan "bazı" Fransızlar hoşnut olmamıştır tabi*.[751]

İtalyanlar, son olarak, 24 Temmuz'da 60 askerle Andifli'yi (Kaş) işgal etmişlerdir. Kaş Kaymakamı Ali Rıza Bey, Antalya'daki İtalyan birliklerinin komutanına 24 Temmuz 1919'da gönderdiği bir yazıyla Andifli'ye asker çıkarılmasını protesto etmiştir. Kaymakam bu yazısında, "asker çıkarılmasını gerektirecek herhangi bir olay meydana gelmediği ve hükümetin de bu yönde bir emri olmadığı halde, mütareke hükümlerine aykırı olarak yapılan ihracı protesto ettiğini" bildirmiştir.[752]

25 Temmuz 1919. *Nitti, Fransız hoşnutsuzluğunun yeni İtalyan rotasının etkinliğini kanıtladığını görerek memnuniyetini bildirmiştir*.[753]

27 Temmuz 1919. Subhi Nuri'nin ağabeyi Celâl Nuri (İleri): *İtalyanlar kuvvetli bir Türkiye isterler.*[754]

> Hatırlanacağı üzere, Atina hükûmetinin başında Venizelos'a vekâlet etmekte olan Emanuel Repulis, işgalin ertesi gün hâdise yerine gitmişti. Daha sonra temmuz'da Dışislerinde Politis'e vekalet eden Aleksandr Diomidis de, yerinde inceleme yapmak üzere İzmir'e hareket etti. Diomidis, 27 temmuz 1919 tarihli bir telgraf halinde Venizelos'a verdiği raporda "Durumu yerinde incelemek üzere gelmiş olan [Fransız] amiral [Ferdinand] de Bon ile uzun boylu tartıştık" diyor ve şöyle devam ediyordu: "yunanlılar üç noktada suçlu görülmektedir: a) İzmir hâdiseleri, b) birliklerinin, Konferansça çizilmiş sınırı aşmış olması, c) Aydın hâdiseleri. Yunanistan'dan yana olan ve **italya'nın oyununu çok iyi anlamış bulunan amiral**, incelemelerinin sonuçlarını bildirmek üzere Paris'e hareket etti.. General Paraskevopulos'a, yeniden hâdiseler çıkaracak olursa durumun bir faciaya döneceğini söyledim. Seviniyorum ki, görevinin önemini iyi bilen generale göre, ordunun tutumu da düzelmiştir. Soruşturmalar ve acımadan verilen cezalar tesirini göstermiş. Ürkütülen köylüler (yunan ordusu tarafından ürkütülen rum köylülerinden söz ediyor) çapulculuktan vazgeçmişler... Ama tek tük hadiselerin önlenmesi de mümkün değildir" diyen Diomidis, buna sebep olarak, büyük devletlerin yunan ordusunu Anadolu'da uzun müddet bırakmıyacağı söylentilerinden cesaret alan türklerin rahat durmayışlannı gösteriyor. Diomidis'e göre yapılması gereken, türkleri, yunanlıların artık Anadolu'dan gitmiyeceğine inandırmaktır; o zaman türkler suç işlemekten vazgeçeceklerdir.[755]

28 Temmuz 1919. Celâl Nuri, *İleri* gazetesinde "Eski Roma'dan Yeni Roma (İstanbul) ya" başlıkla makale neşretti. İtalya Başvekilini ve Sforza'yı medh ü sena ediyor. Celâl Nuri, *bir süre kaldığı Roma'dan döndükten sonra yazdığı* bu makalede *dikkat çekici ifadeler kullanmıştır. Roma ile İstanbul'u karşılaştırdığı yazısında; İtalya Başbakanı Nitti hakkında "Çelikten iki ele mâlik bir zattır" diyerek başlamıştır. Nitti'nin dış politikada kazandığı başarılara dikkat çekerek, "Fiume dâvâsını kazanmasını" örnek olarak vermiş ve iç politikada da fiyatları ucuzlattığını anlatmıştır. Celâl Nuri'ye göre, ticarette fazla kâr etmeyi yasaklayan yeni hükümet, hayatı, %50, 70 hattâ bâzı mallarda %80 ucuzlatmıştır. Celâl*

---

hapsinde bulundurmak önemlidir." Kidston'a göre takip altında tutulması gereken kişiler: Celâl Nuri ve Sırrı, Galip Kemalî Söylemezoğlu, Osmanlı Tütün Rejisi Müdürü İzzet Melih ve mezkûr İttihadçı üç gazeteci.

[750] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 2.

[751] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 119.

[752] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 115.

[753] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 119.

[754] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 9.

[755] Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 1964, s. 224-225. İktibasdaki **vurgu** tarafımıza aiddir.

Nuri, yazısının sonunda Kont Sforza'yı "Zaman-ı hâzırın en mümtaz diplomatlarından birisi" olarak tanımlamıştır.[756]

28 Temmuz 1919'da bir İtalyan subayı otomobille Antalya'dan Burdur'a giderken Bucak'da mola vermiştir. O güne kadar hiç otomobil görmemiş olan halk, arabayı daha yakından görmek için toplanınca, halkı dağıtmayı başaramayan İtalyan askeri paniğe kapılarak havaya ateş etmiş ve 2 vatandaş yaralanmıştır. Konya vilayetinin olayı Dâhiliye Nezareti'ne bildirmesi üzerine İtalyan temsilciliğinin dikkatinin çekilmesine karar verilmiştir. Fakat yaralılardan Mustafa oğlu Ahmet ertesi gün ölmüştür.[757]

General Bongiovanni, Roma'ya telgraf gönderdi. Vittorio D'Arici'nin resmî görevinden azledilmesini istiyor.[758]

29 Temmuz 1919. Tittoni ile Venizelos arasında gizli bir muahede akd edildi. Anlaşmaya göre *İtalyanlar Yunanistan'ın güney Arnavutluk ve Trakya'ya yönelik taleplerine destek verecek, buna karşılık Yunanistan da İtalya'nın Arnavutluk mandası isteğini destekleyecektir*.[759] *İtalyanlar "Rodos hariç, Ege'deki adalarını" Yunanlılara bırakıyor ve fakat "Kuşadası'nın biraz kuzeyinden başlayarak doğuya doğru uzanan" bir hattın güneyindeki Türk topraklarını alıyor ve bu suretle Kuşadası limanına, Aydın şehrine ve Menderes vadisine sahip oluyorlardı*.[760] *Yapılan yoruma göre Tittoni-Venizelos Antlaşması diğer avantajların yanında, Türk çetelerinin İtalyan bölgesinden saldırmaları olayına da bir sükunet getirmiştir*.[761]

> Konferanstaki İtalyan muhalefetini kırmak, Türkiye ile yapılacak anlaşmanın Anadolu'daki durum daha fazla ciddiyet kesbetmeden bitirilmesini sağlamak için, Venizelos, 1919 Temmuzunda İtalyan Hükümetiyle doğrudan doğruya müzakereye oturmak zorunluğunu duydu. Bu müzakerelerde, Konferansta İtalyanlar'ın Arnavutluk ve Güney Anadolu üzerindeki isteklerini desteklemek karşılığında, İtalyanlar'ın da Doğu Trakya, Kuzey Epir ve Anadoludaki iddialarına karşı çıkmamaları üzerinde anlaşmaya varıldı. Yunanlılar Anadolu'daki iddialarını sadece İzmir Sancağı üzerine hasrediyor, Denizli, Menteşe ve Aydın sancaklarından vazgeçiyordu.
>
> Bu müzakerelerin sonunda 29 Temmuz 1919'da Tittioni-Venizelos Anlaşması imzalandı. Bu anlaşma ile İtalya, Trakya, Anadolu ve Epir için mutabakata varılmış Yunan isteklerini desteklemenin yanısıra Rodos dışındaki Oniki Ada üzerinde Yunan hâkimiyetini de kabul ediyordu. Rodos'un İtalya'da kalışı, İngilizler'in Kıbrıs'ı Yunanlılar'a vaat etmesinden ileri geliyordu. Ancak bu anlaşmanın en önemli şartı, İtalya'nın Barış Konferansı'ndan istediklerini elde edemeden çıkması halinde her iki tarafın da taahhütlerinden kurtulmuş sayılmasıydı.[762]
>
> Tittoni ile Venizelos arasında 29 Temmuz 1919'da yapılan bu gizli anlaşmaya göre; Trakya ve Kuzey Epir'deki istekleri kesn olarak gerçekleştiği takdirde Yunan hükümeti, Anadolu'da Menderes nehrinin güneyinde kalan topraklar üzerindeki taleplerinden İtalya lehine vazgeçmeyi kabul ediyordu. (Bu çizgi, Kuşadası'nın biraz kuzeyinden başlayarak doğuya doğru, kuzeyde İzmir sancağını Yunanistan'a, güneyde Aydın'ı İtalya'ya bırakarak devam ediyordu.) İtalya, Ege Denizi'nde işgali altındaki adalarda, Rodos hâriç, egemenlik hakkını Yunanistan'a bırakıyordu. Yalnızca Rodos, İtalyan egemenliğinde kalacak, İtalya, barış konferansında Rodos'a geniş bir özerklik tanırken, Yunanistan da kendisine devredilen adalarda İtalya'nın yol, liman, okul için

[756] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 53.
[757] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 141-142.
[758] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 166.
[759] Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 125. "29 Temmuz'da Tittoni anlaşmanın yakın olduğunu duyurmuş, birkaç saat sonra ayrıntıların da artık belirlendiğini ve Venizelos'un İtalya lehine coşkulu sempati beyanatlarında bulunduğunu bildirmiştir." Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 119.
[760] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, s. 215.
[761] Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 217.
[762] Alexander Anastasius Pallis, *Yunanlıların Anadolu Macerası*, 1997, s. 87.

harcadığı parayı İtalya'ya ödeyecekti. Yine bu gizli anlaşmaya göre İtalya, Anadolu'ya ait istekleri karşılanmadığı taktirde, bu anlaşmanın bütün şartları üzerinde serbestçe hareket edebilecekti.[763]

Dışişleri Bakanı Tittoni, Başvekil Nitti'ye şifreli telgraf gönderdi. *Tittoni, anlaşmanın hem Türk, hem de İtalyan kamuoyunda olumsuz tepkiler yaratacağını bildiği için, gizli kalmasını çok istedi. Belgeyi Nitti'ye en iyi biçimde, yani sürekli olarak İtalyan-Yunan uzlaşmasından başkalarının duyduğu rahatsızlığın altını çizerek sundu. Ama Tittoni de, belki de farkına varmaksızın, bu anlaşmanın, konferansın ilk aylarında İtalya'nın uğradığı yenilgileri onayladığını kabul etmek durumunda kalıyordu. Gerçekte şöyle diyordu: "Verdiğim şeyin yalnızca görünüşte taviz olduğuna dikkatini çekerim. Gerçekte ben, son yaptığım araştırmaların verilerine göre, Sevr Konferansı'nın bana hiçbir zaman vermeyeceği bir şeyi veriyorum yalnızca."*[764]

Paris Sulh Konferansının *büyük işi olan Versay Antlaşmasından sonraki ay oldukça durgun ve sessiz geçti. Fakat bu durgunluk ağustos başlarında dağılıverdi. 29 temmuz'da White, Dışişlerine bir telgraf çekerek Clemenceau'nun kendisine, Yunanlılar ile İtalyanların Batı Anadolu'yu işgal konusunda anlaştıklarından şüphelendiğini söylediğini bildirdi. White, bu anlaşma hakkında Titoni'den bilgi istedi. Titoni, böyle bir anlaşma olmadığını, ancak Venizelos ile görüştüklerini ve bir anlaşmaya varmayı umduklarını söyledi. Clemenceau da White'a, Türk antlaşmasının, Amerika Mandası sorununun karara bağlanmasına kadar geciktirilmiş olmasından memnun olduğunu bildirdi. Kendisi, "İngilizlerin Suriye üzerinde güttükleri amaç üstünde büyük ölçüde şüpheciydi," diyor White. Ona göre, Lloyd George, birçok defa Suriye hakkında sözünden caymıştı ve kendisiyle Balfour, Türkiye antlaşması yapılmazdan önce, bu sorunun bütününü bir karara bağlamak istemektedirler. White, bu konuşmayla ilgili olarak Washington'a gönderdiği raporda ayrıca, Balfour'un kendisine, Suriye'nin Fransa'ya verilmesinden korktuğunu fakat, var olan şartlar altında başka bir çözüm yolu da bulunmadığını söylediğini, bildirdi. "Bliss ve ben, Anadolu sorunlarına son biçimi vermenin geciktirilmesinin, Asya durumunda büyük sakıncalara yol açacağı düşüncesindeyiz.." diyen White, Polk'un da aynı teşhisi koyduğunu ekliyordu*.[765]

30 Temmuz 1919. *Nitti, Tittoni'den "kişisel arkadaşı" Venizelos'a "coşkulu memnuniyetini" iletmesi için ricade bulunmuştur*.[766]

1 Ağustos 1919. ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı ve Paris Sulh Konferansı ABD Başmurahhası Frank Polk, Washington'a telgraf gönderdi. Müttefikler Trakya ve Anadolu mıntıkalarında toprak takası yapmaktalar. Britanya, İtalya-Yunanistan gizli anlaşmasında hakemlik yapmıştır. Müttefikler, ABD'nin sulh konferansından çekilmesini memnuniyetle karşılayacak kıvamdadır. ABD Başkanı Wilson bu takas-taksim-mutabakat muamelatını reddediyor. Wilson, Yunan'ı İzmir'e çıkartmak hususundaki izin verişinden pişmanlık duyar bir vaziyette:

Açıklamalı [ÖA5]: İki sayfalık uzunca bir alıntı. Sonra tamamen iktibas et.

[763] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 186-187. "İtalya ile Yunanistan arasındaki balayı kısa sürmüştür. Tittoni-Venizelos anlaşması gerçek anlamda hiç bir zaman hayata geçirilememiş ve bir yıl sonra, Dışişleri Bakanı Carlo Sforza tarafından tek yanlı olarak feshedilmiştir." (Çelebi, 2002, s. 189).

[764] Arcivio Nitti (AN), 63/2-4199-P, Tittoni'den Nitti'ye, 29 Temmuz 1919; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 64-65. "Roma'dan Nitti, Tittoni'nin hareketini kararlı biçimde onayladı, hem de onun sözlerini neredeyse birer birer yineleyerek. Böylece kendini rahatlatmak istiyordu. Sonuç olarak, görüşmeleri adım adım izlemesine karşın, anlaşmanın gerçek koşullarını bilmiyordu. Öyle olmasa, Bulgaristan'a karşı haksızlıklara razı olmadan, İtalyan-Yunan gerilimini ortadan kaldırdığı için 1 Ağustos'ta Tittoni'yi kutlamış olması açıklanamaz. Uzun zaman sonra Nitti, özel oturumda, o anlaşmanın *gerçek bir yanılgı* olduğunu kabul edecektir. Gerçek koşullarıyla anlaşma uzun süre gizliliğini korudu, ama Türk çevreleri çabucak böyle bir anlaşmanın imzalanmış olduğunu öğrendi."

[765] Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, 1972, s. 195.

[766] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 119.

Polk şunları söylüyor: "Doğu Trakya hakkındaki Yunan isteklerinin doğurduğu uyuşmazlık üzerinde İngiliz hakemleri, İtalyanlar ile Yunanlılar arasında bir anlaşma sağlamışlardır. Titoni bunu, Yunanlılar tarafından kendi yararlarına Anadoluda kabul edilen ayrıcalık karşılığında kabul etmiş ve Yunanlıların Doğu Trakya üzerindeki isteklerinde kendilerini desteklemeyi uygun bulmuştur. Barış Konferansı'nın bütün üyeleri, Bulgar anlaşmasında adalet yerine getirilmezse Barış Konferansı'ndan çekilme gibi önemli bir durumun ortaya çıkabileceğini kabul ediyorlar. Hatta ben bile, A.B.D.'nin Türk ve Bulgar anlaşmasından çekilebileceğini devletlere bildirmek yerinde olacaktır, diye düşünmeye başladım... Pazarlık konuşmaları bir "takas kafası"nı ortaya çıkarmış ve sonunda "bir toprak kapma planı içinde bitmiştir". Böyle bir antlaşmanın Amerikan milletine onaylatılması çok güç olacaktır. Clemenceau ve Balfour ile görüşülerek kendilerine, tutulan yoldan duyulan kaygıyı anlatmak ve ilerideki pazarlık görüşmelerinde de aynı yol izlendiğinde Amerika'nın bütün görüşmelerden çekileceğini söylemek konusunda Dışişlerinin düşüncesini sormuştur. Fransızlar, İtalyanlar ve Yunanlılar böyle bir tutumu sevinçle karşılayacaklardır. Çünkü, istediklerinin hepsi, hem de savaşsız elde edilmiş bulunuyor. Belki İngilizler Amerikan katkısını isteyebilirler. Fakat böyle bir korkunun varlığı kabul edildiğine ve yapılacak anlaşmalar Milletler Cemiyeti'nce garanti edileceğine göre, bakanlık, Amerikan delegasyonunun görüşmelere katılmaya devam etmesini isteyebilir."

Bu telgraf alınır alınmaz Wilson, [ABD Dışişleri Bakanı] Lansing'e şöyle yazıyor: "Bu gelişmeden üzgünüm. Ne yazık ki Titoni ve Venizelos, önceden verilmiş bir kararla Anadolu üzerinde özel bir anlaşmaya varabilmişlerdir. Düşüncem açıkça şudur: Bulgar Trakya'sı Yunanistan'a verilmemelidir. Amerikan delegasyonu, bu noktada kesin bir tutum takınmalıdır. Öte yandan, burasını Bulgarlara geri verdirmek ağır bir durum yaratabilecektir." diyor ve tarafsız bir kurul, bu konuda karar verinceye kadar Milletler Cemiyeti çerçevesi içinde geçici bir uyuşma öğütlüyor. A. B. D. kendi ilkeleri dışında böyle toprak üzerinde takas gibi anlaşmaları onaylayamayacağını açıklamak zorundadır. Amerika, İtalyanlara ve Yunanlılara, sorunları onların istedikleri şartlara göre sonuca bağlamaya izin verirse kendi ilkelerini kendisi çiğnemiş olacaktır. **Venizelos'un, İzmir'i almasına izin vermiş olmamızdan dolayı, bizi kendilerinden soğutmakta ve yaptığımızdan pişman etmekte bir çıkarı olamayacağını bilecek bir kafaya sahip olduğu inancındayım**." Bu mektubun özü, aynı gün Polk'a tellendi.[767]

2 Ağustos 1919. İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiserliği Ataşemiliteri Yarbay Vitelli, Başkumandanlığına rapor gönderdi. *Hükümetin, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'i tutuklamalarını emrettiğini* bildiriyor.[768]

3 Ağustos 1919. *İtalya Ordu Arşivi'ndeki bir belgeye göre, 3 Ağustos 1919'da İtalyan askerleriyle Kuvâ-yı Milliye birlikleri arasında çatışma meydana gemiştir. "Başıbozuklar" olarak isimlendirilen Kuvâ-yı Milliyeciler, bir İtalyan askerini öldürüp diğerini yaralamışlar ve bir otomobili yağma etmişlerdir*.[769]

(Silah kaçakçılığı dışında) yapılabilecek tek şey, piyasayı hazırlamaktı. İşgalcilerin uzlaşma sağlamaya çalıştığı yollardan biri de sağlık merkezleri ile gezici hastanelerin kurulması oldu. Bu girişimin gizli amaçlan konusunda kendi kendimize sonuçlar çıkarmaya gerek yok, çünkü bunlan bize içtenlikle açıklayan Tittoni'nin kendisidir. Rodos'a gönderdiği 3 Ağustos tarihli telgrafında, askeri garnizonların azaltılması konusunda hemfikir olduğunu ve buna karşılık sağlık merkezlerinin çoğaltılmasını dilediğini söyler: "Bu kurumlara, her türlü propaganda açısından bölgeyi ilgilendirebilecek her şey hakkında bilgi toplama görevi de verilecektir. Böyle bir eylem, bir yandan İngiliz bağımlılığından uzaklaştırır, öte yandan ise bize daha hızlı ve farklı davranma fırsatı verir."[770]

---

[767] Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, 1972, s. 196-197.

[768] USSME, E3-10/1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 166, dipnot 17.

[769] USSME, E3-10/1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 181, dipnot 102.

[770] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 73.

6(?) Ağustos 1919. ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı ve Paris Sulh Konferansı Başmurahhası Frank Polk, Washington'a telgraf gönderdi. Polk, Tittoni-Venizelos gizli mukavelesi hakkında malumat toplamıştır:

> Titoni, Yunanlıların Menderes nehrinde durmayı kabul ettiklerini, İtalyanların da bu nehirden Antalya'ya kadar olan bölgeyi işgal edeceklerini söyledi. Yine Titoni'ye göre, Fransızlar, bu anlaşmayı olumlu karşılıyorlardı fakat, Suriye'de Fransız ve İtalyan sınırları konusunda açık bir tutum takınmıyorlardı. Polk, bu bilgileri kendisine söylediği zaman Balfour şaşırmıştı. Kendisinin İtalyanlara Anadolu'da herhangi bir toprak verilmesine taraftar olmadığı, fakat Batı Trakya'nın Yunanlılara verilmesini istediğini söyledi. Polk bu arada, Bulgaristan'daki durum hakkında bilgileri olan İngiliz askeri önderleriyle General Foch'a göre, bölgede askerî yönden kudretli tek ülke Bulgaristan'dı. Yunanistan bütünüyle Anadolu'ya bağlanmıştı. İtilâf Devletleri'nin ise oradaki birlikleri yok denecek kadar azdı. Polk, Trakya sorununun, Türkiye antlaşmasının yapılmasına ve Amerika'nın, İstanbul Mandasını kabul edip etmeyeceği anlaşılıncaya kadar geri bırakılmasını konferansta önerdi; o zaman, Batı Trakya sorunu çözülürdü.[771]

6 Ağustos 1919. *6 Ağustos'ta "geçici" komiser Lodi Fé Dışişleri Bakanlığı'na Mustafa Kemal'in kendini İstanbul hükümetinden bağımsız saydığını ve Müttefik Güçler'e karşı savaş durumunda hiçbirine ayrıcalık tanımayacağını bildirdi*.[772]

7 Ağustos 1919. *7 Ağustos'ta Tittoni, Nitti'ye şunları yazmıştır*:

> Clemenceau bize son olarak İstanbul'dan gelen ve İtalyan-Yunan işgal bölgelerinin sınırlarının belirlenmesi ve Araştırma Komisyonu'nun İzmir'e gönderilmesi haberi nedeniyle Türkiye'de oluşan olumlu etkiyi gösteren bir telgrafın metnini verdi.[773]

Fethiye ve yakınındaki Karaköy'de bulunan Rumlara yardım etmek amacıyla, hükümetin ve İtalyanların da izniyle 7 Ağustos 1919'da Fethiye'ye bir Yunan Kızılhaç'ı gelmiştir. İskeledeki Türk nöbetçi, görevini engelleyen ve saldırgan davranışlarda bulunması üzerine, heyetteki Yunan doktoru öldürmüştür. Tahkikat sonucu Türk askeri suçsuz bulunmuş ve herhangi bir işlem yapılmamıştır.[774]

Erzurum Kongresi tamamlandı.

ABD'nin İstanbul Komiseri Ravndal, ABD'nin Paris Büyükelçisine rapor gönderdi:

Rapor

Amerikan Elçiliğine
Paris

7 Ağustos 1919, İstanbul

Batum ve Trabzon'dan dönen *Chesbrough*, bu bölgedeki durumu anlatmak için şu raporu verdi:

"Rus ve Türk birliklerinin sürekli varlığı nedeniyle Trabzon ve Erzurum yöreleri büyük ölçüde yoksullaşmıştır. Nüfusu savaş sırasında yanı yarıya azalan Trabzon, şimdi yavaş yavaş geriye dönen Müslüman, Ermeni ve Rum göçmenlerle dolmaktadır. Ticaret durmuştur ve iyileşme eğilimi göstermiyor. Bu bölgelerde, birkaç denetim subayı dışında İngiliz birliği yoktur. Rus ordusunun geride bıraktığı silahları Novorosisk'e götürmek için İngiliz denetim subayı yardımıyla Gönüllü Ordudan (Beyaz Rus Ordusu) gelen bir Rus heyeti şimdi Trabzon'dadır, ancak çabalarını Türkler engellemektedir. 10 Temmuz'da Trabzon'da meydana gelen dinamit patlaması, kuşkusuz Türklerin hesaplı bir eylemidir.

Mustafa Kemal Paşa kurmaylanıyla birlikte Erzurum'da bir kongreye katılmışlar. Kongreye Küçük Asya'dan iki yüz Müslüman delege, Afganistan, Türkistan, Dağıstan, Mezopotamya, Gürcistan, Rus Ermenistanı ve Azerbaycan'dan bazı delegeler katılmışlardır. Bu vilayetlerdeki subayların büyük bir bölümü Kemal'in etkisi

---

771 Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, 1972, s. 197-198.
772 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 70.
773 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 121.
774 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 148.

altındadır. Bu subaylar ona askere alınacakların listesini vermişler ve gizlice üç sınıf askere çağrılmıştır. Bunlar ayda 10 kuruş almakta ve yiyecek verilmemektedir, dolayısıyla pek çoğu kaçmaktadır. Trabzon'dan ayrılan iki yüz kişiden 35'i gelmiş, iki teğmen dahil, geri kalanı kaçmıştır. Bu vilayetlerde halen 20 bin kişilik dört Türk tümeni bulunmaktadır. Çoğu Rusların bıraktığı askeri malzemeyi ve silahları kullanmaktadır. Bu bölgelerde Müslümanların heyecanı, müttefik kuvvetlerinin bulunmayışı, iç bölgedeki Hıristiyanların katledilmesine yol açabilir, Müttefik kuvvetleri gelmeden pek azı silahlanabilmiştir.

Mustafa Kemal ve kliği şimdi Azerbaycan'ın Karabağ yöresinde 2.000 Türk askeri ile yerleşmiş bulunan ve yakalanmaktan korkmayan Enver Paşa ile entrika çeviriyorlar. Planları, Kuzey Anadolu, Rus Ermenistanı, Azerbaycan, İran ve Afganistan Müslümanlarını bir Pan-İslam-Turan imparatorluğunda birleştirmektir. Bu, Tatarlar, Türkmenler, Kürtler ve Türkler gibi Turan kökenli uluslardan da oluşabilir. Türkler doğal olarak öbürlerini yönetecektir.

Geçen Ocak ayında başka İttihat ve Terakki liderleriyle Karabağ'a gelen Enver Paşa propagandayı yönetiyor ve İstanbul'dan para alıyor. Azerbaycan birliklerinin komutanı, Kemal Paşa adında bir Türk generalidir. Planları, şimdi düşmanca tavır takınan ve onlan bastırmak isteyen Müttefik girişimlerine meydan okuyarak, Müslümanlarla çevrili Türk ve Rus Ermenistan'ındaki Ermenileri temizlemektir. Barış Konferansının bu bölgelerin statüsünü saptamakta gecikmesi, planlarını kolaylaştırmaktadır. Karabağ'da 300 bin Ermeni vardır. Afganistan'da Türkler tarafından kışkırtılan ciddi karışıklıklar nedeniyle, İngiliz subayları bu ülkeye gitmek üzere Kafkasya'dan ayrılıyorlar.

Bakü'de 2.000 İngiliz askeri var ve bunlar geçen Haziran'da Karabağ'daki Ermenilerin katlinden sorumlu liderleri tutuklamak ve cezalandırmak için yeterli sayıda değiller. İngilizler bu olayları ya önleyemiyorlar ya da önlemek istemiyorlar, şimdi de daha önce silahlardan arındırılmış Azerbaycan'daki Ermeni bölgesinin başına ünlü Müslüman ve Türk taraftarı lider *Sultanof*'u getirdiler. İngiliz Korgeneral'i *Bridges*, Azerbaycan'daki bir inceleme gezisinden sonra, yanına oradaki İngiliz komutanını da alıp Paris ve Londra'ya dönüyor.

İtalyanların Kafkasya'daki güç sorunlarla başa çıkması fiziksel ve parasal yönden olanak dışıdır. Tiflis'te durumu incelemek için bulunan birkaç İtalyan subayı İtalya'nın başarısından kuşkuludurlar ve kötümserdirler. Gürcülerin ve Tatarların, onları denetime alacak herhangi bir İtalyan girişimine sonuna kadar karşı koyacaklanna inanıyorlar. İtalyanların eğilimlerini bir yana bırakırsak, burada sayıları sekiz-on bine inen İngilizler, Ağustos'ta bölgeden tamamıyla çekilecekler. Buradaki ince sonunlara derinliğine bulaşmak istemiyorlar, bunu yaparlarsa öbür sömürgelerindeki Müslümanların ayaklanmalarına yol açabileceği kanısındalar.

Gerçek buysa ve Azerbaycan ve Rus Ermenistan'ındaki Ermeni- ler himaye edilmeyecekse, kuşkusuz bunlar ortadan kaldırılacaktır. Turancılık akımını denetim altına almanın ve daha fazla kan dökülmesini önlemenin yolu, Kafkasya'nın yeni statüsünü ivedi ve kesin yoldan saptamak, bu bölgeleri güçlü Müttefik kuvvetleriyle işgal etmek, başlıca isyancı Müslüman liderlerini tutuklayıp sürgüne yollamak, ırk ve inancına bakmadan bütün halkı silahsızlandırmaktır. Yazılı bir rapor yoldadır.

Ravndal
Amerikan Komiseri[775]

8 Ağustos 1919. Ataşemiliter *Albay Umberto Vitale, 8 Ağustos'ta İstanbul'dan Başkomutanlığa gönderdiği telgrafta, "Erzurum'dan, Trabzon'daki İngiliz askerî temsilcisine bir adamını gönderen Mustafa Kemal'in, Doğu Anadolu vilayetlerinin yaptığı toplantının, İstanbul Hükümeti'nden bağımsız olduğunu söylediğini" yazmıştır*.[776]

İtalyan mümessilliği, taleb eden kişilere himaye vesikası dağıtıyor. Örneğin Hüseyin Çekirgezâde oğlu Ahmed Cemal. İki hafta içinde Osmanlı mercii tarafından tevkif edilecek:

---

[775] Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, 2011, s. 27-29. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

[776] *USSME*, E3-10/1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 166.

> Antalya'daki İtalyan temsilciliği, Burdur, Isparta ve Antalya'dan İzmir'e gidecek olanlara pasaport ve vesika vermiştir. Bu vesikalardan alanlardan Burdur'un Üçdibek mahallesinde oturan Ahmed Cemal tevkif edilmiştir. ATASE Arşivinde çalışırken gördüğümüz bu İtalyanca belgenin solunda şahsın resmi bulunmaktadır. Ahmed Cemal'e 8 Ağustos 1919'da verilen bu vesikada yer alan mühürlerden birinde, "Müttefiklerarası Pasaport Kontrolleri Dairesi İtalya Şubesi" yazısı okunmaktadır. 24 yaşında ve Hüseyin Çekirgezâde'nin oğlu olan Ahmed Cemal ticaretle uğraşmaktaydı. İstanbul İtalyan Yüksek Komiserliği Antalya Temsilcisi Ferrante tarafından düzenlendiği belirtilen belgede, "Şahsın talebi üzerine, İtalya'nın himayesini gösteren bu belgenin verildiği ve kütüğe kaydedildiği" yazılmıştır.[777]

9 Ağustos 1919. *Rodos'taki Doğu Akdeniz Sefer Kuvveti Komutanı General Elia, Dışişleri ve Savaş Bakanlıkları ile Başkomutanlığa, Paris'teki İtalyan Heyeti'ne ve İstanbul'daki Yüksek Komiserliğe, 9 Ağustos 1919'da gönderdiği telgrafta, "Antalya'daki temsilcilerinin, güvenilir kaynaklardan, Mustafa Kemal Paşa'nın âhiren Nazilli'den geçtiğini söylediklerini bildirdiğini" yazmıştır.[778] Aynı kaynaklara göre, gelecek hafta Denizli'de, Afyonkarahisar, Konya, Kütahya, Ankara ve Antalya ile Aydın'ın belli başlı yerlerinden katılacak delegelerle, Yunanların işgalleri hakkında önemli askerî ve siyasi kararların alınacağı bir toplantı yapılacaktır*.[779]

Sforza, Vittorio D'Arici'nin resmî vazifesinden azlini kabul etti. Bunun üzerine *Societa Commerciale d'Oriente'de, D'Arici'nin halefi olarak Senyor Spinoza diye birini görevlendirmiştir*.[780]

> Sforza bu güzel haberi Bongiovanni'ye artık iletmişti, beklenmedik bir mektup kendisine ulaşana kadar büyük bir olasılıkla olayın iyi kötü kapanmış olduğunu sanıyordu. Antalya'daki İtalyan birliklerinin komutanı Albay Torriani, Sforza'ya bir ihbar mektubu yazmıştı. Mektupta, Konsolos Ferrante'nin Senyor D'Arici gibi çok zeki ve çok bilgili bir görevliye ağır ve asla kanıtlanmamış ithamlarla zulmetmeye devam ettiğini, ayrıca çalışmasını boykot ederek D'Arici'nin İtalyan çıkarlarına karşı hareket etmesine yol açtığını bildiriyordu. D'Arici, birçok defa hakkında açık ve ayrıntılı suçlamaların yapılmasını ve adil hükümlerin verilmesini talep etmişti. Kendisi ayrıca Tittoni, Nogara ve aynı Sforza tarafından lehine yazılmış mektupları ibraz etmişti.[781]

10 Ağustos 1919. *Anadolu Seferi Kuvvetler Komutanı General Luigi Bongiovanni, Başbakanlık, Başkomutanlık ve Savaş ve Denizcilik Bakanlığına gönderdiği 10 Ağustos 1919 tarihli telgrafında, İtalyan işgal bölgesine yaptığı seyahat hakkında bilgi verdi. Anadolu'da işgalleri altında bulunan yerlerde yönetici ve halkla tatmin edici ilişkiler içerisinde olduklarını yazan general, Türklere, kendilerine karşı sempati beslediklerini belirtti. General, Mustafa Kemal Paşa'nın halk arasındaki itibarının her geçen gün artmakta olduğunu ve "çete" hareketlerinin Aydın'ın doğu ve kuzeyinde yoğunlaştığı gözlemini de üst makamlarla paylaştı*.[782]

Corriere della Sera gazetesi, "Türkiye'de Bir İsyan: Kamil Paşa Hükümete Karşı" başlıklı haber neşretti: *Paris kaynaklı haber şöyledir: Kahire'den gönderilen bir telgrafta, bir süredir hazırlık yapan Mustafa Kamil'in idaresinde bir isyanın patlak verdiği duyuruldu. Mustafa Kamil, emrindeki iki tümen ve çok sayıdaki gönüllüyle, Türkiye'yi müttefiklere satan İstanbul hükümetinden bağımsız olduğunu ilan etti ve dinini ve vatanını seven herkesi kendisiyle birlik olmaya davet etti. Bandırma-İzmir demiryolu bölgesinin*

---

[777] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 142, dipnot 356.

[778] *USSME*, E3-8/4; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 166, dipnot 18. Bu yanlış bir istihbarattır.

[779] *USSME*, E3-8/4; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 19.

[780] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 166.

[781] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 166.

[782] *ACS-PCM*, Guerra Europea 1919, 457-Bu. 214-19-29-17; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 19.

komutanı Albay Bekir Sami, emrindeki on bin kişiyle Mustafa Kamil'e katıldı. Hükümet iki temsilcisini isyancılara gönderdi.[783]

İtalya ricali ile Ahmed Rıza temasları:

> İtalyan diplomasisinin başvurduğu başka bir figür, Osmanlı Meclisi'nin eski başkanı Ahmet Rıza'dır. Amerikan mandası ile ilgili rivayetlerin yoğunlaştığı günlerde Ahmet Rıza, (o zamanlarda İstanbul'da Yüksek Komiser unvanına sahip olmamasına rağmen makamın boş kalmaması için Yüksek Komiserlik görevini yürüten) Lodi Fe'ye, daha hafif olduğundan dolayı İtalyan mandasını tercih ettiğini söyleyerek İtalyan diplomasisini yoklamıştı. Lodi Fe, bir müzakereyi bizzat yürütebilecek bir kişi değildi ve genel yanıtlar vermekle yetindi. Kısa bir süre sonra Lodi Fe, ılımlı olsalar da eski Genç Türkler olarak hükümetin kara listesinde bulunan altı önemli şahsiyetin İtalya'da kalmasını önerdi. Venizelos ile ilişkilerini iyi tutmak isteyen Tittoni, 14 Ağustos 1919'da sert bir şekilde yanıt vermişti: *Genç Türkler'le bir şekilde bağlantısı olan Türk şahsiyetlerini İtalya'ya gelmeleri konusunda teşvik etmek amacı gütmüyoruz*. Kısa bir süre sonra bu sorun tamamen farklı bir boyut kazanmıştı. Yeni Yüksek Komiser Maissa, bu altı Genç Türkün İtalya'ya gitmeye hiç niyetli olmadığını belirtmiştir. Aynı zamanda Sadrazam Tevfik'in [*Kırımlı Ahmed Tevfik Okday, bu günlerde Sadrazam değildi (Ö.F.A. notu)*] onları Taranto'ya (bir İtalyan limanı) giden bir İtalyan gemisine zorla bindirmek istediğini söylemiştir. Maissa, İtalya'nın böylesine sevimsiz bir sınırdışı etme operasyonuna katılmaması gerektiğini söylemiştir.[784]

İspanyol *El Dia* gazetesi yazıyor: Paris *Barış Konferansı, işgal sırasında yaşanan olayları soruşturmak üzere İzmir'e bir heyet gönderecektir*. *Bir diğer heyet de işgalin sınırlarını tespit etmekle görevlendirilecektir*.[785]

11 Ağustos 1919. Bâb-ı Âlî'nin gayr-ı resmî mümessili Galib Kemalî (Söylemezoğlu) Roma'ya muvasalat etti. Müteakib günlerde, *İtalyan Başvekili Mösyö Nitti ile refikasından, Kont Sforza'dan, Kolordu Komutanı General Marini'den, birçok gazete, gazete başmuharrirleri ve siyasetle meşgul ricalden teşekkür ve Türk milli davasını desteklediklerini bildiren telgraflar aldı*.[786]

> Mustafa Kemal Paşa, Roma'ya bir temsilci göndermeden önce de; Avrupa'da Roma merkez olarak, Türkiye lehinde faaliyette bulunan kişilerle daha önce irtibat kurmuştu. Roma, TBMM'nin temsilci göndermesinden önce de yurt dışındaki İttihatçıların, işbirliği yapılabilecek yer olarak dikkatini çekmiş, İtalyanlarla ilişki kurulmuştu. Enver ve Talat Paşalar İtalyanlarla sonuç alınamayan görüşmeler yapmışlardı.[787]

İstanbul matbuatından *Peyam* gazetesinin haberine göre, İtalya *Dışişleri Bakanı Tittoni, Yunan işgal bölgesinden gelen Türklere insaniyet adına yardım etmelerini İtalyan komutanlara bildirmişti*.[788]

12 Ağustos 1919. İtalya Doğu Akdeniz Seferî Kuvvetleri Başkumandanı General Bongiovanni, İtalya Harbiye Nezâretine telgraf gönderdi. Sadrazam Damad Ferid Paşa, General Bongiovanni'yi davetle

---

[783] Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 21. Mustafa Kemal, önce İstanbul Hükümetini yıkarak sonra Türkiye'yi Batıcılaştırma programı kapsamında İslâm dinini Türkiye'den kazımaya çalışarak ülkeyi güya satılmaktan kurtaracaktır.

[784] Archivio Nitti (AN), 147-2565-C, Lodi Fe'den Paris'e, 10 Ağustos 1919; AN, 147-2566-C, Lodi Fe'den Paris'e, 11 Ağustos 1919; AN, 148-1170-P; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 194-195.

[785] Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 252.

[786] Ebru Budak. (2017). *Bir Diplomat Olarak Galip Kemali Söylemezoğlu (1873-1960)* [Yüksek Lisans Tezi] içinde (s. 149). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.

[787] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 232. Mevlüt Çelebi'nin son cümledeki şahsî mülahazası, tartışmaya açıktır.

[788] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 139. "İtalyanlar, Yunan işgal bölgesinden gelip kendi işgal bölgelerine sığınan ve çok zor şartlar altında yaşayan göçmenlere her türlü yardımı yapmışlardır. Açık havada uyuyan 20 bini aşkın bu göçmen insanlara İtalyan askeri birlikleri un ve galetta yardımı yapmışlardır. Ayrıca, Şubat 1920'de göçmenlere, 1500'den fazla battaniye ve bir kamyon et dağıtmışlardır."

mülakat etmiştir. Sadrazam, *Yunanlıların İzmir'e çıkmasının, Anadolu barışını bozduğunu* belirtten sonra *savaşlardan dolayı dermansız ve yorgun olmalarına rağmen Türklerin, Yunanlılarla savaşmaktan asla vaz geçmeyeceklerini* vurgulamıştır. Sadrazam'a göre *Anadolu'da sükunetin sağlanmasının tek yolu, "Konferansın, Yunanlıların işgal bölgelerinde şiddet kullanmasını önlemesidir*." Mevlüt Çelebi: *İtalyan generalin raporunda Damat Ferid Paşa'nın, tam bir "Kuvvacı" gibi konuştuğu görülmektedir*.[789]

13 Ağustos 1919. Diplomat Felice Maissa, İstanbul'a muvasalat etti ve Carlo Sforza'dan münhal İstanbul Fevkalâde Komiserliği görevine başladı.[790] Bir başka kaynakta ki resmî vesikaya müsteniddir, Maissa'nın 14 Ağustos günü İstanbul'a geldiği yazmaktadır.[791]

14 Ağustos 1919. Avam Kamarası içtima ediyor. *İtalyan kuvvetlerinin, Karadeniz ile Hazar Denizi arasındaki bölgelerin askerî sorumluluğunu üstlenmek ve Ermeni katliamını önlemek maksadıyla bölgede görevlendirilmek istendiğini açıklayan Harmsworth, İngiliz Hükûmeti'nin çatışmanın yeniden canlanmasını önlemek ve istikrarı sağlamak maksadıyla gerekli tedbirleri aldığını iddia ediyor*.[792]

14 Ağustos'ta General Bongiovanni'nin sağladığı bilgiler de pek iç açıcı değildi. General; Kuşadası, Efes, Söke, Milas ve Muğla'da bir teftiş gezisine çıkmış, yerel yöneticiler tarafından başkaldırı havası içinde karşılanmış, ancak bu havayı dağıttığını övünerek söylemişti. Ayrıca, halkın Kemal'e olan sevgisinin iyice arttığını ve en ılımlı Türklerde bile Yunanlara karşı bir hoşgörüsüzlük olduğunu saptamıştı.[793]

Helvetik Konfederasyon'un başkentinden gelen 14 Ağustos tarihli bir başka Fransız raporuna göre İnsabato ve Accame, Bulgar ve Ukraynalı ajanlarla da dolap çeviriyor. Cenevre'den İstanbul'a hareket etmiş, "İngiliz koruması altında Trablusgarp'ın Mısır'a bağlanması taraftarı olan" İngiliz ajanı Ferdi [Ferid?] Bey adında biri hakkında da bilgi sahibiyiz.[794]

15 Ağustos 1919. General Bongiovanni, İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiseri Felice Maissa'ya telgraf gönderdi. Tittoni-Venizelos gizli andlaşmasının, *İtalya'nın Anadolu'daki durumunu "zayıflattığını ve zorlaştırdığını"* ifade ediyor.[795]

> Tittoni-Venizelos anlaşmasının sonuçlarından biri, Türkiye'deki İtalyan girişimlerinin felç edilmesi oldu. Temsilcilerimiz (çoğu kez istemeyerek) katı bir tarafsızlık içine girdiler, herkesin dostu olmak isterken hiç kimseyi hoşnut edemediler.
>
> İşte çocukça ve komik bir örnek: İtalyan subaylar Yunan meslektaşlarından yemek daveti aldıklarında nasıl davranacaklarını bilemez ve bilgi isterler. Elia reddetmelerini, ama bunu kibarca yapmalarını söyler.
>
> Ve daha ciddi bir örnek: 7 Ağustos 1919'da, İtalyan bölgesi olan Meğri'de [Fethiye] Yunanlarla Türkler arasında çatışma çıkar ve Yunan bir asteğmen öldürülür. Yunanların, misilleme yapmak için, bir savaş gemisi göndermek istedikleri söylentisi yayılır, ama sonra yalanlanır. 17 Ağustos'ta Bongiovanni, Türk toplumu için, tehdit ve vaatlerin bir arada olduğu bir bildiri hazırlar. 3 Eylül'de Sforza Osmanlı hükümetinin, zararı karşılamak için, kendiliğinden bir şeyler yapmasını umut ettiğini belirtir. Bu kibar bir çözümdür, ne var ki zaman el vermez. Olay kapatılır, ama geride yol açtığı kırgınlık ve gerginlik kalır. Tittoni uyanık olma ve yasalara uyma vaazlarını yinelemekle yetinir.[796]

---

789 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 104-105.
790 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 168, dipnot 22.
791 FO, 371/4231, 116419, From Calthorpe to Foreign Office, August 14, 1919; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 33.
792 Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 158.
793 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 70-71.
794 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 200-201, dipnot 29.
795 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 188.
796 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 71-72.

16 Ağustos 1919. *General Bongiovanni de, Dışişleri Bakanlığı'na 16 Ağustos'ta gönderdiği telgrafta, İstanbul ve İzmir'e yaptığı seyahat hakkında bilgi verirken, Erzurum'da toplanan kongreden de söz etmiş ve, "Mustafa Kemal'in popülaritesinin her gün artmakta olduğunu" bildirmiştir*.[797]

İşgaller tamamlandıktan sonra Doğu Akdeniz İtalyan Sefer Kuvveti Komutanı General Bongiovanni'nin bütün birlik komutanlarına 16 Ağustos 1919'da yayınladığı direktifte, işgallerin gerekçesi olarak ve birliklerin uymasını istediği aşağıdaki emirleri yayınladı:

1-Anadolu'nun bâzı bölgelerindeki İtalyan askerî işgali, zafer ve savaş hakkıdır.

2-İtalyan ordusunun görevi Anadolu'da barışı ve kamu düzenini korumaktır. Anadolu'daki Müttefik kuvvetlerinin komutanı, İstanbul'da ikamet eden İngiliz generali Milne'dir.

3-Görev, şimdilik geçici ve mütareke ile sınırlıdır.

4-İtalyan yetkilileri, mahallî görevlilere ve polislere asayişin sağlanmasında yardımcı olacaktır.

5-Anadolu'daki İtalyan ordusu; işgal bölgesinde İtalyan bayrağının prestijini koruyacak, halka karşı saygılu ve âdil davranırken, halkın dinî ve ahlakî değerlerine saygı gösterecektir.

6-İşgal bölgemizde yaşayan halk arasında din ayrımı gözetmeksizin hepsi ortak haklara sahip olacaktır.

7-İtalya, Anadolu'nun gelişimi için Türkiye ile işbirliği yapacaktır.

8-Anadolu'da bulunan bütün İtalyanların, Aydın vilayetinde Türklerle Yunanlılar arasındaki savaşta taraf olmaları şiddetle yasaklanmıştır.

9-Askerî görevle Anadolu'da bulunan İtalyan askerleri ile İngiliz, Fransız ve Yunan askerleri arasında geniş bir iyi niyet olacaktır.

10-Birliklerimizin, moral ve disiplinlerinin her zaman iyi durumda olması, komutanlarının emirlerine uymalarıyla mümkündür.[798]

İspanyol *El Dia* gazetesi yazıyor: *Anadolu'daki yetkililere, İzmir'de gerçekleşen olayları araştıran Müttefik Komisyonu başkanı General Milne'nin talimatlarını yerine getirmeleri emredilmiştir*. *Emirnamede ayrıca, Yunanlılar tarafından işgal edilen bölgenin dışında faaliyet gösteren silahlı gruplar ve gerillaların hemen çözülmesi ve bu isyankârların tutuklanarak İstanbul'a gönderilmeleri de yer almakta*dır. *Emirname, Türkiye'nin bir geleceğinin var olması için bu silahlı grupların ortadan kaldırılmasının gerekliliğinin vurgulanması ile sona ermekte*dir.[799]

17 Ağustos 1919. *General Bongiovanni, 17 Ağustos'ta Dışişleri ve Savaşı Bakanlıklarına ve Başkomutanlığa gönderdiği raporunda, "Anadolu'da Türklerle Yunanlılar arasındaki savaşın, Yunanlıların İzmir'i işgal etmesinden dolayı çıktığını" ve "Çanakkale Kahramanı Mustafa Kemal'in etkisinin Doğu Anadolu'da artmaya devam ettiğini" yazmıştır*.[800] General Bongiovanni: *Kuva-yı Milliye'nin İtalyan askeri işgalinde olan bölgede ve özellikle de Çine'de artmakta olduğu, bütün işgal bölgesinde bir galeyanın olduğu ve fanatik Türk milliyetçiliğinin merkezinin 57. Tümen olduğu* maruzdur.[801] Kısmen iktibas edilen vesikaya dair Grassi'de başka ayrıntıları okuyoruz:

---

[797] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 166-167.

[798] *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1641-7733; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 115-116.

[799] Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 254.

[800] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 167, dipnot 20.

[801] ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1641-7733; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 180-181.

17 Ağustos tarihli önemli bir raporda, Küçük Asya'da İtalyan sevkiyat biriminin komutanı General Bongiovanni açıkça şunları yazıyordu:

1) Herkesin (Yunanlıların da) görüşüne göre İzmir'de bulunan Yunan birlikleriyle Türkiye'de asla barışın sağlanmayacağını;

2) Mustafa Kemal'in saygınlığının ve Türk ulusalcıların silahlı girişimin günden güne büyüdüğünü;

3) Konya'da yerleşmiş bulunan İtalyan askerlerinin kısa bir zaman içerisinde büyük tehlikelerle karşı karşıya kalma riski olduğunu;

4) Kendisinin Yunanlıların üçüncü bir gücün eline sağ kıyıdan çekilmemeleri için Menderes Nehri'nin her iki kıyısındaki kontrolü elde etmeyi düşündüğünü;[802]

İtalyan İşgal Kuvvetleri, Konya'da geniş çaplı şenlik tertipledi:

Baştan beri vurguladığımız gibi İtalya, sosyal ilişkilere büyük önem vermiş, Anadolu'da kalmanın yolunu Türklerin ve özellikle halk üzerinde etkinliği olan insanların dostluğunu kazanmakta görmüştür. Muğla'da, Dr.Naccarato öncülüğünde Türklerin dostluğunu kazanan, her fırsatta barış konferansında Osmanlı Devleti'nin haklarını koruduğunu ileri süren İtalyanlar, Konya'da düzenledikleri çeşitli eğlencelerle halkın sevgisini kazanmaya çalışmışlardır. Konya'da, 1 Haziran'da bayramlarını askeri geçit yaparak kutlayan İtalyanlar, 17 Ağustos'da büyük bir eğlence tertip ettiler. Vali vekili ve diğer yetkililerle birlikte halkın da katıldığı bu eğlencede İtalyan askerleri gösteriler yaptı, askerî bando marşlar çalmıştır. Yine Ağustos ayı içerisinde İstanbul'daki İtalyanların, Lâtin mezarlığında Kırım Savaşı'nda ölen askerleri için düzenledikleri anma töreni, Türklere karşı bir sevgi gösterisi şeklinde geçmiştir.

İtalyanların Konya'ya geldikleri andan beri en küçük bir olay meydana gelmediğini bildirerek, İtalyan askerlerinin halka karşı davranışlarını öven Alemdar gazetesinde bu eğlence hakkında şunlar yazılmıştır: "Eğlenceye vali vekili, Çelebi Efendi, askerî ve mülkî erkan, din adamları ve eşraf katılmıştır. Dâvetlilerin yanı sıra, eğlenceye katılan halkın oturacağı özel yerler de hazırlanmıştır. Eğlence bir gün önce, ajans haberleriyle halka duyutulmuştu. Eğlenceye gelenler kapıda İtalyan subayları tarafından karşılanmışlardır. Eğlence saat 17.00'de başlamış ve birliklerden seçilen askerler spor gösterileri yapmışlardır. Gösteriler devam ederken, alçaktan uçan bir Türk uçağının pilotun kendilerini selamlamasına halk, alkışlarla karşılık vermiştir." *Alemdar*, 30 Ağustos 1919, s.2 Rivista Coloniale dergisinde yer alan başka bir haberde, "Konya'daki İtalyan askerlerinin 25 Ağustos'ta, geliri Konya fakirlerine verilmek üzere tiyatro oynadıkları, bu oyundan 2 bin Liret gelir elde edildiği ve vali Cemal Paşa'nın bu askerlerin komutanı olan Albay De Bisogno'yu kabulünde, askerlerin bu davranışından ötürü teşekkür ettiği" bildirilmiştir. "Gli italiani a Conia, *RC*, -XIV-, (Temmuz-Ağustos 1919), s. 480.[803]

Burdur Ahz-ı Asker Dairesi, Bâb-ı Âlî Harbiye Nezâretine muhtıra gönderdi:

1-İtalyanlar, Fransızların Tunus Cezayir'de tatbik ettikleri hulûl-i muslihâne politikasını tâkip etmektedirler. Bunun için sahib-i nüfuz memurlarla rüesa-yı ahalinin muhabbet-i kalbiyesini celb ve imtiyazât-ı iktisadiye elde etmek ve ondan sonra işgal etmek suretiyle hedefe vüsule çalışmaktır.

2-İhtiyac ve arzu-yu ammeyi okşayarak halkın teveccühünü calb etmek ve millet ile askeri yekdiğerinden tefrik etmek. İtalyanlar daha Antalya'da iken Burdur'da propaganda yapıyorlardı. Halen propaganda daha fazladır. Bâzı zevata otomobil ve 160 bin Lira vaadi mervidir. Ahalinin hissiyatını iğfal için her gün türlü türlü şayialar çıkarıyorlar. Bunun menbaı gizli tutuluyorsa da, hafi değildir. Sulh konferansında güya İtalyanlara Burdur ve havalisinde 30 sene için vekalet verilmiş. Ahiren Trablusgarb'da bahş olunan mümasil imtiyazât Burdur'un da emn ü saadetini kâfil olacakmış. Küçük memurlarla polis ve jandarmanın ve nüfuz-u hükümet ve mahkemelerin efali muahâze edilmektedir. Ziraat için makine celbini vaad ve âsayişsizlikten bîzâr köylülere

[802] AP, F. 7733, 2527, Rodos'taki Bongiovanni'den İtalya Hariciye Nezâretine; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 125. Anlıyoruz ki Grassi de ihtisar ederek alıntı yapmıştır.

[803] ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1641-7734; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 140-141, dipnot 140.

> teyyare ile eşkıya tâkib ve memleketin cennete çevrileceği beyan ediliyor. Mükellefiyeti askeriye hitam bulduğundan askerlerin halen silah altında durduğu hayretle telkin ediliyor. Ahali, zâbitan ve asker aleyhine teşvik olunuyor.[804]

18 Ağustos 1919. İtalyan General Bongiovanni, Fethiye'ye muvasalat etti. 7 Ağustos tarihli vukuatta Kızılhaç Heyeti mensubu Yunan doktoru katleden fakat muhakeme neticesinde herhangi bir cezaya çarptırılmayan Türk nöbetçinin İtalyan Divan-ı Harbince yargılanmasını emretti, beyanname okuttu. Bunun üzerine 57'nci Fırka Kumandanı Miralay Mehmed Şefik (Aker), cevaben, *öldürülen doktor hakkında İtalyan komutanlığına rapor vermeye yetkisinin olmadığını ve suç işleyenlerin İtalyan divan-ı harbisinde değil, Türk mahkemelerinde muhakeme edileceklerini* bildirmiştir. Muğla Mutasarrıfı Hilmi de İtalyan merciye Miralay Şefik tarzı muhtıra tevdi etmiştir. Bu teşebbüsler üzerine General Bongiovanni, meseleyi akim bırakmıştır.[805]

Amasya cuntası mensubu, Ankara'daki 20'nci Kolordu Kumandanı Mirliva Ali Fuad (Cebesoy), Bâb-ı Âlî Harbiye Nezâretine muhtıra gönderdi. Muhtıranın bir suretini de Konya'daki 2'nci Ordu Müfettişliğine iletti:

> İtalyanların istinad ettiği eski zihniyetle ve eşraf-ı beldeye istinaden, idareten imrar eden ve ahali-i sâdıkayı dil-gir eden hükümet ve belediye memurlarının nüfuzdan tecridi ve vaziyet-i hâzıraya göre istiklâl-i Osmaniyenin muhafazasına saî kuvvetli ve nüfuzlu hükümete ihtiyac-ı şedid vardır. Bu vaziyetin ıslâhı için bilhassa kısmen düşman işgali altında bulunan mahallerde:
>
> A-İdareten mülkiye ile askeriyenin aynı maksad ve hedef uğrunda tevhid-i mesaisini temin için umur-ı idarenin tevhidi,
>
> B-Sırbistan'ın Bosna-Hersek'de tatbik ettiği tarzda cemaat-i İslâmiye teşkilatı yapılması,
>
> C-Rüesa-yı hükümetin, belediye reisi ve âzasının asrî zihniyetle çalışır rical-i mümtaze ve muktedireden ve Osmanlılığa sâdık uzuvlardan intihabı teemmül edilmekte olduğu ve kolordunun da aynı fikir ve mütaala ve maruz-ı mütaalatın muhit ve zamanın nezaketi hasebiyle bir gün evvel tatbikine emr-ü devlet-i nezaretpenahilerinin bî-dirîg buyurulması menafi-i vatan kanaatinde bulunulduğu mâruzdur.[806]

20 Ağustos 1919. İstanbul matbuatından *İkdam* gazetesinin haberine göre *İstanbul'daki İtalyanların, Lâtin mezarlığında Kırım Savaşı'nda ölen askerleri için düzenledikleri anma töreni, Türklere karşı bir sevgi gösterisi şeklinde geçmiştir. Bu törende bir konuşma yapan İtalya'nın İstanbul'daki yeni komiseri Felice Maissa şunları söylemiştir: "Burada defnedilmiş olan askerlerimiz seslerini bize duyurabilmiş olsalardı, hiç şüphesiz şöyle diyeceklerdi: 'Kardeşler! Bugün altında yatmakta olduğumuz bu topraklar bir düşman toprağıdır. Bu toprağa sahip olan milleti de düşman olarak kabul etmeye mecbursunuz. Fakat bu millet bugün, felaketin en son derecesine geldiği için, vaktiyle bizim Müttefikimiz olduğunu unutmayın. Bugün bize karşı savaşanların atalarının vaktiyle bizim silah arkadaşlarımız olduğunu düşünün…'"*[807]

İtalyan mümessilliğinin işgal mıntıkalarındaki ahaliye dağıttığı *himaye vesikaları hakkında Teke Mutasarrıfı Cemal Dâhiliye Nezareti'ne 20 Ağustos 1919'da şu yazıyı göndermiştir: "Bir müddetten beri bâzı zayıf'ül ahlâk kişilerin İtalya konsoloshanesine müracaatla muavenet ve himayesini nâtık evrak ahz eyledikleri ve İtalyanca, 2-3 gün mukaddem Dersaadet İtalyan komiseri emriyle İtalyan muavenet ve himayesini mübeyyin 300 kıta pasaportun matbaada tab ettirildiği de anlaşılmış ve bunun idareten men'i cereyan eden muhaberatdan istidlâl edildiğine nazaran merkezin bunlarla olan münasebet-i*

---

[804] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 146-147.
[805] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 148.
[806] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 145-146.
[807] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 141, dipnot 349.

siyasiyesine münafi olacağından yalnız isimlerinin ahzıyla iktifa edilmekte olup başka türlü muamele Îfasına imkan müsaid ise emr-i iradesi."[808]

22 Ağustos 1919. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiserliğinden Britanya Hariciye Nezâretine telgraf gönderildi. Buna göre; *İzmir'in işgaline ve işgalden sonra yaşananlara tepkinin çığ gibi büyümesi karşısında İtilâf Yüksek Komiserleri olayları tahkik etmek üzere bölgeye bir Tahkikat Komisyonu gönderilmesine karar verdiler. İngiltere, Fransa ve İtalya ve Yunan temsilcileri komisyonda yer alacak, zulmü çeken Türkler komisyonda temsil edilemeyecekti. İtalyanların ısrarı ile Türk üyenin de komisyona dahil edilmesine karar verildi*.[809]

İspanyol *El Dia* gazetesi yazıyor: *Kararların tebliğinin ardından İzmir'de yaşanan olayları araştırmak üzere görevlendirilen müttefik askeri komisyonu, ilerleme prosedürleriyle ilişkili programı düzenlemek amacıyla toplantılar yapmaya başlamıştır. İzmir'de komisyon karşıtı pek çok kişi görevlerinden azledilmiş ve komisyon işlerini tamamlamasının ardından İzmir'e hareket edecektir*.[810]

23 Ağustos 1919. *Albay Vitale, Başkomutanlığa 23 Ağustos 1919'da "Mustafa Kemal'in partisi güçleniyor" başlıklı bir yazı daha gönderdi. "Kendisi, Kafkas kolordularının bazı kalıntılarıyla bazı yeni askerleri bir araya getirerek güçlü bir silahlı kuvvetler meydana getirdi. Doğu Anadolu'daki gücünün en az 40 bin kişi olduğunu hesaplanıyor, tabii bütün ordunun açıktan veya gizlice onun emrinde olduğunu hesaba katmadan. İzmir'den beslenen çekirdek kadro, Rauf Bey'in emriyle ona bağlıdır. İyi bir organizatör olmasının yanı sıra iyi bir politikacı olduğunu da kanıtlıyor. İtilaf Devletleri, hareketini ilgiyle takip ediyor ve neredeyse Türkiye'nin tek gücü olarak onu kabul ediyorlar."*[811]

24 Ağustos 1919. Dahiliye Nezâreti Teke Mutasarrıflığına telgraf gönderdi: Himaye vesikası almak için İtalyan mümessilliğine *müracaat edenler müslim midir, değil midir? Hangi tebaadan ve nasıl adamlardır? Tebaa-yı Osmaniyeden oldukları halde müracaatlarının sebebi nedir?*[812]

26 Ağustos 1919. Askerî Ataşe Albay Umberto Vitale, Başkomutanlığa rapor gönderdi. *İki aydan beri Albay Gebzeli Arif Bey ve pek çok Türk subayının gizli bir ihtilal komitesi kurduklarını*; *komitenin, İttihat ve Terakki lehinde propaganda yapmak için 200 bin liralık bir bütçe oluşturduğunun sanıldığını*; *komitenin Mustafa Kemal Paşa'nın partisiyle de ilişkisi olduğunu*; *komite üyelerinin Yunan ve Fransızlara düşman, ancak İngilizlere sempatileri olduğunu* bildiriyor.[813]

26 Ağustos'da Denizli Heyet-i Milliyesi de, Antalya'daki İtalyan *işgal komutanlığına ve temsilcilerine gönderdiği telgrafta da, "Aydın felaketzedegânına karşı gösterilen hidemât-ı insaniye ve muavenet-i ulviyeden" dolayı teşekkür etmiştir*.[814]

İstanbul'daki Fevkalâde Komiser M. Defrance, Fransa Hariciye Nezâretine telgrafname gönderdi. *Amerikan Senatosu'nda Türkiye mandasının kabul edilmemesi durumunda, ilerde kurulması düşünülen Ermenistan ile Arap memleketleri dışında çoğunluğu Türklerden veya Arap olmayan Müslümanlardan oluşan, Yunanlılardan ve İtalyanlardan arındırılmış bir Türkiye'de uygulanacak olan "müttefiklerarası bir kontrol sistemi"nin vatansever Türkler tarafından da kabul edilebileceğini* yazıyor. *Defrance, söz*

---

808 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 142-143.

809 FO, 371/4220, 120083; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 258.

810 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 252.

811 *USSME*, E-3-10/1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 19. 40.000 sayısı mübalağadır.

812 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 143.

813 *USSME*, E-3-10/1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 19.

814 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 140.

gelimi İngilizlerin Türkiye'de İngiliz mandasının benimsenmesi yolunda başlattıkları kampanyaya, İtalyanların ise Antalya yöresindeki faaliyetlerine rağmen bu tür bir organizasyona karşı çıkmayacaklarını tahmin ettiğini bildiriyor. Zira İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'a vekâlet eden Amiral Webb, yaptıkları görüşmede, "Fransız-İngiliz işbirliğinin en iyi çözüm yolu olacağını" bildirmiş, İtalyan Yüksek Komiseri M. Maissa ise, bizzat kendisine Türkiye'nin parçalanmasının Avrupa'da yeni çekişmelere yok açabileceğini, şahsen İtalya'nın Anadolu çıkartmasını onaylamadığını ve İtalyanlarla Yunanlıların çekilmesi gerektiğini, dolayısıyla Türkiye'nin parçalanmadan İngiliz, Fransız, İtalyan kontrol sistemi altında yönetilebileceğini söylemiştir. Defrance, bu tür bir uygulamanın başarıya ulaşabilmesi için büyük devletlerin toprak iddialarından vazgeçmeleri gerektiğini, ancak bu şekilde diğer barış koşullarıyla birlikte Türk Hükümeti'ne empoze edilebileceğini açıkça söylüyor. Buna paralel olarak bazı önemli İtalyan şahsiyetlerin "Yunanlılar İzmir'i terkettikleri anda İtalya'nın da askerlerini çekeceğini" kendisine bildirdiklerini belirtiyor ve telgrafın sonunda Fransa'nın Doğu'daki çıkarlarını gözönüne alarak şunları öneriyor:

- Fransız mandası haricinde Türkiye'nin tek bir manda ile yönetilmesi söz konusu olamaz.

- Türkiye çeşitli mandaterliklere bölünmemelidir.

- Türkiye'nin bütünlüğü mümkün olan en geniş ölçüler içinde korunmalı ve Türk Devleti Fransa ile İngiltere'nin çok ciddi denetimi altına sokulmalıdır. Ancak bu denetime gerekli görüldüğü takdirde İtalya, eğer çok kaçınılmaz olursa Amerika da dahil edilecektir.[815]

29 Ağustos 1919. İtalyan Hariciye Nâzırı Tittoni'den İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiseri Maissa'ya telgraf: *Mustafa Kemal ile ilişki kurma imkânı*.[816]

Sforza'dan sonra Yüksek Komiser olarak İstanbul'a gelen Felice Maissa da, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Sforza'ya gönderdiği telgrafta ["Türk dünyasında kendilerine sempati yarattığı ve Türklerin morallerini yükselttiği"] benzeri şeyler yazmıştır. Maissa'nın Yüksek Komiser olarak İstanbul'a gelmesinden hemen sonra kendisiyle irtibat kuran bir kısım Türkler, Türk milletinin haklarını savunmaya devam etmesi halinde, İtalyanlarla işbirliği yapabileceklerini ve İtalyanların işgal ettikleri bölgelerde özel imtiyazlar verileceğini söylemişlerdir. Maissa bunları anlattıktan sonra "Türklerle yaptığım görüşmelerde, güvenlerini kazanmak ve lehlerine çalışmakla, şu anda İtalyan mandasının süngüsüz gerçekleştirilebilir olduğunu anladım" demiştir.[817]

İtalya, Mustafa Kemal'e *lojistik ve siyasî destek vermek suretiyle menfaat temin etmeye* çalışıyor.[818]

31 Ağustos 1919. Roma'daki İtalyan Hariciye Nezâreti müsteşarı Kont Sforza'dan İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiseri Massa'ya telgraf: *Nezâretin 12301 numaralı telgrafında bahsi geçen Mustafa Kemal ile temaslar için belki de benim Paşa ile yaptığım gizli görüşmelere müracaat etmeniz faydalı olacaktır ki mezkûr görüşmelerde Mustafa Kemal İtalya'ya sempati duyduğunu söylerken, İtalyan menafiinin Osmanlılarla kat'iyyen çatışmayacağına dair güvence verdimdi*.[819]

İtalyan diplomasisi Türklerin kuşkularını güzel sözlerle gidermeye çalıştı. Sforza, İstanbul'daki halefi Maissa'yı Türklere, İtalyan-Yunan anlaşmasından kaygı duymamaları gerektiğini, İtalya'nın onlardan yana olduğunu ve "olası bir İtalyan mandasının süngüsüz gerçekleşmesi" için çalıştığını anlatmakla görevlendirdi.[820]

---

[815] *Ministeres des Affaires Etrangeres*, Serie E Levant Turquie, Vol. 169, s. 122-126; Aktaran: Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (1919-1922)*, 1994, s. 33-34. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

[816] Ministero Degli Affari Esteri e Della Cooperazione Internazionale. (2017). *I Documenti Diplomatici Italiani* [Sesta Serie: 1918-1922, Volume IV (23 giugno – 25 novembre 1919)] (p. 258). Italia, Roma: Istituto Poligrafico e Zecca Dello Stato. https://www.farnesina.ipzs.it adresinden edinilmiştir.

[817] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 51-52.

[818] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 423.

[819] *I Documenti Diplomatici Italiani*, Sesta Serie 1918-1922, Volume IV, 2017, p. 265.

[820] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 71.

İtalyanlar, Mustafa Kemal Paşa ve Kuvâ-yı Milliye'yi takdir ettiklerini bildirmişlerdir.[821]

İzmir'de bulunan Vincenzo Fago*, "Türkiye'de Durum" başlıklı rapor kaleme aldı. *"Türklerin yaptığı savaşın, İzmir'in, Yunanistan tarafından işgalinden sonra başladığına" dikkat çekilen raporda, "Türkiye'nin, idarî ve toprak bütünlüğü bakımından başkent İstanbul ile Anadolu'da yaşayan Türkler arasında bölündüğünü ve birliğin olmadığı" belirtilmiştir. Anadolu'daki hareketin Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey tarafından yönetildiği vurgulandıktan sonra, "Amasya, Erzurum, Balıkesir, Uşak gibi yerlerde yapılan pek çok toplantıda Türklerin, niçin savaştıklarının açıklandığı" yazılmış ve Sivas'ta bütün Anadolu vilayetlerinin temsilcilerinin katılacağı bir kongre yapılacağı hatırlatılmıştır. "Gözüpek Mustafa Kemal'in" etkinliğinin giderek arttığına dikkat çektikten sonra, "savaşın dış boyutunun temelini Wilson ilkelerinin on ikincisi oluşturuyor" denilmiştir. Hükümet başkanı Damat Ferid'in "Devrimci" ve "Âsî" Mustafa Kemal'i dikkate almak zorunda olduğuna değinilen raporda, Mustafa Kemal kuvvetlerinin, "Anadolu'yu işgalden kurtarmak için savaştıkları" eklenmiştir*.[822]

Fotoğraflar. Vincenzo Fago (www.aib.it).

İtalya yalnızca hem Yunanlarla, hem de Türklerle değil, Türkiye'deki tüm hiziplerle de bir arada oluyordu. Bu durumda da, sonuç olarak, hiç kimseyle bir arada olamıyordu. 31 Ağustos'ta Arturo Caffi Türkiye'yi temsil edenlerin yalnız ve yalnızca Kemalistler olduğunu açıkça söyledi. Bu gazeteci, kışkırtıcı ajan değildi ve bir mahalle gazetesinde yazmıyordu, yine de kimse onu dinlemedi.[823]

Ağustos 1919. *Dışişleri Bakanı Tittoni Ağustos 1919'da Doğu Akdeniz Sefer Kuvveti Komutanlığı'na verdiği emirde, "Anadolu halkına mümkün olan en geniş sağlık hizmetlerinin verilmesini ve gerekirse yeni sağlık kuruluşları açılmasını" bildirmiştir*.[824]

---

[821] ATASE Arşivi, Kl.809, D.38-24-70, Fh.97; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 172.

* Vincenzo Fago (d.28 Nisan 1875, Taranto - ö.17 Kasım 1940, Roma). Hukuk ve felsefe mezunu. Kütüphaneci. Dışişleri Bakanlığı bünyesinde Kahire'de faaliyet göstermiş. Kahire Üniversitesi Kütüphanesi, İtalyan Telgraf Ajansı müessislerinden. Mısır Kralı Fuad'ın kurmay başkanlarından imiş. İtalya Hariciye Nezâreti yanı sıra Koloniler Nezâreti ve muhtelif askerî teşkilâtta vazife almış. İstihbaratçı. Cihan Harbinde piyade yüzbaşıymış. İtalyan İşgal Kuvvetleri Karargâh-ı Umumîliğine bağlı olarak Yunanistan'da ve İstanbul'da çalışmış, Ekim 1919'da terhis olmuş (www.aib.it). Vincenzo Fago hakkındaki bu bilgiler, ne Fabio L. Grassi'de ne Mevlüt Çelebi'de yer alıyorlar.

[822] USSME, E3-8/4; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 167.

[823] Corriere della Sera, 31 Ağustos 1919, *Osmanlı'nın Doğusunda Yangın Işıltıları*, s. 4; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 72.

[824] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 152. "Halka ücretsiz ilaç dağıtılması ve benzeri sağlık hizmetleri, İtalyan belgelerinde de ifade edildiği gibi, halkın İtalyanlara sempatiyle yaklaşmasında çok etkili olmuştur. Bir İtalyan kaynağında, *Konya'daki seyyar hastahanede her gün 150 kişi tedavi oluyordu* şeklinde verilen bilgideki rakamın abartma olduğu düşünülse dahi, halkın İtalyan sağlık kuruluşlarından faydalandığını inkar etmek mümkün değildir. İleride Türkiye Cumhuriyeti'nin Başbakanı olacak Adnan Menderes de, yakalandığı zehirli sıtmadan İtalyanların yardımlarıyla kurtulmuştur." Haziran 1919'da 20 yaşındaki Adnan (Menderes), Aydın vilayetinde *Türk izcilerin lideri*ydi ve işgalci Yunan ordusuna yardımcı Rum izcileri imha etmekteydi: Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 201-202.

Ağustos 1919 nihayeti. *Konya'daki* İtalyan *hastahane*si *ilk açıldığında 12 yataklı küçük bir hastaneydi. İstanbul'daki askerî ataşe Albay Vitale'nin yatak gönderilmesi talebine olumlu cevap veren Başkomutanlık, Ağustos 1919 sonlarında Konya'ya 120 yatak ve tıbbî malzeme göndermiştir*.[825]

Eylül 1919. *Roma'da gayr-ı resmi olarak bulunan eski büyükelçilerden Galip Kemalî Bey, (Söylemezoğlu) Eylül 1919'dan itibaren hükümete düzenli raporlar gönderiyor*. *Galip Kemalî Bey'in Roma'dan Osmanlı Hükümeti'ne gönderdiği raporlar Roma Büyükelçiliği Arşivi'nde bulunmaktadır*.[826]

Eylül 1919 tarihinde D'Annunzio Fiume'ye girdi.[827]

İttihadçı Kâzım Özalp'ın Eylül 1919 devresine ilişkin bazı ifadatına göre Müttefik matbuatı milliyetçi-İttihadçı Kemalistleri olduğundan daha güçlü gösteriyordu. Kemalistler, İtalyan tebaası kişilerce destekleniyordu. Mustafa Kemal cuntası mensubu Balıkesir'deki 61'nci Fırka Kumandanı Miralay Köprülülü Kâzım (Özalp), Müttefik mümessilleriyle İstanbul Hükümetine karşı işbirliği yapıyordu:

> Kuvvetlerimiz bilhassa düşman nazarında fazla tahmin olunuyordu. Hatta yabancı basın bile harb haberlerinin tesirinde kalarak millî kuvvetlerin miktarını fazla gösteriyorlardı. Tabiî olarak, lehimize olan bu beyanat ve yazıları tekzip etmemek işimize geliyordu.
>
> Fransız subaylarından M. Deuran ve İtalyan tabasından Mr. Parciel, o sırada millî kuvvetlerin faaliyetleriyle çok alâkadar oldular ve bizlere yakınlık göstererek yardım ettiler. Bundan başka bazı ecnebi subaylar ve memurlar kuvayı milliyenin kuruluş şekli, mevcudu ve faaliyeti hakkında bilgiler almak üzere Balıkesir'e geldiler. Bunlardan bazılarını cephenin belirli noktalarına göndermekte ve millî kuvvetlerimizin harekâtını göstermekte bir zarar görmüyordum. Aksine fayda temin ediyordum. Vahdettin ve Damat Ferit'in taraftarlarından olan bazı propagandacılar "Yunanlılara karşı cephe tesis edenler millî kahramanlardır. Bunlar omuzlarına çok büyük bir fedakârlık yükü almışlardır. Hamiyetli olan her Türk onlara yardım etmeye ve o vatanperverler arasında yer alarak çalışmaya amadedir. Ancak, İstanbul hükümetinin daha kolaylıkla yardım edebilmesini mümkün kılmak ve millî teşkilâtı geliştirmek, mazbut bir hale getirmek için yapılan fedakârlıklardan çabuk neticeler alınabilmesi yolunda, millî kuvvetleri jandarmaya çevirmek faydalı olacaktır. Kuvayı milliye bütün teşkilât ve tertibatiyle jandarma unvanını almalıdır. Bundan sonra millî kuvvetlere para, silâh, cephane ve diğer malzeme, her şey serbestçe gönderilecektir. Maksat Yunanlılara karşı vatanı müdafaa etmek ve bu müdafaayı da şuurlu bir şekle koymaktır. Fakat Sıvas'ta kongre toplayanların maksatları başkadır. Bunların büyük bir kısmı menfaatlerini düşünen İttihatçılardır. Yunanlılara karşı tesirli hiç bir teşebbüsleri yoktur. Buna göre İzmir etrafında Yunanlılarla mücadele edenlerin arzuları ne kadar meşru ve fedakârane ise, diğerlerininki o derece gayrimeşru ve menfaate dayanmaktadır. Eğer İzmir etrafında harbedenler Sıvas'ta toplananlarla münasebet ve irtibatta bulunurlarsa cephe kuvvetlerinin düşmanları günden güne artacak, malzeme ve harb vasıtaları da o nispette eksilecektir." şeklinde beyanatta bulunuyorlardı. Bu teklif ve propagandacıların bu sözlerinin altında gizlenen hileleri açıkça anlıyorduk. Bizi basit, çocukça bir devlet sistemiyle kendilerine bağlamak istiyorlardı. Millî kuvvetleri dağıtmayı hedef tutan bu faaliyetin derhal önüne geçtik. Bütün milletin birleşmiş bir kütle halinde mücadelesine mani olmak istiyenlere, lâzım gelen cevabı fiilen verdik.[828]

---

[825] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 153, dipnot 402.

[826] Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, K.129, D.3; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 242, dipnot 78.

[827] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 73. "Ünlü şair Gabriele D'Annunzio, 1915 yılında müdahaleci girişimini yaşama geçirdikten sonra, savaş boyunca birçok yürekli macera ile adından söz ettirdi. İtalyan hükümetini protesto ederek Fiume'yi işgal etti ve bağımsız bir hükümet kurdu. 1920 Noeli'nde Giolitti, D'Annunzio ve arkadaşlarını kovacaktır."

[828] Kâzım Özalp. (1988). *Millî Mücadele 1919-1922* (3. baskı) içinde (c. 1, s. 68-69). Ankara: Türk Tarihi Kurumu Yayınları. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

3 Eylül 1919. Konya'daki İtalyan işgal birliği kumandanı Albay De Bisogno, Konya Mevlevîhanesi Şeyhi Çelebi Abdülhalim Efendi tarafından dergahta ağırlandı.[829]

Avustralyalı gazeteci W. A. Lloyd'un İzmir'den gönderdiği mektub, liberal eğilimli *Manchester Guardian* gazetesinde "Türkiye ve İtalya" başlığıyla neşredildi: *Türkiye ile İtalya heryerde işbirliği ediyorlar. Bunun anlamı nedir?*...[830]

4 Eylül 1919. Sivas Kongresi başladı.

Sivas Kongresi reisi Mustafa Kemal'e inanacak olursak, İtalyanların Antalya'yı işgal sebebi (28 Mart 1919), Yunan'ın İzmir'i işgalidir (15 Mayıs 1919):

> ATATÜRK: "İNGİLİZLERİ KARŞIYA ALMAYALIM..."
>
> Vatanın yalnız Rum ve Ermeniye karşı korunacağı izlenimini veren bu madde, Sivas Kongresi'nde ilginç bir tartışmaya yol açar. Atatürk, genel havayı göz önünde tutarak, İngiltere'ye ve öteki İtilâf Devletleri'ne açıkça cephe almaktan kaçınılmasını telkine çalışır. Bu ilginç tartışma, Sivas Kongresi tutanaklarına göre şöyledir:
>
> "Mazhar Müfit Bey - İkinci maddenin başında, "her türlü işgal ve mücadeleyi Rumluk ve Ermenilik kurma umacına yönelmiş sayacağımızdan" deniliyor, oysa bugün örneğin Antalya ve Konya, İtalyan işgali altında bulunduğundan Rumluk ve Ermenilik kurulmasıyla ilgili olamaz, olsa olsa İtalyanlık kurulması demek olur. Bundan dolayı acaba biz yalnız Rumlara ve Ermenilere karşı mı vatanımızı savunacağız. Herhalde bu maddeyi de genel bir biçime sokmak gerekir inancındayım. (Pek doğru sesleri)
>
> Reis Paşa (Atatürk) - Müsaade buyurulursa, bâzı açıklamalarda bulunayım. Erzurum Kongresi'nde bu madde yazılırken aynı görüş mevcut idi, fakat eğer o zaman Fransız, İngiliz ve İtalyanlarla da mücadele edeceğiz dese idik, milletin çekingenlik duyması muhtemeldi! Bu noktayı göz önünde tutarak İtilâf Devletleri'nden söz etmemiştik, yalnız onların müdahalelerini de sonuç olarak Rumluk ve Ermenilik kurma amacına yönelmiş saymıştık. Fakat şimdi artık dediğiniz gibi yazabiliriz. Herhalde unutmamalı ki, eğer Antalya bugün işgal altında ise, bunun tek nedeni Yunanlıların İzmir'i işgal etmiş olmalarıdır. Bundan dolayı Antalya işgali de Rumluk amacıyla ilgili demektir, milletimiz Ermeni ve Ruma karşı direnmeyi zorunlu görür.[831]

5 Eylül 1919. İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiseri Maissa'dan Hariciye Nâzırı Tittoni'ye *Mustafa Kemal ile hususî bir irtibat kurmak için muhtemel bir yolun belirlenmesi* hakkında zâta mahsus muhtıra gönderildi.[832]

Imperiali'den Tittoni'ye telgraf: *Şimdi elimizde iyi bir koz var; bunu zamanında kullanabilirsek, Küçük Asya'daki sorunun önerdiğimiz çözümünü hızlandırma konusunda bize yararlı olabilir*.[833]

6 Eylül 1919. Konya'daki Albay De Bisogno, İtalyan Rodos'taki İtalyan Kumandanlığına mektub gönderdi. De Bisogno, *halk üzerinde büyük nüfuzu bulunan Çelebi'nin İtalyan taraftarı olduğu*nu ve *kendisinin bir otomobil istediğini* bildirdi.[834]

İkdam gazetesi bir mülakat neşretti. *Anadolu'ya yaptığı geziden İstanbul'a dönen Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa, kendisiyle bir röportaj yapan İkdam gazetesi muhabirinin, "İtalyanlar işgalleri altındaki bölgede nasıl hareket ediyorlar?" sorusunu şöyle cevaplandırmıştır: "İtalyanlar katiyyen hiç bir kimseye tecavüz etmedikleri gibi bilakis ahaliye karşı izhar'ı hürmet ediyorlar."*[835]

---

829 USSME, E3-13/6; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 89.
830 Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 1964, s. 252.
831 Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 1, s. 12. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.
832 *I Documenti Diplomatici Italiani*, Sesta Serie 1918-1922, Volume IV, 2017, p. 277.
833 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 86, sonnot 73.
834 USSME, E3-13/6; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 89.
835 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 134, dipnot 302.

7 Eylül 1919. Antalya Konsolosu Ferrante, Hariciye Nezâreti Müsteşarı Sforza'ya telgraf gönderdi. Vittorio D'Arici'nin Antalya'dan sınırdışı edilmesini taleb ediyor.[836]

9 Eylül 1919. *Rodos'taki Doğu Akdeniz Seferi Kuvvetler Komutanlığından Savaş Bakanlığı ile Başkomutanlığa gönderilen 9 Eylül 1919 tarihli yazıya göre: "8 Eylül günü Aydın-Denizli demiryolu üzerindeki Ömerli'de iki Yunan bölüğünü kuşatan Türk çeteleri, 120 Yunan askerîni öldürürken kalanları da esir aldılar*.[837]

Corriere della Sera, "Düzenli Bir Ordu Tarafından Desteklenen Anadolu'daki Milliyetçi İsyan" başlıklı haberinde önemli bilgiler verdi. Anadolu'da mücadele eden "Türk çeteleri"nin, düzenli orduya bağlı subaylar tarafından silah, cephane ve diğer bakımlardan gerçek "millî kuvvetler" (forza nazionale) şeklinde teşkilatlandırıldığını yazdı. Gazete, Kuvayımilliye'ye karşı harekete başlamak isteyen İngiliz kumandanlığının Trabzon'a çok sayıda mühimmat çıkardıysa da, çıkan bir yangının depoyu mahvettiğini bildirdi. İtalyan gazetesi, Mustafa Kemal Paşa'nın benzer eylemi denedikleri her seferde yangınların tekrarlanacağı konusunda İngilizleri bilgilendirdiğini de ilave etti.[838]

11 Eylül 1919. Sivas Kongresi sonlandırıldı.

> Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye ile İtalyanlar arasındaki doğrudan ilk ilişki, Sivas'ta kurulmuştur. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'daki İtalya Yüksek Komiserliğini gelişmelerden haberdar etmiştir. Sivas'ta Münakid Umumi Kongre Heyeti imzasıyla 11 Eylül 1919'da İtalya Yüksek Komiserliğine gönderilen bir telgrafta meclisin yeniden toplanacağı bildirilmiştir.[839]

12 Eylül 1919. İtalyan Gabriele d'Annunzio ve Kuvâ-yı Milliyesi, Paris Sulh Konferansı Yüksek Şûrasının İtalya'ya vermediği Fiume şehrini işgal ettiler.[840]

İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiseri Felice Maissa*, *çok önemli* kaydıyla, Sivas Kongresi kararlarını İtalya Dışişleri Bakanlığına telgraf gönderdi. *Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Sivas'ta, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti (Associazione della Difesa dei Diritti dell'Anatolia e della Rumelia) haline getirildiğini* bildiriyor.[841]

12 Eylül tarihli başka bir belge de, Sivas Kongresi'nde genişletilen Heyet-i Temsiliye'den söz edilmiştir. "Milliyetçi hareketi idare eden bu kurulun üyelerinin müdafaa-i hukuk cemiyetlerinin üyeleri oldukları ve alt birimlerinin bütün Anadolu'da örgütlendiği" anlatılarak, İtalyan işgalinde bulunan Çine, Milas, Marmaris, Fethiye, Kaş ve Antalya'da da kurulduğu belirtilmiştir.[842]

12 Eylül'de Nogara, Rodos ve Antalya arasında, zavallı D'Arici'ye yapılan bir komplo dışında hiçbir şeyin olmadığını bildirmek için hükümetin yeni başkanı Nitti'ye bizzat mektup yazmıştır: "Kendisine karşı bu

---

836 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 167.

837 *USSME*, E3-8/4; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 20.

838 Corriere della Sera, 9 Settembre 1919; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 14.

839 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 194.

840 Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 23.

* *Alemdar* gazetesinin 14 Ağustos 1919 tarihli nüshasında belirtildiğine göre "Maissa, İtalya'nın İran büyükelçiliğini de yapmış tecrübeli bir diplomattı. Bundan başka, Hüseyin Hilmi Paşa'nın, Rumeli Umum Müfettişliği döneminde İtalya'nın kontrolörü olarak görev almış, daha sonra da Maliye Nezareti müşavirliğinde bulunmuştu." (Çelebi, 2002, s. 168, dipnot 22).

841 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1643-7737; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 167-168.

842 USSME, E3-14/4; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 168.

kadar endişeli dikkat yöneltilen bu talihsiz kişi, büyük bir şahsiyet olmalı! […] Bunlar düşük seviyeli saçmalıklardır. Ekselansları, fakat düşük seviyeli saçmalıklarla Rodos ve Antalya'da İtalya ilerlemiyor." *Sonuç olarak Nogara, Nitti'den Ferrante'nin kendi astını rahat bırakmasını talep ediyor*.[843]

General Elia'dan bütün birliklerin komutanlarına 12 Eylül 1919'da gönderilen bir emirde, idarî işlerde Osmanlı yöneticileriyle işbirliği yaparak tavsiyelerde bulunabilecekleri ancak, onların üstüymüş gibi tavırlardan kaçınmaları istenmiştir. Hatta o derecede ki *İtalyan askerleriyle milliyetçiler ve Kuvâ-yı Milliyeciler* arasında dahi *iyi ilişkiler kurulmuş*; örneğin, Kuşadası'ndaki 379'uncu Jandarma Kumandanı Teğmen Ugo Luca, *kendi ifadesiyle, "Kuvâ-yı Millîye ile bir olup Yunanlılara karşı savaşacak kadar Türk dostu" olmuştur*.[844]

> İtalyan işgali altındaki Kuşadası ve Burdur'da da Heyet-i Milliye ve Kuvâ-yı Milliye rahatlıkla örgütlenebildi. Kuşadası'nda Mahmut Esat [Bozkurt] Bey müfrezesi bulunuyordu.
>
> Kuşadası hakkında da Mustafa Bilgin şu bilgileri vermişti: "Türk ve İtalyan askerleri arasında bir sürtüşme olmadığı gibi Kuşadası'nda Kuvâ-yı Milliye kuruldu. İtalyanlar Yunanlılar sevmediklerinden, 40-50 kişi olan Türk gönüllü birliklerine silah yardımında bulundular. İşgal döneminde, bir gün Yörük Ali Efe kızanlarıyla birlikte Kuşadası'na geldi. Efe, İtalyanların makinalı tüfek bölüklerinin bulunduğu handa, kızanları ve Kuşadası'nın ileri gelenleriyle bir toplantı yaptı. Türklerin bu toplantısına İtalyan askerleri, ilk kez efe ve zeybek görmenin şaşkınlığı içinde seyrettiler, müdahale etmediler. İtalyan işgaline rağmen, Kuşadası Kuvâ-yı Milliyecilerinden Mahmut Esat ve Saraçoğlu Şükrü faaliyetlerini kolaylıkla yürütebiliyorlardı. İtalyanlar her fırsatta Yunanlıları sevmediklerini söylerlerdi.[845]

Fotoğraf. Saraçoğlu Esad, Kuşadası Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Mahmud Esad (Bozkurt), Jandarma Teğmen Ugo Luca ve Saraçoğlu Şükrü hatıra fotoğrafı çektiriyorlar, 1920 (Milliyet, 4 Ocak 1959, s. 3).

Fotoğraf. Kuşadası Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Mahmud Esad ile Ugo Luca zeybek libaslarıyla beraber, 1920 (Milliyet, 9 Ocak 1959, s. 3).

İlginç: *Esasen İtalyanlar, işgal bölgelerinde faaliyet gösteren Kuvâ-yı Milliyecilerin faaliyetlerini yakından takip ettiler. En fazla ilgi gösterdikleri kişilerden birisi de Yörük Ali Efe olmuştur. Çeşitli*

---

[843] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 166-167.

[844] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 134-135, dipnot 309.

[845] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 181, dipnot 100. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir. Mustafa Kemal devri CHP Tek-Parti istibdadının adliye, maliye, iktisad vekilleri olacak Saraçoğlu Şükrü ile Mahmut Esat (Bozkurt); İtalya aracılığıyla Kemalistler safına katılmışlardır. Bu hususda resmî vesaik mevcuttur: Osman Olcay. (1981). *Sevres Andlaşmasına Doğru* içinde (s. XXXVII). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

vesilelerle görüşmüşler ve iş birliği yapmışlardır. İtalyan askeri yetkililer raporlarda Yörük Ali Efe ve faaliyetleri hakkında bilgiler vermişlerdir.[846]

Gazeteci Bedirhan Çınar, 1958 senesinde Ugo Luca'yla mülakat gerçekleştirmiş; 4-16 Ocak 1959 zarfında mezkûr röportaj *Milliyet* gazetesinde neşredilmiştir. Ugo Luca'nın Kuvâ-yı Milliye'ye bilfiil hizmet ettiğine ilişkin ifadeleri iktibas ediyoruz:

> [..] Merhum Başvekil Şükrü Saraçoğlu, Adliye Vekili Mahmut Esat Bozkurt ve Moskova Büyük Elçisi Vâsıf Çınar beyler, en yakın, en samimî arkadaşlarıdır. General [Ugo Luca], Reisicumhur Celâl Bayar'ı da gayet yakından tanımakta, ondan (Galip Hoca) diye bahsetmektedir.
>
> Luka Bey, memleketimizde bulunduğu sıralarda öğrenmiş olduğu Türkçeyi hâlâ unutmamıştır. Türk kahvesine, Türk yemeklerine bayılır. Bilhassa cacıkla turşuya. En büyük zevklerinden biri Türk içki ve sigarası içmektir. Ona verilecek en kıymetli hediye küçük bir şişe rakı ile bir paket Sipahi sigarasıdır.
>
> 1950 yılının Temmuz ayı içinde bütün dünya matbuatı ondan bahsetmiş, poz poz resimlerini basmıştır. Zira İtalya hükûmetinin başına yıllarca belâ kesilmiş olan Sicilyalı haydut Guiliano, General Luka tarafından öldürtülmüş, en modern silâhlarla teçhiz edilmiş olan Guiliano çetesi, yine onun tarafından yakalanmıştır. General bu muvaffakiyetini de Türklere mal etmekte ve şöyle demektedir:
>
> "-Sicilya dağlık bir bölgedir. Askerî savaş usulleri burada para etmez. Haydudu takip vazifesi bana verildiği zaman, evvelce aynı işi deruhte edip de neticeye ulaşamayan kumandanlardan daha şanslı olduğuma kanaat getirdim. Çünkü ben çete harbinin nasıl yapıldığını, dağlık bir bölgede düşmanın nasıl ve ne şekilde takip edilmesi icabettiğini biliyordum. Samimî olarak itiraf etmek isterim ki, ben Guiliano çetesini Aydın zeybeklerinden, Yörük Ali ve Demirci Mehmet gibi efelerden öğrendiğim usullerle itlâf ettim." [..][847]

[846] Mevlüt Çelebi. (2023). İtalyan Kaynaklarında Bir Kahraman: Yörük Ali Efe. *Millî Mücadele'nin Yerel Tarihi 1918-1923* içinde (c. 1, s. 443). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.

[847] Bedirhan Çınar, "Türkiye için dövüşen İtalyan Generali", *Milliyet*, 4 Ocak 1959, s. 3.

Türkiye için dövüşen
İTALYAN GENERALİ

1

Röportaj: Bedirhan ÇINAR

Taçsız Kral Guiliano'yu öldüren General
"Muvaffakiyetimi Türklere borçluyum,, diyor

ROMA'da, Tiber nehrine nâzır evlerden birinde bir Türk dostu, bir Türk hayranı oturmaktadır. Ona «General Uco Luca» derler. Fakat o, bu isimden, hele bir Türk'ün kendisine bu şekilde hitap etmesinden asla hoşlanmaz. Derhal lâflarının çatıldığını ve size göyle bir ihtarda bulunduğunu görürsünüz:

— Bana ya Paşa de, yahut da Luka Bey.

İtalya'nın en çok sevilen, hürmet gören askerlerinden biri olan General Luka, Roma Karabiniyer Teşkilâtı Kumandanı ve Roma Karabiniyer Müzesi Müdürüdür. Çalışma odasında İtalyan bayrağı ile birlikte bir de Türk bayrağı bulunduran ve yeri geldiği zaman:

— Türkiye benim ikinci vatanımdır, diyen Luka Bey, bizlere karşı beslediği sonsuz sevgiyi, hareketleri ile de isbat etmek fırsatını bulmuş, Millî Mücadele günlerinde tıpkı bir Anadolu çocuğu gibi silâha sarılarak toprağımıza göz diken düşmana karşı dövüşmüştür.

Büyük Atatürk'ü, General Luka kadar seven bir ecnebi az bulunur. Kendisi, Ata'nın elini sıkmak, ondan iltifat görmek gayesine nâil olmuş kimselerden biridir. Bunu hatırladığı zamanlar heyecan ve gurur duyar. Merhum Başvekil Şükrü Saraçoğlu, Adliye Vekili Mahmut Esat Bozkurt ve Moskova Büyük Elçisi Vâsıf Çınar beyler, en yakın, en samimî arkadaşlarıdır. General, Reisicumhur Celâl Bayar'ı da gayet yakından tanımakta, ondan (Galip Hoca) diye bahsetmektedir.

Luka Bey, memleketimizde bulunduğu sırlarda öğrenmiş olduğu Türkçeyi hâlâ unutmamıştır. Türk kahvesine, Türk yemeklerine bayılır. Bilhassa cacıklı turşuya. En büyük zevklerinden biri Türk içki ve sigarası içmektir. Ona verilecek en kıymetli hediye küçük bir şişe rakı ile bir paket Sipahi sigarasıdır.

1950 yılının Temmuz ayı içinde bütün dünya matbuatı ondan bahsetmiş, poz poz resimlerini basmıştır. Zira İtalya hükümetinin başına yıllarca belâ kesilmiş olan Sicilyalı haydut Guiliano, General Luka tarafından öldürtülmüş, en modern silâhlarla teçhiz edilmiş olan Guiliano çetesi, yine onun tarafından yakalanmıştır. General, bu muvaffakiyetini de Türklere mal etmekte ve şöyle demektedir:

← Sicilya dağlık bir bölgedir. Askerî savaş usulleri burada para etmez. Haydudu takip vazifesi bana verildiği zaman, evvelce aynı işi deruhte edip de neticeye ulaşamayan kumandanlardan daha şanslı olduğuma kanaat getirdim. Çünkü ben çete harbinin nasıl yapıldığını, dağlık bir bölgede düşmanın nasıl ve ne şekilde takip edilmesi icabettiğini biliyordum. Samimî olarak itiraf etmek isterim ki, ben Guiliano çetesini Aydın zeybeklerinden, Yörük Ali ve Demirci Mehmet gibi efelerden öğrendiğim usullerle itlâf ettim.»

Guiliano hâdisesinden sonra evvelâ bir kaç İtalyan gazetesi, sonra da İngiliz ve Fransız gazetelerinin mümessilleri, mühim mebliğler teklif ederek Generalin hâtıralarını almak istemiş, fakat red cevabı ile karşılanmışlardı. Bu, bize nasip oldu. Tercih edilişimizin, redde uğramayışımızın sâdece bir tek sebebi vardı: Türk oluşumuz.

Luka bey, millî mücadelede bizim için niçin dövüşmüştür? Türklere karşı beslediği bu sevginin, bu hayranlığın sebep ve âmilleri nelerdir? Bu suallerin cevabını gelecek yazımızda vermeğe çalışacağız. ◆ Devamı var

BÜYÜK DOSTLUK Kısa zamanda birbirleriyle anlaşıp arkadaş olan Luka ile sabık Başvekil Şükrü Saraçoğlu ve Adliye Vekili Mahmut Esat Bozkurt arasındaki dostluğu bir kat daha kuvvetlendiren bir hâtıra... Resimde, soldan sağa doğru, Şükrü Beyin Kardeşi Esat Bey, Mahmut Esat Bozkurt, Luka ve Şükrü Saraçoğlu görülmektedir. 1938 yılında çekilen bu resim General Luka'nın albümünden alınmıştır.

Fotoğraf. Bedirhan Çınar, "Türkiye için dövüşen İtalyan Generali", *Milliyet*, 4 Ocak 1959, s. 3.

***

"-Büyük hâdiselere ait hâtıralar, aradan uzun yıllar geçmiş olsa dahi asla unutulmazlar."

Böyle diyen General Luka, Şükrü Saracoğlu, Mahmut Esat Bozkurt ve Vasıf Çınar'la nasıl tanıştıklarının hikâyesini şu şekilde anlatmaktadır:

"-14 Mayıs 1919 da [*15 Mayıs 1919'da (Ö.F. notu)*] İzmir'e asker çıkaran Yunanlılar, içerlere doğru ilerlemeğe başlamış, duruma tahammül edemiyen Türkler de silâha sarılmıştı. Yer yer kanlı çarpışmalar oluyor, âdeta diş ve tırnakları ile dövüşen Türkler, yaptıkları anî baskınlarla düşmana ağır zayiatlar verdiriyorlardı.

Artık Türkleri sevmeğe başlamıştım. Millî harekâtın doğup gelişmesini sevinçle takip ediyor, el altından kendilerine yardıma çalışıyordum. Kuşadası'nda bir gizli mukavemet teşkilâtı kurulmuştu. Bundan haberim vardı. Zira en iyi arkadaşlarımdan biri haline gelmiş olan Balıkçı Hasan Reisle, balıkçı Mehmet Reis, bu teşkilâtın en mühim elemanları arasında bulunuyorlardı. Hasan Reisin kasabanın kenarında, sahilde küçük bir evi vardı. Burada yapılan gizli toplantılara bazen ben de katılırdım.

İşte bu günlerde idi. Bir sabah Licoiri isimli İtalyan nakliye gemisi Kuşadası önünde demir attı. Gemi bize, ihtiyacımız olan malzeme ile birlikte, kuvvetlerimizi takviye için bir miktar da asker getirmişti. Ziyaretine gittiğim Kaptan, hoş beşten sonra:

-Ambarda iki de misafirimiz var, dedi. Kendileri jön Türklerdenmiş. İsviçre'den İtalya'ya geçmiş. Napoli'de de gizlice bizim gemiye binmişler. Niyetleri İzmir'e çıkmak ve millî harekâta katılmak. Üzerlerinde silâh da vardı. Tabancalarını alıp, kendilerini hapsettik. Bunları size teslim edeceğim.

-Ne yapayım onları ben?

-Mahallî hükümete teslim edersiniz.

Bir manga İtalyan askerinin muhafazasında karaya çıkarılan iki kaçak yolcuyu doğruca daireme götürdüm. Kendilerine sigara ve kahve ikram ettim. Hele kaptanın onlardan alıp, bana verdiği tabancalarını da iade edince büsbütün şaşırıp kaldılar. Yüzüme hayretle bakıyorlardı. Hareketimin izahını orada hazır bulunan Hasan Reis şu kelimelerle yaptı:

-Kumandan bizdendir. Sizi serbest bırakıyor.

Bu kâfi gelmiş, onlarla derhal dost oluvermiştik. Yeni arkadaşlarım ilerde Türkiye Başvekâlet Koltuğuna oturacak olan Şükrü Saracoğlu ile Adliye Vekâleti sandalyesini işgal eden Mahmut Esat Bozkurt'tu.

Ertesi sabah ziyaretime gelen Osmanlı hükûmetinin Kuşadası Kaymakamı Ferruh Bey, Şükrü ve Esat Beyin kendisine teslimini talep etti.

-Suçları ne? dedim.

-Hükûmet idaresine karşı gelmek ve hükûmeti yıkıcı mahiyette faaliyette bulunmak. Haklarında evvelce kesilmiş birer tevkif müzekkeresi var.

-Haklısınız. Fakat ben onları size teslim edemem.

-Sebep?

-Çünkü dün gece nöbetçinin uyumasından faydalanarak firar etmişler. Firara sebebiyet verenleri şiddetle tecziye ediyorum.

Ferruh bey, veda edip ayrılırken:

-Durumu bir rapor halinde İstanbul'a arzedeceğim, dedi. Bu firar hâdisesi Nazır Beyefendinin bir hayli canını sıkacak. Sonra gülümseyerek ilâve etti:

-Şükrü ve Esat beyle tanışmak isterim. Bu gece Hasan Reisin evinde yapılacak toplantıya ben de gelmek istiyorum. Tabiî bir mahzur yoksa?

İtiraf ederim ki Ferruh beyin gizli toplantılardan haberdar olduğunu açıklaması karşısında biraz değil, bir hayli şaşırmıştım. Yaşlı kaymakam o geceden itibaren Kuvayi Milliyecilerle birlikte çalışmağa başladı.

Bu hâdiseden bir müddet sonra da Türkiye Cumhuriyetinin Moskova Büyükelçisi iken vefat eden Vasıf Çınar'la tanıştım. O sıralarda 18-19 yaşlarında ateşli bir hatipti. Yer yer konuşmalar yapıyor, halkı düşmana karşı ayaklanmağa davet ediyordu.

Vasıf'ı bana Strato adındaki Rum genci tanıştırmıştı. Posta idaresinde telgraf memuru olarak çalışan Strato da Türkleri sever, el altından onlara her türlü yardımı yapardı. Gizli mukavemet teşkilâtında çalışan Türklerin en az yarısı, ellerindeki silâh ve cephaneyi Strato'nun yardımı ile temin etmişlerdir. Strato hâlen Roma'da ikamet etmekte, Ticaret Nezaretinde, Dış Ticaret Dairesinde Müfettiş olarak vazife görmektedir. Kendisi ile sık sık buluşur ve nefis birer Türk sigarası tüttürerek eski günlerin unutulmaz hâtıralarını yâdederiz.[848]

Fabio L. Grassi'nin de belirttiği üzere, 1938-1942 Türkiye Dışişleri Bakanı *Şükrü Saraçoğlu'nun Luca ile arasında çok eski bir dost*luk bulunuyordu. *Bu dostluk, o zaman teğmen olan Luca'nın ve Cenevre'de Siyasi Bilimler'den yeni mezun olmuş genç ulusalcı Saraçoğlu'nun birlikte küçük teknelerle Rodos'tan Türk kıyılarına silah trafiği ile ilgilendikleri* Harekat-ı Milliye *dönemine dayanıyor*. *Saraçoğlu, İzmir'in iç bölgelerinde yer alan, Yunanlılar tarafından ilk işgal edilen ve Türk gerilla savaşına hayat veren ilk yerlerin arasında bulunan Ödemiş köyündendi*.[849]

[848] Bedirhan Çınar, "Türkiye için dövüşen İtalyan Generali", *Milliyet*, 6 Ocak 1959, s. 3.
[849] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 282.

Türkiye için dövüşen İTALYAN GENERALİ

3

Röportaj: Bedirhan ÇINAR

Şükrü Saraçoğlu ve Bozkurt, Luka ile elleri kelepçeli iken tanışmışlardı

STRATO TUZCUOGLU

Yarın: Hasan ve Mehmet Reis

1959 YILININ

Fotoğraf. Bedirhan Çınar, "Türkiye için dövüşen İtalyan Generali", *Milliyet*, 6 Ocak 1959, s. 3.

***

13 Eylül 1919. *Ferrante'nin yeniden sıkıştırması üzerine Sforza, artık halefi geldiğine göre D'Arici'nin nihayet Antalya'yı terk etmesi için Dışişleri'nin yeni Bakanı Tittoni'den Nogara'ya baskı yapmasını talep etmiştir*.[850]

14 Eylül 1919. İtalya Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Sforza, Başvekil Nitti'ye telgraf gönderdi. Anadolu'daki İtalyan işgal mıntıkalarında ahalinin İtalya'ya sempati beslediğini belirttikten sonra *bu sempatinin "bölgenin İtalya'nın ekonomik faaliyetlerine açılmasına yardımcı olacağını"* ifade etmiştir.[851]

ABD'de münteşir *The New York Times* gazetesi, "Harbord Türkiye'yi Kaotik Bir Devlet Olarak Buldu" başlıklı haber neşretti. *Haberin alt başlığında, büyük gruplar halinde dolaşan Türklerin Yunanlıları bölgeden atmaya çalıştığından bahsediliyor. Afyonkarahisar'a varan Harbord Heyeti bölgeyi karmaşa içinde bulmuş, kendilerine Milliyetçiler diyen ve İstanbul Hükümeti'ni tanımayan 22.000 civarında Türk ordusuna mensup maaşsız grupların, bağımsız bir halde dolaşarak, zorla topladıkları vergilerle varlıklarını sürdürdüğü belirtilmiştir. Yunanlıları bölgeden atmak için İtalyanlarla dost olan Türkler, söylentilere göre Avrupa ve Anadolu'daki Türk idarelerinin mümkünse bir Amerikan mandası altında*

[850] Dışişleri Bakanlığı, no: 21144, Sforza'dan Tittoni'ye 13 Eylül 1919; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 167.

[851] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 131.

olmasını da destekliyorlar. Ancak aynı haberde iktidardaki Sultan'ın partisinin İngiliz mandası yanlısını politikasıyla bu durumun çeliştiği yazıyor.[852]

15 Eylül 1919. İtalyan belgesine göre *Doğu Akdeniz İtalyan Sefer Kuvveti Komutanlığı'nın mevcudu yaklaşık 17 bindir. Bunlardan 10 bin kadarı, Rodos ve Türkiye'dedir. Anadolu ve Oniki Ada'*daki *İtalyan birliklerinin mevcudu şöyledir: İstanbul, 900; Konya, 500; Kuşadası Bölgesi, 800; Milas Bölgesi, 1000; Sahil Bölgeleri, 300; Antalya Bölgesi, 500; Oniki Ada, 1500. Bunlara ilaveten, polis, jandarma ve sağlık birliklerinde de yaklaşık 4000 asker görev yapmaktadır. Toplam olarak 9500-10.00 kişidir.*[853]

16 Eylül 1919. General Elia, İtalya Dışişleri Bakanlığına rapor gönderdi. *31 Ağustos 1919 günü Milas'a gelen Kuva-yı Milliyecilere halk, 15 bin lira değerinde erzak temin etmiştir*.[854]

17 Eylül 1919. *Nogara'nın mektubunu görür görmez Sforza yeniden fikir değiştirir. 17 Eylül tarihli şu yanıt taslağı elimizde mevcuttur:*

> Değerli Komandor Nogara,
>
> 12 tarihli mektubunuzu aldım.
> Ümit ederim ki, bu zavallı şeytanın en azından çok büyük olaylar çıkarmadığı sürece rahat bırakılması için kutsal bir korku salacak şekilde Rodos'a ve Antalya'ya yazdım.
> Bana inanın.[855]

İstanbul'daki Britanya Bahr-i Siyah Ordusu Karargâh-ı Umumîliği rapor kaleme aldı. Buna göre *İstanbul'da İtalyan Albay Carabiniori'nin gözetiminde polis için bir idman okulu açılmıştır*.[856]

19 Eylül 1919. İspanyol *El Dia* gazetesi, sabık Sadrazam Kırımlı Ahmed Tevfik'in (Okday) İtalyan milliyetçi *Idea Nazionale* gazetesine beyanatını iktibas ediyor. *Türkiye'nin Avrupa mandasını kabul etmek bir yana bunun fikrini bile dikkate almayacağını, Türkiye'nin sadece kendi bağımsızlığını savunmak istediğini, teknik ve finansal yardım almaya hazır olduğunu ancak iç işlerine yabancı müdahalesine asla müsamaha gösteremeyeceğini ifade etmiştir*.[857]

20 Eylül 1919. *İtilâf Devletleri genel olarak kendi vatandaşları ile Ermeni ve Rumlara ait emlake el konulması halinde kira bedelinin ilgili vatandaşlara ödenmesi konusunda hemfikirdi. Bununla birlikte zaman zaman bir takım sorunlar ortaya çıkıyordu. Mesela İngiliz askerî yetkilileri tarafından İtalyan vatandaşı D.G. Corpi'ye ait üç adet binaya el konulmuştu. İtalyan Yüksek Komiseri 20 Eylül 1919 tarihinde İngiliz yetkililere müracaat ederek geçmişe dönük kira bedellerinin tazminini talep etti. İngiliz yetkililer ise verdikleri cevapta bu konuya açıklık getirilmediğini ve kendilerine ödeme yapılması için bir talimat gönderilmediğini ileri sürerek ödeme yapamayacaklarını bildirdiler. Oysa İngiliz Hükûmeti bu kategoriye giren binalara ödeme yapılması için takdiri İstanbul'daki yetkililere bırakmıştı*.[858]

21 Eylül 1919. İspanyol *El Sol* gazetesi "Türkiye'nin Zor Finansal Durumu" başlıklı röportaj neşretti. *Maliye Nazırı Tevfik* [Biren] *Bey Türkiye'nin cari açığının 30 milyon Lira olduğunu ve bunun mali yılın*

---

[852] Abdullah Berk, *Amerikan Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1922)* [Yüksek Lisans Tezi], 2020, s. 67.
[853] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 127-128.
[854] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 179.
[855] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 167.
[856] FO, 371/4165, 141445; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 505.
[857] Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 120.
[858] FO, 371/4235, 140461, "İstanbul İngiliz Yüksek Komiserliği'nden İngiliz Hükûmeti'ne 1 Ekim 1919 Tarihli Telgraf"; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 813.

ikinci yarısında büyük bir endişe yarattığını, bu nedenle de çabuk bir barış ve yabancı yardımlara güvenildiğini belirtti.[859]

22 Eylül 1919. İtalya Doğu Akdeniz Seferî Kuvvetleri Başkumandanlığında görev değişimi. General Luigi Bongiovanni'nin yerine General Achille Porta tayin edildi.[860]

İstanbul'dan Başkomutanlığa 22 Eylül 1919'da gönderilen imzasız bir yazıda "Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas kongresinden sonra padişaha gönderdiği telgrafta Damat Ferid Paşa hükümetinin, milletin menfaatlerini korumaktan âciz olduğunu yazdığı" bildirilmiştir. Devamında bir İngiliz generalinin, "Anadolu'nun ve özellikle de Ankara, Eskişehir ve Afyonkarahisar'ın Mustafa Kemal hareketinin gelişmesine müsait olduğunu" söylediğini eklemiştir.[861]

Albay Vitale, 22 Eylül 1919'da Başbakanlık ile Dışişleri ve Savaş Bakanlıklarına gönderdiği yazıda, Mustafa Kemal Paşa'nın, Sivas Kongresi'nden birkaç gün sonra Sultana bir telgraf göndererek mevcut hükümetin, milletin menfaatlerine karşı olduğunu yazdığını bildirdi.[862]

İspanyol *El Dia* gazetesi yazıyor. *Londra'da Türkiye'nin müttefik devletlerin tebaasının zararlarını tazmin edebilmek için milli hazinelerini satışa çıkaracağına ve bu hazineler arasında ünlü tavus kuşu tahtının bazı çevrelerce altı milyon Sterlin değerinde olduğuna dair söylentiler dolaştığı bildirilmiştir*.[863]

23 Eylül 1919. *Corriere della Sera* gazetesi, Sivas Kongresi hakkında İngiliz yarı resmî *The Times* gazetesinden haber iktibas etti.[864]

24 Eylül 1919. *Il Tempo* gazetesi, *Mustafa Kemal ve Rauf Bey'in Anadolu'da bir hareket başlattıklarını*; *sadrazamın, Anadolu içlerinde ortaya çıkan "anarşiye" karşı önlemler alacaklarını açıkladığı*nı bildiriyor.[865]

Corriere della Sera "Anadolu'daki Milliyetçi İsyan" başlıklı haberinde, hükümetin karşı önlemlerine rağmen Anadolu'daki milliyetçi isyanın yayılma eğiliminde olduğunu yazdı. Gazete, Sadrazamın, Millî Hareketin liderleriyle görüşmeyi deneyeceğinin söylendiğini de ekledi.[866]

25 Eylül 1919. İtalya Harbiye Nezâreti; Başvekâlete, Hariciye Nezâretine ve Başkumandanlığa muhtıra gönderdi. *Konya'daki durumun kritikleşmesi ve burada Mustafa Kemal taraftarları ile Osmanlı görevliler arasındaki çekişme yüzünden, oradaki kuvvetin geriye çekilmesinin uygun olacağı* bildiriliyor.[867]

---

[859] Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 120.

[860] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 126. İtalyanların "Antalya, Güllük, Milas, Kuşadası, Bodrum, Marmaris, Ula, Muğla'da askerî malzeme depoları" bulunuyor.

[861] *Archivio Centrale dello Stato-Presidenza del Consiglio dei Ministri* (ACS-PCM), Guerra Europea 1919, 19-29-17; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 194.

[862] *ACS-PCM*, Guerra Europea 1919, 457-Bu. 214-19-29-17; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 24.

[863] Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 120.

[864] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 74.

[865] Il Tempo, 24 Settembre 1919; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 22.

[866] Corriere della Sera, 24 Settembre 1919; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 25.

[867] ACS-PCM, Guerra Europea 1919, 19-29-17; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 207-208.

Il Giornale d'Italia gazetesi makale neşretti. Mezkûr makalede *"Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum ve Sivas'taki çalışmalarından ve Yunanlılara karşı savaşan güçlerin komutanı olduğundan" söz edilerek, Rauf Bey'le birlikte hareket ettikleri belirtilmiştir*.[868]

> Renato La Valle, savaş biteli bir yıl olmasına ve insanlığın barışı arzu etmesine rağmen, henüz barışın kurulamadığından yakınarak sorumluluğu Paris Barış Konferansı'nın Yüksek Konseyi'ne yükledi. Sözü Türkiye'ye getirerek, Anadolu'da ortaya çıkan Türk milliyetçisi ayaklanmanın önemine dikkat çekti ve yabancı basının bunu "çete" ve "milliyetçi çete" gibi sözlerle yorumladığına işaret ederek bunun büyük bir hata olduğunu dile getirdi. Renato La Valle, Yunanlara karşı mücadele eden güçlerin çete olmadığını, düzenli ve subaylar tarafından yönetilen bir hareket olduğunu belirterek, I. Dünya Savaşı'nda, önce Çanakkale'de, sonra Filistin'de en önemli komutan olarak sivrilen General Mustafa Kemal'in bu birliklerin lideri olduğunu bildirdi. La Valle, Mustafa Kemal Paşa hakkında da bilgi vererek, iyi bir subay ve popüler bir şahsiyet olan Mustafa Kemal'in ordu müfettişi olarak gönderildiği Samsun'da isyan bayrağını açtığını anlattı. Erzurum ve Sivas bölgesinde başlattığı Millî Hareketin, Balıkesir civarında da geliştiği ve eski Bahriye Nazırı Rauf Bey ve ordu komutanları Ali Fuat ve Refet Paşalar tarafından da desteklendiği bilgisi verildi. Benzer organizasyonun Batı Anadolu'da Albay Kel Ali ve Yüzbaşı Şükrü tarafından da yapıldığı ilave edildi. Mustafa Kemal Paşa'nın diplomatik ilişkilerinden de söz eden yazar, Erzurum'da Araplarla İngilizlere karşı bir antlaşma yaptığını ileri sürdü.[869]

26 Eylül 1919. *Albay Vitale, 26 Eylülde gönderdiği başka bir telgrafta, görüştüğü İngiliz generali George Milne'in, kendisinin, Mustafa Kemal'in partisinin arkasında Türk halkının güçlü bir desteği olduğu fikrini teyit ettiğini yazdı*.[870]

İspanyol *El Dia* gazetesi yazıyor: *Türkiye'nin bir grup İngiliz finansörle 8 Milyon Türk Lirası tutarında bir borç için görüşmeler yaptığı ve borca güvence olarak değerli bazı mücevherleri gösterdiği bildirilmiştir*.[871]

27 Eylül 1919. İtalyan Millî Meclisinde Dışişleri Bakanı Tittoni, *Ereğli kömürlerinin İtalya için büyük bir menfaati temsil ettiğini* söyledi.[872]

Fransız General Franchet d'Esperey rapor kaleme aldı. Buna göre *İtalya'nın bütün amacı Mustafa Kemal ve arkadaşlarını kendi tarafına çekmektir. Arnavutların Batı Anadolu'daki milliyetçi teşkilatlarda önemli görevler almaları Arnavutların hamisi rolündeki İtalyanların bu arzusunu kanıtlamaktadır*.[873]

İtalyan belgesine göre *Türkiye'deki İtalyan askeri sayısı, 13.678'dir*.[874]

---

[868] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 169-170.

[869] Renato La Valle, "La Politica Elettorale di Wilson. Da Fiume a Costantinopoli. La Turchia Insorge", *Il Giornale d'Italia*, 25 Settembre 1919; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 23. Çelebi, La Valle'nin makalesini daha tafsilatlı şekilde iktibas etmeyi 21 sene sonra tercih etmiştir.

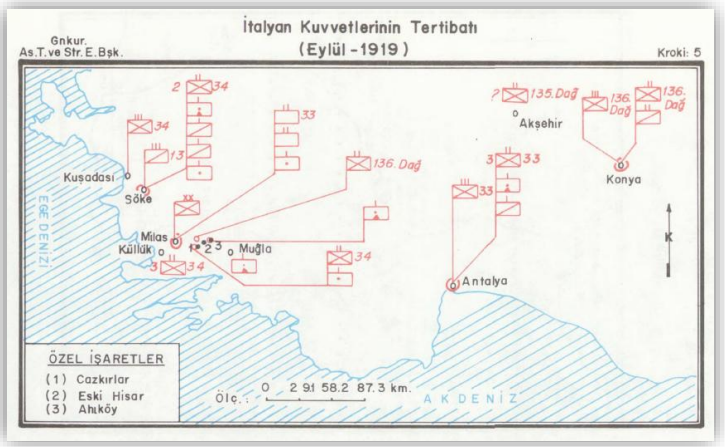
[870] *USSME*, E-8-87/16; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 24.

[871] Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 120.

[872] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 246.

[873] *Ministere des Affaires Etrangeres*, Serie E Levant Turquie, 7 N 3210, D.1; Aktaran: Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (1919-1922)*, 1994, s. 76.

[874] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 128.

Harita. İtalyan İşgal Kuvvetlerinin Güneybatı Anadolu'daki Karargâhları (Eylül 1919).[875]

Eylül-Ekim 1919. *Durumu daha iyi anlayanlar askerler ile genel olarak Türkiye'de bulunan ya da Türkiye'ye gelen gözlemcilerdir. Tuğamiral De Grossi'nin, Türklerle olan dostluğu korumak amacıyla Anadolu'nun iç kesimlerinin boşaltılması gerektiğini söylemesi için birkaç gün yetti. Ama Diaz, Roma'dan, Konya garnizonunun geri çekilmesine kesin bir dille karşı çıktı*.[876]

Ekim 1919 bidayeti. *İstanbul'dan Başbakanlığa, Dışişleri Bakanlığı'na ve Savaş Bakanlığı'na Ekim başlarında gönderilen telgrafta, Ali Rıza Paşa hükümetinin, Mustafa Kemal Paşa'nın düşüncelerine iştirak ederek, millete yayınladığı bir beyannâme ile yeni seçimlerin yapılacağını duyurduğu bildirilmiştir*.[877]

1 Ekim 1919. İtalyan Askerî İstihbarat Teşkilatı İstanbul şubesi reisi[878] Albay Vitale, Başkumandanlığa telgraf gönderdi: *Kemal'in Anadolu'daki çeteleri hiç bir otorite tanımıyorlar. İstanbul Hükümeti'nin de Anadolu'da etkisi yok*.[879] *1 Ekim 1919'da İstanbul'dan Roma'ya gönderilen telgrafta, "Anadolu'da Mustafa Kemal'in millî müdafaa adıyla hareket eden çeteleri, hükümet yetkililerinin yerini alıyorlar"*.[880]

Sabık 1'inci Ordu Müfettişi Ferik Mustafa Fevzi'nin (Çakmak) günlük kaydı: *Beykoz. Mütebeddil. İzmir Heyet-i Tahkikiyesi avdet etmiştir. İtalya Meclis-i Mebusanı dağıtılmıştır*.[881]

---

[875] T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi: Batı Cephesi*, c. 2, k. 2, Kroki 5. "Eylül 1919'da; İtalyan kuvvetlerini tahminen 19 bindi."

[876] AP7736 2733 CoSu, Diaz'dan Nitti'ye, MAE'ye MG'ye-26 eylül 1919; AP7734 3108 CoSu, Diaz'dan MG'ye ve MAE'ye-5 ekim; AP7737 15 C, De Grossi'den MM'ye-24 ekim; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 76. Diaz, "Cadorna 1917 yılında Caporetto'nun ağır yenilgisi yüzünden istifa ettiğinde, Genel Kurmay Başkanı oldu"ydu (Grassi, 2001, s. 76, dipnot 3).

[877] ACS-PCM, Guerra Europea 1919, 19-29-17; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 194.

[878] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 83, sonnot 18.

[879] *USSME*, E3-12/4; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 168.

[880] *USSME*, E-8-87/16; Aktaran: *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 24.

[881] Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, 2021, c. 2, s. 668.

İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiseri Maissa, İtalya Dışişleri Bakanlığına telgraf gönderdi: Anadolu'daki Milliyetçi Hareket, *çok akıllı birisi* olan Mustafa Kemal tarafından idare edilmektedir.[882]

Örneğin hâlâ İsviçre'de yaşayan Türk aydınlarına, özellikle de Prens Sabahaddin'e ümit bağlanıyordu. 1 Ekim'de De Martino şöyle yazıyordu: "Türkiye'deki etkili parti başkanları üzerinde ağırlığı olan Prens Sabahaddin'den yararlanarak Mustafa Kemal nezdindeki Fransız-İngiliz girişimini hâlâ dengeleyebiliriz. Bu konuda Maissa'yı dinleyiniz."[883]

Muhtelif İtalyan vesikalarına bakılırsa Milliyetçi Hareket, Yunan işgali kıvılcımıyla parlamış fakat zamanla İstanbul'a karşı isyan hareketine dönüşmüştür: *Türkiye'deki askerî ve sivil görevlilerin Roma'ya gönderdikleri yazılarda işaret ettikleri ilk nokta, Mütarekeden sonra Müttefiklerin stratejik yerleri işgal etmelerinin, Türklerin tepkisine yol açtığıdır. Ancak, "İzmir'in işgali; Türklerde vatanlarını savunma duygusunu harekete geçirmiştir." Bu nedenle, "Türklerin savaşı, Yunanistan'ın İzmir'i işgaline bir tepkidir." Bu tepki, meşru otorite olan İstanbul Hükümeti'nin ve Sultan'ın rızası dışında ortaya çıkmıştır. İtilâf Devletleri'ne ve İstanbul Hükümeti'ne bir tepki olan silahlı ve milliyetçi direniş, bir isyan karakterinde olduğu da başka bir tespittir*.[884]

2 Ekim 1919. *Corriere della Sera* gazetesinde Arturo Caffi imzalı, "Türkiye Mandalara Karşı" nam yazı neşredildi. *Kemalist hareketin "İstanbul'da yalnızca görünüşte var olan Osmanlı hükümetinden çok daha önemli sayılması gerektiğini" söyler. Galip güçlerin bazen Türkiye konusunda takındıkları Haçlılara özgü tavırlarının tamamen ters sonuçlar doğurduğunu belirtir. Ermenilerin hiç kimse için güçlü bir Müttefik olamayacağını soğukkanlılıkla gözlemler. İzmir'i temelde bir Yunan kenti sayar, ancak onu Anadolu'dan ayırmanın çok zararlı olacağını kabul eder. Kemalistlere yöneltilen yabancı düşmanlığı suçlamalarına karşı çıkarak, İngiliz yanlısı Peyâm-ı Sabah'ın Yahudi karşıtı yazılarından söz eder ve şu yorumu yapar: "Türkiye'de bile birazcık Yahudi karşıtlığı demagojik etkilere zarar vermez*".[885]

3 Ekim 1919. De Martino, Tittoni'ye telgraf gönderdi. Konya'daki İşgal Kuvvetleri Mıntıka Kumandanı De Bisogno'nun ve İstanbul'daki Fevkalâde Komiser Maissa'nın *milliyetçi Türk yöneticileriyle ilişki kurmak ve bazı somut siyasi sonuçlar elde etmek için çaba göstermelerini istiyor*.[886]

> Barış Konferansı'nda İtalyan heyetinin önemli teknik danışmanı olan De Martino, bazı somut siyasi sonuçlar elde etmek için Konya müfrezesi kumandanı De Bisogno'ya ve İstanbul'daki yeni Yüksek İtalyan Komiser Maissa'ya Türk ulusal liderlerle temas kurmaları yönünde talepte bulunmuştu. De Martino, bu amaç için İtalyan askeri varlığının yararlı olacağını savunuyordu. Dallolio ise, İzmir olayları üzerine yapılan araştırma sonuçları nedeniyle müttefik yetkililerin sempatisinin Türkler lehine değiştiği ve Kemalistlerle ilişkilerde İtalya'yı saf dışı bırakma riskinin oluştuğu konusunda uyarıda bulunmuştu.[887]

---

[882] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 164.

[883] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 77. "Tittoni de Fransız gazetelerinde Sabahaddin'in Türkiye'ye dönmeye hazırlandığını duyunca, Maissa'ya İtalya'nın ondan nasıl yararlanabileceğini sordu. Yanıt tam anlamıyla cesaret kırıcı oldu. İsviçre'deki ajanlarımız zaman kaybetmekten öteye gidemediklerini kabul etmek istemiyorlardı. 24 Ekim'de Bern Elçiliği Sabahaddin'in Türkiye'ye dönmeden önce Sforza ile kesin bir anlaşma yapmak üzere Roma'ya uğramak istediğini coşkuyla bildirdi. Ancak birkaç gün sonra aynı elçilik Sabahaddin'in tümüyle güvenilmez olduğunu itiraf etmek zorunda kaldı. Sabahaddin Aralık'ta Türkiye'ye dönebildi ve Ali Rıza Paşa'nın başkanlık ettiği yeni hükümet tarafından ilan edilen seçimlere katıldı, ancak yenilgiye uğradı."

[884] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 164.

[885] Corriere della Sera, 2 Ekim 1919, *Türkiye Mandalara Karşı*, s. 4; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 74.

[886] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 76.

[887] Affari Politici (AP), 7736-3238-R, Elia'dan İtalya Hariciye Nezâretine, 2 Ekim 1919; AP, 7732-301, Konya'daki De Bisogno'dan Elia'ya, 31 Ekim 1919; Archivio Nitti (AN), 146/1-1317-P, De Martino'dan Tittoni'ye, 3 Ekim 1919; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 204. "Aynı gün De Martino

İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiseri Felice Maissa, Dışişleri Bakanlığına Tittoni-Venizelos gizli muahedenamesi hakkında telgraf gönderdi. *Sforza'nın, Türkler arasında İtalya'ya sempati duyulmasını sağlayan politikasının bu anlaşma ile bu sempatiyi azaltmakla kalmadığını, aynı zamanda Anadolu'daki birliklerini de tehlikeye attığını* yazıyor.[888]

Hariciye Nezâreti Müsteşarı Sforza, Paris Sulh Konferansı İtalyan Murahhas Heyetine telgraf gönderdi. *Türkiye'deki İtalyan görevlilerin hazırlamakta olduğu raporlar gelene kadar* Batı Anadolu'daki ihtilaflı İtalyan-Yunan işgal mıntıkaları hududunun *belirlenmesi üzerine tartışılmamasının daha iyi olacağını* bildiriyor. Bunun üzerine *Tittoni ve Savaş Bakanı Albricci, Bergara'yı, haklı olsa da çok taktik ve esnek davranması gerektiği konusunda uyardılar*. Uyardılar zira *bu işle görevlendirilen Albay Bergera ve Yunanlı meslekdaşı Condos, sert ve bezdirini tartışmalara giriştiler*di.[889]

Costante Zarian, "Il Messaggero"da, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının Erzurum'dan sonra Sivas'ta bir kongre daha topladıklarını hatırlattıktan sonra, çoğunluğunu eski parlamentonun üyelerinin oluşturduğu bir danışma kurulu (Heyet-i Temsiliye) meydana getirdiklerini belirtti.[890]

4 Ekim 1919. İtalya Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Carlo Sforza, Londra ve Paris büyükelçiliklerine birer suret telgraf gönderdi. Ahmed Rıza, İtalya mandasını savunmuştur. *Ahmed Rıza Bey, Sforza'ya, "Anadolu'daki milliyetçi hareketin vekili olarak samimi arzusunun İtalya ile iyi ilişkiler kurmak olduğunu ve Sforza'yı da bu amaçla ziyaret ettiğini" söylemiştir. "Partisinin, Türkiye'nin bir ülkenin "manda" yönetimine verilmesi gerektiğini gördüğünü, İtalya'nın asla bir İngiltere ve Fransa olmadığını bildiklerini" ifade etmiştir. "Türkiye'nin İtalya'ya ekonomik ve siyasî bakımlardan geniş imkanlar sunacak bir fırsat olduğunu ve halkın İtalya'ya sempati beslediğini, eğer İtalyan mandası olmazsa, bütün imparatorluğun İngiliz-Fransız-İtalyan üçlüsü tarafından kontrolünü tercih edeceklerini"* beyan etmiştir. *Görüşmenin sonunda Ahmed Rıza Bey, Sforza'ya, "Türkiye'nin yok olması demek olan nüfuz bölgeleri tasavvuruna karşı İtalya'nın kendilerini destekleyip desteklemeyeceğini" sormuştur. Sforza: "İtalya'nın büyük bir Akdeniz devleti olarak Türk milletinin böyle bir istekte bulunmasından dolayı memnun olduğunu, ancak, kendilerinin Anadolu'da orduları ve yasal hakları bulunduğu" cevabını vermiştir*.[891]

> Ahmet Rıza İtalyan basınında belli ölçüde ilgi uyandırmış, bir süre için Roma'da Galip Kemalî'nin yanına gitmiş ve daha sonra Paris ve Roma arasında gel-gitler yapmaya devam etmiştir. 4 Ekim'de "Corriere della Sera", Arturo Caffi'nin 20 Eylül'de İstanbul'dan gönderdiği *Il viaggio di Ahmed Riza bey in Italia* (Ahmet Rıza Bey'in İtalya Yolculuğu) başlıklı yazısını yayınlamıştır. Türk siyaset adamı Roma'da yaklaşık olarak 10 gün kalacağını, burada Sforza ile buluşmayı düşündüğünü belirtmiş, doğal olarak yolculuğunu son derece genel gerekçelerle açıklamıştır. Makalenin yayınlandığı tarihte büyük bir olasılıkla Osmanlı siyaset adamı artık Roma'daydı. 6 Ekim'de kesin olarak oradaydı, çünkü bu tarihte bir başka gazeteci, Renato La Valle, kendisini Palestro sokağındaki Osmanlı Elçiliği'nde II. Abdülhamit'in kızı olan bir Türk prensesi ve Galip Kemalî ile birlikte görmüştü. O günlerde Maissa ve Dışişleri Bakanlığı 6 Ekim'de kurulan ve Büyük Britanya'ya karşı daha mesafeli duran yeni Osmanlı hükümetinin bir mektubunun Ahmet Rıza'ya ulaştırılması için emek vermiştir.
>
> Bütün bu çabalar pek faydalı olmamıştır. Sforza, Ahmet Rıza'nın bir Amerikan mandasından yana olmaya meyilli olabileceğini ve o dönemde siyasi ağırlığının yetersiz olduğunu ileri sürmüştür. İngilizler ise Ahmet

---

Tittoni'ye konu üzerine bir başka telgraf göndermiştir (AN148 1319P), *Çok gizli*, *şifreli* ve imzalı; bkz. kısaca AP 7736 3022 C, Dallolio MAE'ye, 6 Ekim."

888 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 188.

889 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 132.

890 Costante Zarian, "Il Grave Moto Insurrezionalae Ottomano in Asia Minore", *Il Messaggero*, 3 Ottobre 1919; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 24.

891 Archivio Centrale dello Stato-Presidenza del Consiglo dei Ministri (ACS-PCM), Guerra Europea 1919, 19-29-17; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 57-58.

> Rıza'ya önem veriyordu, onun gerek Fransa gerekse İtalya ile gayri resmi anlaşmalarının olduğunu düşünüyorlardı.[892]

Il Messaggero gazetesi: *Anadolu'da Önemli İsyan hareketi*.[893]

5 Ekim 1919. İtalyan Başkomutanlığından İtalya Hariciye ve Harbiye nezâretlerine muhtıra gönderildi. *Mustafa Kemal tarafından yönetilen Müdafaa-i Hukuk hareketiyle, Anadolu'nun devlet içinde devlet durumunda olduğu* bildiriliyor.[894]

İsviçre Bern'deki İtalyan Gizli Servisi rapor kaleme aldı. İngilizler Mustafa Kemal'i gizlice silahlandırıyor: *Ayrıca İngiltere'nin Mustafa Kemal ve çetelerini silahlandırmakta olduğu, Yunanları Anadolu'dan kovmaya, dolayısıyla da görüşünü desteklemek için isyancı birliklerden yararlanmaya niyetlendiği eklenmelidir [...] Bir manda ya da himaye [...] Halifeliğin özü ile bağdaşmaz. Oysa İngiliz tarafı bu yönde bir isteğin Mustafa Kemal'in karşı hükümeti tarafından yapılmasını ve Talat Paşa'nın böyle bir anlaşmayı kabul etmesi için Enver Paşa'ya emir vermesini sağlamak isteyebilir*.[895]

Zürih'teki İttihadçı lider sabık Sadrazam Talat (Paşa) İtalyan mümessil Edoardo De Nari'yle görüşme gerçekleştirmiştir. Cavid'in günlük kaydı: *Zürih'te Mehmed* [Talat'ın kod adı]*, Dinari ile olan mülâkatını hikâye etti. Evvelâ Dinari, Sforza'nın ma'lûmâtı tahtında gelmiş olduğunu söylemiş güya Sforza "Ben kendisini hâlâ Türkiye'nin sadrâzamı bilirim; İtalya'ya gelebilir ve istediği yerde oturabilir" demiş. İtalyanlar Antalya'da kalmak fikrinde değillermiş. Tabiî Yunanlılar İzmir'den çıkmak şartıyla. Fransa ile görüştüğümüzü ve Fransızlarla bir şey yapmak ihtimâli olduğunu zımnen anlatmış*.[896]

6 Ekim 1919. Dallolio, İtalya Hariciye Nezâretine telgraf gönderdi. *Milliyetçi Türk yöneticileriyle ilişki kurmak ve bazı somut siyasi sonuçlar elde etmek için*, *Fransızlar ve İngilizler uğraş içindedir*.[897]

Fransa'nın Giresun Konsolosluğu Yardımcısı İstanbul Rumu Nicolas Collaro, Trabzon Konsolosu Paul Lepissier'e rapor gönderdi. *Raporlarda* [İttihadçı] *Eşref Bey'in Sivas'tan aldığı şifreyle geçici hükümetin Giresun temsilcisi olarak seçildiği ifade edilmektedir. Collaro haberleşme için Eşref Bey'e şifre anahtarları gönderildiği ve bu tarihten itibaren onun Sivas ile doğrudan görüşme imkânı bulduğunu belirtmektedir. Bu günlerde Eşref Bey Sivas'tan gelen haberleri etrafına duyurmaya ve yeni kurulan bu organizasyon için bölgede zemin oluşturmaya çalışmaktadır. Eşref Bey halka Amerika'nın ve İtalya'nın bu yeni harekete sempati gösterdiğini, Mustafa Kemal Paşa'nın ültimatomu sonrasında İngilizlerin Samsun'dan çekildiğini söylemiştir. Collaro İngilizlerin Samsun'dan çekilmesi üzerine birçok Rum'un bölgeyi terk ettiğini yazmaktadır*.[898]

İspanya'nın İstanbul Elçisi Servert, İspanya Hariciye Nazırına "Kriz ve Anadolu'da Ayaklanmalar" başlıklı rapor gönderdi. Sivas Kongre Heyetinin İspanya Elçiliğine ulaştırılan 11 maddelik mukarrerat sureti oldukça ilginç. Heyet-i Temsiliye Padişah'ı cumhuriyet idaresi kurmakla tehdit ediyor:

> Elçi Servert 6 Ekim 1919 tarihli raporunda, Sivas Kongresi'nden gönderilip, İstanbul Temsilciliği'ne birkaç gün önce ulaşan, Türkçe yazılmış bir bildiriyi değerlendirmektedir. Bildiri; istifa eden Sadrazam Damat Ferit Paşa'yı "ulusal birliği bozmak amacıyla Anayasa'nın emrettiği seçimlerin yapılmasını engellemek; Padişah ve halk

---

892 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 195-196.

893 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 170.

894 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1641-7734; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 168. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

895 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 77-78. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

896 Cavid Bey, *Meşrutiyet Ruznâmesi,* 2015, c. 4, s. 37.

897 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 76.

898 *Centre des Archives Diplomatiques de Nantes* (CADN), Le Consulat de France à Trébizonde, 71/25; Aktaran: Aydın Özgören, *Fransız Konsolosluk Raporlarına Göre Milli Mücadele Döneminde Giresun ve Topal Osman Ağa (1919-1920)*. 2021, s. 347.

arasındaki bağı koparmakla" suçlamaktadır. Bildiri ayrıca; "Anadolu ve Rumeli Delegeleri Genel Kongresi'nin", halkın huzurunu bozacak herhangi bir olaya sebebiyet vermeyeceğini garanti etmektedir. Kongre; barışçıl bir yol izlemek amacında olduğunu; 'tüm dünyaya adalet sözü veren' Büyük Devletler'in, bu hususta kendilerine vereceği destekten emin olduğunu açıklamaktadır. Elçi Servert, bildiriyle ilgili olarak; "mevcut koşulların, Türk kamuoyunu, Avrupa'nın Türkiye'ye yönelik planları hakkında uyandırdığı" yorumunda bulunmaktadır. Çekingenliklerinden sıyrılan Türkler; artık İmparatorluğun bütünlüğünden ve İtilaf kuvvetlerinin geri çekilmesinden daha azıyla memnun olmayacaktır. Bugün Türkler, nazırların kısa vadeli politikalarının, durumda hiçbir değişiklik yaratmadığını görerek, taleplerini kendileri ifade etmektedirler. İspanyol elçi raporunun devamında, İtilaf Devletleri Yüksek Komiserleri'ne ulaşan bilgilere göre, Sivas Kongresi'nin aldığı kararları aktarmaktadır.

1- İmparatorluğun bütünlüğünü sağlamak ("Ermenistan' ya da onu oluşturan herhangi bir devlete veyahut İtilaf Devletleri'ne bir parselini dahi teslim etmemek"),

2-İtilaflarca işgal edilen toprakların boşaltılmasını sağlamak,

3-İstanbul(Damat Ferit Paşa) Hükümeti'ni tanımamak ve hükümetin düşmesini sağlamak

4-İstanbul Hükümeti'ne vergi ödemeyi reddetmek,

5-Her yerde Türk bankaları kurulmasını sağlamak ve halkı, yabancı bankalardaki hesapları çekmeye zorlamak, Erzurum'da Türk lirası modelinde para basmak,

6-25 yaşına kadar olan Türk erkekleri askere çağırarak düzenli orduyu etkin kılmak,

7-Kürk birlikler kurmak üzere Adcayi (?) Paşa'nın ve Kürt aşiretlerinin silahlanmasını sağlamak,

8-Hükümeti tanımadıklarını göstermek amacıyla İstanbul'la tüm telgraf iletişimini kesmek

9- Mustafa Kemal Paşa'nın kurduğu hükümetin, halkın ve Müslümanların hükümeti olduğunu duyurmak,

10- Azerbaycan Hükümeti'yle Kafkasya'daki hareketleri koordine etmek,

11- Ülkenin gerçek vaziyetini açıklayarak Padişah'a en samimi bağlılıklarını sunmak ve İstanbul Hükümetini değiştirmesi için yalvarmak."

Raporda, Sivas Kongresi'nin, aldığı kararları Padişah'a gönderdiği belirtilmektedir. Buna göre Heyet-i Temsiliye; Padişah'ı, Halife olarak tanımaktadır. Heyet, Padişah'tan bir an önce Meclis-i Mebusan'ı toplamasını; vatanperver kişilerden oluşan bir kabine kurmasını istemektedir. Bu kararları imzalayanlar, vatanın bölünmesine yönelik her girişime karşı hayatları pahasına savaşmaya yemin ettiklerini; İtilaf Devletleri'nce işgal edilen toprakların yeniden kazanılması için her türlü fedakârlığa hazır olduklarını belirtmektedirler. Elçi ayrıca, Heyet-i Temsiliye'nin, bu kararları kabul etmemesi halinde Padişah'tan ayrılacaklarını ve bağımsız bir devlet kuracağını belirttiğini yazmaktadır. Elçi, şimdiden bir cumhuriyetten bahsedilmesinin dikkat çekici olduğu görüşündedir. [..] Elçi Servert raporunun devamında Sivas Kongresi'yle yaşanan bu gelişmelerin, yeni kurulan Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin, seçimleri başlatacağını bildirmesine sebep olduğunu yazmaktadır. Daha önceki hükümette olup, yeni kabinede de yer alan nazırların birçoğu, bugün, Damat Ferit Paşa'yı diktatör olarak adlandırmakta; Paşa'nın birçok işi kendi çıkarına yaptığını söylemektedirler. Öte yandan Ali Rıza Paşa Hükümeti de, "şüphesiz" Anadolu'daki ayaklanmaların bitmesini, en azından tehdit boyutuna ulaşmamasını istemektedir. İtilaf Devletleri ise; ulusal hareketin, tümüyle milli emeller değil, fakat kişisel çıkarlarla oluştuğunu ve ileride bu kişiler arasında ayrılık oluşabileceğini düşünmektedir. Elçi böyle bir durumda ülkenin bölüştürülmesini kolaylaştıracağından, İtilaf Devletleri yetkililerinin bu ayaklanmalara tümden karşı olmadıkları görüşündedir.[899]

[899] Yasemin Türkkan-Tunalı, *İspanyol Diplomatik Kaynaklarına Göre I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele'de Türkiye* [Doktora Tezi], 2016, s. 298-300. "[..]" ibaresini ikame etmek suretiyle iktibasdan çıkardığımız Türkkan-Tunalı mütalaası şudur: "Raporda verilen kongre kararları ve bildiri içeriklerinin, gerçeği yansıtmadıkları görülmektedir. Öncelikle raporda yer alan kararlar, Sivas Kongresi'nde alınan kararlar değildir. İkinci olarak,

7 Ekim 1919. Paris Sulh Konferansı içtima ediyor. Aydın vilayetinin işgali müzakere ediliyor. *İngiliz diplomasisi bölgeyi İtalya'ya teslim etmeden buraya barış getirme arayışı içerisindeydi. Crowe, ilkin belli belirsiz bir anlamda Müttefiklerarası bir işgal önerdi. Formülün İtalyan katılımını kapsaması, De Martino tarafından kabul edilir bulundu. Ancak daha sonra Venizelos ile görüştükten sonra Crowe, 7 Ekim tarihli oturumda işgal fikrine açıklık getirdi ve tam olarak bir karma Yunan-İngiliz işgalini kastettiğini açıkladı. İtalyan askeri temsilcisi General Cavallero'nun muhalefeti karşısında Crowe, teklifini küçük bir Yunan katılımıyla sadece bir Fransız-İngiliz işgali yönüne doğru değiştirdi. İtalyan protestolarının karşısında Crowe, İtalyan işgallerinin asla tanınmayacağı şüphesini yaratarak karşı atağa geçti. Sıkıştıkları her seferinde İtalya'nın ortakları bu gerekçelere başvuruyorlardı. Amerikalı Polk, Crowe'u destekledi. Fransız Pichon, karşı çıkmadı. İngilizlerin teklifi kabul edildi*.[900]

Corriere della Sera gazetesi Guglielmo Emanuel imzalı makale neşretti. Emanuel, *milliyetçi eğilimli Ali Rıza'nın başkanlığında yeni bir hükümet*in kurulması muvacehesinde şunları yazar: *"Konferansın yöneticileri artık gecikmenin meyvelerini toplamaktalar; bu gecikmeler yalnızca Türkiye'de değil, başka yerlerde de zaferi tehlikeye atmıştır"*. Emanuel, *bu durumda, konferansın Türklerle bir anlaşmaya varılması ile güç kullanımı arasında kesin olarak bir seçim yapmasını ister. Ancak İtalya'nın Türkiye'ye düşman görünmekte hiçbir çıkarı olamayacağını eklemekten de geri durmaz*.[901]

Örneğin, Kemal'in gücü, ya belli belirsiz bir hoşnutlukla, ya da korkuyla, her zaman kabul edilmektedir. 7 Ekim tarihli La Tribuna'da yayımlanan İstanbul mahrecli Leo Vicini imzalı *bir mektup,* Mustafa Kemal'i *Anadolu'nun efendisi olarak tanımlar ve "kuşkusuz şimdi durum bizim için de kritik görünüyor" diye ekler*.[902]

La Tribuna gazetesi: *Mustafa Kemal'in Siyaseti*.[903] *"La Tribuna" 7 Ekimde milliyetçi birliklerin sayısının 200 veya 300 bin olduğunu yazmıştır*.[904]

7/8 Ekim 1919. Sivas'daki Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi reisi Mustafa Kemal, Teke Mutasarrıfı Celâl'e telgraf gönderdi. *Livadaki İtalyanların vaziyetlerinin dakikane bir surette izlenerek kendisine bildirilmesini* istiyor.[905]

8 Ekim 1919. İtalya'nın Londra Büyükelçisi Imperiali, *Crowe'u şikâyet etmeye Londra'da Curzon'a gitmiş ve doğrudan kendisine bir dilekçe sunmuştu*r. *Dilekçede, İtalya'nın Aydın'dan Yunanlıların çıkartılması isteği dile getirilmiştir. Curzon konuyu değiştirmek için, İtalyan pozisyonunun kuralsızlığının altını çizdi. Imperiali, pek onurlu olmayan bir biçimde kınamaları kabul etti ve Sonnino'yu davranışları konusunda*

gerçekte Sivas Kongresi Umum Heyeti'nin, Padişah'a gönderdiği bildirinin Saray'a ulaşması, Hükümet tarafından engellenmiştir. Dahası, genel olarak Damat Ferit Paşa'ya yönelik suçlamalar içerdiği bilinmekte birlikte, bu bildirinin metni yayınlanmamıştır. Sivas Kongresi'nin beyannamesinde, saltanat ve halifeliğe bağlılığın ifade edildiği göz önüne alındığında, Umum Heyeti'nin kongre kararlarının tanınmaması durumda, yeni bir devlet kurmakla tehdidinin pek olası olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla, İtilaf Devletleri yetkililerinin İspanya Temsilciliği ile paylaştığı bu bilgilerin, daha çok Heyet-i Temsiliye'nin muhtemel eylem planlarıyla ilgili kendilerine gelen istihbaratlar olduğu düşünülebilir."

[900] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 129-130.

[901] Corriere della Sera, 7 Ekim 1919, Milliyetçi Yönelim, s. 1; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 76.

[902] La Tribuna, 7 Ekim 1919, *Türk Hükümetinin İstifası-Türk Milliyetçileri Sadrazama Karşı*, s. 2; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 80.

[903] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 170.

[904] La Tribuna, 7 Ottobre 1919; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 20. 200.000-300.000 sayıları fevkalâde mübalağadır. İtalyanların yerel kaynakları Kuvvacı İttihatçılar olmalı.

[905] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 192.

uyardı. Curzon, Crowe'ye şunu yazdı: "İtalyan taleplerinin dikkate alınmayacağını tahmin ediyoruz." Crowe da kendisine, İtalyan talebinin oybirliğiyle reddedildiği yönünde güvence vermiştir.[906]

İzmir'de 30 Eylül-8 Ekim1919 tarihleri arasında yazılan Türkiye'nin askerî ve siyasi durumu hakkındaki raporda "Mustafa Kemal'in ordusu"nun 125 bin kişiden az olmadığı ve iyi örgütlenmiş bu ordunun askerlerinin vatanseverlik duygularıyla savaştıkları yazıldı.[907]

Milano'da münteşir *d'Italia* gazetesi manşet attı: *İzmir Darbesinin İlk Etkileri - İtalya Aydın'ı Kaybetti*.[908]

9 Ekim 1919. İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiseri Maissa, Roma'ya Hariciye Nezâretine telgraf gönderdi: *Yeni kabine ile Mustafa Kemal arasında anlaşmaya varıldı*.[909]

10 Ekim 1919. *Il Messaggero* gazetesi, Costane Zarian'ın makalesini neşretti: *Mustafa Kemal Paşa ve İttihatçı komite tarafından meydana getirilen* milliyetçi *hareket, Anadolu'daki bütün güçleri bir araya getirdikleri izlenimi ver*mektedir.[910]

12 Ekim 1919. İspanyol *El Dia* gazetesi yazıyor: *Anadolu'da başlayan* milliyetçi *hareketin nedeni Sadrazam'ın onurlu bir barış görüşmelerine başlamaması olduğu belirtilmekte*dir. *İsyancı birlikler, Konya, Adapazarı ve Bilecik'in önemli bölgelerini ele geçirmelerine rağmen İngilizler sadece Eskişehir'e kadar Anadolu demiryolunu kontrollerinde tutabiliyorlar*. *Sultan ile isyancılar arasında bir çeşit sözleşme olduğu iddia* ediliyor, *Edirne'den Toroslara ve İran sınırına kadar bir Türkiye'nin devamının Boğazların güvenliğini sağlayabileceği belirtil*iyor *ve İstanbul'un Türk başkenti olarak korunması ve Sultan'ın hükümranlık ve Müslümanların halifeliği haklarını muhafaza etmesinin gerekliliği vurgulan*ıyor.[911]

El Dia yazıyor: *Asya ve Avrupa Türkiye'sinde yaşanan olaylar, müttefik devletler diplomasisinde huzursuzluğa neden olmuştur ve müttefik temsilcileri bir kez daha beceriksizliklerinin cezasını çekiyorlar*. *Artık Anadolu'da ve Asya'nın büyük bir bölümünde müthiş bir milliyetçi hareket zincirlerinden kurtulduğu görül*üyor. *Babıali'nin büyük bir birliğe kumanda eden Mustafa Kemal'e karşı gönderdiği birlikleri mağlup* olmaya *devam* ediyor. *Mustafa Kemal, Erzurum ve Sivas'ta iki kongre toplayarak, Sultan'la ilişkilerini koparmış ve imparatorluğun tamamının bütünlüğünün savunulacağını ilan etmiştir*. *Tehditleri, hem Ermenistan'a hem de İtilaf devletlerine yöneliktir*. *Müttefiklerin büyük hataları sonucunda, başarısızlığın sorumlusu olarak görülen Enver Paşa gücünü topladı ve Batılı büyük güçlere karşı saldırıya geçti. Türklerin, Ermenilerin ve Suriyelilerin haklarını gözetmeksizin Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşmak isteyen müttefikler, Türk milliyetçiliğini ortaya çıkardı. Açıkça Arap emellerine hizmet etmek için bir rüyadan öteye geçemeyecek bir işe girişildi. Müttefik devletlerin liderleri bütün muhtemel hataları yapt*ılar.[912]

---

[906] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 130.

[907] *USSME*, E3-84/14; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 20. 125.000 sayısı mübalağadır.

[908] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 74-75.

[909] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 86, sonnot 73.

[910] Costante Zarian, "Situazione Minacciosa in Turchia. La Gravità del Movimento di Ribellione in Anatolia", *Il Messaggero*, 10 Ottobre 1919; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 20.

[911] Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 259. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

[912] Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 263-264.

15 Ekim 1919. *15 Ekim 1919 tarihli La Tribuna, "Anadolu'da Millî Hareket" başlıklı yazısında, "Mustafa Kemal'in savaşçılarının" sayısını 150 bin olarak vermiştir*.[913]

Corriere della Sera, Mustafa Kemal milislerinin sayısını 150.000 olarak ihbar ediyor.[914]

16 Ekim 1919. İstanbul matbuatından *Sabah* gazetesi, Vahideddin Hân'ın İtalyan *Coriere Della Serra* gazetesine vermiş olduğu beyanatı iktibas etti. Padişah, *mütareke yapıldığı sırada çok ümitsiz olduğunu belirttikten sonra* demiştir ki: *Halbuki hal ve vaziyet, şimdi Türkiye'nin pek lehine döndü. Zira müttefikler, hakikati anladılar. Avrupa'nın menfaati, Türkiye'nin adem-i inhilalini icabettirir*.[915]

ABD'de münteşir *Chicago Daily News* gazetesi, Louis Edgar Browne'nin Mustafa Kemal mülakatını "Birleşik Devletler İsteniyor, Başka Birisi Değil" başlığıyla neşretti:

> Farzedin ki, Birleşik Devletler yardımı kabul etmedi- Ne olacak? diye sordum. Cevaben şöyle dedi: -Türkiye, bütün mandalara karşıdır. Eğer, İngiltere Türk mandasını alırsa bayrağını dikecek ve asla indirmeyecek. Türkiye köle bir memleket olacak. Fransa'ya da güvenmiyoruz; o da materyalist ve oldukça bencil, İtalya kapasitesiz. Bahsettiğim bu üç millet Türkiye'nin iyi olmasını arzu etmez. Bunlar, Osmanlı imparatorluğunu kolonileştirerek savaş borçlarını çıkaracakları bereketli ve sömürülecek topraklar olarak görüyorlar, oysa her Türk, Birleşik Devletler ve Küba'dan haberdardır. Biz Filipinler 'deki davranışlarınızı ve oradaki Müslümanlar için neler yaptığınızı biliyoruz. Ümidimiz odur ki, oralardaki çabalarınız uzun yıllar devam eder. Şimdilerde Türkiye'de köylerde dahi tekrarlanan bir hikâye var: Savaşın başlarında Türk Hükümeti, Birleşik Devletlerden bir nota aldı. Bu notada Müslümanların ruhanî yaşamlarını yönlendirmek için, Sultan tarafından Filipinler'e, İslâm alimleri gönderilmesi isteniyordu, işte bu İslâm alimleri, Filipinler'den Amerikan yönetimini öven mektuplar gönderdiler. Birçok İrlandalı, birçok Kübalı var, fakat İngiltere tarihinde bana bir Küba gösterebilir misiniz, oysa birçok İrlanda var, diye Kemal Paşa devam etti.
>
> -Sivas Kongresi, kayıtsız şartsız bir yardım isteyen kararı geçirecek mi? diye sordum. Kemal şöyle cevapladı: -Teklif edildiğinde, Birleşik Devletlerin yardımı kabul edeceğine dair bize güvence verebilirsen, Evet. Crane Komisyonu'na yardım istediğimizi söyledik, sana söylüyoruz ve Genaral Harbord'a aynı şeyi söyleyeceğim.
>
> Birleşik Devletlerin belki de bir yardımı kabul etmeyeceğini söylediğimde, Kemal Paşa; Türkiye'nin dış yardıma ihtiyacı olduğunun resmen itiraf edilmesi ile İngiltere'nin ve Fransa'nın kucağına düşme riskini, Kongre'nin göze alamayacağını belirtti.[916]

17 Ekim 1919. *Il Tempo* gazetesi, "Mustafa Kemal'in Otoritesi" başlıklı haber neşretti. *Otoritesinin sadece askerî olmayıp aynı zamanda sivil idare üzerinde de olduğu hatırlatıl*ıyor.[917]

18 Ekim 1919. İstanbul muhabiri Arturo Caffi'nin mektubu *Corriere della Sera*da neşredildi. *Bu gazeteci, İtalyan ticareti için yaratılan uygun koşulların, İtalyan işadamlarının büyük bir bölümünün kapkaççı ve vurguncu gibi davranarak kısa sürede Almanları aratan tutumu yüzünden boşa harcandığını anlatır*.[918]

---

[913] La Tribuna, 15 Ottobre 1919; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 25.

[914] Corriere della Sera, 15 Ottobre 1919; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 25.

[915] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 312.

[916] Cemal Güven, *Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa'nın Yabancılarla Temas ve Görüşmeleri*, 2012, s. 68-69. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

[917] Il Tempo, 17 Ottobre 1919; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 24.

[918] Corriere della Sera, 18 Ekim 1919, *Türkiye'de Yöntem ve Etkilerin Çelişmesi*, s. 4; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 59.

20 Ekim 1919. *20 Ekim'de Tittoni, Aydın konusunda Crowe'u İtalya'ya karşı kışkırtmak isteyen Venizelos'un o zaman Londra'da tesadüfen bulunup bulunmadığını ciddi bir biçimde İmperiali'ye sormuştur*.[919]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral John de Robeck, Hariciye Nâzırı Vekili Lord Curzon'a telgraf gönderdi. Buna göre *İtalyanlar'ın Milliyetçiler'le bir anlaşmanın eşiğinde oldukları söylentisi hem Fransızlar'ın, hem de İngilizler'in kulağına kadar gelmiştir*. *İtalyanlar'ın, İzmir'de Yunanlılar'a direnen Türk kuvvetlerine silah ve cephane sağladığı da yaygın olarak konuşuluyor*.[920]

> Kemal, yasal hiçbir gücü olmayan, silahlı bir başkaldırının lideri olmaktan başka bir kimliğe sahip değildi; Türklerin kendisine duyduğu sevgi hızla büyüyordu, ama ordusunun gerçek durumu bilinmiyordu. Bazı önemli çetebaşları hala tamamen bağımsız hareket ediyordu. Hareketinin ideolojik yönü konusunda farklı, çoğu kez de yanlış şeyler söyleniyordu. Padişah onu gıyaben ölüme mahkûm etmişti, ama kendisiyle gizlice anlaşmış olmasından kuşku duyuluyordu. Bu gizli anlaşma konusunda Fransızlar ve İngilizler de birbirinden kuşkulanıyordu.[921]

21 Ekim 1919. İstanbul muhabiri Arturo Caffi'nin mektubu *Corriere della Sera*da neşredildi. *Caffi, Almanların çoktan geri dönmeye başladığına ve etkilerini ortadan kaldırmanın hiç de kolay olmayacağına; Amerikalıların da harekete geçmeye başladıklarına dikkat çeker ve ilk karşı hamle olarak seçkin Türk "aydınının" kazanılmasını ve Doğu konusunda İtalyanları gerektiği biçimde hazırlamayı amaçlayan halka yönelik bir dergi çıkarılmasını önerir*.[922]

> 21 Ekim'de yayınlanan yazısında Caffi, Almanların Türkiye'ye yeniden girişine ABD'nin girişinin de eklenmekte olduğuna dair gözlemine yer vermiştir. Caffi, ileri gelen Türk aydınlarının İtalya'ya bağlanmasını ve örneğin, etkili ve bilgilendirici bir dergi vasıtasıyla Türkiye'de iş yapma isteğinde olan girişimci ve tüccarlara yönelik uygun bir hazırlığın yapılmasını önermiştir.[923]

22 Ekim 1919. Roma'da bulunan sabık Başmabeynci Lüfti Simavi, İtalya Hariciye Nezâreti Müsteşarı Kont Carlo Sforza'yı ziyaret etti:

> [..] 16 Ekim 1919 tarihinde Loyd kumpanyasının Frenç Ferdinand adlı vapuruna binerek İstanbul'dan ayrıldım. 19 Ekim 1919'da Taranto'ya vardım. Ertesi gün trenle Roma'ya gittim.
>
> Roma'ya varışımdan üç gün sonra, o günlerin ünlü devlet adamı, İtalya Hariciye Nazırlığı Müsteşarı Kont Sforça'yı ziyarete gittim. Kont Sforça, mütarekenin hemen sonrasındaki ilk günlerde İtalyan temsilcisi olarak İstanbul'a gelmişti. Türklere karşı gösterdiği yakınlıkla iyi bir etki bırakmıştı. Beni büyük bir dostluk havası içinde kabul etti. Kırk beş dakika kadar devam eden konuşmamız sırasında -öteki batılılar ne derlerse desinler- Türklerin ve Türklüğün ölmediği, ölmeyeceği kanaatinde bulunduğunu; Anadolu'da doğup gelişmekte olan Türk ulusal hareketinin bunu pek iyi ispatladığını ifade etti. Yanından içim aydınlık dolu olarak ayrıldım. On gün kadar sonra Roma'da kaldıktan sonra İsviçre'nin yolunu tuttum.
>
> Anadolu ihtilâli bütün gücü ve ihtişamı ile gelişiyordu…[924]

23 Ekim 1919. Sivas Heyet-i Temsiliyesi, âzâlarından münazil 3'üncü Kolordu Kumandanı Miralay Refet'i (Bele), *Aydın Cephesi Kuva-yı Milliye* Kumandanı tayin etti.[925]

---

[919] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 131.
[920] Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 150, sonnot 5.
[921] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 77.
[922] Corriere della Sera, 21 Ekim 1919, *Türkiye'ye Sızma - İtalya Ne Yapabilir*, s. 4; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 59.
[923] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 161.
[924] Lüfti Simavi. (1979). *Osmanlı Sarayının Son Günleri* içinde (s. 539). İstanbul: Hürriyet Yayınları.
[925] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 96.

24 Ekim 1919. Hariciye Nâzırı Tittoni, Batı Anadolu'daki İtalyan İşgâl Kuvvetleri Kumandanı General Elia'ya telgraf gönderdi. *İtalyan birliklerinin Mustafa Kemal'in çeteleriyle hiç bir şekilde çatışmamaları*[926] ve dahi *Konya'daki İtalyan askerî kumandanlığı vasıtasıyla Mustafa Kemal ile irtibat kurulması ve takib ettiği hedeflere İtalyan Hükûmetini ibraz etmeksizin sempati gösterilmesi talimat*ını verdi:

> Ekselanslarının, hedefleri için her türlü sempatinin gösterilmesi gerektiği Mustafa Kemal ile temasa geçmesi için Konya tabur kumandanına acil ve son derece gizli talimatlar göndermenin bir yolunu bulması gerekiyor. Kumandan, şahsî tasarrufuyla hareket ediyormuş gibi görünmek zorunda kalacak ve bu sebeble İngiliz makamlarının önünde kendinden ödün vermeden Mustafa ile herhangi samimî bir ilişki kurabilecektir. Sonunda bu Kumandanlık, eylemini daha başarılı kılmak için O'na [Mustafa Kemal'e] mâlî imkanlar sağlamak zorunda kalacak. Konya Kumandanı, Mustafa'nın çete saldırılarından birliklerimizin etkilenmemesini her hâlükârda sağlamalıdır. Ekselanslarının ve Konya Kumandanının bu eylemin başarılı olması için her türlü çabayı göstereceğine güveniyorum. Bu talimatların takibine ilişkin yazışmaları Ekselanslarından bekliyorum.[927]

İtalya Doğu Akdeniz Donanması Başkumandanı Tuğamiral De Grossi, Roma'ya Bahriye Nezâretine telgraf gönderdi: *Sadrıâzam Ali Rıza Paşa görüştüğü bir İtalyan vatandaşına; "Türklerin; kendilerine yardım ettikleri ve Birinci Dünya Savaşı boyunca, Avrupa medeniyetinin baş temsilcisi olarak davrandığı için İtalyanlara sempati beslediklerini söylemiştir*.[928]

İzmir'deki İtalyan İrtibat Subayı Yarbay Eduardo Giordona, 24 Ekim 1919'da aynı şikayeti [Kuvâ-yı Milliye çetelerinin İtalyan işgal mıntıkalarını saldırı üssü olarak kullanmalarını] *dile getiren Yunan ve İngiliz askeri yetkililerine, Türk birliklerine yardım ettikleri iddiasını yalanlamış ve Türklerin, kendi bölgelerindeki köprüleri kullanarak Yunanlılara saldırma teklifini geri çevirdiklerini söylemiştir*.[929]

İstanbul'dan Anadolu'ya silâh, mühimmat, teçhizat, nefer sevk edecek askerî istihbaratçılardan İttihadçı İhsan (Aksoley): *1919 yılının sonbaharında İtalya'dan kaçmak üzere iken, İtalya hükümeti Istanbul'a dönmeme müsaade etti ve Birendizi'den bir İtalyan vapuru ile Istanbul'a hareket ettim*.[930]

İsviçre'deki ajanlarımız zaman kaybetmekten öteye gidemediklerini kabul etmek istemiyorlardı. 24 Ekim'de Bern Elçiliği Sabahaddin'in Türkiye'ye dönmeden önce Sforza ile kesin bir anlaşma yapmak üzere Roma'ya uğramak istediğini coşkuyla bildirdi. Ancak birkaç gün sonra aynı elçilik Sabahaddin'in tümüyle güvenilmez olduğunu itiraf etmek zorunda kaldı.[931]

25 Ekim 1919. İspanyol *El Dia* gazetesinde *Türkiye'nin mali durumuna ilişkin bilgiler verilmiştir. Buna göre, Türkiye'nin yıllık giderleri toplamı 72 Milyon Türk Lirası*dır *ve bunun üçte ikisi sivil ve askeri*

---

[926] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 176.

[927] *I Documenti Diplomatici Italiani*, Sesta Serie 1918-1922, Volume IV, 2017, p. 452. Bir kaynakta şöyle zikrediliyor: "Zat-ı alinizin, Mustafa Kemal ile ilişki kurması ve onun hedeflerine her türlü yakınlığı göstermesi için, Konya tabur komutanına acil olarak gizli emirler ulaştırmanız gerekir. Komutan kendi başına hareket eder görünmeli, böylece lngiliz yetkililer karşısında tehlikeye düşmeden, Mustafa ile her türlü samimi ilişkiyi kurabilmelidir. Duruma göre, komutanlık girişimin başarıyla sonuçlanması için gerekli mali kaynakları kendisine sağlamalıdır. Konya komutanı en azından, birliklerimizin Mustafa'nın çetelerinin saldınlanna maruz kalmamasını sağlamalıdır." Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 76.

[928] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 131, dipnot 289.

[929] USSME, E3-11/5; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 178. Yarbay Giordano, İtalyan İşgal Kuvvetlerinin Kuvâ-yı Milliye'ye yardım ve yataklık ettiğini Müttefikler nezdinde kabul edecek değildi elbette.

[930] Hayat Tarih Mecmuası, Eylül 1969, Sayı 8, Cilt 2, *Istanbul'da Millî Mücadele*, s. 23.

[931] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 77. "Sabahaddin Aralık'ta Türkiye'ye dönebildi ve Ali Rıza Paşa'nın başkanlık ettiği yeni hükümet tarafından ilan edilen seçimlere katıldı, ancak yenilgiye uğradı. Genel olarak, İsviçre'deki Türklerin oluşturduğu tüm bu çevre, siyasi açıdan tükenmiş ve çoğu kez ahlaken düşük kişilerden oluşuyor, Müttefik güçlerin umut ve saflıklarını sömürerek besleniyorlardı."

unsurların maaşlarına, hükümetin bütçesine, emeklilerle işsiz sınıftan dul ve yetimlerin aylıkları ve şehit ve gazilere yapılan yardımlara gidiyor. *Devletin gelirlerinin toplamı 42 milyon lira ve cari açık 30 milyon lira*dır. *Haberde, bu cari açığa, yönetim giderleri, öngörülemeyen giderler, misyonlar, komisyonlar yeniden inşa, yurtdışı öğrenci destekleri gibi giderler de eklendiğinde Türkiye'nin iflasın eşiğinde olduğu belirtil*iyor.[932]

26 Ekim 1919. Aydın Kuvâ-yı Milliyesi Umum Kumandanı Demirci Mehmed, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Reisi cuntacı Mustafa Kemal'e *gayet müstacel* telgraf gönderdi. Buna göre Koçarlı'daki İtalyan Kumandan Binbaşı *Keddaş*, Kuşadası'na gidip Kuvâ-yı Milliyenin askerî malzeme siparişlerini temin etmekte; Aydın Söke* Bağarası'nda İtalyan-Türk müfrezesi kurmakta; işbirliğinin ise gizli tutulmasını istemektedir:

Hey'et-i Temsîliye Re'îsi Mustafa Kemal Paşa'ya

İtalyanlar ile aramızda te'essüs eden münâsebet-i haseneden aʿzamî sûretde istifâde etmeye çalıştığımı arz eylemişdim. Bu kere [Koçarlı] nâhiyesindeki İtalyan Kıtʿa-i Askeriyesi Kumandanı Binbaşı Keddaş[?] ile Bağarası nâhiyeleri idâre re'îsinden aldığım mektûbları aynen takdîm ediyorum. Mûmâ-ileyhin teklîf-i vâkiʿi muvâfık ve şâyân-ı kabûl görülmüş ise de cevâb iʿtâsını bu bâbdaki takdîr ve emr-i âlîlerine taʿlîk eylerim. Îcâbının emr ü işʿâr buyurulmasını istirhâm eylerim ve te'yîd-i taʿzîmât eylerim. Fî 26 Teşrîn-i Evvel [1]335 Aydın ve Havâlîsi Umûm Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Demirci Mehmed Efe

***

İtalyan Kumandanının Mektûbu Sûreti

Dostum;

Geçende [bana] Yüzbaşım Ferecri'yi [Ferrari] berây-ı ziyâret nezd-i âlîlerinize göndermiş idim. Orada kendisine karşı göstermiş olduğunuz insâniyete bilhâssa teşekkür ederim. Avdetinde ahvâl-i hâzıra dolayısıyla Kuvâ-yı Milliye'nin ihtiyâcı olan sipârişâtı söyledi. Bunların ikmâli için hemen Kuşadası'na kadar gitdim. Orada iki adamın birisini İzmir'e, diğerini de Selanik'e gönderdim. Gönderilen adamlar arzu edilen şeylerin orada mevcûd olub olmadığını, eğer mevcûd ise kaput, elbiselik ve başka silâhlardan ne mikdârda olduğunu haber alacaklardır. Eğer elbise, kaput tedâriki mümkün ise daha muvâfık olacağı[nı] göndermiş olduğum adamlara tenbîh etdim. Top mermisi ile iyice tüfenklerden birisini numûne olmak üzere getirecekler ve bendeniz de Mehmed Bey vâsıtasıyla zât-ı âlîlerine göndereceğim. Numûne[ye] muvâfık geldiği takdîrde parası gönderilerek teslîm alacağız, aynı vâsıta ile takdîm edeceğim. Göndermiş olduğunuz hediyeleri aldım; teşekkür ederim. Bu hediye aramızdaki râbıtanın bir kat daha devâmını bâdî olmuşdur. Vatan için hidmetinizin mukaddes olduğuna katʿiyen ümîdvârım, bu husûsda her zaman sizinle çalışmaya hâzırım. İnşâallah vazîfe-i mukaddesemizin kuvvetli ve her zaman düşmanlarına karşı ilerlemeye âmâde Türk-İtalyan [deşifre edilememiş] doğacakdır. Re'îs Mehmed Bey veya pederi yapmak niyetinde olduğum işleri ber-tafsîl zât-ı âlîlerine bildirecekdir. Bundan böyle ne arzu buyurulursa hemen bildirmenizi ricâ etmekle beraber sizinle teşrîk-i mesâʿîde bulunacağımın mektûm, çok mektûm tutulmasını son derece ricâ eder ve bu vesîle ile te'yîd-i muhabbet eylerim. Muhterem vatanperver dostum bâkî selam[ımı] kardeşlerime teblîğ etmenizi ricâ ederim. Koçarlı İtalyan Kuvâ-yı İşgâliye Kumandanı Binbaşı Keddaş

***

Bağarası Nâhiyeleri İdâre Re'îsi Mehmed Bey'in Mektûbu Sûreti

Dostum,

---

[932] Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 120-121.

* "Anadolu'daki İtalyan işgal kuvvetlerinin karargâhı Söke'dir. Buraya lojistik destek Kuşadası aracılığıyla sağlanmıştır." Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 126.

> Bilhâssa arz-ı ihtirâm edib istifsâr-ı hâtır eylerim, kumandan adadan geldi. Kendisiyle uzun boylu görüşdüm. Kaput, top mermisi, tüfenk vesâirenin taht-ı te'mîne alındığını söyledi; iki, üç güne kadar cevâb geleceğine söz verdi. Geldiğinde takdîm ederim. İtalyan [*deşifre edilememiş*] kuvvetlerini tenkîl etmek için teşrîk-i mesâ'î edelim diyerek mürâcaʿatda bulunmuşlar. Bunları da emr-i vâkiʿ karşısında bulundurmak için askerlerinden bir mikdâr terhîs ve Bağlararası'nda yüz elli kişilik süvârî bölüğü teşkîl etmek istiyor ve bunlar da on sekiz ilâ yirmi yaşında Türk neferi kaydedecek. Bunların maʿâş ve hayvan yemi İtalyan Hükûmetine âid olacağını beyân ediyor. Bu husûs için sizinle, Erkân-ı Harbiye Re'îsi Bey'le görüşmek istiyor. Ya buraya teşrîfinizi veyahud münâsib bir mahalde te'mîn-i mülâkât edilmesini ricâ ediyor. On buçukluk top mermisi Ayasluğ'da maʿatte'essüf olmadığı ve mevcûd olan mermilerin on beş[incilik] top mermisi olduğu anlaşılmışdır. Kumandanın mektûbundan da anlaşıldığı üzere müşerref olmak için lüzûm olduğu kanâʿatindeyiz. Nazilli'de Mutasarrıf Hilmi[933]

Mustafa Kemal cuntası mensubu, Karesi'deki 61'inci Fırka Kumandanı Köprülülü Kâzım (Özalp): *İtalyanlar ise, Söke bölgesinde halkımız ve millî kıtalarımızla dostluk kurmaya çalışıyorlardı*.[934]

31 Ekim 1919. Konya'daki İtalyan İşgal Kuvvetleri Mıntıka Kumandanı De Bisogno, Ege İşgal Kuvvetleri Başkumandanı Generali Elia'ya rapor gönderdi. Buna nazaran *gerçekte Konya'daki taburun komutanı De Bisogno kendine ve askerlerine sakin bir yaşam sağlamayı başarmış görünmektedir. Ekim sonunda gönderdiği bir raporda, yürüyüşler, gösteriler ve futbol karşılaşmalarıyla İtalyanların becerikli, iyi insanlar olduğunu gösteren sevimli bir tablo çizer ve "sürekli teşvik edilse de" Türk iç politikasına karışmaktan özenle kaçındığını belirtir. Böylece İtalyan askeri varlığı pek tehlikeye girmez, ancak pek önem de kazanamaz*.[935]

Ekim 1919. Erzurum'daki İngiliz kaymakam Alfred Rawlinson, İtalyanların Kemalist harekete yardım edip etmediğini araştırıyordu.[936]

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *İtalya'nın Anadolu'nun bölüşülmesinde müttefikleriyle uzlaşmazlığa düşmesinin ve Kont Sforza'nın İtalyan Hariciye Nazırı olmasının sağladığı açık kapıdan yararlanarak, Brindizi'den kalkan Lloyd Triestino*[*] *vapuru ile Damat Ferit Paşa Hükümetinin düşüp Ali Rıza Paşa Hükümetinin kurulduğu günlerde yani Ekim 1919'da İstanbul'a* döndü.[937]

İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiseri Maissa'nın tarihsiz fakat ekim-kasım ayları zarfındaki vakıaları arasında zikredilen bir telgrafına göre, İtalya, *silah isteyen Türkler ile, silah almalarına engel olunmasını emreden Milne arasında sıkışıp kalmıştır*. Maissa, İstanbul'daki Müttefik İşgal Kuvvetleri Başkumandanı İngiliz General George Francis Milne'nin *emirlerini kendine göre yorumlayarak, gönülsüz mizahın (yoksa İtalyan kurnazlığının mı demeli?) en güzel örneği olan şu emirleri gönderdi: "Komutanlıklarımız Türklerin cephane sağlamasını engellemek için güç değil, yalnızca ikna yöntemleri kullanmalıdır"*.[938]

> *Il Messaggero*'nun Kemalist hareket için verdiği alarm, Ekim ayı boyunca süren şu başlıklarla ortaya konulur: ANADOLU'DAKİ TEHLİKELİ OSMANLI BAŞKALDIRI HAREKETİ-UFUKTA TEHDİT; TÜRKİYE'DE TEHDİT EDİCİ DURUMANADOLU'DAKİ BAŞKALDIRI HAREKETİNİN ÖNEMİ; ANADOLU'DA KARANLIK DURUM-DİNİ ULUSAL HAREKET. Her zamanki gibi, söz konusu olan bir muhabirin konuşması ise, konuşma tonu da değişiktir: Giuseppe Borghetti, Kemalist tehlikenin değil, Yunanların Aydın'ı "vahşi işgal"i, İtalya-Yunanistan çatışmaları,

---

933 T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türk Diplomatik Arşivi Belgelerinde Millî Mücadele Diplomasimiz (1919-1920)*, 2023, s. 491-492.

934 Kâzım Özalp, *Millî Mücadele 1919-1922*, 1988, c. 1, s. 159.

935 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 76.

936 Kâzım Karabekir. (1960). *İstiklâl Harbimiz* içinde (s. 374, dipnot 1). İstanbul: Türkiye Yayınevi.

* "Lloyd Triestino, Servizi Marittimi ve Marittima Italiana isimli denizcilik şirketlerinin Antalya temsilcisi Pietro Correale'nin makarna fabrikası üretimde bulunuyor"du (Çelebi, 2002, s. 336).

937 İlhan Tekeli. (2012). *Anlatabildikleriyle ve Anlatamadıklarıyla Yaşam Öyküleri* içinde (s. 6-7). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

938 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 79.

> Türklerin italya'ya duyduğu sempati ve Türk sığınmacılara yapılan İtalyan yardımları üzerinde durur. Bu muhabirlerin en açık sözlülerinden biri de, yalnızca Kemal'i açıkça övmekle kalmayan, isyancı Türklerin de barış konferansına katılması için uğraşmaya başlayan Paris muhabiri Domenico Russo'dur.[939]

Galib Kemalî'nin (Söylemezoğlu) Ekim 1919'de Roma matbuatındaki mesaisine dair:

> Celâl Nuri'nin faaliyetine nazaran diplomat kariyere sahip olan Galip Kemalî'nin (Söylemezoğlu) İtalya'daki faaliyeti, daha önemli ve sürekli görünmektedir. Galip Kemalî, yürüttüğü gayri resmi elçilik çalışmalarına, daha açık olan gazetecilik ve propaganda faaliyetlerini eklemiştir. Ekim 1919'da Katolik "Corriere d'Italia" gazetesinde yayımlanan üç makale, belki de kendisine aittir.
>
> İlk makale, belki de basın hatası nedeniyle "I. K.", diğer ikisi "G. K." olarak imzalanmıştır. Bütün bu yazıların İstanbul'dan yazılmış olarak yayınlandığı görülüyor. Oysa o dönemde Galip Kemalî'nin İtalya'da bulunduğunu ifade etmek gerekir. Bu yazıların gerçekte Roma'da yazıldığı ancak okurlar daha fazla etkilemek ya da belki de yazarı da korumak için İstanbul'dan gelmiş gibi yayınlandığı düşünülebilir. Kesin olan şu ki, bu yazıların iyi bilgilendirilmiş bir Türk tarafından yazıldığıdır! Bu üç makalede ifade edilen görüşler, gerek Büyük Britanya uşaklığına gerekse Kemalistlerin "maceracılığına" karşı olan "eski Türkler"in bir bölümünün görüşlerini yansıtır. Bu üç yazının amacı açıktır: Türkiye'yi ve özellikle Boğazları elde etmek için ince bir İngiliz planının işlevsel parçası olarak gösterdiği gerek Osmanlı hükümetini ve Sultan'ı, gerekse Kemalistleri karalamaktır (ve Fransızları, İtalyanları dememek için, bu ihalede tamamen üstün olduklarını göstererek.)
>
> Söz konusu makalelerin ikincisiyle birlikte "Corriere d'Italia", müttefik karşıtı bir başka yazıyı, Domenico Russo'nun Paris'ten yazdığı *Contro il mandato dell'Italia - in Turchia* (Türkiye'de İtalyan Mandasına Karşı) başlıklı yazısını yayınlamıştır. Muhabir, İtalya Adriyatik'te engellenmeye devam edilirken, diğer ülkelerin istedikleri gibi ve sadece kendi çıkarları doğrultusunda politika değiştirdiklerinden şikâyet etmektedir. Russo'ya göre, nitekim Fransızlar ve İngilizler İtalya'yı ortadan kaldırmak amacıyla Türklere karşı aniden yumuşak bir çizgi izlemeye doğru kaymışlardır.[940]

Ekim-Kasım 1919. İtalyan İşgal Kuvvetleri ile Harekat-ı Milliye arasında bilfiil gizli temas ve sözleşmeler vuku buluyor: *Nihayet Türk ulusal hareketinin liderleriyle ilk doğrudan temaslar, 1919 Ekim-Kasım aylarında sağlandı. Konya'da Albay De Bisogno ve müfettiş olarak ziyarette bulunan Albay Bergera, farklı zamanlarda ve büyük bir içtenlikle iki albayla, De Bisogno Albay Fahreddin* [Altay?]*, Bergera Albay Rıfat Servet ile görüşmüşlerdir. Albay Meinertzhagen'in Kahire'den Curzon'a gönderdiği bir bilgilendirici yazıya göre Konya'da bir anlaşma yapılmış, bu anlaşmaya göre, "Yunanlılara karşı manevî destek" karşılığında Mustafa Kemal, yapılmış olan bazı İtalyan işgallerini tanımıştır. Foreign Office'nin yorumu, ülkenin iç durumunun İtalya'nın Anadolu'daki faaliyetlerini kısa sürede felce uğratacağına güvenen Genç Türkler'in İtalya'yı kullandıkları yönde olmuştur*.[941]

2 Kasım 1919. Aydın vilâyeti Menderes Ovasındaki ihtilaflı işgal mıntıkaları meselesinin halli kapsamında Paris Sulh Konferansı içtimalarında *Yunan ve İtalyan görevliler sadece tek bir konuda uzlaştılar:* İstanbul'daki İngiliz İşgal Kuvvetleri Başkumandanı General *Milne'nin olaylara burnunu sokma girişimlerine karşı çıktılar. Milne, Anadolu'daki tüm Müttefik ve Yunan güçlerinin komutanı olarak onlara doğrudan emir verme hakkına sahip olduğunu ileri sürüyordu. İtalyanlar, Fransızlar ve*

---

939 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 80.

940 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 185-186.

941 *Archivio Nitti* (AN), 147-3203-R & 3214-R, Elia'dan Paris Sulh Konferansı İtalya Delegasyonuna, 4 Kasım 1919; *Affari Politici* (AP), 7732-3802-R, Elia'dan Tittoni'ye, 4 Kasım 1919; *Documents on British Foreign Policy*, c. 4, s. 839-840; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 204-205. Konya'daki 12'nci Kolordu Kumandanı Miralay Fahreddin'in yıllar sonra kaleme alıb neşrettiği *10 Yıl Savaş ve Sonrası* nam hatıratına baktık. De Bisogno'yla mülakatını mevzubahis etmediğini gördük: Emekli Orgeneral Fahrettin Altay. (1970). *10 Yıl Savaş 1912-1922 ve Sonrası: Görüp Geçirdiklerim*. İstanbul: İnsel Yayınları.

Yunanlılar karşıt görüşteydi. 2 Kasım'da Tittoni, İtalyan-Yunan "sınırının" doğru bir şekilde belirlenmesinin Milne'nin yetkileri dahilinde olmadığını açıkladı.[942]

Milliyetçi eğilimli Sadrazam Ali Rıza Paşa seçimleri ilan etmiş durumdadır. Tittoni, bu bağlamda General Elia'ya bugün bir telgraf gönderdi. Tittoni, *Yunanların müdahaleci ve şiddet yanlısı hareketlerine doğrudan doğruya karşı tavır olarak, İtalyan komutanlıklarını dürüstlük ve büyüklük göstermeleri konusunda uyarı*yor.[943]

Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi'nden Aydın ve Menteşe Kuvâ-yı Milliyesi Umumî Kumandanı Demirci Mehmet Efe'ye talimat: *Kendi kuvvet miktarını açıklamayarak İtalyanların silah, cephane, elbise gibi maddî yardımlarının kabul edilmesi*.[944]

Milliyetçi *L'Idea Nazionale* gazetesi, Arturo Baldi'nin makalesini neşretti. Baldi, *gönüllüleriyle birlikte 12 Eylül 1919'da, savaşa girerken İtalya'ya vaat edildiği halde Paris Barış Konferansı'nda İtalya'ya verilmeyen Adriyatik kenti Fiume'yi işgal eden ve İtalyan kamuoyunda büyük itibar kazanan Gabriele d'Annunzio ile Mustafa Kemal arasında benzerlikler kuru*yor.[945]

Fevkalâde bilgiler: İtalyan subaylar *özellikle ikili görüşmelerde Yunanlılara karşı savaşan Kuvâ-yı Milliyecilere, "Kuvâ-yı Milliye'yi desteklediklerini ve yardım etmek istediklerini" ve onları "takdir ettiklerini" söylemişlerdir. İtalya, Millî Mücadele lehindeki hareketlere yalnızca işgal bölgelerinde destek vermekle kalmadı. Aynı şekilde İstanbul'dan Anadolu'ya silah, cephane ve insan kaçırılmasına da yardımcı oldu. Fakat İtalyanların, "kavlen ve fiilen" yardımları işgal bölgelerinde oluyordu. Türk ileri gelenleriyle yaptıkları görüşmelerde Yunanlılara karşı işbirliğinin yararından söz eden İtalyan subayları el altından makinalı tüfek, silah ve diğer mühimmatı az bir para karşılığında satıyorlardı. Ancak bu silahların yalnızca Yunanlılara karşı kullanılacağından emin olmak için Heyet-i Temsiliye'den belge istemeyi de ihmal etmiyor ve yunanlılar hakkında istihbarî bilgiler veriyorlardı. Silah ihtiyacı olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, İtalyanlardan silah ve cephane satın alınması için Antalya'daki İtalyan konsolosuyla görüşmesi için Süldürzâde Mehmed Nâdir Bey'i Antalya'ya göndermiştir. İtalyan konsolosu, "Rodos'dan getirilecek Osmanlı tüfekleriyle yeteri kadar cephane ve malzemenin verilebileceğini" taahhüt etmiştir. İşgal bölgelerinde Türklerle İtalyanların sıkı işbirliği yapmaları, başta Yunanistan olmak üzere, diğer İtilâf Devletleri'nin şikayetine sebep olmuştur. Gerçi, General Battistoni'ye göre, "Türklere destekleri tamamen hissî idi."*[946]

> İtalyanların Kuvâ-yı Milliye'ye karşı ılımlı tutumları, bir yerde ortak düşman olan Yunanlılara karşı gizli bir işbirliğiyle sınırlı kalmamış, sonraki dönemin politikalarını da olumlu yönde etkilemiştir. Ancak, İtalyanlar resmî söylemlerde Kuvâ-yı Millîye'yi desteklediklerini inkar etmişlerdir. Kuvâ-yı Millîye döneminde, Türk kaynaklarından teyid edemediğimiz bir olayın dışında, işgal bölgesinde Kuvâ-yı Millîye birlikleri ile İtalyan birlikleri arasında herhangi bir çatışma meydana gelmemiştir. İtalyan işgal bölgelerinde Kuvâ-yı Millîye rahatlıkla örgütlenirken, İtalyanlardan, el altından destek alınmıştır. İtalyanlar en azından karşı çıkmamışlardır.[947]

Sivas'taki 3'üncü Kolordu Kumandanlığı, Mustafa Kemal'in talimatını Nazilli'deki Menteşe Mutasarrıflığına şifreli ve müstacel keşide etti ki Aydın Kuvâ-yı Milliye Umum Kumandanına ulaştırıla:

---

[942] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 133.
[943] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 78.
[944] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 208.
[945] Arturo Baldi, "La 'Roulette' sulle Rive del Bosforo", *L'Idea Nazionale*, 2 Novembre 1919; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 23.
[946] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 176-177. Battistoni'nin, suçlamalara maruz kalan tekzibi imkânsız İtalyan müzaheretini küçültmesi, şaşırtıcı değildir.
[947] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 181-182.

Demirci Efe'ye. 26/10/[13]35 tarihli şifrenizi aldık. İtalyan Kumandanının mektûbuna muttaliʿ olduk. Bir kere bizim ahâlîden İtalyanların asker, jandarma yazması, hatta İtalyanların bizim millî kuvvetlerimize bile kumanda eylemesi katʿiyen câiz değildir. Her husûsda İtalyanların kendilerine göre bir maksadları, husûsî bir siyâsetleri olduğunu göz önünden ayırmamalıdır. Hiçbir taʿahhüde girmemek şartıyla esliha, cebhâne, elbise gibi maddî muʿâvenetlerini kabûl etmek mûcib-i mazarrat değildir. Yalnız ihtiyâc bildirirken asla kuvvetinizin mecmûʿunu kendilerine ifşâ etmemelidir. Yoksa vazʿiyet ve kuvvetinizi anlamamaları, hiçbir taʿahhüde girmemek şartıyla ne koparırsanız elbetde fâʾidesi vardır. Karîben Refet Bey'in muvâsalatı ile bu husûsâtda doğrudan doğruya mîr-i mûmâ-ileyhle temâsda bulunursunuz. Temennî-i muvaffakiyet olunur.[948]

3/4 Kasım 1919. Nazilli'deki Miralay Refet (Bele), Sivas'taki Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal'e zata mahsus telgraf gönderdi. Buna göre İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiseri Sforza, Teşkilât-ı Milliye'nin hükümetleşeceği kanaatinde; İttihadçı Azmi'yi* Menemen'e göndermiş, anlaşmak istiyor. İtalyanlar müzaheret edecek, iktisadî imtiyazata karşılık Antalya'dan çekilecek:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

1- Buraya geldim. Demirci Mehmed Efe pek hoşuma gidiyor. Zekî, dîndâr, Pâdişâhımıza pek sâdık. İnşâallah Yunanlılara bir ders vermeye muvaffak olacağız. Erkân-ı Harbiye Re'îsi Zeki Bey bilmem buraya gelmek ister mi? Efe'ye bir erkân-ı harb re'îsi pek lâzım. Muvâfık olursa me'zûniyet sûretiyle mûmâ-ileyhin hemen iʿzâmını ricâ ederim. Gelirken bizim eşyâları dahi unutmasın.

2- Sâbık Beyrut Vâlîsi Azmi Bey İtalyanlar vâsıtasıyla Anadolu tarîkiyle Menemen'e gelmek üzere pek alenî bir sûretde Burdur'a geldi. Evvelce İstanbul'da bulunan İtalya Hâriciye Nezâreti Müsteşârı Sforça tarafından gönderilmiş, vazîfesi şudur:

İtalyanlar Türklerle anlaşmak istiyor. Fakat karşılarında şâyân-ı iʿtimâd bir hükûmet bulamıyor. Teşkîlât-ı Milliye hâricde pek azametli manzara irâ'e etdiğinden hükûmetin karîben elimize geçeceğine İtalyanlar kâniʿ. Binâenaleyh âtiyen teşekkül edecek hükûmet tarafından tatbîk ve icrâ edilmek üzere şimdiden bizimle anlaşmak istiyorlar. Antalya havâlîsinde siyâsî maksadları olmayıb buralarını tahliye edeceklermiş. Bize müzâheretde dahi bulunacaklar ve bizden istedikleri Antalya havâlîsinde iktisâdî inkişâflarını te'mîn etmek imiş. Pek alenî geldiği için Azmi Bey'in Sivas'a gitmesini muvâfık bulmadım. [*deşifre edilememiş*] İtalyanların bu teklifin[ie] muvâfakat etdiğim cevâbıyla derhâl iʿâde edeceğim. Azmi Bey Sforça'dan alacağı cevâbı İtalyanlar maʿrifetiyle bize bildirecek.

3- Azmi Bey'in parası yokdu. Ödünç olarak iki yüz lira tedârik etdim. Kendisine verdim. Benim buradan para almaklığım fenâ te'sîr yapacağından bu paranın, yerine verilmek üzere oradan gönderilmesini ricâ ederim. Zeki Bey'e tevdîʿan veyahud Yirmi Üçüncü Fırka Kumandanı vâsıtasıyla gönderebilirsiniz. Bana para göndereceğinizi yazmışdınız. Henüz almadığıma nazaran yolda gâ'ib olmak ihtimâline karşı hatırlatmak lüzûmunu hissetdim. Bu telgrafımın muvâsalatının hemen işʿârını ehemmiyetle ricâ ederim.[949]

4 Kasım 1919. İtalya, Yunanistan'ı protesto ediyor: *4 kasım 1919 günü yunan askerleri, atlı, bir subayın kumandasındaki bir italyan askeri koluna, çok yakın mesafeden ateş açmışlardır*. Yunanistan'ın cevabı:

---

[948] T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türk Diplomatik Arşivi Belgelerinde Millî Mücadele Diplomasimiz (1919-1920)*, 2023, s. 492. "Nitekim bir süre sonra Demirci'nin Antalya'dan develerle içerilere silah taşıdığı saptanmıştı." Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi: Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, 1998, c. 2, s. 162.

* "Kesin olarak İtalya'nın (ya da en azından Sforza'nın) yardım ettiği bir Türk şahsiyet, birçok başka kişi gibi aranan ve Almanya'ya kaçmış olan, birlik yanlısı Azmi Bey'dir. İşte, Dışişleri Bakanlığı'na ulaşmış ve Sforza'ya gönderilmiş olması muhtemel Fransızca (kusursuz olmayan) yazdığı bir mektubu: *Sevgili Ekselans, Odesa'ya geldim, buradan da Türkistan'da Enver'le buluşmaya gidiyorum. Size çok müteşekkirim. Yolculuğum esnasında geminin komiseri Kaptan Rodolfi bana çok lütufta bulundu. Bunu yazmak zorundaydım. Bir kez daha teşekkür ederim. Ekselanstları ve hükümetiniz bana çok yardımcı oldunuz, asla unutmayacağım. En derin saygılarımla. Azmi Bey*." Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 196-197.

[949] T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türk Diplomatik Arşivi Belgelerinde Millî Mücadele Diplomasimiz (1919-1920)*, 2023, s. 493.

4 kasım günü askerlerimiz, 15 italyanın koruduğu sekiz türkün, Menderes'teki bir tekneyi alıp götürmelerine engel olmak için, bunlar üzerine ateş açmak zorunda kalmışlardır.[950]

Rodos'daki İtalyan Doğu Akdeniz Seferî Kuvvetleri Başkumandanı General Vittorio Elia, İtalya Dışişleri Bakanlığına telgraf gönderdi. *Konya'da İtalyan askerlerinin halkla ve yetkililerle ilişkileri "mükemmeldi"*r.[951]

General Elia raporu: *Milliyetçi yöneticilerin öncekilerin yerini alması sarsıntısız, çatışmasız gerçekleşti. Bizimkiler tarafından korunan silah ve cephane depoları, İngiliz yetkililerin emri üzerine, milliyetçi birliklerin korumasına verildi*.[952]

Müttefik İşgal Kuvvetleri Başkumandanı General Harington, 1940'da neşredeceği hatıratında şunları yazacaktır: *Onca yıldan sonra hem Fransızların hem de İtalyanların bütünüyle Türklerin yanında olduğunu söylemekten zarar çıkmaz. Ve 1918 Ateşkesinden sonra Müttefiklerin emanetine bırakılan zulalar ve silahların Fransız ve İtalyanlar tarafından Türklere verildiğini ve bu silahların Mustafa Kemal'in teşkil ettiği ordunun çekirdeğini oluşturduğunu söylemekten de...*[953]

6 Kasım 1919. İtalyan Hariciye Nezâreti Müsteşarı Carlo Sforza, *askerî ve sivil heyet veya ajanların orada Kemal Paşa ile birlikte bulunmadıkları hakkında*, Roma'daki İngiliz Büyükelçisi Buchanan'a *"şeref sözü" ver*di.[954]

Tittoni, Türkiye'deki İtalyan yetkilere tamim keşide eyledi: *1) İngiliz generalin en fazla yeni işgalleri yasaklama hakkına sahip olduğunu, ancak hali hazırda yapılmış olanları iptal etmeye hakkı olmadığı*; *2) İtalyan birliklerinin saldırıya uğraması durumunda ne yapılacağına karar verme yetkisinin İtalyan yetkililerde olduğu*; *3) Herhangi bir çekilmeyi gerektirecek hiç bir nedenin bulunmadığı*.[955]

7 Kasım 1919. Sivas Heyet-i Temsiliyesi kararı: *İtalyanların oynamağa başladıkları roller dolayısıyla ahali-i islâmiyenin tamamen İtalyanların eline geçeceği cihetle buna mâni olacak ehliyette bulunmayan Antalya, Burdur, Menteşe mutasarrıflarının süratle tebdilleri hakkında Miralay Refet Bey'in işarından bahisle Harbiye Nâzırı Cemal* [Mersinli] *Paşa'nın nazar-ı dikkati celb olundu*.[956]

---

950 Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 1964, s. 73.

951 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 136.

952 Affari Politici (AP), 7732-3802-R; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 79.

953 Charles Harington. (2023). *İngiliz Komutan Anlatıyor* (T. Akyüz, çev.) (2. baskı) içinde (s. 230). İstanbul: Kronik. Harington elbette Fransa'nın ve İtalya'nın "bütünüyle" Kemalist hareket destekçisi olduğunu söyleyerek mübalağa ediyor ve fakat Britanya'nın daha müessir desteğini sükût geçiyor. Bu tutum, Britanya örtülü operasyonunu gizlemeye yönelik bir tutum telakki etsek, yanılmış olmayız. Müttefikler Kemalist cuntayı terviç etmekle birlikte onu İttihad-ı İslâmcı ve Turancı cereyandan ayırmak için birtakım tedbirlere de başvurmuştur. Ziraî bir misalle, sulama-gübreleme ve budama muamelatı mevzubahistir.

954 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 215. Fago misyonunu gizlemeye çalışan Sforza, "Kasım ayında da Buchanan'a Ankara'da İtalyan ajanlarının bulunmadığını söylemiştir." Roma'daki Fransız Büyükelçi "Barrere, büyük bir olasılıkla Dışişleri Bakanlığı'nın kontrolü dışında hareket eden eski neutralistlerin [İtalya'nın 1. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmasını isteyenler] söz konusu olduğunu söyleyerek kendisini desteklemiştir. Bazı durumlarda normal olduğu gibi Sforza, halefi Fago'yu *çok önemsiz bir ajan* olarak tanımlayacaktır. Sforza bir başka rivayeti, İzmir ve Trakya'nın Türkiye'ye geri verilmesine yönelik bir başka özel İtalyan-Türk gizli anlaşmasına (Fransızlara göre bu anlaşma 15 Temmuz'da imzalanmıştır) ilişkin olanı daha kolay yalanlayabilmiştir. İtalya'nın her zaman ve açıkça her iki bölgenin de Türkiye'nin hâkimiyetinde olmasından yana olduğuna, böyle bir anlaşmayı imzalamaya gereksinim duymadığına dikkat çekmiştir. (Gerçekte Sforza, en azından İzmir için uzlaşma çözümleri düşünüyordu)."

955 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 133.

956 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 193.

Tittoni tüm ilgili yetkililere telgraf keşide eyledi. Bu ve emsali *çok sayıda belge İtalyan diplomatların Türklerin bütünlük için savaştıklarına samimi olarak ikna olduğunu düşündürüyor*.[957]

General Elia, Paris Sulh Konferansındaki İtalya Murahhas Heyetine telgraf gönderdi. Buna göre *Elia Antalya'ya git*miş *ve yerel yetkililer tarafından yine samimi biçimde karşılan*mıştır, *ancak onların "bizden, şimdiki iyi davranışlarımızdan daha fazla yardım beklediklerini" fark et*miştir.[958]

8 Kasım 1919. Paris Sulh Konferansı içtima ediyor. İzmir Tahkik Komisyonu'nun 14 Ekim tarihli raporu müzakere konusu. *Clemenceau ve De Martino (o gün Tittoni'nin yerine katılmıştı), Yunan-İngiliz hırslarına kararlı bir darbe indirebileceklerine inanmış bir şekilde toplantıda bulunuyorlardı. Clemenceau, İzmir'in Yunanlılara bırakılamayacağını söyledi. De Martino, Türkiye'nin bütünlüğünün korunmasını ve İtalyan birliklerin gerçekleştirdikleri iyi çalışmanın tanınmasını talep etti. İngilizlerin karşı atağı, beklenmedik ve çok şiddetliydi. Crowe, komisyonu görevini aşmakla suçladı ve Anadolu'da Yunan askerî varlığının gerekliliğini savundu. Venizelos, araştırma sonuçlarının tamamen ve en basit şekilde geçersiz kılınmasını talep etti ve 12 Yunan bölüğünün tüm Kemalistleri kesinkes yenmeye hazır olduğunu söyledi. Büyük Britanya tarafından desteklenen Venizelos, ilk defa Türk Sorunu'nun siyasi kördüğümünü askeri bir yöntemle çözme arzusunu açığa vurdu. Şaşkınlıklarından, ne Clemenceau ne de De Martino etkili bir şekilde karşılık verebildiler*.[959]

Konya'daki birliklerin komutanı Albay De Bisogno, İtalyan *okulların açılmasını teklif etmişti*. Bugün ise İtalya Ege İşgal Kuvvetleri Başkumandanı General Elia, İtalya Dışişleri Bakanlığına telgraf gönderdi. *Bucak halkının, gençlere İtalyanca öğretecek bir okulun açılması talebinde bulunduğunu* bildiriyor.[960]

General Elia'nın 8 Kasım 1919 tarihli yazısına göre "Kuşadası-Milas bölgesinde artarak devam eden milliyetçi hareket ve Kuva-yı Milliye'ye gençler gönüllü olarak katılmışlar" ve Kuvâ-yı Millîye için Bodrum'da 70 bin, Milas'da ise 35 bin liralık erzak temin edilmiştir.[961]

General Elia, İtalya Dışişleri Bakanlığına telgraf gönderdi. İşgal mıntıkalarındaki *İtalyan birlikleriyle halk arasında sağlanan karşılıklı güven ve İtalyanların özellikle göçmenlere ve halka sağlık konusunda yardımcı olmaları, onlara sempati duymalarını sağlamıştır*.[962]

İsviçre Bern'deki 220 numaralı muhbirin Fransız istihbaratına bildirdiğine göre Prens Sabahaddin, *İtalyanlara eğilimliymiş ve onların bir ajanıyla temastaymış. İtalyan ajanları Mustafa Kemal nezdinde de Sabahattin Bey'i mebusluğunun, hatta sadrazamlığının desteklenmesi için çalışıyorlarmış*.[963]

> Özellikle Ataşkes'in ilk yıllarında İtalyan-Türk dolaplarının bir başka ucu, İsviçre'dir. İtalyan Dışişleri Bakanlığı, İsviçre'deki önemli Türk şahsiyetlerine yardım etmeye hazır olduğunu, örneğin Prens Sabahattin'in bir para talebini Osmanlı hükümetine ileterek kanıtlamıştır ve sonra… Olumsuz yanıt. Sabahattin, İmparator ailesinin en huzursuz ve "sorumluluk sahibi" şahısları arasındaydı. Kendisi zamanında Birlik [*İttihad ve Terakki? (Ö.F.A. notu)*] yanlısı olanlara karşıydı, ancak Saray'ın müttefiklere karşı uysal tutumunu paylaşmıyordu. İngiliz belgelerine göre İtalyan yetkililer, birlik yanlısı bazı Türklerin Rodos yoluyla İsviçre'den Türkiye'ye girmelerine

[957] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 206.
[958] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 78.
[959] *Documents on British Foreign Policy*, 2, s. 229-236; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 126.
[960] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 150. "Konya ve Bucak'ta okul açılmamıştır. Fakat 1920 yılında açılan; Kuşadası, Burdur, Söke, Muğla, Fethiye, Antalya'daki İtalyan okullarında eğitim yapılmıştır." (Çelebi, 2002, s. 150-151).
[961] ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1645-7740; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 181.
[962] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 138-139.
[963] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 151, dipnot 307.

yardım ediyordu ve aynı yardımı Sabahattin'e de yapma niyetindeydi. Dışişleri Bakanlığı, Sabahattin'in İtalya'ya güvenmesini ve yukarıda adı geçen önemli kişilerin yardımıyla Sadrazam olarak İstanbul'a dönmeyi başarabilmesini ümit ediyordu.[964]

9 Kasım 1919. Paris Sulh Konferansı'nda Fransız Başvekil Clemanceau, Anadolu'daki toprakların tamamen emniyet altına alınması için gerekli askerî ve malî çabayı gösterip gösteremeyeceğini Yunan Başvekil Venizelos'tan sual etti. Venizelos ise *mesele ne kadar uzatılırsa, Yunanistan gibi küçük bir memleket için mâlî müşkilatın o derece artacağını* belirtti. Askerî çabaya gelince, 12 fırkalık yani yaklaşık 135 bin mevcudlu ordusu olduğunu ve şayet Konferans tarafından vazifelendirilmiş olsaydı Mustafa Kemal'in 70 bini aşmayan kuvvetlerine nazaran bunu elbette yapardı.[965]

Fransız diplomat Berthelot, Aydın vilâyetinin işgali için *yeni birliklerin gönderilmesindeki genel isteksizliği gördükten sonra, İtalya dahil edilsin ya da edilmesin bir Müttefik işgalinin gerçekleşebilmesinin oldukça şüpheli olduğunu belirterek İtalyan şikâyetlerine gerçekçi bir yanıt vermiştir. 6 ve 7 Kasım arasında, birbirine bağlı olan bu Fransız-Yunan-İngiliz işgalinin başlamak üzere olduğu görünüyordu, ancak 9 Kasım'da Tittoni, Aydın'da sadece Yunan askerlerinin bulunmaya devam ettiğini saptamıştı.*[966]

10 Kasım 1919. Paris Sulh Konferansı içtima ediyor. İzmir Tahkik Komisyonu raporu müzakere ediliyor. *Crowe, Venizelos'un açık itirazlarına kefil olduğunu yeniledi ve ilgili bölgelerde durumun artık sakin olduğunu ileri sürdü*.[967]

Sivas'taki Mustafa Kemal, Balıkesir'deki 56'ncı Fırka Kumandanı Miralay Bekir Sami'ye (Günsav) cevabî şifreli telgraf gönderdi:

> Bu sıralarda Vaz'iyet-i siyasiyye o kadar mütehavvil ve mütebeddildir ki uzun zaman için kat'i bir esas arzetmek mümkün değildir. Bizim gördüğümüze göre bu gün İngilizler teşkilât-ı milliyeden, vahdetimizden son derece korkmaktadırlar. Çünkü müstakil bir Türkiye İngilizlerin işine gelmez. Fransızlar memleketimizden azamî istifade etmek istiyorlar. Bidayette Yunanlıları bu maksatla başımıza musallat ettiler. Fakat İngilizlerin hakimiyeti karşısında bunun kafi olmadığını görerek Adana havalisine yerleştiler. Şimdi de bilitilâf Urfa, Maraş, Ayıntab'ı işgal ediyorlar. Binaenaleyh bir Fransızlarla İngilizleri beraber ad ve kabule mecburuz. İtalyanlar kendi zaaflarını bildikleri için memleketimizin kuvvetlenmesini istemezler. Fakat kuvvetli bir devletin himayesine, müzaheretine girdiğini de arzu eylemezler. Bu sebeble istiklâlimiz taraftarıdırlar. Yunanlıların, Fransızların işgallerine karşı da onlar da Antalya havalisini elden çıkarmamağa gayret etmektedirler. Amerikalılar memleketimizi gezdiler, gördüler. Herhalde lehizimde rapor verdiklerine şüphe yoktur. Yalnız bu maddî, menfaatperest hükümetten büyük bir şey beklemek doğru değildir. Binaenaleyh netice olarak şunu arz edeyim ki hiçbir tarafı iltizam etmemeliyiz. Hepsine maksadımızı yani vatanımızı parçalanmağa razı olmayacağımızı, devletimizin istiklâlini temin etmek gayemiz olduğunu açıkça söylemeliyiz. Zati-Âlinize Yunanlılar İzmir'den tard edin diyen Fransız, bunun evvelâ siyaseten, sonra bizim için şimdilik maddeten mümkün olmadığını bildiği cihetle hûlus çakarak, teveccüh kazanmak için söylemiştir. Haksız yere Adana'da oturan, Ermenileri başımıza musallat eden, şimdi de Urfa, Ayıntab, Maraş'ı işgal eden bir devlet hiçbir vakit dostumuz değildir. Bugün dostumuz yoktur. Ancak dostumuz vahdet-i milliyemiz, teşkilâtımızdır efendim.
>
> Heyet-i Temsiliye namına

[964] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 197-198.
[965] İtalya Hariciye Nâzırı Tittoni'den Paris'teki İtalyan Başvekil Nitti'ye zâta mahsus telgraf, 5255/1523. *I Documenti Diplomatici Italiani*, Sesta Serie 1918-1922, Volume IV, 2017, p. 518.
[966] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 131.
[967] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 127.

Mustafa Kemal[968]

*İtalyan diplomatı Luigi İlliari, Mustafa Kemal'le görüşmek üzere Sivas'a gel*miş bulunuyor.[969]

> Herhangi önemli bir şeyin imzalanması için, genel karargâhı o zaman Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal'e ulaşmak gerekiyordu. Bu iş için İzmir komisyonu genel sekreteri Yarbay Villari görevlendirilmiştir.[970]
>
> Mustafa Kemal Paşa ile İtalyanlar arasında bir anlaşma yapıldığından şüphelenildi. Bu anlaşmaya göre: "Kemal Yunanlılara karşı İtalyanlardan ma'nevî destek görecek, buna karşılık İtalyanların bazı bölgeleri işgallerini kabul edecek"ti.[971]

Bir İtalyan belgesine göre, "Mustafa Kemal Paşa, Sivas'ta iken, İtalya'ya bir adamını göndermek istemiş, Yüksek Komiserlik de bunu bakanlığa iletmiştir."[972]

Ahmed Rıza, Roma'da, *Le Matin* gazetesi muhabirine beyanat vermiştir. Ahmed Rıza: *Türkiye müstakbel mukarreratını bilmiyor. Şu bulunduğumuz intizar zamanı bütün faaliyetimizi akim bırakıyor. Millet ve hükümetin ekseriyet-i azimesinin Mustafa Kemal Paşa'nın harekâtını tasvib etmekte olduğunu söylemek zâiddir.* Muhabir: *Mustafa Kemal Paşa ne diyor?* Ahmed Rıza: *Türk hâkimiyetinin îkası, dahilen de hissiyat-ı milliyeye riayetkar bir hükümet -ki şimdi buna malik bulunuyoruz- ve intihabâtın derhal icrası. Buna da başlandı. Müttefiklerin bu makul programı kabul edeceklerini ümid ediyor*.[973]

Il Giornale d'Italia gazetesi, Gino Calza Bedolo imzalı "Küçük Asya'da İtalya" nam yazı neşretti. Buna göre: *Fiume görüşmelerinin yorulmaz ozanı* [Bedolo], *Fiume sorunu konusunda uyumanın ne kadar zararlı olduğundan ve İtalyan kamuoyunun Türk sorunu karşısındaki ilgisizliğinden yakınır (hemen ertesi günden başlayarak saplantılı bir biçimde bu konular üzerinde durmaya başlayacaktır) ve "bu arada İtalya eli boş kalır" diye ekler. Makale yazarı* [Bedolo] *saçma sapan konuşmayı sürdürerek, önceki ilgisizliğini aza indirgemeye çalışır: önce başkalarının güçlü çıkarlarının, salt ekonomik ayrıcalıklara giden yolu da gittikçe zorlaştırdığını söyler, sonra "politik açıdan az, ekonomik ve mali açıdan ise yapacak çok şey olduğunu" söyler; sonunda, yalnızca Sforza'yı değil, Sonnino'yu da karaladığının farkına varmadan, İtalya'yı Türklere, başkalarının iştahını frenleyecek bir güç gibi gösterecek "politik ağırlığı büyük bir adam"ın İstanbul'a gönderilmesini ister. Makalenin tek gerçek amacı, yararsız ve "saldırgan anlaşma" olarak tanımlanan Tittoni-Venizelos anlaşmasını kötülemektir*.[974]

11 Kasım 1919. Sivas'daki İtalyan Askerî Ataşe Teğmen Luigi Villari, İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiseri Felice Maissa'ya telgraf gönderdi. *Sivas'ta mahalli yetkililer tarafından samimi bir şekilde karşılanmış ve İngiliz, Fransız ve Amerikan temsilcileri gibi ikametgâhına ülkelerinin bayrağını asmıştır.*

---

968 T.C. Kültür Bakanlığı. (1993). *Atatürk'ün Millî Dış Politikası: Milli Mücadele Döneminde Ait 100 Belge (1919-1923)* içinde (c. 1, s. 109-110, Belge 8). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

969 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 223.

970 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 205.

971 Selâhi R. Sonyel, Türk Kültürü, Sayı 89, 321; Aktaran: Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1977, c. 1, s. 215.

972 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1642-7736; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 232. Mevlüt Çelebi, birçok vesikanın tarihini sarahaten belirtmediği gibi, bu vesikanın da tarihini açıkça belirtmekten imtina etmiştir. Bu vechile, tarihi meçhul mezkûr bilgiyi bu zaman zarfına muvafık gördük.

973 İleri, 10 Teşrin-i sâni 1919, s. 2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 57. Dikkat edilirse gazete, Celâl Nuri'nin gazetesi *İleri*dir.

974 Il Giornale d'Italia, 10 Kasım 1919; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 69.

Ancak, vali, İtalyan bayrağının halk üzerinde kötü bir etki yapacağı için indirmesini rica etmiştir. Teğmen Villari, valiye, İstanbul'daki temsilcilikten emir almadan indirmeyeceğini söylemiştir.[975]

Sivas Heyet-i Temsiliyesi kararlarından: *İtalya murahhası belediyenin kendisini misafir eylediği binaya bayrak çekmiş. Bu halden ahali müteessir olduğu cihetle Heyet-i Temsiliyeden Bekir Sami Beyefendi münasip surette kendisine ihtarâtda bulunmağa memur edildi. Mumaileyh İstanbul'da komiserlikten sorduğunu, müsbet cevap alırsa durmayıp gideceğini söylediğinden, bayrak ininceye kadar Heyet-i Temsiliyenin mumaileyh ile temas etmemesi, mülâkat talebinin kabul olunmaması karargîr oldu*.[976]

"Anadolu'da Milliyetçi Çeteler" başlıklı haberde "Il Tempo", Anadolu'daki Millî Hareketin (movimento nazionale) iki kongre düzenlediği bilgisini verdi. Erzurum'dakinin kısmi, Sivas'takinin genel kongreler olduğuna dikkat çekildikten sonra Mustafa Kemal'in organizasyonunun çok titiz ve millî bir karaktere sahip bir organizasyon olduğu anlatıldı. Yazıda, İbrahim Süreyya ve Rauf Bey'in de yer aldığı bu harekette Şerife ve Ayşe isimli kadınların da görev aldığı bilgisi verildi. İki yüz bin kişinin bir işaret beklemeden organize olduğu eklendi.[977]

12 Kasım 1919. Paris Sulh Konferansı Yüksek Konseyi, İzmir Tahkik Komisyonunun *gerçekleştirdiği çalışmaların tam geçerliliğini yeniden doğruladı, ancak bunun ötesine gitmedi*.[978]

13 Kasım 1919. Sivas Heyet-i Temsiliyesi gizli içtima ediyor. Sivas Askerî Ataşeliğinin ikâmetgâhına bayrak çekme hadisesi müzakere konusu. Karar: *İtalya murahhası belediyenin kendisini misafir eylediği binaya bayrak çekmiş. Bu halden ahali müteessir olduğu cihetle Heyet-i Temsiliye'den Bekir Sami* [Kunduh] *Beyefendi münasip surette kendisine ihtarâtda bulunmağa memur edildi. Mumaileyh İstanbul'da komiserlikten sorduğunu, müsbet cevap alırsa durmayıp gideceğini söylediğinden, bayrak ininceye kadar Heyet-i Temsiliye'nin mumaileyh ile temas etmemesi, mülakât talebinin kabul olunmaması karargîr oldu*.[979]

Her ne kadar, Burdur ve Menteşe livalarının mutasarrıfları değiştirilmişse de, yerlerine gelenlerin "harekât-ı milliyeye muhalif olmaları" ve Antalya mutasarrıfının yerinde bırakılması, Heyet-i Temsiliye'yi tekrar harekete geçirmiştir. 13 Kasım tarihli toplantıda, Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'nın dikkatinin yeniden çekilmesine karar verilmiştir.[980]

Dahiliye Nezâreti, Bolu Mutasarrıflığına *gayet müstacel* telgraf gönderdi. İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiseri, İtalyan Ereğli Kömür Şirketinin işlettiği Kozlu, Kandilli ve Alacaağzı ocakları havalisinde eşkıyanın gasb ve asayişsizlik irtikab ettiğini şikâyetle, eşkıyanın tenkilini taleb etmiştir. Dahiliye Nezâreti, Mondros Mütarekenamesi 7'nci maddeyi hatırlatarak eşkıyanın behemehal ortadan kaldırılmasını yoksa İtalyanlar tarafından mezkûr menatıkın maazallah işgal edilebileceğini bildiriyor.[981]

14 Kasım 1919. Sivas'daki İtalyan Askerî Ataşe Teğmen Luigi Villari, İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiseri Felice Maissa'ya telgraf gönderdi: İtalyan bayrağının mümessillik binası gönderine çekilmesi

---

[975] ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1641-7733; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 195. "Teğmen Villari, ikametgâhına İtalyan bayrağı asabilmek için Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye üyelerini devreye sokmaya çalışırken, Yüksek Komiser Maissa da, İstanbul Hükümeti nezdinden girişime geçmiştir."

[976] Bekir Sıtkı Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, 1974, s. 55.

[977] Il Tempo, 11 Novembre 1919; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 24. 200.000 sayısı mübalağadır.

[978] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 127.

[979] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 195.

[980] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 193.

[981] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 246-247.

meselesi hakkında *mahallî yetkililer ve Mustafa Kemal, devamlı olarak sizin kararınızı soruyorlar*.[982] Halbuki Heyet-i Temsiliye, bayrak krizi çözülünceye kadar Teğmen Villari'yle görüşülmemesine karar vermişti. Heyet-i Temsiliye mensubları Mustafa Kemal ve Bekir Sami (Kunduh), Heyet-i Temsiliye kararını ihlâl etmişlerdir.

Felice Maissa, Roma'ya ve Rodos'a rapor gönderdi. Milliyetçi hareketin *nasıl başladığı ve geliştiği anlatıldıktan sonra, "Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Damat Ferid tarafından karışıklıkları önlemesi için gönderildiği" belirtilmiştir. Raporun devamında, "Anadolu'daki Mustafa Kemal ile İstanbul'da sultanın yanındaki Damat Ferid arasında bir mücadelenin yaşandığı" ancak, "Mustafa Kemal önderliğindeki Anadolu hareketinin zorlamalarına dayanamayan Damat Ferid'in istifa ederek yerine Ali Rıza Paşa hükümetinin kurulduğu" anlatılmıştır. Yazının sonunda; Ali Rıza Paşa'nın Müdafaa-i Hukuk hareketine karşı ılımlı davrandığı ve Mustafa Kemal Paşa ile Ali Rıza paşa hükümeti arasında Amasya'da imzalanan protokolün maddeleri verilmiş ve yeni hükümetin, seçimlerin yapılacağını açıkladığı yazılmıştır*.[983]

İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiserliği Askerî Ataşesi Albay Vitale, Roma'ya rapor gönderdi. Raporda, *"Mustafa Kemal hareketinin, Türklerin büyük çoğunluğu tarafından desteklendiği ve ordunun da tamamen onun yanında yer aldığı" tespitine yer verilmiştir. Erzurum ve Sivas'ta alınan kararlarla Türklerin, vatanlarından herhangi bir parçasını Ermeni ve Yunanlılara verilmesini kabul etmeyeceklerini ilan ettikleri ve "Türkiye Türklerindir" parolasıyla savaştıkları yazılmıştır. "Milliyetçi hareketin başı olan Mustafa Kemal, iyi bir asker ve iyi bir politikacıdır" denilen raporda, onun, "padişah karşı olmadığını, fakat Müttefiklere ve İstanbul Hükümeti'ne karşı olduğunu açıkladığı" anlatılmıştır*.[984]

15 Kasım 1919. Sivas'daki Askerî Ataşe Teğmen Luigi Villari, İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiseri Felice Maissa'ya telgraf gönderdi: *Mustafa Kemal, Rauf Bey ve millî hareketin diğer liderleri, Sivas Kongresi'nde açıkladıkları Türkiye'nin toprak bütünlüğü tezlerinde ısrar ediyorlar. Kast ettikleri toprak bütünlüğü, mütarekenin imzalanmasından sonra işgal edilen toprakları kapsamaktadır. Mustafa Kemal, her türlü manda fikrini reddediyor. Büyük Güçlerin, özellikle İngiltere ve Fransa'nın Türkiye hakkındaki niyetleri konusunda karamsarlık gösteriyor. İngiliz ve Fransız birliklerinin mütarekeden sonra Antep, Maraş, Urfa ve Kilikya bölgesinde yaptıkları haksızlıklar onda kötü iz bırakmış. Mustafa Kemal, "İngilizleri sevmiyorum" demişti. İngilizlerin, sömürgeleri altındaki müslümanları kontrol altında tutmak ve bağımsızlıklarını önlemek için, halifeyi baskı altında tutarak, bütün Türkiye'de bir himaye kurmalarından korkuyor. Ona göre, Millî harekete karşı olan İngilizler; Adapazarı, Bursa ve Konya bölgelerinde halkı, mücadelesi aleyhine kışkırtıyorlar ve düşmanları olan Damat Ferid, Ali Kemal ve Dr. Frew ile İstanbul'da antitürk propaganda yaparak etki altına aldıkları padişahı* Harekat-ı Milliye *aleyhine yönlendiriyorlar. İzmir konusunda Müttefiklerin, Yunanlıları desteklemeye devam ettiklerini ve işgalin daimi olmasına niyetli olduklarına inanıyor. İtalya hakkında çok samimi duygular ifade etti ve dostluğumuzu takdir ettiğini ve değerini bildiğini söyledi. Ancak, Anadolu'daki işgallerimizden endişe ediyor*.[985]

> Villari Mustafa Kemal ile önceden yeteri derecede tartışmış, İtalyan himayesinin onun üzerinde etkisi olmadığını anlamıştır: Mustafa Kemal kendisine açık ve net bir biçimde, başında olduğu hareketin Ateşkes

[982] ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1641-7733; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 195.

[983] USSME, E3-8/4; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 168-169.

[984] USSME, E3-8/4; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 169. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

[985] USSME, E3-16/2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 197-198. "Gerçekten de İtalyan temsilci orada bulunduğu zaman zarfında, Mustafa Kemal Paşa ile bir kaç kere görüşmüş, Millî Mücadele'nin karakteri ve amacı hakkında İstanbul'a yazılar göndermiştir."

şartlarına göre belirlenen sınırlar içinde Türkiye'nin tam bütünlüğünü istediğini, Batı Trakya'dan bile tamamen vazgeçmediğini, sadece ülkenin ekonomisini yeniden kurmak için dışarıdan uygun ve zorlayıcı olmayan yardım şekillerini kabul edeceğini, her türlü manda fikrini reddettiğini ve sonunda İtalya işgallerinin, iyi niyetli de olsalar, Türk topraklarının bir yabancı tarafından işgali anlamına geldiğini söylemişti.[986]

İstitrad: Luigi Villari, 1 Aralık 1938 tarihinde "Mustafa Kemal'den Kemal Atatürk'e" nam makale neşredecek ve orada şu cümleleri derc edecektir: *Mustafa Kemal Paşa, panislamist bir harekete sempati beslemiyordu. Amacı, tek bir ırka dayanan birleşik ve tek bir Türkiye meydana getirmekti*.[987]

15 Kasım 1919 günü Naibli-Tekke arasında Yunan askerleri tarafından yaralanan İtalyan askeri Francesco Borzini yatmakta olduğu hastahanede 3 ay sonra ölmüştür. Bu durum İtalya tarafından Yunan hükümeti nezdinde protesto edilmiştir.[988]

Hükümetin seçim kararını ele alan Arturo Baldi, 12 Kasımda İstanbul'da yazdığı yazıya, üç gün önce Osmanlı başkentinin, seçim haberiyle uyandığını ifade ederek başladı ve "pek çok kişi bunu, başkentin İstanbul'dan Anadolu'ya taşınması trendi olarak görüyor" yorumunu yaptı. Kararın geçmişinden söz eden gazeteci, Bahriye Nazırı Salih Paşa'nın "milliyetçi hareketin lideri Mustafa Kemal Paşa ile Amasya'da buluştuklarını" hatırlattı. Görüşmeden sonra içeriği hakkında yavaş yavaş haberler alınmaya başladığını ve kabinenin de saatler süren gizli bir görüşme yaptığını ifade etti. Yazısını Anadolu halkının, Millî Hareketin, memleketin bağımsızlığı hedefiyle yapıldığına ikna olduğunu belirterek tamamladı.[989]

16 Kasım 1919. Sivas'daki Askerî Ataşe Teğmen Luigi Villari, İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiseri Felice Maissa'ya telgraf gönderdi. Telgraftan anlaşıldığına göre, bayrak meselesinde *Teğmen Villari, Mustafa Kemal Paşa'dan beklediği yardımı görememiştir. Mustafa Kemal Paşa, Villari'ye, "İstanbul'daki Yüksek Komiserden cevap gelmesini tercih ettiğini" söylemiştir. Villari ile görüşen Bekir Sami Bey* [Kunduh] *ise, "Anadolu'daki yabancılara karşı halkın iyi gözle bakmadığını fakat buna rağmen dostluklarını gördükleri İtalyanların temsilcisi olarak ikametgâha bayraklarını, Pazar günleri ve millî ve dinî bayramlarda çekebileceğini" söylemiştir*.[990]

Luigi Villari, Felice Maissa'ya ikinci bir telgraf gönderdi. Heyet-i Temsiliye reisi Mustafa Kemal *Antep, Urfa ve Maraş'ın önce İngilizler, sonra da Fransızlar tarafından işgal edilmesini protesto etmiştir*.[991]

Felice Maissa, Teğmen Luigi Villari'ye cevabî telgraf gönderdi. *"Sivas'ta; İngiliz, Fransız ve Amerikan bayrakları dalgalanırken İtalyan bayrağının dalgalanmamasını kendisine açıklayamadığını" belirttikten sonra, "Mustafa Kemal'in tutumunun**, *Türkiye'nin şu anda en iyi dostu olan İtalyanların kalbini kırdığını ve izzet-i nefsini yaraladığını" yazmıştır. Maissa, görüştüğü Osmanlı Hâriciye Nâzırı'nın kendisine,*

---

[986] Affari Politici (AP), 7736-3744-736-C, Maissa'dan Sforza'ya, 1 Aralık 1919, telgraf zeylinde Villari'nin 15 Kasım 1919 tarihli raporu yer alıyor; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 206.

[987] Luigi Villari, "Da Mustafa Kemal a Kemal Atatürk", *Nuova Antologia*, 73(1601), s. 332; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 197.

[988] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 189, dipnot 133.

[989] Arturo Baldi, "La 'Questione Turca", *L'Idea Nazionale*, 15 Novembre 1919; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 25. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

[990] *ASDMAE*-AP, 1919-1930, Bu. 1641-7733; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 195-196.

[991] *ASDMAE*-AP, 1919-1930, Bu. 1642-7736; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 200.

* Mevlüt Çelebi, "tutumunun" ifadesinin aslında "küstahlığının" ifadesi olduğunu bize 21 sene sonra lutfetmiştir. Bu lutfu neye borçluyuz, bilmiyoruz.

"Valiye, İtalyan bayrağının da dalgalanmasına izin vermesi yönünde talimât vereceği konusunda söz verdiğini" de eklemiştir.[992]

> Villari'nin Maissa'dan beklediği cevap 16 Kasımda gelmiştir. Yüksek Komiser telgrafında, "Sivas'ta İngiliz, Fransız ve Amerikan bayrakları dalgalanırken İtalyan bayrağının dalgalanmamasını kendisine açıklayamadığını" yazmıştır. Maissa, "Mustafa Kemal'in küstahlığının, Türkiye'nin şu anda en iyi dostu olan İtalyanların kalbini kırdığını ve izzetinefsini yaraladığını" ileri sürmüştür. İtalyan diplomat, görüştüğü Osmanlı Hâriciye Nâzırı'nın, "Valiye, İtalyan bayrağının da dalgalanmasına izin vermesi yönünde talimat vereceği konusunda kendisine söz verdiğini" eklemiştir. İtalyanlar da; Müttefikleri gibi, Anadolu milliyetçileriyle yaşadıkları problemleri İstanbul hükümetine baskı yaparak çözmeyi tercih etmişlerdir.[993]

Bâb-ı Âlî Dahiliye Nezâreti, Sivas Valiliğine şifreli telgraf gönderdi. *Fransa, İngiltere ve Amerika delegelerinin Sivas'da ikametgâhlarına bayrak çektiklerini, Villari'nin de onlar gibi delege sıfatını haiz olduğundan ikametgâhına İtalyan bayrağı çekebileceğini* bildiriyor, Villari'ye *bu konuda yardımcı olunmasını* istiyor.[994]

17 Kasım 1919. *İzmir hadiseleri soruşturma kurulundaki fransız temsilcisi general Bunoust, Paris'e dönüşünde, 17 kasım 1919 günü yunan işleriyle ilgili komisyon önünde şunları söylüyordu*:

> İşgalin başında yuunanlıların hareket bölgesi olarak Aydın demiryolunun birkaç kilometre güneyinden geçen bir çizgi kabul edilmişti. Maksat, italyan kuvvetleriyle çatışma ihtimalini önlemekti. Türk çeteleri bu tarafsız bölgeyi, yunan kesimine indirecekleri darbeler için bir hareket üssü durumuna soktular. Yunanlılar, türk çetecilerini kovalamak için kararlaştırılmış olan sınırı geçtiler; Menderes'i aşıp, italyan kesimine girmelerinin sebebi budur; askeri bakımdan kendilerine hak vermek gerekir.[995]

Felice Maissa, Sivas İtalyan mümessilliği binasına İtalyan bayrağı çekilmesinin kriz doğurduğunu ve bu kapsamda cereyan eden muhaberatı, İtalya Dışişleri Bakanlığına bildirdi.[996]

19 Kasım 1919. İspanyol *El Dia* gazetesi yazıyor: *Lozan'daki Türk heyeti, İtilâf heyetlerine, İzmir'i işgal eden Yunanlıların şehirden 200.000 Türk'ü sürdüğünü, Yunan askerlerinin bu şehirde tarihinin en nefret dolu tiranlığını kurduklarını ve şehirde yaşayan İtalyan, Fransız, İngiliz ve Amerikalı vatandaşların bu Helen işgaline karşı olduklarını bildirmiştir*.[997]

20 Kasım 1919. Sivas Heyet-i Temsiliyesi gizli içtima ediyor. İçtima reisi Mustafa Kemal: *Bu İtalyan zâbiti* [Teğmen Luigi Villari] *geldiği günden beri daima bu Karakin Efendiyle ve bir takım Ermenilerle ve* [Hürriyet ve İtilâf Fırkası idarecilerinden, İttihadçı aleyhtarı] *Şeyh Recep ve rüfekasıyla daima temasta bulundu*.[998]

24 Kasım 1919. ARMHC Heyet-i Temsiliyesi reisi cuntacı Mustafa Kemal, Bâb-ı Âlî Harbiye Nâzırı Ferik Mersinli Cemal'e telgraf gönderdi: *…Son günlerde Antalya heyet-i milliyesinden gelen raporlar sözü geçen mutasarrıfın melaneti yüzünden İtalyanların nihayet emellerine nail olarak Antalya'da Banco di Roma şubesi küşat eyledikleri, ilgili dairesinden tohumluk ihtiyacı karşılanmadığından halkın üzüntüsü*

---

992 *ASDMAE*-AP, 1919-1930, Bu. 1641-7733; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 196.

993 *ASDMAE*-AP, 1919-1930, Bu. 1641-7733; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 27.

994 BOA, DH-ŞFR., D.104, V.225; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 196.

995 Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 1964, s. 72.

996 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1641-7733; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 196.

997 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 252.

998 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 197.

ve mahalli hükümetin aldırmazlığı yüzünden yirmi sene müddetle, faizle, bedeli icarla müslüman halkın topraklarına el koymadan önce Trablusgarb'da olduğu gibi ellerinden almakta oldukları bildirilmektedir.[999]

Rodos'taki İtalyan Doğu Akdeniz Seferî Kuvvetleri Kumandanlığı, İtalyan Harbiye ve Bahriye nezâretlerine muhtıra gönderdi. *Kuvayımilliye ile Yunan kuvvetleri arasındaki çatışma hakkında bilgi veril*iyor. *Buna göre 18 Kasım günü Bayındır ve Ödemiş arasında yaşanan çatışmada 30 ölü veren Yunanlar çok sayıda da esir vermişlerdir*.[1000]

Faşist-ırkçı Francesco Coppola'nın makalesi, *Politica* mecmuasında neşredildi:

> Tittoni-Venizelos anlaşması ile ilgili bilgiler Politica'nın son derece sert kınamalarına yol açtı. Coppola anlaşmayı "Paris'teki ikinci İtalyan Heyeti'nin en büyük yanılgısı" ve dost ulusların (Türkler, Bulgarlar ve Arnavutlar) Yunanlar lehine toptan, yok pahasına satılması olarak nitelendirdi:
>
> > Birinci İtalyan Heyeti'nin bilinçsiz korkaklığıyla, küstah Yunan megalomanisi ve İngilizlerin özden açgözlülüğü yüzünden İzmir'in hileyle elinden alınmasına göz yummasından sonra, ikinci heyet Yunanistan'la karşılıklı toprak sınırlarını görüşebileceğini ve bu konuda bir anlaşma imzalayabileceğini bile düşündü.
>
> Aşırı kızgın sözler bir yana bırakılırsa, anlaşmaya yapılan bu eleştiriye katılabilinir. Ancak sonraki görüşler, doğru oldukları zaman bile, önyargılarla doluydu:
>
> > 1. Önceleri topraklarını bizim işgal etmemiz için yalvaran, şimdiyse karşı saldırıya geçmiş olan Türkler "İtalya'yı Venizelos ile kol kola buluyor";
> >
> > 2. Elde edilen tek kazanç, İngilizlerin bile iyi niyetlerini terk etmekte olduğu bir anda (?) Venizelos'un iyi niyeti görünüyor, "öyle ki İngiltere tarafından iki aşamada ve tamamen aldatıldık";
> >
> > 3. İngiltere'nin bütün Doğu Akdeniz'i egemenliği altına almak için çok açık bir planı vardır: "Tüm oyunu, sistemli işleyişiyle bugün açık seçik ortadadır";
> >
> > 4. İzmir'i İtalya'dan çaldıktan sonra, "İtalyan hükümetinin bilinçsiz korkaklığının" suçortağı olan Lloyd George şimdi Türkiye'nin bütünlüğünü savunuyor. Hatta, "Bizi saf dışı bırakmak için Yunanları İzmir'e sevk etmiş olan İngiltere, eninde sonunda onları İzmir'den gönderecektir";
> >
> > 5. İngiliz hükümeti İtalya'nın dikkatini Anadolu'dan çekmek için Adriyatik sorununu sürüncemede bırakıyor;
> >
> > 6. Türkiye'nin bütünlüğü, "onu ekonomik açıdan verimli ve değerli kılma görevini [...]" yalnız başına üstlenmiş olan "İtalya'nın Akdeniz programının temel bölümüdür ve öyle olmalıdır".[1001]

25 Kasım 1919. İtalyan Harbiye Nezâreti, Hariciye Nezâretine muhtıra göndererek, *kendilerine "candan bağlı"* olan *Mevlevi Şeyhi Abdülhalim Çelebi Efendi'ye, halk nazarındaki itibarını dikkate alarak, halk üzerine kendileri için olumlu olacağı düşüncesiyle, bir araba tahsis edilmesini teklif* etti.[1002]

---

[999] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 193. Tittoni, Banco di Roma'nın "eski hamisi" idi: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 72.

[1000] *USSME*, E3-8/4; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 20.

[1001] Politica, 24 Kasım 1919; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 68.

[1002] Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri-Affari Politici (ASDMAE-AP), 1919-1930, Bu. 1653-7760; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 137.

26 Kasım 1919. Scialoja'nın 26 Kasım tarihli bir telgrafına bakılırsa, Mustafa Kemal, Roma'ya ajanlarını göndermek istediğini İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiseri Maissa'dan başka bir kanala başvurarak İtalya Dışişleri Bakanlığına bildirmiştir.[1003]

28 Kasım 1919. *Bir İngiliz raporuna göre* [Prens] *Sabahattin Bey Roma'da İtalyan devlet adamlarıyla temas edip, onların Yunan taleplerinin azaltılmasını sağlamalarına karşılık İtalyan çıkarlarına hizmet etmeyi kabul etmiş. Gürcülere de vaatlerde bulunmuş*.[1004]

29 Kasım 1919. Antalya'daki İtalyan Konsolos Ferrante, Antalya Mutasarrıfını ziyaret etti. Ferrante, *kendisine, hizmetlerine karşılık olarak Osmanlı Hükümetince bir nişanla taltif olmasına pek müftehir ve minnettar olacağını* söyledikten sonra *böyle bir arzunun kendisi tarafından izhar edildiğinin İtalya sefaretine aksetmemesini* rica etmiştir.[1005]

Bâb-ı Âlî Dahiliye Nezâreti, Sivas ile Trabzon valiliklerine ve Canik Mutasarrıflığına şifreli telgraf gönderdi. Sivas'daki Askerî Ataşe Teğmen *Luigi Villari'nin oralara geleceğini ve kendisine kolaylık gösterilmesini* rica ediyor.[1006]

30 Kasım 1919. Sivas'daki İtalyan Askerî Ataşe Teğmen Luigi Villari ile Heyet-i Temsiliye reisi Mustafa Kemal hususî görüşüyor.[1007]

> 1919 Kasım sonunda Villari, İtalya'nın diyaloga hazır olduğunu ve Maissa'nın sempatisini ve Türk yanlılığını gösteren ifadelerini yinelemek için Mustafa Kemal ile tekrar buluşmuştur. Mustafa Kemal Villari'ya teşekkür etmiş ve İtalya'nın olumlu tavrını değerlendirerek kendisinden "Kont Sforza'ya bunu samimi olarak hatırlatması" isteğini Maissa'ya iletmesi için ricada bulunmuştur. Ancak hemen akabinde, 1911 yılından önce Tripoli'deki faaliyetlerini akla getirmesi nedeniyle Banco di Roma'nın İç Anadolu'da yürüttüğü varsayılan faaliyetlerinden dolayı duyduğu kaydıları ve bu faaliyetlere karşı olduğunu ifade etmiştir. Libya'da savaşmış olduğu için, bu operasyonları iyi bilen birisiydi kendisi. Villari (samimi olarak) konu hakkında hiç bir şey bilmediğini ve muhtemelen yalan bir haberin söz konusu olduğunu (nitekim öyleydi) söylemiştir. Daha sonra Mustafa Kemal, Fransız ve İngilizlere karşı olduğunu göstermiş ve İstanbul'daki yeni hükümetin temsilcisine güvenmek isteyerek Paris'e hiçbir temsilcisini göndermeyeceğini söylemiştir. Mustafa Kemal'in bu söylediği, ustaca bir *bluff*'tu (blöf): gerçekte kendisi, resmi toplantılara temsilci göndermeyi ya da göndermemeyi seçebilmekten hâlâ oldukça uzaktı. Önce, göndereceği temsilcinin reddedilmemesini sağlaması gerekiyordu! Sonunda Villari şunları yazmıştır:
>
> > "Ağlamaklı ve trajik bir tonla, Sivas Kongresi programının tamamı müttefik güçler tarafından kabul edilmezse, Türkiye'nin savaşarak ölmeyi tercih edeceğini söyledi. Kendisinin durumu elinden kaçırdığını hissettiğini ve bu yüzden herkesle takıştığı izlenimini edindim."[1008]

1003 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 207, dipnot 40.

1004 FO, 371/4161, 163686; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 150, dipnot 307.

1005 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 124. Dahiliye Nezâreti bu talebden 1 Aralık günü haberdar olacaktır.

1006 BOA, DH-ŞFR., D104, V.108; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 196, dipnot 156.

1007 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 198.

1008 Archivio Nitti (AN), 147-3704, Sforza'dan Paris Sulh Konferansı İtalyan Delegasyonuna, 27 Aralık 1919, eklerle Villari'nin 30 (?) Kasım ve 1 Aralık tarihli 2 telgrafı; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 207-208.

Bâb-ı Âlî Tahkik Heyeti Reisi Ferik Mustafa Fevzi'nin (Çakmak) günlük kaydı: *Sivas. Güneş. Mektupçu Selahattin ve Meclis-i İdare Başkâtibi Tevfik Efendilerin tebdilini Vali Reşit Paşa da tensip etti. İtalya Konsolos Vekili beni ziyaret etti, İzmir Tahkik Komisyonu'nda lehimize karar verildiğini söyledi*.[1009]

Kasım 1919. İtalyan devlet arşivinde *Büyük Britanya ve Kemalistler arasında anlaşmalara dair (yalan) rivayetler üzerine* birçok rapor yer alıyor.[1010]

Kasım-Aralık 1919. İtalyan dışişleri belgelerinde belirtildiğine göre, İngilizler, Anadolu'da İtalya aleyhtarı propaganda yürütüyorlar.[1011]

1 Aralık 1919. *Enver Paşa, Berlin'den Cemal Paşa'ya yazdığı mektupta, Polis eski Müdürü Azmi'nin Konya'ya gidip Refet Bey ve Mustafa Kemal'le ilişki kurduğunu, yurttan gelen haberlerin iyi olduğunu, İtalyanların Talat Paşa'yı Roma'ya çağırdığını, onun yerine kendisinin (Cemal Paşa'nın) gitmesinin iyi olacağını bildirdi. Mektupta ileri sürüldüğüne göre İtalyanlar, Jön Türklerle birlikte çalışmaya istekli olduklarını bildirdiler*.[1012]

Teğmen Luigi Villari, Felice Maissa'ya telgraf gönderdi. Dünkü mülakatın tafsilatını bildiriyor. *Konuşma esnasında Anadolu'daki italyan işgalinden söz edilirken Mustafa Kemal Paşa, "İtalyan askerlerinin, halkı ve Türk yetkililerini hiç bir şekilde rahatsız edecek bir davanışta bulunmadıklarını ve nazik davrandıklarını" ifade etmiş, fakat "Banco di Roma'nın şubeler açmasından endişe ettiklerini" de eklemiştir.* Villari, *cevabında, "Bu bankanın Paris'te de şubesi olduğunu ancak herhangi bir ilhak fikri olmaksızın faaliyetlerine devam ettiğini, endişeyi gerektirecek bir durum olmadığını" belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa da, "Kamuoyunun, herhangi bir kışkırtıcı davranışa karşı hassas olduğunu, yanlış bir davranışın, halen var olan yabancı düşmanlığını körükleyeceğini" vurgulamıştır. Görüşmeden değişik konular hakkında fikir alış verişinde bulunmuşlardır. "Fransızların Maraş'ta halka kötü davranmalarından ve İngilizlerin Türklere haksızlık ettiğinden" yakınan Mustafa Kemal Paşa, "Anadolu'da Yunanlılara karşı genel bir taarruzun başarılı olup olmayacağını" ve "Barış konferansına bir heyet gönderirse, kabul edilip edilmeyeceğini" sormuştur. Teğmen Villari cevap olarak "Bu konularda sağlıklı bir tavsiyede bulunmayacağını" söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın "Anadolu'daki birliklerini düzenli ordular haline getirmek amacında olduğunu" yazan İtalyan temsilci, bu görüşmeye dayanarak Mustafa Kemal Paşa hakkındaki intibalarını da şöyle özetlemiştir: "Yüz ifadesinden, ne yapmak istediğini tam olarak bilmeyen ve tehlikeden sıvışmak için durumu kollayan birisi izlenimi edindim. Gerçekleşmeyecek fikirlere kapılarak kendini kandıran, vatansever, kendini beğenmiş, şan şöhret düşkünü, önemsiz, dik kafalı, politika hakkında geniş fikirleri olmayan dar görüşlü birisi."*[1013] *Mustafa Kemal'in Sivas'tan ayrılmasıyla kendisinin de oradaki ikamet amacının ortadan kalkacağını, bu nedenler, komiserliğin başka bir emri yoksa, 8 Aralık'ta Sivas'tan ayrılacağını* bildiriyor.[1014]

1009 Nilüfer Hatemi. (2021). (Haz.). *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri* (3. baskı) içinde (c. 2, s. 677). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

1010 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 184, dipnot 8. Alıntıdaki "(yalan)" ifadesi kime aid, muğlak. Grassi'nin mi tahili yoksa rapor muharririnin mi belli değil.

1011 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 78.

1012 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 259.

1013 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1642-7736; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 198-199. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir. Keşke vesikanın orijinal nüshasını okuyabilseydik. Kemalist tarih yazıcılarından Mevlüt Çelebi'nin mühimsemediği bazı önemli ibarelerin vesikada yer aldığına kaniyiz.

1014 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1641-7733; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 197. "Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'ta 30 Kasım 1919'da görüştüğü Teğmen Villari gönderdiği raporda şunları yazmıştı: *İtalya hakkında çok samimi duygular ifade etti ve dostluğumuzu takdir*

> Villari buradan gitmek için sabırsızlanıyordu ve daha bu ikinci toplantıdan önce Çanakkale Boğazı'nın galibinin bir "şişirilmiş" olduğunu, nüfuzunun epeyce abartılmış olduğunu ve kendisine çok fazla önem vermemek gerektiğini bildirmişti. Akabinde birçok Türkün Mustafa Kemal'in uyuşmazlığına karşı çıktığını bildirmek istemişti, gerçek dışı olduğu kadar doğru da bir bilgiydi bu.[1015]

Maissa, Sforza'ya telgraf gönderdi. Buna göre *Sivas'ta Villari, bulunduğu yere İtalyan bayrağının asılmasını talep ederek ve Ermeni dini yetkililerle ve Ermenileri korumakla görevli Amerikan misyonu ile dostane temaslar kurarak belki de cesurca, ancak düşüncesiz bir şekilde hareket etmiştir. Maissa kendisini uyarmak zorunda kalmıştır*:

> …"kendisine verilen misyon için her şeyden önemli olanın Mustafa Kemal ve diğer ulusalcı liderlerin güvenini kazanmak olduğu, Ermenilerle ilişkilerde çok dikkatli olması gerektiği konusunda…"[1016]

Corriere della Sera gazetesi, *Venizelos'un Roma ziyaretine övgüler yağdıran ve İtalya ile Yunanistan arasında kesin bir uzlaşmaya varılmasını dileyen başyazısı* neşretti. *Bazı gazeteler ziyareti oldukça soğuk sözcüklerle duyururken, bazıları da onu bütünüyle görmezden gelmiştir*.[1017]

2 Aralık 1919. Bâb-ı Âlî Dahiliye Nezâreti cümle vilâyete ve livalara şifreli telgrafname gönderdi. *Anadolu'da bâzı mevakinin İtalya tarafından işgal altına alınması bir başka hükümetin tevsî-i işgali-i askerisine ve bu suretle İtalya menafi-i iktisadiyesinin ihlâline mâni olmak maksadından münbais olarak bu işgalin muvakkat mahiyette bulunduğu* bildiriliyor.[1018]

Nazilli'deki Erkân-ı Harb Binbaşısı Nazım, Mustafa Kemal'e hitaben Sivas'taki 3'üncü Kolordu Kumandanlığına şifreli telgraf keşide etti. Milas'taki İtalyan Karargâh-ı Umumî Kumandanı General Elia ve İtalyan Hükümeti, Mustafa Kemal'e vasıtalı veya vasıtasız surette temas kurmak; Yunan'a gayr-i nizamî mukavemet edilsin istiyorlar:

Sivas'da 3. K[olordu] K[umandanlığına]

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1- Şâyân-ı iʿtimâd bir zâtın İtalyan büyük kumandanlarından biriyle vukûʿ bulan mülâkâtında İtalyan Kumandanının hâlen Yunanlılar üzerine umûmî bir taʿarruz yapılmayarak çetelerle taʿcîzâta devâm edilmesini ve çünkü umûmî taʿarruzdan beklenilen te'sîrâtın esâsen Avrupa efkâr-ı umûmîyesinde hâsıl olduğunu, yalnız âsâyişsizlik ihdâsının pek muvâfık ve müfîd olacağını, sivil ve herkesden sonra İtalya Hükûmetinin bilhâssa sizinle bilvâsıta veya bilâ-vâsıta temâs hâsıl etmek istediğini kemâl-i ehemmiyetle ilâve etdiği bildirilmekdedir. İtalyan Karârgâhının Milas'da olduğu ve Milas'da bir İtalyan Paşasının bulunduğu maʿlûm-ı devletleridir. Buraca İtalyanlarla temâs hâsıl etmek münâsib ve lüzûmlu ise müsâʿade ve nokta-i nazarınızın işʿârı.

2- İtalyanların yakında dokuz zâbit, on makineli tüfenk, iki yüz kadar nefer çıkaracakları istihbâr edilmişdir. Bu gibi takviye kıtaʿâtı alarak Adana'da Fransızların yapdığı gibi İtalyanlar da işgâl etdikleri menâtıkın ilhâkını iʿlân ederlerse ne sûretle hareket edileceği.

3- Evvelki maʿrûzât mûcibince Aydın'a İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin gelmeyeceği ve yalnız Yunan kuvvetlerinin bulunacağı taraf-ı âlîlerinden bildirilmekdedir. İngiliz ve Fransızlar niçin gelmiyor? Bu husûsda bir maʿlûmât ve mütâlaʿât-ı devletlerinin ve imkân hâsıl olduğu takdîrde Aydın cebhesine hâlen bir taʿarruz

---

ettiğini ve değerini bildiğini söyledi. Ancak, Anadolu'daki işgallerimizden endişe ediyor." (USSME, E3-16/2; akt., Çelebi, 2002, s. 224, dipnot 8).

1015 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 208.

1016 *Affari Politici* (AP), 7733-35091 & 3764-741-C…; AP, 7733-3743-735-C…, Maissa'dan Sforza'ya, 1 Aralık 1919; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 205-206.

1017 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 74.

1018 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 122.

icrâsının muvâfık olub olmadığının lütfen emr ü iş'ârına müsâ'ade-i kumandan-ı a'zamîlerinin bî-dirîğ buyurulmasını istirhâma ictisâr eylerim efendim.[1019]

Erkân-ı Harb Binbaşısı Nâzım bir başka telgraf daha keşide etti. General Elia, halihazırda üniforma temin edebileceğini ve her türlü silâh satışını ise Heyet-i Temsiliyenin Roma'da bir mümessillik tesis ettikten sonra gerçekleştirebileceğini Mustafa Kemal'e bildiriyor:

Sivas'da 3. K[olordu] K[umandanlığına]

2/12/[13]35 tarihli şifreye zeyldir.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

Arz etdiğim mülâkâtda beyânâtda bulunan İtalya Şark Kuvve-i Seferiye Kumandanı Ceneral Elia'dır. Bu kumandan müttefikler nezdindeki mes'ûliyetden korkduğundan silâh verme sûretiyle mu'âvenet edilemeyeceğini ve ancak muhâcirîn bahânesiyle melbûsât i'tâsının mümkün olabileceğini ve ma'amâfîh en büyük şahsiyet tanıdıklarından zât-ı kumandanîlerinin tavsiyesine mâlik bir hey'etin Roma'ya gitdiği takdîrde her türlü teshîlâta nâ'il olacağı ve işbu hey'etin vapur-ı mahsûsla İtalya'ya sevkedileceğini söylüyor. Arz ederim. Erkân-ı Harb Binbaşısı Nazım[1020]

3 Aralık 1919. İspanyol *La Epoca* gazetesi yazıyor: *Yunanistan'ın devlet başkanı Venizelos, Roma'da gazetecilere verdiği demeçte, Yunan ordularının İzmir'i işgalinin kaçınılmaz son olduğunu düşündüklerini belirtmiştir. Türkiye sorununda, Amerika'nın manda yönetimi taleplerini reddetmesinin karanlık bir nokta olduğunu vurgulayan Venizelos, bundan sonra müttefiklerin Türkiye sorununu çözme konusunda yalnız kaldıklarını, eğer Türkiye ayakta kalırsa barış konferansının başarısız olacağını ve Balkanların bir yangın yeri olmaya devam edeceğini ifade etmiştir. Venizelos, İstanbul'da Türklerin azınlıkta olduğu hatırlandığında Türk sorununun çözümünün kolaylaşacağını ve konferansın sonucunu beklediklerini belirtmiştir*.[1021]

6 Aralık 1919. *Seçim sürecinden bahseden gazetelerden "Il Tempo"da Anadolu'daki durumun ele alındığı yazıda seçimlerin yapılmakta olduğundan söz edildi. Aynı yazıda Anadolu hareketi ve Mustafa Kemal Paşa hakkında da bilgi verildi. Güvenilir kaynakların Anadolu'daki milliyetçi hareketin kafa karıştırıcı olduğunu belirttikleri dile getirilerek Mustafa Kemal'in aksini iddia etmesine rağmen hareketin birlik olma konusunda eksiklikleri olduğu savunuldu*.[1022]

7 Aralık 1919. Sivas Heyet-i Temsiliyesi gizli içtima ediyor. Sivas'daki İtalyan Askerî Ataşe Teğmen Luigi Villari, *Kozlu'da dağa kaldırılan İtalyanın kurtarılması için Heyet-i Temsiliye'ye müracaat etmişti*. Bu mesele hakkında olumlu karar alındı: *Kozlu'da dağa kaldırılan İtalyanın serian tahlîsi hakkında icap eden teşebbüsât-ı kat'iyyeye tevessül edilmesi Bolu mutasarrıfı Haydar Bey'e ve Alaplı, Zonguldak ve Ereğli heyet-i idarelerine yazıldı*.[1023]

İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiseri Felice Maissa, Ali Rıza Paşa Hükümetine muhtıra gönderdi: *Antalya Türk menfaatına uygun olarak işgal edilmiştir*.[1024]

1019 T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türk Diplomatik Arşivi Belgelerinde Millî Mücadele Diplomasimiz (1919-1920)*, 2023, s. 495.

1020 T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türk Diplomatik Arşivi Belgelerinde Millî Mücadele Diplomasimiz (1919-1920)*, 2023, s. 496.

1021 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 252-253.

1022 Il Tempo, 6 Dicembre 1919; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 25-26.

1023 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 197.

1024 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 79; Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 267.

Batı Anadolu'da Yunanlılara karşı verilen silahlı hareketin önde gelen iki lideri Demirci Mehmet Efe ve Yörük Ali Efe, İtalyanlardan gördükleri muameleden dolayı memnuniyetlerini belirtmişlerdir. Demirci Mehmet Efe, "altı yüzden fazla" adamıyla 7 Aralık 1919'da Isparta'dan Burdur'a gelmiş ve ertesi gün oradaki İtalyan birliklerinin komutanı Teğmen Bozza ile bir görüşme yapmıştır. İtalyan subaya karşı oldukça nazik davranan efe, İtalya'ya karşı sempati gösteren sözler söylemiştir.[1025] *Yörük Ali Efe de Kuşadası'nda görüştüğü İtalyan komutana, kendilerine karşı gösterdikleri dostluğu övmüş Söke'de görüştüğü İtalyan komutana da, "İtalya ve kralı hakkında beslediği dostluk duygularından" söz etmiştir*.[1026]

8 Aralık 1919. Antalya'daki İtalyan Konsolos Ferrante, İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiserliğine telgraf gönderdi. Mustafa Kemal, *Antalya'daki* İtalya işgal *kuvvetlerinin kalıp kalmayacağını sormuş*tur.[1027]

Faşist Profesör Biagio Pace, İtalya Hariciye Nezâreti Siyasî İşler Dairesi için rapor kaleme aldı:

> Profesör Biagio Pace'nin kapsamlı raporu, o dönemde Türkiye ile ilgilenen İtalyanların garip düşünce tarzını gösteren güzel bir örnektir. Araştırmacı, Türklerin İtalya'ya duydukları sempatinin, İtalyan askerleri buna layık olmayı sürdürseler de, pek koşulsuz olmadığını kesin olarak belirtir: "Nasıl bugün Yunanlara karşı örgütlenip savaşıyorlarsa, yarın da bize veya efendi sıfatıyla Anadolu'ya yerleşmek isteyecek herhangi bir devlete karşı aynı biçimde saldıracaklardır."
>
> Ayrıca Türklerin, kendi egemenlik haklarına saygı gösterilmesi koşuluyla, ekonomik ödünler vermeye hazır olduğunu ve "işgal edilen yerlerin şiddet kullanarak elde tutulmasının" düşünülemeyeceğini dürüstçe sözlerine ekler. Dahası, "Türkün, özellikle Rumlar ve Ermeniler ile karşılaştırıldığında, efendilik ve dürüstlüğüyle, kendisine yaklaşan herkeste bırakacağı hoş kişisel izlenimi" belirterek, işi sevimsiz karşılaştırmalara kadar götürür.
>
> Sonuçlar iyice şaşırtıcıdır: Az önce kendi yazdığını unutan Pace, yalnızca özel ödünler elde edilmesinin hedeflenmesini önermekle kalmaz, jandarma, gümrükler, bürokrasi ve medreselerin denetiminin de ele geçirilmesine çalışılmasını öğütler. Daha kötüsü, Anadolu'dan ayrı bir bölge gibi göstermek amacıyla, Antalya çevresindeki bölgenin tarihi adı olan Karamanya'nın yeniden kullanılmasını önerir. Profesör, Fransızların Kilikya'da (Çukurova) buna benzer bir şey yapmaya çalıştıklarına dikkati çekmektedir. Bu doğruydu, ama hiç olmazsa Kilikya, Ermenilerin (konumuz, haklı ya da haksız olmaları değil) Küçük Ermenistan adıyla sahiplendikleri bölgeye tekabül ediyordu ...[1028]

Mustafa Kemal, Nazilli'deki Erkân-ı Harb Binbaşısı Nazım'a şifreli telgraf gönderdi. İtalyanlara herhangi bir taahhüt vermeksizin elde edebildiği askerî levazımatın kâr olacağını ve fakat Sivas'taki İtalyan askerî mümessillerle vuku bulan görüşmeler, *İtalyanlardan bir şey beklemenin ma'nâsızlığı*nı göstermektedir diye yazıyor:

> 1- Hâzırlığımızı tamamen ikmâl etmeden, yapılacak taʿarruzun netîcesinden emîn olmadan harekât-ı taʿarruziye icrâsı fikrinde değiliz. Esâsen mevsimin kış olması taʿarruz harekâtı[nı] daha ziyâde işkâl eder. Şimdilik cebhenin fennî bir sûretde tahkîmâtına devâm ve nikât-ı mühimmenin takviye-i tahkîmâtına ihtimâm olunması, yalnız mıntıkayı iyi bilen, baskınlarda, çete muhârebâtında temeyyüz eden kahramân

---

1025 *USSME*, E3-2/4; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 176.

1026 *USSME*, E3-21/4 & E3-26/5; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 176.

1027 *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1645-7744; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 199.

1028 Affari Politici (AP), 7737, *Özel-Küçük Asya'daki Durumumuz-Doğu Osmanlı Topraklarında Prof. Biagio Pace'nın Yürüttüğü Bir Misyon Üzerine Raporu*; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 81-82.

mücâhidlerimizden tertîb olunacak millî-baskın müfrezeleriyle düşmanın gerilerinde faʿâliyet gösterilmesi ve izʿâcâtda bulunulması ve Teşkîlât-ı Millîye'nin işgâl mıntıkasına idhâl ve tevsîʿi en muvâfık addedilmekdedir.

2- İtalyanlarla temâs mes'elesine gelince, Hey'et-i Temsîliye, İstanbul Mümessilliğinden Sivas'a sûret-i mahsûsada gönderilmiş me'mûr-ı siyâsî ile temâs etdi. Aʿzamî menâfiʿ mevzûʿbahis oldu. İtalyanlardan bir şey beklemenin maʿnâsızlığı anlaşıldı. Bunlar sırf inkişâf-ı iktisâdî nokta-i nazarından Antalya'da duruyorlar. Fakat İzmir'den Yunanlılar, Adana'dan Fransızlar çıkmayınca bunlar da Antalya ve havâlîsinden çıkmayacaklardır. Binâenaleyh kendileri vazʿiyet-i umûmiyeye tâbiʿdir. Bunların fazla kuvvet çıkarmalarına karşı aslâ hareketsiz durmamalıdır. Bir kere mahallî ahâlî ve civâr halk şedîden protestolara devâm eylemeli ve bu gibi çıkmış olan fazla kuvvetlerine karşı münâsib fırsatlar gözedilerek müsellahan taʿarruz dahi edilmelidir. Bu maksadla da Teşkîlât-ı Milliye vakt ü zamanıyla tevsîʿ ve takviye olunmalıdır. Zât-ı âlîniz İtalyanlarla temâs edebilirsiniz. Hiçbir vaʿadde bulunmamak şartıyla elbise ve techîzât elde edebiliyorsanız fırsatı kaçırmazsınız.

3- Tarafımızdan bildirilen husûs Aydın'a Türk, Fransız, İngiliz muhtelit kuvvetleri çıkarılacağına dâir idi. Fakat bilâhare bizim kıtaʿâtı daʿvetden sarf-ı nazar eyledikleri ve ihrâc olunan Mü'telifîn kıtaʿâtının İzmir'de kaldığı anlaşılmış ve buna sebeb olarak da Fransa ve İngiltere efkâr-ı umûmiyesinin artık hâricde kan dökmek aleyhinde oldukları bulunduğu da taʿayyün eylemişdir.

4- ~~Aydın cebhesinin tevhîd-i idâresini deruhde buyurmuş olan Hey'et-i Temsîliyemiz aʿzâsından Mîralay Refet Bey'in bir iki gün için İstanbul'a gitdiğini ve tekrar cebheye avdet edeceğini bilvâsıta istihbâr eyledik. Nazilli'ye teşrîflerinde vazʿiyetden kendilerinin haberdâr edilmesi ve nâmına buradan yazılmış olub alamadığı şifreler varsa onların da tevhîdi ile kendisine verilmesini ricâ ederiz~~. Hey'et-i Temsîliye nâmına Mustafa Kemal[1029]

Sabık Sadrazam Damad Ferid Paşa'nın *Jön Türk* olmaklığı sebebiyle engellediği Prens Sabahaddin, *Meran* nam İtalyan askerî vapuruyla İstanbul'a muvasalat etti. Padişah yaveranından Kemalist ajan Bahriye Kolağası Fahri (Engin), Sabahaddin'i istikbal etti.[1030]

10 Aralık 1919. Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi kararı:

Prens Sabahattin Beyefendi ile görüşmenin, anlaşmanın muvafık olduğu, Garbî Trakya'nın Şarkî ile müttehiden Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti dahiline girmesine nizamnamemizin muhalif bulunduğu ve bu babda mehâzîr-i azîme de olduğu, Hindistan Cemiyet-i İslâmiyesi ile temas için zevât-ı mu'temedenin gönderilmesinin muvafık olduğu, İngilizlerle tarafımızdan temasın aranması muvafık olmadığı [..][1031]

8 Kasım tarihli Fransız istihbarat raporuna göre Prens Sabahaddin, *İtalyanlara eğilimliymiş ve onların bir ajanıyla temastaymış. İtalyan ajanları Mustafa Kemal nezdinde de Sabahattin Bey'i mebusluğunun, hatta sadrazamlığının desteklenmesi için çalışıyorlarmış*.[1032]

11 Aralık 1919. *Scialoja'nın 26 Kasım tarihli bir telgrafına ilişkin olarak 11 Aralık 1919'da Maissa yeni Dışişleri Bakanı'na şu "Çok gizli" telgrafı göndermiştir (AP7736 3868/774 C): "Mustafa Kemal'in hangi tarihte ajanlarını Roma'ya gönderme talebinde bulunduğunu ve talebini size iletmek için hangi yollara başvurduğunu bilmem yararlı olacaktır". Belki de bu misyonla ilgili olarak 2 Aralık'ta Elia "yazamayacağı şeyleri" bildirmek için Roma'ya gelmek istediğini MAE'ye* [İtalya Hariciye Nezâretine] *duyurmuştur (AP7736 924 R; bkz. ayrıca AP 7736 29018 ve 31793…). Maissa'nın kurul ve Mustafa Kemal arasında yapılan görüşmelerin esas aracısı olmadığını, ancak tam tersi, bunlardan sonradan haberdar edildiğini gözlemlemek ilginçtir (bkz. örneğin AP 7736 32337, Sforza Maissa'ya, 25 Kasım)*.[1033]

1029 T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türk Diplomatik Arşivi Belgelerinde Millî Mücadele Diplomasimiz (1919-1920)*, 2023, s. 496-497.

1030 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 150, dipnot 304.

1031 Bekir Sıtkı Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, 1974, s. 73.

1032 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 151, dipnot 307.

1033 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 207, dipnot 40.

11 Aralık'ta Fransız-İngiliz görüşmeleri sırasında Clemenceau'nun Venizelos'a itirazları karşısında Lloyd George'un düşünceleri şöyleydi: İtalya'nın işgal hakkı yoktu. Belki sadece sömürü hakkı talep edebilirlerdi. Aslında Lloyd George İtalyanların gerçekten kalmak isteyebileceklerini düşünmemişti. Olay, aslında İtalyanların ne istediklerini bilmemeleriydi. Sinyor Scialoja'ya şöyle söyledi: Eğer İtalya Büyük Britanya'nın bu seferberlik için harcadığı 750.000.000 sterlini finanse edebilirse, Mezopotamya'yı ve Filistin'i ve daha ne varsa ele geçirebilirdi… Onun aynı teklifi M.Clemenceau'ya da yaptığı düşünülebilir.(!!)[1034]

General Marini, Roma'da bulunan Galib Kemalî'yi (Söylemezoğlu) ziyaret etti. İtalya ordusunun *terhisi münasebetiyle elde kalan silahların uygun bir fiyatla elden çıkarılacağını* söylüyor.[1035]

İtalya'nın İstanbul Fevkalâde Komiseri Maissa, Paris Sulh Konferansındaki İtalya Murahhas Heyetine telgraf gönderdi. Maissa, 29 Temmuz 1919 tarihli Tittoni-Venizelos gizli mukavelenamesi, *İsviçre'deki Türk toplumu*nu olumsuz yönde etkilemiştir: *Bizi bağışlamadıkları bir anlaşma*.[1036]

12 Aralık 1919. Sivas Heyet-i Temsiliyesi gizli içtima ediyor. *İtalyanların Yunanlılarla anlaştığının öğrenilmesi Kasım sonlarında İtalyanların bol miktarda asker, cephane ve mühimmatı Anadolu'ya getirmeleri Heyet-i Temsiliye'yi İtalyanlara karşı daha sert davranmaya sevk etmiştir. Heyet-i Temsiliye'nin 12 Aralık'ta yapılan toplantısında, "…Aydın cephesinde büyük bir taarruzdan ziyade ufak millî kuvvetlerle baskınlar icrası ve vaziyet-i umumiye tâbi oldukları anlaşılan İtalyanlara fazla kuvvet çıkardıkları takdirde her fırsattan bil-istifade müsellâh tecavüzler yapılması…" kararlaştırılmıştır*.[1037]

İstanbul Beşiktaş'taki Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanı İttihadçı Galatalı Şevket, Sivas'taki Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal'e şifreli telgraf gönderdi. İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiseri Sforza'nın bir mümessiliyle mülakat neticesinde, Türk bahriyesinin ve jandarma teşkilatının İtalyanlar tarafından tanzim edilme imtiyazına karşılık olarak Akdeniz'deki uluslararası dengelera nazaran müstakil ve güçlü bir Türkiye'nin teessüsü için milliyetçilere müzaheret teklif edilmiştir:

Sivas'da 3. K[olordu] Kumandanlığına

Nuh Bey'e [Mustafa Kemal'e]

Arkadaşlarımdan birisine evvelce tanıdığı evvelsi gün İtalya'dan gelmiş ve İtalya Hâriciye Nezâretinin buradaki mümessili yanına tamamıyla kendi mümessili olarak taʿyîn etdiği bir zât mürâcaʿat etmişdir. Bu zât İtalya Bahr-i Sefîd'de Türkiye'nin pek kuvvetli olmasını katʿiyen taleb ediyor. Bunun için de Türkiye bahriyesiyle jandarmasının tensîkinin derakab İtalyanlara tevdîʿini ve bu husûs için şimdiden İtalya Hükûmetine mürâcaʿat edilmesi[ni] ve Türklerin kabûl edecekleri bu şerâ'ite mukâbil ne gibi şerâ'it tahtında İtalya ile dost olabileceğini ve Türkiye'ye ne sûretle muʿâvenet edebileceklerini ve bu husûs için şerâ'it-i lâzımenin tahrîren kendisine serîʿan verilmesini söylemişdir. İlâveten "Silâh, cebhâne ve para husûsunda yardım edebileceğimiz gibi sulh konferansında kuvvetli bir Türkiye'nin ibkâsını musırrâne müdâfaʿa edeceğiz" demişdir. İtalya'nın bu husûsdaki âmâl ve arzularının samîmiyet ve sıhhatine iʿtimâd ederiz. Zîrâ İtalyanlar Bahr-i Sefîd'de Yunan ve İngiliz rekâbeti karşısında elîm bir mevkiʿdedirler. Bu vazʿiyet de kuvvetli bir Türkiye ile ancak kâbildir diyorlar ve buna tamamen kâniʿdirler. Cevâbınızın her şeye takdîmen tesrîʿini ve dermeyân edilen şerâ'it miyânında

---

1034 *Documents on British Foreign Policy*, 2, s. 734; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 134.

1035 Söylemezoğlu, *30 Senelik Siyasî Hâtıralarımın Üçüncü ve Son Cildi*, s. 250; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 315.

1036 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 81.

1037 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 200. "İtalyanlar yeni kuvvetler getirmemişler, sözü edilen baskınlar da yapılmamıştır.

> silâh, cebhâne, para gibi mevâdın da ilâvesini ricâ ederiz. İsa [Şevket Bey] Çanakkale Mevkiʿ-i Müstahkem Kumandanı Mîralay Şevket[1038]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral John de Robeck, Lord Curzon'a telgraf gönderdi: İttihadçı Azmi, *son olarak İtalyanlarla Rodos'taydı ve onların koruması altında Antalya'ya karaya çıktı*.[1039]

> Gerek Fransızların gerekse İtalyanların en çok başvurdukları hilelerden biri, resmi olarak askeri değil de spor amaçlı silahları ihraç etmeleridir. İtalyan hükümeti, düşük potansiyelli tabancalar dışında bu tür ticaretin yapılmasına ilişkin izin verdiği iddialarını reddetmiştir. Başka bilgilere göre İtalyan şirketi Pilloni, 650.000 "cartridge sporting cases" [sporcu mermi/fişek kovanı] ve 500.000 "percussion caps" [müsademe kovanı] tedarik etmiştir. Bunun sonucunda Derby, Paris'ten bu işi sonlandırması için İtalya'ya talepte bulunulması konusunda Curzon'a Fransa ile birlikte hareket etmesi talebinde bulunmuştur. Bu silahları satmak için bazı İngiliz şirketlerinin düzenli lisanslara sahip oldukları bir olgudur. Bu nedenle *Foreign Office*, lisansları iptal etmenin ve bununla birlikte herhangi bir şirketin Türkiye'ye herhangi bir tür silahın ihracatını yapmasına izin veren her türlü ruhsatın geri alınması talebinde bulunulmasının uygunluğu üzerinde çalışmalar yapıyordu. 12 Aralık 1919'da Curzon, silah trafiğine ilişkin yürürlükte olan anlaşmaları İtalyan hükümetine hatırlatması için Buchanan'a yazmıştır. Bunu bir dizi resmi uyarılar izlemiştir.[1040]

"Il Tempo" gazetesi, birkaç yüz bin kişinin mücadele ettiği Türk milliyetçi hareketinin, doğrudan Müttefiklere karşı olmadığını yazdı.[1041]

13 Aralık 1919. *İtalyanlar, kendi bölgelerindeki türkleri, yunan kesimine saldırmıya kışkırtmaktadırlar. Örnek olarak, İzmir'deki yunan yüksek komiseri Stergiyadis'in, Dışişleri bakanı Politis'e çektiği, 9 aralık'ta cereyen eden bir hâdiseye, İtalyan kesiminden gelen türklerin demiryolunu bombalamış olmalarına dair 13 aralık 1919 tarihli telgrafını gösterebiliriz. Komiser, güvenilir kaynaklardan aldığı bilgiye göre, sözü geçen tahribatın, italyanların bilgisi dahilinde ve türklere bu iş için verdikleri bir topla yapıldığını bildirmektedir. Buna rağmen, diye ilâve ediyor, "İtalyanlarla herhangi bir çatışmadan kaçındık"*.[1042]

15 Aralık 1919. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral John de Robeck, Hariciye Nâzırı Lord Curzon'a telgraf gönderdi. Buna göre; *Padişah, sadece kendi durumunu ve görüşlerini ifade etmek için gayri resmi bir toplantı yapmak istediğini ilet*miştir. *Robeck'in daveti kabul etmesi halinde diğer Yüksek Komiserlerin de aynı şekilde davet edileceği bildirilmiştir. İngiliz ve İtalyan Yüksek Komiserleri böyle bir toplantının yararlı bir amaca hizmet etmeyeceği fakat bir zararının da olmayacağı kanaatinde varırken, Fransız Yüksek Komiseri görüşmenin hiçbir neticeye ulaşmasa da Türklerin her türlü yorumuna neden olacağını, bunun da zararlı olacağını ileri sürerek görüşmeye karşı çık*maktadır. *Fransız görüşü ağır bastığından İngiliz ve İtalyan Yüksek Komiserleri de fikirlerini değiştirerek Padişah'la toplu ya da ayrı görüşme yapılmamasına karar verdiler*.[1043]

İtalyanlar, Yunan askerleri tarafından 15 Aralık 1919'da yaralanan *askerleri nedeniyle Yunanlıları protesto etmişlerdir*.[1044]

1038 T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türk Diplomatik Arşivi Belgelerinde Millî Mücadele Diplomasimiz (1919-1920)*, 2023, s. 497-498.

1039 FO, 71/161560; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 197, dipnot 24.

1040 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 262.

1041 Il Tempo, 12 Dicembre 1919; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *İtalyan Kaynaklarında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Hakkında İlk Haberler*, 2023, s. 30, dipnot 107.

1042 Dimitri Kitsikis, *Yunan Propagandası*, 1964, s. 72-73.

1043 FO, 371/4161, 163881; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 436-437.

1044 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 189.

Sivas'taki Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal, İstanbul'daki Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanı İttihadçı Galatalı Şevket'e şifreli müstacel telgraf gönderdi. Aydın'daki Kuvâ-yı Milliyenin teslihatında İtalyanlarla yazılı olarak değil de şifahen temas kurulup anlaşmayı varılmasını istedi:

Dersaâdet Çanakkale Mevkiʿ-i Müstahkem Kumandanı Şevket Beyefendi'ye

C. 12/12/[13]35

1- Türkiye bahriyesi ile jandarmasının şimdiden İtalyanlara tevdîʿine İngilizlerle Fransızlar mümânaʿat etmeyecekler midir? Böyle bir mümânaʿata karşı İtalyanların kuvve-i istinâdiyesi nedir?

2- Türkiye ile dost olmak için haksız yere taht-ı işgâlinde bulundurulan arâzîmizden çıkmak birinci şartdır. Tabîʿî İtalyanların Antalya'yı işgâli İzmir ve Adana işgâlleri ile sıkı sıkıya alâkadârdır. Binâenaleyh bu muvakkat işgâlleri bertaraf etdirmek için İtalya'nın kullanacağı mü'essir vâsıta nedir?

3- Hiçbir taʿahhüde girmeden Aydın cebhesine esliha, cebhâne, techîzât verdirilebilirse pek iyi olur. Şu kadar ki bu su'âllere aslâ tahrîren [cevap] verilmemeli, o adam emîn ve ketûm ise şifâhen teblîğ edilmelidir. Hey'et-i Temsîliye nâmına Mustafa Kemal[1045]

17 Aralık 1919. İtalya Berlin Büyükelçiliği Siyasi Komiseri Bordonaro, Roma'ya Hariciye Nezâretine telgraf gönderdi. Belirttiğine göre *Talat ve Enver paşalar, Alman generallerinden Bolşeviklere, hatta İtalyanlara kadar, dünyada İngiliz çıkarlarına zarar verebilecek herkesle bir olup komplo hazırlıyor ya da hazırlamaya çalışıyorlar*.[1046]

İtalyan ajanlar ve Türkiye'nin müstakbel yöneticileri arasındaki ilişkiler asla kolay olmamıştır. Türk ulusalcılar, rahat muhatap değillerdi. Çok belirsizlikler olsa da Rus Bolşeviklerle ilişkilerinin özü artık bilinmekteydi. İç farklılıklar daha az açık ve az çözülebilirdi. Bu nedenle Kemalist Hareket'in büyük Enverci-Bolşevik aksının eki olduğu sanılmaya devam ediyordu.[1047]

Galib Kemalî'nin (Söylemezoğlu) beyanatı, *Giornale d'Italia*da neşredildi. Galib Kemalî, *Türkiye'nin makul bir süre içerisinde kendisine ne tür bir barışın öngörüldüğünü bilmeye hakkı olduğunu* belirtmiş *ve savaş öncesi Osmanlı İmparatorluğu'nun federal bir devlet olarak yeniden düzenlenmesini önermiştir*.[1048]

18 Aralık 1919. Sivas Heyet-i Temsiliyesi lideri Mustafa Kemal, Konya'daki 12'nci Kolordu Kumandanı Miralay Fahreddin'e (Altay), mektub gönderdi:

12. ci Kolordu K. Fahrettin beyefendiye

1045 T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türk Diplomatik Arşivi Belgelerinde Millî Mücadele Diplomasimiz (1919-1920)*, 2023, s. 498.

1046 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 78.

1047 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 201-202.

1048 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 186-187. 17 Aralık 1918 tarihine avdet et. Ali Fethi (Okyar) ve Mustafa Kemal, "Türkiye Birleşik Devletleri" mefkûresinden bahis açmışlardı. Mustafa Kemal, 17 Aralık 1918'de federatif bir siyasî sistemi çözüm telakki ediyordu. M. Kemal'deki federatif düşünceyi, Talat'a gönderdiği 20 Şubat 1920 tarihli mektubunda da görüyoruz. Yıllardır istikrar var. Mustafa Kemal'in federasyon fikrinden cayması ve ulus-devlet modelinde karar kılması, yurtdışı yardımlarıyla ve baskılarıyla alakalıdır kanaatindeyiz. Hılafet-saltanatlı federasyon, hiç şüphesiz, Müttefikler için büyük bir siyasî tehdid odağı olacaktı. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Rumbold'un Curzon'a gönderdiği 17 Ekim 1922 tarihli raporunda, şu çarpıcı ifadelere yer verilecektir: "Barış Konferansından önce İstanbul Hükümetinin sahneden çekilmesi belki hayırlı olacaktır, yoksa Padişahın durumu ciddi sorun yaratacaktır. Misakı Milliyi gerçekleştirmek Türklerin ilk hedefidir. Ondan sonra federal esasa göre Türk İmparatorluğunu diriltmeyi ve İslam hegemonyası kurmayı düşünen bazı liderler vardır. Bunlar İngiltere'nin Doğu'daki durumunu çökertmek arzusundadır." Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, 2005, c. 5, s. XLVII-XLVIII.

Muhterem Kardeşim,

Şemsettin Bey den sonra Hüseyin Beyin de Sivas a gönderilmesi sureti ile teyidi revabıt ve uhuvette izhar buyrulan asarı samimiyeye teşekkür ederim. Şemsettin Bey son günlerin istilzam ettiği müzakerat ve mukarrerat hakkında zatı biraderlerine arzı malumat eylemiştir. Hüseyin Bey de Suriye ve Ermenistan Fevkalade Komiseri iken İstanbul Tariki ile Paris Sulh Konferansına giden Fransuva Jorpiko nun Heyeti Temsiliye ye mülaki olmak üzere Sivas a gelmesindeki sebebi izah edecektir. Bu mülakata ait bir hülasa şifre ile takdim edildiği gibi, bir suret te Hüseyin Beye takdim edilmiştir. İtalya nın Fevkalade Komiseri Mösyö Malis akdemce bazı mütaalatını mektupla bildirdiği gibi, bu defa da Sivas a bir memuru mahsus göndererek, tarefeyn için bir zemini itilaf araştırmayı tevessül etmiştir. İngilizlerin Erzurum ve Kars havalisinde mümessili iken tanıştığımız ve ahiren Harbiye Nazırlarının daveti üzerine Londra ya giden Kaymakam Ravlinson bu defa İstanbul a avdet etmiş ve görüşmek üzere Sivas a gelmek istediğini Trabzon daki mümessilleri vasıtası ile bildirmiştir. Mümaileyh Ravlinson Londra ya hareket edeceği sırada Erzurum da veda etmek üzere görüşmüş ve "Avdetimde daha musait şeriat [*şerait*] dahilinde görüşebileceğimizi ümid ederim" demişti. İstanbul da alelumum Şarkta ki İngiliz Memurini Siyasiyesinin Türkleri tanımakta ve Türkiye hakkında takib ettikleri siyasette yanlış yolda gittiklerini ve bunda İstanbul muhiti ile Osmanlı Hükümeti Merkeziyelerinin muzir saik teşkil eylediklerini ilave etmiş idi.

Amerika Heyeti Tahkikiye Reisi General Harbord Sivas ta uzunu zadıya vuku bulmuş olan mülakatımızda müşarünüleyhin ve Şark ta bulunan bütün Amerikalıların lehimizde olduğu anlaşılmış ve ahiren alınan mevsuk malumat Harbord raporunun lehimizde yazıldığına ait bulunmuştur. Yalnız Amerika ahalisinin senelerdenberi aleyhimizde işittikleri propagandanın tesirinden suhuletle kurtarılamıyacakları itiraf olunmuştur. Avrupalıların Türkiye hakkındaki tashihleri memleketimiz üzerinde ve azami derecede ve daimi ve emin bir surette menfaatlerinin temini merkezindedir. Menfaatlerine muvafık zemin ihzar ve temini için istinat etmek istedikleri sebeb ve bahaneler Hükümeti Osmaninin aczi ve ekalliyetlerin siyaseti için teminat ve içtima edecek olan Meclisi Mebusan, millete istinaden vakur, bir vazı azimkar alırsa, millet de vekillerine cidden mesnet olabilecek tam bir vahdet gösterirse düştüğümüz girvei izmihlalden kurtulabileceğimize emniyetim vardır. Milletimizi mevcut makus ve muzır cereyanlar arasında selabetli bir kitle halinde tutabilmek herşeyden evvel zatıbiraderileri gibi kıymetli, hamiyetli kumandan arkadaşlarımızın himmet ve fedakarlıklarına muallaktır.

Rüesayı Memurini Mülkiye nin ekseriya mütelevvin olduklarını tecrübe göstermiştir. İçlerinden en hamiyetli olanlar bile daima askeri kumandanlara imtisalden başka birşey yapmamıştır. Şayanı şükür ve mahmettir ki bugün bilaistisna tekmil kolordu kumandanları arkadaşlarımız büyük bir hüsniniyetle tabiisi vatan noktasında içtihatlarını tevhid etmiş ve milleti müşekkel bir hale ifrağ için alicenabâne ve azimkârâne bir surette çalışmaktadırlar. Benim ve elyevm beraber bulunan Rauf Bey, Bekir Sami Bey gibi arkadaşlarımızın pek dikkatli olarak çalıştığımız esaslı nokta, bütün mesaimizin arkadaşlarımızın noktai nazarlarına mutabık ve efkarı umumiyei milliyemiz muhassalasına muvafık olmasıdır. Buna rağmen Hüseyin Beyin esnayı rahde bazı kimselerden bizim hiçbir vakit hatır ve hayalimizden geçmemiş ve geçmiyecek olan muzir fikirler propaganda edildiğini söylemesi cidden teessürümüzü mucib oldu.

Meselâ Diktatörlük gibi... Bu fikrin nekadar bimana olduğu erbabı izanca suhuletle takdir olunur. Bir de bu hususta zerre kadar şüphe ve tereddüde düşmüş erbabı namus ve hamiyet için Heyeti Temsiliye ye fiilen dahil olarak teşriki mesai etmek ve tavır ve kontrol etmek daima mümkündür. İstanbul da bulunan zevatı aliyenin serbest olanlarını, Ahmet İzzet Paşa vesaireyi davet ettim. Fakat bu gibiler hayatını tehlikeye koymak istemez, huzur ve refahını feda etmez ise ne yapılır? Memleket ve milletin içinde bulunduğu elim şerait ayakıbımız düşünülecek olursa vahdeti milliyeyi, ahengi mesaimizi haleldar edecek kıylükale sebebiyet verenler hakkında ne hüküm verilmek lazım geleceği kendi kendine taayyün eder.

Heyeti Temsiliye, kariben Kayseri, Kırşehir üzerinden Ankara ya oradan da Eskişehir kurbunda (Seyitgazi ye) gidecektir. Bu intikali henüz mahrem tutmaktayız. Maksat Eskişehir de temin olunacak içtimai mebusana temas edebilmektir.

M. Kemal[1049]

[1049] Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, 1970, s. 197-200. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

19 Aralık 1919. Felice Maissa, Roma'ya Dışişleri Bakanlığına ve Paris'deki İtalyan mümessilliklere telgraf gönderdi: *Mustafa Kemal'in amacı, yeni milletvekillerini İstanbul dışında Anadolu'nun herhangi bir kentinde toplamak*tır. *Müttefiklerin kontrolünde olduğu için meclisin yeterince serbest çalışamayacağından ve milletvekillerine karşı şiddet kullanılmasından çekindiği için Anadolu'da bir yerde toplanmasını iste*mektedir. Meclis-i Mebusan, *Anadolu'daki şehirlerin bir kısmı Yunan işgalinde olduğu için toplanamayaca*ktır. Diğer şehirler de *şehircilik problemleriyle karşı karşıya*dır. Meclis içtimaına *en uygun yerler olan Sivas ve Ankara da ordunun idaresi için zorluklar yarat*maktadır.[1050] Diğer bir deyişle Maissa, Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da içtima etmesine taraftardır.[1051]

20 Aralık 1919. İtalya Hariciye Nezâreti Müsteşarı De Martino'nun muhtırası: *Tüm olup bitenler Fiume (Rijeka) ve Adriyatik sorununun zaman yitirilmeden çözülmesi gerektigini bir kez daha göstermektedir; yoksa her sorun karşısında ellerimiz bağlı olacaktır*.[1052]

De Martino tarafından hazırlanan memorandumda kısaca şu çözümler öneriliyordu:

- Öncelikle Türk bölgelerinde Osmanlı hâkimiyeti;

- 1917 Anlaşmaları'nın temeli üzerine İtalyan "imtiyaz bölgesi";

- Boğazların serbest bırakılması;

- İtalyan "bölgesinde" olduğu kadar Fransız ve İngiliz "manda"larında da 3 müttefik arasında ticaret ve gümrül eşitliği;

- Hicaz'ın tam bağımsızlığı.[1053]

21 Aralık 1919. Dahiliye Nezâreti, Antalya Mutasarrıflığına telgraf gönderdi. İtalyan Konsolos *Ferrante'nin nişanının olup olmadığını* soruyor. Mutasarrıflık, Ferrante'nin nişansız olduğu cevabını veriyor. Bunun üzerine Dahiliye Nezâreti, Hariciye Nezâretine telgraf gönderiyor, *hayrhah-ı saltanat-ı seniyeden olmasından dolayı Ferrante'yi münasip bir nişanla taltif etmenin mümkün olup olmadığını* sual ediyor.[1054]

22 Aralık 1919. Berlin'deki Talat, Mustafa Kemal'e mektub gönderdi:

22 Kânunuevvel 1919

Memleketin âtisini ben şu yolda görüyorum.

Avrupa, mevàd-ı iptidaiyyesi gayet zengin olan Rusya'dan uzun müddet istifade mümkün olamıyacağını yakinen bildiği için bu zararını imkân nisbetinde Türkiye'den telâfi etmeğe çalışacaktır. Düvel-i İtilâfiye'nin Türkiye üzerinde besledikleri bütün amâl ve makasid-ı siyasiyeden sarf-ı nazar yalnız şu maksad-ı iktisadíleri bile arzu ettiğimiz şekilde hür ve müstakil bir Türkiye'nin vücuduna mâni olacaktır. Binaenaleyh bizlerle aktedecekleri muahede-i sulhiyede kendileri için birçok esbab-ı müdahale bulunacak ve şerait-i sulhiyye iktisaden memleketimizden a'zâmî istifade etmelerine müsaid birçok mevadı haiz bulunacaktır. Elimizde kalacak yerlerin menabii kesîr olmakla beraber bu şerait dahilinde memleketin esbab-ı terakkisini te'min etmek mümkün olamıyacaktır. Sulhun tahdid edeceği Türkiye Avrupa'nın bu gayesine sed çekebilecek derecede kuvvet olmıyacaktır. Binaenaleyh bu kuvveti hariçte aramak ve muavin kuvvetler vücuda getirmek

---

1050 *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1643-7737; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 200. "İtalyanların en çok ilgilendiği konu, meclisin yeniden açılacak olmasıdır."

1051 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 78.

1052 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 89-90.

1053 *Archivio Nitti* (AN), 148-1816 & 1823-L, De Martino'dan Scialoja'ya 20 Aralık 1919 tarihli iki muhtıra; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 146.

1054 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 124. "Hâriciye Nezareti'nin ne cevap verdiğini bilmiyoruz." Çelebi, işgalci devletin konsolosuna nişan verilmesi gündemini tenkid ediyor fakat Çelebi nedense hükümette Heyet-i Temsiliye destekli Ali Rıza Paşa Kabinesinin yer aldığını belirtmiyor.

icap eder. Bunu ben iki büyük muhitte aramak ve kuvvetli bir teşkilât yapmakta görüyorum. Bu kuvvetin biri vâsi Türk âlemi, ikincisi de İslâm âlemidir. Türk âleminde şimdiye kadar hiç işlenmemiş olan Türkistan bizim için gayet esaslı bir saha-i mesaidir. Bu sahada dahildekilerin doğrudan doğruya çalışması hem müşkül, hem de tehlikelidir.

Teşkilât-ı esasiyye vücuda getirdikten sonra maddi ve manevi surette muavenet kabil olabilir. Bu teşkilât'ı esasiyeyi yapmak için rüfekadan bazılarının o havaliye giderek çalışması iktiza ediyor. Bugün üzerimize düşen vazife, mazideki umumî ve hususî hatiyyatı unutarak geniş bir fikirle herkesin kabiliyetinden a'zami istifade ve bu suretle gaye-i umûmîyi te'mine çalışmak olmalıdır. Ben Enver Paşa'yı gerek İslâm âlemindeki nüfuz ve ehemmiyeti ve gerek azim ve metaneti ve gerek şerait-i hazıra dahilinde uzun müddet memlekete avdetinin gayr-i mümkün bulunması dolayısiyle o havalide çalışabilecek mühim bir uzuv telakki ediyorum. Binaenaleyh bazı rüfeka ile kendisinin Türkistan, Azerbaycan ve şimalî Kafkasya'da derece derece çalışmaları takarrür etmiş ve o semte müteveccihen hareket etmişlerdir. Ancak hâvali-i mezkûrede çalışabilmek için Bolşevik'ler ile anlaşmak zarûrîdir. Bolşevikler Rauf Bey'ce de ma'lûm olduğu vechile (Brest Litovsk) muahedesi esnasında vâsi bir Sovyet İmparatorluğu gayesini takip ediyorlardı. Eski Rusya imparatorluğu dahilinde -ki bunda Finlandiya, Litvanya, Estonya, Ukrayna, Polonya, Kafkas ve Türkistan da dahil idi- Sovyet teşkilâtı yapıp bu teşkilatı Petersburg veya Moskova'ya rabt etmek ve bu suretle eski Rus imparatorluğunu, başka bir kisve altında, ihya etmek arzusunda bulunuyorlardı. Bugün Bolşevik'ler bu fikirlerinden bazı fedakârlıklar yapmışlardır. Eski Rusya imparatorluğu dahilinde teşekkül eden muhtariyet ve istiklâliyetleri tanıyacaklarından bahs ediyorlar. Buradaki Bolşevik rüesası ile hal-i temastayım. Şimdiye kadar mahbus bulunan (Radek) ile defeat ile görüştüm. Ve bâlâda zikrettiğim esaslar dairesinde çalışmak üzere (Lenin) nin tasdikine ta'likan anlaştım. (Radek) in tahliyesi ve tayyare ile Moskova'ya gidebilmesi için Almanlar nezdinde pek çok çalışarak muvaffak oldum. Ve başka bir nam altında esbab-ı seyahatini temin ettim. Bundan dolayı (Radek) ve burada bulunan Bolşevik'ler bize medyunu şükrandırlar. (Radek) Bolşevik'ler hükûmetinin şark mesaili mütehassısı olduğundan mukarreratımızın merkezce kabul edileceğini suret-i katiyyede temin ediyor.

İkinci saha-i mesainin âlem-i islâm olduğunu söylemiş idim. Türkistan teşkilatı Efganistan vasıtasiyle Hindistan'da çalışarak Hindistan âleminde bir tesir yapabilir ve Devlet-i Aliyye ve Hilâfet-i İslâmiyye lehinde kuvvetli bir cereyan uyandırabilir. Araplar mütârekeden sonra tamamiyle inkisar-ı hayale uğramışlardır. Fransızlar ile İngilizler arasında (1916) tarihinde akt edilen mukavelename [Sykes-Picot] Arabistan'ı tamamiyle parçalayıp kuşa benzetiyor. Ve müstakil Arabistan'a kıt'a olarak çölden başka hemen hiç bir şey bırakmıyor. Emir Faysal'ın maiyyetinde bulunanlardan biri İsviçre'de bize mensup bir zat ile olan mülakatında Arap gençlerinin maziyi unutarak Türkler ile eski Almanya veya Avusturya, Macaristan gibi birleşmek ve beraber çalışarak itilâfçıların istilâsına mâni olmak fikrinde olduklarını söylemiş ve Mustafa Kemal Paşa ile tesis-i münasebet arzusunda bulunduklarını ilâve etmiştir. Sulh şeraitinin müzakeresi sırasında Arapların Türkler ile birleşmek arzusunu izhar etmeleri ve bu babta haklı tezahüratta bulunmaları nüfûz-u hilâfetin o havalide devam ve bekasını göstereceğinden fevkalâde faydalı olabilir. Dahilden vesait-i muhtelife ile bu maksadın istihsaline sarf-ı mesai olunabilir. Bu tarz ve şekl-i mesâi Rauf Bey'in gayesine ve arzusuna pek muvafik olduğundan bu hususta sarf-ı mesai edebiliyor.

Biz de harici bir teşkilât ile kendisine muavenet edebiliyoruz. Mısırlı Aziz Bey iki gün evvel Berlin'de beni buldu. Bu esas dairesinde kendisiyle uzun uzadıya görüştük. İnkisar-ı hayale uğramış, Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben yazdığı mektubu gönderiyorum. Bu zat dahilden ziyade hariçte ve bu maksad uğrunda istihdam edilebilir. Ve bu yolda çalışması için kendisine imzasız not şeklinde bir cevap verilebilir.

Ben memleket için çalışmayı şimdilik şu üç şekilde hulasa edebiliyorum. Biri dahilde, diğerleri de Türklük ve İslâmlık âleminde.

Dahildeki teşkilât-ı milliye iktidarı tamamiyle ele almalı ve muntazam bir hükümet şeklinde memleketi idare ederek sulhu akd etmelidir. Teşkilât-ı milliyenin halen hiç bir fırkayı temsil etmemesi pek muvafıktır. Ancak mevki-i iktidara geldikten sonra her ne nam ile olursa olsun Meclis-i Mebusan'da kuvvetli bir firka vücuda getirmesi zarurîdir.

Hariçte bulunan uzuvlar ile açık hiç bir münasebetleri olmamalıdır. Harp mesullerinin muhakemesi için bir divân-ı âlî teşkil etmeleri lazımdır. Bu tamamiyle ayrı bir meseledir. Bir taraftan bu cihet takip edilmekle

beraber diğer taraftan yalnız ara sıra benimle gönderilecek adamlar vasıtasıyle münasebette bulunulabilir. Mamafih arzu etmedikleri ve ahvali gayr-i müsait buldukları halde şimdilik ihtiyat etmeleri de kabul olunabilir. Esasen gerek benim ve gerek diğerlerinin vaziyet-i siyasiyeleri bugün buna müsait olmadığı gibi memleket için de zararlıdır. Takibini muvafik gördüğüm üç tarz-ı mesaiyi burada tekrar ediyorum:

Evvelâ- Dahildekilerin müstakillen çalışmaları,

Sâniyen - Hariçtekilerin âtiyen Türk ittihadı vücude getirebilmek için Türkistan'da çalışmaları ve Türkistan'ın bilâhare istiklâliyyetini te'min edebilmek için idarede askerî ve mülkî teşkilât vücuda getirmeleri,

Salisen - Arapların bugünkü me'yusiyyetinden istifade ederek ilerde bir Arap ve Türk ittihadını te'min edecek teşkilâtı vücude getirmek ve umumiyet itibariyle âlem-i islâm da lehimizde bir cereyan uyandırmak.

Bütün bu teşkilât ya şimdiden veyahut ileride Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına veyahut teşkil edeceği bir büroya rabt olunabilir. Harici teşkilatın nokta-i temasını ben teşkil edeceğimden işin ciddiyyet ve safiyyetinden emin ve askerce bir itaata intizar olunabilir.

Avrupa'da bulunduğum bir sene zarfında propaganda için yapılan teşebbüsat ve teşkilât;

1 - Lahaye'de bir Türk istihbarat bürosunun teşkili ve memleketimiz lehinde gerek Hollanda ve gerek diğer bîtaraf memleketler matbuatında neşriyat icrası,

(Tafsilat-ı lâzime Asım Bey tarafından verilecektir).

Bu teşkilât atiyen hükûmete rabt olunabilir.

2 - Amsterdam'da in'ikad eden beynelmilel Sosyalist Kongresi'nde beynelmilel sosyalistler kâtib-i umumisi (Huysmans) ile mülakat ettim. Ermeni vekayiinin suret-i cereyanını buna izah ve Müslümanların Ermeni'ler tarafından duçar-i tecavüz olduğuna kendisini iknaa çalıştım. Amsterdam'da kongreye iştirak için gelen Gürcü hükümet-i muvakkatesi reisi (Çengilli) ile de görüştüm. Ve Ermeni vekayii hakkındaki nokta-i nazarımızı kendisine izah ettim. Çengilli in'ikad eden (Bern) Sosyalist konferansında Ermeni'ler aleyhinde irad-ı nutuk ederek Türkiye'de cereyan eden Ermeni vekayiinin müsebbip ve me'sûl-i hakikîlerinin bizzat Ermeni'ler olduğuna yaptığı tahkikat üzerine kanaat-ı kâmile getirdiğini serd ve beyan eylemiştir.

(Bu babta Asım Bey tarafından malûmat-ı kâfiye verilecektir).

3 - Fransız ve İtalyanlar ile mülâkat ve müzakerat ve bunlardan hasıl ettiğim fikirler.

Gerek İtalyanlar, gerek Fransızlar atiyen idareyi ellerine alacaklarını muhakkak gördükleri Jön Türkler ile şimdiden hüsn-ü münasebete girmek ve kendilerini İngilizler nezdinde müşkül bir bir mevkie sokmamak şartiyle bizlere mümkün olan muaveneti yapmak arzusundalar. Ancak bugün açıktan fi'lî bir harekette bulunmalarına imkân olmadığı gibi esasen vaziyet-i siyasiyeleri de buna müsait değildir. Bu hususta bize İtalyanlar, Fransızlardan daha müsaadekâr davranıyorlar. Buradaki İtalyan delegesi vasıtasiyle İtalya Hariciye Nezareti müsteşarı Kont Sforza ve dolayısiyle İtalya hükûmetiyle her vakit temas edebiliyorum.

Cavit Bey de evvelce bizde (Turuk-u Umûmiyye) şirketi müdürü iken elyevm (İ'marât ve Te'sisat) nazırı bulunan (Lostor) vasıtasiyle Fransa hükûmeti ile temasa gelebiliyor. Mamafih bu hususat tamamiyle dahildekilerine ait olduğundan biz yalnız dahildekiler lüzum gördüğü takdirde bu işde tavassut edebiliriz.... Ve icabında kendi ta'yin edecekleri zevatı bunlarla görüştürebiliriz.... Arzu ettikleri takdirde tamamiyle aradan çekiliriz.

Cavit Bey hakkındaki mütaleam:

Cavit Bey memleketin dahilde ve hariçte muhtaç olduğu bir uzuvdur. Muktedir ve namusludur. İtilâfiyûn nezdinde bizim vaziyetimizde değildir. Harbe muhalif kalmış, harp esnasında ecnebileri ve menafi-i ecnebiyyeyi âtiyen memlekete nafi olur mülahazasiyle müdafaa etmiştir. Amerika ile kat'ı münasebata aleyhtar bulunmuştur. Bu cihet Amerika sefaretince de ma'lumdur. Ermeni vekayii ile de alakâsı yoktur. Hakkında verilen hüküm hilâf-ı vicdan, kanun ve usuldür. Herhangi bir şekilde ileride Divân-ı Âlice muhakemesi icra edilmek üzere bu hüküm geri alınabilir.

Asım Bey'in avdetinden evvel mümkün ise Küçük Refet [*Bele (ÖFA notu)*] Bey'i veyahut o derece tanıdığım birisinin İsviçre veya Almanya'ya gönderilmesini ve bu mesail hakkında teati-i efkâr edilmesini pek arzu ederim.

Bu zat aynı zamanda sosyalist cereyanlarını da tetkik ve er - geç Avrupa muhitinde pek büyük bir rol oynayacak olan bu cereyanlardan bizlerin suret-i istifademiz hakkında da bir fikir edinebilir. Paramız yoktur. Sizden para istediğimize de zahip olmayınız. Şimdiye kadar bu işlerde bir miktar kendi paramdan sarfettirdim, Masarifin diğer bir kısmını [Karasu] nun [*Selanik Yahudisi Emmanuel Carasso'nun (ÖFA notu)*] Nesim Mazlıyah üzerindeki parasından mes'uliyyeti üzerime alarak sarf ettirdim ve atiyen de ettireceğim. Sonrasına Allah kerim.

-

Azmi Bey'i ben göndermedim, Mumaileyhin benimle hiç bir alakası yoktur. Parası kalmadığından bahisle dahile giderek bir köşede oturacağından bahsetti. Ben de münasip gördüm. Maateessüf haber aldığıma göre bu zavallı budala dünyayı velveleye vermiş ve bizim işlerimize de sekte îras etmiştir.

-

Siyaset-i dahiliyye hakkındaki mütalâatım:

Millî teşkilât rüesası mebusana girmeli, hükûmeti elde etmelidir. Kabine dahilde ve hariçte otorite te'sis edebilecek bir zatın riyasetinde ve ekseriyyeti bu rüesadan mürekkep olmak üzere teşkil edilmelidir. Ahval ve vaziyet katiyen icap ettirdiği takdirde firka-i saireden bir kaç zat da kabineye idhal olunabilir. Bence bu otoriteyi haiz zat buradan gördüğüme nazaran Mustafa Kemal Paşa'dır. Bu suretle teşekkül edecek kabine (Clemanso) nun tarz-ı siyasetini meşk ittihaz edebilir. Cavit Bey'in beyanatına nazaran bugün memlekete fenalıkları dokunan erazil-i eşhasın 31 Mart hadisesinde vücutları tahakkuk eden edanî imiş. Bu edepsizlere hadlerini bildirmek ve rezilliklerine meydan vermemek memleketin menafii iktizasındandır. Matbuatı erâzil-i nâs elinden kurtarmalıdır. Biz buna muvaffak olamadık. İnşallah siz olursunuz. Millî kuvvet buradan mütalea dermeyan edemiyeceğim bir şekilde sulh neticesine kadar muhafaza olunmalıdır. Kuvve-i milliyyeye istinad eden mütecanis bir kabinenin dahilde ve hariçte pek büyük tesiri olacağından şüphe yoktur.

Bizlere gelince istediğiniz şekle girmek, istediğiniz tarzda çalışmak arzu ettiğiniz husûsî ve umumî her türlü fedakârlığı yapmak en büyük emelimizdir. Muvaffakıyetinize bütün kalbimizle duahanız. Asım Bey parolamı size bildirecektir. Bana gönderilecek zatın aynı parola ile gönderilmesini rica ederim.[1055]

Meclis-i Vükelâ içtima ediyor. *Öğüd gazetesinin de emniyet-i dâhiliyeyi ihlâl edici neşriyatta bulunduğundan buna engel olunması için Konya vilayetine yazılmasına* karar verildi.[1056]

23 Aralık 1919. Maissa, Roma'ya telgraf gönderdi. *Osmanlı sadrazamı ve Dışişleri bakanını gittikçe daha canı sıkkın ve her zamankinden daha az samimi bulduğunu bildirdi*.[1057]

Sivas'taki 3'üncü Kolordu Kumandanı Selâhaddin (Köseoğlu), Mustafa Kemal'e şifreli telgraf keşide etti. Sivas'a vazife icabı gelen Yarbay Luigi Villari, Heyet-i Temsiliye ile temas kurmuş ve *İtalyanların Yunanîler ve Fransızlar[~~a~~] İzmir ve Kilikya'yı tahliye ederlerse derhâl Menteşe ve Antalya sancaklarını tahliye[ye] hâzır olduğunu ve imtiyâzât-ı iktisâdiye ile iktifâ edeceğini ifâde olarak bildirmişdi*r:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

1055 İlhan Tekeli & Selim İlkin. (1980). Kurtuluş Savaşında Talat Paşa ile Mustafa Kemal'in Mektuplaşmaları. *Belleten*, 44(174), s. 315-321. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

1056 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Dönemide Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 204.

1057 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 81.

İtalya Mülâzımı Villari'nin Sivas'a maksad-ı seyâhatinin istîzâhı hakkındaki Harbiye Nezâretinin 18/12/[13]35 tarih ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye 2. şuʿbe 5174 numerosuyla, cevâben yazdığım şifre ber-vech-i zîrdir: 3. K[olordu] Kumandanı Selahaddin

***

On beş gün mukaddem Dersaâdet'e Ulukışla tarîkiyle avdet eylemiş olduğu Harbiyeden Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye 2. şuʿbe 5174 numero ve 18/12/[13]35 [tarihiyle] Sivas'daki Hey'et-i Temsiliye nezdine geldiği bildirilen İtalyan Mülâzım Villari'nin maksad-ı seyâhatinin inbâsını ricâ ederim. Bu zât İzmir Tahkîk Komisyonunda kâtib-i umûmi idi. Harbiye Nâzırı Cemal

***

Sûret

İtalya Mülâzımı Villari Sivas'a vusûlünde belediyece ihzâr edilen bir hâneye yerleşdirilmiş, mûmâ-ileyh derûnunda misâfir bulunduğu hâneye İtalyan bayrağı keşîde etmiş ve eyyâm-ı mahsûsa olmamak hasebiyle esbâbı vilâyetce lede'l-istifsâr münâsib bir cevâb bulamadığından Dersaâdet'den me'zûniyet alarak indireceğini bildirmişdi. Mûmâ-ileyh tafrafürûşâne olan bu hareketi hasebiyle Hey'et-i Temsiliye ile görüşmek hakkındaki talebine hey'etce bayrağı indirmedikce kabûlde maʿzûr oldukları[nın] bildirilmesi ve iki hafta kadar hareketinden nâdim ve Sivas'da yalnız bir hafta kalmış ve nihâyet bayrağı Pazar günleri çekmek üzere indirmişdir. Hey'et-i Temsiliye ile birkaç defa görüşmüş ise de bir vaʿad te'mîn etmeyen ifâdâtından mâʿada bir şey de bulamamış ve İtalyanların Yunanîler ve Fransızlar[a] İzmir ve Kilikya'yı tahliye ederlerse derhâl Menteşe ve Antalya sancaklarını tahliye[ye] hâzır olduğunu ve imtiyâzât-ı iktisâdiye ile iktifâ edeceğini ifâde olarak bildirmişdi. Tahkîkât-ı âcizâneme göre kendisine milletin arâzîmizi tahliyeden başka bir şey talebinde bulunmadığı anlatılmış ve talebinde hiçbir şey elde edemeden geri alınmışdır.[1058]

24 Aralık 1919. Celâl Nuri'nin *İleri* gazetesi, İtalyan Dışişleri Bakanı Vittorio Scialoja'nın beyanatını neşretmiştir. Scialoja'nın belirttiğine göre *İtalya'nın Anadolu'daki işgal bölgelerinden beklentisi iktisadî menfaat temin etmektir*.[1059]

29 Aralık 1919. Bergera, Paris Sulh Konferansındaki İtalya Murahhas Heyetine rapor gönderdi. Meclis-i Mebusan genel seçiminin kendi mıntıkasında *sakin* geçtiğini bildiriyor.[1060]

30 Aralık 1919. *Mustafa Kemal, İtalyan Epope Gazetesi İstanbul muhabirinin sorularını cevapladı. Milletin isteklerinin Sivas Kongresi'nde açıkça gösterildiğini, Kuvayı Milliye'nin, isteği yerine gelinceye kadar göreve devam edeceğini söyledi.*[1061]

31 Aralık 1919. İtalya Hariciye Nezâreti, "Türkiye'nin Durumu" başlıklı muhtıranın birer suretini, Paris Sulh Konferansı İtalya Murahhas Heyetine, Londra'daki ve Atina'daki elçiliklere, Rodos'daki Ege Seferî Kuvvetleri Başkumandanlığına gönderdi: *Mustafa Kemal, İngiliz ve Fransızlara düşman*dır. *Bize karşı sempatisi de yeterince soğuk. Anadolu'yu boşaltana kadar bize dostluğundan dem vuruyor*.[1062]

Faşist Francesco Coppola'nın "Barışın Yıkılması" nam makalesi *Politica* mecmuasında neşredildi. Coppola, *La Tribuna* ve *Corriere della Sera* gazetelerini *yüksek düzeyli ahmaklık*la itham ettikten sonra kendi planını yazıyor: *Küçük Asya'da işgal edilen tüm yerleri korumak ve bir yandan Türklerle, diğer*

1058 T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türk Diplomatik Arşivi Belgelerinde Millî Mücadele Diplomasimiz (1919-1920)*, 2023, s. 494-495.
1059 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 130.
1060 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 87, sonnot 80.
1061 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 299.
1062 *USSME*, E3-16/2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 200-201.

yandan olabildiğince Fransızlarla anlaşarak İngilizlerin kendi tekeline alma manevralarına direnmek ve eşit egemenlik ya da daha doğrusu, özel ekonomik ve politik nüfuz bölgemizi almak.[1063]

Antalya Konsolosu Ferrante, mektub kaleme aldı ve Başvekil Tittoni'ye ve Hariciye Nezâreti Müsteşarı Sforza'ya mektubun birer suretini gönderdi:

> Ekselansları, bu arada saygıdeğer Fazi [ziyaret için bölgede bulunan bir milletvekili] tarafından aktarılan izlenimin tamamen gerçeği yansıttığını, yani şirketlerimizin karşılaştığı büyük zorlukların yerli öğeden değil, bilakis İtalyanlardan ve özellikle Societa Commerciale d'Oriente'den kaynaklandığını şahsınıza bildirmekten hoşnut değilim. Birçok defa Senyor Arici'nin Antalya'da bulunmasının çıkarlarımız için zararlı olduğunu bildirdim. Bu görüşü Antalya'da Societa Commerciale d'Oriente'nin müdürü ve vekili aynı Senyor Spinosa ve Coffino'dan başlayarak Antalya'da ikamet etmiş kişilerin istisnasız tamamı paylaşıyor. Bu görüşe saygıdeğer Fazi de tamamen katılıyor ve kendisinin bu durumu aktarmak istediği konusunda bilgi sahibi oldum.
>
> Fazi, en son, aktarmayı görev bildiğim olumsuz bir olaya tanık olmuştur. Milano'da Ostali Grosser ve Kaisserlian şirketi, Senyor Grosser'i buraya göndermiştir. Grosser, tadilat ve iyileştirme yapmak ve buradaki su gücünden yararlanarak bazı sanayi kuruluşları kurmak için Antalya'da bulunan değirmenlerden birini kiralamıştır. Sözleşme yeni imzalanmıştı, ancak değirmen sahibi, kendisine yapılan büyük baskılar nedeniyle bir dizi zorluklar çıkarmaya başladı ve sözleşmenin iptalini istedi. Sorun hâlâ kapanmamıştır ve bu olumsuz durumu çözebilmeyi umuyorum, fakat saygıdeğer Fazi […] bunun sorumlusu olarak D'Arici'nin bilindiğini bana iletti. Kuşkusuz, Senyor Mangano ve Rossi de karşılaşılan büyük zorlukların kimin tarafından yaratıldığını kendi şirketlerine iletmişlerdir. Senyor Mangano hektarlarca toprağa sahip çiftliğin kiralanması konusunda Papazoğlu ailesiyle anlaşmıştı. Sözleşmenin imzalanacağı gün Papazoğlu ailesi gelmedi. D'Arici'nin kendilerine daha fazla kira talep etmeleri yönünde öğüt verdiği daha sonra anlaşıldı. Bu olay, geçen Ekim'de meydana geldi. D'Arici'nin bu kişiler üzerinde etkisi, kendisinin bir yandan hem Societa Italiana dei Servizi Marittimi'nin (Denizcilik Hizmetleri İtalyan Ortaklığı) hem de Lloyd Triestino'nun temsilcisi olması, diğer taraftan buradaki tüm toprak sahiplerinin buğday ve un ihracatçıları olmaları nedeniyle, çiftlik sahipleri mal ihraç etmek istediklerinde D'Arici'nin kendilerine bu ofis içerisinde her zaman çözülemeyecek kadar çok engeller çıkartacağını düşünmelerini sağlayabilmesiyle açıklanmaktadır.
>
> Kolonide Senyor D'Arici'nin İstanbul'da himaye edildiği, ancak kendisinden korkulan bir kişi olduğu; ve bu Bakanlığın yinelenen ilgisine rağmen, ki bu ilgiden General Bongiovanni'nin buraya gelişinden sonra haberdar olunmuş, Antalya'dan uzaklaştırılmadığı, çünkü kendisinde çok ünlü finans şahsiyetlerini zora sokacak belgelerin bulunduğu ve Antalya'dan uzaklaştırılması durumunda gazeteci sıfatıyla bu belgeleri yayınlama tehdidinde bulunmuş olabileceği yönünde söylentiler yayılmaktadır.[1064]

1919 nihayeti. *Mustafa Kemal Yunanlılar'a karşı, yaklaşmakta olan Ocak 1921 saldırısı için Felâh aracılığıyla İstanbul'dan sahra topları istemişti. Bir İtalyan işadamı bu topları, kama blokları çıkarılmış oldukları için, Osmanlı Satış Komisyonu'ndan hurda fiyatına satın aldı. Toplar İtalyan şirketi Lloyd Triestino Company'ye ait bir gemiyle Anadolu'ya gönderildi. Şirketin temsilcilerinden biri, Hüsnü Bey (Himmetoğlu) aynı zamanda bir Felâh ajanıydı. Yeraltı hareketiyle İtalyanlar arasındaki bağlantıyı Hüsnü Bey sağlıyordu*.[1065]

1920

"İtalyanlar, Türk ulusal direnişinden yana olan tutumlarında öylesine ileri gittiler ki, aralarında Mustafa Kemal'le bir anlaşma olduğu izlenimi bile yaratmaya başladılar. 1920 başlarında Lloyd Trestino ve Societa

---

1063 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 69.

1064 Antalya İtalyan Konsolosluğu, no: 129; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 168-169.

1065 Nur Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul*, 2008, s. 198-199.

> İtaliana Servizi Marittimi adlı İtalyan gemicilik firmalarına ait gemilerle İtalya'dan Türk milliyetçileri hesabına getirdikleri silâh ve mühimmatı Söke, Antalya ve diğer limanlara çıkarıyorlardı. Anadolu'daki İtalyan subayları, Türklerin dostluğunu kazanmak için ellerinden geleni yapıyorlar, İngiliz meslekdaşlarını bu davranışlarıyla çileden çıkarıyorlardı. Türk milliyetçilerinin Anadolu'da İtalyanlara karşı bir cephe kurmaması da gözden kaçmıyordu."[1066]

"Anadolu Milliyetçileri ile İtalyanlar arasında, gerçek duyguların gizlendiği, gel-giderin yaşandığı ve şartların getirdiği adı konmamış bir ittifak şeklinde bir ilişki yaşandı."[1067]

> "Mustafa Kemal'in ve Milliyetçiler'in politik güçlerinin artması [..] Fransa ve İtalya'dan ve Türk-Bolşevik Rusya'nın ortak sınırının öte yakasından (Bolşevik Rusya'dan) akan savaş gereçleri sonucudur."[1068]

"İngiliz ve Fransız askeri yetkilileri, İtalyanları, *ulusalcıları* açıktan desteklemekle suçladı."[1069]

İtalyan İşgal Kuvvetleri Başkumandanı General Ernesto Mombelli, Müttefikler Silahsızlanma Komisyonu Başkanıdır.[1070]

Galip Kemalî Söylemezoğlu:

> İtalyan siyasi mümessili Kont Sforza tam bir Türk dostu idi. Bu yüksek komisere bağlı idari işlerin tedvirine de gene büyük bir Türk dostu olan Kont Kaprini memur edilmişti. /... Kaprini Girid'de Osmanlı Jandarmasma memurken Türklere çok yardım etmiş hatta Abdülhamit'ten nişan almıştı. /.../ Bu iki Türk dostunun olağanüstü çabaları sayesinde gizli teşkilatımıza ve MM grubuna mensup birçok subay ve sivil arkadaşlarımız, İtalyan hükümetinin pasaportu ile namı müstear kullanılarak İngilizlerden kurtarılıp Anadolu'ya kaçırılmıştı.[1071]

Orhan Koloğlu:

> İtalyan siyasileri ve başta Kont Sforza, İzmir için dirençte Damat Ferit ve Müdafaai Hukuk Cemiyeti ile beraber, Berlin'deki İslam İhtilalcileri ve eski İttihatcılarla işbirliğinde, Roma'daki hem İttihatcı hem de Mustafa Kemal'ci örgütlere yardımcı, Anadolu'da Harekatı Milliye yanlısıdır. Hangi tarafı tutarsa tutsun bütün Türk gizli haber alma teşkilatlarının baş yardımcısıdırlar. MM. grubundan, Enver'in İslam İhtilali örgütüne dönüşen Teşkilatı Mahsusa'sına ve İstanbul hükümetine çalışan gizli teşkilatlara kadar hepsine sızmışlardır.[1072]

Sadrazam Kırımlı Ahmed Tevfik Okday oğlu İsmail Hakkı'nın *İtalyanlarla da yakınlığı bulunuyor zira 1920 yılında Kont Sforza Anadolu'da oyunlarını tezgâhladığı sırada, milliyetçiler ile İstanbul'daki İtalyan-Türk dostluk derneği için de arabuluculuk yap*maktadır.[1073]

1066 Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1987, c. 1, s. 167-168.
1067 Mevlüt Çelebi, *İtalyan Basınında Türk Zaferi ve Başkomutan Atatürk*, 2022, s. 243.
1068 Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, 1972, s. 347.
1069 Yasemin Türkkan-Tunalı, *İspanyol Diplomatik Kaynaklarına Göre I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele'de Türkiye* [Doktora Tezi], 2016, s. 314.
1070 Nur Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul*, 2008, s. 201.
1071 Orhan Koloğlu, *Mustafa Kemal'in Yanında İki Libya'lı Lider,* 1981, s. 75.
1072 Orhan Koloğlu, *Mustafa Kemal'in Yanında İki Libya'lı Lider,* 1981, s. 77.
1073 Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 177-178.

1 Ocak 1920. İtalyanlar, Konya'da, miladî yılbaşı mucibince eğlence düzenliyor. Yılbaşı eğlencesine Konya Valisi Subhi, Konya Mevki Kumandanı (Miralay Selahaddin Köseoğlu?), Mevlevî Şeyhi (Abdülhalim Çelebi?) ve *diğer Türk davetliler* katılmışlardır.[1074]

> Ocak 1920 başlarında Konya'daki İtalyan birliklerinin mevcudu şöyleydi: Konya ve Konya'nın değişik yerlerinde 27 subay, 304 er, Dârülmuallimin binasında 250'şer mevcutlu 3 bölük, Rum mahallesinde 1 bölük, 6 makinalı tüfek, 3 polis, 1 tercüman, 20 yataklı bir hastahane, 1 sağlıkcı, 96 at ve 50 araba.[1075]

Corriere della Sera Türk yanlısı hareket karşısında temkinli bir tavır aldı: 1 Ocak tarihinde Arturo Caffi'nin bir yazışmasını daha yayımladı: yazışma bu kez İngiltere lehine ve Türk milliyetçileri aleyhine.[1076]

2 Ocak 1920. *Paris'te Nitti'nin "gerçek" kararların dışında bırakılma korkusu sürdü. Bu yüzden İstihbarat Servisleri İtalya'nın öneminin nasıl ve ne ölçüde bilindiği konusunda Nitti'yi temin etmek için az ter dökmedi. örneğin, 2 Ocak 1920'de Londra'da hiçbir sonuç elde edemeyen Fransız ve İngilizlerin, İtalya'nın İstanbul'un kaderi konusundaki konumunu öğrenmeye merak duyduklarını kendisine bildirdiler*.[1077]

2 Ocak'ta Scialoja, Paris'ten Sforza'ya yazıp, Padişah'ın İstanbul'dan sürülmesine karşı bir gazete kampanyası başlatmasını, aynı zamanda Türk politik çevrelerine yakınlığı bilinen yetkililerden bu kampanyayı uygun biçimde yaymalarını istedi.[1078]

Corriere della Sera gazetesi, Guglielmo Emanuel'in yazısını neşretti. *Emanuel, Amerikalıların da harekete geçmekteki ağır tutumları yüzünden Osmanlı sorununun ertelendiğinden yakınıyor; bu arada başlıksız, küçük bir yazı, Times'da çıkan ve Kemalistlerin askeri açıdan zayıf oldukları konusunda adeta güvence veren bir habere yer vermekte*.[1079]

3 Ocak 1920. İtalyan İstihbarat Servisi, gazete bülteni hazırladı. *3 Ocak 1920 tarihli bülten, Fransa'nın İngiliz "India Office"e güvendiğinden daha fazla İtalya'ya güvendiğini yazıyordu. (Hindistan Müslümanlarının Londra'nın Türk karşıtı politikasına tepkileri artıyordu); Fransız lider Clemenceau'nun, müttefiklerin aleyhine Türklerin gözüne şirin gözükmeye çalışan İtalya'ya kızgın olduğunu, fakat kendisinin de İtalya'nın rolünün kilit önemde olacağını kabul ettiğini ekliyordu*.[1080]

4 Ocak 1920. *Corriere della Sera* gazetesi başmakale yayınladı. Esas olarak şu maddeler savunuluyor: *1. Türk sorunu, Adriyatik sorunundan tamamen farklı tutulmalı (kandırıcı ödünler verilmemeliydi); 2. Adriyatik konusunda İtalya payına düşeni, Türkiye konusunda ise işine yarayanı istemeliydi; 3. İtalya, Türk barışının ana çizgilerini belirleme gücüne sahip değildi; 4. Dolayısıyla beklemede kalmalı ve*

1074 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 201.

1075 ATASE Arşivi, Kl.809, D.38-24-70, Fh.21-1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 208, dipnot 206.

1076 Corriere della Sera, 1 Ocak 1920, *Doğu'da İngiliz-Fransız Baskısı*, s. 1; Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 91.

1077 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 91.

1078 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 90.

1079 Corriere della Sera, 4 Ocak 1920, *İtalya ve Türk Sorunu*, s. 4; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 91.

1080 Archivio Nitti (AN), 99, Bülten no: 308; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 149. "Genel olarak bu bültenler olumsuz değerlendirilmelidir, çünkü sakınmasızca genelde yalan olan en değişik rivayetleri içeriyordu ve İtalyan pozisyonlarının müttefik politikası üzerine etkisini son derece iyimser bir şekilde yansıtıyordu."

Müslüman dünyasıyla iyi ilişkilerini korumaya dikkat etse de, ağır basan taraf her kim ve her ne olursa olsun, ortaya çıkan yeni durumdan en büyük yararları elde etme yoluna soğukkanlılıkla gitmeliydi.[1081]

5 Ocak 1920. Ankara'da bulunan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi reisi Mustafa Kemal, Nazilli'de bulunan Miralay Refet'e (Bele) şifreli telgraf gönderdi. *Burdur, Isparta ve Antalya sancakları halkının savaştan yorgun olmasına rağmen istiklâllerini muhafaza etmek için her fedakârlığa hazır oldukları halde, mahalli yetkililerin İtalyanlarla işbirliği yapması nedeniyle İtalyanlara karşı temayül ettiklerinin bildirildiğ*ini yazıyor.[1082]

6 Ocak 1920. İtalyan İstihbarat Servisi, gazete bülteni hazırladı. *6 Ocak tarihli bülten, özellikle Türklerin "kurtuluşları için en büyük umut" olarak tanımlanan "Panislamizm Hareketi" üzerine odaklanmıştı*.[1083]

7 Ocak 1920. İtalyan İstihbarat Servisi, gazete bülteni hazırladı. *7 Ocak tarihli bülten, iki gün önce Nitti ve Clemenceau arasında geçen görüşmenin yarattığı olumlu izlemini yücelterek başlıyordu; diğer konuların arasında Fransızların Türkiye hakkında yeteri derecede bilgi sahibi olmadıklarını ve bu nedene de dayalı olarak, bunun dışında, İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiser'in İngilizlerin amaçlarına karşı durabilmek için, daha bilgilendirilmiş olan İtalya ile ortak bir cephede mücadele ettiğini ileri sürüyordu*.[1084]

8 Ocak 1920. *İfhâm* gazetesi haberi: *İtalyan İstampa Gazetesi, "İstanbul Türklerde kalmalı" diyor*.[1085]

9 Ocak 1920. ARMHC-HT reisi Mustafa Kemal'den kolordulara tamim: *Yunanın Aydın vilayetinden ihracı hususunda tarafımızdan vuku bulacak teşebbüsât-ı ciddiye İtalyanların da memleketimizi terk etmesi gibi ikinci bir muvaffakıyet temin edebileceğine şüphe yoktur*.[1086]

10 Ocak 1920. İngiliz yardım subayı Yüzbaşı Hadkinson'un İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri vekili Amiral Webb'e gönderdiği muhtırada, *Muğla'da millî hareketin çok kuvvetli olduğu, İtalyanların da bunlara silah yardımı yaptıkları, hatta askerî depolarından Türklere kaçak silahlar satıldığı* bildirildi.[1087]

Yüzbaşı Hadkinson, Lord Curzon'a yollanan 10 Ocak 1920 tarihli raporunda Isparta'dan Burdur'a gelişinde Efe'nin karşılanışını anlatır: Şehirde Efe'ye büyük tören yapılır. Efe'nin yanında yüzden fazla seçme süvari vardır. Bütün şehir halkı, Rumlar dâhil, okul çocukları Efe'yi karşılamaya çıkar. Rum ve Türk okul çocuklarının ellerinde Türk bayrakları vardır, birlikte yurtsever şarkılar söylerler. Efe, Hadkinson'a "İtalyanlardan şikâyetimiz yok. Bize çok iyi davranıyorlar ve her yardımı yapıyorlar. Fakat Türkiye'yi bir devletin kontrolü gerekirse, bunun da büyük ve daha aydınlanmış bir devlet olmasını yeğ tutarım" diye konuşur.[1088]

> Yüzbaşı Hadkinson, 1919 yılı sonlarında İtalyan işgal bölgesini dolaşır ve 10 Ocak 1920'de raporunu verir. Rapora göre, Kuşadası'nda çeteler vardır. İtalyanlar, Rumlara karşı seyirci kalmakta, Kuşadası'nı Arvalia Çiftliği sahibi İttihatçı Hacı Mahmut Bey yönetmektedir. Dünya Savaşı'nda sürülen 5 bin Rumdan yalnızca 1500'ü geri gelmiştir. Ama bütün Rum evleri yandığından kirada ya da yıkık evlerde, depolarda oturmaktadırlar. Toprak ve zeytinlikler Türklerin elindedir. Rumlar, göç etmek istemekte, fakat Hacı Mahmut bırakmamaktadır. Bâzı zengin Türkler ise, Kuva-yı Milliye zorla çok para aldığından, kasabadan ayrılmaktadır. Muğla'da Kuva-yı Milliye

---

1081 Corriere della Sera, 4 Ocak 1920, *İtalya ve Türk Sorunu*, s. 4; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 91.

1082 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 147.

1083 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 149.

1084 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 149.

1085 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 315.

1086 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 225.

1087 Bilâl N. Şimşir. (1973). *İngiliz Belgelerinde Atatürk* içinde (c. 1, s. C). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

1088 Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, c. 1, s. 344; Aktaran: Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 3, s. 1022-1023, dipnot *. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

> çok güçlüdür. Antalya'da ise, millî harekete pek az sempati vardır. İtalyanlar, millîcilere silâh yardımı yapmaktadır. Amaçları, büyük ticaret ve sanayi girişimlerinin temellerini atmaktır.[1089]
>
> İtalyanlar, Türk Milliyetçilerine gizli bilgi veriyorlardı. Mustafa Kemal, İtilâf Devletlerinin kararlarını çoğu kez, İtalyanlar aracılığıyla önceden haber alabiliyordu. İtalyanlar, Türk Milliyetçilerinin özellikle Yunanistan'a karşı çeteler kurmasını teşvik ediyorlar ve İngiltere'ye karşı izlenecek tutum konusunda da telkinatta bulunuyorlardı.[1090]

Siyasi-askeri müttefik ilişkilerini bozmadan Kemalistlere sunulan bir başka küçük mükâfat, hâlâ Saluzzo ve Fassano'da tutuklu bulunan 40 Türk resmi görevlinin ve 60 Türk askerinin serbest bırakılması olmuştur. Scialoja, iyi niyet gösterisi olan bu yeni adıma Osmanlı hükümetinin de gerekli önemi vermesi amacıyla 10 Ocak tarihli emrinde talimatlar vermiştir.[1091]

Scialoja ise Maissa'ya, hem Padişah'a, hem de Mustafa Kemal'e iletilmek üzere, İtalya'nın Türkiye lehinde savaşım verdiğini, özellikle de halifelik yetkilerinin tanınması konusunda uğraştığını bildirmesini istedi. Dahası, İstanbul, İzmir, Rodos ve Bern'deki temsilciliklere, Türkiye'nin ayakta kalmasının yalnızca ve yalnızca İtalya sayesinde olduğunu, yeryüzündeki tüm Türklere anımsatması yolunda talimat verdi.[1092]

> İtalyan hükümeti, o aylarda Padişah'ın hükümeti ile Anadolu'daki milliyetçi hareketi birbirinden ayrı ve düşman iki güç olarak değil, tarafsızca birine ya da diğerine başvurulacak bir bütünün iki tamamlayıcı öğesi olarak görmekteydi. Bu rahatlık, kısmen Sadrazam Ali Rıza Paşa'nın temkinli milliyetçi yanlısı tutumuyla, kısmen de Saray'la direnişçiler arasındaki ne idüğü belirsiz işbirliğiyle ile açıklanabilir.[1093]

Dışişleri Bakanlığı Doğu Ofisi, Vittorio D'Arici hakkındaki *belgelerin aşırı derecede çelişkili olmasını göz önünde bulundurmuş ve* bu *günlerde Roma'dan bulunan becerikli ve enerjik İzmir konsolosu Senni'den açıklama istemiştir*.[1094]

11 Ocak 1920. Paris'deki *Scialoja, İtalyan hükümetinin giysi ve sağlık yardımları tedariki yapabileceğini, ancak silah tedariki yapamayacağını belirterek Sforza'ya, Roma'ya gizli bir Kemalist görevlinin gönderilmesini organize etmesi yönünde talimat ver*di.[1095]

12 Ocak 1920. *2 Ocak'ta Scialoja, Paris'ten Sforza'ya yazıp, Padişah'ın İstanbul'dan sürülmesine karşı bir gazete kampanyası başlatmasını, aynı zamanda Türk politik çevrelerine yakınlığı bilinen yetkililerden bu kampanyayı uygun biçimde yaymalarını iste*mişti. *12 Ocak tarihinde Scialoja, Sforza'dan bu girişimini sürdürmesini talep etti. İsviçre'deki Türk çevreler de bu kampanyayı desteklemiş olabilir*.[1096]

Selânikli Abdülgani Ahmed (Doyran) müdüriyetinde Konya'da münteşir *Öğüd* gazetesi, *İngilizler aleyhinde ağır bir yazı* neşretti. *Aynı gün, Konya'daki, İngiliz yüzbaşı İtalyan komutana giderek, "Yazı işleri müdürünü tutuklamasını talep etmiş" ve* idarehanesini başka binaya taşıyan mezkûr gazetenin

---

1089 Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, c. 1, s. 342-344; Aktaran: Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 3, s. 1038-1039, dipnot *. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

1090 Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, 1978, s. 122. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

1091 *Archivio Nitti* (AN), 149/2-57, Paris'deki Scialoja'dan Maissa'ya ve Sforza'ya; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 261.

1092 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 93.

1093 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 93.

1094 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 170.

1095 *Affari Politici* (AP), 7749-68; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 263.

1096 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 90.

*yeni merkezi*nin nerede olduğunu *sormuştur*. *İtalyan subay, General Milne'den bu yönde bir bilgi gelmediği için, İngiliz yüzbaşıya olumsuz cevap vermiştir*.[1097]

13 Ocak 1920. İtalya Hariciye Nezâreti Müsteşarı Sforza, Hariciye Nâzırı Scialoja'ya 11 Ocak 1920 tarihli talimat için cevabî telgraf gönderdi. *Eski Türk politik çevrelerine göre maç baştan kaybedilmişti; yalnızca Kemalistlerle ilişkiler bağlamında beceri ve önyargısızlık, para ve "evet efendim"ci zihniyetin önüne geçebilirdi. Ancak Türk devrimciler talepkâr kişilerdi. Gelecekteki ekonomik yararlar konusunda söz verdiler, ama bir temsilcilerinin Roma'ya gitmesini; kendilerine silah sağlanmasını ve Konya'nın boşaltılmasını istediler. Sforza bu girişimleri fazla tavizkâr buldu*.[1098] *Dışişleri Müsteşarı, aşırı itibar zedeleyici bulduğu bu girişime karşı çıkmış ve telafi olarak Kemalistlere İtalyan birliklerin muhafaza ettikleri 2.000 Osmanlı tüfeğinin verilmesini önermiştir.*[1099]

13/14 Ocak 1920. İngiliz aleyhine şiddetli tenkid yazısı neşreden *Öğüd* gazetesinin mühürlenmesi meselesi. *General Milne, Konya'daki İtalyan birliğinin komutan*ına *gönderdiği bir telgrafla "Öğüd gazetesinin bir an önce çaresine bakmasını" bildirmiştir. Bunun üzerine İtalyanlar, 13/14 Ocak 1920'de Öğüd gazetesinin matbaasını işgal etmişler ve kapısını mühürleyip önüne de nöbetçi dikmişlerdir. İtalyan komutan işgalden bir gün önce Türklere matbaanın işgal edileceğini bildirmişti. Gece tedarik edilen vâsıtalarla matbaa boşaltılarak Meram Bağları'nda gizli bir eve taşınmıştır. Gazete orada da İngilizler aleyhinde sert yazılar yayınlamaya devam etmiştir*:

> Gazetenin yayınına devam etmesine rağmen, matbaasının işgal edilmiş olmasını hazmedemeyen Belediye ve Ticaret odası, gazeteci ve öğretmenlerden on kadar kişi XII. Kolordu Kumandanı Fahrettin Altay'ı ziyaret ederek, "Gazetenin kapatılmasını" bildirmişlerdir." 16 Ocak günü de, Konya'daki İtalyan komutanı ziyaret eden 3 gazete yazı işleri müdürü ve eşraftan oluşan 9 kişilik bir heyet, İngiliz Generali Milne'nin tutumunu protesto etmişlerdir. Heyet, matbaanın işgalini, Müttefiklerin halkı tahrik etmeye dönük bir hareketi olduğuna hükmettiklerini söylemişlerdir. Öğüd matbaasının önüne nöbetçi konulmasından dolayı İtalya'ya karşı derin bir hayret içinde oldukkarını bildirmişler ve Öğüd'ün açılmasını talep etmişlerdir. Öğüd matbaasının işgali Anadolu halkının [*burada mübalağa var (Ö.F. notu)*] da tepkisiyle karşılanmıştır. Öğüd gazetesinin İtalyan birlikleri tarafından kapatılması, Kadınhanı ve Beyşehir'den 16 Ocak, Burdur ve Isparta'dan 16 Ocak, Antalya ve Yalvaç'tan 17 Ocak, Demirci'den 19 Ocak ve Foça'dan 21 Ocak'ta Konya'daki İtalyan komutanlığa gönderilen telgrafla protesto edilmiştir. Konya ve Anadolu'dan yapılan baskılara rağmen İtalyanlar, Öğüd matbaasının işgaline son vermedikleri gibi, gazetenin yayınlanmasına da izin vermemişlerdir. Bunun üzerine İtalyan makamlarının "Siyasî bir karakter taşımıyor" olarak değerlendirdikleri Nasihat gazetesi, yayın hayatına son veren Öğüd'ün devamı olarak 27 Ocak'ta yayınlanmaya başlamıştır.[1100]

14 Ocak 1920. *14 ocak gününde, General Elia Doğu Akdeniz İtalyan Kuvvetleri Genel Komutanlığı'nı General Porta'dan aldı*.[1101]

16 Ocak 1920. İngiliz Yardım Subayı Yüzbaşı P. Hadkinson, İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Vekili Kontramiral Richard Webb'e, Anadolu'daki *Nasyonalistlere verilen İtalyan silâh ve mühimmatının nakli hakkında vazıh bir rapor verdi*:

> Burdur'da tesadüf ettiği Demirci Mehmet Efe ona [Hadkinson'a] demişti ki: "Gerçi çok terbiyeli davrandıklarından ve her türlü yardımı yaptıklarından dolayı İtalyanlardan şikâyet edecek bir şeyimiz yok ise

---

1097 USSME, E3-18/6; USSME, E3-21/4; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 201.

1098 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 93.

1099 *Affari Politici* (AP), 7749-17; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 263. "Bu olayda da Sforza'nın her zaman Türk ulusalcı güçlere yardım etmeye son derece hazır bir İtalyan siyasi adamı olmadığını görüyoruz, oysa kendisi sonraki on yıllarda tam tersi bir izlenim yaratmaya çalışmıştır."

1100 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 201-202.

1101 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 118, sonnot 4.

de, eğer herhangi bir hükümet bizi kontrol edecekse bu işin daha büyük ve daha aydın bir devlet tarafından yapılmasını yine de tercih ederdik". "İtalyanların daimî surette geldikleri. . . bütün maksatlarının Türklerin gururunu okşamak ve bu hususu göz önünde tutarak onların Nasyonalist hareketlerine yardımda bulunmak olduğu" kendisine Antalya'da temin ve teyit edilmişti.[1102]

Yakubî Sabataycı Ahmet Emin (Yalman), *Vakit* gazetesinde, "İtalyan Siyaseti ve Biz" başlıklı İtalya yanlısı başmakale neşretti.[1103]

Açıklamalı [ÖA6]: Belki daha sonra fikir değiştirir ve tam metin iktibas edersin.

Dönemin Başbakanı Francesco Saverio Nitti'nin haritaları arasında kalan 16 Ocak 1920 tarihli bir başka memorandum daha az ayrıntılı, ancak daha ilginçtir. Bu belgede, İtalya tarafından olağan olarak talep edilen bölgeden, yani 1917 yılı St. Jean-De-Maurienne Anlaşması'yla belirlenen (ya da İzmir-Ereğli değişimiyle denk) bölgeye denk gelen bölgeden epeyce daha büyük bir etki bölgesi öngörülmüştür. İtalyan bölgesi, Boğazlar, Ermenistan, Kilikya ve İzmir bölgeleri hariç Anadolu'nun tamamına yayılmıştır. Ayrıca İzmir'den feragat, bu Ege şehrine kesin olarak Yunan hâkimiyetinin kurulmasına bağlıydı ve o günlerde müttefiklerimizin desteğini bu çözüme kaydırmaları mmkün görünüyordu. Eğer, inandığım gibi, bu Başbakan'ın resmi olarak talep edilenlerden daha büyük kazanımlar elde etme umutları beslediği ve bunu göstermediği sonucuna varabiliriz.[1104]

17 Ocak 1920. *İtalya'da yönetimde olan sınıf konumunun diğerlerinden ayrı ve dışlanmış kalacağını, böylece durumunun daha büyük önem kazanacağını gizlice umut ediyordu; tam olarak söylemek gerekirse, söz konusu güçlerin doğudaki sömürgeci stratejisinden payına düşeni almayı, bu arada boyunduruk altındaki tüm insanların kin ve nefret duygularını Fransızlar, İngilizler ve Yunanlar üzerine çekmeyi düşlüyordu. Bu amaçla, 17 Ocak'ta Baron Aloisi, İsviçre ve İstanbul'da da yeni basın bürolarının oluşturulmasını öngören projesini Paris'ten sundu, ancak Sforza öneriyi fazla pahalı bulduğunu söyleyerek kabul etmedi. Antalya'da İtalya yanlısı bir gazete çıkarmak da aynı sona uğradı*.[1105]

İngiliz *Secret Intelligence Service*'nin 17 Ocak 1920 tarihli W. S. Edmonds imzalı ve "The Anti-British Activities of Cavaliere Guiza" başlıklı raporu, Guisi'nin kariyerini ve faaliyetlerini ele aldıktan sonra şöyle son bulmaktadır:

> "Son zamanlarda faaliyetlerini Türklerin üzerinde yoğunlaştırdı. İsviçre'de yaşayan Türklerin hepsine çağrı yaptı; ihtiyaç duyduklarını temin konusunda Konstantinopolis'le ilişkileri kolaylaştırma, hatta Kemal Paşa ile temas konusunda sözler verdi. İtalya için milliyetçilere ve birlikçilere (İttihatçılar kastediliyor, ç.n.) pasaport sağlayan odur. Milliyetçilerle Kemal arasındaki haberleşme onun üzerinden yapılıyor. Ve nihayet o, İngilizlere karşı her türlü entrikaya yardımcı olan kişidir. Bürosu akıl danışma ve entrika yeridir."[1106]

20 Ocak 1920. *Osmanlı Hükümeti 1919 sonlarına doğru İtalya Hükümeti nezdinde girişimde bulunarak, Trablusgarb Savaşı'nda İtalyanların eline geçen Türk esirlerin iade edilmelerini istemiştir. Yapılan görüşmeler sonunda 80 kadar esir, Ocak 1920'de Taranto'dan hareket eden bir vapurla İstanbul'a getirilmişlerdir*.[1107]

İtalya Fransa ile, İngiltere'ye karşı kendine bir Müttefik bulmuştu, ancak Fransa aynı zamanda Türklerin dostluğunu elde etme konusunda kendisine rakipti. İtalyan Gizli İstihbarat Örgütü gitgide fazlalaşan bir panikle Fransız rekabetinin arttığını belirtiyordu, bu kez ne yazık ki haklıydılar. 20 Ocak tarihinde, Bern'deki İtalyan temsilci Orsini Baroni, İsviçre'deki Türk çevrelerinin, İstanbul'un Türkiye'nin başkenti

---

1102 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 215.
1103 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 213-214.
1104 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 148.
1105 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 92-93.
1106 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 200.
1107 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 31, dipnot 27.

olarak kalmasının İtalya değil, Fransa sayesinde olduğunu düşündüklerini rapor etmek zorunda kaldı. Böylesi bir riske, 11 Ocak tarihli La Tribuna'da Giancarlo Sarti tarafından da değinilmişti.[1108]

Corriere d'Italia gazetesi: *İngilizlere Karşı Ayaklanmak İçin – Bir Türk-Bolşevik İttifakı*.[1109]

İspanyol *Vida Maritima* gazetesi yazıyor: *Türkiye'nin bu malî şartlar altında müttefiklerle mücadele etme gücü yoktur*. *Bununla birlikte, yaşanan bazı gelişmeler, Türkiye'nin ateşten bir gömlek giymesinin de önüne geçiyor. Nitekim müttefiklerin Türkiye ile barış imzalayabilmesi, hem Hint milliyetçilerinin sorunlarını, hem de Müslüman düşüncesini uyandırmak isteyen maksimalist işçiler (Bolşevikler) meselesini etkileyecektir ve bu nedenle de bu konunun çok ciddi bir şekilde ele alınması gerekiyor*.[1110]

21 Ocak 1920. Mustafa Kemal, 3'üncü Kolordu Kumandanlığı vasıtasıyla Sivas'taki Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetine şifreli telgraf gönderdi. Telgrafında, Müttefiklerin İstanbul'u Türklere bırakma kararı aldığını bildiriyordu. İtalyanların sızdırdığı bu istihbarat Londra Konferansı sırasında 14 Şubat'ta tahakkuk edecektir:

> Sulh Konferansında İtalyan'ların şiddetle müdafaa iltizamına Fransız'ların da iştiraki hasebiyle azim münakaşalar neticesinde İngilizlerin de ricata mecbur olması üzerine Türkiye'nin İstanbul payitaht olmak üzere hakimiyet ve Boğazlarla birlikte tamamiyetinin temini ve Halifenin Padişah olarak İstanbul'da ipkasının karargir olduğu ve yakında mukadderatımız hakkında yeni ve iyi haberler verileceği İtalyan menabiine atfen bildirilmiştir.[1111]

İttihadçı lider, eski sadrazam Mehmed Talat'ın zevcesi Yanyalı Hayriye Hanım, Rahib Frew'in gözetimi altında iken İstanbul'un İtalyan Polis Müdürü Kont Caprini sayesinde *Lloyd Tristine* vapuruyla İstanbul'dan ayrıldı.[1112]

Senni, Tittoni'ye rapor verdi. Vittorio D'Arici'nin *etkili fakat ahlaksız olduğunu, büyük bir olasılıkla yabancı işadamlarıyla da bağlantı içerisinde bulunduğunu yazılı olarak doğrulam*aktadır.[1113]

23 Ocak 1920. Sforza, Nogara'ya muhtıra gönderdi. Temsilcisi Vittorio D'Arici hakkındaki suçlamaları bildiriyor.[1114]

24 Ocak 1920. Karakol Cemiyeti mensubu, İttihadçı, Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanı Galatalı Şevket'ten (İstanbul Beşiktaş) Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti reisi Mustafa Kemal'e (Ankara) telgraf:

> Buradaki İtalya mümessili siyasisi çok namuslu ve doğru sözlü bir Türk muhibbidir. Bu zat gayet samimî ve müteessir bir suretle atideki sözleri söyledi: "Hükûmete müşterek bir nota verdik. Bu nota Asyayi Suğra Müttefikin Orduları Başkumandanı General Milne'in ültimatomu üzerindedir. Eğer Harbiye Nazırı ile Cevat Paşa istifa etmemiş olsalardı İngilizler Harbiye Nezaretini işgal edeceklerdi. Fransızlar ile biz garip bir vaziyet karşısında kaldık. İngilizler sulh konferansı ile bir iş göremediklerini görünce İstanbulda bir iş görmek ve bir emrivaki ihdas etmek istiyorlar. Kuvayi Miliyenin gösterdiği sükûnet ve metanet İngilizleri çıldırtıyor. Siz hazırlık görebilirseniz belki büyük işler de görebilirsiniz. Fakat siz bu neticeye kadar ezilirsiniz. Bana itimat edin. Sabrü metanetinizi muhafaza edin. On, on beş gün zarfında İtalya ve Franas hükûmetleri gayet sarih bir vaziyet alacaklardır, İngilizlere şu sırada hiçbir fırsat vermemek, bu garezkâr millete karşı yapacağımız en büyük darbedir. Hakaret varsa, ondan siz değil tahkir edenler utansın. Yaşamak azmini ruhlarında taşıyanlar

---

1108 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 92.
1109 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 203, dipnot 33.
1110 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 121.
1111 TİTE Arşivi, 10/2707; Aktaran: *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, 1991, s. 178-179.
1112 Hayriye Talat, "Kocam Talat Paşa" (M. Bardakçı, haz.), *Milliyet*, 24 Kasım 1982, s. 7.
1113 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 170.
1114 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 170.

hakaret altında taşarak intihan değil zamanı münasibinde hasmına vereceği darbenin şiddetini teşdit için fırsat beklerler. Bunlar son bocalamalardır. Onlar sizin sabır ve metanetinizi yıkmak için belki daha delilik yapacaklardır. Eğer onlar daha fazla bir şey yapmazlar ise sizler de on, on beş gün daha intizar ile bir ziyan etmezsiniz. Siz yine hazır olmağa çalışın. Fakat zinhar delilik yapmayın. Şu sırada İngilizlerin aksine gitmeyin." Bu ifadatın samimiyetine şüphe etmiyoruz. Zira; ellerinde kat'î bir talimat yok. Sürat ve şiddetle talimat talep ettiler. Bekliyorlar. Selâniktenberi yekdiğerine büyük bir samimiyetle merbut bulunan İtalya mümessili siyasisi ile Kaymakam Edip Bey arasındaki bu mülâkatın hulâsası ehemmiyetine binaen berveçhibalâ maruzdur.[1115]

Lloyd George bile Türkleri başkentlerinden sürmeye henüz niyet etmemişti; ama İngiltere için bu korkuyu yaratmak, zamanı gelince Fransa ile İtalya'yı memnun etmek ve onları ne büyük bir başarı elde ettiğine inandırmak için gerekliydi. İtalyan hükümeti ve basını bu kötü oyuna geldi. 24 Ocak'ta Lucio Pome bile İtalyan hükümetinin bu davranışını milliyetçi bir dille övdü. Ve şu zafer dolu sonuca varıldı: "Açıkça belirtebiliriz ki, eğer Türkiye topraklarını ve saygınlığını koruyabilirse, bu bizim sayemizde olacaktır".[1116]

26 Ocak 1920. *26 Ocak'ta, Imperiali, Lloyd George ile görüştükten sonra, Nitti'ye artık Londra ile aynı tavrı almasını salık verdi: ne de olsa, sonuçta Doğu Akdeniz'de İngiliz rekabeti, Fransız rekabetinden daha azdı. Nitti'nin yanıtı şöyle oldu: "Lloyd George'a söylediğim gibi, görüşlerimiz İngiliz hükümetinin görüşleriyle tam bir uyum içindedir. Bizim gözettiğimiz çıkarlarla İngilizlerin gözettiği çıkarlar arasında temelde anlaşmazlık olması söz konusu değildir, yalnızca bunlar için daha uygun anlaşma formülleri aranmaktadır."*[1117]

İngiliz İstihbaratı İstanbul şubesinin 26 Ocak 1920 tarihli ve 405 numaralı raporuna göre İttihadçı Azmi, İsviçre'ye gitmek istemektedir. Bu vechile İtalyan yetkilileri onun Rodos'ta kalmasına izin vermişlerdir. Şimdi ise onu *sahte bir isimle İsviçre'ye doğru gemiyle taşımakta*lardır.[1118]

28 Ocak 1920. Konya Müdafaa-yı Hukuk Heyet-i Merkeziyesi reisi Ali Kemalî, ARMHC Heyet-i Temsiliyesi reisi Mustafa Kemal'e telgraf gönderdi: *Öğüd matbaasının İtalyanlar tarafından vuku bulan tecavüz-ü işgali üzerine bugün hükümet meydanında ekseriyet-i azime ile miting akd ederek İstanbul'da Düvel-i Mütelife mümessil-i siyasilerine bâ-telgraf protesto keşide edilmiş ve suretleri leffen takdim kılınmış olduğu arzolunur ol babda*.[1119]

28/29 Ocak 1920. Mustafa Kemal, Ali Kemalî'ye cevabî telgraf gönderdi: *Gazetenin neşri için daha fazla bir tedbir ittihazına şimdilik lüzum yoktur. İkinci defa neşrinin men olunmasını protesto ile iktifa edilmek ve diğer bir gazete imtiyacı alarak onu neşretmek muvafık olur. Bu babdaki esbabı şifreyle ayrıca arzedeceğiz. İstanbul nezdinde şikayetinize devam ediniz. Biz de teşebbüsâtımızı tâkib eder ve neticeyi bildiririz*.[1120]

29 Ocak 1920. Scialoja Londra ve Paris büyükelçiliklerine telgraf gönderdi. *Osmanlı Meclisi'nin eski başkanı Ahmed Rıza, Fransa ve Büyük Britanya'nın Yunanlıları İzmir'den göndermeyi ve bunları büyük ölçüde Trakya'da telafi etmeyi tasarladıklarını Scialoja'ya söylemiştir*.[1121]

1115 Kemal Atatürk, *Nutuk: Vesikalar*, 1969, c. 3, s. 1196-1197, Vesika no. 229. İtalyan Fevkalâde Komiseri Maissa ile Kaimmakam (Yarbay) Edib yakınlığı/teşrik-i mesaisi tetkik edilmesi gereken ilginç bir meseledir.

1116 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 91.

1117 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 92.

1118 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 197.

1119 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Dönemide Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 203.

1120 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Dönemide Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 203.

1121 Archivio Nitti (AN), 149/2-164; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 148, dipnot 7.

30 Ocak 1920. Mustafa Kemal, Konya Valisi Subhi'ye cevabî telgraf gönderdi: *…Öğüd matbaasının işgali ve gazetenin tâtili meselesinde kuvve-i cebriye isti'mal edilmesinden sarf-ı nazar kılınması ve miting ve protesto gibi tedabir-i medeniye ile iktifa edilmesi ve mamafih matbuat kanunundan istifade ile diğer bir gazete imtiyazı alınarak halkın irşadına müdavemet edilmesi hususu Konya Heyet-i Merkeziyesine yazılmış olduğundan şimdilik başka bir harekete lüzum olmadığı cevaben mâruzdur efendim*.[1122]

31 Ocak 1920. Faşist Francesco Coppola'nın "Bizim Avrupalı 'Müttefik'lerimiz" nam makalesi *Politica*da neşredildi. *Basın genellikle ilgisizken, Francesco Coppola, İtalya'nın Londra görüşmelerinin dışında bırakılmasından rahatsız olduğunu belirtti: ona göre İtalya, Türkiye üzerinde "savaşla ilgili ve diplomatik konularda aynı haklara sahipti; coğrafi ve tarihi açıdan ise İtalya'nın hakları kıyas edilemeyecek kadar fazlaydı ve açıkça görünüyordu." Dolayısıyla, Nitti'ye intikam almak için Paris'e gitmeyi reddetmesi gerektiği yolunda bağırarak, onu sol muhalefetin korkak bir mahkumu olmakla suçladı; aynı anda sosyalistlerin bir anlaşmaya varılması konusundaki korkularını kullanması için onu teşvik etti. Bununla da yetinmeyip, ABD, İngiltere ve Fransa arasındaki karşıt görüşler sayesinde İtalya'nın "yeniden dünyanın kaderinin hakemi" olabileceğini düşünmekten de geri kalmadı*.[1123]

Ocak 1920. İtalyan belgelerine göre *o kadar çok rivayet yayılmıştır ki! Bolşeviklere sırt çevirmeleri karşılığında Fransızların Türklere İzmir'de büyük ölçüde tatmin sözü verdikleri; Türk ulusal hareketinin hızlı bir şekilde Bolşevize olduğu; Enver'in Türkistan'da ya da Musul tarafında bir yerde Yeşil Ordunun başında olduğu söyleniyordu…*[1124]

1920 Ocağında İtalyan işgal bölgesini gezen bir İngiliz subayı da, İtalyanların Muğla yöresindeki Kuvayimilliyecilere silah yardımı yaptıklarından ve askeri depolardaki silahları sattıklarından şikâyet etmişti.[1125]

Şubat 1920. İtalyan İşgal Kuvvetleri ile Heyet-i Temsiliye gizli müzakere yürütüyorlar:

> 1920 yılının ilk günlerinde Mustafa Kemal Rodos'a gizli bir anlaşma önerisi göndermiştir: İtalyanların silah ve giysi temini yapmaları karşılığında Türkler kendilerine gelecekte ekonomik ve ticari ayrıcalıklar sağlayacaktır. Mustafa Kemal, İtalyanların anlaşmayı kabul etmemeleri durumunda başkalarına (yani Fransızlara) başvuracağının anlaşılmasını sağlamıştır. Anlaşmayı imzalayacak olan De Bisogno'nun Konya'daki eski tanıdığı, Albay Refet (Bele) olacaktır.
>
> Refet, İzmir İtalya konsolosu Senni ile Antalya'da görüşmüştür. Senni raporunda, onu "açıkgöz ve çok hırslı" biri olarak tanımlıyor. Nitekim Refet, Kemal'in direktiflerini yerine getiren basit bir kişi değildi, ayaklanma hareketinin ilk gerçekleştiricileri arasındaydı, ancak Rauf ve Bekir Sami ile birlikte ulusalcı düzenin ılımlı kanadına aitti. Bu kanat, gerek müttefik güçleri, gerekse İstanbul'un "yasal güçleri" karşısında daha yumuşak bir eğilim tercih ediyordu. Kısacası İtalyan yetkililer için mümkün olan en iyi muhataptı, özellikle de ılımlıların Ankara'da üstünlüğü ele geçirme olasılığı dikkate alındığında.
>
> Refet sadece ekonomik imtiyazlara ilişkin geniş vaatleri yinelemekle kalmamış, *İtalya'dan silah gönderilmesinin imkânsızlığını kabul etmiş ve Antalya'da kalan Türk silahlarının tesliminden de memnun olmuştur*. (O günlerde bu operasyon tüm hızıyla devam ediyordu ve daha sonra Scialoja bunun için belli bir mahcubiyet yaşamıştır.) Her şeye rağmen ılımlı olsa da, Refet de sakin bir şekilde İtalyanların Konya'yı terk etmelerini istemiştir, öyle ki Senni Türkiye'deki İtalyan askeri varlığının *basit bir şekilde ve anlık olaral tolore edildiğini*, ancak elbette ki iyi karşılanmadığını fark etmişti. Dışişleri Bakanlığı müzakere etmeyi sevdiği ulusalcılardan daha aşırı uçta bulunan ulusalcılar olduğunu iyi biliyordu; ayrıca Kilikya'da Fransızların başına

[1122] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Dönemide Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 203.
[1123] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 90.
[1124] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 202.
[1125] Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi: Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, 1998, c. 2, s. 162.

gelmekte olanlar, bunların er ya da geç İtalyanların başına da gelebileceğinin iyi bir göstergesiydi. Yani, daha İstanbul'un işgali denilen olayın öncesinde Konya Sorunu çok ciddiydi.[1126]

Münevver Ayaşlı: "*Paşam ne olur, hâtıratınızı yazsanıza, niçin yazmıyorsunuz? Bilinmeyen birçok meselenin iç yüzünü biliyor, karanlık kalmış hadiseleri aydınlatıyorsunuz, bunların kapalı kalması ve birgün şahitlerinin birer birer hayat sahnesinden çekilmesiyle meçhul olarak kalması yazık değil mi?" O zaman Refet Paşa susar, acı acı güler:* "*Bu milletin her şeyi yıkılmış, bir İstiklâl Harbi ayakta, hâtıralarımı yazayım da, onu da ben mi yıkayım?" derdi. Günahı boynuna, verdiği cevap bu idi. Asıl sebep ne idi, bunu bilemiyoruz. Velhasıl, hâtıratını yazamadan Refet Paşa da göçüp gitti*.[1127]

İtilâf Devletleri arasında İstanbul'un işgali konusunda görüşmeler yapıldığı dönemde İtalya, 1920 Şubat'ında, Türklerle İtalyanlar arasında bir anlaşma sağlamak amacıyla Catania milletvekili Ernesto Vassalo'yu İstanbul'a göndermiştir. Vassalo, İstanbul'daki İtalyan derneği, Societa Operaia'da yaptığı konuşmada, "İtalya ile Türkiye yapılacak anlaşmanın amacının Türkiye'de en az anlaşmazlıkla devrim yapmak ve müstebit yabancılar olarak onların bedduasını kazanmak yerine iyiliksever bir millet olarak takdirlerini kazanmak olduğunu" belirtti.[1128]

Türklerle İtalyanlar arasında bir anlaşma sağlamak amacıyla 1920 Şubatında İstanbul'a giden İtalya'nın Katanya milletvekili Signor Vassalo, İtalyan hükümetinin Türk taraftarı siyasasının artık gizli tutulamadığını ve İtalyan çevrelerinde serbestçe görüşüldüğünü bildiriyor; İstanbul'daki İtalyan derneği, Societa Operaia'da yaptığı konuşmada, İtalya ile Türkiye arasında yapılacak anlaşmanın amacının Türkiye'de en az anlaşmazlıkla devrim yapmak ve böylece müdahaleci ve müstebit yabancılar olarak onların bedduasını kazanmak yerine iyicil bir ulus olarak takdirlerini kazanmak olduğunu belirtiyordu.[1129]

Türkiye'den dönen Ernesto Vassallo, İzmir olayları hakkındaki soruşturmanın sonuçlarını resmen bildirmeye ve adaletsiz politikalara karışmamaya 5 Şubat tarihinde hükümetini sert bir tavırla çağırdı.

Hıristiyan Halk Partisi milletvekilinin konuşması temelde Türk yanlısıydı, ancak görünüşte Yunanistan'ın ve Yunan-İtalyan dostluğunun gereksinimlerini gözetiyordu: dolayısıyla *Corriere della Sera*'nın her türlü kuşkudan yoksun mutabakatını kazandı.[1130]

3 Şubat 1920. *3 Şubat'ta Imperiali, İngiliz hükümetinde, özellikle de İzmir'i Yunanlıların işgaline karşı olan Foreign Office ile Yunan ulusal onurunun başbakanı Venizelos'u memnun etmeyecek kadar fazla riskte olduğu İzmir'de bir "İkinci Fiume" gören Lloyd George arasında derin bir çatlağın olduğunu Nitti'ye teyit etti. Venizelos, Atina'da yeni İtalyan elçisi Montagna ile karşılaştığında, Yüksek Konsey'in İzmir'i sonunda ülkesinden yeniden alacağından korktuğunu söyledi*.[1131]

3/4 Şubat 1920. İstanbul Beşiktaş'taki Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanı İttihadçı Galatalı Şevket, Hüseyin Rauf'un (Orbay) telgrafını Mustafa Kemal'e şifreli surette keşide etti:

Ankara'da 20. K[olordu] K[umandanlığına]

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

İtalya Ticâret Ataşesi sıfatıyla Dersaâdet'de bulunmakda olan Binbaşı Fago ile Edib Bey görüşmüş. Mûmâ-ileyh İzmir Tahkîk Hey'etinde bulunmuş, Müslümânlar lehinde sulh konferansına raporlar vermiş. Mülâkâtda

---

1126 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 211. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

1127 Münevver Ayaşlı, *İşittiklerim Gördüklerim Bildiklerim*, 2014, s. 13.

1128 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 209-210. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

1129 Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1987, c. 1, s. 168-169. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

1130 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 94. Grassi, matbuat cihetinden tahlil ettiği için olsa gerek, Sonyel ve Çelebi kadar tafsilat vermemiştir.

1131 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 150.

Sivas'a gelen Luici Villari gibi jandarma ve bahriye ıslâhâtında sulhden sonra İtalya'yı tercîh etmekliğimizi ileri sürmüş. Mûmâ-ileyh Roma'da Nitti ile görüşmüş, Kuvâ-yı Milliye'ye silâh ve cebhâne iʿtâsını kararlaşdırmışlar. Yalnız sizin tarafınızdan salâhiyet-i vâsiʿa ile bir me'mûrun gönderilmesini teklîf ediyor. Bu bâbda irâdeleri müste'zendir. Rauf Çanakkale Mevkiʿ-i Müstahkem K[umandanı] Şevket

[Derkenar] *C. Tabîʿî İtalyanların fikri bizi avutmak için bir teşebbüsdür. Müttefikler aleyhine kullanılacak esliha ve cebhâne vermeleri ümîd olunamaz. Maʿa-hazâ bir ümîde kapılmamak üzere İstanbul'dan bir me'mûr gönderilmesine muʿârız değiliz. Mustafa Kemal*[1132]

4 Şubat 1920. *İngilizlerin şikayeti üzerine* "Öğüd" gazetesinin kapatılması meselesi, *Meclis-i Vükela'nın 4 Şubat 1920'deki toplantısında tekrar görüşülmüştür*.[1133]

5 Şubat 1920. İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiseri Maissa, Başvekil Nitti'ye çok gizli, zata mahsus telgraf gönderdi. Maissa'ya göre Bâb-ı Âlî, *Türkiye'den İzmir'i, "Ermeni" bölgelerini ve Kilikya'yı alacak bir barış imzalamayı da kabul edebilir, ancak buna uyabileceği epeyce kuşkulu*dur. *Bu durumda Maissa, Türkiye'nin bütünlüğünün savunmaya devam edilmesini öneriyor*.[1134]

Paris'deki *İtalyan Büyükelçisi Kont Bonin Fransız Dışişleri'ne gelerek Ahmet Rıza'nın bir anlaşmaya vardığı yolunda söylentiler yaydığını, buna göre İzmir için Yunanlıların katılacağı uluslararası bir yönetim karşılığında Yunanlıların Trakya'da tavizler elde edeceğini Laroche'a bildirmiş*dir. *Bonin bunun doğru olup olmadığını* soruşturuyor.[1135]

Türkiye'den dönen Ernesto Vassallo, İzmir olayları hakkındaki soruşturmanın sonuçlarını resmen bildirmeye ve adaletsiz politikalara karışmamaya 5 Şubat tarihinde hükümetini sert bir tavırla çağırdı.[1136]

Öğüd matbaasındaki İtalyan işgali, İngiliz Generali Milne'in Konya'daki İtalyan komutana yazdığı bir mektuptan sonra 5 Şubat günü sona ermiştir.[1137]

Corriere d'Italia gazetesi: *Bolşeviklerin Türklerle Anlaşması*.[1138]

5-6(?) Şubat 1920. *İngiliz ajanı T.26/7'nin bildirdiğine göre, Hariciye Nazırı 4 Şubat'ta İtalyan Yüksek Komiseri'ne bir mektup yazarak, memur maaşlarını ödemedeki güçlüğe çözüm olmak üzere ve onun sözlü vaadi gereğince mali yardım istemiş. Konuyu İtalyanlarla Ziya Paşa, Ragıp ve Reşit Saffet* [Atabinen] *beyler görüşecekmiş. Mektuba göre, İtalyan Yüksek Komiseri'nin hayırhah tutumuna teşekkür etmek için Padişah kendi eliyle bir mektup yazmış ve mektup 7 Şubat'ta sulunacakmış. Mektubun varlığını ajan T.10/4 doğruluyormuş*.[1139]

6 Şubat 1920. *Corriere della Sera* gazetesi, Hristiyan Halk Partisi mebusu Ernesto Vassalo'nun beyanatını neşretti. Müşarünileyhin *konuşması temelde Türk yanlısı*dır *ancak görünüşte Yunanistan'ın ve Yunan-İtalyan dostluğunun gereksinimlerini gözetiyor*. Gazete, bu görüşü destekliyor.[1140]

1132 T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türk Diplomatik Arşivi Belgelerinde Millî Mücadele Diplomasimiz (1919-1920)*, 2023, s. 500-501.
1133 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Dönemide Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 204.
1134 Archivio Nitti (AN), 149/1-459; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkileri*, 2014, s. 151.
1135 *Ministere des Affaires Etrangeres*, vol. 212, p. 170; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 335, dipnot 10.
1136 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 94.
1137 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Dönemide Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 204.
1138 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 203, dipnot 33.
1139 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 331-332, dipnot 4.
1140 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 94.

7 Şubat 1920. İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiseri Maissa, Roma'ya telgraf gönderdi. Türklerin Londra Konferansına murahhas heyeti göndermek istediklerini bildiriyor ve *İtalya'nın bu yolda resmi bir girişimde bulunmasını* öneriyor.[1141]

Nogara, 7 Şubat'ta her zamanki kurnazlığıyla Sforza'nın 23 Ocak tarihli muhtırasına *cevap vermiş, temsilcisi olduğu deniz şirketlerinin D'Arici'den çok memnun olduklarını; istifaya zorlandığı takdirde D'Arici'nin kendi başına çalışmaya devam edebileceğini, işte o zaman İtalyan faaliyetlerinin gerçekten de zarar göreceğini bildirmiştir. Nahoş bir sonuç: "Yukarıda bahsi geçenler dikkate alındığında, yalnızca kovma gibi aşırı bir önlem bu İtalyan komiseri [gerçekte konsolos] rahatlatabilir."*[1142]

8 Şubat 1920. Belçika matbuatından Katolik dünya görüşlü *La Libre Belgique* gazetesinde Henry Habert imzalı "Doğu Mektubu" nam makale neşredildi. Habert, *bir Jön Türk ve milliyetçi hareketin lideri olan Mustafa Kemal'in halkı kışkırtmaya devam ettiğini, bunun ise Fransızlar'ın, İngilizler'in ve Yunanların öfkesine neden olduğunu* yazıyor.[1143]

10 Şubat 1920. Konya Valisi Subhi, *Öğüd matbaasındaki işgalin sona erdirilmesi ve Nasihat'ın yayına başlamasında gösterdikleri anlayıştan dolayı 10 Şubat'ta İtalyan komutana teşekkür etmiştir*.[1144]

Ankara'daki ARMHC-HT reisi Mustafa Kemal, beyanname neşretti: *Yapılan mütemadi teşebbüsât ve tezahürat-ı vatanperverane ile İngiliz Generali Milne'in emri ile İtalyanlar tarafından işgal olunan Öğüd gazetesi matbaasından işgalin refine muvaffakiyet hasıl olmuştur. Öğüd gazetesi hükümetçe tatil edildiğinden mezkur matbaada Nasihat namuyla bir gazetenin neşrine başlanmıştır*.[1145]

Mustafa Kemal, Konya'daki 12'nci Kolordu Kumandanlığına şifre gönderdi. *İtalyanların Antalya, Burdur ve Muğla'daki mevcutlarını* soruyor.[1146]

11 Şubat 1920. Ankara'daki Mirliva Ali Fuad'ın (Cebesoy) komutasındaki 20'nci Kolordu Kumandanlığı, 10'uncu Kolordu Kumandanlığına (şifreli?) telgraf gönderdi. *Tiflis'deki heyetlerinden Azerbaycan'a silah vereceklerini söyleyen İtalyanlardan, gerekirse Anadolu için de silah alınabileceği* bildiriliyor.[1147]

> Anadolu Milliyetçileri ile İtalya arasında silah ticareti iki yoldan yürütülmüştür. Birincisi; Anadolu'daki [işgalci] İtalyanlardan sağlanan savaş malzemesi, ikincisi de, kurulan özel bir komisyonun İtalya'ya giderek çalışmalar yapmasıdır. Millî Mücadele'ye katılanların ve İtalyanlarla ilişkileri olanların da anlattıklarıyla sabittir ki, İtalyan subayları el altından makinalı tüfek, silah ve cephaneyi ucuz fiyatla satmışlardır. İşgalleri altındaki Antalya'daki deponun malzemesinin boşaltılarak milliyetçilere gönderilmesine ses çıkarmamışlardır. İstanbul'dan Anadolu'ya silah kaçıranlara para karşılığında yardım eden İtalyanlardan, malzeme de satın alınmıştır.[1148]

12 Şubat 1920. *Londra'da neler hazırlandığını ilk öğrenen Scialoja oldu: İtalya'nın 10.000 askerle katılacağı İstanbul'un Müttefik güçlerce tamamen işgal edilmesi projesi İngiliz Heyeti tarafından kendisine sunuldu. Her zaman olduğu gibi, harekat politik değil, ceza nitelikli bir tedbir olarak sunuluyordu. Scialoja Nitti'ye İtalya'nın projeyi reddetmesinin daha doğru olacağını, yine de kabul etme*

1141 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 94.

1142 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 170. İtalyan Komiseri ifadesiyle Ferrante kastediliyor.

1143 Henry Habert, "Lettre d'Orient", *La Libre Belgique*, 8 Şubat 1920, s. 2; Aktaran: Halil Yılmaz, *Belçika Basını ve Diplomatik Belgelerine Göre Türk Kurtuluş Savaşı (1919-1922)*, 2016, s. 118.

1144 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Dönemide Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 204.

1145 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Dönemide Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 204.

1146 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Dönemide Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 205.

1147 ATASE Arşivi, Kl.324, D.(63)-6-A, Fh.40; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 315.

1148 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Dönemide Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 316. Alıntıdaki "[işgalci]" ifadesi tarafımıza aiddir.

durumunda karşılığını iyi alması konusunda çok dikkatli olması gerektiğini telgrafla bildirdi. Bu, Corriere della Sera'nın önerdiği politikaydı. Birkaç dakika sonra, Scialoja ekonomik maddelere ilişkin İngilizlerin bir projesini okudu (Fransızların projeleri daha da sertti!): o denli hayrete düştü ki, yeniden Nitti'ye telgraf çekti ve onu kabul görebilecek, ileride onur kırıcı durumlara düşülmeyecek bir barış için var gücüyle mücadele etmeye çağırdı.[1149]

12'nci Kolordu Kumandanlığı, Dahiliye Nezâretine muhtıra gönderdi. İtalyanlar 1920 senesi bidayetinde *artık himaye vesikası dağıtmadıklarını ve dağıtılmış olanları da toplamaya başladıklarını* bildirmişlerdi fakat fiiliyat öyle değildir: *İtalyanların verdiği mahmî vesikalarından iki tanesinin birer nümuneleri ile bu gibi vesika alanlardan tesbit edilebilen eşhasın esamisini müşir bir cedvel ve Antalya ve Burdur kumandanları tahriratı merbuttur. İtalyanların icra-yı nüfuz ve ahaliyi kendilerine celb ve imaleye mâtuf bu gibi teşebbüslerine karşı icra-yı icabı menut-u rey-i devletleri bulunduğu ve bu ahalinin bu suretle İtalyanlara mütemayil bulunmalarına mâni olunması hususunda Konya vilayetiyle Antalya mutasarrıflığının nâzar-ı dikkatlerinin celb olunduğu mâruzdur*.[1150]

13 Şubat 1920. *Doğal olarak Il Messaggero Nitti'nin başarılarının en çok övgüsünü yapanların başındaydı. 13 Şubat tarihli başmakale, toprak paylaşımı konusunda İtalyan tezlerinin ağır bastığını kesin bir dille savunuyordu. Doğu sınırları konusunda başmakale, adil bir çözüm olarak Erzurum, Van ve Trabzon'un Ermenistan'a verilmesini ileri sürüyordu. Trakya konusunda ise sessiz kalıyordu*.[1151]

14 Şubat 1920. Londra Konferansı Downing Street 10 numarada içtima ediyor. İtalyan Başvekil Nitti, *Padişahı ve Osmanlı nüfusunu İstanbul'da bırakıp bırakmamak konusunda, Türk ulusunun başının hem Sultan hem Halife olduğunu, yani hem (siyasal) (temporal) cismani hem dinsel egemenlikten yararlandığını söyledi. Sorunun bir çözüm yolu, Padişahı Müslümanların ruhanî başı olarak, tıpkı Vatikan'da Papa'nın Katolik Roma Kilisesinin ruhanî başı olduğu gibi, tutmak olabilir*.[1152]

Burdur'daki Ahz-ı Asker Reisi İsmail Hakkı, Ankara'daki 20'nci Kolordu Kumandanlığına şifreli telgraf gönderdi. İtalyanlar, Mustafa Kemal'in Bolşeviklerle anlaşıp anlaşmadığı hususunu araştırıyor:

20. Kolordu Kumandanlığına

> Burdur İtalyan zâbiti gazetelerde sermâye-i makâl olduğundan Hareket-i Milliye'nin Bolşeviklerle uzlaşıb uzlaşmadığını sordu. Maʿlûmâtım olmadığını ve maʿa-hazâ Bolşevizmin en yeni kavâʿide tâbiʿan hakk-ı istiklâl ve cânı musaddak Türk ve İslâm kuvvetini ihmâl etmeyeceğini ve evvel, âhîr nazara alınması lâzım geleceği cevâbında bulundum. Tenvîre emir ve müsâʿadeleri. Kalem Reʾîsi İsmail Hakkı[1153]

İspanyol *El Sol* ve *La Epoca* gazeteleri yazıyorlar. *Londra Konferansı toplandığı sırada, İngiltere'nin Türkiye ile gizli bir antlaşma imzaladığına ilişkin bir söylenti ortaya çıkmıştı*r. *Bunun üzerine, İngiltere'nin Paris Büyükelçisi, bir gazetede yayımlanan ve İngiltere ile Türkiye arasında imzalanan antlaşma olarak lanse edilen metnin apokrif (sahte) bir belge olduğunu deklare etmiştir*.[1154]

1149 Archivio Nitti (AN), 149/2-251-L & 252-L, 12 Şubat 1920; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 94.

1150 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 143.

1151 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 95.

1152 Osman Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 1981, s. 6. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir. Nitti, başka bir deyişle, hilâfet-saltanatın ayrılmasını istiyor.

1153 T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türk Diplomatik Arşivi Belgelerinde Millî Mücadele Diplomasimiz (1919-1920)*, 2023, s. 501.

1154 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 129.

15 Şubat 1920. *15 Şubat'ta Il Messaggero, Galib Kemali'nin olağan savunmasına büyük bir anlayış havası içinde yer vermekte*.[1155]

Konya'daki 12'nci Kolordu Kumandanı Vekili Hayri, Burdur Ahz-ı Asker Reisi İsmail Hakkı'nın telgrafını Ankara'ya keşide etti:

Ankara 20. K[olordu] K[umandanlığına]

Hey'et-i Temsîliye'ye:

Burdur İtalyan zâbiti 14 Şubat [13]36'da dâireye gelerek Mustafa Kemal Paşa'nın İtalyanlar hakkındaki niyâtında[n] sarîh maʿlûmâtları olmadığını ve İtalya ile hüsn-i münâsebetle beraber Bolşevikler ile ittihâd mümkün olacağı zemîninde mütâlaʿada bulundu. Endişeleri zâhirdir. Gayr-i katʿî nezâkete usûl-ı mübhemi te'mînâtkârâne cevâb verilmişdir. Hey'et-i milliyelerden Burdur İtalyan müfrezesine çekilmelerinin teblîği muvâfık ise irâdesi. Burdur Kalem Re'îsi İsmail[1156]

16 Şubat 1920. İtalya Başvekili Nitti, Hariciye Nezâretine talimatname keşide eyledi. *Nitti özgür ve etkin bir Türkiye için çalışmakta olduğunu ilan ediyor, "temkinli bir ustalıkla yersiz davranışlardan kaçınılmasını ve özellikle başkalarının olası propagandasına karşı koyulmasını, sözlerinin yararlı sonuçlar elde etmek için değerlendirilmesini" emrediyor*.[1157]

Genellikle daha tedbirli davranan *Corriere d'Italia* bile İTALYA, DOĞUDAKİ YENİ POLİTİKANIN VAZGEÇİLMEZ ÖĞESİ başlığını kullanmaktan kendini alıkoyamadı. Üstelik, Müttefik Güçler'in "güvencesi" altında Padişah'ın İstanbul'da bırakılması ve İzmir üzerinde sözde bir Osmanlı egemenliğinin kalışı ile Türklerin yetinebilecekleri olasılığına gereğinden fazla önem verdi. Bu berbat çözüm de Türkiye lehine İtalya'nın kaydettiği bir başarı gibi sunuldu. Aslında Nitti bu çözümü, Lloyd George'u destekleyerek ve Millerand'ın önerdiği, Yunan ordusunun tamamen çekilmesi tezine *karşı çıkararak* savundu.[1158]

Aslında Nitti'nin aklından Türkiye'yi kurtarmaktan farklı düşünceler geçmekteydi. 16 Şubat'ta Lloyd George. St. Jean de Maurienne'in geçersiz olduğunu defalarca belirtmekle beraber, ekonomik ayrıcalıklara sahip bir İtalyan bölgesi yaratılması konusunda destek sözü vermişti.[1159]

Ankara'da bulunan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi (ARMHC-HT) reisi Mustafa Kemal, Burdur Askerlik Şubesi Müdürü İsmail'e şifre gönderdi: *Sık sık temasa gelindiği anlaşılan İtalyanlara karşı Kuvâ-yı Milliye'nin harekât ve teşebbüsâtı hakkında hakiki bir ketumiyyet tâkibi ve İtalyanların da henüz memleketimizi bi-gayr-ı hakkın taht-ı işgalde bulunduran Düvel-i Mütelife meyanında bulunduklarının nazar-ı dikkatte tutulmasını rica ederiz*.[1160]

Şubat ortalarında [İtalya Hariciye Nâzırı] *Scialoja, olası bir Fransız, Belçika veya İsviçre mandası için öneriye Ahmed Rıza'nın, Osmanlı hükümeti adına olumlu yanıt vereceğini gizlice dile getirdiğini büyük bir düş kırıklığı ile öğrenir*.[1161]

İsviçre Lozan'daki İtalyan Başkonsolosu Guisi, İtalya Hariciye Nâzırına telgraf gönderdi. *Nafilian'dan aldığı raporda, kendisinden, Osmanlı meclisinde İzmir mebusu* Saracoğlu Şükrü'nün ve Mahmut Esat'ın

---

1155 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 95.
1156 T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türk Diplomatik Arşivi Belgelerinde Millî Mücadele Diplomasimiz (1919-1920)*, 2023, s. 501.
1157 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 95.
1158 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 96.
1159 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 96.
1160 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Dönemide Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 205.
1161 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 92.

(Bozkurt) İtalya'ya *candan bağlı* olduklarını bildiriyor ve onların *İtalya ve Rodos üzerinden Anadolu'ya yapacakları yolculuğ*un kolaylaştırılmasını taleb ediyor.[1162]

17/18 Şubat 1920. Cinayet vakası:

> Türk kaynaklarına göre; 18 Şubat 1920'de, Antalya'da bulunan Korkuteli esnafından Hasanzâde Mustafa evine giderken İtalyan devriyesi tarafından atılan kurşunla öldürülmüştür. Antalya Heyet-i Milliye'si tarafından "şiddetle" protesto edilen İtalyanlar, temsilcileri ve kumandanları aracılığıyla "üzüntülerini" ve öldürülen şahsın ailesine 5 bin Lira vereceklerini bildirmişlerdir. Cenaze namazına İtalyan komutanın da katılmasına rağmen halk tarafından İtalyanlar aleyhinde gösteriler yapılmış, halkın bir taşkınlık yapmasından çekinen İtalyanlar, nizamiye kapılarına tel örgü çekmişlerdir.
>
> İtalyan kaynaklarına göre ise bu olay şu şekilde meydana gelmiştir: 17-18 Şubat 1920 gecesi iki İtalyan jandarması, biri kadın 5 Türkü durdurup aramak istemiştir. Türkler bunu kabul etmedikleri gibi, askerlere saldırmışlar, askerlerin açtığı ateş sonucu İstanköy ileri gelenlerinden ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyesi olan Ahmet Mustafa Efendi ölmüştür. Bu olay halkın kızgınlığına yol açmıştır. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ertesi gün İtalyan komutanlığına bir protesto vermiştir. Aynı günün akşamı Nuri Bey ve Talat Bey halkı galeyan[a] getiren konuşmalar yapmışlardır. Bu olay hakkındaki 22 Şubat tarihli yazıda da olaya ilişkin bilgiler verilmiştir. Buna göre; İtalyan jandarmaları ancak 10 günde iyileşebilecek şekilde zarar görmüşlerdir. Olaydan sonra iki Türk tutuklanmıştır. Bunun üzerine halk ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti temsilcileri, jandarmaların yargılanmasını istemişlerdir. Türk yetkililerle İtalya konsolosu arasında yapılan görüşmeler sonunda; tutuklanan Türkler serbest bırakılmış, Türk yetkilileri de askerlere saldıranları cezalandırmayı daha sonraya ertelemişlerdir. Maktulün ailesine de yardım edilmiştir.[1163]

18 Şubat 1920. Bergera, İtalya Hariciye Nezâretine telgraf gönderdi. Mustafa Kemal, *İtalya'nın Osmanlı sorununa adil ve uygulanabilir bir çözüm getirmeyi gerçekten başardığına inandığ*ı için Rodos'taki İtalyan idaresine *teşekkür telgrafı* keşide eylemiştir.[1164]

ARMHC-HT reisi Mustafa Kemal, Nazilli Mevki Kumandanı Servet'e telgraf gönderdi: *Antalya ve Burdur yöresinde kimi memurlarla, ileri gelenlerin İtalyanlarla ilgi çekici ve zararlı ilişkilerde olduğu duyulmuştur. Zararlı sonuçlar vereceği kesin bulunan bu gibi ilişkiler konusunda engelleyici önlemler alınması ve gerekenlere gerekli direktifin verilmesi rica olunur*.[1165]

19 Şubat 1920. İttihadçı Yunus Nadi'nin *Yenigün* gazetesi, İtalya'yı sitayişle anıyor: [..] *İtalya'nın, elbette kendi millî menfaati olduğu kadar genel barışı sağlamaya yönelik olan siyaseti bizim için mûcib-i teşekkürdür. En müşkil zamanımızda gösterilen bu iyiliksever yardımlarıyla İtalyan siyasetinin Türklerin kalbinde uyandırdığı hissiyatın nevi mahiyetinin ne olabileceğini izaha gerek var mıdır?*[1166]

Açıklamalı [ÖA7]: Belki daha sonra fikir değiştirip tam metin iktibas edebilirsin.

> Bir kez daha belirtelim ki, birçok İtalyan politikacı ve yorumcuya göre, Türkiye'nin bütünlüğü, başka halklar tarafından henüz ele geçirilmemiş toprakların bütünlüğüyle eşdeğerdi. Gerçekten de heyetimiz büyük bir sükunetle doğudaki bölgelerin parçalanmasına seyirci kaldı.[1167]

20 Şubat 1920. Ankara'daki ARMHC-HT reisi Mustafa Kemal, Berlin'deki Talat'a tafsilatlı bir cevabî mektub gönderdi. Müttefiklerin müsbet karşıladıkları Teşkilât-ı Milliye ile anlaşmaya çalıştıklarını bildirdi. İttihadçılar tarafından alınacak her siyasî kararın en nihayet kendi tasdikinden geçmesi gerektiğini ifade etti. Ayrıca, İslâm Konferedasyonu kurmak siyasî hedefinin Mustafa Kemal tarafından

---

1162 Mevlüt Çelebi. (2001). Bir İtalyan Generalinin Türkiye Anılarındaki Yanlışlar. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 16(1), s. 111.
1163 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 205-206.
1164 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 96.
1165 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 147.
1166 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 214-215.
1167 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 95.

belirtilmiş olması, dikkat çekicidir. Mustafa Kemal, Sforza'yla şahsî ahbablığı olduğunu yazmaktadır. Bolşeviklerle ortak düşman muvacehesinde işbirliğine gidilmiştir:

Vaziyetin kısa muhâkemesi:

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namı altında vücuda getirilen vahdet-i milliyye Erzurum ve müteakiben Sivas umumî kongrelerinde tesbit edilen esaslara göre Türk ve Kürt millî hudutlariyle tahdid edilen Türkiye'yi inkısamdan kurtarmak ve Osmanlı devlet ve milletlerinin istiklalini temin etmek gayesini istihdaf etti. Bu gayeye vusul için fi'len ve zımmen müdafaayı esas ittihaz etti. Teşkilât-ı milliyye köylerden bil'itibar nahiye, kaza, livâ ve müstakil livâ ve vilâyet merkezlerindeki heyet-i idare ve heyat-ı merkeziler ile yekdiğerine rabt olundu. Kongrelerin tevlid ettiği on altı kişilik bir heyet-i temsiliye teşkilat-ı umumiyyenin müdür ve nâzımı oldu. Gayeye vusul için Heyet-i Temsiliyeye büyük salâhiyet verildi. Heyet-i Temsiliye riyaseti benim üzerimdedir.

Medenî ve zahirî ve kanunî denilebilecek olan Müdafaa-i Hukuk teşkilâtının içinde mahrem talimat dairesinde teşkilât-ı müselleme mevcuttur. Ordu bilâistisna başlarındaki büyük kumandanlardan son neferine kadar teşkilâtımız kadrosuna dahildir. Harekât ve muharebâtı idare etmek için bana merbut bir Erkân-ı Harbiye vardır. Heyet-i Temsiliye namına da, müntehap âzadan maada güzide arkadaşlardan mürekkep muamelât-ı umumiyeyi tedvir eden bir büro vardır. Harekât-ı fi'liyye şimdilik yalnız umum İzmir cephesi üzerindedir. Bu cephe de muhtelif kumandanlıklara ayrılmıştır. Son günlerde (Maraş) Fransızları tard eden ve Kilikya'nın bazı aksamında mahallî teşebbüsatta bulunan ve (Urfa) ile (Birecik) teki Fransızları muhasara eden Kuvayı Milliyemiz faaliyete geçmiş bulunuyorlar. Ötedenberi İngiliz parası ve yardımı ile dahilde Kuvayı Milliye aleyhinde tezahürat-ı Milliyede bulunan muhalifler Adapazarı - Balıkesir - Bozkır havalisinde şiddetle kahır ve tenkil edilmişlerdir.

Suriye ve Iraklılar ile ötedenberi münasebet tesis etmiş ve kendileri İngiliz ve Fransızlar aleyhine teşebbüsata geçirilmiştir.

Daha ciddî esaslar dahilinde tevhid-i harekât için nezdimize gelmiş olan salahiyettar Arap murahhasları ile mukarrerat ittihaz edilmiştir. Araplara karşı bidayettenberi ifade ettiğimiz siyasî formül şudur:

Her millet kendi dahilinde istiklâlini kurtardıktan sonra, (konfederasyon) halinde birleşmek; bu esas Araplarca maalmemnuniyye kabul edilmiştir.

(Emîr Faysal'ın) mutemetleri dahi bu esas dahilinde birleşmek üzere müracaat eylemişlerdir. (Faysal)ın Fransızlar lehine gizli bir politika takip etmesi zan ve ihtimali henüz bizi ihtiyatkar hareket ettiriyor. Fakat Araplarla müşareket-i ef'alde fi'liyat, diğer hiziblerin itilâfiyle başlamıştır.

Azerbaycan, Şimâlî Kafkasya, Gürcistan ile daha ilk devirde az çok münasebata başlanmıştı. Halil Paşa ile Sivas'ta arîz ve amîk görüştükten sonra kendisini Azerbaycan'a gönderdik. Esaretten kurtulan Nuri Paşa'nın da Kafkasya'da faaliyete geçmesi için tedabir alındı. Elyevm her ikisi ile muhabere ve münasebet berdevamdır. Halil Paşa Azerbaycanlılardan bir kuvvetin başında olarak elyevm (Zanzezur)dedir ve Ermenilerle muharebe ediyor, Nuri Paşa Şimâlî Kafkasya kuvvetlerine kumanda ediyor. Kendilerine arzu ettikleri zabitleri peyderpey gönderiyoruz.

Halil Paşa'ya verdiğim nokta-i nazarlar: Azerbaycan ve şimâlî Kafkasya'da Çerkeslerin istiklâllerini te'min etmek, Azerbaycan ile ittifak etmiş olan Gürcistan ile itilâf halinde yaşamak. Daha evvel Türkistan'da bulunduğunu tahmin ettiğim Enver Paşa ile te'sis'i irtibat ederek onunla Türkistan istiklâlini te'mine çalışmasını söylemek ve gerek Kafkasya'da ve gerek Türkistan'da vücuda getirilecek harekât ve faaliyeti Türkiye menafiine tevcih etmek ve bunun için benimle muhafaza-i irtibat eylemek.

İki gün evvelisine kadar Halil ve Nuri Paşa'lardan vürûd eden ma'lûmattan henüz Enver Paşa ile te'sis-i irtibat edilmemiş ve fakat bu maksatla icap eden zabitânın gönderilmiş olduğu anlaşıldı. Halil Paşa'ya ve Halil Paşa'dan evvel Kafkasya'ya gönderdiğim zabitlere Bolşeviklerle temas ve zemîn-i itilâf taharri etmelerini ve fakat her türlü mukarrerat-ı kat'iyye için benim tasdikime ta'lik-i keyfiyet olunmasını söyledim. Yakın zamana kadar (Novorosiski) ve şarkında (Denikin) ordusunun mevcudiyeti mezkûr temasa müsaade etmiyordu. Şimâlî

Kafkasya'da Çerkeslerin teşkil ettikleri şûra tarafından gönderilen bir heyet-i murahhasa ile aynı daire dahilinde talimat verdim.

Araplarla itilâfta kullandığım formülden ve Kafkasya'daki arkadaşlara verdiğim talimattan anlaşılacağı vechile benim de düşündüğüm muhtelif İslâm kitlelerini mazhar-ı istiklâl olmak için bugün Türkiye'ye musallat olan düşmanlar aleyhine tahrik etmek ve bu suretle Türkiye'nin tazyikini tahfif ve kuvva-i maddiye ve maneviyesini âzamî menâfii istihsal edebilecek surette daha serbest kullanmak. Ve âtiyen istiklâllerini kurtaracak olan İslâm kitleleriyle konfederasyon halinde birleşmek. Şimdiye kadar masruf mesainin tecellî eden netayici şayan-ı memnuniyet gibi görünmektedir. Tahmin olunduğuna göre İtilâf devletleri ilk zamanlarda tatbikini tasavvur ettikleri imha kararlarından sarf-ı nazar ederen Türkiye'nin mevcudiyetini tanımak kararına takarrüp ediyorlar.

Fransızlar, İtalyanlar daima; İngilizler zaman zaman Kuvvayı Milliyye ile anlaşmak için Sivas'a kadar büyük ve sahib-i salâhiyet siyasî memurlarını seyahat ettirmişlerdir. Biz hudud ve istiklâl noktalarında fedakârlık hususuna katiyen yanaşmadık. Bunun için onlardan bize âzamî fedakârlığı yaptırabilecekleri ümidiyle zamandan istifadeyi tercih edegeldiler. Amerikalılar ile daha çok samimî görüştük. General (Harbord) bizzat Sivas'ta uzun uzadıya müdavele-i efkâr etti. Ve binnetice bizim lehimizde harekete karar verdi.

İtilâf devletlerinde meşhud olan âzami tebeddül zihniyetinin son (Bolşevik) harekât ve muvaffakıyâtına bizim Maraş'ta ve Islahiye civarındaki muvaffakıyat-ı askeriyyemizin inzimam etmesinden neş'et ettiği zan olunur.

Suriye ve Irak'taki mütevazi faaliyetler dahi Fransız ve İngilizlerin hadd-i ma'kule inmelerine sebebiyet vermiş olabilir.

Şimdiye kadar (Bolşevikler) ile temas ve îtilâf hususunda memur ettiğimiz zevata verdiğimiz talimatta şart-ı esas olarak kendi nokta-i nazar ve gayelerimiz mahfuz kalmak üzere kadîmen müşterek düşman aleyhine tevhid-i hareketden ibarettir. Buna mukabil bizim şiddetle muhtaç olduğumuz para vesaire talebi mühim görülmüştür. Bolşevikler ile prensip ve içtihatta ittihad hususunu bugün için sehil görmemekle beraber zarûret-i kat'iyye halinde tasavvur etmediğimizden mevzuu bahis edilmemiştir. Binaenaleyh vatanımızı parçalanmak ve milletimizi İngiliz boyunduruğu altında görmek ihtimal-i meş'ûmu karşısında Bolşevik prensiplerini fi'len tatbik etmekte çare-i halâs tahmin olunursa cihet-i tatbikıyyesindeki müşkülâta rağmen bugün hâkim olduğumuz kuvvete istinaden o hususa da tevessül etmek lazım gelebilir.

Hükûmet-i merkeziyyeyi tazyik ederek meb'usan intihabatını icra ettirdik. Elyevm içtima eden meb'usan hemen istisna bizim esaslarımız dairesinde tarafımızdan yapılan bir programı kabul etmişlerdir. Bununla iktifa etmiyerek mezkûr programı disiplin dairasinde müdafaa etmek üzere sekseni mütecaviz meb'ustan mürekkep (Felâh-ı Vatan) namı altında bir ekseriyyet gurubu vücuda getirdik. Bu grup intihap olunan dokuz kişilik bir heyet-i idare tarafından idare edilmektedir. Heyet-i Temsiliyye azasından olan meb'us arkadaşları kâmilen meclise gönderdim. Bunlardan icap edenler grup heyet-i idaresi dahilindedirler. Ben de mebusum. Fakat kuvvâ-i umumiyyeyi muhafaza ve menfi ihtimalât karşısında serbest sevk ve idare edebilmek için İstanbul'a gitmedim. İkmal ettiğim heyet-i merkeziyye â'zasiyle şimdilik Ankara'yı merkez ittihaz ettim. Hem Kuvayı Milliye hem de heyet-i idaredeki murahhaslarımız vasıtasiyle grup ile irtibat ve münasebetteyim.

Bilvasıta icra eylemekte olduğum muhaberat ile zât-ı şâhanenin niyatına ittila hasıl ediyorum. Zat-ı şâhane Kuvayı Milliyyeden mütevahhıştır. Me'buslar, sizce pek güzel tahmin olunur, daima sevk ve idare edilmek lâzımdır. Bundan mahrum oldukları dakikada gûnâgûn te'sirat altında mevcudiyetleri muayyen bir gayeye yürümeye hâdim ve nâfi olmaktan ziyade hail olur. Elyevm İstanbul'da 30-40 bin İngiliz ve aynı miktarda Fransız kuvveti vardır. Polis ve Jandarmamız dahi ecanibin âletidir. Ali Kemal, Refi Cevat ve hempaları gibi alçaklar, Ferit Paşa ve tevabii gibi ahmaklar kendilerini düşman mevcudiyetinden istifade ederek emin görüyorlar ve teşebbüsat-ı mel'anetlerinde serbest buluyorlar. Kuvayı Milliye'den mütevahhiş olan Padişah Kuvayı Milliye'ye muarız olanlara ve onların ığfalâtiyle belki İngilizlere tevdî-i hayata mütemayil görünüyor. İşte bu kuyûd ve şurûtdan dolayı bugün için Dahiliye, Hariciye vesair bir iki nâzırın tebdili şartıyle Ali Rıza Paşa kabinesini mevki-i iktidarda tutmak tercih olundu. Zâhiren itilâf etmiş gibi olduğumuz Ali Rıza Paşa hakikatte Kuvayı Milliyye'ye değil, zât-ı şâhâne'ye merbuttur. Ve bizi iğfal ederek Kuvayı Milliyye'yi imha için çarecûdur. Bütün fikirlerimizi ve maksatlarımızı bütün meb'uslara anlatmağa ve onları İstanbul muhitinin ve düşman

tehdidinin ve padişah vehminin tesirinden kurtarmağa imkân olmadığından bugün hükûmet meselesinde radikal hareket edilmek mahzurlu telâkki edilmiştir.

Ben harekât safhasını ikiye ayırıyorum: Birincisi sulha kadar takip olunacak tarz-ı hareket; ikincisi sulhtan sonra tavır ve hareket. Bunlar birbirinden farklı olmak lâzımgelir. Çünkü bugün yalnız dahili düşmanlarımıza karşı değil onlarla beraber doğrudan doğruya itilâf devletlerine bilhassa İngilizlere karşı vaziyet ve tedbir almak mecbiriyetindeyiz.

Halbuki İstiklâlimiz mahfuz kalmak şartiyle bir sulh aktedildikten sonra yalnız dahili husemâmızla karşı karşıya bulunacağız ki bugünkü âm ve şâmil kuvvet ve nüfuzumuzu hüsn-ü muhafaza ettiğimiz takdirde bu zavallılara lâyık oldukları muameleyi tatbikte hiçbir müşkülât tasavvur etmiyorum.

Fakat birinci safha bence henüz çok mühimdir. İtilâf devletleri yukarıda söylediğim hudud dahilinde (cenup hududu İskenderun cenubu -Halep ile Fusta arası- Cerablus köprüsü ve şarkta Musul vilâyeti) temamiyet-i mülkiyemizi ve istiklâlimizi bütün mânasiyle kabul ve tasdik etmek şartiyle bir sulh yaparsa ve iktisaden te'min-i menâfi için dermeyan edeceği şurût hakk-ı hayâtımızı iptal etmiyecek derecede olursa ba'dessulh çalışmak için müsait bir sahaya ve şerâite malik olabiliriz. Eğer istiklâlimiz iktisaden olduğundan ziyade siyaseten İngilizlerin taht-ı murakabesinde olacak surette bir sulh yapılırsa âtiyen dahi serbesti-i harekâttan mahrum bırakılmış olacağız. İşte böyle bir neticeye razı olmamak ve bu noktada lüzum görülürse sulhu muallakta bırakıp harekete geçmeyi şahsen tercih ederim. Yalnız burada nâzik bir nokta vardır. O da bu fikrin Meclis-i Mebusan'ca ve pâdişahca kabulünde tereddüt gösterilmesidir. Bu takdirde hareket isyan halinde olacak demektir. Her halde az çok kabil-i hazım şerait-i sulhiyye karşısında mesai-î âtîyye ile telâfi-i mâ-fât'a güvenercek ifratkâr harekâttan mücanebet olunacaktır. Bugün için hükûmetin henüz bütün manasiyle teşkilât-ı milliyyenin elinde bulunmadığını zikretmek lazımdır. Agleb-i ihtimâl sulhu yapacak olan kabine Ali Rıza Paşa kabinesi olacaktır. Bu kabinenin sulh yapmakta bizim prensiplerimizi takip edeceğini me'mul ederim. Fakat bir tarafın da âtiyi düşünerek Kuvvayı Milliyyeyi imhâda sarf-ı mesai edeceğini kabul ediyorum. Maahaza bugün bütün vesait-i icraiyye hemen bizim elimizde bulunduğuna göre teşebbüsatının akîm bırakılacağından eminim. Yukarıda tasvir ettiğim gibi bir sulh akdinden sonra teşkilât-i milliyyeye münasip bir şekil vereceğim. Ve bizzat meclise girerek her halde kuvvetli bir parti yapmağa ve hükûmete hâkim olmağa çalışacağım. Bizzat kabine teşkil etmek niyetinde değilim. Kuvvetli bir parti vücuda getirmek ve bu partiye meclis dahilinde ve memlekette idame ve hüsn-ü idare etmek cihetini uzun zaman için daha faydalı ve müessir görüyorum. Mamafih hükûmeti tamamen şâyan-ı emniyet ve enerjik arkadaşlardan ve radikal bir tarzda teşkil ettirmeyi de lâzimeden addederim. Bittabi böyle bir kabine gayeye tevcih ve himaye edilecektir.

Türkiye'deki mesâinin tarihî mesuliyyeti teşebbüsat ve faaliyyet-i şahsiyem ile alakadar bulundurulunca rey ve mütalaam haricindeki teşebbüslere muârızım. Türkiye'nin tâli ve mukadderatına ma'tuf mesâîi hariciyyenin dahi nokta-i nazar ve mütalâatım dairesinde olmasını lüzumlu addederim. Mütalâatımda ve tasavvuratımda mutaassıb değilim. İcabat-ı ahval ve hâdisatı sühuletle takdir ederim.

Türkiye'nin menafiine mutabık her türlü muhassala-i mesaîyi hürmetle karşılarım. Müdavele-i efkârla mutalaatımdan gaye-i umumîye nafi olabilecek fedakârlığı yapmakta tereddüd etmem. Ancak ikinci üçüncü derecede vesaitle mukadderat-ı umumiyeye tesir yapacak temas ve teşebbüsleri mahzurlu görürüm. Ecnebiler ile dahi yapılacak her türlü temas ve itilâflarda son söz ve son karar buraya ta'lik olunmalıdır. Meselâ (Lenin) in tasdikine ta'liken (Radek) ile anlaşma benim tarafımdan da tasdik ile mukayyed olmalıdır. Sulhtan sonraki mesaî-i müştereke için daha esaslı projeler yapılabilir. Sulha kadar takip edilmekte olan hatt-ı harekette devam maksada kâfi gelebilir zannederim. Müsait gibi görünen vaziyet-i ahîre-i siyasiyenin büsbütün ma'kûs bir şekil ve renk alması ihtimaline karşı mücadeleye devam esas olarak kabul olunmalıdır.

Bir seneden beri Avrupa'daki mesainiz şayan-ı memnuniyettir. Aynı tarzda sarf-ı mesaîye devam daha faideli netayiç verecektir. Ben müdafaa ettiğim prensipler meyanında Harb-i Umumi'ye duhulün zaruri olduğunu ve harbe duhul ettikten sonra grubuna dahil bulunmanın yine zaruri olduğunu ve bundan dolayı harb mes'ûlü aramak mantıksız olduğunu alel'ıtlak Kanun-u Esâsî ahkâmina mugayir hareket edilmiş ise bu suretle hareket eden kabineleri meydana çıkarmak ve haklarında ahkâm-ı kanuniyye tatbik etmek için mütarekeden evvel Balkan Harbi'nden itibaren ve mütarekeden bugüne kadar mevki-i iktidara geçen kabineleri nazar-ı dikkate almak lâzım geleceğini ifade ediyorum. İşbu nokta-i nazarlarımı, benden, Harb-i Umumi'yi ilân eden kabine ve

> Harb-i Umumiye duhul ve Alman taraftarlığı aleyhinde resmen beyanatta bulunmamı talep etmiş olan hükümete karşı resmen nokta-i nazarlarımı esbap serd ederek müdafaa ettim. Ecânible dahi münasebatımda aynı nokta-i nazarların müdafaasını iltizam ettim. Ermeni mesaili hakkında en ziyade aleyhimizde bulunan Amerikalılardır. General (Harbord)'a verdiğim izahat müşarünileyhde azîm tahavvül husule getirdi ve beni tasdik etti. İstanbul'da İtalya mümessil-i siyasîliğinde bulunmuş olan (Sforza) ile benim de husûsî dostluğum vardır.
>
> Cavid Bey'in mesâîsini her zaman semere bahş bulurum. Sizin de takdir ettiğiniz gibi bir zaman için münasebatımızın bilhassa hafi tutulması pek mühimdir. Refet Bey'i, pek mühim olan Denizli cephesindeki kuvvetlere kumandan tayin ettik. Yunanlıların taarruz hazırlıklarında bulundukları bu sıralarda oradan ayrılması mümkün değildir. Buna mümasil muktedir ve şayan-ı itimad arkadaşların kâffesi vücutlarıyle kaim mühim vezayıf üzerinde bulunuyorlar. Şimdilik Asım Bey'in sür'at-i mümkine ile tekrar size mülâki olması ve yine kendisinin avdetiyle aramızdaki rabıtayı muhafaza eylemesini daha emin ve sehil buluyorum. Parasızlıktan bahsediyorsunuz. Maatteessüf ben de ondan bahsedeceğim. Bugün içinde bulunduğum vaziyete girerken beş param olmadığını suhuletle tahmin edeceğinizden eminim. Girdikten sonra da İstanbul'da bol bol mevaidde bulunan zengin zevatın bizi derhatır edeceklerini farz etmek gafletinde bulundum. Milletten para istemek, onlara en mukaddes gayeler hakkında bile şüphe ve tereddüt ilka ediyor. Bundan başka muhaliflerin en kuvvetli propaganda silâhını teşkil ediyor. Bu sebeple pek elîm ihtiyacat içinde dua ile iş görmeğe çalışıyoruz. Fakat bittabi parasızlık yüzünden birçok nâfi teşebbüsler ve kat'i ihtiyaçlar te'min ve tatmin edilemiyor. Binaenaleyh sizden şimdilik hiç olmazsa elli bin liranın Asım Bey'le gönderilmesine intizar eylerim.
>
> Şimdilik münasebet ve irtibatımızın yalnız benimle ve yalnız Asım Bey vasıtasıyle olmasını lüzumlu görürüm, Çünkü başka vasıtalarla ve başka şahıslar ile münasebette bulunduğunuz takdirde derhal şuyû bulur... Nitekim bulmuştur... Bu takdirde memlekette bütün teşebbüsatımızı zaten tefsir etmekte oldukları (İttihatçılık) ile tavsif ederek kuvvetinizi tenkis için düşmanlara silâh ve fırsat vermiş oluruz.
>
> (Aziz) Bey'in Arap mesailinde burada istifadeli olacağını tasavvur ediyorum. Ancak kendisine maddeten muavenet edecek halde olmadığımı bilmesi münasip olur.[1168]

İtalya'da hükümet taraftarı matbuat, kiralanmış durumdadır ve hükümeti Londra Konferansındaki performansı mübalağa edilmektedir: *Gerçekte o günlerde, özellikle hükümet yanlısı gazeteler tarafından "Türkiye hakkındaki İtalyan tezlerinin zaferi" diye adlandırılabilecek bir efsane yaratılmıştı. Bu efsane, Adriyatik sorunu hakkındaki sonuçsuzluklara ilişkin olarak kentsoyluları yatıştırmayı amaçlıyordu. "Zafer"in yaratıcıları aldanmamışlardı, bilerek yalan söylemişlerdi. 20 Şubatta Scialoja, varılabilecek sonuçlarda -özellikle Adriyatik sorunu ile ilgili sonuçlar ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap ve Türk kısımları arasındaki aldatıcı ayırımcılığa İtalya'nın bulaştığı düşünülecek olursa- düş kırıklığı olasılığının yüksek olduğunu itiraf etti (Milliyetçiler bu ayırımcılığa karşı daima mücadele etmişlerdi)*.[1169]

21 Şubat 1920. *Londra Konferansı'nda İngiliz ve İtalyan başbakanları İzmir konusunda sert bir tartışmaya giriştiler. Nitti, komisyonun raporuna karşı çıkarak, İzmir'de Yunan egemenliğinin aleyhinde bulundu, burada Yunan çoğunluğunun olmadığını söyledi. Konunun, Millerand Pal'is'ten dönünce yeniden tartışılması kabul edildi.*[1170]

L'Italia gazetesi: *Enver Paşa Kürdistan'da İngiltere'ye Karşı Bir Hareket Hazırlıyor*.[1171]

1168 İlhan Tekeli & Selim İlkin. (1980). Kurtuluş Savaşında Talat Paşa ile Mustafa Kemal'in Mektuplaşmaları. *Belleten*, 44(174), s. 322-329.

1169 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 95.

1170 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 388.

1171 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 203-204, dipnot 33. Bu haber, İtalyan Sosyalist Fırka yayın organı *Avanti!* gazetesi tarafından 29 Şubat'ta "memnuniyetle karşılanmıştır."

22 Şubat 1920. *Il Messaggero* gazetesi, "Osmanlı Sorunu-Konferansta İtalyan Tezinin Zaferi" nam haber neşretti. *Nitti'nin ateşli bir övgüsü* yapılmakta ve *yenilgiye uğrayanlarla nasıl işbirliği yapılacağı yolunda cömert öneriler sunulmakta*dır.[1172]

23 Şubat 1920. *23 Şubat'ta Nitti, heyetimizin* [İtalya Murahhas Heyetinin] *en önemli rolü üstlenmiş olduğunun ve büyük olasılıkla birçok tezinin kabul göreceğinin Kral'a ve Sforza'ya bildirilmesini emrediyor*.[1173]

Marmaris'te 23 Şubat 1920'de yapılan mitingde halk, İtalya'ya gösterdiği dostluk ve insaniyetten dolayı teşekkürlerini bildirmiştir.[1174]

Mandalyat nahiyesi halkı, 23 Şubat 1920'de Söke'deki komutanlığa mektup yazarak, nahiyelerinden başka bir yere gönderilmesine karar verilen İtalyan yüzbaşının nahiyelerinde kalmasını istemişlerdir. General Achille Porta, ertesi gün verdiği cevapta bunun mümkün olmadığını bildirmiş ve teşekkür etmiştir.[1175]

İstitrad: *Rodos'tan Muğla'ya gelen Anadolu İşgal Kuvvetleri komutanı General Achille Porta, hükümeti konağında verilen ziyafete katılmış ve bir konuşma yapmıştır. General Porta konuşmasında, "Türklere karşı perverde edegeldikleri iyilikseverliği şimdi de barış konferansında Türklerin haklarını savunarak ispat ettikleri gibi bu yoldaki görüşlerini Müttefiklerine kabul ettirdiklerinden dolayı İtalya hükümet ve milletinin iftihar ettiğini" anlattıktan sonra İtalya askerinin Anadolu'da bulunuş sebeplerine gelmiştir. General Prta, "İtalya askerinin istila amacı taşımadan ve mütareke şartlarından dolayı bâzı bölgeleri işgal etmişlerse de, yakın zamanda tahliye edeceklerini ve işgal dolayısıyla Türklerde meydana gelen üzüntüyü gidereceklerini" söylemiştir*.[1176]

24 Şubat 1920. Londra Konferansı içtima ediyor. *Venizelos ve Lloyd George İzmir bölgesinde itibari de olsa, Türk egemenliğinin olmamasını savunuyorlar.* İtalya Başvekili Francesco Nitti, *bunun tehlikeli bir çözüm olacağını, oysa itibari egemenliğe Türklerin razı olacağını söyledi.* Fransa Başvekili ve Hariciye Nâzırı Millerand, *daha önce azınlıklara güvence tanınmak şartıyla İzmir'in Türklere verilmesinden yana olduğunu, Yunan hükümetine İtilaf'ın* [Cihan Harbine dahil olması karşılığında] *yaptığı vaatleri öğrendikten sonra, bundan vazgeçtiğini, fakat İzmir tümüyle Yunan egemenliğine sokulursa derhal savaş çıkmasının muhakkak göründüğünü söyledi. Tartışmaların sonunda Curzon bir teklif yaptı: 1. Türk egemenliğinin tek belirtisi olarak Türk bayrağı. 2. Yunan yönetimi. 3. Yunan garnizonu. 4. Yerel meclis (Rumlar ve Türkler). 5. İki yıl sonunda meclis Milletler Cemiyeti'ne başvurarak Yunanistan ile birleşmeyi isteyebilecek, Milletler Cemiyeti de halkoylaması istemek hakkını haiz olacaktır*. *Millerand derhal halkoylamasına gidilmesinin neden düşünülmediğini sordu. Lloyd George ise bunu Milletler Cemiyeti'ne*

1172 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 95-96.

1173 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 95.

1174 USSME, E3-23/1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 138, dipnot 333.

1175 USSME, E3-5/5; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 138, dipnot 333.

1176 BOA, DH-KMS., D.53-4, V.35; ATASE Arşivi, Kl.257, D.(15)-8, Fh.24; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 207. "Gelişmeler General Porta'nın ifade ettiği gibi olmamışsa da, İtalyan yetkililerden birisi ilk kez Anadolu'da işgal ettikleri bölgeyi tahliye edeceklerinden söz etmiştir. Fakat tahliye olayının gerçekleşmesi için 1 yıldan daha fazla sürenin geçmesi gerekecektir. İtalyan generalin Türkler hakkındaki olumlu düşüncelerini Müttefiklerine de kabul ettirdikleri iddiası ise sempati kazanmaya yönelik bir sözdü. Nitekim, İtalyan generalin bu sözleri söylemesinden kısa bir süre sonra, İstanbul, geriye getirilen Konya'daki İtalyan askerlerinin de katıldığı bir operasyonla işgal edilmiştir. İtalyanlar; İngilizlerle işbirliği yaparak gönderdikleri birliklerini Konya'dan İstanbul'a yine İngilizler istediği için geri çekmişlerdir."

bırakma eğiliminde olduğunu söyledi. Millerand, *İzmir bölgesinde İtilaf'ın kumandası altında Türk jandarma ve polisi kurulacağını söyledi, Lloyd George'nin itirazına uğradı*.[1177]

24 Şubat tarihli iki İtalyan dışişleri belgesine göre, İtalya'nın Londra Konferansındaki güya Türkperver tavrı gerekçesine binaen, *Nitti'ye Lozan Türk Yurdu Derneği'nden övgüler yağmaktaydı. Marmaris'teki Türk halkı da İtalya'yı överek bir kutlama düzenle*miştir.[1178]

Sadrazam Damad Ferid ile İngiliz istihbaratı arasında güya gizlice akdedilmiş andlaşma şayiası, Fransız matbuatına sızdırılmak suretiyle kamuoyuna servis edilmiş durumda. Bizce, bu, İngiliz örtülü operasyonudur ve Fransızlar âlet olmuştur. İtalyan matbuatı da haberi terviç ediyor:

> Wilson'un yeniden dile getirilen ilkeleri ve Fransızlar aracılığıyla 1919 ekiminde [*12 Eylül'de (Ö.F. notu)*] İngiltere ve Türk tarafı arasında gizlice imzalanan bir anlaşmanın yayımlanması, Londra'da geçen haftaları renklendirdi: bu anlaşmaya göre, Türkiye İngiliz mandası altına girecek ve İstanbul başkent olarak kalacaktı. Bu son haberi özellikle vurgulayan, 24 Şubat tarihli *L'Italia* oldu. İngilizlerin gerçek niyetinin ne olduğu konusu tartışma götürürdü: ancak aynı gazete, üç gün sonra, İstanbul'un Türkiye'nin başkenti olarak kalmasını bir kez daha Nitti'nin başarısı olarak gösteriyordu.[1179]

Nogara'nın gözlemlerinden etkilenmiş, ne yapacağı konusunda son derece kararsız (ikinci mektubun taslağı düzeltmelerle doludur) bir Sforza, 24 ve 26 Şubat'ta Antalya ve Rodos'a, esasında D'Arici hakkındaki *davayı erteleyici nitelikte ileriler göndermiştir*.[1180]

28 Şubat 1920. *1920 yılının ilk günlerinde yapılan Paris oturumlarında, müttefiklerin Kafkasya'da gerek Bolşevik gerekse Türk karşıtı işlevli askeri müdahale yapma ihtimalleri yeniden tartışılmıştır. Nitti, İtalya'nın bu bölgedeki siyasi-askeri olaylara sürüklenmesini şiddetle ve tamamen reddetmiştir. Buna rağmen 28 Şubat 1920'de Londra'da Scialoja, 600'er kişilik İtalyan, Fransız ve İngiliz askerinin müttefiklerin "serbest liman" yapmayı kararlaştırdıkları Batum'a gönderilmesini kabul etmiştir*.[1181]

Şubat 1920. *Bir kaynağın teşhislerinin çok çarpıcı ve bir o kadar da önsezi ile yazıldığı, gelecekteki olaylarla ispatlanmıştır. Anadolu'ya bir kaç kez gelen ve Antalya'nın işgal edildiği dönemde şehirde bulunan Prof. Biagio Pace*[*]*, ülkesine döndükten sonra, Anadolu'daki İtalyanların durumu hakkında bir makale yazmıştır. Şubat 1920'de yazılan bu makalede Pace, Sivas Kongresini, "Eylül Devrimi" (La rivoluzione del settebmre) olarak değerlendirmiştir. Bu makalede yer alan şu satırlar dikkat çekicidir: "Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey önderliğinde gelişen bu askerî hareket, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline karşı bir direniştir. Bu devrimin amacı; İstanbul Hükümeti'nin*

Fotoğraf. Faşist *Biagio Pace*.[1182]

1177 *Documents on British Foreign Policy*, vol. VII, p. 229-233; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 609, dipnot 212.

1178 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 96.

1179 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 96.

1180 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 170-171.

1181 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 202-203.

1182 *Tour Letterario Ibleo,* tourletterarioibleo.it adresinden temin edilmiştir.

* Mevlüt Çelebi, nedense, arkeolog ve politikacı Biagio Pace'nin (d.1889-ö.1955) bir *millî faşist siyasetçi* olduğunu, 1921 senesinde Benito Mussolini'nin *Partito Nazionale Fascista*'sına (*PNF*) (*Millî Faşist Fırka*'sına) intisab ettiğini, 1924'de evvela *Milizia Volontaria per la Sicurezza Nazionale* (*Millî Güvenlik İçin Gönüllü Faşist Milisi)* veyahud *Kara Gömlekliler* nam paramiliter faşist örgüte katıldığını ahiren de Sicilya Temsilciler Meclisine *PNF* listesinden seçildiğini belirtmemiştir [Wikipedia]. Her neyse, *nazionale* İtalyanların Mustafa

rızası dışında olarak, barış konferansının muhtemel kararlarına karşı direnen yeni bir devlet kurmaktır."[1183]

1 Mart 1920. *Dışişleri Bakanlığı'nın "Konya'daki birliğin Mustafa Kemal Paşa ve diğer milliyetçilerle ilişkilerinin nasıl olduğu" sorusuna 1 Mart'ta verilen cevapta, "İlişkilerin şimdilik her bakımdan iyi olduğu" bildirilmiştir*.[1184]

2 Mart 1920. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral Sör John de Robeck, Hariciye Nâzırı Curzon'a telgraf gönderdi. *İtalyan siyasetinin çok Türk yanlısı olduğunu* bildiriyor.[1185] *Türk Milliyetçilerinin direnişlerini kırmak için fiilî harekete geçme konusunda Fransa Yüksek komiseri ile gizli görüşmeler yapıldı ve görüşmelerden Italya delegesine haber verilmedi*.[1186]

4-5 Mart 1920. *Osmanlı hükümetine sunulacak barış anlaşmasının esas maddelerini saptadıktan sonra 4 Mart tarihinde Dışişleri bakanları Scialoja ve Paul Cambon'u orada bırakarak, Nitti ve Millerand Londra'dan ayrıldı. İşte o zaman Lloyd George Türklere karşı girişilecek cezai nitelikli bir seferi resmen gündeme getirdi. Scialoja'nın verdiği rapor İngiliz başbakanının becerisini gözler önüne sermektedir. 5 Mart'ta Scialoja, Cambon ve Curzon'u acilen toplantıya çağırdı, Türkiye'ye karşı her türlü ağır yaptırımın uygulanmasını önerdi; ardından, diğerlerinin itirazları karşısında yalnızca İstanbul'un işgali ile yetinebileceği izlenimini yarattı. Scialoja bu sınırlı tedbirin bile yanlış olduğu görüşünde olsa da, aşağıda açıkladığı nedenlerle karşı çıkmadığını ifade etti:*

> Öncelikle, İtalya'nın askeri birlik göndermesi konusundaki zorluklara dikkat çektiğimde, çok kızan Lloyd George -tutanaklara geçmesi olanaksız bir cümleyle- İtalya zor anlarda müdahale etmezse, Anadolu'daki tüm haklarını yitireceğini söylediği için; ikinci olarak ise, bu sorun içinde bulunduğumuz an İngiliz Dışişleri Bakanlığı için ölüm kalım kararı verdirecek nitelikte olduğu ve bu bakanlığa zarar getirecek bir tavır almayı çıkarlarımıza aykırı bulduğum için; üçüncü olarak da esasta, konunun, daha önce alınan kararların uygulanması olduğu için.[1187]

5 Mart 1920. Londra Konferansı içtimaına katılan İtalyan Kraliyet temsilcisi, Meclîs-i Meb'ûsan *kapatılacak olursa, Milletvekillerinin, devrim sonrası yaptıkları gibi, gidip başka yerde toplanacakları*nı belirtti.[1188]

Londra Konferansında söz alan İtalya Hariciye Nâzırı Vittorio Scialoja:

Kemal'in *nazionale* hareketine alaka gösterip desteklemeleri, görülüyor ki, düşünsel benzeşme saikini de içeriyor. Pace, 1921 senesinde "milliyetçiliği kamçılayan türde bir kitapçık" yayımlayacaktır (Grassi, 2001, s. 236).

1183 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 171-172. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir. Mesleği kahinlik olmayan gayr-ı ehl-i keramet Biagio Pace'nin salt arkeolojik çalışmalar icra etmediği, istihbarat ve propaganda faaliyetleri yürüttüğü çok açıktır: "Palermo Sanayi Mektebi Müdürü Prof.Biagio Pace, Anadolu'da 14 Mart-13 Mayıs 1919 tarihleri arasında arkeolojik incelemelerde bulunmuş ve sonuçlarını bir rapor halinde 16 Mayıs'ta dışişleri bakanlığına sunmuştur. Pace ve heyetine Antalya'da bir yer tahsis edilmiştir. Heyet, Antalya'nın dışında Burdur, Baladız, Elmalı'da da incelemelerde bulunmuştur. Pace'ye, Antalya'da kaldığı sürece [Antalya Konsolosu] Ferrante ve diğer İtalyan kuruluşlarının temsilcileri eşlik etmiştir. Bölgede sadece arkeolojik çalışmalar yapmayan Pace, idareciler ve halkla iyi ilişkiler kurarak İtalya lehine propaganda yapmıştır. Pace, işgalden kısa bir süre sonra, Antalya ve çevresindeki çalışmalarına devam" etmiştir. "Millî Türk Devleti" kuracağı istihbar edilen devrimci cuntacı Mustafa Kemal'e İtalya'nın niçin gizlice yardım ettiği izahtan varestedir.

1184 *USSME*, E3-26/5; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 208, dipnot 207.

1185 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 478, dipnot 23.

1186 Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, 1973, c. 1, s. CXIII.

1187 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 98-99.

1188 Osman Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 1981, s. 229.

> Müttefiklerin bugüne dek izleyegeldikleri politikaya gelince, hiç bir biçimde Padişahı desteklemek ya da ona yardımcı olmak sonucunu doğurmamış, tam tersine Ulusçulardan yana diye tanımlanabilecek bir görüntü bile göstermiştir. Ulusçuların takımı şu sırada Türkiye'de önemi olan tek topluluktur ve herhalde hiç bir zaman bizim koşullarımızı kabul etmeyeceklerdir. Padişah ve çevresindekileri olabilseydi, güçlendirmek herhalde çok iyi olurdu ama, ne çare ki, bu yönde yapılacak pek bir şey yok gibidir. Hiç kuşkusuz, Osmanlı Hükümetinin Mustafa Kemal'i Erzurum Valiliğinden atmasını sağlayabiliriz ama bunun uygulamada etkisi sıfırdır. Mustafa, barış koşullarına karşı çıkmayı ödevleri sayacak olan çok sayıda ılımlının da katılmasıyla büsbütün güçlenecek olan Ulusçu partiyi yönetmesini sürdürecektir.[1189]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral John de Robeck'ten Hariciye Nâzırı Earl Curzon'a muhtıra: *Üç yüksek komiser, aramızda Türkiye'nin durumunu görüştük. Fransız komiseriyle ben, İstanbul'un işgal edilmesini ve milli hareket liderlerine karşı sert tedbirler alınmasını istiyoruz. İtalyan yüksek komiseri buna karşı çıkıyor. Yumuşak bir barış ve Türklerin de barış görüşmelerine çağrılmasını istiyor*.[1190]

İtalyanlar, Antalya silah deposundan nöbetçilerini çektiler. Refet Bey'in görüşmeleri sonucu İtalyanlar, tüfek ve cephanenin Ege'deki Kuvayı Milliye'ye taşınmasına göz yumuyorlar.[1191]

Gerçekte Maraş'ta Fransız bayrağı altında toplanan bazı Ermeni birlikler savaşmakta olan Türk askerleri tarafından yenilgiye uğratılmıştı. Maraş'taki olaylar konusunda Cenevre'deki La Ligue pour la Defense des Droits Ottomans (Osmanlıların Haklarını Savunma Birliği) Nitti'ye 5 Mart tarihinde bir bildiri sundu. Gayretli Galib Kemali de daha ayrıntılı bir bildiri sundu.[1192]

İspanyol *El Sol* ve *La Epoca* nam gazeteler yazıyorlar: *Nitti ve* Britanya Başvekili *Lloyd George, 4 Mart tarihinde Türkiye ile ilgili ortak bir açıklama yapmışlardır. Nitti, müttefiklerin çözmeleri gereken en önemli sorunlardan birinin Türk sorunu olduğunu söylemiştir. Lloyd George, Türk sorunuyla ilgili olarak, Amerika'nın henüz kategorik olarak İstanbul'da manda yönetimi kurmayı reddetmediğini, ancak konuyla ilgili müzakerelerden çekildiğini belirtmiştir. Lloyd George, Türkiye ile barış antlaşması konusunda halen Amerika'ya danışıldığını ve kendilerinin de bu sorunun çözümünün bir parçası olmaları konusunda da müzakerelerin sürdüğünü de sözlerine eklemiştir*.[1193]

6 Mart 1920. *Corriere della Sera* gazetesi, Guglielmo Emanuel imzalı makale neşretti: *Hiç kimse Küçük Asya'da yeni bir kargaşa dönemi başlatmayı ciddi biçimde düşünemez. Türk karşıtı birtakım parlamenter ve gazetenin propagandasına alet olup, Osmanlı hükümetini ve Padişah'ı İstanbul'dan kovma fikrine geri dönmek üzücü olur. Doğu Asya'nın Balkanlaştırılması yolunda bazı temsilciliklerin girişimleri trajik sonuçlar doğurabilir; ayrıca dünya barışı, onu kabul ettirmek için silahların kullanımını gerektiren ve Türkiye Asya'sını sorunlar içinde, yabancılara karşı gerilla savaşı yapar halde bırakacak kadar sahte bir düzenlemeden kuşkusuz olumlu sonuçlar alamayacaktır*.[1194]

Roma matbuatından *Il Giornale d'Italia* gazetesi *İstanbul'da Osmanlı egemenliği altında yaşayan bazı İtalyanların Türk yanlısı çağrısını yayımla*dı.[1195]

1189 Osman Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 1981, s. 224.

1190 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 388.

1191 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 411. "'Paşam ne olur, hâtıratınızı yazsanıza, niçin yazmıyorsunuz?' [..] O zaman Refet Paşa susar, acı acı güler: *Bu milletin her şeyi yıkılmış, bir İstiklâl Harbi ayakta, hâtıralarımı yazayım da, onu da ben mi yıkayım?*" Münevver Ayaşlı. (2014). *İşittiklerim Gördüklerim Bildiklerim* içinde (s. 13). İstanbul: Timaş Yayınları.

1192 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 99.

1193 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 137.

1194 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 100.

1195 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 101.

7 Mart 1920. *7 Mart'ta Scialoja, İtalyanların çıkarlarını korumak için* İstanbul'un işgali harekatına *askeri birlik göndermeye hazır olmak gerektiğini bildirdi. Aynı gün Nitti istemeye istemeye onayını verdi*.[1196]

Corriere della Sera gazetesinde Guglielmo Emanuel'in makalesi neşredildi. Emanuel, *tedbirin asıl hedefinin Londra kararlarını Türklere zorla kabul ettirmek olduğunu açıkça belirtiyor*: "*Müttefikler kararlarını silah gücüyle kabul ettirmeye hazır mı? Böyle bir durumda hangi ülkeler çıkartma için gerekli 200-300.000 askeri sağlayacak?"*[1197]

8 Mart 1920. Belçika matbuatından Katolik dünya görüşlü *La Libre Belgique* gazetesi "İngilizler İstanbul'da" nam haber neşretti. *İngilizler'in 25.000 askerle İstanbul'u işgal edeceklerini ve bu askerlerden 13.000'inin Hintli askerlerden oluştuğunu bildiri*yor.[1198]

9 Mart 1920. *Anadolu'daki İtalyan asker sayısından sorumlu General Porta'nın 9 Mart 1920 tarihinde Rodos'tan Tittoni'ye* mektup gönderdi:

> Ekselânsları, malumunuz olduğu üzere Ekselans Tuğgeneral Elia olduğu kadar Ekselanst Tuğgeneral Bongiovanni de Societa Commerciale d'Oriente ve çeşitli deniz taşımacılığı şirketlerinin temsilcisi olan tanınmış Senyor D'Arici'nin Antalya'ya geri dönmemesini önermişlerdir, çünkü bu kişinin oradaki varlığı, ciddi sorunlara neden olabileceğinin ötesinde, saygınlığımıza, ekonomik çıkarlarımıza, hatta belki de siyasi çıkarlarımıza zarar verebilir.
>
> Şimdilik savaş sırasında D'Arici'nin tutumunun ne olduğunu incelemeyi bir yana bırakıyorum çünkü konuya ilişkin söylentiler sürüp gitse de bu söylentilerin ağırlığı kuşku götürmese de, hâlâ onun düşmanla işbirliği ilişkilerinde bulunup bulunmadığına ve ülkesine karşı ihanet suçlusu olup olmadığına dair hiçbir somut kanıt yok. D'Arici'nin Antalya'daki İtalyan Konsolosluğu yetkililerine karşı gösterdiği sistematik düşmanlığı da atlıyorum, çünkü buna büyük bir olasılıkla kendisi ve Şövalye Ferranti arasındaki kişisel sorunlar da dahil olmuş olabilir, ayrıca bu sorunlar üzerine şimdi durulmasının ne zamanı, ne de sırasıdır. Ve kendimi, D'Arici'nin çeşitli İtalyan denizcilik şirketlerinin temsilciliğine bağlı olan faaliyetlerini Küçük Asya'da siyasi ve ekonomik çıkarlarımız doğrultusunda incelemekle sınırlıyorum. Nazik görevlerini, nazik diyorum, çünkü hiçbir rekabetin olmaması, D'Arici'yi Antalya'ya ve Antalya'dan yapılan deniz ticaretinin hakemi yapmıştır, kural gözetmeden, çıkarını düşünerek, baskıcı bir şekilde yerine getirmesi, yerel trafiğin tamamen altüst olmasına yol açmıştır. Trafik altüst olmuştur, çünkü imzalı beyanlara dayalı ve bu nedenle güvenilir sayılan bilgilere göre tüccarlar Fransız ve İngiliz gemilerini Antalya koyuna yanaştırmak ve böylece İtalyan gemilerini boykot etmek için birlik olmaya karar vermişlerdir.
>
> Antalya'daki tüccarların İtalyan gemilerine karşı duyduğu giderek büyüyen ve yayılan bu nefretin kesin nedeni, D'Arici tarafından benimsenen kira ödeme sistemidir. D'Arici, birçok defa yaptığı gibi, bir yandan yalnızca kişilere göre farklı kira bedelleri uygulanıyor, aynı zamanda tarifelerde belirlenenlere göre daha yüksek kira bedellerini zorla kabul ettiriyorken, diğer yandan ilgili kişilere ödedikleri gerçek bedelden daha düşük meblağlar için makbuz teslim ediyordu.
>
> Bu kınanacak sistemin yarattığı genel etki bir yana, sonuçlarının daha çok doğrudan D'Arici'nin temsilcisi olduğu şirketleri ilgilendirdiği inkâr edilemez. Eğer temsilcisi olduğu şirketlerce D'Arici'ye bu şekilde davranması için yetki verilmediyse (ve yetki verilmesi tuhaf geliyor), yaptığı işlerde yetkili adli mercilere ihbar edilebilecek suç öğelerine rastlanabilir, ama bu şirketlerin yönetimi bununla bile ilgilenmeyebiliyorlar. Ancak bu noktada tamamen bilinçli olarak karar vermek için gerekli öğeleri temin etmesi gereken, söz konusu bu şirketlerdir.

1196 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 99.

1197 Corriere della Sera, 7 Mart 1920, *İngilizlerin İstanbul'u İşgal Edececeği İddiası-Müdahalenin Özelliği*, s. 1; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 100.

1198 Halil Yılmaz, *Belçika Basını ve Diplomatik Belgelerine Göre Türk Kurtuluş Savaşı (1919-1922)*, 2016, s. 147.

> Daha bitmedi. D'Arici'nin serbest ekonomik genişlememize zarar verecek şekilde kendi menfaatlerine önayak olmak için işgal bölgemize giden diğer bölgelerin vurguncuları ve temsilcileri ile temasları olduğu görülüyor.
>
> D'Arici, kişisel nüfuzu sayesinde Sevkiyat Birliği'nde en yüksek makamlarda bulunmuş kişilerin uzaklaştırılmasının sağladığı konusunda uluorta övünmeleriyle disiplin ilkesine büyük zarar vererek ve Türk yetkililerin ve halkın önünde saygınlığımızı zedeleyerek yetkililerimizi büyük sıkıntıya soktu. "Uomo della sterlina" [sterlin adamı] lakabıyla gösteriş yapacak kadar rüşvetçi, hiçbir şeyi umursamayan ve sadece çıkarını düşünen bu adamın, inkâr edilemez zekâsı ve etkinliği ile özellikle de derinlemesine tanıdığı Türk dünyasında gerçekten de geniş etkisi olabilir.
>
> Şimdiki zor dönemde bu şahsın Antalya'daki varlığı huzurumuz için tehlikeli olarak değerlendirilmelidir.[1199]

İspanya matbuatı yazıyor: *Son raporlara göre Kilikya'da 15.000 Ermeni'nin öldürüldü*.[1200]

İspanyol *El Siglo Futuro* ve *La Correspondencia de España* nam gazeteler yazıyorlar: *Adana'dan 29 Şubat'ta gelen bir rapora göre, Maraş şehrinde yaşayan halkın büyük kısmının öldürüldüğü ve ölü sayısının 18.000'i geçtiği, birkaç bin kişinin kaçarak Adana'ya gelmeyi başardıkları, yolda 1300 kadın ve çocuğun bir kar fırtınası nedeniyle öldükleri ve Maraş'ta kalan 8000 Ermeni'nin büyük çoğunluğunun yaralı oldukları ifade edil*iyor. *Mardin ve Zeytun şehirlerinin izole edildikleri ve bütün ülkede alarm durumunun hâkim olduğu belirtil*iyor. *Resmi çevrelerde Türkiye'de yaşanan son olaylar nedeniyle müttefik devletlerin daha katı ve öngörülü metotlar uygulamaya karar verdikleri konuşul*uyor.[1201]

İspanyol *La Correspondencia de España* gazetesi yazıyor. *Yunanistan'ın müttefiklere, Mustafa Paşa'nın Anadolu'daki devrimine son vermek için 100.000 kişilik donanımlı bir ordu teklif ettiği ve buna karşılık olarak herhangi bir toprak talebinin bulunmadığı belirtilmiştir*. *Konuyla ilgili herhangi bir karar verilmedi. Yunan ordusunun, İstanbul'da ve Kilikya'da düzeni sağlamakla görevlendirilecek olan Trakya'daki Fransız ordusunun yerine konulabileceği tahmin edil*mektedir.[1202]

10 Mart 1920. Londra Konferansı: *Müttefik Devletler Dışişleri Bakanları, Londra'da, İstanbul'un işgali konusunu son bir kez daha görüştüler ve kesin karar verdiler.* [..] *İtalya Dışişleri Bakanı, İstanbul Meclisi dağıtılınca Anadolu'da bir Meclis toplanabileceğini belirtti ve bir savaş harekatı biçimi alacak işgale İtalya'nın yanaşmayacağını açıkladı*.[1203] İtalya Hariciye Nazırı Vittorio Scialoja'ya göre İstanbul'daki Meclis-i Mebusan dağıtılırsa, Anadolu'da bir yerde toplanacak bu da Mustafa Kemal'in işine yarayacaktır.[1204]

> İtalyan temsilci Dışişleri Bakanı Scialoja'dan Başbakan Nitti'ye, Londra'dan 10 Mart 1920'de gönderilen telgrafta anlatıldığına göre; 10 Mart günü, Lloyd George başkanlığında yapılan toplantıda İstanbul sorunu görüşüldü. İngilizler, kentin işgalini, meclisin kapatılmasını ve milliyetçi liderlerin tutuklanmasını öngören Yüksek Komiserlerinin hazırladığı bir teklifi gündeme getirdiler. Fransız temsilci Cambon bunun yol açacağı tehlikelere dikkat çekerken, Sciolaja, Cambon'u destekleyerek, "Kapatılması halinde meclisin başka bir yerde Mustafa Kemal Paşa idaresinde yeniden açılabileceğini" söyledi. Sciolaja, "Hristiyanların katliamını önlemek için Müttefikleriyle işbirliğine hazır olduklarını ancak, İstanbul'un işgalinin muhtemel bir savaşa yol açması durumunda, kendilerinin savaşta yer almaya niyetli olmadıklarını" da ekledi.[1205]

1199 Rodos Komutanlığı, no: 88; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 171-173.
1200 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 300.
1201 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 300.
1202 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 308.
1203 Bilâl N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, 1985, s. 154. ""
1204 Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, 1973, c. 1, s. CXIX.
1205 ACS-PCM, Guerra Europea 1920, 19-29-17; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 217.

İtalyanlar, *İngilizlerin birkaç güne kadar Harbiye Bakanlığı'nı işgal edeceklerini ve tutuklamalar yapacaklarını* Harekat-ı Milliye liderlerinden İttihadçı Hüseyin Rauf'a (Orbay) sızdırdılar ve Anadolu'ya intikal edilmesini tavsiye ettiler.[1206]

İtalya Dışişleri Bakanı Vittorio Scialoja, Başvekil Nitti'ye telgraf gönderdi. *İtalya'nın menfaatleri için asker gönderilmesinin gerekli olduğunu* bildiriyor. Takriben 1.000 kadar İtalyan askeri İstanbul'un işgaline katılacak.[1207]

Vassallo, Nitti'ye de 10 Mart tarihinde bir mektup yazdı; mektup 18 Mart'ta Corriere d'Italia'da yayımlandı. Mussolini'nin ilk kuracağı hükümetin müstakbel Dışişleri Bakan yardımcısı şu sözlere yer vermişti:

> Ermeniler kendi ülkelerine, güvenliklerine ve bağımsızlıklarına sahip olmalıdır; Rumlar, tüm diğer Hıristiyanlar gibi, koruma altında olmalıdır. Ancak kışkırtmalardan uzak durulmalıdır; Türklere karşı da saygılı ve adil davranılmalıdır, zira şimdiye dek kendi idarecilerinden bile böyle bir tutum görmemişlerdir.[1208]

Il Giornal d'Italia gazetesi *İstanbul'daki bazı Türk gazetecilerin imzasını taşıyan bir dostane bildiri*yi neşretti.[1209]

İspanyol *La Correspondencia de España* gazetesi yazıyor: *İstanbul'u işgal etmek üzere tertip edilen ordu, 60-70 bin kişiden oluşacak ve kumandanlığını da Yarbay Milner yürütecektir*.[1210]

11 Mart 1920. Bir İtalyan resmî belgesine göre *İtalyan askerleri Konya'dan ayrılmaya* başladılar.[1211]

Konya'daki 12'nci Kolordu Kumandanı Miralay Fahreddin (Altay), Bâb-ı Âlî Harbiye Nezâretine telgraf gönderdi. *İtalyan birliklerinin İstanbul'a hareket emri aldıklarını ve ilk trenin 11 Mart gecesi gideceğinin haber alındığını* bildiriyor.[1212]

İspanyol *El Impercial* gazetesi yazıyor: *İlk başta Mustafa Kemal Paşa'nın askerlerinin Maraş'ta 1000 kişiyi öldürdükleri, ardından bu sayı yavaş yavaş yükseltilerek aslında 14.000 kişinin öldürülmüş olduğu söylendi. Bunun nedeni yüksek istatistikler gösterilerek Türklere karşı korkuyu teşvik etmek*tir. *Verilen istatistiki ölüm bilgileri toplandığında ülkenin nüfusunu aştığı* görülüyor. Şayet doğru olsaydı, *Türklerden korunması gereken Hıristiyan da kalmamış olması gerek*irdi.[1213]

12 Mart 1920. İtalya Başvekili Nitti, Londra'daki İtalya Hariciye Nâzırı Scialoja'ya telgraf gönderdi: *Müttefikler, İstanbul'un işgaline karar vermekle durumlarını tehlikeye atmışlardır. Türklerin isteği dışında alınan bu kadar, onların direnme gücünü artıracaktır. Bu, sadece Yunanlıları değil, bütün Müttefikleri ve İtalya'yı da gerçek bir savaşla karşı karşıya bırakıyor. İstanbul'un işgali kararı, Müttefiklerin düşüncesizce aldıkları bir karardır*.[1214]

Konya'daki İtalyan kuva-yı işgaliyesi, tüm ağırlıklarıyla birlikte burayı tahliye etti.

1206 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 421.
1207 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 217.
1208 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 101-102.
1209 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 101.
1210 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 150. İşgale, Korgeneral Henry Fuller Maitland Wilson kumanda edecektir.
1211 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 208, dipnot 214.
1212 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 208, dipnot 214.
1213 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 300.
1214 *ACS-PCM*, Guerra Europea 1920, 19-29-17; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 217-218.

Bir İtalyan kaynağında; "İtalya; 15 Mart 1920'de, ticari imtiyaz karşılığında Konya'daki askerlerini geri çekmeye razı oldu" şeklindeki ifade gerçeği yansıtmamaktadır. Konya'daki birliğin İstanbul'a geri çekilmesini İngiliz Generali Milne, İtalya Yüksek Komiseri Maissa'ya teklif etmiştir. Bu teklif Roma'ya iletildiğinde; Dışişleri Bakanlığı gezici bir doktor ve siyasî temsilcinin Konya'da bırakılmasını bildirirken, Başbakan Francesco Savereo Nitti, "Birliğin bir an önce geriye çekilmesini" emretmiştir. 1 Mart 1920 tarihi itibarıyla toplam 461 asker bulunan Konya'daki birlik; küçük bir kısmı, Antalya-Burdur üzerindeki Bucak'a gönderildikten sonra, 10 Mart 1920'de trenle İstanblul'a nakledilmeye başlanmıştır. Birliklerin tamamının nakli 12 Mart'ta, komutan Albay De Bisogno'nın da bulunduğu son kafileyle tamamlanmıştır. İstanbul'un işgalinde, Konya'dan getirilen İtalyan askerleri de görev almışlardır.[1215]

Müttefiklerin 5-6 Mart kararları, Konya'da bir İtalyan garnizonunun kalması sorununa kesin boyutlar getirdi. Milne, zamanında, tümüyle geri çekilme emri vermişti, ancak İtalyan idareciler, terslik olsun diye, karşı çıkmışlardı. Bu kez ise, bölgedeki Kemalistlerin tehditkar davranışlarını göz önünde bulundurarak, geri çekilmeyi kendileri istedi. Scialoja aynı görüşte sayılmazdı. Nitti ise, Osmanlı hükümetini, politik nitelikli olduğu açıkça anlaşılan bir hareketle etkilemek gerektiği düşüncesindeydi. Başka bir deyişle, müttefiklerin İstanbul'u işgal ederek gerçekleştirdikleri talihsiz girişimden açık biçimde ayrı düştüklerini göstermek amacındaydı. Sforza da onun yanındaydı. Raporlara göre, bunu izleyen günlerde, halkın belirgin dostluk gösterileri arasında, kentin boşaltılmasına geçildi. Konya'da bir İtalyan, bir de İngiliz subay kalmıştı. De Bisogno taburu da İstanbul'a kaydırıldı, Anadolu'daki İtalyan askeri gücü iki bine düşürüldü.[1216]

İtalyan *Tribuna* gazetesi yazıyor:

Londra: 11 Mart 920 İstanbul'un işgali askeri altına alınması hakkındaki karar dün meclisi âlide ittihaz olunmuştur. Bu karar, Osmanlı paytahtında bulunan komiserler geçen hafta bu tedbirin münasip ve faydabahş olup olmıyacağı hakkında müttefikan ve müsteriken fikir beyan etmeye davet edilmiş olup anlaşılan uygun cevap verilmiş olacaktır.

Komisyonlarımız tarafından varit olan teklif kemali dikkat ve ciddiyetle incelendikten sonra ittihaz edilmiştir. Meclisi âlide bu meselenin müzakeresi uzun sürmüş ve celse her zamandan ziyade uzamıştır.

Kararı müteakip bu bapta icap eden askeri emirler hemen verilmiştir. Şimdiki askerî işgal pek yakında tevsi' edilip merkezi hükümete ve bittahsis Harbiye Nezaretine el konulacaktır. Bu harekete bittabi İtalya dahi iştirak edecek ve ihtimalki orada bulunan birliklerimizi takviye etmek üzere yakında bir livamız yola çıkacaktır.[1217]

13 Mart 1920. İspanyol *El Sol* ve *La Correspondencia de España* nam gazeteler yazıyorlar. *Müttefik diplomatlarının yaptıkları ve sadece Türkiye sorununu konu alan toplantıda, İngiliz Savaş Bakanı Churchill, Küçük Asya'da büyük bir askeri işgal projesi sunmuştur. İtalyan delegeler, müttefiklere ne kazandıracağının belli olmadığı böyle büyük bir işe pazarlık bile yapmaksızın girilmesine karşı çıkmışlardır. Fransızlar ise bu projeye sıcak bakmışlardır. Ardından Venizelos, Anadolu'daki durumu ayrıntılı bir şekilde anlatmış ve Mustafa Kemal'in ordusuna katılabilecek olan düzensiz birliklerin önemini ortaya koymuştur. Venizelos, bu birlikleri ortadan kaldırmak için ellerinden geleni yapacaklarını ve herhangi bir şart olmaksızın 100.000 kişilik bir orduyu İzmir ve çevresine yerleştirebileceğini ifade etmiştir*.[1218]

İspanyol *La Correspondencia España* gazetesi yazıyor: *Müttefikler, Mustafa Kemal'in ve ordusunun daha fazla ertelenmeden yok edilmesi gerektiğini düşünüyorlar ve bu konudaki çalışmalar neticesinde, Jöntürklere ve milliyetçilere karşı enerjik önlemler alınmasına karar verilmiştir*. *Alınması öngörülen*

1215 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 208-209.
1216 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 103.
1217 Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, 1975, c. 1, s. 464-465.
1218 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 308.

tedbirler kaçınılmazdır ve Türk devriminin şımartılması ve uzatılması halinde, Avrupa barışı için ölümcül bir ateş yanabilir.[1219]

14 Mart 1920. *Nitti, müttefiklerin maceracı hevesine boş yere karşı gelirken, Üçlü Anlaşma'nın resmileşmesi için daha fazla çaba harcadı. Öncelikle, Meclis yeniden açılmadan, anlaşmanın Londra'da hemen imzalanmasını umut etti; ne de olsa birçok karşıt görüşle uğraşmak zorunda kalacağını biliyordu. Yönetimi altındaki hükümet, görünüşe bakılırsa, daha şimdiden büyük zorluklar içindeydi ve Adriyatik sorununa ilişkin hiçbir çözüm elde edilmediğini göz önünde tutarak, Parlamento'da bazı somut başarılarla kendini göstermek, böylece durumunu güçlendirmek niyetindeydi. Bu nedenle 14 Mart'ta, Lloyd George'un "çok keskin parlamenter içgüdüsü"ne doğrudan doğruya başvurdu*.[1220]

İstanbul'un işgaline hazırlanan İngilizler, telgrafhaneyi kontrol ettiler. İtalyan kaynakları, yarından sonra İstanbul'un işgal edileceğini Türklere yeniden söylediler.[1221]

İtalyanlar, yarın 8 kişinin Meclis'ten alınıp götürüleceğini Türklere haber verdi. Celal Bey (Bayar), haberi Meclis Muhafızı Binbaşı Reşat Bey'e söyledi. "Haberim var!" cevabını aldı.[1222]

İşgalci İtalyanlar Mersin-Silifke'den geri çekildi. *İtalyanlar, Mustafa Kemal'le kesin bir anlaşma yaptılar. Ticarî imtiyaza karşılık Antalya ve Silifke'nin iadesi*.[1223]

15 Mart 1920. *Mustafa Kemal Paşa, 16 Mart 1920'de saat 10'da, İstanbul'un işgal edileceğini 15 Mart'ta biliyordu. Ona bu haberi de İtalyanlar vermişti*.[1224]

> Gerçek engel, Nogara'ya göre, İtalya'yı tehdit edebilmek için demiryolu sorununu erteleyen Fransa'dan gelmekteydi. 15 Mart'ta, hemen etkin konuma getirilen Bonin Longare, Millerand'ın, Üçlü Anlaşma'ya imza yetkisi vermek şöyle dursun, barış anlaşmasının metnini baştan sona yeniden tartışmayı düşündüğünü doğrulamak zorunda kaldı. İtalyan diplomasisi, elinden gelen her biçimde, Fransızların engelleyici tutumunu aşmaya çabaladı, ancak o "koruyucu" anlaşmaya karşı ABD'nin düşmanca tavrı ile de baş etmek zorunda kaldı. Şansına, Müttefiklerin Yüksek Konseyi, Osmanlı hükümeti ile savaş durumunda olmadığı için, ABD'nin bu konuya fazla karışamayacağı kararına vardı. Bu arada Oniki Ada sorunu (Yunanistan ile) ve Meis sorunu (Yunanistan ve Fransa ile) sürekli bir gerginlik havası yaşanmasına neden olmaktaydı.[1225]

16 Mart 1920. Müttefik İşgal Kuvvetleri, Bâb-ı Âlî Harbiye Bahriye ve PTT nezâretlerini işgal etti. Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Âyan bazı mensubları dahi 40 kadar nasyonalist şahıs tevkif edildi. Britanya, işgal ve tevkifat olayında lokomotif konumunda. Tutuklanan nasyonalistlerin çoğu İttihad-ı İslâmcı, Turancı veyahut Fransa ve İtalya ile işbirlikçi kişilerdir.

İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiserliği Askerî Ataşesi Albay Vitale; Roma'daki Başvekâlete, Hariciye ve Harbiye nezâretlerine rapor gönderdi: *Bu sabah postane ve telgraf merkezleri, bahriye ve harbiye nezaretleri işgal edildi. Gece boyunca kırk kadar milliyetçi tutuklandı. Türkler işgale karşı direniş gösterdiler ve önemli bir olay meydana gelmedi. İngiliz komutanın idare ettiği kendi birlikleri tarafından işgal edilen bakanlıkların ve resmî merkezlerin işgaline İtalyan ve Fransız birlikleri katılmadılar; bunlar*

1219 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 308.
1220 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 104-105.
1221 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 425.
1222 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 427.
1223 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 427.
1224 Selâhattin Tansel. (1978). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar* içinde (c. 3, s. 44). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
1225 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 105.

ikinci derecede önemli yerlerin işgaline ve genel asayişin sağlanmasına iştirak ettiler. Bugün saat 18'de her şey sakindi.[1226]

16 Mart tarihli bir İtalyan özel bülteninde *İstanbul'un işgalinin Padişah ile İngiltere arasında yapılan bir anlaşma sonucu gerçekleşmiş olabileceği ileri sürülmüştür. İddiaya göre; "Son zamanlarda İttihatçıların pek çok tehdidine mâruz kaldığı için korkudan titreyen" ve "Milliyetçi orduda ve mecliste, sultanın İstanbul'da sadece halife olarak bırakılmasının tartışılmaya başlanması nedeniyle padişah, İttihatçılardan kurtulmak için İngilizlerle İstanbul'u işgal etmeleri için anlaşmıştır*.[1227]

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Temsil Kurulu adına Mustafa Kemal, İtilaf Devletleri temsilcileri ve Meclis başkanları ile ABD ve tarafsız devletlerin dışişleri bakanlarına çektiği telgrafta, İstanbul'un işgal edilmesini protesto etti. Protesto metninde "Bu son yumruk, yirminci yüzyıl uygarlık ve insanlığının kutsal saydığı bütün ilkelere, özgürlük, yurt ve millet duygusu gibi bugünkü insan topluluklarının temeli olan bütün ilkelere indirilmiştir. Hiç bir güç bizi yaşamak hakkımızdan yoksun bırakamaz" dendi. Öteki İtilaf Devletleri'yle önemli çelişkileri olan İtalyanlar, bu bildiriyi Antalya'daki telsiz istasyonlarıyla bütün dünyaya duyurdular.[1228]

Yunan *Efimeris Ton Valkanion* gazetesi: *İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerikan donanması İstanbul'a girdi. Müttefikler Fener Rum Okulu'nu gözetleme kulesi gibi kullan*maktalar *ve buraya mitralyözler yerleştir*mişlerdir. *İstanbul postanesi ve telgrafhanesi de işgal edilen yerler arasındadır. Rumlar ve Ermeniler "olası katliamlardan korunmak amacıyla", gönüllü asker olabilecekleri önerisini getirmişlerdir. Yetkililerse, tüm Rum mahallelerine bekçiler yerleştirilmesine karar vermişlerdir. İtalyan yetkililer, "Kemal'in askerlerinin" binlerceye ulaştığı bilgisi aldıkları ifade edilmektedir. İtalyanlar bunların imha edilebilmesi için 200 bin askere gereksinim duyulacağını ve Yunanistan'ın sunduğu 100 bin askerin yetmeyeceğini ileri sürmüşlerdir*.[1229]

İşgalci İtalya'nın Antalya'daki temsilciliği Mustafa Kemal'i destekliyor. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliye cuntası lideri Mustafa Kemal'den Nazilli'deki Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Miralay Refet'e (Bele) şifreli telgraf:

> Hâdisei ahire münasebetile, her tarafta yapılan mitingler neticesinde çekilecek protesto telgraflarının birer suretlerini de İtilâf Devletlerinin hali in'ikatta bulunan Meclisi Meb'usanları riyasetine ve bitaraf devletlerin de Hariciye Nezaretlerine tebliğ edilmesini faydalı addediyoruz. Antalyadaki İtalyan Mümessilinin bu hususdaki muavenetini temin etmenizi rica ederiz.[1230]
>
> İtalyanlar, Kemalistlere, Antalya temsilcileri Ferrante aracılığıyla, "İstanbul'un işgalinden dolayı Avrupa devletlerine yapacakları protestoler için Antalya'daki telsiz-telgraf istasyonlarını kullanabileceklerini" bildirmişlerdir.[1231]

16/17 Mart 1920. Mustafa Kemal, *bilumum vali ve kumandanlara* tamim keşide eyledi:

> İstanbulun ve makamatı resmiyenin, hususile Meclisi Meb'usanın, İtilâf Devletleri tarafından resmen ve cebren işgal edilmiş olmasından ve bu hareketin, mütareke ile milleti silâhından tecrit ettikten sora vukua getirilmesinden bahsile İtilâf Devletleri mümessillerine ve bilûmum bitaraf devletler hariciye nezaretlerile İtilâf Devletlerinin meclisi meb'usan riyasetlerine protesto telgrafları çekilmek üzere mitingler akti muktazi

---

1226 ACS-PCM, Guerra Europea 1920, 19-29-17; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 219-220.

1227 ACS-PCM, Guerra Europea 1920, 19-29-17; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 220.

1228 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 430.

1229 Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 228.

1230 Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, 1934, c. 1, s. 299.

1231 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 221.

görülmektedir. Protesto telgraflarında bilhassa tecavüzü vakiin, osmanlı hakimiyetinden ziyade, yirmi asırlık bir medeniyet ve insaniyetin mevlûdu olan hürriyet, milliyet ve vatanperverlik esasatına bir darbe teşkil edeceği ve milleti osmaniyenin müdafaai beka ve istiklâl hususundaki azim ve imanına, bu hâdisenin biçbir tesir vücuda getiremiyeceği, yalnız medeni milletlerin bu tecavüzü kabul etmekle; azim bir mes'ûliyeti tarihiye altına girmiş olacakları tasrih edilmelidir, bitaraf devletler hariciye nezaretlerile Meclisi Meb'usan riyasetlerine keşide edilecek telgraflar, İstanbulda ait oldukları makamata verilmekle beraber Antalyada İtalyan Mümessilinin vesatatile de verilmelidir. Protesto telgraflarının birer suretinin de buraya irsal buyurulmasmı rica ederiz.[1232]

Antalya'daki İtalya temsilcisi Agostini Ferrante, Anadolu'da açılmasına karar verilen "meclis-i fevkalâde" düşüncesini "mesud bir fikir" olarak değerlendirmiştir.[1233]

17 Mart 1920. *O çok önemli günlerde, Corriere della Sera şanına yakışır bir tavır sergiledi: örneğin, Anadolu'da yeni bir milliyetçi hükümetin kurulacağını çok önceden bildi*.[1234]

18 Mart 1920. İspanyol El Siglo Futuro gazetesi yazıyor: *16 Mart tarihinde İngiliz, Fransız ve İtalyan askerlerinin İstanbul'u işgal ettikleri, Harbiye Nezareti'nin ele geçirildiği, Mektup ve Telgraf hizmetlerine el koyarak bu hizmetleri askıya aldıkları bildirilmiştir. Türklerin Harbiye Nezareti'ni teslim etmemek için direndiklerinin ve çatıştıklarının belirtildiği haberde, bu çatışmanın çok sayıda Türk'ün ölümüyle sonuçlandığı, önemli bazı milliyetçilerin tutuklandığı ve Haliç'te birçok müttefik gemisinin demirlediği ifade edilmiştir. Haberin devamında, müttefik kuvvetlerin kumandanı General Wilson'un bir ilan yayınlayarak, müttefik askerlerinin güvenliğine tehdit eden unsurların karşısında duracaklarını duyurduğu ve şehrin caddelerinde müttefik devriyelerin dolaştığı aktarılmıştır*.[1235]

İspanyol *La Correspondencia de España* gazetesi yazıyor: *İşgal sırasında müttefik kuvvetler, İstanbul'un stratejik noktalarıyla Harbiye ve Bahriye nezaretlerini ve telgraf merkezini işgal etmişlerdir*. *Harbiye Nezareti'nin işgalinde direnişle karşılaşılmış ve 7'si Türk olmak üzere 10 kişi ölmüş veya yaralanmıştır*. İstanbul'un işgaliyle, Anadolu'daki milliyetçilere levazımat gönderilmesinin önüne geçilmesi bekleniyor. *Eğer bu sonuca ulaşılamazsa İngiltere, Türkiye'de sükûneti kesin olarak sağlamak amacıyla tam bir işgale hazırdır*. *İstanbul'daki üç müttefik yüksek komiseri, Sadrazam'ı uygulanacak tedbirlerle ilgili bilgilendirmiş ve aralarında Cevad Paşa ile eski Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın da bulunduğu Jöntürklerin bazı üyeleri tutuklanmıştır*.[1236]

19 Mart 1920. *İstanbul'un işgalini bir fırsat olarak değerlendiren Mustafa Kemal vilayetlere, müstakil sancaklara ve kolordu komutanlarına* tamim keşide eyledi. *Olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin Ankara'da toplanması için gerekli seçim hazırlıklarının yapılmasını* rica ediyor.[1237]

Amiral Bristol'a verilen bilgilere göre İstanbul'daki pek çok Milliyetçi İtalyan savaş gemilerine sığınmıştı ve bunlar İtalyan bölgesi içinden Anadolu'ya gönderileceklerdir.[1238]

1232 Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, 1934, c. 1, s. 299.

1233 *ATASE Arşivi*, Kl.312, D.(65)-51, Fh.81; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 172.

1234 Corriere della Sera, 17 Mart 1920, s. 4; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 101. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

1235 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 151-152.

1236 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 152-153. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

1237 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 223.

1238 *U. S. Records*, 867.00/1176; Aktaran: Nur Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul*, 2008, s. 104. "Aktarılana göre tutuklanmaktan korkan pek çok Milliyetçinin, İtalyan savaş gemilerine alındığı ve İtalyan nüfuz bölgesi yoluyla Milliyetçi güçlere katılmak için Kuşadası'na götürülebileceklerine dair bir bilginin olduğu bildirilmişti." *NARA*, ABD Yüksek Komiseri Bristol tarafından İstanbul'dan ABD Dışişleri'ne çekilen telgraf,

Burdur Askerlik Şubesi Reisi İsmail Beyle 19 Mart'ta görüşen Agostini Ferrante, "İtalya'nın, Karadeniz ve Doğu Akdeniz'i hâkimiyeti altına almak isteyen İngiltere'ye karşı olduğunu ve buna engel olmak için çalıştığını" söylemiştir.[1239]

İtalya'daki *Sosyalistler de sessiz kalmadı: 19 Mart tarihinde Avanti! gazetesinin "özgürlük ve adalet adına savaşa imzasını atanların en iğrenç haydutluk gösterilerinden biri" olarak nitelendirdiği olaya İtalyanların katılmasına karşı bir soru önergesini 12 Mart tarihinde sundular. Gazete Ermeni iddialarını yalanlıyor ve Ermenilerin Müttefiklere karşı Türklerle birlik olduğunu anlamsız bir abartıyla savunuyor, katılımın İtalyan kentsoylulann emperyalist çıkarları açısından da saçma olduğu görüşüyle yazısını bitiriyor*.[1240]

21 Mart 1920. *21 Mart tarihinde Antalya'dan Ferrante, İstanbul'un "İngilizler tarafından" işgalini protesto eden "sayısız telgraf" almayı sürdürdüğünü bildirdi*.[1241]

Ünlü Scalarini de 21 Mart'ta sosyalistlerin kampanyasına katıldı. Karikatürün yazısı şöyle diyordu: "İstanbul, denizlerin serbestisine doğru İngilizlerden bir kilit daha!"[1242]

22 Mart 1920. *İtalyan diplomasisi ölçüyü elden bırakarak, biraz da Türkleri memnun etmek amacıyla, basının öfkesini kullanır ve somut olarak ne yapılabileceği konusunu tartışır. De Martino ve Maissa az sayıda asker, çok sayıda ise yüksek rütbeli subay göndermeyi önermektedir. Scialoja Londra'da, İtalyan katılımının (partnership) prestijli olması için çalışmaktadır. Nitti, "İttifakın Türkiye'ye karşı yürütmekte olduğu düşüncesiz politikaya olabildiğince uzak kalmanın çıkarlarımız için en iyi şey" olduğunu anlamamakla suçlar onları. Scialoja, İngilizlerin yalnız başlarına ve sonsuza dek İstanbul'da kalma tehlikesinin olduğunu belirtir. Ertesi gün, 22 Mart tarihinde, öncelikle iyi niyetimizin Türkler tarafından zayıflık olarak algılanmaması için, sonra da İngiliz ve Fransızlara çok istedikleri bir şey olan, bizi bölgeden atma fırsatını vermemek düşüncesiyle, Türkiye'den fazla geri çekilmememiz gerektiğini vurgulayarak mantıksal savunmasını tamamlar. Ancak Nitti, görüşünü değiştirmez: katılımımız oldukça gösterişsiz olur*.[1243]

23 Mart 1920. *Londra ve San Remo arasında Nitti, Meis Adası ve Oniki Ada ile ilgili başka aksiliklerle de karşı karşıya kalmıştır. Venizelos, adacık ve takımadalar üzerinde İtalyan hâkimiyetinin tartışmaya açılması için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu. Ve belli bir noktadan sonra Scialoja adacığın İtalya'ya mı, yoksa Anadolu'da İtalyan etki bölgesine mi verildiğini artık iyi bilmiyordu (hiç de aynı şey değildi). 23 Mart'ta Lloyd George, Venizelos üzerine baskı yapmaya söz verdi, Scialoja bundan cesaret aldı ve nitekim ertesi gün sorun kapanmışa benziyordu. Ancak Kilikya'ya bu kadar yakın bir bölge üzerinde sağlanacak olan İtalyan egemenliği, Konsey'in yeni başkanı Fransız Millerand'ın da hoşuna gitmiyordu*.[1244]

24 Mart 1920. Antalya Konsolosu Ferrante, Sforza'ya telgraf keşiye eyledi. Antalya'daki milliyetçiler, *Ferrante'ye, Anadolu'da geçici bir hükümet kurulmasına Avrupa ve İtalya'nın nasıl bir tepki vereceğini sor*muştur. Ferrante, talimat istiyor.[1245]

19.03.1920, 867.00/1176, s. 1-2; Aktaran: Kıymet Yasavul, *Amerikan Dışişleri Bakanlığı Belgelerinde Türkiye'deki Siyasal Gelişmeler (1918-1925)* [Yüksek Lisans Tezi], 2021, s. 58.

1239 ATASE Arşivi, Kl.312, D.(65)-51, Fh.25; Aktaran: Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 220, dipnot 261.

1240 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 101.

1241 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 103.

1242 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 101.

1243 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 102-103.

1244 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 154.

1245 *Archivio Nitti* (AN), 150/1841 Ad C, Ferrante'den İtalya Hariciye Nezâretine, 24 Mart 1920 (eksikliklerle); Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 103.

25 Mart 1920. İspanyol matbuatı yazıyor: *24 Mart'ta İstanbul valisi Ali Said Paşa'nın da tutuklanmasına ilişkin emir verilmiştir*.[1246]

26 Mart 1920. İspanyol *El Siglo Futuro* ve *El Sol* nam gazeteler yazıyorlar:

> 25 Mart'ta bazı milliyetçi mebusların müttefik polisleri tarafından tutuklanmasının ardından Osmanlı Mebusan Meclisi, tutuklamaların protesto edilmesine ilişkin bir önergeyi oynamış, parlamenter dokunulmazlığın ihlal edilmesi karşısında Meclis'in bir daha toplanmamasına ve Fransa, İngiltere ve Amerika'ya parlamenterlerin tutuklanmasına karşı bir protesto gönderilmesine karar vermiştir. Konuyla ilgili haberde, bu protestoya imza atan mebusların çoğunun Anadolu'ya giderek Mustafa Kemal'e katılmalarının beklendiği, Mustafa Kemal'in bir duyuru yayınlayarak halkı sükûnete ve aklıselime davet ederek gayrimüslimlere karşı herhangi bir düşmanca harekete girişmemelerini tavsiye ettiği bildirilmiştir. Haberde ayrıca, milliyetçilerin aldıkları haraçlar nedeniyle Bursa'da ve Batı Anadolu'da anti-milliyetçi hareketin yayıldığı, milliyetçilere karşı halkın silahlanarak bir kısım milliyetçi kuvvetleri yok ettikleri, İstanbul Hükümetinin halen görevine devam ettiği ancak Sultan'ın defalarca Sadrazamı çağırmasının bir hükümet değişikliğinin yaklaştığı şeklinde yorumlandığı belirtilmiştir. Bununla birlikte, barış antlaşmasını mevcut hükümetin imzalamasına kesin gözüyle bakıldığı yorumu da yapılmıştır.[1247]

27 Mart 1920. İtalya Harbiye Nezâreti, San Remo'daki İtalya Murahhas Heyeti Askerî Encümeni raporunu neşretti. Rapor: *1) Galip güçlerin isteklerini Türkiye'ye dayatmak için en az 31 tam donanımlı bölüğe ihtiyaç duyulduğunu, oysa 19 bölüğün bulunduğunu ve bunlardan 9'unun tam donanımlı olmadığını; 2) Yeni askeri birlikler göndermeye hazır olduğunu gösteren tek gücün Yunanistan olduğunu; 3) Ancak Anadolu'da Yunan askeri varlığının arttırılması, bastırılması düşünülen direnişi şiddetlendirebileceğini* bildiriyor.[1248]

28 Mart 1920. *Mustafa Kemal, Antalya'daki İtalyan siyasi temsilciliğine çektiği telgrafta, Ermeni zulümlerini anlatan telgrafının Barış Konferansı'na, İtilaf Devletleri yüksek komiserlerine, ABD temsilciliğiyle tarafsız devlet temsilcilerine ulaştırılmasını rica etti*.[1249]

29 Mart 1920. *Bu arada Venizelos, mümkün olan en hızlı şekilde Oniki Ada'nın kendilerine verilmesini talep etti. 29 Mart'ta Scialoja barış anlaşmasının imzalanacağı günü beklemesi için onu ikna etmeyi başardı*.[1250]

Millet Meclisi'inde kesin kazanımlar sunamayan Nitti, sosyalistlerin itirazlarıyla karşı karşıya kaldı. O zaman umutlarını, San Remo'da saptanan barış anlaşmasının bir sonraki oturumuna bağladı. Sosyalistlerin 28 Mart'taki sorgulamasına yanıt verdikten ve 29 Mart'taki konuyla ilgili sonuçsuz sayılabilecek tartışmadan sonra, en kısa zamanda Millet Meclisi'ni kapattı.[1251]

Roma'daki Fransız Elçi Barrere, Paris'e telgraf gönderdi. *Sforza ile İngilizlere karşı durmak gerektiği hususunda hemfikir olduklarını bildiriyor, yoksa işin Mısır'dakine benzeyeceğini belirtiyor*.[1252]

Fransızların himayesinde İsviçre'de ikamet eden Maliye eski nâzırı Sabataycı Cavid'in 29 Mart 1920 tarihli günlük kaydı: Anadolu'daki Teşkilât-ı Milliye'nin kuryesi Kaymakam (Yarbay) *Edip* [Servet Tör],

---

1246 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 154.

1247 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 154. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

1248 *Archivio Nitti* (AN), 73/2-2458; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinda Az Bilinenler*, 2014, s. 152. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

1249 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 455.

1250 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 154.

1251 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 105.

1252 *Ministere des Affaires Etrangeres*, vol. 143, p. 218; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 2, s. 597, dipnot 198.

Karasu'yu [Emmanuel Carasso'yu] *görüp maksat için biraz para almak ve mümkün olursa Sforza ile de görüşmek üzere İtalya'ya gitmek istiyor*.[1253]

İspanyol matbuatı yazıyor: *İstanbul'un işgalinin ardından İtalyan Meclisi'nde konuşan Başbakan Francesco Saverio Nitti, Türkiye ile ilgili olarak, Sultan'ın İstanbul'da kalması ve halifelik yetkisini kullanması gerektiğini, İtalya'nın Anadolu'da veya Küçük Asya'da herhangi kesin bir toprak talebinin bulunmadığını ancak aynı zamanda İtalya'nın Boğazların güvenliğindeki çıkarlarının ortadan kalkmasını herhangi bir şekilde anlamlandıramadığını ifade etmiştir*.[1254]

30 Mart 1920. Sforza, Ferrante'ye 24 Mart tarihli telgrafa cevaben talimatname gönderdi. *İstanbul hükümetine karşı Anadolu'da bir hükümet kurmanın yanlış olacağını, İtalyanların iyi niyetli çabalarına zarar vereceğini arkadaşlarına bildirmesini söyledi*.[1255]

Nazilli'ye gelen bir İtalyan yüzbaşı, Kuvayı Milliye Komutanı Demirci Mehmet Efe ile görüşmek istediğini söyledi. 57. Tümen Komutanı Şefik Bey, tercüman kılığına girerek yüzbaşının sorularını cevaplandırdı. "Bizim asıl meselemiz, İzmir'in boşaltılmasıdır" dedi.[1256]

İspanyol *El Sol* gazetesi yazıyor: *Müttefik delegeler, İstanbul'da işgal öncesi yaşanan olayların müsebbibi olarak gördükleri kişileri tutuklamaya devam ediyorlar. Bu çerçevede, 29 Mart'ta karışıklık çıkarmakla suçlanan 13 kişiyi daha tutuklamışlardır. Müttefiklerin emriyle, yabancı düşmanı yazar Süleyman Nazif Bey, "Tasfir-i Efkâr" gazetesinin başyazarı Velid Ebuzziya ve İstanbul meydan kumandanı Said Paşa da tutuklanmışlardır*.[1257]

31 Mart 1920. *31 Mart'ta Nitti, Scialoja'ya Venizelos'un takımadaların Yunanistan'a bırakılması için herhangi bir iddia hak etme hakkına sahip olmadığını ve daha çok İtalyan sanayi kuruluşlarına söz verdiği avantajlı siparişleri hatırlaması gerektiğini bildirmesini yazdı*.[1258]

Millerand adına Londra elçisi Paul Cambon, İtalya'nın talib olduğu *Meis adasının askerden arındırılmasını talep etti ve sorunun Yüksek Konsey'e götürülmesi kararını elde etti*.[1259]

Mustafa Kemal, İtalyan Ajansı aracılığı ile Kilikya'daki Fransız yönetimin İslam halka zulmünü protesto etti. Mustafa Kemal, Refet Paşa'ya telinde, Ermenilerin Adana ve çevresinde yaptıkları zulümlerin medenî dünyaya duyurulması için tebliğlerin İtalyan finansı aracılığı ile yapılmasını istedi.[1260]

1253 Cavid Bey, *Meşrutiyet Ruznâmesi*, 2015, c. 4, s. 77.
1254 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 125.
1255 *Affari Polici* (AP), 7749-224; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 103.
1256 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 459.
1257 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 155.
1258 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 155.
1259 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 154.
1260 Harb Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı 13, Vesika No: 350; Aktaran: Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 460.

Nisan 1920. İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiserliği Askerî Ataşesi Yarbay Serafino Vitelli, *Anadolu'daki durum hakkında* rapor kaleme aldı. İtalya menfaati gereği milliyetçi lider Mustafa Kemal'le anlaşmalıdır, deniyor:

> Türkiye'de önem verilecek tek kişi, Mustafa Kemal Paşa'dır. Çünkü Anadolu'da yabancı entrika ve etkisinden uzak olan halk tarafından destekleniyor. Kemalistler, kendilerini Türk ulusal ülküsünü gerçekleştirmeye adamışlar. İşbaşında kalmak ve güçlü bir partiye güvenmek isteyen herhangi bir Türk yönetimi, sonunda Mustafa Kemal Paşa ile müzakereye girişmek zorunda kalacaktır. Türklerde uyanan milliyetçilik bilincinin boğulabileceğini sanmak büyük bir yanılgıdır. Hiç olmazsa Mustafa Kemal'le yarı yolda buluşup görüşmek şayân-ı tavsiyedir. Onu ihmal etmek çok ciddi sonuçlara yol açabilir. Onu mevkiinden düşürmek için İtilâf Devletleri'nin bir çok fedakârlıklarda bulunması gerekecektir. Bu sebepten İtalya Hükümeti onunla bir anlaşmaya varmaları için Müttefiklerini ikna etmelidir. Onunla bir anlaşmaya varılırsa bir çok engeller atlatılmış olacaktır.[1261]

Fotoğraf. *İtalyan murahhas Antonio Meli Lupi di Soragna, 10 Şubat 1947'de Paris'teki Fransa Dışişleri Bakanlığı binasında İtalyan Sulh Muahedenamesini imzalıyor* (alamy.com).

İtalyan bir başka askerî mümessil Süvari Binbaşı Antonio Meli Lupi di Soragna, Anadolu'daki Harekat-ı Milliyeyi tehditkâr telakki ediyordu: *Milliyetçiler, İngiltere ve Fransa'ya karşı başları sağlayacak olursa, İtalya'ya ne ticarî ne de başka imtiyazlar vereceklerdir. Aksine, çok küstah olacaklar ve "Türkiye Türklerindir" sloganı daha da güçlenecektir*.[1262]

1 Nisan 1920. İspanyol *El Imparcial* ve *La Epoca* nam gazeteler yazıyorlar: "İngiltere ile Türkiye Arasında Gizli Bir Antlaşma mı Var?" *Habere göre, "New York American" Gazetesinin Berlin'deki muhabiri, İngiltere ile Türkiye arasında 1919 Nisan'ında imzalandığını belirttiği ve İngiltere'nin Türklerin Avrupa'daki varlığının devamını garanti ettiğini ileri sürdüğü sözde bir gizli antlaşmanın metnini yayınlamıştır. Gazete, antlaşmanın ne Fransa ne de Amerika tarafından bilinmediğini ve sunduğu şartlara göre İstanbul'un, Sultan'ın başkenti olmaya devam etmek üzere Türklerin elinde kalacağını belirtiyordu. Buna karşılık İngiltere boğazlara müdahale edebilecek ve Suriye ile Mezopotamya'da önemli imtiyazlara sahip olacaktı. Muhabir, antlaşmayı imzalayanların isimlerini de aktarmış ve metnin kendisine Talat'ın sadrazamlığı sırasında Maarif Nazırı olan Nazet* Bey tarafından gönderildiğini iddia etmiştir. Adı geçen sözde antlaşma, İngiliz kapitalist ruhunun Amerikan demokrasi ruhunun tam tersi olduğunun vurgulanması amacıyla, New York American gazetesinde sansasyonel başlıklarla sunulmuştu*.[1263]

2 Nisan 1920. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Horace Rumbold, Hariciye Nâzırı Lord Curzon'a 1594/M/2386 künyeli mahrem muhtıra gönderdi. *İstanbul'da Arnavut milletvekillerinden Şahin ve Ahmet Dino kardeşlerin desteklediği Türk-İtalyan Dostluk Derneği, İtalyan yüksek komiserinin koruyuculuğu altında faaliyet gösteriyor. 1920 Martında İtalyan yüksek komiseri ve Dr. Pelegrini'nin çabalarıyla kurulan bu derneğin, Damat İsmail Hakkı Türk milliyetçileriyle temas halinde olduğu*"

1261 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 172-173.

1262 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 173-174. Mevlüt Çelebi, Milanolu asilzade Antonio Meli Lupi di Soragna (d.1885-ö.1971) hakkında herhangi bir biyografik malumat vermemiştir. "Antonio Meli Lupi" ismini dahi yazmamıştır. Lupi, tahmin edileceği üzere milliyetçi-faşist değildi (Wikipedia).

* Sadrazam Talat'ın Maarif Nazıları sırasıyla Ali Münif, Doktor Nazım ve Said idi: Sinan Kuneralp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*, 1999, s. 1, 6.

1263 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 129-130.

bildiriliyor. *Dernek, İstanbul'daki Arnavut Kulübüyle işbirliği yapıyor ve doğrudan doğruya Roma'dan buyruk alıyor. Derneğin İtalyan hükûmeti ve özellikle Kont Sforza tarafından gizlice desteklen*iyor.[1264]

Kemal'in devrimlerine açık bir övgü ile sosyalist *Avanti! gazetesinin konuya ilgisi 2 Nisan'da doruğa ulaştı*.[1265]

3 Nisan 1920. *3 Nisan'da Venizelos Scialoja'ya,* İtalyan sanayi müesseselerine *geçmişte söz verdiği sipariş bedeli hakkında çok kısa açıklamalar yaptı. Ve Nitti, o çok umut edilen siparişlerin yararlanıcılarının Fransızlar olacağını öğrendi*.[1266]

Sonnino ve Bergamini'nin gazetesi 3 Nisan'da, SAN REMO KONFERANSI 19 NİSANDA, AÇIK ALINLA MI YOKSA BOŞ ELLERLE Mİ? gibi etkileyici bir başlık taşıyan makale ile kampanyasına çoktan başlamıştı. İstanbul'a az sayıda asker gönderdiği için Nitti'yi eleştiriyor, güçlü biçimde askeri varlık göstermeden önemli sonuçlar elde edilemeyeceğini vurguluyor, galip Müttefiklerin doymak bilmeyen iştahı karşısında yenik düşen ülkelerin övgülerini yetersiz bir avuntu olarak niteliyordu. Son olarak da hükümetin başını, sosyalist ve Hıristiyan demokratların emperyalizm karşıtı muhalefetinden çekindiği için yeriyor, onları dış politikayla yeterince ilgilenmemekle suçluyordu.[1267]

4 Nisan 1920. *Corriere della Sera* gazetesi, "İtalya ve Wilson'un Türkiye'ye Karşı Notası" başlıklı makale neşretti. *Yazıya göre Padişah - Halife'nin hükümranlığının kaldınlmaya kalkışılması çok büyük bir hatadır ve "300 milyon Müslümanı tek bir adam gibi ayaklandırır"*.[1268]

ABD'de münteşir *The New York Times* gazetesi yazıyor: *Başkan Wilson'un, İtilaf Devletlerince, Türklerin mutlaka Avrupa'dan çıkarılmaları gerektiğini söylemesi Türkler üzerinde şok etkisi yaptı. Başkan, Yunanlıların İzmir bölgesinde geniş bir alana sahip olmasına istemiyor*. *Edirne'nin ise Bulgaristan'a verilmesinde oldukça ısrac*ıdır. *<u>İtalya ve Fransa, Türklerin İstanbul'da kalmasını savunmalarından dolayı yerel basında sempati kazandı</u>. İstanbul, Atlantik Okyanusu ayırmışçasına, Asya Kıtası'ndan tamamen izole edildi. Boğaziçi ile iç kesimlerin irtibatı İngiliz Müfrezeleri tarafından kesildi, Bilecik'in güneyindeki köprü yakıldı. Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da her bir vilayetten beş temsilcinin katılımı ile gerçekleşecek bir kongre çağrısı yaptı. Genel seferberlik emri vererek tüm askeri mühimmatın, Anadolu'ya gönderilmesini istedi. Kesin ifadelerle Sultan'ın otoritesini tanımadığı dile getirdi ve verdiği emirle Sivas, Tokat, Samsun ve birçok şehirde savunma hazırlıklarının hızla devam etmesini sağladı*.[1269]

6 Nisan 1920. Ahmed Rıza, Sforza'ya mektub gönderdi. *İçeriğinden çok üslubu dostça olan* mektubunda özetle şunları yazmıştır:

1. İtalya, Müttefiklerin adil olmayan hareketinin peşinden sürüklenmekle çok yanlış yapmıştı;

2. Maissa, İtalya'nın ve Müttefiklerin bazı önemli dostlarının da tutuklanmasına göz yumarak özellikle onursuz bir davranışta bulunmuştu. (Gerçekte Maissa'nın İngiliz baskısını yumuşatmaya yönelik çabalarını gösterecek nitelikte hiçbir belgeye rastlamadık);

1264 FO/5058/E 15529; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1987, c. 1, s. 169.

1265 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 101.

1266 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 155.

1267 Giornale d'Italia, 3 Nisan 1920; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 106.

1268 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 120, sonnot 33. Mefhum-ı muhaliften denilebilir ki mevzu, hilafet-saltanatın 300 milyon müslümanın tepkisini çekmeyecek surette kaldırılmasıydı. Mustafa Kemal ve kadrosu, kaleyi içerden fethetmek kabilinden, tam olarak 300 milyon müslümanın tepkisini çekmeyecek surette işi halletmiştir.

1269 The New York Times, 4 April 1920, *Turks Are Shocked By Wilson's Note*, p. 14; Aktaran: Şebnem Oğuz-Uzuner, *Amerikan Basınında Milli Mücadele Dönemi (1918-1922)* [Doktora Tezi], 2021, s. 151. İktibasdaki <u>vurgu</u> tarafımıza aiddir.

3. İtalya, İslam dünyası nezdinde tüm saygınlığını yitirme tehlikesi ile karşı karşıyaydı;

4. Nitti, Konya'yı boşaltmanın, İstanbul'un işgalini kabul etmemek anlamına geldiğini açıkça belirtmeliydi;

5. İtalya ve Türkiye, ortak düşmanları olan Yunanistan'a karşı birleşmeliydi;

6. Doğal olarak İtalya yalnız başına İngiltere'ye karşı çıkamazdı, ancak Rusya, Fransa, Bulgaristan ve Sırbistan ile birlik olarak karşı koyabilirdi; demokrat, sosyalist ve Katolikler böylesi bir politikaya destek vermemezlik edemezlerdi;

7. Türkiye'nin kaynakları Türk halkına aitti; Türk halkı, İtalyan ticaret adamları ile, yukarıda sözü edilen kaynaklar konusunda eşit koşullara dayanan ilişkilere hazırdı.[1270]

13 Nisan 1920. Cinayet vakası:

Türk kaynaklarının "meçhul bir şahıs tarafından öldürüldü" şeklinde bahsettiği olayda; Teğmen Luigi Merano, 13 Nisan 1920 akşamı Milas-Muğla yolunda bisikletle giderken öldürülmüştür. Türk ve İtalyan jandarmaları kâtili yakalamak için işbirliği yapmışlardır. Milas ve Muğla'daki Türk idareciler üzüntülerini ve kâtilin yakalanması için ellerinden geleni yapacaklarını, Yörük Ali Efe de, görüştüğü İtalyan binbaşıya, "Kâtilin yakalanması için çetesine emir vereceğini" söylemişlerdir. İtalyanların bölgeye gönderdikleri askerî müfettişin de katıldığı tahkikat neticesinde bu İtalyan teğmeni öldüren kişilerin Aydın'da olduğu tespit edilmiştir. Teğmen Merano; Mehmet oğlu İbrahim, Hasan oğlu Eyüb ve Hüseyin oğlu Hasan tarafından öldürülmüştür. Bunlardan ilk olarak İbrahim 18 Mayıs'ta, Hasan 13 Ekim'de ve Eyüb de 21 Ekim'de yakalanmışlardır. Hasan kaçarken vurularak öldürülmüştür, diğerleri de tutuklanarak Muğla hapishanesine gönderilmişlerdir.[1271]

14 Nisan 1920. İspanyol *El Sol* gazetesi yazıyor: *Osmanlı Mebusan Meclisi'nin İstanbul'un işgalini protestolarının sonucu olarak Sultan Mehmed Vahdeddin, yaşadığı müttefik baskısı sonucunda meclisi feshetmek zorunda kalmıştır. Önceki gün ilan edilen bir irade ile Mebusan Meclisi'nin feshedildiği ve mebusların olay çıkarmadan iradeye riayet ettikleri bildirilmiştir*.[1272]

15 Nisan 1920. *Daha önce kitabımızda Katolik basının "Türk yanlısı" alanı hızlı bir şekilde seçtiğinin altını çizmiştik. Fakat Vatikan'ın Türk Sorunu'na daha doğrudan dahil olduğuna dair delillere sahibiz. Daha Ankara hükümeti kurulmadan önce Benedetto, Anadolu'daki Hıristiyanları korumak için doğrudan Mustafa Kemal'e başvurmuş ve güven verici ve saygılı bir yanıt almıştır*.[1273]

Nazilli'deki Miralay Refet (Bele), Ankara'daki Mustafa Kemal'e telgraf gönderdi:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Söke'ye gelen Rodos'daki Erkân-ı Harbiye Re'îsi Mîralay Berjedi[?] ile işgâl esnâsında İstanbul'da bulunan ve umûr-ı siyâsiyeye me'mûr olan Binbaşı Liberati[?] Söke'de mülâkâtlarda bulunmuş ve Binbaşı Liberati Söke Jandarma Taburu Kumandanı Yüzbaşı Tahir Bey'e [ilk] mülâkâtda husûsât-ı âtiyeyi sunmuşdur.

1- İstanbul işgâli İtalya devlet ve milletinin arzusuna muhâlif İngilizlerin ibrâm ve ısrârı ile başlamışdır. İşgâl esnâsında bulundurulan pek az mikdârdaki İtalya askeri İtalya Sefârethânesine ve bankalarının ve me'mûrlarının bulundukları mahallerin muhâfazasına tahsîs edilmişdir. Harbiye Nezâretinin kurbundaki karakolda Türk ve İngiliz askerleri müsâdeme etmişlerdir. Bizim askerlerimizden biri, İngiliz asker[*deşifre edilememiş*] iki zâbit, bir nefer maktûl vardır.

1270 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 103-104.

1271 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 206-207.

1272 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 155.

1273 Corriere d'Italia, 15 Nisan 1920, s. 4; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 191.

2- İtalya Hükûmetinin konferans [*deşifre edilememiş*] her vakit Türkiye'nin menâfiʿi ve tamamiyet-i mülkiyesini müdâfaʿa etmişdir. Bu hâl İtalya'nın menfaʿati îcâbâtından olduğu gibi îcâbât-ı adâlet bunu istilzâm ediyor.

3- İstanbul işgâlini protesto etmek için İtalyanlar bu havâlî dâhilindeki askerleri İtalya'ya naklederek yani tahliye etmeye başlıyor. Şimdilik Menderes Köprüsü'nde ve aşağıda yani [deşifre edilememiş] Kuşadası'na doğru hudûd boyunda hafîf birer mikdâr kuvvet bulunduracakdır.

4- İngiltere'nin siyâseti Türkiye'nin mahv ü izmihlâli ve hilâfeti kendi adamı olan Arab Emir Faysal'a vererek âlem-i İslâm'ı tehlikeye yani Hindistan ve Mısır Müslümânlarının yalnız İngilizleri boğmasına meydan vermemekdir.

5- Hey'et-i askeriye, Yunanlılar[a] katʿî taʿarruz ve harb zamanını[n] hulûl etdiği[ni], sulh şerâ'iti teblîğ edilir edilmez buna başlamak için hemen hâzırlanması[nın] Türklerin menfaʿati hesâbına gâyet iyi bir hareket olacağını musırran ve samîmiyetle beyân etmişdir. Ve bu hareketin âlem-i İslâm üzerinde ve sulh şerâ'itinin lehimizde taʿdîli husûsunda mühim bir te'sîr icrâ edeceğini söylemişlerdir.

Husûsî [*deşifre edilememiş*] vukûʿ bulan ikinci mülâkâtı Tahir Bey ber-vech-i âtî tasvîr ediyor. Azim ve sebât ile behemehâl âmâl-i milliyenin [*deşifre edilememiş*] muvaffakiyetine dâir uzun uzadıya mütâlaʿât beyân etdikden sonra kardeşce "Pek yakında maʿrûz kalacağınız vazʿiyeti açıkca söyleyeceğim. Ricâ ederim bu sözlerim serîʿ bir vâsıta ile Mustafa Kemal Paşa'ya hemen yetişdir[il]sin" dedi. "Milletin arzusu dâhilinde olmayan sulh şartlarını Ferid Paşa Hükûmeti kabûl edecek ve hiç şübhe etme[ğeyin] Pâdişâh'ınız da tasdîk edecekdir. Hâlbuki millet Kuvâ-yı Milliye'ye pek ağır olacağından hiç şübhe etmediğim sulh şartlarını kabûl etmeyecekdir. İşte o zaman İngilizler cebhedeki Kuvâ-yı Milliye kumandanlarını ve Mustafa Kemal Paşa'yı âsî iʿlân etdirerek Bursa cihetinde tahşîdât-ı askeriye yapacaklar. Âlem-i İslâm'a ve Müslümân Hind askerlerine 'Halîfenin emrini yerine getirmek için yardım ediyoruz' diye iğfâlâtda bulunacaklardır. Hâl-i hâzırda hâlis kanlı bir İngiliz askerinin bile Anadolu'ya sefer yapmasına İngiltere efkâr-ı umûmiyesi müsâʿid değildir. Bunu size te'mîn ederim. Bursa havâlîsi [*deşifre edilememiş*] şimdiden tertîbât yapılmasını ve bilhâssa Müslümân Hind askerini isyân etdirecek esbâb ihzâr edilmesi[ni] hâlisâne arz ederim. Bursa cihetinde İngiliz [*deşifre edilememiş*] tahşîdât[dan] sonra Yunanlılara serbest hareket vereceklerdir. Bunun için de İngilizlere karşı iki yüz bin asker vaʿad ediyorlar. Ve ona göre hâzırlanıyorlar" demiş. Son ay zarfında İngiltere Yunan'a pek fazla para veriyormuş. Yunan'ın ve ordusunun vazʿiyet-i dâhiliyesini pek iyi bildiğini iddiʿâ eden Binbaşı Liberati Venizelos'un bu teklîfini gülünç bulunduğu[nu] ve çünkü bu kuvvetin nısfını bile bu sırada Yunanlıların çıkaramayacağını iddiʿâ etdi ve bugünlerdeki çalışmaları ki azıcık kuvvetlerini tezyîd edebileceklerini söyledi. Türklerin ona göre çalışmalarını, İngilizlere ve İngiliz askerlerine karşı gözlerimizi açarak dikkat etmekliğimizi tavsiye etdi.[1274]

14 Nisan 1920. *Giornale d'Italia* gazetesi, *Fransa ve İtalya'nın, İngiltere'nin Türk karşıtı politikasına karşı birleşmelerini diliyor*.[1275]

18 Nisan 1920. *Il Messaggero* gazetesi, Kopenhag muhabiri Virginio Gayda'nın haberini neşretti: *İslam Hareketi'nin Rus Bolşevik Hareketi'yle Birleşmesi*.[1276]

Giornale d'Italia gazetesi, *İtalya için memnuniyet verici bir barış elde etmeye yönelik son fırsatın ortaya çıktığını bildiriyor*.[1277]

1274 T.C. Dışişleri Bakanlığı, *Türk Diplomatik Arşivi Belgelerinde Millî Mücadele Diplomasimiz (1919-1920)*, 2023, s. 504-505.

1275 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 106.

1276 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 204, dipnot 33.

1277 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 106.

19 Nisan 1920. San Remo Konferansı küşad edildi. 26 Nisan'a kadar içtima edecek konferansta İtalya Başvekili Nitti, *ülkesinin Doğu politikasının esasının, "Müslümanları rencide etmemek" olduğunu ifade etmiştir*.[1278]

Ahmed Rıza, Nitti'ye mektub gönderdi. Mektub, içeriği itibarıyla Sforza'ya gönderilmiş olan 6 Nisan 1920 tarihli mektuba benzerdir.[1279]

Republican and Herald, *The Daily News* ve *Press and The Sun-Bulletin* nam gazeteler Bâb-ı Âlî Roma Büyükelçisi Söylemezoğlu Galib Kemalî'nin beyanatını neşrettiler:

> (...) Tüm dünya anlaşma maddelerini duyduğunda şaşıracaktır. Wilson İlkeleri'nin her biri ihlal edilmiştir. Anlaşma esasen bir İngiliz ürünüdür ve amacı da Müslüman dünyası ile bağını keserek Türkiye'yi kuşatmaktır. Ancak konuşmanın bir faydası da yok. Kaderimize Londra'da karar verildi. Tüm dünya Türkiye"ye karşı önyargılı. Irksal yozlaşmadan kanlı Hristiyan düşmanlığına kadar güneşin altındaki her rezaletle biz suçlanıyoruz. Sözde kötü yönetimimiz sebebiyle "barbarlar" olarak adlandırılıyoruz. Tüm dünya Türkiye"yi Ermenileri katledilmesiyle tanıyor, ancak kimse Carnegie soruşturmasının sonuçlarını okumuyor. O soruşturma Sırpları, Bulgarları ve Yunanlıları Balkan savaşı sırasında Epir, Makedonya ve Trakya'da yüzlerce Müslümanı katletmekten sorumlu tutuyor. Kimse Rus Genelkurmayı'nın Ermenileri suçlayan raporlarına inanmak istemiyor ki bu raporlarda Rus işgali sırasında Trabzon'un boşaltılması sonrası 400.000 Türk'ün öldürülmesinden Ermeniler sorumlu tutuluyor.
>
> Türkiye Trakya'da dâhil olmak üzere mütareke dönemindeki milli sınırlarını talep etmektedir. (...) Almanlar Berlin'den atıldı mı? Avusturyalılar Viyana'dan atıldı mı? İstanbul ve İzmir'den asla vazgeçmeyeceğimizi söyleyebilirsiniz, bunda mutabıkız. Türkler asla köle olmamışlardır.[1280]

20 Nisan 1920. San Remo Konferansı'nda İtalya Başvekili Signor Nitti, büyük oranda Curzon'un belirlediği ağır şartlara mebni bir andlaşma teklifinin (istikbaldeki Sevr'in) Türklere kabul ettirilemeyeceğini belirtti. *Harbe sebep olacak değil, barış getirecek bir antlaşma yapılmasını* istedi. O'na göre aksi hâlde *Türkiye ile Yunanistan arasında bir harp doğması ihtimali vardı.* Harp zuhur ettiği vakit en az İtilaf Devletlerinin *Anadolu'ya 20 tümen göndermesi gerekebilirdi.* Binaenaleyh kabul edilebilir şartları haiz bir sulh teklif etmek ve *elbette daha iyi* olacaktır. Nitti, Venizelos'un İzmir nüfusa ilişkin istatistikî raporu dahi Curzon'un Yunan'ı İzmir'de ekseriyet olduğu iddiasını tekzip etmekteydi.[1281]

Lord Curzon, San Remo konferansında, Sforza'yı kastederek, "Bazılarının Mustafa Kemal'in gücünü abarttıklarını" söylemiştir.[1282]

San Remo'ya Galib Kemali yönetiminde resmi olmayan bir Osmanlı Heyeti de geldi. 20 Nisan tarihinde konferansa bir muhtıra iletmesine rağmen, bu heyet içeri alınmadı. Galib Kemali'ye İtalyan gazetelerine acıklı demeçler vermekten başka yapacak şey kalmamıştı.[1283]

21 Nisan 1920. *Bir İngiliz raporu, o dönemde Yüksek İtalyan Komiserliği'ndeki başlıca sorumlu görevlileri şöyle tanımlıyordu: "Ulusalcı yanlısı, ancak az enerjik Maissa; daha fazla ulusalcı yanlısı*

1278 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 236.
1279 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 104.
1280 Abdullah Berk, *Amerikan Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1922)* [Yüksek Lisans Tezi], 2020, s. 107.
1281 Taner Baytok, *İngiliz Belgeleriyle Sevr'den Lozan'a*, 2007, s. 122.
1282 Sforza, *L'Italia, dal 1914 al 1944*, s. 61; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 236. Hem beyanın hem tarihinin tesbiti noktasında San Remo Konferansı zabıtlarını kontrol etmek gerekiyor.
1283 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 106.

askeri ataşe Albay Vitali; daha ılımlı görevli Di Soragna". Di Soragna, Türklerin zafer kazanmaları durumunda İtalya'ya karşı da daha az iyi niyetli olabileceklerine dikkat çekmiştir.[1284]

La Tribuna mecmuası "San Remo Konferansı'nda Kafkasya ve Ermenistan" başlıklı yazı neşretti. *Malagodi'nin gazetesinin San Remo'ya gönderilen muhabiri Maffio Maffii, İttifakı öylesine destekliyordu ki, müttefiklerarası dayanışmayı bozmaya kalkanların insanlık ve barış düşmanı olduğunu yazıyordu*.[1285]

21 Nisan tarihinde, tedbirli bir yorumcu olan Giovanni Dell'Arno, böylesi haksız bir barış anlaşmasına imza koymanın oldukça üzücü olduğunu, ancak İtalya'nın bundan kaçınamayacağını, yoksa komisyonlardan tamamen çıkartılacağını belirtti.[1286]

21 Nisan 1920 tarihinde Senni, Vittorio D'Arici nam *vurguncunun (açıkçası kendisi gerçek göreve sahip olmadan Antalya'da kalmak istemiyordu) Spinoza'nın itirazlarına rağmen hâlâ görev yerinde kalmaya devam ettiğini Rodos'tan bildirmiştir*. *Kullanılan dolambaçlı ve imalı ifadelerden ve içeriğin açığa çıkan tezatlığından dolayı Senni'nin mektubundan alınan ve aşağıda yer alan satırlar, olası her türlü şüpheyi körüklemek için kasten yazılmışa benziyor ve dikkatlice okunması gerekir*:

> Komandor Nogara'nın, kovma önleminin sorumluğunu yetkili makamlara bırakmayı tercih ettiğini anlıyorum. Bu, D'Arici'nin başka şirketlere hizmet etmesi durumunda ortaya çıkacak rekabetten kaynaklanacak olası zararlardan Societa Commerciale'yi koruyabilecektir. Ancak D'Arici'nin bölgedeki kuşku götürmez etkisini dikkate alırsak, böylesine ağır bir kararın bizim açımızdan uygunluğunu anlayamıyorum, özellikle de şimdiki zor zamanlarda.
>
> Diğer taraftan Komandor Nogara'nın D'Arici'nin işine son vermesi durumunda, kendi veya başkalarının hesabına Antalya'da kalacak D'Arici'nin bir rakip olarak göstereceği faaliyetlerden doğacak büyük zararlardan korkulması gerektiğine inanıyorum. Benzer görüş bana Senyor Spinoza tarafından da bildirildi.
>
> Eğer Komandor Nogara, kendisine vekil Senyor Spinoza tarafından hakkında idarî suistimal ve kanunsuzluk ihbarları yapılan D'Arici'yi alaşağı etmekten korkuyorsa, bence aleyhinde bundan başka tartışmaların yapılmaması tercih edilmelidir. Adi bir vurguncu olarak D'Arici dedikodulardan gelen reklamı biliyor ve ismi etrafında kopan aşırı gürültüyü oldukça iyi kullanmayı beceriyor. Yasalar çerçevesinde gereken cezaya çarptırılana kadar, yaptığı işlerin hakkında konuşmamak daha iyi olacaktır ve bu arada yaptığı işler üzerinde dikkatli ve temkinli bir denetimin uygulanmasına devam edilmelidir. Bu yönde Markiz Ferrante'ye talimat verdim.[1287]

22 Nisan 1920. Nitti; Luzzatti'ye, Kral'a ve Sforza'ya telgraf gönderdi. *Nitti, hiç onaylamadığı toprak paylaşımına ilişkin maddeleri savunmaya tek bir adamı bile göndermeyeceğini açıkladı*.[1288]

İtalya Hariciye Nezâreti, Harbiye Nezâretine telgraf gönderdi. *Daha önce de orduda görev yapan Prof.Vincenzo Fago'nun özel bir görevle Türkiye'ye gönderilmesi için görevlendirilmesi isten*mektedir.[1289]

> 22 Nisan 1920 tarihli haftalık İngiliz istihbarat raporuna göre, İtalyan Yüksek Komiseri Albay Vitelli, kaleme aldığı bir raporda şöyle diyordu: "Türkiye'de önem verilecek tek parti Mustafa Kemal'in partisidir, çünkü tüm

---

1284 *British Documents on Atatürk*, c. 2, s. 77-78, 21 Nisan 1920 tarihli ve 773 numaralı rapor; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 204-205.

1285 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 110.

1286 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 110-111.

1287 *Rodos Valiliği*, Senni'den Tittoni'ye, no: 667; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 173-174.

1288 *Archivio Nitti* (AN), 97/2-183-S.R.; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 107.

1289 *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1658-7770; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 226.

> ulus, ya da yabancı entrika ve etkisine kapılmamış olanlar, onu desteklemektedir... Kemalistler, kendilerini, Türk ulusunu gerçekleştirmeye adamışlardır. Mustafa Kemal şimdi muhtemelen iyice silahlanmış olan 72.000 kişilik bir orduya sahiptir. Buna ek olarak silahlandırılmış olan daha birçok kişilerin yardımına güvenebilir. Kendi politikasını halkın duygularına göre ayarlarsa, tüm olarak 120.000 savaşçı sağlayabilir. Bu güçler Türk ulusal idealinin sağlanması için savaşmaya hazırdır. Kendi görüşümce, herhangi bir Türk yönetimi iktidarda kalmayı ve güçlü bir partiye dayanmayı isterse, Mustafa Kemal'le bir anlaşmaya varmak zorundadır. Uyanmış olan ulusal duyguyu herhangi bir kişinin boğabileceğini sanmak büyük bir hata olacaktır; dolayısıyla, Mustafa Kemal'le yarı yolda buluşarak onunla görüşülmesini öneririm. Ulusal akım onun kişiliğinde toplanmıştır; dolayısıyla, bugüne kadar yapılmış olduğu gibi ona önem vermemek en ciddi sonuçlara neden olacaktır... Kendi görüşümce Mustafa Kemal'i yönetimden düşürmeye çalışmak Müttefikleri ciddi özverilerde bulunmak zorunda bırakacaktır... Yine kendi görüşümce, hükümetimizin görevi, Müttefiklerimizi şuna inandırmaya çalışmaktır: Mustafa Kemal'le bir anlaşmaya varılmalıdır. Bu gerçekleşirse birçok güçlüklerden kaçınılmış olacaktır."[1290]

22 Nisan 1920 tarihli ve 804 numaralı İngiliz istihbarat raporuna göre *İstanbul'da bir İtalyan-Türk Kulübü'nün organizatörleri olan Şahin ve Basri Beyler*, *İtalyan ajanları* idi.[1291]

İngiliz İstihbaratı İstanbul Şubesi haftalık raporu: *İtalyanlar milliyetçilere yardım ediyor*.[1292]

Örneğin İtalyanlar, *Anadolu'daki davranışlarıyla Mustafa Kemal Paşa hareketine zorluk çıkarmamışlar, işgalleri altındaki Antalya ve Kuşadası Fethiye limanlarını, Batı'ya açılmak için bir kapı olarak kullanmalarına göz yummuşlardır*.[1293]

> Bir örnek olarak Fethiye'yi verebiliriz. İşgal altındaki limanlarına Türk savaş gemilerinin girmesine de İtalyanlar ses çıkarmamışlardır. Buna karşılık, Fethiye'de İtalyan savaş gemisinin komutanı, Türk komutanı gemiye dâvet etmiş, Türk komutan da akşam yemeği dâvetine îcabetmiştir.[1294]

Britanya Genelkurmay Başkanlığının 2228 numaralı gizli istihbarat raporunda, "Anadolu'daki İtalyan irtibat subayı Albay Vitelli"nin hükümetine göndermiş olduğu raporun ele geçirilmiş bir sureti yer alıyor. Britanya Hariciye Nezâreti Şark Dairesi yetkililerinden Osborne'ye ve Heathcote Smith'e göre Vitelli raporu "sağlam ve doğru"dur. Şunlar yazılıdır:

> Türkiye'de önem verilecek tek parti, Mustafa Kemal'in partisidir; çünkü Anadolu'da yabancı entrika ve etkisinden uzak olan ulus tarafından destekleniyor. Kemalistler, kendilerini Türk ulusal ülküsünü gerçekleştirmeye adamışlardır. İşbaşında kalmak ve güçlü bir partiye güvenmek istiyen herhangi bir Türk yönetimi, sonunda Mustafa Kemal'le müzakereye girişmek zorunluğunda kalacaktır. Uyanan ulusal bilincin boğulabileceğini sanmak büyük yanılgıdır. Hiç olmazsa M. Kemal'le yarı yolda buluşup görüşmek şayan-ı tavsiyedir. Onu ihmal etmek çok ciddî sonuçlara yol açabilir. Onu mevkiinden düşürmek için İtilâf devletlerinin birçok fedakârlıklarda bulunması gerekecektir. Bu yüzden İtalyan hükûmeti, onunla bir anlaşmaya varmaları için bağlaşıklarını ikna etmekle görevlidir. Onunla bir anlaşmaya varılırsa birçok güçlükler atlatılmış olacaktır.[1295]

Bilhassa İstanbul'daki *Alemdar* (başmuharriri Refi' Cevad) ve *Peyâm-ı Sabah* (başmuharriri Ali Kemal) gazetelerinde Kuvâ-yı Milliye'nin "Kuvâ-yı Gayr-i Milliye" olarak nitelendirilmesi, haklılık payı içermektedir.

1290 Salahi R. Sonyel, *Kaygılı Yıllar*, 2012, s. 143-144. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.
1291 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 185.
1292 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 497.
1293 *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1661-7773; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 173.
1294 *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1661-7773; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 226.
1295 FO/5049/E 5767; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1987, c. 1, s. 170, dipnot 35.

Tedbirli bir yorumcu olan Giovanni Dell'Arno, *22 Nisan'da, Türkiye'nin gerçek bağımsızlığını elde etmesinin İtalya için gerçek zafer anlamına geleceği gözleminde bulundu*.[1296]

23 Nisan 1920, Cum'a. Sulh Konferansı içtima ediyor. *Ermeni temsilci Bogos Nubar bile Venizelos ile rekabete girerek, Ermenistan ordusunun Kemalistlerin elinde bulunan Erzurum'u kolaylıkla ele geçirebileceğine dair teminat verdi. Bu şekilde barış koşulları ve bunların kabul edilmesini sağlamak için gerekli askeri operasyonlar üzerine tartışmalar sona erdi*.[1297]

23 Nisan tarihinde Başbakan Nitti, İzmir (Türklerin elinden alındığı söylenebilirdi), Trakya (neredeyse tümü Yunanlara verilmişti) ve Erzurum (kurulmakta olan büyük Ermeni devletine verilmişti) konusunda yenilgiye uğramış olduğunu üstü kapalı olarak itiraf etti. Gerçek şuydu ki, yenmek için hiçbir şey yapmamıştı. İşte kendini şöyle savundu:

> Türk sınırları sorununda varılan çözüm çok kötü, ancak karşı çıkamadım, çünkü Tittoni'nin Yunanistan'la yaptığı ve tam anlamıyla bir yanılgının ürünü olan barış elimizi kolumuzu baglıyor ve Anadolu ile Trakya konusunda Yunanistan'ın istemlerine karşı çıkmamızı engelliyor.[1298]

TBMM, Ankara'da İttihad ve Terakki kulübü binasında küşad edildi. Resmî merasim fevkalâde İslâmî suretle gerçekleştirildi. Cum'a namazından sonra İslâm sancaklarıyla Kur'ân ve Buharî kıraatlarıyla Meclis binasına kafileler halinde gelindi, kurbanlar kesildi, hatim ve kurtuluş duaları edildi.

> Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ve gerçek anlamda devrimci bir hükümet doğdu. Bu iki yeni oluşum, Türk halkı adına yönetim hakkını üzerine alarak Padişah-Halife ile İstanbul hükümetinin alacağı tüm kararları önceden geçersiz ilan etti. Açılış konuşması sırasında, Mustafa Kemal "genellikle İtalyanların nazik bir tutum sergiler göründüklerini" kabul etti ve alaycılıktan pek de uzak olmayan bir tavırla, İtalyan ve Fransızların kendine doğru yöneldiklerini anımsattı.[1299]

TBMM'de *İtalyan işgal bölgelerinden seçilen milletvekilleri de görev* yapıyor. *Burdur: Halil Hulusi, Ali Ulvi, Fahreddin, İsmail Hakkı, İsmail Suphi, Mehmet Âkif, Şevket ve Veli Beyler. Menteşe: Hacı Bedir, Hacı Karib Ağalar, Fevzi Efendi, Etem Fehmi, Hacı Ahmet Efendi, Kasım Nuri Bey, Mesut Efendi, Rifat Efendi ve Esat Efendi. Antalya: Dr. Eşref, Dr. Asım, Hamdullah Suphi, Rasih Hoca, Mustafa Bey, Hamdi, A. Rıza Efendi, Hasan Tahsin, Halil İbrahim Bey*.[1300]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri vekili Amiral Richard Webb, Hariciye Nâzırı Earl Curzon'a haftalık istihbarat raporu gönderdi.[1301] İtalyan Ataşemiliter Miralay Vitali'ye göre *Türkiye'de önem verilecek tek parti, Mustafa Kemal'in partisidir. Bu parti, millet tat'afından destekleniyor. Uyanan milli bilincin boğulabileceğini sanmak büyük yanılgıdır. Onu ihmal etmek, çok ciddi sonuçlara yol açabilir*.[1302]

Vassallo konferansın vardığı ana noktayı çokiyi biçimde dile getirdi: "Türkiye'ye savaş ilan edilerek, onunla barış yapılmak isteniyor." Ona göre, Müttefikler ince bir hesap yüzünden değil de, İzmir konusunda başta kaydedilen yanılgıyı itiraf etmemek için bu amacı gütmekteydiler. Vassallo biraz fazla aceleci davranarak, Türklerin çoğunun, İzmir'in Yunanistan'a bırakılması dışında, Müttefiklerin tüm

---

1296 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 111.

1297 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 153.

1298 Archivio Nitti (AN), 97/2-220-S.R., Nitti'den Luzzatti'ye, Kral'a ve Sforza'ya, 23 Nisan 1920; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 107. "Nitti'nin açıklaması yanlı ve temkinliydi: her şeyden önce, Sforza'nın bir süre sonra yapacağı gibi, Tittoni-Venizelos anlaşmasını geçersiz sayabilirdi; zaten bu anlaşma, hiç değilse Ermeni kazanımlanna karşı çarpışmasını kesinlikle engellememekteydi."

1299 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 108.

1300 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 223, dipnot 1.

1301 Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, 1975, c. 2, s. 85.

1302 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 497.

diğer kararlarını kabul edeceğini sözlerine ekledi. Son olarak, Anadolu'yu ikinci bir Makedonya'ya çevirmemelerini müttefiklerden rica ediyordu.[1303]

İspanyol matbuatı yazıyor: *San Remo'da toplanan müttefik konferansı sırasında Mareşal Foch, Mareşal Wilson ve İtalya Genel Kurmay Başkanı Badoglio, Türkiye'de milliyetçi hareketin bastırılması için gerekli orduya ilişkin açıklamalar yapmışlardı*r. *Buna göre, Türkiye'de 24 müttefik askeri bölüğüne ihtiyaç duyulacaktır ve Venizelos'un Türkiye'ye 100.000 asker gönderme teklifi göz önüne alındığında, Konya, Bursa ve Erzurum'un işgali için az miktarda birlik gönderilmesi yeterli olacaktı*r.[1304]

23-24 Nisan 1920. *San Remo'daki Müttefiklerarası Konferans'ın çözüm kararları öncesinde Osmanlı diplomat* Galib Kemalî (Söylemezoğlu), *23 Nisan'da "Corriere d'Italia" gazetesinde (Cio che dice il capo della missione turca- Türk Misyon Şefi'nin Söyledikleri) ve 24 Nisan 1920'de "İtalia" gazetesinde (La Turchia non firmera il trattato- Türkiye Anlaşmayı İmzalamayacak) yayınlanan bir söyleşiyle katılmıştır. Hiçbir Türkün İzmir'in kaybedilmesini asla kabul etmeyeceğini ve Yunanlıların yaptıkları küstahlığı pahalı ödeyeceklerini söylemiştir. İtalyan Katoliklerin Ortodoks Yunanlılara ve Protestan İngilizlere göre çok daha iyi davrandıklarının altını çizmek istemiş, Kemal'i Garibaldi ile kıyaslamış ve müttefiklerin kararlarına karşı sergilediği karşı duruş için İtalya'ya sonsuz şükranlarını sunmuştur. "Tribuna" gazetesinin San Remo'ya etmiştir. Söyleşi, 23 Nisan'da yayınlanmış ve aynı akşam "Corriere della Sera" tarafından tartışılmıştır. Galip, 25 Nisan 1920'de "Corriere d'Italia" gazetesinin sütunlarından Türk haklarını savunmaya davet etmiştir (La protesta della missiona ottomana- Osmanlı Misyonu'nun Protestosu)*.[1305]

24 Nisan 1920. Sulh Konferansı Askerî Komisyonu, Bogos Nubar'ın dünkü *iddialarını tamamen yalanladı*. Yani Ermenistan ordusu Erzurum'u *Kemalistlerin* elinden *kolaylıkla* alamaz.[1306]

TBMM Ankara'da ilk içtimaını inikad ediyor. Wilson Prensiblerine ve *Garb Mefkûresi*ne bağlı TBMM mebuslarına göre, *İtilâf devletleri Osmanlı İmparatorluğuna karşı ne kadar haksızca davranırlarsa davransınlar, Birleşik Amerika ve gerekirse Fransa, İtalya ve İngiltere'den çok yardım görecek olan Türkiye, Batı yanlısı olmalı*.[1307]

> TBMM'nin açılmasından sonra İtalya'nın; "Pek çok alanda ekonomik ve siyasî işbirliği yapabileceği ve endüstrisi için mükemmel bir pazar ve nüfuz alanı olarak" gördüğü Türkiye'deki muhatabı, Ankara Hükümetidir.[1308]

Mustafa Kemal: *Gerek İtalyanlar, gerek Fransızlar memleketimizde azami iktisadi menfaatlerini temin etmek için devletimizin müstakil kalmasını, diğer bir ecnebî devletin taht-ı esaretinde bulunmamasını temin etmek cihetini kendi menfaatlerine en uygunu olarak görmekte ve her ikisi de bunu bize birçok münasebetlerle söylediler ve hâlâ da söylemektedirler*.[1309]

1303 Corriere d'Italia, 23 Nisan 1920, *San Remo Konferansı-Hata*, s. 1; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 107.

1304 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 310. Bu haber fevkalade hatalıdır. Müttefik askerî komisyon, Anadolu'nun tam kontrol altına alınabilmesi için asgarî 27 tümen asker lazım geldiğini, Yunan'ın 13 tümenlik silahlı kuvvetlerinin böylesi azim işin üstesinden gelemeyeceğini belirtmişti.

1305 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 187. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

1306 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 153.

1307 Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1991, c. 2, s. 4.

1308 *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1670-7795; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 226.

1309 T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Cilt 1, s. 6.

Konya'daki 12'nci Kolordu Kumandanı Miralay Fahreddin (Altay), Mustafa Kemal'e telgraf gönderdi. *İtalyanların Antalya'dan Burdur ve Korkuteli'ne yolcu taşıdıkları* bildiriliyor.[1310]

Avanti! gazetesinin Nitti'ye *öfkesi daha derindi. 24 Nisan'da İtalyan Sosyalist Partisi'nin yayın organı, Nitti'nin, bir yandan kemerleri sıkma ile ilgili nutuklar atarken, diğer yandan Türkiye'ye baskı uygulamak için milyarlar harcamaya hazırlandığını açıklıyordu*.[1311]

La Tribuna mecmuası, "Yunanistan'ın Şansı ve Anlaşılmaz San Remo Doğu Barışı" nam makale yayınladı. *San Remo'ya gönderilen muhabiri Maffio Maffii* [..] *dünyayı yönetenlerin yaptıklarında bir şeylerin doğru gitmediğini itiraf etmek zorunda kaldı; böylece Nitti'yi savunmakla yetindi: "Tarihin ve dünya barışı davasının önünde İtalya şimdilik talihsiz görünse de, vicdani açıdan çok güçlü bir durum sergilemekte" dedi. Diğer yorumcuların tutumu daha sertti. Giuseppe Piazza, Venizelos'un istatistiklerini yalanlayıp, İzmir olaylarından sonra onun yasalara uygun davranacağı yolundaki sözlerine inanmanın güç olduğunu gözlemler*.[1312]

Rastignac'ın 24 Nisan tarihli başyazısı, HER ŞEY GÜLÜNÇ başlığını taşımaktadır. Venizelos karşıtı kentsoyluların görüşünün pek önemsiz olmayan iki öğesine dikkat çeker: hayranlık ve kin. Venizelos'un zaferi İtalyanlann başarısızlığının aynası olarak yorumlanmaktadır: İtalya, Wilsonculann güzel sözleriyle aldanırken, perde arkasında Venizelos, İngiliz ve Fransız bankacılar kendi çıkarlarını gözetmişlerdi. Sonuçta Venizelos, diplomasimizin yapması gerekip de yapmadıklarının canlı örneği olarak görülüyordu.[1313]

24 Nisan'da Vassallo, İtalya'nın adil anlaşmalarla sessizce elde edebileceğinden fazlasına sahip olmadığı ve Ortadoğu'daki dengelerin İtalya aleyhine değiştiği haberini verdi. Yine doğru bir yorumla, Ereğli'nin alınmasına ilişkin kararların hâlâ kâğıt üstünde olduğunu, İtalyan bölgesinde demiryollarının yönetimi belirlenmeden hiçbir şeyin kesin olamayacağını bildirdi.[1314]

ABD matbuatından *The Orlando Sentinel* ve *New York Herald* nam gazeteler yazıyorlar. *İtalyan Başbakanı Nitti açıkça "Müttefiklerin Türklerden her şeyini aldığını ve bunun Anadolu'da bir savaşla sonuçlanacağını" belirtiyor ve böyle bir durumda İtalya'nın bölgeye asker göndermeyeceğini söylüyor. Türklerden kutsal şehirleri olan Edirne'nin dahi alındığını belirten İtalyan başbakan, başkent İstanbul'un da yabancıların kontrolünde olduğunu hatırlatıyor. Dolayısıyla Nitti'ye göre böylesine bir anlaşmayı imzalayacak Türk delegesi bulunsa bile bu anlaşma Türk halkı veya parlamentosundan onay alamayacaktır*.[1315]

ABD'de münteşir *The Washington Post* gazetesi yazıyor: *İtalya Başbakanı Francesco Saverio Nitti, Anadolu'da çıkacak bir savaşa İtalya'nın tek başına ne asker göndereceği ne de finansal yükünü üstleneceği bir durumu kabul etmeyeceğini söyledi çünkü Türklerin imzalamak zorunda bırakıldıkları barış antlaşmasının Anadolu'da bir direnişe neden olacağını düşünüyor. Ayrıca Ermenistan bağımsız bir devlet haline getirilecektir çünkü ABD dahil hiçbir ülke Ermenistan'ın mandasını kabul etmedi*.[1316]

İspanyol *La Correspondencia Militar* gazetesi İtalyan milliyetçi *Idea Nazionale* gazetesinden iktibas ediyor. Britanya ile İstanbul Hükümeti arasında yapıldığı iddia edilen gizli andlaşma mucibince *Türkiye,*

1310 *ATASE Arşivi*, Kl.809, D.38-24-70, Fh.141; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 226.
1311 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 109.
1312 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 110.
1313 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 110.
1314 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 111.
1315 Abdullah Berk, *Amerikan Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1922)* [Yüksek Lisans Tezi], 2020, s. 105.
1316 Şebnem Oğuz-Uzuner, *Amerikan Basınında Milli Mücadele Dönemi (1918-1922)* [Doktora Tezi], 2021, s. 154.

boğazların denetimini İngiltere'ye bırakmış ve İngiltere'nin Suriye ve Mezopotamya'daki durumunu güçlendirmek için uğraşacağına söz vermiştir.[1317]

İspanyol *El Siglo Futuro* gazetesi yazıyor: *Türklerin İstanbul'da kalmaları kararının desteklenmesi amacıyla birkaç İngiliz, Fransız ve İtalyan gemisi Boğaziçi'ne gitmek üzere Malta'dan ayrılmıştır. Haliç'te bu amaçla gelen başka savaş gemileri de bulunuyor*.[1318]

25 Nisan 1920. *25 Nisan tarihinde Dell'Arno, Nitti'nin savaşımını kaybedilmiş, ancak gerekli olarak niteliyor, Türkiye ganimetinin dağılımını inceleyerek şöyle görüş bildiriyordu: "İtalya'ya gelince, ustalıkla değerlendirilirse bize Anadolu'da, özellikle de Türk devletinde muhteşem bir gelecek hazırlayabilecek olan ekonomik ayrıcalıklar sağlamak için sayın Nitti çok çaba göstermiştir*."[1319]

26 Nisan 1920. TBMM Reisi Mustafa Kemal'den ABD'li *Chicago Daily Tribune* muhabiri Paul Williams'a beyanat: Ordularımızın içinde zaten yarım düzine Bolşevik Macar subay var.[1320] Bu ilginç beyanatla alakadar diğer bir ilginç belgeye tevafuk ediyoruz: *Doğu'daki Fransız birliklerin komutanı Franchet D'Esperey, İtalyan yardımlarının sadece Türk ulusalcılara değil, Macar "Bolşeviklere" de yapıldığını ima ediyordu*.[1321]

San Remo Konferansı'na dönelim. 26 Nisan'da, "anlaşmanın uygulanırlığı üzerine sayın Nitti'nin açık çekincelerinin ardından" konferans kapandı. İtalya'ya Üçlü Anlaşma kalmıştı - o da sürekli tehlike altındaydı. Nitti, Fransızlar Ereğli'de İtalyanların üstünlüğünü kabul etmemeyi sürdürürse, Türkiye ile barış anlaşmasını imzalamama tehdidinde bulundu; ayrıca, bir özel görüşmede, her şeyin altüst olmasına pek de üzülmeyeceğini sözlerine ekledi. Gerçekten de, kararlaştırılanların "somut olmadığını" ve "çok kısa sürede" geçerliliğini yitireceğini anlattı.[1322]

> San Remo Konferansı'nda Osmanlı Devleti ile yapılacak barış anlaşmasının taslağı hazırlandığı gibi, İngiltere, Fransa ve İtalya aralarında imzaladıkları anlaşmalarla Osmanlı Devleti topraklarını nüfuz bölgelerine ayırdılar. Bu Üçlü Antlaşma'yla (L'Accordo Tripartito) İtalya'ya Anadolu'da ayrılan nüfuz bölgesinin sınırları şöyle tespit edildi: Doğuda; İskenderun Körfezi'nden Lamasu çayına, oradan Erciyes Dağı'na kadar olan bölge. Kuzeyde; Erciyes Dağı'ndan Akşehir istasyonun ve buradan demiryolu hattın dışında kalmak şartıyla Kütahya'ya kadar ve oradan kuzeybatıya doğru Keşiş Dağı'na ve bu dağdan Ulubat Gölü'ne ve oradan da Edremit Körfezi'ne kadar olan bölge. Batı'da; Kuşadası'nın 5 Km. kuzeyinden Meis adasına kadar olan sahil şeridi ve oradan Lamasu çayına kadar olan bölge. İtalya'ya, bu nüfuz bölgesinin dışında Ereğli kömür havzasının işletme ile bu imtiyazlara ait taşıma ve gemiye yükleme hakları da; 30 Ekim 1918'de Müttefik veya tarafsız devletler tebaalarının haklarına zarar verilmemek, Osmanlı tebaasının işletme imtiyazları, Osmanlı Hükümeti ile anlaşılarak tazmin bedeli İtalya Hükümetince verilerek satın almak şartıyla verildi. Bununla beraber, İtalya Hükümeti veya İtalyan şirketleri 30 Ekim 1918'de Müttefik veya tarafsız devletler tebaasına ait şirketlerin 1 Ocak 1930'da çıkaracakları yıllık kömüre eşit kömür çıkaracakları zaman İtalya Hükümeti veya İtalyan şirketleri, Fransız sermayeli Ereğli Osmanlı şirketine, (eğer bu şirket, satın alınması veya imtiyazın yenilenmesi isteğini daha evvel göstermemiş ise) çıkarılacak kömür Müttefik veya tarafsız devletlerin tebaasının 1 Ocak 1930'da çıkaracakları miktara varınca, elde edilecek gelirin dörtte biri payını ayıracaktır. Yeni uygulamaya geçilirken, Osmanlı ve İtalyan hükümetleri birbirlerine yardım edeceklerdir. Yine bu anlaşmanın bir maddesine göre İtalyanlar da Fransızlar gibi, kendilerine ayrılan bölgedeki askerlerini, barış anlaşması uygulandığı, Türkiye'de hristiyan azınlıkların korunması için kabul edilen önlemler tatbik edildiği ve bunlar uygulandığı zaman çekeceklerdi. Böylece İtalya, az eksikle de olsa, Londra ve St.Jean de Maurinne anlaşmalarıyla kendisine

[1317] Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 130.
[1318] Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 134.
[1319] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 111.
[1320] *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, 2004, c. 8, s. 118.
[1321] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinda Az Bilinenler*, 2014, s. 260.
[1322] Archivio Nitti (AN), 97/2-268-S.R. & 278 S.R. & 300 S.R. & 314 S.R., Nitti'den Luzzatti'ye, Kral'a ve Sforza'ya, 24 & 25 & 26 Nisan 1920; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 108.

vaad edilen hakları Üçlü Antlaşma ile, Müttefiklerine yeniden onaylatmış oldu. Yine bu antlaşma ile İtalya, Osmanlı Hükümeti ile işbirliği yapmaksızın hedefine ulaşmayı başarmıştır.[1323]

Harita. *Gizli Üçlü Andlaşma, Nisan 1920. Turuncuya boyanmış menatık, İtalyan nüfuz sahasını gösterir.*

Nitti tarafından tasarlanan, daha sonra Üçlü Anlaşma olarak bilinen anlaşma, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasına ilişkin biçim ve sınırları düzenlemekteydi. İngiltere için, Arap topraklarının büyük bölümünün manda olması; Fransa için Suriye'nin manda olması ve Kilikya bölgesinde ekonomik ayrıcalıklar anlamına gelirken; İtalya için 1917 anlaşmalarında söz verilen Anadolu toprakları üzerinde (bazı sınırlamalar olsa da) ekonomik ayrıcalıklar tanınması ve İzmir bölgesinin çıkarılması, buna karşılık Ereğli bölgesinin eklenmesi anlamına gelmekteydi. Müttefiklerin istediği gibi, anlaşma üç Müttefik Güç arasında serbest, karşılıklı bir iş akdi görünümündeydi: Türkiye karşı taraf olarak gözükmüyordu. Bu düzenlemede, "açık kapı" bırakmanın geleneksel savunucusu olan ABD'den yükselebilecek itirazlardan çekinmenin payı vardı. Yine de Türkler için böyle bir anlaşma hakaret niteliği taşımaktaydı. Tasarlandığı andan imzalandığı ana değin anlaşma değişimlere uğradı (bu değişimler İtalyan ayrıcalıklarını azalttı), ancak oldukça karmaşık ve benzersiz olma özelliğini korumayı sürdürdü.[1324]

Il Giornale d'Italia ve San Remo'daki muhabiri Vettori başta olmak üzere, karşıt görüşlü gazeteler karşı saldırıya geçti. Özellikle Yunanlar ve Müttefiklere kızan Vettori, eline fırsat geçer geçmez, Nitti'yi "Aziz Francesco gibi davranmakla" suçlamaktan geri kalmadı.[1325]

San Remo Konferansı Yüksek Şûrası, ABD Dışişleri Bakanlığına muhtıra gönderdi. Muhtıradaki calib-i dikkat iki cümle: *Öncelik bölgeleriyle ilgili üçlü anlaşma gerçekte, Türklerin bir devleti öteki devletle karşı karşıya getirmek suretiyle oynamaya alıştıkları oyunu bozmak için birlikte düşünülmüş bir tedbirdir*. [..] *tarih boyunca Türk Devleti'nin bolünmez bir parçası durumunda olan İzmir'in Türkiye'den koparılması ulusal duyguları ayağa kaldırır* [..][1326]

San Remo'da, Nitti'nin arzuladığı dengeye doğru hiçbir adım atılamadı. Konferans, Londra kararlarını onayladı ve Yunanlara, Kemalistlerin ayaklanmasını bastırmaya yönelik askeri girişimlerini daha geniş alana yayma imkanı sağladı. Tıpkı Londra'da olduğu gibi, Nitti barış koşulları ve askeri alandaki tırmanış karşısında tamamen sözde kalan bir direniş gösterdi ; bunun karşılığında Üçlü Anlaşma'nın kesin olarak resmileştirilmesi sonucunu elde etti (henüz imza yoktu), özellikle de Ereğli kömür madenleri konusunda Fransa ile olan davasında kabul edilebilir bir çözüme ulaştı.[1327]

TBMM Reisi Mustafa Kemal, 12'nci Kolordu Kumandanı Miralay Fahreddin'e (Altay) cevabî telgraf gönderdi: *İtalyanların İstanbul'dan ilticaen gelmekde olan zevata ibraz-ı suhulet eylemesine nazaran,*

1323 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 237-238.
1324 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 97.
1325 Giornale d'Italia, 21-25 Nisan 1920; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 108-109.
1326 Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, 1972, s. 281-282.
1327 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 107.

bu nakliyatı men etmek şâyan-ı tecviz olmakla beraber bu tarikden istifade etmesi ihtimali bulunan maksad-ı bedhahların, Anadolu'ya duhûlüne mümanaât ve bu hususda tekayyüdât ifası rica olunur.[1328]

İtalyanlar Çine'yi, Marmaris'i, Datça'yı ve Ula'yı tahliye etti.[1329] Ankara'da millet meclisinin açılmasını müteakiben olması dikkat çekici.

İngiliz Askerî İstihbarat Dairesi Cenevre Şubesi rapor kaleme aldı: *Son iki haftada Fransa hükümetinin Basle'da satmakta olduğu ABD malı üniforma, muşamba, hastane gereçleri vb. ulusçular tarafından satın alınmakta*dır. *Parası Zürih'teki Leu Bankası'nda Talat'ın arkadaşı Necmettin Molla'nın kayınbiraderi Kemal Bey'in hesabından çekilen bir milyon İsviçre frangıydı. Alıcı, Zürih'teki Rıza ve Sami Bey Şirketi adına Levy idi. Mallar Avusturya'dan Adriyatik'e, oradan Karadeniz'e, görünüşte Bulgaristan ve Romanya'ya gönderiliyor. Silah ve cephane de aynı yoldan, ayrıca İtalya ve İspanya'dan geliyor. İspanya'dan bu ticareti bir Almanla evli olan Kürt Ragıp Bey yürütüyor. İsviçre'de bu işle ilgili İzmirli ithalatçı Reşat Bey de var. Lozan'daki İtalyan Konsolosluğu'nda çalışan Guist, yardımcı oluyor*.[1330]

Açıklamalı [ÖA8]: Basel?

27 Nisan 1920. *27 Nisan'da Nitti, Savini'ye telgraf çekti ve aşağıdakileri basına anlatmasını istedi*: *1. İtalya, Türkiye ile ilgili başka hiçbir şey elde edemeyecekti; 2. Yunanistan'a, Londra'da söz edilenden fazla hiçbir şey verilmemişti; 3. İtalya ve Yunanistan arasında çıkar çatışması yoktu; 4. İtalyanların ve İngilizlerin önerdiği ılımlı çizgi, Almanya üzerinde etkili olmuştu; 5. Adriyatik sorunu konusunda İtalya, Londra Antlaşması ile elde edilen hakların onaylandığını görmüştü*.[1331]

Dell'Arno, *San Remo'nun İtalya için ikinci bir Berlin olduğunu yazdı: İngiltere, Türk sorununu lehine çevirerek ve Fiume'deki diğer sorunların çözüm bulmasını engelleyerek müttefiklerini aşağılayan bir tutum içine girmişti; Nitti, Yunan zaferinin gerçekleşmesine izin vermiş ve uygulaması oldukça güç bir kullanma hakkıyla yetinmişti*.[1332]

28 Nisan 1920. *Yapacak başka bir şey yoktu: 28 Nisan'da Il Giornale d'Italia'nın birinci sayfası şöyle idi: SAN REMO TOPLANTISININ SONUÇLARI-YARARSIZ SÖZLER. Bunu, Vettori'nin yazısı izlemekteydi: Türkiye'nin "katledildiğinden" yakınıyor, en azından Fransızların Ereğli'den tamamen çıkartılmasını ve Nitti'nin görevden alınmasını istiyordu. Bunu izleyen, OLUMSUZ POLİTİKA ve YENİLGİ ÜLKEDE KABUL EDİLDİ başlığını taşıyan iki yazı da pek yumuşak sayılmazdı. Birincisi, Yunanların ve İngilizlerin zaferini vurguluyor, ikincisi ise, barış masasında hiçbir şey elde edemeyince, yenik halkların sempatisini kazanmanın kolay olduğunu belirterek Nitti'nin ılımlı tutumunu alaya alıyordu*.[1333]

Il Messaggero gazetesi, "Kurlar ve Kömür Üzerine Nitti ve Lloyd George Görüştü-Anadolu'da Temettü Belgeleri" başlıklı makale neşredildi. *Il Messaggero bile, St. Jean de Maurienne Anlaşması'na kıyasla geriye doğru birkaç adım atıldığını itiraf etmek zorunda kaldı, ancak bunun suçunu ilk heyetin yanılgılarında buldu*.[1334]

Sosyalist *Avanti!* gazetesi *28 Nisan tarihinde barışçıl açıklamalar yayınlayıp, Türk direnişçiler karşısında ne asker, ne de para harcayacağına ilişkin sözünü tutup tutmayacağını kendine sormaktaydı. Makale*

1328 ATASE Arşivi, Kl.809, D.38-24-70, Fh.141-1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 226.

1329 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 11.

1330 FO 371/5262, E 6549/6549/44; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2017, c. 3, s. 407, sonnot 373.

1331 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 109.

1332 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 111.

1333 Giornale d'Italia, 28 Nisan, 30 Nisan & 1 Mayıs 1920; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 109.

1334 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 111.

şöyle devam ediyordu: İtalyan emperyalizminin gerçek çıkarları için Fiume'de değil, Türkiye'de oyunlar tezgahlanmakta.[1335]

TBMM Reisi Mustafa Kemal'in refakat subayı Binbaşı Mahmud'un (Soydan) 15 Mart 1933 tarihinde yazacağı tefrikasından: *Maatteessüf küçük bir isyan hareketini karşılayacak kadar Ankara'da kuvvet yok. Ankara üzerine yapılacak bir baskın hareketi, Meclis'teki hararet söndürebilir, maneviyatı sarsabilir*.[1336]

30 Nisan 1920. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Vekili Kontramiral Richard Webb'den Londra'daki Hariciye Nâzırı Lord Curzon'a haftalık istihbarat raporu: (i) *Çamlık mebusu Şahin Bey ve Debre mebusu Basri Bey iki memleket arasındaki münasebatın inkişafı maksadıyla bir Türk-İtalyan Kulübü teşkil etmiş oldukları bildirildi*. Çamlık mebusu Şahin Bey'in bir İtalyan propaganda ajanı olduğu zaten raporlanmıştı. (ii) *bizzat şehadet edildiğine nazaran İzmir, Konya ve Antalya mıntıkalarındaki İtalyan birlikleri Milliyetçilere tüfek, makineli tüfek ve mühimmat temin etmektedir*.[1337]

Giornale d'Italia gazetesinde Gino Calza Bedolo imzalı makale neşredildi. Bedolo, *İngilizlerin İstanbul'da Saray'ı, belki de Kemal Paşa'nın ulusalcılarının tehditlerinden daha ziyade Bolşeviklerin gülümsemelerinden korumaya özen gösterdiklerini* yazıyor.[1338]

Faşist Francesco Coppola'nın Mart ayında kaleme alınmış "İtilaf Bitti" nam makalesi *Politica* mecmuasında neşredildi. Coppola, 16 Mart 1920 işgalini *yeni İngiliz haçlı seferi* tavsif ediyor.[1339]

> Türkiye'deki işgal kuvvetlerimizi, -altını çiziyoruz- Türklere dostluk niyetlerimizi göstermek için, Konya'dan çekiyoruz; ancak İstanbul harekâtına katılmak için, yirmi yedi bin İngiliz ile yirmi beş bin Fransızın yanı sıra, bin asker de biz gönderiyoruz. Anlaşılacağı üzere, Türklerin nezdinde onlara baskı uygulayanların suçortağı görünmemize yetecek bir sayıdır bu. Aynı zamanda, müttefiklerin davranışını onaylamak ve arka çıkmak için de yeterli. Üstelik, kararlarda herhangi bir yetki sahibi de olmadan.
>
> [..] Köleler misali, homurdana homurdana boyun eğdik. Başkaları İstanbul'u ele geçirirken, ilk tanıklar arasında yer almak için oraya gittik; Fransa-İngiltere çatışmasında tanıklık yapmak üzere de Londra'dayız; Türkler bizi eski dostlar olarak değil de, zayıf yaratıklar olarak nitelendiriyor, bunun için de küçümsüyor: ilk fırsatta bunu bize kanıtlayacaklardır.[1340]

1 Mayıs 1920. *Türkiye ile ilgili İtalyan gizli faaliyetlerinde o tarihe kadar bile oldukça önemli rolü olan "Bern casusluk ofisi" 1 Mayıs 1920'de kapatılmıştır. Kararın alınması büyük bir olasılıkla şu nedenlerden dolayı gerekli olmuştur: Ekonomik nedenler, Kemalistlerle bağlantıların artık doğrudan kurulduğu olgusu, "İsviçre manipülasyonlarının" yararlılığının artık açıkça görülen yetersizliği ve birçok muhbirin az güvenilir oluşu*.[1341]

Bir İtalyan belgesine göre Anadolu'da 14.606 İtalyan askeri bulunuyor.[1342]

2 Mayıs 1920. *2 Mayıs tarihli "Avanti!" gazetesinin BİR ÖLÜM YAZGISININ SUNULMASI-TÜRKİYE'NİN SONU diye çekinmeden adlandırdığı Sevr Antlaşması'na eleştiriler sürekli ve geniş çapta oldu*.[1343]

1335 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 109.
1336 Mahmut Soydan. (2007). *Milli Mücadele Tarihine Dair Notlar: Ankaralı'nın Defteri* (N. Bilgi, haz.) içinde (s. 7). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
1337 Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, 1975, c. 2, s. 84-85.
1338 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 203.
1339 Politica, 30 Nisan 1920, s. 155; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 100.
1340 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 104.
1341 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 226-227.
1342 *USSME*, E3-21/1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 223.
1343 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 115.

İtalyan *Il Messaggero* gazetesi, Kahire muhabiri Alberto Colasanti'nin haberini neşretti: *Enver Paşa'nın "Yeşil Ordusu"*.[1344]

ABD'de münteşir *The New York Times* gazetesi yazıyor: *Osmanlı Hükümeti, Dışişleri Bakanı Tevfik Paşa, başkanlığında bir heyeti barış görüşmeleri yapmak üzere Paris'e gönderdi. Ancak heyet İtilaf Devletleri tarafından dayatılan maddelere itiraz ederek, antlaşma taslağının hafifletilmesini istedi. İzmir ve Trakya'nın Yunanlılara verilecek olması, Türkler arasında çok ciddi huzursuzluk ve rahatsızlığına neden oldu, İstanbul Hükümeti antlaşmayı imzalasa dahi Milliyetçiler'in, antlaşma şartlarını kabul etmeyerek mücadeleye devam edecekleri biliniyor. İtilaf Devletleri, Milliyetçiler'i etkisiz hale getirebilmek için Anadolu'da bulunan askeri gücünü takviye etmeli*dir. *İstanbul ve çevresindeki 50 bin İngiliz askeri ancak bulundukları bölgeyi kontrol edebiliyor. İzmir'de 100.000, Trakya ve Anadolu için de hazır bekletilen diğer 100.000 Yunan askerine karşılık, Mustafa Kemal Paşa'nın 50 ile 200 bin arasında değişen askeri gücü bulunuyor. İstanbul'da basına çok ciddi sansür uygulanmasına rağmen gazeteler, San Remo Konferansı'nın sonuçları ile ilgili karamsar haberler yapıyorlar. Trakya ve İzmir'in kaybedilmesini kabullenmiyorlar ve bunun tekrar görüşülmesini umut ediliyorlar. İstanbul'daki Türkler, İzmir ve Trakya için duydukları hassasiyeti Çukurova ve Suriye için hissetmiyorlar. Onlar için Avrupa'daki toprakları çok daha önemli*dir. *İstanbul'da bulunan 13.000 civarındaki Türk subayından sadece 7.000'i işgale razı gibi görünüyor. Çok ağır cezası olmasına rağmen diğerleri, İtilaf güçlerine itaat etmiyor. Mustafa Kemal Paşa, Ermenistan, Çukurova ve Marmara Kıyıları olmak üzere 3 cephede savaştıklarını geçici bir süre için de Aydın bölgesinde sessiz kalmak zorunda olduklarını dile getirdi. <u>İtalyanlarla Türkler arasında başlayan yakınlaşma ve iyi ilişkilerin neticesinde, İtalyanlar, Türklere cephane yardımı yapmaya başladı</u>*.[1345]

3 Mayıs 1920. TBMM'de İcra Vekilleri Heyeti ihdas edildi. Câmi (Baykurt) Dahiliye Umuru Vekili tayin edildi.

> [Câmi Baykurt] Milli Mücadele cephesinde yerini almasından sonra bu teşkilatın üst kademelerine kadar yükselmiş, TBMM'nin ilk hükümetinde Dâhiliye Vekili olmuştur. Vekilliği döneminde Meclis ve hükümet başkanı Mustafa Kemal Paşa ile hükümet ve vekâletin yetkileri üzerine anlaşmazlık yaşamış ve istifa etmiştir. Bu hadise Abdülkadir Câmi Baykurt'un Mustafa Kemal Paşa'ya karşı cephe almasına neden olmuş, siyasî temsilci olarak gönderildiği Roma'da, İTC önde gelen isimlerinin Mustafa Kemal Paşa'yı mevkiinden uzaklaştırmak için tasarladıkları planlarına destek vermiştir. Oysa II. Meşrutiyet döneminin başında İTC'den istifa ederek muhalefet safına geçen Abdülkadir Câmi Baykurt, Mütareke döneminde de İTC muhalifliğiyle bilinmektedir. Bu durum siyasette safların çok çabuk değişebileceğini göstermektedir.[1346]

4 Mayıs 1920. İspanyol *El Sol* gazetesi "Türkiye ve Müttefikler" başlıklı haber neşretti. *Habere göre, barış konferansının açılış töreninde Türkiye'yi iki heyet temsil edecekti*r. *Bunlardan ilki Türk Hükümeti tarafından görevlendirilmiş ve bu heyet özel bir trenle Fransa'ya doğru yola çıkmıştı*r. *Heyet, 5 kişi ve beraberindekilerden oluşmakta*dır. *İkinci heyet ise Anadolu'nun sahibi olan "Milliyetçi Parti" tarafından görevlendirilmiştir*. *Heyet, İstanbul'a ulaşmış ve Paris'e doğru yola çıkmıştır*. *İkinci heyet, Türk halkının büyük çoğunluğunu temsil etmekte*dir. *San Remo'da benimsenen antlaşma, Londra'da üzerinde uzlaşılandan farklı*dır. *Daha diplomatik bir dille ve Türkiye lehine düzenlemelerle yeniden yazılmış gibi*

1344 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 204, dipnot 33.

1345 Şebnem Oğuz-Uzuner, *Amerikan Basınında Milli Mücadele Dönemi (1918-1922)* [Doktora Tezi], 2021, s. 154-155. İktibasdaki <u>vurgu</u> tarafımıza aiddir.

1346 Erdal Yılmaz. (2012). *Abdülkadir Câmi Baykurt'un Hayatı, Siyasî Faaliyetleri ve Düşünce Yapısı (1877-1949)* [Yüksek Lisans Tezi] içinde (s. 179). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul.

görünüyor. *Yine de milliyetçilerin eski metne karşı çıktıkları gibi bu yeni metne de karşı çıkmalarına kesin gözüyle bakılıyor*.[1347]

6 Mayıs 1920. *1920 baharında İtalyan diplomasisi ve Mustafa Kemal arasındaki ilişkiler daha fazla düzenlilik ve somutluk kazanmaya başladı. Ulusalcı lider, belki de bir İtalyan Dışişleri Bakanı'na doğrudan göndermiş olduğu ilk yazısıyla bu yeni dönemin açılışını yapmıştır. 6 Mayıs 1920 tarihli çok resmi ve gösterişli yazısı, özellikle İstanbul'un işgali konusuna odaklanmıştı. O dönemde Kemal'i en çok ilgilendiren konu, resmî "Hükümet Başkanı" olarak tanınmaktı, çünkü Sovyet devleti dahi Avrupa devletlerinin tamamı için resmi olarak bir isyancıdan başka biri değildi*.[1348]

İngilizler için Ankara'da "Pek gizli bir kaynak" tarafından hazır*lanan rapor: İstanbul Hükümeti'nin fetvaları halkta etki yaptı. Anadolu'ya etkili bir kuvvet gönderilirse milliyetçiler yenilir. Ankara'da kurulan hükümet aslında bir cumhuriyet ama adı açıkça itiraf edilmiyor. Mustafa Kemal'in İtalyanlarla arası çok iyi. Müslüman olmayanlara genellikle iyi davranılıyor*.[1349]

8 Mayıs 1920. İtalya Hariciye Nezâreti, Prof. Vincenzo Fago'nun Ankara'ya özel vazifeyle gönderilmesi hususunda Harbiye Nezâretine ikinci kez telgraf gönderdi.[1350]

> Türklerin tepkisi önceden tahmin edilmekteydi: 8 Mayısta Osmanlı Heyeti'nin üyesi olan [Ahmet] Reşit [Rey] Paşa, İtalyan meslektaşı Galli'ye, eğer barış koşulları bu sözü edilenler ise, Türkiye'nin asla imza koymayacağını söylemiş ve şöyle belirtmişti:
>
> > Gazetelerde çıkan, Anadolu'da önemli bir bölgenin İtalya'ya verileceğine ilişkin haberler endişe yaratmakta. Bu, Türkiye'nin parçalanmaya başlanması anlamına geliyor.
>
> Galli onu sakinleştirmeye çalıştı, ama bu konuda pek başarılı olamadığını hissetti. Aynı gün, hayret verici bir saflıkla Sömürgeler Bakanlığı, Üçlü Anlaşma'nın İtalya'ya verdiği bölgede ekonomik hareketin tam denetimini ele geçirmesini Nitti'den istemişti. Birkaç gün sonra Reşid Paşa, Osmanlıların anlaşmayı imza etmesini istemenin tek sonucunun İstanbul hükümetinin gücünü tamamen yok etmek ve "aşırı uçtakiler"in gücünü artırmak olacağına dikkat çekmişti.[1351]

9 Mayıs 1920. *Corriere d'Italia* gazetesi, *Yunanları, Ayasofya'dan ikinci bir Vatikan yaratmak ve İngilizleri de onlarla ortaklık etmekle suçla*makta. *Bu karanlık plan karşısında, Türk barışından hiçbir şey elde etmeyen İtalya ve az şey elde eden Fransa' nın birleşmesi gerekmekte*. *Komplo suçlamalarında Yunanlar ve İngilizlerin suçortağı olarak Yahudiler de vardı*r.[1352]

1347 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 168-169.

1348 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 213. "İmzalı orijinali, olağan iletişim zorlukları nedeniyle Gen. Porta tarafından ancak 27 Haziran'da gönderilmiştir (bkz. AP 7753 1565): Bu durumda Scialoja'ya değil, Sforza'ya ulaşmıştır. Şans ya da tedbir, Mustafa Kemal alıcı adı yazımını sınırlı tutmuştur. Yine 6 Mayıs'ta Mustafa Kemal, diğer müttefik güçlere olduğu gibi İtalya'ya da bir nota göndermiştir. TBMM tarafından iktidarın ele alınmasının yasal temellerini oluşturduğu bu nota, Porta tarafından 10 Mayıs'ta iletilmiştir (bkz. AP 7753 916-919)."

1349 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 29. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

1350 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 227.

1351 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 114-115. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir. Osmanlı'nın Sevr delegasyonunda Ahmed Reşid Rey bulunuyordu. Ahmed Reşid, "paşa" değildi. Zannediyoruz ki Grassi, sabık Hariciye Nâzırı ve Londra Başsefiri Mustafa Reşid Paşa ile Ahmed Reşid'i karıştırmıştır.

1352 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 113.

11 Mayıs 1920. *San Remo konferansında alınan kararlar Paris'e gelen Tevfik Paşa başkanlığındaki Osmanlı Devleti delegelerine 11 Mayıs'ta resmen bildirilmiş ve bu kararlara bir ay içinde yazılı olarak cevap vermeleri istenmiştir*.[1353]

12 Mayıs 1920. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral John de Robeck, *Cenevre'den alınan 12 Mayıs 1920 tarihli ve J/S/867 No.lu bir raporunda, Berlin'de Egyptian Committee'nin silâh ve cephane satın aldığını ve İtalya üzerinden Türkiye'ye ve Mısır'a yolladığını bildirdi. Taşıma işini Lloyd Trestino adlı bir İtalyan şirketi yapmaktadır. Amiral de Robeck, bu raporun eldeki istihbaratı doğruladığını* belirtti.[1354]

> Ankara Hükümeti ile İtalya arasında silah ticaretinin yapıldığı ikinci yol, TBMM'nin açılmasından sonra oluşturulan bir "Mübayaât Komisyonu"nun İtalya'ya giderek silah ve diğer savaş malzemesi satın almak için yaptığı çalışmalardır. Meclisin açılmasından bir süre sonra Galip Kemalî Bey'e bir telgraf gönderen Fevzi Paşa, Antalya'da teslim edilmek üzere İtalya'dan uçak benzini istemişti.[1355]

13 Mayıs 1920. İtalya Harbiye Nezâreti, Hariciye Nezâretine cevabî telgraf gönderdi. Profesör Vincenzo Fago'nun Ankara'ya özel mümessil tayin edilmesini kabul ediyor. Rodos'daki işgal kuvvetleri kumandanlığı da bilgilendirildi.[1356]

> Fago'nun Anadolu'da bulunması, İtalyan siyasi-askeri "establisment" [*müesses nizamı (Ö.F.A. notu)*] içerisindeki eski karşıtlıkları da yeniden alevlendirdi. Savaş Bakanı Bonomi, 13 Mayıs'ta Dışişleri Bakanlığı'na şunları yazmıştır:
>
> > "… Radyo istasyonuna yeni bir görev yetkisinin verilmesi kadar, Burdur kliniğinin yerinde bırakılması ve nihayetinde sürücülerin araçlarıyla birlikte Prof. Fago'nun hizmetine verilmesi de, belli bir zaman önce alınan ve Küçük Asya'da bizim askeri işgalimizin kıyının sadece üç noktasına indirgenmesine ilişkin olan kararla çelişmektedir.
> >
> > Kendi adıma, bu Bakanlıkça arzu edilen önlemlerin gerektirdiği boyutta bile olsa, herhangi bir askeri birliğimizin Küçük Asya içerisinde bırakılması görüşüne karşıyım.[1357]

İngiliz İstihbaratı İstanbul Şubesi haftalık gizli muhtırası: *M. Kemal'in İtalyanlarla ilişkisi pek iyi*.[1358] Öyle ki bu günlerde *İngilizler, İtalya'daki Türk ajan ve temsilcilerinin gizli yazı ve raporlarının İtalyan diplomatik çantaları içinde Türkiye'ye gönderildiğine* kaniler.[1359]

İstanbul matbuatından *Peyâm-ı Sabah* gazetesi, İtalya Başvekili Nitti'nin beyanatını iktibas ediyor: İtalya, *Anadolu topraklarının gelişimi için Türklerle işbirliği yapmak istiyor*.[1360]

14 Mayıs 1920. İtalya Hariciye Nezâreti yetkililerinden Lago, *önemli diplomatik temsilciliklere* telgraf keşide eyledi. *Rodos'ta yalnızca Türk topluluğu değil, Musevi topluluğu da adanın İtalyan egemenliği altında kalmasını tercih ettiğini beyan etmiştir*.[1361] Lago, *başlıca diplomatik temsilciliklere* telgraf

---

1353 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 238.
1354 Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, 1978, s. 125.
1355 Söylemezoğlu, *30 Senelik Siyasî Hâtıralarımın Üçüncü ve Son Cildi*, s. 428; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 318.
1356 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 227.
1357 *Affari Politici* (AP), 7770-9328, MG-SM, Bonomi'den İtalya Hariciye Nezâretine, 13 Mayıs 1920; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 215-216.
1358 Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, 1975, c. 2, s. XLIV.
1359 Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika,* 1987, c. 1, s. 168.
1360 Peyâm-ı Sabah, 13 Mayıs 1920, s. 2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 337.
1361 *Affari Politici* (AP), 7749-4699; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 155.

gönderdi. Buna göre *Rodos'taki gerek Türk, gerek Yahudi toplumu adanın ltalyan egemenliği altında kalmasını yeğlediğini açıkla*mışlardır.[1362]

19 Mayıs 1920. General Porta, İtalya Hariciye Nezâretine rapor gönderdi: *Türkler Rusya'dan silah almaya devam ediyor*.[1363]

Giornale d'Italia gazetesi, "Doğu'daki İtalyan Çıkarları" nam makale neşretti: *Bugüne dek resmen yalanlanmamış olan gizli bir anlaşma ile ilgili proje, eski Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiltere'ye bağımlılığını onaylamaktadır. Bu anlaşmalar sayesinde İngiltere, Kıbrıs, Mısır ve Boğazlar'da denetim üstünlüğü elde edecekti. İngiltere'nin himayesindeki bazı küçük devletler, Rus bolşevizmine karşı Hindistan yollarını savunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun güneyindeki bölgeler, İngiltere'nin denetiminde bir Arap krallığında birleşmiş durumdalar.* [Ankara Hükümetinin tahta yeni çıkartacağı] *Padişah İstanbul'a döner ve Anadolu'yu elinde tutar. Eski Türk ihtişamından geriye kalan bu kalıntıyı Fransa, Yunanistan, İtalya gibi diğer müttefiklerin emellerinden İngiltere korumayı vaat eder, böylelikle doğudaki tek koruyucu güç olarak kalır. Karşılığında Padişah, Londra hükümetini kaygılandıran İngiliz karşıtı hareketlerin güçlü biçimde görüldüğü Müslüman sömürgelerde dini etkinliğini oradaki koruyucu güçlerin hizmetine sunar*.[1364]

İspanyol *La Correspondencia Militar* gazetesi: *Barış antlaşması* [Sevr] *koşullarının yayınlanması, Mustafa Kemal'in emrinde görev yapan askeri birliklerin motivasyonunu arttırdı*. *İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın neye mal olursa olsun barışın sağlanacağını deklare etti. Kilikya, Mezopotamya ve Suriye'de huzursuzlukların baş gösterdi. Yüksek Konsey'in Fransa, İngiltere ve İtalya'nın bu zorlukların üstesinden gelmesi için Yunanistan'a yardım etmesi gerekip gerekmediğine karar vereceği ve Türkiye ile antlaşmanın yürürlüğe konulabilmesi için iki yıl gerektiğine inanıldığı* bildiriliyor.[1365]

21 Mayıs 1920. Roma'daki *Kemalistler hesabına silâh satın almakla görevli* Kaimmakam (Yarbay) Edib (Servet Tör)*, İttihadçı Halil (Kut) Paşa'ya mektub gönderdi. *İtalyanların her bakımdan kendisine*

1362 *Affari Politici* AP, 7749-4699; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 121-122, sonnot 49.

1363 *Affari Politici* AP, 7749-2547-R; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 202, dipnot 31.

1364 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 117. "Bir süre sonra, Pietro Mazzoleni bu kavramları özetle, şy ilginç sonuca bağlayarak yineler: *Biz, İngilizlerin bu yaklaşımına soğuk bakmıyoruz. Tüm müttefikler içinde İngiltere, bize en az kötülüğü dokunan devlet oldu. Ancak İngilizler anımsamalıdırlar ki, başka milletlerin de ticari açılıma gereksinimi vardır ve bir milletin ticari açıdan dışlanması felaket getirebilecek sonuçlar doğurur*."

1365 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 183. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

* TBMM sicil dosyasındaki terceme-yi hâlinde, İttihadçı istihbarat Kurmay Yarbayı Edib Servet'in Roma'daki gizli ve kısa mümessilliği zikredilmemiştir: "Edip Servet (Tör) İstanbul (527) 15 Nisan 1880 (1296)'de Adapazarı'nda doğdu. Babası **Servet Paşa**, annesi **Emine İfakat Hanım**dır. Evli, iki çocuk babasıdır.
San'a Askerî Rüştiyesi, Kuleli İdadisini bitirip Harp Okuluna girdi. 26 Aralık 1898'de teğmen olarak diploma aldı.
1903-1904'te Alaşehir Taburunda, 1908'de 19 uncu Alay, 4 üncü Tabur Bölük Komutanlığında, 1908'de İzmir Mevki Komutanlıklarında çalıştı.
1909'da Kurmay Okuluna girdi. 1912'de Kurmay oldu. Aynı yıl Balkan Harbine Başkumandanlık Karargâhında, Aydın Fırkası Kurmaylığında çalışarak katıldı. 1913'te Londra'daki Sulh Konferansına askerî müşavir olarak katıldı. Aynı yıl Veliaht **Yusuf İzzettin Efendi** Seryaverliğinde bulundu. 1913-1914'te 3 üncü Fırka Kurmay Başkanlığı yaptı. 1914'te Birinci Kolordu Kurmay Birinci Şube Müdürlüğünde aynı yıl Müdür Yardımcılığında ve 1915'te Çanakkale 15 inci Kolordu Kurmay Başkanlığı ve 2 nci Kolordu içinde İstihbarat Şubesi Kurmay Başkanlığında bulundu.

yardımcı olduklarını ve bu mektubun eski jandarmalardan albay Maneda aracılığıyla gönderildiğini bildiriyor.[1366]

> Mustafa Kemal Paşa'nın doğrudan ilişki kurduğu İttihatçılardan birisi, İngiliz istihbarat raporlarının da, Mustafa Kemal Paşa'nın temsilcisi olarak niteledikleri eskiden kurmay yarbay olan Edib Servet Bey'dir. Kendisini, "Mustafa Kemal Paşa'nın resmî temsilcisi" olarak tanıtan Edip Servet Bey, Roma'dan Halil Paşa'ya 21 Mayıs 1920'de gönderdiği mektupta, "Ben, Mustafa Kemal Paşa'nın emir ve tensibi üzerine Mart bidayetinde Roma'ya geldim" diye yazmıştır.[1367]

La Stampa[*] gazetesinde Mario Bassi imzalı başmakale neşredildi. Mustafa Kemal medhediliyor. Şayet İstanbul Hükümeti Sevr projesini imzalarsa tüm Müslümanlar onun aleyhine dönecektir deniyor:

> Artık herkes Erzurum'un Kemal Paşa'nın ordusu tarafından ele geçirildiğini biliyor. Son derece sağlam ve bozulmamış bir çekirdeğe sahip olan bu ordu, Türk ordusunun savaşma potansiyelini haiz. Kemal Paşa bir metre topraktan bile vazgeçmeyeceğini ve bağımsızlık uğruna kendisinin ve yoldaşlarının ölmeye hazır olduğunu bildirdi. Onu kovmak görevini üstlenecek biri çıkar mı dersiniz? Bu barış antlaşması, sadece ve sadece bir kâğıt parçasından ibaret. Antlaşma, metne imzasını atacak bir Türk hükümeti doğurabilir ama unutmamak gerekir ki sonradan Türk milleti ve hatta Türkiye bir yana, tüm İslam dünyasıyla baş etmek zorunda kalacaktır.[1368]

22 Mayıs 1920. *Yeni İtalyan Hükümeti kuruldu. Başbakan Nitti, İçişleri Bakanlığı'nı da üzerine aldı. Dışişleri Bakanlığı'na Silovya, Savaş Bakanlığına ise Bonato getirildi*.[1369]

> San Remo, Nitti'nin düşüşünü hızlandırdı. Anadolu'daki ekonomik kazançlar, Adriyatik sorunu ile ilgili yeni başarısızlıkları karşılamıyordu kuşkusuz. Bunlar önemli ve gerçek kazançlar olsa bile, çok az sayıda uzmanı

---

15 Mart 1916'da kaymakamlığa yükseldi ve 11 inci Fırka Kumandanlığı Kafkas Cephesine verildi. 1916-1917'de 3 üncü Kafkas Komutanlığında Gazze'de çalıştı. 1917'de Osmanlı delegesi olarak Ukrayna'da bulundu.
Mütarekede İstanbul'da Ordu Dairesi Başkan Yardımcısı oldu. 1918'de Mütareke Komisyonunda ve Üsera (Tutsaklar) Komisyonunda çalıştı.
Şubat 1920'de özel bir görevle Ankara Heyeti Temsiliyesi tarafından Romanya'ya gönderildi. Romanya'dan Nisan 1921'de Ankara'ya döndü. Ordu Dairesi Başkanlığına getirildi. Depo Kıtaları Müfettişliği, Suriye Sınır Tayini Komisyonu Başkanlığı yaptı, Beyoğlu Mutasarrıf Vekilliğinde bulundu. Hilafet Seryaverliği yaparken, istemi ile emekli oldu. Maden Müdürlüğü yaptı.
TBMM'nin II nci Dönem ara seçimlerine katıldı. 12 Ekim 1925'te yapılan seçimde 1135 oy alarak İstanbul'dan milletvekili seçildi. Mazbatası 14 Kasım 1925'te onaylandı.
Hariciye Komisyonunda çalıştı. Madenlerden alman resim bedelinin azaltılması hakkında kanun teklifi, Musul meselesi hakkında soru önergesi vardır.
III inci Dönem İstanbul, IV, V, V I , VII ve VIII inci dönemlerde Gümüşhane milletvekili olan **Edip Servet Tör**, Eylül 1960'ta öldü." Kâzım Öztürk. (1994). *Türk Parlamento Tarihi: TBMM – II. Dönem 1923-1927* içinde (c. 3, s. 422-423). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları. "Edip Servet'in de yeraltı, ancak önemli faaliyetler gösterdiği anlaşılıyor." Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 188, dipnot 12.

1366 Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1987, c. 1, s. 168.

1367 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 232-233.

* "*La Stampa,* Giolitti'nin görüşlerinin zaman zaman temsilcisi. Giovanni Giolitti, özellikle 1900-1914 dönemi İtalyan politikasında etkin oldu. Hem sosyalistler, hem de Katoliklerin yönetime katılması için çaba gösterdi. İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı'na katılmasını istemedi. Gerek aşırı sosyalistler, gerek milliyetçiler ondan nefret ediyordu. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Giolitti, 1920-1921 döneminde bir kez daha başbakan oldu. Faşistleri yumuşatmaya çalıştıysa da, başarılı olamadı." Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 13, dipnot 1. Grassi (2001), başka bir sayfada ise *La Stampa*yı şöyle tavsif etmiştir: "aşırı derecede Giolitti yanlısı olan *La Stampa*" (s. 127).

1368 La Stampa, 21 Mayıs 1920, s. 1; Aktaran: Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 61.

1369 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 52.

> tatmin edebilecek nitelikteydi ve kamuoyunu heyecanlandırmaktan oldukça uzaktı. Üstelik, İtalyanların yumuşatma girişiminin başarılı olduğu yolundaki blöfü yeniden yapmaya çalışmak artık olanaksızdı.[1370]
>
> Sosyalistler, muhafazakar liberal ve milliyetçilerin sert eleştirileri de hesaba katılabilirdi. Nitti için iç cephede asıl sorun, Katolik kamuoyunun hoşnutsuzluğuydu. İtalyan Hıristiyan Demokrat Parti Nitti'yi Yunan-İngiliz politikasına somut biçimde karşı çıkmamakla suçladı ve bu yüzden de hükümetten desteğini çekti.[1371]

Antalya'daki İtalyan Konsolos Ferrante, İtalya Hariciye Nezâretine telgraf gönderdi. Buna göre *22 Mayıs tarihinde Ankara Meclisi'nden bir milletvekili, "Fransız ve İtalyanların TÜRKİYE'den daha fazla sese sahip olmadığını, tüm dünyanın İngilizlerin etkisi altında olduğunu" söyledi*.[1372]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral John de Robeck, Hariciye Nâzırı Curzon'a muhtıra gönderdi. Belirtildiğine göre Ankara'daki İngiliz ajanı *HA/928* şu raporu kaleme almıştır:

> BMM 174 üyeden oluşuyor. Aralarında Celâlettin Arif, Rıza Nur, Yunus Nadi ve Cami Bey'ler gibi İstanbul'dan gelen 24 milletvekili de vardır. Benim hazır bulunduğum oturumda başkanlık seçimiyle ilgileniliyordu. İlkin Mustafa Kemal söz alarak, ulusal örgütün on iki aydan beri yaptığı çalışmaları anlattı. BMM ondan sonra Mustafa Kemal'i birinci Başkan, Celalettin Arif'i ikinci Başkan, Abdulhalim Çelebi'yi birinci Asbaşkan, Kırşehirli Hacı Veli Çelebi Cemalettin Efendi'yi ikinci Asbaşkan seçti. Sonra BMM, üyeleri arasından bir yönetim konseyi (vekiller heyeti) seçti. Bunların arasında Mustafa Kemal, Celâlettin Arif, Dr. Adnan, Hakkı Behiç, Bekir Sami, Hamdullah Suphi, Cami Bey, Fevzi Paşa ve Genel Kurmay Başkanı olarak Albay İsmet vardır.
>
> Yönetimin geçici olduğu açıklanıyor… BMM'ni Ankara'da kurma kararı, Hey'et-i Temsiliye'nin 28.3.1920'de Karasu'da yapmış olduğu toplantıda alınmıştı. BMM ve Bakanlar Kurulu Başkanı Mustafa Kemal, Şeyhülislâm ve Evkaf Bakanı Müftü Fehmi Efendi, Ulusal Savunma, Savaş ve Deniz Bakanı Fevzi Paşa, İçişleri Bakanı Cami Bey, Dışişleri Bakanı Bekir Sami, Adalet Bakanı Celâlettin Arif, Maliye Bakanı Hakkı Behiç, Eğitim Bakanı Dr. Rıza Nur, Ekonomi ve Tarım Bakanı Yusuf Kemal, Sağlık Bakanı Dr. Adnan ve Genel Kurmay Başkanı İsmet'tir.
>
> Orada kurulan geçici yönetim gerçekte cumhuriyet biçimindedir, ama halkın Padişah'a olan duyguları gözönünde tutularak, bu açıkça söylenmiyor. Merkezi yönetimce yayımlanan fetvalar halk üzerinde o kadar etkin olmuştur ki, egemen olan görüşlere göre, İstanbul'dan Anadolu'ya gerçekten yetenekli bir güç gönderilirse, Ulusçular kolayca yenilgiye uğratılacaklardır… Mustafa Kemal'in İtalyan'larla ilişkileri oldukça iyidir. BMM'nde İtalyan'lardan yana konuşmalar yapılmış ve İtalyan askerlerinin işgalinde bulunan bölgelerin büsbütün boşaltıldığı iddia edilmiştir. Eskişehir, 6.5.1920; Kaynak T. 25-2.[1373]

Corriere d'Italia gazetesi Paris muhabiri "V.R."nin haberini "Asya'yı Ayaklandırmak İçin Bolşevikler ve Müslümanlar Arasında Anlaşmalar" başlığıyla neşretti. *Makale, İsviçre'yi "Panislamik huzursuzluk merkezi" olarak nitelemiş ve Alman rolü problemini ortaya koymuştur*.[1374]

23 Mayıs 1920. *Fago Misyonu'nun başlıca yaratıcısı olan Sforza, Bonomi'nin ve askerlerin itirazlarını dinlememesi konusunda Nitti'yi teşvik etmiş ve bu misyonun öneminin altını çizmiştir, oysa Nitti Bonomi'ye hak verme eğilimindeydi. Bu nedenle Fago Rodos'tan el yazısıyla yazdığı bir mektupla doğrudan Sforza'ya başvurmuştur. Bu arada Fago, şunları yazmıştır*:

> Kilikya, Anadolu'nun yeni hükümetinin (tamamıyla şahsi dostlarım: Bekir Sami [Kunduh], Celaleddin Arif, Adnan [Adıvar], Cami [Baykurt] v.b. tarafından oluşturulmuş) yönetimi altında tamamıyla yeniden Türklere ait

---

1370 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 108.
1371 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 110.
1372 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 103.
1373 FO 371/5049/E 5858; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, 1995, s. 79.
1374 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 204, dipnot 33.

> olacaktır. […]. Bu arada Fransızlar Antalya yoluyla Mustafa Kemal'e parlamenterler göndermişlerdir, fakat ben onlardan önce oraya ulaşmayı ümit ediyorum.[1375]

25 Mayıs 1920. *Özel bir görevle Anadolu'ya gönderilmeyi kabul eden Fago, Rodos'tan Dışişleri Bakanlığı'na 25 Mayıs 1920'de gönderdiği telgrafta; "Fransız ve İngilizlerin Mustafa Kemal ile doğrudan bir anlaşma yapmaları tehlikesine karşı, İtalya'nın, Ankara Hükümeti'nin barış konferansında resmî olarak temsil edilmesi için yardımcı olmayı dikkate almasını" teklif etmiştir. Rodos'a cevap veren İtalya'nın yeni Dışişleri Bakanı Kont Carlo Sforza, "Şimdilik, zayıf durumda bulunan Ankara Hükümeti ile açık bir münasebete giremeyeceklerini" yazmıştır*.[1376]

> Sforza'nın başkanlığında, İtalyan hükümeti ile milliyetçi Türk hükümeti arasındaki ilişkiler daha düzenli ve somut oldu. Siyasal tanınma arzusu içindeki Mustafa Kemal, hangi taraf olursa olsun, ilişki kurmaya hazırdı. Sorun, ondan önemli ödünler koparabilmekteydi. Dahası, Kemal'in resmen bir âsi olarak kabul edilmesi, İtalya'nın da içinde bulunduğu batılı hükümetler çerçevesinde çeşitli sorunlar yaratıyordu.
>
> Mayıs 1920 tarihinde, Sforza henüz Dışişleri Bakanlığı müsteşarı iken, birçok karşı çıkmalara rağmen, Fago'yu Ankara'ya göndermişti. Fago'nun misyonu, bir İtalyan Ekonomi Heyeti adına özel görevlendirme olarak sunulmuştu (zaten de kısmen böyleydi).[1377]

1920 yılında Ankara'ya yönelik başlıca İtalyan girişimi, Fago Misyonu'dur. Resmi görevli olan Profesör Fago, bir askeri misyon için Mayıs ayında Ankara'ya gönderilmiştir. Bu misyon, müttefiklere bir İtalyan ekonomi grubu adına yürütülen özel bir misyon olarak tanıtılmıştır (bu da kısmen doğruydu). Fago, muhataplarını Villari'den daha iyi tanıyordu ve savaş malzemeleri trafiğiyle çok işi olmuş olduğu kesindi.[1378]

26 Mayıs 1920. Sadrazam Damad Ferid Paşa, İngiliz Fevkalâde Komiseri Robeck'i ziyaret etti. Sadrazam, ulusalcıları tasfiye etmek için *şahsen bir hareket teşkilâtlandırmak* istediğini, ancak, Fransa'nın ve İtalya'nın *güçlük* çıkardıklarını belirtti.[1379]

İstanbul'daki İngiliz İşgal Kuvvetleri Başkumandanı General Milne, Harbiye Nâzırı Winston Churchill'e telgraf keşide eyledi. İtalyanların Mustafa Kemal'den *yana bir tavır sergilediklerini*, bu vechile *"askerî ve siyasi vaziyet hakkında hiçbir şey bilmeyen küçük rütbeli subayların" üye ya da başkan olarak bulunacağı kontrol komisyonlarının sorumluluğunu üstlenemeyeceğini bildir*iyor.[1380]

27 Mayıs 1920. İstanbul'daki Fransız Fevkalâde Komiseri Defrance, Paris'e telgraf gönderdi. *Paillares dönüşünde Defrance'a Venizelos ile görüşmesini anlatmış*tır. Yunanistan Başvekili, *Osmanlı ile dostça ilişkiler arzusunu belirttikten sonra sınırın Çatalca'ya dayanmasının Osmanlı'ya karşı değil, Bulgaristan'a karşı stratejik bir gereklilik olduğunu söylemiş*tir. *Önerilse bile, İstanbul'u istemezmiş. Bir gün bu gerçekleşecek olsa bile mutlaka Rusya'nın açık onayı ile olmalı*dır. *İzmir'e gelince, onu işgal etmeyi istememişti. İtalyanlar almasın diye Büyük Devletler onları oraya göndermişler. Kısa bir süre sonra çekilebilirlermiş ama şimdi işgal pek çok özverilerine mal olmuştu*r. *Poincare ve Briand da kalmalarını istiyorlarmış. Belki Türklerin izzet-i nefislerini idare edecek bir formül bulunabilir. Öbür*

1375 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 218. İktibasdaki "[Kunduh]", "[Adıvar]" ve "[Baykurt]" ilaveleri tarafımıza aiddir.

1376 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1658-7770; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 227. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

1377 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 127-128.

1378 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 214-215.

1379 Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, 1975, c. 2, s. XLVI.

1380 FO, 406/43 & FO, 371/5218, E 5572; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 354.

konularda uzlaşma olması kolay ve arzu edilebilir. *Defrance'a göre Paillares akıllı ve becerikli*dir. *Aracılık rolünde çıkarı da var*dır, *çünkü Türkiye'nin sanayi işlerinde yatırımları* bulunuyor.[1381]

28 Mayıs 1920. *Fago'nun yolculuk arkadaşları, Vlora ve Anadolu hareketine katılmak isteyen bazı Türk ulusalcılardı. Resmi görevli, "rakip" Fransız ve İngilizlere karşı hınçla dolu olarak ve tam tersi Türk arkadaşlarına karşı çok olumlu duygularla Ankara'ya hareket etmiştir. Nitekim Dışişleri Bakanlığı'na Barış Konferansı'nda resmi olarak ulusalcıların davasının desteklenmesini teklif etmiştir. Scialoja, bu coşkuya pek katılmamıştır*:

> Bu Bakanlığın Fago tarafından gösterilen fırsatı sempatiyle ele aldığının, ancak gerekli olduğu zaman karar verme hakkını saklı tuttuğunun kendisine bildirilmesini rica ediyorum.[1382]

İskenderiye'deki İtalyan delegasyonu Nitti'ye muhtıra gönderdi. *Konuyla doğrudan ilgili olanlar ya da Meis adası sakinleri kendi açılarından Yunanistan'a bağlanmaktan başka bir şey istemiyorlar*.[1383]

29 Mayıs 1920. TBMM Kozan mebusu Mustafa Fevzi (Çakmak), gizli celsede söz aldı: [..] *deniz aşırı esliha ve cephane kaçakçılığına da teşebbüs ettik.* [..][1384]

İttihadçı Celâl Nuri'nin (İleri) gazetesi *İleri*, "Şarkda İtalyanlar" başlıklı yazı neşretti. İtalya'yı San Remo Konferansındaki "ince ve keskin" performansı mucibince sitayişle zikrediyor.[1385]

31 Mayıs 1920. Faşist Francesco Coppola'nın "Türkiye ile *Barış*" nam makalesi *Politica* mecmuasında neşredildi. Mustafa Kemal'in paramiliter cuntası Heyet-i Temsiliye'nin sivil mensubu Ahmed Rüstem (Alfred Bilinski) de "Sert Türk Tepkisi" başlıklı yazısıyla *Politica* mecmuasında arz-ı endam etmiştir:

> *Politica*'nın Mayıs sayısındaki Coppola'nın tezinin özü budur. Coppola, "Ankara'da yeni bir anayasa hazırlayan" meclis tarafından yeni bir padişahın atanacağını; Avrupa'ya karşı Müslüman doğuda geniş çaplı bir savaş başlayacağını ufukta görmektedir. Yine aynı nedenlerden ötürü Coppola, Türkiye'de kimsenin böylesi bir barış anlaşmasını imzalamayacağını ve yurtdışında kimsenin bunun gerçekleşmesi için gerekli çabayı göstermeyeceğini sanarak aldanmaktadır. Kendinden beklenir biçimde olayları birbirine karıştırarak, İtalyanların ne kadar az şey elde ettiğinden yakınır. Genel olarak değerlendirildiğinde ise, Nitti'ye karşı eskisine göre daha yumuşak olduğu gözlemlenir: Nitti'nin, adil bir barış için, iyi ya da kötü, tek savaş veren kişi olduğunu kabul eder ve Italya'nın İngiliz emperyalizmine karşı geniş çaplı bir direniş politikası yürütecek kadar Müslüman dünyasında ahlaki açıdan güvenilirliği olduğunu varsayar.
>
> *Politica*'nın aynı sayısı, Washington'daki eski Büyükelçi Ahmed Rüstem'in bir makalesine yer vermektedir. O dönemde İtalyanlarla Kemalistler arasındaki ilişkileri düzenleyen önemli Türk aydınlarından biri olan Ahmed Rüstem, derginin genel havasıyla ustaca uyum sağlamaktadır. İtalya'yı baskıcı olmaktan uzak, dahası cömert sayılabilecek işgali için övdükten sonra, sözlerini şöyle sürdürür:
>
> > İtalya'nın kendi amaçlarını gözeterek böyle davrandığını düşünsek de, becerikli ve zeki olduğunu kanıtladığını kabul etmeliyiz. Giriştiği yolda cesur ve daha özgürce ilerleyerek, İtalyan halkı en görkemli dönemlerinin büyüklüğünü yeniden yaşayabilir ve halkların desteğini kendiliğinden ona kazandırabilecek yeni bir biçimle, eski Roma İmparatorlugu'nu bir kez daha yaratabilir.

1381 *Ministere des Affaires Etrangeres*, vol. 213, p. 154-155; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2017, c. 3, s. 390-391, sonnot 206.

1382 Affari Politici (AP), 7770-6708, Sforza'dan Nitti'ye, 21 Mayıs 1920; AP, 7770-22244-PCM, Nitti'den Bonomi'ye ve Sforza'ya, 28 Mayıs 1920; AP, 7770-1101-R, Senni'den İtalya Hariciye Nezâretine, 25 Mayıs 1920; AP, 7770-399-P, Scialoja'dan Senni'ye, 28 Mayıs 1920; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 218. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

1383 Archivio Nitti (AN), 63/2-7261; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 155, dipnot 15.

1384 T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 29 Mayıs 1336(1920), c. 1, s. 44.

1385 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 237, dipnot 56.

> Rüstem de Türkiye'de hiç kimsenin barış antlaşmasını imzalamayacağını; ne olursa olsun hiç kimsenin bu barışı zorla kabul ettiremeyeceğini ve Ankara'nın Padişah-Halife adına *cihad* ilan edeceğini öngörmektedir. Türkler ve Bolşevikler arasındaki işbirliğinin durumun yarattığı koşullardan kaynaklandığını ve Kemalistlerin Bolşevikliği istemediğini kesin bir dille belirtir. Sonuç olarak, her şey yolundadır. Yalnızca öyle bir an gelir ki Rüstem, ağzından kaçırmışcasına, Türklerin İtalya'ya diğer batı ülkelerinden daha iyi davranmaya hazır olduğunu, ancak "ekonomik ayrıcalık" söyleminden pek hoşlanılmadığını belirtir.[1386]

1 Haziran 1920. *1 Haziran 1920'de, Ankara'ya gelen Fago'nun asıl misyonu: Anadolu'dan İtalya'ya hububat ve hammadde ihraç edilmesi için hazırlık yapmak, bazı İtalyan ticarî kuruluşlarının istediği iktisadî ayrıcalık hakları hakkında görüşmelerde bulunmak ve bunların karşılığında Türk milliyetçilerine, 3 milyon liret borç, savaş malzemesi, teknik danışmanlar ve Türk davası için manevi ve diplomatik destek sağlamayı önermektir*.[1387]

Britanya'nın Roma Büyükelçisi Sör G. Buchanan, Lord Curzon'a telgraf gönderdi. *Buchanan'ın aldığı istihbarata göre İtalya'da hükûmet değişikliğinden dolayı* İstanbul'a *asker gönderilmesi konusunda kararsızlık yaşanmakta*dır.[1388]

2 Haziran 1920. Ankara'da bulunan, TBMM Hükümeti Kozan mebusu ve İcra Vekilleri Heyeti Müdafaa-yı Milliye Vekili Mustafa Fevzi'nin (Çakmak) günlük kaydı: *İtalya ve Felemenk'ten Rüstem ve Nuri Beyler geldi ve İtalyan (Fagus) [Fago] dahi geldi*.[1389]

> Büyük Millet Meclisi'nin İtalya ile ilişkileri giderek arttı. 1920 Haziran'ında İtalyanlar Yarbay Fago başkanlığında bir heyeti Ankara'ya göndermeyi kararlaştırdılar. Yarbay Fago San Remo Konferansı'na katılan delegelerden biriydi. Yarbay Fago başkanlığındaki heyet Ankara'dan bazı ekonomik ayrıcalıklar sağlamak, B.M.M.'ye 3 Milyon Türk lirası değerinde savaş malzemesi satmak ve diplomatik destek sağlamak için gönderilmişti. Bu kurulun Ankara'ya gelmesi için gerekli hazırlıkları Türkiye'nin eski Waşington Büyükelçisi Ahmed Rüstem, Dışişleri bakanı Ahmed Muhtar, Eski İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkez komitesi üyesi Memduh Şevket yaptılar. Bu üç kişi de İstanbul'un İtilâf Devletleri tarafından işgali üzerine (16 Mart 1920) tutuklanmaktan kurtularak, gizlice İtalyan yetkililerce Antalya'ya götürülmüşlerdi.[1390]

Sforza, Harbiye Nâzırı Bonomi'ye telgraf gönderdi. Burdur'daki İtalyan kliniğinin kaldırılmaması için ısrar ediyor.[1391]

3 Haziran 1920. TBMM Müdafaa-yı Milliye Vekili Mustafa Fevzi'nin (Çakmak) günlük kaydı: *Saat 7 evvelde Konya isyanı için Ankara'dan şimendiferle hareket ettim. Bir İtalyan generali geldi, resmen ziyaret istedi*.[1392]

İspanyol matbuatı yazıyor: *Sadrazam Ferid Paşa, kendilerine teslim edilen barış antlaşması teklifi üzerine, milliyetçi hareketle mücadele etmekten vazgeçmiştir. Kendisi, antlaşmanın Türkiye için çok elverişsiz olduğunu ve iç savaşla kaybedilecek bir şey olmadığını deklare etmekte*dir. *Bu kararın ardından, milliyetçi kuvvetler, hükümet güçleri karşısında ilerlemeye başlamışlar ve Adapazarı'nı ele*

1386 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 116-117. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.
1387 Cemal Güven, *Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa'nın Yabancılarla Temas ve Görüşmeleri*, 2012, s. 224.
1388 FO, 371/5218, E 5702; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 401.
1389 Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, 2021, c. 2, s. 707.
1390 Salâhi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, 1995, s. 122; Aktaran: Süleyman Beyoğlu. (2007). Millî Mücadele'nin Az Bilinen Bir Siması: Ahmed Rüstem Bey (Alfred Bilinski 1862-1935). *Tarih Dergisi*, (46), s. 329. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.
1391 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 216.
1392 Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, 2021, c. 2, s. 707.

*geçirerek İzmit'e yaklaşmışlardır. Milliyetçiler, artık İzmit Körfezi'nin ve Marmara Denizi'nin güneyinin sahibi*dir.[1393]

4 Haziran 1920. Başvekil Nitti, Sforza'ya telgraf gönderdi. Burdur kliniğinin kaldırılmaması yönündeki ısrara olumsuz cevab veriyor.[1394]

5 Haziran 1920. *Yalnızca diğer müttefik yetkililere değil, Türkiye'deki bazı İtalyan yetkililere de Fago Misyonu ve amaçları hakkında mümkün olduğu kadar az bilgi verilmiştir. Örneğin Maissa bile bilgilendirilmemiştir. 5 Haziran'da kendisi Roma'dan Ankara'ya bir gizli ajanın gönderilmesi talebinde bulunmuştur. Birkaç gün sonra ise, Dışişleri Bakanlığı'nın önceden bir ajan göndermiş olduğunu öğrenmiştir. Fago'yu coşmuş ve kibirli bir kişi olarak tanıdığından dolayı, dikkatli bir şekilde kullanılmasının iyi olduğunu ekleyerek 14 Haziran'da yapılan kabalıktan şikâyetçi olmuştur*.[1395]

Konya'da bulunan TBMM Müdafaa-i Milliye Vekili Mustafa Fevzi'nin (Çakmak) günlük kaydı: *İtalya generali Bavrile tarziye verip Antalya'ya gitti*.[1396]

Mustafa Kemal, Roma'daki gayr-ı resmî hususî mümessil Kaimmakam Edib Servet'in (Tör) görevine son verdi. Bununla birlikte, Edib Servet, Ankara'ya dönmeyecek.[1397]

Mustafa Kemal Paşa, Roma'da bulunan eski büyükelçilerden ve Mütareke Komisyonu Başkanı Galip Kemalî [Söylemezoğlu] *Bey ile de irtibat kurmuştur. Mustafa Kemal Paşa, "Roma'da Osmanlı Devleti'nin gayr-ı resmî temsilcisi" olarak bulunan Galip Kemalî Bey'e 5 Haziran 1920'de yazdığı mektupta kendisini Ankara'ya dâvet etmiştir: "Roma'da memleketimiz ve milletimiz nâmına mesainizi takdir ile tâkip ettik. Yeni teşekkül eden halk hükümetinin hâriciye teşkilatının gerek yeniden tanzimi ve gerek yeni hükümetin hâriçde temsili için lâzım gelen mesai ve eşhasın tâyini için aramızda bulunmanıza yeni hükümet ve millet mefkurelerini beraberce tetkik ettikten sonra mesaimizin yeni sahasında muavenetinize ihtiyacımız vardır. Bütün bu hususatı görüşmek, fikir ve faakiyetinizden istifade etmek üzere ilk vâsıta ile aramıza gelmenizi rica ile teyid-i ihtiram eylerim efendim." Galip Kemalî Bey, "ailesinin bir kaplıcada tedavi görmesi gerektiği" gerekçesiyle Ankara'ya gelmemişse de, Mustafa Kemal Paşa'ya raporlar göndermeye devam etmiştir*.[1398]

6 Haziran 1920. İtalyan *Il Messaggero* gazetesi, Kahire muhabiri Alberto Colasanti'nin haberini neşretti: *Kutsal Müslüman Savaşı-Enver Paşa Hareketin Başında*.[1399]

8 Haziran 1920. Ankara'daki TBMM Reisi Mustafa Kemal'den Konya'daki Müdafaa-i Milliye Vekili Mustafa Fevzi'ye (Çakmak) şifreli telgraf:

> 1. İtalyan müsyü Fago bugün avdet etti. İlk mülâkatta ne gibi mesail urine görüşmek üzere hangi makam tarafından sahib-i selâhiyet olduğuna dair vesika sordum. Manfi cevap verdi, Bu halde görüşecek birşey olmadığını ifham eyledim kabul eyledi. ifadesine nazaran burada bir hükümet-i muntazama teşekkül ettiği İtalya'da malum değildir. Binaanaleyh resmî İtalyan ricali tarafından gönderilmiş olmakla beraber kendisine bir selahiyetname verilmemiştir. Fakat avdetinde ahvalden haberdar edeceğimden hükümetimizle temas etmek arzu eden İtalya Hükümeti'nin ledelicap müttefiklerine de imal-i nufuz ederek ya kendisi ya diğer bir memurun sahib-i selâhiyet olarak hükümetimizle görüşmiye gönderileceğini ümit ettiğini kuvvetle söyledi. Buradan İtalya'ya müteveccih olduğumuza dair hariciye nazirina telgraf çekmiş. Aldığı cevapta İtalya'nın bize

---

1393 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 311.
1394 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 216.
1395 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 216.
1396 Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, 2021, c. 2, s. 707.
1397 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 233.
1398 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 233-234.
1399 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 204, dipnot 33.

muavenet etmeye amade ve bunun için an-ı musaidin hulûlüne muntazır olduğunu ifade eylemektedir. Bu telgrafı bize gösterdi. Biz de giderken Çiyaloya'ya mektup verdik. Ve milletimizle sulh akdi için murahhaslarımızın davet ve kabulünü rica eyledik. Kanaatinize göre ciddi bir iş görmek için değil oyalamak ve avutmakla beraber belki havadan ticaret makasid-i hususiye ve resmiyesi de temin etmek istiyordu. Selâhiyet meselesi ile işe başlayınca dürüst bir tavır takınarak fakat ümit vererek avdet eyledi. [..][1400]

Fago 8 Haziran'da Ankara'ya geldi ve ülkesinin Türkiye'ye yardıma hazır olduğunu bildirdi. Mustafa Kemal bunun ciddi bir girişim olmadığını, ticaret amaçlı olduğunu sanıyordu. Bununla birlikte, Mustafa Kemal, Roma'ya götürülmek üzere ona bir mektup verdi. İngiliz istihbaratına göre Fago, manevi destek yanında 3 milyon liretlik borç ve ellerine geçmiş olan bazı savaş malzemeleri önerdi. İktisadi ayrıcalık üzerinde de durmuş. Fago'nun Ankara'ya birden fazla kez geldiği anlaşılıyor.[1401]

İngilizlere göre; Fago'nun amaçları şunlardı: Anadolu'dan İtalya'ya hububat ve hammade ihraç edilmesi için hazırlık yapmak, iktisadî ayrıcalık hakkında görüşmeler yapmak ve buna karşılık olarak Milliyetçilere 3 Milyon Türk Lirası avans, savaş malzemesi, teknik danışmanlar ve Türk tezi için destek sağlamayı önermek.[1402]

Ankara'da, Hamdi Bey'le görüşen Fago, Milliyetçilere; manevî destek yanında 3 milyon Liret'lik borç ve ellerine geçmiş bulunan savaş malzemesini de teklif etmiştir. Karşılık olarak Ankara Hükümeti'nden hububat ile maden arama imtiyazı istemiştir.[1403]

Not: İtalya hükümeti, Fago'ya fevkalâde tahsisatta bulunmuştur. *Fago günde 100 lira ödenek aldığı için, Ankara'da uzun zaman kalmıştır. Bu ödeneğe büyük bir ihtimalle kendisine özel işler verenlerin gönderdiklerini de eklemek gerekiyor. Villari'nin aksine Fago'nun asla görevinin sonlandırılmasını istemediği anlaşılıyor!*[1404]

9 Haziran 1920. *İtalya'da 22 Mayıs'ta işbaşına gelen Nitti kabinesi düştü. Giolitti tarafından kurulan yeni hükümette Kont Sforza, dışişleri bakanlığına getirilecektir*.[1405]

Tittoni-Venizelos anlaşmasının imzasından sonra, Barış Konferansı'ndaki İtalyan heyeti, bir müddet için Yunanlılar'ın Anadolu'yla ilgili isteklerine karşı koymaktan vazgeçmişti. Fakat Kont Sforza'nın Dışişleri Bakanlığı'na getirilişinden sonra bu tutum yine değişti. 1920 yılının Haziran ayında Boulugne'da, Temmuz ayında ise Spa'da, Sforza, Anadolu'daki Milliyetçi Hareketi durdurmanın imkansızlığını belirterek Türkiye ile yapılacak barış anlaşmasının yeni baştan gözden geçirilmesinde ısrar etti. Ona göre, Yunanlılar'a her istediği verilecek olursa, hazımsızlıktan ölürdü Rumlar.

[..] Kont Sforza, İstanbul'da Yüksek Komiser olarak bulunduğu sırada Mustafa Kemal ve belli başlı milliyetçi liderlerle şahsen tanışmış olduğundan, Türkler'in bağımsızlıklarını koruyacak ve Anadolu'yu yok edecek

---

1400 Harb Tarihi Vesikaları Dergisi, Mart 1965, Sayı 51, Vesika No: 1175. Bu telgraf, "Fago'nun önceden Ankara'da en az bir kere daha bulunmuş olduğunu gösteriyor. Bu son belge bize Fago'nun asla İtalyan hükümetinden herhangi bir resmi görev almadığını gösteriyor. Mustafa Kemal'in resmi bir görevliyle müzakere etmeye hazır olduğunu gösteren bir yazısı da var. Dışişleri Bakanlığı İngilizlere, Fago'nun İtalyan tutsakların serbest bırakılmasıyla ilgilendiğini anlatmıştır, ancak büyük bir olasılıkla onun gerçek görevi, Kemalist ayaklanmanın Sforza'nun tasarılarıyla uyumlu olarak gelişmesini kontrol altına almaktı." Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 215. İktibaslardaki vurgular tarafımıza aiddir.

1401 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2017, c. 3, s. 389, sonnot 193.

1402 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 227-228.

1403 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 228. Fago'yla görüşen Hamdi kimdir?

1404 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 221. 100 liranın alımgücü hakkında bir mukayese unsuru: TBMM mebuslarının bugünlerdeki aylık maaşı 100 liradır. Daha sonra 200 liraya iblağ edilecek.

1405 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 77.

girişimleri boşa çıkaracak "ruha" sahip olduklarına inanıyordu. Bu inançla hükümetini, İtalya'nın küçük Asya'da hiçbir toprak iddiası olmadığını resmen açıklamaya razı etti.[1406]

10 Haziran 1920. *İtalyanlar, 17 Mayıs 1919'da işgal ettikleri Milas'ı boşalttılar*.[1407]

Fransız istihbarat raporuna göre büyük bir İtalyan firmasının müdürü, Milliyetçi bir ajanın, 100.000 adet Lebel, Mauser ve Mannlicher tüfeği ve fişeklerini satın almak için kendisiyle temas kurduğunu Fransızlara haber vermiştir: *"Ankara Hükümeti, Banco di Roma'nın İstanbul şubesine avans olarak 180.000 Türk Lirası yatırdı. Mustafa Kemal, silahların teslimi için Fransız Hükümeti ile ilişki kurmayı becerebilecek tek kişi olduğuna inandığı bu tüccara başvurmuş"*.[1408]

Bankayı, "Doğu'da yayılmanın öncüsü" olarak gördüğüne daha önce işaret ettiğimiz İtalyanlar, işgalden sonra da çeşitli bankaların şubelerini açtılar. [..] Antalya'daki İtalyan bankaları TBMM döneminde Ankara Hükümeti'nin Avrupa ile olan para işlerinde (yoğun olarak silah alımında) görev üstlenmiş ve önemli bir hizmeti yerine getirmiştir. [..] Tıpkı Trablusgarb'da olduğu gibi, özellikle Banco di Roma, bir bölgede İtalya'nın hâkimiyet kurması için bir öncü olarak faaliyet göstermiştir.[1409]

11 Haziran 1920. İtalya'da hükümet değişikliği. Giovanni Giolitti kabinesi kuruldu. Kont Carlo Sforza, Hariciye Nâzırı.[1410]

Özel bir görevle Anadolu'ya gönderilmeyi kabul eden Fago, Rodos'tan Dışişleri Bakanlığı'na 25 Mayıs 1920'de gönderdiği telgrafta; "Fransız ve İngilizlerin Mustafa Kemal ile doğrudan bir anlaşma yapmaları tehlikesine karşı, İtalya'nın, Ankara Hükümeti'nin barış konferansında resmî olarak temsil edilmesi için yardımcı olmayı dikkate almasını" teklif etmiştir. Rodos'a cevap veren İtalya'nın yeni Dışişleri Bakanı Kont Carlo Sforza, "Şimdilik, zayıf durumda bulunan Ankara Hükümeti ile açık bir münasebete giremeyeceklerini" yazmıştır.[1411]

12 Haziran 1920. *Sadrâzam Damat Ferid Paşa, 12 Haziran'da Paris'e giderek, barış anlaşması şartlarının yumuşatılmasını öngören bir notayı İtilâf Devletleri'ne sunmuştur. Osmanlı Devleti'nin cevabını Paris'e götürürken Roma'ya da uğrayan Osmanlı delgeleri* [Cemil Topuzlu] *Sforza ile gizli bir görüşme yapmışlardır. Sforza, kendisinden yardım isteyen delegelere, "Anadolu kuvvetleriyle birlikte çalışmalarını ve Anadolu'nun direnmeye devam etmesini" önermiştir*.[1412]

İspanyol *La Correspondencia de España* gazetesi yazıyor: *Siyasi çevrelerde, Türkiye ile imzalanacak olan barış antlaşmasında, Türk milletinin lehine bir revizyonun gerekli olduğu, bu düzenlemenin yakın zamanda yapılmasının beklendiği ve bu konunun önemli konuşmalarda da dile getirildiği ifade edilmekte*dir.[1413]

14 Haziran 1920. İstanbul'daki İngiliz İşgal Kuvvetleri Başkumandanı General Milne, Harbiye Nâzırı Winston Churchill'e telgraf gönderdi. *İtalya ve Fransa tarafından yapılan propaganda çalışmalarının* Harekat-ı Milliyenin *gelişmesine katkı sağladığını* bildiriyor.[1414]

1406 Alexander Anastasius Pallis, *Yunanlıların Anadolu Macerası*, 1997, s. 88.
1407 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 77.
1408 Fransa Askerî Arşivi (FMA) 20N1104 C38/1 Dos2; Aktaran: Nur Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul*, 2008, s. 35.
1409 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 156-157. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.
1410 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 227, dipnot 21.
1411 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1658-7770; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 227. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.
1412 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 238.
1413 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 191.
1414 FO, 371/5049, E 6536; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 388.

15 Haziran 1920. Fransız kaynaklarına göre Mustafa Kemal ile Vincenzo Fago, TBMM Hükümetinden gizli olarak mahremane andlaşmaya varmışlardır:

> 15 Haziran 1920'de Kont Sforza'nın yakın arkadaşı Kont Fago ile Mustafa Kemal arasında gizli ve geçici bir protokolün yapılması ile son bulmuştur. Bu protokole göre, İtalya Ankara Hükümeti'ne 4 Milyon Türk Lirası borç vermeyi ve Yunanlıların Anadolu'da yayılmasını engellemeyi taahhüt etmiştir. İtalya, ayrıca Ankara Hükümeti'nin dışarıdan satın alacağı silah ve ceph[an]enin Antalya'ya boşaltılmasına engel olmayacağına dair söz vermiştir. Bunların karşılığında ise Ankara Hükümeti, İtalya'ya, Anadolu madenleri imtiyazını vermeyi ve Anadolu'daki tahıl fazlasını İtalya'ya ihraç etmeyi taahhüt etmiştir. Bu protokolün akabinde İtalyanların, 7 Ağustos 1920'de Kemalistlere söz verdikleri büyük miktarda silah ve cephaneyi Antalya'ya getirdikleri ve ayrıca Zonguldak, Ereğli ve Bartın'a da "Rossi" şirketi gemileriyle yine silah ve cephane göndermelerinin söz konusu olduğu istihbarat raporlarıyla Fransa'ya bildirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Türk-İtalyan sözleşmesini Büyük Millet Meclisi'nden gizli olarak yapmıştır.[1415]
>
> Kemalist Anadolu'da İtalya'nın etkinliği kabul ediliyor, İtalya eğer uygun görürse Antalya, Marmaris ve Kuşadası ve buraya yakın bir liman işgal edebilecektir, Anadolu'daki maden imtiyazları İtalya'ya tanınacak, Kemalistlere İtalya tarafından 4 milyon Lira borç verilecektir. Anadolu'dan tahıl ihracı konusunda İtalya'ya yetki verilecek, İtalya, Kemalistleri İtilâf Devletleri ile olan tüm diplomatik girişimlerinde destekleyecek ve daha sonra, Sforza, gizli olan bu anlaşmayı imzalamak için gelecektir.[1416]

Vincenzo Fago, Afyonkarahisar'a muvasalat etti. *Oradan Sandıklı'ya hareket etmiştir. Burdur'a uğrayan Fago, Mebus Hüseyin Bey'in evinde bir süre ikamet ettikten sonra Antalya'ya geçmiş ve bir ay sonra tekrar gelmek üzere İtalya'ya hareket etmiştir*.[1417]

Dikkat çekici bir anekdot olarak, Vincenzo *Fago'nun birinci sayfası eksik olan numarasız, tarihsiz* bir raporu bulunuyor.[1418]

Grassi'ye bakılırsa Fago misyonu başarısız olmuş. Heyet-i mahsusa kapsamındaki İtalya-Fransa rekabeti, Mustafa Kemal'e manevra temin etmiş: *Fago'nun Ankara'da uzun süre kalması, Sforza'nın İtalya'yı milliyetçi Türk hareketinin ayrıcalıklı muhatabı olarak görmesini sağladı; yine de bu misyon pek pratik sonuçlar vermedi. Ayrıca, iletişim güçlükleri nedeniyle Roma'ya görevlinin etkinlikleri hakkında geç ve karışık haberler ulaşmaktaydı. Fago, Üçlü Anlaşma'nın kabulünü asla sağlayamadı. Varlığı, özellikle Kemal için, çok yararlı oldu: Fransız Yüksek Komiser'i Defrance'ın belirttiği gibi, İtalya ile Fransa arasında "Türkiye konusunda bir iyi niyet yarışı"nın doğmuş olması Kemal için çok iyiydi (Fransa'nın da Ankara'da görevlileri vardı)*.[1419] Bizce, Fago misyonunun başarısız olduğu iddiasına ihtiyatlı yaklaşmakta fayda var. Mustafa Kemal, Müttefik rekabetinden nemalansa da birtakım tavizler vermekten kurtulamamıştır.

17 Haziran 1920. Sforza, 12 Haziran tarihli telgrafa cevaben, Porta'ya telgrafname keşide eyledi. *Kemalistlerin talepleri karşısında Sforza, İtalya'nın onlarla resmi, hatta gayri resmi temaslarda bile bulunamayacağını, ancak mümkün olan en kısa zamanda bu temasları hayata geçireceğini Porta'dan kendilerine anlatmasını rica* ediyor.[1420]

1415 Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri*, 1994, s. 76-77; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 229-230. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

1416 Ünsal Yavuz, *Fransız Arşivleri Resmî Belgelerine Göre TBMM'nin Açılışının Dış Etkileri*, 1988, s. 209; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 230.

1417 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 228.

1418 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 87, sonnot 88.

1419 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 128.

1420 Affari Politici, 7770-1360-R, Porta'dan İtalya Hariciye Nezâretine, 12 Haziran 1920; AP, 7770-528, Sforza'dan Porta'ya, 17 Haziran 1920; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 214, dipnot 48.

18 Haziran 1920. *18 Haziran'da Maissa Mustafa Kemal'e, Ankara'ya bir İtalyan ajan isteyip istemediğini ve isterse hangisini istediğini telgrafla sormuştur. Contarini, bu "paralel" girişimi sadece kayıtsız bir şekilde ele almakla kalmıyor, aynı zamanda da Maissa'ya Fago hakkında yabancı yetkililere verilen kısaltılmış bilgilerin aynısını veriyor*:

> Bana Ankara'ya ajan gönderme teklifiniz hakkında daha fazla açıklama vermenizi rica ediyorum. Ulusalcılarla tamamen kişisel temaslarda bulunma sınırları içerisinde kalması gereken Fago'nun hiçbir resmi görevi olmadığını ve olmayacağını bildiriyorum.[1421]

Giornale d'Italia gazetesi, Domenico Russo imzalı "Fransız Hükümeti Türk Antlaşmasının Gözden Geçirilmesini İstedi" başlıklı makalesini neşretti: *Tüm aydın halk tabakası, parasız pulsuz askeri görevliler ve işlerini kaybeden memurlar onlardan [Kemalistlerden] yana; bu kişiler vatan için olduğu kadar ekmek için de savaşıyorlar*.[1422]

İspanyol matbuatı yazıyor. *Türkiye ile yapılacak olan barış antlaşması şartlarında bir revizyon yapılıp yapılmayacağı sorgulanmış, İngiltere'nin Küçük Asya'daki politikalarının sonuçları, milliyetçi Türklerin direnişi ve entrikaları ile Bolşeviklerin entrikalarının bu revizyonu zorunlu hale getirdiği belirtiliyor. Londra'daki iyi bilgilendirilen çevrelerde, Sadrazam'ın Paris'e varışının ardından şiddetli protestolarını duyan Müttefik Yüksek Konseyi'nin Türkiye ile barış antlaşmasının metnini revize etmeye karar verdiği de haberde aktarılmakta*dır.[1423]

19 Haziran 1920. İspanyol *El Sol* gazetesi yazıyor. Müttefiklerin Sevr'de Türkiye lehine tadilat yapacakları önceki günlerde matbuata yansımıştı. Bu bağlamda, *Venizelos bir bildiri yayınlamıştır. Yunanistan'ın Türklerin barış antlaşması şartlarını uygulamaya koymasına yetecek güce sahip olduğunu söylemiştir*.[1424]

20 Haziran 1920. *Büyük bir olasılıkla Ankara'ya giden ilk İtalyan ajan, İzmir misyon sekreteri Ferrante'dir, fakat maalesef kaçamak bir işaret dışında onun bu misyonu hakkında hiçbir şey bilmiyoruz*.[1425]

Yalnızca barış anlaşmasının yeniden gözden geçirilmesini değil, Ankara ile resmi görüşmelerin başlatılmasını da isteyen birçok makaleyi liste halinde sunmak mümkün. Corriere della Sera'nın başındakiler, bilinen tedbirli tutumlarıyla da olsa, anlaşmanın bir kez daha gözden geçirilmesinden yana olan kampanyaya katıldı. 20 Haziran'da gazete, müttefiklerin uyguladığı politikanın Bolşeviklikle Müslüman dünyası arasında bir ittifak yarattığını ileri sürdü.[1426]

Türkiye politikası nokta-yı nazarından İtalya askeriyesi ile hariciyesi arasında fikir ayrılığı bulunuyor: İzmir'deki İtalyan Konsolos *Senni de, Fago'nun desteklediği el yazısıyla yazılmış bir mektubunda askerlerin belli dirençlerinden şikâyet etmektedir. Senni şöyle der:*

> Her şeyin ruhu Roma'da yeni bulunmuş olan Albay Bergera'dır. Ve büyük dertlerle karşı karşıya kalınmak istenmiyorsa, onu sadece Rodos'tan değil, Anadolu'dan da uzaklaştırmak gerekir.[1427]

1421 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 217.
1422 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 132.
1423 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 191-192.
1424 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 192.
1425 *Affari Politici* (AP), 7770-17, Antalya'daki Ferrante'den İtalya Hariciye Nezâretine, 20 Haziran 1920; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 214.
1426 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 115.
1427 *AP*, 7753-sayı yok-R, Senni'den İtalya Hariciye Nezâretine, 20 Haziran 1920; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 216.

21 Haziran 1920. Boulogne'de Müttefik konferansı içtima ediyor. *Yunanistan Başbakanı Venizelos, Müttefiklerinden, barış anlaşması şartlarını kabul etmeyeceğini ilan etmiş olan Ankara Hükümeti'ne zorla kabul ettirmek için 90 bin kişilik iyi teçhiz edilmiş Yunan birliklerinin Anadolu içlerine gönderilmesinde kendilerine askerî yardımda bulunmalarını istemiştir. İngiltere ve Fransa'nın kabul ettiği bu teklife şiddetle karşı çıkan İtalya Dışişleri Bakanı Sforza, bunun ağır bir hata olacağını söylemiş ve "eğer Türk askerlik ruhunun ve milliyetçiliğinin canlılığının ve gücünün artırılması arzu ediliyorsa, bunun şüphesiz iyi bir yol olduğunu" da eklemiştir*.[1428]

İtalya Hariciye Nâzırı Carlo Sforza Boulogne Konferansında iken dikkat çekici ifadeler sarfetti: *Mustafa Kemal ve Damad Ferid başkasının elde ettiği başarıdan istifade ettiler*.[1429]

İtalyanlar, 24 Mart 1919'dan beri işgal altında tuttukları Fethiye'yi boşaltılar.[1430]

> 1919 yazında İtalya'da iç durum karışmıştı ve bir ihtilal tehlikesi vardı. İtalyan Hükümeti kendi birliklerini Anadolu'dan geri çekti ve toprak kazanma düşüncesinden vazgeçti. Fakat giderayak, İtalyanlar silahlarını ve cephanelerini, bunların kendi müttefiklerine karşı kullanılması ihtimaline rağmen, Milliyetçilere sattılar.
>
> Roma'daki bir İngiliz ajanının Londra'yı uyardığı gibi, İtalyan Hükümeti, komşu devletlerin emperyalist emellerini dengeleyebilmesi için, Yakın Doğu'da güçlü ve bağımsız bir Türkiye'den yanaydı: "...sizin de farkında olduğunuz gibi, en azından hoşgörüldükleri olgusuyla birlikte - İtalyan işadamlan ve zanaatkarları en kritik anlarda Anadolu kuvvetlerine malzeme desteği sağlamaktalar." Yukarıdaki altı çizili ibareye, Londra'da, "Bundan çok daha fazlasını yapmaktalar" diyen bir not düşülmüştü.
>
> Aynı İngiliz ajanına göre İtalyan Hükümeti, Kuvay-ı Milliye ile merkezi Osmanlı Hükümeti arasında, bunlardan ilkiyle resmi görüşmelere girişmeksizin arabuluculuk etmek arzusundaydı. Bu istihbarat doğru ise, İtalyanlar, mümkündür ki, Milliyetçiler'i resmen tanıyan ilk ulus olmak istemiyorlardı.
>
> 1920 Ekim'inde, İstanbul'daki İngiliz istihbaratı, çok sayıda İtalyan malı petrol varilinin, Kuvay-ı Milliye tarafından kullanılması amacıyla, Antalya'dan Anadolu'nun içlerine doğru gönderilmiş olduğunu doğrulamaktaydı. Bir başka istihbarat, Kemalistler'e gönderilen sahra toplarının, Antalya'da İtalyanlar tarafından gemilerden boşaltılmış olduklarını gösteriyordu.[1431]

20-21 Haziran tarihlerinde Hythe'de Lloyd George ve Millerand, İtalyan temsilcilerinin yokluğunda, Yunanlara Anadolu'yu istila etme yetkisi verdi. Sforza'nın itirazlarına rağmen, bu karar Boulogne-sur-Mer'de 22-23 Haziran'da onaylandı.[1432]

22 Haziran 1920. *Mıntıka Kumandanı Miralay Vahid, 12. Kolordu Kumandanlığı'na gönderdiği 22 Haziran tarihli telgrafta şu bilgileri vermektedir: İtalyan diplomatı Mösyö Fago 12 Haziran 1920 tarihinde Roma'ya gitmek üzere Antalya'ya gelmiştir. Mûmâileyh bir ay sonra Ankara'ya gitmek üzere tekrar geleceğini ve Burdur'da ikamet için bir hâne hazırlanmasını söylediği maruzdur*.[1433]

Corriere della Sera gazetesi, Hythe Konferansını yorumluyor. *Yunan düşmanı görünme modasına hiç de ayak uyduramayanların bu KUMARDAN hoşlanmadığını açıkladı ve HATALI İKİLİ GÖRÜŞMELERİ kınadı.*

1428 Sforza, *Makers of Modern Europe*, s. 366; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 238-239. Sforza'nın hatıratından iktibas edilen rivayeti, Boulogne Konferansı zabıtlarına müracaatla teyid etmek lazımdır.

1429 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 109.

1430 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 92.

1431 Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul*, 1994, s. 33-34.

1432 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 113.

1433 Cemal Güven, *Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa'nın Yabancılarla Temas ve Görüşmeleri*, 2012, s. 226, dipnot 926.

En kötü kararların, İtalya yokken ortaya çıktığını iddia etti. Ancak, bu kararlara İtalya'nın sonradan hep katılmış olduğu gerçeğini göz ardı etti.[1434]

23 Haziran 1920. General Porta, *Burdur Radyo İstasyonu'nun Kemalistlere devredilmesine dair belge*yi İtalya Hariciye Nezâretine telgrafla gönderdi.[1435]

İngilizler, İtalyanların Ankara Hükümeti'ne yakın yürümesinden şikâyetçi. Bu konudaki rapora göre, İzmit'teki İtalyanlar, İngilizler için açık bir tehlike teşkil edebilir, Fransa ve İtalyanlar Anadolu'daki kuvvetlerini çekmelidir.[1436]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral John de Robeck, Londra'ya telgraf gönderdi: *İtalyan subaylariyle diğer bazılarının Nasyonalist liderleri sık sık ziyaretleri. . . o kadar açıktan açığa Müttefiklerin müşterek menfaatlerine aykırı idare edilmektedir ki . . . İzmit sahasındaki İtalyan kıtalarının. . . "şimdi Nasyonalistlerle apaçık düşmanlık halinde bulunduğumuzdan dolayı". . . ağır bir tehlike teşkil etmesi mümkündür. Fransız ve İtalyan hükümetlerinin Nasyonalistlerin kontrolleri altında bulunan sahalardaki subay ve ajanlarını çekmeleri için katî emir vermeleri lâzımdır*.[1437]

> İtalyan basını, gerek biçim, gerek içerik açısından Hythe kararlarına hep birlikte karşı çıktı; ağız birliği etmişçesine Boulogne'da Sforza'nın sözlü savaşını destekledi. En sonunda *Il Giornale d'Italia*'nın sözleriyle az çok yatıştı: "Günün birinde Müttefikler haklı olduğumuzu kabul etmek zorunda kalacaklar." *Avanti!* gazetesi bile, istemeye istemeye, "kentsoylu" bir müsteşarı övmek zorunda kaldı:
>
> > İtalyan delege Kont Sforza, belki yeni bir savaş düşüncesinin yarattığı dehşetten çok, Yunanistan - İtalya çekişmesi yüzünden, Anadolu'da Yunan hareketinin yayılması projesine karşı tavır aldı. Ancak karşı görüş ağır bastı ve Yunan birlikleri, bugün bile büyük başarıları ve kayda değer ilerlemeleri bildirilen Mustafa Kemal'in çetin savaşçılarına yenik düşeceklerdir.[1438]

24 Haziran 1920. İspanyol *El Siglo Futuro* gazetesi, "İtalya, Türkiye ile Barış Antlaşması'nın Revizyonu Taraftarı" başlıklı makale neşretti. *Türk sorununun İtalyanların görüşüne karşı çözümünün oldukça tehlikeli olduğu belirtilmiştir. İtalyan "Il Messagero" gazetesinde, Türk milliyetçi hareketinin önemine değinilmiş ve Ankara'da bir hükümet olduğu ve Sadrazam'ın bile İstanbul Hükümetini zayıf ve itaatsiz olarak tanımladığı bir süreçte, Ankara Hükümetinin küçük görülmemesi gerektiğinin altı çizilmiştir. "Il Tempo" gazetesinde ise antlaşmanın imzalanması gereken Türk hükümetinin İstanbul'daki değil Ankara'daki milliyetçi hükümet olduğu ifade edilmiştir*.[1439]

24-25 Haziran 1920. Fransız yarı resmî *Le Temps* gazetesi yazıyor. Kuva-yı Milliye saldırılarına nazaran Boğazlar mıntıkasının güvenliğini sağlamak noktasında *Lloyd George'nin teklifini Venizelos sevinçle karşıladı. Ancak Fransa ve İtalya'nın da rızası şarttı. Millerand Yunan müdahalesini onayladı, ancak Kont Sforza çekimser kaldı. Yunan saldırısının planı Mareşal Foch ve Mareşal Wilson tarafından Paris'te Boulogne'da hazırlandı*.[1440]

25 Haziran 1920. İspanyol *El Heraldo de Madrid* gazetesi yazıyor: *Mustafa Kemal'in milliyetçilerinin beklenen zaferi nedeniyle antlaşmanın yeniden düzenlenmesi, Avrupa'nın prestijinden verilecek bir taviz*

1434 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 115-116.
1435 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 214, dipnot 48.
1436 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 95.
1437 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 215.
1438 Corriere d'Italia, 22 Haziran 1920, *Venizelos'un Doğu Savaşı Planı Hythe'ta Müttefiklerce Onaylandı-Resmi Bildiri (Russo, Paris)*, s. 1; La Tribuna, 23 Haziran 1920, *Hythe'tan Boulogne'a*; Giornale d'Italia, 23 Haziran 1920, *Müttefiklerle Yüz Yüze*, s. 1; Avanti!, 23 Haziran 1920, *Boulogne Toplantısı*, s. 4; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 113-114.
1439 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 193.
1440 Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*, 2023, s. 226.

*olacaktı. Boulogne konferansında Yunanistan'ın tekliflerinin kabul edilmesinin nedeni de bu devletlerin prestij kaybına uğramak istememeleri*dir.[1441]

27 Haziran 1920. Sforza, Antalya Konsolosu Ferrante'ye telgraf gönderdi. Fago misyonunun *"özel girişim olduğunu ve böyle kalması gerektiğini" vurgu*luyor.[1442]

İngiliz Gizli İstihbarat Teşkilâtı muhtıra kaleme aldı. Belirtildiğine göre İtalya'da yaşayan Kemalist mümessiller İtalyan konsolosluğu kuryelerinden istifade ediyorlar; Roma'daki Sömürgeler Enstitüsü vasıtalığında mahrem evrakını Anadolu'ya gönderebiliyorlar; Antalya'daki İtalyan askerî dairesinden ve İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiserliğinden yardım görüyorlar.[1443]

28 Haziran 1920. Hariciye Nâzırı Sforza, Londra'daki İtalyan Büyükelçi Imperiali'ye telgraf gönderdi. *İtalya'nın "gerekli olduğu takdirde, tutukluların serbest bırakılması veya başka acil gereksinimler için, geçici görevle resmi bir memuru bile Mustafa Kemal'in nezdine gönderme" hakkına sahip olduğunu kesin bir dille belirt*iyor.[1444]

Roma'daki İngiliz Büyükelçi Buchanan, Londra'ya bildiriyor: *Yalnız Fago adlı bir. . . ajan Nasyonalistlerin kontrolları altındaki sahalarda bulunmuştur. Onun geri çektirilmesine karar verilmiştir*.[1445]

Amiral Bristol, ABD Dışişleri Bakanlığına telgrafname gönderdi. Bristol, *İstanbul Hükümeti'yle Mustafa Kemal yönetimindeki Milliyetçiler'in Antlaşmaya karşı birleştiklerini ve ulusun bütünüyle Milliyetçiler'in arkasında olduğunu yazıyor. Kabine, pek azı dışında Milliyetçiler'den yana olup Sultan'ın bunların üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Fransızlar ve İtalyanlar bu antlaşmaya karşıdırlar. Britanya da bu antlaşmaya pek hevesli değildir, ya[l]nız Yunanlılar "coşkun bir sevinç" içinde antlaşmayı benimsiyorlar. Bunun Anadolu içerilerine doğru yürüme fırsat ve olanağı yaratmış olmasından memnundurlar. Bristol'un kanısına göre Türkler savaştan yıpranmış olarak çıktıklarından kavgaya çok hevesli değilseler Yunanlıların ilerlemesi Türkleri tekrar kamçılayacak bir baskı niteliği taşıyabilir. Kendisi yeniden bütün Yakın Doğu sorunlarından uzak kalınmasını, Yunan ve Ermeni propagandasına da kapılmamaya dikkat edilmesini öğütlemektedir*.[1446]

İspanyol *La Correspondencia Militar* gazetesi yazıyor: *İstanbul'daki "Daily Express" muhabirine göre, Anadolu milliyetçileri Yunanlıların İzmir'i boşaltmaları şartıyla müttefiklerle barış antlaşması imzalamaya hazırd*ır.[1447]

30 Haziran 1920. *"Corriere d'Italia" gazetesinin Paris muhabiri Russo, yeni Yüksek Komiser'in* [Arlotta'nın], *Yunanlıların Anadolu'da gerçekleştirmekte oldukları ilerlemeyi kınayan, gürültü koparacak bir basın açıklaması yayınlama niyetini belirt*mektedir.[1448]

1441 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 193-194.

1442 *Affari Politici* (AP), 7770-591, Sforza'dan Ferrante'ye, 27 Haziran 1920; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 217, dipnot 55.

1443 FO 371/5216/E 8277; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, 1995, s. 119.

1444 *AP*, 7753-609; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 128.

1445 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 215.

1446 Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, 1972, s. 284.

1447 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 179.

1448 Corriere d'Italia, 30 Haziran 1920, s. 3; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 216.

Haziran-Temmuz 1920. *Kendi açısından Konyalı "Büyük Çelebi" ya da önemli dini "Mevleviyya" tarikatı lideri, siyasi misyonla İtalya'ya gitmeyi düşünmüştür. Başlangıçta buna olumlu bakan Sforza, daha sonra fikir değiştirmiştir*.[1449]

1 Temmuz 1920. İngiliz Gizli İstihbarat Teşkilâtı muhtıra kaleme aldı: *(Ulusçular) Avrupa ile olan münakalatı Antalya ve İtalya yoluyla sürdürüyorlar. Mustafa Kemal'in, İtalya'da, öteki adı Servet Cihat olan, Edip Bey adlı, eskiden kurmay albay olan bir temsilcisi vardır*.[1450]

2 Temmuz 1920. TBMM Reisi Mustafa Kemal, *İtalyanların, Ankara Hükümetinden istedikleri güvence için müracaat ettikleri Antalya Mutasarrıflığı'na 2 Temmuz 1920'de şu cevabı vermiştir: "Zonguldak kömür ocaklarındaki İtalyan amele ve müstahdemine tarafımızdan hiç bir zarar gelmeyeceği ve her müşkilâta karşı himaye olunacakları tabiidir." Bu yazıyla Kastamonu ve Havalisi Kumandanlığı'na da Zonguldak'taki işçilere zarar verilmemesi için gerekli önlemlerin alınması tâlimâtı verilmiştir*.[1451]

İspanyol *La Correspondencia Militar* gazetesi yazıyor: *Yunan işgallerinin başlaması, İstanbul Hükümeti'ni de rahatsız etmiştir*. *Paris'te bulunan Sadrazam Damat Ferid Paşa, müttefiklerden, Anadolu'da harekât yapan Yunanlıların durdurulmasını talep etmiştir*.[1452]

3 Temmuz 1920. Esbak Evkaf Nâzırı ve Şeyhü'l-İslâm Mehmed Hayri'nin (Ürgüplü) günlük kaydı: *Bu hafta içinde İtalya gazetelerinden birinde okunduğuna göre İtalya Ḫāriciyye Nāẕırı "İstanbul Ḥükūmeti'nin nüfūẕu yoktur Muṣṭafā Kemāl Paşa ile uyuşmalıdır." demiş*.[1453]

Ereğli, 8 Haziran 1920'de Fransızlar tarafından işgal edilmişti. İtalya da, Zonguldak'taki menfaatlerini korumak için yöreye 3 Temmuz'da bir teğmen komutasında ve ondan fazla askeri göndermiştir.[1454]

Yunan ve İtalyan kuvvetleri, Söke yakınlarında çatıştılar. Yunanlılar, işgallerini genişleterek çatışmaya son verdiler.[1455]

> Sinyor Nitti'nin yerine geçen Biolitti Hükümeti 1920 Temmuz'unda bu anlaşmayı [Tittoni-Venizelos muahedesini] hükümsüz ilan etti. Yeni kabinede Dışişleri Bakanlığı'na getirilen Kont Sforza, bu kararın alınmasında önemli rol oynamıştır. Dışişleri Bakanına göre anlaşmanın şartları, bilhassa Oniki Ada ile ilgili olanlar İtalya'nın çıkarlarıyla bağdaşmıyordu.
>
> Giolitti Hükümetinin bu hareketi Venizelos tarafından şiddetle kınandı. Yunan Başbakanı, Tittoni-Venizelos anlaşmasını muteber addederek razı oldukları Sevr Barış Antlaşması'nı imzalamayacağını açıkladı. Yunanlılar'ın bu protestosu İngilizler tarafından destekleniyor, şayet İtalya Oniki Ada ile ilgili olarak Yunanlılar'a verdikleri sözü tutmayacak olurlarsa İngiltere, Fransa ve İtalya'nın Anadolu'daki nüfuz sahalarını tesbit eden üçlü anlaşmanın hiçbir zaman imzalanmayacağını ileri sürerek, İtalyanlar üzerinde baskı yapıyordu.[1456]

1449 Affari Politici (AP), 7753-683…, Haziran-Temmuz 1920; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 191, dipnot 15. Mezkûr kişi Abdülhalim Çelebi olmalıdır.

1450 FO 371/5179/E 8567; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, 1995, s. 119.

1451 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 249.

1452 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 315. Hatırlanacak olursa, Mustafa Kemal'in *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi 28 Haziran 1920 tarihli nüshasında kara propaganda icra etmişti: "Artık tereddütsüz söyleyebiliriz ki, millet katili İstanbul Hükümeti, Yunanistan'ın müttefikidir." Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 3, s. 103.

1453 Ali Suat Ürgüplü. (2014). *Der Nachlass Des Muṣṭafā Ḫayrī Efendi* (Editionsteil). (p. 535). Deutschland, Bamberg: Opus.

1454 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 248.

1455 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 109.

1456 Alexander Anastasius Pallis, *Yunanlıların Anadolu Macerası*, 1997, s. 87-88.

4 Temmuz 1920. Harbiye Nâzırı Bonomi, Hariciye Nezâretine muhtıra gönderdi. *Bonomi, Fago'nun talebi üzerine iki telgrafçının ve bir carabinerin* [İtalyan jandarmasının] *Ankara'ya gönderilmesine karşı çık*ıyor.[1457]

5 Temmuz 1920. Spa'da Müttefikler konferans akdediyorlar. *Venizelos ile Sforza arasında tartışmalar yaşanmıştır. İtalya'yı, "Yunanistan'a sempati göstermeyen tek İtilâf Devleti" olmakla suçlayan Venizelos'a Sforza, "Bağımsız ve bütünlüğü korunmuş bir Türkiye'nin, Türklerin hakkı olduğu kadar, Yunanistan'ın çıkarlarına da uygun olduğu" cevabını vermiştir. Sforza Müttefiklerine de, "Osmanlı Hükümeti'ni daha kötü duruma getirmeyecek bir çözüm yolu bulunmasını ve Türkiye'ye karşı aşırı bir tutum takınılmamasını" tavsiye etmiştir. Müttefikleri de, Sforza'nın dikkatini, İtalya'nın Yakındoğu'daki "sadakatsiz" tutumuna çekerek; anlaşmanın değiştirilmesi için İtalyanların üstün çaba harcadıklarını ve Türkleri, bu anlaşmaya karşı direnmeye tahrik ettiklerini öne sürmüşlerdir. Sforza; "İtalyan yönetiminin, Müttefiklerin Trakya ve İzmir'le ilgili siyasetleri konusunda kuşkulu davrandığını kabul etmiş, fakat anlaşmanın o sırada değiştirilmesinin imkansızlığına değinerek, Kemalistleri, bu barış anlaşmasını kabullenmeye inandırmak yönünde Müttefiklerce yapılacak çalışmaları İtalyanların olumlu karşılayacaklarını" sözlerine eklemiştir. Konferansta, Türkiye barışına son şeklini vermek üzere özel bir komisyonun kurulmasına karar verilmiştir*.[1458]

> Sforza'nın çalışmalan doğal olarak, hiçbir çıkar gütmeyen bir tür insan sevgisinden kaynaklanmamaktaydı. Sforza, genelde Türkiye'nin çıkarlarının İtalya'nınkilerle örtüştüğünden emindi. Ancak, örneğin, Mali Denetim Komisyonu'na bir Türk delegenin alınması olasılığına karşı çıkmaktan çekinmiyordu. Ve, *Quai d'Orsay* (Roma'daki Fransız Büyükelçiliği) ile aynı görüşte olan Galli, İzmir'de kapitülasyonların kalması için (yalnızca Yunan karşıtı amaçlarla da olsa) Paris'te mücadele veriyordu.[1459]

Britanya Avam Kamarası içtima ediyor. "İtalya'da Siyasî Vaziyet" müzakere ediliyor:

> İtalya'da 1. Dünya Savaşı öncesinde onaya çıkan sosyalist hareketler savaş sonrasında lokal düzeyde etkilerini hissettirmeye başlamışlardı. Müttefikler tarafından "Anarşist güçler" olarak nitelendirilen aşırı sosyalistler bilhassa Ancona'da az da olsa taraftar toplamış şiddet içeren yöntemlerle genel bir devrimci hareketi teşvik için faaliyette bulunmuş fakat başarısız olmuşlardı. Ilımlı sosyalistlerin, şiddet içeren yöntemlere karşı çıkmaları ve İtalyan Hükûmeti'nin uzlaştırıcı tavrıyla sükunet sağlanmışsa da ülkede sosyal manada bir hareketlilik yaşanmakta ve bu orduya yansımaktaydı.[1460]

İngiliz yarı resmî *The Times* gazetesi: *Aydın demiryolu üzerindeki Ayasuluk ve Torbalı arasındaki bölgede İtalyan ve Yunan birlikleri arasında silahlı bir çatışma çıktı. Türk Milliyetçileri birkaç gün önce bölgedeki demiryolu köprüsünü* havaya *uçurmak için İtalyan işgal sahasına gir*mişler fakat *onların bu amaçları Yunan birliklerince engellen*miş lâkin *Milliyetçiler küçük bir tren istasyonunu ateşe vererek kaç*mışlardır. *İtalyanlar, kendi nüfuz alanlarına giren Yunan birliklerinin bölgeden çekilmesini talep etmişler, bu isteklerinin karşılık bulmaması üzerine Yunan birlikleri üzerine ateş açılmış, çatışma esnasında her iki taraf kısmî kayıplar vermiş, bununla birlikte Yunanlılar pozisyonlarını korumaya devam etmişlerdi*r. *Bu elim olay, Yunan otoritelerini endişeye sevk etti. İtalyanların Milliyetçi Mücadele'yi destekledikleri*ne *ilişkin Kemalist söylemlerin boşa çıkarılması için Yunan-İtalyan ilişkilerinin bir an evvel dostluk/müttefiklik moduna alınması gerek*mektedir.[1461]

1457 *Affari Politici* (AP), 7770-MG-SM, Bonomi'den İtalya Hariciye Nezâretine, 4 Temmuz 1920; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 217, dipnot 55.

1458 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 239. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

1459 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 129.

1460 Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 157, dipnot 93.

1461 Tolga Başak, *The Times Gazetesinde Mustafa Kemal Paşa Hareketi*, 2018, s. 364. "5 Temmuz 1920 tarihli *The Times* gazetesi bu konuda şu ilginç haberi yayımlamıştı: *İtalyanlarla Yunanlıların çatışmaları* özel muhabir:

6 Temmuz 1920. *6 Temmuz 1920 günü Kurfallı'daki İtalyan karakoluna saldıran Yunan birlikleri karakol komutanını öldürmüşler, 2 askeri de yaralamışlardır. Saldırı, İtalyanlar tarafından protesto edilmiştir*.[1462]

İspanyol *La Correspondencia Militar* gazetesi yazıyor: *Yunan orduları Batı cephesinde ilerlemeye devam ediyor. Mustafa Kemal'in askerleri, İzmir'de birleşen iki yönde Yunan ordusu ile karşılaşmış ve tamamen yok olmuşlardır*. *Yunan askerleri, Balıkesir'in güneyinde Türkleri mağlup ettikten sonra Bandırma ve Edremit'i ele geçirmişlerdi*r.[1463]

7 Temmuz 1920. Sökeli Ali Efe, *Denizli'deki işe yarar Rum erkeklerini Eğridir'e* tehcir etti. *Ancak toplama işi yapılırken Rum ve hatta islâm mahallelerinde zeybeklerin bazı uygunsuz hareketleri de görülmüştü*. Denizli Mutasarrıfı Vekilinin, Ahz-ı Asker Dairesi Reisinin ve bazı eşrafın Demirci Mehmed Efe'ye gönderdiği mektubda Sökeli Ali Efe ve çetesince *halkın malına ve ırzına tecâvüz edildiği* bildirildi. Sökeli Ali Efe ile bir zeybeği, mustazaf ahaliden bazı kişilerce katledildi. Müteakiben Aydın Kuvâ-yı Milliyesi Kumandanı Demirci Mehmed Efe, hükümet konağı önünde 38 kişiyi salben idam ederek intikam alacak; bu terörü ise sebebiyle Demirci Mehmed Efe Denizli'de itibardan düşürecektir.[1464]

Çerkes Edhem'in 1947 yılında neşredeceği risalesinde belirttiğine göre, Demirci Mehmed Efe'nin katlettiği Ahz-ı Asker Reisi Miralay, Nazilli'de şu minvalde propaganda yapıyor imiş: *Kuvvayı Milliye boşuna kan döküyor, çünkü Yunanlılar yavaş yavaş ilerliyorlar. Söke sahillerine asker çıkarmış olan İtalyan'lara sığınalım. Her durumda İtalyan'lar Yunan'lılardan iyidir*...[1465]

İspanyol *La Voz* gazetesi yazıyor. *Müttefik devletlerin temsilcilerinin Spa Konferansı'nın o günkü oturumunda Türk heyetin barış antlaşması maddelerine ilişkin sunduğu taleplerini müzakere ettiği ifade edilmiştir*.[1466]

İspanyol *La Epoca* gazetesi yazıyor: *Müttefikler, Bursa'da sahilin farklı noktalarına asker çıkarmışlar ve Kemal Paşa'nın askerleri, bu şehri de boşaltmaya ve şehrin güneyindeki Uludağ'a doğru çekilmeye başlamışlardı*r.[1467]

8 Temmuz 1920. İngiliz Gizli İstihbarat Teşkilâtı raporu: *Londra'dan alınan bilgilere göre, Talat'ın son zamanlarda Roma'ya yaptığı ziyaretin amacı kısmen* [Selânik Yahudisi Emmanuel] *Carasso ile görüşmekti ve Londra'dan gelen ziyade mâlumat, İttihatçılar beyn'inde Yahudi ve Mason etkilerinin baskın olması sebebiyle Avrupa'da İttihatçılar ve Milliyetçiler arasında sürtüşme olduğunu rapor etti. Zahire göre İttihatçılar, Milliyetçi hareketin kontrolünü ele geçirmek için İtalyan Yahudi Mason çevrelerindeki nüfuzlarını kullanmaya çalışıyorlar*.[1468]

İngiliz Harbiye Nezâretinin kaleme aldığı muhtırada, *Ankara'da İtalyan ajanı Fago'nun temaslarda bulunduğu* bildirildi.[1469]

Bu acıklı olay Yunan yetkililerini epey kaygılandırıyor. Bu yetkililer, İtalyan müttefikleriyle dostça işbirliği yapmanın önemini ciddi olarak anlıyorlar ve bu olay hemen yatıştırılmazsa, Kemalistlere, İtalyanların Türk mücadelesine sempatisi olduğu izlenimini verecektir..." Salahi R. Sonyel, *Kaygılı Yıllar*, 2012, s. 167-168.

1462 *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1675-7765; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 189.

1463 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 315.

1464 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 3, s. 165-166.

1465 Emrah Cilasun, *Çerkes Ethem*, 2004, s. 144.

1466 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 194.

1467 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 315.

1468 Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk,* 1975, c. 2, s. 212.

1469 Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, 1978, s. 123.

İspanyol matbuatı yazıyor: *Müttefik Yüksek Konseyi, 26 Haziran'da Damad Ferid Paşa tarafından kendilerine sunulan Türk heyetin cevabını inceledikten sonra 7 Temmuz'da toplanmıştı. Konsey, antlaşmanın başlıca maddelerinin Osmanlı Hükümeti'nin talepleri doğrultusunda revize edilemeyeceğini gördükten sonra, politikacılardan oluşan ve askeri uzmanlarla işbirliği içerisinde cevabı yazacak bir komisyon görevlendirmeye karar verdi. Komisyon, Türk heyetin taleplerinin nasıl gerçekleştirilebileceğini dikkate almayacak ve on gün içerisinde kesin bir karara varacaktır. Türk tarafına antlaşmanın kabulü veya reddi için 10 gün süre tanınacaktır. Konseyin toplantısına Venizelos da katılmıştır. Resmi açıklamadan, Türkiye ile barış antlaşmasının temel maddelerinde bir değişiklik olmayacağının ve mümkün olabilecek düzenlemelerin sadece aksesuar maddelerle ilgili olacağı* anlaşılmıştır.[1470]

9 Temmuz 1920. İzmir'deki İngiliz Komodor Fitzmaurice, *İzmir'de ve Batı Anadolu'da durum*a dair İngiliz Akdeniz Orduları Başkumandanına gönderdiği telgrafta, (i) *Yunan kuvvetlerinin Edremit ve Susurluk'u işgal ettikleri*ni, *Bandırma'ya çıkartma yaptıkları*nı, *fakat M. Kemal kuvvetlerinin kesin bir muharebeye girişmeyerek Bursa'ya doğru çekildikleri*ni; *M. Kemal kuvvetlerini yoketme veya esir alma amacı güden Yunan harekâtının bu bakımdan başarılı olamadığı*nı; (ii) *Balıkesir'de 850 esir alındığı*nı, *Vurla esir kampının ziyaret edildiği*ni; (iii) *Güney'de, Nazilli bölgesinden iyi haber alınamadığı*nı; (iv) *Türk çetelerini İtalyan işgal bölgesine doğru kovalıyan Yunanlılar ile İtalyanlar arasında çatışma olduğu*nu bildirdi.[1471]

10 Temmuz 1920. Spa Konferansında bulunan Hariciye Nâzırı Lord Curzon, *Spa Konferansında, İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza'nın dikkatini, İtalya'nın Yakın ve Orta Doğu'daki "sadakatsiz tutumuna"* çekmiş olduğunu, *Sevr Antlaşmasının değiştirilmesi için İtalyanların üstün çaba harcadıklarını ve Türkleri, bu antlaşmaya karşı direnmeye tahrik ettiklerini* söylediğini yazıyor. Curzon'a cevaben Sforza ise, *İtalyan yönetiminin, Bağlaşıkların Trakya ve İzmir'le ilgili siyasetleri konusunda oldukça kuşkuyla davrandığını* kabul etmiş *ama antlaşmanın o sırada değiştirilmesinin olanaksızlığına değinerek, Kemalistleri, bu barış antlaşmasını kabullenmeye inandırmak yönünde Bağlaşıklarca yapılacak çalışmaları İtalyanların olumlu karşılayacaklarını* ifade etmiştir.[1472] Curzon, *Yakın ve Orta Doğunun hemen hemen her tarafında İtalyanların öteki İtilaf Devletlerinden ayrı ve özellikle Türk milliyetçilerini desteklercesine bir tutum izledikleri; Anadolu'da İtalyan ajanlarının M. Kemal ile sıkı temasta oldukları*nı Buchanan'a bildiriyor.[1473]

Lord Curzon, Roma'daki İngiliz Büyükelçi Sör Buchanan'a mahrem telgraf gönderdi: *İtalyanlar; Mustafa Kemal Paşa ile temasa geçtiler. Bu milliyetçi lider İtalyan generaline şunları söyledi: "Harbin en felaketli neticesi İngiltere'nin üstün bir kuvvet haline gelmesidir. Fakat bu üstünlük yanlış anlaşılmaktadır. Bugün kudretinin en yüksek noktasında görünen İngiltere, düşmeye hazırdır, sallanmaktadır. Ve İslâmın vazifesi onu yere sermektir. İtalyanlar, Almanya ile birlikte İngiltere'ye karşı Avrupa dengesini kurabilirler. Asya'nın her tarafındaki ve Mısır'daki müslümanlar bu sonu getirmek için çalışmalıdırlar*.[1474]

> Curzon, Spa Konferansı sırasında İtalyan Dışişleri Bakanı Sforza ile defalarca görüşerek Orta ve Yakın Doğu'nun neredeyse tamamında görevli İtalyan memur, askeri yetkili ve ajanlar tarafından sergilenen tutumun ittifak ilkeleriyle çeliştiği konusunda uyarılarda bulundu. Alınan istihbarata nazaran Millî Kuvvetlerle beraber "İtalyan entrikalarının, Müttefik politikalarından ve menfaatlerinden sapmalara neden olduğu" ileri sürülmekteydi. Dolayısıyla İtalyanların Müttefik politikalarından bağımsız hareket ettikleri şeklindeki kanaat ağır basıyordu. Curzon, İtalyanların genel olarak Müttefikler bilhassa İngilizler açısından işleri güçleştirmeye teşebbüs

1470 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 194.
1471 Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk,* 1975, c. 2, s. LXIV.
1472 FO/5216/E 8098; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1991, c. 2, s. 95.
1473 Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk,* 1975, c. 2, s. LXIV-LXV.
1474 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 228-229.

ettiklerini belirterek bunlara dair örnekler sıralıyordu. Misal olarak San Remo'da Batum için takviye kuvvet taahhüdünde bulundukları halde İtalyanlar iki defa sözlerinde durmamışlardı. Ayrıca Bakü'de Bolşevikler, Fransız ve İngilizlere oranla İtalyan temsilcisine daha sıcak davranmakta ve Sovyet Devrimci Partisi ile İtalyanlar arasında iyi ilişkiler geliştirilmekteydi. İstanbul'da İtalyanların serbest davranışları artık Müttefikler arasında ittifak kalmadığına dair yaygın bir inanç doğurmaktaydı. Son dönemlerde yaşanan hadiselerden dolayı İstanbul'daki İngiliz Başkumandanı dahi ortaya çıkan askeri sorunlar sırasında İtalyan kuvveti kullanma konusunda tereddüde düşmekteydi. Bundan da ötesi Anadolu'daki İtalyan ajanlarının "Mustafa Kemal Paşa partizanları" ile yakın temas halinde oldukları ve antlaşmaya karşı koyduklarında onların arkalarında duracaklarına dair garantiler verdikleri istihbar alınıyordu. Ayrıca Banco Di Roma'nın da her yerde İngiliz karşıtı kışkırtmaların odağında yer aldığı iddia ediliyordu. Sforza'nın, bu iddialar hakkında herhangi bir değerlendirme yapmayarak talimatlarıyla "sadık bir atmosfer ve tutum yaratacağına" dair teminatta bulunması söz konusu iddiaların temelsiz olmadığını göstermekteydi.[1475]

İtalya ile Yunanistan *arasında 10 Temmuz günü yapılan üç görüşmeden sonra İtalyan ve Yunan yetkililerinden meydana gelen resmî bir tahkikat heyeti kurulmuştur*.[1476]

İzmir'deki İngiliz mümessil Bahriyeli Miralay Fitzmaurice, *Admiralty* tarikiyle İngiliz Hariciye Nezâretine muhtıra gönderdi. Muhtırada belirtildiğine göre Kemalistler *İtalyanların Anadolu'dan çekilmesiyle "açıkta kalacakları" ve Yunanlılara karşı giriştikleri hareketlerde arkalarında hissettikleri İtalyan teşviklerini kaybedecekleri için, İtalyanlara karşı düşmanlık duymaya başlad*ılar.[1477]

Eskişehir'deki 172'nci Alayda takım kumandanlığı yapan pederi Teğmen Kâzım'ı (Uluğ) ziyaret eden Mustafa (Uluğ İğdemir), 172'nci Alay bahsinde şunları zikretmektedir: *Antalya'da İtalyanlardan alınan hâkî renkte elbiseler, Sıvas'ta bir depodan getirtilen hiç kullanılmamış Alman mavzerleri (bunlara Paraguvay mavzeri denirdi) kudretli cebel topları ve mitralyözlerle donatılan [172'nci] alay, sanırım o zaman Batı cephesinin en iyi alayı idi*.[1478]

Giresun'da Topal Osman'la mülakat eden İngiliz İrtibat Subayı Yüzbaşı Perring rapor kaleme aldı: Topal Osman, *Britanya Hükümeti'nin Türklere ve milliyetçilere karşı olduğunu, bunun kanıtı olarak Fransa ve İtalyan gemilerinin ona silah ve mühimmat sağladığını söyledi ancak bana detay vermeyi reddetti. Muhtemelen bunu engelleme ihtimalimiz olacağı için daha fazla detay vermek istemedi.*[1479]

Venizelos'un Clemenceau'ya mektubu: *Bütün Anadolu'da harbe girilmektedir. Seferberlikten sonra 300 000 Türk askeri mevcut olacak. Mahmut Esat ve (Saracoğlu) Şükrü nüfuzlu Jön Türktür*."[1480]

İspanyol *La Correspondencia Militar* gazetesi yazıyor: *Yunan Kuzey ordularına direnen Türk birliklerinin sayısının yaklaşık 20.000 kişiydi. Bunlardan 5-10 bini Bursa'ya doğru kaçmıştı*r. *Kaçanların bütün savaş malzemeleri ve erzakı Yunan ordusuna kalmıştı*r. *Öncü kuvvetleri şehre 10 kilometre mesafedeki Ulubat Gölü'ne varmış olan Yunan ordusunun Bursa'ya girmesi kaçınılmazdı*r.[1481]

1475 Curzon'dan Buchanan'a (Roma) 10 Temmuz 1920, FO, 406/44, No. 41; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 98-99.

1476 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 189.

1477 FO 371/5134, E 8157/10/44, M. 02129; Aktaran: Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, 1978, s. 127, dipnot 1.

1478 Uluğ İğdemir. (1989). *Biga Ayaklanması ve Anzavur Olayları: Günlük Anılar* içinde (s. 75). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

1479 *British National Archive*, Foreign Office, 371/5054, 130-131; Aktaran: Merve Doğan-Kader. (2021). İngiliz Belgelerinde Topal Osman Ağa ve Giresun (1919-1923). *Türk Dünyası Araştırmaları*, 129(254), s. 23. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

1480 Gotthard Jaeschke. (1989). *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi: Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)* (2. baskı) içinde (s. 50). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

1481 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 316.

11 Temmuz 1920. Belçika'daki Spa Konferansında Lord Curzon'dan İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza'ya: [..] *Çeşitli bölgelerden İtalyanların Türk milliyetçileriyle entrikaları* [..] *Anadolu'da İtalyan ajanlarının Mustafa Kemal taraftarlarıyla yakın temasta bulunduklarına dair haberler alındığı* [..].[1482]

12 Temmuz 1920. ABD'de münteşir *The Washington Post* gazetesi yazıyor: *İtalyan ve Yunan birlikleri, Nazilli'nin 25 mil kuzeydoğusundaki İtalyanların kontrolünde olan bölgede çatışmaya girdi. İtalyanlar bölgenin kendi sorumluluk alanlarında olduğunu, Yunanlılar ise Türk milliyetçilerinin bölgedeki hamlelerini etkisiz hale getirmek istediklerini açıkladılar. İtalya, Yunanlıların bölgeye müdahale etmesini istemiyor*. *Yunanistan ise İtalya'yı, Mustafa Kemal Paşa hareketini kolaylaştırmak için mümkün olan her yolu ve her durumu kullanmakla suçluyor*.[1483]

13 Temmuz 1920. İngiliz Gizli İstihbarat Dairesinin hazırladığı mahrem muhtıraya göre *Yarbay Fago'nun başkanlığındaki bir İtalyan heyeti, haziran başında Ankara ve Antalya'yı ziyaret etmiştir. Yarbay Fago, Milliyetçilere manevî destek yanında 3 milyon liretlik borç ve ellerine geçmiş bulunan savaş malzemesini de teklif etmiştir. Bunun karşılığında İtalya ise, Ankara Hükümetinden tahıl ile maden arama imtiyazı istemektedir.*[1484]

İspanyol *La Correspondencia de España* gazetesi yazıyor. *Spa Konferansı'nda Venizelos'un da yer aldığı Müttefik Yüksek Konseyi'nin 12 Temmuz tarihli toplantısında, müttefik heyet başkanları, Türkiye'nin son notasına verilmesi gereken cevaba ilişkin fikir alışverişinde bulunmuşlardır*. *Haberde, herhangi bir resmi açıklama olmamasına rağmen, Türkiye ile barış antlaşmasında herhangi bir düzenleme yapılmasının beklenmediği ifade edilmiştir*.[1485]

ABD'de münteşir *The Washington Post* gazetesi yazıyor: *Alaşehir yakınlarında, Yunan uçakları, Milliyetçiler'e karşı hava saldırısı düzenledi ancak İtalya, Yunanistan'ın kendi bölgesine girmesine izin vermedi aynı zamanda Fransızlar da İtalyanlarla aynı tavırda*dır. *Bu durum da Türk Ordusu'nu, Yunan Ordusu'na karşı daha etkili kılmıştır. Yunanlıların ne İtalyan ne de Fransız hattını geçememesi Milliyetçiler'i güçlendirdi ve Müslümanların, Yunanlılara olan tepkisini artırdı*.[1486]

14 Temmuz 1920. Sabık Dışişleri Bakanı Scialoja, İtalya Senatosuna beyanat verdi: *İtalya temsilcilerinin, İslâm dünyasını kışkırtıcı koşulların anlaşmadan çıkarılması için harcadıkları tüm çabalara karşın, İtalyan görüşlerine önem verilmedi*.[1487]

İspanyol *La Accion* gazetesi yazıyor. *Müttefikler, 13 Temmuz'daki toplantılarında, Türk heyetine barış antlaşmasını kabul edip etmediklerini bildirmeleri için 6 günlük bir süre verilmesine karar vermişlerdir*. *Bu durum İstanbul'da kötü bir etki yaratmış, delegeler arasında fikir ayrılıkları başlamış ve halkın geneli antlaşmanın kabul edilmemesinden yana tavır almıştır*. *Delegelerin işi artık daha zordur*.[1488]

La Accion yazıyor: *Yunan ordusu, kanlı bir savaşın ardından, Bursa'nın güneyini ele geçirmiştir. Geriye sadece Kuzey kıyıları kalmıştır ve Marmara Denizi civarı ve boğazların tamamı müttefiklerin eline geçmiştir*.[1489]

1482 Taner Baytok, *İngiliz Belgeleriyle Sevr'den Lozan'a*, 2007, s. 142.
1483 Şebnem Oğuz-Uzuner, *Amerikan Basınında Milli Mücadele Dönemi (1918-1922)* [Doktora Tezi], 2021, s. 163-164. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.
1484 Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, 1978, s. 123.
1485 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 195.
1486 Şebnem Oğuz-Uzuner, *Amerikan Basınında Milli Mücadele Dönemi (1918-1922)* [Doktora Tezi], 2021, s. 199.
1487 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 240, dipnot 68.
1488 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 195.
1489 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 316.

15 Temmuz 1920. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral John de Robeck, Hariciye Nâzırı Lord Curzon'a telgraf gönderdi: *İtalyanların Fago heyeti dışında Ege bölgesinde ulusçuların cephesini ziyaret eden bir başka İtalyan subayı var*dır. Robeck, *İngiliz ve Yunanlılara karşı İtalyanların ulusçuları desteklediklerinin "açık" olduğunu yazıyor*.[1490]

16 Temmuz 1920. *16 Temmuz tarihinde, Spa konferansı sırasında, gerek Türk görüşleri, gerek Sforza'nın yinelenen eleştirileri reddedildi. Konferansa bu kez bakan olarak katılan kont, en azından İtalya-Yunanistan arasındaki kaçıncı olduğu bilinmeyen olayı İtalya lehine çözmeyi başardı. Bu konuda Corriere d'Italia'daki 13 Temmuz tarihli yazı anlamlıdır: "Eğer araştırmalardan Yunanların suçlu olduğu ortaya çıkarsa, Yunanistan İtalya hükümetinin istediği her türlü cezayı kabul edecektir. Ancak İtalyanlar suçlu çıkarsa, Yunan hükümeti ceza uygulaması istemekten vazgeçecektir."*[1491]

Antalya Konsolosu Ferrante, İtalya Hariciye Nezâretine rapor gönderdi. *Müslüman halkın bazı kesimlerinde Kemalistlere karşı büyüyen bir hoşgörüsüzlüğü fark etmiştir. Ve Giovanni Cuoco, İzmir'den gönderdiği bir mektubunda Yunanlıların artık iyi davranmayı öğrendiklerini ve işgal ettikleri bölgelere barış getirecek seviyede olduklarını, oysa Kemalistlerin hayatta kalmak için halkı haraca bağlamaya mecbur olduklarını belirtmektedir*.[1492]

17 Temmuz 1920. İspanyol *La Epoca* gazetesi yazıyor: *Yunanlılar Bursa'nın ele geçirilmesi sırasında savaş yapmamışlardı*r. *Mudanya'daki İngiliz filosu, ateş edildiğini düşündüğü tren istasyonunu bombalayarak yıkmıştı*r. *Bir vekil, Ankara'daki Milli Meclis'te Yunanlıların başarılarından endişesini dile getirerek, Mustafa Kemal'e askeri durumu sormuştu*r. *Mustafa Kemal, verdiği cevapta Yunanlıların başarılarından haberdar olduğunu ve milliyetçi kuvvetlerin artık Yunanistan ile Bulgaristan arasında zapt edilemez bir hatta konuşlandığını ifade etmiştir*.[1493]

18 Temmuz 1920. Mustafa Kemal'in gazetesi *Hakimiyet-i Milliye*nin haberine göre *Kuşadası civarında İtalyan ve Yunan birlikleri arasında bir çatışma meydana gelmiştir*. *Kuvâ-yı Milliye ile Yunan birlikleri arasındaki çatışmadan sonra İtalyan bölgesine geçen Yunan birliklerinden 5 asker esir alınmıştı*r. *Gelen Yunan takviye birliklerinin müdahalesi sonucu tekrar başlayan çatışmada 5 İtalyan askeri ölmüştü*r.[1494]

İspanyol *El Imparcial* gazetesi yazıyor: *Spa Konferansı'nın sona ermesinin ardından, Konferans Başkanı Millerand, 17 Temmuz'da Türk heyeti başkanına, antlaşmanın kabulü için verilen sürenin uzatılması konusundaki taleplerinin reddedildiğini bildirmiştir*.[1495]

22 Temmuz 1920. *Nea Ellas'ın işin içine kişisel olarak çektiği Giolitti, gerçekte Sforza'nın politikasını desteklemekten başka bir şey yapmadı. Uluslararası konulara ilişkin olarak en çok Lloyd George ile Lucerne'de buluşması sırasında görüşlerini ortaya koydu. Bu zirvede, 22 Temmuz tarihinde, Türkiye'nin de adı geçti. İngiliz tutanağının belgelediği gibi Giolitti, İngiliz başbakanının yüzeysel iddialarını çok kez yalanladı. Ancak sonunda yenik düştü ve son derece önemli olduğu herkesçe bilinen Çanakkale*

1490 FO 371/5053, E 8316/3/44; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2017, c. 3, s. 407, sonnot 373.

1491 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 114.

1492 *Affari Politici* (AP), 7753-1039; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 224.

1493 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 316. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir. "Bu işgallerin ardından Batı cephesinde Balıkesir, Manisa, Bursa ve İzmit, Yunan işgali altına girmiş oluyor." (Tüylü-Turan, 2019, s. 316). Mustafa Kemal, eski başşehir Bursa'yı Yunan'a savaşmaksızın terk etmiştir.

1494 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 240, dipnot 67.

1495 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 195.

yarımadasının askeri denetiminin Yunanlara geçmesini kabul etmek zorunda kaldı. Yunanların yeniden Türk topraklarına süzülmesi, senatonun dışişleri komisyonunca resmen kınandı.[1496]

10 Temmuz'da ihdas edilen tahkikat heyetinin mesaini neticesinde, *Anadolu'daki İtalyan ve Yunan kuvvetleri arasındaki çatışmalara son vermek amacıyla 22 Temmuz 1920'de Ayasuluk Protokolü imzalanmıştır. 6 maddeli protokole göre, oluşturulacak yeni bir askeri komisyon ile iki devlet arasındaki işgal bölgeleri sınırlarının yeniden tespit edilmesi, Yunan askerleri derhal kendi bölgelerine geri çekilmesi ve Yunan askerlerinin İtalyanların izmi olmadan İtalyan bölgesine geçmemeleri karar altına alınmıştır*.[1497]

İtalya Dışişleri Bakanı Sforza, Venizelos'a teslim edilmesi üzere Roma'daki İtalyan Büyükelçisine nota gönderdi. *29 Temmuz 1919'da Tittoni ile Venizelos arasında yapılan anlaşmanın tek taraflı olarak geçersiz kılındığını bildirdi. Sforza bu notada, "Müttefiklerin Anadolu hakkında aldıkları kararlar ve Arnavutluk'taki değişikliklerin İtalya'yı yeni bir politika izlemeye mecbur bıraktığını" anlattıktan sonra, "Değişen şartlar karşısında Tittoni-Venizelos anlaşmasının birlikte hareket etmeyi öngören içeriğinin değiştiğini ve adı geçen anlaşmanın İtalya'ya serbest hareket etmesine imkan veren 7.maddesine dayanarak İtalya'nın kendi başına hareket edeceğini" yazdı*.[1498]

27 Temmuz 1920. Yunan işgal kuvvetleri Trakya'yı tamamen işgal etmiş bulunuyor.[1499] Daha da mühimi, Yunan Kralı Aleksandr, orduyla birlikte Edirne'de.[1500] İtalya, Yunan'ın Trakya'yı işgaline muhaliftir:

> Osmanlı barışı hakkında müttefikler, 1920 yılının Nisan ayı sonlarında San Remo'da bir anlaşmaya varabilmişlerdir. Bu bir senelik gecikmenin Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğindeki milli mücadele lehine son derece kıymetli bir zaman kazandırdığı söylenebilir. "Trakya Mücadelesi" isimli eserin yazarı Georgancis bu süreci ele almış ve Trakya konusundaki düzenlemelerle San Remo Konferansı'nın sona erdiğine değinmesinin akabinde, "Bu şekilde Yunanistan'ın Trakya ile ilgili diplomatik mücadelesi sona erdi. Artık bundan böyle San Remo'da karar verilmiş olanların hayat bulması için sadece tarihin belirlenmesi gerekiyordu. Buna rağmen yine de, Yunan Ordusu'nun Trakya'ya girmesine İtalya olduğu kadar Fransa da tepkiliydi ve çeşitli yollarla Anadolu'daki Mustafa Kemal'e ve Trakya'daki Cafer Tayyar (Eğilmez) Bey'e yardım ediyorlardı" demiştir.[1501]

Fransa'nın Beyrut'taki Suriye ve Kilikya Fevkalâde Komiseri ve Levant Ordusu Başkumandanı General Gouraud, Paris'e telgraf gönderdi. Buna göre *1920 yılının yaz aylarında Antalya yolutla milliyetçilere ilaç ve her çeşit işlenmiş ürün gönderilmesi İtalyanların Ankara Hükümeti'ne yaklaşma çabalarının başka bir işaretidir*.[1502]

28 Temmuz 1920. *28 Temmuz tarihli "Corriere d'Italia", yalnızca Tittoni-Venizelos anlaşmasından İtalyanların cayma hakkını savunmakla kalmayarak, Türkiye'ye bir ekonomik müdahale gerçekleştirmek için Oniki Ada üzerindeki üstünlüğü tümüyle ya da kısmen korumaya çalışmanın yararlı olacağını yazdı*.[1503]

1496 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 130.

1497 *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1657-7765; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 189-190. "Bu protokole rağmen de, sınır tecavüzler[i] yaşanmaya devam etmiştir."

1498 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 240. Grassi (2001) mezkûr feshi Çelebi kadar izah etmemiştir (s. 125).

1499 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 3, s. 163.

1500 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 114.

1501 Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 251-252.

1502 *Ministere des Affaires Etrangeres*, Serie E Levant Turquie, Vol. 145, s. 25; Aktaran: Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (1919-1922)*, 1994, s. 76.

1503 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 125-126.

İspanyol *La Accion* gazetesi yazıyor. *Türk heyetinin Paris'e doğru yola çıktığı sıralarda, İtalya ile Yunanistan arasında On İki Ada üzerinde anlaşmazlık çıkmıştı ve müttefikler antlaşma imzalanmadan önce bu sorunla uğraşmak zorunda kalmışlardı. Türkiye ile barış antlaşması çerçevesinde adalar, İtalya'ya bırakılmıştı. Ancak İtalya ile Yunanistan arasında yapılan bir düzenleme ile İtalya, Küçük Asya'da bazı avantajlar karşılığında adaları Yunanistan'a devretmişti. Bununla birlikte, İtalya, sözü geçen avantajlara sahip olamayınca, konuyla ilgili kriterlerini de değiştirmiştir. Yunanistan'la yaptığı sözleşmeye uymayı reddeden İtalya'nın Türkiye ile barış antlaşmasını imzalamayı da reddetmesi mümkün olarak değerlendirilirken, müttefiklerin bu olayla ilgilendikleri ve İtalya'nın Yunanistan'ı memnun etmesini bekledikleri aktarılmıştır*.[1504]

29 Temmuz 1920. *İngiliz parlamentosunda Mr. Melone'un başkana sorusu: "İtalyanların Mustafa Kemal'e yaptığı silah yardımı konusunda bir teşebbüste bulundunuz mu" Başbakan'ın cevabı: "Dikkatlerini çektik!"*[1505]

30 Temmuz 1920. Müttefik fevkalâde komiserler Robeck, Defrance (Fransa) ve Maissa (İtalya) içtima ediyorlar. *Sevr Antlaşması imzalanmadan antlaşmada öngörülen komisyonların bir an önce kurulması için gerekli hazırlıkları yapmayı kararlaştırdılar. Antlaşmanın imzalanmasından sonra durum netleşinceye kadar Anadolu'daki Yunan ilerleyişi durdurulacak ve Yunan birlikleri önce İzmir'e, daha sonra Trakya'ya çekilecekti*r. *Hükûmete durumu kontrol altına alması için kısa bir süre verilecek, hükûmet bunu başaramadığı takdirde Yunan ordusu yeniden harekete geçirilecektir*.[1506]

> İstanbul'daki İngiliz, Fransız ve İtalyan yüksek komiserleri, Yunanlıları Anadolu'nun içerlerine sürmekle Ankara Hükümeti'nin yok edilemeyeceğini belirtirler ve en iyi çare olarak Anadolu'ya bir uzlaşma heyeti gönderilmesi ve bu yolla "ılımlı" milliyetçileri kendilerine çekmeyi önerirler.[1507]

Rodos'daki General Porta, İtalya Hariciye Nezâretine telgraf gönderdi. TBMM Hükümeti Müdafaa-yı Milliye Vekili Mustafa Fevzi (Çakmak), *"yirmi bin kış üniforması, bir o kadar çift ayakkabı ve bir o kadar fişeklik" talebini "resmi" olarak* sipariş etmiştir.[1508]

Corriere d'Italia gazetesi, *30 Temmuz'da Sforza'yı Yunanların blöfü karşısında yılmamaya teşvik eder, aksi halde İtalyanların bu durumu atlatmak yerine her şeyini kaybetmekten başka bir şey elde edemeyeceğini belirtir: "Doğu'daki durumumuzu tehlikeye atmadan önce, daha uygun bir zamanı beklemek yerinde olur. Türkiye ile barış yürürlüğe girince, Yunanistan yabancı çıkar sahiplerine alet olmaktan çıkınca, ancak o zaman Atina hükümeti ile faydalı görüşmeler yapılabilecektir. Bugün için verilebilecek en iyi karar, elimizde kalanı kurtarmaya çalışmaktır."*[1509]

30 Temmuz'da Rastignac'ın bir başyazısı, yaratılan "diplomatik anarşi"yi kınadı: Venizelos gerçekten 29 Temmuz 1919 tarihli anlaşmaya önem veriyorsa, önce onun gerçekleşmesini sağlayacak barışı imzalamalıydı.[1510]

1504 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 180.

1505 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 148.

1506 FO, 371/5054, E 10006; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 409.

1507 J. de Robeck'ten Lord Curzon'a. 30 Temmuz 1920; Aktaran: Stefanos Yerasimos, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri (1917-1923)*, 2000, s. 167.

1508 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 263. Fevzi Çakmak'ın yayınlanmış hatıratına baktık, fakat gördük ki Çakmak, mezkûr siparişi mevzubahis etmemiştir: Nilüfer Hatemi, *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, 2021, c. 2.

1509 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 126.

1510 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 126.

İspanyol *La Correspondencia de España* gazetesi yazıyor. *Köstence'den demiryolu ile Paris'e gelmiş olmaları gereken Türk temsilcileri, demiryolu işçilerinin grevi nedeniyle, seyahatlerini askıya almak zorunda kalmışlar, İstanbul'a geri dönerek, bir gemiyle Tolon'a doğru hareket etmişlerdi. Bu nedenle antlaşmanın imzalanması 8 gün kadar gecikecektir. Durumu aktaran haberde, İtalya ve Yunanistan'ın uzlaşmak için bu süreyi kullanabilmeleri durumunda, bu gecikmenin elverişli olabileceği, Osmanlı temsilcileri antlaşmayı imzalarken karşısında müttefikleri çatışma halinde bulmasının acınası bir durum olacağı ifade edilmiştir. İleri gelen İtalyan yetkililerin, Yunanlılarla yapılan tartışmalara ilişkin Roma'ya gelen haberlerin gerçeği yansıtmadığını, Sevr Antlaşması'nda onaylanır onaylanmaz İtalyanların On İki Ada'yı Yunanistan'a vermeye hazır olduklarını, ancak İtalya'ya vaat edilen avantajların karşılanamamış olması göz önüne alındığında sözleşmenin Rodos Adası'yla ilgili maddesinin değiştirilmesini arzuladıklarını belirttikleri ifade edilmiştir. İtalya, sadece Rodos Adası'nı istiyor. Bu adanın kendilerine bırakılması, önceden yaşadıkları çok sayıda hayal kırıklığını karşılayacaktır*.[1511]

31 Temmuz 1920. İtalyan Jandarma Yarbay Carossini, "Batı Anadolu'da İtalyan Çıkarları ve Güncel Durum" başlıklı rapor kaleme aldı. *Bu rapor, müttefiklerle işbirliği yapmaya sıcak bakan ve savaşmaktan yorgun olan Türklerin gerçekten de besledikleri duygu ve görüşleri içeriyor*. [..] *Bu rapora göre Türkler artık Yunan hâkimiyetine razı gelmektedirler; Kemalist bluff'ın sonu yakındır; çok sayıda Türk, Büyük Britanya'ya güvenmeyip Fransa ve İtalya'nın sözlerine inandıkları için pişman olmuştur; birçok Türk, patronluk taslamaları için Kemalistlere izin verilmesinden dolayı İtalyan yetkililerine sitem etmiştir; Yunanlılar cesaretlerini kırmak için Türklere İtalya'nın güvenilir bir koruyucu olamayacak kadar zayıf ve iç problemlerle dolu olduğunu söylemeye devam etmiştir. Raporun sonunda, İtalyan komutanlıkların yeniden düzenlemek istedikleri İstanbul'daki Türk jandarmasının "yeteneksiz, rüşvet alan, moralsiz ve itibarı sarsılmış" olduğu belirtiliyor*.[1512]

Temmuz 1920. *Temmuz 1920'de Schiaparelli (Ulusal İtalyan Misyonerleri Destekleme Derneği Başkanı), Dışişleri Bakanlığı ile yapılan "sözlü anlaşmalara dayalı olarak", "bu derneğin kurma görebini kabul ettiği misyonların ve diğer kurumların kuruluşunu hazırlamak için"* Don Giuseppe *Capra'yı Antalya'ya, buradan da Anadolu'nun iç kısımlarına gönderme fikrine sahipti. En iyi durumda bu fikir zamansızdı, fakat Dışişleri Bakanlığı için belli ki Kemalistler tarafından kontrol edilen bölgede herhangi bir İtalyanın ve özellikle de Hıristiyan bir misyonerin kötülük yapmayacağı ve kötülükten korkmayacağı açıktı. 1915 yılında "İtalya ile İlişkilerinde Küçük Asya ve Suriye" başlıklı kitapçık yayınlamış olan din adamı bölgeyi iyi biliyordu ve referans mektuplarıyla iyi donatılmıştı. Bundan dolayı Yunan-Türk Savaşı'nın tüm hızıyla sürdüğü Anadolu bölgelerinde sakin bir şekilde dolaşabileceğini düşünüyordu. Oysa Afyon'da Türkler tarafından tutuklanmış ve burada iki haftadan fazla tutuklu kalmış, daha sonra Ankara'ya nakledilmişti. Mustafa Kemal ile bir görüşme sonrasında buradan Antalya'ya dönme hakkını elde etmişti*.[1513]

3 Ağustos 1920. Malagodi, *3 Ağustos'ta, göç komiserliğinin görevlendirmesiyle, Komiser Costantino Bongiovanni tarafından yapılan bir ankete dayanarak, uygun bir yatırım ve ödeme politikasıyla, "sekiz milyondan aza indirilen" yerli halktan fazla sayıda İtalyanı* [Üçlü Andlaşma kapsamında Anadolu'daki İtalyan nüfuz mıntıkalarına] *yerleştirmenin olası olduğunu bildirdi*.[1514]

4 Ağustos 1920. *4 Ağustos'ta Piazza, Rastignac'ın yerini alarak, Oniki Ada'nın Yunanistan'a bırakılması konusunda İngiltere'nin İtalya'ya yaptığı UYGUNSUZ BASKILARI kınadı. İngiliz hükümetini St. Jean de Maurienne'i anımsamaya ve barışı imzalaması için, esas Yunanistan'a baskı yapmaya çağırdı. Durumu*

1511 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 181.

1512 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 222-223. "Maissa'ya göre Fago'nun yerine bir tüccar rolüne bürünüp Ankara'ya gitmeyi ve orada sağlam bir bağlantı olarak kalmayı en çok hak eden kişi, jandarma yarbayı Carossini'dir."

1513 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 228-229.

1514 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 115.

yorumlayan her iki kişi de, görüldüğü gibi, Corriere d'Italia'nın belirttiği Yunan tuzağına tam anlamıyla düşmüşlerdi.[1515]

İspanyol *La Accion* gazetesi yazıyor: *On İki Ada ile ilgili olarak da İtalya ve Yunanistan neredeyse uzlaşmıştır*. *İtalya, bütün adaları Yunanistan'a devredecek ancak antlaşmanın şartlarına Rodos'ta halk oylaması yapılması da eklenecektir*.[1516]

5 Ağustos 1920. *İtalyan Dışişleri Bakanı Sforza, bir yıl önce 29 Temmuz 1919'da Venizelos'la Tittoni arasında imzalanan anlaşmayı feshetti. Anlaşmaya göre, İtal yanlar Rodos dışında 12 Ada'yı Yunanlılara bırakıyor, buna karşılık Kuşadası'nın güneyinde kalan bölgeyi (Muğla, Antalya, Denizli ve Aydın'ın bir kısmı) alıyordu*.[1517]

İspanyol *El Siglo Futuro* ve *La Correspondencia Militar* nam gazeteler yazıyorlar: *Beklenmeyen bir gelişme ile* Sevr'i *imza gününün arifesinde yani 4 Ağustos'ta imza töreni sonraki Cumartesi gününe ertelenmiştir*.[1518]

6 Ağustos 1920. İspanyol *La Epoca* ve *La Voz* nam gazeteler yazıyorlar: *Kemal Paşa, İzmir'e bir heyet göndererek ateşkes talep etmiştir*. *Enver Paşa'nın 500 bin kişilik bir kuvvet teklifini reddeden Ankara Meclisi'nin düşmanlıkların uzatılmasına karşı olduğu* bildiriliyor. *Meclis Türkiye'ye yüklenen barış şartlarının çok sert olması konusunda Kemal'i suçladı*.[1519]

7 Ağustos 1920. *Anadolu'daki İtalyan askerlerinin sayısının azaltılması sonucunda bazı görevler askeri yetkililerden sivil yetkililere geçti ve söz konusu askerlerde genel anlamda bir tenzil-i rütbe uygulamasına geçildi. 7 ağustosta General Porta Oniki Ada yönetimini Senni'ye bıraktı (Senni'nin yerine İzmir'e Indelli geldi) ve Anadolu'daki birliklerin yönetimini Albay Fusoni devraldı. Komutanlık Anadolu'ya, Söke'ye nakledildi. Anadolu topraklarından askeri anlamda kademeli olarak geri çekilmemizi dengeleyecek bir öğe niteliğindeki bu karar, Porta ve Senni'nin görüş birliği ile Sforza tarafından desteklendi. Oysa SMM* [Stato Maggiore della Marina/ Deniz Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı] *ve savaş bakanı Bonomi Menderes vadisinin tamamen boşaltılması lehine görüş bildirmişlerdi.* [..] *İtalyan askeri komutanlığının Söke'ye nakledilmesi Yunanlar ve İtalyanlar arasında Söke-Balacık demiryolunun denetimi konulu önlenemez bir sorun daha yarattı.*[1520]

8 Ağustos 1920. Roma'da bulunan İttihadçı Kaimmakam Edib Servet (Tör), TBMM Reisi Mustafa Kemal'e mektub gönderdi: *Burada Anadolu ahali hükümetinin bir adama ve hem de Anadolu'nun ve bilhassa zât-ı sâmilerinin emniyet ve teveccühünü kazanmış ve bu emniyet ve teveccühe her zaman güvenebilecek fakat katiyyen sû-i istimal etmeyecek bir mümessile ihtiyacı vardır. Kimi tensip buyurursanız emrenizi itimat ve teveccühüyle ve mühimce bir para ile kalkıp buraya gelsin. Vatanım hakkında buralarda yapabildiğim her türlü işi kendilerine devredeyim. Neler yapabileceğini kendisine nakil ve arzedeyim. Roma, Anadolu'ya hizmet edecek yegâne Avrupa merkezidir. Hükümeti tamamıyla lehimizde, ahalisi bütün ruhuyla lehimizde*.[1521]

1515 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 126.

1516 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 181.

1517 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 159-160.

1518 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 181.

1519 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 316. Söz konusu ağır şartlı barış andlaşması, Sevr Projesidir.

1520 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 121, sonnot 45.

1521 Bilal N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar -I- (1920-1923)*, 1981, s. 80-82; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 233.

İspanyol *El Pais* gazetesi yazıyor: *Yunanlılar İstanbul'u işgal etmek için müttefiklerden izin istemiştir*.[1522]

9 Ağustos 1920. İtalyan Kamarasında Hariciye Nazırı Kont Sforza: *Türkiye'nin tam istiklâlini isteriz.*[1523]

> İtalya'nın [Sevr Andlaşmasıyla] elde ettiği tek imtiyaz, tamamiyle yeni Türk devletinin sınırları içinde kalan bir nüfuz alanıydı. Dolayısıyla, İtalyanlar bölgeyi denetiminde bulunduracak Türk otoritesi hangisi olursa olsun, onlarla iyi geçinmek zorundaydılar. 9 Ağustos 1920 tarihinde, Kont Sforza İtalyan meclisinde, Türkiye'nin hızla büyümesi ve gelişmesi gerektiğini söyleyerek, "Türk egemenliği zayıflatılmadan, ekonomik ve ahlaki nitelikte dostane ve kalıcı işbirliği" önerisinde bulundu. Bu tutumun İtalya'nın yüksek ahlaki prensiplerini yansıttığını ifade etmesine rağmen, böyle bir politikanın "somut olarak uzun vadedeki çıkarlarımıza en uygun" yaklaşım olduğunu kabul edecek kadar da dürüsttü.[1524]

Bern'deki İngiliz elçisi Bay Russell, Hariciye Nâzırı Curzon'a gizli muhtıra gönderdi: *Cenevre'de oturan Romanya'lı François Stern, M. Kemal ile İtalyanlar arasındaki ilişkiler konusunda gizli bilgilere sahip olduğu*nu *ve bunları bildirmek üzere Londra'ya gideceği*ni belirtti.[1525]

> Sonunda, Sforza Ankara hükümeti ile yararlı biçimde görüşebilmek için onu tanımak gerektiğine ikna oldu. Ne var ki İtalya bunu yalnız başına yapamazdı: Müttefikleri ikna etmek gerekiyordu. Bu arada Sforza, özellikle Galib Kemali aracılığıyla, tüm milliyetçi gözüken Türklerle ilişkilerini yoğunlaştırdı; onlara İtalya'da tam bir hareket özgürlüğü tanıdı; her yerde ve her fırsatta İtalyan yetkililerin onlara yardım etmesine izin verdi ya da bu konuda onları teşvik etti. Özellikle bir belge, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Enver'den daha çok lideri olan kişiyle kurulan ilişkileri göstermektedir: Bu, Berlin, 9 Ağustos tarihli, De Martino'nun parafe ettiği ve GİZLİ ibaresini taşıyan bir telgraftır:
>
> > Buraya dönen Talat Paşa, Anadolu'ya dönmeyi isteyen Albay Edip'in [Servet Tör] bakanlığa geleceğini zat-ı alinize bildirmemi istiyor. Bu kişiye çok güvenen Talat Paşa, onu zat-ı alinize hararetle tavsiye ediyor.[1526]

TBMM gizli ikinci celsesinde Müdafaa-yı Milliye Vekili ve Kozan mebusu Kavaklı Mustafa Fevzi (Çakmak) söz alıyor: [..] *Askerin iaşe ve ilbası ve teçhizat hususundaki noksanlarının ahalinin himmeti vatanperveranesiyle az zamanda ikmal olunacağına emniyet berkemaldır. Cephaneler İtalyadan veyahut Avrupadan geliyor. Bu da tanzim olunan ordumuz ve bilhassa topçu vesaire kuvvetlerimizin tekasüfünü görerek bunun mutlaka Avrupadan ve İtalyadan geldiğine kani olmuştur*. [..][1527]

9 Ağustos 1920'de Guariglia, 1 Ağustos'tan itibaren geçerli olmak üzere Vincenzo Fago'ya 100 lira olan *günlük ödemelerin 50 liraya düşürülmesini öner*iyor.[1528]

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi *bir İtalyan gazetesi*nden iktibas etti: *Türkiye'de Yunan macerası.*[1529]

Corriere della Sera gazetesinin 29 ve 30 Temmuz, 2 ve 4 ve 6 ve 7 ve 9 ve 10 Ağustos 1920 tarihli yazılarının hulasası şöyledir:

> *Corriere della Sera* da Tittoni-Venizelos anlaşması konusunda İtalya'nın cayma hakkı olduğunu kesin bir tavırla savundu, ancak polemik başlatacak saflıklar sergilemedi ve İtalya'dan çok farklı olarak, anlaşmadan en çok yarar sağlayacak ülke durumunda olan Yunanistan'ın imza koymamaya diretmesine şaşırdığını belirtti. Ayrıca,

---

1522 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 316.
1523 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 116.
1524 Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, 1996, s. 246.
1525 Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, 1975, c. 2, s. LXXIV.
1526 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 128-129. "[Servet Tör]" ilavesi tarafımıza aiddir. Harekat-ı Milliye'deki İTC merkez komitesi faktörünü ve bu babdaki İtalyan teşrik-i mesaini tetkik etmeye azimkâr araştırmacı, Talat'ın firarîlik safahatındaki gizli temaslarını ve Edip Servet Tör'ün (varsa) evrak-ı metrukesini muhakkak surette incelemelidir.
1527 T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, Cilt 1, s. 124.
1528 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 221.
1529 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 165.

bu Milano gazetesi, Temmuz 1919'daki anlaşmaya zamanında yaptığı olumlu değerlendirmeyi kısa süre sonra yineledi ve Sforza'nın caymasının İtalya ile Yunanistan arasında onanamaz bir kopmaya yol açacağı konusundaki kaygısını dile getirdi.

Tahmin edilebileceği üzere gazete, sonraki günlerde olayı ilk sayfada ve endişeyle izlemeyi sürdürdü. İtalya ile Yunanistan arasındaki gerginlik hâlâ sürüyordu: tam Sevr görüşmelerinin son günlerinde Atina'dan "İtalyanların Anadolu'da *tutuklu* Yunanlara karşı her türlü vahşet, şiddet ve yağmalama olayını teşvik ettiği" yolunda suçlamalar geldi: doğal olarak tüm suçlamalar reddedildi.[1530]

Galib Kemalî (Söylemezoğlu) ile Kardinal Gasparri teması: *Galip Kemali'yi izleyerek bir başka önemli senaryoyu izleme olanağımız oluyor. Sevr Barışı'nın imzalanmasına (10 Ağustos 1920) yakın Osmanlı diplomat, Vatikan'ın şartlarının yumuşatılması için son ve umutsuz bir deneme yapmıştır*.[1531]

10 Ağustos 1920. Bâb-ı Âlî murahhas heyeti tarafından Sevr projesi mecburen imzalandı. Fakat *İtalyanlar İtilafçıların toplantılarında, İngiltere ile Fransa'nın önerdiği barış koşullarına muhalefetlerini açıklamaktan kaçınmıyorlardı. İngiliz ve Fransızların zorladığı Sultan, 1920 yılında Sevr Anlaşmasını imzalamak üzereyken İngiliz Savaş Bakanlığının üst düzey bir yetkilisi, İtalya'nın anlaşmayı reddeden Mustafa Kemal'i desteklemek üzere harekete geçtiğini bildirmişti. Sevr Antlaşması imzalanmadan bir ay önce Lord Curzon, Kont Sforza'yı, İtalya'nın Ortadoğu'daki "sadakatsiz tutumu" nedeniyle kınıyordu*[1532]:

10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması'nın imzasına kadar resmen İtilaf Devletleri'nin Türkiye'ye karşı olan siyasetine ortak görünmekle beraber, İtalya, aslında mütarekeden beri bağımsız bir politika izlemekteydi. Onun politikasındaki bu resmi ve gayriresmi ikilik, bütün bu devre zarfında Yakındoğu'daki İtilaf politikasındaki dağınıklık, zayıflık ve başarısızlığın birinci derecedeki sorumlusuydu.

İtalya'nın resmi tutumu, sonuç olarak Türkiye'nin bağımsızlığını tamamen yok edecek bir barış antlaşmasının şartlarını empoze etmeye çalışan müttefik politikasından yanaydı. Gayri resmi tutumuysa Anadolu'da bulunan ve bu barış şartlarının uygulanmasının imkânsız olduğuna ve bu sebeple milliyetçilerle uzlaşma imkanları aramanın doğruluğuna inanmış olan temsilcilerinin davranışında kendini gösteriyordu.

İtalyanlar'ın bu gayri resmi tutumunun baş temsilci ve uygulamacısı, İstanbul'da 1918-20 yılları arasında İtalyan Yüksek Komiseri olarak bulunan, daha sonra Giolitti Kabinesinde Dışişleri Bakanlığı yapan usta diplomat Kont Sforza'ydı.

Böylece İtalya elindeki yaya iki kiriş yerleştirmiş oluyordu... Birincisi sayesinde, Lloyd George'un politikası başarılı olur da, Türkler'in dayanması kırılacak olursa, İtalya paylaşmada nasibine düşeni alacaktı. İkincisi de ona, Türk Milliyetçilerinin kazanması halinde gizliden gizliye yaptığı yardımların karşılığı birtakım çıkarlar sağlayacak, öteki İtilaf Devletleri'nden farklı muamele görmesine yardım edecektir.

İtalya'nın bu çifte sigortalı siyaseti ustalıkla gizlendiğinden İtilaf Devletleri'nin halkoyunun gözünden kaçmıştı ama İstanbul, İzmir veya öteki Anadolu bölgelerinde olanların derhal farkına vardığı bir açıklıkla sürdürülüyordu. [..][1533]

[..] baskılara dayanamayan İtalya, 10 Ağustos 1920'de Sevr'de Yunanlılar'la yeni bir anlaşma yapmak zorunda kaldı. Bu anlaşmada Rodos'un dışında bütün Ege adalarını Yunanlılar'a bırakıyordu. Bu yeni anlaşmanın yürürlüğe girmesi, Sevr Barış Antlaşması'nın yürürlüğe girmesine bağlı olmak üzere imzalanmış olduğundan, Sevr Antlaşması'nın onaylanmamış olması dolayısıyla hiçbir zaman uygulanmadı.[1534]

1530 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 126.
1531 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 191.
1532 David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, 2008, s. 454.
1533 Alexander Anastasius Pallis, *Yunanlıların Anadolu Macerası*, 1997, s. 85.
1534 Alexander Anastasius Pallis, *Yunanlıların Anadolu Macerası*, 1997, s. 88.

Yunanistan ile Sevr'de sorunlarını teorik düzeyde çözen İtalyanlar, bir yandan müttefikleriyle birlikteliklerini sürdürüyor, diğer yandan Milliyetçilerle dirsek temasında bulunuyorlardı. Sevr Antlaşması hayata geçirildiği takdirde İtalyanlar Türkiye çapında geniş ayrıcalıklarla birlikte Üçlü Antlaşma'da öngörülen nüfuz alanlarına kavuşacaklardı. ***İtalyanlar el altından destek sağladıkları Milliyetçilerin kazanması durumunda ise onlardan ayrıcalıklar almayı bekliyorlardı****. Ne var ki, bu "çifte sigorta siyaseti" Sevr sonrasında yeni koşullara uyarlanamadı*.[1535]

Sforza, Rodos'daki Senni'ye telgraf gönderdi: *Kendisinin de iyi bilmesi gereken nedenlerden dolayı hükümetimizin* [TBMM Hükümeti Müdafaa-yı Milliye Vekili] *Fevzi* [Çakmak] *Paşa'nın taleplerini* [20.000 kışlık üniforma, ayakkabı, fişeklik] *karşılayamayacağını gizli olarak kendisine bildirmenizi rica ediyorum. Ancak bu tedarikin herhangi bir İtalyan şirketi tarafından yapılması durumunda, zorluk çıkartmayacağımızı da kendisine anlatabilirsiniz*.[1536]

Üçlü Anlaşma, Sevr'de 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanıp kamuoyuna açıklandı ve sayısız eklerden biri olarak içinde yer aldı; bu, Osmanlı devleti ile barışın imzalandığı gündü. Böylece anlaşmanın ne olduğu ortaya çıktı, yani, Padişah hükümetine sunulan barışın önemli bir yönünü oluşturmaktaydı.[1537]

> Görünüşe bakılırsa, İtalya-Yunanistan anlaşmazlığı tümüyle Yunanistan lehine çözümlendi: öncekinin yerini alan ve Bonin Longare-Venizelos'un adlarıyla anılan anlaşma, öncelikle resmi bir anlaşmaydı. İkinci olarak, Yunanistan'ın karşılığında önemli sorumluluklardan vazgeçmek zorunda kalmadan, Oniki Ada'nın Yunanistan'a devredilmesinin ayrıntılarını saptamayla yetiniyordu. İtalya'nın çıkarı başkaydı: Öncelikle anlaşma, Üçlü Anlaşma gibi, barış anlaşması ile birlikte, 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr'de imzalandı. İkinci olarak ise, son maddenin son cümlesi şöyleydi: "Bu anlaşma, söz konusu Barış Anlaşması ile aynı anda yürürlüğe girecektir." İşte bu cümleyle Sforza'nın tek ve gerçek amacı özetleniyor ve gerçekleşiyordu. Sonuçta, gerek Üçlü Anlaşma konusunda İngilizler, gerek Oniki Ada konusunda İtalyanlar, işler kötü giderse, diğer tarafın zararına da olsa, kendilerini avutmaya hazırdı. Böylece, Osmanlı hükümetine dayattıkları barışın uygulanabilirliği konusunda kendi güvensizliklerini sergilemekteydiler.[1538]

İspanyol *La Accion* ve *La Voz* nam gazeteler yazıyor: *İtalya ile Yunanistan, 9 Ağustos'ta On İki Ada hakkında uzlaşmaya varmıştır. Buna göre, Yunanistan, Sussa ve küçük adalardan oluşan On İki Ada'ya sahip olacak, İngiltere'nin Kıbrıs Adası'nı Yunanistan'a devretmesi durumunda Rodos Adası'nın geleceği halk oylaması ile belirlenecek ve bu halk oylaması 5-10 yıl içerisinde gerçekleştirilecekti*r.[1539]

11 Ağustos 1920. İtalya Dışişleri Bakanı Sforza, İtalya Millî Meclisine beyanat veriyor: *İtalya, Anadolu Türkleri gibi şanlı bir tarihe sahip bir milletin tahakküm altına girmesi anlamına gelecek bir çözümü hiç bir zaman kabul ve tasvip etmedi. Biz, bağımsızlık ve özgürlüğü muhafaza edilen bir Türkiye ve onlarla manevî ve ekonomik konularda samimî bir işbirliği istedik. Bu isteğimiz, ahlâkî olduğu kadar maddî çıkarlarımız için de uygundu*.[1540]

Corriere della Sera gazetesi: *Damat Ferid'in başkanlığındaki İstanbul hükümetinin dün imzaladığı anlaşma, ateşkesten 21 ay sonra, İttifak devletleri ile yenik devletler arasındaki barış antlaşmaları dizisinin beşinci ve sonuncusudur. Türk egemenliği altındaki çokuluslu imparatorluğun sonunu resmen ilan ettiği göz önünde tutulursa, bu anlaşma, Avusturya-Macaristan'ı parçalayan St. Germain ve*

1535 Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 109. İktibasdaki ***vurgu*** tarafımıza aiddir.

1536 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 263. "Ve İtalyan yetkililer ilave olarak *açıkça söylenemez* malları izole kıyı bölgelerine indirme önlemini alarak böyle bir politikaya bağlı kalmışlardır."

1537 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 114.

1538 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 127.

1539 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 182.

1540 Der-Saâdet, 12 Ağustos 1920, s. 2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 240, dipnot 68.

Trianon anlaşmalarına benzemektedir. Neredeyse tüm Hıristiyan aleminin garip bir Türk dostluğuna kapılıp gittiği ve az daha -Haçlı Seferleri dahil olmak üzere- tüm modern tarihi reddedeceği bir dönemde, savaşın yapılma nedenlerini oluşturan bu temel niteliği unutmamak gerekir.[1541]

ABD'de münteşir *The New York Tribune* gazetesi yazıyor: *İtilaf Devletleri'nin kalan son düşmanı da, Sevr'de sade ve ölçülü bir törenle antlaşmayı imzaladı. Venizelos, hayatının amacı ve ideali olan hedefe kendisini bir adım daha yaklaştıran bu antlaşma başarısına rağmen, antlaşmayı titreyen eller ve kasvetli bir yüz ifadesi ile imzaladı. Çünkü Türk topraklarındaki İtalya ve Yunanistan'ın etkinlik alanı henüz netleşmedi. Tören sırasında Türk delegasyonu ile Venizelos, selamlaşmadı*.[1542]

12 Ağustos 1920. Fransız Donanma Kuvvetleri İstihbarat Teşkilatından Üsteğmen Rollin rapor kaleme aldı. *İtalyanların Mustafa Kemal'le uzlaşma girişimleri 15 Haziran 1920'de İtalyan* Hariciye Nâzırı *Kont Sforza'nın yakın arkadaşı Kont Fago ile Mustafa Kemal arasında gizli ve geçici bir protokolün yapılması ile sonuçlanmıştır. Bu protokole göre İtalya, Ankara Hükümeti'ne 4.000.000 Türk lirası borç vermeyi ve Yunanlıların Anadolu'da yayılmasını engellemeyi taahhüt etmiştir. İtalya, ayrıca Ankara Hükümeti'nin dışarıdan satın alacağı silah ve cephanenin Antalya'ya boşaltılmasına engel olmayacağına dair söz vermiştir. Bunların karşılığında ise Ankara Hükümeti, İtalya'ya Anadolu madenleri imtiyazını vermeyi ve Anadolu'daki tahıl fazlasını İtalya'ya ihraç etmeyi taahhüt etmiştir*.[1543]

13 Ağustos 1920. İtalya *Dışişleri Bakanlığı, Anadolu Siyasi Bilgiler Servisi'ni yönetmesi için* Albay *Bergera'nın dönmesi konusunda Savaş Bakanlığı'na talepte bulun*du.[1544]

14 Ağustos 1920. *14 Ağustos 1920 tarihli bir İngiliz raporunda şu satırları okuyabiliriz*:

> -Bay Stern ve Pictet [iki muhbir] İtalyanlarla Türkler arasındaki yakın ilişkilere sık sık dikkat çektiler. Mustafa Kemal ile Avrupa'daki sempatizanları arasındaki iletişim İtalya'dan geçiyordu. İtalyan hükümetinin Türk yanlısı politikalarının Yunan hükümetinden büyük destek alan Ordodoks Patrikliğinin faaliyetlerine her şekilde karşı koyma endişesi içinde olan Vatikan tarafından desteklendiği söyleniyordu. Söylendiğine göre, mantıpa aykırı bir şekilde, Vatikan belirli bir oranda Moskova'yı destekliyordu.

Aynı raporda, Türkler tarafından yürütülen bir misyon ve gizli anlaşma projesinden; bu misyonda iki muhbirden ilkinin, Arnavut Ahmet Dino'nun akrabası, Sforza'nın ajanı ve himayesi altında olan Suphi adında birinin de görev aldığından söz ediliyor. Önerilen maddeler şöyledir:

1. Mustafa Kemal Trakya'dan vazgeçecek.
2. Türkiye'nin İzmir'de limanı olacak.
3. Yunan askerleri, olabilirse, tamamiyle İtalyan askerleriyle değiştirilecek.
4. Boğazlar, olabilirse tamamiyle Büyük Britanya tarafından kontrol edilecek.
5. Mustafa Kemal, İngiliz danışmanlarla çalışmayı kabul edecek.
6. Damat Ferit gidecek.
7. Büyük Britanya genel olarak Yunanlıları kayırmayacak.
8. Mustafa Kemal güçlerini dağıtacak ve ordusundan feragat edecek.

1541 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 113.
1542 Şebnem Oğuz-Uzuner, *Amerikan Basınında Milli Mücadele Dönemi (1918-1922)* [Doktora Tezi], 2021, s. 159.
1543 *Chateau de Vincennes*, 7 N 3211, D.2; Aktaran: Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (1919-1922)*, 1994, s. 76.
1544 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 216.

9. Mustafa Kemal, Mısır'da, Hindistan'da, Mezopotamya ve diğer yerlerde İngiliz aleyhtarı propaganda yapmaya son verecek.

10. Mustafa Kemal İtalyanlarla gizli iş çevirmeyi kesecek.

[*Foreign Office* derkenarı:] Bu, pek ciddiye alınacak bir şema değil. Bay Stern muhtemelen fazladan para kazanmak için böyle bir şeye cüret etmiş. Ya da bu bir tür hantal İtalyan tuzağıdır.[1545]

15 Ağustos 1920. Belçika'nın İstanbul'daki Orta Elçisi Marghetitch, Brüksel'deki Dışişleri Bakanı Paul Hymans'a telgraf gönderdi: *Hata büyük, Pierre Loti gibi ünlüler ve son olarak da Kont Sforza gibi devlet adamları La Tribune İtalienne önünde Türkiye'nin savunucusu oldular; biri duygusal bir mistisizmi-gizemi-, diğeri de ona en ufak bir eleştiriye karşı çıkmayı ve gerçekle yargıya varan ahlaki prensipleri ileri sürüyor. Aslına gelince değişmez yanılgı, onu yaşatan çıkarlara göre sadece görüntüyü değiştiriyor*.[1546]

Yunan işgallerinin Güney'e doğru ilerlemesi ve Köşk'ün işgal edilmesi üzerine Acıpayam'dan İtalyanlara 15 Ağustos 1920'de gönderilen bir telgrafla himayelerine girme isteği dile getirilmiştir. Bu girişimi yapan 6 kişi tutuklanmıştır. Garbî Karaağaç'ta İtalyan komutanlığından himaye talebinde bulunan 29 kişi tevkif edilerek adliyeye sevk edilmişlerdir. Aynı şekilde Karacasu kazası ve Acıbadem köyü halkı da İtalyanlardan himaye talebinde bulunmuşlardır.[1547]

Fransız Donanma Kuvvetleri İstihbarat Teşkilatından Üsteğmen Rollin rapor kaleme aldı. *İtalyanların, 7 Ağustos 1920'de Kemalistlere söz verdikleri büyük miktarda silah ve cephaneyi Antalya'ya getirdikleri, ayrıca Zonguldak, Ereğli ve Bartın'a da "Rossi" şirketi gemileriyle yine silah ve cephane göndermelerinin söz konusu olduğunu söz konusu istihbarat raporlarıyla* bildiriyor.[1548]

16 Ağustos 1920. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Koramiral John de Robeck, Hariciye Nâzırı Lord Curzon'a muhtıra gönderdi. Kadın dernekleri vasıtasıyla İtalyan-İttihadçı-Kemalist entrikası mevzubahistir:

Enver Paşa'nın eski bir yaveri Kâzım Bey'in (Orbay) karısının, Milliyetçiler'in ve İttihatçılar'ın çıkarına çevirdiği entrikalar hakkında son yıllarda Türk basınında yeralan birkaç ayrıntı, yeraltı siyasetinde Türk hanımlarına düşen önemli role dikkatleri çekiyor. Yaptığımız soruşturmalar, aynı zamanda Enver Paşa'nın kardeşi olan bu hanımın Türk Kadınlar Derneği ile bağlantısı olduğunu gösteriyor. Mayıs 1920'de kurulmuş olan bu derneğin başlıca amacı, Kızılay Derneği'nin hanım üyeleri aracılığıyla, Anadolu ile düzgün bir haberleşme sağlamaktır. Bu demeğin, Türk polisinin önceki şefi Azmi Bey tarafından Rodos'ta açılan İttihatçı Merkezi'yle (?) ilişkileri var. Azmi Bey'in karısı ise, İtalyanlar'ın yardımıyla, İstanbul ile Rodos arasında devamlı mekik dokuyor. İstanbul'daki bütün kadın kulüpleri ve demekleri bu ana demek tarafından kontrol ediliyor ve hepsi hayır kisvesi altında siyasi amaçlarla kullanılıyor.... Türk Kadınlar Derneği, Münih'te merkezlenmiş ve önceki sadrazamlardan Sait Halim Paşa'nm akrabası Prenses Nimet Muhtar'm yönetimi altındaki, Avrupa'da bulunan Türk hanımlarıyla yakın ilişki içindedir. Mektuplarla ve Roma, Lozan ve Münih arasında yapılan kişisel ziyaretlerle sürekli bir haberleşme sağlanıyor. Münih'teki merkezin, Mustafa Kemal için çalışan bir istihbarat örgütünün karargâhı olduğu iddia ediliyor. İstanbul'daki Demek her ne kadar Türk polisi tarafından dağıtılmış

1545 British Documents on Atatürk, 2, s. 262; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 191-192.

1546 DT 1916-1925, P1415-1416, CT 1916 a 1920, Marghetitch'den Dışişleri Bakanı Paul Hymans'a (Brüksel), Palais de Belgique No 324/125, İstanbul 15 Ağustos 1920; Aktaran: Halil Yılmaz, *Belçika Basını ve Diplomatik Belgelerine Göre Türk Kurtuluş Savaşı (1919-1922)*, 2016, s. 342.

1547 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 138.

1548 *Chateau de Vincennes*, 7 N 3211, D.1; Aktaran: Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (1919-1922)*, 1994, s. 76.

ise de, önde gelen üyelerin bir teki bile tutuklanmış değildir ve bu durumda bunların faaliyetinin son bulmamış olması akla yakındır.[1549]

17 Ağustos 1920. Malagodi, *17 Ağustos'ta, üçlü Anlaşma'nın imzalanmasının ardından, o anda kolonileşme rahatça düzenlenebilirmiş gibi, "Haydi çalışalım!" diye insanları isteklendirmeye çalışıyordu. Daha da anlamsız olan, Il Giornale d'Italia'nın Cenova'ya "Ereğli'den ilk gelen kömürü" kutlamasıydı. Il Messaggero ve Corriere d'Italia, daha ciddi biçimde, Ereğli kömür yataklarının da artık Ankara hükümetinin denetimi altında olduğunu, bunu izleyen bütün zorluklarla kaydetti*.[1550]

18 Ağustos 1920. Londra'daki Yunan elçiden İngiliz Hariciye Nâzırı Curzon'a nota: *M. Kemal'in bir adamı, Söke'de İtalyanlarla işbirliği yapmakta. Yeni askere alınanların yeni üniformaları İtalyanlarca sağlanmış gibi* görünüyor ve Mondros Mütarekenamesi kapsamında toplanmış silâhlar geri veriliyor.[1551]

Ankara Hükümeti ile İtalya arasındaki silah ticareti İngiltere ve Yunanistan tarafından yakından takip edilmiştir. İtalyan kaynaklarından milliyetçilere devamlı olarak askerî malzeme ve lojistik destek temin edildiğini iddia eden İngiliz raporlarına göre; 1920 başlarında Lloyd Triestino ve Societa Italiana Servizi dei Marittimi adlı İtalyan gemicilik firmalarına ait gemilerle İtalya'dan Türk milliyetçileri hesabına getirdikleri silah ve mühimmatı Söke, Antalya ve diğer limanlara çıkarıyorlardı.[1552]

Mustafa Kemal'in refakat subayı Binbaşı Siirtli Mahmud (Soydan), 11 Nisan 1933'de yayınlayacağı bir tefrikasında, bir Fransız zabitinin 18 Ağustos 1920 tarihli günlük kaydını şöyle tercüme iktibas edecektir:

18 Ağustos 1920.

Sevr muahedesine rağmen İtalya, Türkiye'yi büyük devletlerin sırasında saymaktadır. İtalya, Londra ve Paris'e sormadan, Türkiye'de, resmi bir sefaret kurdu. Padişah'a ve Sadrazam'a bunu haber verdiği zaman onlar da muvafakatierini bildirmekte hiç gecikmediler.

İtalya, Foreign Office ile Quai d'Orsay'i emrivaki karşısında bulundurmak suretiyle Türkiye'ye hoş görünmek istiyor. İtalya, müteffikleri haricinde dostluklar arıyor. İtalya tarafından, Türkiye'ye karşı, bu ıstıraplı zamanında gösterilen tatlı muamele İstanbul mahafilinin üzerinde çok iyi tesir bırakıyor. Harpten evvel de Türkiye'ye karşı çok derin sempatisi olduğu söylenen Marquis Garroni, hem Sultan'ın idaresinde olan eski Türkiye ile, hem de Mustafa Kemal'in diktatörlüğü altında bulunan yeni Türkiye ile aynı zamanda dostluk münasebatınım takviyeye çalışıyor.[1553]

19 Ağustos 1920. İstanbul matbuatından *İkdam* gazetesi: *İtalya, Osmanlı Hükümeti nezdine elçi gönderiyor*.[1554]

20 Ağustos 1920. Vincenzo Fago, Carlo Sforza'ya *el yazmalı mektup* gönderdi. *Kemalistler ve Bolşevikler arasındaki ilişkiler üzerine* mütalaalarda bulunuyor.[1555]

21 Ağustos 1920. *İngiliz, Fransız ve İtalyan yüksek komiserleri, Padişah Vahdettin'i ayrı ayrı ziyaret ederek milli hareketin bastırılmasını istediler*.[1556]

1549 FO 371/5170; Aktaran: Nur Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul*, 2008, s. 179-180.
1550 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 115.
1551 Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk,* 1975, c. 2, s. LXXIX.
1552 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 329.
1553 Mahmut Soydan, *Ankaralı'nın Defteri*, 2007, s. 65.
1554 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 181.
1555 Affari Politici (AP), 7770-sayı yok-C; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 220, dipnot 59.
1556 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 183.

Mustafa Kemal'in refakat subayı Binbaşı Siirtli Mahmud (Soydan), 11 Nisan 1933'de yayınlayacağı bir tefrikasında, bir Fransız zabitinin 21 Ağustos 1920 tarihli günlük kaydını şöyle tercüme iktibas edecektir:

> İstanbul, 21 Ağustos 1920.
>
> Sulh muahedesinin imzası münasebetiyle müttefik devletlerin fevkalade murahhasları Padişah'a mutat ziyaretlerini yapmak istediler. Teşrifat işlerinde hakim olan Hariciye Nazırı bu ziyaretlere muhteşem istikbal alaylarıyla başka bir şekil ve mana vermek istedi. Maiyet-i seniye piyadesi, resmi elbiseleriyle, kırmızı ceket ve beyaz astragan kalpaklarıyla, Fransa Fevkalade komiseri Mösyö de France'i hepsinden evvel selamladı. Saray mızıkası, Marseillaise'i çaldı. Mösyö de France, Sadrazam Damat Ferit Paşa tarafından huzura götürüldü. Mülakat bittikten sonra önde Sadrazam olduğu halde Mösyö de France çıktı. Başka bir salona girdiler. Burada Mösyö de France'a ananevi Türk kahvesi ikram edildi. Mösyö de France, fincanı ağzına götürdüğü sıradaydı ki İtalyan marşı çalınmaya başlamıştı. İtalya mümessili, ondan sonra da İngiltere mümessili, aynı merasimle kabul edildiler. İstanbul'da, parlak güneşli bir günde, Jön Türkler'in tahttan indirdikleri Kızıl Sultan ruhunun elan dolaştığı Yıldız Köşkü'nde Sevr muahedesinin imzası, işte böyle teyid edilmişti![1557]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral John de Robeck, Hariciye Nâzırı Lord Curzon'a telgraf keşide eyledi. Sadrazam Damad Ferid, Sevr'in murahhas heyetince imzalanmasının ardından Müttefiklere müracaatla, Müttefik başşehirlerine maslahatgüzar tayin etmek istemişti. Bu hususda İtalya, Nureddin Ferruh'un Roma maslahatgüzarı olarak kabul etmiştir.[1558]

İtalyanlar hem el altından Mustafa Kemal'i takviye etmekteydi hem de Padişah'a ve sadrazama Mustafa Kemal'in etkisiz hale getirilmesi yönünde baskı yapmaktaydı. İki hükümeti çarpıştırmak maksadı sezilmektedir. Diğer taraftan eldeki veriler, Kuvâ-yı İnzibâtiye'nin bir danışıklı dövüş teşkilâtı olduğuna da delâlet etmektedir. İstanbul ve çevresinden teşkil edilen silâhlı kuvvetlerin millîci tarafa geçeceği de öngörülüyordu nitekim öyle olmuştur. Mustafa Kemal, 1920 tarihli meclis gizli celsesindeki bir konuşmasında, söz konusu muvazaayı ifade etmiştir ancak daha sonra bu gerçekliği örtbas ederek, İstanbul'u hâinlikle itham edecektir. Basın/propaganda; Mustafa Kemal'in belki de en çok ve etkili surette kullandığı silâhı idi.[1559] Örneğin bir İngiliz vesikasında Sevr'i imzalamasıyla birlikte Ferid Paşa'nın halk nazarında fevkalâde *aşağılık bir duruma* düşeceği ifade edilmiştir.[1560] Sevr imza edilmediği takdirde İstanbul'un Yunan tarafından işgâl edileceği tehdidini de hatırlayalım.[1561] Sevr projesi, murahhas heyet

---

1557 Mahmut Soydan, *Ankaralı'nın Defteri*, 2007, s. 66.

1558 FO, 406/44; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 902. "Ferid Paşa Hükûmeti'nin tüm çabalarına rağmen İtilâf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında diplomatik ilişkiler yeniden tesis edilemedi. Sadece Paris, Londra ve Roma'ya gayri resmî sıfatla temsilciler gönderilebildi."

1559 Mustafa Kemal'in 9 Mayıs 1920 tarihli meclis gizli celse konuşmasından konuyla alakalı ifadeleri: "Süleyman Şefik Paşa.. iki batarya top, iki büyük mitralyoz ve üç bölük piyade olmak üzere böyle bir teşkilât ve kıymetli kuvvetlerle İzmite geldi. ..Fakat diğer taraftan bize malûmat verilmişti ki; askerleri ilk fırsatta bizim tarafa geçecekler." T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Cilt 1, s. 24. Mustafa Kemal 16-20 Ekim 1927'de Cumhuriyet Halk Fırkası kongresinde ise şu ifadeleri beyan etmiştir: "Efendiler, İzmitte de Süleyman Şefik Paşa kumandasında, hilâfet ordusu unvanını taşıyan bir hain kuvvet tahaşşüt ediyordu." Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, 1934, c. 2, s. 9.

1560 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 153.

1561 Sevr gibi bir projeyi Türklerin imza etmiş olmasını bir türlü anlayamayan Ellison'a, "bir Türk delege" şu cevabı vermiştir: "Eğer imzalamasaydık Yunanlılar İstanbul'a gireceklerdi ve biz onları ne zaman dışarı atardık Allah bilir. Önemli olan şey, antlaşmanın meclisce onaylanmayacağıdır." Ellison ise şöyle yorumlamıştır: "Yunanlıları uzakta tutmak, kan dökümünü önlemek! Belki de haklıydı." Grace Marry Ellison, *Kuva-i Millîye Ankarası*, 1973, s. 18. 11 Temmuz 1920 tarihli Spa Konferansı zabtına göre "Türklerin andlaşmayı reddetmeleri halinde, İstanbul (Constantinople)'un kendilerinden alınacağı belirtilmektedir." Osman Olcay, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, 1981, s. 597. 16 Temmuz 1920'de, Sadrazam Ferid Paşa'dan İngiliz Fevkalâde Komiseri De Robeck'e demiştir ki antlaşma imzalansa dahi, hükümet bu antlaşmayı uygulamak için yeter kuvvete sahip olmadıktan sonra, bunun bir kıymeti olmayacak: Taner Baytok, *İngiliz Belgeleriyle Sevr'den*

tarafından imza edilse dahi meclis tarafından tasdik edilmeyeceği, velev meclisce de onaylansa tatbik edil(e)meyeceği İtilâf Devletleri yetkililerince de anlaşılmıştı. Fakat mesele, nüfûz edilen Mustafa Kemal'in önünün açılmasıydı.[1562]

22 Ağustos 1920. Lucerna Konferansı içtima ediyor. *Dış politikayla ilgilenmeye az meyilli olan Giolitti, buna rağmen Lloyd George ile 22 Ağustos tarihli Lucerna Buluşması vesilesiyle bu alanda kendini bizzat göstermek istedi. İlk tartışmaların konusu, Ereğli üzerine yapılan İtalyan-Fransız Anlaşmaları oldu. Bu konuyla ilgili olarak Giolitti, Lloyd George'nin merakını ustaca atlatmayı başardı. Daha sonra Türk silahlı direnişinin lideri Mustafa Kemal hakkında konuşmaya geçildi:*

> Mr. Lloyd George: Yunan zaferleri onun büyük değerinin olmadığını göstermiştir.
>
> Sinyor Giolitti ise onun savaş malzemesinden yoksun olduğunu söyledi.
>
> Daha sonra tartışma, Boğazlar Sorunu'na kaydı. Giolitti, temelinde Nitti'nin görüşlerine dayandı ve İtalya'nın İstanbul'da bulunan bin adamına hiç bir şey katamayacağını açıkladı. Lloyd George, Sovyet tehlikesini hatırlattı. O sırada:
>
> Sinyo Giolitti, Rusların kendi memleketlerinde yapacak çok işleri olduğunu, bu nedenle Çanakkale'ye gitmeye hiç de istekli olmayacaklarını söyledi.
>
> Mr. Lloyd George, on yıllık süre zarfında durumun farklı olacağını söyledi.
>
> Sinyor Giolitti, bu nedenle meseleyi bir kez daha düşünecek zaman olduğunu söyledi.
>
> Bu da ustaca bir cevaptı. Ancak İtalyan pozisyonunda bir zayıflık vardı ve Lloyd George bundan yararlanma fırsatını kaçırmadı. Nitekim "eğer İtalya savaşmak istemiyor ise, Yunanistan'ın savaşmasına engel olmamalı" diyerek karşı çıktı. O sırada:
>
> Sinyor Giolitti, Mustafa Kemal'in hemen hemen bittiğine dikkat çekti.

Fakat Kemalistlerin tehlikeli olmaması da Yunan askeri varlığını haklı kılabilirdi. Bu nedenle sonunda Giolitti, Yunanlıların Türkiye'deki bölgelerini ileriye taşımalarını ve özellikle besbelli stratejik önem taşıyan Gelibolu yarımadasının askeri kontrolünü almalarını kabul etmek zorunda kaldı: İtilaf devletlerinin tamamına bir hizmet vermekte değiller miydi?[1563]

Başbakan Giolitti'nin, 22 Ağustos'ta görüştüğü İngiltere Başbakanı L.George'a da söylediği gibi İtalya, Anadolu'da arazi istemiyor, ekonomik ve ticarî çıkarlarını düşünüyor.[1564]

24 Ağustos 1920. Moskova'da görüşen Sovyet Rus ve TBMM temsilcileri 8 madde üzerinde mutabakata vardı. Sovyet Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin; *Ankara Hükümetine İtalya'dan askeri teçhizat satın alması için para vermeyi kabul ettiklerini de söylemiştir*.[1565]

Lozan'a, 2007, s. 135. 19 Temmuz 1920'de, Versailles'teki Türk mümessil Reşid Beyefendi'nin Hariciye Nezaretine gönderdiği telgrafa göre, Spa Konferansı âzâlarından biri; Sevr muahedenamesi imzadan istinkâf edildiği (çekinildiği) takdirde İstanbul'un Türklerden alınacağı tehdidinde bulunmuştur: Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi: Batı Cephesi (Cilt 2, Kısım 2)*, 1999, s. 519. 25 Temmuz'de ise Yunan Edirne'yi işgal edecektir: Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 114.

1562 Yunan'ın İzmir'e ihracı; İngilizlerin Merzifon'u, Samsun'u ve Kütahya'yı tahliyesi; Meclîs-i Meb'ûsân'ın dağıtılması; ölü doğduğu herkesçe bilinen Sevr'in İstanbul Hükûmetine dayatılması; Londra Konferansı daveti, dikkat çekici biçimde sürekli M. Kemal lehine netayic doğurmuştur.

1563 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 155-157. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir. Giolitti'nin parmak bastığı husus doğrudur. Müttefikler, Mustafa Kemal'i teslih edeceklerdir.

1564 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 243.

1565 Nurettin Çakıcı. (2021). *Türk Milli Mücadelesine Sovyet Rusya'dan Gelen Yardımlar (1919-1922)* [Doktora Tezi] içinde (s. 89). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Trabzon.

> Bu fikir Bekir Sami Bey tarafından önerilmiştir. İtalya'da Ankara Hükümetine kredi açılacak ve Türkler de söz konusu kredi tutarında buradan silah ve diğer askeri malzemeleri alabilecektir. Bu konunun Kafkasya yolunun açılamaması üzerine gündeme getirildiği anlaşılmaktadır. Bkz. RGASPİ, Fond: 159, Opis: 2, Delo: 57, List: 3.[1566]

25 Ağustos 1920. Hariciye Nâzırı Lord Curzon; Paris, Roma ve Tokyo büyükelçiliklerine talimatname gönderdi. Sevr'in Bâb-ı Âlî murahhas heyetince imzalanmasının ardından Sadrazam Damad Ferid, Müttefik başşehirlerine maslahatgüzar tayin etmek istemiş, bu talebe İtalya ve Fransa olumlu cevab vermişlerdi. Bu meyanda, *İngiltere de Osmanlı temsilcisinin gayrı resmî olarak maslahatgüzar seviyesinde kabul edebileceğini bildir*iyor.[1567] Curzon, Sevr'in tasdikinden evvel *İtilâf Devletlerinin gayri resmî temsilci kabul edilebileceklerini ancak büyükelçi tayin etmelerinin yanlış olacağını açıkla*maktadır.[1568]

Curzon, İtalya'nın Londra Büyükelçisi Marquis Imperiali'yle mülakat ediyor. Curzon, Bâb-ı Âlî ile resmî diplomatik ilişki kurmak noktasında İtalya'nın tavrını şaşkınlıkla karşıladığını ve *bunun İtilâf Devletleri arasındaki "işbirliği ruhuna aykırı" olduğunu belirtti*.[1569]

26 Ağustos 1920. *Türk devrimci hükümetinin doğuşu, Kemal ile İtalyan Sosyalist Partisi arasında kısa süreli bir ilişki yaratmışa benzer. Olaya ilişkin İngiliz kaynaklarındaki belgeler doğruysa, İtalyan Çalışma Bakanlığı'na benzer bir kuruluş oluşturmak için, Türk önderi bu bakanlığın yapısı ve işleyişi hakkında bilgi almak amacıyla İtalyan Sosyalist Partisi'ne başvurmayı düşünmüştü. 26 Ağustos tarihinde İtalyan Sosyalist Partisi'nin Merkez Komitesi, Türk devrimini desteklediğini, ancak o kentsoylulara özgü bakanlıkla hiçbir ilgisi olmadığını, bu yüzden konuya ilişkin bilgi veremeyeceğini (!) bildirdi. Kemal gerçekten istiyorsa, işbirlikçi sosyalistlere danışabilirdi: ama bu neye yarayacaktı ki? Üçüncü Enternasyonal'e katılmak ve işçi sınıfının artık çok yakın görünen evrensel zaferini biraz daha beklemek daha iyi olacaktı*.[1570]

Şark Kongresine katılmak üzere Bakü'ye bugün hareket etmeden evvel Enver, TBMM Reisi Mustafa Kemal'e mektub gönderdi:

> Avrupa ahvali umumiyesi pek karışıktır. Bu hususdaki mütalaatımı yazmadan evvel Avrupa Hükûmetlerinin vaziyeti hazıralarını arz edeyim. (Almanya) Sosyalistler ekseriyet ve nüfuzlarını kaybettikleri cihetle hükûmet nasyonalistlerle demokratlar elinde bulunuyor. Almanya'ya imza ettirilen şeraiti sulhiye gayri kabili icra olduğu halde her gün birer suretle dûçarı tazyik oluyor. Ve vakit kazanmak için hemen her şeyi kabul ediyorlar. Almanların beş altı ay sonra Fransızlarla harp etmeleri muhtemeldir. İtalyanlar ise Harpten pek çok zararlı çıktıkları ve bugüne kadar hemen her gün İngiliz tazyikine uğramakta oldukları gibi buhrani iktisadiyeye de bir çare bulamamasına mebni ahvali dahiliyeleri karışmış ve antant aleyhtarlığı ile iştihar eden Civliti'yi mevkii iktidara getirmeye mecbur eylemişlerdir. Dahilî ve haricî buhran münasebetiyle pek zaif kalan İtalyanlar kendilerine istinad edecek bir kuvvet arıyorlar. Ve İngiltere aleyhinde harp eden sizleri tabiî bir muavin addediyorlar. Bu vaziyetten istifade için Roma'ya bir zat gönderilir ise gerek hükûmetle ve gerek hükûmet haricindeki zevat ile münasebet tesis edilirse Anadolu için silâh vesaire tedariki pek sehîl olur.

1566 Nurettin Çakıcı, *Türk Milli Mücadelesine Sovyet Rusya'dan Gelen Yardımlar (1919-1922)*, 2021, s. 89, dipnot 474.

1567 FO, 406/44; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 903. "Ferid Paşa Hükûmeti'nin tüm çabalarına rağmen İtilâf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında diplomatik ilişkiler yeniden tesis edilemedi. Sadece Paris, Londra ve Roma'ya gayri resmî sıfatla temsilciler gönderilebildi."

1568 FO, 371/5055, E 10230; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 904.

1569 FO, 371/5278, E 11114; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 904.

1570 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 108.

> Edip Bey'in çalıştığını bilmiyorum. Macarların elyevm müfrit nasyonalist olan hükûmetleri mücadelesine devam için Almanya, Bulgaristan, Rusya, Türkiye ile akdi itilâfa ve bu suretle antant aleyhinde harekâta mütemayil olduğu aldığım bir mektuptan anlaşılıyor. Hulâsa bütün Avrupa'da İngiliz aleyhtarlığı umumî bir şekil almış ve Fransa bile İngiltere'ye karşı adem-i memnuniyetini ara sıra bazı vesilelerle izhar edegelmiş ise de Almanya'dan çekindiği cihetle İngiltere'den uzaklaşmak cesaretinde bulunamıyor. [..][1571]

27 Ağustos 1920. Britanya'nın Paris Maslahatgüzarı Henderson, Curzon'a bir başka telgraf keşide eyledi. Buna göre Fransa ikna olmuş ve Bâb-ı Âlî'nin maslahatgüzarını kabul edib İstanbul'a büyükelçi tayin eden İtalya'ya Britanya'yla beraber baskı yapmak kararı almıştır.[1572]

28 Ağustos 1920. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral John de Robeck, Hariciye Nâzırı Lord Curzon'a muhtıra gönderdi: *Almanya'dan alınacak silahların İtalya kanalıyla Anadolu'ya getirilmesi konusunda İtalya Dışişleri Bakanı Sforza ile Talat Paşa arasında anlaşmaya varılmış, milliyetçilerin görüşmeler yaptığı Banco di Sconto, 2500 eski ve 800 yeni kamyonu Selanik'ten Antalya'ya nakletmeyi üzerine almıştır.*[1573]

29 Ağustos 1920. *Kumandan Fitzmaurice İzmir'den gönderdiği bir raporda, 4.000 İtalyan tüfeğinin ve 2.500 İtalyan el bombasının 29 Ağustos'ta Söke yoluyla Ankara'ya ulaştırıldığını bildiriyordu. İstanbul'dan gelen bir başka raporda İtalyanların yalnızca silah değil, Kemalist orduya katılmak isteyen kişileri Kuşadası'ndan Denizli'ye taşıyan kamyonlar da temin ettiğini bildiriyordu. Ve belki de abartarak ekliyordu:*

> Kemal, görevlilere yayınladığı bir tamimle "her zaman onların dostu olacak olan İtalyanlara güvenmeleri" gerektiği talimatı veriyordu.[1574]

30 Ağustos 1920. Antalya Mutasarrıfı, TBMM Reisi Mustafa Kemal'in *Antalya limanı hakkında*ki telgrafını, İtalyan işgal kumandanına teslim etti. Mustafa Kemal, *ticarî mallar konusunda, diğer devletlere göstermedikleri kolaylığı İtalyan Hükümeti'ne göstermeye hazır olduklarını, hububat ve hayvan bakımından zengin olan Anadolu'daki malları İtalya ile mübadele etmeyi tercih ettiklerini* bildiriyor ve *İtalyanların Kuşadası ile Aydın demiryollarını gerçekten yapmak isteyip istemediklerini* soruyor.[1575]

31 Ağustos 1920. İstanbul'daki ABD Fevkalâde Komiseri Amiral Bristol, Washington'a telgraf gönderdi. Yunan Anadolu Seferî Kuvvetleri, Müttefikler bilhassa Britanya tarafından şu veya bu şekilde fakat nihaî olarak *torpillenmiştir*:

> Yüksek Konsey'in ve Yunanlıların isteklerinin ilk bölümü yerine gelmişti, fakat Yunan harekâtının bu başarısı gelecekteki felâketinin tohumlarını da içinde taşıyordu. Er ya da geç, Türklerin antlaşmayı imza edecekleri belliydi. Yunan askerî eylemi İtilâf Devletleri'nce durdurulmuş, fakat bu da Yunanlıları tehlikeli bir duruma sokmuştu. Bunun üzerine Yunanlılar, Konsey'in tutumuna aldırmadan, savaş cephelerini düzeltmek için sınırlı askerî eylemlerini sürdürdüler. Bu, Milliyetçiler'e son darbeyi vurmak üzere harekete geçmek için izin

---

1571 Hüseyin Cahit Yalçın, *İttihatçı Liderlerin Gizli Mektupları*, 2002, s. 43-44. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

1572 FO, 371/5278, E 11114; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 904.

1573 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 329.

1574 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 264. "Kısa bir süre sonra Ereğli ve Antalya bölgelerinde başka büyük silah satışları ve daha sonra doğrudan doğruya Mısır'dan *numerous barrels of petrol* ve *2 field guns* tedarikleri ihbar edilmiştir. Sonra Yunan kaynakları, silahların ve gönüllülerin Trabzon'a İtalyan gemileriyle geldiğini ve bir İtalyan şirketi tarafından Kemalistlere 25.000 *military mantles* tedarik edilidğni bildirmiştir. D'Annunzio'nun işgal döneminde belki Fiume de Müslüman doğusuna doğru silah trafiğine katılmıştır, her ne kadar ilgili rapor özel olarak Türkiye'den söz etmese de…"

1575 USSME, E3-30/2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 231, dipnot 35.

> istedikleri zamana kadar böyle gitti. Bu izin verilmemişti. Konsey'de, Yunan genişlemesine karşı çıkanların başında Fransızlar ve İtalyanlar geliyordu. Onlar, Anadolu'nun Yunan egemenliğine geçmesini iyi bir gözle göremezlerdi. Onların gözünde Yunanlılar, İngilizlerin kuklası olmaktan da öteye [geçmeyen?] bir şeydiler. Bunun sonucu olarak Yunan manaviyatı sarsıldı ve Yunan ordusu kendi durumunu korumakta zorluğa uğradı. Bu, biraz moral düşüklüğünden olmakla birlikte daha çok Konsey'in, kendileri için çok tehlikeli olabilecek tutumundan ileri geliyordu. Komiser [Amiral Bristol], 31 ağustos tarihli telgrafında; Yunan maneviyatı, Milliyetçiler'e karşı saldırıya geçmek konusundaki kararsızlık ve Yunanlılar ile İngiliz Yüksek Komutanı arasındaki Yunan "Yetersizliği" konusunda çıkan "anlaşmazlık"tan fena şekilde torpillenmiştir. Şimdi, ilk başarı coşkunluğu geçmiş ve Yunanlılar, kendilerinin İngilizler yararına savaştıklarını görüp anlamışa benzemektedirler. İngilizler de açıkça durumu böyle kabul ediyorlar ve "Yunanlılara, işgal ettikleri toprakların hiç birinin kendilerinde kalmayacağını" söylüyorlardı.[1576]

Fransa *Kara Kuvvetleri İstihbarat Teşkilâtı, bilhassa Antalya tarikiyle Kemalistlere ulaştırılan İtalyan silâhlarından şikâyetçi*dir.[1577]

1920 Güzü. İtalyanlar, İtalya'ya gelen Kurmay Yüzbaşı Feridun vasıtasıyla TBMM Hükümetine *ucuz fiyatla tüfek ve cephane* vermiş ve dahi *nakliyyata da emîn bir surette* başlanmıştır.[1578]

Vatikan ile Hind Hilâfet Cemiyeti temasları:

> Türk ulusalcılar ve Hindistan Müslümanları arasındaki sempati duyguları, Londra için daha çok kaygı vericidir. Bu cephede de İtalya'nın ve Vatikan'ın rolü, İngiliz hükümeti tarafından hiç de hoş karşılanmamaktadır. Nitekim *Foreign Office'*e göre İtalya, gerek kendi konsolosluk kanallarıyla, gerekse Istituto Coloniale Italiano (İtalyan Sömürgecilik Enstitüsü) ve Comitato Centrale delle Nazioni Oppresse dell'Oriente (Mazlum Doğu Ulusları Merkez Komitesi) gibi kuruluşlar vasıtasıyla iki hareket arasında düzenli iletişim sağlıyordu.
>
> 1920 Ağustos, Eylül ve Ekim aylarına ait değişik telgraf ve raporlar, Hint Müslüman lider Muhammet Ali'nin Roma ziyareti sırasında Giolitti, Sforza, XV. Benedetto, İtalyan sosyalistler ve Türk ihtilalci unsurlar ile görüşlerini yansıtıyor. XV. Benedetto da Muhammet Ali'ye Türklerin Hıristiyanlara gösterdiği hoşgörüye ilişkin geniş bilgilere sahip olduğunu söylemiş olmalıdır.[1579]

Eylül 1920 bidayeti. Vincenzo Fago, tekrardan Ankara'ya avdet etti. *İngiliz kaynakları, Eylül'de tekrar Ankara'ya gelen "İtalyan ajanı" Fago'nun amacının; "Mustafa Kemal Paşa ile İstanbul yönetiminin arasını bulmak" olduğunu ileri sürmüşlerdir*.[1580]

TBMM Hükümeti subayları, İtalyanlardan askerî malzeme satın alıyor: *Eylül 1920 başlarında Albay Kazım Bey ve 5 subay, sivil kıyafetli olarak Antalya'ya gelmişlerdir. Misraki ve Alhadeff* isimli levazım tedarik edenlerle kumaş, battaniye, ayakkabı ve benzin almak için anlaşmışlardır*.[1581]

[1576] Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, 1972, s. 286-287. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

[1577] *Ministere des Affaires Etrangeres*, P 11203, "Rapport hebdomadaire", 31 Août 1920, p. 4; Aktaran: Maxime Gauin, *The Relations Between the French Republic and the Armenian Committees, from 1918 to 1923* [Doctoral thesis], 2020, p. 203, fn. 994.

[1578] Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 3, s. 179.

[1579] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 193.

[1580] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 228.

* "Rodos Musevilerinden ve İtalyan tebaası olan Saloman Alhadeff, 40 milyon Liret sermayesi bulunan şirketiyle gübre satışı, buğday, un, kumaş, boncuk ve hırdavat ticareti yapıyordu." (Çelebi, 2002, s. 336).

[1581] ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1653-7759; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Dönemide Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 316. Misraki ve Alhadeff, ikisi de Yahudi soyisimleridir. Ayrıca, Antalya'da "askerî levazım ve hayvan ihracatı Ditta Nocera Saverio tarafından yapıl"ıyordu (Çelebi, 2002, s. 336). "Senyor Misrachi'nin Markiz Salvago Raggi ile Türk şahsiyetler ve sağlanmış barış şartlarında bunlarla ticari işlerin incelenmesi hakkında sohbetleri." APOEDG, P. 207, F. 20; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 90, dipnot 18.

1 Eylül 1920. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiserliği, Londra'ya Hariciye Nezâretine telgraf gönderdi. Bâb-ı Âlî, Nureddin Ferruh'u Roma maslahatgüzarı tayin etmiştir.[1582]

2 Eylül 1920. *İngilizlerin* Ali Fethi'ye (Okyar) *karşı ayrıcalı muamele etmeleri, öteki sürgünlere tanıdıkları kısıtlı hakları bile ondan esirgemeleri karşısında eşi, İtalyan Yüksek Komiserliğine başvurdu. 2 Eylül 1920 günü Londra'daki İtalyan Büyükelçisi Marki İmperiali, Lord Curzon'a bir nota verdi. "Trablus'ta İtalya'ya karşı davranışı nedeniyle, onun lehine İngiliz makamlarınca bazı yumuşatıcı tedbirler alınmasından İtalya Hükümeti memnun kalacaktır" dedi. İtalyanlara karşı savaşmış olan bu eski Türk subayının, Trablus'ta İtalya'yı nasıl memnun bıraktığını anlamak biraz güçtür*.[1583]

3 Eylül 1920. Britanya Hariciye Nâzırı Lord Curzon, Roma'daki Büyükelçi Sör Buchanan'a ve İstanbul'daki Fevkalâde Komiseri Amiral John de Robeck'e telgraf gönderdi. 14 Ağustos 1920 tarihli İngiliz raporunda bahsedilen Mustafa Kemal'in hususî misyon heyeti tekrar mevzu ediliyor. Sabık İngiliz ajanı Rumen François Stern, mezkûr *misyondan hiçbir şekilde haberdar olmaması gerekenlerin özellikle İtalyanlar olduğunu, bundan dolayı İsviçre'de bulunan Suphi'nin İtalya'dan geçmemesini; diğer taraftan o zaman Malta'da tutuklu bulunan Celâl Nuri ve Fethi'nin de misyona katılmalarını talep ediyor. Bütün bu operasyonun iki önemli ulusalcı şahsiyetin serbest bırakılması, ya da en azından İngilizler ve Kemalistler arasında her türlü anlaşma girişimini raydan çıkarmak için bir İtalyan tuzağı olduğu şüphesi ortaya çıkıyor*.[1584]

Antalya'da bulunan İtalyan Peder Don Giuseppe Capra, Mustafa Kemal'e mektub gönderdi:

> Beni kabul ettiğiniz için teşekkür ederim. Ama sizin yetkililerinizin bir ay boyunca bana reva gördüğü muameleyi ve eziyeti bütün gücümle protesto ediyorum. Bunlar bana 2.000 liralık bir zarara mal oldu. Bu bedeli Antalya'daki İtalyan yönetim eliyle iade etmenizi rica ediyorum. Size şunu söylememe izin verin:
>
> Eğer beni Antalya'da iner inmez kabul etmiş olsa idini, Yunanlılar Beneza'ya [*Bursa'ya?*] kadar ile ilerleyememiş, hatta geri püskürtülmüş olacaklardı. Size zamanında anlatamadığım şeyler aslında hayatî önem taşıyorlardı. Ben sizin için göreve hazırken, siz bana engel oldunuz. Tutuklandım, engellendim, tutsak kamplarına gönderilmekle tehdit edildim, zaman kaybı nedeniyle maddi zarara uğradım, (özellikle de) sağlığımdan oldum. Perişan olup bir düşman gibi aşağılandım. Eğer İtalya'da iyi tutulan ve özgürce yaşayan Türklere bana davranıldığı gibi davranılmış olsaydı, sizin davanızı savunmak yerine gördüklerimi, çektiklerimi anlatsaydım neler olurdu acaba?
>
> Ben her zaman Türklerin dostu olacağım ve Türkiye'nin özgürlüğünü savunacağım. Ancak Afyon Mutasarrıfı'nı görevden almanızı, cezalandırmanızı, zararımın karşılanmasını diliyorum.
>
> Saygılarımla,[1585]

1582 FO, 371/5278, E 10204; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 903.

1583 F.O. 371/5090/E. 10856. İtalya Büyükelçiliğinden Foreign Office'e. Nota. Londra, 2.9.1920, No. 1789; Aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Malta Sürgünleri*, 1985, s. 292. Ali Fethi'nin gazetesi *Minber*de neşredilen 30 Kasım 1918 tarihli röportajından ilginç bir kısım: "Firarilerin Ali Kemal Bey'in murat eylediği manada yar-ı kadimleri [eski dostları] değilim. Firarilerden Enver, Cemal, Talat ile Meşrutiyet'in istihsali gibi mukaddes gayeler için bundan on sene evvel teşrik-i mesai [işbirliği] etmiştim. Sonradan bu zevatın millet nazarında adlarını kötüye çıkaran icraatlarına hiçbir suretle katılmadığım gibi, ... mücadeleye atılan bendim. Bu zevat içinde memlekete en muzır bir unsur olarak keşfeylediğim Enver'e karşı mücadelem ise bundan pek kadimdir [eskidir] ve Trablusgarp Muharebesi'ne müsadiftir [rastlar]." Emel Akal, *Milli Mücadelenin Başlangıcında Mustafa Kemal, İttihat Terakki ve Bolşevizm*, 2018, s. 148. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

1584 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 193.

1585 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 229. "İtalya'nın şansına, bu mektup Antalya'daki İtalyan Sansür Ofisi'nde açılmış ve Faralli'ye sunulmuştur. Buradan Maissa'ya sunulmuş ya da

İspanyol *El Globo* gazetesi yazıyor: *Yunan orduları, Uşak'ı savunan dört piyade ve topçu alayını, geri çekildikleri sırada mağlup etmiştir. Savaşın ardından 13 top, 90 at, 4 lokomotif ve yüz kadar vagon Yunanlılar tarafından ele geçirilmişti*r. *Uşak'tan yola çıkan cephane yüklü bir tren de Yunan topçuları tarafından imha edilmiştir. Uşak havaalanında düşerek yanmakta olan bir uçak bulunuyordu ve havacılıkla ilgili pek çok malzeme de Yunanlıların eline geçmiştir*.[1586]

4 Eylül 1920. *TBMM Hükümeti'nin ilk Roma temsilcisi Cami Bey, görev yerine gitmek üzere Ankara'dan ayrıldı. Mustafa Kemal'in Kont Sforza'ya 8 (!) tarihli bir mektubunu da götüren İçişleri eski Bakanı Cami Bey, Roma'ya 3 Aralık'ta varacak*.[1587]

Ferrante, Sforza'ya mektub gönderdi. *Bu mektubunda Konsolos, artık D'Arici'nin şahsına saldırmaktan kaçınıyor, hatta adını bile kullanmıyor, ancak çeşitli denizcilik şirketleri temsilciliklerinin daha fazla tek bir işlemcinin elinde olmaması yönünde bir öneri getiriyor. Aksi halde bu durumdan ileri gelen yersiz güvenin Antalya tüccarlarının yönlerini başka ülkelerin şirketlerine doğru değiştirmesine kadar götüreceğini dile getiriyor*.[1588]

5 Eylül 1920. *İtalyan Başbakanı M. Giolitti adına Dışişleri Bakanlığı Siyasî Daire Şefi, Galip Kemalî Bey ile görüşerek İtalyan yönetiminin siyasî bağımsızlığa sahip güçlü bir Türkiye'den yana olduğunu söyledi*.[1589]

İngiliz raporunda, 5 Eylül tarihinde Galip Kemalî'nin Mustafa Kemal'e yazdığı farz edilen ve Arnavut ajan Vlora tarafından Ankara'ya iletilen bir yazının çevirisi veriliyordu. Aynı rapor, ironik bir biçimde şöyle devam ediyor:

> Sevr Anlaşması resmen onaylanmadan önce Konstantinopolis'e bir büyükelçi tayin edilmiştir. Diplomatik geleneklerin aksine bu makama getirilen kişi, savaştan önce de bu mevkide bulunmuş ve sonra da -bilginiz olduğu üzere- İtalyan işadamı ve sanatçılar aracılığıyla Anadolu'daki güçlere en kritik zamanlarda materyal sağlamış olan [alıcı tarafından kalemle çizilmiş ve şu not yazılmıştır: "bundan daha fazlasını yaptılar] Marki Garoni'dir. Bu ve benzeri gerçekler, arzuların samimiyeti konusunda kuşku uyandıran kanıtlardır.

Bu raporu tartışarak Roma intelligence'sı [istihbarat servisi] *"siyasi zeminde bu belgenin gerçeğe benzediğini, İtalyan amaçları üzerine artık bilinen şeylerden bahsettiğini, fakat yine de önemli olduğunu" yazmıştır. Rapor önemliydi, çünkü şunları ortaya koyuyordu: a) Galip Kemalî, Mustafa Kemal ile doğrudan temasta bulunmaktadır, b) İtalya'daki Türklerin gerçek lideridir, c) diplomatik ilişkiler yeniden başlatıldığında İstanbul'a elçi olarak dönmek üzere olan Garroni, iki Türk hükümeti arasında ve Türkiye ile İtilaf devletleri arasında arabuluculuk yapması için görevlendirilmiştir. Tilley ise Atina'dan Foreign Office'e şunları yazmıştır:*

> Eğer bu hikâye gerçekse, bunun çok önemli şeyleri ortaya çıkardığını siz de kabul ediyor olmalısınız. (10 Aralık 1920)[1590]

6 Eylül 1920. Britanya'nın Roma Büyükelçisi Sör G. Buchanan, Hariciye Nâzırı Lord Curzon'a telgraf gönderdi. Buna göre *Fransızlar ve İngilizler başkentlerinde Osmanlı Devleti'nin resmî temsilci*

---

gönderilmiştir. Maissa da Rodos'tan gönderilmesini yasakladığı mektubu Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş ya da göndertmiştir. Burada Sforza mektubu üç ünlem işaretiyle yorumlamıştır."

1586 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 317. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

1587 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 199.

1588 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 175.

1589 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 200.

1590 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 189-190.

*bulundurmasına izin vermezken İtalyan Dışişleri Bakanlığı Osmanlı Hükûmeti'nin maslahatgüzar seviyesinde temsilci bulundurmasında sakınca olmadığını açıkla*mıştır.[1591]

Buchanan, Curzon'a bir başka telgraf daha gönderdi. Belirttiğine göre *İtalyan Hükûmeti'nin diğer bir politikası da egemenlik hakkı sınırlanan Padişah'ın, Halife olarak dini otoritesinin sürdürmesi*dir.[1592]

İtalya Dışişleri Bakanlığı siyasî şube müdürü, Roma'daki TBMM Hükümeti gayr-ı resmî mümessili Söylemezoğlu Galip Kemalî'yi Başvekil Giovanni Giolitti namına ziyaret etti. İtalya *Yakın Doğu'da güçlü bir Türkiye görmeyi* arzuluyor.[1593]

7 Eylül 1920. Lord Curzon, Roma Büyükelçisi Sör G. Buchanan'a cevabî telgraf keşide eyledi. Bâb-ı Âlî mümessili Nureddin Ferruh'un Roma maslahatgüzarı kabul edilmesi zımnında *İngiltere, maslahatgüzarlığın resmî ilişkilerin yeniden başlaması anlamına geldiğini vurgulayarak İtalya'yı* ikaz ediyor.[1594]

İstanbul'daki ABD Fevkalâde Komiseri Amiral Bristol, Washington'a telgraf gönderdi: *Fransız ve İtalyanların Anadolu'da Yunanlıların kesin askerî eylemlere girişmesine etkili bir biçimde karşı çıkmaları her gün daha açık olarak görülüyordu. Gerçek şu ki; ne Fransa, ne de İtalya politik ve ekonomik nedenlerle Kemalist hareketinin bütünüyle yok edilmesi taraflısıydılar*. Bristol'un işittiğine göre *Ankara'yı arkadan vurmak üzere Yunan kuvvetlerinin Türkiye'nin Karadeniz kıyılarına çıkarılması için düşünülen ikinci bir plana Fransızlar ve İtalyanlar karşı çıkmışlar, İngilizler de bunu onaylamışlardır. İngilizler sonuç alacak herhangi bir eylemin yapılamaması ve Yunan hatları arasındaki bağın uzaması karşısında onları destekleme konusunda günden güne daha isteksiz ve soğuk davranıyorlardı ve güvenleri hızla kaybolmaktaydı. Onlar, geleneksel bekleme oyununu yeniden oynuyorlar ve Yunanlılar Anadolu'da kendi durumlarını korumakta başarısız kalırlarsa, onları kusurlu bulmuş görülmekten, suçlamaktan çekiniyorlardı*.[1595]

8 Eylül 1920. *Mustafa Kemal, Cami* [Baykurt] *Bey'in Roma temsilciliğine atanması vesilesi ile, İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza'ya bir mektup göndererek onun Türkiye'ye karşı iyi duygularını övdü; Cami Bey'in iyi ilişkileri güçlendireceğine olan inancını belirtti*.[1596] TBMM Hükümetinin Roma mümessilliği, yurtdışında açtığı resmî ilk mümessilliğidir.

> Azizim Kont; Câmi Bey'in TBMM'nin İtalya temsilcisi olarak gönderilmesi, İstanbul'da bulunduğumuz sıradaki eski iyi ilişkilerimizi hatırlamam için hoş bir fırsat oldu. Gerek Dışişleri Bakanlığı müsteşarlığınız sırasında gerek şimdiki bakanlığınız sırasında dünya meselesinin çözümünde yurdumuzun dâvasını pek asil duygularla savunmuş olmanızdan dolayı çok duygulandığıma sizi temin etmek isterim. Güzel ülkenizde gelişen halkların hakkı prensipleriyle sıkı sıkıya bağlı olan İtalya ve Kont Sforza hâtırası Türk halkının ruhunda canlı kalacaktır. Milletlerimiz arasında zaten var olan derin sempati bağlarını Câmi Bey'in güçlendirmeye çalışacağına derinden inanarak, Câmi Bey'in size sözlü olarak da ileteceği büyük hayranlık ve derin minnettarlık duygularımı hararetle ifade ederim.[1597]

1591 FO, 371/5278, E 10985; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 903.

1592 FO, 371/5278, E 11041; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 904.

1593 Salâhi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, 1995, s. 119.

1594 FO, 371/5278, E 10985; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 903.

1595 Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, 1972, s. 287.

1596 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 204.

1597 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 234-235. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

Mevlüt Çelebi: *Mustafa Kemal Paşa'nın Roma'ya temsilci olarak Câmi Bey'i göndermiş olması, İtalyanlarla ilişkilere büyük önem verdiğini göstermektedir. Hatırlanacağı gibi, Mütareke İstanbul'unda İtalyanlarla ve özellikle Sforza ile Câmi Bey arasında çok iyi ilişkiler kurulmuştu. Mustafa Kemal Paşa, İtalyanlara yakınlığı bilinen birisini İtalya temsilcisi olarak seçerek -aynı durum daha sonra Roma temsilcisi olarak gönderilecek olan Celâleddin Arif Bey'in seçiminde de geçerlidir- ilişkilerin daha sağlam bir zeminde yürütülmesini sağlamıştır*.[1598]

***

İstitrad: Câmi'nin ve Celâleddin Arif'in "İtalyanperver" olmaklıklarından başka iki adet ortak özellikleri daha bulunuyor. İkisinin de varolmaları lazım gelen evrak-ı metrukeleri neşredilmiş değildir. İkisi de Mustafa Kemal'in askerî müstebid yönetimine aleyhtardır. Hatta öyle ki Anayasa Profesörü Celâleddin Arif'in hiçbir resmî arşivde sicil dosyası yoktur.[1599] Mezkûr zevatın evrak-ı metrukeleri (zaten CHP Tek-Parti terör devrinde Mustafa Kemal'in hoşuna gitmeyen evraklar imha ediliyordu) herhangi bir ayıklamaya, sansüre gidilmeksizin dürüstçe yayınlandıkları takdirde, İtalya ricali ile Mustafa Kemal temaslarının meçhul mühim cihetleri tenvir edileceklerdir.

***

İstanbul'daki Amerikan Fevkalâde Komiseri Amiral Bristol, Washington'a muhtıra gönderdi:

> Yunan kuvvetlerinin, Anadolu Türk Milliyetçilerine karşı sonuç alıcı eyleme girişmesine, Fransız ve İtalyanlar etkin biçimde karşı çıkıyorlar. Öyle görülüyor ki Fransız ve İtalyanlar siyasal ve ekonomik nedenlerle Kemal akımının tümden ortadan kalkmasını istemiyorlar, ayrıca bu akıma Rus Bolşevik yardımı tehlikesi de uzak bir olasılık haline gelmiştir. Karadeniz kıyılarına asker çıkarıp Ankara'ya geriden yaklaşmak konusundaki planın ikinci defa bir yana bırakıldığı haber alınmıştır. Yunan hatlarını içeriye doğru genişletmek için kararlı davranışların bulunmayışı, İngilizlerin kendi siyasal amaçları için desteklediklerini Yunanlılar konusunda ağırdan aldıkları ve güvenlerini yitirdiklerini göstermektedir. İngilizler, sonradan, Yunanlıların başını belaya soktukları suçlaması olmasın diye, her zamanki bekleme oyununa girişmişlerdir. Böylece Sevres Anlaşmasının uygulanması gecikmiştir. Ayrıca Türkiye'de Müttefiklerin birbirlerine kıskançlık duymaları tehlikesi belirmiştir. Onların ortak görüşüne göre, durumu ancak Kemal'in kuvvetlerinin çökmesi kurtarabilir. Bu da olabilir ama, hemen olması kolay değildir. Anadolu'da önemi olmayan bireysel gerilla savaşı sürüp gitmektedir, ancak sonuç tüfeklerden çok politikayla alınacaktır. Basın haberleri tarafların propagandasıyla doludur.
>
> Bu arada Yunanlılar, Milliyetçilerin boşalttığı Eskişehir ve Afyonkarahisar'a doğru yorgun argın ilerlemektedir. Milliyetçiler ayrıca İzmit bölgesinden çekilmiş ve bildirildiğine göre Bilecik çevresinde Bursa cephesinde yığınak yapmışlardır.[1600]

8 Eylül 1920 gecesi bir kaç Yunan askeri İtalyan bölgesine geçmiştir. Yunan Komutan ve Yüksek Komiser bunun "suçlu Türkleri yakalamak için yapıldığını" açıklamışlardır. Sınır bölgesindeki karakolların komutanı olan İtalyan Yüzbaşı ile Yunan Binbaşı arasında görüşmeler yapılmıştır. Yunanlı komutan Türklerin kendi bölgelerinde tutuklandığını söylemiştir. Daha sonra Yunanlıların yakalamaya çalıştığı iki Türkün İtalyan bölgesindeki hapishaneden kaçıp Yunanlılara zarar verdiği için bölge sınırının aşıldığı

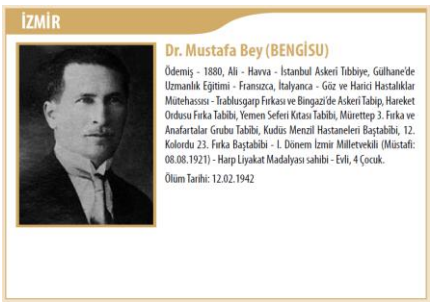
1598 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 235.

1599 Erdal Yılmaz. (2012). *Abdülkâdir Câmi Baykurt'un Hayatı, Siyasî Faaliyetleri ve Düşünce Yapısı (1877-1949)* [Yüksek Lisans Tezi] içinde (s. 2-3, 179). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul. Mustafa Kemal'in tarih tahrif etme aracı *Nutuk* 1927'de neşredilince, hakkındaki suçlamalara karşı 1929'da hatırat kaleme almaya başlayan Celâleddin Arif, 18 Ocak 1930'da vefat etmiştir: Haluk Selvi. (1994). *Büyük Millet Meclisi'nde Celâleddin Arif Bey (1875-1930)* [Yüksek Lisans Tezi] içinde (s. IV, s. 145). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Erzurum.

1600 Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, 2011, s. 95-96.

söylenmiştir. Bu tip olayların tekrarlanmaması konusunda iki ülke yetkilileri arasında mutabakata varılmıştır.[1601]

İngiliz kaynaklarına göre Mustafa Kemal Paşa, 8 Eylül 1920'de Antalya'ya giderek İtalyanlarla görüşen Binbaşı Aşir Bey'in daveti üzerine Antalya'ya gelmiş ve oradan bir İtalyan gemisiyle Rodos'a geçerek, üç gün kalmış ve İtalyan temsilcilerle görüşmüştür.[1603] Bizce, Rodos'a askerî istihbarat umuru için mahremane gönderilen mezkûr kişi, Mustafa Kemal'in hususî mümessili İzmir mebusu İttihadçı Doktor Mustafa Bengisu'dur.*

İZMİR

Dr. Mustafa Bey (BENGİSU)

Ödemiş - 1880, Ali - Havva - İstanbul Askerî Tıbbiye, Gülhane'de Uzmanlık Eğitimi - Fransızca, İtalyanca - Göz ve Harici Hastalıklar Mütehassısı - Trablusgarp Fırkası ve Bingazi'de Askerî Tabip, Hareket Ordusu Fırka Tabibi, Yemen Seferi Kıtası Tabibi, Mürettep 3. Fırka ve Anafartalar Grubu Tabibi, Kudüs Menzil Hastaneleri Baştabibi, 12. Kolordu 23. Fırka Baştabibi - I. Dönem İzmir Milletvekili (Müstafi: 08.08.1921) - Harp Liyakat Madalyası sahibi - Evli, 4 Çocuk.

Ölüm Tarihi: 12.02.1942

Fotoğraf. Doktor Mustafa Bengisu Hakkında Bilgi Fişi.[1602]

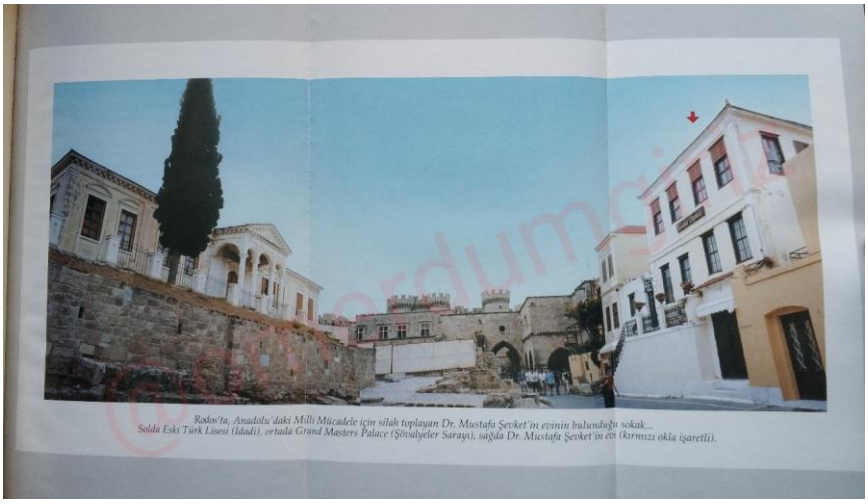
1601 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1657-7765; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 190.

1602 TBMM Albümü, 2010, c. 1, s. 36.

1603 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 235, dipnot 48. Mustafa Kemal'in bizzat Rodos'a gittiği doğru bir istihbarat değildir zira örneğin 8 Eylül 1920 tarihli TBMM içtimaının ikinci celsesi bizzat Mustafa Kemal riyasetinde inikad etmiştir: T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, 8 Eylül 1336, c. 4, s. 10. 9 Eylül'deki TBMM içtimaının ikinci celsesi de Mustafa Kemal tarafından idare edilmiştir: T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, 9 Eylül 1336, c. 4, s. 37. Binaenaleyh Mustafa Kemal 8 ve 9 Eylül'de kesinlikle Ankara'daydı. Fakat Mustafa Kemal'in hususî bir mümessilini Rodos'a izam etmekliği, makuldür. Nitekim 15 Eylül tarihli İtalyan devlet belgesinde belitileceği üzere Cami Baykurt Antalya'da İtalyan işgal kumandanı Albay De Bisogno'yla görüşmüş ve hususî bir temsilcinin görevlendirildiğinden bahsetmiştir.

* "1880' (1296) de İzmir'in Ödemiş İlçesinde doğdu. **Kasap Koca Ali Efendi'**nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini ödemiş ve İzmir'de tamamladıktan sonra İstanbul'a gelerek Askerî Tıbbiye Mektebine girdi. 1903'te Tabip Yüzbaşı rütbesiyle mezun olarak Gülhane'deki uzmanlık eğitimini müteakip 1905'te Trablusgarp Fırkasına atandı. Bir süre sonra Bingazi'ye nakledildi. 1908'de Meşrutiyetin ilanıyla İstanbul'a döndü. 1909'da Hareket Ordusu Fırka Tabipliğinde görevlendirildi. 1910'da Yemen Seferi Kıtası Tabipliğiyle Yemen'e gitti. 1913'te Balkan Savaşının sonuna doğru Kırklareli'ndeki askerî birliklerde görev yaptı. 1914'teki Genel Seferberlikte Mürettep 3 üncü Fırka ile Çanakkale Muharebelerine katıldı. 1915'te Anafartalar Grubunda görevli iken Binbaşılığa yükseltildi. Ve savaştaki gayret ve fedakârlığından madalya ile ödüllendirildi. 1916'da Fırkasıyla birlikte Suriye'ye 4 üncü Ordu emrine gönderildi. 2 nci Kanal seferinden sonra Kudüs Menzil Hastaneleri Baştabipliğine atandı. 1917'de XII nci Kolordu'ya bağlı 23 üncü Fırka Başhekimliğine getirildi. 1919'da Ordu'dan istifa ederek memleketine döndü. İzmir'in işgali üzerine yörede teşkil edilen ulusal kuvvetlere katıldı. Alaşehir'de kurduğu hastanede cephede yaralananların tedavisiyle meşgul oldu. TBMM'nin I inci Dönemine İzmirden Milletvekili seçildi. (**TBMM Arşivinde, Meclise katıldığına dair bir kayıt mevcut değilse de 17 Ağustos 1921 tarihli Kararla, izninin bitiminden itibaren üç hafta uzatılmasından, hâl tercümesinde belirttiği gibi seçiminden sonra Meclise katıldığı ancak kısa bir süre sonra izinle ayrıldığı anlaşılmaktadır.*) 25 Nisan 1920 tarihli seçim tutanağı 15 Mayıs'ta Genel Kurul'da kabul edildi. Bir süre sonra izinli olarak Meclisten ayrıldı. Ancak izin süresini beş ay beş gün geçirmesi üzerine Başkanlık Divanının önerisiyle 8 Ağustos 1921'de Milletvekilliğinden istifa etmiş sayılmasına Genel Kurulca karar verildi. Rodos'ta izinli bulunduğu sırada Askerî İstihbarat ile meşgul olduğu ve ayrıca Ankara ile Avrupa arasında temas ve haberleşme görevinin yaptığını savundu ise de kendisinin bu konularda hiçbir makam tarafından görevlendirilmediği, Rodos'ta bulunduğu sırada Müdafaayı Milliye Vekâletiyle İstihbarat Umum Müdürlüğünün bazı işlerine aracılık ettiği geçen yazışmalardan anlaşılmakla beraber, bunun izninin son bulduğu 1 Mart 1921 tarihinden önceki tarihlerde olduğu tespit edilmekle savunması dikkate alınmadı.
1935'te Ödemiş Belediye Başkam iken V inci Dönemde Çanakkale'den, VI ncı Dönemde İzmir'den tekrar Milletvekili seçildi. 12 Şubat 1942'de Çanakkale'de öldü. Evli olup altı çocuk babası idi. Fransızca bildiği kısa hâl tercümesinde yazılıdır." Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve T.B.M.M. Dönemi 1919-1923*, 1994, c. 3, s. 525-526. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

1918-1922 zaman zarfındaki İtalya-Türkiye siyasî ilişkilerini, Fabio L. Grassi ve Mevlüt Çelebi mesaileri kısmen izah edebiliyorlar. Örneğin mahremane temasları yürüten aktörlerin (faillerin) evrak-ı metrukeleri yani mahallî (mikro) tarih yazımı, fevkalâde ihmal edilegelmektedir. Misal, İttihadçı Dr. Mustafa Bengisu hakkında bir monografi kaleme alınmadıkça, İtalya-Türkiye arasındaki silâh kaçakçılığının* derinlikleri ve tezahürleri tetkik edilmemiş binaenaleyh küllî (makro) tarih yazımı da kaide belirleyici mühim bir istisnaî** vakıaya ihmalkâr olacaktır.

Fotoğraf. Kaya Bengisu, *Koca Doktor Mustafa Bengisu*, 2006, s. 32-33.

9 Eylül 1920. *Osmanlı hükümeti, o dönem İspanya'da maslahatgüzar olarak bulunan Nureddin Bey'i Roma'ya aynı görevle atadı. Nureddin, tam anlamıyla İtalyanların boş hayallerini besleyen o sahte milliyetçilerden biriydi. İspanya-San Sebastian'da kendisiyle görüşmeye gelen İtalyan Konsolosu'nun verdiği rapora göre, Nureddin'in düşünceleri şöyleydi*: *"Milliyetçi olan şimdiki hükümet, İtalya'nın öğütlerine olabildiğince çok önem vermeye hazır [...] İtalya'nın getireceği yumuşama ve boyun eğme önerilerini dinleme konusunda milliyetçilerin ne denli iyi niyetli olduklarını defalarca vurguladı [...] Ayrıca [...] ona kalırsa, Türklerle Ruslar arasındaki somut nefreti hiçbir anlaşmanın yok edemeyeceğini söyledi."*[1604]

Fransa *Kara Kuvvetleri İstihbarat Teşkilâtı, bilhassa Antalya tarikiyle Kemalistlere ulaştırılan İtalyan silâhlarından şikâyetçi*dir.[1605]

---

* *Documents on British Foreign Policy* ve *British Documents on Atatürk* derlemeleri; "İtalyan silah kaçakçılığı gibi, İtalyan belgelerinin (ne hikmetse) kaçamak davrandığı özel sorunları olabildiğince geniş biçimde izleme olanağı verirler." Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 233. "Yunan tarafından ise, en azından Venizelos hakkındaki üç eserden söz edilmelidir. Alastos eleştirel yaşamöyküsünde daha çok, Kemalistlere silah sağladığı için, İtalya'ya çatar." (Grassi, 2001, s. 239).

** "Kriz ânının istisnai varlığı, onun belirleyici karakterini ortadan kaldırmaz, aksine ispatlar. [..] İstisnai durumun özellikle belirleyici ve her şeyin özünü ortaya çıkaran bir önemi olduğu söylenebilir." Carl Schmitt, *Siyasal Kavramı*, 2012, s. 65.

1604 İspanya San Sebastiyan'daki İtalyan Elçi Brichanteau'nın İtalya Hariciye Nezâretine 9 Eylül 1920 tarihli raporu; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 129.

1605 *Ministere des Affaires Etrangeres*, P 11203, "Rapport hebdomadaire", 9 septembre, p. 10, SHD, 4 H 58, dossier 2; Aktaran: Maxime Gauin, *The Relations Between the French Republic and the Armenian Committees, from 1918 to 1923* [Doctoral thesis], 2020, p. 203, fn. 994.

11 Eylül 1920. İtalyan İşgal Kuvvetleri, *Ankara Hükümeti'ne bağlı organların kendi bölgelerinde çalışmalarına müdahale etmemişlerdir. Bunlardan birisi olan ve 11 Eylül 1920'de çıkarılan "Firariler Hakkında Kanun" ile kurulan İstiklâl Mahkemeleri, Antalya ve Muğla'da rahatlıkla çalışabilmişlerdir*.[1606]

11 Eylül'de İngiliz hükümeti resmi olmayan Osmanlı görevlilerini maslahatgüzar olarak tanımadan önce İtalyan hükümetini biraz daha beklemeye çağırdı. Garroni'nin büyükelçiliği konusunda kesin kararlı olan Sforza, bu noktada daha esnek davrandı: böylece İtalya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki diplomatik ilişkilerde garip bir dengesizlik yaratıldı.[1607]

12 Eylül 1920. Sforza, Fago misyonunu gizlemeye çalışıyor: *Sforza sadece İngilizlerin karşısında değil, büyük bir olasılıkla ne misyonun organizasyonunda ne de bu misyonun yürütücüsünün seçiminde rol almadıkları için gücenmiş olabilecek bazı İtalyan diplomatik ve askeri çevreler karşısında da gizleme sanatını icra etmeye devam ediyordu. 12 Eylül tarihinde el yazısıyla yazılmış bir notu, girişimin önemini askerlerin karşısında mümkün olduğu kadar azaltmaya çalıştığını gösteriyor. Bu davranışı tam olarak İngiliz hükümetinin önünde de aynı derecede göstermiştir*.[1608]

İspanyol *La Libertad* ve *El Imparcial* nam gazeteler yazıyorlar. *9 Eylül'de müttefik polisi, İstanbul'da büyük bir tahkikat gerçekleştirmiş ve bazı önemli kişileri tutuklamıştır. Habere göre, şafak vaktinde Türkiye'nin veliaht şehzadesi, otomobil ve kamyonlarla taşınan pek çok taraftarı ile birlikte Anadolu'ya kaçmaya çalışırken tutuklanmıştır. Veliaht şehzade, Sevr'de imzalanan antlaşmaya karşı çıkarak, Anadolu'da Türk milliyetçileri ile birleşmek ve müttefiklere karşı savaşı üstlenmek niyetindeydi. Müttefik işgal yetkililerinin karşısına çıkarılan veliaht şehzade, bir daha İstanbul'dan veya saraydan çıkmaya çalışmayacağına dair şerefi üzerine yemin etmiştir. Kamuoyu ve Osmanlı basını şehzadenin davranışını ayıplamıştır*.[1609]

13 Eylül 1920. *Yunanistan Dışişleri Bakanı, 13 Eylül'de görüştüğü İtalya'nın Atina temsilcisi Montagna'ya, askerlerinin bir daha İtalyan bölgesine geçmeyecekleri konusunda garanti vermiştir*.[1610]

Harekat-ı Milliyeci Himmetzade Hüsnü yazıyor: *13 Eylül 336 (920) Pazartesi: İtalya'da Sovyet idaresinin ilân edildiği haber alındı*.[1611]

İspanyol *La Accion* gazetesi: *Tutuklanan şehzadenin gözetim altında tutulduğu bildiril*iyor.[1612]

İspanyol *El Siglo Futuro* ve *La Voz* nam gazeteler yazıyorlar: *Veliaht prens tarafından ayarlanan komplonun ortaya çıkarılması üzerine, milliyetçilerin etkisinde olan pek çok kişinin tutuklandığı ve tutuklananlar arasında komployа dâhil olan pek çok devlet görevlisinin de olduğu ifade edilmiştir.*

1606 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 173. "Ergün Aybars, bu mahkemelerin işgal bölgelerindeki çalışmalarını anlatırken şunları da eklemiştir: *Mahkemelerin İtalyan işgali altında olan bu bölgede böylesine rahat çalışması ilginçtir. Bu durum, İtalyan işgalinin fazla etkili olmadığını göstermektedir. Yaptığım bazı soruşturmalardan, mahkemenin Muğla ve Köyceğiz'e kadar geldiğini tespit ettik. Hatta İtalyan donanmasını*[n] *demirli bulunduğu Marmaris'de B.M.M. adına gönüllü toplandığı ve İtalyanların karışmadıklarını öğrendik*." (Çelebi, 2002, s. 173, dipnot 56). Ordusuz haldeki TBMM Hükümetine asker toplaması noktasında İtalyan İşgal Kuvvetleri tarafından müsaade edildiğini kabul etmek, fanatik Kemalist tarih yazıcılarından Ergün Aybars için elbette ki muhaldir.

1607 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 129.

1608 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 218-219.

1609 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 187-188.

1610 *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1657-7765; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 190.

1611 Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, 1975, c. 2, s. 41.

1612 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 188.

Uluslararası polisin yaptığı aramalarda, Anadolu'ya gönderilmek istenen pek çok önemli belge, silah ve cephanenin ele geçirildiği bildirilmiştir.[1613]

14 Eylül 1920. Britanya'nın Roma Büyükelçisi Kennard, Hariciye Nâzırı Lord Curzon'a telgraf gönderdi. Buna göre *İngiltere ve Fransa hükûmetlerinin İtalya'ya baskı yapmayı planladıkları sıralarda İtalya tavrını değiştirdi. İtalyan Dışişleri Bakanı, Sevr Antlaşması onaylanıncaya kadar Roma'daki Türk maslahatgüzarının resmen tanınmayacağını, İstanbul'a büyükelçi olarak atandığı ilân edilen M. Garroni'nin de antlaşmanın onaylanmasından sonra bu unvanı kullanacağını açıkladı*.[1614]

15 Eylül 1920. *Câmi Bey, İtalya'ya gitmek üzere 15 Eylül 1920'de Antalya'ya gelmiş ve ertesi gün İtalyan komutan De Bisogno ile bir görüşme yapmıştır. Câmi Bey, Ankara Hükümeti'nin, İtalya ile başta ticarî konular olmak üzere çeşitli meseleleri halleden bir anlaşma imzalamak için bir görevli gönderdiğini söylemiştir*.[1615]

İstidrat: Cami, çift taraflı çalışan bir casus muydu?

> Eylül 1920'den itibaren Kemal tarafından Roma'ya "yetkili" temsilci sıfatıyla Sforza'ya sadık olarak bilinen Cami (Baykurt) gönderilmiştir: Sforza'nın İtalya'yı Türklerin en büyük ve tartışma götürmez hamisi yapmak için Türklere söylediklerini İngilizlere gidip söyleyen kişinin aynı Cami Bey olmamasını dileriz (bkz. FO2117 42369, "Alan denetim memurunun raporu")[1616]

17-19 Eylül 1920. Vincenzo Fago, *17-19 Eylül 1920 tarihleri arasında Burdur'da kaldıktan sonra İtalya'ya dönmüştür*.[1617]

20 Eylül 1920. İspanyol *La Epoca* ve *La Voz* nam gazeteler yazıyorlar: *Kemal Paşa işe birleşmek için Ankara'ya kaçmaya çalışırken tutuklanan veliaht şehzade, Sultan'ın sarayının yakınlarındaki bir sarayda tutsak edilmiştir*. *Şehzadenin bahçede dolaşmaya çıkabiliyordu ancak polis tarafından sıkı gözetim altında tutuluyor*.[1618]

21 Eylül 1920. *De Bisogno'dan Söke'ye, 21 Eylül 1920'de gönderilen bir telgrafa göre, "Burdur mutasarrıfı ve tüccarlar, mallarını Antalya'ya kamyonlarla taşınması ve Burdur-Antalya arasındaki yolda 3 köprü inşası konusunda İtalyan Mühendis Ferrero ile bir sözleşme imzalamışlardır*.[1619]

Fransızlarla yapılan anlaşmadan sonra İtalyanlar bir heyet halinde 21 Eylül'de Zonguldak'a [Ereğli kömür madenine] *geldiler. Bu arada TBMM bir kanun çıkararak, İstanbul Hükümeti'nin verdiği maden imtiyazlarının geçerli olmayacağını ilan etti. Bu kanundan sonra İtalyanlar Zonguldak'tan ayrıldılar*.[1620]

23 Eylül 1920. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiserliği Baştercümanı ve siyasî ikinci memuru Andrew Ryan muhtıra kaleme aldı. Müttefikler, Sadrazam Damad Ferid Paşa'nın milliyetçileri bastırmasını engellemektelerdir. Damad Ferid'in iktidardan düşürülmesi lazım gelmektedir:

1. Şu anda iki müstacel konuyla karşı karşıya bulunuyoruz.

1613 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 188.
1614 FO, 371/5278, E 11407; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 904-905.
1615 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1653-7759; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 235.
1616 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 188, dipnot 12.
1617 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 229.
1618 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 188.
1619 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1653-7759; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 159.
1620 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 249.

a) Mevcut Türk hükümetini tutmak veya değiştirmek hususunda fiili bir faaliyete girişip girişmeyeceğimiz.

b) Türkiye'nin birleştirilmesine teşebbüs edip etmeyeceğimiz.

2. Duruma tesir eden unsurlar şunlardır:

Barış Antlaşması: Bütün Türkler antlaşmanın sert ve adil olmayan hükümler taşıdığında birleşmektedirler. Ancak bazıları antlaşmayı tamamen yok olmanın tek alternatifi olarak kabul ederken, bazıları bunun hafifletilmesinin hâlâ mümkün olabileceğine inanmaktadırlar.

İstanbul Hükümeti: Aslında pek az otoriteye sahip olup, iflas etmiş bir durumdadır.

Milliyetçiler: Aralarındaki geçimsizlik ve Yunan ilerlemesine engel olamamaları sebebiyle zayıfladıklarına inanılmaktadır.

Yunanlılar: Yepyeni silahlarıyla askeri bakımdan ilerlemeye hazır, fakat siyasi bakımdan, bunu ancak bir bedel karşılığında yapmak üzere isteksiz.

İngiliz hükümeti: Politikası açıklanmamış olmakla beraber bu memleketle ilgili taahhütlerini mümkün olduğu kadar aza indirmeye niyetli.

Fransızlar: İki kampa ayrılmış görünmekteter. Bir kısmı sınırları daraltılmış, fakat yeniden düzenlenmiş yeni bir Türkiye yaratmak taraftarıyken diğer bir kısım ise Suriye ve Adana bölgesinde Türklerin cezalandırılabilmeleri için kuvvet kaybına uğratulmasını istemektedir.

İtalyanlar: Türkiye'nin ayakta tutulmasını siyasi ve ekonomik bakımdan çıkarlarına uygun görmektediler. İlk önce milliyetçiler ve bazı durumlarda da İstanbul Hükümeti'yle işbirliği yapmaktadırlar.

3. İstanbul Hükümeti sahip olduğu pek az otoriteyi; İtilaf Devletleri'nden ve bilhassa İngilizlerden destek gördüğü inancından ve Padişah'tan almaktadır. Damat Ferid Paşa halk tarafından sevilmemektedir ve etrafındaki pek az faal politikacı da artık kendisini terk etmiş bulunmaktadır. İktidarda kalabilmesi sadece bu inancın doğru olduğuna Padişah'ı kandırmakla ve böylece hiç olmazsa Padişah'ın güveninin devamını sağlamakla veya bu inancın gerçekleşmesini sağlayarak etrafındaki yardım çemberini genişletmekle mümkün olabilir.

4. Milliyetçilerin iki üç aydan beri aralarında esaslı bir anlaşmazlığın varlığı bildirilmektedir. Bununla beraber eldeki bütün raporların vardığı iki sonuç önemlidir.

a) Milliyetçi liderlerin hepsi, aralarında uyuşmazlık dahi olsa, barış antlaşmasının şu andaki şartlarla kabulünün imkânsızlığına inanmaktadır.

b) Yine bütün liderler bir sosyal sistem olarak Bolşevik rejimine karşı değişik tutumları olmakla beraber, Bolşevikleri yardım açısından kendi davalarına yakın görmektedirler.

5. Diğer unsurlar hakkında, önemi su götürür olan Kürtler dışında, esasen yukarıda gerekli bilgi verildi. Kürtlerin bir çoğunu siyasi düşünceleri bakımından, Türklerden ayırmak zordur ve bunlar milliyetçilerin etkisi altındadır. Bir kısmı ise çeşitli derecelerde Kürt milliyetçiliği gütmektedirler. Bunlar dağınık haldedirler. İngilizler tarafından esaslı bir şekilde ele alınırlarsa bunları milliyetçilere ve Bolşeviklere karşı kullanmak mümkün olur. Ancak şunu da hatırdan çıkarmamak gerekir ki, Kürtler şu sıralarda Kürdistan'a tanınan sınırların dar tutulması ve bu topraklarda bir kısmının da Fransız bölgesi olarak ayrılması ve ayrıca Ermenistan'la sınırlarının belli olmaması sebebiyle gayri memnun bulunmaktadırlar. Bütün Kürtleri birleştiren tek şey, bölgelerinin Ermeni egemenliğine bırakılması fikrine karşı duydukları nefret ve Amerikalılara da Doğu işlerinin acemisi ve fanatik Hıristiyan taraftarı gözüyle bakmalarıdır.

6. 4. maddedeki milliyetçi liderler hakkındaki değerlendirme doğru ise İtilaf güçleri, antlaşma üzerinde onların haklı olduğunu kabul etmek ile onlarla savaşı göze almak arasında bir tercih yapmak zorundadırlar. Milliyetçi liderlerle mücadele için yalnız üç yol vardır: İlki İtilaf güçleri kuvvetlerinin doğrudan doğruya harekete geçmesi; ikincisi, Yunanlıların kullanılması; üçüncüsü ise, antlaşmayı olduğu gibi kabul taraftar Türklerin kullanılması.

7. **İtilaf Devletleri'nin doğrudan harekete başlaması söz konusu olamaz. Bu fikre ve Milliyetçi Teşkilat'ın yok edilmesine İtalyanlar taraftar görünmemektedirler.** Bu konuda Fransızlar ise bölünmüş durumdadırlar. İngiliz hükümeti ise, Anadolu içlerindeki bir macera için para ve asker harcamaya niyetli değildir.

8. Barış antlaşmasının bugünkü şeklinde bırakılması için Yunanlıların kullanılmasına devam edilmesi de pek mümkün görünmemektedir. Yunanlıların daha fazla gayret göstermeleri için mutlaka mükâfatlandırılmaları gerekir -mesela daha geniş bir İzmir bölgesi veya İstanbul veya bir Pontus Cumhuriyeti'yle-, Yunanlıların bu maksatla daha çok faydalanılmasının bir diğer sakıncası da, bunun işgal edilmemiş bölgelerdeki Hıristiyanlara karşı tehlikenin artmasına yol açmasıdır.

9. Bu durum karşısında, eğer antlaşmanın olduğu gibi kalmasını istiyorsak, bunun için yol, gönüllü Türk unsurları kullanmaktır. Aslında İstanbul Hükümeti de bizden bunu istemektedir. Bize bir barış antlaşması imzalattınız, uygulanması halinde cezai şartları bildirdiniz. Ancak antlaşmanın uygulanması için aldığımız her tedbirin karşısına çıkıyorsunuz, diyorlar. Bu konuda askeri raporlar hazırlayıp, tasvibinize sunuyorlar. Buna karşılık, Anadolu'nun tamamen milliyetçilere cephe alması için birazcık teşvike ihtiyacı olmasına rağmen, biz susmayı tercih ediyoruz.

10. Bu son maddeye bir alternatif olarak, Türkiye'nin içinde bulunduğu kötü durumun Anadolu halkına açık bir dille anlatılarak milliyetçi liderlerden uzaklaştırılmaları ve Milliyetçi Teşkilat'ın parçalanmasının sağlanması akla gelebilir. Bu telkin Anadolu'da halkın çoğunluğunun milliyetçilerden bıkmış ve usanmış oldukları ve biraz teşvik gördükleri takdirde bunların milliyetçilere karşı harekete geçebilecekleri faraziyesine dayanmaktadır.

11. Kabine üyelerinden bazılarının istifası üzerine Ferid Paşa'nın ilk tepkisi bütün milliyetçilerin tutuklanması yolundaki teklifini yenilemek ve İtilaf gücü temsilcilerine, içinde teferruatlı askeri planlar ve idari reformlar ihtiva eden ve 20 milyon liralık yardım talebinde bulunan birer nota göndermek olmuştur. **Böylece Damat Ferid, bir yandan Anadolu'daki milliyetçilere karşı harekete geçmeyi düşündüğünü, ancak buna İtilaf Devletleri'nin engel olduğunu göstermek**, diğer taraftan da İtilaf güçlerine antlaşmanın uygulanmasını istiyorlarsa İstanbul Hükümeti'ne yardım etmeleri gerektiğini anlatmak istemiştir.

12. Temsilcilerin Damat Ferid'e verdikleri sözlü cevapta İtilaf güçlerinin, Anadolu'ya İstanbul Hükümeti'nce bir heyet gönderilerek milliyetçileri ikna etmeye yeltenmesinin daha doğru olacağını düşündükleri bildirilmiştir. Damat Ferid buna karşılık olarak, arkasında hiçbir kuvvete dayanmaksızın Anadolu'ya gidecek, sadece Türklerden kurulu bir heyetin yapacağı görüşmelerin hiçbir fayda sağlamayacağını, fakat İtilaf güçleri temsilcilerinin de katılacağı bir heyetin başarı şansının fazla olacağını söylemiştir.

13. Fransız Temsilcisi De France ise şöyle bir yol izlenmesinde ısrar ediyor: Türklerden kurulu bir heyet beraberindeki kuvvetle birlikte Anadolu içlerine doğru yola çıkmalı ve halkı Padişah'a uymaya ikna etmeye çalışmalı ve milliyetçileri çökertmeyi başardıkları bölgelere doğru ilerlemeye devam etmelidir. Bunun başarılı olabilmesi için Damat Ferid ortadan kaybolmalıdır. De France'ın bu planı Damat Ferid'in teklifiyle benzerlik ve pek çok güçlükler arz etmektedir.

14. İtalyan temsilcisi de Anadolu'ya bir heyet gönderilmesine taraftardır. Ancak bu heyetin İtilaf güçleri temsilcisilerinden kurulması veya hiç olmazsa İtilaf güçlerinden de temsilci katılmasının daha etkili olacağı görüşündedir.

15. Damat Ferid'in istifası ortalığın durulmasını ve birtakım güçlüklerin ortadan kalkmasını sağlayabilir. Fakat göz önünde hem milliyetçileri memnun edecek, hem de barış antlaşmasına samimiyetle inanacak bir hükümet yoktur. Bununla beraber, Damat Ferid olayların zoruyla veya gönüllü olarak göz önünden ayrılırsa, bu takdirde Tevfik Paşa'nın hükümeti kurması tek ümittir. Ancak Tevfik Paşa'ya milliyetçilerin etkide bulunması mümkün olduğundan, antlaşmanın bir an önce onaylanması uygun olacaktır.

16. İster Damat Ferid tarafından ister başka biri tarafından gönderilsin, milliyetçilerin antlaşmanın değiştirilmesi yolundaki arzularına uyulmadıkça hiçbir Türk heyetinin Anadolu'da etkili olabileceğini sanmıyorum. Anadolu'ya itilaf güçleri temsilcilerinden kurulu bir heyet gönderilmesinin daha pek bir başarı kazanacağına kani değilim.

> 17. Cevaplandırılması gereken soru, İngiliz hükümetinin antlaşmanın olduğu gibi bırakılmasını isteyip istemediğidir. İstemiyorsa olayları kendi oluruna bırakalım ve böylece durum kötüden daha kötüye gitsin. Yok, eğer antlaşmanın olduğu şekilde tutulması isteniyorsa, bu takdirde İstanbul Hükümeti'ne mali yardım dahil her türlü desteği sağlayarak onu kuvvetlendirmekten başka çaremiz yoktur.

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Koramiral John de Robeck, Ryan'ın raporunu *hükümetine gönderirken kapak yazısında, Ryan'ın tahlillerine katıldığını, ancak alınacak tedbirler konusunda onunla aynı fikirde olmadığını, İtilaf güçlerinden yardım görse dahi İstanbul Hükümeti'nin Anadolu'da milliyetçilere karşı üstünlük sağlayabileceğine inanmadığını belirtmiştir*.[1621]

25 Eylül 1920. *Yüksek Komiserlik siyasi temsilcileri Damat Ferid Paşa'yı ziyaret ederek*, Kemalist *hareketi bastırmak üzere kurulan iki bölüğün harekete geçirilmesine izin vermeyeceklerini bildirdiler*. *Bunun üzerine Damat Ferid Paşa "beklenmedik saldırgan bir tutum" sergiledi. Ferid Paşa Anadolu'daki hareketi bastırmak üzere bir örgüt kurulmadıkça, "ılımlı Millî Hareket taraftarlarıyla" uzlaşma metodunun işe yaramayacağını düşünmekte*dir.[1622]

27 Eylül 1920. Mustafa Suphi'nin Bakü Türkiye Komünist Fırkası Merkez Komitesi içtima ediyor. Süleyman Sami: [..] *Hükümetin İtalyanlarla münâsebeti iyidir. İtalyanlar telsiz telgraf gelmişti. Silah almak için komisyon kurdurmuşlar. Semiramis vapuru iki vagon Trabzon'a gönderdiler*. [..][1623]

28 Eylül 1920. Roma'daki İngiliz Bahriye Ataşesi Niggle, Roma'daki İngiliz Sefaretine rapor teslim etti. *Edinilen istihbarata göre*, *eylül başında Antalya üzerinden gelen Mustafa Kemal'le, Doğu Akdeniz'de Yunan etkinliğinin artmasından çekinen İtalyan Hükümetinin, Roma'dan gönderdiği, muhtemelen Ferrara adlı bir İtalyan görevlisinin, Rodos'da buluştukları* belirtildi. Mustafa Kemal *Rodos'a, bir İtalyan yardımcı savaş gemisiyle geçmiştir*.[1624]

TBMM Hükümeti Ordusu kurmaylarından Şerif Güralp, 37 sene sonra görüştüğü Şefik Aker'den Çerkes Ethem'in Mustafa Kemal aleyhine döndüğü döneme matuf şu sözleri nakletmiştir: *Ben İtalyanlardan silâh ve askerî malzeme tedariki için Antalya'da bulunuyordum*.[1625]

30 Eylül 1920. *Ateşli İtalyan milliyetçisi* [faşist-ırkçı] Francesco Coppola, *Politica* mecmuasında "Viaggio nel Levante II" başlıklı makale neşretti: *Panislamist bir politika izlemeyen* TBMM Hükümeti, *Anadolu'yu işgalden kurtarmak için savaşıyor ve "Millî Türk Devleti" karakterindedir*.[1626]

> Coppola'nın yazdığı ve *Politica*'nın Eylül ve Kasım sayılannda iki bölüm halinde yayımlanan, DOĞUYA YOLCULUK adlı çalışma, konuya daha büyük açıklık getirir. İlk bölüm özel bir önem taşımaz: Müttefiklerarası Komisyon'un elindeki İstanbul'un üzücü durumu anlatılır; garip karşılaştırmalar yapılır (Damad Ferid, Nitti'ye benzetilir, Kemal ise D'Annunzio'ya). Ardından, yazarın tahminlerine göre, art niyetli olan İngiliz politikasının çözümlemesine geçilir (sonunda Foreign Office bu duruma kızar).[1627]

TBMM içtima ediyor. Birinci celsede: *Cenubi İtalyada vukua gelen hareketi arzdan dolayı ekserisi Sosyalistlerden mürekkep olan İtalya Meclisi Mebusanına Büyük Millet Meclisi namına beyanı teessür*

1621 Taner Baytok, *İngiliz Belgeleriyle Sevr'den Lozan'a*, 2007, s. 137-141. İktibasdaki **vurgu** tarafımıza aiddir. Ayrıca, Taner Baytok, İngilizce vesikayı tahrif ederek Türkçeye çevirmiştir.

1622 Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 413.

1623 Yücel Demirel, *TKP MK 1920-1921: Dönüş Belgeleri*, 2004, c. 1, s. 56.

1624 Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, 1978, s. 123.

1625 Şerif Güralp. (2007). *İstiklâl Savaşı'nın İçyüzü* (s. 115). Ankara: Polatlı Belediyesi.

1626 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 170-171.

1627 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 132-133.

edilmesine dair Kangırı [Çankırı] *Mebusu Hacı Tevfik Efendinin teklifi kabul ve beyanı teessüre karar verildi*.[1628]

Britanya Harbiye Nezâreti (*War Office*) raporu: *Yakındoğu'da yapılan bir araştırma, Bolşevikler, Türk Milliyetçiler ve İtalya arasındaki kristalleşmeye inanmak için güçlü nedenler sunuyor…*[1629]

Eylül-Ekim 1920. Mustafa Kemal'le teşrik-i mesai halindeki Kırımlı Ahmed Tevfik (Okday), kendi sadaretinde yeni bir kabine kurmak için İtalyanlara müracaat ediyor:

> İtalya'nın takdirini kazanmak için birçok önemli kişi abartılı yollar denedi. Damad Ferid'in yerine geçerek başbakan olmak için italyanlann yardımına sığınan Tevfik Paşa, İtalya'nın yaptıklanna yerinde bir davranışla teşekkürlerini sunmanın yanı sıra, İstanbul'a yeni atanan maslahatgüzar Arlotta'ya, Kemalistlerin Damad Ferid'in kovulması karşılığında kuşkusuz yasal hükümetle bir araya geleceklerini ve kesin barışın temeli olarak Sevr'i tanıyacaklarını söyledi. Böylece Padişah ile Kemal arasında bir barış ortamı oluşturmak için Fago'nun görevlendirilmesini talep etti.
>
> Maissa ve Sforza, Fago'nun bu işe uygun kişi olmadığını düşündüler, ancak iki Türk hükümeti arasında bir görüşme yapılması düşüncesini desteklediler. Gerçekten de kısa süre sonra, Yunan gazetesi *Nea Ellas* bir başyazısında "Kemal'in İstanbul hükümeti ile bir araya gelmesi konusunda Giolitti'nin olağanüstü ilgisinden" sözederek bu durumu kınadı.
>
> Tevfik Paşa Üçlü Anlaşma üzerinde çok dikkatle duruyordu: vezir-i azam olur olmaz, bu anlaşmayı dikkatle inceleyeceğine söz verdi. Bu nedenle Arlotta beklemeye başladı ve İngiliz meslektaşını hayrete düşürerek, Damad Ferid'e ortak ve kesin tavırlı bir baskı politikası uygulamayı öneren Defrance'ı reddetti. Ne var ki, bu tutumu yüzünden, İngilizler sadık Damad Ferid'lerini bir kenara bırakıp Tevfik'i kabul etmeye karar verince, meslektaşlarının safına geçmek zorunda kaldı. Sonuç olarak İtalya, yeni hükümetin ortaya çıkmasından hiçbir çıkar sağlayamadı. Kemal ve Tevfik arasında uzun, ancak yararsız temaslar başladı; İtalya postacılık görevini üstlenerek sevimli bir konumda olayda yerini aldı.[1630]

Ekim(?) 1920. Vesikanın tarihi maalesef belirtilmediği için hadisatın zaman akışına nazaran tahminen bu devrede olduğunu zannettiğimiz mühim bir gizli temas teşebbüsü bulunuyor. İtalya Dışişleri Bakanlığı, hususî bir ajanı Mustafa Kemal nezdine göndermiştir:

> Roma'dan Antalya'ya, oradan da Afyon'a gelen Carjanizze(?) isimli bir papaz da, elinde dışişleri bakanının imzasıyla verilmiş bir pasaport olduğu ve Antalya'daki İtalyan temsilcinin Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı bir mektubu ona götüreceğini iddia etmiştir. Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkileri geliştirmek için seyahat ettiğini söyleyen papaz, söylediklerinin doğruluk derecesini araştırmak için serbest bırakılmıştır.[1631]

1 Ekim 1920. TBMM Reisi Mustafa Kemal, evvelki günlerde İtalya'nın güney bölgesinde meydana gelen deprem âfeti ve tahribatı mucibince İtalya Millî Meclisi Reisine mektub gönderdi: *Sayın Başkan, güney illerinizin uğradığı felaket yüzünden İtalyan halkının yasına Türk halkı tamamen katılmaktadır. Milletimizin duygularına tercüman olarak, Türkiye Millî Meclisi 30 Eylül 1920 oturumunda, zarar gören*

1628 T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, 30 Eylül 1336, c. 4, s. 449.

1629 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 220.

1630 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 130. Ahmed Tevfik Okday hakkında telif edilmiş tek doktora tezinde İtalyan arşivinden istifade edilmemiştir: Nurten Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, 2011, s. 572-573.

1631 ATASE Arşivi, Kl.809, D.38-24-70, Fh.187; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 151-152. "Bundan başka, Ekim 1920'de Capuccini başkanlığında dini bir heyet propaganda yapmak amacıyla Burdur'a gelmiştir."

bölgelerin çabuk kurtarılması için dileklerini sunmaya karar verdi. Meclisimizin duygularına kendi üzüntülerimi ve dileklerimi de ekleyerek derin saygılarımı sunarım sayın başkan.[1632]

2 Ekim 1920. İngiliz Gizli İstihbarat Teşkilâtı muhtıra kaleme aldı. Belirtildiğine göre Ankara'ya muvasalat eden Fago'nun esas vazifesi Bâb-ı Âlî ile TBMM Hükümetinin arasını bulmaktı fakat muvaffak olamadı zira Milliyetçiler Damad Ferid Paşa ile uzlaşmak istememişlerdir.[1633]

> …sizin de farkında olduğunuz gibi, en azından hoşgörüldükleri olgusuyla birlikte - İtalyan işadamları ve zanaatkârlan en kritik anlarda Anadolu kuvvetlerine malzeme desteği sağlamaktalar. İtalyan Hükümeti, Kuvay-ı Milliye ile merkezi Osmanlı Hükümeti arasında, bunlardan ilkiyle resmi görüşmelere girişmeksizin arabuluculuk etmek arzusunda[dır].[1634]

> 5 Eylül'de Roma'ya ulaşan eski Osmanlı diplomatlarından Galip Kemali, aynı gün Mustafa Kemal'e bir yazı gönderiyor; bu yazının bir sureti İngiliz İstihbaratı'nın eline geçiyordu. Bu yazının, İtalyan ajan Vlora eliyle Mustafa Kemal'e gönderildiğine inanılıyordu. O sırada, Fago adlı İtalyan yetkilisinin, Mustafa Kemal'le İstanbul yönetiminin arasını bulmayı başaramayarak Anadolu'dan döndüğü bildiriliyordu. Galip Kemali, Mustafa Kemal'e gönderdiği yazıda, 5 Eylül'de Roma'ya ulaştığını, 6 Eylül akşamı İtalya Dışişleri Bakanlığı siyasi daire şefince, Konsey başkanı M. Giolitti adına ziyaret edildiğini; kendisine, İtalya'nın Yakın Doğu'da güçlü bir Türkiye görmeyi dilediğini; Ankara ile İstanbul'un arasını bulmaya hazır olduğunu söylediğini bildiriyordu.[1635]

3 Ekim 1920. *Mustafa Kemal, birkaç gün öncesinde Lunigiana'da meydana gelen deprem nedeniyle 3 Ekim 1920'de İtalyan Parlamentosu'na resmi bir dayanışma telgrafı göndermiştir*.[1636]

6 Ekim 1920. İngiliz Gizli İstihbarat Teşkilâtı muhtıra kaleme aldı. *İtalyan'ların Ereğli'ye yüzlerce tüfek indirerek Ulusçulara sattıkları* belirtiliyor.[1637]

Britanya'nın Roma Büyükelçisi Kennard, Britanya Dışişleri Bakanlığına telgraf gönderdi. *İtalyan Hükûmeti, askerî fonksiyonlarının mümkün olduğunca azaltılması ve İstanbul'daki işgalinin bir an önce sona erdirilmesi koşuluyla İşgal Kuvvetleri Başkumandanı ile Askerî Kontrol Komisyonu Başkanlığı'nın aynı şahsın uhdesine verilmesini kabul edeceğini açıkladı. O günlerde İtilâf Devletleri, İstanbul'daki işgalinin sona erdirilmesi halinde "millî ajitatörlerin" halka nüfuz etmesinde kullandıkları argümanın ortadan kaldırılacağını düşünüyorlar*.[1638]

9 Ekim 1920. İspanyol *La Voz* gazetesi yazıyor: *Türkiye'de müttefik denetimi başlamıştır*. *Fransız, İngiliz ve İtalyan temsilciler, Duyun-ı Umumiye'nin kurulmasından Sevr Antlaşması'nın imzalanmasına kadarki süreçte Türk hazinesini incelemeye başlamışlardı*r.[1639]

11 Ekim 1920. *Yüksek Komiserler, Padişah'la 11 Ekim 1920 tarihinde ayrı ayrı görüşmeler yaptılar. İtalyan ve Fransız Yüksek Komiserleri Padişah'la 1 saat 15'er dakika, İngiliz Yüksek Komiseri ise 2 saat 15 dakika görüşmüş* lerdir. *Padişah'la görüşmesinde Fransız Yüksek Komiseri, hükûmetin değişmesi*

1632 USSME, E3-29/2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 249, dipnot 119.

1633 Salâhi R. Sonyel. (1995). *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri* içinde (s. 121, 123). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

1634 FO 371/5057, Gizli Politik Rapor, İstanbul, 2 Ekim 1920; Aktaran: Nur Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul*, 2008, s. 33.

1635 FO 371/5057/E 13497, kaynak: T/26/30; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, 1995, s. 119-120.

1636 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 214. Maissa, mezkûr telgrafı, Roma'ya, 9 Ekim'de ulaştıracaktır.

1637 Salâhi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, 1995, s. 120.

1638 FO, 371/5273, E 12481; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 893.

1639 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 189.

gerektiğini savundu. İngiliz Yüksek Komiseri de bazı çevrelerde Ferid Paşa'nın Anadolu'ya gönderilecek heyetin başarısının önünde bir engel olarak görüldüğünü ve hükûmetin değişmesine Padişah'ın tek başına karar vereceğini ifade ettikten sonra ileride Millî Hareket taraftarlarının koşul olarak Ferid Paşa'nın çekilmesini talep edebileceklerini vurguladı. Gönderilecek heyet Millî Hareket taraftarlarının taleplerini değil, Padişah'a bağlılıklarını bildirmelerini isteyecekti. Bu görüşmeden sonra Yüksek Komiserler, Padişah'ın Ferid Paşa'yı değiştirmeye sıcak bakmadığı ve kendisini tamamen ona "adadığı" şeklinde bir değerlendirme yaptılar. Antlaşmanın onaylanması halinde Millî Hareket liderlerinin hükûmeti suçlayacaklarını ve Anadolu'nun tamamen tutuşacağını ileri süren Padişah, İtilâf meclislerinin çoğu tarafından kabul edilmeden önce antlaşmanın hemen Osmanlı Hükûmeti tarafından onaylanmasına karşı olduğunu açıkladı. Padişah, Anadolu'ya gönderilecek heyete tam destek verebileceğini ifade ettikten sonra bu desteğin maddi değil manevi destek olacağını sözlerine ekledi. Padişah'ın vereceği manevi destek, heyete nasihatte bulunmaktı. Kendi ülkesinde yalnız olduğunu ve kimseyi tanımadığını vurgulayan Padişah, heyete atanacak üyeler hakkında Yüksek Komiserlerden isim tavsiye etmelerini talep etti. Daha önce hazırlık yapmadıklarından Padişah'ın bu teklifi karşısında herhangi bir tavsiyede bulunmayan Yüksek Komiserler, gönderilecek heyete sivil ya da askeri bir temsilci atamayı da yeniden düşünmeye başladılar.[1640]

Robeck'le yaptığı gizli ve şahsi görüşmede Padişah, "onurunu ve prensiplerini feda etmeden çalışamayacağı İttihatçıların evrim geçirmiş hali olan Milli Hareket liderlerinin" iktidara gelme talepleri ile karşı kaşıya kaldığını beyan ettikten sonra milli bir hükumetin iktidara gelmesi halinde tahttan çekileceğini açık bir şekilde ifade etti. Millî Hareket taraftarlarının kendilerine bağlı insanlara dahi zulüm yaptığını, bu suçlulara hak ettikleri cezaları veremediğini dile getiren Padişah, maaşların ödenememesine ve kışa doğru başlayan sıkıntılara atıfta bulunarak maddi yardım talep etti. Robeck, ona Ferid Paşa'ya verdiği cevabın aynısını vererek bu meselenin antlaşmaya göre kurulacak Maliye Komisyonu'na havale edileceğini izah etti. Tabii bunun için öncelikle antlaşmanın onaylanması gerekiyordu. Padişah mevcut koşullar altında bir kabine değişikliğinde ısrar edilmesi halinde tahttan çekilmenin gündeme geleceğini ifade etti. Robeck, Padişah'ı kararından vazgeçmesi için ikna etmeye çalıştı. Fakat Padişah çekilmekten yana ısrar edeceğini ifade ederek şartların kendisini bu noktaya getirmesinden sonra durumunun ne olacağını sordu.[1641]

Acaba Padişah, İtalyan Büyükelçi Garroni ile neler konuşmuştur? Maalesef mevcut kitabiyatta buna ilişkin tek cümle bile yazmamaktadır.

Müttefik fevkalâde komiserler, Padişah'a müşterek nota verdiler. Sevr'in tasdikini istiyorlar:

> Yapacakları görüşmeden sonra Padişah'a bir nota vermeyi kararlaştıran Yüksek Komiserler hazırladıkları notada, Anadolu'ya heyet gönderilmeden önce antlaşmanın onaylanmasını arzuladıklarını, bunun tek yolunun antlaşmanın Padişah tarafından onaylanması olduğunu ifade ettiler. Yüksek Komiserler, İtilâf Devletleri meclisleri oturumlara başlamadığından, antlaşmayı onaylamadıklarını, Türkiye'nin ise böyle bir mazerete sahip olmadığını ileri sürüyorlardı. Oysa antlaşmayı onaylaması gereken Meclis-i Mebusan'dan eser kalmamıştı. Türkiye'nin kurtuluşu için başka yol olmadığını ileri süren Yüksek Komiserler seçilmiş nazırların görevden alınması için üst üste notalar veren kendileri değilmiş gibi, iktidar ve nazırların değişiminde ve seçiminde etkide bulunmaktan her zaman kaçındıklarını iddia ederek zor bir dönemden geçen Türkiye için rehberlik yapacak uygun adamlar bulunmasını tavsiye ettiler. Mevcut Sadrazam ve hükûmetin, Padişah'ın

[1640] FO, 371/5056, E 12658 & E 13038, Robeck'den Curzon'a 13 Ekim & 14 Ekim 1920 tarihli telgraflar; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 912.

[1641] FO, 371 /5056, E 12824, "Robeck'ten Dışişleri Bakanlığı'na 14 Ekim 1920 Tarihli Şifre Telgraf"; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 912-913.

emriyle İtilâf Devletlerine bağlı olarak çalıştığını da ileri süren Yüksek Komiserler, ülkenin kaderini garanti altına alma ve halkının refahını sağlama vazifesinin Padişah'a ait olduğunu hatırlattılar.[1642]

12 Ekim 1920. İngiliz Kuvvetleri Başkumandanlığı, Harbiye Nezâretine rapor keşide eyledi. Buna göre *İtalyanlar İstanbul'a asker gönderme fikrinden tamamen vazgeçtiler*.[1643]

TBMM Hükümeti Dahiliye Vekâleti Vekili Adnan (Adıvar); Denizli, Menteşe ve Aydın mutasarrıflarına şifreli telgraf gönderdi: *Antalya, Burdur, Muğla, Kuşadası mıntıkalarında İtalyanların pek sâkin fakat o nisbette de nâfiz bir siyaset takibiyle memleketimize hulûl ve bu mıntıkaların menafi-i iktisadiyesini ellerine almaya çalışmakta oldukları muhtelif zamanlarda istihbar kılınan faaliyetlerinden istidlâl edilmektedir. Her ne vikaye ve menafi-i siyasiyemiz İtalyanlarla yeni bir mesele ihdasına müsaid değilse bile, büsbütün de serbest icra-yı faaliyetlerini müsamaha ile geçmek mazarr* [muzır?] *netice tevlid edebileceğinden hiç değilse hareket ve faaliyetlerinden muntazaman haberdar olarak lüzum görüldükçe tedabir-i mütekabile ittihazına tevessül etmemiz faideli olacaktır*.[1644]

Sforza, *Fago'nun görevinin ve onunla birlikte her türlü mali desteğin 31 Ekim'de sona erdirilmesini karara bağla*dı.[1645]

Bakü Türkiye Komünist Fırkası Merkez Komitesi rapor kaleme aldı:

Teşkilâtın faaliyetleriyle irtibatı temin etmek için bundan üç ay önce Anadolu'nun doğu ve batı vilâyetlerine gönderilen Süleyman Sami ve Salih Zeki yoldaşlar geri döndü. Hazırladıkları teferruatlı raporların en esaslı ve mühim yerlerini sunuyoruz.

1. Bugün Anadolu'da nüfuz sahibi üç kumandan var. Mustafa Kemal Paşa, Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşa. Mustafa Kemal komünizme ilke olarak karşı ve sosyal devrimin Türkiye için elverişsiz olduğuna inanıyor. Mustafa Kemal taraftarlarının politik görüşleri, onların Halk Zümresi partisince ortaya kondu.

Mustafa Kemal'in düşmesi, çok daha radikal görüşlü Ali Fuat Paşa'nın iktidara gelmesine yol açacak.

Mustafa Kemal ile Kâzım Karabekir arasında görüş ayrılığı var. Bu durum, Karabekir'in Rusya ile daha yakın ilişkilerinden, komünizmi daha iyi anlamasından ve komünizme sempati duymasından kaynaklanıyor. Mustafa Kemal ile Karabekir arasındaki görüş ayrılığı muhalefete dönüşüyor.

Erzurum ile Ankara arasında. Alt tabakalardan başlayan devrimci hareketi kabul etmeyen Kâzım Karabekir'den, her ne olursa olsun, yararlanmak, onun bugünkü muhalif tutumundan faydalanmak gerekir. Türkiye'ye maddi ve askeri yardımlar, ülkede teşkilatlı faaliyetlere geçen partimiz aracılığıyla yapılmalı.

Cepheler ve Askerlerin İhtiyaçları

Esas itibariyle Anadolu'da üç savaş cephesi var: Batı cephesi, Kilikya cephesi ve Doğu cephesi. Batı cephesinin boyutları bilinmiyor. Firarlar yüzünden ordu bir küçülüyor, bir büyüyor. Kuvai milliye müfrezeleri lağvedildi ve 14 ile 15 yıllarında (eski Rumi stil) doğmuş olanlar askere çağrıldı. Bolşeviklerin Polonya cephesinde kazandığı büyük başarılar sayesinde, Batı cephesindeki Türk askerlerinin maneviyatı yükseldi. Bugün ise, askeri bakımdan Türk askerinin bu cephedeki durumu son derece zayıf ve istikrarsız. Rusya'dan az ya da çok sayıda askeri birliğin Türkiye'ye girmesi, askerlerin maneviyatını ve cesaretini artıracak. Askerlerin elbiseleri son derece eski ve kötü. Askeri teçhizat ve silahlar çok yetersiz ve gayet uzak yerlerden cepheye gönderiliyor.

1642 FO, 371/5056, E 13038; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 913.

1643 WO, 33/1000, 6638; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 401.

1644 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 250.

1645 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 221. "Bu gerekli bir önlemdir. Fago kendisini resmi ajan olarak yutturmaya ve yüksek siyaset yapmak istemeye devam ediyor, tek bir sonuçla, o da sorun yaratma sonucu."

> Yunanların Uşak'tan başlayıp devam eden taarruzları Karahisar'ı zorluyor. Bu durumda hemen yoğun askeri ve maddi yardım yapılmazsa, Anadolu düşmanın baskısına dayanamaz. İtalya'dan silâh ve telsiz telgraf cihazları gönderiliyor, ama Karahisar ve Konya ele geçirilirse, bu yol da kapanacak. [..][1646]

13 Ekim 1920. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral John de Robeck, Hariciye Nâzırı Lord Curzon'a telgraf gönderdi: *Ferid'in kovulması Fransız meslektaşımın programının odak noktasını oluşturmayı sürdürürken, pek anlayamadığım nedenlerle geçici İtalyan yüksek komiseri tümüyle benim tarafıma geçti*.[1647]

TBMM Hükümeti İstanbul mümessili Hamid'den (Hasancan), TBMM Sıhhiye Vekili Adnan'a (Adıvar): [..] *İngiltere'den ümid-i necât beklemek abesdir. Meğer ki Kuvâ-yı Milliye tarafından Yunan savleti kırılır o vakit ortada olan mes'eleyi tesviye için İngiltere çârnâçâr bir tarîk-i hale yatar. Bunu bilen Fransa ve İtalya Kuvâ-yı Milliye'nin en mühim duʿâcıları idiler. Fakat İzmir cebhesinde hiçbir muvaffakiyet elde edilemeyince İtalya Kuvâ-yı Milliye'nin ehemmiyetli bir kemiyet olmadığına kânîʿ oldu ve Fransa daha bundan mâʿada bir de Adana hâdisesinden muğber oldu*.[1648]

Himmetzade Hüsnü: *İtalyanlar, istihbarat işlerinde de bize yardım ediyorlardı. Anadoluyu temsil eden Hamit Bey sık sık İtalyan mümessilliği ile temasa geçiyor, askerî kumandan General Monbelli ile görüşüyor, Anadolu'yu alakadar eden meseleler hakkında malumat alıyor, bilinmesi istenilen bazı hususların öğrenilmesini rica ediyor ve cevabı da alınıyordu*.[1649]

14 Ekim 1920. İngiliz Gizli İstihbarat Teşkilâtı rapor kaleme aldı. Sabık Bâb-ı Âlî Büyükelçisi Galib Kemalî'nin (Söylemezoğlu) Mustafa Kemal'e göndermiş olduğu 5 Eylül tarihli telgrafı ele geçirilmiştir. Ele geçirilmiş telgrafa göre *İtalya Dışişleri Bakanlığı Siyasî Dairesi şefi, 5 Eylül'de, İtalya Başbakanı M. Giolitti adına* Galib Kemalî'yle mülakat etmiş ve "*İtalyan yönetiminin, toprak bütünlüğü ve siyasî bağımsızlığa sahip, güçlü bir Türkiye'nin Yakın Doğuda barışın korunmasını sağlayıcı önemli bir etken olarak varlığını sürdürmesinden yana olduğunu; bu yönetimin, Türkiye'yi barış konferansından önce diplomatik bakımdan desteklediğini*" beyan etmiştir; Galib Kemalî ise *İstanbul yönetimi*nin *Anadolu gücü ve İtilâf devletleri arasında arabuluculuk yapmaya hazır olduğunu* açıklamıştır.[1650]

18 Ekim 1920. İngiliz Gizli İstihbarat Teşkilâtı muhtıra kaleme aldı. *Fransız'lar, "Gaspari" adlı bir İtalyan gemisinin, Mustafa Kemal'e silâh ve mermi götürmek için Zonguldak'a gitmek üzere 15 Ekim'de Varna'dan hareket ettiği; Fransız destroyerlerinin bu gemiyi bulmaya çalıştığı ve Zonguldak'taki Fransız yetkililerine de bu konuda bilgi verildiği* kaydediliyor.[1651]

19 Ekim 1920. İspanyol matbuatı yazıyor: *Müttefik yüksek komiserleri, 18 Ekim'de resmi olarak Sultan'ı ziyaret ederek, Anadolu'daki durumun yarattığı kötü etkiyi belirtmişler ve Türkiye'de olduğu gibi Anadolu'da da Sevr Antlaşması'nın bütüncül olarak uygulanması gerektiğini bildirmişlerdir. Ziyaretin ardından hükümet hemen bir araya gelmiş ve uzun bir görüşme gerçekleştirmiştir*.[1652]

20 Ekim 1920. İtalyanların Anadolu'ya naklettiği, TBMM İzmir mebusu milliyetçi Türkiye Komünist Fırkası mensubu İttihadçı Mahmut Esat (Bozkurt), TBMM İzmir mebusu milliyetçi Türkiye Komünist

---

1646 Yücel Demirel, *TKP MK 1920-1921: Dönüş Belgeleri*, 2004, c. 1, s. 106-107. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

1647 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 158, sonnot 13.

1648 T.C. Dışişleri Bakanlığı, Türk Diplomatik Arşivi Belgelerinde Millî Mücadele Diplomasimiz (1919-1920), 2023, s. 479.

1649 Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, 1975, c. 2, s. 252.

1650 FO/5172/E 13846; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1991, c. 2, s. 95.

1651 Salâhi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, 1995, s. 120.

1652 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 189.

Fırkası mensubu İttihadçı Yunus Nadi'nin *Yeni Gün* gazetesinde "Yeşil Elma" nam makale neşretti: *Bolşevizm'in tehdidi altındayız.*[1653] *Komünizm Türkler için bir ideal değil, bir vasıtadır. Türklerin ideali Türk milletinin birliğidir, altın elmadır*.[1654]

Fotoğraf. İzmir Mebusu Mahmud Esad (TBMM Albümü, 2010, c. 1, s. 36).

İspanyol *La Correspondencia de España* gazetesi yazıyor: İstanbul'da *hükümetin istifa etme gerekçesinin, müttefiklerin milliyetçilerle anlaşılmasını talep eden notası olduğu ve yeni hükümetin programının, siyasi tavizler temeli üzerinde Sevr Antlaşması'nı Türk milliyetçilerine kabul ettirmek olduğu ifade edilmiştir*.[1655]

21 Ekim 1920. Kırımlı Ahmed Tevfik (Okday) sadaretinde yeni kabine kuruldu.[1656] *Damad Ferid Paşa'nın yerine Tevfik Paşa hükümetinin iktidara gelmesi, İtalya Dışişleri Bakanı Sforza'yı da memnun etti*.[1657]

Bâb-ı Âlî Hariciye Nezâreti, Roma Sefarethanesine Osman Nizamî Paşa'yı başsefir, Nureddin Ferruh'u maslahatgüzar tayin etti.[1658]

22 Ekim 1920. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral John de Robeck, Hariciye Nâzırı Lord Curzon'a telgraf gönderdi: *İtalyan hükümet(ler)i (...) İstanbul ile Ankara arasında dürüst biçimde arabulucu olmayı çok arzu ediyor*...[1659]

23 Ekim 1920. Mısır Kahire'deki İngiliz Başkumandan General Allenby, İngiliz Gizli İstihbarat Teşkilâtı şefine acele telgraf gönderdi. Bildirildiğine göre İtalyanlarla teşrik-i mesaideki bir Fransız irtibat subayı Fransız Harbiye Nezâretine bir muhtıra göndermiş ve *bir İtalyan kurulunun Ankara'da Mustafa Kemal'i ziyaret etmekte olduğunu; bu kurulu oluşturan subaylar arasında, Osmanlı Mebusan Meclisi eski üyesi ve Viyana'da Arnavut orta elçisi bulunan Süreyya Bey'in oğlu Sefa Bey (takma adıyla Teğmen Vlora)'nın da bulunduğunu* bildirmiştir. Ayrıca, *İtalyan kaynaklarından sağlanan fıçılar dolusu petrol, Antalya'dan Anadolu içlerine sevkediliyor; İtalyan'lar, ayrıca, Mustafa Kemal hesabına Antalya'ya iki sahra topu*

1653 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 251.

1654 Yeni Gün, 20 Teşrinievvel 1336; Aktaran: Erden Akbulut & Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, 2007, s. 34, dipnot 51.

1655 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 189.

1656 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 252.

1657 Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, K.127, D.1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 242.

1658 İkdam, 21 Teşrin-i evvel 1920, s. 1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 242.

1659 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 158, sonnot 13.

çıkarılıyordu.[1660] Abdülhamit Kırmızı'nın deyişiyle Avlonyalı Süreyya'nın oğlu Sefa, *İtalyan ordusunda teğmen olduğu sırada, Türkiye'deki millî mücadele hareketine ve Mustafa Kemal'e destek vermiştir*.[1661]

Torino'daki *Ulusal İtalyan Misyonerleri Destekleme Derneği* Başkanı Schiaparelli, Don Giuseppe Capra'nın 3 Eylül 1920 tarihli mektubuna istinaden, İtalya Hariciye Nezâretine muhtıra gönderdi:

> İşbu notaya kopyası eklenmiş olan Rahip Giuseppe Capra'nın mektubunun içeriğine ve biçimine duyduğum acı hayranlığımı gizleyemem.
>
> Geçmişte Başkanlığımızın kendisine Filistin'de, Suriye'de ve Anadolu'da verdiği değişik misyonları yerine getirmede Rahip Capra her zaman dengeli ve dikkatli bir kişi olarak davranmıştır, bu nedenler söz konusu dengesiz mektubu yolculuk esnasında karşılaştığı çok sayıda olumsuzluklardan kaynaklanan geçici bir zihinsel dengesizlik anında yazdığını, kendisinin de bunu hemen fark ettiğini ve yapılan hata için üzüldüğünü farz etmek zorundayım, çünkü yolculuk hakkında birçok küçük ayrıntı aktarmıştır, fakat Mustafa Kemal'e yazdığı kınanacak mektup hakkında, tam tersine, tamamen suskun kalmıştır.
>
> Bakanlık yönetimine bu üzücü hataya dair üzüntümüzü ifade eder ve onurla derin saygımızı sunarız.[1662]

26 Ekim 1920. Britanya Hariciye Nezâreti Şark Dairesi yetkilisi Edmonds'un derkenarı: *İtalyanlara karşı kesin bir kanıt bulmayı ummuyoruz, ama onların Milliyetçilere yardım sağlayacak bazı şeyler yaptıklarına dair çok sayıda rapor elimize geçiyor. Bunların büyük bir anlamı olmayabilir, ama Fransızların bu konuya ilgi göstermeye başlamaları iyi bir şeydir*.[1663]

27 Ekim 1920. Britanya Hariciye Nâzırı Lord Curzon *İtalyanların İstanbul'da büyükelçi görevlendirme kararını kendilerinden habersiz Babıâli'yle konuştuklarını* öğrendi, *bunun Müttefiklerarası dostça işbirliği havasına aykırı olduğunu belir*tiyor.[1664]

29 Ekim 1920. İngiliz belgesine göre *Fago Misyonu aralarında Vlora'nın da bulunduğu 10 resmi görevliden oluşturulmuş ve Kemalistlere matbaa, telgraf ve askeri malzemeleri sağlamıştır*.[1665]

Matbaa detayına ilişkin bir Fransız belgesi, *ciddi bir duyum* kategorisinde yazmaktadır ki, *Fransız "Havas" anlaşma yapmaktan caydıktan sonra Kemalist Haber Ajanı ve "Stefani" Basın Ajansı arasında yapılan bir anlaşmadan söz edilmektedir*.[1666]

30 Ekim 1920. İngiliz Gizli İstihbarat Teşkilâtı muhtıra kaleme aldı: TBMM Hükümetine *İtalyan yardımı hâlâ Antalya yoluyla* sürüyor; Antalya'ya *kamyon ve petrol çıkarıldı; son günlerde bir İtalyan gemisinden 25.000 tüfek ve birçok dağ topları indirildi*.[1667]

1660 FO 371/5057/E 13183; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, 1995, s. 120.

1661 Avlonyalı Süreyya Bey, *Osmanlı Sonrası Arnavutluk (1912-1920)*, 2009, s. 56.

1662 Affari Politici (AP), 7753-10119; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 231.

1663 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 265. "Çok sayıda rivayet vardır, ancak hiçbir kanıt, örneğin İtalyanları zora sokacak olan bir el koyma bile yoktur."

1664 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2017, c. 3, s. 410, sonnot 22.

1665 FO3/13517; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler,* 2014, s. 219-220, dipnot 58. Fakat İtalyan resmî ağızları, günümüz tarihçilerini eğlendirecek tarzlarda, "İtalyan-Kemalist ilişkileri hakkında küçümseyici yalanlamalar"da bulunmuşlardır.

1666 *Quai d'Orsay*, 202-191; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 220, dipnot 58.

1667 FO 371/5172/E 14558; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, 1995, s. 120.

Ekim 1920 nihayeti. *İtalya Dışişleri Bakanlığı müsteşarı Ekim sonlarında görüştüğü eski Osmanlı büyükelçilerinden Galip Kemalî'ye, "Kemalistler akıllıca davranırlarsa, İtalyan yönetiminin, barış şartlarının değiştirilmesi için elden geleni yapacağını" söylemiştir*.[1668]

1 Kasım 1920. İspanyol *La Voz* gazetesi yazıyor: Anadolu'yu iktisadî nüfuz mıntıkalarına taksim eden Üçlü Andlaşma (Accord Tripartite) *ile Türkiye'nin kaynaklarıyla ilgili geçmişte yaşanan uluslararası rekabetin ortadan kaldırılmasına ve azınlık ırklarının, dinlerinin ve dillerinin korunmasına çalışıldığı ifade edilmiştir. Buna göre, imzacı devletler, Türkiye'de kamu hizmetlerinin yeniden düzenlenmesi için kurulacak olan bütün komisyonlarda eşit olarak görev alacaklar ve imzacı devletlerin vatandaşları, ticaret ve denizcilik alanında her konuda eşit imtiyazlara sahip olacaktır. Anadolu, Mersin-Adana ve Bağdat (Türkiye'deki bölümü) demiryolları, İngiliz, Fransız ve İtalyan finans gruplarından oluşacak bir şirket tarafından işletilecektir*.[1669]

2 Kasım 1920. *2 Kasım 1920 tarihinde Albay Vitale, Consulta'ya bir telgraf çekti: "Türkiye'de durum çok kötü [...] Yunanların Anadolu'nun içlerine kadar ilerlemesi, ne milliyetçi harekete boyun eğdirecek, ne de Anadolu'da barışı sağlayacak"*.[1670]

2 Kasım'da Sforza, Maissa'ya herkese Fago'nun hiçbir resmi görevinin olmadığını yinelemesini emretmiş, akabinde "zaten bu gerçeği yansıtıyor" ifadesini eklemiştir.[1671]

Galip Kemali Bey Mustafa Kemal'e Roma'dan gönderdiği mektupta, İtalyan Dışişleri Bakanı'yla görüşmesini anlattı. Onun, Anadolu'da iktisadi çıkarlar peşinde olan İtalyanlara zorluk çıkarılmasından yakındığını aktardı. "İtalyanlar ile temas noktalarımızdaki memurlara talimat veriniz, gayretkeşlik göstermesinler, dostlarımızı fuzuli gücendirmesinler" diyen Galip Kemali Bey, Mustafa Kemal'e o civara kadar gidip Rodos Valisi ile görüşmesini tavsiye etti.[1672]

> Galip Kemalî Bey Roma'dan Mustafa Kemal Paşa'ya 2 Kasım 1920'de gönderdiği mektupta şunları yazdı: "İtalya Hâriciye Nezareti, Anadolu'da İtalyanlara karşı belirmeye başlayan bâzı âsâr-ı tevahhuş ve gösterilen müşkilatdan pek müteessirdir. Meselâ Ereğli'de icra-yı hafriyyâta gelmiş olan İtalyan işçi ekinin îfa-yı vazife etmesine mümanaat edilmiş. Bâzı İtalyanlar, ziraat ve haraset için Anadolu'ya gidiyor, bâzı mühendisler tetkikat yapıyor imiş. Fakat bunlara karşı dahi hiç dostane bir tavır alınmıyor, âdeta düşman ve oralara yerleşmek üzere gelmiş fâtihler nazarıyla bakılmakta imiş. İtalyanlar bu şikayetleri dile getirdikten sonra, *İngiliz ve Fransızların devlet-i âliye ve Anadolu hakkında fikir ve âmali mâlumdur. Biz hasaratınızın an olmasına, İngilizler elinde elyevm bir âlet-i şenia olan Yunan tecavüzüne sed çekilmesine, Karadeniz sevahilinden yeni yeni tecavüzata ibtidar kılınmasına, hülasa, bugünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun artık bundan fazla taklil-i nüfuz ve kuvvetine meydan bırakılmamasına elden geldiği kadar çalışıyoruz. Hattâ bundan dolayı Müttefiklerimizin sitem ve şikayetlerini celb etmekde iken, idamei mevcudiyet ve takviye-i nüfuzuna menfaat hasebiyle çalışmakta olduğumuz Anadolu Hükümeti tarafından bu yolda haksız ve hiç de dûr-bînâne olmayan müşkilat ve muamelatına dûçar edilmekliğimiz doğru bir hareket değildir. Biz Anadolu'da hiç bir arazi almamak esasını bidayetten beri carî ve iktisadi menfaatlerimizi Türklerin itimadını kazanarak temine hasr-ı maksad eyledik. Maksadımızın bundan ibaret olduğunu tekrar temin eder ve başlamak istediğimiz imarat ve inşaat için hiç bir maksad-ı istila takip eylemediğimizi size istediğiniz surette temine hazırız. Bu böyle iken Anadolu hükümeti her şeye rağmen İtalyanlar hakkında tarafeynin hakiki menafi-i âliyesine muhalif olarak yine bir meslek-i kadimi muhasalat ve itimadkârî tâkib etmez ise, o halde bizim şimdiye kadar gösterdiğimiz ve fi-mâba'd iraesinden hâli kalmak istemediğimiz âsâr-ı muhadenet ve samimiyete hiç bir kıymet ve ehemmiyet atfetmemek olduğu tebeyyün eyleyeceğinden, uzun tecrübelere*

[1668] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 241.
[1669] Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 189-190.
[1670] Affari Politici (AP), 7752-1455-C; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 130-131.
[1671] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 221.
[1672] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 268.

> *dayanmış olacak bu elim neticeden sonra İtalya'nın da diğer devletlere iltihak ederek menfaatlerini temine çalışması tabii değil midir?* [1673]

İstanbul'daki ABD Fevkalâde Komiseri Amiral Bristol, ABD Hariciye Nezâretine muhtıra gönderdi. *"Milliyetçilerin yatıştırılması konusuna pek az yer verildi," diyor. İtilâf Devletleri'ne gelince, Fransa, Milliyetçiler'in İzmir, Trakya ve Doğu illerinin Türkiye'ye geri verilmesi üzerine kurulmuş olan programlarını eleştirdikleri zaman -ki bu program Sevr Antlaşması'nın değiştirilmesini gerektiriyordu. Milliyetçiler'e karşı olan politikalarında çözümü güç iki yanlı bir durum karşısında kalıyorlardı. Çünkü Sevr'de yapılabilecek değişiklikler Versay Antlaşması'nda da değişiklik yapılması konusunda bir örnek olabilirdi. İngilizler, bu sırada tutumlarını değiştirmiyorlardı. İtalyanlar, İtilâf Devletleri'ne bakıyorlar, kendileri ayrı bir tutum almıyorlardı, fakat Milliyetçiler ve Sultan'ın Hükümeti en yumuşak davranan, en az kusurlu bir görünüşte olmaları nedeniyle İtalyanlara karşı yakınlık göstermekteydiler*.[1674]

3 Kasım 1920. Londra'daki Yunan diplomatik mümessil Daclamanos, İngiliz Hariciye Nâzırı Lord Curzon'a muhtıra verdi ve *Yunan Hükümeti'nin aldığı haberlere göre, İtalyan gemilerinin Trabzon'a savaş malzemesi ve gönüllüler taşımakta olduğunu* bildirdi. *Yunan temsilci, İngiliz Deniz Kuvvetleri'nin bu çeşit nakliyatı izlemesini ve Mustafa Kemal'e daha fazla takviyenin ulaşmasını önlemesini istiyor*.[1675]

Karadeniz'de Bolşeviklere karşı uygulanan fiilî ablukadan, TBMM ile ilişki kurma arayışındaki İtalyan Hükûmeti rahatsızdı. Bu bağlamda Londra'daki İtalyan Büyükelçisi'nin, Karadeniz'de seyrüseferin serbest bir şekilde yapılabilmesi maksadıyla İngiliz Hükûmeti'ne 3 Kasım 1920'de bir tebligat gönderdiğini Britanya Başvekili Lloyd George Avam Kamarasına beyan ediyor.[1676]

Âyan Meclisi eski reisi Ahmed Rıza, Maliye eski nâzırı Sabataycı Mehmed Cavid'e mektub gönderdi. Buna göre; Fransız *Le Temps* gazetesi, *Kuvayı Milliye'nin Hilafet ve Saltanatı kaldırmak düşüncesinde olduğunu* kamuoyuna duyurmuştur.[1677]

Hılâfetin ilgasında İtalyan mesaisi bulunacaktır:

> İtalyan oryantalist Alfonso Nallino, İtalyan egemenliğine geçen Libya'da Osmanlı Halifesi'nin yetkisini bertaraf etmek için, İtalyan Dışişleri Bakanlığı'nın ısmarlamasıyla 1919 yılında "Genel Olarak Hilafetin ve Özel Olarak Sözde Osmanlı Hilafeti'nin Niteliği Üzerine Notlar" kitabını yayımlamıştı. "Sözde" Osmanlı Hilafeti'nin, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nda Osmanlı diplomasisinin ustalıklı kandırmacasıyla icat edildiğini iddia eden Nallino'nun bu tezine, bilhassa sömürgelerinde kalabalık Müslüman ahali bulunan devletlerin tarihçileri rağbet ettiler. Hilafetin ilgasından sonra pratik-siyasi işlevini yitiren bu tezi, günümüzde bile taraftar bulabiliyor.. İlganın öncesi ve sonrasını günü gününe takip eden Nallino raporlarını, kendi kurduğu *Oriente Moderno* dergisinde yayımladı. Lozan Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi ve hilafetin ilgası, imzacı devletlerden olan İtalya açısından özel bir önem taşıyordu: Sömürgecilik kervanına geç katılan İtalya'nın, Libya ve Etiyopya'da çok Müslüman tebaası vardı. 1912 Ouchy Antlaşması ile Osmanlı Hilafeti'ne tanınan sınır ötesi yetkilerden Türkiye, Lozan Antlaşması'nın 22. maddesi ile feragat ediyordu. Ama 1924 Mart başı itibarıyla Lozan hâlâ yürürlüğe girmemişti ve Abdülmecid Dolmabahçe'deydi.[1678]

[1673] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 250-251. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

[1674] Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, 1972, s. 288-289.

[1675] Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, 1978, s. 124. "Bu yazıya, İngiliz Dışişleri'nde W. Osborne tarafından düşülen notta, ayrıntılı bilgi istenmesi belirtildikten sonra, *Gerçekte, İtalyanlar Milliyetçilerle olan deniz ulaşımını Antalya yoluyla yaparlar* denilmekteydi."

[1676] Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 178.

[1677] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 269. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

[1678] Emre Öktem, "Son Hilafet Savaşı", *Atlas Tarih*, Sayı 87, Eylül-Ekim 2024, s. 74. "Dönemin önde gelen İtalyan dergilerinden Oriente Moderno, 13 Mart 1921'de kurulan Doğu Enstitüsü'nün (*Istituto per l'Oriente*) aylık

İtalyanlar Hanedan-ı Osmanî arasında çatışma çıkarmaya çalışıyor:

> Ankara'ya çağrı olayı konusunda Abdülmecit'in özel kâtibi olan Hüseyin Nakib Turhan'ın da vermiş olduğu bilgiler var. Turhan Ankara ile temasları olduğunu, İtalyan Yüksek Komiserliği'nin buna aracı olduğunu söylüyordu. İtalyanlar tutuklanacağını bildirip onu İtalyan pasaportu ile Avrupa'ya kaçırmışlar. Berlin'deyken Ankara'dan haber gelmiş, "Mecid Efendi'yi getirelim, halifenin vekili olarak geldi denecek," diye. Veliaht'ı ikna etmek için yine İtalyan pasaportu ile İstanbul'a gelmiş. Turhan'a göre kendisine, Ankara'ya giderse "hatta saltanatını da ilan ederler" denmiş. Bir İtalyan çatanası sarayının rıhtımından alıp Beykoz'a götürecek, bir tabur asker onu oradan Ankara'ya ulaştıracakmış. Abdülmecit yanaşmayınca o da Almanya'ya dönmüş.[1679]

4 Kasım 1920. İtalya Parlamentosu Reisi De Nicola, Mustafa Kemal'in 3 Ekim 1920 tarihli taziye ve tesanüd telgrafına cevaben, *Meclis'in teşekkürlerini Mustafa Kemal'e iletmesi için Dışişleri Bakanlığı'na ricada bulun*uyor.[1680]

5 Kasım 1920. İspanyol *La Correspondencia Militar* ve *La Voz* nam gazeteler yazıyorlar: *Müttefikler, Türk Hükümetine bir nota göndererek, Osmanlı İmparatorluğu'nun, Versay Antlaşması'nın onayını daha fazla geciktiremeyeceğini ve eğer Hükümet tarafından onaylanmazsa, Sultan'ın fermanıyla bir an önce onaylanması gerektiğini bildirmişlerdi*r.[1681]

6 Kasım 1920. Roma'daki İngiliz Büyükelçi Buchanan, İngiliz Hariciye Nâzırı Curzon'a muhtıra gönderdi: *Bu ülkelerdeki* [Türkiye, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan] *İtalyan ajanları, kendilerinden beklemeye hakkımız olan içten desteği bize sağlamadılar ve onların sempatilerinin daha çok bizim düşmanlarımızdan, özellikle de Türk Milliyetçilerinden yana olduğu görüldü*.[1682]

İngiliz Gizli İstihbarat Teşkilâtı muhtıra kaleme aldı. *Harput'tan İstanbul'a dönen bir gezginci İtalyan'ların Ulusçulara Antalya yoluyla yardımda bulunduklarını işittiğini söylüyor*.[1683]

ABD'de münteşir *Chicago Tribune* gazetesi yazıyor: *İngiltere, İtalya ve Fransa üçlü bir antlaşma imzalayarak, Türkiye'deki nüfuz alanlarının devamı konusunda birbirlerini destekleme kararı aldı. Fransa ve İtalya'nın menfaatlerinin göz önüne alınarak, etki alanlarının sınırları belirlendi. Antlaşmanın gizlilik şartı olduğu için taraflarca kabul edilmese de imzalanmasının üzerinden neredeyse 3 ay geçmiş*

---

yayın organıdır. Oriente Moderne 15 Haziran 1921'de yayınlanmaya başlamıştır." Mevlüt Çelebi, *İtalyan Basınında Türk Zaferi ve Başkomutan Atatürk*, 2022, s. 242.

1679 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2017, c. 3, s. 282. "Çetiner, Büyükdere'ye otomobille gidip orada bekleyen İtalyan bandıralı vapurla (herhalde İnebolu'ya) gidileceğinden söz ediyor. Bu biçim gidiş akla daha uygun ve güvenli geliyor." (Akşin, 2017, c. 3, s. 422, sonnot 195). Veliahd ve sakıt Halife Abdülmecid'in hususî kâtibi Hüseyin Nakib (Turhan) yazıyor: [Abdülmecid] Veliahd olduğunda, Yümnü Üresin'le beraber yaverliğine atandık. Mütarekede onun isteği üzerine hususi kâtibi oldum. Ankara ile bizlerin teması vardı. İtalyan sefareti yardımcı oluyordu. Tutuklanacağım haberini onlar bildirdi ve İtalyan pasaportu ile Avrupa'ya kaçtım. Ankara'dan *Mecid Efendi'yi getirelim, Halife'nin vekili olarak geldi denecek* diye bilgi gelmiş. Veliahdı ikna etmem için Berlin'de bana haber ulaştırıp gelmemi istediler. İtalyan pasaportu ile Istanbul'a döndüm. Abdülmecid'e *Ankara'ya gidersen hattâ saltanatını da ilân ederler, iş kolaylaşır* demişlerdi. Bir İtalyan çatanası gelecek, onu sarayın rıhtımından alacak, Beykoz'a geçirecek, bir tabur asker koruma altında Ankara'ya götürecekti. Abdülmecid sonucun daha iyi değil daha kötü olacağı düşüncesindeydi. Kabul etmedi. Ben de Almanya'ya döndüm." Murat Bardakçı, *Şahbaba*, 2006, s. 193.

1680 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 214. "Ancak nasıl ve hangi sıfatla? Sonunda Dışişleri Bakanlığı, Mustafa Kemal'in hükümetini resmi olarak tanımış olmamak için kaba olmayı göze almıştı. 16 Kasım'da Guariglia, *herhangi bir ulusalcı temsilciye sadece sözlü bir bildirimin* yapılması için Rodos'a emir göndermişti."

1681 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 190.

1682 FO 371/5057, 6 Kasım 1920, Sir G. Buchanan'dan Curzon'a; Aktaran: Nur Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul*, 2008, s. 34.

1683 FO 371/5172/E 15366; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, 1995, s. 120.

olmasına rağmen henüz kamuoyuna açıklanmadı. Antlaşmada, İngiltere'nin nüfuz alanı ile ilgili bir tanımlama yapılmadı. Bu da İngiltere'nin, Türk toprakları üzerindeki menfaatlerini istediği gibi şekillendirmesi için önemli bir avantajdır. Ancak mevcut belirsizlik de antlaşmayı şüpheli hale getiriyor.[1684]

8 Kasım 1920. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral John de Robeck, Hariciye Nâzırı Lord Curzon'a telgraf gönderdi. Bâb-ı Âlî Hariciye Nâzırı Sefa, *Yüksek Komiserlerle yaptığı görüşmelerde heyetin öncelikli amacının Millî Hareketi yatıştırmak olduğunu açıkla* dıktan sonra, *heyete temsilci atamaktan vazgeçen Yüksek Komiserlerden üç talepte bulunmuştur*. *İlk talep* Sevr'in *iyi bir yorumunun yapılması*, *ikinci talep Yunanlıların antlaşma ile kendilerine verilmeyen topraklardan çekilmesi ve nihayet üçüncü talep Ermeni sınırının Türkiye aleyhine belirlenmemesi*dir.[1685]

9 Kasım 1920. İstanbul'daki İngiliz İşgal Kuvvetleri Karargâh-ı Umumîsinden İngiliz Harbiye Nezâretine muhtıra gönderildi: *İstanbul'daki İtalyan Askerî Ataşesi, bir görüşme sırasında, tek çözüm yolunun Sevr Andlaşmasını gözden geçirmek ve Mustafa Kemal'le uzlaşmaya varmak olduğunu, çünkü Müttefiklerin hiç birinin, kuvvet kullanacak durumda bulunmadığını söylemiştir. Ataşe, Yunanlıların ilerleyemeyeceğini ve mevcut kuvvetlerini de tutamayacağını; fakat İtalyanların da yeni kuvvet göndermeyeceğini belirtmiştir*.[1686]

11 Kasım 1920. Britanya Hariciye Nezâreti Siyasî Müsteşarı Sör Eyre Crowe, gün içinde Londra'daki İtalyan Büyükelçi Marquis Imperiali'yle gerçekleşen mülakatı hakkında rapor kaleme aldı. *Marquis Imperiali, İtalyan yönetiminin, Türkiye'de özellikle Üçlü Sözleşme gereğince İtalyanlara verilen nüfuz bölgesindeki büyük ekonomik çıkarları açısından, Bağlaşıkların Mustafa Kemal'le doğrudan bir anlaşmaya varmalarının önemine inandığını* ifade etmiştir. Curzon ise, Crowe raporuna şu derkenarı kaydedecektir: *İtalyanların bize verdikleri güvenceye hiç inanmıyorum. İngiltere'yle içten işbirliği yapmıyorlar. Onların ancak iki amaçları vardır: Yunanlılardan nefret etmek ve Türklere yanaşmak*.[1687]

15 Kasım 1920. *15 Kasım'da Corriere della Sera, Kemalist Türkiye'nin Ermenistan'da kazandığı zaferin stratejik önemini vurgularken, bir itirafta bulundu: "Küçük Asya ve Ermenistan'da karanlık olaylar yaşanmakta; resmi bültenler ile gazete haberleri pek aydınlatıcı değil"*.[1688]

16 Kasım 1920. İtalya Dışişleri Bakanlığı yetkisi Guariglia, otoritesi ve ikbali meşkuk TBMM Hükümetini resmen tanımamak saikiyle, *"herhangi bir ulusalcı temsilciye sadece sözlü bir bildirimin" yapılması için Rodos'a emir göndermiştir*.[1689]

18 Kasım 1920. *Aziz (Meker) Bey'in "Büyük Millet Meclisi Riyaseti"ne gönderdiği geniş kapsamlı raporda da İtalya halkının Anadolu'ya asker sevkine rıza göstermediği, dolayısıyla bu durumun Türk halkına ve memleketine yardım olarak değerlendirilebileceği ifade edilmiştir*.[1690]

1684 Şebnem Oğuz-Uzuner, *Amerikan Basınında Milli Mücadele Dönemi (1918-1922)* [Doktora Tezi], 2021, s. 164.

1685 FO, 371/5O57, E 13897; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 918.

1686 Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, 1978, s. 126.

1687 FO/5057/E 14218; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1991, c. 2, s. 95-96, dipnot 108.

1688 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 131.

1689 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 214.

1690 *Cumhurbaşkanlığı Arşivi* (CA), Ebis No: 01001593, Fihrist No: 179, Ek: 1/15, 18 Teşrin-i Sani/Kasım 1336/1920); Aktaran: Nurettin Çakıcı, *Sovyet Rusya'nın Milli Mücadele Hareketine Mali ve Askeri Yardımları (1919-1922)*, 2021, s. 133, dipnot 780.

İngiliz yarı resmî *The Times* gazetesi yazıyor: *Yunan genel seçiminin sonucu, Türklerle İtalyanları çok sevindirmiştir*.[1691]

Fransız yarı resmî *Le Temps* gazetesi, *Ermenilerin ve Wrangel'in yenilmesi, Venizelos'un seçimleri kaybetmesi ile Doğuda yeni bir durum ortaya çıktığını, ve Fransa'nın, Türkiye'deki sorumluluklarını tekrar gözden geçirmesi gerektiğini belirt*tikten sonra şöyle yazıyor: *Aylar var ki, İtalya, Küçük-Asya'da bulunan bir kaç küçük birliğini geri çekti ve yanılmıyorsak milliyetçi Ankara hükümeti ile yarı resmî bir anlaşma yaparak çıkarlarını da korudu. İstanbul'da hüküm süren İngiltere ise Asya Türkiyesi'nde kendisine bölge ayırmadı. Şu halde, Yunanistan'la beraber yalnızca Fransa bu ülkenin önemli kısımlarını askerî işgal altında tutuyor. Özellikle Yunan seçimlerinin sonuçları ve daha sonra beklenebilecek etkileri gözönüne alınırsa bu durum sakıncasız değildir (…) Kilikya işgalinin gerektirdiği fedakârlıklara ve savaşın tehlikelerine Fransa'nın sürekli şekilde katlanması için yeter sebep yok*.[1692]

İspanyol *El Globo* gazetesi yazıyor: *Bolşevik ordularının başarılı ilerleyişleri, Mustafa Kemal'in birliklerinin hareket alanı olan Küçük Asya ve Transkafkasya'yı da oldukça etkiliyor*. Müttefikler, *Doğu'daki yetkilerine saygı duy*mak, *Ermenistan ve Gürcistan cumhuriyetlerini koru*mak *ve Türkiye ile imzalanan barış antlaşmasının uygulanabilmesi için öncelikle "basit polislik" görevini yerine getirerek*, *Bolşeviklerin Anadolu'daki isyancılarla kuvvetlerini birleştirmesini engellemek zorunda*dır.[1693]

19 Kasım 1920. İngiltere Harbiye Nezâretinden Hariciye Nezâretine muhtıra: *İtalyanların Türk milliyetçilerine yardım ettikleri* anlaşılmıştır.[1694] *İngiliz, Fransız ve Yunan istihbarat servisleri, İtalya'nın Ankara ile yakın ilişki kurduğuna dair istihbarat alıyorlar. İtalyanların, Antalya'dan Millî Hareket taraftarlarına, petrol ve silah gönderdiklerine dair ciddi söylentiler ortalar da dolaşmakta*.[1695]

21 Kasım 1920. Roma'daki Ahmed Rüstem (Alfred Bilinski), Berlin'deki Enver'e mektub gönderdi:

> Paşa Hazretleri
>
> Ziyâ Bey ile bendenize gönderdiğiniz selâmdan dolayı çok teşekkür ederim. Pek çok isterdim. Berlin'e kadar gelip zât-ı âlîniz ve Talat Paşa ile görüşeyim. Fakat bu mâddeten mümkün değildir. Çünkü zügürtlük müsâ'ade etmiyor, cebimi. 10-15 güne kadar Roma'dan infikâk edip Anadolu'ya avdet edeceğim. 4-5 makâle yazdım, buraya geleli- den beri (mecmû'alar için). Fakat neşretmede müşkilât çekiyorum. Ma'mâfîh muvaffak olacağım ümîdindeyim.
>
> Sevt Mu'âhedenâmesi yerine akdi lâzım gelen mu'âhede hakkında bir proje vardır. Mezkûr makâlelerin biri bu meseleye da'irdir. İşte bu ve vatana âid diğer meseleler hakkında görüşmek isterdim, aynı zamânda.
>
> Anadolu vaz'iyetini izâh edebilirsem, çok fâ'ideli olur. Bunun mektûbla pek imkânı yoktur. Ma'mâfih Câmi' Bey Berlin'e gideceğinden o cihetten müsterihim. Hulâseten söyleyeyim ki, oradaki işlerimiz büyük salâh buldu. Sebât etmek şartıyla da'vâmızı tamâmiyle kazanabiliriz. Ankara Hümûmeti vaz'iyete hâkimdir. Çünkü şimdiye kadar İngiltere ve Fransa'nın elinde bulunan yegâne silâhı, ya'ni Yunanistan artık bize karşı birşey yapamaz. Diğer cihetten Türkiye ile sulh akdedilmezse, Bolşevizm Anadolu tarîkiyle Cenûbi Avrupa'ya sirâyet edecek diye İtilâf devletleri çok korkuyorlar.
>
> İşte bu sebeblerden hattâ İngiltere Ankara Hükümetinin şerâ'itini kabûle mecbûrdur. İtalya lehimizde çalışıyor. Fakat vaz'iyeti hâlâ iyi olmamıştır. Ankara Hûkûmetinin Erzurum ve Sivas Kongrelerinin va'z ettiği

---

1691 Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1991, c. 2, s. 104.
1692 Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*, 2023, s. 193-194.
1693 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 305.
1694 Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk,* 1975, c. 2, s. CXIII.
1695 FO, 371/5057, E 14436, Harbiye Nâzırı Churchill'den Hariciye Nâzırı Curzon'a telgraf, 19 Kasım 1920; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 919-920.

esâslardan bir kıl kalınlığında inhirâf etmeyeceğini lâyıkı vechile takdir etmiyor. Sevr Mu'âhedesi ahkâmının ta'dîlinden bahsediyor. Halbuki Ankara Hükümeti yeni bir ahdini taleb ediyor.

Ziyâ Bey bir hukûk-i İslâm Cem'iyetinden bahsetti. Bendeniz zât-ı âlînizin riyâseti tahtında bulunan bu Cem'iyete şimdiden dâhil oluyorum. İsmimin kaydını ricâ ediyorum. Elhâsıl 3 senedenberi olduğu gibi şimdi dahi 60 yaşına girdiğim hâlde Türkiye ve İslâmiyet için her sûrette çalışmak istiyorum. Asıl görebileceğim iş, mecmû'a ve gazetelere yazıp propaganda yapmaktadır. Fakat ne çare ki Anadolu'ya avdet etmeye mecbûrum.

İşbu mektûbumu bitirmeden evvel, hattâ mevki'-i iktidârdan çekildikten sonra memlekete ettiğiniz hizmetlerden dolayı bendeniz dahi efrâd-ı millettten biri olmak üzere zât-ı âlinize teşekkürâtımı takdim ediyorum.

Allâh size kuvvet versin. Yaşasın Türkiye

21 Teşrîn-i sânî 334 [*Buradaki târih 336/1920 olmalıydı (Yamauchi notu)*]
Ahmed Rüstem

Not: Bu mektubun yazısını ma'ruz görünüz. Çok acale yazılmıştır.
Hotel İtake
ViaQuatrofondane
Roma[1696]

22 Kasım 1920. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiser Horace Rumbold, Hariciye Nâzırı Lord Curzon'a telgraf keşide eyledi. Buna göre *İtalya'dan sonra Fransa da* milliyetçi hareketin *kuvvet kullanılarak bastırılması politikasının uygulanamayacağı* görüşündedir. *Fransa Hükûmeti, kullanılacak kuvvetin ve yapılacak baskının, antlaşmanın onaylanmasını sağlayamayacağını ve bu baskının mevcut hükûmetin düşmesine neden olacağını düşündüğünden Anadolu'ya heyet gönderilmesini tercih etmekte*dir. *Fransa, gönderilecek heyete İtilâf temsilcilerinin katılmasına da karşı çıkıyor. Bu düşüncelerini gündeme getirdikten sonra bir teklifte bulunan Fransız Hükûmeti, sonuç ne olursa olsun Tevfik Paşa Hükûmeti'ne antlaşmayı onaylaması için bir ay daha süre verilmesini öner*miştir. *İtalyan Yüksek Komiseri İstanbul'da olmadığından bu süre Osmanlı Hükûmeti'ne daha sonra bildirilecektir*.[1697]

Camillo Garroni, Büyükelçi* olarak İstanbul'da vazifesini ifaya başladı. İtimadnamesini Sadrazam'a takdim etti.[1698] *Garroni'nin amacı, Üçlü Antlaşma doğrultusunda İtalya'nın çıkarlarını korumaktır*.[1699] *"İtalya'nın Antalya ve Ereğli üzerindeki haklarının tatbik ve icrası hususunda M. Kemal ile görüşmelerde*

1696 Masayuki Yamauchi, *Hoşnut Olamamış Adam Enver Paşa*, 1995, s. 121-122.

1697 FO, 371/5058, E 14655; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 920.

* "*Yurtsever* olarak nitelenebilecek tüm Türklere çeşitli açılardan desteğini artıran Sforza, bir yandan da Türkiye'nin tanınan tek temsilcisi olan İstanbul hükümetini unutmuyordu. Dahası, İstanbul hükümeti nezdinde cüretkâr bir girişim yaptı: barış imzalanır imzalanmaz, onaylanmasını beklemeden, diplomatik ilişkilerin en yüksek düzeyde yeniden başlatılmasını, yani Garroni'nin büyükelçi olarak yeniden gönderilmesini önerdi. Öngörülebileceği gibi, İtalya'nın girişimi Paris'te şaşkınlık, Londra ve Atina'da öfke uyandırırken, İstanbul'da açık biçimde memnuniyet yarattı. Bu adım, barış imzalandıktan sonra yalnızca maslahatgüzar değiş-tokuşu istemekle yetinen Osmanlı hükümetinin taleplerini aşmaktaydı." (Grassi, 2001, s. 129). "Garroni'nin öteden beri koruyucusu olan Giolitti, Sforza'yı kararında etkilemiş olabilir. Büyük olasılıkla Garroni'nin İstanbul'a dönme konusunda kişisel bir çıkarı vardı ve bu kente tenzil-ü rütbeye uğrayarak dönmeyi kabul etmesi oldukça zordu. Garroni'ye olağandışı ayrıcalıklar ve maddi olasılıklar verilmesi konusunda bir Milano gazetesi'nin bildirdiği haberleri uydurma ve kötü niyetli olarak niteleme rolü, sadık biçimde *TR*'ye [*La Tribuna*'ya] düştü-31 ekim, s. 6. Contarini, Garroni'ninki de dahil olmak üzere, birçok abartılı maaş artışına iğneleyici sözlerle AP7760 numarasız P, Galli'den Contarini'ye-29 ekim tarihli belgeye notlar iliştirerek değinir." (Grassi, 2001, s. 158, sonnot 10).

1698 *Başbakanlık Osmanlı Arşivi* (BOA), Hariciye Nezâreti Siyasî Kısım Evrakı (HR.SYS), 2726/ 22, lef 94; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 33.

1699 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 241.

bulunmak için bir temsilci gönderilmesini" Hükümetine teklif etti. Rumbold ile Defrance bunu, Mustafa Kemal'i tanıma mânasına geleceği için haklı olarak tefsir ettiler.[1700]

> Garroni, İstanbul'a gelmeden önce görüştüğü Galip Kemalî Bey'e, "Siz bir kere anlaşmayı tasdik edin. Gelecekte ortaya çıkması kesin olan fırsatlardan lehinize istifade etmeye elbirliğiyle çalışırız" demiştir. Söylemezoğlu, ***30 Senelik Siyasî Hatıralarımın Üçüncü ve Son Cildi***, s.458. Garroni'nin bu tavrına rağmen anlaşması gereğince oluşturulmasına karar verilen komisyona İtalya'nın delege göndermemiş olması da Sadrâzam Damat Ferid Paşa'nın şikayetine sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nin Roma büyükelçiliğine 10 Ekim 1920'de gönderdiği yazıda sadrâzam, "İtalya Hükümeti nezdinde girişimde bulunarak delege gönderilmesinin sağlanmasını" istemiştir.[1701]

Rumbold, Lord Curzon'a telgraf keşide eyledi. Sevr'in tasdikinden *sonra İtalyan Büyükelçisi olarak atanacak Garroni'ye, hükûmeti tarafından Padişah'a sunulmak üzere bir itimat mektubu verildiğini bildirerek kendisine de böyle bir itimat mektubu verilmesini talep* ediyor.[1702] *Rumbold, İtalyan yetkililer tarafından kabul edilmese de, İtalyanların Milli Hareket liderleri ile görüşerek onlara savaş malzemesi sağladıklarını, buna karşılık ticari ayrıcalıklar talep ettiklerini* bildiriyor.[1703] Rumbold: *Gerçi İtalyan temsilcileri surî olarak kılıkırk yararcasına dürüst idiyseler de bütün İtalyan atmosferi Kemalistler lehine olmuştur. . . Fago. . . harp malzemesini irsal etmek için Kemalistlere teklifte bulunduğu gibi İktisadî imtiyazlar üzerinde de görüştü*.[1704]

Rumbold, Curzon'a mahmem ve müstacel telgraf keşide eyledi: *Tüm İtalyan kamuoyu Kemalistlerden yanadır. İtalyan ajanların Türk ulusalcılarla temas halinde olduklarına kuşku yoktur. Örneğin, İtalyan Yarbayı Vincenzo Fago geçen Haziran ayında Ankara'yı ziyaret ederek Kemalistlere savaş malzemesi sağlayabileceğini bildirmiş; onlara daha çok yardımda bulunulması için ayrıcalık hakları öne sürmüştü. Kemalist bölgelerinde Italyanlara birçok kolaylıklar sağlanmıştır. Ayrıca, Kemalist elçisi Galip Kemali ve Yarbay Server Edip uzun bir süreden beri Roma'da bulunuyor ve onlara her tür kolaylıklar sağlanıyor*.[1705]

> İngiliz temsilcisi, İtalyanlardan şikâyetçi: "Bütün İtalyan temsilcileri Kemalistler lehinde. İtalyan ajanı Fogo, Kemalistlere silah ulaştırma önerisinde bulundu ve iktisadî imtiyaz üzerinde durdu."[1706]

> Ateşkes sonrasında yüklü miktarda silah ve cephane Müttefik yetkililerinin denetiminden kaçırılmış olmalı ki, bu yönde bir eksikliklerinin olduğu hakkında herhangi bir işaret yok gibidir. Bolşeviklerin ve İtalyanların bu konuda bazı desteklerde bulunduklarına dair haberler alınmaktadır.[1707]

Roma'dan "Âcil" notuyla Söke'ye 22 Kasım 1920'de gönderilen telgrafta, "Dışişleri Bakanlığı hesabına Anadolu'daki nüfuz bölgesini, ekonomik temel üzerinde düzenlemek amacıyla gelecek olan Tuozzi'ye mümkün olan kolaylık ve yardımın yapılması" istenmiştir.[1708]

1700 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 218.

1701 Türkiye Cumhuriyeti Paris Büyükelçiliği Arşivi, K.127, D.1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 241, dipnot 77.

1702 FO, 371/5278, E 14804; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 905.

1703 FO, 371/5057, E 14577, Rumbold'dan Curzon'a 22 Kasım 1920; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 920.

1704 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 215.

1705 Salahi R. Sonyel, *Kaygılı Yıllar*, 2012, s. 185.

1706 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 292.

1707 Ali Satan, *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye (1920)*, 2010, s. 65.

1708 *USSME*, E3-30/2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 299.

24 Kasım 1920. *İtalyan Yüksek Komiseri'nin İstanbul'a gelmesinden sonra Yüksek Komiserler daha önce kararlaştırıldığı üzere*, bugün, *Osmanlı Hükûmeti'ne müşterek bir nota vererek Sevr Antlaşması'nın bir ay içerisinde onaylamasını talep ettiler*.[1709]

25 Kasım 1920. İstanbul'da Müttefik fevkalâde komiserleri içtima ediyorlar. Müttefik İşgal Kuvvetleri Başkumandanı *General Harington 22 ve 24 Kasım 1921 tarihlerinde Yüksek Komiserlere mektuplar göndererek Bâb-ı Âlî ricalinin askerî alt komisyonların faaliyete geçmesi konusunda güçlükler çıkardıklarını bildir*miştir. *Yüksek Komiserler de Osmanlı Hükûmeti'ne bir nota göndererek bu engellemelerin kaldırılmasını istediler*.[1710]

İspanyol *La Epoca* gazetesi yazıyor: *Barış antlaşmasının gözden geçirilerek düzenlenmesi amacıyla Fransa, İtalya ve İngiltere temsilcileri, 25 Kasım'da Londra'da bir araya gelmişlerdi*r. *Yapılan toplantının gündemi, Kral Konstantin'in Yunanistan tahtına geri dönüşü, Rusya ile ticari ilişkilerin yeniden başlatılması, Türkiye ile barışın muhtemel revizyonu ile Küçük Asya'da ve Kafkasya'daki durumu*dur.[1711]

26 Kasım 1920. Britanya'nın Roma Büyükelçisi Sör G. Buchanan, Lord Curzon'a telgraf keşide eyledi. *İtalyan Dışişleri Bakanı Signor Contarini, Ankara'ya bir heyet gönderdikleri ve Millî Hareket taraftarlarına silah sağladıkları konusundaki iddiaların Yunanlıların vermiş olduğu yanlış bilgilerden kaynaklandığını ileri sürerek bu iddiaların "lekeleyici" olduğunu açıkla*mıştır. *Bu açıklama karşılıklı güvensizliği daha da arttır*ıyor.[1712]

Corriere della Sera gazetesi "Sevr Antlaşması" nam makale neşretti. *Makalenin başında, "küçük ülkesine fazla büyük gelen" Venizelos'a öfkelenmenin haksızlık sayılabileceği; Yunanistan'ın politikasını İtalya'yı örnek alarak değiştirmesinin uygun olacağı, yani "Anadolu'da veya Kafkasya'da fetihler yapma hayalinin gözünü kamaştırmasına izin vermediği için kendini kutlaması gerektiği" belirtilir. Sevr Antlaşması'nda değişiklikler yapılmalıdır, bu doğrudur, ancak amaç Kral Konstantin'den öç almak olmamalıdır. Tutumlarında, Türklere karşı alışılagelinmiş bir nezaket vardır: "Haklı biçimde ve kolayca onları Avrupa'dan kovduktan sonra, gidecekleri bir yer bulmak gerekecek"*.[1713]

İspanyol *La Accion* ve *La Epoca* yazıyor. *Fransız Meclis Başkanı toplantıya katılmak üzere 25 Kasım'da Londra'ya ulaşmıştır ve muhtemelen ayın 27'sinde Lloyd George ile görüşeceklerdi*r. *Fransa ile İtalya'nın Türkiye ile imzalanan ve henüz onaylanmamış olan barış antlaşmasının revize edilmesi sorununu müzakere edeceklerinin düşünüldüğü aktarıl*ıyor.[1714]

28 Kasım 1920. İtalya Dışişleri Bakanı Carlo Sforza, Fransız yarı resmî *Le Temps* gazetesine beyanat verdi: *Türkiye'ye daha dengeli ve daha yumuşak bir barış sunmak gerekir*.[1715]

29 Kasım 1920. Hariciye Nâzırı Lord Curzon, Roma'daki İngiliz Büyükelçi Sör G. Buchanan'a telgraf gönderdi. *28 Kasım'da Londra'yı ziyaret eden İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza* bugün Curzon'la mülakat etmiştir. *Kont Sforza, Mustafa Kemal'e silah gönderdiklerini inkar* etmiş fakat Curzon, *delillere*

1709 FO, 371/5058, E 15417, "Yüksek Komiserlerden Osmanlı Hükûmeti'ne 24 Kasım 1920 Tarihli Müşterek Nota"; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 920.

1710 FO, 371/6496, E 13332; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 905.

1711 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 196-197.

1712 FO, 371/5058, E 14993, "G. Buchanan'dan Curzon'a 26 Kasım 1920 Tarihli Mektup"; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 920.

1713 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 134.

1714 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 197.

1715 La Nation Belge, 29 Kasım 1920, s.3; Aktaran: Halil Yılmaz, *Belçika Basını ve Diplomatik Belgelerine Göre Türk Kurtuluş Savaşı (1919-1922)*, 2016, s. 342.

*sahip olduğunu kendisine bildir*miştir.[1716] Bunun üzerine Sforza, *İtalyan yönetiminin, Mustafa Kemal'le bir anlaşmaya varılmasından ve Bolşeviklerle Kemalistler arasındaki ittifakı parçalamak amacıyla, mümkünse onu İstanbul'daki yönetimin bir üyesi yapmaktan yana olduğunu* açıklamış*; Bolşeviklerle Kemalistler arasındaki ittifakın, Doğu dünyasının barışı için büyük bir tehlike olduğunu* ifade etmiştir.[1717]

Curzon'dan Buchanan'a muhtıra:

> Kont Sforza'dan anladığıma göre, İtalyan siyasetinin gelişme yönü, Mustafa Kemal'le anlaşmaya varmak veya bu mümkün olmazsa bile (Mustafa Kemal'i) İstanbul Hükümetine sokmak şeklindedir. Kont Sforza'nın da izah ettiği gibi, bu amaç, İtalya'nın Türkiye ile tekrar dost olmak amacından çok, Bolşeviklerle Türk Milliyetçileri arasındaki ittifakı kırmak niyetini taşımaktadır. Kont Sforza, bu ittifakın, Doğu dünyasındaki barışa yöneltilmiş büyük bir tehlike olduğunu söyledi.[1718]

30 Kasım 1920. Faşist Francesco Coppola'nın "Doğu'ya Yolculuk" nam tefrikasının ikinci bölümü, *Politica* mecmuasında neşredildi:

> Yazarın tümüyle Anadolu'da gördüklerine ve duyduklarına dayanan ikinci bölüm, incelenmeye değer. Yanlış değerlendirmelerden ve öngörülerden yoksun değildir kuşkusuz, ama Türkiye'de olup biteni anlamanın ve oldukça iyi biçimde anlatmanın olanaklı olduğunu gösterir. Aşağıdaki satırlar özel bir öneme sahiptir:
>
> > Tarihsel temelleri büyük ölçüde ittifakçılara dayanan Türk milliyetçileri, iç politika konusunda Anayasa'ya uygun davranan demokratlardır; programlarında bütünlüğün korunmasının yanı sıra, 1909 Anayasası'nın demokratik anlamda genişletilmesi de vardır.
>
> Coppola, "irticacı" ve gericilerin olsa olsa öbür tarafta olduğunu, Padişah yanlılarının demagojik kampanyasını ve irticacı mücadelelerini destekleyen İngiltere'den parasal yardımla ayakta durduğunu kesin bir dille belirtir; öylesi şişirilen ve korkulan İslam yanlısı *kutsal ittifak*tan hiçbir ize rastlanmadığını öne sürer: "kısacası, belki bugünden itibaren politik değere sahip olabilir, ancak askeri değeri henüz yok".
>
> Ayrıca Coppola, *seçkin* Kemalistlere hayranlık duyarken, milliyetçi kimliklerinde güçlü biçimde dini ve yöresel nitelikler saptadığı halk kitleleri önünde dayanamayacağından korkar; Türklerin İstanbul'u geri alabileceğirıe inanmaz; çetecilerin eylemini zararlı bulur (bu, sınıf ayırımına dayanan bir değerlendirmedir, ancak tümüyle yanlış sayılamaz); Kemalistlerin Turan'ı değil, Anadolu'yu düşündüğünü anlar; Trakya'dan kolayca vazgeçebileceklerini bile düşünür. Sonunda sözü onlara bırakır:
>
> > "Umudumuz -bir Kemalist idareci bana böyle dedi- batılı bir devletin bize yalnızca soyut sempati duygularıyla değil, somut biçimde de yardım etmesi. Ancak bu gerçekleşmezse, [...] kapılarımızı, başka umudumuz kalmayacağı için, Bolşeviklere açmak zorunda kalacağız".[1719]

Tahlil: Coppola indinde Müslüman "halk kitleleri" endişe vericiydi. Fakat "seçkin Kemalistler" laik ve batıcıydı dolayısıyla övgüye layıklardı. Nitekim İtalya'nın Türkiye'ye yönelik dış politikasında başarısız olduğuna kânî Grassi de şu mühim nüansa dikkat çeker: *Türk milliyetçi çevrelerinde yabancı düşmanlığı ve gelenekçiler hiç eksik olmadı, ancak diğer yandan Kemalist yöneticiler Batı ile politik ve ekonomik işbirliğini önyargılı biçimde reddetmeyi hiç düşünmedi*[1720]. Daha açık bir deyişle, İttihadçılığın Batıcı hücresi Kemalist kadro, Harekat-ı Milliye'de yuvalanmış Batıcı acentaydı. İslâmcı ve Türkçü siyasî

1716 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 330.

1717 FO/4903/C 12573; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1991, c. 2, s. 107-108. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir. "Dün Londra'ya gelen İtalya Dışişleri Bakanı Sforza, Lord Curzon'a İtalyan Hükümeti'nin Mustafa Kemal'le bir anlaşmaya varılmasından, Kemalistlerle Bolşevikler arasındaki ittifakı parçalamak amacıyla, mümkünse onu İstanbul'daki yönetimin bir parçası saymaktan yana olduğunu açıkladı." Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 304.

1718 FO, 371/4903/C 12573/12573/22; Aktaran: Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, 1978, s. 125.

1719 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 133. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

1720 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 223.

söylemleri pragmatistti. İttihad-ı İslâmcıların, Turancıların tedibi ve tasfiyesi için Kemalist elitler, yerel işbirlikçi mevkiindelerdi. İtalya'nın Türkiye'ye ilişkin dış politikasında başarı miyarını Üçlü Andlaşmaya endekslerseniz, şüphesiz ki İtalya'nın temel hedefinde muvaffak olamadığını zorunlu olarak teslim etmeniz lazım gelir. Fakat çıkarım, önermelere göre değişir: 1) Libya ve Etiyopya sömürgelerine malik İtalya, hilafet-saltanatı tasfiye etmeyi planladı. 2) Batıcı-İttihadçı Mustafa Kemal'i mütareke İstanbulu'ndan itibaren destekledi. 3) Karma karmaşık vekayii müteakiben önce saltanat sonra hilafet kaldırıldı.

İspanyol *La Correspondencia Militar* gazetesi yazıyor: *Londra'da Fransız Meclis Başkanı Leygues, İngiliz Başbakanı Lloyd George ve İtalya Dışişleri Bakanı Sforza arasında yapılan toplantıda, Yunanistan'daki yönetim sorunu ile ilgili uzlaşılmıştır. Varılan antlaşmaya göre, Yunanistan, rızası sorulmaksızın ve müttefiklerin müdahalesine gerek olmaksızın, müttefiklerin uygun gördüğü ve imzaladıkları antlaşmaları, Türkiye ile bile olsa, imzalayacakt*ır.[1721]

İspanyol *La Epoca* gazetesi yazıyor: *Toplantıda, büyükelçiler konferansının, Türkiye'nin silahsızlandırılması ve yeni Osmanlı ordusunun düzenlenmesi konularına karışmaması konusunda da anlaşılmıştır*.[1722]

1 Aralık 1920. İspanyol *La Correspondencia Militar* gazetesi yazıyor: *Fransa, Sevr Antlaşması'nın yeniden düzenlenmesi gerektiğini düşünüyor. İngiltere de antlaşmanın ihlal edilmesi durumunda herhangi bir revizyon yapılamayacağı fikrinde*dir. *Bu sırada, mevcut koşullardan faydalanan Türkiye, kendi taleplerini sunma fırsatı bulmuştu ve müttefik devletlere bu talepleri iletmiştir*.[1723]

İspanyol *La Epoca* gazetesi yazıyor: *Roma'da siyasi çevrelerde, Türkiye'nin Sevr Antlaşması'nın yeniden düzenlenmesine ilişkin talepler konuşuluyor*. *Buna göre, İstanbul'daki Sultan'ın hâkimiyetinden endişe edilmesi nedeniyle, Türk Hükümetine tam bağımsızlık garantisi verilmesi, Türkiye'nin Avrupa sınırının Midye hattında başlaması, Trakya'ya Türk yüksek egemenliği altında muhtariyet verilmesi, İzmir'deki yasal durumun, şehirde Türk egemenliğinin kurulması için resmi garantiler verilerek yeniden düzenlenmesi talep ediliyor*. *Buna karşılık, Türkiye*nin *Ermenistan bağımsızlığını tanıyacağı ifade ediyor*.[1724]

2 Aralık 1920. İngiliz Gizli İstihbarat Teşkilâtı muhtıra kaleme aldı. Bildirildiğine göre *Ekim'in sonuna doğru Galip Kemali'yi görmeye giden İtalya Dışişleri Bakanlığı müsteşarı, Kemalistler "akıllıca davranırlarsa", İtalyan yönetiminin, barış koşullarının değiştirilmesi için elden geleni yapmaya çalışacağını* beyan etmiştir.[1725]

> Aralık 1920 tarihli bir İngiliz raporunda şunlar yer almaktadır: belli bir zaman önce Galip Kemalî Dışişleri Bakanlığı görevlisi Lago ile bir görüşme yapmış, bu görüşme sonrasında Mustafa Kemal'e bir mektup yazmıştır. Mektupta, İtalya'nın Türkiye'ye yaptığı iyilikleri özetlemiş ve "again and for the last time" [*tekraren ve fakat son defa*], İtalya'nın Kemalistleri daha uzlaşmacı olmaya davet ederek Ankara ve İstanbul arasında, daha sonra da Türkiye ve İtilaf devletleri arasında arabuluculuk yapmak istediğini bildirmiştir.[1726]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Horace Rumbold, Londra'ya İngiliz Hariciye Nâzırı Curzon'a *İtalyanlarla Ulusçular arasındaki ilişkiler konusunda* mahrem muhtıra gönderdi:

1721 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 198.
1722 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 198.
1723 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 199.
1724 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 199.
1725 FO 371/6497/E 135; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, 1995, s. 120.
1726 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 189.

Bilginin büyük bir bölümü oldukça gizli bir kaynaktan sağlanmıştır… Bunun genellikle doğru olduğuna güvenmekle birlikte, çeşitli konuları doğrulamak olanaksızdır.

Raporun özeti şöyleydi: "İtalyan yönetiminin, Türk Ulusçuları ve onların Avrupa'daki dostlarıyla içten ilişkileri vardır. 1920 yılı Şubat'ında, Katanya milletvekili Signor Vassalo başkanlığındaki bir kurul, diğer şeyler arasında, Türkiye ile İtalya arasında bir anlaşma yapmak amacıyla İstanbul'a gelmişti." Rapor, Vassalo'nun çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi veriyor; 1920 yılı Mart'ında, Signor Gaito adlı bir İtalyan'ın, Türk Deniz Bakanlığı'na uzman-öğretmen olarak atandığını; bu atamanın, 2 Mart 1920 günkü resmi gazetede yayınlandığını bildiriyor; Türk-İtalyan Dostluk Derneği'nin çalışmalarına büyük önem veriyor; şöyle diyordu: "Eskiden Osmanlı milletvekilleri olan Şahin ve Ahmet Dino adlı Arnavut kardeşler, bu derneğin başlıca üyeleridir. Derneğin geçen Mart ayında kuruluşunda İtalya Yüksek Komiseri ve Dr. Pelegrini'nin de rolleri olmuştur. Damat İsmail Hakkı [Okday], bu kişilerle Ulusçular arasındaki irtibatı sürdüren kişidir. Albay Roletto, Yüzbaşı Vlora ve eski Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın oğlu da bu dernekle yakından ilgilidir. Dernek, İstanbul'daki Arnavut Kulübü aracılığıyla çalışmaktadır… Dolaysız biçimde Roma'dan yönergeler alınmaktadır. Roma'daki kimi İtalyan yönetimince zımnen desteklenmektedir. İpleri çeken başlıca kişi Kont Sforza'dır…

Antalya'da Ulusçuların savaş kesimi yoktur; liman ise silâh, mermi ve ürün taşımada ve münakalâtı korumada Ulusçularca kullanılmaktadır. Gemiyle İtalya'dan getirilen silâh ve mermiler, Antalya yoluyla Ulusçulara gönderilmektedir. *Societa İtaliana Servizi Marittimi* ve *Lloyd Trestino* adlı firmalara ait gemilerle de malzeme taşınmaktadır. Bu denli malzemelerin İtalya'dan sevkiyatıyla uğraşan Türkler, İshak Paşa ve Hüseyin Ragıp Bey'dir. Onlara Teğmen Franciosi yardımcı olmaktadır. Malzemeleri Ulusçular hesabına satın alan kişi, Mayıs ayında, Server Vedat takma adıyla Roma'daki Boston otelinde kalan Kurmay Yüzbaşı Edip Bey'dir. O ve Galip Kemali, Mustafa Kemal'in Roma'ya akredite edilmiş temsilcilerdir. Galip Kemali diplomatik konularla ilgilenir ve İtalyan yönetimiyle Mustafa Kemal arasındaki yazışmalara aracılık eder.

O sırada Osmanlı Savunma Bakanlığı müsteşarı bulunan İbrahim Ethem, 28 Nisan'da Padişah'ın baş mabeyncisine gönderdiği yazıda, İtalyan'ların Ulusçulara yaptıkları edimsel (maddi) yardımdan ötürü resmen yakınmıştı… 7 Mayıs'ta Osmanlı İçişleri Bakanlığı, İtalyan'ların eylemleri konusunda Bakanlığa bilgi sağlaması için Türk gizli polisine özel yönergeler vermişti. 10 Mayıs'ta Osmanlı Dışişleri Bakanı, bu konuda İtalyan Yüksek Komiserliği'ne gönderilecek bir protesto notasının müsveddesini hazırlamıştı; ama bu notanın gönderilip gönderilmediği bilinmiyor. Türk hükümeti, olup bitenlerden bilgi sahibidir.

8 Eylül'da Kurmay Binbaşı Aşit (?) [Âşir olabilir] Efendi, öteki Ulusçu yetkililerle birlikte Ankara'dan Antalya'ya gidiyor; orada, İtalyan komutanı ve yetkililerince karşılanıyordu. Yapılan görüşmelerden sonra, Binbaşı Aşit, Mustafa Kemal'e bir telyazısı gönderiyor; bunun üzerine Mustafa Kemal, 200 kişilik bir muhafız birliğiyle ivedilikle Antalya'ya geliyor ve oradan *Lloyd Trestino* hattına ait *'Galicia'* gemisiyle Rodos'a geçiyordu. Rodos'ta üç gün kalan Mustafa Kemal, Ahmet Dino ve onun seviyesinde kimi öteki Türk'ler ve İtalyan siyasi murahhaslarıyla görüşüyordu.

Ajanlar zincirinin en önemli bağlarını Yarbay Edip ve Emanuel Carasso oluşturur. Edip Bey, Roma'da, gemiyle Anadolu'ya gönderilmek üzere savaş gereci satın aldı. Bu gerecin kolayca sağlanması için kendisine İtalyan yönetimi nezdinde Galip Kemali, mali konularda ise Emanuel Carasso yardımcı oldu. İlkbaharda Roma'da bulunan Edip, kendisiyle ve Carasso'yla bizzat görüşmek üzere oraya gelen Talât'la ilişki kurdu. Edip'in en faal İtalyan yardımcılarından biri de halen Roma'da bulunan Signor Dinari'dir. Dinari, savaş günlerinde, İstanbul'da bulunan bir makine mühendisidir. Onun İstanbul'daki ajanı, Başkentle Ankara arasında kuryelik yapan Simon Danone adlı bir Musevi'dir. Emanuel Carasso, Yakın Doğu'da Musevi-Mason etkisinin birleşimidir. Şimdiki İtalya Cumhurbaşkanı Giolitti'nin de bulunla yakından ilişiği vardır. Carasso; Edip, Talât, Dinari, Giolitti, Marquis Garroni ve Kont Sforza'yla faal biçimde işbirliği yapmaktadır. 1920 yılı başlarında, onun gayretleri sayesinde, Edip, önemli savaş gereçlerini satın alabilmek için gerekli parayı sağlayabilmiştir.

Bu arada, Yarbay Fago başkanlığında Ankara'ya önemli bir İtalyan kurulu gönderiliyordu. Ankara'ya gönderilen öteki İtalyan murahhaslar şunlardı: 1920 yılı Haziran'ında M. Caputo, St. Antoine adlı İtalyan katedralinin emini Rahip Giuliano. Yarbay Fago, San Remo Konferansı'na katılan İtalyan delegelerinden biriydi. Bu kurulun Ankara'ya gitmesi için gerekli hazırlıkları şunlar yapmıştı: Türkiye'nin eski Washington büyükelçisi Ahmet Rüstem, halen Ulusçu Dışişleri Bakanı bulunan Ahmet Muhtar ve eskiden İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin

merkez komitesi üyelerinden Memduh Şevket. Her üçü de, İstanbul'un Bağlaşıklar'ca işgal edildiği 16 Mart 1920 günü tutuklanmaktan kurtuluyor ve İtalyan yetkililerince gizlice Antalya'ya götürülüyorlardı.

Fago kurulunun amaçları şunlardı: Anadolu'dan İtalya'ya hububat ve ham madde ihraç edilmesi için hazırlık yapmak; kimi İtalyan ticari kuruluşlarının dilediği iktisadi ayrıcalık hakları hakkında görüşmelerde bulunmak; buna karşılık olarak, Ulusçulara, 3 milyon Türk Lirası avans, savaş gereci, teknik danışmanlar, Türk savı için manevi ve diplomatik destek sağlamayı önermek. Fago, 8 Haziran 1920 dolaylarında Ankara'dan ayrılıyordu.

M. Caputo, Mustafa Kemal'e takdim edilmek üzere, kendisine Yarbay Vitali'ce verilen tanıtma yazısını da birlikte taşıyarak, Haziran'da Ankara'ya ulaşıyordu. Oradaki görevi büsbütün ticari idi. Ankara'da kaldığı süre içinde, Mustafa Kemal ve tüm Ulusçu önderlerle sıkı ilişki kuruyordu. Rahip Giuliano, görünürde İtalyan dinsel kuruluşlarını teftiş etmek amacıyla, Eylül ayında, İnebolu yoluyla Anadolu'ya gidiyor; İstanbul'da, Mustafa Kemal'e danışan Ulusçu yetkililerce geciktiriliyor; ama Ankara'ya gitmesine izin verilmesi için buyruk veriliyordu. Ankara'da büyük içtenlikle karşılanıyor; Mustafa Kemal, ona, ülke oldukça karışık bir durumda olduğu sürece seyahat etmesinin tehlikeli olacağını söylüyor; rahip Giuliano[yu] dinsel kuruluşları teftişten vazgeçiriyordu.

Eylül'de Fago yine Ankara'ya gdiyor; aynı ayın başlarında, on İtalyan, İnebolu yoluyla Anadolu'ya gönderiliyordu. Fago'ya yüzbaşı Vlora'nın eşlik ettiğine inanılmaktadır. Fago, bu ikinci gelişinde, Ankara ile Babıali'nin arasını bulmaya çalışıyor, ama Ulusçular, Damat Ferit'le görüşmeye kesinlikle karşı çıkıyorlardı".[1727]

2 Aralık 1920 tarihli Rumbold raporunu Fabio L. Grassi de mevzubahis eder fakat Salâhi Ramadan Sonyel anlatımına nazaran daha kısa olmakla birlikte Sonyel'de bulunmayan detaylar okunabilmektedir:

İtalyan-Ulusalcılar ilişkileri üzerine İngilizlere iletilenlerin büyük bir derlemesi, İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold tarafından 2 Aralık 1920 tarihinde Dışişleri Bakanı Curzon'a iletilen rapordur. Haklı olarak bu rapor şu gözlemle başlamaktadır:

> "Kayıtlı gizli ve gizli olmayan belgeler o kadar büyük bir yığın oluşturuyor ki bu konu üzerinde küçük bir kitap bile yazılabilir."

Raporda ilk olarak, Vassallo ve İstanbul'da bir İtalyan-Türk Dostluk Derneği hakkında bilgi verilmekte ve Sforza'nın İtalyan hükümetine sorun yaratmamak için yeterince uzak bir pozisyonda, ama her zaman "the principal wirepuller" (ipleri her zaman elinde tutan kişi) olduğu netleştirilmektedir. Arnavut Şahin ve Ahmed Dino kardeşler, Dr. Pellegrini ve Basri Bey, söz konusu derneğe çok bağlı olanların arasında yer almaktadır. Konuyla ilgili olarak İstanbul'dan yazılan 25 Eylül 1920 tarihli bir başka İngiliz raporunda, Şahin Dino'nun 29 Temmuz 1920 tarihinde bir "Committee of Turko-Italian Union" toplantısına katıldığı bilgisi eklenmiştir. Bu toplantıya yüksek seviyede İtalyan, Alman ve Türk şahıslar katılmış, burada Tunus, Cezayir ve Hindistan'da devrim propagandasının yayılması tartışılmış ve Gabriele D'Annunzio'nun bir destek mesajı okunmuş olmalıdır. Rapor İtalya'nın, Türk ulusalcı hareket üzerindeki Bolşevik etkisinin rakibi rolünde de olabileceğini öne sürmektedir. Raporda Albay Roletto'nun ve Albay Vlora'nın da adları geçmektedir. Rapora göre dernek ve ulusalcılar arasındaki arabulucu, Damat İsmail Hakkı olmalıdır.

Daha sonra raporda Antalya limanının İtalyan yönetimine ve Societa Italiana Servizi Marittimi ve Lloyd Triestino'ya değinilmekte, Azmi Bey ve kendisine İtlaya tarafından sağlanan itinalı himaye üzerinde durulmaktadır. Bir Fransız bilgilendirme yazısına göre o dönemde Lloyd Triestino, Karadeniz limanlarından ülkenin iç kısımlarına doğru oto taşıtlarıyla nakliyat yapma organizasyonu için Ankara ile müzakerelerde bulunmaktaydı. İncelemekte olduğumuz İngiliz raporu, İtalya'da savaş malzemesi yüklemelerini izleyen Türk gözlemcileri olarak Yarbay Franciosi'nin (başka yerde ortaya çıkmayan bir isim: bir takma ad mı?) yardım ettiği İshak Paşa'yı ve Hüseyin Ragıp'ı (muhtemelen Hüseyin Ragıp Baydur, daha sonra Cumhuriyet Türkiyesi'nde önemli bir diplomat) işaret etmektedir. İtalya'da ödemeyi yapan, Edip adında bir ajandı. Edip'e yardım eden Tubini şirketine bağlı ve "Terakki" yanlılarının eski arkadaşı De Nari de vardır (Sforza'nın adamı). Savaş

[1727] FO 371/5058/E 15528; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, 1995, s. 120-123.

sırasında De Nari'nin İstanbul'da kaldığı da doğrudur. İşbirlikçisi Yahudi Simon Denonne'dir [Danone?]. Antalya dışında gerçekleştirilen İtalyan ve ulusalcı Türk trafiği, İzmir'den çok sayıda "Terakki" yanlısının sığınmış olduğu Rodos'ta da gözlenmiştir.

Rapor, tanınmış ve az tanınmış Levantenler, Yahudiler, Masonlar ve birlik [İTC] yanlıları tarafından örülmüş karmaşık ulusalcı yanlısı ve İngiliz karşıtı konular dizisini izleyerek devam ediyor. Bu kişilerin arasında Levanten Emanuel Carasso (E. Karasu) ve *Societa Unione e Progresso (İttihat ve Terakki Partisi)* kurucuları arasında bulunan Mason Ahmet Karasu öne çıkan isimlerdir. Bu arada rapora Talat'ın (Talat Paşa) Edip'i görmek için Roma'ya gittiği de eklenmiştir. 12 Temmuz 1920 tarihli bir başka İngiliz raporuna göre, kısa bir süre önce Talat, Mason ve/veya İtalyan Yahudi çevreleriyle bağlantılarını güçlendirmek için de Roma'da Carasso ile buluşmuştur. Buchanan, 17 Şubat 1921 tarihinde Curzon'a yazdığı telgrafında, *Sforza'nın Talat ile temas içinde olduğunu; Talat'ın bir Türk-Müttefik görüşmesine sıcak baktığını, Sforza'ya göre sonunda Yunan askerlerinin çekilmesi karşılığında Ankara'daki ulusalcıların da Türklerin yalın hâkimieti altında İzmir'de bir Yunan yönetimini kabul edeceklerini* yeniden dile getirmiştir. Yine incelenen rapora göre Carasso ve Giolitti arasındaki arabulucu, artık Mısır'da yaşayan Travesta adında İtalyan bir avukattır. Bu Travesta'nın İstanbul'daki ajanı, Salem adında biridir ve kendisine artık Osmanlı milletvekili olan Mishon Ventura arabuluculuk yapmıştır. Carasso, İtalyan vatandaşı olarak İtalya'nın himayesi altında Temmuz 1920'de İstanbul'a dönmüş ve Makedonya ve Trakya'da Venizelos'a karşı sağlam bir Türk-Yahudi bloğu kurma çalışmalarını yürütmeye başlamıştır. Artık Avusturya-Macaristan vatandaşı olan İtalyan Yahudisi Ferdinand Carlmann ve birçok Selanikli zengin Yahudi, kendisine bu işte yardım etmiştir. İşte sonuçta, yeniden düşünülenden çok daha eski ve kötü ün salmış yaygın teorem:

> [Carasso??] Yakındoğu'daki Yahudi-Mason etkisinin canlı örneğidir. Bu etki İtalya'da da vardır ve mevcut İtalyan Cumhurbaşkanı Bay Gioglitti'yle sıkı sıkıya özdeşleştirilmiştir.

Daha sonra rapor, kesin olarak gerçekleşmiş olanlardan bazılarını görmezden gelerek ve bizim bilmediğimiz bazılarına değinerek, Ankara'da İtalyan misyonlarından söz etmektedir. Belgeye göre Caputo adında biri, Pera'daki S.Antonio Kilisesi'nden Giuliano adında bir peder ve Ahmet Rüstem'in (Washington'da eski Osmanlı elçisi) [*aslında Sivas Heyet-i Temsiliyesi mensubu (Ö.F.A. notu)*] yardımıyla Fago, Ahmet Muhtar ve Memduh Şevket (önemli "Terakkici" olarak tanımlanmış) Ankara'ya gitmişlerdir. Son olarak belirtilenlerden her üçü de İtalyan yetkililerince Malta'ya sürgün edilmekten kurtarılmış ve Antalya'ya getirilmiştir. Fago, Anadolu'dan İtalya'ya buğday ihracatı düzenlemeye ve ekonomik imtiyazlar elde etmeye çalışmış, peşin olarak 3.000.000 lira ve askeri, teknik ve diplomatik yardım temin etmiştir. Ankara'yı 8 Haziran civarında terk etmiştir. Caputo, Ankara'ya sadece ticari nedenlerle gitmiş, fakat yine de Mustafa Kemal ile ve onun en yakın çalışma arkadaşlarıyla sıkça görüşmüştür.

Peder Giuliano, değişik maceralardan sonra nihayet Ankara'ya ulaşmıştır, ancak Mustafa Kemal kendisine savaş durumunda olan bir ülkede dolaşmanın sağlıklı olmadığını söylemiştir (burada gerçekte galiba *Giuseppe* Capra misyonundan söz edilmektedir). Daha sonra Fago, Eylül ayında başka on İtalyan vatandaşıyla birlikte geri dönmüştür. Muhtemelen bunların arasında Mustafa Kemal ve Damat Ferid arasında arabuluculuk yapmak için gelen Vlora da bulunuyordu, ancak Mustafa Kemal İstanbul'un sadrazamı ile müzakere etmeyi reddetmiştir. Rapor derinlemesine incelemeye değer bir başka konuyla son buluyor, o da gazetecilik faaliyetleri konusudur. İtalyan avukat Giovanni Martini tarafından redakte edilen, kesinlikle Türk yanlısı ve İngiliz karşıtı Arapça bir gazetenin İtalyan yetkililerin desteğiyle bir yıl boyunca Türkiye'de yayınlandığını bildirmektedir.[1728]

3 Aralık 1920. İspanyol *La Correspondencia de España* gazetesi yazıyor: *Fransa ve İngiltere, Yunanistan'a finansal yardımlarını durduracaktır. Bitik Yunan hazinesine aktaracakları birkaç milyonu durdurmuşlardır ve Yunanistan ekonomisi harabeye dönecektir. Sevr Antlaşması'nda bir revizyon çalışmasının başlayacağı, eğer revizyon yapılırsa, Doğu'da barışın sağlanması ve Osmanlı*

[1728] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 232-236.

İmparatorluğu'ndaki Hıristiyanların çıkarlarının korunması için istihbaratın Türkiye aracılığıyla yapılacağı bildiriliyor.[1729]

5 Aralık 1920. Garroni, Danışma Kuruluna muhtıra gönderdi: *1. Türk milliyetçileri İtalya'dan uzaklaşmaktadır; 2. Ankara'dakiler üçlü Anlaşma'yı tanımaya şimdilik pek niyetli görünmüyor; 3. Öncelikle Sevr Barış Antlaşması'nı ciddi olarak yeniden gözden geçirmek gerekiyor*.[1730]

Vincenzo Fago, Hariciye Nâzırı Carlo Sforza'ya mahrem rapor sundu: *1-Türk Milliyetçileri İtalya'dan uzaklaşmaktalar, 2-Ankara, şimdilik Üçlü Antlaşmayı tanımak niyetinde değil, 3-Öncelikle yapılması gereken, Sevr Barış Antlaşması'nı yeniden gözden geçirmektir*.[1731]

9 Aralık 1920. İngiliz raporunda belirtildiğine göre *Galip Kemali birkaç güç için İstanbul'a dönmüş ve Sultan hükümetine geniş bir rapor sunmuştur. Bu raporda, Damat Ferit hükümete döndükten sonra kendisinin ulusalcı hükümetin temsilcisi olarak ve özde iki hükümetin uzlaşmasını yeniden umut ederek hareket ettiğini belirtmiştir. Nitekim kendisine göre bu yeniden uzlaşma, barış şartlarını hafifletmeye yönelik İtalyan-Fransız faaliyetlerini destekleyecektir*. *Galip, Roma'da bazı Yunanlılarla da buluştuğunu ve bir Türk-Yunan Anlaşması için de biraz umudu olduğunu söylemiştir*.[1732]

İspanyol *La Voz* gazetesi yazıyor. *Londra'da yapılan toplantıdan sonra, General Gouraud ile Meclis Başkanı ve Dışişleri Bakanı Leygues, Temsilciler Meclisi'nin Hazine ve Dış İlişkiler Komisyonlarına İzmir ve Kilikya'daki durumla ilgili bilgi vermiş*lerdir. *General Gouraud, 1918'den o güne bölgedeki durumu açıkladıktan sonra Türkiye ile bir sözleşme yapılarak ilişkilerin normalleştirilmesi gerektiğini ve bunun Fransa'nın bölgede bulunan asker sayısında büyük bir düşüş sağlayacağını söylemiştir. Gouraud, Türkiye ile bir uzlaşma sağlanmasını çok mümkün görüyor. Gouraud'un bilgilendirmesinin ardından, Leygues, Suriye ve Kilikya ile ilgili bilgi vermiş ve kendi adına, Türkiye ile bir sözleşmenin mümkün olduğunu düşündüğünü ifade etmiştir. Leygues, Londra'da Lloyd George ve Sforza ile yapmış oldukları konferansın oldukça memnun edici olduğunu ve İngiltere'nin yakın zamanda Türkiye ile ilgili kararını vereceğini de sözlerine eklemiştir*.[1733]

10 Aralık 1920. İstanbul matbuatından *Vakit* gazetesi: *Kont Sforza'nın önemli demeci: Durumu uzun uzadıya düşündüm. Mustafa Kemal'i Bolşeviklerle ittifaktan men etmeliyiz*.[1734]

İngiltere Hariciye Nezâreti Müsteşar Yardımcısı Sör Tilley'den Roma'daki İngiliz Büyükelçi Sör G. Buchanan'a mektub: (i) *Roma'da Galip Kemali Bey'den M. Kemal'e bir mektup gönderildiğine dair gizli bir rapor alındı*. (ii) *Rapora göre M. Kemal'in ajanı G. Kemali Bey İtalya Dışişleri Bakanlığını ziyaret etmiş ve İtalyanlarda diplomatik destek vaadi almış*tır. *Sevres'in onaylanmasını beklemeden İtalya, İstanbul'a Büyükelçi tâyin etmiş* bulunmakta. (iii) *İtalya, İstanbul ile Ankara arasında arabuluculuk yapmak* istemektedir. (iv) *Galip Kemali Beye istediği zaman İtalya Dışişleri Bakanlığına gelebileceği* söylenmiştir.[1735]

İspanyol *La Correspondencia de España* gazetesi yazıyor: *Leygues'in Fransa Temsilciler Meclisi'ndeki konuşmasının ardından, Sevr Antlaşması'nın yeniden düzenlenmesi olasılığı ile ilgili Londra siyasi*

1729 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 199.
1730 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 131-132.
1731 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 229.
1732 British Documents on Atatürk, 2, s. 485-487, 9 Aralık 1920 tarihli rapor; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 194.
1733 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 199.
1734 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 322.
1735 Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk,* 1975, c. 2, s. CXXII.

çevrelerinde, olumlu bir hava esmeye başlamıştır. Londra'da İngiltere'nin büyük ihtimalle antlaşmanın revizyonuna onay vereceği ve İzmir'in bazı garantilerle birlikte Türkiye'ye iadesi bekleniyor.[1736]

13 Aralık 1920. Londra'daki İtalyan Maslahatgüzar Signor Preziosiona İngiliz Hariciye Nezâreti Müsteşar Muavini Eyre Crowe'yi ziyaretle, İtalyan Hariciye Nâzırı Kont Sforza'nın telgrafını Hariciye Nâzırı Curzon'a ulaştırmasını rica etti. Telgrafta belirtildiğine göre *Mustafa Kemal, sabık Senüsi'yi, düzensizlik ve kargaşalık çıkarmak amacıyla "Kuzey Masopotamya (Irak)'ta Mardin'e! göndermişti"*r.[1737]

16 Aralık 1920. TBMM tahkikat encümeni içtima ediyor. TBMM Seyhan mebusu Zamir (Damar Arıkoğlu) sual tevcih ediyor: *Nâdir Bey, babamız yerinde, memleketinde hatırı sayılır, varlığı yerinde bir insan olduğunu, gerek soruşturmamızdan, gerekse görünüşünden anlıyoruz. Nasıl olur da senin gibi önemli bir kişi, İtalyanların Isparta'yı işgal etmelerini ister ve bizzat memlekete dâvet eder, bunun ağır sorumluluğunu hiç hesaba katıp düşünmediniz mi? Bunun düpedüz vatan ihaneti olduğunu aklınıza getirmediniz mi?* Isparta mebusu Mehmed Nâdir cevab veriyor:

> Ortalıkta Türk Hükümeti adına güvenilir bir varlık yoktu. Kendi başının derdiyle uğraşmaktaydı. Yunan Ordusu durmadan ilerliyor, geldikleri yerde yapmadıkları işkence ve kötülük bırakmıyordu. Zulüm ve işkence, yağmacılık alabildiğine devam ediyor. Nâmusumuz, şerefimiz, malımız iki dudak arasında, ayaklar altında. Bu kötülüğü ve adaletsizliği önleyecek ve ondan yakınacak bir makam da yoktu. Çetelere güvenilemezdi. Girip çıkıyorlar, durumu daha kötüye götürüyorlar. Benim gibi düşünenler biraraya geldik, her hususta ölçtük biçtik, esenliği İtalyanların işgalinde bulduk. İtalyanlar, girdikleri yerlerde halka hiçbir kötülük yapmıyorlar, zulüm, yağma gibi şeyler hatırlarından geçmiyor, aksine herkese iyilik yapıyor ve işlerini kolaylaştırıyor. Hele hükümet işlerine asla burnunu sokmuyor, bir konuk gibi uzaktan seyirci kalıyorlar. Ben görüştüğüm kişilerin içinden fedaî olarak kendimi ortaya attım. Amacım, memleketime iyilik etmek, hemşehrilerimi Yunan zulmünden korumaktı. İşte bu inançla gidip İtalyanların Isparta'yı işgal etmeleri ricasında bulundum. Sonraları kurulan Millî Hükümet'e, memleketimden milletvekili seçilip Büyük Millet Meclisi'ne katıldım... Vicdanım rahat, memlekete bir kötülük olsun diye ben bu işi yapmadım.[1738]

İspanyol *La Correspondencia de España* gazetesi yazıyor: *Yunanistan'ın Sevr Antlaşması ile Türkiye'de elde ettiği toprakları geri vermesi durumunda, Yunan halkının acı gerçeğin farkına varacağı ve yapmış oldukları büyük hatayı fark edecekleri ifade edilmekte*dir.[1739]

17 Aralık 1920. İspanyol *La Accion* gazetesi yazıyor: *İngiliz Hükümeti'nden antlaşmanın revizyonu konusunda beklenen açıklamalar 16 Aralık'ta gelmeye başlamıştır. Lloyd George, bu tarihte İngiliz Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada, Çanakkale Boğazı'nın İngiltere, Fransa ve İtalya'nın denetimi altında uluslararasılaştırıldığını, Türkiye'nin İstanbul'u elinde tutacağını ve gelecek ilkbaharda, İngiliz ordularının Mezopotamya'yı boşaltacağını ilan etmiştir*.[1740]

İspanyol *La Voz* gazetesi yazıyor: *Lloyd George, konuşmasında, İngiltere'nin diğer devletler gibi, Türkiye'nin haklarını desteklemeye ve onları korumaya hazırlanmak zorunda olduğunu ve eğer bu yapılmazsa, görüldüğü gibi, oldukça tehlikeli durumlarla karşılaşılabileceğini söylemiştir*.[1741]

18 Aralık 1920. İngiliz Hariciye Nezâreti, büyük alaka gösterdiği 2 Aralık 1920 tarihli mahrem muhtıraya cevaben, *Mustafa Kemal'in Rodos'u ziyaret ettiğini gösterecek herhangi bir kanıt olup olmadığını*

1736 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 200.

1737 FO 371/5041/E 15678; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, 1995, s. 123.

1738 Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 3, s. 1048-1049. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir. Isparta mebusu Mehmed Nâdir, vatana ihanet suçlamasından beraat etmiştir.

1739 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 200.

1740 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 200.

1741 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 200-201.

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Rumbold'dan sordu; fakat Rumbold mevsuken delillendiremiyor.[1742]

İspanyol *La Correspondencia de España* gazetesi yazıyor: *İtalya, Fransa ve İngiltere temsilcileri, Konstantin'le görüşmek üzere Atina'ya gitmişler ve krala Sevr Antlaşması'nda Yunanistan'ın ele geçirdiği toprakları Türkiye'ye iade etmesini içeren bir revizyon yapılmasının gerekliliğini anlatmışlardır*.[1743]

19 Aralık 1920. Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti Hariciye Halk Komiseri Çiçerin, TBMM Hariciye Vekâleti Vekili Ahmed Muhtar'a (Mollaoğlu) 11261 numaralı cevabî muhtıra gönderdi. Ermenistan ve Gürcistan mesailinde TBMM Hükümetinin taviz vermesi gerektiğini lisan-ı münasib ifade ediyor. Çiçerin, Britanya'yla siyasî müzakereyi reddettiklerini yalan söylüyor. Fransa'nın Sovyet Rusya'ya hâlâ düşman olduğunu vurguluyor. Müttefiklerin TBMM Hükümetini kendi safına çekerek Sovyet Rusya'ya karşı kullanmaya çalıştığını ikaz ediyor fakat TBMM Hükümetinin onlarla müzakere etmesine izin de veriyor: [..] *İtalya tarafından bize karşı gösterilen düşmanca eylemden, İtilâf'ın başka hükümetlerine oranla çok daha az rahatsız olduk. Bize karşı mücadelede İtalya en pasif kalmış bir ülke sayılır. İtalya ile Rusya karşılıklı ticaret temsilcilikleri kurulması konusunda anlaştılar, ancak İtalyan Hükümeti, temsilciliğimizin Roma'da mümkün olduğu kadar geç bir tarihte kurulması için elinden geleni yapmaktadır.* [..][1744]

20 Aralık 1920. Garroni, Sforza'ya telgraf gönderdi: *Bugünkü Türk-Rus işbirliği ortak İngiliz karşıtı ve Avrupa karşıtı politikaları açısından kaçınılmazdır. Farklı amaçlar da gütse, bu işbirliği, Doğu'nun iki büyük tarihi düşmanını bir araya getiren akılsız İngiliz politikası değişerek, sözkonusu iki ülkeyi geçmişteki gibi birbirine karşıt konuma getirmedikçe, öyle ya da böyle, sürecektir. Türk-Rus işbirliği, bir anlamda sorunu daha karmaşık duruma sokmuş, Türkleri toprak talep eden politikalarında daha önlemli olmak ve amaçlarından resmen vazgeçmek zorunda bırakmıştır*.[1745]

21 Aralık 1920. TBMM Hükümeti Roma mümessili Câmi (Baykurt), TBMM Reisi Mustafa Kemal'e telgraf keşide eyledi: *Taraf-ı devletlerinden Kont Sforza'ya hitaben yazılan* [8 Eylül 1920 tarihli] *mektup bizzat müşarinileyhe takdim kılındı. Kont, hissiyat-ı mütekabile beyan ve bu vesile ile ihtiramât-ı mahsusanın iblağına tavassut-u âcizanemi rica etmekle maalihtiram arz-ı keyfiyet olunur efendim*.[1746]

> Câmi Bey'in İtalya temsilcisi olarak gönderilmesinden sonra Roma; silah alımından Malta sürgünlerinin kurtarılmasına, Avrupa ülkeleriyle kurulacak siyasi ilişkilerden Millî Mücadele hareketine yapılan maddî yardımlara,* Avrupa basını ile Ankara Hükümeti arasındaki irtibatı sağlamaya kadar Ankara Hükümeti'nin yurt dışındaki merkezi olmuştur. Câmi Bey, basın ve siyaset çevresinde olumlu çalışmalar yapmıştır. Roma ile Ankara arasındaki irtibat Antalya'daki İtalyan postası aracılığıyla sağlanmıştır.[1747]

1742 FO 371/5058/E 15528; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, 1995, s. 123.

1743 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 200.

1744 Stefanos Yerasimos, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri (1917-1923)*, 2000, s. 263-267.

1745 *Affari Politici* (AP), 7752-16156/1534-C; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 132.

1746 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 235, dipnot 47.

* "Bingazi halkı adına Ömer Mansur Paşa tarafından Ankara Hükümeti'ne yardım olmak amacıyla 90 bin İtalyan Frank'ı Câmi Bey'e teslim edilmiştir. Bu yardımdan başka Bingazi halkı ikinci defa 4 bin Franklık bir yardımda daha bulunmuştur." Türkiye Cumhuriyeti Paris Büyükelçiliği Arşivi, K.130, D.2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 236, dipnot 49. Çelebi, bu vesikanın da tarihini maalesef sarahaten belirtmemiştir.

1747 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 235-236.

22 Aralık 1920. Roma'daki Galib Kemalî (Söylemezoğlu), Berlin'deki Enver'e mektub gönderdi:

Ziyâ Bey oğlumuzdan haber-i âfiyetinizi alarak memnûn ve mesrûr oldum. Cenâb-ı Hak umûr-ı hayrîyemizde muvaffak buyursun. Vaz'iyet-i siyâsiye lehü'l-hamd ümîd ve tahmînimizi vechile artık müteselsilen lehimize inkişâf etmeğe başladı. Tabî'î iş bitmiş değildir. Daha çekilecek pek çok mezâhim ve iktihâm edilecek bir çok müşkilât vardır. Hatta zavallı memleketimiz hudûd-i tabî'îyesini istihsâl edince, vaz'iyet biraz hâl-i tabî'îye rücû' eyleyince dahi envâ'-i mevânî" karşısında bulunacağız. Sarılacak bir çok yaralar, dermân aranılacak nice dertler bol bol zuhûr edecek.

Her hâlde ipin ucu evvel ve âhir İngiltere'nin elindedir. İngiltere Devlet-i Âlîye-i Osmâniyenin muzmahil olması Türk milletinin mahvedilmesi kendi menâfi'-i hakîkîyesine muhâlif olacağını anladığı dakîkada sulh ve sükûnet-i âlemin cidden te'essüs eyleyeceğine inanmak mümkün olur. Bu def'a İstanbul'a gittiğimde İngiliz ve Fransız sefâretlerine uğramamış idim.

Fakat muvâsalatımın ikinci günü Hâricîyeden çıkarken, Baştercüman Riyan'a rastgeldim. Daha doğrusu otomobilden bendenizi görüp atladı. Aman görüşelim dedi. Nihâyet iki gün sonra Sefârete gelebileceğimi söyledim ve gittim.

İkibuçuk sâ'at görüştük. Âdâb-ı münâzara dâ'iresinde kendisine pek acı sözler söyledim. Ma'lûm-ı âlîniz koca İngiltere'nin Şark siyâsetini Dersa'âdet'te tedvîr eden ve buna bir şekîl ve mecrâ veren bu adamdır.

Ber-mut'tâd yüksek perdeden bizi tahtiyeye kalkıştı. Hattâ Divân-ı Harb Dâ'iresi Re'îs-i sâbıkı Kürd Mustafa Paşa'yı son derece müdâfa'aya kıyâm etti. Yavaş yavaş kendisini tarîk-i i'tidâl ve i'tirâfa icrâ' ettim ve dedim ki, ba'de'l-inkılâb sizinle anlaşmak için bir çok mürâca'ât ve himmetler sarfedildi. Tevâlî eden bir hayli vekâyi-i fecîa esnâsında bizi aslâ müdâfa'a etmediniz. Balkan Harbinde verdiğiniz sözü tutmadınız. İngiliz siyasetini bizde temsil eden Kâmil Paşa'nın ikinci sadâretinde Edirne mes'elesi mevzû-i bahs iken, bu bâbda İngiltere'den hiç bir mu'âvenet görülmediğini ve statükonun muhâfaza edileceği hakkında va'adin infâz kılınmadığını tîzkârdan sonra Avrupa'da bir harb-i umûmî çıkacağı ma'lûm idi. Böyle bir herc ü merc-i umûmî sırasında Devlet-i Aliyenin dahi bir rol oynayacağını kestirmek müşkül değildi. İngiltere ne için bu ihtimâle karşı Devlet-i Osmânîyenin dostluğunu kazanmağa çalışmadı veyâ istemedi? O hâlde Almanlar ile ne için ittifâk ettik. Ezelî düşmanımız olan Rusya'ya karşı harb açtık diye bizi neden ithâm ediyorsunuz? dedim.

Tabî'î cevab veremedi. Herhâlde ba'del-mütâreke tuttuğunuz yolun ma'kûl ve musîb olmadığı bi'l-fi'il sâbit oldu. Eğer şerâ'it-i ma'lûmeyi Anadolu'ya kabûl ettirmek için Ferid Paşa'yı hükûmetten iskat ettirdiniz ise beyhûdedir. Zîrâ memleketimizde nâmusu hâmiyet ve sadâkati ile ma'rûf ricâl-i hâzıra Hükûmetin böyle bir siyâsete âlet olmaya- cakları bedîhîdir.

Sevr Ahidnâmesinde ta'dilât-i esâsîye icrâ' edilmezse, İstanbul ile Anadolu'nun i'tilâf etmesi binâ'en-aleyh Şarkta ve bütün âlemde sulh ve sükûnetin te'essüs eylemesi müsteb'addır sözlerini ilâve ettim. Riyan uzun süren müdâfa'ât beyânâtımdan âdetâ müte'essir oldu ve sözlerimi reddetmedi.

Buradan vapurla Dersa'âdet'e giderken, iki mühim Fransız ile yolda İstanbul'a kadar arkadaşlık ettim. Batum'a gidiyorlardı. Orada mâden ve ticâretleri varmış. Birisi Mösyö Foret, diğeri Robin'dir. Her ikisi de gâyet zengin adamlardır. İstanbul'da 24 sâ'at kaldılar. Bu fırsattan bi'l-istifâde Fransa'nın Karadeniz Komiseri olup bir kaç ay evvel Trabzon'dan me'mûrîn-i Osmâniye tarafından ihrâc kılınmış olan Mösyö Lepissier ile bendenizi görüştürdüler. Bu adam hayli zamândan beri Trabzon'da imiş. Rivâyete nazaran millîcilere pek ziyâde mu'âvenet de etmiş ve ne için Trabzon'dan tardedildiği esbâbını bilmeyip pek ziyâde müte'essir gözüküyordu. Onunla da geldiğinin ferdâsı akşamı görüşmüş idik ki, Riyan'dan evvel bununla da üç sâ'at konuştuk. Maksâdını tamâmen anladım.

Türkiye'ye Bolşevizm girerek oradan Avrupa'ya sirâyet edecek diye Fransa'nın fevkal-âde telâşı olduğu tezâhür etti. Hattâ fikrimce Bolşevizm İstanbul'daki Fransız efrâdı arasında mevcûddur bile, öyle tahmîn ediyorum. İngiliz ve Fransızlar İstanbul'da çarpışacaklar ve donanmaları inşallâh birbirlerini batıracak. Bu Lepissier ile bi'l-âhare talebi üzerine bir daha görüştük. Kendisine ne gibi şerâ'it dâhilinde sulh edebileceğimizi ber-tafsîl anlatmışım. Eğer bu sözlerimi lâzım gelen makâmâta ismâ' ile kabûl edildiği te'mîn edilirse, evvelâ Dersa'âdet ba'dehû Ankara Hükûmetleri ile temâsa girerek, bir şekil verebileceğimi söyleseydim, ikinci mülâkâtta bi-eyyi-

hâlin Bolşevizme mâni' olmaklığımızı ve Ermenistan ile yapılacak musâlaha-i tâmmede mutlâka Fransa'nın kasdiyle ve tertîbiyle yapılması lâzım geleceğini herhâlde harpten evvelki hudûttan fazla bir şey ümîd etmememizi te'yîd etti.

Cevâben: Türk- Ermeni i'tilâfi hâsıl olmuştur. Bundan memnûn olmalısınız. Hazır bu sûretle bir gâye bertaraf olmuş bulunuyor. Silâhların toplanması bahsine gelince, bu sizin bize karşı gösterdiğiniz sû-i misâlin netîce-i tabî'îyesidir. Mademki her mağlub olanın silâhı alınmak usûl vaz'edildi. Nasyonalistler de buna teba'iyet ettiler dedim.

Hulâsa İstanbul'da bulunduğum 15 gün zarfında İngiliz ve Fransızlarla vaki'-i temâsımdan bi'l-istifâde kendilerine elden ve dilden geldiği kadar telkînâtta bulundum. Hükûmet yine bidâyeten sulhunun tastîkini iltizâm ediyor idi. Ahvâlin bu sûretle inkişaf karşısında Anadolu'nun ifratkârâne metâlibinden ferâgat eylemesini teklîfe karâr verdim ve İzzet Paşa bu sûretle gitti idi. [....][1748]

23 Aralık 1920. *İtalyan belgelerinde "Aşırı İtalyan sempatizanı" olarak isimlendirilen Burdurlu Etemzade Hacı, 23 Aralık 1920'de İstiklâl Mahkemesi tarafından hapsedilmiştir*.[1749]

24 Aralık 1920. *Câmi Bey, Batı basını ile Milliyetçiler arasında iletişimi de sağlıyor. Örneğin United Telegraph gazetesinin Mustafa Kemal Paşa'ya sorduğu 11 soruyu 24 Aralık 1920'de Ankara'ya iletmiştir*.[1750]

25 Aralık 1920. *Ankara Hükümeti de, silah ihtiyacı gibi, diğer ihtiyaçlarının da İtalya'dan sağlanması için çalışmalar yapmıştır. Meclisin açılmasından sonra Anadolu demiryollarının yedek parçasının İtalya'dan temin etmek için 2 milletvekili İtalya'ya gönderilmiştir. İtalya'ya iki milletvekilinin gönderilmesi hakkında Karahisarısahip Mehmet Şükrü* Bey soru önergesi vermiştir. Bunu cevaplarken, Nâfia Vekili İsmail Fazıl* [Cebesoy] *Paşa 25 Aralık 1920'de mecliste yaptığı konuşmada şunları söylemiştir*:

Anadolu demiryollarının yedek eşyasını mübayâ etmek için mebusân-ı kiramdan Saruhan mebusu [İbrahim] Süreyya [Yiğit] Bey ve Kozan mebusu Dr.Mustafa [Elvan Cantekin] Bey gönderildi. Acaba bunların yerine orada bulunan bir takım mümessillerimizi memur etsek daha idareli olmaz mı idi diye soruyorlar. Halbuki, 23 Ağustos 1336 (1920) tarihinde bu şimendiferlerin yedek [parça] almak lüzum-u katisi hissolunmuş idi ki, bunlar alınmadıkça yeniden tâmir edilecek yedek parçası yokdu…Gelelim bu iki zâtın gönderilmesi meselesine: Bunlardan başka mahsusî olarak Anadolu tâmiratı mühendisi Necip Efendi, bir de Eskişehir'den ustabaşı Mustafa Efendi gönderildi. Asıl mütehassıs bunlardır. Eşyayı bunlar seçecek ve bakacaklar, muvafık olanları alacaklar. Bu mübayâ zannederim 150 bin Lira'ya baliğ olacaktır. 150 bin Liralık bir mübayâtı yalnız bir Necip Efendi'ye, bir mütehassıs veya ustabaşı Mustafa Efendi'ye bu parayı teslim etmeye ben cesaret edemem. Milletin servetini ve her türlü masârif ve varidatını murakabeye memur olan heyet-i âliyenizden iki zâtın bulunması benim için daha ziyade lâzımdır…150 bin Liralık bir işi için gidecek olan bu arkadaşlarımızın sarf edeceği 4-5 bin Liradır.

Bu komisyonun, İtalya'da iş yapmakta olan komisyoncu Nuri Aziz ve ortakları aracılığıyla satıl aldığı malzeme, o sırada Mersin yolu kapalı olduğundan Antalya yoluyla gönderilmiştir. Bu malzemenin çoğu

---

[1748] Masayuki Yamauchi, *Hoşnut Olamamış Adam Enver Paşa*, 1995, s. 124-126.

[1749] *USSME*, E3-33/7; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 226.

[1750] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 236.

* Karahisar-ı Sahib mebusu Mehmet Şükrü (Koç), bu dönemde Bolşevik taraftarıdır. Karanlık birisidir. Bir kaynağa göre *komünist* idi: Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 4, s. 327-328. Fakat bir başka kaynakta belirtildiğine göre, Mustafa Kemal tarafından Ankara'daki Sovyet Rusya'ya merbut komünist teşkilatlara sızdırılmış bir casus-mebus olması kuvvetle muhtemeldir. Mustafa Kemal: "Mehmet Şükrü şahsen bana oldukça sempatik geliyor. Anadolu hareketinin başında onunla beraber çalıştım. O benim gizli teşkilatıma giren birkaç kişiden biri. Oldukça cesur biri. Benimle Erzurum Kongresi'ne geldi. O, belki devrimci bir ruha sahip, fakat kararsız ve yapmacık. Onunla ciddi bir iş yapmak imkansız." Emel Akal, *İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri*, 2013, s. 484-487.

savaşlar dolayısıyla yollarda kalmış, idare bunlarla ilgilenmemiştir. Antalya'da bekletilen malzemenin bir kısmı da Eskişehir'e gelmiş ve vagon içinde Ankara'ya gönderilmiştir.[1751]

30 Aralık 1920. Hariciye Nezâreti müsteşarı Kont Sforza, Cavid Bey'i makamında kabul etti. Görüşme nihayete erdiği sırada *bil-hâssa Ankara ile bir zemin-i i'tilâf bulunmak üzere isti'cal edilmesinden bahsetti.*[1752]

[1751] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri,* 2002, s. 345-346. İktibasdaki köşeli parantez "[]" içindeki ifadeler tarafımıza aiddir. 17 Temmuz 1922'de İbrahim Süreyya Yiğit ve Mustafa Elvan Cantekin haklarında TBMM Riyasetine gensoru verilmiştir. "Mebus beyler, İtalya'da devlet kesesinden keyif etmişlerdi. iki tane uyduruk lokomotif parçası almak için giden bu mebus beylere hesap sorulması istenmekteydi." Yiğit ve Cantekin, kendilerini müdafaa etmişler: Nuyan Yiğit, *Atatürk'le 30 Yıl*, 2006, s. 218-221.

[1752] Cavid Bey. (2015). *Meşrutiyet Ruznâmesi* (H. Babacan & S. Avşar, haz.) içinde (c. 4, s. 199). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Britanya Hariciye Nezâreti raporunda belirtildiğine göre *Damat Ferit hükümeti düştükten sonra Galip Kemali, İtalya'da kendisini bu defa İstanbul'daki yeni hükümetin görevlisi olarak tanıtmış ve birçok güzel vaatle İtalyanların Türk yanlılığını uyanık tutmaya devam etmiştir*.[1753]

1921

"1921 yılına girildiğinde İtalya, önemli problemler yaşıyordu. Sendika hareketleriyle, fabrikaların işçiler tarafından işgali, komünist hareketlerin güçlenmesi, Faşistlerin hükümete yönelik tepkileri, sosyalistler arasındaki anlaşmazlık ve ekonomik kriz İtalya'yı her geçen gün felakete sürüklüyordu."[1754]

Ocak 1921. İstanbul'daki fevkalâde komiserler hakkında İngiliz raporu: *İtalya Yüksek Komiseri Garroni Kasım 1920'de geldi, büyük savaştan önce de İstanbul'da bulunmuş. Mustafa Kemal'e bir ajan gönderdi.*[1755]

Ocak 1921'de İstanbul'a muvasalat eden Alman Yüzbaşı Hans Tröbst, müteakib zaman zarfında Ankara'ya azimetle TBMM Hükümeti ordusuna katılacaktır. Tröbst, Düvel-i Müttefikanın TBMM Hükümetine kaçak sevkiyat yaptığı liman hüviyetindeki İnebolu'nun İngilizler tarafından niçin abluka altına alınmadığını anlayamadığını ifade etmiş, TBMM Hükümeti giyindirme dairesinin Müttefik üniformalarıyla dolu olduğunu gözleriyle görmüştür:

Fotoğraf. İstanbul'daki İtalyan Büyükelçi Eugenio Camillo Garroni.[1756]

> Giyim Dairesi eski bir okuldaydı, orada harıl harıl çalışılıyordu, her şeyden önce maksada uygun iş görülüyordu. Bütün işi yöneten görünmeyen en sıkı denetim vardı. Elinde bulunla ilgili bir izin belgesi olmadan, kimse bu daireden bir giysi parçası götüremezdi. Bütün ulusların üniformaları burada yığın yığın toplanmıştı. Kullanılmış Alman silah ceketleri, yeşil İtalyan paltoları, "bleu horizont" Fransız pantolonları, haki İngiliz üniformaları, üniformaların kesiminin yapıldığı her renk ve her çeşit kumaş topları, en renkli bir ölüdoğa resmi gibi bir araya gelmişti. Saçı sakalı ağarmış bir astsubay, seçmem için bu sonsuz stoktan bazılarını önüme koydu. Güzel bir koyu yeşil kumaş seçtim, ölçüm alındı; iki gün sonra giyinmiştim. Daha sonra, üniformayla körüklü tozluk giyildiği için, bir çift de bağcıklı mükemmel Amerikan ayakkabısı seçtim. Binbaşım sonra başka gerekli tedarikler için kente götürdü; parası benim cebimden çıkmadığı için, her yerde bolca alışveriş yaptım. Gömlekler, iç donlar, çoraplar ve terlikler, kısaca, askerin kurallara uygun donanımı için neler gerekliyse... Refakatçim durmadan art arda papelleri çıkarıyordu...
>
> [..] Yeni askerlerin oluşturduğu büyük birlikler silahlı diğerlerinin gözetiminde, günbegün uzun harekâtlarla Kafkasya taraflarından getiriliyordu. Yüzlerde yaşam sevinci yoktu, ama bu delikanlıların konuşmalarına ve şaşırtıcı bir çabuklukla giydirilmelerine engel teşkil etmiyordu. Bu kalabalıklar için üniformaların ve silahların nereden geldiği benim için olduğu kadar, durumdan daha fazla haberdar olanlar için de bir bilmeceydi.

1753 British Documents on Atatürk, 3, s. 19-20, 30 Aralık 1920 tarihli rapor; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 194.

1754 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 265-266.

1755 Bilâl N. Şimşir. (1979). *İngiliz Belgelerinde Atatürk* içinde (c. 3, s. XXI). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

1756 Kitap, Sanat ve Kitap [@kitap_vekultur]. (2018, Kasım 18). *1914: Birinci Dünya Savaşı başlarken, İstanbul'daki İtalyan Büyükelçici Marquis Eugenio Camillo Garroni* [*X* gönderisi]. x.com adresinden 27 Şubat 2025 tarihinde edinilmiştir.

Malzeme ikmali için ana güzergâh olarak Kospoli'den denizyolu söz konusuydu ve kimi Türk kaptanları takdire şayan tedbir, vatan sevgisi ve fedakârlık örnekleri sergiliyordu. Bu hayati öneme sahip kaçak malların girebileceği iki liman Karadeniz'de İnebolu ile Akdeniz'de Antalya idi. Buraya özellikle İtalyanlar durmaksızın savaş gereçleri getiriyorlardı ve ben, Yunanlar ile İngilizlerin neden bu iki deliği bir ablukayla kapatmadıklarına şaşıyordum. Zira genel kanıya göre, bütün Yunan taarruzunun arkasında, Yunan ordusunu özellikle subaylar ve topçularla desteklediği söylenen İngilizler vardı.

Genel olarak, İngilizlerin şimdiye dek Kemalistlerin hareketlerine karşı az çok müsamahalı davrandıkları söylenebilir [..][1757]

2 Ocak 1921. Roma'daki İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı Katib-i Umumisi M. Ziya, Viyana'daki Enver'e mektub gönderdi:

Muhterem Paşam

Kâmil Beyefendi ile gönderdiğim havâdis pek zübde olduğu için kâfî derecede tâfsîlat vermek mümkün olmamakla berâber şu uzun mektûbu takdîme mecbûriyet gördüm. Buradan Münih'e şimendifer beşbuçuk sâ'at bir te'ehhürle geldiğinden bir gece orada buz gibi bir odada kalmak îcâb etti. Binâ'en-aleyh cuma günü seyâhate bi'd-devâm pazar sabahı Roma'ya vâsıl oldum.

Bizim adamların ahvâlinin pek âlâ bildiğimden kendi işimi kendim yapmağa başlayarak Sforza'nın kâtibine telefon ettim. Ertesi günü 11'de mülâkât istedim. Ertesi günü 11'de epey konuştuk. Yalnız vakit azmış. Salı günü tekrâr gelmekliğimi istedi. Salı günü de bir sâ'at kadar görüştükten sonra Hâriciye Nezâreti Umûr-ı Avrupaîye ve Şarkîye Müdür-i Umûmîsi ile akşam üzeri görüşmekliğimi tavsîye etti. Onunla da tam üç sâ'at görüştük. Sonra gideceğim gün Giolitti ile bir sâ'at görüştüm. Bu mülâkâtımın zübdesini ber-vech-i âtî arz ederim.

1.-- Ruslara şimdiye kadar bir ajan gönderemediklerinden bizim vâsıtamızla ne kadar sür'atle mümkünse o kadar serî münâsebât-ı iktisâdîye ve hattâ siyâsiyeye girmek arzu ediyorlar. Propaganda yapmamak üzere kefâlet istemekten vazgeçmişlerdir. Sonra me'mûr-i siyâsi istediği kadar kâtip getirebilir. Vaktiyle iki kâtipten fazlaya müsâ'ade etmiyorlardı. Ondan da vazgeçmişler.

Yalnız istedikleri şey, gelecek adam mâhiyetsiz olsun. Çünkü Litvinof ve gerek Borodin vaktiyle Avrupa'dan hudûd hâricine çıkarılmıştır. Adamlar olduğundan i'tilâfa karşı İtalya fenâ bir mevki'e düşmek istemiyor. Sonra uzun uzadıya Rusya hakkında tafsîlât istediler. Harfiyen şu sözleri söylüyorlar.

Biz fakîr bir milletiz. Siyâsi merâmımıza muvaffak olduk. Çünkü bugün Avusturya-Macaristan kalmadı. Fakat mevâdd-ı ibtidâ'iye ve kömürden dolayı bugün yalnız bir devletin elinde esîr bulunuyoruz. Eğer bu devlet isterse bizi bir haftada mahveder. Onun için gerek Türkiye ve gerek Rusya'ya mevâdd-ı ibtidâ'îye için muhtâcız. Bu iki devletin yükselmesini isteriz. Görüyorsunuz ki, sırf menfa'at dolayısıyla size yardım etmek istiyoruz. Binâ'en-aleyh sözümüze inanabilirsiniz.

Bu bâbda Rusya'ya buradan telgrafla ve mektûbla mes'eleyi anlattım. Litvinof Kopp'a bir mektûb yazarak bâbda ne yaptığımızı sormuş. Güzel bir cevâb almış oldu.

2.-- Bizim mes'eleye gelince, Fransızlar tamâmiyle bizim tarafa temâyül etmişler ve İtalyanlarla berâber İngilizlere karşı bizi müdâfa'aya karâr vermişler. Bu 15 gün zarfında üç başvekîlin toplanacağını ve Şark mes'elesini hall edeceğini Giolitti söyledi. Yâ'ni insiyatif Giolitti tarafında fakat İngiltere pek muhteriz. Ne kadar mümkünse o kadar beklemek istiyor. Konstantin'in ne yapacağını görmek üzere, İtalyanların fikri eğer Rumlar dayak yiyecek olursa bunu Yunanistan bir ni'met gibi kabûl edecek. Çünkü ric'at Krala bir yol açılmış olacak. Böyle bir gâlibiyet göstermemizin lâzım olduğunu gizli olarak söyledi.

Sonra İngiltere'nin Rusya ile mu'âhede-i ticârîye akdi tesrî' etmesi bizim Cem'iyetten korktuğu için olmuş. Anlaşılan Ruslar bizi ileri sürerek epey propaganda yapmışlar. Giolitti bizim Cem'iyete Rusya'nın mu'âvenet

[1757] Hans Tröbst, *Mustafa Kemal'in Ordusunda Bir Alman Yüzbaşı*, 2018, s. 113, 117. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

etmemesi şart-ı siyâsetin bulunduğunu söyledi. İngilizler şu şartı koymuşlar. Eğer Rusya bu şarta rağmen İngiltere aleyhine hâlâ propaganda yapmağa ictisâr ederse mu'âhede nakz olunacaktır.

Giolitti ve Sforza'nın bizden ricâsı gizli olarak ve doğru kendisine gönderilmek üzere ne şerâ'it dâ'iresinde bir sulha râzı olacağımızı öğrenmektir. Eğer kendisi bu bâbṭa ikimizin arasını bulacak olursa pek bahtiyâr olacakmış. Bismarck'ın bir sözünü tekrâr etti: "Dâ'imâ modest olması" dedi. Şarkta sulha muvaffak olursanız pek büyük bir muvaffakıyet olduğundan bu sizin için kâfîdir dedi. Binâ'en-aleyh bu bâbda zât-ı âlîleriyle görüşmek pek elzem idi. Eğer seyâhatinizi bir parça evvel yaparak Berlin'e gelirseniz, pek iyi olacak ümîdindeyim.

Câmi, Câvid, Hayri Beylerle ve sâîrleri ile uzun uzadıya görüştüm. Câmi' Bey ve Rüstem Beyler Anadolu'da atlatılmışlardır. Her ikisi de fevk'al-âde aleyhte. Hattâ Câmi' Bey, Talat Paşa ile görüşmek istiyor. Anladığıma göre artık işi ele almak için vakit geldiğini kendisini iknâ etmek olacaktır. 3 milyon (lira) üzerine Anadolu'dan bir çek getirmiş. Ya'ni Bolşevik Sefiri Litovinof'a vermiş. Roma'daki şimdiki hâlde bulunan vekîl şifresini bile halledememiş. Binâ'en-aleyh 10 paraları yok. Hep bizden ricâ ediyorlar. Rüstem Bey kendi hesâbına gelmiş. Pek zavallı bir hâlde Cem'iyete dâhil oldu. Gâlib Kemalî Bey de her iki tarafı gözetmekle beraber pek mültefit. Edib Bey'e gelince, yalnız yemeyi düşünüyor. İlk günü Roma'ya gelmemiş. İkinci günü Vehîb Paşa'nın çocuğunu hekîme götürdü. Üçüncü günü da'veti varmış. Dördüncü gün de bendenize bir parça Roma'yı gösterdi. Hepsi bu. Talat Paşa'ya mektûb yazmakta devâm edeceğini söyledi. Pek a'lâ, dedim. Orada bir cem'iyet var. Bu Şark İhtilâl Cem'iyetlerinin bütün â'zâsını şâmil re'îsleri Abdullah Hân nâmına gâyet zengin, ma'lûmâtlı, nâmuslu, vicdânlı bir genç. Kendisi ile uzun uzun konuştum. Yemîn ederek Cem'iyete dâhil oldu. Her ay bunun Şark İhtilâl Cem'iyetlerinden mufassal raporlar alacağız. Binâ'en-aleyh orada kendisi bize her işimize fevk'al-âde yardım edecek.

Hükûmetle ve bi'l-hâssa Giolitti ile ve meb'ûslarla arası çok iyi. Bu vechile bütün Şark ile te'sîs-i münâsebât etmiş oluyoruz. Kendisinin ricâsı Moskova'dan bura sosyalistlerine bir mektûb, bunu Kopp'a söyledim. Yazmağa cesâret edemedi. Şifâhen buradaki İtalyan amele murahhasına söyleyecekmiş. Moskova'ya yazacağım.

İkincisi Trablus'ta Süleymân el-Bârûtî bir mektûb sizin tarafından. Çünkü bu adam Şeyh Sünûsi'nin 'aleyhinde imiş. Biz-zât emir almak istiyormuş. Bendeniz bir müsvedde kalemi aldım. Tashih ederek gönderirseniz, tabî'î imzânızla çok müteşekkir kalacaklar.

Anadolu ahvâli pek iyi değil. Mustafa Kemal'den herkes müteşekkî. Ethem 10 bin kişiye hâkim. Ve Mustafa Kemal'in sağ eli. Şimdi sözde çeteleri fırkalara zabtetmişler. Binâ'en-aleyh Bolşevikliğin önünü almışlar. Fakat kuvvet bunlarda. Kara Kâzım Paşa ferîk olmuş. Garba geliyor. Şarkı Acaralılara bırakmışlar.

Binâ'en-aleyh hâl-i hazır nazar-ı dikkate alınacak olursa, zât-ı âlîlerinin hemen Berlin'e teşrîfiniz pek elzemdir. Rusya'ya gitmekte pek o kadar lüzûm kalmamıştır. Çünkü Halil Paşa oraya geldi. Bana telgraf çekti. Rus Hükûmeti ile daha konuşamamış. Ma'mâfîh ta'lîmât-ı âhireye muntazırmış. Bahâ'eddin Şâkir için bizden müsâ'ade olmayınca bize vermemişler. Ona da bize verdirilmesi için emir vermişler. Geliyormuş. Binâ'en-aleyh Halil Paşa'ya uzun bir mektûbla ta'lîmatlarınızı gönderir iseniz pek iyi olur zannındayım.

Ali Fu'âd Paşa Mustafa Kemal ile kavga etmiş. Murahhas olarak Moskova'ya gitti. Bekir Sâmi Bey'in vaz'iyeti kavîleşmiştir. Çünkü yegâne Mustafa Kemal'in yanında ismi sayılır adam o kalmıştır.

Sâmi Bey tarafından verilen eşyâ ve mektûb olduğu için bunları teslîm etmek üzere şâyân-ı emniyet bir adam göndermesini Ethem Bey'e yazdım. Yakında buraya geleceğini zannederim. Bendeniz bi'z-zât yazdım. Çünkü mes'elenin husûsî olduğunu meydâna koymak üzere.

Câmi' Bey geldiğinden beri uğraşıyormuş. Bilmem muvaffak olabilmiş mi? Fakat bizim için Anadolu Hükûmeti ile ve oradaki dostlarımızla doğrudan doğruya mektûb ve telgrafla muhâbere etmek selâhiyetini aldım. Sonra buradaki sefîre ta'limât verdiler. Herhâlde Roma seyâhati büyük bir muvaffakıyetle netîcelendi. Bunu tabî'î gururuma atf buyurmazsınız. Çünkü sâyenizde olmuştur. Anadolu'daki İttihad Partisi çok kuvvetlenmiş. Ma'mâfîh Mustafa Kemal istediği zamân oynatıyormuş. Şu kadar ki, Talat Paşa için çok propaganda yapıyorlarmış. Hattâ resmini tab' etmişler. Onun için 15 gün kapanmış (Yeni Gün). Mâşâllâh bu parti bilmem,

aldığı emir üzerine mi, yoksa kendiliğinden mi? Bizim aleyhimizde de epey propaganda yapıyormuş. Bu bâbda çok şeyler duydum.

Va'l-lâhi Paşacığım bu mektûblarla arzedilecek gibi değil 100 sayfa yazsam, bütün tafsilâtı arz edemem. Anın için mümkünse, Berlin'e sür'at-i mümküne ile teşrîf buyuracak olursanız, pek iyi olacağını tekrâr tekrâr arz-ı vazîfeden addederim. Pasaportunuz iki günde yapılacağından şimdiden vizesi eskimemek üzere yaptırmadım. Kopp'un fikri de bu. Binâ'en-aleyh bendeniz de valîdemin vefatı dolayısıyla ta'zîyetinize arz-ı şükrân ederim. Bu bâbda da husûsî bir ricâm var. Geldiğiniz zamân arz ederim.[1758]

ABD'de münteşir *The Washington Post* gazetesi: *Fransa basını, İtalyanlar tarafından silahlandırılan Türklere karşı Adana'da savaş*tıklarını, *güneyde İngiliz botlarının güvenli bir şekilde devriye gezdiğini; artık yeterince uzayan bu sürecin devam etmesi halinde bölgede akacak Fransız kanı ve harcanacak paradan Fransız hükümeti*nin *sorumlu tutulaca*ğını, *dolayısıyla Türk milliyetçilerle doğrudan diplomatik temasın kurulması gerek*tiğini yazıyor.[1759]

3-4 Ocak 1921. İtalya, TBMM Hükümetine el altından silah, mühimmat, askerî malzeme tedarik ediyor:

Ocak 1921, önemli bir aydır, çünkü bu ayda Birinci İnönü Savaşı ile "düzenli" Yunan-Türk Savaşı başlamıştır. Cephe, İtalyan bölgesine çok yakındır, bundan dolayı İtalya tarafından yapılan tedariklerin Kemalist savunma başarılarına doğrudan ve anında katkı sağladının ileri sürülmesinde haklılık payı vardır. Ancak, genelde olduğu gibi burada da kanıtlar eksiktir. Yıl, Lloyd Triestino'nun "Karlsbad" gemisinin oldukça şüpheli yükleri konusunda bir Fransız ihbarı ile başlamıştır. Yorum ise şudur:

> "Küçük Asya'daki İtalyan silah kaçakçıları birçok kez uyarıldı, bunların Mustafa Kemal'i güçlendirmek yoluyla müttefikler için yarattığı tehlike, sonuçta İtalya'nın kendisine büyük zarar verecektir."

"Corniola" ile yolculuk yapmış olan bir yüksek Fransız görevlisi, gemide 295 Türk askerinin varlığını tespit ettiğini, bunların Kemalistlerin kontrolündeki Antalya'da indiklerini, İtalyan yetkililere aktardığı bu gözlemlerine ise onlardan kaçamak cevaplar aldığını 3 Ocak'ta bildirmiştir. Elçi Buchanan, Fransızların aktardıkları bilgileri yeniden dikkate alarak "Italo-Turkish authorities"in [İtalyan-Türk otoriteler] (bu söylem o zamanın gerçek göstergesidir!) "Karlsbad"a binmiş olan bazı Fransız görevlilerin Antalya'da inmelerini engellediklerini ve bu Fransız görevlilere göre gemiden büyük silah ve mühimmat kasalarının indirildiğini 4 Ocak'ta Roma'dan daha ayrıntılı bir şekilde bildirmiştir. Şimdi o da şunları eklemek durumunda kalmıştır:

> … "Karlsbad"ın silah sevk ettiğine dair rapor o kadar üstü kapalıdır ki, bu konuyu İtalyan hükümetiyle görüşmeğe değmeyecektir. İtalyanların Mustafa Kemal'e yardım ettiğine dair alınan raporlar genellikle o kadar müphemdir ki, buradaki Dışişleri Bakanlığı'nın bunları yalanlaması her zaman mümkündür.

Büyük bir olasılıkla Fransız görevlilerine yapılan hakaretten dolayı kızmış olan Fransız mevkidaşı Roux'a göre İtalyan hükümetini sıkıştırmak için yeterince sebebi vardı, fakat Buchanan bundan kuşku duyuyordu. Daha sonraki ihbarlardan sonra, Sforza tarafından olağan yalanlamalar gelmiştir.[1760]

5 Ocak 1921. Londra'daki İtalya Maslahatgüzarı *Foreign Office*yi ziyaret etti, *M. Kemal'in İzzet Heyeti'ni Sevr'in onaylanması öğüdüyle* İstanbul'a *geri göndermekte olduğu haberinin İngilizlerce de duyulup duyulmadığını* sordu. İtalyan Maslahatgüzara *göre bu öğüt İtilaf için tehlikeli olabilir, çünkü Padişah Antlaşmanın kendisine sağladığı olanaklardan yararlanırken, uygulanmayan hükümlerinin sorumluluğunu Ankara'ya yükleyebilir*.[1761]

6 Ocak 1921. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Horace Rumbold, Lord Curzon'a telgraf gönderdi. TBMM Hariciye Vekili Bekir Sami (Kunduh), *Ulusal hükümetin elçisi olarak Moskova'ya gitmişti. Dönüş*

1758 Masayuki Yamauchi, *Hoşnut Olamamış Adam Enver Paşa*, 1995, s. 128-130.
1759 Abdullah Berk, *Amerikan Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1922)* [Yüksek Lisans Tezi], 2020, s. 147.
1760 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 267-268.
1761 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2021, c. 4, s. 132.

yolunda, güzergahın Gürcistan bölümünde yol arkadaşı Albay Bodrevo olmuştur, aynı görevli Afganistan'a Cemal Paşa'nın yanına giderek Kemalist bir görevliyle görüşmüş gibi görünüyor.[1762]

7 Ocak 1921. *Guisi'nin Sforza'ya sunduğu raporlar,* 16 Ocak'da Roma'da içtima edecek *kongrenin gidişatına ilişkin "canlı" bir tanıklık niteliğindedir. Bize göre bu raporlar güvenilir kaynaktır, çünkü Guisi, Sforza'nın beklentilerinin aksine, birçok açıdan olumsuz şeyler bildirmektedir. 7 Ocak tarihli İsviçre'den bir Fransız raporu da bize göre güvenilirdir. Bu raporda, Kemalist hükümetin temsilcileri olan Cavit ve Rüstem Beylerin Türkiye'nin tek yasal temsilcileri olarak akredite edilmek amacıyla Roma'ya geldiklerini, Vatikan'ın Yunan Patrikhanesi'ne olan düşmanlığına güvendiklerini ve hiç de Türkiye'nin Bolşevikleşmesi yanlısı olmadıklarını paylaştıklarını okuyoruz. Rapor, Kemalistlerin İtalya'dan çok Fransa'ya güvendiklerini belirtirken daha az nesneldir; gerçekte Fransızlar da Kemalistlerin (doğru olarak) herkesin hatalarından ve zaaflarından "yararlandıkları", fakat kendilerinden başka hiç kimseye "güvenmedikleri" sonucuna varmış olmalılar*.[1763]

10 Ocak 1921. *Fransa elçisi Barrere, Roma'da gerçekleştirilen toplantıya daha az ilgili değildi, fakat kendisi bu toplantıyı sonuna kadar Ahmet Rıza'nın görüş açısıyla görmek istedi. Barrere, 10 Ocak'ta Ahmet Rıza ve Reşit* [sefirlerden Mustafa Reşid Paşa?] *ile görüştü ve Ahmet Rıza'nın* [sabık Maliye Nâzırı] *Cavid ve Cami* [Baykurt] *ile bir tür üçlü yönetim oluşturduğunu bildirdi. Fransa'nın Roma elçisi, kongrenin ana ilkelerinin iki Türk hükümeti arasında anlaşma ve Kilikya için Fransa-Türkiye anlaşması yapılması olduğu izlenimiyle toplantıdan ayrıldı. Barrere, Ahmet Rıza'nın kendisine söylediklerine dayanarak Talat'ın Roma'ya geldiğini, ancak yönetici gruba kabul edilmediği için hemen geri döndüğünü ayın 13'ünde yazmış, İngiliz hükümetinin Ankara hükümetiyle ilişkilerini Ahmet Rıza aracılığıyla sağlamlaştırmak niyetinde olduğunu eklemiştir. Eğer yazdıkları doğruysa bu, İngilizlerin de ünlü ancak yanlış atlara oynayarak karanlık işler çevirdiği anlama gelir. Ertesi gün elçi, İtalyan hükümetinin Roma komitesi ve Ankara hükümeti arasında şifreli telgrafların gönderilmesini kabul ettiğini ve böylece iyi niyetini gösterdiğini bildirmiş, ancak Ahmet Rıza ve Sforza arasında nasıl bir alışverişin olduğunu kendisinin hâlâ bilmediğini belirtmiş ve nihayet bu konuyu ayın 19'unda bildirebilmiştir. Sforza, Edirne ve İzmir'in Türkiye'ye verilmesi, ayrıca "İmparatorluğun mali işlerinin yönetimine Osmanlı Parlamentosu'nun bazı müdahaleleri" yönünde söz vermiştir. 22'sinde Barrere, Ahmet Rıza'dan son kararların özetini elde etmiş, bunları çok aşırı bulmuş ve belki de kendisinin de yanlış ata oynamış olabileceğinden kuşkulanmaya başlamıştır. Sonrasında Ahmet Rıza ile gerçekleştirdiği bir görüşmeye ilişkin değerlendirmesi, şüphecilikle doludur*.[1764]

14 Ocak 1921. Mustafa Kemal'in refakat subayı Binbaşı Mahmud (Soydan), 3 Haziran 1933'de neşredeceği tefrikasında, bir Fransız zabitinin 14 Ocak 1921 tarihli günlük kaydını şöyle tercüme iktibas edecektir:

> İstanbul, 14 Kânunusani [Ocak] 1921.
>
> Yunan Ordusu tarafından yapılan keşif taarruzunun muvaffak olması, Babıali'deki bazı unsurların keyfini kaçırdı. Birkaç gün evvel, büyük memurlardan birine rastlamıştım. Bana demişti ki:
>
> "Hiç şüphe etmeyiniz, Mustafa Kemal, Yunan Ordusu'ndaki, Yunan memleketindeki karışıklıktan istifade edecek. Yunan Ordusu'nu denize dökecek... İstanbul'u ve Boğazlar'ı örten himaye perdesini kaldıracak... Sonra

---

1762 *British Documents on Atatürk,* c. 3, s. 6, Rumbold'tan Curzon'a tel., 6 Ocak 1921; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 212, dipnot 45.

1763 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 237.

1764 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 239-240. İktibasdaki köşeli parantezler "[]" içindeki ilaveler ve vurgular tarafımıza aiddir.

da kuvvetleri, ona karşı gelemeyecek kadar zayıf olan müttefikleri kendisiyle müzakereye, uyuşmaya mecbur edecek..."

Şüphe yok ki, bu memur, tahminlerinde yanılmış olduğunu bugün anlamış bulunuyor. Mustafa Kemal Paşa, Yunan intihabatının neticesi anlaşılır anlaşılmaz, müttefiklerle müzakereye girişmeli idi. Şimdi kıymetli vakitler kaybetmiş oldu. Bununla beraber buradaki nasyonalistler, "nihai zafer"in Mustafa Kemal'de kalacağına emindirler. Onlara ümit veren bir şey daha var ki, o da Paris'in doğrudan doğruya Ankara ile müzakere halinde bulunmasıdır. Bazı Fransızlara göre: "Türkleri silahla değil, diplomasi vasıtalarıyla mağlup etmek daha kolaydır!"

Şu da var ki, Paris, Ankara ile müzakerede yalnız değildir. Roma da aynı şeyi yapıyor. Cavit Bey'in eski kalem-i mahsus müdürü Reşit Saffet [Atabinen] Bey, eski Atina sefiri Galip Kemali [Söylemezoğlu] Bey, Roma'da İstanbul Türkiyesi'nin mümessili Osman Nizamî Paşa ile Ankara arasında temas ve irtibat tesis etmişlerdir.[1765]

15 Ocak 1921. Faşist Francesco Coppola'nın Aralık 1920'de yazdığı "Doğu Krizi ve İtalya" nam makale, bugün *Politica* mecmuasında neşredildi. Coppola, Sforza'yı tenkid ediyor:

Sforza, Nitti'nin politikasını belki daha az cahilce, ancak aynı oranda daha az zekice sürdürdü [...] Böylece, Kemal hükümetine karşı saygılı, aynı zamanda tehlike yaratan ve temelsiz bir benimseme politikası güttü; Müttefiklere, özellikle de İngiltere'ye karşı, aynı ölçüde tehlike yaratan ve temelsiz bir muhalefet politikası sürdürdü: yani, bütün olarak değerlendirildiğinde bu, asgari çaba gerektiren bir politikaydı. Gerçekte ise tehlikeli ve vazgeçmeye yatkın bir eğilime sahip olan bir politika.

[Kemalistler] Bizden çok az şey umut ederek ve hiç korkmayarak [...] yenenlerin biz, yenilenlerin ise kendileri olduğunu her gün biraz daha unutuyorlar. Bizim Anadolu'da ateşkes anlaşması sayesinde bulunduğumuzu, bu yüzden en azından ateşkes süresince yönetme hakkının onlara değil, bize düştüğünü unutuyorlar.

Londra Konferansı'nda başkalarının çıkarlarının ve taleplerinin karşılık beklemeyen uzlaşmacısı rolünü her zamanki gibi oynadıktan sonra İtalya, hem hemen bir kenara atıldı hem de o kendisini bu kez de bir köşeye çekiverdi.[1766]

16 Ocak 1921. Roma'da, İttihadçı birtakım önemli simaların da yer aldığı bir toplantı gerçekleştiriliyor. *Katılanlar Hüseyin Hilmi, Mahmut Muhtar, Çürüksulu Mahmut, Vehip paşalar, Cavit, Ahmet Rıza, Ahmet Rüstem, Sudi, Ziya, Ahmet İhsan, Galip Kemali beylerdi*r. *Zaman zaman Talat da katılmıştı*r.[1767]

Türklerden hesap sorma anını beklerken Sforza, etkin ajan Guisi aracılığıyla, gizli bir toplantı düzenlenmesine izin verdi ve gelişmeleri izledi. Toplantı, Roma'da 1921 yılının Ocak ayında yapıldı; Kemalist hükümetin bazı temsilcilerinin yanı sıra, yurtdışında yaşayan tüm önemli Türkler bir araya geldi. Talat Paşa bile neredeyse toplantıya katılıyordu.

Bu toplantıda, gerçek İttihat ve Terakkiciler ile, genel bir milliyetçilik anlayışı altında, İstanbul ile Ankara arasında kararsız kalanların tümü geçici bir anlaşmaya vardı. Tümünün tek ortak hedefi, Kemal'i kendi denetimleri altında tutmaktı. Kemal'in tek isteği ise, hepsinin etrafından yok olmasıydı.

Bu tatsız gerçeklerin farkına varan Guisi, Sforza'ya her şeyi tümüyle anlatmaktan çekindi. Görüştüğü Türkler sürekli olarak reddetse de, eninde sonunda milliyetçilerin de Anadolu'daki Yunanların egemenliğinin son bulması konusunda yapılan yardıma karşılık, "zorunlu" ekonomik ödünlere razı olmayı kabul edeceklerini belirtti.[1768]

Fabio L. Grassi: *Büyük bir olasılıkla o yıllarda yurtdışında gerçekleştirilmiş olan en önemli Türk siyasi toplantısının (öyle önemli ki, gerçek bir kurultaydan bahsedilebilir) Ocak 1921'de Roma'da yapılmış*

1765 Mahmut Soydan, *Ankaralı'nın Defteri*, 2007, s. 352. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.
1766 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 135-136.
1767 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2021, c. 4, s. 79-80.
1768 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 138.

olması olgusu, Türk politikacılar için İtalya'nın ne kadar ehemmiyetli ve rahat bir yer olduğunun iyi bir göstergesidir. İngiliz belgelerine göre Nisan 1920'den itibaren ulusalcı Türklerin Roma'da yapacağı bir toplantının hazırlıkları yapılmıştır, fakat Ocak 1921 toplantısından mı, yoksa daha önce yapılmış ve daha az önemli olan bir toplantıdan mı söz edildiği anlaşılmamaktadır. 7 Eylül 1920'de Curzon, Müttefiklerin yapmakta olduğu işlerle ilgili görevlendirmelerin geri alınması ve piyasada çok fazla gayri resmi Türk ajanına sağladığı himayenin geri çekilmesi için İtalya'yı uyarması konusunda Buchanan'a yazmıştır, ancak bu uyarı hiç bir şekilde dikkate alınmamıştır. Toplantı sürerken Mahmut Muhtar, bu toplantının gizli kalmasını ve sonuç çağrılarının müttefik güçlere yapılmamasını kabul ettirmiştir. Sforza bunu kabul etmiş ve İtalyan Dışişleri Bakanlığı'nın resmi olarak hiçbir bilgiye sahip olmadığını bildirmek istemiştir (sağlanan himaye için daha sonra bizzat Ahmet Rıza'nın teşekkürlerini kabul etmiştir). Toplantının büyük organizatörü ve gözlemcisi Guisi olmuştur. Nitekim kısa bir süre sonra, Şubat-Mart aylarında yapılacak olan Londra Konferansı yolculuğunda Kemalist heyete eşlik edecektir.[1769]

17 Ocak 1921. ABD'de münteşir *The Chicago Tribune* gazetesi yazıyor: *İtalyan Hükümeti, Sevr Antlaşması'nın tüm maddeleri ile uygulamaya konulmasına karşı olduğunu açıkladı*.[1770]

18 Ocak 1921. *ABD Yüksek Komiseri'nin raporu: "Ankara Hükümeti, Antalya'da İtalya ile müzakere teklif etti"*.[1771]

20 Ocak 1921. Yunan Maslahatgüzarından İngiliz Hariciyesine: İtalyanların Milliyetçilerle ilişkileri *çok samimî*dir. *İtalyan zırhlı otomobilleri Ankara'dan gelen Türk görevlilerinin emrine* verilmiştir. Milliyetçilere Antalya kanalıyla askerî malzemeler gönderilmektedir.[1772]

> Antalya'da Türk Milliyetçileri ile İtalyan yetkililer arasındaki ilişkiler çok samimidir. Ankara'dan gelen Türk yetkililerin emrine İtalyan ordu araçları verilmektedir. Kemal'in ordusunun bütün ikmal maddelerin Antalya yoluyla İtalya'dan geldiği açık bir sırdır.
>
> İki haftada bir İtalyan buharlı gemileri "Vepucci" ve "Brasso" Antalya'ya geliyor, İtalyan Hastanesi açıklarında demir atıyor ve yalnızca gece mal boşaltıyor. Güvenilir bir görgü tanığı bu gemilerden boşaltılan yükün içinde tüfekler ve savaş malzemesi olduğunu doğruluyor.[1773]

21 Ocak 1921. İtalyan askerî raporu: *Kısa bir süre önce İtalya'dan dönmüş olan İtalyan tüccar Mario Pellegrini, Kemalist orduya çeşitli türden birkaç on bin iç çamaşırı, ayrıca silah ve mühimmat temini için değişik özel anlaşmalar imzaladığını şahsen beyan etmiştir. Anlaşmaları doğrudan eski Maliye Bakanı olan Muvaffak Bey adında biriyle yapmıştır. Şu ana kadar yaklaşık olarak 2000 kıyafet artık yerine ulaşmış olmalıdır.* [..] *Aynı Senyor Pellegrini, Anadolu'ya gidip Kemalistlerin yanında Yunanlılara karşı savaşmak amacıyla İtalya'da bir gönüllüler derneğinin kurulmakta olduğunu bildirmiş ve kendisiyle birlikte İtalya'dan gelenlerden bazılarının Kuşadası'nda indiğini söylemiştir*.[1774]

22 Ocak 1921. Roma'daki İttihadçılar ve Kemalistler içtiması sonlandırıldı. *Türkiye ile İtilaf arasında aracılık* yapmak kararı alındı. *Toplantı sonunda alınan ortak karar 22 Ocak tarihiyle Fransa Başbakanı'na bildiril*di.[1775]

1769 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 237.

1770 Şebnem Oğuz-Uzuner, *Amerikan Basınında Milli Mücadele Dönemi (1918-1922)* [Doktora Tezi], 2021, s. 204.

1771 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 371.

1772 FO, 371/6481/E 1073/13/44; Aktaran: Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, 1978, s. 124, dipnot 3.

1773 FO20/6203, Londra Yunan Elçiliği'nden Curzon'a nota, 20 Ocak 1921; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 268-269.

1774 *USSME*, E-3, 33/7, Carossini raporu; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 266-267.

1775 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2021, c. 4, s. 80.

> Kurultay, eski "Terakki" yanlısı liderlerin üstünlüğünün şekil olarak tanınmasını (fakat Kemalist delegelerin açıkça tahammülsüzlüğü ile) ve ılımlı kanadın ve aşırı gevezelikle suçlanan Ahmet Rıza'nın yenilgisini kaydetti. Kurultay, Ankara hükümeti ile dayanışma içerisinde olunduğunu bildirerek kapandı (Guisi'ye göre, İstanbul elçisi Osman Nizamî'nin bile katıldığı bir dayanışmaydı bu). Sonuç olarak ulusalcı hareketin gerçek *liderlik* düğümü çözülmedi, fakat yasal hükümetin (İstanbul) devrim hükümetine (Ankara) bağlı olması kabul edildi. Bu bağlı olma durumu, Şubat-Mart 1921'de Londra Konferansı'nda büyük yankılar uyandıracak şekilde ortaya çıkacaktı. Kurultay'da ayrıca Bolşeviklerle işbirliğinin meşruluğu kabul edildi ve aynı zamanda bu işbirliğinin şekilleri belirlendi. Bu da, Kemalistlerin başarısıydı.[1776]

Bu toplantı hakkında yeteri kadar vesikaya hâlâ sahib değiliz: *Roma Toplantısı hakkında, gizli tutulduğu için, yeterli bilgiye sahip değiliz (ve yeni belgeler ortaya çıkana kadar öyle kalacak), bununla beraber yakın Türk tarihinde önemli bir sayfa olduğu ileri sürülebilir, çünkü bu toplantıda Türk milliyetçilerin diasporasının dayanıksızlığı ve bölünmesi, Mustafa Kemal'in liderliğini kabul edenlerin sürgündeki eski Jön Türk liderlerin himayesine boyun eğmeyeceği sonucu ortaya çıkmıştır. (Türk Kurtuluş Savaşı, Jön Türk Hareketi'nin içinde dev bir hesaplaşmaya da yol açmıştır.)*[1777]

24 Ocak 1921. TBMM Hükümeti Müdafaa-yı Milliye Vekili Mirliva Kâzım (Özalp), Roma mümessili Câmi'ye (Baykurt) cevabî telgraf gönderdi: *Mübayaâ edilecek silah ve cephanenin orduda ekseriyetle bulunan Alman ve Osmanlı mavzer ve tüfeklerinden olması şayan-ı arzudur. Bu mümkün olmazsa, Avusturya, İtalya, Fransa ve İngiltere tüfek ve bunların fişeklerinden olması ve bol miktarda cephanelerinin de temin edilmesi ve yalnız bir cinsten olması mercudur*. Ayrıca, Müdafaa-yı Milliye Vekili, *İtalya'dan uçak ve malzemesinin alınmasının ne derece mümkün olacağını* sormuş ve *satın alınacak uçak ve silah ve cephane için Antalya'ya 300 bin Lira gönderildiğini ve bununla ilk aşamada acilen tüfek ve cephanesinin alınmasını* rica etmiştir. Sevkiyat meselesine gelince, *gönderilecek tüfek ve cephanenin Silifke'ye ihracının muvafık olmadığı*nı fakat *Antalya civarının tehlikesiz olduğunu* belirtmiştir.[1778]

Fransız *Le Matin* gazetesi, İtalya Dışişleri Bakanı Kont Carlo Sforza'nın Paris Sulh Konferansındaki beyanatını neşretti: *Bolşeviklerle yakınlaşmalarına engel olmak için Kemalistlerle hemen görüşmeye başlamalıyız*.[1779]

25 Ocak 1921. *Washington'dan Lord Curzon'a 25 Ocak 1921'de gönderilen bir yazıda, Ankara Hükümeti'nin ihtiyacı olan silah ve cephanenin İtalyan firmaları tarafından temin edildiği* bildiriliyor. Akabinde, Britanya, İtalya'nın dikkatini bu hususa çekiyor.[1780]

İtilâf Devletleri temsilcileri 25 Ocak'ta Paris'te içtima ediyorlar*. Bu görüşmelerde İtalya'yı temsil eden Sforza, "Yunanlıların Anadolu'da Türklere karşı yürüttükleri savaşın iflas ettiğini" söylemiştir. "Anadolu'daki Bolşevik tehlikesine ve akımına dikkat çeken" Sforza, "İtalyan kamuoyunun Yakın Doğu'da bir an önce çözüm istediğini" belirterek, "Mustafa Kemal Paşa ile anlaşılmasını" önermiştir. Sforza ayrıca, Mustafa Kemal Paşa ile ilişkisi olanların kendisine verdikleri bir belgeyi konferansa sunmuştur*:

> Sforza'nın Müttefiklerine verdiği belge, Roma'da yapılan bir toplantıda kaleme alınmıştır. Aralarında Galip Kemalî Bey, eski maliye nâzırı Câvid Bey, eski mebuslardan Sûdi ve Ziya beylerin de bulunduğu Türk devlet adamları, Roma'da eski âyan reisi Ahmed Rıza Bey'in başkanlığında bir toplantı yapmışlardır. Câmi Bey'in de

---

1776 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 238.
1777 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 308.
1778 Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, K.130, D.1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 320.
1779 A. M. Şamsutdinov, *Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi*, 1999, s. 247.
1780 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 330.

"müşahid" olarak bulunduğu bu toplantının sonunda, Ankara ve İstanbul hükümetlerini bağlamayan, bir belgeyi Sforza'ya, Paris'e gitmeden önce vermişlerdir.[1781]

İtalya Hariciye Nâzırı Kont Sforza, Türkiye'nin sulh şartlarını Paris Konferansına tebliğ etti:

1. Türkiye'nin ulusal sınırlar içinde bağımsızlığının tanınması,

2. İzmir, Antep, Urfa, Mardin, Edirne ve Doğu Trakya'nın geri verilmesi,

3. Azınlıklar için öteki barış andlaşmalarındaki ilkelerin kabul edilmesi,

4. Boğazlarda geçiş özgürlüğünün ve Düyunu Umumiyenin çalışmalarının Türk egemenliğiyle bağdaşacak biçimde olması.[1782]

Curzon'un talimatıyla Paris'deki İngiliz Büyükelçi Hardinge, Londra'daki Britanya Hariciye Nezâreti Müsteşar Yardımcısı W. Tyrell'e telgraf gönderdi. Buna göre *25 Ocak 1921 tarihinde Müttefikler arasında düzenlenen konferansta, Türk ve Yunan sorunu ele alındı. İtalyan temsilci destek vermeksizin Roma'da bulunan Türk temsilcisinin, Sevr Antlaşması'nda tamamıyla değişikliğe yol açabilecek taleplerini gündeme getirdi. İngiliz Başbakanı ve Curzon bu taleplere karşı çıkarken; Fransız temsilci de Sevr'de köklü değişikliklere sıcak bakmıyordu. Neticede meselenin Türkiye ve Yunanistan'ın temsil edileceği bir Müttefik konferansında görüşülmesi kararlaştırıldı.*[1783]

26 Ocak 1921. ABD'de münteşir *The New York Times* gazetesi yazıyor: *Avrupalı Devletler ve Amerika arasındaki uluslararası ilişkilerin görüşülmesi için toplanacak olan konferansta, Sevr Antlaşması'nın da revize edilebileceği*; *Konferansa, Türk ve Yunan temsilcilerinin de Doğu Sorunu'nu görüşmek üzere çağrılacağı, Mustafa Kemal Paşa'nın temsil edileceği bir konferansta ise Sevr Antlaşması'nın tekrar yazılacağını söylemenin, abartı olmadığı* bildiriliyor. *Türk milliyetçilerinin temsil edilmesi ile ilgili karar Fransa'nın başarısı*dır. *Fransızlar tarafından İstanbul'un tekrar Türklerin kontrolüne verilmesi istendi. Ayrıca İtalyanlar da Sevr Antlaşması'nın yeniden düzenlenmesi taraftarı*dır.[1784]

27 Ocak 1921. İspanyol *La Correspondencia de España* gazetesi yazıyor: *Müttefik devletlerin Türkiye'nin taksimini içeren Sevr Antlaşması'nı gözden geçirdikleri belirtilmiştir*. *Osmanlı Meclisi tarafından antlaşma tasdik edilmemiştir ve Türk halkı da Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde yabancı müdahalesine karşı silahlı direnişe devam ediyor*. *Uzun zamandır süren ve giderek ciddileşen Türk-Yunan savaşı, müttefikleri de etkilemiş ve Türk direnişçileriyle uzlaşmanın gerekliliği anlaşılmıştı*r. *Kral Konstantin, İngiltere ve Fransa'nın itirazına rağmen, yeniden Yunanistan tahtına çıktığından beri, Doğu'da mutlak bir sükûnetin olabilmesi için Sevr Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesi düşünülmekte*dir. *Yunan ordusunun Anadolu'da yaşadığı son mağlubiyetler, müttefikleri Türk meselesine yeni bir çözüm getirilmesi konusunda harekete geçirmiştir*. *İngilizler, Kuzey Irak'ta savaşmaktan artık yorulmuşlard*ır. *Fransa, Suriye sınırında Türk direnişçilerle yaşadığı ciddi çatışmalardan mustarip*tir. *İtalya, zaten Anadolu'dan çekilmiştir*. *Yunan tarafı ise düşmanla karşı karşıya gelemiyordu ve İzmir'de bile güç bela durabileceklerd*ir. *Buna karşılık, Kemalist birlikler Anadolu'nun mutlak hâkimi oluyorlar*. *Osmanlı hazinesinin en büyük gelir kaynağı, direnişçilerin hâkim olduğu zengin topraklardan toplanan vergilerd*ir. *Bu vergiler toplanamadığı için de hazinenin durumu oldukça cidd*idir. *Borçların faizleri bile*

1781 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 253. "Türk devlet adamları" ifadesine ihtiyatla yaklaşmak gerekiyor. Mezkûr ricalin çoğunluğu İttihadçıydı ve aralarında Sabataycı (Yahudi Dönmesi) bulunuyordu: Cavid.

1782 Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk,* 1979, c. 3, s. XXX.

1783 Curzon'dan Kral ve Hükumete iletilmek üzere Hardinge'den W. Tyrell'e 25 Ocak 1921, FO, 406/45, No. 25; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 215.

1784 Şebnem Oğuz-Uzuner, *Amerikan Basınında Milli Mücadele Dönemi (1918-1922)* [Doktora Tezi], 2021, s. 204-205.

*ödenememekte*dir. *Fransız ve İngiliz alacaklılar, son aylarda yaklaşık yüz milyon Frank parayı toplamaktan vaz geçmişlerdi*r. *Hatta kısmen yabancı mülkiyetinde olan ve kısmen de borçlara teminat olarak gösterilen demiryolları bile çalışmamakta*dır. *Ayrıca, Kemalist direnişçilerin Bolşeviklerle işbirliği yapacaklarına dair endişe de vardı*r. *Bu durum, İran, Hindistan ve Mısır'da meydana gelebilecek karışıklıklardan dolayı, özellikle de İngiltere için açık bir tehlike ve tehdit oluşturmakta*dır. *Batı Avrupa, Doğu'da ne pahasına olursa olsun, sükûnet istemeye başlamışlardı*r. *Türkiye'deki durum, umutsuz olmasa da oldukça cidd*idir. *Bu nedenle, Türkler için ağır şartlar içeren Sevr Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesi ve bütün sorunlara çözüm getirecek yeni bir anlaşma yapılmasına ihtiyaç vardı*r. *Görünen köy kılavuz istemez ve bu durum yeni bir yol haritasının kaçınılmaz olduğunu müttefiklere göstermekte*dir. *Farklı ırk ve dinlerin olduğu Osmanlı topraklarında manevi bir birliğin muhafaza edilmesi gerçekten güçtü*r. *Bu farklıları kabullenerek ve milletlerin önceliğini teminat altına alınarak, Türkiye'deki maddi birliği bir şekilde korumak gerekiyor*. *Ancak müttefiklerin sadece kendileri için değil aynı zamanda Ermeniler gibi küçük milletler ve Batı medeniyetin manevi menfaatleri için de yeni teminatlar aramaları gerekecekti*r. *Yeni konferansta Sevr Antlaşması'ndakinden daha büyük bir başarı elde edilmesi umulmakta*dır.[1785]

28 Ocak 1921. Garroni, İtalya Hariciye Nezâretine telgraf gönderdi. *Kemalist-Bolşevik anlaşmasının geçici olduğunu, ancak Müttefikler aşırı derecede katı bir tutum sergilerse, Kemal'i büsbütün Sovyetler'in kollarına atacağını* yazıyor. Garroni'nin belirttiğine göre *Kemal, Turancı bir politika izliyor*.[1786]

29 Ocak 1921. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Horace Rumbold, Hariciye Nâzırı Lord Curzon'a muhtıra gönderdi. Muhtıra zeylinde İzmir'deki İngiliz siyasî mümessil James Morgan'ın raporu yer alıyor: *Dünya savaşından önce İzmir, gelişen bir limandı ve Batı Anadolu ürünlerinin doğal ihracat aracı idi. Bırakışmanın imzalanmış olduğu günlerde bile İzmir gelişiyordu. Savaş İzmir'i pek az etkilemişti ve gelecek parlak görünüyordu; ama Yunan işgali herşeyi değiştirmişti*r. *Menderes vadisi boyunca ve Menemen'deki olaylar, Müslüman ve Hıristiyan halkın kaçmasına neden olmuştu*r, *İzmir bölgesinde savaş durumu hala sürüyor. Dolaşım kısıtlanmış, ürünlerin taşınması kısıtlanmaya tabi tutulmuştu*r. *Halkın birçoğu korku içinde yaşıyor ve bu da ticareti epeyi etkiliyor. Birçok çete İtalyan sektöründen bölgeye giriyor ve köyleri tedhişe tabi tutuyorlar. Dolayısıyla, köylerden uzak olan tarlalar bakımsız kalıyor.* Morgan raporuna *İngiliz deniz subayı Heathcote-Smith, İzmir ve hinterlandının büsbütün kesatlıkla karşı karşıya kaldığı notunu* düşüyor.[1787]

Garb Cephesi Kumandanı Mirliva Mustafa İsmet (İnönü), Müdafaa-yı Milliye Vekili Mustafa Fevzi'ye (Çakmak) şifreli telgraf gönderdi. *İstanbul'dan Antalya'ya gelen hava Yüzbaşı M.Ali Efendi aracılığıyla her biri ikişer bin Lira'ya teslim edilmek üzere Fransız Spat sisteminde ve bir kişilik iki makinalı tüfek ve 200 Km. süratli savaş uçaklarından iki tane satın almak mümkün olmuştur. Alınan malzemenin parasının Antalya'daki İtalyan bankasına yatırıldığı ve uçaklar gelmediği takdirde bankanın parayı iade edeceği, alınan uçakların Fransızların geliştirilmiş savaşı uçaklarından olduğu gibi fiyat itibarıyla 2 bin Lira daha ucun olduğu, uçaklarla birlikte ikişer adet iniş takımı ve pervane alınmasının yararı olacağı* maruzdur.[1788]

İspanyol *La Correspondencia de España* gazetesi yazıyor. *Kemal Paşa eğer yapabilirse İstanbul'a gidebilir. Tıpkı bütün cesur Türkler gibi bu cesur Türk de müttefiklerle görüşmek amacıyla, gurur verici*

1785 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 205-206.

1786 *Affari Politici* (AP), 7772-1063/76; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 132.

1787 *IDA*, FO 371/6491/E 2005; Aktaran: Salâhi R. Sonyel. (2011). İngiliz Belgelerine Göre Kurtuluş Savaşında Manisa ve Bölgesi (1919-1922). *Belleten*, 75(272), s. 202.

1788 *ATASE Arşivi*, Kl.576, D.(37)-76-A, Fh.47; Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı 54, Belge no: 1241; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 317-318.

*zaferlerinin de desteğiyle, Sevr Antlaşması'nın feshedilmesini talep edebilir. Bu müttefikler açısından istenmeyen bir durumdur. Nitekim Yunanistan'ın zayıflığı, Osmanlı Devleti'nin dirayetli olduğu anlamına gelmiyor. Güneydoğu Avrupa'nın muhafazası "Hasta Adam"a emanet edilemez. Venizelos'un sürülmesi ve Kemal Paşa'nın başarıları üzerine yapılabilecek en doğru şey barış antlaşmasının revize edilmesi*dir.[1789]

30 Ocak 1921. Yakubî Sabataycı "Bilgin" ailesinin Selânik'de neşrettiği *Yeni Asır* gazetesi haberine göre *Sforza'nın, Müttefiklerine sunduğu belgenin, Roma'da toplanan "Türk Kongresi" tarafından hazırlandığı ve bunun Türk-İtalyan anlaşmasının sonucu olduğu* bildiriliyor.[1790]

Ocak 1921. Benito Mussoli'nin Millî Faşist Fırkası mensubu faşist-ırkçı Francesco Coppola, TBMM Hükümetini tenkid ediyor: *Bizim galip onların mağlup olduğunu her geçen gün daha fazla unutuyorlar. Anadolu'da mütareke nedeniyle bulunduğumuzu ve bundan ötürü hiç olmazsa bu dönemde onları yönetme hakkına sahip olduğumuzu ve Anadolu'da samimi bir şekilde birlikte olmamızın bizim bir ihsanımız olduğunu unutuyorlar. Bize bir maden imtiyazı vermedikleri gibi gümrük vergisi koydular, Anadolu'ya göçmen göndermemize engel oldular. Biz bunlara ve okullarımızın açılmasına izin verilmemesine tahammül ediyoruz*.[1791]

İttihadçıların ve Kemalistlerin Roma'daki içtimaları *sona erdikten sonra birçok önemli kiş belirli bir süre için Roma'da kalmış ve çok sayıda temas gerçekleştirmiştir. Guisi Sforza'ya, Türk muhataplarının Yunanlıların Anadolu'dan tamamen çıkarılması karşılığında ekonomik sorunlar konusunda Londra'da epey boyun eğeceklerini yazmış, Ahmet Rıza'nın da artık tamamen olayların dışına itildiğini doğrulamıştır. İtalya "dostu" olarak bilinen Ahmet Rıza, böyle bir kaderi paylaşan son kişi olmayacaktır. Londra'ya giden Ankara delegasyonunun oluşturulmasında da Sforza'ya daha bağlı olan Roma grubunun herhangi bir etkisinin olmadığı anlaşılıyor*.[1792]

1 Şubat 1921. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Horace Rumbold, Hariciye Nâzırı Lord Curzon'a telgraf gönderdi. Buna göre; *İtalyan Yüksek Komiseri, Müttefik Hükûmetlere iletilmek üzere Antalya'da İtalyan yetkililere sunulan bir telgrafın içeriği hakkında bilgi verdi*. Hariciye Vekâleti *Vekili Ahmed Muhtar* [Mollaoğlu] *Bey'den alınan bu telgrafta Türkiye ile ilgili meseleleri müzakere edebilecek tek meşru ve bağımsız Hükûmetin Ankara Hükûmeti olduğu Avrupa kamuoyunun bilgisine sunuluyor, Ankara'nın millet adına söz söyleme hakkına sahip tek kurum olduğu vurgulanıyor. İlgili telgrafta İstanbul'daki siyasi grubun kendisini Hükûmet olarak nitelendirmeye hakkı bulunmadığı ve bu iddianın milletin egemenlik hakları ile tamamen çeliştiği de belirtilmekte*dir. *Müttefiklerin niyeti hak ve adalet prensipleri doğrultusunda Şark meselesini çözmek ise doğrudan Ankara'yı muhatap almaları gerektiği, böyle yapılması halinde davetin en uygun şekilde karşılanacağı da bahsi geçen telgrafta açıkça vurgulanmakta*dır.[1793]

1789 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 206.

1790 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 253, dipnot 129.

1791 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 266.

1792 *Affari Politici* (AP), 7771-1 & -2 & -3 & -4 & -5 & -8 & -9, Regio Governo'daki Guisi'den Sforza'ya, 11 Ocak & 15 Ocak & 17 Ocak & 20 Ocak & 27 Ocak & 29 Ocak 1921; AP, 7771-544, Sforza'dan Sulh Konferansı İtalyan Delegasyonuna, 19 Ocak 1921; AP, 7771-544, Ahmed Rıza'dan Sforza'ya, 22 Ocak 1921; AP, 7771-63, Sforza'dan Paris ve Londra Elçiliklerine, 23 Ocak 1921; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 238.

1793 Rumbold'dan Curzon'a 1 Şubat 1921, FO, 406/45, No. 35; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 216-217.

Berlin'deki İtalyan Büyükelçi Frassati, Sforza'ya telgraf gönderdi. Sforza, Londra Konferansına Ankara Hükümeti delegasyonunun da katılmasını fakat uzlaşmacı olmasını taleb ediyordu. Bu hususta sabık Sadrazam Talat'ın yardımını istetmişti. Talat, yardım edeceğini Frassati'ye bildirmiştir.[1794]

4 Şubat 1921. *Dışişleri Bakanı Sforza, Londra ve Paris Büyükelçiliklerine 4 Şubat 1921'de gönderdiği telgrafta, "İstanbul elçiliğine, Tuozzi'nin, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmelerde bulunmak üzere gönderilmesini teklif ettiğini bildirmiştir*.[1795]

Albay Rougier'den General Charpy'e askerî istihbarat raporu:

> Türk subaylarının Anadolu'ya hareketi, Mustafa Kemal'in adamlarından oluşan 8 üyeli bir komisyon tarafından düzenleniyor; hareket için gerekli bütün işlemleri bu komisyon yerine getiriyor. Komisyon, Hükümet'le ve Şirket ile uyuşma içinde. Seyr-i Sefain parasız geçiş sağlıyor. Yolculuk bedelleri ilgililere komisyon tarafından ödeniyor. Ancak, Seyr-i Sefain'le yapılan yolculukların Müttefiklerarası kontrol altına alınması üzerine şu son günlerde ortaya çıkan zorluklar yüzünden, yolculuk artık Lloyd Triestino'nun gemileriyle yapılıyor Komisyon ile İtalyan Şirketi arasında bir anlaşma yapıldı ve İtalyanlar her on günde bir Karadeniz limanlarına kalkacak bir gemi tahsis etmeyi kabul ettiler. Başkalarının Anadolu'ya geçmekte bir çıkan olmadığı için yolculann çoğunluğunu subaylar oluşturacak. 3 Ocak Pazartesi günü Lloyd Triestino'nun *Praga* gemisi Karadeniz'e doğru İstanbul'dan ayrıldı. Kıyı komutanı, İtalyan Yüksek Komiserinden, çok sayıda Türk subayının gemiye bindirilmesi yolunda bir emir aldı. Komutan subayları 13 no'lu kamaraya yerleştirdi ve kamaranın kapısına "Kaptan için rezerve edilmiştir" yazılı bir ibare kondu. Sözkonusu subaylar, Erkân-ı Harbiye'den bir general ve iki albay, iki piyade ve iki de topçu albayıydılar. Yanlarında iki bavul dolusu cephane vardı.[1796]

İspanyol *El Siglo Futuro* ve *El Sol* nam gazeteler: Padişah Hükümeti, Sevr Andlaşmasıyla *Yunanistan'a İzmir konusunda verilen bütün hakların iptalini, milletler ilkesi çerçevesinde Trakya'nın özerkliğinin sağlanmasını, antlaşma ile Ermenistan'a verilen topraklarda Türk hâkimiyetinin sağlanmasını, antlaşmanın Türkiye'nin egemenlik ve bağımsızlığına zarar veren ekonomik maddelerinin değiştirilmesini ve Türkiye'ye, savunması için yeterli miktarda askerî güç bırakan askerî hükümlerin değişmesini* müstakbel Londra Konferansı Yüksek Şûrâsından *isteyecektir*.[1797]

5 Şubat 1921. TBMM'de dördüncü celse gizli akdediliyor. İtalyan işbirlikçisi, İzmir mebusu Mahmut Esat (Bozkurt), TBMM murahhas heyetinin Londra Konferansına katılmasını istemiyor; Vahideddin Hân'ı İngiliz kuklası telakki ediyor, 1908 Jön Türk darbesiyle Halife'nin hukukî salahiyetinin "millete intikal" ettirildiğini iddia ediyor:

> MAHMUT ESAT BEY (İzmir) — Efendiler, önünde bulunduğumuz bu Büyük meseleyi halledebilmek için her şeyden evvel, kanaati âcizaneme göre, maddi vesikalara istinat etmek lâzımdır. Maddî vesikalara istinat etmedikçe bu mesele hakkında bir ka rar vermek, yine kanaati âcizaneme göre, bu büyük mesele önünde hisle hareket etmek olur. Muhterem Hükümetimizin bize verdiği vesikalar tamamiyle bu meseleyi müsbet bir surette hallettirebilecek bir mahiyette değildir. Fakat menfi bir surette hallettirebilir. Efendiler, kanaati âcizaneme göre, B. M. M. ve her vakitten büyük Türkiyemiz bir İngiliz manevrası karşısında bulunmaktadır. İngilizler silâhla ellerinde bâziçe ettikleri Halifenin nüfuzunu biliyorsunuz ki buraya sokamadılar. Bu kanaati hâsıl ettikten sonra, ellerinde oyuncak olan ve bu memleketin mukadderatiyle oynayan Halifenin nüfuzunu her vakitten kuvvetli olan Anadolumuzun ... tekrar sokmak ve bu suretle Anadoluda teşekkül eden Hükümetimizi inhilâle uğratmak isterler zannediyorum. Efendiler, önünde bulunduğumuz dâva, kanaati âcizaneme göre, bir Yunan meselesi değildir. Bir Yunan - Türk meselesi değildir. Hatta İngiliz - Türk meselesi de değildir. Bir Şark davasıdır. Bu Şark dâvası önünde İngilizle rin bizimle kolay kolay uyuşabilmek imkânı

1794 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 139.

1795 *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1659-7771; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 300.

1796 *Fransa Askerî Arşivi* (FMA), 20N1110 C/42 Dos5; Aktaran: Nur Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul*, 2008, s. 182-183.

1797 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 206-207.

yoktur. Nitekim bizim istediğimizi misakı millîde istediğimiz şartlar İngilizler için o kadar ağırdır ki bunları kabul ettikleri takdirde her vakitten kuvvetli bir Türkiye'nin teessüs edeceğinde şüpheleri kalmaz. O Türkiye hiçbir zaman feragat etmediği hakkı Hilâfeti ... ve Halifenin elini tuttukça islâm dünyasının Türkiye'ye müteveccih olması ve bu suretle İngilizlerin bugün tahtı nüfuzunda bulunan milyonlarca islamların bize doğru teveccüh etmeleri demektir ki, bu İngiliz siyasetinin Şarkta iflâsından başka bir şey değildir. Bu büyük mesele önünde İngilizlerin bizimle kolay kolay uyuşmayacaklarını zannediyorum. Yalnız bu dâvayı doğrudan doğruya silâhla halledemeyeceklerini belki anlayan İngilizler, İstanbul'a nüfuz ederek, bizi tanımayarak Londra konferansına götürmeyi manevî bir inhilâl içinde bırakmayı pek arzu ediyorlar. Eğer bızimle uyuşmak isteselerdi doğrudan doğruya bize müracaat ederler ve bizi oraya çağırırlardı. İngilizler ve Avrupa pekiyi takdir eder ki, Türkiye'yi temsil eden Anadoludur. Nazariyatı hukukiye de böyle söylüyor. İngilizler tamamiyle bunu takdir ettikleri halde bize müracaat etmiyorlar, bizim mükerreren vuku bulan müracaatlarımızı nazarı itibara almıyorlar ve gidiyorlar İstanbul'da onları tanımayan, yani Sevr muahedenamesi namı verilen ... ma'tub İstanbul'a müracaat ediyorlar ve onlar vasıtasiyle bizi davet ediyorlar. İstanbul'un hiçbir hakkı kalmamıştır. Bugün alelade Trabzon'da Hacı Veli Ağanın tesis edeceği bir Hükümetle İstanbul'da teessüs eden Tevfik Paşa Hükümeti arasında katiyen bir fark yoktur. Hukuk noktai nazarından fark yoktur efendiler. Olsa olsa İstanbul Halifenin tarihî hukukuna istinat etmektedir. Fakat efendiler ilk Kanunu Esaside yani 93 Kanunu Esasisinde bu varit olabilirdi. Muahharan 1908 ihtilâlinden sonra Halifenin bir tarihî hukuku kalmamış ve icrayı Hükümet salâhiyeti de 1908 ihtilaliyle hukukan ve tamamen millete intikal etmiştir. Binaenaleyh bu suretle teşekkül eden Anadolu Hükümeti önünde İstanbul Hükümetinin mahiyeti kalmamıştır. Hükümeti muhterememizin kanaatini bilmem. Fakat bu noktadan hareket ederek diyebilirim ki bendeniz bugün Tevfik Paşa buraya gelmiş olsa, bendeniz, misafereten alıkoymam ve hukuk noktai nazarından hapishaneye götürürüm. Kendilerine karşı hürmetim baki kalmak şartiyle. Fakat her şeyden evvel memleketimin menfaati, hukuku, kanunlarıdır muhterem ve muta olan. Efendiler, Sevr muahedesi memleketimizi hülâsatünhülasa beynelmilel bir müstemleke vaziyetine (mahiyetine) koymaktadır. Bu suretle ifade edilebilir. İngilizler ve Avrupalılar bîlki bundan bazı cihetlerin lehimize halledilmesini kabul edebilirler. Bu beynelmilel müstemleke haline koyan muahededen hatta yine o muahede mucibince bütün limanlarımızda beynelmilel bir koloni halindedir. Çin'de ve Afrika'da olduğu gibi ne kadar fedakârlık ederlerse etsinler, bizim onlarla uyuşmak imkânımız yoktur. Çünkü biz kapitülasyon istemiyoruz. Biz Misakı Millî ile tayin ettiğimiz hudutlar içinde, tarih önünde hür ve müstakil yaşamaya her milletten fazla lâyık olan biz Türkiyeliler orada hür ve müstakil kalmak istiyoruz. Avrupanın bu katiyen işine gelmez. Biraz evvel arzettiğim gibi, Şark meselesinin düğümü buradadır. Dünya değişiyor, İngiltere Kralının tacı sernigün oluyor. Binaenaleyh bendeniz Londra'ya gitmek taraftarı değilim. Londra'ya gidildiği takdirde Anadolu Hükümeti zâfa uğruyor demektir. Bugün yalnız Anadolu Türklerinin değil, hakkını Avrupanın yüzüne haykıran Anadolu Hükümetidir. Bunun için gidilmesin.

İngilizler Halife vasıtasiyle bizim en zayıf noktamızdan vurmak istiyorlar ve bu Anadolu Hükümetini inhilâl ettirmek istiyorlar. Biraz evvel de arzettiğim gibi İngilizler tekliflerinde halis olsalardı Hükümetin mükerreren vukubulan taleplerine karşı tereddüt etmezlerdi. Onlar bizi mutlaka İstanbul ile beraber istiyorlar. Onlar biliyorlar ki İstanbul onların emeline uyacaktır. Bu suretle bizi bir ikilik yaratacak vaziyette bırakacaklardır ve binaenaleyh meseleyi lehimize halletmeyeceklerdir. ingilizler istediği şekil ve surete vazedeceklerdir. Bendeniz bu kanaatteyim ve memleketimin selâmetini Avrupaya gitmemekte görenlerdenim.[1798]

Dördüncü gizli celsede Celâleddin Arif söz alıyor. Londra Konferansına murahhas heyetinin gönderilmesi gerektiğini ifade ediyor:

Efendim bendeniz bu konferansa icabet edilmesi taraftarıyım. Esbabını izah edeyim.

Malûmu âliniz Avrupada son zamanlarda bahusus Fransa ve İtalya'da Anadolu Hükümetiyle an laşmak lâzımdır ve sulhumuzu Anadolu Hükümetiyle yapmalıyız ve Sevr muahedesini de yırtmalıyız diyenler bulunmaktadır. Hatta Tan Gazetesinin son nüshalarının birinde de yazılıdır. İngiltere buna tamamiyle muarız bulunuyor. Hatta 24 Kânunuevvel tarihli Tan Gazetesinde bir şey görmüştüm. O da Loid Corç'un (Lloyd George) Avam Kamarasında bizim Sevr muahedesi hakkında söylemiş olduğu nutuktur. Bu nutku, zannederim, burada gazeteler bile naklettiler. Şimdi Yenigün Gazetesinde arattırdım, maatteessüf bulduramadım. Burada huzuru

[1798] T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921), c. 1, s. 388-389.

> âlileriniz de bazı noktaları hakkında bahsedecektim. İngiltere Başvekili daimî surette müddeiyatında diyordu ki, biz Anadolu ile anlaşamayız. Çünkü Anadolu'da meşru bir hükümet mevcut değildir, İstanbul'da meşru Hükümet vardır. Onunla anlaşmak mecburiyetindeyiz. İstanbul da Anadolu ile anlaşsın veya anlaşmak üzeredir ve bunu da söylemekle buraya gelen İzzet Paşa heyetinden bahsetmek istiyordu.
>
> Halbuki Fransız ve İtalyanlar doğrudan doğruya bizimle anlaşmak istiyorlar. Tan [Le Temps] Gazetesinde, İtalyan gazetesinde bu yolda bir çok neşriyat yapılıyor ve efkârı umumiye de bu yola sevk ediliyordu. Hatta yine Tan Gazetesinde Suriye ve Kilikya kumandanı olan General Goro ile sabık Başvekil M. Leyg (Leygues) Ayan ve Mebusan encümeninin huzurunda Muvazenei Maliye ve Hariciye encümenleri huzurunda muvakkat bütçe için iki aylık bir 100 milyon franklık kredi talep ediyorlardı. Suriye ordusu için ve bu krediyi verebilmek için bu encümenler gerek Mösyö Leygues ve gerek Ceneral Goro'yıı istima etmişti.
>
> Bu istimaatın neticesinde encümenlerin vermiş olduğu karar şu merkezde idi : Türkiye ile ananevi olan siyasetin takibini Başvekil beyan etmiş olduğundan kendisinin bu sözünü senet ittihaz eyler ve iki aylık kredi olan 100 şu kadar milyon frangı da ita ederiz. Bu son 25 Kânunusânide Paris'te konferans teşekkül etti. Gerek Fransızlar gerek İtalyanlar, İngiltere üzerinde büyük bir tazyikatta bulundular. İn giltere'nin de siyaseti sakîmesinde veya kendisine göre gayet iyi olan siyasetinde bazı desatir vardır. Bunlardan bir tanesi de kesemediğin eli öpüp başına koymak. ingiltere bizim elimizi kesemediği için öpüp başına koymak mecburiyetini hissetti ve bundan dolayı şöyle muavveç bir tarikle bizi sulh konferansına davet .ettiler. Loid Çorç (Lloyd George) beyanatında diyordu ki, İstanbul'da resmî bir hükümet vardır. O resmî Hükümet dururken nasıl Ankara'ya el uzatırız. Bu herhalde varidi hatır olacak bir meseledir. Heyeti Celilenize arzetmeyi de kendim için bir vecibe telâkki ediyorum.
>
> Acaba biz desek ki, hayır bu daveti biz doğrudan doğruya bize tevcih edilmiş bir davet gibi telâkki eyleyemeyiz. Bize doğrudan doğruya davet yapınız, ondan sonra murahhaslarımızı gönderelim. Bu, bizim için iyi mi, yahut fena mı olur? Abdülgafur Efendi Hazretlerinin beyan buyurdukları veçhile, burada bir Hilâfet meselesi vardır. İstanbul'da bir Makamı Hilâfet vardır. İngiltere, Fransa ve İtalya bu Makamı Hilâfeti tanımadan doğrudan doğruya bize davetname gönderecek ve bizimle münasebatı resmiyeye girişecek olurlarsa acaba o Makamı Hilâfetin mevkii resmisi ne olacaktır? Bu da varidi hatır olabilecek bir meseledir. Zaten İngilizlerin elinde büyük propagandaları vardır. Bu propagandalardan sonra bir de Türkler kendi Halifelerini tanımıyorlar ve Hilâfet esasatınıziyrü zeber etmişlerdir diye vesair suretle aleyhimizde Âlemi İslâmda büyük bir propaganda yapmak şeyleri ... Bu esbaptan dolayı bendeniz diyorum ki, hatta bize muavveç bir suretle olsun vuku bulan bu daveti hemen kabul ile konferansa gitmeliyiz. Gittiğimiz takdirde biz bütün dünyaya karşı ispat etmiş olacağız ki sulhperveriz.
>
> Bazı rüfekam dediler ki, biz konferansa gidecek olursak ... bendeniz zannetmiyorum. Bendeniz zannediyorum ki, konferansa gitmekle âleme karşı sulhperver olduğumuzu ispat ederiz ve eğer bize yer vermeyecek olurlarsa hatanın bizde olmadığını göstermiş oluruz. Sonra da, malûmu âliniz, İttihatçı Hükümetlerine karşı uzatılan en büyük tâ'nü teşni ne idi? Sulh murahhası ... fırsattan istifade edip sulh yapmadılar. Buna da kendimizi hedef ittihaz ettirmemek zannederim daha doğrudur.[1799]

Londra Konferansına katılmak üzere murahhas heyeti teşkil edildi. Murahhaslar: TBMM Hariciye Vekili Amasya mebusu Bekir Sami [Kunduh] (başmurahhas), Aydın mebusu ve Roma mümessili Câmi (Baykurt)[*], Aydın mebusu Yunus Nadi, Trabzon mebusu sabık Erkân-ı Harb Binbaşısı Hüsrev (Gerede), Adana mebusu Zekai (Apaydın). Murahhas heyetinin mütehassıs kadrosu: İzmir mebusu Mahmud Esad (Bozkurt), Karesi mebusu Mehmed Vehbi (Bolak), İzmit mebusu Hüseyin Sırrı (Bellioğlu). Murahhas heyetinin müşavir kadrosu: sabık Meclis-i Mebusan Saruhan mebusu Ahmed Muvaffak

---

[1799] T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 5 Şubat 1337 (1921), c. 1, s. 392-393.

[*] "Belki de Sforza'yı hoşnut etmek için, İtalya'nın eski işbirlikçisi Cami [Baykut] Bey de heyette yer almaktaydı." Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 139.

(Menemencioğlu), sabık Adana Sultanisi Müdürü Mehmed Niyazi (Ramazanoğlu), Erkân-ı Harb Binbaşısı Salih (Bozok?).[1800]

6 Şubat 1921. Mustafa Kemal'in *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi: *Mustafa Kemal Paşa Hazretlerile Mülakat*.[1801]

6 Şubat 1921 tarihli Bâb-ı Âlî vesikasına göre, Emmanuel Carasso *hastalandığında İtalyan Yüksek Komiseri Sforza araya girerek onun İtalyan vatandaşı olduğunu iddia etmiş, bu şekilde tedavisi yapıldıktan sonra Malta adasına gönderilmiş, ancak yine İtalyanların araya girmesi ile serbest bırakılmıştı. Bundan sonra Karasu Efendi Malta'dan İtalyan pasaportu ile Roma'ya geçmişti. Hükûmet, Karasu Efendi'nin İtalyan vatandaşı olmasının mümkün olmadığını bildirdiyse de sonuç değişmedi*.[1802]

7 Şubat 1921. *Müttefiklerin çıkarları arasındaki uzlaşmaz farklılıklar zamanla daha da arttı. Anadolu'dan çekilmiş olup Müttefikler tarafından ele geçirilen telgraflar, Kemalistler'in İstanbul'da bir İtalyan ticarethanesiyle ilişkide olduklarını göstermekteydi. Kuvay-ı Milliye, ordu için 25.000 üniforma, 100.000 asker yatağı, 100.000 çadır, 150.000 matara ve daha başka malzemeler satın almak istiyordu. Telgrafı gönderen ajan, ödenecek paranın Antalya'da bir İtalyan bankasına yatırılmasını ve malların alınmasını takiben satıcıya aktarılmasını öneriyordu*.[1803]

İtalya Hariciye Nâzırı Carlo Sforza, Londra'da toplanması muhtemel Müttefik konferansına dair İtalya Millî Meclisine beyanat verdi: *Ankara ile doğrudan ilişki kurmak Doğu'da barışın sağlanmasına olduğu kadar Yunanlılar için de yararlıdır. Geçen yıl Haziran ayında Bologna'daki ilk toplantıdan beri ısrarla savunduğum teklifim şimdi kabul edilmiştir. Şimdi Türklerin ve Yunanlıların gerçek menfaatlerini idrak etmeleri ümit edilir. Bağımsız ve ekonomil gelişmelerini sağlayabilecek bir Türkiye isteyen İtalya, huzur ve barışın sağlanması için bütün etkinliğini kullanacaktır*.[1804]

TBMM'de gizli celse. Erzurum mebusu Celâleddin Arif: *Avrupa'da son zamanlarda bâhusus Fransa ve İtalya'da Anadolu hükümetiyle anlaşmak lâzımdır ve sulhümüzü Anadolu hükümetiyle yapmalıyız ve Sevr Muahedesini de yırtmalıyız diyenler bulunmaktadır…Tan* [Le Temps] *gazetesinde, İtalyan gazetelerinde, "Fransız ve İtalyanların doğrudan doğruya bizimle anlaşmak istedikleri" yolunda bir çok neşriyat yapılıyor ve efkâr-ı umumiye de bu yola sevk ediliyordu*.[1805]

8 Şubat 1921. İspanyol *El Imparcial* ve *La Epoca* nam gazeteler yazıyorlar. *Ankara Hükümeti Türkiye adına konuşabilecek yetkiye sahip tek merciinin kendisi olduğunu beyan ederek, Londra Konferansı'nda Türkiye'nin taleplerini sunacak bir Temsil Heyeti tayin etmeye karar vermiştir*. *Mustafa Kemal Paşa ile İstanbul Hükümeti arasında da uzlaşmaya varılmaya çalışılıyor. Kemal Paşa'nın İstanbul'la uzlaşabilmek için tek talebi, Ankara Hükümeti'nin, Osmanlı Sultanı tarafından tek Türk Hükümeti olarak tanınması*dır. *Sultan, İstanbul'da kalmaya devam edecektir ve hükümetin merkezi geçici olarak Ankara'da kalacak*tır. *İstanbul'daki hükümetin faaliyetlerini durdurması gerekiyor*. Onun yerine,

---

1800 Hâkimiyet-i Milliye, 6 Şubat 1337-1921, Numero 101, *Sulh Murahhaslarımız İntihab Edildi*, s. 1. Mezkûr binbaşı şayet Selânikli Salih Bozok ise, o, Mustafa Kemal'in akrabası, sırdaşı ve yaveridir.

1801 Hâkimiyet-i Milliye, 6 Şubat 1337-1921, Numero 101, *Sulh Murahhaslarımız İntihab Edildi*, s. 1.

1802 BOA, MV, 221/45, 6 Şubat 1337(1921); Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 160, dipnot 556.

1803 Fransa Askerî Arşivi (FMA) 20N1112 C/48 Dos3, 20, 27, 30 Ocak ve 5, 7 Şubat 1921 tarihli Telgraflar; Aktaran: Nur Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul*, 2008, s. 34.

1804 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 255.

1805 TBMMGCZ, c. 1, s. 392; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 255, dipnot 135.

Ankara Hükümeti'nin tasvip edeceği bir Meclis olacaktır. *Bu meclis, Sultana, hanedana ve çalışanlarına aylıklarının ödenmesini de taahhüt edecektir*.[1806]

9 Şubat 1921. İstanbul matbuatından *Alemdar* gazetesinin aktardığına göre İtalya Hariciye Nâzırı Carlo Sforza, *Türkleri "hayale kapılmamaları" konusunda uyarıyor ve "küçük fakat yaşayabilir bir Türkiye'yi düşünmelerini" tavsiye ediyor*.[1807]

İngiliz Gizli İstihbarat Teşkilâtı, *SE/3* kod adlı İngiliz ajanının istihbaratına binaen *Türkiye hakkında gizli rapor* nam muhtıra kaleme aldı:

> 8 ile 15 Ocak (1921) tarihleri arasında çeşitli yerlerden gelen Türk Ulusçuları, Roma'da, *Palace* ve *Excelsior* otellerinde konferanslar düzenlediler. Talât da Romadaydı, ama ayın 11 veya 12'sinde ayrıldı. Orda hazır bulunanlar şunlardır: Sudi, Ahmet Rıza, Hüseyin Hilmi Paşa, Cavit, Cami Münir*, Reşit Safvet, Sait, Çürüksulu Mahmut Paşa, Galip Kemali ve Ali Nizami Paşa. Konferansın amacı, Paris'te düzenlenecek olan Bağlaşık Konferansı'na sunulmak üzere bir andırı hazırlamak ve ileride yapılacak eylemler konusunu görüşmekti. Sevr Antlaşması'nda değişiklik yapılması için İtalyan yönetiminin yardımını sağlamayı ümit ediyorlar. Ahmet Rıza, Roma'daki bir ajana, Kont Sforza'yla görüştüğünü ve İtalya'da pek iyi karşılandığını söyledi.
>
> Abusad olarak bilinen Cami Münir, Ulusçuların Roma'daki özel elçisidir. Kendisi ılımlı bir Ulusçudur. Roma'ya gelmeden önce Erzurum'a gönderilmişti; oradan da, yaklaşık olarak dört ay önce yapılan Türk-Sovyet konferansına Türk delegesi olarak katılmak üzere Batum'a gitmişti. Rodos'ta, o adayla İstanköy ve Ankara arasında bağlantı kurmuştur. Önemli yazılar, Rodos'tan, Bakırköy (Makri) veya Marmaris'e telle, oradan da tezyazısıyla Ankara'ya gönderilir. Roma'da Cami Münir, iki tür faaliyet gösterir: (a) Ulusal Ordu için silâh, mermi ve giysi satın alır. Baytar Binbaşı İzzet ve Rafet Bey** adlı kişilerin oluşturduğu bir satın alma (mübayaa) komisyonu onun buyruğu altındadır ve ona yardımcı olur. Bir işlem yapmadan önce Cami'nin izninin alınması gerekir. Paranız varsa İtalya Savaş Bakanlığı'nı dahi satın alabilirsiniz… (b) Merkezi Roma'da, şübeleri de Paris, Berlin, Münih ve Lozan'da olmak üzere, bir enformasyon ve basın bürosu kurup örgütlemek. Paris şübesi, Dr. Reşat Nihat'ın yönetimindedir; onunla Reşit Safvet işbirliği yapar. Muhtemelen yakında adını *Moslem News* olarak değiştirecek olan *Moslem Outlook* adlı yayının yazıişleri yönetmenleriyle sıkı işbirliği içinde çalışacaktır.
>
> 22 Ocak dolaylarında Roma'dan Lozan'a hareket eden Yarbay Edip Servet, onun daha önce görevine son veren Ankara yönetiminin onayıyla, örgütün Berlin veya Münih şubesini yönetecektir. Cami, onu Ankara'ya yeniden önermiştir. Edip, oldukça faal bir Ulusçu ve Talât yandaşıdır. Türkiye'ye silâh kaçıran başlıca İttihatçı'lardan biri olduğu bildirilmiştir. Hintli Ulusçu Mehmet (Muhammed) Ali'yle ilişki kurmuştur.
>
> Roma'da bulduğum ve yönergelerini Cami'den alan Harun Alıca, ayın 24'ünde Lozan'a döndü. İsviçre'deki örgütün başına geçecek. Lozan'daki *Turkia* derneğinin başkanıdır. Cami, İtalyan yönetiminden gayriresmi olarak her çeşit yardımı alır. İtalya Dışişleri Bakanlığı mensubu ve eskiden Türkiye konsolosu bulunan Signor Kuize'ye, Cami'nin işlerini kolaylaştırması için yönerge verilmiştir. İtalyan'lar, Ankara'ya oldukça önemli mesajlar gönderilmesi için, Cami'ya, Roma'daki telsiz merkezini kullanma izni vermişlerdir. Ulusçuları memnun etmek için ellerinden geleni yapıyorlar… Cami'ye gösterilen dostluğun son kanıtı olarak, İtalyan'lar, ona, Roma ile Ankara arasında kurye görevi yapacak bir uçak ayırmışlardır. Bu uçak, ayın 21 veya 22'sinde, bir İtalyan pilotun ve bir Türk makinistin denetinde Roma'dan ayrılmış; resmi posta ile birlikte şu öneriyi götürmüştür: her tüfek 8 Türk Lirası'na olmak üzere 100.000 İtalyan tüfeği ve her tüfek için 200 mermi satışa hazırdır.
>
> Ulusal Meclis'in (BMM) üyesi bulunan Cevat Bey, pek yakında, Anadolu'da, 200.000 veya 300.000 kişilik bir orduyu donatmaya yetecek kadar silâh ve mermi imal edebileceklerini bana söylemiştir. Bir miktar mermi

---

1806 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 207.

1807 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 255.

* Abdulkadir Câmi Baykurt, Roma'da iken "Cami Münir" ismini kullanmıştır: Erdal Yılmaz, *Abdülkadir Câmi Baykurt'un Hayatı, Siyasî Faaliyetleri ve Düşünce Yapısı (1877-1949)*, 2012, s. 132, dipnot 407.

** Refet Bele? Münevver Ayaşlı'nın naklettiği "hatıralarımı yazayım da İstiklâl Harbi'ni de ben mi yıkayım" sözü. Teslihat meselesi, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunun önemli bir kaidesi.

> imal eden Eskişehir fabrikalarını herhalde geliştirmişlerdir. Her ay, özel kurye ile, Cami'ye Ankara'da para gönderilir. Bir kısmı *Banca Commerciale d'İtalia* (İtalya Ticaret Bankası) ve bir kısmı da başka bir bankaya yatırılmış olan ve dilediğinde kullanılabileceği epeyi para vardır. Kendisine, herhalde, Rusya'dan alınan altın da gönderilir ve böylece, dövizden yararlanmış olur".[1808]

İspanyol *El Imparcial* gazetesi: *Kemal Paşa, Müttefik Yüksek Konseyi'ne bir nota göndermiştir*. *Notada, kayıtsız şartsız Sevr Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesi talep ediliyor*. *Konsey, içerik olarak notayı makul olarak değerlendirmiştir*. *Kont Sforza ve Briand, bazı noktalarda Türk tezine destek veriyor*lar.[1809]

10 Şubat 1921. Antalya Konsolosu Faralli; Garroni'ye, Sforza'ya ve Maissa'ya telgraf gönderdi: *Gümrükler ve sağlık vergileri sorunları konusunda karşı koymadık, Anadolu'nun birçok köşesinde yaptığımız gibi, burada da temettü sorunu konusunda direniş göstermemeye hazırız. Burdur ve Meğri'de okullarımızın kapatılmasına ses çıkarmadık, Doğu'da kesin bir düzenlemeye geçilmesi yolunda alınacak kararlar arifesinde böyle bir önlemin politik açıdan pek uygun olmayacağını vurgulamakla yetindik yalnızca*.[1810]

Corriere d'Italia gazetesi Londra muhabiri bildiriyor: *Kemal Padişahı Kovmakla Tehdit Ediyor*.[1811]

La Tribuna gazetesi, İngiliz *Daily Mail*den iktibas ediyor: *Kemalistler Ankara'nın yeni başkent olabileceğini düşün*üyorlar.[1812]

11 Şubat 1921. TBMM murahhas heyeti, Antalya'ya muvasalat ettiler. İtalyan torpidosuna binmek suretiyle İtalya'ya doğru yola çıktılar.[1813]

12 Şubat 1921. Mustafa Kemal'in refakat subayı Binbaşı Mahmud (Soydan), 7 Haziran 1933'de neşredeceği tefrikasında, bir Fransız zabitinin 12 Şubat 1921 tarihli günlük kaydını şöyle tercüme iktibas edecektir:

> 12 Şubat 1921.
>
> İstanbul Hükümeti Heyet-i Murahhasası bu akşam Orient Ekspres'le hareket etmiştir. Doğrudan doğruya Londra'ya gidiyor. Heyet'in ikinci murahhası, Roma siyasi mümessili bulunan ve Ankara Millicileri tarafından "hüsnütelâkkî" edilen Osman Nizamî Paşa, İstanbul Heyet-i Murahhasası'na iltihaka ikna için İtalya'dan geçerken Kemalist Heyet-i Murahhasa'ya mülâki olacaktır.
>
> Tren harekete hazırlanırken Tevfik Paşa, "bir otomobil arızası yüzünden gara muvasalatı geciken" katibinin, seyahat esnasında Mösyö de France'a okumayı tasarladığı mühim vesaiki muhtevi bir çantayı kendisine tevdi edebilmesini teminen, hareketin birkaç dakika tehiri arzusunu izhar etti. Fakat Sadrazam'ın arzusu yerine getirilemedi. Demek ki ehemmiyeti Quai d'Orsay'in merakını tahrik edecek olan bu vesaiki Fransa Diplomatı öğrenemeyecektir.[1814]

İspanyol *El Siglo Futuro* ve *El Sol* gazeteleri yazıyorlar. *Sadrazam Ahmed Tevfik Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya, Ankara Hükümetinin öne sürdüğü taleplerin abartılı bulunduğunu, bu taleplerin Saltanat ve Hilafet haklarıyla ve anayasanın ilkeleriyle bağdaşmadığını ve bu nedenlerden ötürü, Babıali tarafından kabul edilemeyeceğini dile getiren bir telgraf çekmiştir*. *Telgraf şöyle devam etmekte*dir: *"Londra*

1808 FO 371/6507/E 2139; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, 1995, s. 123-125.
1809 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 208.
1810 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 141.
1811 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 159, sonnot 23.
1812 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 159, sonnot 23.
1813 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 256.
1814 Mahmut Soydan, *Ankaralı'nın Defteri*, 2007, s. 368.

*Konferansı'yla ilgili olarak, Ankara Hükümeti, bu konferansa, Osmanlı padişahının tavassutuyla davet edilmiştir ve sadece tek bir Temsil Heyeti, konferansa katılabilir (yani iki hükümetin temsil heyetleri değil). Ankara Hükümeti, İstanbul'un talimatlarına uymayı reddedecek olursa, Babıali tek başına hareket etmek zorunda kalacak ve milli tarih ve şuurun geleceğine dair mesuliyet Ankara Hükümeti'nin idarecileri üzerine kalacaktır". Kemal Paşa, bu telgrafa olumsuz bir cevap vermiştir. Yine de Londra Konferansı'nın, Türkiye'nin haklarını ortaklaşa savunmaları ve Yunan tarafının iddialarına cevap verebilmeleri açısında*n *iki Türk Temsil Heyetini birleştireceği düşünülmekte*dir.[1815]

13 Şubat 1921. ABD Ordusunun Fransa'daki Askerî İstihbarat Teşkilâtı eski mensubu, *Philedelphia Public Ledger* muhabiri Clarence Kirshman Streit, Ankara'ya muvasalat etti. Ankara'da sadece Bolşevik Moskova'nın ve Menşevik Gürcistan'ın sefarethaneleri bulunuyor: *Ancak şehirdeki tek Batılı değildim çünkü eskiden İtalyan Dışişleri Bakanlığında çalışan Dr. Vincenzo Fago ve İtalyan Koloni Servisi'nden Signor Luigi Epifani ticari bir görev için benimle aynı gün gelmişti. Daha sonra şehirdeki Bank-ı Osmanî-i Şahane'nin müdürünün İtalyan ve müfettişlerinden ikisinin Fransız birinin İngiliz olduğunu öğrendiğimde çok şaşırdım. Ayrıca Maliye Komiserliğindeki bir Türk yetkilinin eşi olan Alman kadınla da tanıştım. Türk giysisini benimsememişti ve onu gördüğüm altı hafta içerisinde sadece Avrupa model şapkalar giydi. İstanbul'daki çok sayıda Türk'ün de Fransız eşleri olduğunu ve en azından birinin bir Amerikalı ile evli olduğunu belirtmeliyim. Bu hanım, Bolşevik Elçiliğindeki muhasebe memuru hariç, Türkiye'de rastladığım tek Alman'dı*.[1816]

14 Şubat 1921. TBMM Hükümeti Roma mümessili Câmi (Baykurt), TBMM Hariciye Vekâletine şifreli telgraf gönderdi: *Arnavutluk adına gönderilmek ve Anadolu sahillerinde teslim edilmek üzere 30 milyon mavzer fişeği üzerine yapılan müzakere kesin sonuca ulaşmıştır. Savaş sigortası da yapılan fişeklerden her biri Anadolu sahillerine 90 Para'ya mal olacaktır ve cephane poligonda muayene edilmek şartıyla kabul olunacaktır. Cephanenin satışını ve sevkini yapacak şirket bedelin bankaya yatırılmasını şart koşmuş ve aynı fiyata istenirse, ayda 3 milyon fişek imalini de taahhüt etmiş ve arzu olunursa bu fabrikanın Anadolu'ya sevk edilmek üzere bize satabileceklerini söylemiştir*.[1817]

15 Şubat 1921. Antalya'daki İtalyan okulunda *akşamları İtalyanca kurslarına* başlandı.[1818]

17 Şubat 1921. TBMM murahhas heyeti Roma'ya muvasalat etti. TBMM Hariciye Vekili Amasya mebusu başmurahhas Bekir Sami (Kunduh), İtalya Hariciye Nâzırı Carlos Sforza'yla hususî mülakat ediyor. *Sforza, görüşmede, Bekir Sâmi Bey'e, "Müttefiklerin İzmir ve Trakya meseleleri hakkında bir soruşturma komisyonu önereceklerini" söylemiş ve bunu kabul etmelerini salık vermiştir*.[1819]

> Bekir Sami Bey başkanlığında 6 Şubat'ta Londra'ya gitmek üzere Ankara'dan hareket eden kurul, Roma'ya ulaştı ve Dışişleri Bakanı Sforza tarafından kabul edildi. Sforza Ankara delegelerinin konferansa resmen çağrılmaları konusundaki notu istemeyerek aldı.[1820]

Roma'da Fransa Büyükelçisi [Barreré], *İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza'nın aracılığıyla Bekir Sami Bey ile kısa bir görüşme yaptı ve ona ivedilikle Londra'ya gitmesini önerdi. Büyükelçi, Bekir Sami ile yaptığı*

1815 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 207.

1816 Heath W. Lowry, *Bilinmeyen Türkler*, 2012, s. 58.

1817 Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, K.130, D. 1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 320.

1818 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 151.

1819 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 256. "Bekir Sâmi Bey İtalya'da kaldığı sürede, gazetelere verdiği demeçle, Türk dâvâsını anlatmaya çalışmıştır. Il Secolo gazetesine bir demeç vermiştir. Yöneltilen, *Türkiye'nin programının ne olduğu* ve *Ankara-Moskova ilişkilerinin nasıl olduğuna* ilişkin sorulara Bekir Sâmi Bey, *Türkiye'nin programının Mîsak-ı Millî ve Sovyet Rusya ile aramızda iyi ilişkiler olduğu* cevabını vermiştir."

1820 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 411.

görüşmede Türkiye'nin Fransa ile uzlaşmaya hazır olduğu izlenimini aldı ve bu izlenimini aynı gün Paris'e iletti.[1821]

Roma'daki Britanya Büyükelçisi Buchanan, Lord Curzon'a telgraf keşide eyledi. *Kont Sforza Türklerin Doğu usulünde yüksek taleplerde bulunup pazarlıkla İzmir'de simgesel bir egemenliğe razı olacaklarını söylemiş*tir.[1822]

> Buchanan, 17 Şubat 1921 tarihinde Curzon'a yazdığı telgrafında, *Sforza'nın Talat ile temas içinde olduğunu; Talat'ın bir Türk-Müttefik görüşmesine sıcak baktığını, Sforza'ya göre sonunda Yunan askerlerinin çekilmesi karşılığında Ankara'daki ulusalcıların da Türklerin yalın hâkimieti altında İzmir'de bir Yunan yönetimini kabul edeceklerini* yeniden dile getirmiştir.[1823]

Yunan *Efimeris Ton Valkaion* gazetesi "Doğu Meselesi Hakkında İtalyan Görüşleri" serlevhalı haber neşretti: *Müttefilder arası Londra Konferansı, Sevr Antlaşması ve Türkiye ile ilgili konuları ele alacağından dolayı bir hayli ilginç olacaktır ve önemlidir. İtalya Türk nüfusun sesinin bastırılmaması gerektiğini, farklı görüşlerin işitilmesi gerektiğini savunmakta ve Sevr Antlaşması'nın Türk halkının çoğunluğu tarafından kabul edilmediği takdirde barışı getirmesini olası görmemektedir. İtalya'ya göre Londra Konferansı'nın önce İstanbul Hükümeti ve Ankara Hükümeti'ni, sonrasında da bu iki Türk hükümetiyle Yunanistanı uzlaştırması gerekmektedir. Çözülmesi gereken diğer bir problem, Yunanistan ile müttefikler arasındaki görüş ayrılıklarıdır*.[1824]

İspanyol *El Heraldo de Madrid* gazetesi yazıyor: *İstanbul Hükümetinin temsilcileri 17 Şubat'ta Paris'e ulaşmışlardı*r. *Ankara Hükümetinin temsilcileri ise önceki gün Brindisi'ye ulaşmışlardı r ve ayın 19'unda Paris'e geleceklerdi*r. *Ankara Hükümetinin temsil heyeti Bekir Bey'in başkanlığında ve Cemil Bey, Sezai, Vehbi ve Sırrı Beyler ile teknik danışmanlardan oluşmakta*dır. *Türkler, etnik ve dinî azınlıkların mutlak serbestliğine saygı göstermeyi taahhüt edeceklerdi*r. *Temsil Heyeti, Sevr Antlaşmasındaki mali, bahrî ve askeri meselelerle ilgili olarak aşırılığın azaltılmasını ve Türkiye'nin yeniden dirilmesi için müttefiklerin mali yardımını talep edecekti*r.[1825]

İspanyol *El Globo* gazetesi yazıyor: *Londra'ya hareket eden Türk temsil heyeti, Kıbrıs ve Mısır gibi abartılı taleplerden vazgeçmesine rağmen, barış antlaşmasında Türkiye'nin iç idaresini ilgilendiren maddelerin değişmesini de konferanstan isteyecekti*r. *Heyet, Türkiye'nin hükümranlık hakları ile malî ve ekonomik bağımsızlığını savunacaktı*r.[1826]

18 Şubat 1921. İspanyol *La Epoca* gazetesi yazıyor: *17 Şubat gecesi, konferansa katılacak Türk ve Yunan heyetleri, Londra'daki Victoria istasyonuna ulaşmışlardı*r.[1827]

ABD'de münteşir *Chicago Tribune* gazetesi yazıyor: *İngiltere, eğer Yunanistan İtilaf Devletleri'ne bağlı kalmaya devam ederse desteğinin süreceğini açıkladı. Ancak söz konusu destek, İngiliz askerlerinin Yunanlılarla birlikte savaşması anlamına gelmiyor. Yunanistan kendi ordusu ile savaşmaya devam ettiği müddetçe finansal desteği sürecekti*r. *Fransa ve İtalya'nın ise ne asker ne de finansal olarak herhangi bir destek vermeyecekleri biliniyor*.[1828]

1821 Fatih Selçuk, *Dengeler Değişirken*, 2022, s. 227-228.
1822 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2021, c. 4, s. 433, sonnot 5.
1823 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 234.
1824 Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı*, 2010, s. 327.
1825 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 209.
1826 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 209.
1827 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 209.
1828 Şebnem Oğuz-Uzuner, *Amerikan Basınında Milli Mücadele Dönemi (1918-1922)* [Doktora Tezi], 2021, s. 208.

19 Şubat 1921. TBMM'de gizli celse inikad ediliyor. Londra Konferansında başmurahhas olara bulunan Bekir Sami'nin (Kunduh) yerine Hariciye Vekilliğine Ankara'da vekâlet eden Ahmet Muhtar (Mollaoğlu), *Hariciye Vekaleti bütçesi dolayısıyla yapılan görüşmede, ilk olarak Londra Konferansı'na katılmanın şark siyasetinin terki anlamına gelmediğini, "zerre kadar" değişiklik olmadığını, Sovyetler'e durumun anlatıldığını, onların da anlayış gösterdiğini açıklamıştır*.[1829]

TBMM murahhas heyeti, Londra'ya müteveccihen Roma'dan trenle ayrıldı.[1830]

İstanbul'daki İngiliz İşgal Kuvvetleri Başkumandanı General Harington, Britanya Harbiye Nezâretine telgraf gönderdi. Buna göre *1920 yılında Foulon'un ölümünün ardından* Bâb-ı Âlî *Dahiliye Nazırı tarafından yapılan açıklamayla, Sevr Antlaşması'nda öngörülen organizasyon komisyonları kurulana kadar İtalyan Albay Caprini'nin Jandarma Müfettişi olarak atandığını bildir*miştir.[1831]

20 Şubat 1921. *Il Messaggero* gazetesi, Luigi Campolonghi imzalı "Tazminat Üzerine Fransa'nın Kesin Tavrı Doğu Sorununun Çözülmesine Pek Güvenilmez-Anlaşmaya Kavuşmak Güç" başlıklı makale neşretti:

> Sevr Antlaşması değiştirilmenin ötesinde, baştan sona, özde ve sözde yeniden kaleme alınmalıdır. Çünkü Antlaşma, şimdiki görüntüsüyle, gelecekte bir değil, on savaşın tohumlarını taşımaktadır. Ancak konferansta bu gerçekleri haykırma yürekliliğini kim gösterecek? Büyük olasılıkla hiç kimse ve başvurulacak çözümler, krizi kuşkusuz çözemeyecek [...] Padişah'ın, sözde bile olsa, İzmir'de hükümdar kalmasını sağlayarak; yine de İzmir kentinin ve limanının yönetimini Yunanlara vererek; başkente en yakın topraklarla doğu Trakya'yı Padişah'a geri vererek; gerek Ankara gerek Istanbul'daki Türklerle bir anlaşma yapma zemin bulunabilir belki.[1832]

21 Şubat 1921. Londra Konferansı küşad edildi. *Sevr'den Yunanistan hesabına fedakârlık yaptırarak kendi isteklerini Ankara Hükümeti'ne kabul ettirmeyi uman İtalya'yı konferansta Sforza'nın başkanlık ettiği bir delegasyon temsil* ediyor.[1833] *İngiltere, Fransa ve İtalya temsilcileri arasında yapılan görüşmelerin sonunda, 21 Şubat'ta, İstanbul ve Yunan hükümetlerinin katılacağı bir konferansın toplanması kararlaştırılmıştır*.[1834] *İşte Sforza'nın ek olarak elde ettikleri: 1. Yunanlar kadar Türklerin de tartışmalarda tam söz hakkı olduğu kabul edilecekti; 2. "Resmi" Osmanlı Heyeti'nin yanı sıra, veya kapsamında, Ankara hükümetinin bazı temsilcileri de görüşmelere katılabilecekti*.[1835]

TBMM murahhas heyeti, Londra'ya muvasalat etti.[1836]

İspanyol *La Epoca* gazetesi yazıyor. *Londra Konferansına katılacak olan Temsil Heyetleri şöyle aktarılmaktadır:* Fransa namına *Meclis Başkanı ve Dışişleri Bakanı Briand, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Berthelot, Fransa'nın Londra'daki elçisi St. Aulaire Kontu ve Cammener*. İngiltere namına *Meclis Başkanı Lloyd George, Dışişleri Bakanı Lord Curzon ve Sir Crowe*. İtalya namına *Dışişleri Bakanı Kont Sforza, İtalya'nın Londra elçisi De Martino ve Maliye Bakanı Meda.* Türkiye namına *resmî hükümet adına, Sadrazam Ahmed Tevfik Paşa, Türkiye'nin Roma'daki temsilcisi Osman Niyazi* [Nizamî] *Paşa ve*

1829 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2021, c. 4, s. 229.
1830 Fatih Selçuk, *Dengeler Değişirken*, 2022, s. 228.
1831 FO, 371/6482, E 2328; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 541-542.
1832 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 143.
1833 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 257.
1834 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 254.
1835 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 137.
1836 Fatih Selçuk, *Dengeler Değişirken*, 2022, s. 228.

Türkiye'nin Londra'daki temsilcisi Reşid Paşa; Ankara Hükümeti adına, Bekir Sami Bey ve Cemil [Câmi] *Bey*.[1837]

İzmir'de bulunan Toynbee yazıyor: *Bir öğle yemeği sonrasında Aydın, Konak'dan başlamış olduğumuz yolculuğumuzda bir çavuş, dokuz er ve iki at bana eşlik etmekteydi. O sabah izleyeceğimiz yol hakkında biraz fikir sahibi olmak niyetiyle -eski şehrin kurulduğu Aydın sırtlarındaki yayla üzerinde bulunan sarp ve ücra bir tepe durumundaki- Tralleis akropolisine tırmanmış olsam da fazla birşey göremediğim için ümitlerim boşa gitmişti. Coşkun akıntılarla tepelerin yamaçlarına gömülen dereler, gözden kaybolup gitmekte ve en yakın yükselti, dağların zirvelerini saklamaktaydı. Tam aksi isti- kamette güneye doğru döndüğümüzde, muhteşem Menderes ovası görüntüye girdi, bu görüntüye, ovayı kat eden Menderes nehri ile üzerindeki köprü de eşlik ediyordu. Köprünün bir ucunda Yunan ve diğer ucunda İtalyan ileri karakolları bulunu- yor, ilerisinde ise Çine ve Muğla dağları yer alıyordu. Mamafih gideceğim istikamet bu değildi. Köprünün ötesinde ve nehrin <u>İtalyan tarafında yer alan köy, Yörük Ali isimli bir gencin karargâhı olup, İtalyan hükümeti bu noktayı geçtiğiniz takdirde ne kulağınızın ne de burnunuzun yerinde kalacağını garanti etmemekteydi</u>*.[1838]

22 Şubat 1921. *Il Giornale d'Italia* gazetesi: *Ticari ve sömürgesel yayılma amacıyla İtalyan Enstitüsü'nce bir araya getirilen ticari heyet bugün Venedik'ten Anadolu'ya hareket etti. Heyetin oluşmasına katkıda bulunanlar ve destek verenler arasında Sömürgeler Bakanlığı, Banca d'Italia, Banca Commerciale ve birçok önemli sanayi şirketi var ... [gazetede satır atlanmış]. Heyet Anadolu'da yaklaşık olarak dört ay kalacak*.[1839]

23 Şubat 1921. Maissa, De Martino'ya telgraf gönderdi. *Kos'taki Müslüman topluluğu öncelikle Türk, olmadığı takdirde İtalyan egemenliğini yeğlediğini belirtti*.[1840]

Corriere d'Italia'nın 23 Şubat tarihli başyazısı, Üçlü Anlaşma'nın tanınması ile kavga eden tarafların iyi niyeti konularında kötümserdir; konferansın ulaşabileceği tek noktanın iki Türk hükümetini birleştirmek olabileceğini savunur.[1841]

Sonnino taraftarı *Il Giornale d'Italia* gazetesi, Gino Calza Bedolo imzalı "Londra Konferansı'nda Yunanistan ve Türkiye Çelişiyor-Doğu Sorunu" nam makale neşretti. *Gino Calza Bedolo, kendinden bekleneceği üzere, şöyle yazar: "Doğu sorununa ilişkin [...] başlıca İtalyan politikası, kendimiz dahil, kimseyi hoşnut bırakmamak olarak görünüyor." İki yıl boyunca Müttefiklere durmadan hakaretler yağdırmış olan gazeteci, şimdi İngiltere'ye kafa tutarak Sevr'in derhal değiştirilmesini isteyen Sforza'ya kızar; "<u>Kemalizm destekçiliği yüzünden Fransa ile de boş yere başımızın belaya gireceğini</u>" söyler. Pratik bir öğüt verir; "İslam toprak talepçiliği"ne karşı çıkmak ve paylaşımdan birkaç kırıntı koparabilmek amacıyla Sforza'yı İngiltere ile işbirliği yapmaya çağırır: "Bu, alçakgönüllü bir politika, yaklaşık on yıl daha uygulayabileceğimiz tek politika.*"[1842]

24 Şubat 1921. *Yurt dışında bulunan İttihatçı önderlerinden Enver Paşa, Moskova'dan 24 Şubat 1921'de Anadolu Erkân-ı Harbiye Riyaseti'ne gönderdiği mektupta şunları yazmıştır: "Ruslar, Moskova'da eğer Almanya'dan kendilerine silah vesaire gelmezse Anadolu'ya da muaveneti tezyid edemeyeceklerini söylediklerinden Berlin'e avdet ettim. Giderken Moskova bana İtalya'dan derhal bu husus için bir milton*

1837 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 210. İktibasdaki köşeli parantez "[]" içi ifadeler tarafımıza aiddir.

1838 Arnold Joseph Toynbee, *Türkiye'de ve Yunanistan'da Batı Meselesi*, 2007, s. 230.

1839 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 140.

1840 Affari Politici (AP), 7772-50-R; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 122, sonnot 49.

1841 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 143.

1842 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 143. İktibasdaki <u>vurgu</u> tarafımıza aiddir.

Liret İtalyan frangının mahallinde hazır olduğunu ve diğer hususat için de sormaya hacet kalmadan istenildiği kadar para verileceğini vaad etmişti. Berlin'de İtalya'dan da Edip [Servet Tör] *Bey'i çağırtarak -çünkü o Anadolu nâmına o vakitler iş yapıyordu- silah meselesini görüştük. Câmi Bey'in hassaten fişek vesaire hakkındaki telgrafları da gönderildi. Tedarik edilen 60 bin fişek kapsülünü Roma tariki ile sevk ettirdim*.[1843]

Londra'da bulunan TBMM Hükümeti Roma mümessili Câmi (Baykurt), TBMM Hariciye Vekâletine şifreli telgraf gönderdi: *İtalya'dan silah satın alarak ihraç etmek için Kont Sforza'nın iznini almış bulunuyoruz. [S]ize daha önce de bildirdiğim gibi, Alman Mauser tipi silahlar için 20 Milyon ile 30 milyon arasında küçük çapta mermileri satın alabilmemiz için, uzun süreden beri dilemekte olduğum gerekli parayı ivedilikle gönderiniz. Konferans sona erdiğinde, elimdeki parayla Alman Mauser mermileri almak için derhal Roma'ya gideceğim*.[1844]

TBMM Hükümeti Maliye Vekâleti bütçesi müzakere ediliyor. Çorum mebusu Ferid, Erzurum mebusu Celâleddin Arif'in İtalyanlarla sıkı ilişkisi olduğunu mevzubahis ediyor. *İtalyanların 1898 yılında Ereğli kömür madenlerini işletmek üzere aldıkları bir imtiyazı 1911'de sona ermek üzereyken, araya Celâleddin Ârif Bey'in girmesiyle uzatıl*mıştı mesela.[1845]

Açıklamalı [ÖA9]: TBMM Zabıt Ceridesini oku: https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c008/tbmm01008156.pdf

İspanyol *El Imparcial* ve *La Accion* nam gazeteler yazıyorlar. *23 Şubat tarihli oturumun ardından, basın mensupları her iki Türk heyetine sorular yöneltmişlerdi*r. *Türk heyetleri, konferansın kendilerini karşılaşmasından duydukları memnuniyeti bildirmişlerdi*r. *İstanbul Temsil Heyeti Başkanı Tevfik Paşa, hemen konakladığı otele dönmüştü*r. *Her iki heyet de konferansta konuşmalarını yapmıştı*r. *Ancak Lloyd George'un Sevr Antlaşması'na dair fikirlerini belirtmeleri istendiğinde, Tevfik Paşa ve Bekir Sami Bey, ayrı ayrı yaptıkları konuşmalarda kırk sekiz saatten önce düşüncelerini belirtmelerinin mümkün olmadığı cevabını vermişlerdi*r. *Lloyd George'un ısrarı karşısında 24 Şubat'ta konferansa dönmeye karar vermişlerdi*r. *23 Şubat'ta öğlen yemeğinden hemen sonra, iki Türk Temsil Heyeti, konferansa beyan edilecek Türk tekliflerini değerlendirmek üzere Bekir Sami Bey'in odasında bir araya gelmişlerdi*r. *Görüşmeler oldukça gizli yapılmış ve bütün öğleden sonra ve muhtemelen gece boyunca sürmüştü*r. *Bekir Sami Bey, görüşmelerin sonucuna dair sorulan soru üzerine, üstesinden gelinemez sıkıntılar olmadığını ve Türkiye'nin egemen güç olarak haritadan silinmemesi halinde her teklifi reddetmeyecekleri cevabını vermiştir. Türk tarafının taleplerinin başta Sevr Antlaşması'nın Trakya, İzmir, Boğazlardaki tarafsız bölge ile askerî, ekonomik ve malî konulardaki maddelerine yönelik olması bekleniyor. İzmir limanının Türkiye'ye iade edilmesi konusunda da ısrarcı olunacakt*ır.[1846]

ABD'de münteşir *Chicago Tribune* gazetesi yazıyor: *Türk temsilcileri Sevr Antlaşması'nın revize edilmesinde ısrarcı*dır, *sadece İzmir ve Trakya ile ilgili maddelerin değil tüm antlaşmanın tekrar düzenlenmesini istiyorlar. İtilaf Devletleri, Türklerin Arapların çoğunlukta olduğu bölgelerden tamamen çekilmesi, Türkiye'deki azınlık haklarının düzenlenmesi, Türklerin de azınlıkta olduğu yerlerde aynı haklara sahip olması ve Boğazlar'ın Türklere bırakılmaması konularında aynı fikirde*ler. *Mustafa Kemal Paşa, finansal kaynak sağlamak için Amerika'daki bankalarla temas kurmayı amaçlıyor*.[1847]

1843 Karabekir, *İstiklâl Harbimizde Enver Paşa ve İttahat Terakki Erkânı*, s. 94-95; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 320-321, dipnot 21.

1844 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 320-321.

1845 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 312-313, dipnot 336.

1846 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 211-212.

1847 Şebnem Oğuz-Uzuner, *Amerikan Basınında Milli Mücadele Dönemi (1918-1922)* [Doktora Tezi], 2021, s. 212. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

25 Şubat 1921. *Mustafa Kemal Paşa'nın resmî bir dâvet alana kadar Roma'da beklemelerini tavsiye ettiği Ankara heyeti, Sforza tarafından resmî olarak dâvet edilmiş ve heyet 25 Şubat'ta Londra'ya varmıştır*.[1848]

Hüsrev (Gerede): *İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza aracılığıyla Londra Konferansı'na resmen çağrıldığımız bildirildikten sonra, Paris üzerinden hareket ettik*.[1849]

> Ankaralı delegelerin İtalya'dan geçişi basını meraklandırdı ve sempati yarattı. Kemalist devrimin adeta denemesini yapan delegeler, feslerini atıp, batı tarzı şapka giydiler. Bekir Sami bey, Türkiye'nin İtalya'ya duyduğu minnettarlığı dile getirerek herkesi memnun etti.[1850]

Antlaşmanın yeniden gözden geçirilmesi ilkesine İngilizlerin rıza göstermesi, 25 Şubat'ta anlık bir sevinç yaşanmasına neden olur: Katolik gazete [*Corriere d'Italia*] *olayı "İtalyan politikasının tartışmasız başarısı" olarak yüceltir*.[1851]

26 Şubat 1921. TBMM içtima ediyor. Erzurum mebusu Celâleddin Arif, 24 Şubat'da Çorum mebusu Ferid tarafından aleyhine sarfedilmiş sözlere cevab veriyor.[1852]

Açıklamalı [ÖA10]: TBMM Zabıt Ceridesini oku: https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c008/tbmm01008157.pdf

Fransız yarı resmî *Le Temps* gazetesi başmakale neşretti. *Bekir Sami Bey'in "akıllıca ve basiretli şekilde" isteklerde bulunduğunu kaydederek*: *"İtalyan kamuoyu gibi Fransız kamuoyu da aşağı yukarı ittifak halinde, istedikleri toprakların Türklere verilmesi görüşündedir. Bazan bizde çatlak bir sesin yükseldiği oluyorsa da, ateşliliği ile bu ses yalnız kaldığını daha iyi gösteriyor. Fransız halkı hiç bir zaman bağımsız ve yaşayabilir bir Türkiye istemekten geri durmadı"*.[1853]

İspanyol matbuatı Londra Konferansı içtimaı hakkında yazıyor: *Öğleden sonra saat beşteki oturumda, Türk heyetiyle müttefikler arasında ekonomik konularla ilgili müzakereler yapılmıştır. Müzakereler sırasında, İstanbul heyeti delegeleri, Ankara Hükümeti ile istişare yapmadan, Sevr Antlaşmasının hükümlerinden herhangi birini kabul etmek konusunda yetkilerinin olduğunu beyan etmişlerdir. Lloyd George, Türk heyetine, konferansın, Yunanistan ile Türkiye arasında bekleyen meseleleri adil bir şekilde çözüme kavuşturmak istediğine dair güvenceler vermiştir. Konferansın 26 Şubat tarihli oturumunda, Ermenistan ile Kürdistan'a dair sorunların görüşülmesine karar verilmiştir*.[1854]

27 Şubat 1921. İstanbul matbuatından *Alemdar* gazetesinin haberine göre İtalya Hariciye Nâzırı Sforza, *Sevr'i uygulama imkanı olmayan bir barış anlaşması olarak değerlendir*miştir.[1855]

Fransız *L'Echo de Paris* ve *L'Eclair* nam gazeteler yazıyorlar. Londra Konferansında *tartışmaların gidişinden canı sıkılan Kalogeropulos, Anadolu'daki Yunan askerlerinin "bir zafer saldırısının durdurulmasından ıztırap duyduklarını" söyledi ve Yunanistan'ın İzmir'deki haklarının otuz asır öncesine kadar ispatlanabileceğini ileri sürdü. Bunun üzerine Kont Sforza, "susun! yoksa az sonra Sicilya ve Marsilya'ya da sahip çıkacaksınız!" diye bağırmaktan kendini alamadı*.[1856]

Şubat 1921. *Ankara'dan Antalya'ya gelen heyet, İtalyan gemisiyle Brindisi'ye ulaştı. Buradan trenle Londra'ya giderken, tüm İtalya'yı güneyden kuzeye geçti ve Sforza ile görüşmek için kısa süre Roma'da*

1848 *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1658-7771; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 257.
1849 Sami Önal. (2003). (Haz.). *Hüsrev Gerede'nin Anıları* (4. baskı) içinde (s. 214). İstanbul: Literatür Yayınları.
1850 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 140.
1851 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 143. "[*Corriere d'Italia*]" ilavesi tarafımıza aiddir.
1852 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 313, dipnot 336.
1853 Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, 2023, s. 252.
1854 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 216.
1855 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 255.
1856 Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, 2023, s. 251.

durdu. Böylece, yolculuğun yansından çoğu İtalyan yetkililerin doğrudan koruması altında yapıldı. Özenli, biraz da denetime dayalı bir korumaydı bu... Antalya'daki İtalyan Konsolosluğu'na Çiçerin'den heyete yazılmış bir telgraf ulaştığında, İtalyan yetkililer yazıyı iletmek istemedi. Kuşkusuz, telgraf kapitalist güçlerle uzlaşmayı öğütleyen nitelikte değildi; hem sonra, "kızıllar"a hizmet etmek, biraz fazlaya kaçmak olmaz mıydı?[1857]

Londra'da Sforza birçok sorun konusunda Türklere yardım etmeyi sürdürdü. Örneğin, Malta'ya gönderilen milliyetçileri İngiltere'nin serbest bırakması için çaba gösterdi. Yalnızca birçok tutuklunun serbest bırakılmasını sağlamakla kalmadı, İtalya'ya götürülmelerini ve İtalya'da yaşayan Türk "dostlar" tarafından teslim alınmalarını sağlamayı da başardı.[1858]

Mart 1921. *İtalya'nın resmî ajansı Agenzia Stefani Müdürü ile* TBMM Hükümeti Roma mümessili *Câmi Bey arasında Mart 1921'de yapılan görüşmede İtalya'dan Ankara'ya haber servisi yapılması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Buna göre; Rodos'taki S.Paolo istasyonu Antalya'ya taşınacak ve Avrupa kaynaklı bilgiler buradan Ankara'ya aktarılacaktır*.[1859]

İtalya ile TBMM Hükümeti arasında silâh kaçakçılığı vuku buluyor:

> I. İnönü Savaşı'nın ardından İstanbul Yunan Yüksek Komiseri İtalyan gemilerinin İnebolu üzerinden Milliyetçilere askerî malzeme temin ettiğini ileri sürdü. İngiliz basınında da buna dair haberlere rastlanıyordu. İtalyan yetkililer bu iddiaları yalanlasalar da İngiliz istihbarat servisi, TBMM ile İtalya arasında silah ticaretine dair telgrafları deşifre etmek suretiyle hakikati öğrendi. Ancak yüksek ihtimalle Müttefikler arası dengeleri daha da bozar düşüncesiyle kaçak silah ticaretine dair delil niteliğindeki bu bilgi İngilizler tarafından ifşa edilmedi. Bu süreçte Yunan kaynakları, *Aldo* adlı İtalyan bandıralı bir geminin Zonguldak'ta bulunan Milliyetçilere askeri malzeme götüreceğini ihbar ettiler. Hakikaten de Müttefik deniz polisi tarafından yapılan aramada bahsi geçen gemide 47 balya üniforma ve 32 kutu fişek bulundu. Ancak İtalyan Hükûmeti sorumluluk kabul etmeyerek bahsi geçen malzemelerin kaçak olarak Milliyetçilere nakledildiğini açıkladı. İngilizler ise bu olayın üzerine daha fazla gitmediler.[1860]

2 Mart 1921. Roma'daki Fransız Büyükelçi Barrere, Başvekil ve Hariciye Nâzırı Briand'a rapor gönderdi: *İtalyan gemilerde Kemalist birliklerin taşınmasına* devam ediliyor.[1861]

Trabzon'daki Küçük Talat (Muşkara), Moskova'daki Enver'e "Ümid Ilgaz" imzasıyla mektub gönderdi. İşgalci İtalya'nın Trabzon Konsolosluğu, İttihadçılara müzahirdir, arka çıkıyor: [..] *Mektûbunuza şiddetle muntazırım. Ricâ ederim, geciktirmeyiniz.* [..] *Mektûbunuz için adres: Trabzon İtalya Konsolosu Mösyö Amedi vâsıtasıyla Kâhya Yahyâ Bey (mektûbumu tabî'i bu zarfın içine koyar ve ismimi üstüne yazarsınız).* [..][1862]

3 Mart 1921. Britanya Harbiye Nezâreti (*War Office*) raporu: *Roma'da komünist delegeler veya Moskovalı bir temsilci milliyetçi delegelerden biriyle gizli bir görüşme yapmış, aralarındaki sınırda Kızıllar aleyhine bir sınır değişikliği düşünmemeleri konusunda ciddi olarak onları uyarmış*.[1863]

1857 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 139-140.

1858 *Affari Politici* (AP), 7771-2638, Lago'dan Malta Konsolosu'na, 19 Mart 1921; AP, 7771-81-L, Sforza'dan İstanbul'a, 22 Şubat 1921; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 141.

1859 *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1662-7774; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 236.

1860 H. Rumbold'dan M. Garroni'ye 2 Mart 1921, Garroni'den Rumbold'a 23 Mart 1921, WO, 32/5775, No. 32A ve B; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 234-235.

1861 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 268, dipnot 50.

1862 Masayuki Yamauchi, *Hoşnut Olamamış Adam Enver Paşa*, 1995, s. 156.

1863 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 220.

5 Mart 1921. *Konferans görüşmeleri devam ederken 5 Mart 1921 tarihli La Derniere Heure'de İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza ile yapılan mülakata yer veriliyor, bu mülakatta Kont Sforza Müttefik Devletler'in Yunanlara hiçbir yardımlarının olamayacağını, savaşın Yunanlarla Türkler arasında devam ettiğini belirtiyor ve "Yunanlar kendi kanatlarıyla uçmak zorunda kalacaklar ve yükleri ağır" diyor, bir bakıma İtalya'nın Yunanistan'ı desteklemeyeceğini de ortaya koymuş oluyor*.[1864]

İtalyan belgelerinden anlaşıldığına göre Tuozzi, Ankara'ya giderek yetkililerle görüşmeler yapmadan önce de Türkiye'de bir takım çalışmalarda bulunmuştur. 5 Mart 1921 tarihli bir belgede, İstanbul'daki İtalya Büyükelçiliği, Tuozzi'den, "Karaman Temsilcisi" olarak söz etmiştir. Tuozzi de, Türk karasularında kabotajdan söz eden iki rapor göndermiştir.[1865]

İspanyol *La Correspondencia Militar* gazetesi yazıyor: *Lloyd George, Briand ve Kont Sforza, Türk ve Yunan heyetlerinin talep ve düşüncelerini dinledikten sonra, Trakya ve İzmir'de yapılan anketlerin Yunanistan'ın aleyhine sonuçlar içermesi ve Ankara Hükümeti'nin Sevr Antlaşmasının ekonomik hükümlerine yeşil ışık yakması nedeniyle fikirlerini değiştirmeye başlamışlardır. Türk heyetinin ılımlı tutumunu devam ettirmesi olumlu bir izlenim bırakmıştır. Yunan heyeti ise Doğu barışının, kendi çıkarlarına hizmet etmeden yeniden tesisini sağlayacak bir uzlaşmayı kabul etmesi beklenmemekte*dir. *Büyük ihtimalle müttefikler, Yunan heyetinin olmadığı oturumlarda İzmir ve Trakya meselelerini görüşmek için yeniden bir araya geleceklerdi*r. *Yüksek Konsey, muhtemelen cevabını vermeden önce Türk ve Yunan heyetlerini yeniden dinleyecekti*r. *<u>Anlaşıldığına göre, taraflar arasında bir uzlaşma sağlanamazsa, konferans, Yunanistan'ı Türkiye karşısında terk edebilirdi</u>*r. *<u>Ayrıca müttefikler, Yunanistan'a mali yardımı kesecekler ve Türkiye ile olan düşmanlıklarını sonlandıracaklardır</u>*. Yüksek *Konsey toplantısının ardından müttefikler, 4 Mart'ta Türk ve Yunan temsil heyetlerini davet etmişlerdi. Bu heyetlerin masanın ucunda herhangi bir söz söylemedikleri gözlemlenmekte*dir.[1866]

İspanyol *La Epoca* gazetesi yazıyor: *Londra Konferansı'nın, 4 Mart tarihli oturumu, Türk ve Yunan temsil heyetlerinin 24 Şubat tarihli müttefik* [İzmir ve Trakya'daki durumu incelemek üzere bir komisyon kurulması teklifine] *teklifine cevaplarının dinlenmesi için toplanmıştı*r. *Kalogeropoulos, Yunanistan Millet Meclisi'nin müttefiklerin teklifini geri çevirdiğini söylemiştir. Yunan Hükümeti, sözü edilen teklifin kabul edilecek olmasının, Yunan tarafının uğruna çok fazla fedakârlık yaptığı ve müttefiklerin Sevr Antlaşmasıyla bahşetmiş olduğu kazanımların terk edilmesi anlamına geleceğini düşünmekte*dir. *Yunan temsilci, Yunanistan'ın barış istediğini ve kendisinin Konferansın Doğu'daki sükûneti sağlayacak herhangi bir teklifi, hükümetine iletmeye hazır olduğunu söyleyerek sözlerini bitirmiştir. Sonrasında, <u>Türk heyeti, Ankara Hükümetinin Londra Konferansı'nın kararını kabul ettiğini ancak incelemenin müttefiklerin gözetimi altında yapılmasını istediğini bildirmiştir</u>. Nitekim Yunan tarafı, Müslümanları Yunanistan lehine beyanatta bulunmaları için zorlayabilir. <u>Türk heyeti, Ankara Hükümetinin, Sevr Antlaşmasının hükümlerini de bu antlaşma ile Türkiye'nin hür ve bağımsız bir devlet olması sağlandığı takdirde kabul edeceğini söyleyerek sözlerini bitirmiştir</u>. Türk tarafı, Ermenistan ve Türkistan arasındaki ihtilafların çözümü konusunda, Yüksek Konsey'in adil tavrına güvenmekteydi. Konferans, Türk ve müttefik esirlerinin mübadelesi sorununu bir sonraki oturumda ele almaya karar vermiştir*.[1867]

7 Mart 1921. Rodos'taki İtalyan idaresinden Roma'ya Hariciye Nezâretine telgraf gönderildi. Buna göre, *Ankara Hükümeti, Câmi Bey'i Roma'ya temsilci olarak tâyin ettikten sonra, Yarbay Mümtaz Bey'i de askerî ataşe olarak Roma'ya göndermiştir. Yarbay Mümtaz Bey* riyasetindeki Mübayaat Komisyonunun

---

1864 Halil Yılmaz, *Belçika Basını ve Diplomatik Belgelerine Göre Türk Kurtuluş Savaşı (1919-1922)*, 2016, s. 344.

1865 *USSME*, E3-36/4; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 299.

1866 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 217. İktibasdaki <u>vurgu</u> tarafımıza aiddir.

1867 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 217-218.

üyeleri Mehmet Muhlis Bey, Mehmet Nuri ve Hasan Bahri Beyler, 5 Mart günü Antalya'dan Rodos'a varmışlar ve aynı gün İtalya'ya hareket etmişlerdir. Hepsi de Ankara Hükümeti'nin diplomat pasaportunu sahiptiler ve Antalya Konsolosluğu'ndan vize almışlardı. İtalya'ya Câmi Bey tarafından dâvet edilen Yarbay Mümtaz Bey, dünya savaşından önce askerî ataşelik yapmıştır. Mehmet Muhlis Bey mühendis, diğerleri de memurdurlar.[1868]

> Mümtaz Bey başkanlığındaki Mübayaât Komisyonu, İtalya merkez olmak üzere Avrupa'nın pek çok ülkesinde incelemelerde bulunmuştur. Belgelerden anlaşıldığına göre bu komisyon çalışmalarını şu şekilde yürütüyordu: Başta İtalya olmak üzere Almanya, Fransa, Belçika ve Çekoslovakya'da, komisyoncular aracılığıyla silah fabrikalarıyla irtibat kuran komisyon, çalışmaları hakkında hükümeti bilgilendirip onayını alıyordu. Ankara Hükümeti'nin de kabul etmesinden sonra gerekli para Antalya'daki İtalyan bankasına yatırılıyordu. Trieste ve Ancona gibi İtalyan limanlarından gemilerle Anadolu'ya sevk edilen malzeme, Karadeniz sahillerinde veya Mersin ya da Antalya limanında Ankara Hükümeti'ne teslim ediliyordu.[1869]

9 Mart 1921. Britanya Hariciye Nezâreti Müsteşar Yardımcısı Sör Eyre Crowe rapor kaleme aldı. Rapora göre *Crowe, Kemalist delegelerin İtalyanların silah yardımları konusunda kendilerine övündüklerine dair 9 Mart 1921'de De Martino'yu uyarmış ve Sforza'dan gelecekte bile Kemalistlere yardım etmeyeceğini gösterişli bir biçimde beyan ederek en son yaptığı yalanlamasını geri almasını talep etmiştir*.[1870]

10 Mart 1921. Londra'daki İtalya Hariciye Nâzırı Kont Carlo Sforza, Londra Konferansındaki müzakereler hakkında Roma'ya Başvekil Giolitti'ye telgraf gönderdi: *Konferans Türk-Yunan sorununu görüşmeye devam etti. Buna rağmen Yunanlıların saldırıları devam ediyor. İngilizler Boğazların ve İstanbul'un işgalinin devamını savunuyor*. Sforza'nın bildirdiğine göre, TBMM murahhas heyeti Bâb-ı Âlî murahhas heyetine nazaran daha faaldir. Türkiye ile kalıcı bir barış andlaşması imzalayabilmek için şu şartlar sağlanmalıdır: *1-Türk milletinin siyasî ve iktisadî bakımdan tam bağımsızlığına saygı gösterilmesi, 2-Daha önce barış konferansında azınlıklar hakkında varılan çözümün kabulü. (Azınlık haklarının garantisi) 3-Boğazların serbestliği*.[1871]

Yunan Kral Konstantin'in Başyaveri *Dusmanis, Kral'a verdiği muhtırada, Anadolu'da Yunan ordusunun ileri harekâta geçmesine karşı çıktı, bu hareketin, Yunanlıların yenilgisini isteyen Fransızlarla İtalyanların işine yarayacağını ileri sürdü*.[1872]

İstanbul'daki İngiliz İşgal Kuvvetleri Kumandanlığı, Londra'daki Harbiye Nezâretine şifreli telgraf gönderdi:

> Ulusçulara satılması beklenen iki İtalyan uçağının İstanbul'a ulaşmasının beklendiğine dair son günlerde güvenilir bilgi aldım. Yunanlı'ların bildirdiğine göre, bunlardan birisi Dedeağaç'a varmıştır ve İstanbul yoluyla Bükreş'e uçacağı iddia ediliyor. Kimi uçakların Anadolu'ya gönderilmek üzere olduğuna inanan Yunan misyonu, bu uçağı alıkoymuştur. 30 [Şubat]'ta, İngiltere Dışişleri Bakanlığı, Roma'daki büyükelçisi Buchanan'a gönderdiği kapalı telyazısında, bu bilgiyi İtalyan yönetiminin dikkatine sunmasını buyuruyordu.

İngiliz Gizli İstihbarat Teşkilâtı da Londra'daki TBMM mümessili Cami'nin (Baykurt) TBMM Reisi Mustafa Kemal'e gönderdiği telgrafı ele geçirmiştir:

> İtalya'dan silâh satın alarak ihraç etmek için Kont Sforza'nın iznini almış bulunuyoruz. Siza daha önce de bildirdiğim gibi, Alman Mauser tipi silâhlar için 20 milyon ile 30 milyon arasında küçük çapta mermileri satın

---

1868 *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1662-7774; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 318.
1869 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 318-319.
1870 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 271.
1871 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 257-258.
1872 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 439.

alabilmemiz için, uzun bir süreden beri dilemekte olduğum gerekli parayı ivedilikle gönderiniz. Konferans sona erdiğinde, elimdeki parayla Alman Mauser mermilerini satın alarak göndermek için derhal Roma'ya gideceğim.[1873]

İspanyol *El Siglo Futuro* gazetesi yazıyor: *Konferansın 9 Mart tarihli oturumunda, Doğu Sorunu değerlendirilmiştir. Konuyla ilgili haberde, müttefiklerin kısa süre içerisinde İstanbul'u Türklerin hâkimiyetine bırakan bir çözümü düşündükleri, boğazların kontrolünün de yeniden Türkiye'ye ait olmasının sağlanacağı, İzmir'de özerk bir yönetim kurulabileceği ifade edilmiştir. Londra Konferansı, Türk ve Yunan heyetlerini son kez dinledikten sonra, 10 Mart'ta nihai kararını verecektir*.[1874]

11 Mart 1921. Londra'da, Fransa Başvekili ve Hariciye Nâzırı Aristide Briand ile TBMM Hükümeti Hariciye Vekili ve Başmurahhası Bekir Sami (Kunduh), gizli mukavelename imzaladılar. Buna göre:

a - Fransızlarla yapılmakta olan savaş durdurulacak,

b - Onların saflarında çarpışan çetelerin silâhları onlar tarafından, Türk Mücâhitleri'nin silahları da Ankara Hükûmeti tarafından toplanacak,

c - İki taraf arasında esirler değiştirilecek,

d - Savaş bölgesindeki Türk zabıta kuvvetlerine Fransız subayları katılacak,

e - Daha önce Fransızlarca teşkil olunan zâbıta muhafaza ed[il]ecek,

f - Fransızlarca kullanılmış olan me'murlar makamlarında kalacak,

g - Fransızların boşaltacakları yerlerle Kilikya, Adana, Elazığ, Diyarbakır ve Sivas illerinin ekonomik gelişmesi için gerekli teşebbüslerde, o iş yerli sermaye veya hükûmetçe yapılmadığı takdirde, "Fransızlara rüchan hakkı" tanınacak ve Ergani ma'den imtiyazı da onlara bırakılacaktı.

Yine bu mukaveleye göre Payas'ın hemen güneyinden başlayan Türkiye - Suriye sınırı, Meydanıekbez Suriye'de kalmak suretiyle, Çobanbey istasyonuna varıyor oradan itibaren Nusaybin'e kadar demiryolu Türkiyede kalmak üzere doğuda Fırat'a varıyordu. İskenderun bölgesinde Fransızlar husûsî bir idare (Un régime administratif spécial) ile buradaki Türklerin kültürlerinin gelişmesi hususunda her türlü kolaylığı göstermeyi kabul ediyorlardı.[1875]

İspanyol *El Sol* ve *La Voz* nam gazeteler yazıyorlar: *Atina'dan gelen bir telgrafta, Anadolu'daki Yunan birlikleri komutanı Papoulas, Londra'ya hareketi öncesinde Yunan Savaş Bakanı'na, müttefiklere Trakya ve İzmir'in tahliye edilmesi teklifinin geri çevrildiğini ve Kemalistler takviye almadan, Yunan ordularının saldırıya geçmesine karar verildiğini bildirmesini istemiştir. Alınan bu haber üzerine 11 Mart sabahı, müttefikler, Türk ve Yunan taraflarını uzlaştırmak için birçok toplantı yapmışlardır. Lloyd George, Yunan delegeleri ile görüşürken, Briand ve Kont Sforza ise Türk tarafıyla bir araya gelmişlerdir. Görünüşe göre, amaç, şu temellerde bir anlaşmaya varılmasına yöneliktir*: "*İstanbul'un tahliyesi, Boğazların denetiminin milletlerarası hale getirilmesi, Gelibolu'nun Yunan denetiminde kalması; İzmir'in hâkimiyetinin belirli ölçüde Yunanistan'da olması ve karşılığında Türklerin şehrin limanına serbestçe girebilmesi". Habere göre, İzmir, her yönden güçlüklere neden olmaya devam etmekteydi. Türkiye, İzmir'e ilk oturumlarda öne sürülen inceleme komisyonunun gönderilmesini istiyordu. Kilikya bölgesiyle ilgili Fransız-Türk müzakereleri de olumlu gitmekte*dir.[1876]

1873 FO 371/6481/E 2959 & E 3498; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, 1995, s. 159.

1874 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 218.

1875 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1974, c. 4, s. 50.

1876 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 218-219.

12 Mart 1921. Londra'daki İtalya Hariciye Nâzırı Sforza, Başvekil Giolitti'ye telgraf gönderdi. *Konferansta İtalya bakımından en önemli noktanın, ekonomik çıkarlarını garanti* altına *alacak bir antlaşma imzalamak olduğunu ki, o antlaşmanın da 12 Mart akşamı Osmanlı delegasyonunun başkanı ile imzalayabileceğini yazmıştır*.[1877]

TBMM Hariciye Vekili Bekir Sami (Kunduh) ile İtalya Dışişleri Bakanı Sforza, gizli mukavelename imzaladılar[1878]:

1-Ankara ve Roma hükümetleri, Osmanlı Hükümeti'nin yardımı olmadan Antalya, Burdur, Muğla ve Isparta sancaklarıyla, kısmen Afyonkarahisar, Kütahya, Aydın ve Konya bölgelerinin iktisadî gelişimini sağlamak için işbirliği yapmaya kesin olarak karar vermişlerdir. Ereğli kömür madenlerinde, Türk-İtalyan şirketine verilecek imtiyazının sınırları daha sonra yapılacak bir anlaşma ile tespit edilecektir.

2-İmtiyaz, inhisar veya ihtiyari işletme verildiği takdirde şirket Osmanlı kanunlarına uymayı taahhüt eder.

3-Türk ve İtalyan sermayeleri mümkün olduğunca işbirliği yapacaklardır. İştirakler %50'ye kadar varabilir.

4-İtalya Krallığı Hükümeti, Türk heyetinin, barış antlaşması ve özellikle İzmir ve Trakya'nın Türkiye'ye iadesi konusundaki bütün taleplerini Müttefikleri nezdinde müdafaa etmeye söz verir.

5-İtalya Krallığı Hükümeti, barışın tasdikinden ve iki ülke arasında ikinci bir antlaşma yapıldıktan sonra Osmanlı topraklarındaki birliklerini geri çekmek için resmî bir güvence verecektir.

6-Yukarıdaki şartlar, Türkiye'ye devamlı bir mevcudiyet ve bağımsızlık temin edecek barış antlaşmasının imzalanmasından sonra iki taraf arasında yapılacak bir antlaşmadan sonra yürürlüğe girecektir.[1879]

Buna göre İtalyanlar "Türklerin İzmir ve Trakya üzerindeki hukukunu Müttefiklere karşı korumayı" ve en geç barışın imzalanması tarihine kadar Türkiye'deki askerlerini geri çekmeği kabul etmişlerdi. Buna karşılık kendilerine "Antalya, Burdur, Muğla, İsparta sancakları ile Afyonkarahisar, Kütahya, Aydın ve Konya sancaklarının", daha sonra belli edilecek kısımlarında, "Teşebbüsât-ı iktisâdiyye için rüchan hakkı" tanınıyor, ayrıca bu yerlerde Türk hükûmeti veya sermayesi tarafından yapılamayacak olan işlerin İtalyan sermayesince işletilmesi, "Ereğli ma'denlerinin bir İtalyan - Türk şirketine devri", "Teşekkül edecek şirketlerde Türk hissesinin yüzde elliye kadar gidebileceği" kabul olunuyordu.[1880]

Sforza'nın Ankara Hükümeti dışişleri bakanı ile yaptığı antlaşma, İtalya'nın, Trablusgarb Savaşı'ndan sonra Anadolu politikasında ulaştığı en üst aşamadır. Anadolu hakkındaki taleplerini gizli antlaşmalarla Müttefiklerine kabul ettiren İtalya, savaştan sonra yaptığı faaliyetler[i] işgalle tamamlayarak Anadolu'da geniş bir bölgeyi hâkimiyetine aldı. Gizli antlaşmalardaki yorum farklılıklarını Üçlü Antlaşma ile gideren İtalya'nın önündeki en önemli engel Ankara Hükümetiydi. Londra Konferansı'nda imzalanan bu anlaşma ile İtalya, Anadolu'da geniş imtiyazlar almayı, şimdilik başarmıştı. Sforza'nın Bekir Sâmi Bey ile yaptığı anlaşmayla İtalyan, Anadolu'nun geniş bir bölgesinde ticarî ve ekonomik haklar kazanmıştı.[1881]

1877 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 258. "Bu arada Sforza anlaşmanın bir kopyasını İngiliz hükümetine iletmek zorunda kaldı." Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 149.

1878 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 144.

1879 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1661-7773; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 258-259.

1880 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1974, c. 4, s. 55-56.

1881 Sergio Roggerro, *Siamo Medirettanei*, 1928, s. 107; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 259-260.

Sforza: *Bu anlaşma tümüyle beklentilerimizi yanıtlamaktan ve gelecekle ilgili güvenceler vermekten uzak, kuşkusuz. Ancak, umduğumuzdan çok daha katı bir tavır sergileyen Türk Heyeti ile yapılan güç ve uzun görüşmelerden sonra ulaşılan bir sonuç*.[1882]

*Corriere d'Italia'ya göre; Londra'da Türklerle imzalanan antlaşma, "İtalyanların ekonomik ve siyasî beklentilerine verilmiş mükemmel bir cevaptı"*r.[1883]

La Civilta Cattolica'ya göre ise; "Güneybatı Anadolu Bölgesi ve Ereğli madenleri İtalyan faaliyetlerine açılmış, Türklerle işbirliği imkanları artmıştır."[1884]

İtalya, kendi içindeki bozulan ekonomik, mali ve sosyal durum nedeniyle, sonunda Türk toprakları üzerindeki iddialarından vazgeçip Anadolu'daki askerini geri çekti; böyle yapmakla Mustafa Kemal'in Ankara rejiminin kendilerine ekonomik imtiyazlar tanıyacağını umuyordu. Sforza, Ankara ile gizli bir anlaşma yaptı; buna göre bu tür imtiyazlar karşılığında İtalya da askeri techizat gönderecekti.[1885]

ABD'li gazeteci-istihbaratçı Clarence Kirshman Streit Burdur'da:

> Üçüncü gece tahminen 15.000 sakini olan, büyük bir tuz gölünün kenarındaki Bourdour'a [Burdur] vardık. Burada bir İtalyan Katolik Misyoneri, İtalyan bir doktor ve Oriental Halı Şirketi'nin yerel fabrikasının İtalyan müdürüyle karşılaştım. Şansıma İstanbul'daki İtalyan Konsolosluğunun Anadolu temsilcisi Signor Tuozzi ve Antalya İtalyan Konsolosu buradaydı ve ertesi gün Antalya'ya bir Fiat kamyonetiyle dönüyorlardı. Tanrı benden yanaydı çünkü İtalyan yetkililer önceki gün dönme niyetindeymiş ama arabaları bozulmuş, incelikleri sayesinde [İran Azerîsi, Robert Kolej öğretim görevlisi tercüman] Mehmed Ali ve ben önümüzdeki bir buçuk günü yaylıda geçirmekten kurtulduk çünkü otomobil altı saatte yetmiş beş mil yapıyordu.[1886]

İstitrad: Mustafa Kemal, 15-20 Ekim 1927'de CHP Kongresinde okuttuğu *Nutuk*unda ise şöyle yazacaktır: *Londra Konferansı, 27 Şubat 1921 den 12 Mart 1921 e kadar devam etti. Müspet hiçbir netice vermedi*.[1887] "Müspet hiçbir netice vermedi" ifadesi doğru değildir. Mustafa Kemal, Bekir Sami'nin güya şahsî inisiyatif alarak gizli mukaveleyi imzaladığını iddia ediyor. Halbuki Bekir Sami, Mustafa Kemal'e telgraflar göndermek suretiyle nasıl hareket etmesi gerektiğini soruyor ve talimat alıyordu. Sforza-Bekir Sami mukavelenamesi İtalyanlara Sevrvarî imtiyaz verdiği binaenaleyh Mustafa Kemal'in karizmasını zedeleyecek bir hadise olduğu vechile, mukavelenin vebali, Mustafa Kemal tarafından Bekir Sami'nin üzerine yıkılıyor:

> Bekir Sami Bey; İtalya Hariciye Nazırı bulunan Kont İsforça ile de 12 Mart 1921 de bir mukavele imza etmiş.. Buna nazaran, İtalyanın İzmir ve Trakyanın bize iadesi zımnındaki metalibimizi konferans nezdinde terviç etmesine mukabil, biz de, İtalya Devletine Antalya, Burdur, Muğla, Isparta sancaklarile Afyon Karahisar Kütahya, Aydın ve Konya sancaklarının bilahare tayin edilecek aksamında teşebbüsatı iktisadiye için hakkı rüçhan verecektik. Bundan başka, işbu menatıkta Türk hükûmeti veya Türk sermayesi tarafından yapılmayacak olan iktisadî işlerin İtalyan sermayesine verilmesi ve Ereğli madenlerinin bir İtalyan - Türk şirketine devri kabul edilmekte idi.
>
> Bittabi bu mukavele de; hükûmetimizce retten başka bir muameleye maruz kalamazdı.
>
> Efendiler, İtilâf Devletlerinin, Londraya tesisi sulh için gönderdiğimiz Heyeti Murahhasamız Reisi Bekir Sami Beye imza ettirdikleri mukaveleler muhteviyatı, Sevr projesini müteakip beyinlerinde aktettikleri *"Accord*

1882 Affari Politici (AP), 7772-329, Sforza'dan İstanbul, Rodos, Antalya ve Atina'ya, 26 Mart 1921; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 142.

1883 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 262-263.

1884 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 263. "*La Civilta Cattolica*, Katolik Kilisesinin en yetkili seslerinden biri." Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 14.

1885 David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, 2008, s. 455.

1886 Heath W. Lowry, *Bilinmeyen Türkler*, 2012, s. 158.

1887 Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, 1934, c. 2, s. 103.

tripartite" tesmiye olunan ve Anadoluyu menatıkı nüfuza taksim eden itilâfnameyi, başka namlar altında, hükûmeti milliyemize kabul ettirmek maksadına matuf olduğu pek aşikârdır. İtilâf ricali siyasiyesi bu maksatlarını, Bekir Sami Beye kabul ettirmeğe muvaffak ta olmuşlardır. Bekir Sami Beyin Londrada konferans müzakeratından ziyade münferit mükalemelerle meşgul edildiği anlaşılıyor. Hükûmeti milliye prensiplerile, Hariciye Vekili olan zatın takip ettiği meslek arasındaki tefavüt, maatteessüf gayrikabili izahtır.

Bekir Sami Bey; bu itilâfnamelerle, Ankaraya avdet ettiği zaman, fevkalâde nazarı dikkat ve istiğrabımı mucip olduğunu itiraf etmeliyim. Bekir Sami Bey, vaz'ı imza eylediği mukavelenameler muhteviyatmm menafii âliyei memlekete mutabık olduğu kanaatini izhar ve bunu Mecliste dahi müdafaa ve ispat edebileceğini iddia ediyordu. Kanaatinde isabet, iddiasında mantık olmadığına şüphe yoktu. Mütalealarının Mecliste mazharı tasvip olamıyacağından başka Hariciye Vekâletinden ıskat edileceği de muhakkaktı. Fakat Meclisi, mesaili siyasiye müzakere ve münakaşatına boğmağı o günlerin şeraitine muvafık görmediğimden; Bekir Sami Beye isabetsizliğini bizzat söyliyerek Hariciye Vekâletinden çekilmesini teklif ettim. Bekir Sami Bey, bu teklifimi kabul ederek istifanamesini verdi.[1888]

Mustafa Kemal'in refakat subayı Binbaşı Siirtli Mahmud (Soydan): *Hatırlamadığım bir sebeple bu hususi anlaşmalara dair defterimde tafsilat yok…*[1889]

İspanyol *El Siglo Futuro* gazetesi yazıyor: *Londra Konferansı, müzakerelerini 11 Mart 1921'de sonlandırmıştır. Son oturumda, ertesi gün sabah on birde, iki ülkenin temsil heyetlerine, Lloyd George'un Türk-Yunan anlaşmazlığına dair tasarısı resmî olarak iletilecekti*r. *12 Mart'taki oturumun ardından, temsil heyetlerinin biri Atina'ya, diğeri İstanbul'a ve öteki Ankara'ya hareket edecekler ve hükümetlerinin cevabını müttefiklere bir ay veya altı hafta içerisinde ileteceklerdi*r. *İngiltere'deki diplomatik çevreler, teklif edilen tasarının her iki tarafça kabul edileceği beklentisi içerisinde*dir. *Yunan tarafı, menfaatlerini savunan tek müttefik devlet olan İngiltere'nin taleplerini kabul etmemesi durumunda, Türk-Yunan sorununu çözme sorumluluğu Yunanlılara kalacaktı*r. *Türkler açısından ise kendilerine tanınan imtiyazların cömertçe olduğu düşünülmekte*dir *ve bu imtiyazlara Ankara ve İstanbul hükümetlerinin ikna olması beklenmekte*dir. *Bu sırada, M. Briand ve Türk heyeti, Kilikya'nın süratle tahliyesi, esirlerin kurtarılması ve düşmanlıkların derhal durdurulmasına ilişkin bir anlaşma üzerinde uzlaşmışlardı*r. *Türkiye, bu kazanıma karşılık olarak topraklarında yaşayanların ve onların mallarının güvenliğini sağlamayı ve azınlıkları korumayı taahhüt edecektir*.[1890]

13 Mart 1921. *13 Mart'ta, politik basında yankı uyandırmadan Doğu Enstitüsü kurulmuştu. Başkanı dük ve milletvekili Giovanni Colonna di Cesaro, başkan yardımcısı Meuccio Ruini, en ateşli üyesi ise bilimsel başkanı Carlo Alfonso Nallino idi. Yönetim kurulunda Amedeo Giannini gibi çok başarılı bir devlet görevlisi ile Doğu uzmanı Giorgio Levi della Vida vardı*.[1891]

Il Messaggero gazetesi, "Londra Konferansı ve Anadolu ile Ereğli Maden Ocakları Konulu İtalya-Türkiye Anlaşması" nam makale yayınladı. *12 Mart'taki gizli anlaşmayı ilk kez haber konusu yapan "Il Messaggero" oldu. Roma gazetesi, Dışişleri Bakanı'nı cömertçe desteklemesinin ödülünü aldı. 13 Mart'taki başmakalenin konferansta geçen zamanı iyi harcanmış olarak nitelemesi ve İtalyan Heyeti'nin çalışmalarını çokça övmesi boşuna değildi. Sonraki günlerde de "Il Messaggero" anlaşmadan uzunca ve iyi bir yaklaşımla söz ederek, Sforza'yı Meclis'teki çalışmalarına ilişkin çıkan tartışmada destekledi*.[1892]

14 Mart 1921. İspanyol *La Epoca* gazetesi yazıyor: *Müttefikler, Saint James sarayında, Sevr Antlaşmasında yapmayı uygun gördükleri değişikliklere dair metni, Türk ve Yunan taraflarına 12 Mart'ta sunmuşlardır. Yunan tarafı, bu teklifleri hükümetlerine ileteceklerini bildirmiştir. İki Türk heyeti,*

1888 Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, 1934, c. 2, s. 111-112.
1889 Mahmut Soydan, *Ankaralı'nın Defteri*, 2007, s. 389.
1890 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 219.
1891 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 152.
1892 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 145.

Türkiye'nin İzmir ve Trakya'da bir teftiş komisyonunun tayin edilmesini her zaman kabul ettiğini, ancak Yunan tarafının buna itiraz ettiğini hatırlatmıştır. Lloyd George, İzmir ve Trakya için öngörülen ilk çözümler dışında karşı tekliflerin bir bütün oluşturduğunu beyan etmiştir. Bunun üzerine de Osmanlı delegeleri kendi Hükümetlerinden talimatlar bekleyeceklerini ifade etmişlerdir.[1893]

15 Mart 1921. *Tuozzi, Ankara Hükümeti ile resmî görüşmeler yapmadan önce Anadolu'ya gelmiştir. Burdur'daki Tbp. Adinelfi'den Antalya Bölge Komutanı Binbaşı Mario Carossini'ye 15 Mart 1921'de gönderilen telgraf göre; "Antalya konsolosu Faralli ve Tuozzi Burdur'a gelmişlerdir. Burdur mutasarrıfı Tuozzi'yi ziyaret etmiş ve İtalyan Hükümeti'nin Türklere karşı izlediği politikadan dolayı teşekkür etmiştir. Tuozzi, 14 Mart'ta Rodos'a hareket etmiştir. Tuozzi, Rodos'a döndükten sonra İstanbul'daki Büyükelçiliğe 4 Nisan ve 14 Mayıs 1921'de iki rapor gönder*ecektir.[1894]

Sosyalist *Avanti!* gazetesi "Doğu Sorunu" başlıklı yazı neşretti. Londra Konferansı, İzmir'in etnik yapısının tesbitini önermiş fakat Yunan tarafınca reddedilmişti. Hem Yunan tavrı hem Müttefik ikiyüzlülüğü tenkidi mucibdir: *Yunanlar yanıt veriyor: İzmir'in Türkiye'ye ait olduğunu şimdi mi fark ettiniz? [...] İtalya gibi Yunanistan da İtilaf Devletleri'nce aldatıldı [...] Yunanistan, artık geç de olsa, sahte dostlarının onu sattığını anlıyor. Ama bunu anlayan ve anımsayacak olan yalnızca o değil*.[1895]

Corriere d'Italia gazetesi, "Yeni İtalya-Türkiye Anlaşması" nam makale yayınladı: *İtalya, Londra Konferansı' ndan, Sevr Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesini (bunu başından beri destekleyen tek ülkeydi) pratik olarak sağlayarak ve hem maddi çıkarlarımıza, hem de siyasal ideallerimize tümüyle uyan bir ekonomik anlaşma elde ederek ayrıldı*.[1896]

17 Mart 1921. *Öngörüldüğü gibi, dönüş yolculuğunda da Kemalist heyet İtalya'dan geçti. Gerçekte, Bekir Sami Bey ile arkadaşları Türkiye'ye doğrudan dönmeyi yeğlerdi veya gezmeyi isteyebilirlerdi. Sforza onlara daha az eğlenceli bir program tasarlamıştı:*

> Galli'nin Ankara Heyeti'ni İtalya'ya getirmesi, heyeti Piemonte ve Lombardia'da birkaç sanayi merkezimizle, Veneto'da bazı tarım merkezlerimizi ziyaret etmeye davet etmesi kanımca uygundur. Daha sonra, Ankaralılarla birlikte Roma'ya gelebilir, Anadolu sorunlarına ilgi duyan İtalyan işadamları ile yapılacak bazı toplantılara heyetle beraber katılabilir [...] Guisi'nin de heyete eşlik etmesi gereklidir.

<u>Bu iş ziyaretlerinin nasıl geçtiğine ilişkin kesin bilgiler yok elimizde</u>. Roma'da görüşmeler yapıldığı kesin, Venedik'te de istenilen biçimde kalındığı yolunda haberler var.[1897]

18 Mart 1921. İngiliz Hariciye Nâzırı Curzon, Londra'daki İtalyan Büyükelçi Nobile Cav. Giacomo de Martino'ya mektub gönderdi. *İtalyan'ların Türk Ulusçularına silâh sağladıklarını* belirterek şikayetlendi, tetkik edilmesini rica etti:

> Cami Münir [Baykurt] Bey, Roma'da, silâh, mermi v.s. satın almak için geniş ölçüde görüşmelerde bulunmakta; kendisine sırf bu konuda yardımcı olmak için, Ankara'da Roma'ya giden BMM'nin iki üyesi, Nuri Aziz (veya Süreyya) ve Fikri Beha yardımcı olmaktadır. İşlem, patlayıcı madde imal eden bir temsilci olan Sanardi Manfredo Lamberti adlı birisi aracılığıyla yapılmaktadır. Yüksek rütbeli bir İtalyan yetkilinin dahi Ulusçu delegasyonlara yardımcı olduğu iddia edilmiştir. *Banca Commerciale* adlı bankanın Antalya şübesinde 300.000 Türk Lirası tutarında bir kredi açıldığı; Milano'daki başka bir banka aracılığıyla da ek para gönderildiği; ayrıca,

---

1893 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 219.
1894 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 299-300, dipnot 287.
1895 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 144.
1896 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 145.
1897 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 145. İktibasdaki <u>vurgu</u> tarafımıza aiddir.

> silâhların kömürle değiş tokuş edildiği bildirilmektedir. Bu sözde görüşmelerin ilk sonucu olarak 20 milyona yaklaşık Mauser mermisi satın alınmıştır.[1898]

Başka bir kaynakta mezkûr mektubu Müsteşar Yardımcısı Sör Eyre Crowe'nin De Martino'ya teslim ettiği yazıyor. *Zehir zemberek* nitelendirilen mektubun dibacesinde şunlar yazmaktadır:

> Sayın Büyükelçi,
>
> Kont Sfroza'nın İtalya'nın geçmişte Türk Milliyetçilere silah ve cephane sağladığını inkâr ettiğini, bu söylentilerden gelecekte tamamen kurtulmamızın doğru olacağını görüştüğümüz 9 Mart tarihli konuşmamıza atfen, bu tür işlemlerin kısa süre önce de, hâlâ da yapılmakta olduğunu gösteren geniş bir raporun ayrıntılarını size göndermem gerektiğini düşünüyorum.[1899]

İtalyanlar, 28 Mart 1919'da işgal ettikleri Antalya'yı tahliye etmeye Sforza'nın Dışişleri Bakanlığı zamanında karar verdiler. Bu karar, Sforza tarafından, Londra Konferansı dolayısıyla Roma'da bulunan Ankara Hükümeti'nin Hâriciye Vekili Bekir Sâmi Bey'e iletildiğinde, "Durumun Ankara Hükümeti tarafından incelendikten sonra cevap verileceği" söylendi. İtalyanlar, Antalya'yı tahliye etme niyetlerini Câmi Bey'e de bildirdikten sonra, Ankara Hükümeti'nin cevabını beklemeden Kuşadası ve Söke'de inşaatlarında çalıştırdıkları işçilerin işlerine son verdiler.[1900]

İspanyol *La Epoca* gazetesi yazıyor. *Türkiye, müttefiklerin teklif ettiği çözüm önerilerini kabul etmiştir*.[1901]

19 Mart 1921. Antalya Konsolosu Faralli, İtalya Hariciye Nezâretine telgraf gönderdi. Telgrafnamenin zeylinde Antalya'da münteşir *Antalya'da Anadolu* nam gazetenin bir makalesi yer alıyor. Grassi: *12 Mart anlaşmasının uygulanması üzerine oyunlar tezgâhlanan yer, İtalya değildi. Sforza, bir kez daha, Tuozzi'nin Ankara'ya gitmesi ile ilgili talimat verdi. İşte o zaman Londra anlaşmalarına karşı İngilizlerin öfkesi kabardı. Sforza fırtınanın dinmesini ve TBMM'nin anlaşmayı onaylamasını bekledi. Ancak bu arada, her zamanki gibi, anlaşmanın içeriği öğrenilmişti. İmzadan sonra, daha bir hafta bile geçmeden, milliyetçi gazete "Anadolu", öfkeli bir ifade ile olanlara inanmakta güçlük çektiğini yazıyordu*.[1902]

İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza ile Ankara Hükümeti Hâriciye Vekili Bekir Sâmi Bey arasında imzalanan anlaşma, Ankara dışında, İstanbul ve Londra'da *da tepkiyle karşılanmıştır. Osmanlı Hükümeti Hâriciye Nâzırı Safa Bey, 19 Mart'ta görüştüğü İngiltere Yüksek Komiseri Horace Rumbold'a, "kaygılarını" iletirken İngiltere de, İtalyan Hükümeti'nden anlaşma hakkında açıklama istemiştir. Sforza kendisini ziyaret eden İngiltere'nin Roma Büyükelçisi Buchanan'a, "Bu anlaşma ile Türkiye'nin, Üçlü Antlaşma ile İtalya'ya tanınan menfaatleri kabul ettiğini, fakat yürürlüğe girebilmesi için Türkiye tarafından tasdik edilmesinin gerektiğini çünkü kendilerine ayrılan bölgenin Türkiye'ye ait olduğunu" söylemiştir*.[1903]

İtalya'daki Türk ulusalcılar sorunu içerisinde Malta'ya sürgün edilmiş olanlarla ilgili özel sorun da yer alıyor. Belirtildiği gibi İtalyan diplomasisi, bu tutsakların özgür bırakılması için çok uğraş vermiştir ve muhtemelen bu tutsakların büyük bir bölümü de vatanlarına dönüş yolunda İtalya'dan geçmiştir. 19 Mart'ta Sforza'nın sıkı işbirlikçisi Lago, Malta'daki İtalyan Konsolosu'na şunları yazmıştır:

1898 FO 371/6481/E 3218; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, 1995, s. 159-160.

1899 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 271.

1900 Hâkimiyet-i Milliye, 18 Mart 1921, s. 1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 289.

1901 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 219-220.

1902 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 146.

1903 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 263.

> "İngiliz yetkililerce yeni serbest bırakılan ve ekteki listede adları bulunan Türk şahsiyetlerin arkadaşları tarafından beklendikleri Roma'ya en kısa zamanda ulaşabilmeleri amacıyla, eğer henüz yapılmadıysa hemen vize işlemlerinin yapılmasını ve kendilerine mümkün olan her türlü kolaylığın sağlanmasını rica ederim. Bu şahısların İtalya'ya hemen gelmeleri bu Bakanlığın çıkarınadır, bu nedenler bu doğrultuda çalışmanıza rica ediyorum."[1904]

19-20 Mart 1921. İtalya Hariciye Nâzırı Carlo Sforza Roma'ya avdet etmiş durumda. İtalya Millî Meclisine izahatta bulunuyor:

> Sforza konuşmasına, "Sevr'in revizyonu için toplanan konferansta, İtalya'nın Türkiye ile âdil bir barış yapılması için çaba sarf ettiğini" söyleyerek başlamıştır. İtalyan bakan, "Türk-Yunan savaşının başladığı andan itibaren ülkesinin, iki tarafı uzlaştırmak için çalıştığını ve Anadolu millî hareketinin önemini derhal kavradıkları için en iyi siyasetin uzlaşma siyaseti olduğunu savunduklarını ve şimdi sonucunu görmekle bahtiyar olduğunu" söylemiştir. Sforza, "İtalya Hükümeti'nin, anlaşmanın imzalanmasından hemen sonra Sevr'in uygulanmasının mümkün olmadığını açıkladığını" hatırlattıktan sonra sözü Üçlü Antlaşma ile Bekir Sâmi Bey'le yaptığı anlaşmanın mukayesesine getirmiştir. İki anlaşmadan birincisinin "zorla", ikincisinin ise "karşılıklı rıza sonucu" imzalandığını belirterek şöyle devam etmiştir. "Türkiye ile İtalya arasında mükemmel bir işbirliğinin temelleri atıldı. Elde ettiklerimiz yalnızca ekonomik karakterdedir ki, bununla siyasî düzenin sağlanmasında karşılaşılan zorluklar bertaraf edilecektir. 12 Mart akşamı Türklerle yaptığımız müzakerelerden ve imzaladığımız anlaşmadan çok memnunum. Artık Anadolu'da geniş bir bölge ekonomik faaliyetlerimize açılmıştır. Türk Hükümetiyle yapılan samimi anlaşma, İtalya'nın Anadolu'daki taleplerinin yerine getirildiğini ve kendi evini sahipliğinden emin, siyasî yönden güçlü bir Türkiye'nin var olduğunu göstermektedir." Sforza'ya göre; "Türk heyetiyle süren uzun müzakereler sonucu imzalanan anlaşma kendilerini tam olarak tatmin etmemekle birlikte, önemli sorunları çözdüğü ve pek çok alanda işbirliği imkanı yarattığı için önemliydi." Konuşmasını tamamladıktan sonra yöneltilen sorulara da cevap veren Sforza, Vassalo'nun, "Bekir Sâmi ile yapılan anlaşmanın Bâb-ı âli ile yapılacak başka bir anlaşma ile neden garanti altına alınmadığı" sorusuna şöyle cevap vermiştir. "12 Mart akşamı Bekir Sâmi ile yaptığım anlaşmadan hemen sonra ilk trenle meclis görüşmelerine katılmak için Roma'ya döndüm. Eğer Londra'da daha uzun süre kalabilmiş olsaydım Sadrâzam Tevfik Paşa ile de bir anlaşma yapacaktım."[1905]

21 Mart 1921. *İtalya Dışişleri Bakanlığı'ndan Grafen Sforza imzasıyla 14 Mart 1921'de Talat Paşa'ya yazılmış olan mektupta, İtalya'nın baskıları sonucu, İngiltere'nin Malta'da sürgünde bulunan Gençtürklerin lstanbul'a dönmelerine müsaade ettiği bildirilmekteydi. Bu mektup Talat Paşa'nın öldürülmesi nden sonra Berlin'e ulaştığı için, ancak Talat Paşa'nın eşi Hayriye Hanım'a verilebilmiştir. Bkz: PA-AA, R 13805, Bd. 20, Berlin, den 20 Marz 1921*.[1906]

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde belirtildiğine göre *İtalyanların*, *Antalya'da tavır değiştirerek, Türk postalarına "sataşmaları"* mevzubahistir.[1907]

Mustafa Kemal'in *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde, İtalyanları ikaz edici bir başmakale neşredildi:

> Şimdiye kadar Türklere karşı pek mizâc-gîr bir politika tutan İtalyalı misafirlerin niçin birdenbire değiştiklerini tahmin etmek güç değildir. Türkler, Londra Konferansı'nda müzaheret bedeli olmak üzere Fransızlar ve

---

[1904] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 241. "Bu şahsiyetler arasında en önemlisi, 17 Aralık 1918 tarihinde Sforza ile gerçekleştirilen buluşmada muhataplardan biri olan Fethi'dir (Okyar)."

[1905] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 260-261. "Sforza, zamanı olmadığı için İstanbul Hükümeti ile bir anlaşma yapamadığını söylemişse de, gerçekte İtalyanlar Londra'da ilk başvuruyu Bâb-ı âli'ye yaparak, İzmir'in Yunanlılardan kurtarılacağı konusunda İstanbul Hükümeti'ne güvence verdiler. Burada yapılan müzakereler sonuçsuz kaldı." (Çelebi, 2002, s. 261, dipnot 162). Diğer bir deyişle Bâb-ı Âlî, TBMM Hükümetinin aksine, İtalyanlara iktisadî imtiyaz vermeyi kabul etmemiştir.

[1906] Mustafa Çolak, *Komitenin Ruhu Talat Paşa*, 2018, s. 242, dipnot 375.

[1907] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 267. Muhtemelen bu "sataş"ma tavrına tekaddüm eden bir vukuat çıkmıştır. Güllük iskelesinde "demirli motorbotun üzerine" ateş açılmış, bir İtalyan askeri mecruh olmuştu.

İtalyanlar tarafından hususî itilâfnâmeleri kabul etmiyorlar. Çünkü iki Lâtin hemşehrinin bin naz ve işve ile, gülerek, okşayarak, vaad ederek imzalatmak istedikleri senetler, Sevr muahadesinin Fransa ve İtalya menafîne taalluk eden maddelerinin hususi birer teyidinden başka bir şey değildir. Sevr Muahadesini kabul etmeyen millet, muahadenin Fransa ve İtalya emperyalizmine taalluk eden maddelerini, "bu dostane itilâfın" hâtırı için tabii kabul edemez. İtalyanların bugün geçirdiği acz-i mâli ve zayıf-ı askeriyi biz değil, Sûdan kabileleri bile öğrendiler. Herkes gibi biz de biliyoruz ki, İtalya, yarısını işgal ettiği Arnavutluk'u bir kaç ay evvel tahliye ve bu hükümetin istiklâlini tasdike mecbur olmuştur…İtalya, daha ihtilalin tazyiki ve Meclis-i Mebusânın tasvibi ile askerini çoktan terhis etmiştir. Elinde kalan cüzi kuvvet, kendisinden çok uzak yerlerde fütuhata çıkmaya değil, ez-kazâ bir taarruz olursa Roma'yı bile müdafaaya kâfi değildir. Biz ki, kahır ve tehdidi önünde İtalya'nın bile boyun eğdiği İngiltere ile Kilikya'da iki-üç fırka toplayan Fransa ile bunca zamandır baş başa uğraşıyoruz. Ordusu dağılmış, generalleri tekaüd edilmiş, askerî zayıflığı sâbit olmuş bir devletin kuru nümayişlerinden nasıl hazer ederiz. Bunun için İtalyanlara tavsiye ederiz: Muahadenin ta'dil maksadıyla sarf ettikleri faaliyetle Şark'da kazandıkları teveccühü kaybetmek istemiyorlarsa, böyle kof nümayişlerden, lüzumsuz işgal tavırlarından vaz geçsinler. Kendilerini pek muvaffak eden yumuşak politika usulünden hiç ayrılmasınlar.[1908]

Bir başka ikincil kaynak, alakadar başmakaleyi tam metin iktibas etmiştir:

Antalya'dan dün gelen haberlere nazaran İtalyanlar bulundukları yerlerde manasız bir takım işgal tavırları almağa başlamışlar, ufak tefek bazı nezaketsizliklerde bulunmuşlardır.

Şimdiye kadar Türklere karşı pek mizaçkîr bir politika tutan italyalı misafirlerin niçin birden bire değiştiklerini tahmin etmek güç değildir; Türkler Londra Konferansında müzaheret bedeli olmak üzere Fransızlara İtalyanlar tarafından uzatılan hususî İtilafnameleri kabule müsaid görünmüyor. Çünkü iki latin hemşirenin bin naz'ü işve ile gülerek, okşayarak, vaad ederek imzalatmak istedikleri senedler, Sevres muahedesinin Fransa ve İtalya menafiine taalluk eden maddelerini hususi birer tebyizinden başka bir şey değil!. "Sevres" muahedesini isteyen millet o muahedenin Fransa ve İtalya emperyalizmine taalluk eden maddelerini "bu dostane itilafın" hatırı için tabii kabul edemez.

Evvelki gün verilen tebliğ-i resmi Fransızların Zonguldak havalisinde Yafa mevkiinde yirmi kişilik katırlı bir müfreze (ester süvari) ile küçük bir karakolumuza hücum ettiklerini bildiriyordu. Hemen aynı tarihte Antalya'dan İtalyanların Türk memurlarına karşı böbürlenmeğe başladıklarını haber alıyoruz. Galiba Fransa ve İtalya Londra'da mev'ud müzaheret icraatı olarak, bizden istedikleri menafiî araziyi, menatik tavizi, imtiyazları ve daha bilmem neleri temin için müşterek bir nümayiş hevesine kapıldılar.

Fakat bizim kuru gürültüye ehemmiyet verenlerden olmadığımızı artık anlamarı lâzımdır; İki senedir bu nümayişlerin pek çok ve zor olanlarını gördük. Bunlar hakk-ı hayat uğrundaki mukaddes mücadehelerden bir kimseyi bir dakika alıkoymadı. Zamanın keremveserdini birhakkın tatmış harb ve darb ile pek iyi anlaşmış, istiklal için yalnız İtalya ile değil, düvel-i muazzamanın topuna karşı koymuş bir milletin şimdi kalkup da yirmi cılız Fransız neferinin nümayişine veyahud askersiz birkaç İtalyan memur kurumuna ehemmiyet vereceğimizi zannetmek cidden safdilane olur.

İtalya'nın bugün geçirdiği acz-i milli ve zaaf-ı askeriyeyi biz değil, Sudan kabileleri bile öğrendiler. Herkes gibi biz de biliyoruz ki İtalya, yarısını işgal ettiği Arnavutluk'u bir kaç ay evvel tahliye ve bu hükümetin istiklalini tasdike mecbur olmuştur; Çünkü bir kaç yüz Arnavud silahlanınca umumi ve mecburi terhisden nasılsa arta kalmış miktarı mahut İtalyan askerlerini topraklarından sürüp sahile dökmüş. Ayasvoud ve Avlonya'ya tıkayıvermişlerdi.

İtalya harb-i umumide bütün cidalinin ruhunu teşkil eden Fiyuma'ya sahip olamadı; çünkü bu limanı kurtaracak kudret-i askeriyesi yoktu.

İtalya, Avusturyalılardan aldığı dalmaçya kıtasının yarısından fazlasını sulhen terke mecbur oldu; çünkü dün çıkan bu yeni devletin Adriyatik sahillerine indireceği askere karşı koyacak kuvvetten mahrumdu. İtalya kendi

[1908] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 267-268.

(irredentist)ini bile kurtaramadı. Yugoslavlara bıraktığı Dalmaçya'nın mühüm kısmı, ve ilhaka muvaffak olamadığı Fiyuma'nın ekseriyet halkı İtalyan iken…

İtalya Afrikanın sahilinde baş gösteren harp hareketlerine mukabelede, sadece Trablusgarbın muhtariyetini tasdik ile iktifa etti. Çünkü Libya'daki askerleri birkaç kabileye karşı sahilin iki şehrinde zırhlı topunun himayesine sığındıktan başka bir şey yapamadılar. İtalya dahili ihtilâlin tazyiki ve meclis-i mebusanın tasvibi ile askerini çokdan terhis etmiştir.

Elinde kalan cuz'i kuvvet kendisinden çok uzak yerlerde fütuhata çıkmaya değil, ezkaza bir taarruz olursa Roma'yı bile müdafaya kafi değildir.

Biz ki kahru tehdidi önünde İtalya'nın bile boyun eğdiği İngiltere ile ve Kilikyada iki üç fırka toplayan Fransa ile bunca zamandır başbaşa uğraşıyoruz. Ordusu dağılmış, generalleri tekaüd edilmiş zaaf-ı askeriyesi sabit olmuş bir devletin kuru nümayişlerinden nasıl hazer ederiz?

Bunun için İtalyanlara tavsiye ediyoruz; Muahedenin tadili maksadiyle sarfettikleri faaliyetle şarkda kazandıkları teveccühü kaybetmek istemiyorlarsa böyle kof nümayişlerden, lüzumsuz işgal tavırlarından vazgeçsinler ve kendilerini pek muvaffak eden yumuşak politika usulünden hiç ayrılmasınlar.[1909]

22 Mart 1921. *Londra'daki İtalyan Büyükelçisi, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nın Yunan yanlısı yetkililerinden Sir Eyre Crowe'le görüşerek, Atina'daki İtalyan elçisinden İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza'ya gönderilmiş olan bir telgrafı okumuştu. Bu telgrafa göre, Yunanistan Dışişleri Bakan Vekili basına verdiği demeçte, Yunan ordusunun yeni askerler sağlamak ve askeri önlemler almak kararını vermiş olduğunu açıklamıştı. Yunan yönetimine Londra'dan gönderilmiş olan bir telgraftan anlaşıldığına göre, Yunanlıların ilerlemesini İngiltere yönetimi sempatiyle karşılayacaktı. Ancak bakanlık yetkilileri ve özellikle Yunan yanlısı Crowe bunu inkâr etmişti. Bunun üzerine Dışişleri Bakanı Lord Curzon şu yorumu yapmıştı: "Ele geçirilmiş olan kimi gizli mesajları hatırlayarak, Sir Eyre Crowe'un itirazına katılamayacağım." Anlaşılan, Başbakan Lloyd George Yunanlıları bu savaşa girmeye özendirmişti. Yunanlılar da İngilizlerin (ve daha çok Lloyd George'un) kendilerini bu konuda kışkırtmış olduğunu söylüyorlardı. Ancak İngiliz yönetimi bunu yalanlamak zorunda kalmıştı.*[1910]

Şubat nihayetinde İzmir'den Haleb'e doğru tertiblenmiş bir seyahat kapsamında elde edilen bilgiler, Britanya'nın Haleb Konsolosu James Morgan tarafından Britanya Hariciye Nâzırı Lord Curzon'a 7 numaralı muhtırayla bildirildi: *Antalya'da İtalyanlarla Türkler elele çalış*ıyorlar. *200 kişilik İtalyan garnizonu Türklerden ürkmüş görün*üyor. *Mustafa Kemal Paşa Çerkes Ethem, Demirci Mehmet Efe gibi çetelere son verip düzenli ordu kurmuş*tur. *Antalya bölgesinden de gönüllü topla*mıştır. *Kadınlar bile gönüllü asker olmak* istemişlerdir. *İtalyanlar Türklere asker elbisesi sağlad*ılar.[1911]

Mustafa Kemal'in *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde, İtalyanları ikaz edici bir başmakale daha neşredildi:

Kont Sforza'nın heyetimizle imzasını istediği kârlı itilâfın hükümetce kabul edilmemesi üzerine İtalyanların Antalya ve diğer sahil şehirlerimizde çehrelerini değiştirmeleri ve mânasız işgal tavır takınmaları, İtalya'nın Mütareke'den şimdiye kadar yürüttüğü siyaseti bir kere gözden geçirmemizi îcab ettiriyor. İtilâf Devletleri, Mondros'u sû-i istimal ederek işgallere başlarken İtalya'nın durumu dikkatimizi çekmişti. İtalyanlar, Fransız ve İngilizlere değil, mıntıka-yı nüfuz değil, yalnız, iktisadî menfaat, ticarî mahrec aradığını ve Türk milletinin istiklâline hürmet ettiğini söylüyordu. Fakat Antalya ve diğer bölgede İtalyan askerinin mânasız faaliyetleri, bu sözleri yalanladı. Nihayet İtalyanlar, Ankara Hükümeti'nin, gözledikleri haksız kârı veremeyeceğini anlayınca, saklamayı pek başaramadıkları hakiki hislerini bir kere daha meydana çıkarmış oluyorlar. Kendilerine açıkça

[1909] Ömer Kâzım, *Kemalist Macera*, 1994, s. 50-52.
[1910] Salahi R. Sonyel, *Kaygılı Yıllar*, 2012, s. 239-240.
[1911] Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, 1979, c. 3, s. LXXI-LXXII.

şunu anlatmak isteriz: Biz, "pazarlık" politikası değil, "prensip" siyaseti yapıyoruz. Bu prensip şudur: Bütün şerait ve evsafı ile mutlak bir istiklâl.[1912]

23 Mart 1921. İtalyanların TBMM Hükümetine silah, mühimmat ve askerî malzeme gizli sattıklarına dair *ihbarlar alabildiğine sıklaşmıştır. 23 Mart'ta meslektaşı İngiliz Yüksek Komiser Rumbold'un önündeki "Aldo" ve "Cleopatra" gemileriyle ilgili ihbarları yalanlama sırası Garroni'deydi ve söz konusu yalanlama iç çamaşırlarla ilgili olduğundan dolayı, Garroni karşı atağa geçmiştir*:

Müttefiklerin askeri otoriteleri, Anadolu ile yapılan ticaret için "savaş kaçakçılığı" terimini kullanıyorlar. Anadolu'ya gönderilen malları gözetimlerinde tutuyorlar. Bana göre bu olaylar Anadolu ile yapılan ticareti engellemektedir. Bunu size bildirmeyi görev sayıyor, değerlendirmeyi de siz Ekselanslarına havale ediyorum. Sanırım Türkiye'nin limanlarında nakledilen mallar konusunda (ne genel ne de özel) kuşku ve engellemeye gerek yoktur. Gözetim servisinin bu engelleyici tutumu nakliyata "savaş kaçakçılığı" adını verenleri bir şekilde korumak anlamına geliyor. Bu da Anadolu'ya mal gönderen tüccarlara karşı haksızlık ediliyor demektir. Bu koşullar doğrultusunda Anadolu'ya giden mallar için yapılacak kontrollerin gerekli olduğunu kabul etsek bile, Rusya'nın Karadeniz kıyılarıyla ticaret yapmak üzere Yüksek Konsey'in imzaladığı benzer anlaşma ve yaşanan sonuçlara bakılarak, hiç değilse "savaş kaçakçılığı" terimi yerine daha normal bir anlamla sınırlandırılarak bu ticarete "silah ve malzeme ticareti" adı verilebilirdi.[1913]

Yunan *Politeia* gazetesi yazıyor: *Kemal'in savunmasını Fransız subaylar organize ettiler: Yakalanan esirlerin itiraflarına göre, Eskişehir'deki savunma tahkimatları Fransız subaylar tarafından organize edildi, Afyonkarahisar'daki depolarda ise Antalya'dan gelmiş beş yüz İtalyan askeri üniforması bulundu*.[1914]

27 Mart 1921. Antalya'daki İtalyan Konsolos Igino Ugo Faralli, Hariciye Nâzırı Sforza'ya telgraf gönderdi: Ankara'daki milliyetçiler, *yardımlarımıza karşılık olarak bize imtiyaz vermekten kaçındılar. Yardımlarımızı layıkıyla takdir eden kimseye rastlamadım. Eğer vatanlarının menfaatini düşünseler, teknik ve sermaye yardımlarımıza ve işbirliği çabalarımıza sırt çevirmezlerdi*.[1915] Faralli, *Hakimiyet-i Milliye*nin 22 Mart tarihli başmakalesini Roma'ya bildiriyor ve şu değerlendirmeleri derc ediyor:

Bu makale, belli bir kültüre sahip Türklerin büyük bölümünün güvensiz ve yabancı düşmanı düşüncelerini yansıtıyor [...] Söz konusu anlaşmaların, halk tarafından, egemenlik haklarının kısmen elden çıkarılması olarak algılanacağından emin olan Ankara hükümeti, Yunanlara karşı yapacağı saldırı öncesinde halkın ve ordunun moralini etkilememek için bu anlaşmaları bir süre gizli tutmayı yeğledi.

Gerçek şudur ki, ayrıntılı biçimde bilinmeyen ve varlığı yadsınmak istenen bu anlaşmalarla ilgili haber, yurtta iyi bir izlenim bırakmadı. Nüfuz bölgesinin tanınması ve istenmeyen bir işbirliğini zorunlu olarak kabul etmeleri, Türk Heyeti'nin karşılıksızca verdiği bir ödün görünüyor.

Bizim yaptığımız ekonomik yardım ise, onlara verdiğimiz bir karşılık olmaktan çok, onların bize verdiği zorlayıcı bir ödün sanki.

Yardımımız sayesinde, ülkede tarım ve sanayi konularında gelişme programları başlatma olasılığının yaratacağı içten bir memnuniyetin izine rastlamadım hiçbirinde. Eğer ülkenin değil, kendi çıkarları için, sermayemizin ve teknik elemanlarımızın yardımları birilerinin hoşuna gitse de, bu görüşünü büyük bir açıklıkla dışa vurma yürekliliğini gösteremez, çünkü yönetici diyebileceğimiz sınıfın çoğunluğu, genel anlamda tüm Avrupalıları gördüğü gibi, bizi de düşman görüyor ve açgözlü fırsatçılar olarak niteliyor. Bizimle işbirliğine

---

1912 Hâkimiyet-i Milliye, 22 Mart 1921, *Yine İtalyanlar*, s. 1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 268. "Bu makale İtalyancaya tercüme edilerek, *Türkiye'de İtalyan Politikası* başlığıyla Oriente Moderno dergisinde de yayınlanmıştır. *OM*, -I-, (15 Haziran 1921), s. 22-23."

1913 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 272.

1914 Esra Özsüer, *Megali İdea*, 2025, s. 474, 870, sonnot 864. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

1915 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 267.

> gelince, bunun sonucunda zenginleşeceğimizden başka bir şey görmüyorlar ya da görmez gibi davranıyorlar. Üstelik bu zenginlik, düşüncelerine göre, ancak onların sırtından sağlanabilir.
>
> Bir de, ekonomik işbirliğimizin ileride politik müdahaleye dönüşmesinden korkuyorlar [...] zeki ve etkin bir göç politikası gerçekleştirerek Anadolu'da yaşayan sayıca az, cahil ve tembel halkı yavaşça yerinden etmeye çalışacağımızdan ürküyorlar.
>
> Bunun aksine onları inandırmanın kolay olmayacağını düşünüyorum, çünkü idari düzen bozukluğu ve yaygın olan yolsuzluklar sayesinde halkın sırtından bolluk içinde, oldukça rahat bir yaşam sürmekte olan ve işbirliğimizin yararlarını kendilerine anlatmamız gereken yönetici sınıflar, şu andaki durumu değiştirmeye hiç de hevesli gözükmüyor.[1916]

Fago'nun adı, Antalya konsolosu Faralli'nin 27 Mart 1921 tarihli ilginç bir mektubunda yeniden ortaya çıkıyor. Bu mektuptan Kemalistlere İngiliz ve Fransız askeri giysilerinin de ulaştırıldığını anlıyoruz, fakat içeriğinde bu giysilerin satılmış, hediye edilmiş ya da çalıntı olup olmadığına ilişkin açıklamalara rastlanmıyor. Belge, Fago'nun İtalyan tüccarların gerçekleştirdiği savaş malzemeleri satışında aracılık yapanlardan biri olduğunu doğruluyor. Faralli'nin raporu, alaycı ve zekice bir analizle sona eriyor:

> …Kemalistlere yaptığımız her yardımın müttefiklerimizin önünde bizi kötü olarak göstermesinin ötesinde, ki onlar bunu görmezden gelemez, doğrudan zararlı olduğunu ikna oldum.
>
> Bugün Kemalist orduya temin ettiğimiz silahları kısa bir zaman içerisinde bizlere doğrultulmuş olarak göreceğiz. Ve sadece Yunanlıları denize dökmek için kullanılsalar bile, bölgedeki etkimize büyük bir darbe indireceklerdir.
>
> Yunanlıların Anadolu'daki varlığı gereklidir ve ayrıca onların zayıf olmamaları da gereklidir, aksi halde Türklerin bize ihtiyaçları kalmayacaktır.
>
> Gerçekten de bir Yunan ilerlemesinin […] bu bölgenin tarafımızdan ele geçirilmesini epeyce kolaylaştıracağına inanıyorum, çünkü Türkler sadece Yunan işgalinden kurtulmak için bizim işgalimizi arzulayacaklardır.[1917]

Berlin'deki İttihadçı Doktor Nazım, Moskova'daki Enver'e Talat'ın katline dair malumatları münderic mektub gönderdi: [..] *Bu son aylarda İ'tilâf Hükûmetleri nezdinde bazılarının bi'l-hâssa Sforza'nın Paşa'nın kabîne teşkil etmesine müsâ'ade edilmesi için müttefiklerin nezdinde fazla ısrârı merhûmun şehâdetinde Ermeni intikâmından başka âmirlerin icrâ-yı nufûz ettiğine inanmak lâzımgelir. Bence bu cinâyette Yunan parasının mühim bir listesi vardır. Bakalım Alman polisinin zekâ'sı neler keşfedecektir?* [..][1918]

28 Mart 1921. Selânik'de münteşir Sabataycı *Yeni Asır* gazetesinin haberi: *Şubat sonlarına doğru İtalyan vapurları Selçuk'a, Kemalist ordu için mühimmat ve savaş malzemesi ihraç etmiştir.* [..] *22 Şubat'ta İnebolu'ya giden İtalyan gemisinde yapılan aramada askerî elbiseler ve ayakkabılar bulunmuştur*.[1919]

1916 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 148.

1917 Affari Politici (AP), 7780-1091/81, Faralli'den Garroni'ye, İtalya Hariciye Nezâretine ve Rodos'a; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 221-222. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir. Igino Ugo Faralli'nin İstanbul'daki İtalyan Büyükelçi Camillo Garroni'ye göndermiş olduğu mezkûr rapordan anlaşılıyor ki İtalyanlar Mustafa Kemal'e şu şartla silah-mühimmat temin ediyordu: Sadece ve sadece Yunan'ı Anadolu'dan çıkartmak için. Nitekim Ağustos-Eylül 1922 tarihli Kontrollü Büyük Taarruz'un somut şekilde isbatlayacağı vechile Müttefiklerin hibe ettiği ve sattığı esliha-mühimmat sadece Yunan'a karşı kullanılacaktı.

1918 Masayuki Yamauchi, *Hoşnut Olamamış Adam Enver Paşa*, 1995, s. 170.

1919 Yeni Asır, 28 Mart 1921, s. 2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 320, dipnot 21.

Mustafa Kemal'in *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi başmakale neşretti: *Sonunda, İtalyanlar hak etmedikleri kazancı Ankara hükümetinin onlara vermeyeceğini öğrenince, bir kez daha gerçek duygularını ortaya çıkarttılar: bunu gizlemeyi pek başaramadılar. Görüşümüzü açıkça anlatmak istiyoruz: Biz pazarlık değil, ilke politikası uyguluyoruz. Söz konusu ilke, şudur: her anlamda mutlak bağımsızlık [...] Mersin ve Kilikya'da atılan topların sesleri, Antalya'dan duyulmuyor. Bunun nedeni, İtalyanların, İngiliz ve Fransızların gözüyle Türk topraklarına baktıklarını düşünmememizdir. Bu düşünce tarzımızın sürmesini içtenlikle arzu ediyoruz*.[1920]

29 Mart 1921. *Yeni Asır* gazetesinin haberine göre, *İtalya'nın Atina büyükelçisi Montagna, Yunanistan Dışişleri Bakanı'nı ziyaret ederek, Kemalistlere yardım ettikleri yolunda Yunan basınında yer alan haberleri protesto etmiştir*.[1921]

30 Mart 1921. *30 Mart'ta Dışişleri Bakan Yardımcısı Ahmet Muhtar, TBMM'de yaptığı bir konuşmada, mali ve ekonomik bağımsızlık olmadıkça gerçek bağımsızlıktan söz edilemeyeceğini açıkladı. Bekir Sami bey, büyük olasılıkla o zaman, Meclis'in onayına sunması gereken iki anlaşmayı teklif bile etmemeye karar verdi. Gerçekten de bu anlaşmaların üzerinde resmen hiç tartışılmadı. Durumu anlamayan Paris ve Roma, bir süre için reddedilmedikleri umuduna kapıldı. Birkaç gün sonra Bekir Sami istifa etti ve yerine "şahin" Yusuf Kemal (Tengirşek) geldi*.[1922]

31 Mart 1921. *Yeni Asır* gazetesinin haberine göre TBMM Hariciye Vekili Bekir Sami (Kunduh), İtalyan *Il Tempo* gazetesine beyanat vermiş, *Türk dâvâsına gösterdikleri ilgi ve yardımdan dolayı İtalyan halkına ve Sforza'ya teşekkürlerini* iletmiştir.[1923]

Mart 1921. *İngilizlere göre İtalya, Mart 1921'de* TBMM Hükümeti'ne *iki uçak satmıştır*.[1924]

Nisan 1921. *Şubat-Mart 1921'de yapılan Londra Konferansı'nın kapanışından sonraki bir aydan kısa bir süre içerisinde Corriere d'Italia* gazetesi "İngilizlere Karşı Ayaklanmak İçin - Bir Türk-Bolşevik İttifakı" başlıklı makale neşretti:

> Londra'daki bütün gürültünün sonucu, Anadolu'daki Yunan işgalinde müttefiklerin sergilediği tutumdan dolayı Türklerin hoşnutsuzluğunun sonucu bir Türk-Bolşevik Anlaşması'nın imzalanması oldu. Bu anlaşmayla Sovyet Rusya, Türklerin iddia ettikleri hakları benimsiyor ve bunları destekleme görevini üstleniyordu. Anlaşmayı hâlâ İngiliz kırbacı altında olan İstanbul hükümetinin değil Ankara hükümetinin imzaladığı anlaşılıyor.[1925]

1 Nisan 1921. TBMM Hükümeti silâhlı kuvvetlerinin dirayetli müdafaasıyla karşılaşan Yunan silâhlı kuvvetleri, İnönü ve civarından umumî ricata başladı fakat işgal mıntıkalarını yakarak tahliye etmekte. Bilecik'i ve Söğüt'ü büyük oranda ihrak etti.[1926]

Mustafa Kemal'in İsmet Paşa'yı kutladığı Churchillvari sözlerini tüm ilkokul çocukları ezbere bilir: "Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin makus talihini de yendiniz."[1927]

1920 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 148. Mezkûr makalenin çevirisi, İstanbul'daki Büyükelçiliğe ve Roma'daki Hariciye Nezâretine Konsolos Fusoni tarafından 11 Mayıs günü tellenecektir.

1921 Yeni Asır, 29 Mart 1921, s. 4; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 331.

1922 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 148. Ahmet Muhtar Mollaoğlu, Bekir Sami Kunduh'un yokluğunda Hariciye Vekâleti işlerine vekâleten bakıyordu.

1923 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 257.

1924 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 330-331.

1925 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 203.

1926 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1974, c. 4, s. 81-82.

1927 T. G. Fraser, Andrew Mango & Robert McNamara, *Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu*, 2011, s. 248.

Yunan Erkân-ı Harbiyesi arızalı bir vaziyettedir. Belirtildiğine göre *Yunan Genelkurmayının hazırladığı plan baştan savmaydı ve Türk birliklerinin kuruluşlarıyla savunmaları hakkındaki yanlış bilgilere dayandırılmıştı. Genelkurmay Başkan Yardımcısı Sarıyannis, bu planların hazırlandığı sürece Londra'daydı ve harekat başladığında dönmemişti. Genelkurmay başkanı Pallis, saldırıdan kısa süre önce hastalanmış ve İzmir'de kalmış, yerine Papoulas cepheye hareket etmişti*.[1928]

> Atina, [..] Yunan yenilgisinin nedenini, Sırpları durdurmak için Trakya'ya ordu gönderilmesi, ağır silah eksiği, yanlış haber alma ve özellikle, tam saldırı arifesinde, yüzlerce Venizelos'çu subayın yerlerinin değiştirilmesiyle Venizelos'cuların çılgınca ve kesin isyana itilmelerine bağıyordu.[1929]

Dahası, Yunan Genelkurmay Başkanlığı, Mustafa Kemal'in Müttefik ve Bolşevik devletler tarafından gizlice desteklendiğini bilmektedir:

> Yunanlılar, Bolşeviklerin Türklere silâh ve gereç verdiklerine inanmışlardı. Türklerin cephede 200 kadar topları ile tükenmek bilmeyen cephaneleri vardı ve bu kadar çok sayıda şeyin İtalyanlar tarafından verilmesi, ya da İstanbul'dan kaçırılması mümkün değildi. Araç ve gereçler herhalde Karadeniz'deki limanlardan sağlanıyordu. İngiliz temsilcisi, Albay Sariyanis adlı bir Yunan kurmay subayı ile konuşmuş ve bu yardım "İtalyanlar, ya da İstanbul", daha sonra da "Fransız"lar tarafından sağlanamayacağının nasıl anlaşıldığını sormuştu. Albay bu soruya, "konunun uzun zamandan beri bilindiğini, son çatışmalardan sonra Bolşeviklerin Mustafa Kemal'e ne derece geniş yardım yaptıklarını öğrenebildiklerini" söylemişti.[1930]

İstanbul'daki İngiliz İşgal Ordusunun gazetesi *The Orient News*:

> Eskişehir'in ele geçirildiği haberini veren Yunan gemisi Kilkis'in haberi yanlış çıkmıştır, aynı gün süren çarpışmalar ve Türklerin şiddetli direnişi göz önünde tutulduğunda, Eskişehir'in aynı günün akşamında ele geçirilmesi pek muhtemel değildir.
>
> Türkler Eskişehir'i kaybederse yüksek ihtimalle şehri yeniden ele geçirmek için var güçleri ile savaşacaklardır, ama Yunan kuvvetlerinin kaybetmesi daha büyük anlamlar taşımaktadır. Böyle bir durumda ilk konferansta müttefikler, Yunan politikasının Anadolu'daki iddialarını sorgulayacaklar ve Sevr Anlaşması'nın uygulanması için Yunan tarafının Kemalist birlikleri yok edebileceği iddiası meşruluğunu kaybedecektir.[1931]

İngiliz bazı belgelerinde Yunan'ın İnönü mağlubiyeti esbabına dair şu hususlar öne çıkarılacaktır: "*Sırbistan'ı kontrol etmek amacıyla Trakya'daki bazı Yunan askerî birlikleri Sırbistan sınırına taşınmıştı; Kemalistler, beklenmedik bir sırada ağır toplarla saldırıya geçmişlerdi, oysa Yunanlıların büyük sahra topları yoktu; Yunan ordusunun istihbaratı yetersizdi; saldırının arifesinde Venizelos'çu birçok deneyli* [tecrübeli] *subayların yerlerine Kran Konstantin'ci deneysiz subaylar getirilmişti. Görevlerinden alınan Venizelos'çu komutanlardan General Nider, Yunan ordusunun moralini yükseltmek için, bu saldırının son savaş olduğu yolunda çevreye haber yayıldığını bildiriyordu*.[1932]

Yunan bazı kaynaklara göre ise: *Anadolu'daki Yunan saldırısından sorumlu Başkomutan General Papulas, kendisinin ve Londra'daki temsilcisi Albay Sarıyannis'in haberleri olmadan, saldırı planının son dakika değiştirildiğini daha sonra açıklıyordu. Yunan ordusu koordinasyondan yoksun bulunuyordu. General Metaksas, 115.000 erlik ordudan ancak 15.000 erin saldırıya katıldığını öne sürer. General Metaksas'ın anılarını hazırlayan Yunan yazarı Pass. M. Sifneos şöyle der: "İsmet (İnönü), 5.000 Yunan*

1928 Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, 2002, s. 286.
1929 Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, 1972, s. 350.
1930 David Walder, *Çanakkale Olayı*, 1971, s. 180.
1931 Zeynep Demir, *İstanbul'da Bir İngiliz Gazetesi: The Orient News (1919-1922)*, 2016, s. 83.
1932 Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1991, c. 2, s. 143-144.

erinin ölmesine veya yaralanmasına yol açan askerî başarısından sonra kuzeye dönerek 'A' ordusuna öldürücü bir darbe indiriyordu. 34. tümen yardıma koşmasa bizi oradan denize dökecekti."[1933]

Belçika'nın İstanbul'daki Orta Elçisi Michotte de Welle, Brüksel'deki Dışişleri Bakanı Jaspar'a rapor gönderdi. *İstanbul'daki İtalyan ve Fransız çevrelerinde saldırının düşüncesizce bir hareket olduğuna ve dış kışkırtmayla başladığına inanıldığı, Yunan saldırısının İngilizler tarafından teşvik edildiği inancının mevcut olduğu, saldırıların başlamasından itibaren Yunan Genelkurmayının sürekli olarak zafer bültenleri yayınladığı belirtiliyor, Yunan ordusunun Anadolu içlerine daldıkça birçok güçlükle karşılaşacağına dikkat çekiliyor. Şöyle ki: "Karşılaştıkları ilk unsurlar usta değildi, önemli birliklerin oluşturduğu üslere geri çekilmekten başka bir şey yapmadılar. Yunanlar ilerledikleri ölçüde azıklarını sağlamaktaki güçlüklerini artıracaklar. Türklerin hoşnut bir şekilde düşmanlarının, iletişimden yoksun ve her türlü tuzağı önlerine koyacakları bir ülkede çukura dalacaklarını görmeleri muhtemeldir. Kan akıtılmasının durdurulmaya çalışıldığı anda Helen ordusunun başlattığı bu saldırı, Müttefikler katında Bâbıali'nin protestosuna neden oldu."*[1934]

İkinci İnönü zaferinden sonra bakanlığa bir yazı gönderen Garroni; "Kazandıkları zaferden ötürü, İtalya'nın Anadolu'ya nüfuz etmesine izin vermeyecek olan yüksek moralli Ankara'dakilerin her türlü iyilik ve imtiyaza karşı olduklarını" yazmıştır.[1935]

Britanya Hariciye Nezâreti Şark Dairesi yetkilisi D. G. Osborne'nin derkenarı: *Onuru incinen Padişah, duruma ulusal açıdan değil, kişisel açıdan bakıyor... Türk ulusal akımını, Türk olmayan ve ülkenin çıkarları için çalışmayan bazı haydutların zulmü olarak göstermek gülünçtür. Kemal, Garibaldi gibi hem haydut, hem yurtseverdir; dolayısıyla ona saygı göstermemek ve hayran kalmamak güçtür*.[1936]

Antalya'daki Türk makamları İtalyan komutanlığa, acilen ihtiyaçları olan tıbbî malzemeyi satın almak istediklerini Mart 1921'de bildirmişlerdir. Durumu Söke'ye yazan Binbaşı Carossini, ellerinde malzeme olmadığını bildirmiş ve Rodos'tan gönderilebileceğini de eklemiştir. Antalya'daki komutanlık, mutasarrıflığa 1 Nisan'da verdiği cevapta satabilecekleri malzemenin listesini bildirmiştir: 20 şişe kloroform, 5 metrelik 200 paket gazlı bez, tentürdiyot.[1937]

2 Nisan 1921. *Antalya'dan 2 Nisan 1921'da yazılan bir rapora göre; Ankara Hükümeti, Mario Pellegrini isimli İtalyan silah tüccarından 250 bin Türk lirası karşılığında 25 bin Mavzer tüfeği, 500 makinalı tüfek ve 80 top satın almıştır*.[1938]

Nisan 1921, uçak ayıydı: birçok İngiliz belgesi "Suspected sale of aeroplanes from Italians to Nationalists" veya "Alleged" ile ilgiliydi. Nitekim Buchanan tarafından Sforza'ya yapılan son ihtarda (2 Nisan), her şeyden önce uçak temininden söz ediliyordu. Özellikle Yunanistan'a zorlukla geçen iki uçak

---

1933 Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1991, c. 2, s. 144.

1934 DT 1916-1925, P1415-1416, CT Janvier-Decembre 1921-1922, Michotte de Welle'den Dışişleri Bakanı Jaspar'a (Brüksel), Legation de Belgique No 426/143, İstanbul 1 Nisan 1921; Aktaran: Halil Yılmaz, *Belçika Basını ve Diplomatik Belgelerine Göre Türk Kurtuluş Savaşı (1919-1922)*, 2016, s. 214.

1935 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 269.

1936 FO/6468/E 3765; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1991, c. 2, s. 147, dipnot 3. "Garibaldi, İtalya'nın birleşmesi için savaşan ihtilâlci önderlerden biriydi." Bir başka kaynakta sanıyoruz ya baskı ya da çeviri hatası mevzubahistir: "Bir FO görevlisi olan D. G. Osborne 1 Nisan 1921'de şöyle diyordu: *Kemal hemen hemen Garibaldi'yle aynı ruhu taşıyan bir eşkıya ve bir yurtseverdir; ona saygı göstermek ve onu takdir etmek güçtür."* PRO, FO 371/6468/E 3565; Aktaran: Bülent Gökay, *Bolşevizm ile Emperyalizm Arasında Türkiye*, 1998, s. 157, dipnot 79. "İtalyan dirilişinin efsanevi kahramanı Giuseppe Garibaldi", "gençliğinde", "İstanbul ve İstanbul'daki İtalyan camia ile temaslar" kurmuştu. "İstanbul'da İtalyan cumhuriyetçileri" bulunuyordu: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 12.

1937 *USSME*, E3-35/6; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 316-317.

1938 *USSME*, E3-33/7; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 317.

söz konusuydu. Dışişleri Bakanlığı yanıt olarak Roma-İstanbul seferinin söz konusu olduğunu bunun için Atina'daki İtalyan askeri ateşesinin kurallara uygun yetki istediğini (evet, ama elde etmiş midir?) ve İngilizlerin karışmasının haksız ve nedensiz olduğunu bildirmiştir. İngiliz hükümeti, çok sancılı bir taslağın olanaksız olarak gösterdiği bir onayı elde ederek Fransız hükümetinden protestolara katılmasını talep etmiştir Hükümetinden protestolara katılmasını talep etmiştir. Hükümetinin önünde kötü duruma düşmemek için Elçi Hardinge, Roma'ya karşı resmi olarak davranışta bulunmadan önce işlerin nasıl cereyan ettiğinin iyi kontrol edilmesi çağrısını Paris'ten yapmıştır. Londra'da yapılan yorumlara göre İtalyan Dışişleri Bakanlığı ne yetkinin verilip verilmediği, ne de söz konusu uçakların İstanbul'a gelişinden sonra kaderlerinin ne olacağı konusunda açıklama yapmamıştır. Bu arada Buchanan, büyük güvensizliğe ilişkin Sforza'nın şikâyetlerini Roma'da sineye çekmek zorunda kalmıştır. Sforza, kendisine İstanbul'daki İtalyan yönetiminin siyasi olarak İngiliz yönetiminden bağımsız olduğunu (bir başka eski tartışma) hatırlatmıştır. Daha sonra İtalyan Dışişleri Bakanlığı, yetkinin verildiğini belirtmiştir. İtalyan belgelerinin karşısında Buchanan, Yunanlılar tarafından esas olarak belli bir haksızlığın yapıldığını belirtmek zorunda kalmıştır. Daha önceden bilgilendirilmiş olan Yunanlılar iki uçaktan ilkine geçmesi için izin vermiş, oysa bir arıza nedeniyle Dedeağaç'a inmek zorunda kalan ikincisini General Haringtonun kışkırtmasıyla durdurmuşlardır. [..][1939]

La Civilta Catolica gazetesi, "İtalya'nın İşleri-Londra Konferansı'nda İtalyan Politikası" başlıklı yazı neşretti: *Türk hükümetinin tam onayı ve sadık işbirliğiyle, Güney Anadolu ve Ereğli havzasında İtalya'nın ekonomik çalışmalarının hayata geçirilmesi için yapılan anlaşmalar aynı anda onaylandı*.[1940]

5 Nisan 1921. İstanbul'daki İtalyan Büyükelçi Camillo Garroni, Hariciye Nâzırı Carlo Sforza'ya telgraf gönderdi:

> Buradan açıkça belirtilerini duyumsadığım ve Anadolu'daki tüm görevlilerimizce hep bir ağızdan işaret edilen bu ruh durumunun ne yazık ki Küçük Asya'da nüfuz bölgesi kurma işimizi ciddi biçimde engelleyeceği anlaşılıyor. Geçmişte ve şimdi bireysel olarak Italya'ya duyulan sıcaklık, yurtsever Türklerin politikamızın amaçları ve nedenleri hakkındaki yargıları konusunda hiç etkili olmadı. Anadolu gazetelerine bakılırsa, Italya'nın banşçıl müdahale ve işbirliği girişimleri, bu ülkenin güce dayalı bir politika gütmekten aciz olmasından kaynaklanıyor. Gazeteler, bu girişimler sayesinde Italya'nın aynı sonucu daha karmaşık yollardan elde etmeye çalıştığını, yani İtalyan sermaye ve sanayiinin Türk kaynaklarını ele geçirip kullanmaya kalkıştığını oldukça açık biçimde belirtmekte Şimdiye dek yaptıkları gibi, maddi ve manevi desteğimizden olabildiğince yararlanmak isteyen Ankaralı yöneticiler, haklı bir karşılık anlamına gelebilecek herhangi bir ödüne veya iyi niyetli davranışa büyük bir inatla yer vermemeye hazırlanıyorlar. Bu tutumlarında ne denli kararlı olurlarsa - diğer taraflardan gelecek tehditler konusundaki endişeleri ne denli az olursa olsun- bugüne dek imparatorluğun bütünlüğünü tehlikeye atan içteki zayıflıkların süregelen nedenlerinden (özellikle etnik azınlıkların varlığı ve zenginliği) o denli kolay kurtulacaklar.
>
> Bu anlamda, bu karşıt güçlerin aşırı derecede zayıflamasının; sonuçta Türk Devleti'nin daha çok güçlenmesinin çıkarlarımıza uymadığını, zararlı olduğunu düşünüyorum. Ankara hükümeti üzerindeki Yunan tehditlerinin bitmesini, bizim için bir zarar ve tehlike kaynağı olarak değerlendirmeliyiz [...] Diyebilirim ki, Yunan saldırısı başarısız olacağına, Yunanlar geçici olarak Ankara ve Konya'ya girseydi, böylece Mustafa Kemal hükümetinin saygınlığına darbe vurulsaydı; Kemalizm karşıtı eğilimleri ve Türk çevrelerindeki pek sağlıklı olmayan, bölücülüğe yatkın tüm öğeleri uyandırsaydı; Türkler bizim aracılığımızı ve yardımımızı istemek zorunda kalsaydı, bu durum Karaman' daki ulusal çıkarlarımıza uygun düşerdi.[1941]

İstanbul'daki Britanya Fevkalâde Komiseri Horace Rumbold, Hariciye Nâzırı Lord Curzon'a telgraf gönderdi. İstanbul'daki Yunanistan Fevkalâde Komiseri Votsis'in bildirdiğine göre Yunanlılar *muazzam*

1939 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 273-274.

1940 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 145.

1941 *Affari Politici* (AP), 7772-3958/279; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 149-150. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

kayıplar verdikten sonra çekilmişlerdir. Türklerin 15 cm.lik ağır topları etkili olmuştur. İtalyanlar Taranto'dan Antalya'ya üç gemi silah getirmişlerdi. Eskişehir'de iki Fransız ve üç İtalyan subayı hizmet etmişti. Ölü subaylardan biri Fransızdı. Fakat Türkler de ağır kayıplar vermişler ve etkili bir takip harekâtı yapamamışlardır. Yunanlılar Trakya'dan 20.000 kişilik takviye kuvveti geldikten sonra yeniden ilerleyecekler. Rumbold'a göre tam bir Yunan ya da Kemalci zaferi çok tatsız olurdu. En iyisi iki yanı da tüketecek bir durumdu. O zaman Müttefikler'in baskı ya da önerilerine açık olurlardı. Zaferi kutlamak için İstanbul'daki camilerin hepsi aydınlatılmıştı.[1942]

> [İtalya,] Müttefiklerinin tepkisiyle karşılaşınca Ankara Hükümeti'ne silah yardımı yaptığını inkar ederken, Anadolu'da el altından yardımı ve ülkesinde de silah ticaretinin devamını sağlamıştır.[1943]

6 Nisan 1921. Selânik'de münteşir *Yeni Asır* gazetesinin haberine göre İtalya, *yaptığı resmî bir açıklamayla milliyetçilere silah ve mühimmat yardımı yaptığını yalanla*mıştır.[1944]

7 Nisan 1921. *Bir yandan Ankara'da neler olup bittiğini kendine soran İtalya Dışişleri Bakanlığı, öte yandan* 12 Mart tarihli *anlaşmanın İstanbul hükümetince imzalanma olasılığını araştırdı. Buraya kadar çalışmamızı izleyen okuyucu, buna şaşırmayacaktır. Padişah hükümeti önce sırt çevirdi, ardından Ankara'nın onayını aldıktan sonra imza edebileceğini bildirdi. Öyle bir an geldi ki Tevfik Paşa da anlaşmanın adil olduğundan kuşkulandığını belirtti*.[1945]

8 Nisan 1921. Belçika matbuatından sosyalist siyasî görüşlü *Le Peuple* gazetesinin bir haber neşretti. *Roma'daki "Matin" muhabirine demeç veren Bekir Sami* [Kunduh] *Bey'e göre Türklerin kılıcını kınına sokması için Yunanların işgal ettiği Türk topraklarını, Trakya ve İzmir'i boşaltılması gerekiyor*.[1946]

9 Nisan 1921. Himmetzade Hüsnü yazıyor: *9 Nisan 337 (921) Cumartesi: Londra'da vefat eden Patrik vekilinin naşını İstanbul'a getirmişler. Yunan ve İngiliz gemileri bayraklarını yarıya indirmişler, Fransızlar ve İtalyanlar ise bu mateme iştirak etmemişlerdi*.[1947]

10 Nisan 1921. ABD matbuatından *Evening Star* gazetesinin aktardığına göre *Yunan yetkililer bu beklenmedik Türk direnişini Kilikya bölgesinden gelen takviye kuvvetlere ve Türklerin İtalyanlar tarafından yardım almasına bağlıyor*lar.[1948]

11 Nisan 1921. *11 Nisan'da Sforza İstanbul'a ve Rodos'a şöyle yazdı: "Türk-Yunan askeri durumu açıklığa kavuşuncaya dek Tuozzi misyonunu durdurmayı uygun gördüm. Gelişmeleri bildireceğim"*.[1949]

13 Nisan 1921. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Rumbold, Hariciye Nâzırı Lord Curzon'a telgraf gönderdi. İstanbul matbuatını kontrol eden Müttefik Sansür heyetindeki İtalyanların Kemalist siyasî propagandaya müsaade ettiğini bildiriyor.[1950]

1942 FO 371/6509, E 4372/143/44; Aktaran: Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2021, c. 4, s. 267.

1943 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 316.

1944 Yeni Asır, 6 Nisan 1921, s. 2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 331. "İtalya, bir yandan Ankara Hükümeti ile silah ticaretini sürdürürken Müttefiklerinin gösterdiği tepkiden de rahatsız olmuştur."

1945 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 148-149.

1946 Halil Yılmaz, *Belçika Basını ve Diplomatik Belgelerine Göre Türk Kurtuluş Savaşı (1919-1922)*, 2016, s. 216.

1947 Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, 1975, c. 2, s. 191.

1948 Abdullah Berk, *Amerikan Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1922)* [Yüksek Lisans Tezi], 2020, s. 173.

1949 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 150.

1950 Abdurahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 230. Örneğin, 13 Kasım 1921'de, İstanbul'dan Ankara'ya silâh, mühimmat, teçhizat, insan kaynağı sevkiyatı için tavsiye haber,

Himmetzade Hüsnü yazıyor: *13 Nisan 337 (921) Çarşamba: Gazeteler, Bursa Cephesinde Yunan'lıları sol cenahındaki (Dimboz) mevkiinin tarafımızdan zaptedildiğini ve Yunan mağlubiyetinin Avrupa'ca anlaşılmış olduğunu yazdılar. Bekir Sami Bey bu gün bir İtalyan Harp gemisi ile İstanbula geldi*.[1951]

14 Nisan 1921. ABD'de münteşir *The Washington Post* gazetesi, "İtalya, Türkiye ve Yunanistan" sernameli yazı neşretti: *Sevr Antlaşması ile Fransa, Suriye ve Çukurova'da, İngiltere, Mezopotamya ve Filistin üzerinde hak sahibi oldu. Ermenistan'a bağımsızlığını ilan etmesi için baskı yapıldı. Trakya ile İzmir Yunanlılara verildi. Türk milliyetçileri, Mustafa Kemal Paşa liderliğinde, İtilaf Devletleri'ne isyan ettiler. Ankara'da yeni bir hükümet kurarak ciddi bir direniş gösterdiler. Moskova ise Türkiye'yi tehlikeli sularda şansı dönen bir balık olarak gördü ve Türklere hem askeri hem de finansal destek sağlamaya başladı. Milliyetçi Hükümet, Sevr Antlaşması'nı ölüm fermanı olarak niteleyerek, Sevr'e karşı ölümüne mücadele etti. Kendisi savaşmak istemeyen İtilaf Devletleri, Trakya ve İzmir'i vaat ederek Yunanlıları, Türklerle savaşın içine soktu, ancak yapılan hesaplar tutmadı. Milliyetçiler, Yunanlılar karşısında galip geldi. Tüm bu süreçte İngiltere ve Fransa ile anlaşmazlığa düşen İtalya ise Türklerle gizli bir antlaşma imzaladı. İzmir ve Trakya'nın Yunanlılara verilmesine karşı çıktı*.[1952]

16 Nisan 1921. *16 Nisan 1921 günü Antalya'nın Yeni Kap semtinde, anayoldan geçen bir İtalyan askerinin idare ettiği dört tekerlekli yük arabası bir gurup Türk tarafından korkutulmuştur. Emin'in kulübesine yakın yerde meydana gelen olaya, tanık olduğu halde Türk polisi tarafından müdahale edilmediği gerekçesiyle İtalyan komutan, askere kötü muamele edenlerin yakalanmasını emretmiştir. Antonio Russo isimli İtalyan askeri ile Nuri Emin arasındaki mesele Sulh Mahkemesi'ne intikal etmiş, mahkeme bir çözüm bulamayarak, idari bir mevzu olan Nuri Efendi'ye verilecek ceza konusunda Ankara'dan görüş sormuştur. Yeni Kap karakolu tarafından tutulan bir tutanak, olayı açıklığa kavuşturmuştur. Esnaf Nuri ile İtalyan askeri arasındaki ağız kavgası esnasında asker, bir tokat atmıştır. Nuri ifadesinde olayı şöyle anlatmıştır. "Karakol yakınında karşıya geçerken, Antonio Russo, arabasıyla çok hızlı bir şekilde gelmekteydi. Ben arabasının önünden geçerken, arabadan inen asker bana bir tokat attı ve Rumca olarak küfür etti. Bana niçin vuruyorsun, ben sana ne yaptım diye Türkçe olarak sordum." İtalyan asker ifadesinde tokat attığını inkar etmiştir*.[1953]

17 Nisan 1921. İtalyanları, *17 Nisan 1921'den itibaren Milas ve çevresindeki birliklerini Güllük'e çekmeye başladılar*.[1954]

18 Nisan 1921. ABD'nin İstanbul Fevkalâde Komiseri Amiral Bristol, ABD Dışişleri Bakanına telgraf keşide eyledi. *Telgrafta, Mustafa Kemal Paşa'nın Londra'da düzenlenen konferanstaki delegesi Bekir Sami Bey'den bahsedilmektedir. Bekir Sami Bey, İstanbul'a bir <u>İtalyan torpidosunda</u> 13 Nisan'da gelmiş, iki gün burada kaldıktan sonra aynı gemi ile Samsun'a doğru yola çıkmıştır. <u>Bristol, Bekir Sami Bey'in gizlenmeden İstanbul'da bulunmasını ve Müttefikler tarafından herhangi bir şekilde tacize maruz kalmamasını dikkate değer olarak değerlendirilmiştir</u>. Bekir Sami Bey, bazı açıklamalarda da bulunmuştur. Bristol'un ifadesiyle en önemlisi ise "Sevr Antlaşması'nın uygulanamaz olduğu, imzalayan güçler tarafından bile kabul edildi" açıklamasıydı. <u>Hiç şüphesiz, başta İngiltere olmak üzere, sıklıkla Müttefikler arasında açık bir biçimde ifade edilen genel düşünce, Yunanlıların Küçük Asya'da Türkler tarafından bozguna uğratılmasından duyulan memnuniyetti</u>. Bristol'a göre İstanbul'daki hissiyat,*

Müttefik sansürünün müsaadesiyle, neşredilecektir: "İstanbuldan Ankaraya (İzmit) tarikiyle karadan gitmek (İnebolu) tarikiyle denizden gitmekden daha seri' daha rahatdır."

1951 Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, 1975, c. 2, s. 192.

1952 Şebnem Oğuz-Uzuner, *Amerikan Basınında Milli Mücadele Dönemi (1918-1922)* [Doktora Tezi], 2021, s. 218-219.

1953 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 269-270.

1954 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 289-290.

Yunanlıların İzmir'i ve Küçük Asya'nın herhangi bir kısmını Müttefik hükümetlerinin hamlesinden ayrı olarak işgaline daima karşıydı.[1955]

21 Nisan 1921. Yunanistan Hariciye Nâzırı Baltazzis, Atina'daki İngiliz Ortaelçi Lord Granville'yle görüşüyor. *Fransa ve İtalya'nın Milliyetçilere* [Mustafa Kemal'e] *silah satarken İngiliz Hükûmeti'nin kendilerine* [Yunanistan'a] *askerî malzemelerin satışını yasaklayan kararını eleştirdi*.[1956]

İstanbul'daki ABD Fevkalâde Komiseri Amiral Bristol, Washington'a telgraf gönderdi. İtalyanlar ve Fransızlar Mustafa Kemal'i el altından desteklemektelerdir:

> Amiral Bristol, 21 nisan tarihli telgrafında, [Yunanistan-TBMM Hükümeti arasındaki] savaşın yeniden başlamasının, tarafsızların haklarıyle Yunanlıların, savaşan taraf olarak sahip olduğu haklar bakımından karışık bir durum yarattığını bildiriyor. Yunanlılar, Türk kıyılarını abluka altına alarak ve Milliyetçiler'in elinde bulunan kıyılara gitmekte olan gemileri durduruyorlar. Oysa, İstanbul'daki İtilâf Devletleri Denetim Kurulu'nun ve Boğazlar Bölgesi'nin koruyucu kanatları altında getirdikleri yardım araçlarını, İngilizlerin göz yummasıyle, denizden Bursa'ya taşımışlarıdır. Bristol, Yunanlıların İzmir limanında yaptıkları gibi, açık denizlerde Amerikan gemileriyle çatışmaya kalkışmaları ihtimalinden de söz etmektedir. Yunan bölgesel resmî görevlileri bu tutumlarını, ilan edilmemiş olmakla beraber, Türklerle Yunanlılar arasında savaş halinin varlığına dayayarak haklı göstermek istemektedirler diyen Amiral, İtilâf Devletleri'nin Türkiye'deki eylemlerini dolayısyle ortaya koyan bazı davranışlarından da söz etmektedir. Türkler, hâlâ, teknik yönden İtilâf De[vl]etleri'yle savaş halindedirler, fakat, Türklerle Yunanlılar arasındaki savaşta, resmen, tarafsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bu arada, İtalyanlar ve daha az ölçüde olmak üzere Fransızlar, Türk Milliyetçileri'ne gizlice destek olurlarken İngilizler de Yunanlıları desteklemektedirler. Yunanlılar ise, Anadolu'daki tutumlarını İtilâf Devletleri'nin Mandateri sıfatıyle yürütmektedirler. İtalyanlar, Bekir Sami Bey'i, Türkiye'nin güneyinden alarak (oraya Fransızlarla pazarlık görüşmelerine gitmişti) İstanbul yoluyle Samsun'a götürmek ve Yunanlıların eline geçmeden Ankara'ya ulaştırmakla Milliyetçiler de yarattıkları minnet duygularından çok zevk alıyorlar." Durum hem trajik, hem de gülünç ve Yakın Doğu'da barış yakın görünmüyor," diyor Bristol.[1957]

İtalya-Yunanistan-Britanya arasındaki iki tayyare krizi hakkında İngiliz belgelerinde göre *Atina'daki İngiliz elçisi Granville şunları yazmıştır*:

> Dışişleri Bakanı'na konuyu sorduğumda, kendisi araştırmasının sonuçlarından çok da emin değildi. Bana bu sabah, İtalya'nın Yunan hükümetine bu iki uçağın geçeceği konusunda bilgi verdiklerinin doğru olduğunu, Yunan hükümetinin uçakların ya Kemal hükümetine devredileceğine, ya da İtalya-Ankara arasında gizli haberleşmeler için kullanılacağına dair kuvvetli kuşkuları olduğunu söyledi. Fakat Dedeağaç'taki yerel yetkililer talimatı aştıkları ve aptalca davrandıkları için, Yunan hükümetinin İtalya'nın talebi üzerine uçakları serbest bırakmak zorunda kaldığını, ancak Yunanlı yetkililerin bu uçakları dikkatle takip ettiklerini aktardı.

İstanbul'daki Müttefik İşgal Kuvvetleri Başkumandanı General Harington:

> Bu uçakların Türk Milliyetçilerine gönderildiğinden en ufak bir şüphem yok. Ajanlardan ve başka kaynaklardan aldığım bilgiler çok açık. Eğer İtalyan hükümeti, beyan ettiği gibi, Roma-İstanbul arası sivil uçuş gerçekleştirmek isteseydi ve bana sorsaydı, tabii ki onay verirdim ve bu kadar zorluk çıkmamış olurdu. Olay zamanında Yunan birlikleri benim komutam altındaydı. Onların uçakların düşmana gittiğini düşünmekte haklı nedenleri vardı, ben de onların eylemini desteklemekte haklıydım. Ayrıca, askeri kumandan olarak müttefiklere ait askeri uçaklar dışındaki uçakların üzerimizden uçmasına ya da İstanbul'a inmesine şiddetle

---

1955 *NARA*, Bristol tarafından İstanbul'dan ABD Dışişleri'ne çekilen telgraf, 18.04.1921, 867.00/1398; Aktaran: Kıymet Yasavul, *Amerikan Dışişleri Bakanlığı Belgelerinde Türkiye'deki Siyasal Gelişmeler (1918-1925)* [Yüksek Lisans Tezi], 2021, s. 71. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

1956 Granville'den Dışişleri Bakanlığı'na 22 Nisan 1921, WO, 32/5775, No. 33C; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 238.

1957 Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, 1972, s. 350-351. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir. Laurence Evans da klasik yanlışı tekrar etmekten kurtulamamış, İngilizlerin Yunan'ı desteklediğini iddia etmiştir.

> karşıyım. Bizim burada uçağımız yok. Hâlâ savaş durumundayız ve İstanbul'un güvenliğinden ben sorumluyum. Size bilgi verilmesine kadar geçen sürede uçağı alıkoymakta haklı olduğumu düşünüyorum ve İtalyan hükümetinin bana karşı yaptığı hoş görülemez müdahale suçlamasını şiddetle reddediyorum. Burada bulunan müttefik meslektaşlarıma durum açıklanmıştır.

War Office, Harington'nun belirttiklerini desteklemiş ve yanıt istemiş, fakat Edmonds şu şekilde cevap vermekten başka bir şey yapamamıştır:

> Mektubunuza cevaben [. . .] Kedleston Kontu Curzon tarafından Ordu Konseyi'nin dikkatine şu bilgileri getirme görevi verildi: Kont Hazretleri, Sir C. Harington'un bu konuda giriştiği hareketi bütünüyle haklı görmekte Ordu Konseyi ile tamamen aynı fikirdedir. Ancak Majestelerinin hükümeti bu uçakların varış noktalarının neresi olduğuna dair somut kanıt gösteremediği için Yunan hükümeti aslında uçakların alıkonulmasını sağlayan bir baskın için onay verdiğinden, Lord Curzon İtalyan hükümetine etkin bir beyanda bulunmak için tatmin edici bir temel bulmakta güçlük çekmektedir. Lord Curzon, General Harington'un yapmış olduğu açıklamalar doğrultusunda, bu meseleyi İtalyan hükümeti nezdinde daha ileri noktalara götürmeye istekli değildir.[1958]

22 Nisan 1921 "E. G. F. Adam" ve "H. W. Malkin" imzalı Britanya Hariciye Nezâreti raporunda belirtildiğine göre; birtakım *özel şirketler* ve *İtalyan Hükûmeti*, Mustafa Kemal'e kaçak yollardan *askerî malzeme sağla*mışlardır.[1959]

23 Nisan 1921. *İtalyanların Küçük Asya'da ekonomik girişimlerde bulunmaları için başlatılan toplantı, işte böyle bir havada gerçekleşti. Bu toplantı, İtalya'nın Türkiye politikası önemli başarılar kazanma yolunda görünürken tasarlanmıştı, oysa aynı politika yenilgiye uğramaya başladığı anda yapılabildi. Bu görüşmeler, İtalyan Sömürgeler Enstitüsü Başkanı Giovanni Artom ile Sömürgeler Tarım Enstitüsü Başkanı General Nicola Vacchelli tarafından Roma'da, Palazzo Valentini'de, 21-23 Nisan 1921 tarihleri arasında düzenlendi*:

> Katılımcılar arasında, Roberto Almagia ve iyi tanıdığımız Profesör Biagio Pace gibi, İtalyan kültür dünyasının büyük adları vardı. Düzenleyiciler arasında ise Senatör Bettoni ile Cottafavi, Di Cesaro ve Torre adlı milletvekilleri yer almaktaydı. Divan kurulunda, Almagia' nın yanı sıra, Coppola, Piazza ve (Yanya olayında adı geçen) General Tellini de vardı. Hiçbir yerden eksik kalmayan Vassallo da konuştu ve son diplomatik olayları yorumladı. Profesör Paribeni, Anadolu'daki konsoloslukları yaygınlaştırma görüşünü yeniden ele alıp herkese duyurdu. Tommaso Sillani, İtalyan hükümetinin Ankara hükümetine Londra Antlaşması konusunda dayatmada bulunmasını istedi (ancak nasıl yapılacağını açıklamadı).
>
> Vacchelli rahatsız olduğu için, toplantının tek başkanı Senatör Artom oldu. Açılış konuşması boş, ama süslü sözlerden oluşuyor, hiçbir sonuç getirmiyordu. Bu konuşmayı bildiriler izledi; bildirilerin ardından ise, dönemin tarzına uygun biçimde, "yüksek düzeyde bir tartışma" ortamı sağlandı. Birkaç gün sonra, *Il Messaggero*'da, Anadolu'daki ekonomik girişimler konusunda Artom'un devletten maddi yardım talep ettiğini ileri süren bir söyleşi yayımlandı. İtalya'nın Türk ulusal hareketine duyduğu sempatiyi yinelerken, Türklerin yumuşama kaydederek, İtalya'nın Fransa ve İngiltere ile anlaşmasını koruma gereksinimine anlayış göstermesi gerektiğini söyledi. Toplantının öncüleri daha sonra bir dernek kurdular. Derneğin tek görevi, alaycı bir deyişle "yalnızca değişiklik olsun diye"(!) , İtalyan hükümetine Anadolu'daki İtalyan ekonomik etkinliklerini koruması için baskı yapmaktı.
>
> O dönemde Artom, Banca d'Italia'nın genel yöneticisi Stringher'in; Milano bankası Banca Zaccaria Pisa & Co.'nun (bankanın temsilcisi, Senatör Della Torre idi) ve Banca di Sconto'nun yardımlarıyla, savaş öncesi alışkanlıklara uygun tarzda bir Türk-İtalyan bankasının kurulmasını tasarladı. Bu düşüncesini Contarini ve (Sforza'nın selefi) Tomasi Della Torretta'ya, Anadolu'ya İtalyan ekonomisinin girmesi için vazgeçilmez bir yol olarak sundu.[1960]

1958 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 274-275.
1959 Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 231.
1960 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 151.

24 Nisan 1921. *Câmi Bey, Hâriciye Vekâleti'ne 24 Nisan 1921'de gönderdiği yazıda özetle şunları yazmıştır: "İtalyanlar, Aydın ile Çine arasındaki Çıraova adlı yerde bulunan askerî kıtalarının, ancak Yunanlıların Menderes hattının güneyine geçmelerine engel olmak amacıyla bırakılmış olduğunu bildiriyor. Yunanlılar, Çıraova bölgesinde Türk askerî kıtalarının toplanmaya başlamasını bahane ederek bu bölgeye tecavüz edeceklerdir…Buna göre, Menderes hattının güneyinde meydana gelecek askerî hareketler, işbu zayıf İtalyan kıtalarının çekilmesini gerektirecek, İtalyan askerlerinin Yunanlılarla çarpışması, İtalyan Hükümeti'ni kamuoyu karşısında güç bir duruma sokacaktır*.[1961]

27 Nisan 1921. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Amiral John de Robeck, Hariciye Nâzırı Curzon'a mahrem surette yıllık rapor arz etti. İtalyanlar, TBMM Hükümetine yardım ediyor:

> [..] Ateşkes sonrasında yüklü miktarda silah ve cephane Müttefik yetkililerinin denetiminden kaçırılmış olmalı ki, bu yönde bir eksikliklerinin olduğu hakkında herhangi bir işaret yok gibidir. Bolşeviklerin ve İtalyanların bu konuda bazı desteklerde bulunduklarına dair haberler alınmaktadır. [..]
>
> Özellikle Milli Mücadele'ye yakın devlet adamları ve politikacılar, İtalya'nın bir yandan İstanbul Hükümeti'ne şirin gözükmeye gayret ederken diğer yandan da Ankara Hükümeti'ne karşı dostane tavırlar takınmasını bir çelişki olarak nitelendirmiyor ve İtalya'yı lüzumlu bir dost olarak kabul ediyorlardı. Öte yandan İtalyanlarında kendilerine mali ve ekonomik avantaj sağlama hevesleri Fransızlardan aşağı kalmıyordu. İtalyanlar, Yunanistan'a karşı besledikleri husumetten dolayı hem İstanbul'da hem de Ankara'da övgüyle karşılanıyorlarsa da, bu konumlarını sürdürebilmeleri ancak Türklerle aynı dilden konuşmayı sürdürdükleri müddetçe mümkün gözükmektedir.
>
> [..] Açık bir şekilde Milli Mücadele'ye destek vermiş olan İtalyanlar Ankara Hükümeti'nce bir dost olarak görülüyordu. İtalyan resmi makamlarının Ankara'ya verildiği iddia edilen desteği inkâr niteliğinde yaptığı açıklamalar, bu politikasının Kemalist yanlısı bir eğilim sergilediği gerçeğini değiştirmemektedir. Milli Mücadele hareketiyle irtibat halinde olan ve fiilen savaşta olmasına rağmen düşman muamelesi görmeyen tek Müttefik İtalya'dır ve Ankara ile Batı Avrupa arasındaki temel bağlantı Antalya'dan geçmektedir. İtalyan Hükümeti'nin hiç de yabancısı olmadığı faal bir haberleşme kesintisiz sürmektedir. Türklerin İtalyanları bir dost olarak görmelerinin altında, İtalya'nın hoşgörülü tavrı ve Yunanlılar ile olan çekişmelerinin yanı sıra, Anadolu'daki emellerinin görüntü itibarıyla toprak edinmekle ilgili olmaması ve Roma farkında olmasa bile, İtalyanların zamanı geldiğinde Anadolu topraklarından kolaylıkla çıkarılabileceğinin düşünülmesi yatmaktaydı. Kendi adına İtalya ise ticari alandaki etkinliğini perçinlemek ve Marmara Ereğlisi'ndeki kömür havzalarında söz sahibi olabilmek umuduyla Ankara ile kurduğu ikili ilişkileri özenle ilerletmeye çalışmaktadır.[1962]

28 Nisan 1921. *Sadâ-yı Hak gazetesinde yayınlanan, "Merd İtalya'nın Cevab-ı Merdanesi" başlıklı makalede, "İtalya'nın her konuda Türkiye'yi desteklediği ve yardım ettiği" anlatıldıktan sonra, "Türklerin İtalyanların bu iyiliklerini ilelebet hatırlayacakları" düşüncesi,* Sforza-Bekir Sami gizli mukavelenamesinin *içeriği dikkate alınmadan dile getirilmiştir*.[1963]

29 Nisan 1921. *Sforza gibi İtalyan basını da Ankara Hükümeti temsilcisiyle yapılan anlaşmadan dolayı memnun olmuştur. Corriere della Sera gazetesinde bu anlaşma hakkında iki yazı yayınlanmıştır. İlkinde gazete, bu anlaşma ile Üçlü Antlaşma arasındaki benzerliğe dikkat çekerek, "İtalya'nın bu anlaşma ile kendisine ayrılan bölgedeki haklarını Ankara Hükümeti'nin de kabul etmesini sağladığını" belirterek şöyle devam etmiştir: "Türk-İtalyan anlaşmasının, Türk taleplerinin İtalya tarafından destekleneceği ve*

1961 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 290.

1962 Ali Satan. (2010). (Der.). *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye (1920)* (B. Özsöz & S. Demirci, çev.) (2. baskı) içinde (s. 65, 71-72, 75-76). İstanbul: Tarihçi Kitabevi. İngilizce vesikadaki "Nationalist" kelimesi, "Milli Mücadele" olarak tercüme edilmiştir ki bu doğru bir çeviri değildir. "Millîci", "milliyetçi", "ulusalcı" kelimeleri tercihe daha şayandır.

1963 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 260, dipnot 156.

Müttefikleri nezdinde savunulacağı şartına gelince. İtalya'nın bu tavrını baştan beri sürdürdüğüne ve Müttefikleriyle yapılan her toplantıda bunu savunduğuna bütün kamuoyu şahittir.[1964]

30 Nisan 1921. *Amerikan kaynakları da Ankara-Roma arasındaki silah ticareti hakkında bilgiler vermiştir. 30 Nisan 1921 tarihli bir rapora göre Sforza ile Câmi Bey arasında 50 milyon Liretlik cephanenin Taranto'dan Antalya'ya yollanması konusunda gizli bir anlaşma yapılmıştır*.[1965]

ABD'nin Roma Elçisi Johnson, ABD Dışişleri Bakanına telgraf gönderdi. Buna göre *gizli ve gayri resmi bir anlaşmayla İtalyan-Kemalist ticari sözleşmesinin onaylanması karşılığı olarak İtalya 25 Nisan tarihinde Taranto'dan Antalya'ya 50 milyon İtalyan lirası değerinde cephane göndermiştir*.[1966]

İstanbul matbuatından *Vakit* gazetesinin İtalyan *La Tribuna* gazetesinden aktardığına göre Sforza-Bekir Sami mukavelenamesini müzareke eden Yunan Millî Meclisinde, *bu anlaşmanın "Sevr'le tezat oluşturduğu görüşünün yanlış olduğu ve İtalya'nın Türkiye ile olduğu gibi Yunanistan ile de iyi ilişkiler kurmak istediği* ifade edilmiştir.[1967]

Nisan 1921. *Daha az bilinen, sırasıyle İtalyan ve Fransıztarla Milliyetçiler arasındaki ilişkilerdi ve bu konudaki raporlar,* [ABD] *Dışişleri Bakanlığı'nda çok sıkı bir ilgi ve dikkatle ele alınıyordu. 1921 nisan'ında, İtalya'daki* [ABD] *Elçilik Özel Sekreteri'ne, Milliyetçiler'in Roma'daki Kurul Sekreteri'nin bildirdiğine göre, Ankara Hükümeti, Yunanlılara karşı kullanılmak üzere, Almanya'dan iki yüz adet ağır silahlı tank ve cephane satın alınarak İtalya'dan gemilere yükletilmesi talimatı vermiştir. Elçiliğin kendisi de Milliyetçiler'in, silah satın almak üzere İtalya Hükümeti'yle görüştüğünü, fakat, galiba bu görüşmelerin başarılı alamadığını öğrenmiştir. 30 nisan'da,* [ABD] *Roma Elçiliği, "son derece gizli" kaydıyla bir telgraf gönderdi. Bunda, İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Sforza ile Milliyetçiler'in temsilcisi Cami Bey arasında, elli milyon İtalyan liretlik cephanenin Toranto'dan Antalya'ya yollanması konusunda gizli bir anlaşma yapıldığı bildiriliyordu. Bunun karşılığında da Milliyetçiler'le İtalyanlar arasındaki ticaret anlaşması onaylanacaktır. Anlaşma hemen hemen tamamlanmış iken Sforza, silah yüklü gemiyi durdurmuştur. Bunun nedeni, Sforza'ya göre, İngiliz ve Yunanlıların anlaşmadan bilgi almış olmalarıysa da Milliyetçiler bunun, Mustafa Kemal'in anlaşmayı reddetmiş olduğu yolunda çıkan dedi kodudan ileri geldiği kanısındadır. Elçiliğe bu bilgiyi verene göre, bu cephanenin yokluğu Milliyetçiler'in savaş planını ciddî olarak etkiler: Ticaret anlaşması hakkında bilgi almak için bir girişim yapılmış ve İngiliz Elçisi'ne de gizlice bu konuda bilgisi olup olmadığı sorulmuştur. İngiliz Elçisi konuyu İtalyanlara sormuş ve onlardan bunun bir örneğini almıştır. İngiliz Dışişleri Bakanlığı Sekreteri, Dışişleri Bakanlığı'mız için de bir örneğini Sforza'dan istemeye söz vermiştir*.[1968]

Burdur ve Fethiye'deki İtalyan okulları *Nisan 1921'de kapanmıştır*.[1969]

1 Mayıs 1921. İtalyan resmî belgesinde belirtildiğine göre *Milliyetçilerle İtalyan şirketleri arasında, 50 bin üniforma, 50 bin çift ayakkabı, 20 bin yün çorap ve 30 bin sırt çantası için kontrat yapılmıştır*.[1970]

TBMM Hükümeti Müdafaa-yı Milliye Vekili Kozan mebusu Mustafa Fevzi (Çakmak), Kastamonu Havalisi Kumandanlığına şifreli telgraf gönderdi. *İstanbullu tüccarlardan Muzaffer Bey'in Antalya veya*

1964 Sadâ-yı Hak, 29 Nisan 1921, s. 1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 261-262.

1965 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 330, dipnot 66.

1966 Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, 2011, s. 114.

1967 Vakit, 30 Nisan 1921, s. 1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 262.

1968 Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, 1972, s. 352-353.

1969 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 151.

1970 USSME, E3-33/7; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 317.

*Karadeniz sahilindeki iskelelerden birinde teslim edeceği mavzer ve tüfeğin bedeli olan bir milyon liranın Antalya'daki İtalyan bankasına yatırılacağı*nı bildiriyor.[1971]

3 Mayıs 1921. İstanbul matbuatından *İkdam* gazetesi makale iktibas etti. İtalyan *Corriere della Sera* gazetesi, İngiliz Reuter Ajansının Sforza-Bekir Sami mukavelenamesi hakkındaki yorumunu şöyle mütalaa etmiştir:

> Reuter Ajansı yayınladığı resmî olmayan bir tebliğde, Paris'de yayınlanan Türkiye-İtalya anlaşmasının metnine göre İtalya, Türkiye'ye İzmir ve Trakya'nın iadesi konusunda yardımcı olacağını taahhüt etmiş. Adı geçen ajansın bu anlaşma hakkındaki yorumlarının tartışılması gerektiğini görüyoruz. Üç devlet arasında imzalanmış olan anlaşmayı imzalamış olan İngiltere, İtalya'nın Anadolu'daki menfaatlerini kabul ve tasdik etmişti. Bunun Türkiye tarafından da tasdik edilmesinden dolayı İngiltere şaşkınlık göstermez. İtalya, Türkiye'nin muvafakatini, Londra, Paris ve Roma hükümetleri arasında imzalanmış olan mukavele dairesinde almakla yetindi. Türk-İtalyan anlaşmasının, İtalya'nın Türkiye'nin taleplerini destekleyeceği taahhüdüne gelince, bu İtalya'nın barış konferansından itibaren takip ettiği siyasetin teyit edilmesinden başka bir şey değildir. İtalya, İzmir'in Yunanistan'a verilmesinin büyük bir yanlış olduğunu ve Trakya meselesinin de Yunanistan'ın da haklarının korunarak çözümlenmesi gerektiğini savundu. İtalya, her yeni fırsatta Türk-Yunan anlaşmazlığının âdilane bir şekilde çözümlenmesinin yararlarından söz etmiştir. Türklerin kendi evlerine sahip olmalarını savunan İtalya, hem barışa hem de Yunan menfaatlerine hizmet etmektedir.[1972]

Kuşadası'nda tayyare krizi:

> Kuşadası civarındaki Rumçanlı vadisine bir Yunan uçağı Mayıs 1921 günü saat 13.30 sularında düşmüştür. Olayın öğrenilmesinden sonra, bölgedeki İtalyan jandarma birliğinin komutanı olan Teğmen Ugo Luca olay yerine gitmiştir. Uçağın indiği yerde Türk jandarması ve 15 kadar kişi bulunuyordu. Luca, uçakla ve iki Yunan subayı ile karşılaşmıştır. Yunan subaylar İzmir'den Uşak'a gitmekte olduklarını söylemişlerdir. O gün öğreden sonra Türk ve İtalyan yetkililerle yapılan görüşmeler sonunda Yunan uçağının gece Türk ve İtalyan askerleri tarafından birlikte korunmasına, ertesi sabah iki ülkenin uzmanlarının uçağı birlikte Söke'ye götürmelerine karar vermiştir. Ertesi sabah Kuşadası kaymakamı ve jandarma kumandanı Teğmen Hikmet, "İtalyanlara, uçağın önce kendileri tarafından bulunduğu ve kendi topraklarında olduğu için İtalyanlarla işbirliği yapamayacaklarını ve Söke'ye kendi başlarına götüreceklerini" söylemiştir. İtalyanlar, en azından, savaş esiri muamelesi görmesi gereken Stavros Psarudakis ve Cristos Christidis isimli subayların kendilerine teslim edilmelerini istemişlerdir. Türk makamları buna da yanaşmamışlardır.
>
> Söke'deki komutanlığın kurmay başkanı olan Albay Fusoni, Aydın Mutasarrıfına 4 Mayıs'ta gönderdiği bir yazıda şikayette bulunmuştur. Uçağın düştüğü alanın savaş bölgesi olmadığını ileri süren İtalyan albay, uçağın daha önce anlaşıldığı gibi, Söke'ye girlikte taşınması için yardımcı olmasını istemiştir.[1973]

6 Mayıs 1921. Antalya limanında Delibaş krizi:

> Mayıs 1921 başlarında Mersin'den İzmir'e giderken Antalya limanına demirleyen İngiliz bandıralı Palitana gemisinde Konya isyanının ele başlarından Delibaş ve 19 adamının bulunduğunu öğrenen Dahiliye ve Millî Müdafaa Vekaletleri, Antalya Mutasarrıflığına, adı geçen kişilerin tutuklanarak Ankara'ya gönderilmelerini emretmiştir. 6 Mayıs'ta Antalya İtalyan Komutanlığı'na bir yazı gönderen mutasarrıf Âşir Bey, "Ankara

---

1971 Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı 56, Belge no: 1281; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 31. "Anadolu'ya gelen İtalyanlardan, Türk ordusunun ihtiyacı olan malzeme için teklif verenler olduğu gibi, İtalyanlardan, aracılar vasıtasıyla malzeme almak için girişimde bulunulmuş, silah alımı için para işleri Antalya'daki İtalyan bankası aracılığıyla yapılmıştır."

1972 İkdam, 3 Mayıs 1921, s. 2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 262. "1921 ilkbaharında Türk-İtalyan ilişkileri kötüleşmeyi sürdürdü. İtalyan dostu olarak bilinen tüm Türkler kara listeye alındı. Heyet arkadaşlarınca, Roma'da kendini satmakla suçlanan Bekir Sami bunların başında geliyordu." Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 152.

1973 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 270-271. "Yunanlılar da, İtalyanlara yardımlarından ötürü teşekkür etmişlerdir. *USSME,* E3-35/4."

> Hükümeti'ne karşı eylem hazırlığında bulunan Delibaş ve arkadaşlarının tutuklanması için İtalyan jandarmasının yardımcı olmasını" istemiştir. Aynı gün verdiği cevapta mutasarrıfın "çok tuhaf" mektubunu aldığını bildiren Binbaşı Mario Carossini; "Mektubun eline ulaşmasından önce Türk askeri ve jandarmasının, şiddete başvurarak adı geçen kişileri tutukladığını" belirtmiş ve bundan sonra meydana gelecek olayların sorumluluğunun mutasarrıfta olduğunu eklemiştir. Gemi komutanı David Findlare de aynı gün İtalyan komutana gönderdiği mektubunda; "6 Mayıs sabahı saat 09.30'a doğru bir grup polis ve bir subayın komutası altında gemiye çıktılar. Yanımda bulunan subay, üçüncü sınıfta yolculuk yapan bazı Türk yolcuları tutuklamak istediklerini söyledi. Kendisine, izni olmadan hiç kimsenin gemi dışına çıkarılamayacağını söyledim. Ben kendisiyle konuşurken, diğer görevliler, Mersin'den İzmir'e gitmek için binen 11 Türk ve 2 Ermeniyi zorla tutukladılar" diyerek, İtalyanları yardıma çağırmışsa da, herhangi bir sonuç alamamıştır.[1974]

8 Mayıs 1921. *Sadâ-yı Hak* gazetesinin haberine göre Antalya'da vukuat çıkmıştır. *Başta İzmir olmak üzere Yunan işgal bölgelerinde yaşayan müslüman halkın çeşitli zulümlere mâruz kalması Antalya'da tepkiyle karşılanmış ve yapılan gösterilerle kınanmıştı. Gösterilerden sonra, aynı zamanda İtalyan mahallesi olan Rum mahallerine hücum eden Türkler, Rum evlerini taşlamışlardı. Atılan taşlardan, 6-7 Rum yaralanmış ve bir Rum rahibi de dövülmüştü. Türklerin bu hareketi devreye giren İtalyan askerleri tarafından önlenmişti*.[1975]

Roma temsilcisi Câmi Bey'den, "İtalyanların Anadolu'da bulunan birliklerini geriye çekmeye başlayacaklarını, ilişkilerin devamı için uygun yerlerde siyasî memurler bulunduracaklarını ve Menderes'in güneyindeki birliklerin şimdilik bırakılmasının askerî nedenlerden gerekli olduğunu" bildiren telgrafı, 8 Mayıs'ta Hâriciye Vekâleti'nden Millî Müdafaa Vekaleti'ne gönderildi.[1976]

9 Mayıs 1921. Kuşadası'nda tayyare krizi: *Yunan uçağının kime verileceği konusunda, bölgedeki İtalyan komutanlar mutasarrıf arasında görüşmeler devam ederken, İtalyan komutan 9 Mayıs'ta teknisyen ve jandarmaları uçağın bulunduğu yere dâvet etmiş, bu mutasarrıf tarafından protesto edilmiştir. Bu esnada 100 kadar Türk jandarması, uçağın etrafını kuşatmışlardır. Durumun kritikleşmesi üzerine devreye giren kaymakam, Refet Paşa'dan aldığı ve uçağın hiç kimseye teslim edilemeyeceğini bildiren telgrafı İtalyan komutana göstermiştir. "Söke'de halkın kendilerine karşı silahlandığını ve düşmanca tavır takındığını" ileri süren İtalyanlar, uçak meselesini uzunca bir süre gündemde tutumuşlardır*.[1977]

10 Mayıs 1921. Güllük limanında, Roma ve Ankara ilişkilerini gerginleştirici vukuat çıktı. *Sahile yaklaşan bandırasız Volonta di Dio isimli motorbotta üç kişi bulunuyordu. Türk jandarması kimlik sorunca ateş açılmış, Türk jandarması da karşılık vermiş ve bir kişi yaralanmıştır. İtalyan komutanlık ise İtalyan bandırası taşıdığını iddia etmiştir. İtalyan makamları bu motorbotun Kuşadası'ndan Güllük'e ticarî mal getirdiğini iddia etmişlerdir*.[1978]

13 Mayıs 1921. *Müttefik Hükûmetlerin onayı doğrultusunda* İstanbul'daki *Yüksek Komiserler tarafsızlık kararını ilan ettiler*:

> Bu karar kapsamında Müttefikler Türk-Yunan Savaşı'nda tarafsız kalacaklardı. Ayrıca İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının hinterlandı tarafsız bölge olarak belirlenecekti. Bu karar doğrultusunda İngiltere, Fransa ve İtalya işgali altındaki tarafsız bölge şu şekilde belirlendi;

1974 USSME, E3-35/7; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 273. "Türk güvenlik güçlerince yakalananların isimleri şöyleydi: Delibaş Topal Osman, Mustafa oğlu Mustafa, Osman oğlu Durmuş, Hasan oğlu Mustafa, Durmuş oğlu Hüseyin, Hacı oğlu Hüseyin, Kaptanzâde Zihni, Haşmet oğlu Mehmet, Hacı Bekir oğlu Mustafa, İbrahim oğlu Hasan, Hüseyin oğlu Ali Mehmet, Deli oğlu Hasan, Kigork oğlu Martivar ve Carabet oğlu Agob."

1975 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 292.

1976 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 290.

1977 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 271.

1978 USSME, E3-35/6; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 274.

a. İstanbul yarımadasında batı sınırı; Sinekli-Büyükçekrnece hattı,

b. İzmit yarımadasında doğu sınırı; Ağva-Yarımca hattı,

c. Gelibolu Yarımadası'nın tamamı ve Bakla Bumu hattının kuzeyinde Bolayır-Gocuk Burnu hattı,

d. Çanakkale Boğazı'nın Anadolu yakasında Karabiga, Biga, Bayramiç, Ezine.

Avrupa yakasında Bolayır-Büyük Çekmece; Asya yakasında ise Karabiga-Gebze arasındaki bölge başka bir deyişle Marmara Denizi'nin kuzey ve güney kıyıları da Tarafsız bölgeye dahildi. İtilaf Devletleri sadece tarafsız hâle getirilen bölgede değil genel olarak işgalleri altındaki topraklarda da tarafsızlık ilkelerine uygun hareket edeceklerdi. Buna göre Müttefiklerin işgali altındaki bölgelerde savaşan tarafların, asker toplamalanma ve ordu teşkil etmelerine izin verilmeyecekti. 19 Mayıs 1921 tarihinde Müttefik Yüksek Komiserleri bu kararı da ilân ettiler. Genel olarak İstanbul ve Marmara bölgesinde idari birimlerde yaşayan işgal kuvvetleri ve ahalinin tarafsızlık ilkelerine uymaları bekleniyordu.[1979]

Müttefikler Türk-Yunan anlaşmazlığında tarafsız olduklarını bildirdiler ve 13 Mayıs'ta İstanbul ile Boğaz'ı tarafsız bölge ilan ettiler. Bu kararların ardında kötü niyet olduğu yadsınamaz: Yunanlar kandırıldıklarını düşündüler ve Sforza'nın dostluk bildirilerine karşın, İtalyan-Yunan ilişkileri yine kötüleşti.[1980]

Roma'daki İngiliz Büyükelçi Buchanan, Lord Curzon'a telgraf gönderdi. *İtalyan hükümeti silah ve mühimmat ihracatını ilgilendiren her türlü ruhsatı reddettiğini fakat çizme ve giysi konularını ilgilendiren olası ruhsat taleplerini yerine getirmek için hazır olduğunu bildirmiştir*.[1981]

14 Mayıs 1921. Rodos Valisi Maissa, Söke'deki İtalyan İşgal Kuvvetleri Kumandanlığına telgraf gönderdi. *Ankara Hükümeti'nin Doktor Mustafa Şevket'i Refet* [Bele] *Paşa'nın bir mektubuyla Rodos'a gönderdiğ*ini bildiriyor.[1982]

İtalyan arşiv belgelerinden ve oğlunun anlattıklarından anlaşıldığına göre; Mustafa Kemal Paşa, [..] *Şam ve Trablusgarb'da birlikte görev yaptığı* [..] *İzmir Milletvekili Dr. Mustafa (Bengisu) Bey'i de* [..] *gizli bir görevle* [..] *İtalyanlardan silah alması için Rodos'a göndermiştir. Dr. Mustafa Bey'in Rodos'taki çalışmalarını şimdilik net olarak ortaya koymak mümkün almamaktadır.* [..] *Dr. Mustafa Bey'in oğlu Kaya Bengisu ile İzmir'de 28 Aralık 1993'de yaptığımız görüşmede, "Ellerinde babasının Rodos'da yaptığı çalışmalar hakkında yazılı belge bulunmadığını fakat kendisinden oradaki çalışmalarını dinlediğini" söylemiştir.* [..] *Ancak, Dr. Mustafa Bey'in, sık sık Rodos ile Anadolu arasında gidip geldiği görülmektedir*.[1983]

15 Mayıs 1921. İtalya'da genel seçim başladı.[1984]

TBMM Hükümeti Roma mümessili Câmi (Baykurt), TBMM Reisi Mustafa Kemal'e 3 Mayıs itibarıyla Kuşadası'nda vuku bulan tayyare krizine dair telgraf gönderdi. İtalyanlar, Yunan havacı iki esir subayın *savaş sonuna kadar* İtalyan hakimiyetindeki *Rodos'da tutulmalarını ve uçağın da sökülerek İtalya depolarında korunmasını teklif etmişlerdir.* Câmi, *İtalyan Hükümeti'nin, ayın On altısında hareket etmesi gereken ve Türkiye'ye silah ve cephane getirecek olan geminin hareketini tehir ettiğini ve uçak*

1979 Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 241-242.
1980 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 144.
1981 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 272-273.
1982 USSME, E3-35/6; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 319.
1983 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 319, dipnot 16. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.
1984 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 274.

iade edilmez, gemi de gelmezse, İtalyanlara ödenmiş olan 30 milyon Frank'ın ziyan olacağını bildiriyor. *Bölgedeki İtalyan aleyhtarlığının durdurulmasını* istirham ediyor.[1985]

Politica mecmuası, Roberto Cantapulo'nun makalesini neşretti. *Bu kez Coppola yerine konferansın yorumculuğunu üstlenen Roberto Cantalupo'ya göre, Bolşeviklere bağlılıklarından ötürü gerçekten nankör olan Kemalistlerden İtalyan yardımına hâlâ karşılık gelmiyordu: "Biz tanınmayan ve karşılık görmeyen velinimetleriyiz. Onlar bizden iyilik gördü ama başkalarının politikasına hizmet etti." Sovyetler kastediliyordu; Sovyetler sayesinde "görünüşe bakılırsa, Doğu maçında, Türk halkının kaderinde tüm diğer halklardan daha az yenik düşmek var"dı. Askeri işgallerden vazgeçen İtalya, anlaşmanın gerçekleşmesine ilişkin her türlü güvenceyi yitirir. Bu arada Lloyd George "yeniden gözden geçirme" vagonunu yakalamayı ve yeni gelişmeleri kendi lehine çevirmeyi bilir*.[1986]

16 Mayıs 1921. TBMM Reisi Mustafa Kemal, Moskova'da bulunan Menteşe mebusu Sabataycı Tevfik Rüştü'ye (Aras) talimatname keşide eyledi. Enternasyonal olsun millî olsun, tüm komünist teşkilatlar ezilmiştir. Sovyet Rusya ile münasebat, TBMM Hükümeti iç işlerine karışılmaması merkezinde devam ettirilmelidir:

> Komünizm akımının ülkemizdeki gördüğü ilgi hakkında Rus çevreleriyle yaptığınız temaslardan ve bu esas içinde hazırladığınız rapordan sözeden mektuplarınızı aldık. Ülkemizin bu günkü durumu ve şimdiki koşullar, bu girişimlerinizi uygun görmeyecek bir durumdadır. Ülkemiz bu günkü savaşa başladığı günlerde düşündüğümüz, ülke ve millet bağımsızlığı prensibini, her türlü bulaşıklıktan uzak ve temiz bir şekilde kendisine belgi yapmış ve geçen yılda Rusların eğilimlerini ve büyük yardımlarını sağlamak için müsamaha edilen ve Komünizmi temsil eden her türlü örgütler tüm olarak ortadan kalkmıştır. Türkiye Komünist Partisi ile Halk İştirakiyun Fırkası bugün tam olarak dağılmış ve ülkede Komünizm mesleğini tutan ve temsil eden resmî, özel hiç bir örgüt kalmamıştır.
>
> Halkın geniş ölçüde devlet yönetimine katılmasını güvenlik altına alan Anayasanın etkisinde kurulacak örgütler ve ilkeler, genel yönetimimizin ruhunu oluşturacaktır.
>
> Sovyet Rusya, davamızın başarısı için en büyük içtenlik ve temiz düşüncelerle ödünç olarak yardım eden bir hükûmet olduktan başka genellikle Rusları Doğu Dünyasında bizim sürekli dostlarımız olarak görmeyi kuvvetle dileriz. Ancak, bugün Rusların da anlamış ve takdir etmiş oldukları üzere, iç ve millî ilkelerimize her türlü bulaşıklık ve karışıklıktan korunmuş olarak, sımsıkı ve düşmeden bağlanmak zorundayız. Dış işlerimizde Ruslarla, kurulu ve belgelerle belirli olan ilkeler içinde en güçlü bir dost olarak işlemlerde bulunacağız.
>
> Ruslarla gelecekteki ilişkilerimizde, bu ilkeler içinde hareket olunmasını rica ederim. Mektuplarınız üzerine bir işlem yapılmamış ve saklanmıştır efendim.[1987]

18 Mayıs 1921. Britanya Dışişleri arşivinde bulunan *18 Mayıs 1921 tarihli bir rapor, Lozan öncesinde 9 Nisan'da gerçekleştirilen bir kongrede büyük bir İtalyan-Alman-Enver-Kemalist müttefik birliğinin istendiğini bildir*mektedir.[1988]

20 Mayıs 1921. Tayyare krizi. *Hâriciye Vekaleti, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne "Kuşadası civarına düşen uçak ve mürettebatının Türklerde kalmasının İtalyan Hükümeti'nin Türk-Yunan savaşında güttüğü tarafsız durumu bozacağını ve İtalyanları güç durumda bırakacağını" bildirerek, görüşünü sormuştur. Riyaset, 20 Mayıs 1921'de verdiği cevapta; "Uçağın tarafımızdan alınmasının*

1985 *ATASE Arşivi*, Kl.993, D.171-A-13, Fh.12, 12-1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 271-272.

1986 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 145-146.

1987 *Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi*, A. III-110. a, D. 4-41, F. 3-5. "Dili sadeleştirilmiştir." Erden Akbulut & Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, 2007, s. 77-81. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

1988 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 220.

İtalyan tarafsızlığını bozmak değil, tersine, İtalyanlar tarafından alınmasının, Yunanistan lehinde bir hareket olacağını" bildirmiştir.[1989]

Sör Eyre Crowe'nin 20 Mayıs tarihli raporuna göre *"rastlantı sonucu" De Martino, Crowe'a, Italya'nın Oniki Ada'yı bırakmaya hala hazır olduğunu anımsattı*.[1990]

21 Mayıs 1921. *Anadolu'ya sevk edilmek üzere* İtalya limanından *gemiye, 233 sandık 7 bin tüfek, 14 sandık 500 filinta ve 10 bin sandık 10 milyon fişek yüklenmiş* vaziyette.[1991]

> 21 Mayıs'ta gemiye yüklenen 30 milyon Franklık malzemenin Anadolu'ya sevkinin İtalya Hükümeti tarafından tehir edilmesi üzerine İtalya'dan tüfek ve mermi işini ve 10 bin silahın tedarikini Câmi Bey'e devreden komisyon üyelerinden, hükümet Ankara'ya dönmelerini istemiştir. Üyelerden bir kısmı İtalya dışında bulundukları için Türkiye'ye dönememişlerse de, Refet Bey, Ankara'ya dönerek komisyonun İtalya'daki 4 aylık çalışması hakkında hükümete bilgi vermiştir.
>
> İtalya Hükümeti, 20 bin tüfekle 12 milyon fişeğin temininin Taceddin Bey tarafından taahhüt edildiği halde, Türkiye'nin silah ihtiyacı kalmadığını ifade etmesi üzerine ihraçlarının men edildiğini ileri sürmüştür.
>
> Bu para [30 milyon frank] İtalya Hükümeti tarafından iade edilmiştir.[1992]

Britanya Hariciye Nâzırı Lord Curzon, Crowe'nin dünkü raporuna derkenar yazdı: *Böyle düşündüğünüzden hiç kuşkum yok. Kont Sforza, Türklerle kulislerde çevirdiği dolaplardan hiçbir şey elde edemeyince, şimdi taktik değiştiriyor*...[1993]

23 Mayıs 1921. *Roma'daki askerî temsilci Mümtaz Bey de 23 Mayıs'ta gönderdiği telgrafta, "İtalyanların, askerlerini masraf nedeniyle geri çekeceklerini söylediklerini" yazmıştır*.[1994]

Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Riyaseti de, 23 Mayıs'ta İtalyanların çekilmesi hakkında şu emiri yayınladı: "İtalyanların, Anadolu'da bulunan işgal kıtalarını yavaş yavaş geriye çekmeye başlayacakları hakkında haberler alınmaktadır. İki hükümet arasında barışın bilinen şartlara göre henüz kurulamamış olması özel tören yapılmasına engel olduğundan, memleketimizde bulunan İtalyanlara şu sırada iyi muamele edilmesi ve bu cümleden olarak, tahliye sırasında askerî ve mülkî memurlara yapılacak veda ziyaretlerine karşı askerî makamlar tarafından da, durumun elverişliliği derecesiyle kayıtlı olmak üzere, ziyaretlerinin iadesini rica ederim.[1995]

Batı Cephesi Kumandanlığı bu emre karşı düşüncelerini açıklayan yazısında özetle şunları yazdı: "İtalyanların Anadolu'da bulunan işgal kıtalarını yavaş yavaş geri alması, aramızdaki siyasî ilişki veya konuşmalar sonucu değilse, bu çekilmenin İtalya işgal bölgesinde Yunan harekât-ı serbestisini sağlamak için yapılmış bir plandan ibaret bulunduğunu tahmin etmek doğru olur. Menderes dolaylarına gelen bazı Yunan kıtaları erlerinin, 'Yakında Denizli'yi alacağız' gibi sözleri, velev böyle bir harekâtın yapılması doğru olmasa da, öteden beri süregelen emellerini gösterecek bir gerçektir."[1996]

1989 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 271, dipnot 200.

1990 *Documents on British Foreign Policy*, 17, s. 186, Crowe'un raporu, 20 Mayıs 1921; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 150.

1991 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 321, dipnot 24.

1992 *Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi*, K.130, D.1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 321-322, dipnot 23, 24, 25.

1993 *Documents on British Foreign Policy*, 17, s. 186, Curzon'un notu, 21 Mayıs 1921; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 150.

1994 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 290, dipnot 246.

1995 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 290-291.

1996 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 291. Mevlüt Çelebi, Batı Cephesi Kumandanı Mirliva İsmet'i tenkid ediyor: "Antalya'nın boşaltılması konusunda Batı Cephesi Komutanlığı'nın,

24 Mayıs 1921. TBMM Reisi Mustafa Kemal, TBMM Hükümeti Roma mümessili Câmi'ye (Baykurt) cevabî telgraf gönderdi. *Hâkimiyetimiz altında bulunan araziye düşen uçağın İtalyanlara tesliminin, onların işgallerini tanıdığımız anlamına geleceği, bunun da devletler hukukuna aykırı olduğu ve başka türlü hareket etmemizin mümkün olmadığının İtalya Hükümeti tarafından da kabul edileceğinin ümit edildiği* bildiriliyor.[1997]

İtalya'ya muvasalat etmek üzere Rodos'da *Hotel Bellavista*da konaklayan TBMM Erzurum mebusu Celâleddin Arif, Mustafa Kemal'e zata mahsus mektub gönderdi:

> Büyük Millet Meclisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine
> Efendim,
>
> Bugün Rodos'a muvasalat edebildim. Rodos'tan İtalya'ya gidecek vapurun ancak bir hafta veya on gün sonra gelebileceği söylenmekte olduğundan bittabi o vakte kadar burada kalmak mecburiyeti vardır. Antalya'dan bendenizi Rodos'a getiren vapurda Karayanidis namında talebelerimden biri bulunuyordu. Bu adam Fransız istihbarat memurlarından bulunduğundan Mersin'den geldiğini söylüyordu. Kendisiyle vukua gelen mülâkatımdan istihsal eylediğim malûmata göre Adana'daki Fransız Cenerali Duffieux Adana'ya tertmemek için daimî surette bir takım esassız şayıat uydurduğunu, meselâ geçenlerde Fırat vadilerine inen aşayiri bizim Irak'a doğru asker gönderdiğimiz tarzında Fransa'ya bildirmiş olduğunu söyledi. Keza Adana'ya müzâkerat için giden Münir Beyin yanında bir Rus Bolşevik memuru bulunduğunu ve Münir [*Ertegün?*] Bey bu Rus Bolşeviğinin konrtolü dairesinde id[*a*]rei kelâm edebildiğini Ceneral Gourot'ya [*Gouraud'ya*] yazmış. Münir Bey'in nezdindeki zatın kâtibi olduğunu söylediğim zaman herif şaşaladı. Mösyö Briand'dan Ceneral Gourot'ya gelen bir telgrafta ne yapıp yapıp behem[*eh*]al esirlerini kurtarmaları emrolunuyormuş. Ceneral Gourot ise Fransa her halde Türklerle anlaşmalıdır fikrinde imiş. Bir zaman Ankara'ya gelen kumandan Lavon [*La Bon?*] son seyahatinde kabul olunmayışından muğber olarak İstanbul'da istihbarat şubesinde Türklere karşı silâh istimal olunmalı fikrini tamim etmekte imiş. Hatta bu tarzda Débats gazetesi İ. N. İmzası altında bir makale yazmış imiş. Keza Trabzon'da konsolos iken oradan çıkarılan Lepitier'ye bu muameleden muğber olarak istihbarat şubesinde Lavon ile birlikte ayni fikri tamime çalışıyormuş. Yalnız ötedenberi Türk Muhibbi olarak gerek Hami[*d Hasancan*] Bey'in gerek Kara Vasıf Bey'in bildiği Mösyö Rulen eski fikrinde ısrar ediyor. Ve Gourot tarafından General Duffieux'nun ahvalini tetkik zımmında Adana'ya gönderilmiş imiş. Bir de bu zat [*Karayanidis?*] Ceneral Gourot'un bir mektubunu hâmilen Ankara'ya gidip Zatı Devletleriyle görüşecekmiş. İşte edinebildiğim malumatı berveçhi bâlâ arzediyorum. İleride işiteceğim ve göreceğim şeyleri ayrıca bildiririm. Bâki ihtiramatı faikamın kabulünü rica ederim efendim.
>
> Erzurum Mebusu
> (İmza) Celâlettin Arif[1998]

25 Mayıs 1921. *İtalyanlar, 10 Mayıs 1919'da işgal ettikleri Marmaris'i boşalttılar*.[1999]

Bu çekilmenin İtalyan işgal bölgesinde Yunan harekât serbestisini sağlamak için yapılmış bir plandan ibaret bulunduğunu tahmin etmek doğru olur şeklindeki düşüncenin gerçeği yansıtmaktan uzak olduğunu düşünüyoruz. İtalyanlar, işgal bölgelerini boşaltma niyetlerinden Ankara Hükümeti'ni haberdar etmişlerdir. Bunun dışında, Sforza'nın Dışişleri Bakanlığı yaptığı bu dönemde, yapılan bu girişimi Yunanlılara avantaj sağlamak için yapılmış olarak görmek, İtalyanlara ve özellikle Sforza'ya haksızlıktır. Sforza'nın da anlattığı gibi bu hareket, tamamen İtalya'nın inisiyatifiyle, yine İtalyan çıkarları ve askerî masrafları kısmak için yapılmıştır."

1997 Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, K.130, D.1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 272.

1998 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Arşivi (TCDBA), Türkiye-Fransa (Suriye), 1/C. 2; Aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar I (1920-1923)*, 1981, s. 116-117. İktibas metnindeki vurgular ve köşeli parantez "[]" içi ifadeler tarafımıza aiddir.

1999 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 544. Ali Satan'a göre 23 Mart-1 Nisan İnönü Muharebesi neticesi, İtalyanların Anadolu'daki tahliye hareketine âmil olmuştur: Ali Satan, *100 Soruda Millî Mücadele*, 2018, s. 248.

26 Mayıs 1921. İtalya Hariciye Nâzırı Sforza; *İstanbul, Paris, Londra Büyükelçiliklerine, Rodos Hükümetine, Söke'deki İtalyan komutanlığına ve Antalya konsolosluğuna* telgraf gönderdi. *İtalya, Antalya'yı tahliye etmeye karar* vermiştir: *Bekir Sâmi'ye, Roma'da, işgal birliklerimizi ülkemize geri getirmek niyetimiz ifade edilmişti. İtalya Hükümeti'nin güvenine ve dostluğuna teşekkür eden Bekir Sâmi, şu andaki Yunan saldırıları nedeniyle, Ankara Hükümeti'nin arzusunun İtalyan birliklerinin Anadolu'da kalmasından yana olduğunu söylemişti. Daha sonra askerî durum Türklerin lehine değişti. Kararımızı Câmi Bey'e bildirdik. Birliklerimiz Türklere, sadece Menderes'in sağını korumak gibi bir yarar sağlıyor. Anadolu'da bulunan birliklerimizi; Ankara Hükümeti'nin kararsızlığı ve menfaati ile mahallî Türk yöneticilerinin tahrikleri yüzünden tutamayız*.[2000] Sforza: *Mustafa Kemal ile teması muhafaza etmek ve anlaşmak için Ankara'ya Tuozzi'yi gönderiyorum*.[2001]

Tayyare krizi nihayete eriyor. *İki hükümet arasında görüşmeler devam ederken, Sforza 26 Mayıs'ta; İstanbul, Paris, Londra Büyükelçiliklerine, Rodos Hükümetine, Söke'deki İtalyan komutanlığına ve Antalya Konsolosluğuna, Yunan uçağı hakkında gönderdiği telgrafta, "Ankara Hükümeti ile yazışmaların devam ettiğini ve uçak meselesinin kendilerini tatmin edecek şekilde çözümleneceğini" bildirmiştir. Yapılan müzakereler ve İtalyanların müdahalesi sonucu Yunanlı havacılar İtalyanlara teslim edilirken, uçak Türklerde kalmıştır*.[2002]

29 Mayıs 1921. Mısır Hidivi Hüseyin Kâmil Paşa kerimesi* Prenses Kadriye'nin günlük kaydı: *Bekir Sami* [Kunduh] *Beyin yakında geleceğini haber almaklığımıza rağmen bugün Rodos'tan ayrıldık. Çünkü yolda fazlasıyla zaman kaybettiğimiz için daha ziyade gecikmek istemiyorduk. Rodos'ta herkes bize karşı pek nazik davrandı. İtalyan makamlarına, Fransız Konsolosu'nun biraderine ve ikametimizi hoş geçirmekliğimiz için zarifane surette çeşitli yardımda bulunan herkese samimiyetle teşekkür ederim. Doktor Mustafa* [Bengisu] *Beyin hatırasının hafızamda müstesna bir yeri var. Bu kısa ikamet müddetimiz zarfında bu kıymetli dost bize pek çok hizmette bulundu. Kendisini daima hatırlayacağım*.[2003]

30 Mayıs 1921. Nogara, İtalya Hariciye Nezâretine rapor gönderdi. Nogara, *Kemal'in programını "kesinlikle İslamcı" olarak nitele*mektedir.[2004]

31 Mayıs 1921. *31 Mayıs'ta Antalya Mutasarrıfı Fahreddin Bey'i ziyaret eden İtalyan komutan, "askerlerini geri çekme emri aldığını ve hazırlıklara başladıklarını" söylemiştir*.[2005]

Mayıs 1921. TBMM Hükümeti, *İtalya'dan biner fişeği ile 50 bin tüfek satın alınabilmek için, mayıs 1921'de, Muzaffer Bey adındaki müteahhitle bir mukavele imzalamaya çalışılıyordu. Her tüfek için yirmi lira ödeneceğine göre, bir milyon Osmanlı lirasına ihtiyaç vardı ve bu paranın Antalya'daki İtalyan Bankası'nda toplanması gerekiyordu. Mukavele imzalanabildiği takdirde bu silah ve cephaneler, 40 gün*

2000 *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1659-7771; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 292. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

2001 *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1659-7771; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 301, dipnot 291.

2002 *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1659-7771 & Bu. 1665-7783; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 272.

* Nesrin Tağızade-Karaca. (2012). Prenses Kadriye Hüseyin, Ressam Vittoria Pissani ve Türk Milli Mücadelesi. *Turkish Studies*, 7(1), s. 1968.

2003 Kadriye Hüseyin. (1999). *Mukaddes Ankara'dan Mektuplar* (C. Sılan & N. S. Sılan. çev., N. Uğurlu, ed.) içinde (s. 114). İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.

2004 *Affari Politici* (AP), 7774-35540; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 132.

2005 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 293.

içinde Antalya'da veya Karadeniz kıyılarındaki bir limanda teslim olunacaktı, yani her şey yolunda gittiği takdirde bu silahlar ancak temmuzda Türk ordusunun eline geçecekti.[2006]

İtalya, Mayıs 1921'de Ankara Hükümeti'ne Tuozzi'yi göndermek istediğini bildirmiş ve fikrini sormuştur. Mustafa Kemal Paşa, "Antalya'daki İtalyan birliklerinin ülkelerine geri dönmeleri halinde memnuniyetle kabul edecekleri" cevabını vermiştir. Bu cevaba rağmen Dışişleri Bakanlığı, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeler yapmak üzere, Mayıs sonlarında Tuozzi'yi Türkiye'ye göndermiştir.[2007]

> İtalya Antalya'daki askerlerini disiplinli bir şekilde tahliye ettiğinden, Türklerle hâlâ hezimet tehdidi hissi bulunmasından ve Kemalistlerin İtalya'nın Büyük Britanya'ya olası bir yeniden yakınlaşmasından endişe duymalarından dolayı Ankara hükümeti Tuozzi'yi kabul etmeye hazır olduğunu bildirmişti.[2008]

Haziran 1921. *Ankara ile Roma ilişkilerini gerginleştiren üç olay da Haziran 1921'de Söke'de meydana gelmiştir: 1-İtalyan işgali altındaki Söke'de Mart'tan Haziran'a kadar 51 Yunan tebası ve 31 ortodoksun Türk makamları tarafından tutuklanması. 2-Mayıs başlarındaki Paskalya yortusunda, yaşları 14 ve 17 arasında değişen Vatansever Katolik Kulübü üyesi 17 gencin tutuklanması. 3-Banco di Roma'nın Söke Şubesi'ne 1920 yılına ait olarak 717 Lira Temettu vergisi ödemesi için tebliğde bulunulması*.[2009]

1 Haziran 1921. Sforza, Rodos'a ve İstanbul'a telgraf keşide eyledi. *Arkadaşlarının artık memnun olmadığını kabul etmekle beraber, Kemalistlerin sinir bozucu inatlaşmalarına bir son vermek için onlara güvenmeyi sürdürmenin doğru olacağını düşündüğünü belirtti. Ankara'ya bir heyet göndermenin olumlu sonuçlar yaratacağı yolundaki inancı yeniden canlandı ve TBMM hükümetine bu konudaki eğilimlerini sordu*.[2010]

Britanya Bakanlar Kurulu içtima ediyor. Lord Curzon, Londra'daki sabık Yunan Konsolosu Stavridi'yle olan mülakatından haber veriyor. Sürgün başvekil Venizelos, *karamsar*dır zira *Fransa ile İtalya, malî çıkarları yüzünden gizli kapaklı* surette Mustafa Kemal'in *yanında yer almışlar* böylece Mustafa Kemal'i *artık müthiş bir tehlike haline* getirmişlerdir.[2011]

ABD'de münteşir *The New York Times* gazetesi, "Türk ve Onun Arkadaşı" sernameli makale neşretti. *Türklerin uzun yıllardır uyguladığı dış politika değerlendirildi. İngiliz ve Fransız hükümetleri, Mustafa Kemal'e karşı anlamsız ve gereksiz bir güven duygusu içinde olduklarını nihayet anladı. Milliyetçiler'in kontrolündeki bölgelerde tutuklu olan İngiliz esirlere kötü davranılıyordu. Anadolu Limanları'na İngiliz ticaret gemilerinin girişlerine izin verilmezken, Bolşevik gemileri herhangi bir sorun ile karşılaşmıyordu. İngiliz vatandaşı bir Hintli ise casusluk suçlamasıyla Ankara'da idam edildi. Şubat ayında, Ankara Hükümeti'nin Fransa ile yapılan antlaşmayı onaylamaması, Fransa'da şok etkisi yarattı ve onaylamadıkları bu antlaşma sayesinde Türkler, Çukurova'daki askerlerini Batıya kaydırabildi. Ancak istediğini elde eden Türklerin, ileride Fransa'nın lehine olabilecek antlaşmayı onaylamak istememeleri şaşırtıcı olmayacaktı. Fazla iyimserlik gösteren Batılı devlet adamlarının, Türklere güvenilmeyeceğini anlamak için son yüz ya da bin yıllık tarihe bakmaları yeterliydi. Türkler de İngilizler, İtalyanlar, Yunanlılar ve Fransızlar gibi kendi menfaatleri için savaşıyordu. Sevr Antlaşması'nda yapılması öngörülen herhangi bir değişikliğin desteklenmesinin nedenin, İtilaf Devletleri'nin kendilerine olan*

2006 Müdafaa-yı Milliye Vekili ve Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi Fevzi'den (Çakmak) Kastamonu Havalisi Kumandanlığına şifreli telgraf; Harb Tarihi Vesikaları Dergisi, Haziran 1966, Sayı 56, Vesika No: 1281; Aktaran: Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1974, c. 4, s. 100-101.

2007 *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1671-7796; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 300.

2008 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 245.

2009 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 274.

2010 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 152-153.

2011 David Walder, *Çanakkale Olayı*, 1971, s. 169-170.

sevgisinden ileri gelmediği biliyorlardı. Türkler, eskiden beri dış ilişkilerde dolambaçlı yolları kullandı ya da kullanmak zorunda kaldı. Bağımsızlıklarını da ancak bu sayede koruyabildiler. Londra Konferansı'nda da İtilaf Devletleri arasındaki anlaşmazlıklardan faydalanarak gene amaçlarına ulaşmayı başardılar. Öfkelenen Batılı Devlet adamları, zorlayıcı tedbirlerden söz etmekte geç kaldı, en doğru zaman, iki ay önce Yunan Ordusu'nun, Türklere karşı saldırıya geçtiği dönemdi. Zorlayıcı tedbirlerin en gerekli olduğu anlarda, İtilaf Devletleri sadece Türklerin işini kolaylaştıran bir tarafsızlık perdesinin arkasına gizlendi bundan dolayı da Yunanistan yenildi, Ermenistan ortadan kaldırıldı ve Ankara Hükümeti en başından beri dostu olan Sovyet Rusya ile baş başa kaldı.[2012]

6 Haziran 1921. *Sforza, Antalya komutanlığı aracılığıyla 6 Haziran'da Ankara Hükümetinden, Antalya'daki birlikleri geri çekilirken her hangi bir olay meydana gelmeyeceği konusunda güvence istemiştir. Ankara hükümeti, tahliye esnasında herhangi bir zarara uğramayacakları konusunda İtalyanlara güvence vermiştir.*[2013]

Sforza'dan Fussoni'ye telgraf:

> Yararsız tartışmalara girmeden, birliklerimizin Antalya'dan çekilmesi konusunda görüşeceğiniz kişilere şunu anlatmanız gerekir: Bu geri çekilme, Ankara hükümeti ile yerel yetkililerin, hiçbir neden olmaksızın [sonradan eklenmiş] Müttefikler karşısında bizi düşürdükleri son derece utanç verici durum yüzünden de ["yalnızca" sözcüğü, "de" ile değiştirildi] ortaya çıkmıştır; durumun yarattığı sorunlar önlenseydi, daha çok [sonradan eklenmiş] Türklerin yararına olurdu. Pasif bir tutum sergilememiz aşağılayıcı olacağı için ve her zaman gösterdiğimiz ["arzu ettiğimiz" sözcükleri, "gösterdiğimiz" ile düzeltildi!] biçimde, Ankara ile dostça ilişkilerimizi sürdürmeyi istediğimizden, askeri açıdan daha az önemli bölgelerden [sonradan eklenmiş] birliklerimizi çekerek, yeni olaylar çıkmasına neden vermemeyi yeğledik.[2014]

7 Haziran 1921. İtalyanlar, Antalya'yı tahliye etmeye başladı.[2015] *Antalya'da yalnız 350 neferi kalan, Söke ve çevresindeki kuvvetlerini azaltan İtalyanlar binek atları ve ellerindeki malzemeleri Milliyetçilere satarak çekiliyorlardı*.[2016]

Antalya'da münteşir *Antalya'da Anadolu* gazetesi, "İlk Meyve" başlıklı haber neşretti. Antalya'nın tahliyesi kararını memnuniyetle karşılıyor. *Antalya'daki İtalyan birliklerinin komutanının bu kararı mutasarrıfa iletildiği* bildiriliyor. *İtalyanlarla iyi ilişkiler kurulmasının ve İtalyanların yardımsever politikalarından söz ettikten sonra, "Antalya'ya düşman olarak gelen İtalyanlar dost olarak dönüyorlar" denmiştir*.[2017]

8 Haziran 1921. İngiliz dışişleri belgesinde belirtildiğine göre; İngiliz Parlamentosunda *Fransa ve İtalya Yunanistan'a mühimmat satarken İngiltere'nin geri durmasına itiraz ediliyor*.[2018]

Andrew Ryan'dan Lord Curzon'a muhtıra: *Türklerin amaçlarına ettikleri hizmet sona eren İtalyanlar, Anadolu'da giderek daha az önemseniyorlar. Artık hiçbir yetkileri yok, geçici olarak işgal ettikleri bölgelerde bile*.[2019]

2012 Şebnem Oğuz-Uzuner, *Amerikan Basınında Milli Mücadele Dönemi (1918-1922)* [Doktora Tezi], 2021, s. 219-220. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

2013 *USSME*, E3-31/4; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 293.

2014 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 153-154.

2015 *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*, I/17, s. 222-223, No. 214, s. 231, No. 221; Aktaran: Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e*, 1989, s. 22.

2016 Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 98.

2017 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 294.

2018 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2021, c. 4, s. 449, sonnot 6.

2019 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 141.

TBMM Menteşe mebusu ve Moskova murahhası İTC'li Sabataycı mason Doktor Tevfik Rüştü'nün (Aras), *KEYK* yayın organı *Moscou*da "Anadolu'nun Emperyalist Batı'ya Cevabı" nam makalesi neşredildi. Yahudi Dönmesi Tevfik Rüştü mühim hususlar zikrediyor. Hürriyet ve İtilaf Fırkasının Bolşeviklik aleyhtarı olduğunu, Müdafaa-yı Hukuk ve Redd-i İlhak cemiyetlerinin İTC'liler tarafından adem-i merkeziyetçe kurulduklarını, Mütareke İstanbulu'nda Mustafa Kemal'in halkçı liberal Ali Fethi'yi (Okyar) parlamento dışından desteklediğini yazıyor. Tevfik Rüştü, İngilizler ile Padişah'ın ortaklaştıklarını ve İTC'yi ortadan kaldırmaya çalıştıklarını iddia ediyor, Abdülhamid'i "Kızıl Sultan" tavsif ediyor. Başka bir deyişle, Padişah Vahideddin'in ve Sadrazam Damad Ferid'in İngiliz işbirlikçileri, uşakları olduklarına ilişkin komünist yaveleri tekrarlanıb duruyor. İtalya'nın Britanya'ya ve Fransa'ya nazaran daha mülayemetle hareket ettiğini belirten Tevfik Rüştü, İTC'nin Ermenileri katliam ettiğini kabul ediyor fakat mesuliyeti Taşnaksutyun'a hamlediyor. İzmir'e Yunan'ın çıkartılmasını "devrim" için hüdaverdi bir gerekli kötülük telakki ediyor. İzmir'in işgali ve dahi Yunan mezalimi, Celâl (Bayar), Rauf (Orbay) gibi İttihadçıların Garbî Anadolu'da gerilla faaliyeti yürütmeleri için uygun ortam sağlamıştır. Tevfik Rüştü, yardım dilendiği Moskova'da tekellüfe girerek Kuvâ-yı Milliyeyi partizan gerillalar şeklinde takdim ediyor. Haziran 1919'da Amasya'da askerî cunta kurulduğunu zımnen belirtiyor. Vukuatı tamamen çarpıtan Tevfik Rüştü'ye kalırsa Meclis-i Mebusan ve TBMM, kitlelerin engin katılımlarıyla gerçekleştirilmiş hür ve sahih seçimler muvacehesinde küşad edilmişlerdir:

> Bulgar işçiler ve köylüler kanlarını emperyalist çıkarlar için akıtmaya devam etmeyi kesin olarak reddettikleri zaman, monarşiyi, düşmanlıkları bırakmaya bu tarzda zorlayarak, Dünya Savaşı'na öldürücü bir darbe indirdiler. Bulgaristan'ın bu saftan ayrılışı yüzünden umudunu yitiren Türkiye kendisini İtilâf devletleriyle görüşme zorunluluğu karşısında buldu. 30 Ekim 1918 mütarekesi bu görüşmelerin sonucu oldu. İstanbul'un İtilâf yanlısı Türk basını hemen zorlu bir polemiğe girişti ve savaşın sorumlularına saldırmak bahanesiyle millete İngiltere'ye köle olmayı ya da bütün bağımsızlık fikirlerini terk etmeyi teklif etmekten utanç duymuyor.
>
> Bütün Türkiye halkı sözle anlatılamaz bir kaygı içinde olayların gelişimini bekliyordu. İşgal orduları birbiri ardınca geliyorlardı.
>
> Bütün öç-alıcılar Türk halkına karşı zincirlerinden boşanmışlardı. Bunlar, Türkiye'ye sözde Avrupa medeniyetini getiren bütün renklerden oluşan birliklerdi. Durum nazikti ve kriz çok büyüktü. Halkın bu durumdan en fazla sıkıntı çeken bölümü çalışan ve fakir sınıflardı, oysa savaş zenginleri işin içinden sıyrılmayı çok iyi biliyorlardı ve bu durumdan keyiflerine geldiğince yararlanmaya devam ediyorlardı. Kabineler birbiri ardınca düşüyorlardı. Fransız Senegallilerinin karanlık yüzleri ve İngiliz yamyamları direnmesiz teslim olan başkentin sokaklarına korku salıyorlardı; taşra da Avrupalı emperyalizmin bu lütfundan payını alıyordu. Siyasi partiler, ya da daha doğrusu ülkede hiçbir kökü olmayan parti merkez komiteleri Fransız İhtilâli'nden ödünç alınan adlar altında, çoğalıyordu. Bu partilerin içinde, bilinen bir geçmişe sahip olan ve avazı çıktığı kadar İngiliz mandasının iyiliklerinin şarkısını söylerek ve azgın bir anti-Bolşevik ve anti-komünist propaganda yürüterek İtilâfçı kabinelerin korunmasına lâyık olan Hürriyet ve İtilâf fark ediliyordu.
>
> Ülkede oldukça yaygın kuvvetli bir örgütle bir on kadar yıldır varolan İttihat ve Terakki Partisi'ne gelince, onun durumu değişmişti ve eski şeflerin yerlerini parti içindeki hasımlarına devretmek zorunda kaldıkları üç günlük acele bir kongre sonucu, programına ve organizasyonuna sosyalist-liberal eğilimin bazı düzeltmelerini katarak "Teceddüt" (yenileştirme) adını almıştı. Böylece, ulusçu basın içinde, Amerikan mandasına yakınlık duyan, Wilson ilkelerine bağlı bir dernek oluştu.
>
> Bununla birlikte, büyük kitlelerin gözünde, bu partilerin istisnasız tümü ciddi bir güven vermiyordu: İttihat ve Terakki savaşın mukadder sonuçlarından sonra varlık nedenini yitirmişti; öbürleri rastlantılar sonucu erken doğmuş kuruluşlardı. Bu sırada, İtilâf devletlerinin subayları ülkeyi silâhsızlandırmak ve bu şekilde köleliği ve sömürüyü sağlamlaştırmak için hiç zaman yitirmeksizin Anadolu'yu baştan başa dolaşıyorlardı.
>
> Teceddüt'e üye olan ya da olmayan önemli sayıda İttihatçı militan ile önemli bir bölümü daha sonra ulusal liberal partiyi (Millî Ahrar) kuran bağımsız ulusçular, kısaca ülkenin bağımsızlığını isteyen devrimci aydınlar İtilâf'ın Türkiye'ye hazırlamakta olduğu geleceği görmüşler ve bölgesel savunma komiteleri kurmaya

girişmişlerdi. Rumeli, Doğu illeri, Anadolu, Aydın ili (İzmir), Kilikya, vb. komiteleri. Bütün bunlar mütarekeyi izleyen aylarda oluyordu ve biz hareketin bütününü örgütlemekten hâlâ uzaktık. Henüz feshedilmemiş olan Meclis şu üç gruptan oluşuyordu: Teceddüt, halkçı liberaller (önderleri Fethi Bey'di) ve Bağımsızlar. Bu üç grubun üyeleri özellikle Fethi Bey'in başlattığı, ama kürsüye kadar gelmeyen bazı iç çatışmalar dışında, savaş boyunca hükümeti destekledîler. Bu çatışmalarda Mustafa Kemal Paşa ile dostları (bu satırların yazarı onlardan birisiydi) çok sayıda subayla birlikte Meclis dışındaki muhalefet içinde yer aldılar.

Galiplerin giderek daha saldırgan ve onur kırıcı davranışları ulusal bağımsızlık yanlılarının tepkisini artırmaktan başka işe yaramıyordu ve yukarıda anılan komitelerde ve halk arasında devrimci ve kavgacı eğilimleri doğuruyordu.

Kısa bir süre sonra Meclis feshedildi ve tutuklamalar başladı. Tutuklamalar daha çok, savaştan zenginleşmek için yararlanmayan siyasal militanlara yönelikti. Ama, savaş yolsuzluklarının hesabını soran halkın gözünü boyamak için savaşın sorumlularından birkaçı tutuklananlara katıldı. Bu, kimseyi yanıltmadı; tersine kurbanlara karşı halkın sevgisini artırdı.

İtilâf'ın emperyalist istekleri doğrultusundaki bu keyfi eylemlere, Avam Kamarası'nda Suriye galibi Mareşal Allenby'yi Haçlıların son kahramanı olarak resmen selâmlayan İngilizlerin kör taassubu ekleniyordu.

İngiltere ile Sultan, geçmişte ya da şimdi İttihat ve Terakki Partisi'yle ilişkisi olan herkese açıkça acımasız bir savaş açmışlardı. Böylece devrimci öğeler yok edilmek isteniyordu. Savaş ve katliamların sorumluluklarının araştırılması yalnızca bahaneydi; gerçekte bu araştırma tümüyle bırakılmıştı. Bu, istilâcıların uşaklarının ellerinde, Anayasa yanlılarını ve Kızıl Sultanı (Abdülhamit) tahttan indirenleri bile kovuşturmanın bahanesiydi.

Başkentin Rumlarının -bunlar savaş sırasında hiç tehdit altında değillerdi ve Ermeniler ile Türkler gibi acı çekmemişlerdi- kini Avrupalılarca öylesine beslenmiş ve kışkırtılmıştı ki, başkentin Müslüman halkı her an Rum patrikliğinin kışkırtmasıyla katledilmekten korkuyordu. Tüm özgürlükler yok edilmiştir. Lloyd George'un uşağı Ferit paşa, Meşrutiyetçi (anayasal) Türkiye'yi ve onunla birlikte her devrimci düşünceyi boğmanın yollarını araştırıyordu. Avrupa emperyalizmi, usulüne uygun bir antlaşmaya gereksinme duymaksızın Türkiye'yi parçalıyordu. Fransa, Adana ile çevresini işgal ediyordu; sonra Suriye pençesine düşüyordu. Kendi kendimizi inandırmak istediğimiz, güzel devrimci Fransa artık yalnızca bir masaldı. İtalya çok daha az sert tavırlarıyla, hatta daha beceriklilikle ve daha esnekçe diyeceğim, Anadolu'nun güney sahilini ve bu sahilin iç bölgesini sömürgeleştirmek istiyordu.

Türkler arasında kin duyulmayan tek Avrupa hükümeti de zaten İtalyan hükümetiydi.

Ermeniler, böylesi bir oburluğun öldürücü bir hazımsızlıkla sonuçlanabileceğini düşünmeksizin, ayakta kalan Türkiye'nin yarıdan fazlasını istiyorlardı. Özünde öbürlerinden daha az kötü olan, ama politikacılarınca kafalarına sokulan gerçekleştirilmez bir ideoloji ile cesaretlenen, emperyalist deliliğe tutulmuş bu halka sempati duyuyorum ve acıyorum. Bu durum, bu halkın sırayla tüm komşularınca katledilmesi kötü talihsizliğine uğramasına ve aynı acımasızlıkla komşularının üzerine atılmasına mâl oldu. Katliam yapanların sorumluluğunu kabul etmekle birlikte, sorumluluğun kaynağını burjuva Avrupa'da ve dünya emperyalizminin hizmetinde hiçbir macera karşısında gerilemeyen Daşnak yöneticilerde buluyorum.

Venizelos'un doymaz iştihasıyla yönlendirilen, emperyalist burjuvazinin Ortadoğu'daki desteği Yunanlılar, can çekişen Türkiye'nin mirasından en güzel parçaları ele geçirmeye uğraşıyorlardı.

Bu gözü doymazlık karşısında, tüm ülkede ve her yerde düzenlenen gizli toplantılardaki ruh hali devrimci coşkunluğa yaklaşıyordu. Saldırganlara karşı ölünceye kadar direnmeye and içiliyordu. Birçok kişi mütarekeyi kabul etmiş olmaktan dolayı pişmandı. Dört savaş yılından sonra tükenmiş olan bu Türkiye, yok olma pahasına, kendisini yeniden olanaksızı yapmaya yetenekli duyuyordu. Burjuva ve iki yüzlü Avrupa'nın, Balkan Savaşı anılarından çok iyi bilinen iğrenç yüzü bir kez daha görülüyordu. İstanbul hükûmeti son savunma araçlarını İtilâf devletlerine teslim etmeye uğraşırken, ülkenin iç bölümlerinde terhis edilen askerler silâhlarını halka dağıtıyorlardı ve cephanelerini gizliyorlardı. Silâhları büyük bir bölümüne şimdiden galiplerce el konulmuştu.

Mütarekeden sonra Türkiye'de siyasal durum ve ruh hali böyleydi. Ulusun derinliklerinde kaçınılmaz bir devrim hazırlanıyordu. Ancak, bütün bu hareketi kapsayacak örgütlenme eksikti. İzmir'in işgali dönüm noktası

oldu. Devrim çanı, öz düşmanlarının ellerince çalınmıştı. O dönemde, kamu güvenliğine tecavüzden ötürü aldığım dört aylık hapis cezası tamamlandığı halde hâlâ hapisteydim. İzmir'in işgalinin meyvelerini vereceğini düşünüyordum ve işgali Tanrı'nın yardımıyla gelen bir mutsuzluk olarak değerlendiriyordum.

Ulusal hareketin ikinci aşamasına geçmeden önce devrimci Rusya'nın oynadığı rolü belirtmem gerekir. Daha Brest-Litovsk düellosunda Rusya, Türkiye'de savaşçıların dikkatini çekmişti. Bu devrimci komşuluk etkisiz kalamazdı. Bunun örneği, savaş sırasında, Rus sularına gönderilen bir torpido mürettebatının halkı coşturan yüksek ideale kendisini kaptırdığında ve bu olaydan etkilenen Bâb-ı âli'de bulunan emperyalist yöneticiler gerekli koruyucu önlemleri almak zorunda kaldıklarını sandıkları zaman görüldü. Ancak, mütarekeden sonra bu etki daha artmıştı. Moral sıkıntısı içindeki halk kızıl bayrakların zaferini bekliyordu. İstanbul'da, İngilizlerin Bolşeviklere karşı yürüttükleri amansız takip, müttefiklerin ve uşaklarının utanç verici yalanlarına, Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin yalan propagandasına karşın, dikkatleri Bolşeviklerden yana çekmekten başka işe yaramıyordu.

Rus devriminde, ezilen bir halk için özellikle çekici olan, üstün olmayan ırklar kuramının geçersiz kılınması ve iktidarın köylüler dahil halk tarafından ele geçirilmesiydi.

Kızıl Ordu karşısında Avrupa burjuvazisinin ardarda gelen başarısızlıkları bizi Avrupa hükümetlerinin gerçek durumu konusunda aydınlatıyordu. Balkan ve Dünya savaşları ile gözümüzde karışmış olan Avrupa ile Avrupa'nın varlığını işte o zaman ayırabildik.

İzmir'in işgalinden sonra koşullar devrimcileri hızlı ve açık kararlar almaya zorluyordu. İzmir katliamları bu tepkileri doğurmuştu. Şimdi Ankara'da Tarım ve Endüstri [İktisat!] Bakanı olan partili arkadaşlarımdan birisi o sırada İzmir dolaylarında bir köye sığınmış bulunuyordu. [Celâl Bayar] Galip Hoca adı altında birkaç devrimci yardımcıyla birlikte silâhlı direnişi örgütlemeye başladı; militanlar bu çağrıya katılmakta yarıştılar. Öte yandan, Rauf Bey ve arkadaşları, halkı ayaklandırmak için Batı Anadolu'yu dolaşıyorlardı. Aydın'da Yunan ordusuna ilk saldıran Yörük Ali Efe gibi yurtseverler, köylerden koşup geliyorlardı. Demirci Efe vb. gibi çete reisleri bile duyarsız kalmıyorlardı ve ulusal harekete katılmaya geliyorlardı. Salihli dolayında, daha sonra [resmî] Komünist Partiye giren Ethem ve Edip gibi halkçı devrimciler Yunanlı istilâcılara karşı bir cephe oluşturuyorlardı. Devrimci örgütler eşyanın doğası gereği hemen oluşmuşlardı ve Yunan işgal bölgesinin çevresinde üç noktada yoğunlaşmıştı: Uşak, Nazilli ve Balıkesir. Bu, bölgesel kongrelerin ertesinde gerçekleşmişti.

Çevredeki resmî ordu parçaları harekete ilk anından beri yürekten katılıyorlardı. İstanbul'un kesin emirlerine ve sayısız teknik zorluklara karşın, halk bölgesel kongrelerin kararlarına uygun olarak savaşa hazırlanıyordu. Her yanda, subaylar, özellikle küçük rütbeliler ülkenin savunmasında yerlerini almak için koşuyorlardı. Trakya komitesi ordunun yardımıyla bir direniş gücü örgütlemişti; aynı şey daha elverişli koşullarda Doğu Anadolu'da hazırlandı.

1919 Ağustosu'nda, Erzurum'da büyük bir etki doğuran ve bu nedenle ünlü olan bir kongre toplandı. Kongre tüm Doğu illeri temsilcilerinden oluşmuştu. O dönemde Anadolu askerî güçlerinin şefi olan Kemal Paşa ile Erzurum Ordu komutanı olan Kâzım Karabekir Paşa bu kongreye katıldılar. Herkes çağrıya uyuyordu; halk ne pahasına olursa olsun, kendisini savunmaya kararlıydı ve kongrenin çalışmasını tüm kalbiyle kolaylaştırıyordu.

Gelişmeler, eylemlerinin eşgüdümünü sağlamak üzere bütün bu örgütlerin üzerinde yer alacak bir yürütme kuruluna sahip olan bir devrimci örgütün kuruluşunu bekliyordu. Bu tarihsel onur 4 Eylül 1919'da toplanan büyük Sivas Kongresi'nin oldu. Sivas Kongresi'ne Müdafaa-i Hukuk Komitesi'nin kuruluşunu ve tüm siyasal partilerin kaldırılmasıyla tüm Anadolu, Mezopotamya ve Rumeli hareketlerinin yönetiminin birleştirilmesini borçluyuz. Bu büyük kongre, Türkiye'nin istisnasız bütün illerinde yapılan seçimler sonucunda gönderilen delegelerden oluşmuştu. Nazilli, Uşak, Balıkesir ve Rumeli merkez komiteleri de delegelerini göndererek, ancak özgün örgütlerini koruyarak, Sivas Kongresi'ne katıldılar.

Bu sırada, İstanbul'da, sultan ve bakanları tüm bu militanları kınıyorlardı ve hareketi boğmak için en alçak araçları arıyorlardı. Bu kongre haberiyle deliye dönen İtilâf hükûmetleri çok ciddi önlemler almışlardı. Bir İngiliz birliği Ouli Tichku'ya [?] gitmeliydi. Bu kongrenin toplanmasını engellemek için Fransız güçleri

Adana'dan Sivas'a ilerlemeli ve Samsun'a çıkarma yapılmalıydı. Sözde uygarlıkçı ve özgürlükçü Avrupa gerçekte Ortadoğu'nun her kurtuluşçu ve devrimci hareketini boğazlama görevini yerine getiriyordu.

Ancak kongre öylesine iyi hazırlanmış, çalışma öylesine iyi gizlenmişti ve özellikle halkın isteği öylesine sarsılmazdı ki, hareketin düşmanları kongre haberini çok geç aldılar. Sayısız güçlüklere karşın seçilen üyeler Sivas'a varmışlardı. Kongre toplanmakla kalmadı. İtilâfın ve İstanbul hükûmetinin kararlarına karşın koruyucu önlemler de aldı. Mustafa Kemal Paşa görevini ve resmî ünvanını feda ederek, halka hizmet etmeyi yeğledi. Rauf Bey de aynı şekilde davrandı ve kongreye katıldılar. Birisi başkan, öbürü başkan yardımcısı seçildiler. Ulusun bağrından çıkmış olan kongrenin kararı ve çağrısı üzerine, komutanlar Ali Fuat Paşa (şu anda Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi), Kâzım Karabekir Paşa ve Refet Bey ile birlikte Anadolu'da bulunan kolordular halkın hizmetine girdiler. Burada bir noktayı açıklamalıyım. Bu kongreden hemen önce, yukarıda anılan önderler arasında Amasya'da, bu durum karşısında alınacak tavır ve üstlerine düşen görev konusunda gizli bir toplantı yapıldı.

Sonuçta, Sivas kongresi bir yürütme kurulu (Heyet-i Temsiliye) seçti ve hareketin amaçlarıyla ilgili açık kararlar aldı. Aynı zamanda sultandan halk egemenliğinin yeniden kurulmasını, seçimlerin yapılmasını ve hemen ardından Meclis'in toplantıya çağırılmasını açık olarak istedi. Ayrıca, halkın kendi kaderinin tek sahibi olduğunu, Meclis'in incelemesinden ve onayından geçmeyen hiçbir kararın kabul edilmeyeceğini ve ulusu Sultanın da, hükûmetin de temsil etmediğini açıkladı.

Alınan önlemler sayesinde, İstanbul hükûmetince Harput valiliğine atanmış olan Galip Bey'in alçak manevraları tam olarak başarısızlığa uğradı ve İstanbul'a doğru kaçmak zorunda kaldı. Adana komitesinin yönetimindeki Pozantı ve çevresinin devrimci köylüleri Fransız güçleri karşısında bir cephe oluşturdu; Fransızlar etkisiz kaldılar ve hatta gerilemek zorunda bırakıldılar. Kongrece Batı Anadolu ulusal direniş güçleri komutanlığına atanan Ali Fuat Paşa, İngilizlerin tasarısını gerçekleştirmelerini önlemek için Eskişehir'e doğru hızlı bir baskın düzenledi. Ben, hareket içinde eylemci olarak, ancak İstanbul hükümetine kesin ve öldürücü darbeyi vuran Eskişehir harekâtına katıldığında yer alabildim. Bu sıradadır ki, Sultan hükûmeti değiştirmek ve iktidarı kongrecilerle anlaşabilecek birisine vermek zorunda olduğunu gördü. Ali Rıza Paşa sadrazam oldu ve hemen seçimlerin yapılmasını emretti. Heyet-i Temsiliye Ankara'ya taşındı ve Ankara Büyük Millet Meclisi toplanıncaya kadar Anadolu, Rumeli ve Mezopotamya hareketlerini yönetmeyi sürdürdü: Ali Rıza Paşa hükûmeti sırasında da yönetimdeki kaçınılmaz ikilik sürdü. Bu konuda, Avrupa burjuvazisinin tuhaf psikolojisini yansıtan bir anımı anlatmaktan kendimi alıkoyamayacağım. Bu sırada, bir Fransız gazeteci [*George Berthe-Gaulis (ÖFA notu)*], Eskişehir yakınlarında bir köye, Ali Fuat Paşa'yı görmeye gelmişti. Bir rastlantı sonucu ben de oradaydım. Dostlarımdan birisinden bana bir mektup getiren bu hanımla tanıştık. Bize ne sorduğunu biliyor musunuz? Bolşevik misiniz? Ben "hayır" diye yanıtladım. Tam olarak rahatlamış değildi, ama yine de memnundu, bize devrimci Rusya konusunda bin türlü yalan söyledi ve kendisinin ihtiyar dönek Clémenceau ile iyi ilişkiler içinde olduğunu açıkladı. Peki bayan, bu fırsatı sizi daha bilgili kılmak için değerlendiriyorum ve diyorum ki o zaman Bolşevik değildim -gördüğünüz gibi gizlemek isteyen insanlardan değiliz-, ama bugün tüm insanlığın esenliği için, çalışan ve ezilen sınıfların kurtuluşu için, insanın insan tarafından sömürülmesine son vermek için ve sömürgeciliğin esaretine son vermek için bu davanın haklılığına ve gerekliliğine inanıyorum. Bundan çok gurur duyuyorum. Kapitalizmin ve emperyalizmin, başka bir deyişle, yalancı olduğu kadar gaddar olan bu burjuvazinin mutlak iflâsı devrimci dünyanın bu atılımı karşısında kaçınılmazdır.

İngilizler bu demokratik egemenliğe ve Türkiye halkının egemenliğine uzun süre tahammül edemediler. Haince tasarılarının yok oluşunu cezalandırıyorlardı. 16 Mart 1919'da [*1920 (ÖFA notu)*] sabah erken başkentin belli başlı bütün kurumlarını işgal ettiler, Meclislere saldırdılar ve çok sayıda milletvekilini, senatörü ve başkalarını tutukladılar. Bunların tün suçu İngiliz esaretine karşı çıkmalarıydı. Bu harekât, İngilizlerce her zaman olduğu en alçak ve kıyıcı biçimde gerçekleştirildi. Masum askerler uykularında kurşunlanarak ve süngülenerek öldürüldüler; tutuklananlar yatak odalarında eşlerinin ve çocuklarının yanlarından götürüldüler. Tüm savaş gemileri toplarını bu büyük güç gösterisini horgörü ve soğukkanlılıkla seyreden Türk halkına çevirmişlerdi. Hâkim noktalara makineli tüfekler yerleştirilmişti ve süngü takmış birlikler işgal edilmiş başkentin sokaklarını arşınlıyorlardı. Bütün bunlar ters etki etmekten ve emperyalist Avrupa'ya ve en başta da İngiltere'ye karşı tepkiyi ve bitmez tükenmez kini artırmaktan başka bir şey yapmıyordu. Bu haber gelince,

> Ankara'nın emri üzerine Anadolu İstanbul'la tüm ilişkilerini kesti. Ardından, yürütme organı bir bildiriyle yeni durumu ulusa açıkladı; Büyük Millet Meclisi'nin oluşması için her ilden 5 milletvekili seçmek üzere seçimlerin yapılmasını emretti ve aynı zamanda İstanbul Meclisi milletvekillerini Büyük Millet Meclisi'ne katılmaya çağırdı. Yeni seçimler nisbeten daha geniş bir temelde yapıldı. Kitleler seçimde etkin rol aldılar. Son seçimlerden sonra BMM Ankara'da 23 Nisan 1920'de açıldı ve yasama ve yürütme iktidarlarını, yani Türkiye'nin kaderini eline aldı. BMM'nin yasama ve yürütme iktidarlarına birlikte sahip olması, Türkiye'nin siyasal yaşamında elbette büyük bir yenilik oluşturur. Ancak, bu yenilgi hâlâ başka yeniliklerin izlemediğini ve toplumsal köpekbalığının daha önce ne idiyse öyle, yani burjuva-ulusçu ve bürokratik olarak kaldığını, oysa son yılların tüm mücadelelerinde devletin ve devrimin tüm yükünü omuzlarında taşıyanın Türkiye'nin çalışan halkı olduğunu belirtmek gerekir. Başka bir makalede TBMM'nin bileşimi ve çalışmaları ile Türkiye'de bir komünist parti kurulması konularında bilgi vereceğim.
>
> Dr. Tevfik Rüştü[2020]

11 Haziran 1921. TBMM Hükümeti Roma mümessili Câmi (Baykurt), *İtalya Dışişleri Bakanlığı Doğu Siyasi İşleri Genel Müdürü Lago*'yla mülakat ediyor. *Ankara'dan aldığı telgraflara dayanarak Anadolu'daki durumu açıklayan* Câmi, *ilişkilerin eski durumuna döndürülmesi için elinden geleni yapacağı konusunda söz vermiştir*.[2021]

İspanyol *La Correspondencia Militar* gazetesi yazıyor: *Türk-Bolşevik iletişiminin kesilmesi ve Kemalistlerin silah, cephane ve gıda maddeleri elde etmelerini engellemek amacıyla İstanbul'da demirli Yunan gemileri, Karadeniz'e ve Anadolu sahillerine doğru yelken açmışlardır. Ankara Harbiye Vekili, askerlerini korumak amacıyla Karadeniz sahillerinin güçlendirilmesini emretmiştir. Yunanlılara ait bir torpido gemisinin Ereğli'yi bombardıman etmesi üzerine, Babıâli, Müttefik Yüksek Komiserlerine bir nota göndererek, müttefiklerin ilan ettikleri tarafsızlığın açık olarak ihlal edildiğini belirtmiş ve bu durumu protesto etmiştir*.[2022]

12 Haziran 1921. Britanya Hariciye Nâzırı Lord Curzon, İtalya'nın Londra Büyükelçisini makamına kabul etti. Curzon, *Türklerin İtalya ile yaptıkları anlaşmayı reddettiklerini hatırlattı. İngiltere, Fransa ve İtalya arasında açık sözlülük, samimiyet ve dostluğun gerekli olduğunu vurguladı. Fransa'nın sadece Kilikya'daki askerlerini geri çekmek, İtalya'nın ise, İzmir ve Trakya'nın Türkiye'ye verilmesini öngören bir anlaşma yapmalarının iyi olmadığını ve Müttefikler arasındaki dayanışmayı yaraladığını belirtti*.[2023]

Il Tempo gazetesi, Antalya'nın tahliyesini mütalaa ediyor: *Bu suretle, anlamsız ve gereksiz bir işgale son verilecek. Türklerle aramızdaki samimiyet bir kat daha kuvvetlenecektir. Aynı zamanda İtalya'nın barışa olan saygısı da açıklık kazanmış olacaktır*.[2024]

Tuozzi, 12 Haziran günü Antalya'ya gelmiş ve ertesi günü Ankara'ya gitmek için hazırlanmıştır. Ancak, Ankara Hükümeti, Tuozzi'ye 13 Haziran akşamı, kendisiyle ancak Antalya'daki birliğin geri çekilmesi halinde görüşülebileceğini bildirdiği için ayın 14'ünde Rodos'a geri dönmek zorunda kalmıştır.[2025]

Sosyalist *Avanti!* gazetesindeki *Milletvekili G. Alessandri'nin 12 Haziran tarihli makalesi de oldukça şaşırtıcıdır. Beklenebileceği gibi, Türk-İtalyan anlaşmasının "emperyalist" öğelerini eleştireceği yerde,*

2020 Erden Akbulut & Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, 2007, s. 77-81. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

2021 *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1662-7774; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 283, dipnot 232.

2022 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 325-326.

2023 *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1659-7771; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 263-264.

2024 Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, K.127, D. 1; Hâkimiyet-i Milliye, 1 Temmuz 1921, s. 1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 294.

2025 *USSME*, E3-31/8; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 301.

saldırılarının hedefi olarak dördüncü maddeyi seçer. Alessandri'ye göre bu madde, İtalya'yı Yunanistan'la bir anlaşmazlığa sürükleme riskini taşıyordu. Gerçekte, yazar yüzde yüz haksız da sayılmazdı. Ancak belki de endişesi başkaydı: İtalya, Türkiye lehine bu denli uğraşırsa, Rusya, Kemalistlerin yeri doldurulamaz koruyucusu olma rolünün tehlikeye girdiğini düşünebilirdi.[2026]

13 Haziran 1921. İspanyol *La Voz* gazetesi yazıyor: *Ankara Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey bir deklarasyon yayınlayarak, Milliyetçi hükümetin barışa ve faydalı ve makul müdahalelere karşı olmadığını ve düşmanlıkları bir gün bile uzatmak istemediğini açıkla*mıştır. *Diğer taraftan Fevzi Paşa Kemalistlerin zaferinin, taleplerini de arttıracağını ve Kemalistlerin zafer kazanmaları durumunda Türkiye'nin yaşam ve bağımsızlık hakkından başka bir şey istemeyeceklerini bildirdi*.[2027]

İspanyol *La Voz* gazetesi yazıyor: *İngiltere, İtalya'dan Mustafa Kemal'e yapılan yardımlarla ilgili açıklama istemiştir. Kont Sforza, bu durumun İtalya-İngiltere ilişkilerinin devam etmesine engel teşkil etmediğini, Türklere yapılan yardımların hiçbir zaman Yunanlılara karşı olmadığını ve İtalya Hükümeti'nin İzmir ve Trakya'nın Türklerin hakkı olduğu iddiasını sürdürdüğünü ifade etmiştir*.[2028]

15 Haziran 1921. Maissa, Sforza'ya 1 Haziran tarihli telgrafnameye cevabî telgraf gönderdi. Buna göre Hariciye Vekili *Yusuf Kemal Bey, geleneksel bir kibarlıkla da olsa, hükümetin uğraşacağı birçok başka işi olduğunu, İtalyanlar Antalya'yı boşaltmadıkça Tuozzi ile kesinlikle görüşmeyeceğini bildirdi. Maissa'nın gözlemi ise şöyleydi: "Böylece Ankara'nın kararlı tutumu, Avrupalıların olmadığı bir Anadolu tasarladıklarını; İttifak hükümetlerini, özellikle de bizim hükümeti tatlı sözlerle oyalamak için Avrupa'ya gönderdikleri görevlilerle tezgahladıkları çocukça oyunu doğrular."*[2029]

Himmetzade Hüsnü yazıyor: *15 Haziran 337 (921) Çarşamba: Bu günden itibaren silah, otomobil, Tayyare teklifleri başladı. İlk silah teklifini İsmail Hakkı Saffet Bey isminde biri Ankara'ya yapmıştı, İkinci teklifi bir İtalyan Grubu yapmıştı.*[2030]

İtalyan Doğu Enstitüsü, *Oriente Moderno adlı aylık dergisinin ilk sayısını çıkarttı: Doğuya ilişkin ciddi ve güvenilir haber isteyen herkes çok memnun oldu. Dergide çok yüksek düzeyde kültürel katılımların yanı sıra, "militan" haberler de yer alıyordu. Savaş sonrası İtalya'sının Doğu'da gerçekleştirmek istediklerinin belki de tek olumlu ürünü bu enstitü ve bu dergi oldu*.[2031]

Belçika matbuatından Katolik dünya görüşlü *La Libre Belgique* gazetesi: *Kont Sforza Trakya ve İzmir'in Türklere ait olduğunu, gelecekte de bu fikri desteklemeye devam edeceklerini açıklıyor*.[2032]

16 Haziran 1921. *Corriere d'Italia* gazetesi, Domenico Russo imzalı "Türkiye-Yunanistan Savaşında İngiltere'nin Tarafsızlığını Sürdüreceği İddia Edilir" makale neşretti. *Domenico Russo, Bolşeviklerle sıkı ilişki içindeyken Müttefik kançılaryalara* [elçiliklere] *güzel sözler söylemek üzere Kemal'in "kurnazca" Bekir Sami Bey'i Avrupa'ya gönderdiğini ortaya koydu*.[2033]

2026 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 145. Sosyalist *Avanti!*, Türklere karşı "fesat emperyalist" Lloyd George'nin safında yer alabiliyordu: "Avrupa tarafında Hıristiyan çoğunluğun yaşadığı bölgelerden adilce çıkartılan Türkler, bin yıldır bir arada oturdukları ve coğrafi sınırlarının kesin olarak belirli olduğu topraklarda özgürce yaşama hakkına sahiptir." (Grassi, 2001, s. 144).

2027 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 220.

2028 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 326.

2029 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 153.

2030 Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, 1975, c. 2, s. 194.

2031 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 152.

2032 Halil Yılmaz, *Belçika Basını ve Diplomatik Belgelerine Göre Türk Kurtuluş Savaşı (1919-1922)*, 2016, s. 345.

2033 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 153.

17 Haziran 1921. Sforza'dan Fusoni'ye telgraf: *Tuozzi'nin Ankara'ya gitmeyişi durumu daha hassas kılacağından, Antalya'nın boşaltılmasını hızlandırmak uygundur; yine de geri çekilme konusunda aceleci davranma arzusu içinde olduğumuz izlenimini kesinlikle yaratmayalım*.[2034]

İspanyol *El Siglo Futuro* gazetesi yazıyor. *Türk-Yunan barışının sağlanmasına yönelik girişimlerin başladığı sırada önemli bir gelişme yaşanmış ve İtalya Hükümeti, İtalya ile Türkiye arasındaki mevcut sorunları dostane bir şekilde çözmek için Bay Trozzi'yi konsolos seviyesinde ve bir heyetle birlikte Ankara'ya göndereceğini açıklamıştır*.[2035]

18 Haziran 1921. *18 Haziran'da Fransızlar Karadeniz'de Zonguldak bölgesini, yerli maden yatakları ile ilgili çıkarlarını korumak için işgal ederler. Kimlere karşı korumak için? Türk direnişine karşı, fakat belki aynı derecede de İtalyan taleplerine karşı… Ankara hükümetinin protestoları karşısında Fransız yetkililer ateşkesin sadece Kilikya ile ilgili olduğunu söylerler*.[2036]

ABD'de münteşir *The New York Times* gazetesi yazıyor: *Türk-Yunan savaşını engellemek mümkündür. Fransız halkı, İngiltere'yi, Yunanları savaşmaları konusunda desteklediği için protesto etti. İtalyanlar da Anadolu'da yeni bir savaş istemediğini açıkça belirtti. İngiliz Hükümeti, barış için fedakârlık yapabilecekmiş ve Anadolu'da tek başına hareket etmek yerine anlaşmayı tercih ediyormuş gibi görünüyor. Anadolu'daki savaşı, Kral Konstantin'den başka isteyen yoktur. Mustafa Kemal Paşa ise, savaşı çözüm olarak görmüyor bu nedenle antlaşma sağlanabilmesi için Bekir Sami Bey'i İtilaf Devletleri'nin başkentlerine diyalog kurulabilmesi için gönderdi. İngiltere aslında sadece İstanbul ve Mezopotamya ile ilgileniyor. Lord Curzon ve Mösyö Briand, Milliyetçiler'in kabul edebileceği aynı zamanda da İtilaf Devletleri'nin itibarını ve onurunu sarsmayacak bir antlaşmanın yollarını arıyor. En hassas konu İzmir, şehrin İtilaf Devletleri'nin kontrolü ve garantörlüğünde Türk ve Yunan eşit temsili ile yönetilebileceği yönünde umutları vardır. Fransa, Milliyetçiler'le Bolşeviklerin işbirliği ve Suriye'deki çıkarları, İngiltere ise İran ve Afganistan'daki menfaatleri nedeni ile Milliyetçiler'le mümkün olan en kısa sürede yapılacak bir antlaşmaya ihtiyaç duyuyordu. İngiltere'nin bu savaşta yanlış ata oynadığı yönündeki itiraflar ve söylentiler de yayılmaya başlamıştır*.[2037]

19 Haziran 1921. Müttefik hariciye nâzırlarının Paris'de iki gün süren içtimaatında tam mutabakata varılamadı. Curzon tasarısına göre *Çatalca'ya kadar Doğu Trakya Yunanistan'a verilecekti. Fransa ve İtalya bunu kabul etmemişlerdir. İngiltere, başka çıkarlar karşılığında* Türkiye'yi iktisadî nüfuz menatıkına taksim edici *Üçlü Anlaşmadan vazgeçilmesini istiyordu. Bunu Fransa kabul etmiş, ama İtalya kabul etmemiştir. İngiltere, barış teklifleriyle birlikte Türkiye'nin tehdit edilmesinde ısrar ediyordu. Fransa ve İtalya bunu da kabul etmemişlerdir. Üç devletin üzerinde anlaştıkları en önemli sorun, İzmir'dir. İngiltere İzmir bölgesine özerklik verilmesini istemişti. Fransa ve İtalya bunu kabul etmişlerdir*.[2038]

> 19 Haziran 1921 tarihinde toplanan Büyükelçiler Konferansı'nda Fransa ve İngiltere Harington'un Askerî Komisyon Başkanlığı konusunda anlaşmaya vardı. Harington'un, Askerî Komisyon Başkanı olması karşılığında Kontrol Alt Komisyonu (Silahsızlandırma Alt Komisyonu) Başkanı İtalyan, Jandarma Alt Komisyonu Başkanı Fransız ve Özel Birlikler Alt Komisyonu Başkanı İngiliz olacaktı. Maliye Komisyonu Daimi Umûmi Sekreteri Fransız, Gümrük Daimi Umûmi Müfettişi İngiliz olacak, eşit dağılım esasları doğrultusunda bu görevlere eş üçüncü bir görev bir İtalyan subayına verilecekti. Bu esasları birkaç gün içerisinde İtalya da kabul ettiğini

[2034] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 154.
[2035] Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 220. İktibasdaki "Trozzi" ifadesinin doğru yazılışı, "Tuozzi" şeklindedir.
[2036] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 306.
[2037] Şebnem Oğuz-Uzuner, *Amerikan Basınında Milli Mücadele Dönemi (1918-1922)* [Doktora Tezi], 2021, s. 223-224.
[2038] Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e*, 1989, s. 33.

açıkladı. Ancak İtalyan Hükûmeti, Maliye Komisyonu Daimi Umûmi Sekreterliği'nin bir İtalyan subayına verilmesini ve imtiyaz sözleşmelerinin tamamı üzerinde kontrol yetkisine sahip bir memur atamayı talep etti. Müttefikleri, böyle geniş yetkilere sahip memuriyetleri İtalya'ya vermeye razı olmadıklarından Osmanlı Hükûmeti ile Maliye Komisyonu arasında irtibat görevinin bir İtalyan memuruna vermeyi uygun gördüler. İtalyan ve Fransızların talepleri neticesinde varılan anlaşmaya göre bir tepki oluşmaması için Harington'un başkumandanlığı Türk ve dünya kamuoyuna ilân edilmeyecekti. Müttefiklerinin İngiltere'nin saygınlığının artmasını önlemek amacıyla böyle bir tutum sergilediklerini düşünseler de İngilizler bu isteği kabul ettiler.

Başkumandanlığı tanındıktan sonra Harington, İstanbul'da Bolşeviklere yönelik geniş çaplı bir operasyon başlattı. Bu operasyonda tutuklanan 59 kişinin 29'una sürgün cezası verilirken gerisi serbest bırakıldı. Operasyon hazırlıkları büyük bir gizlilik içerisinde yürütüldüğünden Harington, Yüksek Komiserlere önceden bilgi vermemişti. Öyle ki; İngiliz Yüksek Komiseri dahi gelişmelerden haberdar edilmemişti. Harington'un bu tutumuna tepki gösteren İtalyan ve Fransız Yüksek Komiserleri, onun Yüksek Komiserlere karşı sorumlu olduğunu belirterek bu tür vakaların tekrarlanması halinde başkumandanlığını tanımayacaklarını açıkladılar.[2039]

20 Haziran 1921. İstanbul'daki ABD Fevkalâde Komiseri Amiral Bristol, ABD Hariciye Nezâretine telgraf gönderdi: *İngiliz ve Fransızlar, şu sırada Ankara'ya resmî olmayan kurullar gönderdikleri gibi İtalyanlar da Antalya yoluyla Milliyetçilerle sıkı ilişkilerini sürdürmektedirler. Amerika, Anadolu işlerinden kendini uzaklaştırılmış görmek istemiyorsa, derhal harekete geçmelidir*.[2040]

Yunanistan Başvekili Gunaris, İzmir'den Londra'ya Britanya Hariciye Nâzırı Lord Curzon'a nota gönderdi. Notada şu fevkalâde husus dikkati çekiyor: TBMM Hükümeti ordusu, *Müttefik silah depolarından elde edilen çok sayıda ve büyük çaplı toplarla* Yunan Seferî Kuvvetlerine karşı savaşmıştı.[2041]

Mustafa Kemal'in *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi, "Antalya'da İtalyanlar" serlevhalı makale neşretti:

Sevr'de kurulan kâğıttan kaplan kâşâne-yi menfaatin Anadolu'dan kopan nefes-i hamiyetle yıkılacağını en evvel İtalyan diplomatları sezdiler. Bu sezişden dolayıdır ki, İtalya Şark'daki menfaatini mıntıka-yı nüfuzlarda, istilalarda, arazi elde etmekte değil, sadece tanıyıp hürmet edeceği müstakbel Türkiye'nin dostluğunda aradı ve bunun içindir ki, İtalya Şark politikasın Türk ruh-u istiklâlini rencide edecek hiç bir niyeti bulunmadığını uzun zamandan beri söylemektedir. 2 Haziran tarihinde Anadolu Ajansı'nın neşrettiği bir haber Türklerin uzun zamandır beklediği dostluk hareketini bildiriyordu. Filhakika o tarihten bir gün evvel, Antalya'da bulunan İtalyan mümessili, mutasarrıfı ziyaret ederek, Roma'dan gelen emre binaen İtalyan kıtaatının Antalya'yı tahliye edeceklerini tebliğ etmişti.

Müstekbel Türk-İtalyan muhadenetinin samimiyeti için pek lüzumlu gördüğümüz bu tebliğden cidden pek memnun olduk. Çünkü müstakil bir devlet toprağı üstünde, adedi 300 olsa bile, ecnebi askerler görmek, bu muhadeneti rahatsız eden bir şeydi. Hususiyle işgal kuvvetinin bazı memurları, Kont Sforza tarafından tasvib edilmediğine emin olduğumuz bâzı müdahaleler ile bu rahatsızlığı bazen tezyid ediyorlar ve İtalya'nın hüsn-ü niyetinden halkı şüpheye düşürüyorlardı. Roma Hükümeti, İtalyan kıtaatının Antalya'dan çekileceğini tebliğ etmekle şüphe yok ki, küçük memurlar tarafından ara sıra ihdas edilen bu arızaları tamamıyla ber-taraf etmek istemiştir. Fakat aradan 20 gün geçtiği halde Antalya'daki İtalyan kumandanın, hükümet-i metbû'ndan aldığı tahliye emrini henüz icra etmediğini ve tehir ettiğini öğreniyoruz. Bize göre bu tehir, ciddi hiç bir sebebe müstenid değildir. Fakat iki devletin samimî dostluğunu hasedle görenler böyle düşünmüyorlar. Şüphesiz ara bozmak maksadını takip ederek, bir takım fena tesirâta meydan veriyorlar. Mesela bir Yunan gazetesinin yazdığına nazaran, güya İtalya Hükümeti kendi resmî tebliğine rağmen, Antalya ve havalisini hakikaten tahliye niyetinde değilmiş. Güya İtalyanlar, Yunan taarruzundan bahsedildiği şu sırada, Antalya'dan çıkacaklarını ilan ederlerse, halkın muhtemel bir Yunan tecavüzü vehmiyle endişeye kapılacağını düşünmüşler ve böyle bir tebliğ ile, güya Antalya Türklerini, İtalyan kıtaat-ı askeriyesinin orada bir müddet daha kalması arzusunu beyan

2039 Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 878-878.
2040 Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, 1972, s. 330.
2041 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2021, c. 4, s. 313-314.

> ve izhara teşvik etmek istemişler. Şüphe yok ki, bu haberler iki devlet münasebâtını bozmak maksadıyla çıkarılmış badhahane ve kıymetsiz birer şayiadan başka bir şey değildir. Bu diyarda tek bir ferd yoktur ki, İtalya'nın Anadolu'yu tahliyesinden Türklere faideden başka bir şey gelebileceğini zannetsin. Zira herkes biliyor ki, Yunan hareket-i askeriyesi hususî maksada göre değil, sevkül-ceyş bir takım mütalaâta göre istikamet alır ve bu istikameti elyevm almıştır. Yunanlılar Anadolu sahillerine cidden asker çıkaracak olsalardı şimdiye kadar İtalyan askerlerinin bulunmadığı yerlere taarruz ederlerdi. Anadolu'da ecnebi işgalinden serbest kalmış limanlar yok değildir… Binaenaleyh, biz iki devlet münasebâtını ihlâl maksadıyla çıkarılan bu bedhah şayialara hiç ehemmiyet vermeden, İtalyanların tahliye hakkındaki resmî tebliğlerinin doğruluğuna inanıyor ve tahliyenin tahkikata anbean ehemmiyetle intizar ediyoruz.[2042]

ABD'de münteşir *The New York Times* gazetesi yazıyor: *İtalyan, Fransız ve İngiliz Hükümetleri, Yunanistan'a nota göndererek Milliyetçiler'le aralarında barış görüşmesi düzenlenmesini kabul etmelerini önerdi. İki ülkeye de Londra Konferansı'nda teklif edilen şartların sunulacağı ihtimal dahilinde*dir. *Sevr Antlaşması'nda Türkler lehine değiştirilebilecek madde, İzmir ile ilgili*dir *ancak Yunanlılar, İzmir'den çıkmaya yanaşmayacaklard*ır. *Kral Konstantin için bu durum yutması zor, acı bir ilaç gibi*dir *ama tersi bir durumda da Mustafa Kemal, kendisine çok daha acı bir ilacı içirebilir*. *Mustafa Kemal ile barış görüşmeleri yapılmasını Fransızlar son bir yıldır dile getiriyor*. *Ancak bu sefer teklif, İngiltere Başbakanı Lord Curzon'dan geldi. İtilaf Devletleri'nin, Türklerle barış görüşmelerinin başlaması için Yunanistan'a verdikleri nota, Kral Konstantin'in koltuğunu kaybetmesi ve yerine Venizelos'un gelmesi ihtimaline neden olabilir*. *Kral Konstantin, Türklere karşı taarruz düzenlemekte ısrarcı olursa da İtilaf Devletleri tarafsız kalacak ve ekonomik ambargoya devam edeceklerd*ir.[2043]

21 Haziran 1921. Fransız Komünist Partisi yayın organı *L'Humanité* gazetesi yazıyor: *Kuşkusuz Konstantin kendiliğinden tekrar savaşa başlamak gibi bir teşebbüse girişemezdi. Uşağı olduğu emperyalist İngiltere ona cüret veriyor. İşte böylece, savaştan bıkan ulusların ufkunda yeni bir Doğu savaşı beliriyor. Şu var ki, Yunansever olan İngiliz kapitalizminin aksine, önceden Kemalistlerle çarpışan Fransız ve İtalyan kapitalizmleri Türkleri tutuyor: Menfaat gözetmeyen ve ideal bir takım düşüncelerle değil, fakat yalnız ve yalnızca, Britanya'nın yayılıp genişlemesi onları ürkütüyor da ondan…*[2044]

24 Haziran 1921. Antalya Konsolosu Faralli, İtalya Dışişleri Bakanlığına telgraf gönderdi: *Yerel yetkililer, bize ait bir geminin burada bulunmasının Türkiye'ye ne gibi yararlar sağlayabileceğini anlamadığı veya anlamazdan geldiği için, Cami Bey aracılığıyla Ankara hükümetinin, daha önce belirttiğimiz yararlar göz önünde bulundurularak, kendi yetkililerini daha kibar ve dostça bir tavır sergileme konusunda uyarmasını sağlayabileceğimizi düşünüyorum. Böylece, yetkililerin ve Müslüman halkın gemi subaylarına ve mürettebatına karşı dostça olmaktan uzak tutumu, zaten oldukça sık yaşanan gerginlikleri tırmandırmayacak veya artırmayacaktır*.[2045]

25 Haziran 1921. İtalya Hariciye Nâzırı Carlo Sforza, İtalya Millî Meclisi'ne beyanatta bulunuyor: *Gerçekte Türklerle, ekonomik alanda ortak çıkarlara dayalı verimli bir işbirliği yapmak istiyoruz. İşgal güçlerimizden küçük bir grubu Antalya'da bırakmak zorundayız. Bu müdafaa kuvveti, mahallî yetkililerden ve halktan gelebilecek bir hareketi önlemek amacıyla orada bırakılacaktır. Antalya'nın*

[2042] Hâkimiyet-i Milliye, 20 Haziran 1921, *Antalya'da İtalyanlar*, s. 1; Aktaran: : Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 294-296. "Bu yazı tercüme edilerek Roma'ya gönderilmiştir. *USSME*, E3-18/4."

[2043] Şebnem Oğuz-Uzuner, *Amerikan Basınında Milli Mücadele Dönemi (1918-1922)* [Doktora Tezi], 2021, s. 224.

[2044] Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*, 2023, s. 267-268. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

[2045] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 155. "Yukarıdaki satırların yanına, Bakanlığın artık inancını yitiren bir kalemi *faydasız* diye not düştü."

tahliyesi, İtalya'nın gelecekte müslüman Doğu ile sağlam temellere dayalı işbirliği yapmasını sağlayacaktır.[2046]

Britanya'nın Roma Büyükelçisi Sör G. Buchanan, Hariciye Nâzırı Lord Curzon'a telgraf keşide eyledi. Britanya, General Harington-Mustafa Kemal mülakatı meselesinden İtalya'yı haberdar etmişti. İtalya, olumlu bakıyor hatta İtalyan bir mümessil bile tayin edebileceğini bildiriyor.[2047]

26 Haziran 1921. *İtalyan Gioletti kabinesi istifa etti.*[2048]

> Sforza'nın ayrıca, Kemalist Türkiye ve Afganistan ile ilişkileri yüzünden İngilizlerin kendisine duyduğu öfke ile mücadele etmeyi sürdürmesi gerekiyordu. Bir söyleşide onurunu çiğneyip yalan söyleyerek, İngiliz hükümetinin 12 Mart anlaşmasına hiç de karşı çıkmadığını açıkladı. Bir diğer özel ve gizli Türk-İtalyan anlaşmasına ait söylentileri ise daha da kolayca yalanlayabildi. Ancak en önemli açıklamaları 4 Temmuz'dakilerdir: Dışişleri Bakanlığı'nı bıraktığında, Adriyatik'ten çok, Boğazlar'ın kaderini belirlemiş olduğunu anımsattı İtalya'ya.[2049]

ABD'de münteşir *Chicago Tribune* gazetesi yazıyor: *Yunan yetkililer, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın Türkiye ile Yunanistan arasındaki savaşın sona ermesi için arabuluculuk teklifini reddetti*.[2050]

27 Haziran 1921. İspanyol *La Correspondencia Militar* gazetesi yazıyor. Sforza, Şark Meselesi ve Tuozzi misyoluyla alakalı beyanat vermiştir: *Tek isteğimiz Türkiye ile bereketli bir ekonomik işbirliği yapmak*.[2051]

30 Haziran 1921. Selânik'de münteşir Sabataycı *Yeni Asır* gazetesinin haberine göre *L'Idea Nazionale gazetesi, Giolitti hükümetini sert bir dille eleştir*miştir: *Anadolu'nun birliklerimiz tarafından tahliyesi Anadolu İtalyan politikasının iflasıdır. Antalya boşaltılır boşaltılmaz İngilizler tarafından işgali muhtemeldir. Türkler ise, bu tahliyeden cesaret alarak Menderes bölgesindeki İtalyan birliklerini geri çekilmeye zorlayacaklardır*.[2052]

Yeni Asır gazetesinin aktardığına göre *Il Messaggero* gazetesi Antalya'nın tahliyesini olumlu telakki ediyor. *La Tribuna* gazetesi ise *tahliyenin, İtalyan birlikleri tarafından âsayişin korunamaması üzerine yapıldığını* iddia ediyor.[2053]

1 Temmuz 1921. Mustafa Kemal'in *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin haberine göre Antalya'yı *tahliye kararından sonra, İtalyanlar ellerindeki askeri malzeme ve karyola, telefon, levazım, benzin gibi maddeleri satışa çıkar*mıştır.[2054]

2 Temmuz 1921. *İtalyanların Antalya'dan ayrılmaları (5 Temmuz) nedeniyle, Antalya Belediyesi, İtalyan subaylarına bir çay ziyafeti verdi.*[2055]

2046 Sforza, *Un anno di politica estera*, s. 140-141; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 293.

2047 FO, 371/6471, E 7282; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 928.

2048 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 585.

2049 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 154.

2050 Şebnem Oğuz-Uzuner, *Amerikan Basınında Milli Mücadele Dönemi (1918-1922)* [Doktora Tezi], 2021, s. 225.

2051 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 221.

2052 Yeni Asır, 30 Haziran 1921, s. 2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 294.

2053 Yeni Asır, 30 Haziran 1921, s. 2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 294.

2054 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 293.

2055 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 592.

Lord Curzon, Paris'deki Büyükelçi Hardinge'ye telgraf gönderdi: *İtalyanların Kemal'in yanına gönderilen Harington misyonuna dair kuşkuları* bulunuyor.[2056]

İspanyol *La Voz* gazetesi yazıyor: *Batı cephesinde Türklerin Sapanca'ya doğru ilerledikleri ve Yunanlıların kayıplar vererek geri çekildikleri bildirilmiştir*. *Türklerin bütün kaynaklarını zorladıkları ve İstanbul'daki bakanlar kurulunun son yaşanan olayların yarattığı yeni durumu değerlendirdikleri ifade edi*lıyor. *Atina gazeteleri İzmit'in boşaltılmasının güç karşısında olmadığını, Kemalistlerin Boğaz'a ilerlemesinin engellenmesi için saldırı yapmak amacıyla daha önceden karar verilerek yapıldığını aktar*maktalar. *İzmit'in Türkler tarafından ele geçirilmesi üzerine müttefiklerin bir açıklama yaparak İstanbul'un etrafındaki tarafsız bölgenin işgalinin savaş sebebi sayılacağı uyarısını yaptıkları ve Kemalistlerin de adı geçen bölgeye saygı duymaya söz verdikleri ifade edilmiştir*.[2057]

4 Temmuz 1921. İtalya'da, Başvekil Ivanoe Bonomi yeni kabinesini kurdu. Dışişleri Bakanı, *İngiliz dostu* olmakla maruf Pietro Tomasi Della Torretta'dır. Bundan böyle *İtalya'nın Doğu politikası yeni bir yön almıştır*. *İtalya hedefine ulaşmak için İngiltere ile birlikte hareket etmeyi tercih etmiştir. Türk-İtalyan dostluğunun İtalya'ya fayda vermediğine inanan yeni Dışişleri Bakanı Della Torretta, İtalyan-İngiliz dostluğuna önem vermiştir.*[2058] Fakat *başlangıçta bu değişim, silah trafiği gibi böylesine kazançlı bir etkinlik üzerinde etki yaratmamıştır*.[2059]

> Yeni Dışişleri Bakanı Tomasi Della Torretta, o zamana kadar izlenen politikanın tam tersini uygulamadı, ancak, Türkiye yüzünden İtalyan-İngiliz dostluğunu bozmaya seleflerinden daha az istekli göründü. Türk-İtalyan dostluğunun yarannı küçümsemedi, ama onu İtalyan dış politikasının vazgeçilmez bir esası olarak da değerlendirmedi.
>
> Della Torretta ve yeni Başbakan Bonomi politikalarını ortaya koymakta gecikmediler: pek onurlu olmayan biçimde, Sforza'nın sadakatsizliğinden dolayı, Büyükelçi Buchanan'dan özür dilediler.[2060]

Antalya'daki İtalyan İşgal Kuvvetleri, TBMM Hükümetine askerî levazımat satıyor: *İtalyanlar, Antalya'yı tahliye etmeden önce Binbaşı Mario Carossini başkanlığında ve üyeliklerini Yüzbaşı Gorbi Tommasi, Teğmen Vaccaro Brancaleone ve Asteğmen Piscitelli'nin yaptıkları bir "Satış Komisyonu" kurmuşlardır. Bu komisyon, tahliyeden bir gün önce, 4 Temmuz'da askerler için yapılan barakaları ve radyo isteasyonunu Türklere satmıştır. Yeni Kap ve Develik'teki barakalar Antalya Mutasarrıflığı tarafından, 1850 Liraya ve Konak civarındaki telsiz istasyonu da Antalya belediye tarafından 250 Liraya ve toplam 2100 Türk Lirasına satın alınmıştır*.[2061]

Don Margetti, *4 Temmuz'da Sforza'nın söylediklerinin doğruluğunu savunurken, eski bakanı daha tutarlı davranmış olmamakla suçladı. Bu yüzden, o güne dek izlenen politikanın daha aza indirgenmesi şöyle dursun, güçlendirilmesini istedi: "Sorun [...] karar vermek ve kararlı davranmakta inat etmektir: Özellikle, dün görüşlerimize karşı çıkanların, şimdi aynı görüşleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmalarına, umursamaz bir tavra girerek, izin vermemeliyiz; gelecekte de yollarımızın yalnızca oradan [Doğudan] geçeceğini hep anımsamalıyız*."[2062]

2056 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 243, dipnot 15.

2057 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 327.

2058 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 275. "Sforza'nın Türkiye politikası mecliste Faşist ve Milliyetçi milletvekilleri ve kamuoyunun aynı kesimi tarafından *platonik* ve *Boş Eller Politikası* olarak eleştiriliyordu."

2059 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 276.

2060 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 165.

2061 *USSME*, E3-18/4; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 296.

2062 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 156.

Mustafa Kemal'in *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi, *İstanbul'daki askeri temsilci Kont Caprini, İstanbul Hükümeti'ne verdiği bir muhtırada İtalya'nın Üçlü Anlaşma'dan vaz geçtiğini* bildiriyor.[2063]

5 Temmuz 1921. İtalyan işgal birlikleri Antalya'yı tahliye etti.[2064]

> Yunanlılar İzmir'e çıktıktan sonra, İtalyanların mukavemetiyle karşılaşmışlardı. Yunanlılar ilerlerken, İtalyanlar da ilerliyorlardı. Sonunda bunlar birer rakip gibi karşı karşıya geldiler. 1919 yılının 2 Haziranında Çerkesköyü'nde İtalyan askerleriyle Yunan askerleri birbirine ateş açtı. Ancak çok basiretli hareket edildiği için Roma ile Atina arasındaki ilişkilerin kesilmesine imkân bırakılmamıştı. İtalyanlar üzgün ve kırgın oldukları için Türk milliyetçilerini teşvik ettiler. İtalyanlar kendi sakallarını yakacak bir ateş üflediklerini çok geç anladılar. Bununla birlikte İtalyanlar, yangın saçaklara sarmadan çekildiler. İtalya'da çok önemli iç çekişmeler vardı. Herkes askerlerin terhisini istiyor ve ihtilal tehdidini savuruyordu. İtalya bir savaşa girmektense çekilmeyi tercih etti ve ilhak etmek istediği toprakları bıraktı. Yalnız İtalyanlar çekilirken silah ve teçhizatlarını Türklere sattılar, Türkler bunları aylarca kullandılar.[2065]

Garb Cephesi Kumandanı Mirliva İsmet (İnönü), Antalya ve Havalisi Kumandanlığına telgraf gönderdi. *Antalya'yı tahliye eden ve ellerindeki malzemeyi satan İtalyanların sattıkları eşya arasında uçak benzini olup olmadığını* soruyor.[2066]

Antalya'da Anadolu gazetesi, "İyi Yolculuklar, (Elveda)" serlevhalı makale neşretti. *"Mütarekeden sonra Antalya'yı işgal eden İtalyanlar bugün ülkelerine dönüyorlar" dedikten sonra özetle şu görüşlere yer verilmiştir: "Birkaç küçük olayın dışında yaklaşık iki sene birlikte yaşadığımız zaman zarfında iyi ilişkiler kurduk. Bu, gelecekte Türk-İtalyan ilişkilerinin daha iyiye gitmesine yardımcı olacaktır. Misafirimiz olan İtalyanlar bugün ülkelerine dönüyorlar ve biz yine memleketimizin sahibi oluyoruz. Dostluğun ilk göstergesi olan bu tahliyeden dolayı memnunuz*.[2067]

7 Temmuz 1921. TBMM Hükümeti İstanbul Mümessili Hilal-i Ahmerci Hamid (Hasancan), TBMM Hariciye Vekili Yusuf Kemal'e (Tengirşenk) telgraf keşide eyledi: *Miralay kaprini veyahut diğer bir İtalyan makamı resmisinin İtalya'nın menafii maliye ve saireden sarfınazar eylediğine dair Babıaliye bir nota vermediğini ve zaten mumaileyhin nota verecek bir sıfatı resmiyesi olmadığını tahkikatıma binaen arz ederim. Fakat Fransa bu gibi menafiden sarfınazar eylediği halde İtalya'nın da anı takip eylemesi mukarrer bulunduğunu istihbar eyledim*.[2068]

9 Temmuz 1921. *Corriere della Sera* gazetesi, Paris muhabiri Domenico Russo imzalı makale neşretti. Russo, *iki Türk hükümetinin birleşmek üzere olduğunu ve Mustafa Kemal'in istediği zaman "barışçıl bir şekilde bir galip gibi İstanbul'a girebileceğini"*; *Müslüman dünyasının Bolşevizme karşı duyarsız olduğu için Kemal-Lenin anlaşmasından endişe duymamak gerektiğini* yazıyor.[2069]

İtalyan *Corriere d'Italia* gazetesi: *İngiltere, Kemalistlerle Müzakereye Başlıyor-Karadeniz'de Kemal ve Harington Arasında Bir Toplantı*.[2070]

İspanyol *El Siglo Futuro* ve *La Voz* nam gazeteler yazıyorlar: *General Harrington, bir Karadeniz limanında Mustafa Kemal'le görüşmek ve onun tekliflerini alarak Londra'ya iletmekle*

2063 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 298, dipnot 282.
2064 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1974, c. 4, s. 51.
2065 Harold Armstrong, *Türkiye Nasıl Doğdu*, 2011, s. 58.
2066 *ATASE Arşivi*, Kl.1065, D.50-33, Fh.68; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 317.
2067 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 297. Bu makale, İtalyan mercileri tarafından dikkat çekici bulunup *ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1665-7785* kod numarasıyla arşivlenmiştir.
2068 Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, 1975, c. 1, s. 339-340.
2069 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 244.
2070 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 244, dipnot 16.

görevlendirilmiştir. *Mustafa Kemal'in tekliflerinin İngiliz delegeler tarafından kabul edilebileceği ve Kemalistlerin müttefiklerle müzakereler yapmaya hazır oldukları ancak İzmir ve Trakya konularında taviz vermeyecekleri aktarılıyor*.[2071]

10 Temmuz 1921. *10 Temmuz'da Don Margotti, Bolşeviklerin yardımları sayesinde ("söz konusu yardımlar, haber ajanslarının aklından geçen hayali yardımlarla ilişkisi olmasa da") zamanın Kemal lehine işlediğini; Türk-İtalyan ilişkilerinin gerçekten de kötüye gitmiş olduğunu belirtti*.[2072]

11 Temmuz 1921. *İngiliz The Daily Telegraph gazetesi 11 Temmuz 1921 tarihli sayısında, "Bir politika değişikliği mi?" başlıklı yorumunda Bonomi ve Della Torretta'nın iş başına geçmesiyle birlikte İtalya'nın Doğu Akdeniz politikasında bir değişikliğin meydana geldiğini belirtmiştir. Il Tempo gazetesinden de bir alıntı yapan İngiliz gazetesine göre, "İtalya, Anadolu'daki menfaatlerini korumak için İngiltere ile tekrar işbirliğine yönelmiştir."*[2073]

12 Temmuz 1921. İtalya Dışişleri Bakanı Della Toretta, Roma'daki İngiliz Büyükelçi Buchanan'la mülakat ediyor. Toretta, *İtalya'nın Üçlü Anlaşma'dan vaz geçmek niyetinde olmadığını ve Doğu'da İngiltere ile daha sıkı işbirliği yapmak istediklerini* ifade ediyor.[2074]

13 Temmuz 1921. Roma'daki İngiliz Büyükelçi Sir G. Buchanan, Lord Curzon'a telgraf gönderdi. *İtalya, Müttefiki İngiltere'yle sıkı işbirliği yapmanın yararlı olacağı düşüncesinde. Müttefiklerin Ankara Hükümetine karşı tek başlarına ayrı ayrı tutumlar takınmalarını şimdi bir hata olarak görüyor. Mustafa Kemal'in istekleri konusuna gelince, İtalya, Üçlü Antlaşma'yla Türkiye üzerinde kazanmış olduğu iktisadi haklardan vazgeçemeyeceğini bildiriyor. "Tekliflerinin kabul edilemeyeceğinin ve o esaslar üzerinden Müttefiklerin müzakerelere girişemeyeceklerinin Mustafa Kemal'e açıkça anlatılmasını" istiyor*.[2075]

> Sforza'nın dışişleri bakanlığından ayrılması, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon tarafından da memnuniyetle karşılanmıştır. Roma'daki büyükelçileri Buchanan'a 13 [Temmuz]da gönderdiği yazıda Sforza'yı, Bekir Sâmi Bey'le yaptığı anlaşmadan ötürü yeren Curzon, "İtalya'nın Kemalist yanlısı politikasının felaketli bir başarısızlıkla sonuçlandığını ve İtalya'nın politikasını değiştirmesinin kolaylaştığını" ileri sürmüştür.[2076]

Malta'daki sürgün hayatından kurtularak Münih üzerinden Roma'ya gelen eski dâhiliye nâzırı Ali Fethi [Okyar], İtalya Hariciye Nezâreti Şark Umuru Dairesi Umum Müdürü Mario Lago'yla mülakat ediyor. İttihadçı Ali Fethi'nin mezkûr mülakata dair günlük kaydında şunlar yazıyor: *Anadolu hükümetinin İtalyanlara yaptığı sert muamelelerden pek müşteki. Türklere cidden dostane bir siyaset takib eden İtalyanların bu gibi muamelelere mâruz kalmaları esbabını Ankara'da tesirât-ı hâriciyeye yâni Bolşeviklere atfediyor*.[2077]

> Fethi, Roma'ya Kont'un [Sforza'nın] artık Bakan olmadığı dönemde ulaşmış, burada 13 Temmuz 1921'de Lago ile bir araya gelmiştir. İtalyan askerleri artık Antalya'yı terk etmişti, fakat 12 Mart Londra Anlaşması onaylanmamaya devam ediyordu. Değerlendirmesinde Lago, Fethi'ye Türklerin nankör olarak görünmeye başladıklarını söylediğini yazmış ve şunları eklemiştir:

2071 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 223-224.
2072 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 154-155.
2073 *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1659-7771; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 287, dipnot 237.
2074 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 276.
2075 Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e*, 2016, s. 106.
2076 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 275, dipnot 216.
2077 Fethi Tevetoğlu. (1987). "Ali Fethi Okyar'ın Günlük Hâtıraları (30 Nisan 1921-16 Ekim 1921)". *Belgeler*, XII(16), s. 116; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 286-287.

> "Türklerin bu tutumu karşısında İtalyan kamuoyunun kendisini derinden sarsılmış olarak hissetmeye başladığını ve Türkiye'ye karşı olmasa da Ankara hükümetine karşı daha az hoşgörülü bir duruşa doğru yönelme işaretleri verdiğini kendisine izah ettim."

Lago, çok sayıda "gereksiz provokasyonu" anlatarak Fethi'ye ulusalcı hükümetin artık Bolşeviklere boyun eğdiğini söyledi. Ilımlı olan ve Lago'nun belirttiklerini doğru bir şekilde değerlendirebilmek için muhtemelen yetersiz bilgiye sahip olan Fethi, "Ankara'da iktidarda bulunan dört deliyi yola getirmek için" her şeyi yapacağını söyleyerek, belki de samimi bir cevap vermişti. Vatanına döndükten sonra Dışişleri Bakanlığı'na hâlâ dostane sinyaller göndermeye devam etmiş, fakat elbette ki bir daha bu tonda konuşmamıştır.[2078]

Sforza yönetiminden Della Torretta yönetimine geçiş kolay olmadı. Örneğin, yeni Dışişleri Bakanı, Guisi'nin, görevi açıkça belli olmadan Avrupa'ya dönmüş olan Bekir Sami ile başlamak üzere olduğu görüşmeleri durdurmak için müdahale etti. Dışişleri Bakanlığı Fethi'ye daha büyük bir dikkat gösterdi, çünkü o, Sforza'nın çabaları ile serbest bırakılmış olan Malta sürgünlerinin en önemlisiydi. Fethi Roma'da, kontun yerine, Lago ve Della Torretta'yı karşısında buldu. Bu kişiler, Ankara'daki arkadaşlarının nankörlüğü konusunda ona güzel bir vaaz çekti. Fethi onların aklını başlarına getireceğine söz verdi ve Türkiye'ye döndü (ve doğal olarak, Türkiye'de tam tersini yaptı). Pire'de Yunanlar tarafından tutuklanmak isterken İtalyan yetkililerce kurtarılan Bekir Sami ise daha huzursuz döndü. Bu konuda *L'Italia* şöyle yazdı: "İtalyan hükümeti, böyle bir korumanın İtalya'ya hiçbir yarar sağlamadığını gösteren en açık kanıtlara karşın, Kemalistlere iyilik etmeyi sürdürüyor".[2079]

İngiliz Dışişleri Bakanlığı Doğu Dairesi'nin (*Eastern Department*) Sforza'nın Dışişleri Bakanlığı döneminde kaleme aldığı bir raporunda, İtalya-TBMM Hükümeti ilişkisinde Guisi'nin vazifeden azline ilişkin mülahazalara tevafuk ediyoruz: *[Türk] milliyetçilerinin İtalyan Dışişleri Bakanı'na duydukları güven devam etmektedir, ancak sonsuz değildir. Bunun kanıtı, Ankara Dışişleri Bürosu'nun Cavaliere Guisi'nin Ankara'ya temsilci olarak atanmasına itiraz etmesinde görülebilir. Guisi'nin hem Londra'da hem de İtalya'da Ankara delegasyonu ile kurduğu çok yakın ilişkilere rağmen, Türklerin kafasında onun görevinin tam olarak ne olduğu konusunda bazı kuşkular olduğu anlaşılıyor. Bu yüzden de Ankara'nın Dışişleri yetkilisi onun yerine başka birinin gönderilmesini rica etti. Kont Sforza bu öneriyi kabul edecek mi, yoksa Türklerin itirazının üstesinden gelmeye mi çalışacak, göreceğiz*.[2080]

Corriere d'Italia'nın 13 Temmuz'daki başmakalesi Margotti'nin bakış açısına resmiyet kazandırdı: Hızlı ve yapıcı biçimde başka ittifak ve anlaşmalar yapmak [...] elzemdir [...] Zira böyle bir yeniden yapılanma girişiminde bulunmak için Doğu sorununun son aşamasını beklemek, acı sürprizler hazırlayabilir.[2081]

14 Temmuz 1921. *Corriere della Sera* gazetesi, *"İtalya'nın 1919'dan beri tâkip ettiği polikatanın amacının Yakın Doğu'da barışın sağlanması olduğu, bunun İtalya'nın olduğu kadar Avrupa'nın da menfaatine olduğu" anlatıldıktan sonra şöyle devam edilmiştir: "İzmir ve Trakya'da Yunan hâkimiyeti devam ettikçe bu amacın gerçekleşmesi mümkün değildir…İtalya'nın savuna geldiği bu politika her ne*

2078 *Affari Politici* (AP), 7775-sayı yok, Lago'nun el yazmalı notu, 13 Temmuz 1921; AP, 7771-9963/674-C, Garroni'den İtalya Hariciye Nezâretine, 31 Ağustos 1921, ekte Fethi'nin 16 Ağustos tarihli mektubu; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 240-241. Lago muhtırasına nazaran, Müttefiklerin Malta sürgünlerini tahliye edişlerindeki mühim bir gaye de, TBMM Hükümetini Sovyet Rusya yörüngesinden çıkartmak idi. Nitekim Ali Fethi Ankara'ya varacak ve önce mebus sonra Dahiliye Vekili tayin edilecektir. Mesela Hüseyin Rauf (Orbay) Ankara'ya varacak önce mebus sonra sırasıyla Nafia Vekili ve İcra Vekilleri Heyeti Reisi tayin edilecektir. Mezkûr kişiler Avrupaî siyasî simalardı. Müşarünileyhanın Sovyet Rusya'ya aleyhtar olduklarına dair elimizde çok sayıda veri bulunuyor.

2079 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 166-167.

2080 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 239. Grassi, mezkûr raporun tarihini belirtmediği için, bu kısma almayı uygun bulduk. Bizce, TBMM Hükümetinin Guisi'ye itimad etmemesinin temel sebebi, Guisi'nin İTC merkez komitesi rüesasına yakın kişilerle münasebette olmaklığıdır. Bu, Mustafa Kemal için tehlike telakki ettiren mühim bir kıstastır.

2081 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 156.

pahasına olursa olsun Türk muhibliği hissiyatından ileri geldiğini sanmak hatadır. Diplomaside hissiyat yoktur. İtalya'nın gayet sade ve açık bir programı vardır: İtalya barışa ve kendi ekonomik çıkarlarına hizmet amacıyla Anadolu'da arazi işgal etmekten vaz geçmiş, yalnızca Müttefikleriyle imzaladığı anlaşmalarla kendisine ayrılan bölgede iktisadî gelişimi sağlayacak tedbirlere yönelmiştir.[2082]

Giornale d'Italia gazetesi Berlin muhabiri bildiriyor: *Lenin'in Aşırı Talepleri Yüzünden Türkler ile Bolşeviklerin Ayrılması*.[2083] Muhabirin belirttiğine göre *Bolşevikler dostluklarının karşılığında Kemalistlerden Türklerin Avrupa topraklarından feragat etmelerini istemişlerdir*.[2084]

16 Temmuz 1921. TBMM Hükümeti Roma mümessili Câmi (Baykurt), TBMM Hariciye ve Müdafaa-yı Milliye vekâletlerine şifreli telgraf gönderdi: *Prag'da Skoda fabrikasından satın alınmak üzere muayene edilen ve muvafık bulunan silahlar 46 bin Japon tüfeği ile 50 milyon fişeği, 360 Rus mitralyözü, 19 milyon fişek, 124 Suraçboza(?) mitralyözü, 20 milyon fişek, 10 Skoda cebel bataryası, 100 bin mermi olmak üzere 7 milyon 200 bin Osmanlı Lirasına mal olmaktadır. Tediye şartı olarak bankaya 5 milyon Kron yatırılacaktır. Mal, fabrika tarafından ve Çek-Slovak hükümetinin taahhüdatı altında Karadeniz yoluyla sahilleirmize çıkarılacak ve oraya kadar her türlü ziyan ve tehlike mal sahiplerine ait olacaktır*.[2085]

İspanyol *La Correspondencia Militar* gazetesi yazıyor: *İngiliz destek bölüğü de İstanbul'la İzmit arasındaki tarafsız bölgenin sınırı olan Yarımca'ya gönderilmiş ve Antalya'yı boşaltan İtalyan taburu da İstanbul'a doğru hareket etmiştir*.[2086]

17 Temmuz 1921. Milano'da münteşir *Corriere Della Sera* gazetesi, "Türk Çıkmazı" sernameli makale neşretti. Haberi, Sonyel şöyle özetliyor:

> Sevr Antlaşması Küçük Asya'da savaş durumunun sürmesine yardımcı oluyor; İslam dünyasını genellikle Hıristiyanlığa ve özellikle İngiltere'ye karşı kışkırtıyor; Fransa ile İngiltere arasında sürekli sürtüşmelere neden oluyor ve Bolşeviklerin İstanbul'la Hindistan üzerindeki oyunlarını artırmalarına yol açıyor. İngiltere bu antlaşmayı hazırlarken iki amaçla harekete geçmişti: İstanbul'da halifeliğin saygınlığını zedeleyerek İngiltere imparatorluğunun Müslümanlarını lidersiz bırakmak ve Rusya'nın gelecekte Boğazlar'a girişini önlemek. Bu amaçlara yönelik olarak İngiltere, Yunanistan'ın İzmir'i almasına yardımcı olmuştur. . . Ancak Yunanistan, tahmin edildiğinden de zayıf çıkarak bu amacı gerçekleştirememiştir. . . Yunan askeri güçlerinin başarısızlığı, Yunanistan'daki kriz, Venizelos'un iktidardan düşürülmesi ve Konstantinos'un Yunanistan'a dönmesi, İngiltere'ye, hatasını bir evreye dek düzeltme fırsatını vermiştir ve esasen Hindistan'la Mısır'da da kaynaşmalar başlamıştır. . . Boğazlar'ın, İngilizlerin aleti olan Yunanistan tarafından tahakküm altına alınmasını istemiyoruz. . . Boğazlar koşullu olarak Türklere bırakılmalı ve Türkiye İzmir'e ve İstanbul'un dolaylarına sahip olmalıdır. Bu sırada Yunanlılar Kütahya ile Eskişehir'i ele geçirmiş olduklarını açıklamışlardır.[2087]

18 Temmuz 1921. *Söke'den Anadolu Jandarma Komutanlığı'na 18 Temmuz'da gönderilen yazıda; başta Albay Mehmet Şefik Bey olmak üzere, Müftü Ahmed Hamdi Efendi ve eski mutasarrıf Âşir Bey'in, Haziran ayındaki faaliyetleri hakkında fişler gönderilmiştir*. *Başka bir yazıda da Söke ve Antalya*

[2082] İkdam, 22 Temmuz 1921, s. 2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 275-276, dipnot 219.

[2083] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 159, sonnot 23.

[2084] "Türkler ve Bolşevikler Arasında Kırılma-Lenin'in aşırı bahaneleri nedeniyle" Corriere d'Italia, 14 Temmuz 1921, s. 3; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 244, dipnot 16.

[2085] *Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi*, K.130, D.1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 322. "Bu malzemenin alınıp alınmadığını bilemiyoruz."

[2086] Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 329.

[2087] Salahi R. Sonyel, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1923)*, 2011, s. 293-294; Salahi R. Sonyel, *Kaygılı Yıllar*, 2012, s. 280-281. Sonyel vasıtasıyla öğrendiğimiz bu çarpıcı makaleye, ne Çelebi ne Grassi atıf yapmıştır. Bizce ilginç bir nakisa.

bölgelerinde Ankara Hükümeti adına istihbarat çalışması yapan Kamil, Fahreddin Kemal ve Rasim Beyler hakkında fişler gönderilmiştir.[2088]

Muğlalı Rum avukat, İzmir'deki Yunan Fevkalade Komiserliği Genel Sekreterliğine arîza gönderdi: *Önünde İtalyan subayları olan iki büyük İtalyan kargo gemisi limanda Kemalist ordu için cephane ve silah boşalt*mıştı. *Ayrıca 25 gün önce de Kemalistlere savaş malzemesi taşıyan 150 develik ikmal konvoyu Muğla'dan Denizli'ye doğru yola çık*mıştı.[2089]

20 Temmuz 1921. Vukuat. *20 Temmuz 1921'de Teğmen Hayati komutasındaki Bodrum karakol yelkenlisi, Marmaris'in batısında bandırasız bir tekneye rastlamış, buradaki kalabalığın dikkati çekmesi üzerine, kontrol amaçlı makinalı tüfekle kısa bir uyarı atışı yapılmıştır. Bu sırada geminin İtalyan bandırası çekmesi üzerine bu girişimden vaz geçilmiştir*.[2090]

Meşrutiyet döneminin tanınmış simalarından Selanik mebusu Emmanuel Carasso'nun *İtalyan tebaası sayılmak için yaptığı başvuru Meclis-i Vükelâ'nın 6 Şubat 1921 günü yapılan toplantısında görüşülmüş ve reddedilmiştir. Fakat İtalya Yüksek Komiserliğinin ısrarlı talepleri sonunda Meclis-i Vükelâ, 20 Temmuz 1921'de yaptığı toplantıda* Emmanuel Carasso'yu *İtalyan tebaası olarak kabul etmiştir*.[2091]

21 Temmuz 1921. İtalya Hariciye Nâzırı Della Torretta, İttihadçı Ali Fethi'yi (Okyar) makamına kabul etti. TBMM Hükümeti'nin İtalya'ya karşı hasmane tavır aldığını şikâyet ediyor. Torretta, mezkûr tavır değişikliğinin esas sebebi olarak Bolşevikliğe dikkat çekiyor.[2092]

Kütahya-Eskişehir Bozgunu. Yunan Küçük Asya Seferî Kuvvetlerinin başarılı taarruzu karşısında Mirliva İsmet (İnönü) komutasındaki Batı Cephesi ordusunun *gücü hemen hemen yarıya düşmüştü*r: 1.643 şehit, 4.981 yaralı, 374 esir, 30.122'si müsellah olmak üzere 30.809 firarî.[2093]

24 Temmuz 1921. 20 Temmuz tarihli vukuatın İtalyanlarca takibi. *24 Temmuz'da Fethiye'ye gelen bir İtalyan yatının komutanı, "Bu olayı görüşmek üzere Rodos valisi tarafından görevlendirildiğini ve yazılı bir özür dilemenin istenmekte olduğunu" bildirmiştir. Buna karşılık olarak "Düşmanca bir harekette bulunulmadığı, nitekim İtalyan bandırasının görülmesiyle geminin serbest bırakıldığı" söylenmiştir. Geceyi limanda geçiren komutan, ertesi gün tekrar gelerek yumuşak dille kısa bir görüşmede bulunduktan sonra limandan ayrılmıştır*.[2094]

26 Temmuz 1921. *26.7.1921 tarihinde İtalyan bandıralı Leopolis vapuru, Burgaz limanına gelmişti. Bu gemiye, müttefikler tarafından Bulgar ordusundan silâhsızlandırılmak maksadıyla toplanan ve denize atılacak olan bir vagon dolusu yepyeni hiç kullanılmamış makineli tüfek yüklenmiş ve gemi İstanbul'a hareket etmiştir. Bu konuda Burgaz Ticaret ve Sanayi Odasının Bülteninde Leopolis'in yükü arasında 4 bin kilo silâh bulunduğu kaydedilmektedir*.[2095]

2088 *USSME*, E3-18/5; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 297.

2089 Esra Özsüer, *Megali İdea*, 2025, s. 539.

2090 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 277.

2091 *BOA*, M.V.M., No: 221, s. 227; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 349.

2092 Fethi Tevetoğlu, *Ali Fethi Okyar'ın Günlük Hâtıraları (30 Nisan 1921-16 Ekim 1921)*, 1987, s. 117; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 287.

2093 Özlem Çankaya, *Milli Mücadele Döneminde Asker Firarileri* [Yüksek Lisans Tezi], 2018, s. 65. "Hele muharebenin başlamasıyla birlikte, bu olaylar daha da artarak ordunun muharebe gücüne etki yapacak dereceye yükselmiştir. Bu erlerin çoğu müsellahan gitmekte ve memleketlerine varıncaya kadar uğradıkları köylerde, soygunculuk yapmaktaydılar." (Çankaya, 2018, s. 95).

2094 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 277-278.

2095 *STDİA*, F. 321, Op. 1, Arşiv Ed. 2797, s. 55-57; Burgaz Ticaret ve Sanayi Odası Bülteni, 4.8.1921, Sayı 19; Aktaran: Stefan Velikov, *Kemalist İhtilâl ve Bulgaristan*, 1969, s. 119. "İtalyan bandıralı bir gemi, Varna

İstanbul matbuatından *İkdam* gazetesi, İtalyan Sömürge Enstitüsü Müdürü Artom'un İngiliz *The Morning Post* gazetesine beyanatını iktibas ediyor. Artom: *Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünün korunması Dünya barışı için gerekli*dir. *Paris Barış Konferansı'nın en büyük hatalarından birisinin, Anadolu köylüsünün sebat ve millî inancını tanıyamamak olduğunu takdir eden tek millet İtalyanlar olmuştur. Bolşevik Rusya'nın Türkiye üzerinde nüfuz sahibi olması Akdeniz dengesinin İtalyan ticareti aleyhine gelişeceği açık olduğundan, Müttefiklerimiz yanlış politikalarla Türkleri Rusların kucağına atarken biz Kuva-yı Milliye'nin, Türklerin hakkını savunduğunu anladık*.[2096]

27 Temmuz 1921. Bâb-ı Âlî Harbiye Nezâretinde görevli Mümtaz Topçu Kaimmakamı Eyüp'ün (Durukan) günlük kaydı:

> [..] Müfettişliğe geldim. Yüzbaşı Seyfi geldi; Süreyya Fahri ve Süreyya Selahaddin hakkında müphem beyanatta bulundu. Bunlar şahsen fena değillerse de, belki meselede bir ihanet olabileceğini Hariciye memurlarından İzodor Bey'den tahkik ettiğini ve bana Ankara'dan geldiğini ve Anadolu için silah alacağını ve bir İtalyan grubuyla temasta olduğunu beyan eden ve Mustafa Kemal Paşa'nın ser-yaver Salih [Bozok] Bey'in eniştesi Ali Saip Bey'in de benim namıma Süreyyalara> *İtalyanlara* müracaat ettiğini söyledi. Ali Saip Bey'den de aynı zamanda bir mektup aldım. O da Süreyyaların evvelce verdiği fiyatı aynen veriyor. Hayret ettim.[2097]

28 Temmuz 1921. TBMM Hükümeti İstanbul Mümessili Hilal-i Ahmerci Hamid (Hasancan), TBMM Hariciye Vekili Yusuf Kemal'e (Tengirşenk) 265 numaralı telgraf keşide eyledi: *İtalya'nın Londra sefiriyle İngiltere Hariciye Nazırı arasında Anadolu hakkında itilaf hususunda geldiği ve bu itilaf düşman kuvvetleri Ankara'ya girince mevki tatbikata konulacak ciddi ve siyasi tedabire müracaat olunacağı İngiltere mahafilinde söylenmektedir. Ferman. Hamit. Erkânıharbiye kanaliyle gönderilmiştir. 28 Temmuz.337*[2098]

29-31 Temmuz 1921. *Türk-İtalyan ilişkileri 29 ve 31 Temmuz'da İtalyan senatosunda görüşülmüştür. 29 Temmuz'da bir konuşma yapan senatör Scialoja, İtalya'nın izlediği Ankara politikasını ve Ankara Hükümeti'ni eleştirmiştir. Sforza'nın, Bekir Sâmi Bey'le yaptığı antlaşmanın Ankara Hükümeti tarafından onaylanmamasını "manevî tokat" olarak yorumlayan Scialoja şöyle devam etmiştir: "Bu Müttefiklerimizde kötü bir iz bıraktı ve Üçlü Antlaşma ile elde ettiğimiz çıkarlara da zarar verdi. Bundan başka, her yerde Mustafa Kemal Paşa hükümetinin sahte görünüşünü görüyoruz." Sözü Ereğli madenlerine getiren Scialoja, "Ama Ereğli madenlerine sahip olmuşuz! Bu, dışişleri bakanlığının, İtalya'nın nasıl itibarden düştüğünü gizlemek için uydurduğu büyük bir masaldır. Ereğli madenlerninin bir kısmının bize ait olduğu iddiasını yalanlıyorum." diyerek bundan sonra İtalya'nın Akdeniz politikasının ne olacağını sormuştur. İtalya'nın yeni Dışişleri Bakanı Della Torretta, Roma'daki Osmanlı büyükelçiliğinin "hüsn-ü telakki" ettiği bir konuşma yaparak İtalya'nın izleyeceği yeni politika hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Senatoda 31 Temmuz'da yaptığı konuşmaya, "İtalya'nın Doğu Akdeniz'de hayatî çıkarları olduğunu ve bunun Müttefikleriyle imzaladıkları Üçlü Antlaşma ile güvence altına alındığını ve bu anlaşmaya uymanın zarurî olduğunu" söyleyerek başlayan Della Torretta şöyle devam etmiştir: "Ankara Hükümeti ile eşit bir anlaşma yapmak için yapılan teşebbüslerin sonuçsuz kaldığı görülmüştür. Yakın Doğu'da Türklerle ekonomik alanda işbirliği yapmak için İtalyan Hükümeti'nin namuslu ve mutedil niyetlerini Ankara milliyetçileri görmemezlikten geldiler. Doğu'daki programımız*

---

limanına geldi. Gemi, 4 ton yepyeni silah yükleyerek İstanbul'a hareket edecek. Bu silahlar İtilaf Devletleri tarafından Bulgar ordusundan alınmıştı. 1922 şubat ve martında da Bulgaristan'dan Anadolu Hükümeti'ne benzer silahlar gizlice kaçırılacaktır." Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1995, c. 3, s. 626.

2096 İkdam, 26 Temmuz 1921, s. 3; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 342.

2097 Eyüp Durukan, *Meşum Mütareke ve Meşru Mücadele*, 2018, s. 482-484. Selânikli Salih Bozok, Mustafa Kemal'in akrabası, sırdaşıydı.

2098 Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, 1975, c. 1, s. 72.

değişmemiştir aksine metodumuz değişmiştir. Antalya ve Menderes'deki esef verici olaylar Doğu'daki prestijimize zarar vermiştir. İtalya bu konuda Ankara'yı sert bir şekilde uyarmada geç kalmamış ve İstanbul'daki denizci temsilciliğini kuvvetlendirmiştir.[2099]

Temmuz 1921. Roma ile Ankara münasebatını gerginleştiren hadisat: *Garp Cephesi Komutanlığı'nın emri üzerine Temmuz 1921'de Yunanlılar lehine casusluk yapan Antalyalı Rumlardan 60 kadarı, İtalyanlardan habersiz şehirden uzaklaştırılmışlardır. Rumların bu durumu İtalyanlara şikayet etmesi üzerine İtalyanlar Antalya'da devriye gezdirmeye başlamışlardır. Aynı günlerde Rum mahallesinde bir Türkle Rumun kavga etmesi üzerine İtalya'nın Antalya önünde bekleyen iki savaş gemisinden karaya asker çıkarılmıştır. Türk makamlarının, "Gerekirse İtalyanlara karşı silah kullanacakları" tehdidinin İtalyanlar tarafından duyulmasından sonra İtalyan drednotundan top atışları yapılmaya başlanmıştır. Atışın bir kaç gün devam etmesi üzerine Anadolu gazetesinde İtalyanlar aleyhinde sert bir makale yayınlanmış, bunun üzerine savaş gemisi Antalya'dan ayrılmıştır*.[2100]

İtalyanların *limanda bulunan savaş gemilerinden atış talimi yapmaları ve askerlerin karaya çıkmaları Teke mutasarrıflığının şikayetine yol açtı. Mülkî ve askerî memurları zor durumda bırakan bu tip hareketlere karşı Millî Müdafaa Vekaleti, herhangi bir olaya meydan verilmemesini isterken, mutasarrıfı ziyaret eden İtalyan temsilci de, "Halkın İtalyanlara karşı silahlanacağının duyulduğunu" söyleyerek şikayet etti. Menderes'deki askerlerini henüz çekmeyi düşünmeyen İtalyanların Antalya'daki birliklerini geri çekmesi İstanbul'daki temsilcinin, Osmanlı Hükümeti'ne verdiği bir muhtıra ile Anadolu'daki bütün haklarından feragat ettiklerini bildirmesine rağmen, İtalyan kamuoyunun ilhak ya da sömürgeleştirme umutlarını sürdürmesini yok etmemiştir*.[2101]

Ağustos 1921. Carlo Manetti, "Rodos Meselesi ve Yakındoğu'da İtalyan Siyaseti" başlıklı makale kaleme aldı. Belirttiğine göre *Anadolu'daki İtalyanlar, konuştukları Türk subay ve ileri gelenlerinin ticarî ve iktisadî işbirliği isteğini anlamamalarından şikayet* etmektelerdir. *Türkler, geçmişin de etkisiyle, ticarî ve iktisadî işbirliğinin olumsuz sonuçlarından çekin*mektelerdir.[2102]

1 Ağustos 1921. ~~*Ankara ile müzakerelere başlama uğruna*~~ *Antalya'dan çekilen İtalya'da yeni Dışişleri Bakanı Della Torretta, 1 Ağustos 1921 tarihinde parlamentoda yaptığı açıklamada Milliyetçilerle uzlaşma teşebbüslerinden yarar sağlanmayacağının anlaşıldığını ve Anadolu'daki İtalyan kuvvetlerinin karşılaştıkları elem verici aksiliklerden dolayı Doğu'da İtalyan prestijinin sarsıldığını vurguladıktan sonra Boğazların Müttefikler tarafından müdafaasında "iş birliği yapmaya karar verdiğini" gayet açık bir şekilde dile getirdi*.[2103]

1 Ağustos 1921 tarihli bir Türk raporundan anlaşılmaktadır ki, *o dönemde bir "İtalyan temsilci" Kemalistler lehine Yunan silahlı güçlerine ilişkin askeri casusluk faaliyetlerinde bulun*muştur.[2104]

2099 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 279.

2100 Mehmed Şefik Aker, *İstiklâl Harbi'nde 57.Tümen ve Aydın Millî Cidali*, c. 3, s. 86-88; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 277. Rivayetteki, top atış talimiyle TBMM kuvvetlerini ihtar eden İtalyan drednotun Anadolu gazetesinin lisan-ı şedidesine binaen savuşması kısmı, oldukça tuhaf. Drednotun ayrılış sebebi, bizce, bu olamaz.

2101 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 298.

2102 RIM, No: 7, s. 264; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 266.

2103 Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 266. İtalyanlar müzakere başlatmak için Antalya'dan çekilmiş değillerdir. "1 Ağustos'ta Meclis'te yaptığı konuşmada Della Torretta, Kemalistlerle anlaşma girişimlerinin yararsız olduğunun ortaya çıktığını; Anadolu'daki İtalyan birliklerinin başına gelen üzücü tersliklerin Doğu'daki İtalyan saygınlığını zedelediğini ve hükümetin, Boğazlar'ın Müttefikler tarafından korunmasında büyük ölçüde işbirliği yapmaya karar verdiğini açık seçik söyledi." Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 165.

2104 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 242.

2 Ağustos 1921. İspanyol *La Correspondencia Militar* gazetesi yazıyor: *Müttefik Yüksek Konseyi, mevcut silahlı mücadelenin çözümlenmesi için aracılık taleplerini Türkiye ve Yunanistan'a sunmuştur*.[2105]

5 Ağustos 1921. Mustafa Kemal'i TBMM Hükümeti ordularının Başkumandanı tayin eden fevkalâde yasa, yürürlüğe kondu. Fromkin, bu kararı "Roma" modeline benzetiyor:

> Eskişehir yakınlarındaki İsmet Paşa geri çekilmeyi kendine yediremiyordu. Solgun yüzlü Mustafa Kemal bu yükü onun omuzlarından aldı. Çekilmeyi emretme sorumluluğunu almaya gelirken bundan rahatlayan İsmet, "Paşa geliyor," dedi yanındaki birine. Mustafa Kemal batı Anadolu'yu düşmana terk ettiğini duyunca halkının "manen bir şoka" uğrayacağını biliyordu. Millet Meclisi'nde politik düşmanları, kişisel rakipleri, Enver taraftarları ve bozguncular el ele verince bir kıyamet koptu. Mustafa Kemal bir süre sonra Millet Meclisi'ni gizli oturuma çağırarak bir Roma yöntemi önerdi: Mebuslar kendisini üç aylık bir süre için diktatör seçeceklerdi, bu süre içinde başkomutan olarak başarısızlığa uğrarsa tüm suç kendisinin olacaktı. Öneri zafere inananlarla inanmayanları bir araya getirdi ve kabul edildi.[2106]

İtalya'nın İngiltere'ye yaklaşması Ankara Hükümeti'ni kaygılandırmıştır. Bu babda, Mustafa Kemal'in *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde "Şarkda İtalyan Siyaseti" serlevhalı başmakale neşredildi:

> İngiliz politikası, Türkiye muhibbi Kont Sforza'nın konsoliteden çekilmesini fırsat bildi. Şark meselesinde İtalya'yı kendi tarafında çekmek için halefi Della Torretta yeni teşebbüslere girişiyor. 21 Temmuz tarihinde Londra'dan Maten gazetesine verilen telgrafa nazaran son günlerde İtalya'nın Londra sefiri Signor Martino ile Lord Curzon arasında sıkı müzakereler geçmektedir. Parisli gazete ilaveten verdiği haberde diyor ki: "Bu müzakereler esnasında İngilizler İtalya'yı Yunanlılar lehine, Ankara aleyhine kazanmaya çalışmışlardır. İngiliz teşebbüsü konsolitede hüsn-ü kabul görecek midir? Hâriciye Nâzırı Della Torretta'nın Şark meselesindeki fikri temayüllerine henüz katiyetle vâkıf değiliz. Fakat biliyoruz ki, kendisi hâriciye mesleğinde uzun zaman çalışmış meslekden yetişmiş bir diplomattır. Binaenaleyh Della Torretta gibi senelerce sefirlik eden eski bir hâriciye memurunun yeni vazifesinde müesses usullere itibar edeceğini ve selefinin tuttuğu yolun zıddına gitmek suretiyle İtalya siyasetinde yeni karışıklıklara meydan vermeyeceğini kuvvetle zannederiz. Bu zannımıza teyid eden en güçlü delil yeni Başvekil Bonomi'nin kabine programıdır. Başvekil milletvekillerine karşı taahhüd ediyor ve diyor ki: İtalya siyaset-i hâriciyesinde selefi Giolitti kabinesinin hârici taahhüdlerinden, hârici münasebattan ayrılmayacaktır. Yeni İtalyan kabinesinin Şark politikasında izleyeceği yolu tahmin edebiliriz. Başvekilin Türkiye meselesine evvelce tutulan doğru ve güzel yoldan ayrılmayacağına şüphe yoktur. Binaenaleyh İngilizlerin Şark sû-i kasdine İtalya'yı teşrik için vâki olan teşebbüsünün akim kalacağına hükmetmek hiç de yanlış olmaz. Bunun için İtalyan gazetelerinin İniglizlere karşı tavrına bakalım. Corriere della Sera başta olmak üzere hemen bütün basın İngiltere ile ancak İzmir ve Trakya'nın sahib-i asliyelerine iadesi esasında uyuşabileceğini söylüyor.[2107]

7 Ağustos 1921. Roma'daki Fransız Büyükelçi Barrere'den Fransa Hariciye Nezâretine rapor: *Böylesi çeşitli bulgudan, Marki Torretta'nın Kont Sforza'nın tersine, Paris'ten yana değil de, Londra'dan yana baktığı sonucunu çıkarıyorum*.[2108]

La Tribuna, bir süre daha, İtalya'nın o zamana kadar takındığı tavırların doğruluğunu ve haksız politikalarla İslam dünyasını kızdırmamak gerektiğini hatırlattı, ama sonra o da değişim rüzgârlarına uydu. 7 Ağustos 1921 tarihinde Türk-Fransız görüşmelerinden rahatsız olan Malagodi okuyucularına, İtalya'nın hak ettiğini almak için, davranışı Türklerin sempatisini yitirmesine yol açacak olsa da, İngiltere'nin peşine takılmaktan başka bir şey yapamayacağını duyurdu.[2109]

2105 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 224.
2106 David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, 2008, s. 463.
2107 Hâkimiyet-i Milliye, 5 Ağustos 1921, s. 1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 287-288.
2108 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 165-166.
2109 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 167.

8 Ağustos 1921. Müttefikî *Yüksek Konsey, Yukarı Silezya'da genel seçimi tartışmak için Paris'te toplandı. Toplantı sırasında Yunan ve Türk savaşı sorunu da söz konusu edildi.* [ABD] *Elçi*[si] *Harvey de, gözlemci olarak bulunuyordu.* [Britanya Başvekili] *Lloyd George, Türkiye konusuna dokunarak, Yunanlıların, kendi ülkelerinden özel olarak silah satın almalarına izin vermelerini istedi. Türkler Bolşeviklerden silah alabiliyorlarken Yunanlılara, savaşta tarafsız oldukları nedeniyle, birçok ülkeden, silah satın almaları yasaklanmıştı. Yunanlılara karşı iyi davranılmalıdır ve İtilâf Devletleri Hükümetleri'nin tarafsız kalmaları gerekmektedir, ancak özel kurumlara, Yunanlılara silah satma izni verilmelidir. Bu öneriyi Fransa, italya ve Japonya, ilke olarak onayladılar. Toplantıdan sonra Lloyd George, Harvey'i, özel bir görüşme için bir kenara çekti. Kendisinin yaptığı öneriye karşı A. B. D.'nin tutumunun ne olacağını sordu. Harvey, bunun pratik olmaktan çok akademik bir soru olduğunu söyledi, fakat, kendi bildiği kadarıyle, "Başkan Harding, geleneksel Amerikan politikasından ayrılmayacaktır," dedi.*[2110]

Roma Sefarethanesi memurlarından Cevad, Bâb-ı Âlî Hariciye Nâzırı Ahmed İzzet'e (Furgaç) muhtıra gönderdi. İtalya'nın Türkiye siyasetinde değişim vuku buluyor:

> Hükümet-i hâzıranın şark meselesinde yeni metod takip edeceği ve doğrudan doğruya Ankara ile uyuşmak için gösterilen arzu ve hüsn-ü niyetin Türk millicileri tarafından takdir edilmediği ve İtalya'nın haysiyet ve izzet-i nefsinin rencide edildiği son hâdisat ile iyice ortaya çıktığı cihetle Ankara ile müzakeratı kat' ederek Üçlü İtilâf ile İtalya'ya temin edilen hukuk-u iktisadiyenin istihsali zımnında bâdemâ İtalya'nın Müttefikleri ile mukarrerat ittihazına tevessül eyleyeceği ve müstakil bir Türkiye'nin devam-ı mevcudiyeti şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da İtalya'nın şark siyasetinin esasını teşkil eyleyeceği âhiren meclis-i âyanda yeni hâriciye nâzırı Della Torretta tarafından irad edilen nutukda ifade edilmiş ve İtalya'nın şark siyasetinde bir tağyir husule geldiği görünmekte olduğ vecihle bu babda yaptığım tedkikat neticesinde hâsıl ettiğim kanaatimi ber-vechi zir zât-ı ekremlerine arzeylerim: "Şark'da büyük bir Yunanistan'a mâtuf olan İngiltere siyaseti karşısında mukavemet ibrazından âciz kalan Kont Sforza istifaya mecbur kaldı. Türkiye'ye ve Türklere karşı ciddi dostluk hissiyatı taşıyan ve pek mâhirâne bir siyaset tâkib eden bu iki rical-i siyasinin (Giolitti ve Sforza MÇ) ikitdardan çekilmeleri bizim için şâyan-ı teessüf bir keyfiyettir. Meclis-i mebusanın pek müşkilatla itimadına mazhar olan yeni kabine, Kont Sforza'yu gevşek ve yumuşak bir siyaset takip etmiş olmakla suçlayan milletvekilleri ve efkâr-ı umumiyeyi tatmin için harici siyasetinde bir yenilik ibrazı mecburiyetinde kaldı. Tam bu esnada Londra'da Daily Telegraph, Şark mesailinde İngiltere-İtalya ittifakı lüzumuna dair olan neşriyata başladı. Bunlara, İtalya donanmasının İngiltere donanmasıyla teşrik-i mesai etmesine mukabil İtalya'ya bir takım menafi temin kılınacağı uzun uzadıya anlatıldı ve Ankara'dan pek ziyade zarara uğrayan İtalya'nın şark işlerinde İngiltere tarafına geçmesi için çalışılıyordu. Atina matbuatında mâhirâne bir surette bahsedilen propaganda bura matbuatını o derece iştigal etti. Çünkü İtalyan efkâr-ı umumisi Akdeniz'de İtalyan ve Yunan menafiinin telif edilemeyeceğine kâni idi. İşte bu ahvalde Della Torretta'nın beyanatı vuku buldu. Gerek Ankara ile yapılan müzakeratın neticesiz kalmasından gerek İtalya'ya karşı reva görülen muamelattan bî-zar kalan ve izzet-i nefsi şikest olan efkâr-ı umumiyenin Della Torretta'nın "yeni metod"unu derhal tervic edeceği görülüyor. Bu yeni metod Ankara Hükümeti'nin muamelâtına dayandırılmaya çalışılıyorsa da, daha ziyade Anadolu'daki vaziyet-i askeriye ve askeri taarruzun Yunanlılara müsaid bir tarzda gelişmesiyle ilgilidir. Türkiye'nin idame-i mevcudiyeti İtalya'nın şark siyasetinin esasını teşkil etmiş ve İtalyanlar Türkiye'nin İzmir ve Trakya vesair mesaildeki metalib ve hukuk-u meşrusunu şiddetle müdafaa etmişlerdi. Hattâ, Nitti kabinesi zamanında Hâriciye Nâzırı Tittoni ile, Venizelos arasında yapılan itilâf, bir senede bertaraf edilmişti. Kont Sforza'nın hâriciye nezareti devam ettiği müddetce İtalya'nın Türkiye'ye ve Ankara Hükümeti'ne karşı fiilen gösterilen tezahürat-ı dostane her türlü sitayişin fevkinde bulunmuştur. İtalya'nın bir siyaset-i dostane takip etmesi keyfiyeti bittabi Bahr-i sefid havzasında menafi-i vikaye ve siyanet etmek ve Akdeniz muvazenesini ihlal edecek büyük bir Yunanistan'ın tesisine müstakil bir Türkiye'nin idamesiyle mâni olmak fikir ve maksadına müstenid idi. Ana hattı olarak kabul edilmiş işbu siyaset esas kılınarak Üçlü İtilaf'ın İtalya'ya bahş ettiği hukuk-u iktisadiye hakkında dostane bir suret tesviye bulmak üzerinde Kont Sforza, Ankara Hükümetiyle müzakerata girişti. Bu esnada Londra Konferansı inikad etmekle burada Fransa ve İtalya ile itilâfnâmeler akd edilmiş ve fakat Büyük Millet Meclisi tarafından işbu itilâfnâmelerde bazı tâdilat icrasına lüzum görülmesi

[2110] Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, 1972, s. 356. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

> üzerine Bekir Sâmi yeniden Avrupa'ya avdet etmiş ise de, müşarünileyh İtalya'da kısa bir süre tevakkufla doğruca Paris'e gitti ve orada Mösyö Briand ile müzakerata başladı. Bu mezakerat bir hayli ilerlemişti ve bu esnada Roma'nın unutulması ve Antalya hâdisatında İtalyan mümessilin kabul edilmeyerek iadesi gibi İtalyan Hükümeti'ne karşı olan bu harekat üzerine yeni İtalya siyaseti, Yunanistan gibi İtalya'nın da Şark'da İngiltere siyasetine bir nevi âlet olacağı yoluna girdi. Bahr-i sefid havasında Müttefikleri İtalya ve Yunanistan'ın müttehiden çalışmaları gibi İtalyan nokta-yı nazarından gayr-ı kâbil-i icra müşareket vukuu için mevzu-u bahs tebdili tevlid etmiştir. Bu siyaset, ferafat ettirmeğe mâtuf olacaktır. Binaenaleyh İtalya Şark'da henüz haftaya kadar Paris'den avdetinde kendisiyle mülakat ederek bizi alâkadar eden mesaile dair müşarün-ileyhden izahat-ı kifaye temine sarf-ı gayret edeceğim maruzdur, ol babda…"[2111]

Türk gemilerinin karakol hizmetlerine devam ettikleri günlerde bu sefer de Napoli adlı İtalyan savaş gemisi komutanı 8 Ağustos'ta Antalya'dan Fethiye'ye gelmiştir. Gemi komutanı, kaymakam ve grup komutanıyla temas ederek, "Türk karakol gemilerinin her türlü harekette serbest olduğunu fakat kendi karasularında dahi olsa kayıkları aramasının doğru olmadığını, çünkü kıyıları korumayı kendileri üzerlerine almış oldukları için şayet Türklere müsamaha gösterecek olurlarsa, aynı şeyi Yunanlılara da yapmak zorunda kalacaklarını, bu takdirde, Yunanlılar bir saldırı hareketinde bulunacak olurlarsa, bu hususta sorumluluk kabul edemeyeceklerini" söylemiş ve karakol hizmetinin tatil edilmesini istemiştir. Bu isteğe karşılık olarak, durumun merkeze bildirileceği ve emir alınmadıkça karakol hizmetinin tatil edilmeyeceği cevabı verilmiştir.[2112]

Paris'deki *Hôtel Continental*de konaklayan TBMM Erzurum mebusu Celâleddin Arif, TBMM Reisi ve Başkumandan Mustafa Kemal'e zata mahsus mektub gönderdi:

> Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine
>
> Paşam Efendim, [..]
>
> 2-Anadolu Ajansı bendenizin bir memuriyeti resmiyem olmadığını ilân etmiş. Bendeniz İtalya'ya ayak basar basmaz bir memuriyeti resmiyem olmadığını ilân eylediğim gibi, gerek bura gazetelerine, gerek İstanbul gazetelerine de memuriyeti resmiyem olmadığını söylemiştim. [..]
>
> İşte burada edinebildiğim malûmatı muhtasaran arzeyliyorum. Konferans bittikten sonra . . . . . İtalya tarikiyle Ankara'ya avdet eyleyeceğim. Bir emri samileri olacak olursa Erzurumlu Nafiz Bey vasıtasıyla İstanbul'a biraderi bendenize gönderilecek bir haber birkaç gün sonra bendenizi bulur. Bâkî ordumuzun bir an evvel muzaffer olmasına ve muvaffakiyeti Devletlerine duahan olduğumu arzla teveccühatı samilerinin bakasını istirham eylerim, Paşam Efendim.[2113]

Açıklamalı [ÖA11]: Ahiren tamamen iktibas edebilirsin. Fransızlarla alakalı vasi malumat var.

10 Ağustos 1921. Britanya Başvekil Lloyd George: *Sévres Muâhedesi yırtılmış olduğundan silâh ticâreti serbesttir*.[2114]

> Kütahya-Eskişehir Savaşı'ndan yaklaşık bir ay sonra Sakarya Savaşı'ndan iki hafta kadar önce (10 Ağustos 1921 tarihinde) L. George'un önerisiyle Yüksek Konsey Türk-Yunan Savaşı'nda tarafsızlığa ilişkin kararı gözden geçirdi ve özel şirketlerin, muhasım devletlere askerî malzeme satışına izin verdi. Böylelikle Yunanistan ve Türkiye'nin özel şirketlerden askerî malzeme almasının önü açıldı.[2115]

2111 Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, K.127, D. 2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 281-282.

2112 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 278.

2113 Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Arşivi (TCDBA), Türkiye-Fransa (Suriye), 1/C-2; Aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar I (1920-1923)*, 1981, s. 134-137.

2114 Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1974, c. 4, s. 111.

2115 10 Ağustos 1921 tarihli Yüksek Konsey Toplantısından md. 1, WO, 32/5775, No. 93A; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 265. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

İngiliz Hükûmeti derhal özel şirketlerin Yunanlarla birlikte Milliyetçilere askerî malzeme satışına dair engelleri kaldırarak gerekli ruhsatları verdi. [..] *Yunan Hükûmeti* [..] *bunun Milliyetçilerin işine yarayacağını ileri sürdü ve buna çok sert tepki gösterdi*.[2116] Mustafa Kemal'e sahra obüs cephanesi hibe eden İngiliz, Yunan ile Fransa-İtalya taraflarını karşı karşıya getiriyor:

> Daha önce aldıkları abluka kararı kapsamında Müttefiklere ait ticaret gemilerine müdahalede bulunmaktan kaçınan, Yunan yetkililer, bilhassa Fransız ve İtalyanlara ait gemileri durdurarak denetlemeye başladılar. Fransız ve İtalyan Hükûmetlerinin şiddetli protestolarına yol açan bu uygulamalar karşısında İngiliz Hükûmeti'nden duruma müdahale etmesi istendi. Fakat İngiliz Hükûmeti, artık bu tür durumlara müdahil olmak istemiyor Fransa ve İtalya ile Yunanistan'ı karşı karşıya bırakıyordu.[2117]

Tahlil: Kütahya-Eskişehir Bozgununu (24 Temmuz 1921) müteakiben Müttefikler, herhalde esasen Mustafa Kemal'e kaçak yollardan askerî malzeme satışının yetersiz kaldığından olacak, 10 Ağustos 1921'de kaçakçılığı yasallaştırmışlardır.

> Yunan yetkililer, İngiliz kuvvetleri ile birlikte Milliyetçilere kaçak askerî malzeme ticaretini engellemek için teşebbüslerde bulunsalar da hukuki açıdan bahsi geçen ticaret artık meşru idi.[2118]

> Müttefikler ambargo uyguladığından Yunanistan zaten askerî malzeme alamıyordu. Aksine Ankara'nın o dönemde İngiliz istihbaratının da ulaştığı üzere bu konuda İtalyanlarla alışverişi vardı.[2119]

İstanbul matbuatından *İkdam* gazetesi İtalya Dışişleri Bakanı Della Torretta'nın beyanatını neşretti: *Doğu politikamız ekonomik beklentilerle tespit edilmelidir. Hükümetimiz, Doğu'daki siyasî gelişmeleri ve menfaatlerini yakından tâkip etmektedir. Doğu Akdeniz dengesinin aleyhimizde gelişmesini önlemeye kesin kararlıyız. Bu amaçla, bize verilmiş olan menfaatin tatbike sokulması için hareket etmek niyetindeyiz. Ankara ile doğrudan bir antlaşma imzlamak için yaptığımız girişimler sonuçsuz kaldı. İtalyan Hükümeti'nin ılımlı ve namuslu niyetini Ankara Hükümeti takdir etmedi. Doğu politikamızın esası değişmez fakat uygulama usulleri değiştirilecektir*.[2120]

Bir İtalyan resmî belgesine göre Della Torretta, *Ankara Hükümeti'nin özünü yabancı düşmanlığının oluşturduğunu* ifade etmiştir. Takib edilecek yeni usûl ise, Torretta nazarında *İtalya'nın amaçlarına ulaşmak için Müttefikleriyle işbirliğine yönelmesidir*.[2121]

TBMM Hükümeti İstanbul Mümessili Hilal-i Ahmerci Hamid (Hasancan), TBMM Hariciye Vekili Yusuf Kemal'e (Tengirşenk) 1592 numaralı telgraf keşide eyledi:

> Roma mümessilliğinden Bâbıâliye varid olan telgrafnamenin sureti mütercimesi bervechi zir maruzdur.
>
> Hariciye Nazırı Marki Dellasorana'nın şark mesailine dair vaki olan beyanatı hakkında İtalya Hariciye Nezaretinde mümessilliğimize ita olunan izahat bervechi atidir:
>
> (Marki Dellasorana tarafından iltizam olunan hattı hareket İtalya politikası esası katiyesine şamil bir tebeddülü tazammun etmez. Hükûmet-i hazırda şarkta hükûmet-i sabıkanın takip eylediği siyasetin aynını takip eyleyecektir. Ancak İtalya Hariciye nazırı Kuvayi Milliye memurlarının hasmane vaziyeti ve muhilli haysiyet harekatı karşısında erkâr-ı umumiyenin hiddete ve parlamentonun galeyana gelmesi üzerine Ankara ile

---

2116 Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 265. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

2117 Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 265.

2118 Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 335.

2119 Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 472.

2120 İkdam, 10 Ağustos 1921, s. 2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 280. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

2121 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1659-7771; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 280.

> müzakeratı kat eylemiş ve müttefiklerle beraber üç kısımlı muahede ile temin olunan hukukun istihsalini hariciye nezaretince temine karar vermiştir. İşbu kararda Ankara'ya karşı bir iğbirar görüp Türkiyel aleyhinde bir hattı hareket görmemelidir. İtalya şark siyasetinin hututu esasiyesinden ayrılmayacak ve mazide olduğu gibi Londra konferansında Sevr muahedesinden icra edilen tadilat esasatı dahilinde müstakil bir Türkiyel fikrini müdafaa edecektir.) Buna rağmen Marki Dellasorana Türkiye'de hasıl olan işbu sui tefahhümü izale maksadiyle beyanatı cedidede bulunmak fırsatını özliyecektir) tarzında ifadatta bulunulmuştur.
>
> Hissi acizaneme nazaran burada bir tebeddülü siyasi mevcuttur. Esbabını ise Anadolu'daki vaziyeti askeriyede aramak lazım gelecektir. Ankara'nın İtalya'ya karşı menafiimize muvafık bir siyaset takip eylemesi lüzumu derkardır. Ferman 10 Ağustos 337[2122]

Hamid, Yusuf Kemal'e 1593 numaralı telgraf keşide eyledi:

> Roma mümessilliğinden Babıâli'ye vârit olan telgrafnamenin sûreti mütercimesi bervech-i zîr marûzdur.
>
> İtalya Hariciye Nazırı Meclis-i Âyan'da Türkiye hakkında mühim beyanatta bulunmuştur. İtalya siyasetinin Şark'ta esası iktisadiyeye istinat eylediğini beyandan sonra İtalya'nın İtalyan menfaatlerini temin edecek sûrette Akdeniz'de hususi muavenetle üç kısımda muahedenin bahsettiği fevaidi takrir için hükûmet-i müttefika ile çalışacağını söylemiştir.
>
> Mevzuu müsellem olan İtalyan Hükûmetinin mütedilâne maksadını idrak edemiyen Ankara ile vaki olan müzakerattan bahsile Ankara'dan acı bir surette şikâyet eylemiş ve Şark'ta aynı siyaseti takip edecek olup ancak usul ve teamülün tebdili lâzım geleceğini ilâve etmiştir. Hükûmetin en mühim nâşiri efkârı olan gazetelerden mâada bilcümle İtalyan gazeteleri Hariciye Nazırının ifadatındaki şiddeti tasvip ile Türk meselesinin halli hususunda İngiltere ile sıkı bir itilaf husulü fikrini dermeyan eylemektedirler. Ferman 10 Ağustos 337[2123]

Batum'daki Enver, Berlin'deki kardeşi Kâmil'e mektub gönderdi. Batum'daki İtalyan Konsolosluğu, Enver'in ve Halil'in (Kut) haberleşme faaliyetine vasıtasılık ediyor.[2124]

İspanyol *La Correspondencia de España* gazetesi yazıyor. Bâb-ı Âlî Hariciye Nâzırı Müşir Ahmed İzzet (Furgaç) beyanatta bulunmuştur: *Hâlihazırda silahlı müdahale uygunsuz olaca*ktır. *Anadolu'da Bolşevik güçlerin nüfuzundan kaçınılması beklen*mektedir. *Yunan kuvvetlerinin İstanbul'a ilerlemek üzere Çatalca'da yoğunlaşması konusunda müttefiklerin her saldırıya karşı şehri koruyacaklarını deklare etmeleri Türkiye'de memnuniyetle karşılandı*.[2125]

İspanyol *La Correspondencia de España* gazetesi yazıyor. *Atina'da Bakanlar Kurulu'nda cepheden yeni dönen Gounaris'in izlenimlerine yer verilmiştir. Gounaris, Kemalist ordu tamamen imha edilene kadar düşmanlıkların sona ermeyeceğini ve bu nedenle Yunan ordusunun Ankara'ya ilerlemesi kararını onayladığını belirtmiştir. Yunan ordusunun disiplini ve vatansever coşkusunun büyük övgüler hak ettiğini ifade eden Gounaris, Eskişehir'deki savaşta ganimet olarak çok miktarda top, mitralyöz ve diğer savaş gereçleri ile büyük miktarda buğday ele geçirildiğini ve Türklerin kaybının çoğu Alman olan 60 rütbeli ve 1200 asker olduğunu aktarmıştır*.[2126]

İspanyol *La Correspondencia de España* gazetesi yazıyor. Bâb-ı Âlî Hariciye Nâzırı Müşir Ahmed İzzet (Furgaç) beyanatta bulunmuştur: *Hâlihazırda silahlı müdahale uygunsuz olaca*ktır. *Anadolu'da Bolşevik*

2122 Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, 1975, c. 1, s. 355-356.

2123 Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, 1975, c. 1, s. 356-357.

2124 Masayuki Yamauchi, *Hoşnut Olamamış Adam Enver Paşa*, 1995, s. 243.

2125 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 224. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir. Mustafa Kemal'e kaçak silah-mühimmat tedarik eden Müttefikler, İstanbul'u da Yunan'dan alenen koruyorlar. Hayret edilir vakıa.

2126 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 224. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

*güçlerin nüfuzundan kaçınılması beklen*mektedir. *Yunan kuvvetlerinin İstanbul'a ilerlemek üzere Çatalca'da yoğunlaşması konusunda müttefiklerin her saldırıya karşı şehri koruyacaklarını deklare etmeleri Türkiye'de memnuniyetle karşılandı*.[2127]

Britanya Başvekili *Lloyd George'un önerisiyle Yüksek Konsey Türk-Yunan Savaşı'nda tarafsızlığa ilişkin kararı gözden geçirdi ve özel şirketlerin, muhasım devletlere askerî malzeme satışına izin verdi. Böylelikle Yunanistan ve Türkiye'nin özel şirketlerden askerî malzeme almasının önü açıldı*.[2128]

11 Ağustos 1921. Fransız Komünist Partisi yayın organı *L'Humanité* gazetesi, Paul Louis imzalı makale neşretti: *Müttefik denen hükümetler dün, Yunan-Türk savaşında tarafsız kalacaklarını açıkladılar. Mösyö Lloyd George'un Konstantin'e bol bol para ve silâh verdiği ve onun zaferi için her şeyi yaptığı bilinince, tarafsızlık acı bir şaka demektir. Öte yandan, İtalya ile Kemal arasında yapılan ve açıklanan anlaşmayı da unuttuk mu? Diplomatlar kimle alay ediyor?*[2129]

1921 ağustosunun ilk on gününde Yunan Silahlı Kuvvetleri cepheyi Afyonkarahisar mevkiinde yardı. 11 Ağustos'ta Lloyd George, Paris'teki bir müttefikler toplantısında Bonomi'ye, zafer kazanmalarından önce, Yunanlarla anlaşma yapmak için elini çabuk tutmasını öğütledi.[2130]

14 Ağustos 1921. ABD'de münteşir *The Washington Post* gazetesi yazıyor: *Yunan Ordusu son zamanlarda toparlanarak hem Trakya'da hem de Anadolu'daki etkisini artırmıştır*. *Mustafa Kemal Paşa, 27 Temmuz'da İstanbul'daki Merkezi Hükümet'e, telgraf çekerek, İtilaf Devletleri'nin arabuluculuğu ile Türkler ve Yunanlılar arasındaki düşmanlığa müdahale edilmesini istedi. Yunanistan'ın, Anadolu kıyılarındaki üstünlüğü açıkça görülüyor. İngiltere'nin, Yunanistan'a desteği devam ediyor. Ancak Fransa ve İtalya, İngiltere ve Yunanistan'a karşı mesafeli*dir.[2131]

15 Ağustos 1921. TBMM Hükümeti İstanbul Mümessili Hilal-i Ahmerci Hamid (Hasancan), TBMM Hariciye Vekili Yusuf Kemal'e (Tengirşenk) 1621 numaralı telgraf keşide eyledi: *İtalya Hariciye Nezareti politikasının tebdiline Anadolu Hükümeti tarafından vuku bulan dürüst muamelelerin sebep olduğunu ve bu gün Londra tashihatı dairesinde sevr muahedesinin kabulü ve üç taraflı muahedenin bakası taraftarı bulunduğunu icap edenlere söylemiştir. Mamafih asıl amil, harekatı harbiye ve İngiltere ısrarı olduğundan şüphe yoktur. Fakat konferanstan avdette Hariciye nazırının nutku malumunu muaddel bir nutuk irat edeceği haber alınmıştır. Diğer taraftan Anadolu'da İtalya aleyhtarlığına revaç vermezsek meselenin düzelmesi muhtemeldir. Ferman. 15 Ağustos 1337*.[2132]

18 Ağustos 1921. Bâb-ı Âlî'nin Roma Sefarethanesi memuru Cevad, İtalya Hariciye Nezâreti Şark Umuru Umum Müdürü Mario Lago'yla mülakat ediyor.[2133]

19 Ağustos 1921. Bâb-ı Âlî'nin Roma Sefarethanesi memuru Cevad, Hariciye Nâzırı Ahmed İzzet'e (Furgaç) uzunca bir muhtıra gönderdi:

2127 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 224. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir. Mustafa Kemal'e kaçak silah-mühimmat tedarik eden Müttefikler, İstanbul'u da Yunan'dan alenen koruyorlar. Hayret edilir vakıa.

2128 Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket (1918-1922)*, 2021, s. 265.

2129 Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*, 2023, s. 274-275.

2130 *Documents on British Foreign Policy*, 15, s. 696; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalta ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 167-168.

2131 Şebnem Oğuz-Uzuner, *Amerikan Basınında Milli Mücadele Dönemi (1918-1922)* [Doktora Tezi], 2021, s. 234. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

2132 Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, 1975, c. 1, s. 360.

2133 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 283.

Mösyö Lago ile dün bir saatten ziyade mülakat ettim. O, mütarekeden beri İtalya'nın Türkiye'de tâkip ettiği muhadenet siyasetini mevzubahsle mâlumumuz olan İtalyan şark siyaseti hutut-u esasiyesinin lâ-yetegayyer olduğunu ve İtalya şarkda hissiyat politikası yapmadığı vecihle bir takım hâdisatın işbu esasatı tâdil veya izale edemeyeceği emr-i tabii bulunduğu ve müstakil bir Türkiye'nin mevcudiyet ve idamesi İtalya menafi-i iktisadiyesinden idüğünü tekrar ettikten sonra Ankara Hükümeti tarafından İtalya'nın mâruz kaldığını iddia ettiği muamelatı birer birer saydu ve üç senedir tahammül ettikleri bu hasmane siyasetin âhiren İtalya efkâr-ı umumiyesinde icra ettiği sû-i tesirat üzerine Della Torretta'nın yeni metod ittihazına mecbur kaldığını ve bunun Türkiye ve Türkler aleyhinde değil Ankara Hükümeti'ne karşı bir siyaset olacağını söyledi. Ve dediki: "İtalya bir devlet-i muazzamadır. Şeref ve haysiyetini muhil edecek ve gayr-ı muhik muamelatı bâdemâ fiilen reddedecek ve mesela Ankara Hükümeti Antalya gibi "mıntıka" dâhilindeki bir mahalde İtalya hukukunu mütecaviz harekâtta buna bil-fiil mukabele eyleyecektir. İmdi, şâyân-ı teessüf böyle bir hâdise vuku bulursa bu mevzi *local* bir mahiyeti haiz olacak ve Türkiye'ye karşı bir ebedî husumet mıntıkası olacaktır. İtalyanlara her türlü tahrikatı reva gören Ankara Hükümeti mbizi mecburen bu yola sevk etti. Bize karşı yapılan ve Türk mantığına mugayir olan harekat ya Bolşeviklik saikasıyla yapılıyor yahud İtalya'ya hiç bir ehemmiyet verilmiyor. Son zamanlarda Ankara ile bir suret-i hal bulmak için çok çalıştık, fakat bütün gayretlerimiz heba oldu. Bundan böyle menafi-i siyasiye ve hukuk-u iktisadiyemizi İngiltere ve Fransa ile itilâflar yapmak suretiyle temin edeceğiz. Geçen haftaki Paris konferansında Della Torretta şark meselesinin ruz-nâme-yi müzakeratta bir günden fazla tutulmasını iltizam etti. Çünkü son Yunan taarruzu Yunanlılar tarafından ehemmiyet-i izâm ve pek mübalağakârane ve ihtimal hakikat-i hale mugayir bir tarzda gösterilmiş olması ve bunun İngilizler tarafından da tasdik ve teyid kılınmış bulunması keyfiyeti şark meselesinin müzakeresinde Yunanlılar lehinde bir cereyan tevlid edecekti. Türk ordusunun yeni bir Yunan taarruzuna karşı muvaffakiyetle müdafaade bulunacağına itimadımız vardır. Küçük bir mikyasda bile olsa böyle bir muvaffakiyet ihtimali akabinde sulh meselesi mevzû-u bahs olabilir." Mösyö Lago'ya verdiğim cevapta; "Filvâki mütarekeden beri İtalyanların gerek İstanbul'da ve gerek Anadolu'da tâkip ettikleri muhadenet siyaseti ile Türklerin dostluklarını ve muhabbet ve itimadlarını kazanmış ve bi[n]-netice âlem-i islâmda büyük bir şöhret ihraz etmiş olduklarını ve memâlik-i şarkiyede ehemmiyet-i siyasiye ve fütuhat-ı maneviye kazanmış olduklarını ve binaenaleyh İtalya tarafından âkilane ve hâkimane tatbik edilmekde iken İtalya'nın şark siyasetinde yeni metod ittihazının Türkiye'den ziyade İtalya menafiine mazarrat îrâs etmesi ağleb ihtimali idüğü ve büyük siyasetler idare eden ricalin münfail olmamaları ve muvakkat ve zarurî hasmane faaliyetlere ehemmiyet atfetmemeleri îcab ettiğini ne suretle tefsir edilirse edilsin Türkiye aleyhinde İtalya tarafından gösterilecek gayr-ı mülayim her türlü tefahüratın Bahr-i Sefid havzasında Yunanistan'ın tezyid-i kuvvet ve nüfuzuna ve ihtirasatının meşru addedilmesin hâdim olmaktan başka bir netice vermeyeceğini münasib bir lisan ile izah ettim. Umur-u şarkiye müdürü ile ber-vechi mâruze müsâfehât ve mükâlemât neticesindeki ihtisâsât-ı hâkiranem şudur: İtalya rical-i siyasiye ve mehafil-i mesulenin itiraf ettikleri vecihle şimdiye kadar Ankara ile itilâf akdiyle temin etmek istediği hukukunu İtalya Hükümeti bâdemâ Üçlü İtilâf'ın kendisine bahş ettiği "mıntıka" hakkında Müttefikleriyle uyuşmak suretiyle istihsal etmek niyetindedir ki, bu evvelce sarf-ı nazar edeceğini beyan ettiği "mıntıka" siyasetine rücû demektir. İşte yeni metod budur. Binaenaleyh İtalya şark siyasetinin hutut-u esasiyesinde olmasa bile şekl-i tatbikinde bir tebdil-i mahsusdur. Bu tefrikin esbab-ı hakikiyesi Ankara Hükümeti'nin gayr-ı siyasî muamelatı olduğu muhakkak bir keyfiyet ise de, esbab-ı hakikiyesi son Yunan taarruzu neticesinde Anadolu'da husule gelen vaziyet-i askeriyedir. Harb Türk ordusuna tekrar yâver olursa, "nüfuz veya menfaat mıntıkası" dâvası bir ay evvelki mahiyeti iktisab edeceği âzâde-yi iştibahdır.[2134]

21 Ağustos 1921. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Horace Rumbold, Hariciye Nâzırı Lord Curzon'a telgraf gönderdi: *İtalyanlar Türklere uçak veriyorlar*.[2135]

TBMM Hükümeti İstanbul Mümessili Hilal-i Ahmerci Hamid (Hasancan), TBMM Hariciye Vekili Yusuf Kemal'e (Tengirşenk) 1646 numaralı mahrem telgraf keşide eyledi:

Paris konferansında Roma'ya avdet eden bir İtalyan heyeti murahhasası azasından birinin ifadesi mahremanesidir. (Konferans şark meselesiyle yalnız bitaraflık tavassut ve boğazların serbestisi hakkında

[2134] Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, K.127, D.2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 283-285.

[2135] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 331, dipnot 73.

kararlar ittihaz etmek suretiyle iştigal etmiştir. Bundan sonra ambargo meselesini hal etmiş ve ticareti hususiyenin serbestisini karara rapt eylemiştir. Badema İtalya mıntıkasından geçmek suretiyle Türkiye'ye levazımı harbiye vermek mümkün olacaktır. Mühim kuvvetlerin izamını icap ettireceği ve Fransa ile İtalya masarifi kesire ihtiyar etmiyeceği zannına binaen İstanbul'a Yunan askeri gönderilmesini temin için LOİT ÇORÇ boğazların işgali meselesini ortaya atmıştır. Loit Corc'un bu plânını anlayan konferans meseleyi müteahhissi askeriyeye havale etmek ve onlardan boğazların muhafazası birkaç taburun izamını icap ettireceği yolunda rapor istihsal eylemek suretiyle akim bırakmıştır. Bu gün mesele şu vaziyettedir. İngiltere Yunanistanın zaferine ve Türklerin mağlubiyetine kânidir.

Muharibinin vaziyeti hakkında beyanatı katiyede bulunan İngiliz miralayı Türk ordusunun fiilen harici ezharp bir hale vaz olduğunu söylemiştir. Mütehassisi askeriyesinin bu kararı katiyesinden dolayı İngiliz Hükûmeti Londra konferansı mukarreratını yırtmak ve Sevr muahedesini Yunan muzafferiyetinin icabatına göre tadil etmek fikriyle Yunan muhabbeti politikasına avdet eylemiştir.Bu vaziyet karşısında kalan Fransa ve İtalya Hükûmetlerinden birincisi Silezya ikincisi Aderyatik ve dahili meselelerinden dolayı müzakere için zamanın münasip olmadığına hüküm etmişler ve bu ahval ve Anadolu'da vaziyeti askeriyenin kati surette tenevvür eylemeği Türkiye'nin menafiine muvafık bulmuşlardır. Şu hal konferansda Fransa ve İtalya'nın sakin kalmasını pek güzel isbat ettiği gibi bu iki memleket matbuatının beyanı mutalâdan ihtirazı da bu hali izah eder.)

Bu zat ilaveten Yunan'ın İngiltere'deki propagandasına mukabil Türkiye ordusunun kuvveti harbiyesini muhafaza etmekte olduğuna dair mukabil propaganda yaparak İngiliz efkârı umumiyesini şu aralık tenvir etmesi bir zarureti mahza olduğunu ilâve etmiştir. Ferman. 21 Ağustos 1337[2136]

23 Ağustos 1921. Ankara'da, Yunan işgal kuvvetleri ile TBMM Hükümeti Batı ordusu arasında Sakarya muharebesi başladı.[2137]

24 Ağustos 1921. Bâb-ı Âlî Roma Sefarethanesi memuru Cevad, Hariciye Nâzırı Ahmed İzzet'e (Furgaç) muhtıra gönderdi:

Della Torretta ile vuku bulan mülâkâtımda müşarün-ileyh en ziyade Ankara Hükümeti'nin İtalya'ya karşı tâkip ettiği siyasetten ber-mutad şikayetde bulunduktan sonra Bonomi kabinesinin mevki-yi iktidara gelmesini müteakip İtalya'nın Şark siyasetinde bir yenilik olmadığını gösteren program hakkında bazı beyanatta bulundu: "Vâkıa" dedi, "İtalya'nın Şark siyasetindeki mâlum olan hutut-u esasiyesi Bahr-i Sefid havzasındaki menafi-i siyasiyemiz bize müstakil Türkiye'nin mevcudiyet ve idamesine hasr-ı mesai olduğu gibi diğer misüllü Türkili'nde arazi zabt ve tasarrufu emelinde değildir. Bütün gayemiz Anadolu'nun inkişafına ve terakki ve tâlimine sizinle birlikte çalışmaktır. "Mıntıka-yı iktisadiye"leri Türkiye'nin istiklâl-i iktisadiyesini ihlâl edici "muzur bir âlet" gibi telakki ediyorsunuz. Halbuki bir düvel-i Müttefikiyenin öteden beri Şarkda takip ettiği rekabet-i cidal arasında kalmış ve aynı zamanda Türkleri de müteessir eden bitmez tükenmez kavgalardan sizi tahlis etmek istiyoruz. Müttefikler arasındaki itilâfnâmeler sizi tahlis etmek maksadıyla akd edilmiştir. Fakat, hutut-u esasiyesi ziyadesiyle dostâne ve hayr-hahane olan Şark siyasetimizin tatbikinde bâdemâ yeni "metod" lar kullanacağı. Ankara ile doğrudan doğruya uyuşmak suretiyle istihsal etmek istediğimiz hukuk ve menafî bundan sonra Müttefiklerimizle temas ederek hasıl etmeye çalışacağız. Ankara'ya gelince, ordusu Antalya vesair yerlerde İtalya'ya karşı husumetkârane siyasetini tatbikde devam ederse tedabir-i müessire ittihazında tereddüd göstermeyeceğiz. Çünkü hukuk ve menafi-i siyasiyemiz ihlâl edilince İtalya efkâr-ı umumiyesi tahammül edemez. İşbu keyfiyet milletvekilleri tarafından müttehid kabul ve tasvip olması ile tahakkuk ve teyid etmiştir. Bir de Ankara Hükümeti'nin yanlış bir zan ve zehaba kapılarak İtalyan siyasetinin daima "Grekofobi" [Yunan-karşıtı] olduğu itikadındadır. Bu zan doğru değildir. Çünkü evvela siyasette "fobi" yoktur. Sâniyen, Şark'da İtalyan menafii Yunan menafî ile pekalâ kâbil-i telifdir.[2138]

Fethiye'ye gelen İtalyan konsolosu, "Türk gemilerinin Fethiye'den dışarı çıkmamalarını, çıkacakları zaman limandaki İtalyan muhribinden izin almalarını aksi takdirde muhrip tarafından yollarından

---

2136 Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, 1975, c. 1, s. 362-363.

2137 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 4, s. 1.

2138 Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, K.127, D.2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 285-286.

çevrileceklerini" bildirmiştir. Bu tebliğ Türk tarafınca kabul edilmemiş ve "Gemiler onarımda olduğu için herhangi bir harekette bulunmalarının söz konusu olmadığı" cevabı verilmiştir. Bunun üzerine, İtalyan yetkililer, "Muhribin Türklerin emrinde olacağı ve herhangi bir inzibati iş için memurları istedikleri yere götürebileceklerini ve Yunanlıların herhangi bir savaş hareketinde bulunmalarına müsaade etmeyeceklerini" söyleyerek Rodos'a dönmüşlerdir. Grup komutanının müzakereleri bu şekilde sonuçlandırmasını uygun gören Bahriye Dairesi, şimdilik karakol gemilerinin onarımda bahanesiyle vesair surette durumun idare edilerek bir olaya meydan verilmemesini bildirmiş ve anlaşmazlık bu şekilde kapanmıştır.[2139]

28 Ağustos 1921. *Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal* [Tengirşenk] *Bey, Cami* [Baykurt] *Bey'e Ankara'ya yeni bir İtalyan temsilcisini gönderilmesini isteme kararı aldıklarını bildirdi*.[2140]

30 Ağustos 1921. *Ankara Hükümeti'nin Roma'daki temsilcisi Câmi Bey, Ankara-Roma ilişkilerini düzeltmek için çaba sarf* ediyor. *Câmi Bey, Hâriciye Vekili Yusuf Kemal Bey'e başvurarak, İtalyanlarla olan ilişkileri düzeltmek için elinden geleni yapması çağrısında* bulunuyor. *Câmi Bey, "Ankara'ya yeni bir İtalyan ekonomik kurulu ve yeni bir temsilci göndermelerini isteyiniz. Çünkü İngiltere, bu durumdan çok yararlanacak" diye* yazıyor.[2141]

Ağustos 1921. İlginç bir anekdot. Kızıl Ordu karşısında mağlub olub İstanbul'a Fransız himayesiyle iltica eden General Vrangel *önceleri Rus Sefareti'nde kalıyorken sonra Dolmabahçe Sarayı'nın yakınında bulunan "Lukull" adlı bir yatta yaşadı. Yatın akıbeti son derece hazindi: "1921 yılının ağustos ayında Bolşevik Batum'undan gelen İtalyan bandıralı bir yük gemisi, günışığında boğazın bu noktasında geniş bir kavis çizerek her zamanki yerinde kıyıya yakın bağlı bulunan Lukull'un üzerine dümenini kırdı ve Lukull'u ortadan ikiye biçti." Böylece Vrangel'in son sığınma yeri de tarihe karışmış oldu*.[2142]

Ağustos-Eylül 1921. *Türklere ve Kemal'e karşı en sert raporlar ortaya çıkar. Anadolu'da antikemalist bir karşı devrim yapılmasını isteyen ve işgal bölgemizde bir Türk kukla hükümeti kurulmasını öneren Deniz Albay Guido Scelsi'nin raporu dikkat çeker. Bu yeni eğilime katılan Faralli şöyle der: "Tehlike uzaklaşır uzaklaşmaz yeniden ortaya çıkan hoşgörüsüzlük, Kemalistlerin zaferinin, Anadolu'daki geleceğimiz için hangi vahim sonuçları doğurabileceğini bir kez daha göstermiştir." Garroni, yine de Türklerin çoğunun yöneticilerinin aşırılığını paylaşmamalannı umut eder ve şöyle der: "Osmanlı halkının yabancı işgalini hak ettiğini sanıyorum. [!] Seçecek olsalar ilk sırayı İtalyanlara ya da Amerikalılara, sonra Fransızlara verirler; İngilizleri ise hiç istemezler."*[2143]

2 Eylül 1921. ABD basını: *İzmir'den gelen haberlerde Alberto Penzo adındaki bir İtalyan tüccarın Türk casusu suçlamasıyla Yunanlılar tarafından kurulan bir mahkemede idamla cezalandırıldığı* bildiriliyor.[2144]

2139 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 278.

2140 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 4, s. 14.

2141 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 288. Câmi, "daha sonra gönderdiği yazılarda da aynı isteği tekrarlayarak, İtalya'nın dostluğunu yeniden kazanmak için zamanın henüz uygun olduğunu, İngiltere'nin, İtalya ile Yunanistan'ı barıştırmaya çalıştığını, Kemalistlerden hoşlanmayan Della Torretta'nın, *İtalya'nın yardım elini ittikleri* iddiasıyla Türklere karşı yakınıp durduğunu bildirmiş ve İtalyanları kazanmak için üstün çaba harcanmasını önermiştir. Câmi Bey'in bu mesajı yerine ulaşmadan Hâriciye Vekili Yusuf Kemal Bey, ona 28 Ağustos'ta gönderdiği telgrafta, Ankara'ya bir İtalyan temsilcisi kabul etmeye karar verildiğini ve bu konuda Roma'da girişimde bulunmasını istemiştir."

2142 İsmet Konak, *Türkiye'nin İç Savaş Döneminde (1918-1922) Sovyet Rusya ile İlişkileri*, 2017, s. 330.

2143 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 167.

2144 Abdullah Berk, *Amerikan Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1922)* [Yüksek Lisans Tezi], 2020, s. 190. "*Times* gazetesinde çıkan haberde Yunan askerî mahkemesi, Türkler adına casusluk yaptığı iddiasıyla Alberto Penco isimli bir İtalyan'ı idam cezasına çarptırmıştı." Esra Özsüer, *Megali İdea*, 2025, s. 474.

6 Eylül 1921. *Başkumandanın yetkileri ile ilgili tartışmalar sürerken Askerî Organizasyon ve Kontrol Komisyonu Umûmi İdari Komitesi'ne İngiliz Korgeneral Charles H. Harington, İtalyan General E. Mombelli ve Fransız Tümgeneral C. Charpy atandı. Umûmi İdari Komite ilk toplantısını 6 Eylül 1921 tarihinde yaparak çalışmalarına başladı. İtilâf Generalleri, alt komisyonların çalışma yöntemleri üzerinde tamamen anlaşmaya vardılar. Bir iki hafta içerisinde askerî komisyona bağlı alt komisyonlar kuruldu. Bu komisyonların hangi alanlarda çalışacakları tespit edildi. Buna göre* Fransa'ya tevdi edilen *İtilâfçı Silahsızlanma Alt Komisyonu; Osmanlı savaş malzemelerinin tasarrufu ve kontrolü hakkındaki sorunlarla ilgilenecektir*. Yine Fransa'ya tevdi edilen *İtilâfçı Jandarma Alt Komisyonu, Özel Birlikler Alt Komisyonu; üç büyük İtilâf Devleti üyelerinden oluşacak, bir İngiliz subayının başkanlığında olacak, Osmanlı Harbiye Nezâreti'nin yeniden organizasyonunu sağlayacak ve Harbiye Nezâreti tarafından verilen talimatları denetleyecektir. Merkezi hükûmetin emri altında istihdam edilecek yeni birlikleri de bu komisyon denetleyecekti. Harbiye Nezâreti diğer komisyonlarla İtilâfçı irtibat bölümü aracılığıyla temas kurabilecektir. Ayrıca irtibat personeli, İdari Umûmi Komite veya herhangi bir alt komisyon tarafından verilen emir ve talimatların Harbiye Nezareti içerisinde uygulanışını denetleyecektir*.

> Askerî Komisyon ve Alt Komisyonları şu şekilde kurulmuştu;
>
> Nişamntaşı İtilâf İşgal Orduları Umûmi Karargâhı'nda faaliyette bulunacak olan Umûmi İdari Komite; Başkanı İngiliz üye Korgeneral Charles H. Harington, İtalyan üye General E. Mombelli, Fransız üye Tümgeneral C. Charpy, Sekreter Yarbay T.G.G. Heywood[*].
>
> Osmanlı Harbiye Nezâreti'ndc faaliyette bulunacak olan İtilâfçı Silahsızlanma Alt Komisyonu; Başkanı İtalyan üye Tümgeneral Bassingnano, Fransız üye Yarbay Chatel, İngiliz üye Yarbay W.C.E. Twidake, Sekreter Teğmen Martinengo.
>
> Osmanlı Jandarma Genel Karargâhı'nda faaliyette bulunacak olan İtilâfçı Jandarma Alt Komisyonu; Başkanı Fransız üye tümgeneral Fillonneau, İtalyan üye Albay Caprini, İngiliz üye Yarbay J.A.W. Spencer, Sekreter Teğmen Wurtz.
>
> Osmanlı Harbiye Nezâreti'nde faaliyette bulunacak olan İtilâfçı Özel Unsurlar Alt Komisyonu; Başkanı İngiliz üye Tümgeneral G. McK. Franks, İtalyan üye Albay Montagano, Fransız üye Kumandan Genin.
>
> Osmanlı Harbiye Nezirâti'nde faaliyette bulunacak olan irtibat bölümü; Başkanı İngiliz üye Albay A.T. Beckwith; İtalyan üye Albay Montagano, Fransız üye Kumandan Layer, Sekreter G;E. Wheeler.[2145]

10 Eylül 1921. *İzmir'deki irtibat subayı Giordano'nun 10 Eylül 1921 tarihli yazısına göre; "O ana kadar Yunanlıların kaybı 12 bini aşmıştır. Takviye almalarına rağmen başarılı olamayan Yunan askerinin yenilgisiyle, Ankara'nın işgali umudu suya düşmüştür*.[2146]

13 Eylül 1921. Yunan silâhlı kuvvetleri, Ankara'yı ele geçirmeyerek diğer bir deyişle savaş hedefini gerçekleştirememiş halde Sakarya Nehri'nin doğusundan batısına çekiliyor.[2147]

Çok pahalıya mal olan Sakarya Zaferi, ülke ekonomisini yıkıma uğratmıştı. Zaten çok kıt maddî kaynaklar erimişti. Türk hükûmetinin elinde, yalınayak ve çıplak orduyu donatacak ne para, ne gerekli silah ve taşınım araçları vardı.[2148]

---

[*] Hatırlanacak olursa, 14 Kasım 1918'de Pera Palace Hotel'de Mustafa Kemal'in temas kurduğu ve valilik taleb ettiği yarbay, T.G.G. Heywood idi.

[2145] WO, 32/5774; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 879-880, dipnot 3218.

[2146] USSME, E3-31/2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 301, dipnot 293.

[2147] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 4, s. 47.

[2148] A. M. Şamsutdinov, *Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi*, 1999, s. 226.

İtalya'dan alınan silah ve cephanede Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra artış meydana gelmiştir.[2149]

Anadolu'da bulunan İtalyanlar da Türk ordusunun zaferini mahallî yetkililere sevinçle "müjdelemişlerdir."[2150]

Bir İtalyan resmî belgesinde belirtileceğine göre *Türkler Sakarya Muharebesi'ni kazandıktan sonra bütün yabancılara ve yabancı kurumlara karşı daha sert bir tutum takınmışlardır. Her türlü kapitülasyon, yabancı okul, ticaret odaları ve bankalar ve her türlü yabancı girişime engel olmaya başlamışlardı*.[2151]

15 Eylül 1921. İtalya Hariciye Nâzırı Della Torretta, İtalya Harbiye Nezâretine muhtıra gönderdi. *Antalya'nın tahliyesinden sonra Anadolu'da kalan İtalyan birliklerinin, "İtalyan bayrağını temsil ettikleri gibi, uluslararası antlaşmalarla İtalya'ya tanınan hakların da güvencesi olduğunu" belir*tiyor. Torretta'ya göre, *Anadolu halkının İtalyan askerlerine ve İtalya devletine karşı sempatisi devam etmektedir. Ankara Hükümeti'nin, İtalya'nın olumlu yaklaşımlarına karşı vefasızlık gösterdiğini* ifade ediyor. *Menderes vadisindeki askerlerini geri çekmeleri söz konusu olmadığı gibi, gerekirse, yeni birliklerle takviye edilmeli*dir diye yazıyor.[2152]

16 Eylül 1921. *Kimi İtalyan diplomatları bu tarihte Tuozzi'nin gönderilmesini uygun bulmamışlardır. Paris'teki Büyükelçiler Konferansı'ndaki İtalya temsilcisi Garbasso, Dışişleri Bakanlığı'na 16 Eylül 1921'de gönderdiği telgrafta, Alberto Tuozzi'nin geçici bir görevle Ankara'ya gönderilmesi kararını uygun bulmadığını bildirmiştir. İtalya temsilcisi, Temmuz'da meydana gelen olaylardan sonra Tuozzi'nin seyahate başladığını fakat şimdi Türklerin Sakarya'da kazandıkları zaferden sonra daha katı davranacaklarını belirtmiştir. Daha önce bir Fransız heyetinin de Ankara'ya gönderildiğine dikkat çeken Garbasso, geçen Haziranda Bonin-Briand ve Curzon arasındaki görüşmelerde alınan kararlara da uymayacağını ileri sürmüştür. Anadolu'da meydana gelen değişiklikleri anlatan temsilci, Yunanlılara büyük avantajlar sunan Sevr ve Fransa ve İtalya'ya da Bekir Sâmi Bey ile yapılan anlaşmalarla büyük imkanlar tanındığını ancak, durumlarını zorlaştıracağını bildiği halde Ankara Hükümeti'nin bu anlaşmaları kabul etmediğini hatırlatmıştır. Yine de İtalyanların durumunun diğer ülkelerden farklı olduğunu yazan Garbasso, Türklerle yapılacak yeni bir anlaşmada göz önünde tutulması gereken noktaları da ana hatlarıyla iki noktada toplamıştır*:

1-Sermayesi, yönetimi ve işçiliği İtalya tarafından idare edilecek bir Türk-İtalyan şirketi kurulmalı.

2-İtalyanlara verilecek yeni imtiyazlar aşağıdaki noktaları kapsamalı ve teker teker zikredilmelidir:

a-Menderes Vâdisi'nde, Denizli veya Nazilli'ye kadar uzanacak bir demiryolu hattı yapılarak, Güllük, Gökova, Marmaris ve Fethiye'ye yapılacak limanlarla bağlantı tamamlanmalı.

b-Demiryolu hattının başdurağına bir liman inşa edilmeli.

c-Anadolu-Konya demiryolu ve Antalya limanı inşa edilmeli.

2149 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 323.

2150 Cevat Sökmensüer, *Millî Mücadele'de Aydın-Nazilli*, 1979, s. 77; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 302, dipnot 293.

2151 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1671-7796; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 301. Müfrit milliyetçilerin zafer hissiyatı zamanla gerçeklerle yüzleşecektir. Kapitülasyonlar hariç diğer hususların varlığını resmen kabul edeceklerdir. Kapitülasyonlar ise resmiyette keenlemyekûn olmakla birlikte başka isimlerle bilfiil devam edecektir.

2152 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1659-7771; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 298.

d-Güneyden kuzeye doğru, Çivril-Uşak ve Uşak-Kütahya demiryolu inşa edilmeli.

e-Menderes bölgesi su kaynakları ve toprakları ıslâh edilmeli.

f-Gökova, Antalya ve Kütahya bölgesi toprakları ıslâh edilmeli.

g-Göksu toprakları ve su kaynaklarını düzenlenmeli.

h-Konya toprakları verimli hale getirilmeli.

ı-Antalya ve Denizli'ye hidroelektrik santralı kurulacak bir imtiyaz alınmalıdır.

İtalya Hükümeti, Garbasso'nun, Tuozzi'nin gönderilmemesi teklifini dikkate almamıştır. Ancak, Tuozzi'nin Ankara'da yaptığı görüşmelerde Garbasso'nun ileri sürdüğü şartlara benzer bir anlaşma yapmak için ısrarlı olması, bu önerilerin dikkate alındığını göstermektedir.[2153]

20 Eylül 1921. 20 Eylül 1921 tarihli İtalyan resmî devlet belgesinde, *"Ankara Hükümeti'nin Rodos Hükümeti nezdindeki resmî temsilcisi", İzmir Milletvekili Doktor Mustafa* [Bengisu] *Bey'in, ayın 11'inde Rodos'a geldiği* belirtiliyor.[2154]

21 Eylül 1921. Yunan *Politeia* gazetesi yazıyor: *Fransızlar ve İtalyanlar gizliden gizliye Kemalistlere savaş malzemesi sat*maktalar.[2155]

22 Eylül 1921. İtalya'nın Rodos ve Oniki Ada Hükümeti, Hariciye Nezâretine ve İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiserliğine telgraf gönderildi: *Ankara Meclisinde İzmir mebusu olarak görev yapan Doktor Mustafa Bey, Câmi Bey'in mektubuyla bir yıldan fazla bir zamandır Rodos'ta ikamet etmektedir*.[2156]

İtalyan bandıralı bir gemi ile İstanbul'dan Anadolu'ya 10 subay kaçtı. Gemi İnebolu'ya gidiyor.[2157]

İzmir'deki İtalyan irtibat subayı Giardino, Söke'deki İtalyan İşgal Kuvvetleri Başkumandanlığına rapor gönderdi. *Yunanlıların Sakarya'dan, Eskişehir'e doğru geri geçilmekte olduklarını ve geri çekilen Yunan birliklerinin Türk askerleri tarafından takip edildiklerini* bildiriyor.[2158]

23 Eylül 1921. İtalya Dışişleri Bakanı Schanzer'den Paris, Roma ve İstanbul büyükelçiliklerine telgraf: *Mustafa Kemal'e yağ çekmek ve zaferinin yankılarını büyütmek Fransa'nın ne kadar işine geliyor bilmiyorum. Eğer bizim de Türklerin lüftu için tekelcilik yarışına girmemiz gerekirse, her şekilde kolaylıkla Fransızlara üstün gelebiliriz, hem de İslam'ın olası ayaklanmasından kaynaklanabilecek tehlikelerin daha az olmasını sağlayacak şekilde*.[2159]

Sforza'dan Schanzer'e telgraf: *Franklin-Bouillon gibi coşkulu birinin gönderilmesindeki tehlikelerden tüm içtenliğimle söz ettim*.[2160]

2153 *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1659-7771; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 302-303.

2154 *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1662-7775; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 319.

2155 Esra Özsüer, *Megali İdea*, 2025, s. 539.

2156 *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1662-7775; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 319. "Bundan anlaşıldığına göre, Dr.Mustafa Bey, Câmi Bey Roma'ya gönderilmeden önce, İtalyanlarla ilişki kurması için Rodos'a gönderilmiştir." Şimdileyin, 8 Eylül 1920 tarihine ilişkin notlara lütfen müracaat ediniz.

2157 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 4, s. 68.

2158 *USSME*, E3-31/2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 301, dipnot 293.

2159 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 247.

2160 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 247, dipnot 21.

24 Eylül 1921. *Yunanlıların, İzmir'de yaşayan İtalyan kolonisine kötü davranmaları da İtalyanların şikayetine yol açmıştır. İzmir'deki İtalyan kolonisinin temsilcileri 24 Eylül 1921'de Dışişleri Bakanı Della Torretta'ya bir mektup göndererek, Yunanlıları şikayet etmişler ve Yunan baskısının sona erdirilmesi için yardımcı olması istenmiştir*.[2161]

Ankara Hükümeti gibi İstanbul Hükümeti de İtalya'dan askeri malzeme almak için girişimde bulunmuştur. Trabzon'daki "Nazionalist" gemisinin kumandanına, ihtiyaç duyulan askerî malzemenin teminin yardımcı olması istenmiş ve bir sipariş listesi verilmiştir. Bu girişimden olumlu bir cevap alınamaması üzerine emekli İtalyan generali Giacomo Ricchiardi'nin başkanlığında bir komisyon kurulmuştur. Meclis-i Vükelâ'nın 24 Eylül 1921 günü yapılan toplantısında bu komisyona bir de Osmanlı subayının katılmasına karar verilmiştir. Osmanlı Devleti, Roma'da ikamet etmekte olan Osmanlı vatandaşı Harun Safveti aracılığıyla da İtalya'dan askerî malzeme satın almıştır.[2162]

28 Eylül 1921. Mustafa Kemal'in *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde belirtildiğine göre *İtalya basınında, Sakarya Zaferi hakkında Türk ordusunun kazandığı zaferi öven yazılar yayınlanmıştır*.[2163]

İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiseri Garroni, gizli ticaret andlaşması için *Sadrâzam Tevfik Paşa ve Hâriciye Nâzırı İzzet Paşa ile Eylül 1921'de ikili görüşmeler yapmış ve 28 Eylül'de Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta İzzet Paşa'nın Ereğli ve Antalya bölgelerinde İtalyanlara imtiyazlar tanıyan bir anlaşma yapabileceklerini söylediğini bildirmiştir*.[2164]

30 Eylül 1921. Garroni, İtalya Hariciye Nezâretine telgraf gönderdi. *Hâriciye Nazırı İzzet Paşa ile Maliye Nâzırı Faik Nüzhet[2165] Bey'in, yapılacak ikili anlaşma hakkındaki İtalyanlar tarafından hazırlanacak projeyi görerek bir sonuca ulaştırabileceklerini söylediklerini iletmiştir*.[2166]

Eylül 1921 nihayeti. *İtalya, Ankara Hükümeti için savaş malzemesi alınabilecek ülkeler sıralamasında ilk sıradaki yerini korumuştur. Hükümetin, 2 milyon Alman fişeği temin edilmesinin mümkün olup olmadığı yolundaki sorusuna Câmi Bey olumlu cevap vermiştir. Nitekim Eylül 1921 sonlarında Kuşadası'na demirleyen İtalyan gemisinden Türk ordusu için, binlerce battaniye, tıbbî malzeme ve cephane getirilmiştir*.[2167]

Eylül 1921 tarihli İtalyan belgesine göre, *Zonguldak'daki konsolosluk ajanı kavalya Cohen ve yerel kaymakam arasında bir sürtüşme* yaşanmaktadır. *Garroni İtalyanı haksız çıkarmaya eğilim gösteriyor*.[2168]

1 Ekim 1921. İtalya Dışişleri Bakanı Della Torretta, Garroni'ye telgraf gönderdi: *Türk-İtalyan ekonomik işbirliği konusundaki Londra Antlaşması'nın uygunluğuna ilişkin ağır kuşkularınızı paylaşıyorum ve*

2161 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 190.

2162 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 332.

2163 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 301, dipnot 293.

2164 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1659-7771; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 350.

2165 Faik Nüzhet Terem, Yakubî Sabataycıdır (Selânik Dönmesidir): Marc David Baer, *Selanikli Dönmeler*, 2011, s. 286-287; Cengiz Şişman, *Suskunluğun Yükü*, 2016, s. 303. Faik Nüzhet, İngiliz Fevkalâde Komiser Rumbold'un 29 Kasım 1921 tarihli telgrafında Lord Curzon'a bildirdiğine göre, TBMM Hükümeti'nin Bâb-ı Âlî'deki "kavas"ı diğer bir deyişle adamıydı: Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, 1984, c. 4, s. XXXVIII.

2166 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1659-7771; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 350-351.

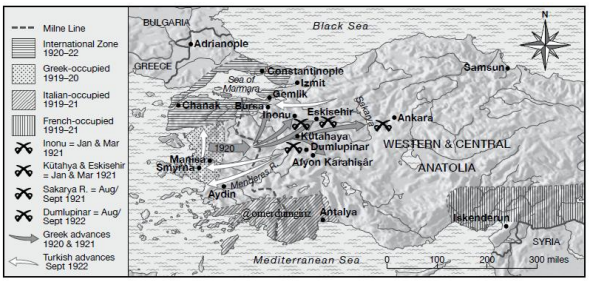
2167 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 323-324.

2168 *Affari Politici* (AP), 7775-10872/805-C…, Eylül 1921; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 246, dipnot 20. "Cohen" soyismi, mezkûr kavalyenin Yahudi olduğunu düşündürüyor.

anlaşmanın onaylanmasını istemenin, aksinin bize getireceği zararı ve böyle davranmanın uygunsuzluğunu protesto etmeme rağmen, uygun olduğunu sanıyorum.[2169]

İtalyan subaylarından Teğmen Manteo, Mustafa Kemal'e başvurarak başlarında subaylarıyla bin kadar arkadaşının gönüllü olarak Türk safları arasında Yunanlılarla çarpışmak istediğini bildirdi. Mustafa Kemal, Manteo'ya teşekkür etti.[2170]

> İtalyanların Anadolu'da bulunmaları, stratejik ve fiili açıdan Milli Mücadele hareketine bazı avantajlar sağlıyordu. En azından Yunan işgal sahasının genişlemesi önlenmiş oluyordu.[2171]

Harita. İtalyan işgali, Yunan işgalini güney istikametinde sınırlandırmıştır (Philip Jowett & Stephen Walsh, *Armies of the Greek-Turkish War 1919-22*, 2015, p. 7).

2 Ekim 1921. İstanbul matbuatından *İkdam* gazetesi, sabık İtalya Başvekili Nitti'nin *Associeted Press*de neşrettiği "Yunan Tehlikeleri" serlevhalı makalesini iktibas ediyor. Nitti: *Sevr Barış Antlaşması ile meydana getirilen eser sağlam değildi. Kemalî ordusu mağlup bile edilse idi Yunanistan'ın mâruz kaldığı müşkilat aynı olacaktı. Yunanistan için derin sempati beslemekteydim. Bir çok defa Yunan menfaatlerini himaye ettim. Zannıma göre Yunanistan ile İtalya arasında hiç bir surette ihtilaf-ı menafî mevcut değildir. Türklerle samimî bir itilâfın Yunanistan'a barışı ve işgal ettiği arazide huzur ve güvenliği temin edeceğini zannediyorum. Yunanistan için en iyi iş terk edebileceği şeyleri bırakmaktır*.[2172]

5 Ekim 1921. Yunan General Metaksas, Yunan Hariciye Nezâretine telgraf gönderdi. İngiliz istihbaratı telgrafı ele geçirdi. Metaksas, *Sakarya Savaşı'ndan önce Milliyetçilerin Roma'daki temsilcisi Câmi* [Baykurt] *Bey aracılığıyla İtalyanlardan aralarında uçak ve denizaltı dahi bulunan askerî malzeme satın aldıklarını, bunları Boğazlar aracılığıyla Karadeniz limanlarına naklederek Anadolu'ya ulaştırdıklarını* bildiriyor.[2173]

İspanyol *El Sol* gazetesi yazıyor: *İngiliz hükümetinin Doğu sorununun çözümü konusunda harcadığı yoğun çaba ve barışın tesisi için Türklerle ayrı antlaşmalar imzalanmasını düşünmeleri, Türk basınında takdirle karşılanmıştır*.[2174]

6 Ekim 1921. Britanya Hariciye Nâzırı Lord Curzon, İtalya'nın Londra Büyükelçisi De Martino'yu, *resmi olarak bir müttefik arabuluculuğunun olasılığı ve biçimleri hakkında görüşmek için* nezdine davet etti.

2169 AP, 7771-1512; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 166.

2170 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 4, s. 83.

2171 Mevlüt Çelebi. (2022, Ekim). Ana Hatlarıyla İki Dünya Savaşı Arası Dönemde Türk-İtalyan İlişkileri. *Toplumsal Tarih*, Sayı 346, s. 62.

2172 İkdam, 2 Teşrin-i evvel 1921, s. 1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 301-302, dipnot 293.

2173 Metaksas'tan Dışişleri Bakanlığı'na 5 Ekim 1921, HW, 12/27, No. 8222; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 334.

2174 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 224-225.

Curzon'un amacı, kendisini Tuozzi hakkında sorgulamaktı. Doğal olarak Paris de İtalyan misyonunu dikkatlice izliyordu.[2175]

7 Ekim 1921. İspanyol *La Correspondencia de España* gazetesi yazıyor: *İzzet Paşa'nın açıklamalarından sonra İstanbul hükümetinin görevlendirdiği bir heyet, Kemalistlerle Yunanistan'la yapılacak barışın şartlarını görüşmek amacıyla Ankara'ya doğru yola çıkmıştır*.[2176]

8 Ekim 1921. İspanyol *La Libertad* gazetesi yazıyor: *Babıâli, Türk-Yunan çatışmasını çözüme kavuşturmak için aracılık teklifi konusuna müdahale etmeme kararı almıştır ve Kemalistler ise Yunanlılar Küçük Asya'yı terk etmedikleri sürece hiçbir aracılık teklifini kabul etmeyeceklerini bildirmişlerdi*r.[2177]

13 Ekim 1921. İtalya Hariciye Nâzırı, Rodos Valisine telgraf gönderdi. TBMM Hükümeti Roma mümessili Câmi'nin [Baykurt] muhtırasını TBMM Hariciye Vekâletine ulaştırmasını rica ediyor. Bu telgraf, İngiliz istihbaratı tarafından ele geçirildi. *İtalyanlarla Milliyetçiler arasındaki askerî malzeme ticareti* deşifre edildi.[2178]

14 Ekim 1921. Câmi (Baykurt), Hariciye Vekâletine şifreli telgraf gönderdi: *Türkiye'ye getirilmek üzere gemiye 12 bin takım elbise ve 6 bin çadır ve 10 milyon kapsül yüklenmiştir*.[2179]

18 Ekim 1921. *12 bin takım elbise, kaput ve 6 bin çadır* yüklü gemi, Antalya limanına müteveccihen İtalya limanından ayrıldı.[2180]

19 Ekim 1921. Câmi (Baykurt), Hariciye Vekâletine ve Başkumandanlığa şifreli telgraf gönderdi. *…on aded mücedded harb tayyaresi mübayaâ edilmektedir. Bunlar Antalya'ya kadar (vapurla) gönderilecek ve bedeli tayyareler teslim edildikten sonra tediye edilecektir. Tayyarelerin beheri onbeşer bin İtalyan Frankına yâni bin Osmanlı Lirasına olup emsaline nazaran son derece ucuzdur. Bu tayyarelerden birinin bedeli olan 15 bin Frank Mısır Prensesi Kadriye hanımefeni tarafından ihdâ edilmiştir ve isminin bu tayyareye verilmesini rica etmektedir*.[2181]

20 Ekim 1921. *Gerçekte Fransa daha fazlasını yaptı: 20 Ekim 1921 tarihinde Franklin-Bouillon, Yusuf Kemal ile Fransa'nın Çukurova'dan kesin olarak çekileceğini ve Üçlü Anlaşma'dan vazgeçeceğini belirten bir anlaşma imzaladı*.[2182]

21 Ekim 1921. İtalyanlardan silah-mühimmat satın almak için Rodos'da gizli vazife ifa eden TBMM mustafî İzmir mebusu Doktor Mustafa Şevket'in (Bengisu) kayınvalidesi vefat etti. Vefat tarihinden sonra *Doktor, İtalyanlarla yaptığı temaslarda,* TBMM Hükümeti *için yüklü bir silah ve mühimmat*

2175 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 249.

2176 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 225.

2177 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 225.

2178 Dış İşleri Bakanı'ndan (Câmi Bey'in telgrafını Ankara'ya iletmesi için) Rodos Valisi'ne 13 Ekim 1921, HW; 12/27, No. 8195; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 334.

2179 Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, K.130, D.1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 328.

2180 Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, K.130, D.1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 328, dipnot 52. "İtalya'dan alınan giyim eşyalarının dayanma gücü azdı."

2181 Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, K.130, D.1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 324.

2182 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 168. "Bekir Sami, bu anlaşmanın İtalyan çıkarlarını zedelemediğini göstermeye çalıştı, ama karşılığında bir yığın hakaret aldı." (Grassi, 2001, s. 169).

sağlayabilmiştir. Mezkûr esliha-mühimmat, hatırı sayılır bir navlun ücreti ödenerek İtalyan bandıralı nakliye sefinesiyle Antalya limanına sevk edilmiştir.[2183]

24 Ekim 1921. *Türkiye ile Fransa arasında yapılan anlaşma İtalyanları harekete geçirdi. İtalyan Hükümeti'nin özel görevle gönderdiği Mösyö Cavaliere Tuozzi başkanlığında bir kurul, görüşmeler yapmak üzere Ankara'ya geldi. Tuozzi, 11 Aralık'a kadar Ankara'da kalacak*.[2184]

> İngiliz ve Fransız kaynaklarına dayanılarak yapılan Türkçe iki çalışmada İtalya'nın Tuozzi'yi Ankara'ya, Ankara Hükümeti ile Fransa adına Franklin Bouillon heyeti arasındaki görüşmelerin bir anlaşmaya doğru gitmesi nedeniyle gönderdiği ileri sürülmüştür. Ancak, İtalyan kaynaklarına göre bu iddia, gerçeği yansıtmaktan uzaktır. Çünkü, Dışişleri Bakanı Sforza, Londra ve Paris Büyükelçiliklerin 4 Şubat 1921'de gönderdiği telgrafta, "İstanbul elçiliğine, Tuozzi'nin, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmelerde bulunmak üzere gönderilmesini teklif ettiğini bildirmiştir. İtalya, Mayıs 1921'de Ankara Hükümeti'ne Tuozzi'yi göndermek istediğini bildirmiş ve fikrini sormuştur. Mustafa Kemal Paşa, "Antalya'daki İtalyan birliklerinin ülkelerine geri dönmeleri halinde memnuniyetle kabul edecekleri" cevabını vermiştir. Bu cevaba rağmen Dışişleri Bakanlığı, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeler yapmak üzere, Mayıs sonlarında Tuozzi'yi Türkiye'ye göndermiştir. Tuozzi, 12 Haziran günü Antalya'ya gelmiş ve ertesi günü Ankara'ya gitmek için hazırlanmıştır. Ancak, Ankara Hükümeti, Tuozzi'ye 13 Haziran akşamı, kendisiyle ancak Antalya'daki birliğin geri çekilmesi halinde görüşülebileceğini bildirdiği için ayın 14'ünde Rodos'a geri dönmek zorunda kalmıştır.[2185]

İtalyan heyetine başkanlık eden Alberto Tuozzi, Ankara'ya 24 Ekim 1921 günü gelmiş ve bir heyet tarafından Ankara dışında karşılanmıştır.[2186]

25 Ekim 1921. Alberto Tuozzi, Söke'deki İtalyan merciine telgraf gönderdi: *Dün geldiğim Ankara'da Kemalist hükümet tarafından çok nazik bir şekilde karşılandım*.[2187]

> Tuozzi'nin, Üçlü Anlaşma'yı ortadan kaldırma yetkisi olmadığı için, İtalyan hükümetinin bu misyondan ne beklediğini anlamak güç. Yusuf Kemal, Tuozzi'yi kabulünde ona Türk-Fransız anlaşmasını gösterdi ve İtalya'nın "onca dostluk gösterisinden sonra, Fransa'dan daha titiz" olamayacağını belirtti[2188]

Mustafa Kemal'in *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi yazıyor: *Davâmızın meşruiyeti hemen garb devletleri içerisinde ilk defa olarak evvel hususta memleketimize karşı hayırhahlık gösteren bu hareketini Antalya'yı tahliye suretiyle fiilen isbat eden İtalya Hükümeti'nin bugün şehrimizde bulunan mümessili Mösyö Tuozzi'ye gazetemiz beyân-ı hoşamediyi bir vazife ad eder ve kendilerinin devleteyn arasında mevcut münasebetleri takviye suretiyle iki millet arasında samimi bir yakınlığa sebep olacak çalışmalar yapacağından tamamıyla ümidvar bulunduğunu ilave eyler*.[2189]

26 Ekim 1921. *Liberal-ulusalcı basın organı Il Giornale d'Italia* gazetesi, *Yunanistan ve Büyük Britanya için kullandığı tonu tamamen değiştirdi. 26 Ekim'de* Calzo Bedolo imzalı haberde *R. Olegna'nın Yunanistan prensleri Andrea ve Nicola ile yaptığı söyleşileri yayınladı. Prensler, Yunan ordusunun Sakarya'da yenilmiş olduğunu reddetmiş ve İtalya hakkında çok iltifat edici bir tonla konuşmuşlardı*.[2190]

2183 Kaya Bengisu, *Koca Doktor Mustafa Bengisu*, 2006, s. 85.

2184 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 4, s. 116. "Tuozzi, savaştan önce de Türkiye'de konsolos olarak bulunmuş sorumlu ve gayet resmi karaktere sahip bir diplomat idi. *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1670-7795." Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 299.

2185 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 300-301.

2186 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 303.

2187 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 303, dipnot 295.

2188 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 169.

2189 Cemal Güven, *Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa'nın Yabancılarla Temas ve Görüşmeleri*, 2012, s. 228-229.

2190 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 248-249.

27 Ekim 1921. *Hâriciye Vekili Yusuf Kemal* [Tengirşenk] *Bey tarafından 27 Ekim akşamı Tuozzi şerefine bir ziyafet verilmiştir. Bu ziyafete, İcra Vekilleri Reisi Fevzi* [Çakmak] *Paşa ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi muavini Miralay Salih* [Omurtak?] *Bey de katılmışlardır*.[2191]

> İtalyan temsilci sıcak karşılanmış ve [20 Ekim 1921 Franklin-Bouillon Muahedenamesine] benzer bir anlaşma imzalaması için sıkıştırılmıştır. Yusuf Kemal kendisine [Tuozzi'ye] anlaşma içeriğini sunmuş, fakat bunu öyle kurnazca ve kaçamak bir şekilde yapmıştır ki, Ankara'dan gelen ilk bilgiler belirli bir iyimserlik yaratmıştır. Garroni, [29 Ekim'de] Della Torretta'ya şunları yazmıştır:
>
> > "Kemal ve Franklin Bouillon arasında gerçekleşen bu anlaşma bize de biraz iyi umut vermelidir, her ne kadar bu anlaşmanın ekonomik kısmına dair kesin olarak hiç bir şey bilinmese de."[2192]

28 Ekim 1921. Bulgaristan'da münteşir *Burgaz Ticaret ve Sanayi Odası Bülteni* istatistik neşretti. Belirtildiğine göre *İstanbul'a sefer yapmakta olan Aventino adlı İtalyan bandralı gemi, Burgaz limanından yüklediği yiyecek maddesi ve tütün arasında 24.474 kilo mermi götürmüştür*.[2193]

29 Ekim 1921. TBMM Hükümeti Roma mümessili Câmi (Baykurt), TBMM Hükümeti Müdafaa-yı Milliye Vekâletine şifreli telgraf gönderdi. *Avrupa'dan silah ve mühimmat tedariki için en sâlim yolun İtilâf Devletleri'nden Fransa veya İtalya ile doğrudan doğruya anlaşarak bu devletlerin yardımlarının sağlanması olduğunu* bildirdikten sonra: *Avrupa'da gerek Fransa ve gerekse İtalya'nın elinde bulunan savaş artığı silah ve cephanenin büyük bir kısmı Polonya, Çekoslovakya, Yugoslavya ve Romanya tarafından alınmış ise de, henüz iki memlekette önemli miktarda stok bulunmaktadır. Fransa'dan alınacak malzemenin Suriye limanları vâsıtasıyla sevki, her türlü düşman tecavüzüne karşı güvenilir bir yoldur. İtalya'ya geldiğim vakit Fiume'deki silah ve cephane hakkında tahkikat yapmaktan geri kalmamıştım. Son zamanlarda oradaki silahların subaylar tarafından saklanmış olduğu anlaşılmakta ve İtalya Hükümetince tehlikeli olan bu durumdan kurtulmanın yolu olarak bu silahların satılmasında görüldü ve Türkiye'ye satılması arzusu da dile getirildi*.[2194]

TBMM içtima ediyor. Neden sonra gizli celseye geçildi. Maliye Vekili Hasan (Saka) söz alıyor:

> [..] Ahvali maliyeye geçmeden evvel melbuusat mesailine müteallik Müdafaai Milliye Vekâletinin vuku bulan taleplerini ve buna mukabil Maliyece ne yapıldığını muhtarasan arz etmek isterim. [Müdafaa-yı Milliye Vekili] Refet Paşa Hazretleri dün burada verdikleri izahatta elli bin küsur kat elbisenin tedarik edilmekte olduğunu söylediler. Beş bin katı Antalya'dan ve saireden tedarik edilegelmektedir. Melbusat meselesinin haiz olduğu ehemmiyet derecesinde vaziyeti maliyenin müsaadesi nispetinde lâzım gelen muavenet dairesinde daima tesviye ettim ve ediyorum. Aldığım elbiselerin parasını vermekteyim. Beş bin kat elbise geldi. Bunların da bedelini yarın vereceğim. Yalnız bir mesele vardır.
>
> O da İtalya'da bir fabrika ile yapılmış olan elbise ve çadır hakkındaki mukavele bizi biraz heyecanamiz vaziyete koydu. Bu meseleyi arz edeceğim izahat ile anlıyacaksınız. Ne Müdafaai Milliyede ne de Maliyede bir sun'u yoktur. Mal parayı beklemiyor. Para malı bekliyor vaziyettedir. Roma mümessili siyasimiz Cami [Baykurt] Bey orada muteber bir İtalyan ile bir mukavele yapmıştır. O mukavelenin sureti buraya geldiği vakit gittim. Beraber okuduk ve tetkik ettik. Maksat da tedariki lâzım gelen paranın sureti tedariki içindi. Yapılan mukavele bildiğiniz

---

2191 İkdam, 4 Teşrin-i sâni 1921, s. 2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 304.

2192 Affari Politici (AP), 7771-6668, Ankara'daki Tuozzi'den Rodos kanalıyla İtalya Hariciye Nezâretine, 27 Ekim 1921; AP, 7772-151-R, Tuozzi'den İtalya Hariciye Nezâretine, 28 Ekim 1921; AP, 7773-12044/900-C, Garroni'den Della Torretta'ya, 29 Ekim 1921; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 250.

2193 *Burgaz Ticaret ve Sanayi Odası Bülteni*, 28.10.1921, Sayı 31; Aktaran: Stefan Velikov, *Kemalist İhtilâl ve Bulgaristan*, 1969, s. 119.

2194 Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, K.130, D.1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 322-323.

seksen bin kattır. Otuz bin kat elbise için bermucibi mukavele bir milyon dört yüz bin frank tediye ettik. Eylül nihayetine kadar bu elbisenin mühim bir kısmı geleceğinden iki buçuk milyon İtalyan frangının Antalya'da İtalyan bankasında hazır bulunması lâzım geliyordu ve bunun için Cami Beyin elinde kalan paranın derhal yatırılması ve diğer mubayaa için para lazım olursa az zaman zarfında tekrar kendisine gönderileceği bildirildi ve bendeniz de bir buçuk milyon İtalyan frangı bilmübayaa bankada hazırlamış idim. Eylül nihayeti geldi, mal gelmedi. Acaba sebebi teehhür bu mu oldu diye telâşa düştük. Bir çok muhabereler yaptık. Bir taraftan hâlâ gelmekte devam ediyor ve başka bir iş için bağlanmış olduğu bu parayı tamamen vermiyeceğini bildirmesi üzerine mütebakisinin de Maliyece ihzarı tekarrur etti ve Maliye bugün bunu yapmıştır ve 3 milyon üç yüz yirmi bin 50 frankın mubayaası yapılmıştır. Bugünkü vaziyet: Para malı bekliyor, Mal parayı beklemiyor. Biz mukavelenin katî ve muteber bir fabrika ile yapılmış olduğuna kanaat hasıl ederek bunda tereddüt etmedik. Bilhassa bizim Ordumuzun teçhizini İngiltere gibi bir devlet arzu etmediğinden elinden gelen vasıtalarla mani oluyor. Ondan dolayı bizim yapacağımız levazımatı askeriye mübayaatı fevkalâde müşkülatlı oluyor ve bir takım cereyanlar hasebiyle bu işler pek dolaşık oluyor. Ahiren yapılan mukavele mucibince kırk bin kat elbiseyi getirecek olan müteahhidin emrine muktezi para bankaya yatırılmıştır. Maliye Vekâleti elbise meselesine, Ordunun teçhiz ve ilbasına müteallik olan hususun halli ve belki müteahhitler arasında bir hakkı tercih de vererek elinden gelen muaveneti yapmaktan çekinmemiş ve yapmıştır. Vaziyeti umumiyei maliye daha müsait olsaydı daha fazla kredi muamelesi yapmak isterdi. Paşa hazretlerinin kendileri de izah ettikleri veçhile bendeniz mühim ihtiyacatı askeriye ve mübayaatı askeriye için şimdiye kadar emirlerine beş yüz bin lira yatırabildim. Diğer dört yüz bin lirasını da tedarikle meşgülüm. Velhasıl Paşa Hazretlerinin vekâletinden sonra Antalya'da, şurada, burada bir milyon lira kadar yatırdığım para vardır. Bunun kâfi olduğunu iddia etmiyorum. Vaziyeti umumiyei maliyeyi bir çok defalar Heyeti Celilelerine arz ettim. Sene nihayetine kadar Ordumuzun bu ihtiyacı ve günden güne tevessül eden miktar ve teşkilâtı bizim bütçemizi ehemmiyetli surette sarsmaktadır ve ihtimal ki, Müdafaai Milliye tahsisatı için para kâfi gelmiyecektir. Sebebi ise ondan sonra vukua gelen tesislerden ibarettir. Varidatımız ise eski varidatımızdır. Yeniden kabul ettiğimiz bir kaç tekâlifi cedide kanunlarının bütçemize olan tesiri de gayet ehemmiyetsizdir ve hâlâ bunda musirrim. Tahminimize göre sene nihayetine kadar bütçemizde 30 milyon lira açık husule getirecektir. [..][2195]

30 Ekim 1921. *Il Giornale d'Italia da Yunanistan'a başka türlü bakmaya başladı ve 30 Ekim'de Calza Bedolo, İngiltere'nin "Sforza'nın budalaca politikası" yüzünden İtalya'ya karşı hâlâ güvensiz olmasından duyduğu üzüntüyü belirterek, İtalya için açılan yeni olanakların tanıtımını yaptı.*[2196]

30 Ekim'de Calza Badolo, Londra'da yürütülen Yunan-İngiliz görüşmeleri sayesinde İtalya'nın önüne açılan olanakları övdü. Ona göre, Sforza yürüttüğü Türk politikasıyla ve daha da kötüsü Afganistan politikasıyla, Nitti gibi bir "maddi çıkarcılığın ve İslam ihanetinin korkak kışkırtıcısı" olmuştu. Gerçekleştirilmesi gereken şey, ortak bir İtalyan-Yunan-İngiliz cephesinin kurulmasıydı.[2197]

31 Ekim 1921. İtalyan Ceza Mahkemesi zabıtnamesine göre bugün Nuri Fevzi nam bir yüzbaşının müşteki olduğu hırsızlık vakası irtikab edildi:

31 Ekim 1921 günü saat 23.00'te Roma'dan yola çıkan 38 numaralı tren birkaç saattir yoldadır. Prag'a gitmekte olan trenin ikinci sınıf vagonlarından birindeki yolcular uyuklamaktalar. Ama kompartımanlardan birinin yolcuları daha derin bir uykuya dalmış. Nitekim birileri, metil klorür içeren bir şişeyi kırmış ve kompartıman baygınlığa neden olan buharlarla dolmuştur. Uyumamak için anti narkotik bir sigara içen adam, alelacele Türk Yüzbaşı Nuri Fevzi'nin kıyafetlerini karıştırmaktayken, amacına ulaşmasına engel olan insanüstü bir gücün sırhnı kavradığını hisseder. Kurtarıcı Pistoialı bir tacirdir ve öylesine iridir ki, metil klorür kendisini hiç mi hiç etkilememiştir. Hırsız ani bir hareketle döner ve bıçağını savurur. Bıçak cama isabet eder ve cam kırılır. Diğer yolcuların da kendine gelmeye başladığını görünce de kompartımanın dışında bekleyen ortağıyla birlikte kaçmaya teşebbüs eder. Ama yüzünden yaralanan tacir üstlerine atılır. Hırsızlığa, tıp öğrencisi Nestore Tursi mi yoksa ortağı hukuk öğrencisi Carlo Andreoni'nin mi fiilen teşebbüs ettiği belli değildir. Ama gerçek olan şu

2195 T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 29 Teşrinievvel 1337 (1921), Cilt 2, s. 399-400.

2196 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 172.

2197 Il Giornale d'Italia, 30 Ekim 1921, s. 5; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 249.

ki, vagonun dar koridorunda bir o yana bir bu yana yalpalayarak kaçarken peşlerindeki öfkeden gözleri dönmüş çılgın tarafından kovalanmaktaydılar. Bir yandan da alarm ötüp duruyordu. O sırada Andreoni cebinden bir tabanca çıkarır ve kendilerini kovalayan adama beş el ateş eder. Akabinde, aralarında askerlerin de bulunduğu yolcular tarafından etkisiz hale getirilir ve tren Arezzo'ya varınca polise teslim edilir. Tursi ise, kapıyı açmayı başarmış ve sahanlıkta büzüşerek, karanlığa karışmak için trenden atlamayı beklemeyi dener. Ama 38 numaralı tren gece yolculuk etmektedir. Uçuşan yağmurluğu tekerleklere takılarak trenle sürüklenmesine neden olur. Tursi, kumaşı kurtarmak için bir ayağını sahanlıktan uzatır ama ayağı değiştirme levyesine çarpar ve topuğunun kopmasına yol açar. Şafağın ilk ışıklarıyla birlikte, topal, üstü başı paramparça, vücudundaki kanın yarısı boşalmış halde yakalanır. Yarası kangren olacak ve üç yıl sonra, cinayet suçuyla yargılandığı mahkemeye, bacağı dizinin altından kesilmiş halde gelecektir.

Tursi ve Andreoni ile birlikte, yabana uyruklu iki öğrenci de hapse atılmışhr. Öğrencilerin biri Rus, diğeri ise Mısırlıdır. Komünist olmakla suçlansalar da bir tanesi Tolstoycu, diğeri sosyaldemokrat, üçüncüsü Kerenskici oldukları konusunda diretirler. Bu gençlerin yanı sıra, Mustafa Kemal gibi (ki o dönemde kendisinden daha yüksek bir rütbededir), savaş esnasında Anzakların Çanakkale'de karaya çıkmasını engellediği için kendisinin de "Gelibolu Kahramanı" olduğunu iddia eden Yanyalı Vehip Paşa da yatgılanmaktadır. Vehip, 1918 Kafkas İslam ordusunun kurulmasında çalışmış ve yenilgiden sonra İtalya'ya yerleşmiştir. Mahkemeye çıkmasına, Paşa'nın hırsızlıkla suçladığı, kendisi gibi Arnavut-Rum kökenli katibinin şahitliği neden olmuştur. Nitekim katip, trendeki hırsızlık girişiminin sabık işverenince düzenlendiği yönünde ifade vermiştir.

Gıyaben yargılanan son davalı ise Vehip Paşa'nın dostu, azınlıktaki bazı kişilerin kurduğu bir derneğin başı olan Abdülhamid Said Bey'dir. Olaylar şu şekilde gelişmiştir: Yüzbaşı Nuri Fevzi, Moskova Sovyet Konseyi'nden, İtalyanların komplolarını tehlikeye sokacak bir dizi belge almayı başarır. Bu belgeleri ele geçirmek isteyen Vehip Paşa, hırsızlık için iki genç komünist öğrenciyi tutar. Eğer altı çocuklu zavallı Egisto Tommasi'nin metil klorüre karşı direnci yüksek olmasaymış planı pekala başarıya ulaşabilirmiş.

Vehip'in oynadığı rol kadar inanması güç bir hikâye. İki yıldır zaten hapiste olan Paşa derhal masum olduğunu ve sabık kâtibinin oyununa geldiğini iddia eder. Vehip'e göre Yüzbaşı Nuri Fevzi (ki bu zaman zarfında ortadan kaybolmuş ve duruşmalara kablmamıştır), inandırılmak istenildiği gibi Mustafa Kemal'in değil ama Enver Paşa'nın yandaşıdır. Kendisini çok iyi tanımaktadır zira babası kolordu komutanlığı yapmıştır ve Fevzi, Mekteb-i Harbiye komutanlığı esnasında talebesi olmuştur. Kendisine gelince, o dönemde Enver taraftarıdır. Bolşeviklere ve İngilizlere karşıdır. Ama aslında kendisini monarşi yanlısı ve Mustafa Kemal karşıtı olarak tanımlayabilir zira yalnızca monarşi sayesinde "Türkiye korunur ve gelişebilir". Nuri Fevzi'nin Moskova'dan yeni döndüğü ve Berlin'e gitmek üzere yola çıktığı anlaşılır. Sonra İtalya'ya dönerek Brindisi'de karaya çıkacaktır. Yüzbaşı, 1. Dünya Savaşı esnasında, Libya'yı İtalyanlara karşı kışkırtanlar arasında yer almış, savaş bitince de İtalya için çalışmaya başlamıştır. Kaderin oyunu![2198]

1 Kasım 1921. İngiliz Gizli Servisi'n 3 aylık dönem raporundan: *İtalyanların Ankara'ya karşı soğuk davrandıkları ve İngiltere'ye yaklaşma eğilimi gösterdikleri gözlenmektedir. Bu da Kemalistleri kaygılandırıyor*.[2199]

İngiliz Dışişleri belgesinde belirtildiğine göre *Salih Paşa Roma'ya gelmiş ve değişik Türk ulusalcı şahsiyetlerle buluşmuştur. Osmanlı Elçiliği'nin başlıca görevlilerinden Cevat Bey, 18 Ağustos 1921'de Lago ile buluşmuş ve akabinde 24 Ağustos'ta Dışişleri'nin yeni bakanı Della Torretta ile görüşmüştür. Salih, Yunan saldırısının "yasal" hükümete yeniden önem verilmesini sağlayacağını ve ulusalcıları "düşünmeye" sevk edeceğini umut ediyordu. "Sforza yanlısı" Türk ulusalcılar Salih'in bu görüşüne katılıyordu, fakat Büyük Britanya ile bir anlaşma yapılması olasılığına ilişkin kuşku duyuyorlardı ve daha ziyade Paris'in ve Roma'nın Londra'dan açıkça ve kesin olarak koparılması üzerinde duruyorlardı.*

[2198] Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 121-124.
[2199] Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, 2000, c. 4, s. XXXI.

Ankara hükümeti, Salih'in önerilerini Cevat ve Cami aracılığıyla almış ve bunlara çok soğuk bir yanıt vermiştir.[2200]

İstanbul'daki Fransız Fevkalâde Komiseri General Pellé, Fransa Hariciye Nezâretine (*Quai d'Orsay*a) telgraf gönderdi: *[İtalyan] meslektaşım, bu müzakereler hususunda bana oldukça karamsar tahminlerde bulundu. Sinyor Tuozzi'nin böylesine çetin bir vazife için lazım gelen şahsî salahiyete ve kabiliyete sahib olduğundan şüphe etti*.[2201]

İspanyol *La Correspondencia de España* gazetesi yazıyor: *Türk Milli Meclisi, Ankara'da yaptığı toplantıda, Türk-Yunan barışı ve müttefiklerle ayrı ayrı barış için Türk tarafının şartlarını belirlemiştir. Müttefiklerle yapılacak ayrı barış antlaşmalarında Türk tarafının şartları şu şekilde belirlenmiştir*:

1. Müttefiklerin Türk-Yunan savaşı sırasında mutlak tarafsızlığı
2. Müttefikler tarafından Türkiye'nin tam bağımsızlığının tanınması
3. Kapitülasyonların kaldırılması
4. Yunanlıların tarafsız bölgeleri tamamen boşaltması.[2202]

7 Kasım 1921. *İtalya'nın toprak konusundaki ayrıcalık isteğini reddederken, Kemalistler, İtalyanların ekonomik girişimine böyle kaldığı sürece temelde asla karşı olmadıklarını bir kez daha açıkladılar. 7 Kasım'da Cami Bey Lago'ya, Türk-İtalyan Ekonomi Ortaklığı ile ilgili Della Torre-Artom-Banca di Sconto tasarısını hükümetinin "iyi niyetle düşünmeye hazır" olduğunu bildirdi. O döneme ait, son sayfaları kayıp bir not defteri, Türklerle ilgili öneriler, özellikle demiryolları ile ilgili olanlar konusunda bazı düşünceler belirtir, ancak Dışişleri Bakanlığı görevlileri, Anadolu'daki İtalyan girişiminin güvencesi olarak Üçlü Anlaşma'nın kesinlikle gerekli olduğunu vurgular. Ve Garroni, eskiden olduğu gibi ödünler verilmesini İstanbul hükümetinden bir kez daha istedi. Böylece, Tuozzi de hiçbir sonuç alamadan gitti. Doğal olarak "sonradan" yolculuğunun amaçları önemsiz gösterildi*.[2203]

8 Kasım 1921. İstanbul matbuatından *İkdam* gazetesi: *Türk-İtalyan mukalematının son safhaya dahilî olduğu (Ankara)dan bildirilmekdedir. Mustafa Kemal Paşa karargâh-ı umumîye azimet etmezden evvel İtalyan murahhası* [Alberto Tuozzi] *müşarünileyhle* [Mustafa Kemal'le] *müteaddid mülakatlarda bulunmuşdur*.[2204]

Mustafa Kemal-Tuozzi gizli mülakatları aydınlığa kavuşturulmayı bekliyor hâlâ:

> Ne yazık ki, Mustafa Kemal Paşa ile Alberto Tuozzi arasında yapılan görüşmeden nelerin konuşulduğunu şimdilik tam olarak ortaya koyma imkanına sahip değiliz. [*Niçin? (Ö.F. suali)*] Bununla birlikte; elimizdeki bir belge, bu görüşme hakkında ipuçları vermektedir. İstanbul'dan Dışişleri Bakanlığına, Doğu Akdeniz İtalyan Sefer Kuvveti Komutanlığı'na ve Rodos ve Oniki Ada Hükümetine 21 Ocak 1922'de bir yazı gönderilmiştir. Bu raporda, Tuozzi'nin Ankara'da Mustafa Kemal Paşa ile Menderes Bölgesi'ndeki askerlerin geriye çekilmesi konusunda yaptıkları son görüşme anlatılmıştır. Bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa, Tuozzi'ye, "İtalya'nın Anadolu'daki askerlerini tamamen geriye çekeceği hakkında verdiği sözü tutmadığını" söylemiştir. Tuozzi cevabında; "Ankara Hükümeti Hariciye Vekili'nin Roma'ya 'İtalyan askerlerinin Menderes Bölgesi'nde bulunmasının Milliyetçilere coğrafi avantaj sağladığını söyleyerek bölgenin tahliye edilmemesini istediğini' söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa, Tuozzi'den, "Ankara Hükümeti'nin, bölgenin tahliyesinin en kısa zamanda

[2200] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 244-245.
[2201] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 250, dipnot 26.
[2202] Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 225.
[2203] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 169.
[2204] İkdam, 8 Teşrîn-i sânî 1337-1921, *Türkiye-İtalya: Türk-İtalyan Müzakeratı*, Numero 8854, s. 2.

> gerçekleşmesini arzu ettiğini Dışişleri Bakanına iletmesini" rica etmiş, Tuozzi da, "Roma'ya döner dönmez bu isteği ileteceği konusunda güvence vermiştir.[2205]

Mustafa Kemal-Tuozzi gizli mülakatının bir maddesinin Anadolu tahliye meselesi olduğu anlaşılıyor. Şöyle ki, Nisan 1922'de başlatılıp bitirilecek tahliye muamelesi mucibince *İtalya resmî çevreleri,* TBMM Roma mümessili *Celâleddin Ârif Bey'e, tahliye kararını "Milliyetçi hükümete, samimiyetlerini göstermek, Tuozzi'nin Ankara'da bulunduğu esnada kendisinden istenilen Türk egemenliğinin işgal bölgesinde gerçekleşmesi ve Sevr'in gözden geçirilmesini sağlamak için yapılmış bir girişim olarak bildirmişlerdir*.[2206]

9 Kasım 1921. *24 Ekim'de Ankara'ya gelmiş olan İtalyan temsilci Tuozzi ile görüşmelere başlandı*.[2207]

Nogara'dan Contarini'ye telgraf:

> Kemalistlerin askeri başarısından ve Türk-Fransız anlaşmasından kaynaklanan sonuçları hiç kimse gizleyemez.
>
> İlki, bana göre, politika ve ekonomi konularında tam bağımsızlıktan oluşan isteklerine boyun eğmeden Türkiye ile barış yapılmasını engelleyecektir. Ankara hükümeti, diplomatik temsilciliklerin ve konsoloslukların denetimi bile olmadan şu anda Anadolu' da rahatça sahip olduklarını talep eder.
>
> İkincisi, ekonomik alandaki taleplerimizin sonuçları açısından, görüşmelerde karşılaşacağımız güçlükleri oldukça ağırlaştırdı (Franklin-Bouillon'a yazılan mektuba bakınız), çünkü Fransızların yaptığı anlaşma istismar edilecek bir konudur. [...]
>
> Kemalistler Yunanlardan kurtulduktan sonra (artık Yunanistan yıprandığı için, bunu bir gün kolayca yapacaklardır), İstanbul üzerine yürüyecekler ve işte o zaman, eğer Doğu'da Müttefiklerden yana yeni karışıklıklar olmazsa, her konuda teslim olmak gerekecektir.
>
> Kısacası ben, Anadolu'da doğrudan bir politik ve ekonomik etkiye sahip olma umudumuza kapının adım adım kapandığını görüyorum. Artık Müttefikler, Venizelos çizgisinde hazırlanmış ve hoşgörüsüz antlaşma ile yararlı bir barış için uygun fırsatları kaçırdı.
>
> Zaman Türklerin lehine çalışıyormuş gibi görünüyor ve belki de İtalya, ekonomik yayılma çalışmalarına savaş öncesindekilerden daha güç koşullarda yeniden, dahası sıfırdan başlamak zorunda kalacak.[2208]

10 Kasım 1921. *Celalettin Arif Bey, Cami Bey'den boşalan Roma Temsilciliği'ne atandı*.[2209]

İngiltere Avam Kamarası içtimaında Signor Tuozzi riyasetindeki İtalyan heyetinin Ankara'da bulunması mevzubahis edildi. 20 Ekim 1921'deki Franklin-Bouillon Andlaşmasına benzer şekilde İtalyanların da TBMM Hükümetiyle münferid andlaşma imzalayıp imzalamayacağı hükümete sual edildi. Hariciye Nezâreti Müsteşarı Cecil Harmsworth, İtalyan mevkidaşının münferid sulh iddiasını tekzib ettiğini, *Ankara'da geçen her şeyi İngiltere'ye bildireceklerine dair söz verdi*ğini ifade etti.[2210]

İspanyol *El Heraldo de Madrid* gazetesi yazıyor: *Yaşanan gelişmeler karşısında, Gounaris'in yaptığı son tekliflerin ardından Yunan Hükümeti, Ankara Hükümeti ile belirli koşullar çerçevesinde bir ateşkes imzalamaya hazır görünmekte*dir *ve taraflar arasında müzakereler başlamıştı*r.[2211]

2205 *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1673-7806; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 305. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

2206 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 361.

2207 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 4, s. 136.

2208 *Affari Politici* (AP), 7772-numarasız-C; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 170-171.

2209 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 4, s. 138.

2210 Murat Şahin, *İngiltere Avam Kamarası Zabıtlarında Türkiye (1918-1922)*, 2011, s. 83.

2211 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 225.

12 Kasım 1921. *İkdam* gazetesinin haberine göre *Corriere della Sera gazetesi İstanbul'da yaşayan bir İtalyan ricalinin sözlerine yer vermiştir. İsmi verilmeyen bu "İtalyan ricali", "Türkiye topraklarında gözleri olmadığını" belirtmiş ve "Türkiye ile ekonomik alanda işbirliği yapmak istediklerini" de sözlerine eklemiştir*.[2212]

İspanyol *La Correspondencia Militar* gazetesi yazıyor: *Yunan Hükümeti'nin Türkiye ile İzmir'in boşaltılması konusunda müzakerelere başlamaya hazır olduğu haberinin asılsız olduğu bildirilmiştir*.[2213]

13 Kasım 1921. *Tercümân-ı Hakîkat* gazetesi: *Mösyö Tuozzi beyanatta bulundu: İtalya Türklerle itilaf için Londra ve Paris Kabineleriyle hemfikirdir. Yunan ordusu akıbet isyan edecektir*.[2214]

19 Kasım 1921. İtalya Bakanlar Kurulu içtima ediyor. Başvekil Bonomi, *İtalya'nın "Anadolu'daki nüfuzunu muhafaza edeceğini" söylemiştir*.[2215] Hariciye Nâzırı Della Torretta ise *Ankara Hükümeti ile bir anlaşma imzalamak üzere olduklarını" açıklamıştır*.[2216]

20 Kasım 1921. İtalyan hususî mümessil Alberto Tuozzi, hükümetinin onayıyla İngiliz hesabına da çalışmaktadır:

> Tuozzi, Ankara'da yaptığı görüşmelerde İngiliz esirlerin bir kısmının serbest bırakılmasını sağlamıştır. Sforza ile Curzon arasında Londra Konferansı esnasında Anadolu'daki İngiliz esirlerin kurtarılması konuşulmuş, Curzon, Sforza'dan yardımcı olmasını istemişti. Tuozzi, Ankara'da bu konu hakkında da görüşmeler yapmıştır. 20 Kasım akşamı yapılan görüşmelerde, Hariciye Vekaleti yetkilileri, değiştirilmek için İngiliz tutsaklarının ayın on dokuzunda İnebolu'ya getirildiklerini söylemişlerdir. Tuozzi'nin girişimleri sonucu İngiliz tutsaklar serbest bırakılmış ve Londra, İtalya Büyükelçiliğine teşekkür etmiştir.[2217]

21 Kasım 1921. TBMM Hariciye Vekili Yusuf Kemal (Tengirşenk), TBMM Roma mümessili Câmi'ye (Baykurt) telgraf gönderdi. *Tuozzi'nin "inatçı tutumundan" şikâyet*le *bu tutumun İtalya'nın Doğu politikası üzerine Büyük Britanya'nın artan bir etkisini yansıtıp yansıtmadığını* soruyor.[2218]

22 Kasım 1921. Lago muhtırası: *İtalyan hükümetinin duyarlı, Yunanistan'a karşı nefret dolu, cemaatleriyle ilgili nedenler ve başka şeyler yüzünden kaçınılmaz olarak Türk davasından yana olan kendi kamuoyunun tutsağı olduğu düşüncesi, Türkiye'de çok yaygındır*.[2219]

23 Kasım 1921. *Corriere della Sera* gazetesi, "Fransız-Kemalist Anlaşması ve İtalya - Bekir Sami Bey'in Beyanatları" başlıklı haber neşretti. Bekir Sami *Ankara Anlaşması'nın İtalyan çıkarlarına zarar vermeyeceğine inandırmaya çalışmış ve kendisinin Sforza ile yaptığı* [12 Mart 1921 tarihli] *eski anlaşmanın Meclis tarafından reddedilmediğini söylemiştir*.[2220]

2212 İkdam, 12 Teşrin-i sâni 1921, s. 1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 307.

2213 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 225.

2214 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* 1996, c. 4, s. 143.

2215 İkdam, 25 Teşrin-i sâni 1921, s. 1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 306.

2216 İkdam, 21 Teşrin-i sâni 1921, s. 1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 306.

2217 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1662-7775; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 308.

2218 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 252.

2219 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 169.

2220 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 256. 12 Mart 1921 tarihli Sforza-Bekir Sami mukavelesini TBMM'nin reddetmemiş olduğu "doğruydu, ancak yalnızca asla oylamaya bile sunulmadığından dolayı!"

24 Kasım 1921. Roma'da bulunan TBMM gayr-ı resmî mümessili Bekir Sami'nin [Kunduh] Avrupa matbuatına resmî beyanatı: *Ne İttihad-ı İslâmcılık ve de Avrupa düşmanlığı mevzubahis değildir, tam bir istiklâl dahilinde Türkiye Türklerindir!..*

> (Ajans Senfani) 24 Teşrîn-i sânî tarihile Bekir Sami Beğin beyanat-ı resmiyesini neşrediyoruz: "Bazı gazetelerin yazdığı gibi Türk-İtalyan itilafının i'lâsı hakikatle taban tabana zıddır. Mevzubahis itilafname henüz Millet Meclisinde müzakere bile olunmamışdır. Ankara Hükümeti, İtalyanın da Fransa gibi müzakerata ibtidarına intizar etmekdedir. Ankaranın, her iki memleketin menafiine uygun bir itilafın müzakeresine daima hazır olduğunu ve hatta bu babda müzakerata intizar etdiğini suret-i ta'biyede beyan edebilirim. Aynı zamanda Türkiyenin Yunanlılara karşı elde etdiği ilk askerî muvaffakiyetler üzerine mütekaddem itilafları feshetdiği haberi de kamilen yalandır.
>
> Bu muvaffakiyetler sadakat yemini etdiğimiz "Misâk-ı Millî"den fazla mutalebatda bulunacak kadar bizi sersem etmemişdir. Aynı suretle hiçbir şey de bizi Misâk-ı Mezkûreden inhiraf etdiremez. Siyasî planımız şu cümleyle hulasa olunabilir: "Tam bir istiklâl dahilinde Türkiye Türklerindir" Binaenaleyh ne İttihad-ı İslâmcılık ve ne de Avrupa düşmanlığı mevzubahis olamaz. Türkiyenin İtalyaya karşı beslediği hissiyata gelince, evvelce vâki olan birçok mülakatlarımda söylediğim gibi, Türkiyede İtalyaya büyük bir muhabbet perverde edildiğini teyid etmekden başka bir şey söyliyemem." (Jurnal Doryan)[2221]

Roma'daki İngiliz hariciyeci Kennard, 24 Kasım 1921'de, Londra'ya rapor gönderdi: *Bekir Sami Ankara'ya gitmek üzere yarın buradan ayrılıyor. Sanıyorum paralarının kıt olması ve Ankara nezdinde etkili olmamaları nedeniyle İtalyan hükümeti artık onlara pek sempatiyle bakmıyor, bu yüzden Kemalist delegasyonun buradaki durumu hayli zor.* [İtalya] *Dışişleri Bakanlığı'na göre Kemalist hükümet istikrarlı bir durumda değil, yalnızca Yunan tehdidi ile ayakta duruyor*.[2222]

Corriere della Sera gazetesi, Guglielmo Emanuel imzalı "İtalya ve Kemalist Türkiye - Bekir Sami Bey'in Yanlışlıkları" başlıklı başmakale neşretti. *Solferino sokağındaki günlük gazetenin müstakbel müdürü Guglielmo Emanuel, Bekir Sami'nin iddialarının fazla ciddi olmadığını sert bir biçimde göstermiş ve Türk siyasi adamına, temsil ettiği hükümetin İtalya'ya karşı daha saygılı olması yönünde çalışması için çağrıda bulunmuştur*.[2223]

La Tribuna gazetesi "Ankara'ya Karşı İtalyan Sempatisi - Karşılığında Ne Elde Etti?" başlıklı makale neşretti. *Şimdiye kadar İtalya'nın Türklerden gevezelikten başka bir şey elde etmediğini ve İtalyanların Türk davasına duydukları içten sempatinin soğuma riski içerisinde olduğunu yaz*ıyor.[2224]

26 Kasım 1921. General Mikhail Frunze: *Bizim Ukrayna heyeti 26 Kasımda Türk topraklarına vardı. Batum'dan sefer yapan İtalyan gemisi "Sannago"yla Trabzon kentine geldik. Gemi oldukça büyüktü. Bir zamanlar Avusturya İmparatorluğu'na aitmiş. Ama şimdi Avusturyalıların tüm ticaret filosu ve yolcu gemileri İtalyan'ların eline geçmiş durumda. Gerek gemi komutanının, gerek tüm komuta heyetinin bize karşı davranışı son derece nazik ve sevimli. Tayfaların bulunduğu kamaralardan birinde yoldaş Lenin'in resmi asılı. Gerçi bu, bir şeyler gösterir, ama pek o kadar da fazla sayılmaz. Çünkü aynı yerde, hemen bunun yanında asılı bir başka portre daha var. Büyük adamlardan birinin, anlaşılan İtalyan Kral ailesinden birinin resmi*.[2225]

27 Kasım 1921. İstanbul matbuatından *İkdam* gazetesi, İtalyan Fevkalâde Komiseri Garroni'yle gerçekleştirdiği röportajı neşretti. *İkdam* muhabiri: *Ankara Hükümeti ile Tuozzi arasında yapılmakta olan görüşmelerin mahiyeti* nedir? Garroni: *İtalya şu anda hiç kimse ile fiilen savaşta olmadığı ve Fransa*

2221 Tevhîd-i Efkâr, 2 Kânûn-ı evvel 1337-1921, Numero 3201-173, s. 1.
2222 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 257.
2223 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 256.
2224 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 257.
2225 M. V. Frunze, *Türkiye Anıları*, 1978, s. 13.

gibi Suriye ve Kilikya meseleleri de olmadığından bir muahede veya mukavele yapmak ihtiyacında değildir. Yalnız mütarekeden beri İtalya'nın münasebâtta bılınduğu Antalya, Zonguldak vesair yerlerde meydana gelen bazı olayların tekrar yaşanmaması için sözlü olarak anlaşmak için Ankara'ya bir memur göndermiştik. Ankara'da yapılmakta olan görüşmeler bu memurumuzun yürüttüğü müzakerelerdir. Haberleşme imkanı olmadığından görüşmelerin nasıl geçmekte olduğu hakkında bilgim yoktur. Bundan dolayı Ankara'da yapılan görüşmelerin hiç bir siyasî yönü yoktur.[2226]

30 Kasım 1921. Trabzon'dan Samsun'a muvasalat eden General Mihail Frunze: *Samsun, Canik sancağının (vilâyetinin) en büyük kenti. Burası Mutasarrıflığın bulunduğu hükümet merkezi ve konsolosların, hemen bütün Avrupa devletlerinin konsolos temsilcilerinin bulunduğu bir kent. Şu anda bunlardan yalnızca İtalyan ve Amerikan konsoloslukları kalmış. Yakın bir gelecekte Rus konsolosluğunun da açılması bekleniyor*.[2227]

Kasım 1921. *Kasım 1921'de Yunanlılar, Kefalonia yakınlarında "Martino" adlı gemiyi durdurmuş (belki de Yunan karasularında olacak kadar yakın değildi, ancak resmi İtalyan tepkisinin olmaması, Yunanlılar lehinde bir durumdur) ve gemide bulunan 9 uçağa ve 2 milyon fişeğe el koymuşlardır*.[2228]

1 Aralık 1921. İtalyanların TBMM Hükümetine gizli silah satışıyla alakalı İngiliz raporunda belirtildiğine göre, *örneğin Banca Commerciale Italiana'nın Antalya şubesinin ve Manfredo Sanardi Lamberti adlı bir şahsın faaliyetleri hakkında inatçı ihbarlar devam ediyor. Bununla ilgili olarak 10 Mayıs'ta De Martino araştırma yaptırdığını ve bunların hiçbir işe yaramadığını, ayrıca bu Lamberti'nin kim olduğunu bile bilmediğini ifade etmiştir. Birkaç ay sonra Foreign Office'e Banca Commerciale Italiana'nın (yöneticilerinden biri o yıllarda Türkiye'de İtalyan "ekonomi elçisi" Bernardino Nogara'dır) savaş malzemeleri alımı için Kemalistlere 10.000.000 £* [liret] *kredi açtığı bilgisi ulaşmıştır*.[2229]

2 Aralık 1921. *İkdam* gazetesinin haberine göre *Roma'da bulunan Ankara Hükümeti'nin Hâriciye eski Vekili Bekir Sâmi* [Kunduh] *Bey, İtalyan ajansına verdiği demeçte, "Bazı gazetelerin iddia ettiği gibi Türk-İtalyan anlaşması (Sforza ile yaptığı anlaşmayı kastediyor) iflas etmiş değildir. Bu anlaşma daha TBMM tarafından görüşülmemiştir"* demiştir.[2230]

7 Aralık 1921. *7 Aralık'ta Carlo Stelluti-Scala, daha az uygunsuz biçimde, "aşırı Türk milliyetçiliği"ni olduğu kadar "açgözlü Yunan yayılmacılığı"nı da kınadı ve İtalya'yı daha çok dinlemiş olsalardı, İtilaf Devletleri'nin şimdi içinde bulunduklan çıkmaza düşmeyeceklerini anımsattı. Ama yazar, İtalya'nın umutlarını, "o" çıkmaza götüren "o" kararların içinde değerlendiriyordu: "Bizim durumumuz [...] yine de uluslararası anlaşmalar, politik gelenekler ve tanınan ekonomik çıkarların oluşturduğu açık bir temele dayanır"*.[2231]

11 Aralık 1921. Cavaliere Tuozzi, Ankara'dan mufarakat etti.[2232]

2226 İkdam, 27 Teşrîn-i sâni 1921, s. 1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 306. Mevlüt Çelebi: "Anlaşılan, Garroni, ülkesinin isteklerini Ankara Hükümeti kabul etmeyince, gerçekleri kamuoyundan saklamak için yanlış bilgi vermeyi tercih etmiştir. Esasen, böyle bir heyet göndermekte İtalya'nın amacı, ekonomik imtiyazlar elde etmek olsa da, girişimin kendisi siyasî bir mahiyettedir."

2227 M. V. Frunze, *Türkiye Anıları*, 1978, s. 28-29.

2228 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 269.

2229 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 271-272.

2230 İkdam, 2 Kânun-ı evvel 1921, s. 2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 307.

2231 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 172.

2232 Cemal Güven, *Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa'nın Yabancılarla Temas ve Görüşmeleri*, 2012, s. 230.

12 Aralık 1921. Ankara'ya müteveccihen Keskin'den yola çıkan Ukrayna Sovyet Cumhuriyeti Fevkalâde Mümessili General Mihail Frunze:

> Yahşihan'a varmadan, 7 - 8 verst kala karşımıza bizimkilere benzeyen bir "yaeli" kervanı çıktı. Yolcuların yüzlerine bakıyorum, görünüşleri Avrupalıları andırıyor. Sonra öğreniyoruz ki, başlarında Sinyor Tuotssi'nin bulunduğu İtalyan heyeti gidiyormuş.
>
> Fransa'nın Ankara ile görüşmelerini örnek alan İtalyan'lar buraya bir heyet yollamışlar. Heyet görüşmeleri bir ay sürdürmüş ve iyi sonuçlar elde edilmesini sağlamış. Ama birden, hiç beklenmedik, alışılmış diplomatik kurallara uymayan bir biçimde heyetin başkanı, Roma ile kötü ilişkilerinden dolayı kendisinin, talimat almak üzere geri çağırılma gereğinin duyulduğunu açıklamış. Değiştirilmiş ve gidiyor şimdi...
>
> Oysa iş çok basitmiş. Bu yılın Ekim ayında Ankara'da, Fransız delegesi Franklin Buillon ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Dışişleri Bakanı (şefi) Yusuf Kemal Bey, tarafların Suriye ve Küçük Asya'daki düşmanlıklarına son veren bir anlaşma imzalamışlar. Bu ayrı, özel anlaşma, Antant'ın Yakın Doğu'daki ortak politikası açısından güya "ortak çıkarları" bozuyormuş. Çünkü bu, ortak hiçbir çıkarın bulunmadığını açıkça itiraf etmek oluyormuş ve herkes kendi haklarını kendisi korumak zorunda kalacakmış.
>
> Bu konuda sisli Alpler pek sert homurdanmış. Bir yığın müthiş sorunlar çıkmış ortaya. "Quai d'Orsay"daki (Fransız Dışişleri Bakanlığının bulunduğu Paris'te bir sokağın adı) "Foreign Office"ten (İngiliz Dışişleri Bakanlığı) sert notalar gönderilmiş. Fransız diplomasisi diken üzerinde oturuyor gibi dönüp durmaya başlamış. Fransız burjuva basını kızgın komşusuna sormadan kendi haklarını savunmaya yeltenerek dostça ve düşmanca ulumaya başlamış. Yakın Doğu'daki bu avdan kendileri de bir parça koparmaya çalışıyormuş. Ama İngiliz buldog köpeğinin hırlaması bu kez daha yakından, daha güçlü ve müthiş duyulmuş. Fransız sürüsü onunla dalaşmayı sakıncalı bulmuş ve buldoğun giderek güçlenen ulumasına saygılı bir kuyruk sallayışıyla karşılık vermiş. Ama ünlü Antant sürüsünün üçüncü üyesi, bizim iyi dostumuz İtalyanlar ise ihtiyatlı ve sağduyulu bir ulus olarak daha, "ölünceye kadar dostlar" arasındaki dostluk sürtüşmelerinin sonuçlanmasını bile beklemeden valizlerini toplamışlar ve... "Roma'ya talimat almak üzere" yola düşmüşler.
>
> Bizi, özellikle askeri üniformaları hemen göze çarpan bizim kızılordu üyelerimizi farkedince İtalyanlar telâşlandılar. Durmadan bize el sallamaya ve birbirleriyle yarış edercesine arabalarında ayağa kalkıp selâm vermeye başladılar. Biz de güler yüzle, ve dostça selâmlar, en sevimli gülümsemelerle cevap verdik. Ve herkes kendi yoluna devam etti.[2233]

14 Aralık 1921. Della Torretta, *14 Aralık'ta Tuozzi'ye mümkün olduğu kadar Ankara'da kalması talimatını vermiştir. Kendi pozisyonunu savunulamaz olarak değerlendiren ajanın tek tepkisi, tüm çıplaklığıyla gerçeği bildirmek olmuştur*:

> Bu [TBMM] hükümet[i] için müzakerelerin ana maddesi olarak, Yunanlılardan arındırılmış, nüfuz bölgeleri ve kapitülasyonlar olmaksızın Anadolu'nun tam bağımsızlığı kalıyor. Bu konuda esnek değiller ve sadece kendilerinin daha sonra iptal edebilecekleri ya da barış sağlandıktan sonra kolayca felce uğratabilecekleri bir formül kabul edeceklerdir.[2234]

15 Aralık 1921. *Anadolu'da gerek Frunze heyeti, gerekse Buhara heyeti yanı sıra daha başka heyetler bulunmaktadır. İtalyan temsilcisi Tuozzi, Ankara'dan dönerken oraya gitmekte olan Frunze ile yolda karşılaşır. 15 Aralık'ta, Frunze Ankara'da beklerken, Yusuf Kemal Konya'da Franklin Bouillon'la görüşür, Mustafa Kemal, Frunze görüşmesinin ertesi günü ise Amerikan ticaret temsilcisi Julian Gillespie, Ankara'ya gelir. Fakat tüm bu kuşkular ve olaylar ilişkilerin belli bir düzeyde işlemesini engellemez*.[2235]

[2233] M. V. Frunze, *Türkiye Anıları*, 1978, s. 69-71.
[2234] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 251-252.
[2235] Stefanos Yerasimos, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri (1917-1923)*, 2000, s. 333.

16 Aralık 1921. *Kemal'in ideolojisini en iyi anlatan haberlerden biri* olarak *genellikle pek değerli bir muhabir sayılmayan Ahmed Karro*nun İstanbul'dan bildirdiğine göre *Mustafa Kemal İslamcılığı Reddediyor-Ankara'da Önemli Söylev*.[2236]

25 Aralık 1921. Söke'deki Ege İşgal Kuvvetleri Başkumandanlığı Erkân-ı Harb Reisi Miralay Fusoni, İtalya Harbiye Nezâretine ve İstanbul'daki İtalya Fevkalâde Komiserliğine şifreli telgraf gönderdi. *Anadolu'daki İtalyan askerlerinin tamamının geri çekilmesini* tavsiye ediyor.[2237]

26 Aralık 1921. *26 Aralık 1921'de Tuozzi, "Ankara hükümetiyle müzakerelere devam etmeden önce görüşmek için" yeniden Ankara'dan Roma'ya hareket etmiştir. Gerçekte bir daha Ankara'ya dönmemiştir. Nitekim oraya dönse de ne yapacağı anlaşılmıyor. Bu olup bitenleri bir İngiliz raporu oldukça iyi özetliyor*:

> Tuozzi'nin görüşmeleri [. . .] olumlu geçmedi ve Bay Tuozzi sonuç alamadan 11 Aralık'ta Ankara'dan ayrıldı. Açıkça görülüyor ki İtalyanların Fransızlara benzemeye niyeti yok. Ayrıca, bir yandan konuşmaları ekonomik alan içinde tutmaya çalışırlarken, bir yandan da Üçlü Anlaşma'nın öngördüğü "etki bölgeleri"nden vazgeçmeğe niyetli olmadıklarını da gösterdiler. Bay Tuozzi Ankara'dan ayrılmadan önce, son dakikada Kemalistlerin, ne olduğu bilinmeyen bazı konularda bazı uzlaşma önerilerinde bulunduğu ve Tuozzi'nin, Roma'ya dönüşünü erteleyemediği için Albay Nacaratto'yu ilişkileri sürdürmesi için Ankara'da bıraktığı anlaşılıyor. Albay Nacaratto görüşmelere devam etmek için yetkili değil, ama Ankara'da bulunması, görüşmelerin hâlâ devam ettiği şeklinde yorumlanıyor.[2238]

29 Aralık 1921. *İtalyanların kini,* [Paris'deki İtalyan Büyükelçi] *Bonin'in 29 Aralık 1921 tarihinde* [TBMM Hükümeti Paris mümessili Ahmed] *Ferid* [Tek] *Bey ile yaptığı bir görüşmeyi rapor ediş biçiminden açıkça görülüyor: "Belli ki o, Yunanların başarısızlıklarından ve burada bulduğu destekten cesaret alarak sesini yükseltiyor, ama zamanı gelince daha uysal olmak zorunda kalacağını düşünüyorum*."[2239]

1922

1922'de İtalya'ya giden İstanbul jandarma kumandanı Kemal Paşa, 5 bin Alman sırt çantası satın almıştır.[2240]

4 Ocak 1922. Alberto Tuozzi, İstanbul'a muvasalat etti. *Tuozzi, Ankara'dan ayrıldıktan sonra* Tabip *Yüzbaşı* Filippo *Naccarato, görüşmeleri bir sonuca ulaştırmak için Ankara'da kaldı*. *Fakat onun da görüşmeleri sonuçlandırmak ve bir anlaşma imzalamak için yetkisi yoktur*.[2241] Diğer bir deyişle vazife, irtibat ve istihbarat umurudur.

6 Ocak 1922. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Horace Rumbold, Hariciye Nâzırı Lord Curzon'a telgraf gönderdi:

2236 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 159, sonnot 23.

2237 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 359. Anadolu'nun tahliyesi tavsiyesi, resmî anlamda bir ilk.

2238 USSME, E-3, 38/8, 14245-C, Garroni'den Söke Komutanlığına, 28 Aralık 1921; *British Documents on Atatürk*, c. 4, s. 131, *Intelligence Service of Constantinople* raporu, 20 Aralık 1921; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 253. "Bu rapora göre Tuozzi İtalyan belgelerinde belirtilen tarihten tam da iki hafta önce Ankara'yı terk etmiştir. Konuyla ilgili olaran İngilizlerin aldatıldığı düşünülebilir."

2239 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 171. "[]" içindeki ifadeler tarafımıza aiddir.

2240 Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, K.130, D.1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 332.

2241 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 308.

11 Aralık'ta Ankara'dan ayrılan ve iki gün önce İstanbul'a varan Bay Tuozzi, bana Anadolu'daki durum hakkında aşağıdaki bilgileri verme nezaketini gösterdi.

Siyasi durum:

Mustafa Kemal'in durumu her zamankinden daha kuvvetli. [. . .] Önem bakımından Mustafa Kemal'den sonra gelen kişi, onun kişisel dostu, Malta sürgünlerinden, İçişleri Bakanı Fethi Bey'dir. Refet Paşa'nın çok önemli bir yeri yoktur.

Enver'in adamları günümüzün şartları altında Mustafa Kemal için bir tehlike teşkil etmemektedirler, ama Mustafa Kemal gerilerse durum değişebilir.

[. . .]

Ankara hükümeti, bir anlaşmaya varılmadan Bay Tuozzi'nin Ankara'dan ayrılmasından çok rahatsız olmuş ve ona son dakikada bazı teklifler götürmüş. Müttefiklerle ayrı ayrı anlaşmalar yapma politikalarının başarılı olmadığının farkındalar. Gerçi şu an için Henry [Franklin-Bouillon] misyonu onları heyecanlandırmış ve ülke içinde epeyce çalkantı yaratmışsa da, Yusuf Kemal en sonunda büyük bir misyon olmadığını Bay Tuozzi'ye itiraf etmiş.

[. . .]

Bay Tuozzi, görünüşte büyük bir samimiyetle konuştu. Tavrı Yunan yanlısı idi, ama bu, İtalya'nın Yunanistan'a şu aralar daha olumlu bakan tutumunun bir yansıması da olabilir.[2242]

7 Ocak 1922. TBMM Erzurum mebusu Celâleddin Arif, TBMM Hükümeti Roma mümessili tayin edildi.[2243]

Tıpkı Câmi Bey'in Roma temsilciliğine atanması gibi Celâleddin Ârif Bey'in yeni Roma temsilcisi olarak atanmasında da Mustafa Kemal Paşa, İtalyanlarla ilişkisi olan birisinin tayin edilmesine dikkat etmiştir. İtalyanların 1898 yılında Ereğli kömür madenlerini işletmek üzere aldıkları bir imtiyazı 1911'de sonra ermek üzereyken, araya Celâleddin Ârif Bey'in girmesiyle uzatılması ve mütareke döneminde İtalya'da bulunması Mustafa Kemal Paşa tarafından da biliniyordu.[2244]

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Rumbold, Ankara'dan dönen İtalyan mümessil Tuozzi'nin bildirdiklerini İngiliz Hariciye Nâzırı Curzon'a telledi:

Mustafa Kemal Paşa her zamankinden daha güçlü durumda. Milliyetçi güçlerin komutanı ve millet meclisinin başkanı olarak bir diktatör kadar güçlüdür. Ankara Hükümeti daha şimdiden, Türkiye'nin başkentinin Ankara veya Anadolu'da bir yer olmasını tasarlıyor. (Padişah İstanbul'da kalabilir.) Mustafa Kemal'den sonra Ankara'da en önemli kişi, Mustafa Kemal'in de yakın arkadaşı olan Malta sürgünlerinden ve Dâhiliye Vekili Fethi Bey'dir. Şimdiki şartlarda Enver Paşa yanlıları Mustafa Kemal için bir tehlike oluşturmuyorlar.[2245]

Mustafa Kemal, her zamankinden daha güçlü durumda. Ankara Hükümeti, Türkiye'nin başkentini Anadolu'ya kaydırmak niyetinde. Mustafa Kemal'den sonra en önemli kişi Fethi Beydir. Enver Paşa yanlıları bir tehlike değil.

2242 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 254-255.

2243 T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 7 Kânunusani 1338 (1922), c. 2, s. 587-588. İlginçtir, Celâleddin Arif'in Roma mümessilliğine *tayin tezkeresi dosyada bulunamadı*: T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 7 Kânunusani 1338 (1922), c. 2, s. 587, dipnot 1.

2244 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 312-313.

2245 Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde* Atatürk, 2000, c. 4, s. 169; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 309. Şimşir'in Türkçe belge özetinde "diktatör" ayrıntısı yer almadığı için, bu kısmı, Çelebi'den de alıntılamayı tercih ettik. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

Ankara Hükümeti, Müttefiklerin her biriyle ayrı anlaşmalar yapıp Yunanistan'ı yalnız bırakmak niyetindeydi. Ama bunu başaramadı; Tuozzi, anlaşma imzalamadan döndü.

Ankaranın Bolşeviklerle ilişkilerinde karşılıklı güvensizlik var. Ruslar yardımlarını azalttılar.

Türkler, Afganistan yoluyla Hindistan'da propagandaya kalkışıyorlar. Anadolu'da büyük hoşnutsuzluk ve silahlı çeteler var. Ankara'nın silâh, cephane ve para sıkıntıları var. Ekonomik durum hiç iyi değil. Anadolu'da azınlıkların durumu kötü. Türkler "Anadolu Türklerindir" düşüncesinde.

Milliyetçiler, İngiltere'den nefret ediyorlar. İrlanda'daki gelişmeleri dikkatle izliyorlar. Geri dönen Malta sürgünleri İngiltere aleyhindeki propagandayı kamçıladı.

Tuozzi, müttefikler arasındaki dayanışmayı elzem görüyor, Sevres'in yerini alacak barış antlaşmasının çok dikkatle hazırlanması ve İstanbul hükümetine imzalatılması gerek. Kemalistlerle anlaşmaya varılamaz. Çünkü Anadolu'nun tam bağımsızlığını istiyorlar. Milliyetçiler, Fransa'ya bel bağlıyorlar. Signor Touzzi, Yunan yanlısı bir tutum içinde.[2246]

9 Ocak 1922. İngiliz İstihbaratı rapor kaleme aldı. TBMM'de 8 Ocak 1922 tarihinde gizli celse inikad edildiği belirtiliyor fakat 8 Ocak günü ne alenî ne gizli celse yapılmıştır*. Dolayısıyla bu istihbarat raporuna ihtiyatla yaklaşmak gerekiyor:

9 Ocak 1922 tarihli İngiliz istihbarat raporuna göre TBMM 8 Ocak günü yaptığı gizli bir görüşmelerde Hâriciye Vekili Yusuf Kemal Bey, Tuozzi hakkında şunları söylemiştir: "Ankara yönetimi, Signor Tuozzi'nin ayrılışına çok üzülmüştür. Görüşmelerdeki başarısızlığın nedeni, beklenmedik kimi olaylara atfedilebilir. Meclisin hatırlayacağı gibi, basın haberlerine göre, İngiltere Dışişleri Bakanlığı Parlamento Müsteşarı Londra'da, Avam Kamarası'nda yaptığı bir konuşmada, ayrı barış yapmak niyetinde olmayan İtalyan yönetimin, Ankara'da olup bitenler hakkında Roma'daki İngiliz büyükelçisine bilgi vereceği yolunda söz verdiğini hatırlatmıştı. Fransızlarla yapılan görüşmeler büsbütün değişik koşullar içinde yapılmıştı. Ankara yönetimi, başka bir yönetimin deneti altında olmayı dilemiyor. Bundan başka, İtalyanların öne sürmüş olduğu koşullar, Fransızlarca öne sürülenlerden çok değişikti. İtalyanlar, demiryolunun Antalya'ya dek uzatılmasını ve bununla ilgili ayrıcalık hakkının genişletilmesini talep ettiler. Sermayenin yüzde 35-40 oranının Türklerin elinde olması yolunda Ankara yönetimince yapılan öneriyi kabule karşı çıktılar. Sonra, İtalyanların Antalya, Fethiye ve Milas'la ilgili olarak öne sürdükleri talepler de bizce kabul edilemezdi."[2247]

10 Ocak 1922. İstanbul matbuatından *Tercümân-ı Hakîkat* gazetesi: *Muharririmizin Tuozzi ile mülakatı: İtalyanlar hürriyet ve istiklal aşıkıdırlar. Bu vadide uğraşan ve mücahede edenlerin de en büyük müzahiri olurlar. Nitekim Anadolu'nun istiklalini temin uğrunda verilmekte olan mesai, bütün İtalyan kalplerinde bir tahassüs makesi uyandırmıştır*.[2248]

İspanyol matbuatı yazıyor: *Fransa'nın güvenliği ve Avrupa'daki statükonun sağlanması amacıyla, tasarı halindeki anlaşmalarla ilgili olarak, Lloyd George ve Briand arasında yapılan görüşmelerde, Almanya'nın herhangi bir saldırısına karşı iki ülkenin güvenliğinin temin edilmesine ve Versay'da teklif edilen garanti antlaşması çerçevesinde bir Fransız-İngiliz antlaşması hazırlanmasına karar verilmiştir. Bu anlaşma, asgarî kapsamı aynı şekilde belirtilmiş olacak olan karşılıklı kara, deniz ve hava yardım desteğini içermekte*dir. *Muhtemelen, Belçika da bu anlaşmaya katılabilecek ve Fransa'yı askerî alandaki ağır yükleri üstlenmeye zorlayacak hususları kısmen ortadan kaldırmak suretiyle, nakdî*

2246 Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, 2000, c. 4, s. XLIX.

* TBMM'nin zabıtnameler veritabanına göre, 8 Ocak 1922 tarihinde Meclis içtima etmemiştir. Alenî içtimalar fihristi için tıklayınız www5.tbmm.gov.tr. Gizli celseler fihristi için tıklayınız: www5.tbmm.gov.tr. 7 ve 9 Ocak günlerinde gizli celse inikad edilmiş fakat ne Yusuf Kemal Tengirşenk söz almış ne de Tuozzi'den bahis açılmıştır.

2247 Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, s. 231; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 311.

2248 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* 1996, c. 4, s. 227.

*masrafların azaltılmasına yardımcı olacaktır. Antlaşmaya İtalya'nın muhtemel katılımı da düşünülmekte*dir. *Bu antlaşma, bütün Avrupa devletleri tarafından imzalanacaktır. Bu geniş tasarının uygulanmasından önce, Fransa ve İngiltere, Ankara ile mevcut sorunu çözmek zorunda*dır. *Ankara sorunu, Cannes Konferansı'nın sona ermesinden sonra sonra, Paris'te müzakere edilecektir*.[2249]

11 Ocak 1922. İstanbul matbuatından *İkdam* gazetesi, dün gerçekleştirdiği Alberto Tuozzi mülakatını bugün neşrediyor. Tuozzi: *"Ankara'dan büyük bir memnuniyetle dönüyorum. Ankara'ya tekrar dönüp dönmeyeceğim belli değil, şimdi doğruca Roma'ya gideceğim. Ankara'da yaptığım görüşmelerin ayrıntılarını dışişleri bakanlığına anlatacağım. Roma'dan tekrar döndüğümde bir anlaşma imzalayacağımı ümit ediyorum."* Tuozzi, *barış isteyen Türklerin bunun kendi ilkeleri doğrultusunda yapmasını şart koştuklarını ve kendisine yakın ilgi gösterildiğini* ifade etmiştir.[2250]

İstanbul matbuatından *Vakit* gazetesi yazıyor. Cavaliere Tuozzi, İstanbul'da münteşir *Tercüman* gazetesine şu beyanatta bulunmuştur:

> İtalya'nın Ankara Hükümetiyle müzâkere ve hâl ve tesviyye edilecek arazi davası yoktur. Binaenaleyh arada cereyan eden mübâhase ve müzâkereler; yekdiğerine samimi ve dostane münâsebât ile bağlı olan her iki memleket vaziyetini daha bâriz bir şekilde tesbît etmek gayesine matuf idi... Ankara'daki vazifem esasen müşkil ve gayr-ı kâbil-i iftihâm değildi, hatta ben Ankara'ya giderken bazıları bu vazifenin müşkilâtından bahs etmek bile istemişlerdi. Bu ise bittabi gayr-ı tabiî ve gayr-i vârid idi. Çünkü evvela: iki memleket yekdiğerine dostluk ve muhâdenet hisleriyle bağlıdır. İki memleket ahâlisi yekdiğerine karşı daima teveccüh ve muhabbet izhâr etmiş, tarafeynin kalbine şâibe-i garaz ve kin katiyyen girmemiştir. Netâic İtalya ve İtalyanlar: hürriyet ve istiklâl âşıkıdırlar ve bu vâdîde uğraşan ve mücâhede edenler de en büyük dostu ve müzâhiri olurlar. Nitekim Anadolu'nun temin-i istiklâli uğrundaki, görülmeğe şâyân olan mesai, heyecan ve vatanperveri ile çarpan bütün İtalya kalplerinden bir ma'kes tahassüs uyandırmıştır. Efkâr-ı umûmiyye ve onu temsil eden matbûâtın düşünceleri, his ve mütâlaaları da böyle olunca bittabi resmî İtalya dahi böyle olmak lazım gelir. Ankara'da zimâmdârân-ı umûr ile, daima bir havayı samimiyyet ve muhâdenet içinde müdâvele-i efkârda bulunduk, onların düşündüklerini, söylediklerini mâfevkma arz etmeden ve Ankara'nın arzusu ile Roma'nın mütâlaası tevâfuk ve tetâbuk etmeden bittabi ortada ne kararlaşmış ve ne de katiyyet kesbetmiş bir madde yoktur…[2251]

15 Ocak 1922. *Oriente Moderno* mecmuası, Alberto Tuozzi'nin beyanatını neşretti: *"Benim Ankara Hükümeti nezdindeki misyonum siyasî bir anlaşma yapmak değildi. Fakat görevim, iki ülkeyi ilgilendiren çeşitli sorunlar hakkında görüşmeler yapmaktı. Türkiye ile İtalya arasında arazi düzenlemeleri konusunda sorun yoktur. Ticarî ve ekonomik sorunlar da kolaylıkla çözümlenebilir. Ankara yöneticileriyle yaptığım görüşmelerde talepleri ve bundan sonraki ilişkilerin esaslarını tespit ettik."* Tuozzi, *Anadolu'daki canlılığın dikkatini çektiğini*, *Ankara'daki bütün memurların işlerini şevkle yaptıklarını ve idarenin düzenli çalıştığını* ifade etmiştir. *Türkler arasında İtalyanlara karşı olan dostluk hislerinin yükseldiğini de belirten Tuozzi, "Türk milletinin arzuladığı hedefe kesinlikle ulaşacağını" da ifade etmiştir*.[2252]

2249 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 225.

2250 İkdam, 11 Kânun-ı sâni 1922, s. 1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 308-309.

2251 Cemal Güven, *Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa'nın Yabancılarla Temas ve Görüşmeleri*, 2012, s. 230-231.

2252 Oriente Moderno, 15 Ocak 1922, s. 469; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 309.

Tuozzi, Roma'ya döndükten sonra, "Türklerin, ekonomik, ticarî ve arazî imtiyazları konusunda hiç bir ümit vermediklerini" açıklamıştır.[2253]

> Tuozzi, Dışişleri Bakanı Della Torretta'ya, Kemalistlerin hedefleri olarak şunları söylemiştir:
>
> 1-Yunanlıların İzmir'i tahliye etmeleri.
>
> 2-Avrupa Türkiyesi'nin sınırlarının, İstanbul'u kapsayacak şekilde, Çatalca ve Midye-Enez hattına kadar genişletilmesi.
>
> 3-Halifenin hâkimiyetinin, Osmanlı Devleti'nin eskiden sahip olduğu pek çok bölgeyi de içine alacak şekilde iade edilmesi.[2254]

22 Ocak 1922. TBMM Hükümeti, İtalya'dan askerî levazımat tedarik ediyor: *1922 başında bir İtalyan şirketiyle yapılan mukaveleden sonra 18 bin takım çadır Anadolu'ya sevk edilmiştir. Ocak 1922'de yapılan 100 bin adetlik matara hakkındaki bir mukavele sonucu bunlardan 42 bini 22 Ocak 1922'de Anadolu'ya gönderilmiştir.*[2255]

24 Ocak 1922. Maliye Vekili Ahmed Ferid (Tek), Roma mümessili Celâleddin Arif'e şifreli telgraf gönderdi: *Câmi Bey zamanında alımı yapılan cephane ve mühimmat bedeli olarak 3 milyon 320 bin Frank'ın Antalya'daki Banco di Roma'ya yatırıldığı*nı bildiriyor, *müzakerelere devam etmesi*ni istiyor.[2256]

> Ankara Hükümeti İtalya'dan yalnızca silah, cephane ve mühimmat satın almamıştır. Ordunun aslî unsuru olan askerlerin elbise, çadır, çanta ve matara gibi ihtiyaçları da İtalya'dan temin edilmiştir. Câmi Bey döneminde askerin ihtiyacını karşılamak için alınan malzemenin dökümü şöyledir: Antalya'daki İtalyan bankasına yatırılan yarım milyon Frank karşılığı olarak 30 bin takım elbise ve 20 bin çadır. [..] Celâleddin Ârif Bey döneminde yapılan alımlar da şöyledir: 15 bin ceket ve pantolon, 160 bin fanila ve fanila ceket.[2257]

26 Ocak 1922. Söke'deki Ege İşgal Kuvvetleri Başkumandanlığı Erkân-ı Harb Reisi Miralay Fusoni, İtalya Harbiye Nezâretine ve İstanbul'daki İtalya Fevkalâde Komiserliğine mektub gönderdi. 25 Aralık 1921 tarihli tavsiyeyi tazeliyor.[2258]

27 Ocak 1922. İtalya Dışişleri Bakanı Della Torretta, Roma'daki İngiliz Büyükelçi Sör G. Buchanan'a nota verdi. *Sevr'in gözden geçirilmesi* lâzım geldiği belirtildikten sonra: *Üçlü Antlaşma'nın İtalya bakımından iki anlamı ve değeri vardır. Doğu Akdeniz Bölgesi'nde dengenin korunması ve İtalyan menfaatlerine saygı, Müttefiklerimizden beklediğimiz ilk şeydir. Türkiye'nin politik bakımdan önemi olmamakla birlikte, İtalya'ya ekonomik imkanlar sunmaktadır ve İngiltere, Fransa ve Türklerle işbirliği yapmak, iki ülkenin refah ve saadeti için yararlıdır*.[2259]

2253 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1671-7796; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 310.

2254 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 310.

2255 Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, K.130, D.1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 328. "Ankara Hükümeti'nin mataraya ihtiyaç kalmadığını bildirmesine rağmen satın alınan mataraları iade etmek mümkün olmadığından geriye kalan mataralar da Haziran ayında Türkiye'ye gönderilmiştir."

2256 Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, K.130, D.2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 324.

2257 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 328.

2258 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 360.

2259 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 368.

31 Ocak 1922. Sosyalist *Avanti!* gazetesi: *İlkbahara kadar anlaşma olmazsa, Mustafa Kemal'in ordusunun, gücünün çok üstünde bir işe girişmiş olan Yunan ordusundan arta kalanları yeneceğinden hiç kuşku yoktur*.[2260]

İspanyol matbuatı yazıyor: *Osmanlı Hükümeti, Cenova'da toplanacak olan konferansa katılma talebini müttefik devletlere resmî olarak tebliğ etmiştir*.[2261]

1 Şubat 1922. İspanyol *La Libertad* gazetesi yazıyor. TBMM Hükümetinin Paris Mümessili Ahmed Ferid (Tek), *İtalya Dışişleri Bakanı Signor Bonomi'ye, Türkiye'nin davet edilmemesini protesto eden bir mektup göndermiştir. Mektupta, Türkiye'nin, coğrafî konumundan dolayı, özellikle Avrupa ve Akdeniz ülkesi olduğuna dikkat çekerek, Türkiye'nin Cenova'ya davet edilmemesinin, konferansın beklenen sonuçlarının verimliliğini düşüreceğini aktarmıştır*.[2262]

İspanyol *El Heraldo de Madrid* gazetesi yazıyor: *Türk Hükümeti, Türk delegelerin* Cenova Konferansına *davet edilmemelerini protesto etmiştir*.[2263]

3 Şubat 1922. İspanyol matbuatı yazıyor: Cenova Konferansı *Başkanı Poincaré'in, İngiltere'nin Paris büyükelçisi Harding'i kabulü sırasında, Harding, İngiliz Hükümeti'nin Türkiye'yi müttefiklerin kararlarını uygulamaya zorlamak için Fransa'nın ne tür tedbirlere başvurmaya hazır olduğunu sormuştur. Yunanistan, İngiltere'nin hakemliğini kabul edeceğini bildirmiştir ve şimdi sırada Türkiye vardır. İngiltere, Türklerle dostane ilişkiler sürdüren Fransa'nın, zorunlu müdahaleler konusunda İngiliz hükümeti ile ortak hareket etmeye hazır olup olmadığını öğrenmek istemiştir*.[2264]

6 Şubat 1922. TBMM zabıt ceridesinden:

> *Meclisin selâmını orduya tebliğ ettiğine dair Celâleddin Arif Beyden mevrut telgraf*
>
> REİS [Birinci Reis Vekili Musa Kâzım] — Roma Mümessili Celâleddin Arif Beyin Meclisin selâmını orduya tebliğ ettiğine dair telgrafı var.
>
> Ankara Büyük Millet Meclisi Riyasetine
>
> Meclisi Âliden şeref telâkki eylediğim emir mucibince Meclisi Müşarünileyhanın selâm ve temenniyatını Garp Cephesi Kumandanlığına tebliğ eyledim, İsmet [İnönü] Paşa Hazretleri Meclisi Âlilerinin iltifatına teşekkür etmekle beraber selâm ve temenniyatı kıtaata tamim buyuracaklarını söylediler. Müstamen bitevfikihi yarınki trenle hareket edeceğim. İhtiramatı faikamın kabulünü istirham eylerim efendim.
>
> Erzurum Mebusu ve
> Roma Mümessili
> Celâleddin Arif
>
> (Allah selâmet versin, sesleri)[2265]

İspanyol *El Siglo Futuro* gazetesi yazıyor: *Cenova'da başlayan müzakerelerin odak noktası, İzmir ve Trakya sorunları ile Türk ve Yunan azınlıkların himayesi sorunlarıdır. Bu süreçte, Türk Hükümeti, yabancı askerî birlikler geri çekilene kadar, müttefiklerin denetim uygulamaktan vazgeçmelerini talep etmiş ve bu taleplerin yerine getirilmesi için gerekli tedbirleri alacağını bildirmiştir*.[2266]

2260 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 166.
2261 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 226.
2262 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 226-227.
2263 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 226.
2264 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 227.
2265 T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, 6 Şubat 1338 (1922), c. 16, s. 230.
2266 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 227.

9 Şubat 1922. İspanyol *La Accion* ve *La Libertad* nam gazeteler yazıyorlar. Cenova Konferansı *sırasında, Lord Curzon, Türkiye'nin, Anadolu'daki başlıca merkezlerini de içine alacak şekilde ve başkenti İstanbul olmak suretiyle, millî birliğini kurmasına izin verilmesi gerektiğini bildirmiştir. Bununla birlikte, Türkiye'nin Boğazları kapatmasına asla müsaade edilmeyecek ve İngiltere ve müttefiklere hizmetleri nedeniyle, Yunanistan'a da tavizler verilecekti*r.[2267]

15 Şubat 1922. *İtalya Dışişleri Bakanı, defalarca görüştüğü Curzon'a da, "Üçlü Antlaşma'nın kendileri için öneminden ve hayata geçirilmesinden" söz etmiştir. İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon, 15 Şubat'ta İtalya notasına karşılık olarak, "İtalya ile güvene dayalı Doğu Akdeniz politikasına sıcak baktığını" İtalya'nın Londra Büyükelçisi De Martino'ya bildirmiştir*.[2268]

Bulgaristan'da münteşir *Burgaz Ticaret ve Sanayi Odası Bülteni* istatistik neşretti. Belirtildiğine göre *1922 şubatında İstanbul seferini yapmakta olan İtalyan bandralı Karniolya adlı gemi, diğer yüklerinin arasına 1.671.836 kilo demir ve bronz malzeme ile bir parti kapsül götürmüştür*.[2269]

17 Şubat 1922. İspanyol matbuatı yazıyor: *Cenova'da müzakereler devam ederken, 16 Şubat'ta Kemal Paşa, konferansa bir Türk temsilcinin katılmasına müsaade edilmediği takdirde, Ankara Hükümeti'nin, Türkiye ile ilgili alınacak herhangi bir kararı katiyen kabul etmeyeceğini beyan etmiştir*.[2270]

18 Şubat 1922. İtalyan otomotiv şirketi *Fiat*, İstanbul'da birtakım temaslar gerçekleştiren TBMM Hariciye Vekili Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey'e lüks bir otomobil tahsis etti.[2271]

İspanyol matbuatı yazıyor: *İstanbul Hükümeti'nin konferansa resmî katılma talebi de, müttefik yüksek komiserleri tarafından, Türkiye'nin Asyalı ve muharip bir devlet olması nedeniyle konferansa kabul edilemeyeceği gerekçesiyle reddedilmiştir*.[2272]

21 Şubat 1922. *Kaçakçılık artık tamamen bir ticaret sorunu olduğu için, 21 Şubat 1922 tarihli ve "Activities of the Greek Army in Anatolia" (İstanbul'daki Yunan askeri misyonunun Anadolu'daki Yunan ordusuyla ilgili faaliyetleri) başlıklı şu belge bizi hiç de şaşırtmıyor*:

> 19 Mayıs'ta misyon, bir yandan İtalya'daki büyük bir şirketin aracısı olan bir İtalyan ile her türlü savaş malzemesi, en çok da uçak, M.G.'ler, S.A.A.'lar, kamyonlar, giyecek ve çizme satın alma amacı ile temas halindeydi. 30 Mayıs'ta misyona uçakların teslimatının Selanik'te yapılacağı, fabrikalarda yapılmayacağı; ihracat izinlerinin temin edileceği, M.G.'lerin uçaklar için olduğu haberleri verildi. [. . .] 23 Eylül'de misyon, 270 000 İtalyan lireti tutarında FIAT yedek parçaları alınması, bunların teslimatının İzmir ya da Mudanya'da yapılması konusunda anlaşmaya varıldı. 11,500 liret kadar indirim yapıldı ve 26 Eylül'de teslimat başladı.[2273]

22 Şubat 1922. Avrupa seyahati mucibince İstanbul'da bulunan Hariciye Vekili Yusuf Kemal (Tengirşenk), Ankara'ya Hariciye Vekâletine rapor gönderdi. İtalyan Fevkalâde Komiser Camillo Garroni'yle hususî mülakat etmiştir. Garroni *Harb-i Umumi'den Müttefikleri cepleri dolu olarak çıktıkları halde, İtalya'nın eli boş olarak çıktığını ve yalnız iktisadî imtiyazât elde etmek istediğini söyleyerek, Tuozzi tarafından Ankara'da dermeyan edilmiş olan metalibâtı aşağı yukarı tekrar eyledi. Ben de kendisine Heyet-i Vekile'mizin ve Hâriciye encümenimizin o vakit dermeyan eylemiş olduğu*

2267 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 227. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

2268 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 368.

2269 *Burgaz Ticaret ve Sanayi Odası Bülteni*, 15.2.1922, Sayı 46; Aktaran: Stefan Velikov, *Kemalist İhtilâl ve Bulgaristan*, 1969, s. 119.

2270 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 228.

2271 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* 1996, c. 4, s. 283.

2272 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 228.

2273 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 278-279.

nokta-ı nazarı izah ettim. Epey münakaşa yaptıktan sonra bugünlerde ufak meselelerde yekdiğerimizi münfeil edecek hareketlerden tevakkî etmekliğimiz menfaatımıza muvafık olduğunu beyan etmiştir.[2274]

23 Şubat 1922. Yunan Başvekil Gunaris, İngiliz Hariciye Nazırı Curzon'a şikayet mektubu gönderdi: Sulh geciktirildiği için Yunanistan'ın iktisadî kaynakları tamamen tükendi. Türkler ise bu süreçte silâhlandı, Müttefikler buna göz yumdu. Askerî harekât yakında başlayabilecektir. Acilen yardım yapılmazsa Anadolu boşaltılacaktır[2275]:

> Lordum, 27 Ekim 1921 tarihinde Baltacis ve bana İngiliz hükümetinin Yakın Doğu konusundaki görüşlerini sunma nezaketinde bulundunuz. Durumu inceledikten sonra barışın hızlandırılmasının herkesin çıkarına olacağı sonucuna vardınız. Barışı sağlamak için ulusal çıkarlarımızı Üç Büyüklere emanet etmemizi önerdiniz. İngiliz hükûmeti ortak bir arabuluculuk yapma girişiminde bulundu. İngiliz hükûmetinin Yunanistan'a gösterdiği ilgi ve sempatiyi takdir eden bizler, konuyu dikkatle inceledikten ve Atina'daki meslektaşlarımıza danıştıktan sonra, Yunanistan'ın çıkarlarının teklifinizin kabulünü gerektirdiğine karar verdik. Lakin sizin benden daha iyi bildiğiniz üzere yaşanılan farklı olaylar, sorunun çözümünü bugüne kadar erteledi. Aradan üç aydan fazla zaman geçmesine ve sizin samimi çabalarınıza rağmen barışın sağlanması mümkün olmadı. Tüm bu süre boyunca Yunan hükûmeti, Türkiye ile müzakerelerde, Müttefiklerin ortak çıkarlarına hizmet eden Küçük Asya'daki askerî durumu korumakla meşguldü. Statükoyu korumak adına Yunan hükûmeti, bugün işgal ettiği mevzilerde Yunan Ordusu'nu tutabilmek için dayanma sınırını aşmıştır. Yunan hükûmetinin karşı karşıya kaldığı ciddi zorlukları İngiliz hükümetinin anlaması zor değildir. Yunan Ordusu toplam dokuz yıldır zorunlu askerlik yapmaktadır. Ayrıca askerlerin vatanseverliği ve görev bilinci, yani Türk boyunduruğu altındaki kardeşlerinin kurtuluşu ve Yunanistan ile birleştirilmesi, beklenen barışın tam olarak gerçekleşmemesi yüzünden azalmıştır. Bunların yanı sıra ülkenin ekonomik kaynaklarının zayıflaması, ordunun ikmalinde büyük ve giderek artan zorluklar yaratmıştır. Sonuç olarak, Küçük Asya'da Yunan Ordusu fazlasıyla zorlanmaktadır. Yunanistan kötü şartlara rağmen şu ana kadar bu durumla mücadele etmeyi başarmıştır. Şahsınızın İngiliz hükûmetini koşulları dikkatlice incelemeye ve zorluklarla başa çıkmanın yollarını bulmaya yönlendireceğini umuyorum. Çünkü Yunanistan kendi gücüyle tek başına bırakılırsa bunların hiçbirinin üstesinden gelemeyecektir. Özellikle Yunan hükûmetinin mali kaynaklarının tamamen tükendiği konusunda sizi bilgilendirmek isterim. Bu gelişmeyi önceden tahmin etmiştim ve birçok kez İngiliz hükümetine, İngiliz pazarından kredi almamıza yardımcı olması için başvurmuştum. 22 Aralık 1921'de İngiliz Maliye Bakanı ile benim aramda bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmaya göre İngiliz hükûmeti 15.000.000 İngiliz sterlinine kadar kredi vermeyi kabul etmişti. Fakat İngiliz hükümetinin onayına rağmen krediyi hala sonuçlandıramadık. Bu arada Atina hükümeti, kamu hazinesinin kaynaklarının birkaç gün içinde tükeneceğine dair bize bilgi aktardı. Atina'dan gelen son telgrafta da ordu harcamalarının durdurulmasına rağmen hükümetin Şubat ayının sonundan sonra orduyu ayakta tutacak parasının olmadığı belirtildi. Ekonomik çıkmazın yanı sıra, Küçük Asya'da askerî operasyonların başlayacağı zamanın yaklaştığını da hesaba katmak gerekmektedir. Örneğin geçen sene askerî harekât bir ay geç başlamıştı. Bu arada düşmana asker ve mühimmat tedarik edildi. Sovyet Rusya tarafından düşmana savaş malzemesi sağlandı. Ancak Müttefiklerin bu konudaki tavrı olumsuz bir şaşkınlığın ötesine geçmedi. Yunan Ordusu Türkiye'ye karşı savaşta Müttefiklerin yanında savaştı. Bu, Türkiye'nin Yunanistan'a karşı değil, Müttefiklere karşı yürüttüğü bir savaştı. Ancak bazı Müttefik Güçler, Büyük Savaş sırasında müttefiklerine karşı kullanmak üzere, düşmana silah ve mühimmat sağlayacak kadar ileri gittiler. Ancak bu tür eylemlerde bulunmayan diğer güçler, açıkçası Türkiye'nin silahsızlandırılmasından yana olan Ekim 1918 Mütarekesi ve Sevr Antlaşması'nı ihlal edenleri durdurmak için hiçbir şey yapmadı. Son olarak, imzalanmayan barış antlaşması nedeniyle, istisnasız tüm Müttefik Güçler, Türkiye ile aralarında bir savaş halinin varlığını kabul etmeyi reddettiler. Türk-Yunan ihtilafında tarafsızlık beyanında bulunmalarına rağmen uluslararası hukukun savaşan taraflar ile tarafsızlar arasında tanıdığı ateşkesleri Yunanistan için uygulamadılar. Türk kuvvetlerinin büyük ölçüdeki silah tedariki ve Küçük Asya'daki askerî operasyon zamanının yaklaşması Yunan Ordusu için ciddi bir tehlike oluşturmaktadır. Sayın Lord Curzon, bunu anlamanız sizin için zor olmasa gerektir. Küçük Asya Ordusu'nun askerî kurmaylarından alınan bilgiye göre, Yunan

[2274] Atatürk'ün Millî Dış Politikası, s. 404-405, B. 68; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 372.

[2275] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 4, s. 291.

askerlerinin morali oldukça iyidir. Ancak Yunan Ordusu ile kıyaslandığında düşmanın sayısal olarak 10.000 asker fazlası bulunmaktadır. Ayrıca bizden çok daha fazla süvarisi ve iki kat fazla uçağı vardır. Türkler topçu bakımından daha zayıftır. Yunan Ordusu'nun yaklaşık 100 kadar daha fazla topu mevcuttur. Bu konuda şunu belirtmeden geçemeyeceğim: Türkiye'nin silahsızlandırılması Mütareke şartlarına uygun olarak yapılmış olsaydı ya da Yüksek Konsey tarafından Küçük Asya'nın işgal emri verilir verilmez Yunan askerî birliklerinin özgürce hareket etmesine izin verilmiş olsaydı, Yunan Ordusu'nun büyük bir avantajı olacaktı. Bu şartlar altında Küçük Asya Ordusu'nun, birliklerdeki boşlukların doldurulması ve Türklerin üstünlüğünü etkisiz hale getirecek hatırı sayılır sayıda asker sağlanmadığı sürece, olası bir Türk taarruzunu karşılayabilecek kapasitede olmadığını ve bu konuda herhangi bir güvence verilemeyeceği bildirildi. Düşmanın üstünlüğünü etkisiz hale getirmek için mühimmat ikmali şarttır. Bunun için ordunun hızlı hareket etmesine yardımcı olacak uçakların, topların ve kamyonların tedarik edilmesi elzemdir. Ordunun ekonomik yönden çaresiz kalması mali yardımı da gerektirmektedir. Yukarıdakilerin yapılmaması halinde, Ordu Komutanlığı, gerçekleşecek Türk taarruzunun ordumuzu ciddi bir tehlikeye maruz bırakacağına inanmaktadır. Eğer yukarıda belirtilen tedbirlerin acil olarak alınması mümkün değilse, derhal geri çekilme emrinin verilmesini talep etmektedir. Geri çekilme inisiyatifini kendimizin almasının daha iyi olacağı düşünülmektedir. Böylece olayların gidişatının bize dayatacağı bir geri çekilme tehlikesinden de kaçınılmış olacaktır. Küçük Asya Ordusu'nun kurmayları, şu anda işgal edilmiş olan tahkimat hattının batısında herhangi bir noktada başka savunma tahkimat hattı bulunmadığından, Küçük Asya'dan çekilmeye karar verilmesi durumunda topyekun geri çekilmenin gerekli olduğu görüşünü ifade etmektedir. Küçük Asya Ordusu kurmayları, düşmanın sayısal üstünlüğünü etkisiz hale getirmek için yeni askerî alımlar yapılmasını ve bu sayede Yunan Ordusu'nun güçlendirilebileceğini belirtmektedir. Ancak Yunan hükümeti Küçük Asya Ordusu'na acilen ihtiyaç duyduğu mali yardımı ve gerekli mühimmatı da sağlayamamaktadır. Hatta yeni asker alımları olursa, o zaman ilaveten büyük miktarda savaş malzemesine de gereksinim olacaktır. Yunanistan'ın yetersiz araçlarla yalnız bırakılması durumunda ortaya çıkacak kesin sonuçları İngiliz hükümetine belirtmeye gerek yoktur. Yunanistan, Müttefiklerin üzerinde anlaşmaya vardığı barış şartlarını Türkiye'ye dayatma yönündeki kararını kabul etmiştir. Bu koşullar arasında müttefiklerin Küçük Asya'daki Hristiyan nüfusa karşı yükümlülükleri de bulunmaktadır. Mücadele boyunca Yunanistan, Müttefiklerin koyduğu sınırlamalara, bu sınırlamalar Yunanistan'ın üstlendiği işin yürütülmesine ciddi bir engel oluştursa bile, saygı göstermiştir. Bu tür kısıtlamalardan biri, düşmanın başkentine karşı askerî gücün yasaklanmasıydı. Bu mücadelede Yunanistan, doğal ve hukuki çıkarı olan Batı Anadolu'daki Yunan halkının kaderine dair arzusundan esinlenerek tüm gücünü kullanmış ve tüm kaynaklarını tüketmiştir. Yunanistan, çabaları sayesinde şu ana kadar bu halkları kurtarmayı başarmış ve aynı zamanda barışın sağlanması için sağlam temeller atmıştır. Yunan Ordusu'nun Küçük Asya'yı terk etmek zorunda kalması durumunda, eminim ki İngiliz hükümetinin Hristiyan halklara yönelik duygularıyla bağdaşmayan bir sonuç ortaya çıkacaktır. Yunanistan bu halkların kaderini Müttefik Güçlerin ellerine bırakmak zorunda kalacaktır. Ancak Müttefikler, Türkiye ile barış için müzakere ederken, Yunan Ordusu'nun bugüne kadar Küçük Asya'daki varlığının sağladığı garantiyi de silah olarak kullanamayacaktır. İngiliz hükümeti, Yunan Ordusu'nun mevcut mevzilerinden çekilmesi ve Batı Anadolu halklarını ve Boğazları korumayı bırakması halinde, Kemal istilasının dehşetinden yalnızca Hristiyan halklar payını almayacaklardır. Aynı zamanda Türk kibri hiçbir yerde durmayacak ve Kemalistlerin toprak genişlemesi ne Sevr Antlaşması ne de İzmir ile sınırlı kalacaktır. Kemal, Boğazları da ezip geçecektir. Yunanistan bu sonuçlardan ne kadar rahatsız olsa da eğer destek bulamazsa, müttefik güçler tarafından tanınan ulusal haklarını savunmaktan vazgeçmek zorunda kalacaktır. Bu durumda Yunan Ordusu, barış konferansında belirlenen Yunanistan'ın Avrupa'daki sınırlarını korumaya öncelik verecektir. İngiliz hükûmetini tüm bunlardan haberdar etmek benim asli görevimdir. Bahsettiğim mevzu eminim ki İngiliz hükümetinin ilgileneceği bir meseledir. Ayrıca politikamı yönlendiren İngiliz-Yunan ilişkilerine dair algım, bu kritik dönemde ülkeme karşı bir görevim olduğunu hatırlatmaktadır. İngiltere ve Yunanistan arasındaki dostluk İngiliz hükümetinin Yunan milletine tavsiyelerde bulunmasını, görüşlerini belirtmesini ve almayı düşündüğü önlemleri bize iletmesini gerektirmektedir. Yunanlar her zaman bu dostluk ve güvenle desteklenmiştir. Gounaris.[2276]

[2276] Esra Özsüer, *Megali İdea*, 2025, s. 647-650. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

24 Şubat 1922. Atina'daki İngiliz mümessil Lindley, Londra'ya "çok gizli" muhtıra gönderdi. Belirtildiğine göre *Kilikya'daki bir İtalyan ajanı; Kemalistlerin Müttefiklere karşı "blöf politikası" izlediğini bildirdi*.[2277]

İstanbul matbuatından *İkdam* gazetesi: *Antalya'dan Ankara'ya ilk hava postası, ilk seferini başarıyla yaptı*.[2278]

İspanyol *El Sol* gazetesi: *Ankara Hükümeti, Yunanistan'la bir barışın yapılabilmesi için taleplerini açıklamıştır: "Türkiye ve İstanbul, savaştan önce bulundukları duruma dönmelidir. Türkiye, askerî, malî ve iktisadî yönden tam bağımsız olacaktır. İşgal altındaki İzmir ve diğer topraklar kayıtsız şartsız iade edilmelidir. Batı Trakya'ya muhtariyet verilecektir. Doğu Trakya ise iade edilecektir. Yunanistan ise savaş tazminatı ödeyecektir*."[2279]

26 Şubat 1922. İstanbul matbuatından *Vakit* gazetesi: *İtalya matbuatı, devletlerin yeni muharebelere mani olacaklarını söylüyor*.[2280]

28 Şubat 1922. TBMM Muğla mebusu Yunus Nadi'nin *Yenigün* gazetesi: *Yoldaş Frunze'nin Tiflis'te mühim bir nutku. Tiflis amele ve rençberlerinin fevkalade bir toplantısı. Türkiye lehine tezahürat*. İtalyan işbirlikçisi Mahmut Esat (Bozkurt), *Yenigün* gazetesinde saltanat aleyhtarı makale neşretti: *Halk-Saray: Türkiye halkının mümessili olan Millet Meclisi'nin rızası hilafında hareket eden herhangi bir kudret, hukuken millete karşı isyan etmiş demektir. Türkiye halkı bunların cezasını vermeğe kadirdir*.[2281]

1 Mart 1922. TBMM Reisi ve Başkumandan Mustafa Kemal, *TBMM'nin üçüncü toplantı yılının açılması münasebetiyle* küşad konuşmasını irad ediyor. *İsim vermeden Tuozzi heyetinden söz ederken, "İtalya Hükümeti her ne kadar Ankara'ya bir memur göndermiş ise de, mumaileyh müsbet müzakerede bulunmak selahiyetinden mahrum idi" şeklinde söz* etmiştir.[2282]

3 Mart 1922. *Osmanlı Hükümeti Hâriciye Nâzırı İzzet Paşa 3 Mart 1922'de İtalya'nın İstanbul Büyükelçisi Camillo Garroni'ye, Türk-İtalyan ticaret anlaşması hakkında bir proje vermiştir. Ertesi gün büyükelçilik görevlilerinden Mario Arlotta, projeyle birlikte, yeni Dışişleri Bakanı Carlo Schanzer'in görüşlerini almak üzere Roma'ya hareket etmiştir*.[2283]

6 Mart 1922. *6 Mart günü, Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler Genel Müdürü Mario Lago ile* TBMM Hükümeti Roma mümessili *Celâleddin Ârif Bey arasında bir görüşme yapılmıştır. Ankara Hükümeti'nin temsilcisi, hükümetinin, İtalya ile Anadolu'da "Nüfuz Bölgesi" ve "Üçlü Antlaşma"nın dışında imtiyazlar veren bir anlaşma yapmaya hazır olduğunu söylemiştir*.[2284]

9 Mart 1922. Bulgaristan'da münteşir *Burgaz Ticaret ve Sanayi Odası Bülteni* istatistik neşretti. Belirtildiğine göre 2 Mart'da *İstanbul seferini yapan Palcki adlı İtalyan vapuru, başka yüklerinin arasında 643 kilo askeri malzeme taşımıştır*.[2285]

2277 Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, 1978, s. 224.
2278 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* 1996, c. 4, s. 293.
2279 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 228.
2280 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* 1996, c. 4, s. 296.
2281 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 4, s. 298.
2282 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 311.
2283 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 351.
2284 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 351.
2285 *Burgaz Ticaret ve Sanayi Odası Bülteni*, 9.3.1922, Sayı 49; Aktaran: Stefan Velikov, *Kemalist İhtilâl ve Bulgaristan*, 1969, s. 119.

İspanyol matbuatı yazıyor: *Chamberlain, Avam Kamarasında, Cannes Konferansı'nda Türkiye'nin Cenova'daki konferansa davet edilmemesine yönelik alınan kararın değiştirilmesi için herhangi bir gerekçe olmadığını beyan etti*.[2286]

10 Mart 1922. İzmir'deki İtalya Konsolosluğundan Söke'deki İtalyan Ege Seferî Kuvvetleri Başkumandanlığına rapor gönderildi. *Kış şartlarının Yunan birliklerini zora soktuğu*, *Türk birliklerinin morallerinin mükemmel, fizikî durumlarının da çok iyi olduğu* bildiriliyor.[2287]

İspanyol *El Globo* gazetesi yazıyor: *Fransız Dışişleri Bakanı Poincaré, Türk Hariciye Nazırı İzzet Paşa'yı* Cenova Konferansının *kapanış oturumunda kabul edeceğini bildirmiştir*.[2288]

İspanyol *La Epoca* gazetesi yazıyor: *Cenova Konferansı devam ederken, İngiltere'nin Hindistan Bakanı Montagu, konferansla ilgili Hindistan Hükümeti'nden gelen ve Müslüman camianın görüşünü belirten telgrafın İngiliz kabinesindeki diğer üyelerin rızası olmadan yayınlanmasına izin vermiş ve bu nedenle de istifaya zorlanmıştır. Chamberlain, konuyla ilgili Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada, Türkiye'ye dair İngiliz politikasını eleştiren ve sonuç olarak bütün Britanya İmparatorluğu hükümetleri arasındaki ilişkilere ters düşen bir telgrafın yayınlanmasına müsaade edilemeyeceğini beyan etmiştir. Lordlar Kamarası'nda da aynı açıklama yapılmıştır. Yayınlanması krize neden olan telgraf, konferansta, Boğazların tarafsızlaştırılması, İstanbul'un tahliye edilmesi, Osmanlı Padişahına Kutsal Yerler üzerindeki haklarının verilmesi ve Edirne de dâhil Doğu Trakya'nın Türkiye'ye iade edilmesi yönünde karar alınmasında ısrar edilmekte*dir.[2289]

13 Mart 1922. *Ankara Hükümeti'nin ihtiyaçlarını İtalya'dan temin etme girişimleri Celâleddin Arif Bey'in temsilciği döneminde de devam etti. Celâleddin Ârif Bey'e, İtalya'dan alınacak malzeme işi ve fiyatlar hakkında hükümet bir liste verdi. Parası daha önce ödendiği halde, para yetmediği için alınamamış olan plaques tubulaires* [boru şeklinde bir plaka] *için aracı Nuri Aziz ve ortakları adına Antalya'daki Banco di Roma aracılığıyla 350 bin Liret gönderildi. İtalya'da görevine başlayan Celâleddin Ârif Bey bu işler hakkında 13 Mart 1922 tarihli mektubunda, "Hemen gönderilmesi istenen malzemenin doğrudan Almanya'daki fabrikalara ısmarlanması işinin İtalya'daki tüccarlarımızdan Zeki Bey'e verildiğini ve diğer malzemenin de, İtilâf Devletleri uyruklarından birisi aracılığıyla Almanya'da temini için çalışılmasını" bildirdi. Öte yandan istenilen plaques tubulairesler gelmişse de, bunların kalitesiz bakır levha halinde olduğu ve gerekli delikleri olmadığı görüldüğünden nasıl davranılması gerektiği vekalete sorulmuştur. 1921'de İtalya'dan Antalya'ya gönderilen ve oradan Konya'ya getirilen "sürşoför"* [lokomotiflerde kullanılan aşırı ısıya dayanıklı] *borularının hiç biri makinalara uymamıştır. Komisyoncu Nuri Aziz ve ortaklarına bir mektup gönderilerek, bunları geri almaları için bekletildiği ve karşılığı olan 37828 Liret'in iadesi istendi. Celâleddin Ârif Bey 8 Haziran 1922 tarihli mektubunda, "boruların bu durumundan Nuri Aziz'i sorumlu tutmanın doğru olmayacağını, suçun, satın alma komisyonu ile birlikte gönderilmiş olan mühendis Necip Bey'in olduğunu, zira, bu boruların, onun altını imza ederek verdiği resimlere uygun olduğunu ve plaques tubulairesler konusunda incelemesinin sürdüğünü" yazmıştır*.[2290]

Mart 1922 ortaları. *Mart 1922 ortalarında, Mersin limanına Türk subayları ve askerî malzeme getirdiğini iddia ettikleri Lloyd Triestino şirketine bağlı Abbazia gemisinden dolayı İtalya ile Yunanistan*

2286 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 228.

2287 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1673-7806; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 378.

2288 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 228.

2289 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 229.

2290 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 347-348. Nuri Aziz ve şürekasının İtalya'daki ticarî-siyasî faaliyetleri başlı başına incelense sezadır.

arasında diplomatik kriz yaşanmıştır. Yunanistan'ın Akdeniz'deki bazı İtalya gemilerini durdurması İtalya tarafından protesto edilmiştir.[2291]

17 Mart 1922. Müttefik fevkalâde komiserleri, Bâb-ı Âlî'ye müşterek nota verdiler. Buna göre, Yüksek Komiserlerin izni olmadan Seyr-ü Sefain vapurlarının Karadeniz'e açılmalarına müsaade edilmemekteydi. 1922 yılında Müttefik idaresinin gevşemeye başlamasıyla birlikte bu vapurlar Yüksek Komiserlere müracaat etmeden yolcu ve yük taşımaya başladılar. Yüksek Komiserler bu vapurların Millî Hareket taraftarlarına iletilmek üzere Karadeniz limanlarına malzeme taşıdıklarından şüpheleniyorlardı. Bu nedenle 17 Mart 1922 tarihinde verdikleri bir nota ile Osmanlı Hükûmeti'ni uyardılar. Osmanlı Hükûmeti bunun Karadeniz'de bağımsız ticaret ilkesine ters olduğunu ileri sürdü. Yüksek Komiserler ise Seyr-ü Sefain vapurlarıyla Anadolu'ya savaş malzemesi kaçırıldığı gerekçesiyle gemilerin kendilerinden habersiz hareketine izin vermeyeceklerini bildirdiler.[2292]

19 Mart 1922. Rastignac, *19 Mart'ta İtalya'nın, "içerdeki zayıflığı ve parlamentodaki uyumsuzluğu" nedeniyle, Fransızlarla İngilizler arasındaki çekişmeden yararlanamadığını yazmakla işe başladı*.[2293]

20 Mart 1922. İspanyol *La Voz* ve *El Siglo Futuro* nam gazeteler yazıyorlar. *İtalya Dışişleri Bakanı Schanzer, Temsilciler Meclisi'nde yaptığı bir konuşmasında, bir Akdeniz ülkesi olarak İtalya'nın haklarını vurgulamış ve İtalyan politikasında herhangi bir değişikliğin olmayacağını beyan etmiştir. Schanzer, hür ve bağımsız bir Türkiye ile İtalyan hükümetinin ekonomik menfaatlerini geliştirmeye çalışacaklarının da altını çizmiştir*.[2294]

21 Mart 1922. Konya'da münteşir Kemalist *Babalık* gazetesi, İtalyan milliyetçi *L'idea Nazionale* gazetesinin makalesini iktibas ediyor: *Türkler bugün kuvvetli bir orduya sahipler. Anadolu'da yaşayan bir miktar Rumu korumak için Türklerin anavatanlarını işgal etmek doğru değildir. Yeni konferans artık Türklerin haklarını koruyarak, bunları galip tanımalı ve Ankara Hükümeti'ni Batı dünyasına dâhil etmelidir*.[2295]

22 Mart 1922. İtalya Dışişleri Bakanı Carlo Schanzer, *Paris Konferansı'nın ilk toplantısında (22 Mart 1922) hâlâ Üçlü Antlaşmanın İtalya için öneminden söz ederken, görüşmelerde İngiltere ve Fransa Dışişleri Bakanları Lord Curzon ve Raymond Poincaré, İtalya Dışişleri Bakanından, Osmanlı Hükümeti ile yürütmekte oldukları müzakereler hakkında bilgi istemişlerdir. İtalyanların açıklamalarını yeterli bulmayan Lord Curzon, İtalya'ya bir nota vermiştir. İtalya Hükümeti, Müttefiklerinin tepkilerine rağmen, Osmanlı Hükümeti ile görüşmelere devam etmiştir*.[2296]

Paris'te, Hariciye Vekili Yusuf Kemal (Tengirşenk) *ile görüşen İtalyan Dışişleri Bakanı Schanzer, İtalya'nın iktisadi çıkarlarını hür ve bağımsız bir Türkiye'nin varlığı ile daima uzlaştırmaya çalışacağını söyledi*.[2297]

ABD'de münteşir *The New York Times* yazıyor: *Paris'te yapılacak görüşmelere Amerika, gözlemci dahi göndermeme kararı aldı. İtalya Dışişleri Bakanı'nın, Amerikan temsilcisi ya da gözlemcisinin de görüşmelerde yer almasını tercih ettikleri açıklaması karşısında, Amerikan Elçiliği'nden, görüşmelerde ABD'nin yer almayacağı kesin olarak açıklandı. ABD'nin, Sevr Antlaşması'nda imzası yoktu, Türkiye ile*

2291 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 331.
2292 Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, 2014, s. 857.
2293 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 173-174.
2294 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 221.
2295 Babalık, 21 Mart 1922, s. 1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 370.
2296 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 351.
2297 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* 1996, c. 4, s. 335.

*hiç savaşmamıştır, Trakya ve İzmir'de çıkarlarını etkileyecek herhangi bir durum söz konusu değildi*r. *ABD, İstanbul ve Boğazlar ile ilgileniyor, bu konu ile ilgili tavrı da nettir*.[2298]

23 Mart 1922. Müttefik devletler hariciye nâzırları Paris'de içtima ediyorlar. Maksad, Anadolu'daki Yunan-TBMM hükümetleri savaşına ateşkes temin etmek. Azınlıklar meselesinin müzakere edildiği celsede İtalyan Hariciye Nâzırı Carlo Schanzer söz alıyor: *Türkler Avrupalılarla aynı düzeyde* değil.[2299]

Paris'te, *Türk heyeti ile İtalyanlar arasında da bazı görüşmeler yapıldı. İtalyanlar, İzzet Paşa ile bazı imtiyaz konularını görüştüklerini ancak yazılı bir belge imzalamadıklarını söyleyerek Van ve çevresinde petrol imtiyazı için Yusuf Kemal'in yazılı taahhütte bulunmasını istediler. Yusuf Kemal Bey, bir belge vermeye yanaşmadı*.[2300]

Rastignac, *23 Mart'ta, bir gün önce Üçlü Anlaşma'nın "tek yanlı ve boş bir yükümlülük" olduğunu belirten ve Türklerin, İtalyan yüce ruhluluğunu daha adil biçimde değerlendirmelerini umduğunu söylemekle yetinmiş olan kendi müdürü ile polemiğe girdi*.[2301]

İspanyol matbuatı yazıyor: *Türkiye ile Yunanistan arasındaki meselelerin çözümlenmesi konusundaki çalışmalar kapsamında, müttefik devletlerin Dışişleri Bakanları 23 Mart 1922'de Paris'te bir konferansta bir araya gelmişlerdir. Fransız, İngiliz ve İtalyan Dışişleri Bakanları ve teknik danışmaların yer aldığı toplantıda, Anadolu ve Trakya'daki etnik azınlıkların himayesi konusu üzerinde durulmuştur. Bunun yanı sıra müttefik askerî komisyonu, üç bakana, Anadolu'nun tahliye edilmesine dair bir teklif sunmuşlardır. Dışişleri bakanları, Ermeni meselesi üzerinde de durmuşlarsa da bu meselenin başka oturumlarda ele alınmasına karar vermişlerdir*.[2302]

25 Mart 1922. *Paris'te 25 Mart'ta Osmanlı Hâriciye Nâzırı İzzet Paşa ile Schanzer arasında ticaret anlaşmasının imzalanması konusunda mutabakat sağlanmıştır. Bu mutabakattan sonra Bernardino Nogara, Ankara Hükümeti Hâriciye Vekili Yusuf Kemal Bey'e bir imtiyaz listesi vermiştir. Bu liste, İzzet Paşa'nın kabul ettiği şartlara benzeyen imtiyazlar içeriyordu. Yusuf Kemal Bey, hükümeti ile görüştükten sonra kararlarını İstanbul elçiliğine bildireceklerini söylemiştir*.[2303]

Sosyalist *Avanti!* gazetesi, Paris muhabiri Pietro Nenni'nin "Doğu Sorunu Üzerine Paris Uluslararası Konferansı" nam makalesini neşretti:

> Yakındoğu'da ve tüm Akdeniz havzasında barış olmasının biz İtalyanların çıkarına olduğu açıktır. İtalya'da kamuoyu, gazeteler tarafından Üçlü Anlaşma konusunda uyarılır. Schanzer Üçlü Anlaşma olmadan dönerse, istifa ettirilecek deniyor. İtalya, sözlerin dininin, karaağaçtaki sarmaşık gibi güçlü olduğu kutlu ülke! Milliyetçi basın, Londra Antlaşması efsanesini yaratmak için yıllarca çalıştı [...] Şimdi sıra Üçlü Anlaşma'da [...] Sayın Schanzer, Konferansın ilk toplantılarından birinde bu konu hakkında konuştu, üstelik de fazlasıyla. Fransızca bir metne göre Schanzer, Sevr Antlaşması'nın gözden geçirilmesine İtalya'nın olur vermesinin koşulu olarak, anlaşmanın yalnızca Müttefikler tarafından kabul edilmesinin değil, onun Türklere kabul ettirilmesi yükümlülüğünü de öne sürdü. Doğal olarak Fransızlar ve İngilizler Üçlü Anlaşma'yı kabul ederler [...]; ama bununla, anlaşmayı Ankara'daki Türklere zorla kabul ettirmek arasında dağlar vardır; üstelik Türklerin tam da bağımsızlıklarını kabul ettirdikleri bir anda ne Müttefikler böyle bir şey yapar, ne de Türkler bunu kabul eder.

2298 Şebnem Oğuz-Uzuner, *Amerikan Basınında Milli Mücadele Dönemi (1918-1922)* [Doktora Tezi], 2021, s. 247.
2299 Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e*, 2016, s. 270.
2300 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* 1996, c. 4, s. 337.
2301 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 174.
2302 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 229. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.
2303 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 351-352.

> Gerçekte bu, pek fena olmayacak. İtalya, olabilirse eğer, büyük bir sınai güç olsun. İşte o zaman onun için bu koca dünyada "etki bölgeleri" eksik olmayacaktır [...] İtalya, İtalya üzerindeki ... mandaya uysun; zavallı göçmenlerimiz değil de, ihraç edecek sermayelerimiz olduğu zaman etki bölgeleri eksik olmayacak![2304]

26 Mart 1922. Schanzer, Contarini'ye telgraf gönderdi: *Anadolu'da küçük İtalyan birlikleri bulundurmanın bizim için güçlülük değil, tam tersine, zayıflık göstergesi olduğunu, hele bir de Türklere karşı kesin tavır almak zorunda kalınırsa durumun daha da kötü olacağını Forges'e [Davanzati] ve olabilirse Coppola'ya belirtmenin uygun olacağını sanıyorum*.[2305]

Malagodi, Rastignac'ın eleştirilerini kabul etti: 26 Mart'ta, yalnızca İtalyan çıkarlarını savunmak için Paris'e gitmiş olması nedeniyle Schanzer'i alkışladı ve Fransız propagandasına karşın, gerek Schanzer'in Paris'te, gerek Contarini'nin Roma'da Üçlü Anlaşma'nın gerçek anlamı ve İtalyanların gerçek tutumları konusunda Türk temsilcilerine güvence vermiş oldukları görüşünü savundu.[2306]

İspanyol *El Imparcial* gazetesi yazıyor: Müttefik hariciye nâzırları konferansının *ikinci oturumunda, Boğazların serbestliği ile ilgili şartlar ele alınmıştır. Ayrıca mali yükümlülükler de gözden geçirilmiş ve Ermenilerin taleplerinin karşılanması için meselenin Milletler Cemiyeti'ne sevk edilmesine karar verilmiştir. Konferansın bir sonraki oturumunda ise Trakya meselesinin görüşülmesine ve Türkiye'deki adlî ve malî kapitülasyonlarla ilgili Sevr Antlaşması'nda bulunan maddelerin gözden geçirilmesine karar verilmiştir*.[2307]

27 Mart 1922. TBMM Müdafaa-yı Milliye Vekili Mirliva Kâzım (Özalp), Roma mümessili Celâleddin Arif'e şifreli telgraf gönderdi. *İtalya'dan bir denizaltı alınması için girişimde bulunmasını iste*mektedir.[2308]

İspanyol matbuatı yazıyor: Müttefik hariciye nâzırları konferansı *sırasında, Poincaré, Schanzer ve Curzon, Yakın Doğu meselesini çözüme kavuşturmak amacıyla, Türk ve Yunan hükümetlerine aleyhlerine işleyebilecek şartlar dayatılmadan Türk-Yunan barışını tesis etmeyi sağlayacağını düşündükleri bir teklif kaleme almışlardır. Teklife göre, Padişahın dinî otoritesi sağlanarak, Türkiye'nin yeniden bağımsızlığa kavuşması teklif edilecek ve aynı zamanda Yunanistan'a da Müttefik devletlere yaptığı yardımlarından dolayı bazı tavizler sunulacaktır. İstanbul ve Doğu Trakya'nın büyük bir bölümü de dâhil Anadolu'nun, Akdeniz'den Karadeniz'e kadar Türkiye'ye bırakılması ve tahliye edilmesi ön görülmekte*dir. *Boğazlara yakın olan yerler, gerek Türkiye gerekse Yunanistan'a ait olmak üzere askersizleştirilecektir. Mali konularda alınan kararlara göre ise Osmanlı borçlarının tespit edilmesinin ardından, Türkiye'nin malî bağımsızlığı tanınacak ve Türkiye, bir savaş tazminatı ödeyecektir. Ayrıca, müttefiklerin Türkiye'deki ekonomik menfaatlerinin korunmasına dair hükümler dışında, Türkiye, malî denetimden muaf olacaktır*.[2309]

28 Mart 1922. İspanyol *El Globo* gazetesi yazıyor. Müttefik hariciye nâzırları konseyi, Yunan Küçük Asya Seferî Kuvvetleri Başkumandanı *General Papoulas ile görüşülmeden önce, Ankara Hükümeti ile ateşkes teklifine bir cevap vermeme kararı almıştır. Ankara Hükümeti'nin, bazı koşullar çerçevesinde, özellikle*

[2304] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 173. Pietro Nenni, "Faşizm, ikinci Dünya Savaşı ve Cumhuriyet döneminde İtalyan Sosyalist Partisi'nin lideri" olacaktır.

[2305] *Affari Politici* (AP), 7806-54/39-P; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 175-176. Forges Davanzati, "Milliyetçi eğilimli önemli bir yazardır." (Grassi, 2001, s. 176, dipnot 4).

[2306] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 174.

[2307] Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 229-230.

[2308] Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, K.130, D.1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 324. Mezkûr vesikada Mısırlı Prenses Kadriye Hüseyin'in ismi de zikrediliyor imiş.

[2309] Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 230.

*de tarafsız bölgeyi, stratejik yerlerin korunmasını ve demiryolu ulaşımının yasaklanmasını kararlaştıracak bir komisyonla birlikte, ateşkesi kabul edeceği düşünül*üyor.[2310]

İspanyol *La Voz* ve *El Siglo Futuro* nam gazeteler yazıyorlar: Müttefik hariciye nâzırları konferansının ardından Lord Curzon *Londra'ya varışında yaptığı açıklamada, Poincaré ve Schanzer'le yaptıkları konferansta varılan sonuçlardan dolayı memnuniyetini dile getirmiştir. Curzon, bu konferansta, samimi işbirliğine dayalı tek bir cephenin oluşturabildiğinin üstünü çizmiştir. İtalya Dışişleri Bakanı Schanzer de konferansta varılan sonuçlardan memnun kaldığını ifade etmiş ve konferansın hür ve bağımsız bir Türkiye ile müttefiklerin menfaatlerine uygun umumi bir barışın tesis edilmesi ihtimalini güçlendirdiğini söylemiştir*.[2311]

İspanyol matbuatı yazıyor: *Müttefiklerin teklifleri ile ilgili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi temsilcileri, kendilerine gönderilen genel notayı protesto ederek, Ankara Hükümeti'nin cevabını Müttefik Yüksek Komiserlerine iletmişlerdir. Telgrafta, Mustafa Kemal Paşa Hükümeti, gönderilen genel notayı inceledikten sonra bir cevap verileceğini beyan etmiştir*.[2312]

29 Mart 1922. İspanyol *La Correspondencia de España* gazetesi, İngiliz *Evening Standard* gazetesini iktibas ediyor: *Öyle görünüyor ki, Şark Meselesinde, büyük tarihî ve coğrafî, dinî ve etnik zorlukların üstesinden gelinmesi hiç olmadığı kadar kolay olmuştur. Teklif edilen şartlar, Türkiye ve Yunanistan'ın makul taleplerini bütünüyle tatmin etmektedir ve daha fazla müzakerenin yapılmasına ihtiyaç duyulmamaktadır. Üç hafta içinde toplanması planlanan Konferans, iki devleti, ana gayenin mutlak bir barışı ihdas etmek olduğuna ikna etmesi halinde, her şey istenildiği gibi olacaktır. Her iki devlet, uzun süredir birbirlerine karşı savaş halindeydiler ve teklif edilen şartları kabul etmeleri itibarları ve refahları için faydalı olacaktır*.[2313]

30 Mart 1922. İspanyol *La Correspondencia de España* gazetesi yazıyor: *Türkiye'ye yapılan teklifle ilgili açıklama yapan Poincaré, Türkiye'nin, Cenova Konferansı'ndan sonra müttefikler tarafından yapılan bu denli müspet teklifleri bekliyor olmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Yapılan tekliflerle ilgili İngiliz Hükümeti, Türklere en üst seviyede imtiyazlar verildiğini ve daha iyi bir teklifin yapılmasının adil olmadığını düşünmekte*dir. *Türklerin inatçı bir tavır sergilemesi durumunda, kendilerinin aleyhine bir hava oluşacak ve bir daha bu kadar iyi bir teklif alamayacaklardı*r. *Konferansta, Trakya ile ilgili olarak, askerî uzmanların oy birliğiyle yaptığı tavsiyelere uygun olarak etnik olarak Rum olan Rodosçuk'un Türkiye'ye terk edilmesine karar verilmiştir. Edirne, Yunan hâkimiyetinde kalacak, İzmir ise Türkiye'ye devredilecektir. Azınlıkların himayesi için her iki şehirde benzer tedbirlerin alınarak adalet sağlanacaktı*r.[2314]

31 Mart 1922. *İtalya ile İstanbul Hükümeti arasında (Garroni-İzzet Paşa), bir anlaşma imzalandı. Anlaşmaya göre, İtalya Güneybatı Anadolu'yu boşaltacak. Buna karşılık Zonguldak kömürlerinin işletilmesinde ve demiryolu yapımında imtiyazlar elde edecek*.[2315]

> İtalya [..] Türkiye'de mütareke aleyhindeki oluşumlarla da yakından ilgilenmiştir. [..] bu ilgilenme, Millî Mücadele hareketinin başlamasından sonra da artarak sürmüştür. Bununla birlikte, İtalya Anadolu'daki "de facto" durumdan kendi çıkarları doğrultusunda yararlanmak isterken dahi Osmanlı Devleti ile resmî ilişkilerine devam etmiştir. Bir anlamda, İtalya'nın Türkiye'deki resmî muhatabı Osmanlı Hükümeti, gayr-ı resmî muhatabı da, Ankara Hükümeti olmuştur. Verilen savaşın başarı veya başarısızlığına karşı İstanbul

2310 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 230.
2311 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 230-231.
2312 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 231.
2313 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 231.
2314 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 231-232.
2315 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* 1996, c. 4, s. 353.

Hükümeti'ni alternatif olarak gören İtalya, politikasını Anadolu'daki savaşın gelişimine ve Ankara Hükümeti'nin beklentilerine olumlu cevap verip vermemesine göre oluşturmuştur.[2316]

TBMM Hükümeti Roma mümessili Celâleddin Arif, TBMM Hariciye Vekâletine telgraf gönderdi. *"Memalik-i ecnebiyede hükümetin şan ve şerefini her surette muhafazaya memur olan mümessilliğin" içinde bulunduğu maddi sorunların çözümlenmesini ve memurlarının maaşlarının düzenli bir şekilde ödenmesini* istiyor.[2317]

Mart 1922. TBMM ile İtalya hükümetleri, *Mart 1922'de 14 bin takım çadırın satın alınması için mukavele* yapmışlardır.[2318]

Nisan 1922. *İtalya Hükümeti de Milliyetçiler'in yeni bir saldırıya hazırlanmakta oldukları yolunda haberler almıştır*.[2319]

1 Nisan 1922. İtalya Hariciye Nâzırı Carlo Schanzer'in daveti üzerine İtalya Bakanlar Kurulu içtima ediyor. Başvekil ve nâzırların yanı sıra, Genelkurmay Başkanı General Vaccari, Dışişleri Bakanlığı Doğu İşleri Müdürü Mario Lago, Visconti Venosta, Arlotta, Kont Paglianı, Şövalya Guriglia ve Şövalye Tuozzi toplantıda hazır bulunuyorlar. *Dışişleri Bakanı Carlo Schanzer, toplantının, Menderes Bölgesi'ndeki İtalyan askerlerinin geri çekilmesi hakkındaki önerileri görüşmek amacıyla yapıldığını ve askerlerini geri çekme konusundaki niyetlerini Paris'te görüştüğü İngiltere ve Fransa dışişleri bakanlarına da bildirdiğini söyle*di. *Daha sonra söz alan General Vaccari, binin biraz üzerindeki İtalyan askerlerinin geri çekilmesi konusunda herhangi bir sorun bulunmadığını fakat orada kalmaya devam etmelerinin her gün yeni zorluklar yarattığını açıklamıştır. İtalya Genelkurmay Başkanına göre; "Türkler, Yunanlılara kendi bölgelerinden taarruz edecekler, bu da Türk ve İtalyan askerleri arasında münferid de olsa, istenmeyen bir takım olaylara sebebiyet verecektir." General Vaccari'nin; Albay Fusoni'den, Türklerin Menderes'in kuzeyinden taarruza geçecekleri yönünde bilgi geldiği sözünü, Lago da, İzmir'den de aynı yönde bilgi geldiğini söyleyerek desteklemiştir. Lago, siyasî durumun kendilerine istedikleri gibi hareket etme fırsatı verdiğini ve askerlerini geri çekmelerinin doğru olacağını eklemiştir. Tekrar söz alan General Vaccari, tahliyenin nasıl yapılacağını açıklamıştır. Buna göre Menderes Bölgesi'nin tahliyesi iki aşamada gerçekleşecektir. İlk aşamada; Aydın Köprüsü ve Söke'deki askerleri sonra da Kuşadası'ndaki birlikler geri çekilecektir. Dışişleri Bakanı, General Vaccari'ye Söke'deki Komutanlığa ve Roma'da bulunan konu hakkında bilgi verilmesini bildirmiştir*.[2320] Daha açık bir deyişle, TBMM Hükümeti Yunan'a karşı büyük bir taarruz icra edeceğini istihbar ettiği ve İtalya-TBMM Hükümeti arasında herhangi bir çatışmaya mahal vermemek vechile, takriben 1.000 kişilik sayıca zayıf birliklerini tahliye etme kararı almıştır.

İspanyol *La Epoca* gazetesi yazıyor: *Türk basını da Doğu Trakya'yla ilgili şartlar dışında iyimser bir havanın olduğunu ifade etmekte*dir. *Bununla birlikte Türk kamuoyu, Edirnesiz barışın mümkün olmadığı görüşünde*. *Nitekim ne Doğu Trakya'da ne de Batı Trakya'da Rumların sayısı çoğunlukta*dır.[2321]

2316 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 350.

2317 Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, K.130, D.2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 314.

2318 Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, K.130, D.1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 328.

2319 Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, 1972, s. 365.

2320 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1673-7806; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 360.

2321 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 232.

2 Nisan 1922. İtalya Genelkurmay Başkanı General Vaccari, Ege İşgal Kuvvetleri Başkumandanlığı Kurmay Başkanı Albay Fusoni'ye şifreli talimatname gönderdi. *Tahliye işlemlerine başlanmasını* emrediyor.[2322]

Cevat Sökmensüer, Albay Fusoni'nin Aydın Mutasarrıfı Halil'e 1 Nisan 1922 tarihli bir nota verdiğini belirtiyor. İtalyan İşgal Kuvvetlerinin Anadolu'yu tahliye edeceğini mübeşşir nota, 2 Nisan'dan önce tebliğ edilmiş olamaz. Mervi metnin içeriğine nazaran, böylesi muhtevalı bir notanın tebellüğünden şüphelensek de, hadisatın zaman akışına kısmen muvafakat ettiği de söylenebilir:

> Kumandanlığımız şerefle sizlere bildirir ki, hükümetimizden aldığımız emirle 28 Nisan 1922 gününe kadar Türkiye'de mevcut işgal kuvvetlerimiz her taraftan çekilecektir. 28 gün zarfında ağırlıklarımızı vapurlara yüklemiş ve 27 Nisan akşamı kahraman Türk milletinin siz mümessillerine veda etmek isteyeceğiz. Kumandanlığımızın işgal sahası olan bu havalide işgal müddetince kumanda heyetimize ve askerlerimize karşı Türk milletinin gösterdiği anlayış ve misafirperverlik hiç bir zaman unutulmayacaktır. Anadolu topraklarından İngiliz ve Fransız işgal askerlerinin çekilmesini hükümetiniz tamamlamış olacaktır. Dünya cennetinin bir köşesini teşkil eden memleketinizin, acnak sizin gibi kahramanlara yaraşan bir arslanlar diyarı olduğunu bildirmekte mübahiyim. Kahraman ordunuza yeni zaferler dilerim ekselans.[2323]

Fransa Başvekili ve Hariciye Nâzırı *Poincaré, Temsilciler Meclisi'nde yaptığı 2 Nisan 1922 tarihli konuşmada, Türkiye'nin Cenova Konferansı'na, konferansın sadece bir Avrupa konferansı olması nedeniyle davet edilmediğini ve ayrıca konferans davetlerinin yapıldığı sırada Türkiye'nin müttefiklerle barış içerisinde olmadığını ifade etmiştir*.[2324]

İspanyol *El Sol* gazetesi yazıyor: Müttefik hariciye nâzırlarının son teklifleriyle *mevcut bir sorunun çözüldüğü görülmekte*dir: *Ankara Meselesi, yani, Türkiye'nin yeniden kurulması meselesi*. *Yunanistan, Paris'te bir araya gelen konferanstaki teklifleri kabul etmiştir*. *Ancak henüz Ankara Hükümeti, bu teklifle ilgili görüşünü bildirmemiştir*. *Teklife göre, Türkiye, Avrupa'da yeniden bir toprak parçasına sahip olabilecektir*. *Fakat Çanakkale Boğazı'nın Avrupa sahilinde bulunan Gelibolu yarımadası Yunanistan'a bırakılacak ve müttefiklerin askerî birlik denetimleri burada gerçekleştirilecektir*.[2325]

4 Nisan 1922. TBMM içtima ediyor. Gizli celseye geçildi. Hariciye Vekili Yusuf Kemal (Tengirşenk), Garroni'yle hususî mülakatına dair TBMM'ye izahat veriyor. Yusuf Kemal, Garroni'ye, *tamamıyla Türk veya ekseriyetle Türk olan yerleri istiyoruz ve iktisadî ve siyasî istiklâlimizi istiyoruz* demiş.[2326]

> [Yusuf Kemal Tengirşenk:] [..] Daha pek çok tafsilâtı arzedeceğiım. Daha dün akşam geldik. Arkadaşlarla görüştük. Diğerlerini gerek hususî ve gerek ayrıca bir celsede arzedeceğim. Şu ve şu maddî sebeplerden dolayı Paris'ten ayrılacağımın tahakkuk etmesi üzerine Ferit Bey vasıtasiyle Kont İsforçiya'ya ve Celâlettin Arif Bey vasıtasiyle Şanzery ile görüştüm. Şanzer ile görüştüğümde Şanzer bana dedi ki : Biz İstanbul hükümeti ile bazı şeyler hakkında görüştük. Onları sizlerle de görüştürelim. İzzet Paşa buradadır. Onların bir suretini isteyiniz, bunun için akşama saat beşte kâtibi gönderirim dedi. Fakat akşam saat beşte kâtibi gelmedi ve o saatte konferans devam ediyordu. Ertesi sabah Mösyö Tüğarenin - ki Düyunu umumiyede İtalya dayinler vekilidir - bununla İstanbul'dan sureti mahsusada celbettikleri İstanbul sefareti müsteşarı geldiler. Bu müsteşar ben Şanzerle görüşmezden bir gün evvel gelmişti ve o gün inceden inceye meseleyi okuyordu. Biz İstanbul'dan ne istiyoruz. İstanbul'un yaptıkları şeyrei tesiri nedir? Bunları bana soruyordu. Dedim ki; siz bunlara ne karışıyorsunuz? Siz bizimle haricen münasebatta bulunuyorsunuz, ona uyunuz dedim. Ertesi günü Şanzer, İstanbul ile bir şey yapmışlar da onu muteber kıldırmak istedi. Ben de dedim ki; bu gibi imtiyaz hakkında

---

2322 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 361.

2323 Cevat Sökmensüer, *Millî Mücadele'de Aydın-Nazilli*, 1979, s. 91-92; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 361.

2324 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 232.

2325 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 232.

2326 TBMMGCZ, c. III, s. 173; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 372.

İstanbul'un yaptığı her şey keenlemyekündur, ehemmiyeti yoktur. Arzettiğim gibi birinci konferans olduktan ve mütareke kararı teklif olunduktan sonra ikinci günü bu iki adam bize geldiler. Dediler ki; biz üç taraflı muahededen vaz geçebiliriz. Bunu hiç mevzubahis bile etmiyeceğiz. Biz İtalya'nın yegâne alâkadar olduğu bu üç taraflı muahedenin devletler tarafından .... Bunun üzerine Puankara demiş ki; biz böyle bir şeyi kabul edemeyiz ve demiştir ki ben bunun için ne bir şey ve ne de bir Fransız Frangı sarf edebilirim. O da demiş ki; o halde ben müzakereyi terk ederim. Bunun üzerine de Lord Gürzon hiç ses çıkarmamıştır. Binaenaleyh Şanzerin bu teklifi suya düşmüştür. İkinci gün bu adamlar, Şanzerin bu hareketi üzerine müzakereyi tatil etmişlerdir ve bunu bize nakletmişlerdir ve dedim ki galiba sizler yine bizim aleyhimizde çalıştınız ve bir karar ittihaz ettiniz. Bunun ehemmiyeti yoktur. Bu kararlar kâtî değildir. Elbette öbür konferanslarda bunlar tadil edilecektir. Eğer aramızda anlaşma olurca İtalya tamamiyle sizin metalibinizi o konferansta müdafaa edecek dedi. Konuştuğumuz vakitte dedik ki bize istediğinizin bir listesin yapın dedi. Bunun kabahati sizdedir dedi. Eğer siz şimdiye kadar bunu takip etmiş olsaydınız bu noktada bir şeye vasıl olurduk. Mamafih ben de ne istiyorsanız bize bildiriniz. Dedim ki Muhtar Beyi memur edeyim, onunla görüşün. O bize bildirir ve eğer B. M. Meclisi mülayim bir karar verirse size yazarım. Dediler ki biz size Marki Garoni vasıtasiyle biz size tebliğ ederiz ve aynı zamanda hiç olmazsa bunlar hakkında bize bir mektup veriniz dediler. Ben de dedim ki: Size böyle bir mektup vermekte bir faide yoktur. Çünki bizim B. M. Meclisi Bekir Sami Bey itilâfnamesinden sonra pek şüphelenmiştir dedim. Şimdi benim tarafımdan böyle bir mektup verilmiş olsa sizin metalibinizin kabul edilmemesini mucip olacaktır dedim ve vermedim. O gün Muhtar Beyle görüştüler. İtalya ile olan şeylerimiz budur. Böyle bir şey yaptınız mı, yapmadınız mı demişler. İzzet Paşa demiş ki biz konuştuk. Fakat imza edilmemiş. Sonra Van'da, Bitlis taraflarında petrol taharrisi imtiyazını istediler. Kabul etmedik ve aramızda katiyen imza edilmiş bir şey yoktur. Garibi şurasıdır ki benim gönderdiğim adam İzzet Paşa ile görüştükten sonra o akşamı bize geldiler. Aramızda imza edilmiş bir şey yoktur dediler. Mamafih bir liste verdiler. Muhtar Bey o listenin üzerine konuşmuştur. Şöyle tetkik edeceğiz demiştir ve dedik ki İtalya bize bunun hakkında ne gibi teminat verebilir? Bunu yapacağınızı bizim nazarımızda isbat ederseniz biz de o zaman mesuliyeti üzerimize alarak bazı şeyler söyliyebiliriz dedik. Bu olmadıkça o yola gidilmesinin muvafık olup olmıyacağını zannetmiyorum. Şimdi efendim asıl imtiyazlar meselesine geliyoruz.

REİS [Hasan Fehmi] — Celseyi on dakika teneffüs etmek üzere tatil ediyorum.[2327]

6 Nisan 1922. *6 Nisan'dan itibaren bölgede yaşayan hristiyan kaynaklar, İtalyanların geri çekileceklerini söylemeye başlamışlardı. Bunun üzerine Aydın Mutasarrıfı Halil Bey, Söke İstihbarat Müdürü Hüseyin Fehmi ve Kuşadası'ndan da Saraçoğlu Şükrü Beyleri bu bilginin doğruluğunu teyid etmek üzere İtalyanlarla irtibat kurmaları için görevlendirmiştir*.[2328]

10 Nisan 1922. *10 Nisan'da Türkiye ile Yunanistan arasındaki soruna çözüm bulmak amacıyla toplanan Cenova Konferansı'na, Ankara Hükümeti'nin Roma temsilcisi Celâleddi Ârif Bey, İtalya Dışişleri Bakanı Chanzer'in çabalarıyla gayr-ı resmî olarak katılmıştır*. *Schanzer bir yandan Ankara Hükümeti'nin temsilcisinin konferansa katılmasını sağlarken, diğer yandan da, İngilizlere, eski Üçlü Antlaşma'nın uygulanmaya geçirilmesi için işbirliği teklifinde bulunmuştur.*[2329]

Cenova'daki İngiliz mümessil Gregory, Hariciye Nâzırı Lord Curzon'a mahrem telgraf gönderdi. Cenova Konferansı sürerken Sovyet Rusya mümessili Hariciye Halk Komiseri Çiçerin, İtalya Hariciye Nâzırı Schanzer'le temas kurmuş, *Türkiye'yi konferansa kabule sıkıştır*mıştır. Schanzer ise *Türkiye'de iki ayrı yönetim bulunduğu; bu ülkenin bir Avrupa devleti olmadığı ve hâlâ savaşta bulunduğu* vechile Çiçerin'e menfî cevab vermiştir.[2330]

2327 T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 4 Nisan 1338 (1922), c. 3, s. 180-181. www5.tbmm.gov.tr adresinden temin edilmiştir.

2328 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 362.

2329 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 369.

2330 FO/7861/E 3944; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1991, c. 2, s. 192.

Milliyetçi Mustafa Kemal'in *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi, Millî Faşist Fırka lideri Benito Mussolini'nin gazetesi *Il Popolo d'Italia*dan başmakale iktibas ediyor: *İstiyoruz ki, Türkler kendi evlerinin efenfisi olsunlar, istiyoruz ki, Türk nüfuzu bütün Batı âleminde tesirlerini göstersin. Bilhassa İngiltere'nin razı olması gerekir ki, eğer İstanbul bütün Arap memleketlerinde nüfuzunu korumazsa, Doğu'da barış sağlanamaz. Türkiye'yi okyanıs ortasında boş bir ada gibi Akdeniz'de bırakmak, onun etrafında zoraki bir takım devletler kurmak kesinlikle doğru değildir. Bu yolla Doğu'nun ıslahı mümkün değildir. Bu devletleri Avrupa ve Milletler Cemiyeti himaye etse bile fayda sağlamaz. Akdeniz'de Yunan sömürgeleri yaratmak Yunanistan'ı mahvetmek olur. Yunanistan'a bu hakikat anlatılmalıdır*.[2331]

11 Nisan 1922. TBMM Bayezid mebusu Şevket'den Maliye Vekili Hasan'a (Saka) sual: *Efendim; evvela İtalya tarikiyle Antalya'ya Hilâliahmer namma 300 000 lira para gelmiş. Bu paradan haberiniz var mı? Bu paralar nereye gitmiş?* Maliye Vekili Hasan: *Ben Hilaliahmer namına hangi bankadan kaç para yolandığını bilmem. Hilaliahmer namına gelen paralar maliyenin elinden geçmez. Çünkü bu bir müessesei hayriyedir. Hatta buna ait olan paralar mukavelâtı düveliyeye nazaran bunlar, bir müessesedir. Başka memleketlerde teberrü olur, teberrüattan toplanılan hâsılat ile kendilerine mevdu olan hususta -ki acezeye, yaralılara vesaire muavenettir sarfederler. Gelen palara Hilaliahmer namına gelmişse onlarındır.* Şevket Bey: *Meclis namına gelmiş.* Maliye Vekili Hasan: *Onlardan malumatım yoktur.*[2332]

11 Nisan 1922 tarihli bir belgeye göre, Osmanlı Hükümeti ile İtalya arasında yapılacak gizli ticaret antlaşmasının *son taslağı hazır hale getirilmiştir.* Bâb-ı Âlî Hariciye Nâzırı Ahmed İzzet (Furgaç), İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiser Garroni'ye *uzun zamandır müzakere edilen antlaşmayı imzalamaya hazır olduğunu bildir*di.[2333]

İtalyanlar, Menderes Bölgesi'ni tahliye edecekleri yönündeki haberleri 11 Nisan akşamına kadar ısrarla yalanlamışlardır. 11 Nisan akşamı Albay Fusoni, İstihbarat Müdürü Hüseyin Fehmi Bey'e: "Onbeş yirmi gün içinde gideceklerini, bu hareketin <u>TBMM Hükümetinin isteği üzerine yapıldığını</u> ve bu konuda mahallî hükümete tebligat yapılmış olması gerektiğini" söylemiştir.[2334]

Roma'da münteşir *Il Mondo* gazetesi, Sovyet Rusya Hariciye Halk Komiseri Çiçerin'in beyanatını neşretti: *Biz bir işbirliği anlaşması yaptık. Bu andlaşma bizi Ankara Hükümetiyle yardımlaşmaya mecbur ediyor*.[2335]

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, sabık İtalya Başvekili Nitti'nin gazetesi *il Paese*'den iktibas ediyor. Mezkûr İtalyan gazetede, *Paris'te yapılan görüşmelerde yapılan değişikliklerin Yunanlıları tatmin etmekle beraber Türkler için "gayr-ı kâbil-i kabul" olduğu ifade edildikten sonra şöyle devam edilmiştir*:

> Özellikle mütareke teklifi, yorgun ve cesareti kırılmış Yunanlıların lehinedir. Yunanlılar Türk taarruzuna karşı duramayacaktır. Eğer teklif daha müsait bir şekle dönüşmezse, Türkler taarruz hareketini sonuçsuz bırakacak böyle bir şeyi kabul etmeyeceklerdir. Düşman iki taraftan birisinin lehine böyle bir teklifte bulunmak pek münasebetsizdir. Müttefiklerin Türklere teklif ettiği şartlar bâzılarının iddia ettiği kadar mühim şeyler değildir. Bu devletler Karadeniz'den Akdeniz'e, Kafkasya'dan İran ve Adalar Denizi'ne kadar olan araziyi Türkiye'ye bıraktıklarını iddia ederken alay etmiş olurlar. Boğazın Rumeli kısmı, Gelibolu, Trakya'nın büyük bir kısmı Türklere verilmiyor. Edirne bile Yunanlılarda kalıyor. Arazi meselesi Milletler Cemiyeti'ne havale ediliyor. Mâli

---

2331 Hâkimiyet-i Milliye, 10 Nisan 1922, s. 1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 370-371.

2332 T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Cilt 3, s. 203.

2333 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 352.

2334 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 362. İktibasdaki <u>vurgu</u> tarafımıza aiddir.

2335 Ömer Kâzım, *Kurtuluş Savaşı Yıllarında Ankara-Berlin Hattı*, 1994, s. 31.

konularda kontrolün kalmadığından söz ediyorlar. Halbuki, Düyun-u Umumiye'nin kontrolü bâki kaldıktan başka gümrük kontrolünü sağlayacak bir komisyonun varlığı devam edecektir. Müttefiklerin Paris'de yaptığı şudur: Türkiye'yi imha eden bir Serv muahedesi yerine Türkiye'ye yaşama imkanı vermeyecek yeni bir anlaşma teklif ediyorlar. Türkiye'den 5 milyon İngiliz lirasının üstünde bir savaş tazminatı istemek de memleketi ezmek demekdir. Yunanistan'ın Paris kararlarını seve seve kabul etmesi pek tabiidir.[2336]

12 Nisan 1922. *Sâda-yı Hak* gazetesi, TBMM Hükümeti Roma mümessili Celâleddin Arif'in Roma matbuatına beyanatını iktibas ediyor. Celâleddi Arif: *İtalya'nın mütarekeden beri Türkiye'ye karşı izlemekte olduğu siyasetin Türk milletinin İtalya'ya karşı sempati beslemesine yol açtığını ve Roma'ya, Türkiye ile İtalya arasındaki ticarî ve iktisadî ilişkilerin yeniden kurulması için geldiğini* ifade etmiştir.[2337]

İtalya ile Osmanlı Devleti arasında bir anlaşma imzalamak için müzakereler yapılmakta olduğu haberini ilk olarak 12 Nisan 1922'de Fransız Le Temps gazetesi vermiştir.[2338]

13 Nisan 1922. *İtalya'nın Kemalistlerle dostluk politikası Afrika kolonilerinde huzuru sağlamaya yetmedi. 13 Nisan'da İtalya hükümeti Germano-Kemalistlerin propagandaları neticesinde yerlilerin açıktan açığa düşmanlığı ve tehdidi karşısında, kendisini mütarekenin geçersizliğini ilan etmek ve ciddi tedbirler almak mecburiyetinde hissediyordu. Koloniler Bakanı M. Amendola, Consulta'dan, Abdülhamit Sait Bey'in Roma'da bulunmasının, İtalya'nın Libya'daki güçlüklerini artırdığı gerekçesiyle İtalya dışına çıkarılmasını talep etti*.[2339]

14 Nisan 1922. *İtalya Dışişleri Bakanlığı, Roma'daki Atina ve Ankara temsilciliklerine Menderes Bölgesi'nin boşaltacaklarını resmî olarak 14 Nisan'da bildirmiştir*.[2340]

TBMM Hükümeti Roma mümessili Celaleddin Arif, *Cenova'ya Ankara'nın çağrılmayışını protesto etti. Türkiye Avrupa devletidir diyor*.[2341]

İtalya Hariciye Nâzırı Carlo Schanzer, gizli ticaret andlaşması teklifininin kabul edildiğini Bâb-ı Âlî Hariciye Nâzırı Ahmed İzzet'e (Furgaç) bildirdi.[2342]

15 Nisan 1922. *İtalyan Yüksek Komiseri Garoni ile İzzet Paşa arasında nota alıp vermek suretiyle bir anlaşma yapıldı. İtalyanlar, anlaşmayı 24'te Müttefiklere haber verecekler, İngilizler, İtalyanları 27'de protesto edeceklerdir*.[2343]

Osmanlı Hariciye Nazırı İzzet Paşa'nın yardımı ile Ankara ile bir anlaşmaya varmak hususunda Garroni'nin hiç olmazsa Üçüzlü Anlaşma "Accord Tripartie" geri kalanların küçük bir kısmını olsun kurtarmaya matuf İstanbul'daki hareketini son ümitsiz bir teşebbüs olarak görmek lâzımdır. 15 Nisan 1922'de notalar teatisi suretiyle bir anlaşma akdettiler. Bu anlaşmaya göre: "Büyük İtilâf Devletleri ile Türkiye arasında akdedilecek sulh muahedesi; şimdiki kabine tarafından (!) imza edilir edilmez yürürlüğe girecektir; eğer şimdiki kabine bu

---

2336 Hâkimiyet-i Milliye, 11 Nisan 1922, s. 2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 371.

2337 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 314. "Roma'ya varan Celâleddin Ârif Bey, [İtalyan] dışişleri bakanlığını ziyaretinde içten karşılandı ve İtalya'nın Türkiye'ye karşı olumlu bir siyaset takip ettiği ve Roma'daki yönetim değişse bile, bu siyasetin değişmeyeceği yolunda kendisine güvence verildi." (Çelebi, 2002, s. 313-314).

2338 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 354.

2339 Ömer Kâzım, *Kurtuluş Savaşı Yıllarında Ankara-Berlin Hattı*, 1994, s. 30.

2340 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 362.

2341 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2022, c. 5, s. 68.

2342 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 352.

2343 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* 1996, c. 4, s. 381.

> muahedenin imza edilmesinden önce çekilecek olursa, o zaman, gelecek kabine bu anlaşmayı feshetmek salâhiyetine sahip olacaktır."[2344]

TBMM Hükümeti, İtalyanlardan silâh, mühimmat, askerî levazımat ve istihbarat desteği aldığı için İtalya ile Bâb-ı Âlî arasındaki andlaşmayı ve işgal edilmiş mıntıkaların Yunan'a devredilmesini, İtalya nezdinde protesto edememektedir: *İtalyan-Osmanlı Antlaşması, Kemalistlerin de canını sıkmıştı. Esasen Kemalistler, kendilerine haber vermeden Menderes vadisini boşaltan ve orasının Yunanlılarca işgaline neden teşkil eden İtalyanlara karşı çok öfkeli bulunuyorlardı. Bununla birlikte, İtalya'dan epeyi savaş gereci sağladıklarından, bu konuda daha ileri gitmenin akıllıca bir davranış olmayacağını kavrıyorlardı*.[2345]

Faşist Francesco Coppola'nın "Doğu'daki Yeni *Barış*" nam makalesi *Politica* mecmuasında neşredildi. *Ankara'nın katı tutumunu bir "blöf" olarak niteledi, bunun arkasında korkunç bir ekonomik, manevi ve demografik boşluk olduğunu; İtilaf Devletleri'nin Türklerin isteklerini Yunanlara dayatmaya hakkı olmadığını yazdı (zaman ne de çabuk geçiyor!). Aldatılmış sevgili edasıyla, Fransız ve Kemalistler tarafından, İtalya'nın zararına hazırlanan karanlık bir komplodan söz etti. Misilleme olarak hükümetten şunları istedi*:

> 1. Türklerin kimin yenilen, kimin yenen olduğunu anlamaları için, Anadolu'daki İtalyan askeri varlığı artırılmalıdır;
>
> 2. Yalnızca Üçlü Anlaşma gibi "değersiz bir şey"in değil, özellikle St. Jean de Maurienne Anlaşması'nın da geçerliliği istenmelidir.
>
> İtalya, Doğu'daki kendi cemaatlerini, özellikle de İzmir' deki büyük ve gelişmekte olan cemaatini, Anadolu'da hazırlanan bozguncu savaşta tehdit edilmiş ve ezilmiş görmemek için çetin bir mücadeleye girmek zorunda kalacaktır.[2346]

Himmetzade Hüsnü yazıyor: *Ankara'nın mütareke teklifine verdiği cevaba mütelifin verdiği cevaptan haberdar olduk. Bu cevapta mütareke ve şeraiti sulhiyenin kabul edilmiş olduğuna teşekkür ediliyor. Mütareke ile beraber tahliyenin başlıyacağını zan etmiyorlar. Mamafih tacil edeceklerini söylüyorlar. Düveli Mütelife Anadoluyu tatmin etmek için azamî fedakârlık edilecektir diyorlar*.[2347]

İspanyol *El Siglo Futuro* gazetesi yazıyor: *Yunan Anadolu Ordusu Genel Komutanlığı, Türklerin ateşkes için sunduğu karşı teklifleri reddetmiştir. Bu karşı teklifler, Yunan askerî birliklerinin on beş gün içinde tahliye edilmesini içermekte*dir. *Ayrıca, Türklerin karşı tekliflerinin Paris, Londra ve Roma'da da reddedilmesi bekleniyor*. *Bununla birlikte, konferansa katılacak Yunan heyeti, Yunan Hükümeti'nin, Kemalistlerin ateşkese yönelik yaptığı teklifleri reddettiklerine dair İngiliz kaynaklı haberleri yalanlamıştır*.[2348]

17 Nisan 1922. Britanya Hariciye Nâzırı Lord Curzon, İtalya ile Bâb-ı Âlî arasında gizli ticaret andlaşması imzalandığına dair şayia hakkında İtalya Hariciye Nezâretine nota verdi. Bir izahat rica ediyor.[2349]

2344 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 219.
2345 Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1991, c. 2, s. 212.
2346 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 170.
2347 Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, 1975, c. 2, s. 289-290.
2348 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 233.
2349 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 356.

Kuşadası ve Söke'nin Yunanlılar tarafından işgalini önlemeye yönelik çabalar devam ederken İtalyanlar, 17 Nisan günü Aydın Mutasarrıflığına, ertesi gün Aydın köprüsündeki, daha sonra da diğer yerlerdeki İtalyan askerlerini geri çekeceklerini resmî olarak tebliğ etmişlerdir.[2350]

18 Nisan 1922. İtalyanlar, *Kuşadası ve Söke'yi boşaltma hazırlıklarına başla*dılar.[2351]

19 Nisan 1922. İtalyanlar *19 Nisan'da Koçarlı, Bağarası, Boran ve Akköy havalisindeki İtalyan askerleri Söke'ye çekilmişlerdir*. [..] *19 Nisan'da İtalyanlara bir veda ziyafeti verilmiştir*. [..] *Stefani Ajansı 19 Nisan günü, Anadolu'daki İtalyan askerlerinin geri çekilmeye başlandığını duyurmuştur*.[2352]

Giornale d'Italia, 19 Nisan 1922 tarihli sayısında hükümetlerinin Menderes Bölgesi'ni boşaltma kararını "tuhaf" karşıladığını duyurmuştur. Gazeteye göre, "Az sayıda da olsa Anadolu'da İtalyan askerlerinin bulunması, Paris'te devam eden görüşmelerde etkili olurdu."[2353]

20 Nisan 1922. TBMM Hükümeti 1'nci Ordu Kumandanı İttihadçı Mirliva Ali İhsan (Sâbis), Garb Cephesi Kumandanı Mirliva İsmet'e (İnönü) *İtalyanlara acele bir nota verilerek, "Söke ve Kuşadası'nın muhafazası için önlem almak üzere tahliye zamanının bir hafta evvel ihbarını" teklif etmiştir. Bu öneriye 20 Nisan'da cevap veren cephe komutanlığı, "İtalyanların bulundukları mıntıkada muvakkaten de olsa kalmalarını istilzam eder tarzda bir nota îtası fikrinde olmadığını" yazmıştır*.[2354]

> 20 Nisan sabahı Albay Fusoni, Söke hükümet binasına giderek mutasarrıfa veda etmiştir. İtalyan komutan, Söke ve Kuşadası'nda askerleri için yaptıkları baraka ve telefon tesisatını yetimler yurduna bıraktıklarını böylemiştir. [..] 20 Nisan'da, Naibli, Gümüşköy, Teke, Moralı Üzümlü ve Karaağaçlı mevkilerindeki askerler geriye getirilmişlerdir.[2355]

İtalyanlar, 17 Mayıs 1919'da işgal ettikleri Söke'yi boşalttılar.[2356]

> Tahliye hazırlıklarının tamamlandığı 20 Nisan'da İtalyanlarla görüşen Türk yetkililer, Söke'den ayrılmalarından sonra Yunan birliklerinin, güvenliği bozulduğu iddiasıyla kasabayı işgal etmelerinden endişe ettiklerini bildirmişlerdir. Kuşadası'ndaki İtalya Temsilcisi Costa Sanseverino, görüştüğü Aydın Mutasarrıfı Hilmi Bey'e, Yunanlıların tahliyeden sonra taarruz etmeyecekleri" hakkında güvence vermiştir.[2357]

20 Nisan 1922'de Millî Müdafaa Vekili Kazım [Özalp] *Paşa ile Milano'daki "İtalia" şirketi arasında bir sözleşme imzalanmıştır. Buna göre adı geçen İtalyan şirketi, 150 kamyon satışı için yapılan sözleşmeyle, 50 adet ilk partisi 2 Temmuz'a kadar Mersin limanına ve 60'ı 24 Eylül'e kadar İskenderun limanına ulaştırmayı taahhüt etmiştir. Geri kalanın ne zaman teslim edileceği daha sonra anlaşılacaktır*.[2358]

***

2350 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 363.
2351 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 363.
2352 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 363.
2353 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 365.
2354 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 362-363.
2355 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 363.
2356 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* 1996, c. 4, s. 390.
2357 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 363-364. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.
2358 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1700-7850; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 327. Kâzım Özalp (ö. 1968), ilkin 1971 senesinde oğlu Teoman Özalp editörlüğünde neşredilecek *Millî Mücadele 1919-1922* nam hatıratında, 20 Nisan 1922 tarihli mübayaadan bahsetmemiştir. Özalp (1988), 14 Ocak 1923 tarihli *İtalyanlardan Cemal ve Sıtkı Beylerin Mubayaatı* olarak Alman cinsi 4.310.000 fişek, 97 ton top barutu satın alındığını yazmıştır sadece (c. 1, s. 220). Özalp, 15 Ocak 1922 ilâ Aralık 1922 devresinde Müdafaa-yı Milliye Vekilliğini ifa etmiştir. Diğer bir deyişle, İtalyanlardan mübayaa etmediğini zımnen belirtmeye çalışmıştır.

İstitrad: Kâzım Özalp, ilkin 1971 senesinde neşredeceği *Millî Mücadele 1919-1922* nam hatıratındaki şu ifadelerine bakılırsa "düşman" Müttefiklerden silah, mühimmat, askerî teçhizat satın aldığını, bu vakıayı itibar zedeleyici telakki ettiğinden olsa gerek, gizlemeyi tercih etmiştir. Güya, Müttefiklerden silah, cephane, teçhizat satın almak çok müşkil hatta imkânsız imiş. Binaenaleyh Müttefiklerin el koyduğu Osmanlı emvali malzemelerin kaçak yollardan deruhte edilmesi suretiyle "Millî Mücadele" yürütülmüş imiş. Hatta inanılacak olursa 5 milyon liralık kamu borcu İstanbul'daki mühürlü depolardan kaçakçılık yapmaya gizlice sarfedilmiş imiş. Bu tavır, en hafif tabirle, çarpıtmadır. Ağır bir tabirle, palavradır:

> Millî Müdafaa Vekilliği görevini üzerime aldığım zaman ordumuz Sakarya kayıplarını henüz yerine koyamamıştı. Sakarya'da, pek çok subay talim ve terbiye görmüş asker ile hemen hemen bütün piyade ve topçu cephanesini kaybetmiştik. Yunanlıları Anadolu'dan çıkarmak için Sakarya'daki ordunun iki mislinden fazla bir kuvvete ihtiyacımız vardı. Bu kuvveti süratle meydana getirmek mecburiyetinde idik. Diğer taraftan para sıkıntısı da çekiyorduk. Millî Müdafaa bütçesi çok olmamakla beraber, bu parayı bile tamamen alamıyorduk. Memleketimizde cephane, silâh imal edilmediği için bunları dışarıdan temin etmek mecburiyeti vardı. Yabancı memleketlerden satın alma şartları çok zordu. Çünkü bunları satabilecek devletler, Yunanlıların müttefikleri olduğundan, bizi ona karşı kuvvetlendirmek istemezlerdi. Bu konu pek açık olduğundan o gibi memleketlere danışarak yok yere vakit kaybetmeye lüzum yoktu. Birinci Cihan Harbinde bizim müttefikimiz olan devletlerin ellerinde ise silâh ve cephane bırakılmamıştı. Onlar, kontrol altında tutulduklarından, bu gibi memleketlerden de birşey alınamıyacağı açıktı. Ruslar, kendi ihtiyaçlarını bile zor temin edebiliyorlardı. İşte bütün bu zorluklar karşısında ordumuzu süratle silâhlandırmak ve teçhiz etmek gerektiği düşünülürse, alınması gereken tedbirlerin önemi anlaşılır.
>
> Mecliste ve bütün memlekette sabırsızlık görülüyordu. Mecliste sık sık münakaşalar oluyor ve ordumuzun eksiklerini bildikleri halde bazı muhalif fikirli mebuslar, taarruz için neden durmakta olduğunu soruyor ve bu nedenle işbaşında olanları tenkit ediyorlardı. Gerçi bu muhalif mebuslara uygun cevaplar veriliyordu, fakat kendilerini susturmak kolay olmuyordu. Bu gibilerini bir dereceye kadar tatmin edeceği düşüncesiyle, Millî Müdafaa Komisyonu başkanının iştirakiyle bir Harb Komisyonu kurulmuştu. Bu komisyon toplantılarında, en fazla ordunun günlük iaşesini temin etmek çareleri düşünülüyordu. Her hafta, iaşe bedeli ve buna karşı ordunun günlük iaşesinin nasıl bulunabileceği tartışılıyor, çareler aranıyordu. Yukarıda da belirttiğim gibi, hiç bir memleketten cephane ve silâh satın alınması imkânı yoktu veya pek zordu. Böyle bir durum karşısında ordunun büyük bir taarruz yapabilecek kuvvet ve kudrette geliştirilebilmesi, ancak özel tedbirlerle mümkün olabilirdi.
>
> İstanbul'da İtilâf hükümetlerinin muhafazası altında bulunan bütün harb malzemesi ve silâhların, Anadolu'ya naklettirilmesi çarelerini bulmak lazımdı. Zaten daha Millî Mücadele'nin başlangıcından beri, kaçak olarak bu silâh ve cephanenin bir kısmı Anadolu'ya getirtilmişti. Bu kaçırma teşkilâtının genişletilmesi ve faaliyetini artırmasiyle, gayeye bir dereceye kadar ulaşılabileceği ve bundan başka bir çare bulunmadığı düşüncesiyle işe giriştim.
>
> Mecliste devam eden münakaşalar ve tenkitler arasında bazı mebuslara, beş milyon liralık bir para temin edilerek hemen sarfedilmek üzere Vekâletin emrine verilebilirse, ordumuzun Yunanlıları Anadolu'dan çıkaracak bir kuvvet ve kabiliyette geliştirilmesinin mümkün olacağını söyledim. Bu teklifim bir müddet sonra bütün mebuslar tarafından öğrenildi. Yunus Nadi Bey, benim bu sözlerimden bahisle; "Yunanlıların memleketimizden çıkarılabilmesi için lazım gelen hazırlıklar mademki bu kadar az bir miktar ile yapılabiliyormuş, o halde bu konunun derhal görüşülmesi ve paranın temini lüzumludur" diyerek bir takrir verdi. Bu takrir üzerine gizli bir parti toplantısı yapıldı. Bu toplantıda mebuslar bana hakikaten böyle konuşup konuşmadığımı sordular. Ordumuzun süratle takviyesinin mümkün olacağını ve Yunanlıları memleketten çıkaracak bir kuvvete getirilebileceğini söyledim. Belirli zamanlarda alınan vergilerin vaktinden evvel alınması ile, beş milyon liranın toplanması ve bir ay içerisinde paranın Millî Müdafaa Vekâleti emrine verilmesi ve bu işin çok gizli tutulması kararı alındı. Paranın nerelerde sarfedileceği de gizli tutuldu. Yalnız arada bir muhalif mebuslardan bazıları, her şeyin sözde kaldığını ve hiç bir iş yapılamayacağını söyleyerek, aleyhimize propagandalarına devam ediyorlardı.

Muhalif mebusların başlarında Hüseyin Salahattin [Köseoğlu], Kara Vasıf [Karakol] ve Hüseyin Avni [Ulaş] beyler vardı. Bunlara taraftar olanlar sonradan 2. Grubu teşkil ettiler. Muhalif fikirliler, Mecliste çok ustalıkla propaganda yaparak, kendi görüş ve isteklerine uygun havayı zaman zaman yaratıyorlardı. Mecliste önemli meselelerin zorlukla karşılanmamasına yardım etmek üzere, diğer bazı mebuslar ise gizli bir grup kurmuşlardı. Fakat muhalif fikirli mebusların bir kısmı, bu gizli grubun içine de girmişler ve burada kendi fikirlerini yürütmeğe çalışıyorlardı. Yaklaşık olarak 50 mebustan kurulu olarak bu gizli grup özel evlerde toplanıyor, Mecliste görüşülecek olan önemli meseleleri evvela aralarında tartışıyor ve bir karara bağladıktan sonra Mecliste bu fikri hep beraber müdafaa ediyorlardı. Ancak muhaliflerden bir kısmının bu grup içerisine sızmış olması, grup içerisinde anlaşmazlıklar doğuruyordu.

Ben parti grubunda vadettiğim üzere orduyu süratle geliştirmek için büyük bir gayretle çalışırken, muhalif mebusların itirazlariyle daima karşılaşıyordum. "Ordu taarruza zorlanamaz, taarruz için lâzım gelen şartlar yoktur" diye görüşleri karıştırıyorlardı. Kendilerine lazım gelen cevapları vermeye çalışıyordum. Meclisten bazı önemli kanunları geçirmek gerekmişti. Gizli olan bazı faaliyeti tam açığa vurmamak ve ordunun durumu hakkında, umumi heyete, gizli olan konuları fazla açmamak için, kurulmuş olan gruptan istifade etmeyi düşündüm. O zaman pek önemli olan, nakil vasıtalarını bulma konusunun evvela bu grupta görüşülmesini tasarladım. Yaklaşık olarak 50 kişi, Van Mebusu Haydar [Vaner] Bey'in evinde toplandılar. Ben de gittim. Kara Vasıf Bey ve bazı arkadaşları da gelmişlerdi. Bu toplantıda kanuna bir şekil vermek mümkün olmadı. Çünkü muhalif görüşlüler hemen her söze itiraz ediyorlardı. İkinci bir toplantı daha yaptık; nihayet Mecliste bir hayli zorlukla nakil vasıtaları kanunu çıkartılabildi. Bu kanundan sonra grup da dağıldı. Çünkü Mecliste böyle bir grubun kurulmuş olduğunu haber alan mebuslar, gizli bir teşkilâtın tesiri altında bulunmayı şiddetle tenkit ettiler. Zaten grup içerisinde de değişik fikirler artmıştı.

Mecliste, önemsiz bir mesele hakkında yalnız usul görüşmeleri için iki gün süren konuşmalar dahi yapıldığı oluyordu. Bütün bu zorlukları yenmek, mantıklı veya mantıksız sual soran herkese cevap vermek ve bu arada Yunan ordusunu mağlup edecek bir kuvveti hazırlamak görevi, beni çok yoruyordu. Muhalifler kadrolara karışıyorlar, teşkilâtı beğenmiyorlar, içlerinde askerlik yapmış olanlar bulunduğu için, bazı basit görüşlerle asker olmayan mebusların da fikirlerini çelerek, komisyon görüşmelerinde ve Meclis umumî heyetinde taraftarlar buluyorlardı. Millî Müdafaa Vekâletine Cemal [Mersinli] Paşa'yı getirmek için bazı teşebbüsler yaptılar. Vekillik seçimle olduğu için, muhalifler bana rey vermezlerdi. Bir kere Cemal Paşa'dan üç rey fazla alarak, Milli Müdafaa Vekilliğinde kaldım. Bu kadar az farkla vekillikte kalmamın uygun olup olmayacağını reis Mustafa Kemal Paşa'ya danıştım. Mustafa Kemal Paşa "Başladığımız işi başa çıkarmağa mecburuz, yarım rey farkla da olsa vazifeye devam etmek lâzımdır" diyordu. Meclis bu durumda iken, İstanbul'daki silâh ve cephanenin Anadolu'ya nakli için yapılan teşebbüsler müspet sonuçlar verdi. Silâh ve cephanenin nakli değişik planlarla ve değişik şekillerle yürütülüyordu. Meselâ bir örnek vermek isterim:

Maçka kışlasından cephane nakletmek için bir Fransız kamyonu elde edildi. Adamlarımızdan üç kişi, Fransız askerî elbisesi giyerek Maçka'ya gittiler. Bunlardan biri şoför, diğer ikisi de Fransızcayı iyi bilen iki ·adamımız idi. Maçka'dan Bakırköy'e cephane nakledileceğini söyleyerek depo muhafızlarından, evvelce anlaştığımız bazı Fransızların da yardımıyla cephaneleri aldılar ve kamyona koyarak köprüye getirdiler. Orada hazır olan motorlara yükleme işleri de bir plan içerisinde yapıldı. Bir günde beş kamyonluk cephane, böylece kaçırıldı.[2359]

***

[2359] Kâzım Özalp, *Millî Mücadele 1919-1922*, 1988, c. 1, s. 225-227. İktibasdaki vurgular ve köşeli parantez "[]" içindeki ifadeler tarafımıza aiddir. Doğrusu, Müttefiklerin Mondros Mütarekenamesiyle ganimet olarak elde edip depolara topladığı ve mühürleyip muhafaza ettiği Osmanlı emvali silâh, mühimmat, teçhizat; TBMM Hükümeti tarafından satın alınmışlar gibi görünüyor. Kaçakçılığın cesameti, bu işin aşırma olmadığına delalet ediyor. Depo muhafızları muvakkaten rüşvetle elde edilmiş olsa dahi, örneğin 22 gün süren Sakarya Meydan Muharebesinde tüketilmiş askerî envanterin Kontrollü Büyük Taarruz için ikame edilmesi ve dahi tezyid edilmesi, devletler bazında gizli mukavelelerin imzalanmış olmasını lüzumlu kılıyor. Özalp'ın "paraların nerelerde sarfedileceği de gizli tutuldu" cümlesi, takdir edilir ki muğlaktır. Zaten İtalya ile TBMM Hükümeti derin ilişkisi, gizli kapaklı ticaretle maruftur.

Il Caffaro gazetesinin belirttiğine göre, Türkiye-Almanya-Sovyet Rusya arasında andlaşma imzalanıb imzalanmadığı meselesi *Consulta'ya kadar taşındı. Böyle bir andlaşmanın olup olmadığını soran İtalyan gazetecilere Dışişleri Bakanı ne evet ne de hayır diyebildi*.[2360]

21 Nisan 1922. İtalyan işgal birlikleri Söke'yi boşaltmış vaziyette. Saat 18.00 sularında Yunan birlikleri Söke'yi işgal etmeye başladı. *Ortodokslar, Yunan askerlerini sevinçle karşılamışlardır*.[2361]

21 Nisan'dan itibaren Kuşadası'ndaki İtalyan *birlikler tahliye hazırlıklarına başlamışlardır*.[2362] *İtalyanlar Menderes Vadisi'nden çekilmeye devam ediyor*.[2363]

23 Nisan 1922. İspanyol El Sol gazetesi yazıyor: *Özellikle Türkiye'nin Rusya ve Almanya ile bir blok oluşturması kaygı verici bir gelişme*dir.[2364]

24 Nisan 1922. Kuşadası'ndaki İtalyan birlikler tahliye edilmeye başlandı.[2365]

Bâb-ı Âlî Hariciye Nâzırı Ahmed İzzet (Furgaç) ile İtalya Fevkalâde Komiseri Camillo Garroni, gizli ticaret muahedenamesini imzaladılar:

> İtalyanlara aşağıdaki imtiyazlar verilmiştir:
>
> 1-Ereğli kömür madenlerinin işletilmesi,
>
> 2-Ereğli havzasında bir elektrik santralinin kurulması ve bu santralden sağlanacak enerjinin İstanbul'a kadar taşınması,
>
> 3-Erzurum ve Van bölgelerinde petrol arama ve Karadeniz'e kadar petrol borusu döşeme ve işletme hakkı,
>
> 4-Aşağıdaki hatlarda demiryolu yapımı: a-Afyonkarahisar-Kütahya-, b-Konya-Beyşehir Gölü, c-Silifke-Karaman, d-Burdur-Antalya, e-Muğla-Fethiye, f-Kayseri-Ereğli, g-Aydın-Güllük, h-Bolu-Ereğli,
>
> 5-Menderes Vâdisinde sulama yapılması için bir projenin hazırlanması ve çalışmalarına başlanması,
>
> 6-Bulgur Dağı'nda gümüş ve kurşun madenlerinin işletilmesi,
>
> 7-Bitlis'te petrol kuyularının açılması.
>
> Yine bu antlaşmayla; İstanbul Hükümeti, İtalya'nın Antalya-Konya ve Şile-Zonguldak arasında demiryolu hattı inşa etmesini ve Zonguldak kömür havzasında imtiyazlar vermeyi, Erzurum bölgesinde maden işletme hakkı ve Antalya bölgesinde bir takım imtiyazlar vermeyi kabul ediyordu. Bu antlaşmaya göre, Türkiye ile İtilâf Devletleri arasında barış anlaşması imzalanır imzalanmaz yürürlüğe girecektir. Eğer, şimdiki kabine barış anlaşmasının imzalanmasından önce hükümetten çekilecek olursa, yerine gelecek kabine bu anlaşmayı feshetmek yetkisine sahip olacaktır.[2366]

2360 Ömer Kâzım, *Kurtuluş Savaşı Yıllarında Ankara-Berlin Hattı*, 1994, s. 34.

2361 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1673-7806; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 364.

2362 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1673-7806; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 364.

2363 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* 1996, c. 4, s. 392.

2364 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 233.

2365 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1673-7806; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 364.

2366 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 352-353. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir. Sanki, Ahmed İzzet Furgaç, Mondros Mütarekenamesinde sütten ağzı yandığı için yoğurdu üfleyerek yemek kabilinden bu gizli mukaveleye fesih maddesi koydurmuştur.

İstanbul Hükûmeti ile imzalanan antlaşma Anadolu'daki demiryolları, madenler ve kamu işleri konusunda İtalyanlara imtiyazlar bahşedilmesini içeriyor.[2367]

İngiltere Başbakanı Lloyd George, Osmanlı Hükümeti ile İtalya arasında imzalanan ticaret anlaşmasından sonra görüştüğü İtalya'nın Londra büyükelçisine, antlaşmanın "İngiliz-İtalyan ilişkilerini zedelediğini" söylemiştir.[2368]

25 Nisan 1922. İtalya'dan TBMM Hükümetine silâh ve askerî levazımat sevkiyatı: *Fethiye'nin tahkimi için 25 Nisan 1922'de İstanbul'dan hareket eden İtalyan bandıralı Bucovina vapuruyla, Muavenet-i Bahriye grubu tarafından Mersin'e iki adet 57 mm.lik, bir adet 37 mm.lik gemi topuyla 5 adet Mercedes marka uçak motoru gönderilmiştir*.[2369]

Yunan birlikleri İtalyanların boşaltmakta olduğu Kuşadası'nı işgal ediyor.[2370]

26 Nisan 1922. İtalyan birlikleri Kuşadası'nı tamamen vukuatsız tahliye etti. *Venezia* nam sefineyle icra edilen boşaltma muamelatı, hava muhalefeti sebebiyle 2 gün sürmüştür.[2371]

~~*Antalya'yı boşaltan İtalya, Söke ve Kuşadası'nda askerlerini tutmayı planlıyordu ancak 24-26 Nisan 1922'de olaysız çekildiler. Ancak İtalyanların çıktığı yerlere Yunanlılar geldiler*~~.[2372]

İtalya resmî çevreleri, Celâleddin Ârif Bey'e, tahliye kararını "Milliyetçi hükümete, samimiyetlerini göstermek, Tuozzi'nin Ankara'da bulunduğu esnada kendisinden istenilen Türk egemenliğinin işgal bölgesinde gerçekleşmesi ve Sevr'in gözden geçirilmesini sağlamak için yapılmış bir girişim olarak bildirmişlerdir.[2373]

27 Nisan 1922. İtalyan birlikleri Marmaris'i tahliye etmeye başladı.[2374]

21'de Söke'den çekilen İtalyanlar, Kuşadası'ndan da çekildiler. İtalyanların boşalttığı Menderes Vadisi'ne Yunanlılar yerleşiyor.[2375]

> İtalyanların tahliye ettikleri yerleri Yunanlıların işgal etmesi, halk[ı] büyük zorluklarla karşı karşıya bırakmıştır. İtalyan yetkililer, Roma'ya gönderdikleri raporlarla, Kuşadası ve Söke'de Yunanlıların halka yaptıkları zulümleri anlatmışlar ve halkın, Yunan işgalini de yaşadıktan sonra İtalyanlar hakkındaki iyi duygularının devam ettiğini yazmışlardır.[2376]
>
> İngiliz Daily Express ve The Times gazeteleri, Kemalistlerin sözcüsü olan Anadolu gazetelerinin, Menderes Bölgesi'ni boşaltarak Yunanlılar tarafından işgaline sebep oldukları için İtalyanlara karşı şiddetli hücum başlattıklarını yazmışlardır. Diğer bâzı İngiliz gazeteleri de, Menderes Bölgesi'nin boşaltılmasını "ihanet"

2367 Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 287.
2368 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1670-7794; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 356.
2369 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi*, c. 5, s. 69; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 316, dipnot 5.
2370 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1673-7806; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 364.
2371 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1673-7806; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 364.
2372 Ali Satan, *100 Soruda Millî Mücadele*, 2018, s. 285. Doğru değil.
2373 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 361.
2374 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1673-7806; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 364.
2375 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* 1996, c. 4, s. 402.
2376 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 364.

olarak yorumlamışlardır. Yunan gazeteleri ise, Menderes Bölgesi'ndeki birliklerin geri çekilmesinin, Türk-İtalyan anlaşmasının bir sonucu olduğunu yazmışlarsa da, bu iddialar da gerçeği yansıtmaktan uzaktır.[2377]

İngiltere'nin İstanbul Yüksek Komiseri Horace Rumbold, "Müttefik birliğinin bozulması" olarak değerlendirdiği anlaşma hakkında İtalyan elçisi Garroni'den açıklama yapmasını istemiştir. Garroni, anlaşma hakkında "Siyasî önemi olmayan ve İtalyan kamuoyunu memnun etmek için yapılmış bir kâğıt müsveddesi" yorumunu yapmıştır. Bu açıklama İngiliz hükümetini ve basınını tatmin etmemiştir. İngiltere hükümeti 27 Nisan'da İtalya'yı protesto ederken dışişleri bakanlığı da, bu ülkeye nota verdikten sonra bir açıklama yapmıştır.[2378]

28 Nisan 1922. İtalya Dışişleri Bakanı Carlo Schanzer ile TBMM Hükümeti Roma mümessili Celâleddi Arif mülakat ediyor. Celâleddin Arif, *İtalya'ya samimî duygularla geldiğini ve İtalyanlardan da aynı karşılığı göreceğini umduğunu* belirtti. Schanzer, *özgür ve bağımsız bir Türkiye görmeyi istediklerini* ifade etmekle birlikte *Üçlü Anlaşma'nın yapılması gerektiğinden ve İtalya haklarından* da söz etti. Celâleddin Arif: *Özgür ve bağımsız bir Türkiye idealini gerçekleştirecek bir anlaşma yapmak gereklidir. Üçlü Anlaşma Türk milletinin onurunu zedelediği gibi, Türkiye'yi bölmektedir*.[2379]

29 Nisan 1922. İtalyan birlikleri Marmaris'i tamamen tahliye etti.[2380]

Ege İşgal Kuvvetleri Başkumandanlığı Kurmay Başkanı Albay Fusoni, İtalya Hariciye Nâzırı Carlo Schanzer'e telgraf gönderdi: *Dığu Akdeniz Sefer Kuvveti, Anadolu'da üç yıl kaldıktan sonra bu gece İtalya'ya geri dönmek üzere demir alıyor*.[2381]

Mayıs(?) 1922. *İtalyan Dışişleri Bakanlığı, Britanya'dan bir nota aldı. Bunda İngilizler: "Anadolu önce boşaltılmayacaktır; çünkü Yunanlıların çekilmesiyle gücünü yitirecek olan İtilâf Devletleri karşısında Milliyetçiler, önerilerimizi reddeceklerdir," diyorlardı. İngilizlerin tutumu şuydu: "Bir savaş bırakışması sağlanmadan çekilme olmayacaktır, Paris önerileri, kayıtsız, şartsız kabul edilecektir, Barış Antlaşması'na son şeklini vermek için Konferans yeniden toplanacaktır." Fransızlar ve İtalyanlar, yalnız son fıkrayı kabul ettiler*.[2382]

1 Mayıs 1922. Garroni, Schanzer'e telgraf gönderdi. Buna göre *iki Türk hükümeti arasında esaslı bir uyum olduğu görüşü Nino Salvaneschi adında biri tarafından ortaya atıldı: "Ankara ve İstanbul'un iki eylem çizgisi paralel değil, ama tek bir noktada birleşmektedir. Bu da Osmanlının onuru ve çıkarıdır." Anlaşmanın gerçek anlamını (doğal olarak gizli oturumda) açık seçik söyleyen Garroni oldu. Garroni, İngiliz Yüksek Komiser'i Rumbold'a şunları söyledi: "Küçük Asya'daki her türlü mandanın dışında bırakılan İtalya, belki de dış politikadan çok, iç politikadan kaynaklanan nedenler yüzünden, Müttefiklerin sahip oldukları karşısında hiç olmazsa görünüşü kurtarmak zorundadır."*[2383]

2377 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 365.

2378 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 356.

2379 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1671-7796; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 370. Çelebi'nin mülakatı ihtisar ettiği açıktır. Acaba görüşmenin tutanağında daha başka neler yazıyor?

2380 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1673-7806; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 364.

2381 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 364.

2382 Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, 1972, s. 366.

2383 Affari Politici (AP), 7795-180-C; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s.

2 Mayıs 1922. *İtalya'nın Osmanlı Hükümeti ile imzaladığı gizli ticaret antlaşması, The Pall Mall gazetesi tarafından 2 Mayıs 1922 tarihinde "Türklerle Yeni Gizli Antlaşma" başlığıyla duyurulmuştur. Gazete alt başlık olarak da "İtalya, Fransa örneğini izliyor" yorumunu yapmıştır*.[2384]

4 Mayıs 1922. İspanyol *La Correspondencia de España* gazetesi yazıyor: *İngiliz Hükümeti, General Townshend'in, Türk Hükümeti ile resmi münasebetler kurmak amacıyla İstanbul ve Ankara'ya gitmesine izin vermemiş ve bu karar Avam Kamarası'nda bir takım soruları da beraberinde getirmiştir. Chamberlain, Avam Kamarası'nda yaptığı bir konuşmada, General Townshend'ı, plana*nan *yolculuğunun uygun olmadığı, bu resmî görevin ne müttefiklere ne de Türkiye'ye faydasının olmaması ve barışın sağlanmasını geciktirerek müttefiklerle Türkiye arasında gerçekleşen müzakerelere de halel getireceği nedeniyle göndermediklerini belirtmiştir. Chamberlain, Türklerin İtalyanlara Anadolu'da bazı ekonomik imtiyaz sözleri verdiğini ve İtalya'nın İstanbul Hükümeti ile imzalanan anlaşmadan Britanya Hükümeti'ni haberdar ettiğini de sözlerine eklemiştir*.[2385]

5 Mayıs 1922. İngiliz yarı resmî *The Times* gazetesi, *5 Mayıs tarihli sayısında "Türk-İtalyan Anlaşması" başlıklı bir habere yer vermiştir. Bir gün önce İstanbul'daki muhabirlerinden aldıkları haberi yayınlayan gazetede muhabir* [istihbaratçı Philip Graves], *"iyi haber alan kaynaklardan öğrendiğine göre İtalya ile Bâb-ı âli arasında, İtalyanlara Antalya ile Yunan işgal bölgesi arasında kalan alanı kapsayan imtiyazların verildiği bir ticaret anlaşması yapıldığını" bildirmiştir. Gazetenin haberinin devamında, Ankara'daki milliyetçi hükümetten istediği imtiyazları alamayan İtalyanların İstanbul Hükümetine döndüğüne işaret edilmiştir*.[2386]

İtalyan Sosyalist Partisi yayın organı *Avanti!*, Paris muhabiri Pietro Nenni'nin makalesini neşretti: *Genellikle İstanbul'daki ve Ankara'daki Türklerin gerçekte düşman olmadıklarına, mükemmel bir uyum gösterdiklerine ve o andaki çıkarlarına uygun olarak, bazen yasadışı hükümetin, bazen de yasal hükümetin kartlarını oynadıklarına inanılıyor. […] Doğu'daki İtalyan politikası, Dışişleri Bakanlığı'nın son buluşuyla, daha büyük bir saygınlık kazanacak değil, kuşkusuz [...] İngiliz protestoları kesinlikle yersiz ve aşırı, ancak İtalyanların diplomatik bilgeliği de iyi bir görünüm sergileyemeyecek.*[2387]

8 Mayıs 1922. *Londra'daki İtalyan görevliler, İngiliz parlamenter ve bakanlarla yaptıkları görüşmelerde; "Anadolu'da kendilerine nüfuz bölgeleri tespit eden Üçlü Anlaşma'nın uygulanmamasının İtalyan kamuoyunda hâyâl kırıklığı ve İngiltere'ye karşı tepki yarattığı için böyle bir anlaşma yaparak, tepkileri önlemek istediklerini söylemişlerdir. Bu ve benzeri açıklamalara rağmen İngiliz tepkisini dindirmek mümkün olmamıştır. Avam Kamarası'nda Osmanlı-İtalyan* gizli ticaret *antlaşması hakkında 8 Mayıs'ta görüşmeler yapılmıştır. Konuşmacılar İtalya'yı, "ittifak dayanışmasını bozmakla" suçlamışlar ve sert bir dille eleştirmişlerdir*.[2388]

[2384] ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1670-7795; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 354. "Bu haberden sonra İngiliz gazeteleri, İstanbul Hükümeti'nin, İtalya'ya Anadolu'da bir takım imtiyazlar verdiğini ve bunun bir anlaşmayla garanti altına alındığını yazmışlardır. Basına göre bu, İtalya'nın Müttefik dayanışmasına indirdiği bir darbe olduğu gibi, İtilâf Devletleri'nin Levant'ta tek bir politika takip etmelerine de engel olmuştur. Ankara hükümeti ile İtalya arasında siyasî ve ekonomik bir anlaşmanın yapılmadığına dikkat çeken gazeteler, İstanbul Hükümeti'nin Mart'ta İtalya'ya bir takım imtiyazlar sunduğunu ileri sürmüşlerdir. ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1673-7806."

[2385] Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 233.

[2386] ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1670-7794; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 354-355.

[2387] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 175. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

[2388] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 356-357.

İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Horace Rumbold, Hariciye Nâzırı Curzon'a yıllık gizli rapor gönderdi:

> Milli Mücadele Hükümeti'nin [Nationalist Government] politikası artık açıklığa kavuşmuştu: Eğer mümkünse, sırayla, tek tek her bir Müttefik ile ayrı antlaşmalar akdetmek ve böylece Yunanlıları yalnız bırakmak. M. Franklin-Bouillon'un ayrılışının ardından Sinyor Tuozzi başkanlığında bir İtalyan Heyeti Ankara'ya varmıştı. Bu heyetin amacının İtalyanlarla Milli Mücadele [Nationalist movement] güçleri arasında vuku bulan yerel birtakım olayları halletmek olduğu belirtilmişti. Heyet, Ankara'da birkaç hafta kalmış, fakat sonunda bir antlaşma imzalamadan ayrılmıştı. İtalyanlar, muhtemelen Fransa ile Ankara arasında imzalanan antlaşmanın kopardığı fırtınayı ve bunun Yakındoğu için bulunacak makul bir çözümü zora sokacağını fark etmişlerdi.[2389]

> [..] Düyun-ı Umumiye idaresi çalışanları halen görevlerine devam etmekte, maaşları düzenli olarak ödenmekte fakat toplanan tüm gelirler Kemalist Hükümet'e teslim edilmektedir. Ağustos ayında Ankara Hükümeti Anadolu'daki malların %40'ına el koymuş fakat bu konuyla yakından ilgilenen İtalyan Hükümeti'nin protestosu üzerine Antalya'daki mallara el koyma yerine buradaki yabancı mallar üzerinden %10 vergi alınması kararlaştırılmıştır.[2390]

9 Mayıs 1922. İzmir'deki İtalyan Başkonsolos Senni, İtalya Hariciye Nâzırı Carlo Schanzer'e telgraf gönderdi: *İtalyan askerlerinin geri çekilmiş olması, şu anda Yunan bayrağı altında olan bölgedeki İtalyan menfaatlerinin bittiği anlamına gelmemiştir*.[2391]

Konya'da münteşir Kemalist *Babalık* gazetesinin haberine göre Bâb-ı Âlî Hariciye Nâzırı Ahmed İzzet (Furgaç), İtalyanlarla imzalanan gizli ticaret andlaşması hakkında, *anlaşmanın sözlü bir vaadden ibaret olduğunu* söylemiştir.[2392]

10 Mayıs 1922. İtalyan özel silâh şirketi *Zialnouri*, TBMM Hükümeti Roma mümessili Celâleddin Arif'e mektub gönderdi. Birtakım kişiler fiyat kızıştırmışsalar da, şirket, TBMM Hükümetine hususî bir teklif yapmıştır. 10 Haziran'a kadar geçerli olan teklife göre, *50 bin adet Alman 98 modeli yeni mavzer tüfeği. Beraberinde bir kasatura, kılıf, kayış ve bin fişek. Techizat ve tüfek fiyatı 320 İtalyan Liretidir. Kontratın imzalanmasından sonra bâyi %11 banka teminatı gösterecek ve müşteri bedelin tamamını, malın Anadolu'ya ulaştırılması şartıyla, ödeyecektir. Eşyanın kontrolu ve denemesi İtalya'da yapılacak, sevkiyat esnasında meydana gelecek zarar bâyiye ait olacaktır. Müşteri, eline geçen eşyanın bedelini ödeyecektir. Mallar, banka kredisinin açılmasından iki ay sonra Akdeniz limanlarından birisinde teslim edilecektir*.[2393]

Antalya'daki İtalyan mümessil Faralli, İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiseri Garroni'ye telgraf gönderdi. *Sardegna vapuruyla 4 tane 76'lık top ve mühimmatın İtalya'dan Mersin limanına getirildiğini* bildiriyor.[2394]

11 Mayıs 1922. *Meclis'in gizli oturumunda Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey, sorular üzerine İtalyanların Menderes Vadisi'ni boşaltma nedeni, İtalya'da bulunduğu sırada bu devlet ileri gelenleri ile görüşmesi*

2389 Ali Satan, *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1921*, 2011, s. 74.

2390 Ali Satan, *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1921*, 2011, s. 150.

2391 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1673-7806; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 367.

2392 Babalık, 9 Mayıs 1922, s. 1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 358.

2393 Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, K.130, D.1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 326-327.

2394 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1673-7806; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 327-328. "İtalya ve İtalya aracılığıyla Avrupa'nın diğer ülkeler[in]den alınan malzeme, Türk ordusunun taarruz edebilecek güce ulaşmasında yardımcı olmuştur."

ve Moskova Büyükelçiliği'nde 21/22 Nisan gecesi meydana gelen çanta olayı ile ilgili bilgi verdi. Yusuf Kemal Bey, çanta olayını geçiştirerek durumun henüz tam aydınlanmadığını bildirdi.[2395]

> Menderes Bölgesi'nin tahliyesi TBMM'de de görüşülmüştür. İzmit mebusu Sırrı [Benlioğlu] Bey'in, 11 Mayıs'ta "İtalyanların Söke'yi boşaltmalarından hükümetin ne zaman haberdar olduğu ve siyasî bir amaçlarının bulunup bulunmadığı" hakkında verdiği soru önergesini cevaplayan Hâriciye Vekili Yusuf Kemal Bey şunları söylemiştir: "Hâriciye Vekaleti, Söke ve havalisinin İtalyanlar tarafından tahliye edileceği haberini 13 Nisan 1338'de (1922) yâni matbuat-ı umumiye vasıtasıyla Söke istihbarat memurundan, sonra 17 Nisan'da Hâmit ve Celâleddin Ârif Beylerin telgraflarından haber alınmıştır. Celâleddin Ârif Bey'in telgrafı 14 Nisan tarihlidir. Sualin ikinci kısmının cevabı, bu menatıkı bu sırada tahliyede İtalyanların ne maksad-ı siyasîsi olabilir. Ne olduğuna dair tabii kati mâlumat verilemez, tahminidir. İtalya Hâriciye Nezareti Umur-u Siyasiye Müdürü Lago'nun Cenevre'de bulunması münasebetiyle makamında kalmış olan Başkâtip Hilmi Bey'e verdiği izahatına nazaran, İtalyanların burayı tahliyesi son şerait-i sulhiye teklifinin icabatından imiş. Çünkü şerait-i sulhiyede Anadolu'nun tahliyesi mevzu-u bahs imiş. Bu tahliyeyi Yunanlılara, bize de teklif etmiş. Sonra Lago'nun sözlerinde, "Size karşı dostluğumuzu göstermek" filan vesaire de vardır. Aldığımız haberlerden bizim tarafımızdan "tahliye etmeyiniz" gibi zannederim bir müracaat bekliyorlardı. Milliyetperver BMM hükümeti toprağını herhangi bir suretle olursa olsun tahliye edilmemesini isteyemez. Binaenaleyh, ikinci suale de bu mıntıkayı şu sırada tahliyede İtalyanların ne maksad-ı siyasîye olabilir sualine de cevabım bundan ibarettir."[2396]

Açıklamalı [ÖA12]: TBMM Gizli Celse Zabıtnamesini oku. Yusuf Kemal'in Antalya mebusu Mustafa sualine uzunca cevabında ilginç detaylar var. Mesela Nogara, TBMM ile "öteden beri İstanbul'da" temastaydı: https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/CILT03/gcz01003042.pdf

TBMM Hükümeti Roma mümessili Celâleddin Arif, Müdafaa-yı Milliye Vekili Mirliva Kâzım'a (Özalp) şifreli telgraf gönderdi. İtalyan *Zialnouri* şirketinin özel teklifini bildiriyor. İtalyan komisyoncu *Tabi* nezdinde yapılan teşebbüsat akim kalmışsa da mavzer fişeği ve denizaltı mübayaası için çaba sarf ediliyor.[2397]

12 Mayıs 1922. *Il Piccolo gazetesi, Times gazetesinin İstanbul çıkışlı bir haberine dayanarak, 12 Mayıs'ta İtalya'nın İstanbul Hükümeti ile yaptığı ticaret anlaşmasının Ankara Hükümeti tarafından tanınmadığını duyurmuştur*.[2398]

Konya'da münteşir Kemalist *Babalık* gazetesi, "Bâb-ı âli'nin Bir Küstahlığı Daha" serlevhalı makale neşretti: *Sözlü olduğu söylenen* İtalya ile Bâb-ı Âlî arasındaki gizli ticarî *anlaşmanın yazılı metninin varlığından söz* ediliyor. *Osmanlı Hükümeti, milletin iktisadî ve siyasî bağımsızlığına aykırı böyle bir şeyi yapamayaca*ktır. İtalya, *resmî ve meşru temsilci TBMM hükümeti ile ilişki kurmayıp Osmanlı Hükümeti ile anlaşma yaptığı için* tenkidi mucibdir.[2399]

Viyana'da münteşir *Neue Freie Press* gazetesinin aktardığına göre Roma Mümessili Celâleddin Arif, şu beyanatta bulunmuştur: *Türkiye, Rusya ve Almanya arasında bir andlaşma olmadı. Bununla beraber bu üç ülkenin menfaatlerinin uyumu tartışılmaz. Türkiye'nin Alman-Rus andlaşmasından sonra Almanya ve Rusya ile andlaşmalar yapması kesindir*.[2400]

Yunan Başvekil Gunaris istifa etti.[2401]

2395 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* 1996, c. 4, s. 425.

2396 *TBMMGCZ*, c. III, s. 356-357; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 365-366.

2397 *Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi*, K.130, D.1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 327.

2398 *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1670-7795; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 354.

2399 Babalık, 12 Mayıs 1922, s. 1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 358-359.

2400 Ömer Kâzım, *Kurtuluş Savaşı Yıllarında Ankara-Berlin Hattı*, 1994, s. 34.

2401 Michael Llewellyn Smith, *Yunan Düşü*, 2002, s. 383.

İspanyol *La Correspondencia de España* gazetesi yazıyor: *Sovyetler Dışişleri Komiseri Çiçerin, Cenova Konferansı'yla ilgili görüşlerini beyan ederken, Anadolu'daki barış konusundaki müttefik tekliflerini hayretle karşıladığını belirtmiş ve yeniden barış ortamının oluşması için acele ediliyorsa neden Türkiye'nin konferansa kabul edilmediğini sorgulamıştır*.[2402]

14 Mayıs 1922. Mustafa Kemal'in *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi, İngiliz yarı resmî *The Times* gazetesinden iktibas ediyor. *The Times*deki bir makalede İtalya ile Bâb-ı Âlî arasında akdedilmiş gizli ticaret andlaşmasıyla alay ediliyor: *Antalya havalisinde İtalya'ya verilen imtiyaz, bu havali İstanbul Hükümeti'nin nüfuzunda olmadığı için önemsiz*dir. *İngiltere, eğer böyle ehemmiyetsiz bir şey için protestoda bulunmuş ise, kullandığı kâğıt ve mürekkebe yazıktır*.[2403]

15 Mayıs 1922. Celâleddin Arif, Mirliva Kâzım'a (Özalp) şifreli telgraf gönderdi. *İtalya'daki 4 aylık çalışmalar* anlatılıyor. Tayyare mübayaası meselesi izah ediliyor:

> Paris komisyonu vâsıtasıyla icra edilen bu işden hiç bir mâlumatım yoktur. Emr-i devletlerini alır almaz o sırada Roma'da bulunan Celil (Cemil?) Bey'den izahat aldım ve derhal işe başladım. Bayi-i tayyareci Yüzbaşı Barracchi, avans almakda ısrar ediyordu. Paris komisyonundan para irsalini rica ettimse de oradan bir cevap gelmemesi üzerine şahsen teşebbüse mecburiyet gördüm. Buradaki …şirketinin delaletiyle müzakeratı idare ederek vaad ettikleri teslihat-ı maliye üzerine ve hiç bir avans verilmeksizin bunların irsalini takarrür ettirdiğim gibi simsarlara komisyon vermeksizin… 20 tayyareye bedel aynı meblağla 25 tayyare itası hakkında tanzim olunan muvakele ve evrak evvelce 25 Nisan 38 tarihinde arz ve takdim olunmuş idi. İtalya Hükümeti'nin Cenevre konferansının hitamından evvel eşya-yı askeriyeyi ihraç etmemek hakkındaki arzusunda da leh-ülhamd galebe olunarak tayyarelerin ihracı hakkındaki müsaade-yi resmiye bir kaç gün evvel alınmış ve Mösyö Baracchi malların ambalajını yapmak üzere bir iki gün evvel Torino'ya hareket etmiştir.[2404]

18 Mayıs 1922. Sivas mebusu Hüseyin Rauf (Orbay) riyasetinde TBMM gizli ikinci celsesi akdediliyor. TBMM İzmir mebusu, İtalyan işbirlikçisi Mahmut Esat (Bozkurt) İtalya ile Bâb-ı Âlî arasında imzalandığı şayi olan gizli ticaret andlaşmasına dair TBMM Riyasetine sual tevcih etti. Hariciye Vekili Yusuf Kemal (Tengirşenk) ise cevab verdi:

> Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine
>
> Âtide münderiç suadlere Hariciye Vekâleti Celilesince cevap ita buyurulmasını rica ederim efendim.
>
> 1. Babıâli tarafından İtalyan Devletine Anadolu'da şimendifer ve maden vesaire imtiyazları ita edildiğine dair menabii muhtelife tarafından teyit olunan hadiseden Hariciye Vekâleti Celilesi haberdar mıdır? Ve bu hususta lütfen cevap verebilirler mi?
>
> 2. Hadise doğru ise Hariciye Vekâleti meseleyi İtalya Devleti nezdinde protesto etmiş ve böyle bir mukavelenin beynelmilel hukukiyatça keenlemyekün hükmünde olduğunu diğer dost Devletlere iblağ etmiş midir? 3. Milletin kavanin ve teşkilâtı esasiyesi mucibince memleketin mukadderatı hakkında hiç bir veçhile idarei kelâm etmek ve taahhüdatta bulunmak hakkında malik olmayan ve bir vazı hukukîsi bulunmayan Babı Âliye Hükümetimizce bu meseleden dolayı ihtaratta bulunulmuş mudur? Hariciye Vekâleti Celilesi bu cihetleri lütfen tenvir ederler mi?
>
> 18 Mayıs 1338
> İzmir Mebusu
> Mahmut Esat
>
> REİS — Efendim Hariciye Vekili bu suali kabul etti, cevaplarını vereceklerdir.

[2402] Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 233-234.

[2403] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 355.

[2404] Türkiye Cumhuriyeti Paris Büyükelçiliği Arşivi, K.130, D.1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 324-325.

YUSUF KEMAL BEY (Hariciye Vekili) (Kastamonu) — Birinci suale haberdar mıdır diyorlar. Haberdarım. Yani haberdar sözü Babıâli tarafından bize yazılmış veyahut İtalya Hükümeti Hariciye Nazareti tarafından mümessilimize yazılmış suretinde değildir. İstanbul'da bulunan memurumuz bize bu meseleyi yazmış.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyaribekir) — Zatı Âlinize yazmışlardı.

YUSUF KEMAL BEY (Devamla) — Son mesele hakkında soyuyorum. Evvelce maruzatta bulundumdu geçende bir suale cevaben. Yani evvelce İstanbul ile İtalya Hükümeti arasında bazı müzakerat cereyan etmiş ve o müzakeratı bize Paris'te iken haber İtalya ile Babıâli arasında mevzubahis olan noktaların bir listesini vermişlerdi. Onu da tabiî geçen gün uzun uzadıya okudum. Haberdarız.

İkinci suali hadise doğru ise Hariciye Vekâleti meseleyi İtalya Devleti nezdinde protesto etmiş ve böyle bir mukavelenin beynelmilel hukukiyatça keenlemyekün hükmünde olduğu diğer dost Devletlere iblağ etmiş midir? Birinci kısım yapılmıştır. Yani mümessilimize emir verilmiştir. Fakat bunu protesto ediniz şeklinde emir verilmemiştir. Çünkü Büyük Millet Meclisinin kanunu İtalyan'larca malum idi. Biz İtalyan'larla görüştüğümüz zaman, biz kabul etmiş olmaksızın İstanbul'un yaptığı mukavelâtın muteber olamıyacağını kendileri de biliyorlardı. Bu gün görüşülmedi. Mamafih mümessilimize bu nokta söyletildi.

Yalnız bizim anlatmak istediğimiz nokta İtalya öteden beri bizimle münasebette bulunduğu ve öteden beri İtalya Büyük Millet Meclisi Hükümetine hayırhahlık ettiği iddiasında bulunduğu halde elan İstanbul Hükümetiyle bu gibi şeylere teşebbüs etmesi ve kalkışması bizce mucibi teessür oldu. Sonra aynı zamanda İtalya sizinle de yapalım diyor ve ısrar ediyor. Tabiî arz ettim. Bizimle İtalyan'ların görüşmesi meselesi tabiî bu suale taalluk etmiyor. Yani derdesttir, evet veya hayır. Sonra diğer Devletlere iblağ etmiş midir buyuruyorlar? Bu usulü henüz tesis etmedik. Hakları vardır. Umumî bir şey yapılmak lâzım gelir. Fakat şu sırada ortada Büyük Millet Meclisinin kanunu varken ortada Teşkilâtı Esasiye kanunu varken kanunu esasimiz hükmünde bulunan diğer ahkâm varken ve bunu diğerlere de tebliği resmî olarak neşrolunmak lâzım idi. Onlara neşrolunmak suretine değil bizce neşredilmiştir. Onların neşriyatı da bizce malumdur. Onun için ikinci usule henüz gidemiyoruz. Sonra diyorlar ki bir vazı hukukîsi bulunmayan Babıâliye Hükümetimizce ihtaratta bulunulmuş mudur? Hükümetimizce Babıâliye ihtaratta bulunması zannediyorum Büyük Millet Meclisi yalnız bir mesele için ihtarda bulunmadı, Büyük Millet Meclisi İstanbul'da bulunan heyetin vaziyeti ne ise onu verdi ve o esasta devam edip gidiyor. Bilmem kâfi midir? (Kâfi sadaları).

REİS — Celsenin hafi devamını kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Celsenin alenî olması kabul edilmiştir, efendim.[2405]

İspanyol *La Voz* gazetesi yazıyor. *Haberde, Sovyetler Dışişleri Komiseri Çiçerin'in, bir Türk gazetesine verdiği beyanat yer almaktadır: Türkiye ile Rusya arasında bir yıl önce dostluk anlaşması imzalandığını söyleyen Çiçerin, Rusya'nın Türk halkının özgürlüğünden yana ve işgal ve baskı politikasına karşı olduğunu ve özgürlükleri için mücadele veren halkların dostu olduğunu ifade etmiştir. Çiçerin, Sovyetler Hükümeti adına, Türk halkının mücadelesinin bir an önce müspet bir sonuca varmasını istediğini de ifade etmiştir*.[2406]

21 Mayıs 1922. TBMM Hükümeti Roma mümessili Celâleddin Arif, Hariciye Vekili Yusuf Kemal'e (Tengirşenk) şifreli telgraf gönderdi: *Denizaltının 2 ay seyri için gerekli yakacak ve levazım, topu ve pervanesi, top mevcut değilse Ankara Hükümetince tedariki. Fabrikadan teslim alınınca denemeler yapılacaktır*.[2407]

[2405] T. B. M. M. Gizli Celse Zabıtları, 18 Mayıs 1338 (1922), c. 3, s. 365-366.

[2406] Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 237.

[2407] *Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi*, K.130, D.1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 327.

22 Mayıs 1922. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Rumbold'dan Hariciye Nâzırı Curzon'a telgraf: *İtalyanlara uzun süre bel bağlanamaz. İtalyan Yüksek Komiseri İzmit konferansına karşı. Ankara ile yeniden nota değiş-tokuşunu yararsız görüyor*.[2408]

3 Haziran 1922. *"Giornale d'İtalia" gazetesi 3 Haziran 1922 tarihinde bir başka Fransız ve İtalyan dostunun tatlı hikayesini yayınlıyordu. Bu Cenani Bey adında birisiydi. Uzun yıllar İtalya'ya gelip gitmiş, bir çok önemli politikacıyla dostluklar kurmuştu. İtalyanlar için dostluğu önemli birisiydi. Enver'in idaresi zamanında önemli hizmetler yapmıştı. Trablusgarp kabilelerinden birisinin şefi olan Cenani Bey Romada eğitildikten sonra Trablus'a döndü. Orada İtalya'ya karşı isyanı başlattı. Şurası ilginçtir ki, Roma'daki Kemalist temsilci Celâleddin Arif Bey aynı anda bu olaylarla ilgilerinin olmadığını ilan etti ve hükümetin bu olayları yatıştırmak için hizmete hazır olduğunu bildirdi. İtalya Hariciye Vekili bu beyanata çok şaşırdı*.[2409]

8 Haziran 1922. İspanyol *La Correspondencia de España* gazetesi yazıyor. *Haberlere göre yalanlanmış olmasına rağmen gizli bir Türk-İtalyan Antlaşması imzalanmıştır. İtalya, antlaşmayla, Türkiye'ye Anadolu'daki hâkimiyeti için destek vermeye söz vermiştir. Bu yardımı da silah, top, mühimmat ve malzeme olarak yerine getirecektir. Haberde, bu bilgiler çerçevesinde, İtalyan-Türk Ticaret Antlaşması'nın bu gizli antlaşmanın ön hazırlığından başka bir şey olmadığı belirtilmiştir*.[2410]

10 Haziran 1922. İspanyol *El Globo* gazetesi yazıyor. *Schanzer, konferans öncesinde Doğu Sorunu ile ilgili yaptığı açıklamada, üç müttefik dışişleri bakanının Paris'teki toplantılarının Türk-Yunan husumetine son vermeyi amaçladığını ve hazırlanan teklifle, Anadolu'daki Yunan birliklerinin tahliyesinin en iyi şartlar altında gerçekleşmesinin sağlandığını bildirmiştir. Teklifin kabul edilmesi halinde, meslektaşlarıyla birlikte Sevr Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesi üzerine çalışacaklarını belirten Schanzer, İzmir, Trakya, Ermenistan, etnik azınlıklar gibi meseleler ile Türkiye'nin güvenliği ve bağımsızlığının sağlanmasıyla konularının görüşüleceğini ifade etmiştir*.[2411]

15 Haziran 1922. Harekat-ı Milliyeci Himmetzade Hüsnü yazıyor: *İtalyanlar Trablus'ta bir müslüman emareti tesisine mecbur olmuşlar. Emir almak için (Süleymanülbarunî) İstanbul'da çalışıyormuş, bunun yalnız Trablusta itibarı varmış, Bingazide yokmuş, Şeyh Sünusi'nin ise hem Trablus ve hemde Bingazi de büyük bir nüfuzu varmış,* [Carabinieri] *İstanbul Jandarma Kumandanı Miralay (Kaprini)* [Balduino Caprini] *Şeyh Sünusi'nin tayin edilmesi için Galip Kemalî Beyin teşebbüsünü talep etmiş*.[2412]

20 Haziran 1922. Himmetzade Hüsnü yazıyor: *20 Haziran 336 (922) Salı: Hamit Bey İzmit'den gelmişti. Şunları anlattı.* [..] *Şeyh Sünusi'nin İtalyanlar tarafından Trablusgarp ve Bingaziye Emîr yapmak istedikleri Mustafa Kemal Paşaya anlatılmış, Süleymanülbarunî'nin emîr olmasını istememişler.* [..][2413]

21 Haziran 1922. *21 Haziran tarihli konuşmasında M. Amendola, Ankara ile bütün ittifak teşebbüslerinin başarısızlığını itiraf ediyordu*.[2414]

Haziran-Temmuz 1922. *Schanzer, Haziran-Temmuz 1922'deki Londra görüşmelerinde kullandı. İngilizlerin baskısından kurtulmak niyetiyle, İtalya'da güçlü bir Türk yanlısı parti ile çok daha güçlü bir barış yanlısı parti bulunduğunu, bu nedenle İtalya'nın askeri eylemlere katılmasının önerilemeyeceğini*

2408 Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, 2000, c. 4, s. LXVI.
2409 Ömer Kâzım, *Kurtuluş Savaşı Yıllarında Ankara-Berlin Hattı*, 1994, s. 30.
2410 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 238.
2411 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 234.
2412 Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, 1975, c. 2, s. 295.
2413 Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, 1975, c. 2, s. 296.
2414 Ömer Kâzım, *Kurtuluş Savaşı Yıllarında Ankara-Berlin Hattı*, 1994, s. 30.

belirtti. Balfour bu durumda İtalya'nın, Türklerden bir şey almak istiyorsa, bunu tek başına yapması gerektiğini söyledi.[2415]

1 Temmuz 1922. *İtalyan Hükûmeti, İngiliz Hükûmeti'ne Türkiye'ye yönelik emellerini karşılıklı olarak tanımayı esas alan bir antlaşma teklifi sundu. ~~İtalyanların Osmanlı Hükûmeti ile bir imtiyaz antlaşması imzaladıktan sonra çekildikleri Söke ve Kuşadası'nın Milli kuvvetler değil de zor durumdaki Yunanlar tarafından işgaline göz yummalarının ve akabinde de İngilizlerle uzlaşmaya çalışmaları Ankara'ya karşı değişen tavrın işareti idi~~.*[2416]

Paris'te, Britanya ile İtalya Hükümetleri arasında bir anlaşma varıldı:

> 1 — Türk-Yunan ihtilâfına taallûk eden meselelerde iki hükümet; Boğazların serbestliğini ve Yakın Doğu'daki azınlıkların müessir surette himayesini sağlamak suretiyle daimî bir barışın yerleştirilmesi için her iki âkit tarafın nüfuzlarını kullanmakta devam etmelerinin yerinde olacağını tayin ve tesbit etmişlerdir.
>
> 2 — ...Britanya Hükümeti Üçüzlü Anlaşma ile İtalyanlara Anadolu'da verilen hukuk ve imtiyazların fiilen gerçekleşmesine ait bütün güçlükleri takdir etmektedir.
>
> 3 — Britanya Hükümeti. . . İtalya malî grupunun Türkiye Hükümeti'ne İtalyan rüçhan bölgesindeki ticarî imtiyazlara ait olmak üzere bildireceği bütün istekleri işbu Hükümet yanında desteklemeye hazırdır.[2417]

2 Temmuz 1922. Yunan gazetesi *Embros*, "İtalyan Tehlikesi" serlevhalı makale kaleme aldı. *Türk-İtalyan işbirliğ*ini mevzubahis ediyor.[2418]

5 Temmuz 1922. Mustafa Kemal'in *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi, İtalyan *Giornale d'Italia* gazetesinden Celâleddin Arif hakkındaki makaleyi iktibas ediyor:

> Cenova Konferansı'nda son derece câzip bir şahıs ve yüksek bir mevki-yi itibarı haiz olan bir kişi hazır bulunuyordu. Bu kişinin ismi Celâleddin Ârif Bey'dir. Kartında TBMM Hükümetinin Roma mümessili diye yazılıdır.
>
> Bu hükümetten söz edince insan Türkiye'nin son dönemde gösterdiği kabiliyet ve vatanperver cesaretini hatırlıyor. Savaştan sonra Türkiye mağlup ve meyus bir halde akıbetini bekliyordu. Dünya politikacıları senelerden beri bu akıbetten söz etmişlerdi. Türkiye çok defa bu hesap ve kararların neticesinden kurtulduğu gibi bu defa da Yunanlıların ve İzmir'e çıkmaları neticesinde kurtuldu. Bu hareket, Yunan milletinin çoğunluğunun nazarında itibarını kaybetmiş olan Venizelos'un aldatıcı bir şahsi zaferi idi. Sonucu, Türkiye'nin yeniden canlanmasına bir basamak hazırlamak oldu. Yunanlıların icra ettiği hareketler Türk millî ruhunu yeniden uyandırdı. Bu uyanmada meydana çıkan sonuçlar "Ankara" kelimesiyle özetlenebilir. Ankara askeri işlerle uğraşırken siyasî bakımdan da boş durmadı. Ankara'nın gayesi, Türk topraklarını kurtarmaktır.
>
> [Celâleddin Arif:] "Türkiye ile Yunanistan arasında savaşın bu kadar uzaması ilk anda hayret uyandırabilir. Fakat şunu dikkate almak gerekir ki, mütarekeden sonra ilk Türkiye'nin silahları alınmış, bütün hükümet teşkilatı sekteye uğramıştı. En zor durumumuzda Yunan ordusu memlekete girdi. Böyle bir anda memleketi kurtarmak bir anda olup bitecek bir şey değildi. Uzun ve zahmetli bir işti. Ankara Hükümeti pek çok uğraştı. Bugün bütün eksikler tamamlanmıştır. Son ve kesin taarruzu yapmaya karar verildiği zaman Türk ordusunun muzafferane yürüyüşüne hiç bir şey duramayacaktır. Yunanlıları toprağımızdan atmak hususunda yalnız kendi gücümüze güveniyoruz. Dâvâmızın kazanılacağı muhakkaktır. Bir millet haklarını biliyorsa ve bunları elde etmek için her fedakarlığı göze almışsa zafere ulaşmamasına ihtimal yoktur. Unutulmamalıdır ki, bugün

---

[2415] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 176.

[2416] Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 288. İtalyanların Yunan işgaline göz yumduğu değerlendirmesi, takdir edileceği üzere, doğru değildir.

[2417] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 220.

[2418] Oriente Moderno, -II-, 15 Temmuz 1922, s. 83-85; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 376.

Türkiye mevcudiyetini korumak için mücadele etmektedir. Türk vatanperverliği kuvvetini pek eski ve pek şanlı kaynaklardan alıyor. Dâvâmız haklı bir dâvâ ve mânen çoktan kazanılmış bir dâvâdır."[2419]

6 Temmuz 1922. Roma'daki Fransız Büyükelçi Barrere, Paris'e telgraf keşide eyledi: *Sayın Schanzer'in İngiltere'deki kalış süresi uzadıkça, Londra'daki İtalyan muhabirlerin telgrafları gittikçe seyrekleşiyor ve kısalıyor: ilk haftanın yarattığı güven havası, açık bir sıkıntı havasına yerini bıraktı. Küçük Asya'daki etki bölgeleri, petrol, savaş borçları ve telafileri, ekonomik ödünler konularında avantajlı anlaşma olanakları sağlanabileceği hissettirilen İtalyan kamuoyu için Giubaland'ın grubunun ve Mazzini'nin anılmasının oldukça yetersiz bir avuntu kaynağı oluşturduğunu kabul etmek gerekir*.[2420]

İspanyol *La Correspondencia de España* gazetesi yazıyor. TBMM Hükümetinin Rum tehcirini tahkikat için *kurulan komisyonla ilgili olarak İngiliz Dışişleri müsteşarı Harmsworth, parlamentoda soruları cevaplandırırken, İngilizlerin iddia edilen vahşetin gerçek olup olmadığını öğrenmek amacıyla Küçük Asya'ya bir müttefik inceleme komisyonu gönderme teklifinin Fransa, İtalya ve ABD hükümetleri tarafından kabul edildiğini söylediği aktarılmıştır. Bu karara göre Ankara'daki Türklere sözü edilen komisyonla ilgili herhangi bir bildiri gönderilmeyecektir. İstanbul'dan alınan habere göre ise, Karadeniz sahilindeki Ordu'da Yunanlıların sürgünü devam ediyor. Sadece 4 Yunanlı, 75 kadın ve birkaç çocuk bu sürgünden kurtulabilmiştir. Türkler, 15 civarında çocuğun bulunduğu bir eve girmiş ve evi yakmışlardır. Kaçmaya çalıştıklarında çocukları vurmuşlardır. Ardından çocukları alarak o gece onlara çok kötü muamelede bulunmuşlardır. Ertesi gün çocukları parçalamışlardır. Boyalan yakınlarındaki diğer 9 köyde de aynı uygulamalar yapılmıştır*.[2421]

7 Temmuz 1922. Mustafa Kemal'in *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi: *Bir Yunan gazetesine göre İtalya, İzmir ile Trakya'nın bir kısmının iadesini, İstanbul'un tahliyesi ile Ankara ve İstanbul Hükümetlerinin birleştirilmesini teklif etmekteymiş*.[2422]

9 Temmuz 1922. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Vekili Henderson, Hariciye Nâzırı Vekili Balfour'a muhtıra gönderdi: *İtalyan Yüksek Komiseri Garoni, şartsız bir konferans teklif ediyor*.[2423]

11 Temmuz 1922. *İtalya'da çeşitli görüşmeler yapmış olan Dışişleri eski Bakanı Bekir* [Kunduh] *Sami Bey,* [İttihadçı] *İsmail Canbolat'la birlikte Cenova'dan İstanbul'a döndü*.[2424]

ABD'nin Ankara Konsolosu Robert Imbrie, ABD Dışişleri Bakanına rapor gönderdi: *Eskiden Kemalist Hükümet nezdinde en önemli mevkide bulunan İtalya, Tuozzi heyetinin başarısızlığından sonra etkisini yitirmiştir. Tuozzi'nin demeçleri nedeniyle İtalya'ya karşı duygular hemen hemen buruktur. Buna rağmen, İtalyanlar, başka bütün ülkelerden fazla Anadolu'da iş yapmaya devam etmektedirler*.[2425]

14 Temmuz 1922. TBMM Genelkurmay Başkanlığı: *14 Temmuz 1922'de İtalya'dan bir kişilik muharebe tayyaresi gelmiştir*.[2426] Mevlüt Çelebi: *Bilgide verilen rakamın sağlıklı olmadığını düşünüyoruz. Roma'dan Müdafaa-yı Milliye Vekaleti'ne gönderilen tarihsiz bir yazıya göre, On milyon kapsül ve iki*

2419 Hâkimiyet-i Milliye, 5 Temmuz 1922, s. 1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 369, dipnot 233.

2420 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 176.

2421 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 241.

2422 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* 1996, c. 4, s. 514.

2423 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 1, s. 184.

2424 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü,* 1996, c. 4, s. 520.

2425 Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, 2011, s. 169.

2426 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi*, c. VIII, s. 479; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 325.

milyon mavzer fişeğinin yüklendiği "mezkur vapurda, İtalya'nın meşhur tayyarecilerinden Baracchi tarafından verilen mücedded dokuz tayyare de mevcuttur."[2427]

İspanyol *La Correspondencia de España* gazetesi yazıyor: *Fransız hükümetinin İngiliz hükümetine bir nota vererek, barış konusundaki tekliflerin öncelikle bir konferansta müttefikler arasında görüşülmesi gerektiğini bildirdiği ve İngiliz hükümetinin de Beykoz'da bir konferans düzenlenmesine karar verdiği ifade edilmiştir. Fransız Hükümeti, konferans yerine itiraz etmemiştir. İngiltere, Türkiye'ye gelen bütün Yunan ticaret gemilerine ziyaret hakkı verilmesi gerektiğini bildirmiştir*.[2428]

15 Temmuz 1922. *Oriente Moderno* mecmuası, İngiliz *The Daily Telegraph* gazetesinin makalesini iktibas ediyor. İngiliz gazetesine göre, *Osmanlı Hâriciye Nazırı İzzet Paşa İtalyanlara, daha önce verilen imtiyazlardan başka Yunan işgali altında yakılıp yıkılan bölgenin inşa ve imarını da vermiştir. Osmanlı Hükümeti'nin İtalya'ya ayrıcalıklar vermesindeki amaç, Yunanlıların işgalleri altındaki Anadolu topraklarını silahlı bir çatışmaya gerek kalmadan boşaltmalarını sağlamaktır*.[2429]

> İtalyanlar, İngiliz gazetelerinde haklarında çıkan yazılara kayıtsız kalmayı tercih ederken, [(ki İtalya) Dışişleri Bakanlığı, Roma ve İstanbul büyükelçiliklerine gönderdiği yazıda, İngiliz gazetelerinde çıkan Türk-İtalyan antlaşması hakkındaki olumsuz haberler nedeniyle polemiğe girilmesinden kaçınılmasını bildirmişti], İngiliz gazeteleri, İtalya'nın İstanbul Hükümeti ile imzaladığı antlaşma hakkında yaptıkları yorumlarda genel olarak şu temayı işlemişlerdir: "Dünya Savaşı'ndan önce İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti topraklarına yerleşmişlerdi. İtalya da bir takım ticarî imtiyazlar almak için çaba sarf etti. Savaştan sonra imzalanan Üçlü Anlaşma ile Irak ve Filistin İngiliz, Suriye Fransız mandasına verilirken, İtalya'ya da Anadolu'da nüfuz bölgesi verilmiştir. Yunanlılara karşı savaşan Kemalistler, İtalya'ya verilen bölgeleri kabul etmeyeceklerini açıkladılar. Bunun üzerine İtalya, Fransa gibi, Mustafa Kemal Paşa ile anlaşma yapmak yoluna gitti. Fakat, Ankara Hükümeti ile iktisadî bir anlaşma yapmayı başaramayınca, İstanbul Hükümetine yöneldi." İngiliz gazetelerinin İtalya ile İstanbul Hükümeti arasında bir anlaşma yapılmasını şiddetle eleştirmelerinde, Londra'da bulunan Yunanlıların kışkırtmaları da etkili olmuştur. Yunan lobisi, etkili oldukları The Times ve Daily Telegraph gazetelerini İtalyanlara karşı desteklemişlerdir.[2430]

18 Temmuz 1922. TBMM Hükümeti'nin *Roma Temsilcisi Celalettin Arif Bey, Ankara'ya gönderdiği raporda, barış için üstünlüğü elde bulundurmak amacıyla diğerlerinden önce davranmak gerektiğini, Fransa ile İtalya'nın barış istediğini yazdı*.[2431]

İspanyol *El Heraldo de Madrid* gazetesi yazıyor: *<u>İngiltere Hükümeti</u>, bütün müttefikleri memnun edecek bir barış çözümü sunmaya hazırlanmış ve <u>Fransa'ya vermiş olduğu borcu affedeceğini bildirmiştir</u>. Konuyla ilgili haberde, Poincare ve Lloyd George'un verdikleri röportajda, yeni bir barış formülü üzerinde çalışıldığı ve bunun sonucunda Türkiye ile Yunanistan'ın yakın zamanda Türkiye'nin herhangi bir şehrinde müzakerelere başlayacağının beklendiği ifade edilmiştir*.[2432]

19 Temmuz 1922. *İtalya'da siyasî bunalım. Büyük işçi grevleri sonucunda zor durumda kalan Fakta Hükümeti güvenoylamasına gitti. 253 güvensizlik oyuna karşılık 89 güven oyuyla azınlıkta kalınca istifa*

2427 Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, K.130, D.1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 325.

2428 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 235.

2429 Oriente Moderno, -II-, 15 Temmuz 1922, s. 83; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 355.

2430 *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1670-7795; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 355-356, dipnot 175. İktibasdaki köşeli parantez "[]" içindeki ifade de Çelebi'nin dipnotudur fakat tarafımızdan gövde metne dahil edilmiştir.

2431 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 4, s. 533.

2432 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 235. İktibasdaki <u>vurgu</u> tarafımıza aiddir.

etti. Faşistler, ateşkesten beri hep aynı siyasetin izlendiğini, bu siyasetle hiç bir yeni şeyin yapılmadığını söyleyerek kitleleri harekete geçiriyor.[2433]

20 Temmuz 1922. Millî Faşist Fırka lideri Benito Mussolini'nin gazetesi *Il Popolo d'Italia*, TBMM Hükümeti İstanbul mümessili Hamid (Hasancan) ile gerçekleştirmiş olduğu mülakatı neşrediyor*: Hamit Bey'in faşistlerle kendileri arasında benzerlik kurması üzerine muhabir buna itiraz ederek faşistlerin Bolşevikleri ve Fransızları sevmediğini anlatınca Hamit Bey, Bolşeviklerle aralarında bir ittifak olduğunu yalanladı. "Biz milliyetperveriz. Başka milletlerin bağımsızlık isteklerini de destekleriz" dedi. Türklerle İtalyanlar arasında iyi ilişkilerin nasıl kurulacağı tartışıldı. Hamit Bey, İtalyanların İngiliz siyasetinden ayrılıp Yunanlılar ve İngilizlerle rekabet ederek Fransa gibi Türkiye'ye yaklaşıp bir anlaşma yapmasını önerdi. İtalyan çıkarlarının Batı'da değil Akdeniz'de olduğunu söyledi. "İtalyanlara deyiniz ki; Türk milliyetperverleri, İtalyan dostlarıyla beraber çalışmak istiyorlar" dedi*.[2434]

> Türk taarruzu başlamadan önce Ankara Hükümeti'nin İstanbul'daki özel görevlisi Hamid Bey, İstanbul'daki İtalyan temsilciliğine davet edilerek, bir program verilmiştir. Bu programda, Ankara Hükümeti'nin nihaî barış şartları, Anadolu'da yaşayan etnik topluluklara verilecek haklar, İtilâf Devletleri'ne verilecek imtiyazlar ve Üçlü Antlaşma ile İtalya'ya verilen ayrıcalıklar hakkındaki düşüncesi sorulmuştur. Hamid Bey bu sorulara yazılı olarak verdiği cevapta, "Ankara Hükümeti'nin barış için nihaî şartlarının Yunanistan'ın ileri süreceği şartlara bağlı olduğunu, ancak İzmir'in tahliyesinin şart olduğunu" belirtmiştir. Hamid Bey, İtalyanların sorduğu, "kapitülasyonların yerine ne konacağı" hakkındaki soruya, "Kemalistlerin kapitülasyonları barış masasında tartışmaya hazır oldukları fakat yeniden kapitülasyon vermelerinin söz konusu olmadığı ve ayrıca kapitülasyonların son savaşta lağvediliği" cevabını vermiştir. Azınlıklarla ilgili soruya da, "Yunanistan'daki müslümanlara da aynı haklar verilmek şartıyla uluslararası anlaşmaların getirdiği hakları azınlıklara vermeye hazır oldukları" cevabını vermiştir. Hamid Bey, "İtilâf Devletleri'ne kapitülasyonlar kaldırıldığında ne gibi ekonomik imtiyazlar verileceğine" ilişkin soruya da, "Şu anda bunun söz konusu olmadığı ve önceliğin İzmir'in tahliyesinde olduğu" cevabını vermiştir. İtalyanların beşinci sorusu olan, "Ankara Hükümeti'nin Üçlü Antlaşma'yı tanıyıp tanımadığı" sorusuna Ankara Hükümeti'nin temsilcisi, "Türkiye'deki madenlerin işletilmesi için yabancı şirketlere yardıma hazır olduklarını ancak nüfuz bölgelerini kesinlikle tanımayacaklarını" bildirmiştir.[2435]

22 Temmuz 1922. Duyûn-ı Umumiye Müdürü Cavid, İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiseri Marki Garoni'yi ziyaret etti. Garoni, *İzmir'in İstanbul Hükûmeti'ne teslimi* fikrini dermeyan etti.[2436]

26 Temmuz 1922. İspanyol *La Epoca* gazetesi yazıyor: *İngiliz Hükümeti, Koloniler Bakanlığı'nın Doğu meseleleri ile ilgili danışmanı olan Albay Lawrence'dan mevcut sorunlarla ilgili çözüm önerileri aldığı sıralarda, Mustafa Kemal de Rus temsilcisi Araloff'un da katıldığı olağanüstü bir savaş meclisi toplamıştır. Mecliste Kemal Paşa, Doğu Orduları Kumandanı Kazım Karabekir'e Rus yetkililerle iletişimi yoğunlaştırması talimatı vermiştir. Millet Meclisi'nde ise müttefiklerin izlediği politikaların aktif bir şekilde protesto edilmesine, protestonun bu ülkelerin ve Amerika'nın parlamentolarına ve Kuzey Afrika ve Hindistan basınlarına gönderilmesine karar verilmiştir*.[2437]

2433 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 4, s. 535.

2434 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 4, s. 537.

2435 Oriente Moderno, -II-, 15 Eylül 1922, s. 213; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 377. Mezkûr muhaberenin tarihi sarahaten belirtilmemiştir. Hamid'in İtalyan gazetesine beyanat verdiği bu zaman zarfına şimdilik muvafık gördük.

2436 Cavid Bey, *Meşrutiyet Ruznâmesi*, 2015, c. 4, s. 380.

2437 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 235-236. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

30 Temmuz 1922. İspanyol *El Impercial* gazetesi yazıyor: Yunanistan Hariciye Nâzırı *Baltazzi, Fransa, İngiltere ve İtalya hükümetlerine bir nota göndererek Asya ve Türk-Yunan sorununun çözümüne ilişkin önerilerini iletmiş ancak bu nota kamuoyuyla paylaşılmamıştır*.[2438]

31 Temmuz 1922. İspanyol *La Accion* gazetesi yazıyor: *Yunan Hükümeti, Türklere karşı güç kullanılmadıkça barış görüşmelerinin başlayamayacağını düşünüyordu. Yunanistan, her ne kadar aksini bildirse de İstanbul'u işgal etmeye hazırdı. Ancak bu fikir Fransa ve İtalya'yı rahatsız etmişti. Habere göre, Fransız Hükümeti, İngiliz Dışişleri Bakanı'na İstanbul'a karşı hiçbir saldırının hoş görülemeyeceğini ve güçle püskürtülmesi gerektiği fikrini aktarmıştı. İtalya da bu fikri destekliyordu. Fransa Hükümeti, İngiltere'nin de hemfikir olduğunu bildirmesinin ardından bu hususları Yunan Hükümetine aktarmıştı. Bunun üzerine Yunan Hükümeti, tarafsız bölgeye tecavüz etmekle ilgili herhangi bir teklifte bulunmadıklarını sadece İstanbul'un savunmasının güçlendirilmemesi durumunda Türklerin İstanbul'a yürümelerinden korktuklarını ifade ettiklerini müttefik devletlere bildirmiştir*.[2439]

Ömer Kâzım, Paris'de, *Angora et Berlin* nam kitab neşretti:

> Mütarekeden hemen sonra Consulta (İtalya Meclisi) açıkca Kemalistlerin tarafını tutmuş ve Doğu Meselesiyle ilgili bütün konferanslarda onun avukatlığını yapmıştır. Bundan başka maddî ve manevî bütün gücüyle Ankara hareketini desteklemiştir. Consulta bu davranışını Jöntürkler nezdinde itibar kazanmak ümidiyle yapmıştır.
>
> Mütareke sırasında Bern'de bulunan ve Alman propagandasının emrinde çalışan Wilhelmstrasse'nin eski müdavimlerinden Abdülhamid Sait bey adında biri *Ezilmiş Doğu Halkları Birliği* başkanı olarak Roma'ya geçti. Bu yaygın Kemalo-Germanist Birlik bir taraftan İtalyan ve Fransız sempatisini kazanmaya çalışırken, diğer taraftan da İngiltere'ye baş kaldırmaya çalışıyordu.
>
> Abdülhamid Sait Bey, propaganda faaliyetlerinden başka, İtalyan fabrikalarından silah ve mühimmat alımıyla ve onların Ankara'ya gönderilmesiyle meşgul oluyordu. Fakat bu malzeme takviyesi aracılığı rolünde Abdülhamit Sait Bey Libya'da İtalyan dostluğunun öncülüğünü yapıyordu. Oraya Consulta'nin himayesi altında kendine bağlı ajanları gönderiyordu. Programını da *Ezilmiş Doğu Halkları Birliği*nin başkanına gerekli kolaylıkları sağlıyan M. Gioletti yapmıştı.
>
> İtalyan diplomasisi büyüleyici idi. O yıllarda Fransa'nın mütereddid davranması ve İngiltere'nin inatçılığı sonunda İtalya, Kemalist dostları sayesinde Anadolu'da hemen hemen ekonomik bir monopol kurmuştu. O, silah, cephane, otomobil, uçak ve herçeşit ihtiyaç maddesi satıyor ve sessis sedasız Libya'dan yararlanıyordu. Uyanış çok sert olmuştu. Kemalistler bu saf İtalyanlardan mümkün olduğu kadar yararlandılar. Ve nihayet kibarca onlardan, önce Konya'yı sonra da Söke'yi ve daha sonra da bütün Menderes vadisini boşaltmalarını rica ettiler. Savoie Sarayı (İtalya)nın üç renkli bayrağı böylece Anadolu'da kayboldu gitti.[2440]

Temmuz 1922. *Temmuz 1922'de İtalya'nın Şam konsolosluğuna atanan Tuozzi, İngiltere'nin Şam konsolosu Palmer'a da Anadolu hakkında, "Anadolu'nun yokluk ve sıkıntı içinde olduğunu, Bolşeviklerin yardımı olmasa, Mustafa Kemal'in askerî direnişinin çökeceğini ve Pontus bölgesinde hristiyanlara zulüm yapılmış olduğunu" söylemiştir*.[2441]

2 Ağustos 1922. *Yeni İtalyan kabinesini yeniden Fakta kurdu. Şanzer, dışişleri bakanı oldu. Hükümet'in Doğu siyasetinde bir değişiklik olmayacağı bildirildi*.[2442]

2438 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 236.

2439 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 236.

2440 Ömer Kâzım, *Kurtuluş Savaşı Yıllarında Ankara-Berlin Hattı*, 1994, s. 29. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

2441 Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, c. 4, s. 307-308; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 310, dipnot 331.

2442 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 4, s. 563.

10 Ağustos 1922. *İtalya Hükümeti, Celalettin Arif Bey kanalıyla Ankara'ya 6 soruluk bir nota gönderdi. Notada şunlar soruldu: Barış için asgarî istenenler, azınlıklar için gösterilecek garantiler, kapitülasyonların kalkmasına karşılık verilecek tazminat, kapitülasyonların kalkması halinde Türkiye'nin etki alanlarında değişiklik yapılıp yapılmayacağı, barıştan sonra Ankara ile Sultan arasında ilişkinin ne olacağı, bir barış anlaşmasında petrol imtiyazı bakımından İtalya'nın alabilecekleri. Bristol'un raporuna göre Ankara, millet egemenliğine ve bağımsızlığa zarar vermeyecek her türlü anlaşmayı onaylayacağı cevabını verecektir*.[2443]

> İtalya, uzlaştırıcı bir rol üzerine aldı. Amiral Bristol'un öğrendiğine göre, İtalya, 10 ağustos'ta, Milliyetçiler'in Roma'da temsilcisi olan Celalettin Şerif [Arif] kanalıyle Ankara'ya bir nota gönderdi. Bunda, Ankara Hükümeti'ne altı soru yöneltilmişti : 1) Barış için en azından istekleriniz nelerdir? 2) Azınlıklar için Türkiye'nin tanıyabileceği haklar ve bu konuda İtilâf Devletleri'ne gösterebileceğiniz uygun garantiler nelerdir? 3) Kapitülasyonların kaldırılması halinde Türkiye'nin, bunun karşılığında verebileceği tazminat nedir? 4) Kapitülasyonlar kaldırıldığı takdirde Türkiye, etki alanlarında (nüfuz bölgelerinde) değişiklik yapacak mıdır? 5) Barış elde edilirse Ankara Hükümeti'yle Sultan arasındaki iç ilişki nasıl olacaktır? 6) (Bu bir gizli maddedir) Bir barış antlaşmasında, petrol imtiyazı bakımından İtalya ne alabilecektir?[2444]

11 Ağustos 1922. *Yarı Faşist Fakta Hükümeti, İtalya Parlamentosu'ndan 171'e karşı 247 oy ile güvenoyu aldı*.[2445]

15 Ağustos 1922. *Ateşli İtalyan milliyetçisi* [faşist-ırkçı] *Francesco Coppola'ya göre Menderes Bölgesi'nin tahliyesi, "Anadolu'daki avantajlı durumun körü körüne terk edilmesidir*."[2446]

20 Ağustos 1922. TBMM Roma Mümessilliği, İtalyan Franchi Gregorini şirketine müracaatla, torpido satın almak istediğini bildirdi.[2447]

21 Ağustos 1922. İstanbul'daki İngiliz Fevkalâde Komiseri Rumbold'dan Hariciye Nâzırı Curzon'a muhtıra: *İtalyanlar, Türklere uçak veriyorlar ve Mustafa Kemal'in taarruza hazırlandığını söylüyorlar. Fransızlar da savaş malzemesi veriyorlar*.[2448] *Yunan Hükûmeti; Fransız ve İtalyan ticari gruplarının Milliyetçilere uçak dâhil silah ve askerî malzeme sattıklarını, çok sayıda Fransız subayın Türk ordusunda istihdam edildiğini ve Mersin limanı üzerinden Milliyetçilere nakil işlemlerinin gerçekleştirildiğini* şikâyet etmiştir.[2449]

> [İtalya'dan] Askerler için alınan 25 bin Alman sırt çantası da taarruzdan önce Antalya limanına getirilmişti. İtalya'dan getirilen bu eşyaların ve askerî malzemenin cepheye nakline de İtalyan Catania şirketinin kamyonları kullanılmıştır.[2450]

23 Ağustos 1922 arifesi. İTC faktörünü parantez almak suretiyle kıyaslayacak olursak: Sovyet Rusya'nın Mustafa Kemal'i silahlandırması hem malzeme kalitesi hem ordu standardizasyonunu bakımlarından sorunluydu. Müttefiklerin teslihatı ise iki kritik hususda da Mustafa Kemal'e fevkalade seviye kazandırmıştır.

2443 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 4, s. 574.
2444 Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, 1972, s. 368. "[Arif]" ifadesi tarafımıza aiddir.
2445 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 4, s. 576.
2446 Coppola, "Italia e Inghilterra", *Politica*, 15 Ağustos 1922, c. XII, s. 226; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 365
2447 Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, K.130, D.1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 327.
2448 Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, 2000, c. 4, s. LXXXIII.
2449 Rumbold'dan Curzon'a 21 Ağustos 1922, FO, 424/254, No. 156; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 366.
2450 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 328-329.

> [..] Türk askeri gücü Yunanlar ile yaklaşık olarak eşit kuvvete erişmişti. Silah donanımı bakımından ise İstanbul depolarından kaçırma, Fransa ve İtalya'dan satın alma, Rus yardımı gibi çeşitli tedbirlerle ordunun gücü arttırılmıştı. Artık Türkler Skoda ve Krupp top ve obüslerle iyice donatılmış, Fransız Breguet keşif ve İtalyan Spad avcı uçaklarından oluşan filolarıyla havada da egemen duruma geçmişlerdi. Sakarya Meydan Muharebesi'nden önce aynı mühimmatı kullanmadığı için ateş gücünü ve sürekliliğini azaltan farklı model ve kalibrelerde piyade tüfekleri varken, artık seri atışlı ve hareket kabiliyeti yüksek silahlara sahiptiler.[2451]

23 Ağustos 1922. İspanyol matbuatı yazıyor: *İngiltere'nin Fransız Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği notada Yunanistan ve Türkiye'nin 26 Mart tarihli barış teklifleri temelinde Venedik'te yapılacak bir konferansta bir araya getirilmeleri teklif edilmiştir. Bu notanın ardından İtalya da Fransa'ya Venedik konferansının toplanmasını onayladığını bildirmiştir*.[2452]

24 Ağustos 1922. İspanyol *El Sol* gazetesi yazıyor: *Fransa'nın konferans talebini kabul etmesinin ardından, Ankara ve Yunanistan hükümetleri Venedik'te toplanacak olan konferansa davet edilmişlerdir*.[2453]

26 Ağustos 1922. Kontrollü Büyük Taarruz başlatıldı.

İtalya ile milliyetçiler arasındaki kaçak silâh ticaretinin *şimdilik kesin dökümü yapılamamakla birlikte İtalya'dan sağlanan silahların kazanılan savaşta katkısı olduğu muhakkaktır*.[2454]

27 Ağustos 1922. İstanbul'daki İtalyan İşgal Kuvvetleri Başkumandanı General Mombelli, İtalya Harbiye Nezâretine muaccel telgraf keşide eyledi: *Acil, Mutlak Öncelik: Komutanlık, Mombelli, İstanbul 540, 27 Ağustos. Dün, Yunan cephesinde büyük Türk harekâtı başladı. Çok önemli bir operasyona benziyor*.[2455]

Kemal ise, Fethi'yi Londra ve Paris'e göndererek diplomatik yolla bir şeyler elde etmek için son bir girişimde bulundu. Onu Roma'ya göndermedi, demek ki Roma'yı pek önemsemiyordu. Artık Paris Büyükelçisi olan Sforza, 2 Ağustos'ta şu tahminde bulundu: "Türkler Yunanları Gelibolu'dan çıkaracak ve Edirne konusunda kendilerini hoşnut edecek herhangi bir anlaşmayı kabul edeceklerdir. Yunanların çıkarılacağı Gelibolu'da karma bir İtalyan-İngiliz-Fransız birliği kalabilecektir." Fethi Londra'da çok kötü karşılandı; Paris'te de bir şey elde edemedi. O zaman Sforza'ya yöneldi ve ona, Schanzer ile "kesin bir anlaşmaya varılmasını" istediğini söyledi. Tarih 27 Ağustos 1922 idi.[2456]

29 Ağustos 1922. Atina'daki İngiliz Maslahatgüzar Bentinck, Hariciye Nâzırı Lord Curzon'a telgraf gönderdi: *İtalya, Türklere "Spad" uçakları vermiş, bu uçaklar Yunan hava keşiflerini felce uğratmış*tır. *Yunan süvarileri de bütün cepheyi gözetlemeye yetecek sayıda değil*di. *Bu yüzden "Afyon'un güneyindeki Türk yığınağı çok geç keşfedilebilmiş ve Yunan cephesine takviye yetiştirilememiş"*tir.[2457]

> Kazanılan Türk zaferinde Yunanlıların da iddia ettiği gibi İtalya'dan satın alınan silah, cephane ve mühimmatın da büyük katkısı olduğu şüphesizdir. Yunan Genelkurmayı'na göre Türk zaferinin nedeni, İtalyanların Kemalistlere yardım etmesidir. İtalyanların Türklere verdiği uçaklar, Yunan hava kuvvetlerini felce uğratmış, Yunan cephesine zamanında takviye yetiştirilememişti. İtalya'dan alınan savaş malzemesi Millî Mücadele dönemiyle sınırlı kalmamış, zaferden sonra da çeşitli anlaşmalar yapılmıştır.[2458]

2451 Esra Özsüer, *Megali İdea*, 2025, s. 717.
2452 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 242.
2453 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 242.
2454 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 425.
2455 *USSME* (Genelkurmay Tarih Dairesi), E-3, 37/3; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 285.
2456 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 176-177.
2457 Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e*, 2016, s. 350.
2458 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 331, dipnot 74.

30 Ağustos 1922. *Il Messaggero* gazetesi: *Türklere yenilen Yunanlılar Afyonkarahisar'ı terk ediyorlar*.[2459]

1 Eylül 1922. *Il Giornale d'Italia* gazetesi, *Yunan ordularının Türk ordularına yenildiğini ve hızla Eskişehir'i boşalttığını duyur*uyor.[2460]

1-2 Eylül 1922. *Kemalistlerin zaferi ortaya çıkınca, "Sirio" imzasını taşıyan zekice kaleme alınmış bir yazı Kemalizmin Asya'da Bolşevikliğin alternatifi olacağını ileri sürerken, Kemal'in "avrupalılığı"nı vurguladı*.[2461]

4-5 Eylül 1922. *İzmir'den Başkomutanlığa gönderilen 4 ve 5 Eylül tarihli raporlarda, Türk ordusu karşısında tutunamayan Yunan ordusunun düzensiz bir şekilde geri çekilmeye devam ettiği yazılmıştır*.[2462]

5 Eylül 1922. *Corriere della Sera* gazetesi, *Uşak'ın Türkler tarafından ele geçirildiğini* yazıyor.[2463]

"Biz Kemalistler Türk halkının samimî temsilcileriyiz" diyen Ankara Hükümeti'nin Roma temsilcisi Celâleddin Ârif Bey, 5 Eylül'de verdiği demeçte de şunları söylemiştir: "Biz İtalya'nın âdil davranacağına inanıyoruz. İtalya ve Türkiye, Doğu Akdeniz'de menfaatleri çatışan değil, işbirliği yapabilecek iki ülkedir." Osmanlı Devleti'nin Roma Büyükelçisi Osman Nizamî Paşa da, verdiği demeçte şunları söylemiştir: "Biz Türkler burada, İtalya'da kendimizi bir dost ülkesinde hissediyoruz." Osman Nizamî Paşa, il Giornale d'Italia gazetesine verdiği demeçte, "Türk halkı yedi asırdır çoğunluk olarak yaşadığı bir bölgede azınlık olarak yaşamak istemez" demiştir.[2464]

6 Eylül 1922. İstanbul'daki İtalyan Büyükelçi Garroni, İtalya Hariciye Nezâretine telgraf gönderdi. Garroni, İstanbul'daki İngiliz ve Fransız meslektaşlarıyla *ortaklaşa, temkinli ve haysiyetli bir politika oluşturmak için bir toplantı düzenlenmesini teşvik* ediyorlar.[2465]

Il Giornale d'Italia gazetesi, Roma muhabiri Carlo Dell'Ongaro'nun TBMM Hükümeti Roma mümessili Celâleddin Arif'le gerçekleştirmiş olduğu mülakatı neşretti. *Celaleddin Arif, Mustafa Kemal'in "Türk Mussolini" olduğunu ve milislerinin " atılganlık ve cesaret açısından faşist falanjistlere benzetilebileceğini" kendiliğinden sözlerine ekledi*.[2466]

> İlciyornale d'İtala'da "Mustafa Kemal Paşa'yı Mussoloni'ye, askerlerini de bizim faşistlere benzetebiliriz" dendikten sonra, Celalettin Arif Bey'le oturduğu sayfiyede yapılan bir mülakat naklediliyor. Celalettin Arif Bey, Yunan yenilgisini anlatıyor. Sovyetlerle dost olduklarını belirterek Bolşevik olmadıklarına ve kendisinin İtalyanları sevdiğine güvence veriyor. Zaferden sonra Ankara ve İstanbul hükümetlerinin birleşeceğini ileri sürüyor.[2467]

Corriere della Sera gazetesi: *Anadolu'da Yunan Hezimeti*.[2468]

2459 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 379.
2460 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 379.
2461 La Stampa, 1-2 Eylül 1922, *Kemalist Ankara'nın Hatıraları*, s. 2; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 159, sonnot 23.
2462 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1670-7795; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 378-379.
2463 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 379.
2464 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 383-384.
2465 ASDMAE-AP, 1919-1930, 7792-384; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 289.
2466 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 182.
2467 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 4, s. 638.
2468 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 379. Makale, Guglielmo Emanuel'e aiddir: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 287, dipnot 3.

Uzun çabalardan sonra İtalyan Franchi Gregorini şirketi temsilciliği 6 Eylül 1922'de, 20 Ağustos tarihli yazıya verdiği cevapta, "büyük bir torpidonun satışa hazır olduğunu" bildirmiştir.[2469]

İspanyol *El Globo* gazetesi yazıyor: *İngiliz Hükümeti, İtalyan ve Fransız hükümetlerine başvurarak Türkler ve Yunanlılar arasında daha fazla kan dökülmesini engellemek amacıyla bir ateşkes sonuçlandırmak için müşterek hareket edilmesini teklif etmiştir. Bu sırada İstanbul limanında demirli İngiliz, Fransız, Amerikan ve İtalyan kruvazörleri İzmir'e doğru hareket etmişlerdir ve İstanbul'da sükûnet hâkimdir*.[2470]

7 Eylül 1922. İspanyol matbuatı yazıyor: *Kemalist Hükümetin, yapılan konferans çağrısına cevabı Dâhiliye Vekili Bekir* Bey'in Londra'ya gönderdiği telgrafla verilmiştir. Telgrafta, Ankara Hükümeti'nin Küçük Asya'nın tamamen boşaltılması ve Trakya'nın ve Edirne'nin Türkiye'ye bağlanması şartıyla barış görüşmelerine başlayabileceği bildirilmiştir. Haberde, Balkanlar Sözleşmesi'nin iptali anlamına gelecek olan bu şartları İngiltere'nin kabul edemeyeceği de vurgulanmıştır*.[2471]

8 Eylül 1922. Roma'da bulunan mezun Dahiliye Vekili Ali Fethi (Okyar), İtalya Dışişleri Bakanı Carlo Schanzer'le hususî mülakat ediyor. *Fethi Bey, İtalya'nın Türklere göstermiş olduğu dostluktan dolayı teşekkür etmiştir. Fethi Bey'i, Türklerin kazandığı zaferden ötürü kutlayan İtalya Dışişleri Bakanı, "Yakın Doğu sorununu diplomasi yoluyla çözümlenmesinin Misâk-ı Millî'ye pek uyacağına inandığını, yalnız Anadolu ve İzmir üzerinde Türk egemenliğinin kurulmasının değil, aynı zamanda Doğu Trakya'nın 1914 hududuna dek Türkiye'ye iadesine yönelik olan Türk dileklerinin haklı olduğunu" söylemiştir. Schanzer sözlerine, "Ankara yönetiminin, İtalya'nın dostluk ve yardımına güvenebileceğini, İngiltere, Yunanistan için daha iyi şartlar sağlamak amacıyla devletlerin müdahalesini sağlarsa, Kemalistlere, haklarını düşmana zorla kabul ettirebilecek vakti sağlamak için, İtalya'nın görüşmeyi uzatmaya çalışacağını" eklemiştir. Görüşmenin sonunda Fethi Bey, Ankara yönetiminin, İtalya'nın istediği ayrıcalıkları öğrenmek istediğini söylemiş. Schanzer, Türkiye'deki İtalyan temsilcilerden bu konuda bilgi istediğini, bu alınır alınmaz bilrileceği cevabını vermiştir*.[2472]

Lago 8 Eylül'de Fethi ile görüşmesini şöyle anlattı: "İtalyan hükümetinin Türklere karşı iyi niyetli kararları olduğu konusunda Fethi Bey'e güvence verdim, ancak halkların sağduyusunun zaferden sonra ılımlı davranmak demek anlamına geldiğini sözlerime ekledim". Bu da İtalyan yardımının karşılığını vermekten ibaretti. "Fethi Bey bana, Türkiye'nin en büyük isteğinin Anadolu'nun değerlendirilmesi için İtalyan ekonomik girişimlerine katılmak olduğunu açıkladı".[2473]

İtalya, 8 Eylül'de Londra ve Paris elçiliklerine, Türklerle Yunanlılar arasındaki silahlı çatışmanın durdurulması için Venedik'te bir konferans toplanması için girişimde bulunmasını bildirmiştir.[2474]

[2469] Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, K.130, D.1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 327.

[2470] Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 242. Mustafa Kemal'in Grace Mary Ellison'a beyanatı, Yunan kanının Müttefiklere iyi niyet göstergesi olarak fazlaca dökülmemiş olduğunu işaret ediyor: "Taarruzumuzu tehir etmemize sebep, kan dökmemekti. Bu maksatla taarruzdan evvel Fethi Beyi Londra'ya gönderdik. Sulhu kanla değil, mürekkeple imza etmek istiyorduk." Vakit, 23 Ocak 1923, s. 1. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

* Paris'de ve Londra'da sulh müzakereleri yürüten Ali Fethi Okyar'ın yerine Dahiliye Vekilliği makamına vekâlet eden kişi, Niğde mebusu Mehmet Ata Atalay idi: Mustafa Ersagun Dalan, *Mehmet Ata Bey Siyasi Hayatı ve Fikirleri (1882-1933)* [Yüksek Lisans Tezi], 2018, s. 41.

[2471] Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 243.

[2472] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 382-383.

[2473] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 184.

[2474] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 378.

İzmir Konsolosluğu Söke'deki İtalyan İşgal Kuvvetleri Başkumandanlığına rapor gönderdi. *Alaşehir'den Manisa'ya doğru çekilen Yunanlıların Alaşehir ve köylerini yakıp yıktıktaları bildirilmiştir*.[2475]

İtalya'nın İzmir konsolosu Kont Senni, 8 Eylül'de İstanbul elçiliğine gönderdiği telgrafta, "Yunan birliklerinin düzensiz bir şekilde geri çekilmeye, Türk ordusunun da Turgutlu yakınlarında olduklarını ve Yunan birliklerini takibe devam ettiklerini" bildirmiştir.[2476]

La Tribuna gazetesi, Rastignac imzalı "İtalya ve Doğu" başlıklı makale neşretti. Rastignac: "*Burada silahların kaderi tartışılmıyor. Küçük bir Giritli çete örgütleyicisi [Venizelos] tarafından gösterilen araçlarla, savaşçı büyük Türk ırkını yenebileceğini sanan politik çılgınlık tartışılıyor. Lloyd George ve Lord Curzon'un, St. Jean de Maurienne Anlaşması'nı, uyuşturulan İtalya'nın elinden sessizce alarak tartışma dışı bıraktıkları gibi, Türklerin çabucak elenemeyeceğinin tahmin edilmesi gerekirdi [...] İngiliz politikası [...] Doğu dünyasını Yunan karatahtası üzerinde Venizelos tebeşiri ile yeniden yaratma hayaline kapıldı. Ve tebeşir parmaklarının arasında kırıldı gitti*." Grassi: *İzmir'e yerleşmiş olsaydı, İtalya'nın Kemalistlerle hesaplaşması gerekeceğini ileri sürenlere Rastignac küfürle karşılık verdi ve Batılıların uğradığı felaketin asıl günahının St. Jean de Maurienne Anlaşması'nın "delinmesi" olduğu konusunda ısrar etti. Dahası, Rastignac'a göre bu "Almanya'nın savaşın başında Belçika'ya karşı işlediğinden daha ağır bir suç" oluşturmaktaydı ve "Wilson, Lloyd George, Clemencau gibi acemi diplomatlardan oluşan talihsiz üçlü" tarafından yapılan "Paris Kongresi'nin en iğrenç olayı" idi*.[2477]

Sosyalist *Avanti!* gazetesi:

> Dışişleri Bakanlığı'nın, Türk sorunu hakkında, birkaç konferans çağrısı için çalışmalarda bulunduğunu bildirmenin dışında başka yönergesi yok gibi görünüyor. Dört yıl boyunca, esen rüzgâra ve Dışişleri'nde göreve gelen bakanların keyiflerine göre, bazen Türklere, bazen Yunanlara uşaklık ettikten sonra işte gelinen nokta budur.
>
> Sonnino Yunan karşıtı ve Türk yanlısıdır ama İzmir'in ve Türkiye'ye ait daha birçok başka şeyin İtalya'ya katılmasını ister; Tittoni Yunan yanlısıdır ve Yunanistan lehine tam bir vazgeçicidir; Sforza, bazen Türk, bazen de Yunan yanlısıdır, ama daha çok Türk yanlısıdır; Della Torretta ürkektir; Schanzer'e gelince ... Schanzer'in konferans çağrısı yapmanın dışında ne yaptığını bilen var mı?
>
> Ama bu akşam *L'Idea Nazionale* İtalya'nın gerçekten bir imparatorluk olduğunu yazmaktadır!...[2478]

İspanyol *La Libertad* gazetesi yazıyor: *İngiliz, Fransız ve İtalyan hükümetlerinin temsilcileri Ankara Hükümeti'nin temsilcisine, Yunanistan'ın hemen ateşkes ilan edilmesi halinde Küçük Asya'yı boşaltmayı kabul ettiğini bildirmişti*r. *Ankara Hükümeti'nin ateşkesi kabul etmesi durumunda Türk ve Yunan parlamenterlerinin şartları müzakere etmek için tarafsız bölgede bir araya gelecekleri de ifade edilmekte*dir. *Fransa Hükümeti savaşa son verilmesi ve <u>Türkiye ile Yunanistan arasında artık daha fazla kan dökülmesine engel olunması gerektiği</u> konusunda İngiliz Hükümeti ile hemfikird*ir. *Fransa'nın verdiği cevapta, mevcut koşullar altında Ankara hükümetine doğrudan müdahale etmenin mümkün görünmediğini düşündükleri ancak Fransız hükümetinin müttefikler adına iki tarafın orduları arasında doğrudan müzakereler yoluyla çözüm bulmaya çalışacağı ifade edilmekte*dir. *İtalya da İstanbul'daki üç*

2475 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1670-7795; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 379.

2476 USSME, E3-38/1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 379.

2477 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 184-185.

2478 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 187.

yüksek komiserin Atina ve Ankara hükümeti temsilcileri ile ateşkesin şartlarını müzakere etmeleri konusundaki İngiliz teklifiyle hemfikirdir.[2479]

9 Eylül 1922. Rodos'daki *Amiral Pepe, Donanma Bakanlığı'na şunları bildirdi: "Yunan ordusu fiilen yok edildi." Bunu İzmir'deki yangınla ilgili ilk bilgiler takip ediyor*.[2480]

9 Eylül 1922'de Londra Büyükelçisi *De Martino, Britanya Dışişleri Bakanı Curzon'a müttefiklerin barışı korumak için güçleri dahilinde her şeyi yapmaları ve çok acil bir şekilde Venedik'te bir barış hazırlık konferansının toplanması gerektiğini yazmıştır (De Martino, konferansın açılış tarihi için 25 Eylül'ü önermiştir)*.[2481]

Atina'daki İngiliz Maslahatgüzar Bentinck, Lord Curzon'a telgraf gönderdi. *Yunan basınında Fransız, İtalyan ve Bolşeviklerin Türklere* [daha doğru bir ifadeyle: Mustafa Kemal'e] *askerî malzeme tedarik ettiklerine dair haberler sıkça yer alıyor*. *Bu bilgilerin kaynağı İstanbul'daki Yunan askeri heyeti, sansür bürosu ve İskenderun'daki gazeteler*dir.[2482]

Mustafa Kemal, İzmir'a muvasalat etti, başkumandanlık karargâhını kurdu.

TBMM Hükümeti Roma mümessili Celâleddin Arif, TBMM Riyasetine telgraf gönderdi:

B. M. Meclisi Riyaseti Celilesine

Dünkü Cuma günü, evvelce arz edildiği veçhile, mümessillik binasında Roma'da bulunan bilcümle İslâmlar içtima etmiş ve evvela Binbaşı Sıdkı Bey tarafından müessir ve ahenkdar bir sada ile Surei Fetih okunarak, hitamında umum tarafından, fâtihalar ithaf olunmuş ve akabinde tarafı âciziden zirde muharrer muhtasar bir düa kıraat edilerek, misafirîne çay, pasta ve şekerler ikram olunmuştur. Bu esnada Evrak Memuru Âkil Bey tarafından heyecanlı bir edâ ile okunan şair Âkif Beyin Marş neşidesi hazırun tarafından kaimen istima edilmiş ve âlemi İslâmın çoktan beri teşne olduğu bu muzafferiyeti katiyenin vermiş olduğu neş'e dolayısiyle cümlenin gözlerinden tebellür eden sirişki meserretle muvaffakiyet duaları tekrar virdizeban olmuş ve Meclisi Âliye tebrikâtı lâzimeyi arz için âcizlerinin tavsif kılınmış olduğu mâruzdur efendim.

9 Eylûl 1338
Büyük Millet Meclisi
Roma Mümessili
Celâleddin Arif

Eûzü billâh... Bismillah
Kalbinde imanı tam, elinde livayı muallâyı islâm, düşmanı din üzerine savlet eden asakiri nusretmeasiri islâmı sen mansuru muvaffer eyle yarabbi... düşmanı dinin payı tahkir ve telvisi altında inliyen; ırzları payimal, hanamanları tamei lehibi dûd, hayatları duçarı gadri adüvvü merdûdolan bilcümle müslimini ankaribi sen halâs eyle yarabbi. Asırlardan beri ilâyı kelimetullah için dilinde avazei tekbir; elinde şimşiri kahrü tedmir, meydanı cihada atılan bu fedakâr ve mazlum milletin kahraman ordusuna fevzü nusrat ihsan eyle yarabbi. Ya erhamerrahimin babı adaletine dahalet ettik. Bugün barigâhı izzetine yükselen milyonlarca müsliminin düalarını sen müstecabeyle yarabbi, yarabbi...
Taki yükselsin ezanlarla müebbet namın
Galibet, çünkü bu son ordusudur İslâmın

[2479] Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 243-244. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

[2480] Dışişleri Bakanlığı Tarih ve Diplomasi Arşivi (ASDMAE), Siyasi İşler (Affari Politici *AP*) Serisi 1919-1930, Türkiye Alt serisi, fasikül: 7792, tel. no: 4407.

[2481] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 290.

[2482] Atina'daki İngiliz Askerî Ataşesi E. S. Hoare Nairne'den Bentinck'e, Bentinck'ten Curzon'a 9 Eylül 1922, FO, 424/254, No. 434 ve ekleri; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 367.

> Allâhümme vansur men nasraddin. Otuz defa allâhümme vansur asakirülmuvahhidin.. Ve inna fetahna leke fethan mübina.[2483]

Corriere d'Italia gazetesi, Paris muhabiri Domenico Russo'nun TBMM Hükümeti Paris mümessili Ahmed Ferid (Tek) ile gerçekleştirmiş olduğu mülakatı, "Ferid Bey ile Röportaj" başlıklığıyla neşretti. Ahmed Ferid, Russo'ya demiştir ki:

> İtalya dost kazanmak istiyorsa, Sevr Antlaşması'nın ne denli ince bir konu olduğunu anlayan devlet adamlarının ilki olan Kont Sforza'nın bile yaptığı yanlışı yinelemesin!
>
> Ekonomik anlaşmalar adı altında, etki alanlarının paylaşılmasını ya da, milli duygularımıza hakaret gibi gelecek benzer başka kalıpları bize kabul ettirmeyi deneme yanlışını yinelemesin! Çünkü bunlar, sonuç olarak, ülkemizin yakın ya da uzak zamanda paylaşılması anlamına gelir [...] Avrupa özgür yaşamımıza izin versin, biz de barışçıl olalım.[2484]

İspanyol *La Correspondencia de España* gazetesi yazıyor: *İtalya Hükümeti, Venedik Konferansı'nın 20 Eylül Çarşamba günü toplanacağını açıklamış ve katılması planlanan hükümetlere çağrı gönderildiğini bildirmiştir*.[2485]

10 Eylül 1922. Sabık Yunanistan Anadolu Seferî ve Trakya Kuvvetleri Başkumandanı Hatzianestis'in beyanatı, Yunan *Kathimerini* gazetesinde neşredildi. Hatzianestis: *Mükemmel donanımlı uçakları Kemalist orduya götüren İtalyan gemisinin Mersin'e gitmekte olduğunu haber aldık. -Kemalist ordu bu uçaklarla bizden daha güçlü duruma gelmişti- Derhal İtalyan kumandan Signor Calamida nezdinde teşebbüse geçerek geminin yükünün boşaltılmasını talep ettim. İtalyan kumandan, "Denizcilik ve Dışişleri Bakanlıklarına sorması gerektiğini" söyledi. Bu arada Mersin limanına varan geminin yükü boşaltıldı. Bir kaç gün sonra yaptığımız keşif uçuşunda çok güçlü ve mükemmel sistemli düşman uçaklarını gördük*.[2486]

Garroni, Roma'ya telgraf keşide eyledi. *İngiliz birliklerine takviye olarak Boğazlara küçük birliklerin sadece göstermelik olarak gönderilmesini kabul etti*.[2487]

11 Eylül 1922. Lord Curzon, De Martino'ya cevabî telgraf gönderdi. *İltifat sözleri arasında şöyle cevap vermiştir: … "bu aşamada Kemalist hükümeti bir toplantıya davet etmek istemiyoruz, çünkü son zamanlardaki Türk zaferlerinden dolayı Ankara'da umutlar yükselmiştir ve Müttefiklerin yapacağı böyle bir toplantı davetinin şu anda Kemal tarafından Müttefiklerin zayıflığı olarak değerlendirilmesi tehlikesi vardır."*[2488]

TBMM Hükümeti mezun Dahiliye Vekili Ali Fethi (Okyar), Roma matbuatına beyanat verdi. *Türkiye'nin, İtalya hakkındaki dostane duygularını açıklayarak şunları söylemiştir: "Türkiye, İtalya'nın insaniyet adına haklarımızı savunmasından dolayı memnundur. Mütarekeden hemen sonra varlığımızı devam ettirmemiz gerektiğini ilk olarak İtalya savunmuştur. Kont Sforza unutulmayacaktır."*[2489]

Peyâm-ı Sabah gazetesi: *Cagadamar gazetesi yazıyor: Celaleddin Arif ve Fethi beğler Romada teşebbüsata devam ediyorlar: Fethi Beğ Şark Meselesinin tenviri içün akd olunacak konferansdan evvel*

2483 T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, 4 Teşrin-i evvel 1338 (1920), c. 23, s. 257.
2484 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 183.
2485 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 244.
2486 Oriente Moderno, -II-, 15 Ekim 1922, s. 294; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 325, dipnot 42.
2487 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 294.
2488 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 290-291.
2489 Anna Massala, *Echi della guerra di indipendenza Turca nella stampa italiana*, 1981, s. 104; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 383.

İtalya ile Bâb-ı Âlî arasında münakid iktisadî itilafa keenlemyekün addedilmesine uğraşıyor, müzakerat müsaid bir mecrada cereyan ediyor.[2490]

Corriere della Sera gazetesi, *birinci sayfasında büyük başlıkla İzmir'in Türkler tarafından geri alındığını duyur*uyor.[2491]

12 Eylül 1922. *Corriere d'Italia* gazetesi, "İtalyan notasına yanıt beklerken" başlıklı makale neşretti: *Yarın Avrupa'yı daha büyük bir tehditten yeniden kurtarmak için siperlere koşmaktansa, bugün Asya Türkiyesi'ndeki yangının sınırlarını belirlemek daha iyidir*.[2492]

La Tribuna gazetesi: *Türklerin İzmir'e Girişinin Ayrıntıları ve Sonuçları-Fethi Bey ve Celaleddin Bey ile Bir Saat*.[2493]

Corriere della Sera gazetesi, "Mustafa Kemal'in, zayıf İstanbul Hükümeti'ne karşı başlattığı isyanının" izlediği süreci, olaylarla açıklayarak ele alıyor.[2494]

Katolik *Corriere d'Italia* gazetesi, "Kemal'in Zaferi" nam başmakale neşretti. *Yunan yenilgisinden hoşnut olmanın miyop olmak anlamına geldiği uyarısında bulun*uyor.[2495]

Sağ-liberal* *Il Giornale d'Italia* gazetesi, *Türk ordularının İzmir'e girdiklerini* belirttikten sonra *şehirden ayrılmadan önce Yunan askerlerinin İzmir'in bazı mahallelerini ateşe verdiklerini* yazıyor.[2496]

La Stampa gazetesi *bir Amerikalı gazetecinin yazısını kaynak göste*rerek *İzmir ve Aydın'da kadın ve çocukların câmilere doldurularak yakıldıklarını haber* veriyor.[2497]

Il Messaggero gazetesi: *İzmir Yunan askerleri tarafından yakılmıştır*.[2498]

İspanyol *La Libertad* ve *La Accion* nam gazeteler yazıyorlar. *Venedik Konferansı'nın toplanmasının artık zora girdiği ve Avrupa ile Türkiye arasındaki mevcut tüm sorunların genel olarak çözülmesi gerektiği aktarılmıştır. İngiltere'nin bütün Akdeniz donanmasının İzmir önlerinde olduğu ve radarda 6 İngiliz, 3 Fransız, 2 İtalyan ve 2 Amerikan savaş gemisinin olduğu bildirilmiştir*.[2499]

İspanyol *El Globo* gazetesi yazıyor: *İngiliz delegelerin Yunan askerlerinin durumunu göz önüne alarak Venedik'te toplanacak konferansta faydalı bir sonuca ulaşılamayacağını düşündükleri ve bu nedenle de konferansın toplanmasına karşı oldukları ifade edilmiştir*.[2500]

İspanyol *El Heraldo de Madrid* gazetesi yazıyor: *İngilizler ön bir toplantı yapılması gerektiğini ve bu toplantıda İstanbul ve Çanakkale boğazlarının durumunun görüşülmesi gerektiğini düşünüyorlar*.[2501]

2490 Peyâm-ı Sabah, 11 Eylül 1338-1922, Numero 1353-11783, *Ankara ve İtalya*, s. 2.
2491 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 379.
2492 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 292-293.
2493 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, s. 209, sonnot 44. "O günlerde Fethi Roma'da Schanzer'le konuşuyordu."
2494 Mevlüt Çelebi, *İtalyan Basınında Türk Zaferi ve Başkomutan Atatürk*, 2022, s. 241.
2495 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 287, dipnot 3.
* Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 287, dipnot 3.
2496 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 379.
2497 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 379.
2498 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 379. "İzmir'den Napoli'ye varan İtalyan mülteciler de, İzmir'in Yunanlılar ve Ermeniler tarafından ateşe verildiğini anlatmışlardır."
2499 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 244.
2500 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 244.
2501 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 244.

İspanyol matbuatı yazıyor: *İzmir'in alınmasını kutlamak için İstanbul'da başlayan gösterilerde, Romanya elçiliği, Yunan askeri misyonu binası, Fransız postanesi ve Fransız askeri gazinosunun camları kırılmış ve göstericiler tarafından bir Yunan vatandaşı öldürülmüştür. Müttefik yüksek komiserleri, tarafsız bölgede ve boğazlarda İngiliz, Fransız ve İtalyan bayrakları dalgalandırarak, bu bölgelere yapılacak herhangi bir hareketin bu üç ülke tarafından savaş sebebi sayılacağını göstermeye karar vermişlerdi*r.[2502]

13 Eylül 1922. *Çanakkale'yi savunmak için gönderilen bir kısım İngiliz kuvvetiyle 70 kişilik bir İtalyan birliği daha karaya çıktı*.[2503]

Roma'daki İngiliz Büyükelçi Graham, Hariciye Nâzırı Lord Curzon'a telgraf gönderdi. Buna göre *İtalyan Hükûmeti Boğazlar sorununun yeniden ortaya çıkmasına yol açtığından Türk-Yunan Savaşı'nın artık bir Avrupa sorununa dönüştüğünü düşünmekte ve bu konular hakkında İngilizlerle fikir birliği içinde olduğunu deklare etmekte*dir.[2504]

Bir grup İtalyan subayı zaferden sonra Ankara Hükümeti'nin Roma Temsilciliğine bir mektup gönderdiler. Benito Mussolini'nin *Il Popolo d'Italia gazetesinde yayınlanan mektupta isimleri belirtilmeyen İtalyan subayları Türk zaferini ve Mustafa Kemal Paşa'yı şöyle kutladılar: "Büyük generaliniz ve kahramanınız Mustafa Kemal Paşa'nın Türk halkının özgürlüğü için elde ettiği parlak zaferler tarafımızdan büyük bir sevinçle öğrenilmiştir. Parlak zaferlerinizin sevincini Ekselanslannızla paylaşmayı görev biliyoruz..."*[2505]

İtalyan *L'Idea Nazionale* gazetesi: *İtalyan Amiral Pepe, İtalyan konsolosunun refakatinde şehri ziyaret etti ve Türk mahallesinden geçerlerken Türk halkı ve askerleri tarafından İtalya'ya sevgi gösterisi yapılarak alkışlandı*.[2506]

> İtalyan gazeteleri, genel olarak Türk zaferini memnuniyetle karşıladılar. Bunda, Türkleri desteklemiş olmanın getirdiği manevi bir galibiyet hissi de rol oynamıştır.[2507]

Ankara hükümetinin İstanbul'daki temsilcisi Hamid Bey'in, 13 Eylül tarihli La Tribuna tarafından derlenen açıklamaları daha belirgindir:

> İtalya büyük bir devlettir. Biz onu çok seviyoruz. Burada çok sempati kazandı. Ama onun Akdeniz'in en güçlü devleti olmasını isteriz. Türk-Yunan savaşında İtalya'nın Fransa'nınki gibi güvenilir sözünü duymadıysak da, İtalyan kamuoyunun durumu anlamış olduğunu umuyoruz [...] İtalya bize gelsin. Hoş gelir, sefa gelir. Ama ticaret ve sanayi konularında gelsin, politik konularda değil! [...] ltalya'nın Anadolu' da toprakla ilgili emelleri olmamalıdır; çünkü ister İngiliz olsun, ister Fransız, Yunan ya da İtalyan, boyunduruk her zaman boyunduruktur.[2508]

Ankara Hükümeti'nin İstanbul'daki temsilcisi Hamid Bey, La Tribuna gazetesine 13 Eylül'de şu demeci vermiştir: "Hakkında büyük sevgi ve sempati beslediğimiz İtalya'nın, büyük bir güç ve daha büyük bir Akdeniz devleti haline gelmesini isteriz. İtalya bize gelirse, 'Hoş geldin' deriz. Fakat bize endüstri ve ticarî

2502 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 349.
2503 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 4, s. 666.
2504 R. Graham'dan Curzon'a 13 Eylül 1922, FO, 424/254, No. 369; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 381.
2505 Mevlüt Çelebi, *İtalyan Basınında Türk Zaferi ve Başkomutan Atatürk*, 2022, s. 245.
2506 Mevlüt Çelebi, *İtalyan Basınında Türk Zaferi ve Başkomutan Atatürk*, 2022, s. 239.
2507 Mevlüt Çelebi, *İtalyan Basınında Türk Zaferi ve Başkomutan Atatürk*, 2022, s. 244.
2508 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 183.

alanlarında işbirliği için gelmelidir; siyasî değil. İtalya, Anadolu'yu nüfuzu altına almamalıdır. Çünkü, İngiliz, Fransız, Yunan veya İtalyan boyunduruk, boyunduruktur."[2509]

Ankara Hükümeti'nin Paris'teki temsilcisi Ahmed *Ferid* (Tek) *Bey de il Giornale d'Italia'ya verdiği demeçte "Sevr'in gözden geçirilmesini savunan ilk devlet adamı olan Kont Sforza'nın takip ettiği dostluk politikasını devam ettirmesini" istemiş ve İtalya'nın "Nüfuz bölgesi ve yayılma siyasetinden uzak durmasını" tavsiye etmiştir*.[2510]

Il Giornale d'Italia, Moskova hususî muhabirinin haberini neşretti. Muhabir, *Türk zaferinin komünist çevrelerde ve kamuoyunda yarattığı memnunluğu kaydettikten sonra, şu gözlemde bulunmaktadır: "Sovyet hükûmeti ile Ankara hükûmeti arasındaki münasebat zahiren daima meveddetkârane görünmesine rağmen uzun zamandan beri bârit ve endişeli bir şekil almıştır. Kemal Paşa hazretlerinin Ruslarla akdetmiş olduğu hususi itilâflara rağmen, Rusya ile daha ziyade uzlaşmaktan son derece ihtiraz etmekte ve her Rus teklifine karşı ihtiyatkâr davranmakta olduğu anlaşılıyor*."[2511]

İspanyol *La Voz* ve *La Epoca* nam gazeteler yazıyorlar: *İngiltere, Fransız Hükümeti'ne bir nota göndererek, İstanbul'un ve Gelibolu yarımadasının savunulması için müttefik kuvvetlerine güvendiğini deklare etmiştir. Konuyla ilgili haberde, Fransız Bakanlar Kurulu'nun ileriki günlerde bir toplantı yaparak, Fransa'nın bu savunmada yer alıp almayacağına karar verecekleri ifade edilmiştir*.[2512]

İspanyol *El Imparcial* ve *La Epoca* nam gazeteler yazıyorlar: *Türklerin Yunanlıları bozguna uğratmasının ardından müttefik yüksek komiserleri, Ankara Hükümeti'nin temsilcisine Çanakkale ve İzmir'deki tarafsız bölgelere saygı duyulması gerektiğini bildirmiştir*.[2513]

14 Eylül 1922. *İngiliz ve İtalyan birlikleri üç sıra siperler ardında mevzilenerek Çanakkale'yi korumaya başladılar*.[2514]

L'Idea Nazionale gazetesi: *Elveda imtiyaz rüyaları, orduların yorgunluğu, petrol ve maden. Elveda ticarî tekeller, nüfuz bölgeleri. Artık; Venedik ve Ceneviz'in mirasına konmak hâyâlinden uyanıp Türkiye ile eşit şartlarda anlaşma yapmak gerekiyor*.[2515]

Sosyalist *Avanti!* gazetesi, İtalyan *Milliyetçileri iğnelem*eye devam ediyor: *O halde elveda, düşlenen, güçlüklerle elde edilen petrol ve madene ilişkin ödünler! Elveda, Üçlü Anlaşma ile bize ayrılan bölgedeki ticari tekel! Artık Türkiye ile eşit olarak görüşmek, bize verdiğinden fazlasını istememek, Cenova ve Venedik'in mirasını birkaç yüzyıl daha dondurmak gerek! [...] Başkalarına kendini kabul ettirmek için yeterince güçlü olmamasına karşın -kentsoylu toplumu düzenleyen mantığa göre, güçlü olsa tüm haklar onun olurdu- onlara saygı göstermek için yeterince sağduyulu olmayan bir devletin haklı kaderidir bu*.[2516]

ABD'de münteşir *Chicago Tribune* gazetesi "İtalya Savaştan Korkuyor" sernameli yazı neşretti. *İtalya Dışişleri'nden, İngiltere Dışişleri'ne bir mektup gönderildi. Mektupta Yakın Doğu'da barışın sağlanması*

2509 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 384. Çelebi ile Grassi nakilleri arasında belirgin birer vurgu farkı bulunuyor. Çelebi, teklifsiz üslûbu sanki biraz daha resmîleştirmiş gibidir.

2510 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 384.

2511 Ayın Tarihi, Birinci Kanun 1928 - İkinci Kanun, Şubat 1929, Sayı 57-58-59, *Dünya Muvacehesinde Yeni Türkiye*, s. 4231-4232; Aktaran: Erden Akbulut & Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, 2007, s. 176, dipnot 179.

2512 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 245.

2513 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 351.

2514 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 4, s. 670.

2515 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 380.

2516 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 187.

için bir an önce konferans toplanması gerektiği, İngiltere'nin bu daveti reddetmekte ısrar etmesinin sonucunun da, İngiltere ve Türkiye arasında savaş anlamına geleceği yazıldı. Söz konusu tespitin İtalyan Dışişleri'nin değerlendirmesi olduğu da belirtildi. Ayrıca Türkiye'nin; İstanbul'un özgürlüğü, Doğu Trakya'nın tekrardan kazanılması ve Çanakkale Boğazı'nın kontrolü konusundan ısrarcı olduğu, İngiltere'nin de bu talepleri kesinlikle kabul etmediğine dikkat çekilerek, İtalya'nın, Türkiye ve İngiltere arasındaki herhangi bir anlaşmazlığın parçası olmayacağını da vurguladı.[2517]

İspanyol matbuatı yazıyor: İngiltere ve Fransa hükümetleri, *Doğu sorununu çözmek için konferansın en kısa süre içerisinde toplanması konusunda hemfikird*ir ve İngiltere'nin Paris Büyükelçisi *Harding, müttefiklerin Türk ve Yunan hükümetleri ile görüşmeden önce kendi aralarında müzakereler yapması konusunda da Fransız ve İtalyan hükümetleri ile uyum içerisinde*dir.[2518]

İspanyol *La Libertad* gazetesi yazıyor. *Venedik Konferansı'nın toplanma sürecinin hızlandırılması konusunda Schanzer'in talebini, Fransa'nın kabul ettiği ancak İngiltere'nin hâlihazırda bu konferansın toplanmasını faydalı bulmadığını ve Yakın Doğu'da durum istikrarlı bir hal alana kadar beklenmesi gerektiğini bildirdiği aktarılmıştır*.[2519]

İspanyol matbuatı yazıyor. *Fransız bakış açısına göre Türklerle anlaşma konusunda atılabilecek tek adımın Ankara hükümetinin daha önceden müttefiklere bildirdiği haklı taleplerinin kabul edilmesi olduğu ve bu fikrin Paris'teki İngiliz büyükelçiliğine bildirildiği aktarılmıştır*.[2520]

İspanyol matbuatı, Mustafa Kemal'in Sovyet Rusya resmî gazetesi *Izvestia*ya beyanatını alıntıladı: *Türkiye, Fransa ile siyasi ilişkilerin yeniden tesis edilmesini hararetle arzu ediyor, çünkü bağımsızlığını ve özgürlüğünü bu şekilde sağlayabileceğini düşünüyor ve buna inanıyor. Aynı sebepten ötürü, İtalya ve İngiltere ile de normal ilişkiler başlatmaya hazırız. Fransa ile iyi ilişkilerimiz, Fransız Hükümeti'nin Anadolu'da bizim haklarımızı tanımasıyla süratle temellendi*.[2521]

15 Eylül 1922. İstanbul Büyükelçisi Garroni, İtalya Hariciye Nezâretine telgraf keşide eyledi: *Müttefik devletler tartışırken Anadolu'da Yunanlıların başına gelenlerin Boğazlarda İtilaf devletlerinin de başına gelmesi riskiyle karşı karşıyayız… Büyük bir olasılıkla ulusal güçleri Çanakkale'de, İzmir yarımadasında ve Boğaz boyunca bize karşı görmek üzereyiz ve kesin yenilmemiz ihtimaliyle. Müttefik devletler ne yapmak istediklerine dair acilen karar versinler…*[2522]

16 Eylül 1922. İstanbul'daki İtalyan İşgal Kuvvetleri Başkumandanı General Mombelli, İtalya Hariciye Nezâretine telgraf gönderdi: *Müttefikler Türk ulusal arzularını zamanında tatmin etme garantisi vermedikleri takdirde Kemalistlerin Çanakkale'yi ve İstanbul'u işgal etmek için Tarafsız Bölge'ye girmeye hazırlandıkları kuşkuşu, sergiledikleri davranışları nedeniyle giderek daha fazla güçleniyor. Generallerden oluşan bir müttefik komitesi, pratikten ziyade teorik bir savunma planı hazırlamaktadırlar, çünkü ellerinde bulunan güçler kesinlikle yetersizdir*.[2523]

Paris'deki İtalyan elçi Galli, Hariciye Nezâretine telgraf gönderdi. *Mustafa Kemal'e ültimatom verilmesi fikrine Galli de karşı*dır.[2524]

2517 Şebnem Oğuz-Uzuner, *Amerikan Basınında Milli Mücadele Dönemi (1918-1922)* [Doktora Tezi], 2021, s. 266.
2518 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 245.
2519 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 245.
2520 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 245-246.
2521 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 285.
2522 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 291-292.
2523 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 292.
2524 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 297, dipnot 19.

"Corriere della Sera" merhamet istemekle yetinmedi: Mustafa Kemal'in zaferi nedeniyle Almanya'da yayılmakta olan coşkuya işaret ederek, Yunan bozgunundan sevinç duyanları ve Versailles sisteminde açılan gediği görmeyenleri miyoplukla suçladı. "La Stampa" kendi açısından bu gediğin farkına varıp, 16 Eylül'de BİR AVRUPA POLİTİKASININ GEREKLİLİĞİ'ni duyurdu ve sonraki günlerde, barış konferansına Rusya'nın da tam yetki ile katılması için, inatla mücadele etti.[2525]

İspanyol matbuatı hepbirağızdan yazıyor: *Yunanlıları bozguna uğratarak İzmir'i ele geçiren Kemalist Hükümet, zaferden sonra büyük devletlere barış için Türkiye'nin şartlarını içeren bir nota göndermeye hazırlanmıştır: "Edirne ve Trakya'nın Türkiye'ye iadesi ve müttefiklerin İstanbul'u boşaltması." Eğer bu şartlar kabul edilirse, Türkler boğazlarda serbest geçiş garantisi verecektir*.[2526]

18 Eylül 1922. ABD'de münteşir *The New York Times* gazetesi yazıyor: *İtalyan Hükümeti, Boğazlar'ın ve İstanbul'un kontrolünün İngilizlere bırakılmasına karşı olduğunu ve Türklerle İngilizlerin bu konuda savaşmaları durumunda İngiltere ile müttefik olmayacağını açıkladı*.[2527]

19(?) Eylül 1922. TBMM Hükümeti'nin İstanbul mümessili Hilâl-i Ahmer Reis-i Sânîsi Hamid'den (Hasancan) Benito Mussolini'nin gazetesi *Il Popolo d'Italia*ya beyanat: *Bizimle siz Façistler arasında bir hayli müşabehetler vardır. Bunun için yekdiğerimize karşı teveccühkâr olmalıyız*.[2528]

19 Eylül 1922. Dışişleri Bakanı Schanzer'den Londra Büyükelçisi De Martino'ya talimat: *Görüşmelerinizde İtalyan kamuoyunun tamamının Türklere karşı bir savaş faaliyeti fikrini kınadığını belirtiniz*.[2529]

TBMM Hükümeti Roma mümessili Celâleddin Arif, Hariciye Vekâletine şifreli telgraf gönderdi. Bu telgraf İngiliz istihbaratı tarafından deşifre edilmiştir. Telgrafta şunlar yazıyor: *İngiltere, Müttefiklerin görüşlerini Türkiye'ye karşı kamçılarken, İtalya'yı bizden yana tutmak gereklidir. İtalya Dışişleri Bakanlığı, İtalyan yardımına karşılık olarak bizden ekonomik çıkar bekliyor. Bayındırlık ve mâliye işleriyle ilgili projeleri ivedilikle buraya gönderiniz, aksi durumda, İtalya'yı yitireceğiz*.[2530]

Bekir Sami, örneğin, içten davrandı: kutlamalara katılmaya davet edilen Konsolos temsilcisi Smecchia'ya, "İtalya'nın, en kara günlerde Türkiye'ye el uzatan ilk ülke olmuş olduğunu söyledi".[2531]

Corriere della Sera gazetesi, Guglielmo Emanuel'in "İngiliz Politikası ve Doğu'da Barış" nam makalesini neşretti: *İngiliz muhtırasının getirdiği zorluklara rağmen Mustafa Kemal'in kendisini becerikli bir diplomat olarak göstereceği ve savaşa barışı tercih etmek isteyeceği hâlâ umut edilebilir*.[2532]

Sosyalist *Avanti!* gazetesi, "Kapitalist İngiltere'nın Entrikaları Doğudaki Karışıklığı Daha Kötü Etkiliyor-Savaş Sarmalında" nam başmakale neşretti: *Belki de Türk-Yunan savaşı daha büyük felaketlerin başlangıcından başka bir şey değildir*.[2533]

2525 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 179.
2526 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 246.
2527 Şebnem Oğuz-Uzuner, *Amerikan Basınında Milli Mücadele Dönemi (1918-1922)* [Doktora Tezi], 2021, s. 263.
2528 Babalık, 21 Eylül 1338-1922, Sayı 997, *İtalya Şark Ummânında: Ankara Mümessili Hâmid Beğle Mülakat*, s. 1.
2529 *Affari Politici* (AP), 7792-3182; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 292.
2530 Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, s. 268; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 383.
2531 Affari Politici (AP), 7806-11077/850 Samsun, Smecchia'dan Garroni'ye, 19 Eylül 1922; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 209, sonnot 47.
2532 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 293, dipnot 14.
2533 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 181.

20 Eylül 1922. Paris Büyükelçisi Sforza, Roma'ya rapor gönderdi. Sforza, *İtalya'nın savaş operasyonları içerisine sürüklenmeye herhangi bir niyetinin olmadığını üstüne basa basa belirt*tikten sonra, Curzon'a demiştir ki: *Fakat İtalya, İngiltere'ye dostluğunu göstermek için daha önemli bir şey yapıyor ve yapacaktır: İtalya, Türkiye'nin çıkarları doğrultusunda, yasal olmayan ordularla (çetelerle!) bile İngilizlere saldırma çılgınlığını yapmamaları konusunda Ankara'ya tavsiyede bulunacaktır*.[2534]

İtalya'ya önem vermemeyi Müttefikler bazen göze batacak biçimde uygulama hatasına düştüler. 20 Eylül'de Curzon Paris'e yalnızca Poincaré ile görüşmek üzere gitti. De Martino bunun "İtalya'da kötü bir izlenim" yaratacağını söylemekle kolayca kâhinlik yapmış oldu. Gerçekten de İtalyan basını ayaklandı ve bu kez kendini tutamadı. İngilizler, ikiyüzlülük sergileyerek, bu duruma gücendiler.[2535]

21 Eylül 1922. Horace Rumbold, Hariciye Nâzırı Lord Curzon'a 529 numaralı telgraf gönderdi. Rumbold, Yugoslav mümessiliyle mülakat etmiş ve onu, *Fransız ve İtalyanların Milliyetçilere büyük oranda silah ve cephane satmak suretiyle dolaylı destek sağladıklarına dair ikaz* etmiştir.[2536]

> İzmir'deki "hakları", aldatılmak suretiyle Yunanlılar lehine elinden alınan İtalyanlar, biraz da kızgınlıkla, Mustafa Kemal ile flört eden ilk Müttefiklerden olmuştur. Bu siyaset, onlara fevkalâde işler yapma imânı sağlamıştır. Özellikle Ankara Hükûmeti'ne silâh satma hususunda uzmanlaşmışlar ve bu sahada aslan payını alan hemen hemen bir tekel kurmayı başarmışlardır. Kuşkusuz, Fransız savaş malzemesi üreticileri ve satıcılarının da keza pastadan paylarını alabilmeleri için Paris'in, sırası geldiğinde, Kemalistlere el uzatması kifayet etmiştir. Ne var ki, İtalya, zamanında öncelik sağlayabilmiş ve Türk Millî Mücadelesi'ne evvelden verdiği destek sâyesinde Anadolu'da sürekli bir güven elde etmiştir.[2537]

Konya'da münteşir Kemalist *Babalık* gazetesi, Millî Faşist Fırka lideri Benito Mussolini'nin gazetesi *Il Poppolo d'Italia*dan makale iktibas ediyor. *Bugün padişah hükümetinin bir gölge halini aldığı ve Ankara Hükümeti'nden başka hükümetten söz edilemeyeceği* ve *Padişahın, Boğaz'daki Müttefik gemileri arasında kapalı bulunan, eski hatalarıyla başbaşa yaşayan büyüklüğü ve makamı kalmamış ihtişamlı bir esir* olduğu yazıyor.[2538]

Il Giornale d'Italia gazetesi "Paris toplantısı-Doğudaki anlaşmazlığa dair-İtalya'nın çıkarları" başlıklı haber neşretti. Fransız ve İngiliz *karşıtı* muhabir G. E. Bacchini'nin belirttiğine göre *birçok gözlemci, birkaç gün içinde İstanbul'un Kemalistler ve Bolşevikler tarafından işgal edileceğini öngörüyor*.[2539]

ABD'de münteşir *Chicago Tribune* gazetesi yazıyor: *Türklerle yapılacak barış görüşmeleri öncesinde Türklerin taleplerini görüşmek üzere Fransa Başbakanı Raymond Poincare, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon ve İtalya Elçisi Kont Carlo Sforza toplantı yaptı. Türk Hükümeti'nin, Doğu Trakya, Rusya ve Karadeniz'e kıyısı olan tüm ülkelerin barış konferansına katılması ve Boğazlar'ın bağımsızlığı konusunda söz hakkına sahip olması ve barış konferansı süresince İtilaf kuvvetlerine ait kara ve deniz gücünün tarafsız bölgede kalması yönündeki talepleri görüşüldü. Türklerin, Rusya ile ilgili talebi kabul edilmedi. Konferansa Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Romanya, Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye'nin katılacağı kararı alındı. Türklerin, Trakya'da hâkim olmasına İngiltere, kesin ve net bir şekilde karşı çıktı. İtalya, Türklerin tarafında, Fransa ise hem Türklerle olan dostluğundan dolayı hem de işgalci ülke olması nedeni ile arada kaldı ama daha çok Türkleri destekleme eğilimi gösterdi*.[2540]

2534 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 293-294.
2535 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 180.
2536 Rumbold'dan Curzon'a 21 Eylül 1922, FO, 424/254, No. 529; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 395.
2537 Paul Dumont, *Mustafa Kemal*, 1994, s. 89.
2538 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 380.
2539 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 291, dipnot 11.
2540 Şebnem Oğuz-Uzuner, *Amerikan Basınında Milli Mücadele Dönemi (1918-1922)* [Doktora Tezi], 2021, s. 268.

22 Eylül 1922. Paris Büyükelçisi Sforza, İtalya Hariciye Nezâretine telgraf gönderdi. *Paris'te Curzon, Sforza'ya, İtalyanların tepkisinin dayanaksız olduğunu ve iki ülkenin Dışişleri bakanlarının üçüncü kişiler olmadan görüşme hakkına sahip olduğunu kendi eliyle yazdı. Sforza buna çok güzel bir yanıt verdi*:

> Açıkça söylemek gerekirse, eğer İtalyan basını Doğu barışı konusunda servis şeflerinin, sekreterlerin ve stenografların katılımı ile Quai d'Orsay'de görkemli bir biçimde yapılan, hatta bazı Türk bölgelerinden İtalyan ve Fransız birliklerinin çekilip çekilmemesi bile tartışılan, İtalya'nın dışlanabileceği bir oturumu özel bir görüşme olarak değerlendirememişse, biz buna şaşırabilir miyiz?[2541]

Corriere della Sera gazetesi, Albertini imzalı "Fren!" nam başmakale neşretti: *Almanya'nın yeniden büyük çapta güçlenmesinin, toprakla ilgili olmasa bile, bağımsızlıkla ilgili olarak kazandığımız şeylerin ortadan kalkması anlamına geldiğini ciddi olduğu anlarda bilmeyen İtalyan yoktur. Yenenlerle yenilenlerin Avrupa'da, hesaplaşmasız ve intikamsız, bir arada yaşayabilmeleri bizim için ölüm kalım sorunudur. Kemal'in yaptığı başkalarına gelecek için örnek oluşturacak olursa, on yıllık bir tarih dönemi altüst olabilir. Bir de Türkler, Troçki'nin ordusunun öncüsü olurlarsa, başkaldırı on yıllık tarihsel bir dönemi değil, tüm uygarlığı tehdit edebilir*.[2542]

Grassi'ye bakılırsa İtalyan diplomasisi konferansın Venedik'te olması için sonuna kadar mücadele etmiş; fakat Türkler tarafsız bir yer talep edip bunu elde etti. Roma bu başarısızlıktan etkilenmiştir.[2543]

24 Eylül 1922. Schanzer'den Sforza'ya telgraf: *Konferans Venedik'te olmayacaksa, doğal olarak İtalya'nın izlenimi iyi olmayacak*.[2544]

TBMM Hükümeti, askerî levazımat satışında dolandırılmış mıdır? Şöyle ki: *İtalya'dan alınan elbise, matara ve çantalar hakkında Ankara Hükümeti'nin şikayetleri olmuştur.* Yunan, Çanakkale hariç Anadolu'yu tamamen tahliye ettikten sonra*, 24 Eylül 1922'de Roma temsilciliğine verilen cevapta, mataraların müstamel ve madence uygun olmadıkları ve çantaların da kayışlarının kâğıttan olması şikayet edilmiş ve böyle oldukları halde fazla para verilmiş olması eleştirilmiştir*.[2545]

Giornale d'Italia gazetesi, *İtalyan halkının Türklere karşı dostluk elini uzattığını, şimdi, teknik ve malî yönlerden medenileşme çabasında olan Türklerin kendileriyle iktisadî, siyasî, malî konularda ve medeniyet alanında işbirliği yaparak yardımlarına karşılık vermesi gerektiğini* yazıyor.[2546]

> Mantıklı ve ılımlı olduklarını gösterme sırası şimdi Türklerde [...] O geniş toprakların ekonomik ve uygar gelişimini sağlamak için Anadolu'ya Hıristiyan güçleri yerleştirme düşüncesinin yerini -başta İtalya olmak üzere- bazı devletlerin sağduyusu sayesinde [!], bu uygarlık görevini Türklere bırakma düşüncesi aldı. Dileriz ki buna layık olduklarını göstersinler ve Türk yöneticilerde, gururlu ulusal bağımsızlığı koruma duygusunun yanı sıra, Batılı halkların teknik, mali ve çalışma güçlerinden yararlanmak isteği de yer alsın [...] İtalyan halkı, entrikaların arttığı ve avın peşinden fazlasıyla koşulduğu bir ortamda, bunlarla ilgisi olmadığını davranışlarıyla Türk halkına göstermiştir. Bütün bunlar sakın unutulmasın.[2547]

2541 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 180. "Olay, İtalya'nın toplantıya çağrılmasıyla çözüldü."

2542 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 181.

2543 Affari Politici (AP), 7793-1025-P, Sforza'dan Schanzer'e, 22 Eylül 1922; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 210, sonnot 55.

2544 Affari Politici (AP), 7792-2102; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 210, sonnot 55.

2545 *Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi*, K.130, D.1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 329, dipnot 58.

2546 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 380.

2547 Giornale d'Italia, 24 Eylül 1922, *İtalya Barıştan Yana* (başmakale); Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 184.

25 Eylül 1922. Millî Faşit Fırka lideri Benito Mussolini, "Laluna crescente (Yükselen Ay)" başlıklı makale neşretti. *Mussolini'ye göre "Türk zaferiyle, Doğu Akdeniz'de Yunan emperyalizmi çökerken, Yunanlıları destekleyen İngiltere de İslâm dünyasında prestij kaybetmiştir. İtalya'da iktidara adım adım yürümekte olan Mussolini, kazanılan zaferle Türkiye'nin Avrupa'ya yeniden döndüğünü yazmıştır*.[2548]

Paris Büyükelçisi Sforza, konferansın düzenleneceği şehrin "tarafsız" bir şehirde yapılması meselesine dair Roma'ya Hariciye Nezâretine telgraf gönderdi: *Türkler açısından neden İtalya karşıtı olmak değil: Kemal'in konferansa katılması isteniyor ama aynı anda kuşkulu Meclis Kemal'i yakından kontrol altında tutmak istiyor [...] Kemal arabulucu öğeyi oluştururken, Meclis uzlaşmaz öğeyi oluşturuyor*.[2549]

İspanyol *La Accion* gazetesi yazıyor: *İtalya da Boğazların serbestliği tezini desteklemekle birlikte, bütün askeri müdahalelere karşı çıkma kararı almıştır. İtalya Hükümeti, Türklerin bağımsızlıkları ve Türkiye'nin yaşaması için gerekli ve haklı sebeplere dayanan taleplerinin dikkate alınmasının kaçınılmaz olduğunu düşünüyor*.[2550]

26 Eylül 1922. *"Il Giornale d'Italia" Albertini'nin yalnızca Kemalistler hakkındaki kalıplaşmış fikirlerini aldı: "Kemal'in zaferi -burada herkes bundan emindir- Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden canlandırdı [...] O halde Kemal'in zaferi, Avrupa'ya karşı ve Avrupa'ya doğru yönelen bir panislamist kitlenin yeniden yapılanmasına işaret etmektedir"*.[2551]

Katolik *Corriere d'Italia* gazetesi: *Mağlupların İlk Zaferi-Ankara'dan Kremlin'e*. Gazetenin Londra muhabiri Gino Calza Bedolo'nun *ekte alışılmış tavsiyesi* bulunuyor: *Biz İtalyanlar için başka her şeyden önce, maddi ve kötü muamele görmüş çıkarlarımızı önemsememiz yararlı olacaktır*.[2552] Gazete, *Kemalist Türkiye'nin Sovyet stratejilerine bağlılık derecesinin Boğazlar Sorunu üzerinde görüleceğini daha sivri bir biçimde yazıyor*.[2553]

28 Eylül 1922. İtalyan Sosyalist Fırka yayın organı *Avanti!* gazetesi, *Türk cephesini, hammadde kontrolünü ele geçirmek için Batı emperyalizmi ile Sovyet ve Doğu halkları arasındaki büyük savaşın o an için en "sıcak" cephesi olarak görüyor*.[2554]

29 Eylül 1922. Roma'daki İngiliz Büyükelçi Graham, Curzon'a telgraf gönderdi*: İtalyan Dışişleri Bakanı gelinen aşamada Milliyetçiler tarafından ilerleme için bahane olarak kullanılmasını engellemek amacıyla Yunanların Meriç'in Batısına çekilmeleri amacıyla İngiliz Hükûmeti'nin teşebbüste bulunmasını talep etti*.[2555] Graham:

> Gözlemlediğime göre, Cenova'daki konferanstan sonra İtalyan halkı İngiltere'ye büyük sempati duyuyordu, Fransa'ya ise karşıydı. Ama [Schanzer], üzülerek, daha sonra bunun tamamen aksinin geçerli olduğunu gördüğünü söylüyor. Bu, Cenova Konferansı'ndan sonra Majestelerinin hükümetinin İtalya'ya karşı takındığı tavırdan ileri gelmiştir. İtalya, İngiltere hükümetinden birbiri ardına gelen, başarısız bulma, küçümseme, küçük düşürme şeklindeki tavırlara maruz kalmıştır. [Schanzer], istemeye istemeye, Majestelerinin hükümetinin İtalya'ya hiç önem vermediği, ya da çok az önem verdiği sonucuna varmış.

2548 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 380-381.

2549 *Affari Politici* (AP), 7793-1038-P; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 210, sonnot 55.

2550 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 386.

2551 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 181.

2552 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 287, dipnot 3.

2553 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 299.

2554 Avanti!, 28 Eylül 1922; Aktaran: Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 298.

2555 Graham'dan Curzon'a 29 Eylül 1922, FO, 424/254, No. 696; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 435.

> [*Yeniden İtalyan kamuoyunun duygularının altını çizen Schanzer'e (Ö.F.A. notu)*] Ben şöyle dedim: "Eğer İtalyanlar sorumluluklarından kurtulmak amacıyla halkın iddialarını tekrarlayıp duruyorlarsa, bu öncelikle çok büyük bir tehlikedir…" O ise; "eğer herhangi bir İtalyan hükümeti Türklerle savaşmaya yeltenirse, hemen resmen makamdan kovulacaktır", diye yanıtladı.

Graham, telgrafında belirttiğine göre, Curzon-Poincaré ikili mülakatına resmen dahil olmaması için Schanzer'e ricada bulunmuştur. Fakat:

> Sayın Schanzer böyle bir şey yapamayacağını üzüntüleriyle bildirdi [...] İtalyanların alıngan bir millet olduğunu ve duygularının kolayca yaralandığını sözlerine ekledi. Bu görüşe yürekten katılabilirim. Sayın Schanzer'in reddini göz önünde bulundurarak, kendi adıma bir yalanlama yapmayı önerdim. Böyle davranmakta tabii serbest olduğumu, ancak hiçbir yararlı amaca hizmet etmeyerek, yalnızca duyguları daha da inciteceğimi, bu yüzden yapmamamı öğütlediğini söyledi. Aynı zamanda, İngiltere konusunda İtalyan basınının son dönemde kullandığı iğrenç üsluba ve Majestelerinin Hükümeti'ne, özellikle de Başbakan'a yağdırdığı hakaretlere Sayın Schanzer'in dikkatini çekme fırsatını yakaladım. İngiliz basını bu edepsizleri pek dikkate almamıştı, ancak bu tavır sürerse İngiliz-İtalyan ilişkileri zarar görecekti. Sayın Schanzer bana tümüyle katıldı. O gün öğleden sonra İtalyan basınının Roma'daki temsilcilerini çağırtmaya, bu konuda onlarla sert biçimde konuşmaya söz verdi. Bunun üsluplarını değiştireceği konusunda ısrarlıydı.[2556]

30 Eylül 1922. *Corriere della Sera* gazetesi, "Yıkıma Doğru Koşu" başlıklı makale neşretti: *Küçük Asya'da elde ettikleri tam zaferleriyle Türkler, galip güçlere saygınlıklarını kaybettirdiler ve çatışmanın büyümesini engellemek için Avrupa'nın kabul etmesi gereken şartları dikte ettiler*.[2557]

"Kemalist zaferle Üçlü Antlaşma'nın uygulamadan düşmesinden" ötürü, ateşli bir İtalyan milliyetçisi [faşist-ırkçı] *olarak üzüntü duyan Francesco Coppola, Türk ordusunun zaferiyle "Anadolu'da, panhelenizmle birlikte, Lloyd Georg'un kişiliğinde 4 yıldır uygulanan halk avcısı ve inatçı İngiliz Doğu politikasının gürültülü bir şekilde çöktüğünü" yazmıştır. "Yalnızca İtalya'nın, İzmir hilekârlığına karşı çıktığı ve yenilmez bir ordunun yanında yer aldığı için İngiliz-Venizelosist mağlubiyetten dolayı memnun olduğunu" yazan Coppola'ya göre, "Türk zaferi aynı zamanda İslâm dünyasının zaferiydi."*[2558] Coppola'ya göre *Lozan'da yalnız bir tane değil, iki tane barış müzakeresi yapılacaktır. Bunlardan biri Türkiye ile Yunanistan arasında, ikincisi ise Müttefiklerle Türkiye arasındadır. Birincisinde Türkiye "galip" Yunanistan "mağlup"tur. İkincisinde ise, galip olanlar, devamlı İtilâf Devletleri ve mağlup ise, dünya savaşını kaybetmiş olan Türkiye'dir*. Coppola: *1918'deki mütarekeden sonra, Müttefiklerden Kemalist Türkiye'ye karşı yalnızca İtalya savaşmamıştır. Hatta, onlara Anadolu'da yardım ettiği gibi, işgali altındaki iki limanı (Kuşadası ve Antalya) Batı'ya açılmaları için, bir kapı olarak Kemalistlere sunmuştur. Yunanlıların İzmir'i işgal ettikleri meşum dönemde, önce Konya'yı, 1922'de de bütün Menderes'i boşaltırken, menfaat gözetmeden Türklere değerli yardımlarda bulunmuştur. İtalya, gelişmeleri ve medenî varlıklarını devam ettirmeleri için yardım ettiği Türklere karşı galip bir devlet olduğunu unutmuştu.*[2559]

30 Eylül' de "L'Italia" şöyle yazmakta tereddüt etmiyordu: "Türkler Anadolu'da kazandıkları büyük zaferle, yenen devletlerin saygınlığını da yok ettiler ve anlaşmazlığın yayılmasını önlemek için Avrupa'nın kabul etmesi gereken koşullar dayattılar."[2560]

İspanyol matbuatı yazıyor: *Ankara'nın Roma'daki elçisi de Boğazlar sorunu ile ilgili yaptığı açıklamada, İngiltere'nin savaş sonrasında Türkiye'nin beşte dörtlük kısmını (Suriye, Mezopotamya, Filistin ve Mısır*

2556 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 180.
2557 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 287, dipnot 3.
2558 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 381.
2559 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 391-392. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.
2560 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 181.

üzerindeki egemenlik) kaybettiğini unuttuğunu, bu kayıpların Türklere boğazları savunma hakkı verdiğini belirtmiştir. Avrupalıların Türklerin de boğazların serbestliğini ve gemilerin serbestçe denizler arasında dolaşmasını istediğini unutmaması gerektiğini vurgulamıştır.[2561]

Eylül 1922. *Ünlü Kemalistlerle sık sık yapılan söyleşiler "La Tribuna" üzerinde olumlu bir etki yaratmışa benzer. Gazete Türk milliyetçilerini fanatik sözcüğüyle tanımlamaktan kaçındı ve Kemal'i, yalnızca askeri liderliğiyle değil, ender durumlar dışında, genellikle devlet adamı olarak övdü. Sforza ile Kemal'in ilişkilendirilmesi bu gazeteye özgü bir şeydir. İki siyaset adamı, barışın koruyucu ilahları olarak sunulmuştur. Şu bir gerçek ki, Türk lider yeni serüvenler istemiyor ve özellikle Sovyet himayesinden kaçmayı amaçlıyordu. "İzvestija" ile yapılan bir söyleşide Kemal, İtalya'ya şükran duyduğunu belirtti ve şimdi, galip sıfatıyla, Batılı devletlerle uzlaşma arayacağını anlatmaya başladı*.[2562]

2 Ekim 1922. Lord Curzon, Saint Aularire'ye telgraf gönderdi. *İtalyan Yüksek Komiseri, Mudanya'daki konferanstan önce Yunan kuvvetlerinin Meriç Nehri'nin ötesine çekilmeleri ve tahliyenin ardından bahsi geçen bölgede Türk idaresi kurulması hususunda Atina'ya baskı yapılmasını öner*miş; *Rumbold ise bu kararın ancak Mudanya'da yapılacak konferansta alınabileceğinin altını çiz*miştir.[2563]

3 Ekim 1922. İtalya Hariciye Nâzırı Schanzer, Londra'daki İtalyan Büyükelçiye şifreli telgraf gönderdi. Bu telgraf, İngiliz İstihbaratı tarafından deşifre edildi. *Fransız ve İtalyan Dışişleri Bakanlarının Mudanya'daki temsilcilerine konferans boyunca yakın temas halinde bulunmaları konusunda talimat gönderdikleri* anlaşılıyor.[2564]

4 Ekim 1922. İstanbul'daki İtalyan İşgal Kuvvetleri Başkumandanı Mombelli, konferans için Mudanya'da. İtalya Harbiye Nezâretine şifreli telgraf gönderdi: *Konferans bugün saat 15.00'te, Yunan temsilci olmaksızın başladı. Yunan temsilci yarın gelecek*.[2565]

Roma'daki İngiliz Büyükelçisi Ronald Graham, Lord Curzon'a 4 Ekim'de şu mektubu göndermiştir:

> İtalyan basını, Venizelos'un Londra'da soğukça karşılanmış olduğunu ve onun bile Türk zaferinin makul sonuçlarını değiştiremeyeceğini yazmıştı. *Popolo d'Italia* adlı gazetenin 1 Ekim sayısında Benito Mussolini şunları yazmıştı: "... tüm Italyan halkının Kemal'e sempatisi vardır. İngiliz imparatorluğunu desteklemek İtalya'nın çıkarları yararına değildir. İtalya'nın çıkarları, Ingiliz imparatorluğunun yıkılması için işbirliği yapılmasına dayanır." Aynı gazetede yayımlanmış olan başka bir makalede de şu yorum yapılmıştı: "Bir güçlü devlet Boğazları egemenliği altına almalıdır; ancak bu devlet İtalya olmayacağı için, İngiltere yerine Türkiye olmalıdır, çünkü İngiltere, Boğazlardaki gücünü şantaj yapmada kullanacaktır." *Observatore Romani* adlı gazete, Papa XI. Pius'un, Mustafa Kemal'e göndermiş olduğu bir mektupta, gereksiz kırımlarda bulunmamasını dilemiş; Mustafa Kemal de buna karşılık olarak, bu dileğin Atina'ya yapılması gerektiğini nezaketle bildirmişti. 3 Ekim tarihli *Corriere Della Serra* adlı gazeteye göre, aralarında David Lloyd George da olmak üzere, İngiliz Kabinesi'nde savaştan yana olanlar 29 Eylül'de üstünlük sağlamışlardı; ancak General Harington, kendisine Boğazlar konusunda gönderilmiş olan buyruğu uygulamayı ertelemiş ve soğukkanlılıkla davranarak yeni bir savaşı önlemişti.[2566]

2561 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)*[Doktora Tezi], 2019, s. 390.

2562 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 185. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

2563 Curzon'dan Saint Aularire'e 2 Ekim 1922, FO, 424/255, No. 28; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 436.

2564 Schanzer'den Londra İtalyan Büyükelçiliği'ne 3 Ekim 1922, HW, 12/39, No. 11354; Aktaran: Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 443.

2565 *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1681-4283; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 385.

2566 Salahi R. Sonyal *Kaygılı Yıllar*, 2012, s. 374.

6 Ekim 1922. İtalyan *Le Figaro* gazetesi Mustafa Kemal'in 13 Eylül tarihli beyanatını iktibas etti: *İstanbuldaki Padişah önemsiz bir kukladır. Ben, Büyük Millet Meclisi'nin bana tevcih edeceği memuriyetten başka şeylerle meşgul bile olmam…*[2567]

İtalyan *Il Messaggero* gazetesinin Berlin'deki *maceraperest* muhabiri Giovanni Filippucci-Giustiniani, *Almanya'nın kendi Kemal'ini beklediği yazıyor*.[2568]

7 Ekim 1922. *Il Giornale d'Italia* gazetesi, "Papalık Makamı ve Doğu Olayları" nam makale neşretti. *Romanya'da Papalık Elçisi olan Mons. Marmaggi'yi durumu denetlemek için İstanbul'a göndermiştir*.[2569]

8 Ekim 1922. *Schanzer, Oniki Ada ile ilgili İtalyan-Yunan anlaşmalarını geçersiz saydığını 8 Ekim'de İtalya'daki Yunan elçiye ve "yalnızca nezaket icabı" Fransa ve İngiltere'ye bildirdiğinde, eleştirileri İtalyan hükümeti ile tam bir uyum içindeki kamuoyunu etkilemedi. Sforza tarafından iki yıl önce konulan çekince acımasızca harekete geçmişti*.[2570]

> Sevr'de İtalya, Barış Antlaşması'nın uygulanması durumunda Oniki Ada'yı Yunanistan'a vermekle yükümlüydü. Mudanya Ateşkesi'nin imzalanmasından kısa bir süre önce İtalya hükümeti, Oniki Ada üzerindeki anlaşmayı artık geçersiz ilan etmiş, bu şekilde de İngilizleri çok kızdırmıştı. Bu "başarı", İtalya'nın Doğu Akdeniz'de istediğini elde etmiş izlenimini vermek ve yaklaşan yeni Barış Konferansı'nın etrafında bir güven havası yaratmak için elbette ki yeterli değildi.
>
> Hatta takımada üzerinde doğrudan doğruya bir egemenlik ilanının İtlaya'nın konferansa artık tatmin olmuş bir şekilde katılacağı izlenimini vereceği endişesi yayıldı. Bu endişeye, Türklerin takımadanın tamamını ya da bir kısmını talep edeceği endişesi eklendi.[2571]

İspanyol *El Impercial* gazetesi yazıyor: *Poincare, Curzon ve Galli, 7 Ekim saat 14.00'da bir toplantı yapmışlardır*. *Toplantıda, Curzon ve Galli, Poincare'e ortaya çıkan nihai anlaşmanın metnini sunmuşlardır*:

> Üç müttefik hükümet, Yunan ordularını en kısa sürede Meriç'in doğusuna çekilmeye davet etmek konusunda hemfikirdir. Helen kuvvetleri tarafından boşaltılan bölgelerde, müttefik hükümetler düzeni ve güvenliği sağlamak için geçici bir işgal başlatacaktır. Ancak Doğu Trakya'da Türk sivil yönetimi ve jandarması görev yapacaktır. Bütün bunlar, Yunan ordularının çekilmesinden itibaren 1 ay içerisinde gerçekleşecektir. Müttefik kuvvetler, barış konferansı süresince, Meriç'in sağ kıyılarında belirlenen bölgeleri işgal etmeyecektir.[2572]

9 Ekim 1922. İspanyol matbuatı yazıyor: *Mudanya Konferansı'na katılan Yunan delegeler, 8 Ekim'de hükümetlerinin konferansın bütün kararlarını reddettiğini bildirmiştir. Yunanlıların bu tutumunun ardından İtalya Hükümeti, On İki Ada ile ilgili olarak Yunanistan'la yaptığı anlaşmaları geçersiz saydığını Yunan Hükümetine bildirmiştir*.[2573]

11 Ekim 1922. General Mombelli, İtalya Harbiye Nezâretine şifreli telgraf gönderdi. Mudanya Mütarekenamesinin sabah saat 06:45'de imzalanmış olduğunu, *İsmet Paşa'nın mütarekenin imzalanmasından sonra kendisine, gösterdiği anlayıştan ötürü teşekkür ettiğini* yazıyor.[2574]

2567 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 4, s. 735.
2568 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 290.
2569 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 289, dipnot 7.
2570 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 188.
2571 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 296.
2572 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 371-372.
2573 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 406.
2574 *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1681-4283; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 385.

İspanyol *La Accion* gazetesi yazıyor: *Atina basını, İtalya'nın* On İki Ada ile alakalı *kararını ağır bir dille eleştirmiş ve bu kararın iki ülke arasındaki dostluğu baltaladığını vurgulamıştır*.[2575]

14 Ekim 1922. *Gerçekte Dışişleri Bakanlığı yalnızca İtalyanların Türkiye'den göçmesini durdurmaya çalışmıyor, Yunan varlığının yok edilmesinin cemaatlerimize yarar sağlayacağı umudunu da koruyordu. 14 Ekim'de görevli Tosti di Valminuta, Rodos'un yeni yöneticisi De Bosdari'ye şunları yazdı*:

> Zat-ı âlinizden, Antalya'yı rahatlatmak ve olabildiğince sömürgemiz olarak tutmak için çalışması konusundaki emirlerimizi Faralli'ye iletmenizi rica ediyorum. Ortodoksların enterne edilmesi ya da uzaklaştırılması nedeniyle şimdi Anadolu'daki İtalyan varlığı çok daha yararlı olacaktır: böylece soydaşlarımız birçok etkinlikte onların yerini alabilecektir. Güç bir dönemi atlatmak söz konusu ve bu süreci, ilerideki mutluluk ve gelişme güvencesiyle cemaatlerimizi bir arada tutarak atlatmak gerek.[2576]

Il Giornale d'Italia gazetesi, Paris muhabiri Nicola Pascazio'nun Paris Büyükelçisi Carlo Sforza'yla gerçekleştirmiş olduğu mülakatı neşretti. Sforza, *"baştan veri Türklerle barış politikasını savunduğu" belirterek, "İtalya'nın Türkiye'ye karşı âdil bir politikayı savunduğunu Türk halkının bildiğini, bunun da İtalya'nın Türkiye'deki menfaatleri için büyük bir avantaj olduğunu"* ifade etmiştir.[2577] Sforza:

> İtalyanların yasal çıkarlarının Türkiye'de yayılması için, aşmamız gereken engeller olacaktır kuşkusuz. Başkalarının özel ve kötü niyetli engellerini düşünmeye gerek yok. Engeller nesnelerin kendi içindedir. Ancak bizim büyük bir üstünlüğümüz vardır: Türk halkı İtalya'nın, ta başından beri, Türkler için tam adalet istediğini bilir. İtalya dediğim zaman, bir hükümetten çok daha fazlasını kastediyorum, yani aynı noktada birleşen bir kamu vicdanını ima etmek istiyorum [...] Tek başıma, hemen, Türklerle dostça ilişkiler kurma politikasını başlattım. Birkaç hafta sonra, şöyle demeyi alışkanlık haline getirmiştim: "Uygulamak istediğim politika için en iyi müttefıklerim sade İtalyan denizcileri ile İtalyan askerleridir" [...] İyi niyetle, esneklikle ve ekonomiyle ilgili adil bir Türk-İtalyan işbirliği konusunda kesin kararlılıkla Türkiye'de manevi, sınai ve ekonomik alanlarda büyük ve barışçıl bir geleceğe sahip olabiliriz.[2578]

15 Ekim 1922. Britanya Hariciye Nâzırı Lord Curzon, İtalya Hariciye Nezâretine nota tevdi etti. Müttefiklerin sulh konferansında müttefikan hareket etmesi gerektiğini bildiriyor.[2579]

16 Ekim 1922. Britanya Başvekili Lloyd George, *bir kez daha kendi Doğu politikasını-bütünüyle haklı gösterdiği, Türklere karşı bir kutsal ittifak kurulmasını istediği ve yenilginin suçunu İtalyan-Fransız ikiyüzlülüğüne yüklemeyi denediği 16 Ekim tarihindeki talihsiz Manchester konuşması*nı gerçekleştirdi. Diğer taraftan da *Rastignac'ın, antidemokratik şikâyetlerini alevlendirmesine ve İtalya'nın, 1918 zaferinden çok, sonraki düş kırıklıklarıyla güçlendiğini iddia etmesine fırsat ver*miş oldu.[2580]

TBMM Aydın mebusu Yunus Nadi'nin *Yenigün* gazetesi, *Corriere delle Sera*dan iktibas ediyor: *Müttefikler arasında uzlaşma şarttır ve bu barış çok önemlidir*.[2581] *Yenigün* gazetesi, *Il Secolo* gazetesinden iktibas ediyor: *Türklerin konferansa son derece mübalağalı bir program sunacaklarını*

2575 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 406.
2576 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 186-187.
2577 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 381.
2578 Giornale d'Italia, 14 Ekim 1922, *Kont Sforza ile Röportaj* (Nicola Pascazio, Paris), s. 1; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 182.
2579 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 389.
2580 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 185.
2581 Yenigün, 16 Teşrin-i evvel 1922, s. 2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 388. Benito Mussolini, Carlo Scorfoglio'nun belirttiğine göre, "Müttefik dayanışmasına karşı tavır almadığı gibi onlarla işbirliğine önem verdi."

zannetmiyoruz. Aksi takdirde çalışmaların devamı mümkün olmayacaktır. Halbuki bu onların menfaatine aykırıdır.[2582]

17 Ekim 1922. Katolik *Corriere d'Italia* gazetesi, "Lloyd George'un Yanılgısı" nam başmakale neşretti. *Lloyd George'un izlediği politikanın Büyük Britanya'yı tarihinde en onur kırıcı yenilgiye götürdüğünü dolaysız bir biçimde yazıyor*.[2583]

18 Ekim 1922. Londra Büyükelçisi De Martino, Dışişleri Bakanı Schanzer'e telgraf gönderdi. Buna göre Sulh konferansının *tarafsız* bir mıntıkada içtima etmesi *fikri ağırlık kazan*mış durumdadır.

19 Ekim 1922. Montagna, Schanzer'e telgraf gönderdi. *Yunan Dışişleri Bakanı Politis, İtalya ile yeniden dostluk kurabilmek için Yunanistan'ın, diz çökmeden, ne yapabileceğini sormak üzere Montagna ile görüş*müştür. Montagna, Politis'e şu cevabı verdiğini bildiriyor: *Açık talebine yanıt olarak ona, isteğini zat-ı âlinize* [Schanzer'e] *ileteceğimi söyledim. Bu arada, bize karşı olan Yunan kamuoyunda çabucak bir iyileşme gerçekleştirilir ve hükümet, uzun zamandır çözümsüz kalan birçok sorunda bizi hoşnut edecek adımlar atarsa, Yunanistan'ın belirlenen hedefe varabileceğini kendisine belirttim*.[2584]

20 Ekim 1922. Paris Büyükelçisi Sforza, Hariciye Nezâretine telgraf gönderdi. TBMM Hükümeti Paris mümessili Ahmed Ferid (Tek), sulh konferansının Floransa'da içtima etmesi *eğilim*indedir.[2585]

21 Ekim 1922. Senni'den İtalya Hariciye Nezâretine telgraf: *Nureddin Paşa ve Fethi Bey'in verdikleri güvencelere rağmen Anadolu'daki radyo-telgraf istasyonumuzun kesin olarak kaldırılması, Ankara'da aşırı uçlara eğilimli partilerin güçlenmesinin yeni bir kanıtıdır*.[2586]

İzmir'deki İtalyan gazeteci Doktor Filippucci Guistiniani, Mustafa Kemal'e tebrik telgrafı gönderdi. Röportaj yapmak istiyor: *Doktor Filippucci Zâtı Devletlerini tebrik ve zaferden sonra mülâkat icra edecek ilk gazeteci olmak arzusunda bulunduğundan Fethi* [Okyar] *Bey vasıtasıyla Roma Gazeteleri hesabına mülâkat yapmak için vesaiti muhaberenin teminini Zâtı Devletlerinden rica eder*.[2587]

Avanti! gazetesi, *21 Ekim'de Başbakan olarak Lloyd George'un son söylemini yorumlarken, Sovyet Rusya'nın rolünü abartıyor*: *"Doğu politikası, Galler politikasının üzerinde kaydığı portakal kabuğu olmuştur ve şimdi krizin Rusya tarafından belirlendiği söylenebilir… Nitekim Doğu dünyasının Avrupa'nın hâkimiyetine karşı direnci Rusya etrafında oluştu, İngiliz sömürgelerine en güçlü çağrılar Rusya'dan hareket etti*."[2588]

24 Ekim 1922. *Giderek artan sıkıntılar ve geniş bir halk kitlesinin daha rahat bir hayat sürme özlemleri sonucu harekete geçen Faşistler, Mussolini'nin 24 Ekim'de Napoli'de yaptığı bir konuşmadan sonra "Roma Yürüyüşü"nü (La marccia su Roma) başlatmışlar*dır.[2589]

2582 Yenigün, 16 Teşrin-i evvel 1922, s. 2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 391.

2583

2584 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 188.

2585 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 291, dipnot 10.

2586 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 209, sonnot 47.

2587 Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar*, 1981, s. 417. Mustafa Kemal, 12 Eylül 1922'de İzmir'de İngiliz Ward Price'ye ve ABD'li Clair Price'ye röportaj vermişti.

2588 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 298.

2589 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 386.

Schanzer tarafından faşistlerin Roma üzerine yürüdüğü gün imzalanan son telgraflardan birinde, mantıksız yabancı düşmanlığı yüzünden İtalyanların sempatilerini kaybedebileceklerini Kemalistlere söyleme emri vardı.[2590]

Corriere della Sera gazetesi İstanbul muhabiri Arnaldo Fraccaroli, İtalyan murahhas heyetinin Mudanya Mütarekenamesindeki edilgenliğini tenkid ediyor: *İtalya biraz filozofça, biraz da uzaktan katılıyor*.[2591]

İspanyol *La Voz* gazetesi yazıyor: *23 Ekim tarihinde Sforza, Poincare'e barış konferansının organizasyonu ile ilgili bir nota göndermiştir. Notada, İtalya'nın konferansın toplanma yerinin Avrupa'da bir şehir olmasını istediği ancak Lozan şehrinin kesinleştirilmesinden önce Türkiye'ye de danışılması gerektiği belirtilmekteydi. Türkiye'nin Lozan şehrini kabul etmemesi durumunda İtalya'nın merkez veya güney şehirlerinden birinin teklif edilebileceği, İtalya'nın konferansa katılmak zorunda olanların listesini onayladığı ve Sovyetlerin katılımına izin verilebileceği de notada yer almakta*dır.[2592]

26 Ekim 1922. *İtalya, Faşizmin ve Benito Mussolini'nin zaferine götüren bir anayasa bunalımının doğum sancıları içinde*.[2593] *Faşistlerin sıkıştırması sonucu, İtalyan Fakta Hükümeti istifa etti*.[2594] Faşistler *hükümet darbesiyle iktidara gelmişlerdir*. *Kral tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilen Mussolini, başbakanlığın yanı sıra dışişleri ve içişleri bakanlıklarını da üzerine almıştır*.[2595]

> Mussolini, ünlü "Roma'ya Yürüyüş"ü hazırladı; faşist birlikleri durdurmak için sıkıyönetim ilan etmeye son anda karşı çıkan Kral'ın yardımıyla iktidara geldi.[2596]
>
> İtalya Dışişleri Bakanlığı görevlisi Contarini, 1922-1925 yılları arasında başbakan ve Dışişleri bakanı oldu; ileride Mussolini'nin Dışişleri özel sekreteri olarak görev yapacaktır.[2597]

TBMM Aydın mebusu Yunus Nadi'nin *Yenigün* gazetesi, Mussolini'nin beyanatını iktibas ediyor: *Türkiye hakkında Lozan'da görüşmeler yaparken, Boğazlardan geçişin serbest olmasını, Avrupa'nın ve hristiyanların menfaatlerini savunacağız. Balkanlarda ve müslüman memleketlerdeki gelişmeler dikkatle talip edilmelidir. Türkiye alması lâzım gelen şeyleri elde ettikten sonra daha fazlasını istememelidir. Türkiye'ye, "buraya kadar, daha ilerisi olmaz" demeye cesaret edilmelidir*.[2598]

28 Ekim 1922. İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiseri Camillo Garroni, Roma'ya Hariciye Nezâretine şifreli telgraf gönderdi. *Kemalistlerin Misâk-ı Milli ilkelerine bağlılıklarını sürdürdüklerini* bildiriyor.[2599]

İtalya Hariciye Nâzırı Schanzer, elçiliklere telgraf gönderdi. TBMM Hükümeti Roma mümessili *Celaleddin Arif'in Fransa'ya karşı çok saygılı, oysa gerek Büyük Britanya'ya gerekse 'Filistin'de Yahudi rejimine' karşı çok uzlaşmaz göründüğünü* bildiriyor.[2600]

2590 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 184.
2591 Corriere della Sera, 24 Ekim 1922, *Doğudan Mektuplar-Gelecek Korkusu*, s. 3; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 179.
2592 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 428.
2593 Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)*, 1972, s. 378.
2594 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 4, s. 777.
2595 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 386.
2596 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 177, dipnot 6.
2597 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 33.
2598 Yenigün, 26 Teşrin-i evvel 1922, s. 2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 387, dipnot 300.
2599 ASDMAE-AP, 1919-1930, Bu. 1681-4283; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 388.
2600 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 300.

30 Ekim 1922. *30 Ekim 1922 tarihinde Sforza Dışişleri Bakanlığı'na yeni İngiliz Başbakanı Bonar Law'ın, yeni İtalyan hükümetinin "Doğu barışı konusunda sürprizler ve güçlükler" çıkarabileceğini göz ardı etmediğini bildirdi*.[2601]

Contarini'den bütün ilgili İtalyan yetkililere tamim: *Roma'da Kemalist Büyükelçi Celaleddin Arif, doğal olarak İtalyanların şikâyetlerini anladığım söyledi*.[2602]

31 Ekim 1922. İtalya'nın *Paris Büyükelçisi Sforza, Başbakan ve Dışişleri Bakanı Mussolini'ye 31 Ekim'de gönderdiği telgrafta, Poincaré ile görüştüğünü bildirmiştir. Bu görüşmede Poincaré, "Kaçınılmaz Türk mağrurluğunun Lozan'da da devam edeceğinden" söz etmiş ve Müttefiklerin buna izin vermemesi gerektiğini söylemiştir*.[2603] Sforza, *31 Ekim'de, hâlâ Üçlü Anlaşma'yı tartışmak yerine, doğrudan Türklerle görüşmesini Mussolini'ye öğütledi*.[2604]

Kasım 1922 bidayeti. *Kemal, Kasım başı "Daily Herald"a verdiği bir röportajda, Sultan'ın Sevr Antlaşması'nı kabul ederek intihar ettiğini ve Türk devletinin artık Ankara hükümetince yönetildiğini açıkladı. Ardından, Mussolini'nin alhna imzasını atacağı cinsten biraz dolambaçlı bir açıklama yaptı: "Yeni Türk devleti, sosyalizmden fazla farkı olmayan bir sistemle yönetilecek. Bununla bizler komünistiz demek istemiyorum. Değiliz zira milliyetçiyiz. Ama şahsen ben sosyalistim ve bu inanç sistemi milliyetçiliğe son derece yakındır*.[2605]

1 Kasım 1922. İtalya'nın Paris Büyükelçisi Sforza, *1 Kasım'da, İtalya'nın kâğıt üzerinde hayali kazançları değil, Türkiye ile gerçek anlaşmaları hedeflemesi gerektiğini Mussolini'ye yineledi*.[2606]

Mustafa Kemal'in fevkalâde siyasal İslâmcı bir söylemle birtakım tarihsel gerekçeler sunduğu TBMM, saltanatı hılâfetten ayırarak ilga etti.[2607] 1919-1922 zarfında iç politikada siyasal İslâmcı söylemler serd eden Mustafa Kemal, Sakarya Muharebesi akabinde "Gazi" unvanını da uhdesine aldırtır. Mustafa Kemal, elde ettiği siyasal İslâmcı karizmasını, daha sonra İslâm müesseselerini yıkmak için kullanacaktır:

> Gazi teriminin kökeninde güçlü bir dini anlam olduğunu hatırlatmak burada uygun olacaktır: "İman davasında muzaffer, imansızlara karşı muzaffer" olarak tercüme edilebilir. Yunan askeri saldırısını püskürttükten sonra Mustafa Kemal'e 1921 yazında verilen bu unvan, onun Padişah'ı tahttan indirilmesi ve Cumhuriyet'in ilanı gibi devrimci kararlarının manevi meşruiyetine yardımcı olmuştur.[2608]

2601 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 189.

2602 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 209, sonnot 47.

2603 DDI, VII/1, s. 5-6, B. 13; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 389.

2604 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 189.

2605 *Oriente Moderno*, c. II (1922-23), n. 7, s. 410; Aktaran: Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 69.

2606 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 189. "Türk sorunu konusundaki bu son telgrafları, barış konferansında İtalya'yı hiç kimsenin ondan daha iyi temsil edemeyeceğini düşündürmektedir. Ancak Sforza, aynı günlerde, herkesin yapması gereken, ama yapamadığı şeyi yapmaya karar verdi: Faşistlerle işbirliği yapmayı reddederek istifa etti. Açık istifa mektubuyla gösterdiği bu kararlılık ve ileri görüşlülük bile, saygıyla anılması için yeterlidir."

2607 T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, 1 Teşrin-i sânî 1338 (1922), Cilt 24, s. 305-311. Mustafa Kemal'in metne bağlı uzunca konuşmasından bazı pasajlar: "Son Peygamberimiz olan Muhammed Mustafa Sallallâhü aleyhü vessellem (1394) sene evvel Rumi Nisan içinde Rebiyülevvel ayının 12 nci Pazartesi gecesi sahaba doğru tan yeri ağarırken doğdu, gün doğmadan... Bugün o gündür." (TBMMZC, c. 24, s. 306). "Bu Devletin ulularından Yavuz Hazretleri (924) tarihi hicrisinde Mısır'ı zapteylediği zaman [..] Halife sıfatını [..] Türkiye Devletinin kuvasına istinadettirerek ihya ve îlâ eylemek üzere aldı." (TBMMZC, c. 24, s. 310). "Türk ve İslâm Türkiye Devleti bu iki saadetin tecelli ve tezahürüne memba ve menşe olmakla dünyanın en bahtiyar bir Devleti olacaktır. (İnşallah, sadaları)" (TBMMZC, c. 24, s. 311).

2608 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 306, dipnot 4. Grassi, en azından, şu hususu teslim etmeliydi: Mustafa Kemal, Yunan'ı püskürtebilmek için İtalya tarafından desteklenmiştir. Hüseyin

İtalya, batıcı milliyetçi Mustafa Kemal'i bedava yere desteklememiştir. 1922-1923 kışı zarfında Türkiye'yi hususî görevle müşahede eden İngiliz-İskoç Grace Mary Ellison'un mülahazası dikkate şâyândır: *M. Kemal'in, Fener Patriği'nin İstanbul'daki entrikalarından sonra, dini olduğu gibi kaldırmak istemesine şaşmamalı. Fransa ve İtalya devlet işlerine karışmış kilisenin her an kendi kanlarını emmeye hazır bir asalak bir kene haline geldiğini görünce kiliseyi bir yana ittiler. Daha başlangıçta aynı tehlikeyle karşılaşan M. Kemal, halifeliği meclisten ayırmış ve hocaların güçlerini büyük ölçüde kısıtlamıştır. Fransızlara göre daha güç yapılabilecek bir işlem*.[2609]

Roma'daki İngiliz Büyükelçi Graham, Britanya Hariciye Nâzırı Lord Curzon'a telgraf gönderdi: *Belirgin biçimde pratik görüşlü ve çabuk karar veren bir kişi görünen Sayın Mussolini'nin, Fransa yerine İngiltere ile dostluk ve işbirliğinin İtalya için daha yararlı olacağı görüşüne zaman kaybetmeden vardığı ve bizimle işbirliği yapmaya istekli olduğu izlenimini edindim*.[2610]

3 Kasım 1922. İtalya Başvekili ve Hariciye Nâzırı Benito Mussolini, Lord Curzon'un 15 Ekim tarihli notasına cevabî nota tevdi etti. *İngilizlerle iyi geçinme niyeti belirtildikten sonra, Türkiye ile barışın bir bütün oluşturduğu ve bu nedenle İtalya'nın, müttefiklerince kabul edilecek özverilere orantılı biçimde her özveriyi üzerine almaya hazır olduğu vurgulan*ıyor.[2611]

5 Kasım 1922. Dahiliye eski nâzırı, Dârü'l-Fünûn siyasî tarih eski müderrisi Ali Kemal, *akşam üzeri* İstanbul'daki *Cercle d'Orient* kulübünün *kapısından girmek isterken sivil 4 kişi tarafından* kaçırıldı.[2612] *Ali Kemal'in 5 Kasım'da tevkif edildiği haberi Yıldız'da ve İngiltere Sefarethanesinde bir bomba gibi patladı*.[2613] Mustafa Kemal'in matbuat tekeli *Anadolu Ajansı*, bir muhabirini İzmit'e göndererek Ali Kemal'le mülakat gerçekleştirdi: [..] – *Sevr Muahedesi kabul edilseydi Türk Hükümetinin hâli ne olurdu? – Çok fena olurdu. Azim bir felaket mukarrerdi. Fakat tatbiki müşkil idi. Esasen İtalyanlar ile Fransızlar bu ahidnameyi bozmağa çalışıyorlardı.*[2614]

7 Kasım 1922. Başvekil ve Hariciye Nâzırı Benito Mussolini, İstanbul'daki İtalyan Fevkalâde Komiser Camillo Garroni'ye şifreli telgraf gönderdi. *Kritik günlerin yaşanmakta olduğunu ve İstanbul'daki diğer Yüksek Komiser ve generallerle görüşerek kendisine bilgi vermesini* rica ediyor.[2615] *Mussolini'den bu telgrafı alan Garroni, diğer Yüksek Komiserlerle görüşerek, konferansta işbirliği önerisinde bulunmuştur*.[2616] *Garroni'nin teklifini hükümetlerine ileten Rumbold ve Pellé, cevaplarını İtalyan temsilciye bildirmişlerdir. Buna göre İngiltere hükümeti, Müttefikler arasında hemen bir anlaşma yapılmasını teklif ederken Yüksek Komiserler de, İstanbul'daki Ankara Hükümeti temsilcisi Refet* [Bele]

Rauf Orbay'ın "Nutuk"ta şahsına yönelik ithamlara cevab teşkil eden 2 Kasım 1927 tarihli mektubunda şu ifadelerini okuyoruz: "Milli istiklal mücadelemizde Türk Ordusu'nu zafere götüren Mustafa Kemal Paşa, adının taşıdığı itibar, şan ve şerefi, bir diktatörlük kurmak için kullanmaktadır ve üzüntüyle görüyorum ki, son birkaç yıldır yapılan yolsuzlukları ve işlenen mezalimi gerekli ve mazur göstermek için, önemli tarihi olayları da çarpıtmaktadır." Hakan Özoğlu, *Cumhuriyetin Kuruluşunda İktidar Kavgası*, 2011, s. 119-120.

2609 Grace Mary Ellison, *Bir İngiliz Kadını Gözüyle Kuva-i Millîye Ankarası*, 1973, s. 160.

2610 *Documents on British Foreign Policy*, 18, s. 21 8-219; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 189.

2611 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 389.

2612 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 4, s. 803.

2613 İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, c. 4, s. 839, 2058; Aktaran: Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, 1971, s. 248.

2614 Vakit, 16 Teşrîn-i sânî 1338-1922, Numero 1770, *Ali Kemal: İzmitde Anadolu Ajansı Muhabirine Son Beyanatı*, s. 3.

2615 DDI, VII/1, s. 44, B. 82; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 389.

2616 DDI, VII/1, s. 62, B. 104; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 389.

Paşa'nın dikkatinin çekilmesi ve Ankara Hükümeti'nin, barış konferansını tehir ettirecek davranışlardan kaçınması konusunda uyarılmasında anlaşmışlardır.[2617]

> Konferans yaklaşırken İngilizlerin gündeminde Fransızlarla yaptıkları ve liberal İtalya'ya birçok kez yutturdukları özel görüşmelerden biri vardı, ama Mussolini için bundan vazgeçtiler. Ona Meclis'teki güven oylamasını bekleyecekleri güvencesini verdiler. Aynı zamanda kendisine, bu süre zarfında Londra ile Paris arasında kesin bir ilişki kopukluğu bekleyemeyeceğini söylediler. Kurnaz Mussolini, isteklerini çok iyi anladığını, ancak İtalyan kamuoyunun duyarlılığını göz önüne almak zorunda olduğunu bildirdi. Boğazlar konusunda daha büyük askeri yükümlülük alması konusundaki istekleri geri çevirmek için de bu duyarlılığı kullandı. Ve İsviçre'ye hareket etmeden önce Graham ile yaptığı son görüşmede, Müttefik Güçler'in Boğazlar'dan geri çekilmesinin daha iyi olacağı düşüncesini yineledi.[2618]

TBMM Sinob mebusu, Lozan Heyeti İkinci Murahhası, esbak Maarif, Sıhhiye ve Hariciye vekili Doktor Rıza Nur'un İstanbul matbuatına beyanatı: *Rusyada dolaşdığım zaman Rus Müslümanları bana: "Anadolu Müslümanlığın Kabesi olmuşdur." dediler*. [..] *Bizim (Bolşeviklik ve Komünistlik)e doğru gitdiğimizi söyleyenler yalan söylüyorlar. Esasen köylümüzde bunlara istidad yokdur. İdaremiz (Sosyal Demokrat) idaresidir*.[2619]

Sovyet Rusya Hariciye Halk Komiseri Georgi *Çiçerin'in İtilâf Devletleri'ne gönderdiği 2 Kasım tarihli notaya cevap taslağı* Fransa Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Raymond *Poincare tarafından hazırlanıp 7 Kasım'da onay için Londra ve Roma'ya gönderilir. Rusya'nın protestolarını reddeden bu nota, Roma'da beklenmedik bir muhalefetle karşılaşır. Karşı çıkan ise faşist Roma yürüyüşünden sonra, 27 Ekim'de, İtalya Başbakanı ve Dışişleri Bakanı olan Benito Mussolini'dir. 7 Kasım'da Londra ve Paris temsilcilerine gönderdiği bir telgrafta Rusya'nın konferansın tümüne katılması gerektiğine ilişkin olarak şöyle yazar: "Böyle bir davranış, büyük devletlerin, sorunları kendi bencil çıkarlarına göre çözmek istedikleri kuşkusunu yaratacak ve Türkiye'nin tek dostu ve desteği olan Rusya'nın saf dışı bırakılması Türkiye'nin diplomatik durumunu Rus temsilcilerinin desteğinden yoksun bırakarak onu güçsüz düşürmek girişimlerinin varolduğunu açığa çıkaracaktır." Bu karşı çıkışta güdülen amaç bir Türk-Sovyet Blokunun oluşmasına meydan vererek konferansta bu blok ile Fransa ve İngiltere arasında aracılık yaparak parsa toplamaktır. Ancak Curzon ve Poincare, öneriyi ciddiye almaz ve Mussolini "Bu konudaki görüşünü saklı tutmakla" yetinerek İngiliz Fransız projesini kabul eder. Nota, 14 Kasım'da Çiçerin'e iletilece*ktir.[2620]

9 Kasım 1922. Mustafa Kemal'in matbuat tekelinin Adana şubesi, *Yeni Adana* gazetesi: *İtalya'da müfrit milliyetperverler iktidarda. Kabineye beş Faşist, beş Nasyonalist dahil olmaktadır. -Bugünkü Türkler eski Türkler değildir*.[2621]

"Il Giornale d'Italia" Mussolini'nin çalışmasının reklamını yapmakta herhangi bir kararsızlık göstermedi. 9 Kasım'da Mussolini'nin "durumumuzun bütünüyle yeniden, somut ve gerçekçi biçimde değerlendirilmesi" için Doğu sorununu özel bir dikkatle incelemekte olduğunu yazdı. Sonra Türklerin şeytan gibi gösterilmesi haftasına borcunu ödedi (gösterilmesi yolundaki tutuma o da katıldı).[2622]

2617 DDI, VII/1, s. 63-64, B. 107; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 389.

2618 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 189-190.

2619 Tasvîr-i Efkâr, 8 Teşrîn-i sânî 1338-1922, Numero 3537-509, *Hılâfet ve Saltanatın Tefriki Hakkında Rıza Nur Beğin Bir Muharririmize Beyanatı*, s. 2.

2620 Stefanos Yerasimos, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri (1917-1923)*, 2000, s. 478.

2621 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 4, s. 818.

2622 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 192.

10 Kasım 1922. *Corriere della Sera* gazetesi: *İlkel bir ekonomisi olan Türklerin bir savaş tehdidiyle Avrupa'yı korkutması mümkün değildir. Fakat Avrupa'nın yeni bir savaşı devam ettirmesi zor değildir*.[2623]

> *Corriere della Sera*, doğal olarak, Türklerin "haksız istekleri"ne boyun eğmeme eğilimine destek verdi. 10 Kasım'da, neredeyse aralıksız on iki yıl süren savaşlarla bitkin düşmüş bir halka şunları söyleme yürekliliğini gösteriyordu:
>
> > Ekonomik açıdan ilkellikleri bilinen Türkler, fazla korkuya kapılmadan, birkaç yıl daha savaşmayı düşünebilirler, ama Avrupa henüz böyle bir olasılığı tüyleri ürpermeden düşünecek kadar akıldan yoksun değil.[2624]

Corriere d'Italia gazetesi: *Ankara hükümetini sarmış olan yabancı düşmanlığının yol açtığı kızgınlık nedeniyle ortaya çıkan durum, büyük güçlerce şimdiye kadar izlenen politikaya indirilen ağır bir darbedir, kuşkusuz. İtiraf etmek gerekir ki, yanlışların en büyüğü üç devletten biri, yani İngiltere tarafından yapılmış olsa da, Türkiye konusunda hepimiz biraz hayalperest davrandık ve yanıldık*.[2625]

İspanyol matbuatı yazıyor: İtalya Başvekili ve Hariciye Nazırı *Mussolini İstanbul'daki İtalya büyükelçisine Türklere karşı ittifak bloğu oluşturulmasına yardımcı olmasını emretmiş ve Yunanlıları yenenlerin müttefiklere karşı zafer kazanmış gibi davranamayacaklarını bildirmiştir*.[2626]

11 Kasım 1922. *Il Messaggero* gazetesi: *Osmanlı İmparatorluğu'na ve özellikle Kemalistlere karşı kaypak ve art niyetli olmakla suçlanamayacak bir politika izlemiş olan İtalya'dan, gerçeği olumlu gözlerle yeniden incelesinler diye, Türk milliyetçilerine ciddi bir uyarıda bulunduğu için kuşku duyulamaz. Bundan sonra, İtalya'nın doğrudan Ankara'ya söyleyecek başka bir şeyi olamaz. Tutumunun izlediği çizgi ve görevi müttefiklerinin kararları ve eylemiyle özdeş olmak zorundadır*.[2627]

Corriere d'Italia gazetesi: *Bu, Avrupa için temel bir saygınlık sorunudur, çünkü Avrupa, Yunanistan'la birlikte yenilmiş olduğunu açıklamadan bu mevzii terk edemez. Osmanlı başkenti, resmi bir barış anlaşması yeni Türk hükümetinin görevlerini belirlemeden, İzmir'in tadını çıkarmış sürüyle insanın keyfine bırakılamaz [...] Kemalizm, Türkiye'deki Avrupa'ya ait her türlü izi tümüyle silmek eğilimindedir. Bu nedenle, kapitülasyonların, tüm özel ödünlerin ve müttefiklerarası ekonomik anlaşmaların kaldırılmasını, yani, tek sözcükle, gerçekten bağımsız bir konuma gelmeyi istiyor. Bu da, uygulamada, tüm Avrupalıların kovulması anlamına gelir*.[2628]

12 Kasım 1922. İtalya efkâr-ı umumiyesi, *"Türk halkının parlamenter rejim için yeterince olgun olmadığı", tersine , askerler ve demagoglar tarafından yönetilmeye mahkum olduğu* kanaatindedir.[2629]

15 Kasım 1922. *Konferansta birlikte hareket etme konusunda İngiltere ve İtalya arasında görüş birliği sağlanmıştır. İngiltere'nin Roma büyükelçisi Graham, Mussolini'ya 15 Kasım'da sözlü bir nota vermiştir. Müttefiklerin birlikte hareket etmesini öngören ve Fransa'ya da verilen bu notada; Batı Trakya sınırının 1915 Türk-Bulgar anlaşmasına göre tespit edilmesi ve Müttefiklerin Boğazlarda yerlerini korumaları*

2623 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 391.
2624 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 191.
2625 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 194.
2626 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 430. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir. *ÖFA Şerhi*: Sforza küratörlüğünde Mustafa Kemal'e örtülü destek veren liberal Orlando ve radikal solcu Nitti kabineleri geride kaldı. Faşist Mussolini kabinesi Müttefiklere muvafık siyasette mukarrer.
2627 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 193-194.
2628 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 194-195.
2629 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 192.

isteniyordu. İki bölümlü bu notanın ikinci bölümünde de, Anadolu'da yaşayan azınlıkların haklarının garanti altına alınması ve askerî ve malî konular hakkında öneriler ileri sürülüyordu.[2630]

Aylık "Politica" dergisinin 38. Sayısında (15 Kasım 1922) yayınlanan ve Francesco Coppola tarafından yazılan "La catastrofe orientale" ("Doğu Felaketi") başlıklı makalede, aşırı sağ ulusal [tabir-i diğer faşist] *görüşlerin açık ifadesi görülebilir. Coppola, Lloyd George iktidardan düştüğü için sevinç gösterisinde bulunuyor. Mustafa Kemal'in arkasında hâlâ Enver Paşa'yı ve Bolşevikleri görüyor; Oniki Ada'nın İtalya'nın hakkının bir parçası olarak hesaplanması gerektiğini belirtiyor; Türkiye'nin yenilen halk statüsünü ve bir şekilde "kapitülasyonların" yeniden düzenlenmesini kabul etmesini talep ediyor. Bunun nedeni de "Yunanlıların ve Ermenilerin miraslarını sadece İtalyanların… toplayacak durumda olmasıdır, ayrıca bu onların saklı hakkı olmalıdır"; Türklere bedava yardım etme hatasının tekrarlanmaması konusunda uyarıyor. Bununla beraber önceki yıllarda Coppola en ateşli "Türk yanlıları" arasındaydı!*[2631]

16 Kasım 1922. Yeni Başvekil, Hariciye ve Dahiliye Nâzırı Faşist lider Benito Mussolini, İtalya Millî Meclisi'nde ilk nutkunu irad ediyor. Mussolini, *İtalya'nın dış politikasından söz ederken Türkiye hakkında; "Lozan'da Türklerin zaferini tanımanın bir ödev olduğunu" söyledikten sonra "Türkiye hak ettiğini aldıktan sonra fazlasını talep etmemelidir" diye de eklemiştir. Mussolini konuşmasını şöyle sürdürmüştür: "Türkler abartılı isteklerde bulunmadan ve tâmir edilemez yanlışlar yapmadan önce, Kemal Paşa'nın iki defa düşüneceğini umuyorum. Kapitülasyon kelimesi eski bir kelime ve Türkleri hiddetlendiriyor. Bu kelimeyi kullanmadan, etkili bir sistemin kurulması gerektiğine inanıyorum*."[2632]

> Contarini'nin desteğiyle yeni patronun müttefiklerarası işbirliğine önem verdiğini gören sağduyulu basın İngiliz karşıtı polemikleri bıraktı; özellikle La Tribuna Türklerin ılımlı olmalan gerektiği konusunda öncekinden daha ısrarcı oldu. Başbakan olarak Meclis'te yaptığı ünlü ilk konuşmasında Mussolini, Türklerin zaferinin olup bitmiş bir olgu olarak Lozan'da kabul edilmesi gerektiğini söyledi, ancak şunu da eklemeden edemedi: "Türkiye payına düşeni almalı, daha fazlasını istememelidir." Basının büyük bölümü bu belirsiz kavramları bir bilgelik abidesi olarak övdü.[2633]

İtalya'nın Londra Büyükelçisi Della Torretta'dan, Mussolini'ye 16 Kasım'da gönderilen telgrafta, Müttefiklerin birlikte hareket etmelerinin getireceği yarar konusunda şunlar yazılmıştır: "Bugün Lord Curzon'u gördüm ve samimî bir havada uzun ve önemli bir sohbet yaptık. Bana, 'Kemalist temsilcilerin, konferansın başlamasından önce Müttefiklerin bütün noktalarda anlaşmış olduklarını görmesini arzu ettiğini' söyledi."[2634]

Paris'deki İtalyan Büyükelçi Baron Avezzana, Başvekil ve Hariciye Nâzırı Mussolini'ye şifreli telgraf gönderdi. Avezzana *İsmet Paşa'ya iade-yi ziyarette bulunduktan sonra yaptıkları görüşme hakkında* da şunları yazıyor: *İsmet Paşa Lozan Konferansında İtalyan heyetinin Türklere karşı teveccühkâr bir tutum takınmasını ve Türk heyetine itibar gösterilmesini istedi*.[2635]

İsveç Elçisi, Bulgar Başpiskoposu ve İtalyan Yüksek Komiseri Mr.Garoni, Refet Paşa'yı ziyaret ettiler. İstanbul Vali Vekili Esat Bey'le Belediye Başkanı Ziya Bey de Refet Paşa'yı ziyaret ederek bazı talimat aldılar.[2636]

2630 DDI, VII/1, s. 71-72, B. 120; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 390.
2631 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 299-300.
2632 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 387.
2633 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 190.
2634 DDI, VII/1, s. 74, B. 1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 390.
2635 DDI, VII/1, s. 73-74, B. 123; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 392, dipnot 324.
2636 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1996, c. 4, s. 833.

17 Kasım 1922. Benito Mussolini ve maiyeti (Camillo Garroni, Guilio Cesare Montagna vesaire), Şark-ı Karîb Umuru (Yakın Doğu İşleri) Konferansına katılmak üzere Roma'dan Lozan'a doğru yola çıktılar.[2637]

17 Kasım tarihli La Tribuna'da W. C. L. Stein şunları yazdı: Şimdi Almanya'da, Türkiye'de Gazi Mustafa Kemal'in, İtalya'da ise Mussolini'nin iktidara gelişini -başka yerlerde de benzerleri vardır, kuşkusuz- barış olmayan barışlarla baskı altında tutulup işkence edilen halklar için bir başlangıç olarak selamlama eğilimi vardır...[2638]

18-19 Kasım 1922. Benito Mussolini'nin Territet'teki beyanatından: *Şu anda Türkler abartıyor, ama işleri aceleye getirmeden ve geri dönülmez bazı eylemlere girişmeden Kemal Paşa'nın iki kez düşüneceğini umut etmek ve öngörmek gerekir [...] Kapitülasyon sözcüğü Türkleri kızdırma özelliğine sahip eski bir sözcük. Özünü, yani yeterli ve etkin bir güvence sistemini koruyarak bu sözcüğün ortadan kaldırılması gerektiği kanısındayım*.[2639]

19 Kasım 1922. Paris'de bulunan TBMM Hükümeti Başmurahhası ve Hariciye Vekili Mirliva İsmet (İnönü), Ankara'daki Heyet-i Vekile Reisi Hüseyin Rauf'a (Orbay) telgraf gönderdi: [16 Kasım'da] *Paris'teki yeni İtalya sefiri* [Baron Avezzana] *otele* [Crillon Oteline] *gelerek ziyâret etti. O da müzâkerâtda büyük güçlükler olabileceğini ve müttefiklerden ayrılmayacaklarını ve fakat işin neticeleneceğini söylemektedir. İtalya sefirine İtalya hükümeti ile ayrıca anlaşmak ve İtalya menâfiini nâzar-ı dikkate almak kabil olacağını izhar ve talebi üzerine bunu hükümetine iblâğ etmesine muvâfakat eyledim. İngilizler Konferansta müttefikler arasında muttehid bir cebhe yapmak mesaisini ve efkar-ı hasmanelerini muhafaza eylemektedirler*.[2640]

20 Kasım 1922. Şark-ı Karîb Umuru (Yakın Doğu İşleri) Konferansı, Lozan'da küşad edildi. *Konferans başlamadan Lord Curzon ve Poincaré ile görüşen Mussolini, "Lozan Konferansı'nda, sorunların çözümü için Müttefikleriyle dostça işbirliği yapmak kararında olduğunu" söylemişti*. Bununla birlikte *açılış töreninde Celâleddin Ârif Bey'in tanıştırdığı İsmet Paşa'nın elini, çevredekilerin dikkatini çekecek kadar kuvvetli ve saygılı bir şekilde sıkan Mussolini, konferansın açılışında konuşan İsmet Paşa'yı alkışlayan tek baş temsilciydi*.[2641]

20 Kasım [1922] *tarihli haberde, İngiltere, Fransa ve İtalya temsilcilerinin Paris'te bir araya geldikleri ve Lozan Konferansı'nda müzakere edilecek meseleleri görüştükleri belirtilmiştir. Haberde, bu konularda müttefikler arasında bir uyumun hâkim olduğu da vurgulanmıştır. İsmet Paşa ve beraberindekiler de 20 Kasım sabahı Lozan'a gelmişlerdi. İsmet Paşa, İstanbul'dan önceki gün gelen Hamid* [Hasancan] *Bey'in getirdiği uzun mektup aracılığı ile son Türk talepleri konusunda bilgilendirilmişti. İngiliz delegeler, konferansın başarıya ulaşacağına ve Türklerin Avrupa çıkarlarına hizmet edecek şartları kabul edeceklerine inanıyorlardı. Mussolini ise müttefik hükümetlere sunduğu taleplerin müttefik dayanışması çerçevesinde kabul edilmesi bekleniyordu. Müttefik dayanışmasının yanı sıra bir de Balkan dayanışması oluşturulmuştu. 4 Balkan devletinin (Güney Slavya, Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan) temsilcileri, Nintchitch'in başkanlığında Lozan'da bir araya gelmişti. Toplantının amacı, konferansta*

2637 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 392. Mussolini, Lozan'a başmurahhas tayin edilmek isteyen Sforza'yı reddetmişti (Çelebi, 2002, s. 393).

2638 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 183.

2639 Mussolini, *Opera Omnia*, a.g.e., vol. 19 , s. 15-24 (16 kasım 1922'de Meclis'te yapılan konuşma); s. 29-33 (Territet'teki 18-19 kasım tarihli demeçler) ; s. 33- 41 (Lozan'da 21-22 kasım tarihli demeçler); Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 190.

2640 Bilâl N. Şimşir, *Lozan Telgrafları*, 1990, c. 1, s. 107.

2641 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 393.

Balkan devletlerinin ortak hareket etmelerini sağlamaktı. Konferans müzakereleri öncesinde Türk heyetinin karşısında güçlü iki blok oluşmuştu: Müttefik bloğu ve Balkan bloğu.[2642]

21 Kasım 1922. *La Tribuna* gazetesi, Malagodi imzalı başmakale neşretti: *Müttefikler, ta başından beri, dünün yenikleri karşısında adaleti ve gücü birlikte kullanmış olsaydı [...] Kemalist ruh [...] büyük olasılıkla hiç doğmazdı. Oysa bölünmüş, birbirinden kuşkulu, bazen yeniklere özgürlük ve yaşam hakkı tanımayacak kadar acımasız, bazen ise az önce boğmak istedikleri kişilerle gizli ilişki arayışına girecek kadar zayıf görünmek için her şeyi yaptılar [...] Bu güçler geçmişte yanılgıya düşmüşse ve bu durumu kabul ederek bir çare arıyorlarsa, bu onların savaş galibi konumundan vazgeçecekleri ve birkaç milyon yeniğin haklarının geri verilmesi gerektiği için, kurban edilen konumundan çıkıp kurban eden konumuna gelmelerini hoş görecekleri anlamına kesinlikle gelmez*.[2643]

Il Giornale d'Italia gazetesi, *İtalya'nın Doğu politikasının adalet ve hakkaniyet politikası olduğu*nu yazıyor. Mussolini *Türkleri, kendilerine hâkim olmaya davet* etmiş. *Türkiye bunu, İtalya'nın sempatisinin azalmasını gösteren bir hareket olarak yorumlayamaz* imiş.[2644]

> 21 Kasım'daki başyazı Il Giornale d'Italia'nın kolaycı çıkarcılığına güzel bir örnektir. Her zaman olduğu gibi, kaçınılmaz tarihi görev adına, "Doğu'daki İtalyan politikası, adalet ve eşitlik politikasıdır". Mussolini Türkleri ılımlı olmaya çağırıyorsa, "Türkiye bu görüşü, İtalya' nın azalan sempatisinin bir belirtisi olarak yorumlayamaz".
>
> Nitekim:
>
> > Faşizmin lideri hükümet başkanı olunca, barış için kararlılıkla çalışır ve düşmanları faşizmi serüvene atılmak istemekle suçladıkları zaman, kesinlikle yanlış yolda olduklarını açık seçik gösterir.
>
> Büyük final:
>
> > Biz Doğu'nun en kısa zamanda yeniden düzene girmesini; Türkiye'nin yeniden özgür ve bağımsız bir ulus olarak var olmasını; Fransa ve İngiltere tarafından gerçekleştirilen geniş çaplı işgallerden sonra, Doğu Akdeniz'deki dengenin bir kez daha bozulmamasını; Anadolu ile Karadeniz ülkeleri arasında ticaretin yeniden başlamasını; Orta Avrupa'daki durumun istikrara kavuşmasını istiyoruz. Bütün bunları, İtalya'nın barış içinde üretimle, ticaretle, göçle yeniden yapılanmaya gereksinimi olduğu için istiyoruz [...] Başbakan Lozan'da, İngilizlerin Türkiye'yi gerçekten yaşatmaya karar vermesi için, Fransızlarla birlik olacak; Fransızların Balkanlar'da karışıklık olmasını önlemek ve aşırılıkçı Türkleri durdurmak için gösterilen çabalara katılmasını sağlamak amacıyla İngilizlerle birlik olacak. Nihayet her türlü bozguncu ve vazgeçiciden kurtulmuş bir İtalya adına konuşan genç başbakanımızın gücünü aşmayan, yüreklilik gerektiren bir roldür bu.[2645]

"Avanti!"nin muhabiri Pietro Nenni de, konferansın ilk günlerinde, eski dostunun başarısını engellemeye çalıştı. Bilinen parlak gazeteciliğiyle, müttefiklerarası uyumun bir blöf, özde Mussolini'nin blöfü olduğunu ortaya çıkarmaya kendini adadı. 21 Kasım'da Mussolini'nin o aşırı milliyetçi söylemini tümüyle geri aldığını ve kuzu kuzu İtilaf Devletleri'nin kuyruğuna takıldığını belirtti: "Yenilik dilde, hareketlerde ve biçimde [...] Mussolini'nin, üç devletin tam bir eşitlik içinde karar aldıklarının, resmi bir bildiriyle açıkça belirtilmesi isteği kabul edildi. Ancak bu isteğin Italya'ya saygınlık kazandırmayacağı düşünülüyordu, çünkü geçmişte uşak konumunda olduğunu akla getiriyordu."[2646]

2642 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 435.

2643 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 190-191. Malagodi, "Kemalist ruh"u İslâmcı ve Avrupa'ya tehdit zannediyor. Elbette muazzam yanılıyor.

2644 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 391.

2645 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 192-193.

2646 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 195-196.

22 Kasım 1922. *22 Kasım günü İsmet Paşa ile Mussolini arasında bir görüşme yapılmıştır. İsmet Paşa görüşmede, İtalyanların düşüncelerini ve İngilizler barışı çıkmaza sokarlar ve Boğazlarda savaş açarlarsa İtalya'nın nasıl davranacağını öğrenmek istemiştir. Barışın sağlanacağını söyleyen İtalya Başbakanı, İngilizlerin, Boğazlarda kalmasına muvafakat etmeyeceklerini ifade etmiştir. İsmet Paşa-Mussolini görüşmesinde Adalar meselesi de gündeme gelmiştir. Bu konuda kesin bir tavır takınan Mussolini, bu meselenin çözümlenmiş olduğunu belirterek tekrar gündeme getirilmemesini istemiştir. Mussolini, bu görüşme hakkında Kral Vittorio Emanuele III'e Lozan'dan 22 Kasım'da gönderdiği telgrafta şunları yazmıştır: "Bu sabah İsmet Paşa bana geldi ve barışın sağlanmasında sorunlar çıkarsa İtalya'nın nasıl davranacağını sordu. Ona, millî sınırları içinde bağımsız ve özgür Türkiye'nin her tezine destek olacağımızı söyledim."*[2647]

TBMM Aydın mebusu Yunus Nadi'nin gazetesi *Yenigün*ün haberine göre Benito Mussolini'nin sulh şartları şunlardır: *Boğazlardan geçişin serbestisi, azınlıkların korunması, Boğazlar çevresinde tarafsız bir bölgenin oluşturulması, Avrupa Türkiyesi'nin silahtan tecridi, Düyun-u Umumiye üzerindeki uluslararası kontrolün devamı, Türk demiryollarının birleştirilmesi, Trakya'da halkoyuna başvurulması ve yabancıların mahkumiyeti meselelerinde Türk mahkemelerine yardımcı olmak üzere komisyonlar kurulması*.[2648]

Il Giornale d'Italia gazetesi: *Mussolini, her zamanki, Yunanistan'ı İtalya'nın sırtından ödüllendirme girişimini geri çevirdi: Venizelos'un Lloyd George aracılığı ile İtilaf Devletleri'ne hükmettiği ve İtalya'nın zarar görerek onurunun kırılmasına yol açtığı zamanlar artık, Tanrının izniyle, geride kaldı*.[2649]

Avanti! gazetesi Mussolini'yi tenkid ediyor: *Tüm devletler "karşılıksız hiçbir şey vermeme" politikası izliyor [...]; ancak diğer devletler bunu icra ediyor, her yerde ilan etmiyor. Böylesi bir tutum yararsız, saf bir gösteriş; saf olmaktan da beter, gülünç*.[2650]

29 Kasım 1922. TBMM Hükümeti Lozan heyetinde bulunan İttihadçı Hüseyin Cahit'in (Yalçın) Benito Mussolini'yle gerçekleştirdiği röportaj İstanbul matbuatından *Tanin* gazetesinde neşredildi:

> Soru: Türkiye'nin hakkı verilmeli diyorsunuz. Fakat bu "hak" nedir? Öyle elastiki bir tâbir ki, istenildiği gibi tefsir olunabilir.
>
> Cevap: Evet, evet öyledir. Adalet, insanlık v.s. bütün bunlar aynı cinsten tâbirlerdir.
>
> Soru: O halde, Türkiye'nin hakkı sizce nedir?
>
> Cevap: Ben Türkiye'nin üç çeşit menfaati olduğunu görüyorum. Manevî menfaat, arazi menfaati ve siyasî menfaat. Manevî menfaat dediğim kısma, istiklâl keyfiyetini de katıyorum. Bir devletin istiklâli ya vardır ya yoktur. Bu öyle bir şeydir ki, kısıtlanamaz, sınırlanamaz. Onun için, Avrupa Türkiye'nin müstakil bir devlet olduğunu kabul edince artık onun gereğini kabul etmelidir. İstiklâlin birinci göstergesi adalettir. Bir devletin kendi arazisinda adaleti dağıtması ve temin etmesi en ulvî hakkıdır. Bu hakkına saygı gösterilmelidir. Ben devletler arasındaki ilişkilerin merdane ve halisane olması taraftarıyım. Onun için Türkiye'nin haklarını bir takım şart ve kayıtlar koymadan, izzet-i nefsini rencide etmeden tanımak gerekir.
>
> Soru: Ya siyasî menfaatler?
>
> Cevap: Bununla kastettiğim mâna, dostlarınızı seçme hakkıdır.

[2647] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 393-394.

[2648] Yenigün, 22 Teşrin-i sâni 1922, s. 1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 388. "İtalya için, Lozan Konferansı'na giderken, Boğazlardan askerî ve ticarî gemilerin geçişinin serbest olması önemliydi. *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1680-7782."

[2649] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 193.

[2650] Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 196.

> Soru: Bizden ne isteyeceksiniz? Sevr anlaşmasındaki nüfuz bölgeleri…
>
> Cevap: O anlaşma çoktan geçti, gitti. Nüfuz bölgeleri falan tasavvuru artık kalmamıştır. Mânâsız bir şeydir. Yalnızca umumî menfaatlerden söz edilebilir.
>
> Soru: Konferans sonuçsuz kalır da, Müttefikler bizimle savaşırsa siz de katılacak mısınız?
>
> Cevap: Sus, bir şey söyleyemem.[2651]

İstanbul matbuatından *İkdam* gazetesinin haberine göre Başmurahhas Mirliva İsmet (İnönü), İtalyan muhabirlere beyanat vermiştir. İsmet, *İtalya'ya karşı sevgi ve saygı beslediğini, iki sefer görüştüğü Mussolini'nin büyük bir vatansever olarak Türk vatanperverliğini anlayıp takdir edeceğini* belirtmiştir.[2652]

1 Aralık 1922. *Mussolini'nin Territet ve Lozan'daki bol keseden atmaları karşısında Corriere della Sera ölçülü ve onurlu davrandı. Buna karşın La Tribuna'nın muhabiri Amedeo Ponzone, herkesin Mussolini'nin coşkusundan nasıl ve ne denli büyülenmiş olduğunu bildirdi. Ancak daha 1 Aralık'ta yağcı uşak, İtalya'nın sahnede hiç de başrolde oynamadığını üstü kapalı biçimde ileri sürüyordu*:

> Artık bu konferansın asıl gerçeği, yani sıkı bir İngiliz-Rus düellosu ortaya çıkıyor. Fransızlar tarafından terk edilen İsmet şimdi Avrupa'da durdurulan ve Kemal aracılığı ile Asya'da rövanşı almaya çalışan Rus Bolşeviklerine sırtını yaslar.[2653]

Başında Garroni'nin olduğu İtalyan Heyeti, onca gürültü patırtıdan sonra, ciddi olarak görüşmeler başladığı zaman, karar anında ne yaptı? Temelde, İtalya'nın Müttefik cepheye sadık kalmasını, kendi çıkarlarının kabul edilmesi koşuluna bağlamaya kalkıştı. Bu nedenle İngiliz Heyeti tarafından defalarca azarlandı. 1 Aralık'ta Curzon Lozan'dan, İtalyanların hep aynı olduğunu Crowe'a yazdı:

> Konferansta kalmalarının karşılığı olarak İtalyanlar kulislerde ticaret veya başka alanlarda ödün koparabilmek için akıl almaz taleplerde bulunuyor, büyük sıkıntı yaratıyorlar. İtalyanların politika kavramının ayrılmaz bir parçası olduğu görülen ve kendileriyle anlaşmayı son derece güç kılan bu utanmaz şantaj girişimi konusunda onlarla açıkça konuşmak zorunda kaldım [...] Her ne kadar ne vaat edebileceklerini hayal edemesem de, bu arada Türklerle özel bir anlaşma pazarlığı yapıyorlarsa, buna şaşırmam.[2654]

2 Aralık 1922. Lozan'da Yakındoğu İşleri Konferansı. *Yabancıların ve ulusal azınlıkların hukuksal durumlarıyla ilgili komisyonun kapitülasyonlar sistemi sorununun görüşüldüğü ilk oturumu, Batı ülkeleri iş çevrelerinin çok sayıda temsilcilerinin de katılmasıyla, 2 aralık 1922'de açıldı. Komisyon başkanı İtalyan delegesi Garroni, yaptığı konuşmada, kendi deyimiyle bağımsız bir devletin egemenlik haklarını zedeleyen kapitülasyonlar sisteminin kaldırılmasına karşı çıkmadı. Fakat Garroni bununla birlikte, yabancıların yüzyıllar boyunca elde ettikleri bu hakların; sermayeleri, varlıkları ve kişiliklerinin savunulması ve ayrıca Türkiye'ye yeni bir sermaye akımını sağlayacak koşulların yaratılması bakımından konınınası yönünde görüş belirtti. Konuşmasının sonunda Garroni, kapitülasyonlar sisteminin bir güvenceler sistemiyle değiştirilmesini önerdi. Garroni'nin önerisini destekleyen Fransız delegesi Barrére, güvenceler sisteminin sözde yeni çağın gereklerini karşıladığını ve Türkiye'deki yabancıların çıkarlarına uyduğunu özellikle vurguladı. İngiliz temsilcisi Curzon, konuşmasında kapitülasyonlar sisteminin oluşmasınm uzun bir tarihsel dökümünü yaparak, delegeleri Türkiye'nin karşılıklı yükümlülükleri tek yanlı bir işlemle kaldırmaya hukuksal bakımdan hakkı olmadığını*

2651 Tanin, 29 Teşrin-i sâni 1922, s. 1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 394-395.

2652 İkdam, 29 Teşrin-i sâni 1922, s. 2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 395.

2653 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 191.

2654 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 196.

inandırmaya çalıştı. "Kapitülasyonlar" teriminin kaldırılmasını kabul eden Curzon, bunların güveneceler biçiminde korunmasını istedi. Bu sorunun görüşülmesine etkin olarak katılan Amerikan gözlemcisi Childe, kapitülasyonların güvencelerle değiştirilmesine razı olmadı ve kapitülasyonların, yani yabancıların Türkiye'de yüzyıllardır yararlandıkları ayrıcalıkların korunmasında ısrar etti. Japonya temsilcisi Hayaşi konuşmasında Türkleri kapitülasyonların kaldırılmasında bir geçiş basamağı olarak güvenceler sistemini getirmek isteyen devletlerin önerileriyle uzlaşmaları gerekliliğine inandırmaya çalıştı. Hayaşi konuşmasında: "Japonya'nın kapitülasyonlardan kurtuluşu için 20 yıl gerekmiştir. Bu bakımdan Türklerin bir geçiş evresiyle uzlaşmaları gerekir" dedi. Türk delege kurulu, İtilaf Devletleri'nin güvenceler sistemi kurulması yolundaki önerilerini kesinlikle reddetti ve kapitülasyonların tümüyle kaldırılmasını istedi. İsmet Paşa: "Türkiye, güvenceler biçiminde yeni bir kapitülasyonlar sistemi kurulmasına asla razı değildir" dedi.[2655]

3 Aralık 1922. *İtalyan temsilcisi Garroni, 3 Aralık'ta Curzon'la görüşerek İtalya'nın Doğu'daki çıkarları konusunda bir güvence almazsa Boğazlar taslağına imzasını atamayacağını söyler. Ancak Curzon, küplere binip onu paylayınca Garroni diretmekten vazgeçerek, olup bitenleri Mussolini'ye bildirmekle yetinir*.[2656]

Britanya Hariciye Nâzırı ve Lozan Başmurahhası Lord Curzon, Britanya Hariciye Nezâreti Müsteşar Yardımcısı Sör Eyre Crowe'ye telgraf keşide eyledi. Buna göre *Curzon'un yapacağı şey çok basittir. Önce Türk heyetine Musul konusunda bol bol ödünler vererek, Türk-Rus cephesini dağıtmak ve sonra Musul'u reddetmek*.[2657]

6 Aralık 1922. Hüseyin Cahit'in (Yalçın) gazetesi *Tanin*, İtalya hakkında makale neşretti. Belirtildiğine nazaran *Müttefikler arasında birlikte hareket etme konusunda görüş birliği sağlandıktan sonra, İtalya Hükümeti, Türkiye'ye karşı izleyeceği siyaseti tespit etmiştir. Buna göre, İtalya, Türkiye'ye karşı Müttefikleriyle birlikte aynı siyaseti takip edecektir. Müttefiklerin oluşturdukları birleşik cephenin askerî bir mahiyeti de olacak ve gerek Türkiye tarafından gerekse İtilâf Devletleri tarafından imzalanacak anlaşma şartlarına uyulmasını talep edecektir. Türkiye bu konuda yeterli güvenceleri verdikten sonra İtalya Hükümeti Türkiye ile ticarî anlaşmalar yapabilecektir. İtalya, On İki Ada'dan dolayı Türkiye ve Yunanistan'a karşı haklarını korumak konusunda kesin kararlıdır. Ancak, Lozan'dan başka bir yerde olmak şartıyla İtalyan haklarının derecesi ve mahiyeti hakkında müzakereye hazırdır*.[2658]

7 Aralık 1922. Britanya Hariciye Nezâreti Müsteşarı Sör Eyre *Crowe, o sırada Londra'daki İtalyan Büyükelçisi Della Torretta'yı güzelce payladı. Eski Dışişleri Bakanı, İngiliz hükümetinin, mantıklı olduğu kanısına vanlan her İtalyan talebini kabul edeceğine önceden söz vermesini istedi. Crowe, doğal olarak, olumsuz yanıt verdi. Mussolini bu yolun kapalı olduğunu anladı ve 7 Aralık'taki Londra görüşmesinde Curzon'un protestolarını öylesine sakin biçimde kabul etti ki, Curzon, Crowe'a şunları yazdı: "Mussolini*

2655 A. M. Şamsutdinov, *Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi*, 1999, s. 329-330.

2656 *Documenti Diplomatici*, Cilt 1, Belge No. 200, Garroni'den Mussolini'ye, 4 Aralık 1922; Aktaran: Stefanos Yerasimos, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri (1917-1923)*, 2000, s. 482.

2657 Stefanos Yerasimos, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri (1917-1923)*, 2000, s. 482. İtalyan Başmurahhası Garroni'nin İtalya Başvekili ve Hariciye Nâzırı Mussolini'ye gönderdiği 2 Aralık tarihli telgrafında belirtildiğine göre "Fransa ise, bu konuda İngiltere ile tam işbirliği halindedir." Zira Yerasimos'a göre "Almanya'dan savaş tazminatını tahsil edemeyen Fransa, Almanya'nın Ruhr bölgesini işgal etmeye hazırlanmaktadır ve bu konuda İngiltere'nin tam desteğini elde edebilmek için diğer sorunlarda onun dümen suyunda gitmek zorunluluğundadır."

2658 Tanin, 6 Kanun-ı evvel 1922, s. 2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 390.

son derece dost bir hava içinde buradan ayrıldı, sanırım ona yaklaşmanın kolay olduğunu göreceksiniz, ancak diplomatik konularda şaşırtıcı derecede bilgisiz".[2659]

10 Aralık 1922. *Il Giornale d'Italia* gazetesi: *Kendisinden nefret edilen Konstantin'in tahta, Konstantincilerin de, başlarında Gunaris ile iktidara dönmeleri, yeni Türk-Fransız aşkının çöpçatanı Franklin Bouillon'a Anadolu'ya doğru yelken açtırdı. İntikama susamış olan Venizelos, Lozan'da Yunanistan'ın tek gerçek savunucusu olan Curzon'u dinlemedi. Lord Curzon yeni göreve gelen Cavour'un nasıl biri olduğunu anlamamış mıydı sanki? [...] Venizelos'a güvenerek, ne Çanakkale'de, ne Kutül-Amare'de İngilizlere yenilen*[*] *ve dünyanın en savaşçı halkı olan Türklere boyun eğdirme görevini Yunanlara bırakmakla Foreign Office'in İngiliz tarihinin en büyük yanılgısına düştüğünü nihayet kabul etmesi için Lord Curzon'un Gunaris'in kurban edilmesine ihtiyacı mı vardı?*[2660]

13 Aralık 1922. İndelli, Genel Göçmenlik Komiserliğine telgraf gönderdi. *İzmir'in yeniden kurulması için devletten çok,* milliyetçi eğilimli işadamları *Giovanni Giuriati ile Oscar Sinigaglia'nın ünlü İtalyan Birliği harekete geç*miş*; ancak, gerektiğinde bu derneğin kurulmasını ve çalıştırılmasını finanse etmesi gereken tüm kredi kurumları olumsuz yanıt ver*mişti. İndelli de bugün, *barıştan önce önemli bir şey yapılamayacağını ve tüm bu tasarıların milliyetçi Türkleri kızdırmaktan başka bir işe yaramayacağını bildirdi*.[2661]

Sabataycı Ahmet Emin'in (Yalman) gazetesi, İstanbul matbuatından *Vakit*, "Lozan Mektupları" nam makale neşretti. Benito Mussolini, Doğu Trakya hududunda Meriç Nehrinden öteye geçmemesi için TBMM Hükümetini ihtar etmiştir:

> Mösyö Mussolini, Türkiye'nin Avrupa'daki sınırlarının tâyin ve tespiti hakkında İtalya'nın niyet ve maksadını Türk heyetinin başkanı İsmet Paşa ile hörüşmesinde açıkça ortaya koydu. İtalya Başbakanı, İsmet Paşa'ya aynen şu sözleri söylemiştir: "Kahraman ordunuzun istiklâline muvaffak olduğu, Avrupa'nın hayretle karşıladığı zaferinizi sû-i istimal etmeyiniz. Anadolu'nun ortasından İstanbul'a geldiniz ve Edirne'ye kadar gideceksiniz. Fakat burada durmanız icap eder. Meriç, Türkiye'nin Avrupa sınırı olmalıdır. Müttefikler son bir müsaadede bulunarak Meriç'in diğer sahilinde bulunan Karaağaç istasyonuna Türkiye'nin sahip olmasına razı oldular. Bu hattın ilerisine geçmeye teşebbüs edecek olursanız karşınızda yalnızca bir Balkan ittifakı değil, bir de Müttefik ittifakı bulacaksınız." Mussolini'nin bu sözleri açıkça gösteriyor ki, Türkiye Avrupa'da Lozan Konferansı tarafından tâyin ve tespit edilen sınırlara tecavüze kalkıştığı takdirde İtalya, Müttefiklerce verilen karara iştirak etmekte tereddüd etmeyecektir. Bununla beraber İtalya Hükümeti'nin Türklerin itidal ve basiretinden emin olduğunu ve ileri gitmeyeceklerinden ümitli olduğunu da dolayı olarak anlatmaktadır. Mussolini, İtalya'nın Doğu'daki menfaatlerini korumak için tâkip edeceği siyasetin esaslarını da tespit etmiştir. İtalya'ya şimdiye kadar, Doğu'da ekonomik menfaat temin eden Üçlü Antlaşma idi. Üçlü Anlaşma kahraman Türk ordusunun kazandığı zafer ve Yunanlıların Anadolu'da atılmasından sonra yürürlükten düşmüştür. Bundan dolayı İtalya, bu anlaşmanın yerine başka bir hak koymak ve bu suretle Anadolu'da arzu ettiği iktisadi menfaati temin etmek istiyor. İtalya'nın bakış açısına göre; Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminden ve mütarekenin imzalanmasından sonra Arap memleketleri Türk hâkimiyetinden alınmış ve İtalya hariç kalmak üzere "manda" şekli altında Fransa ve İngiltere arasında taksim edilmiştir. İtalya, bu ekonomik çıkarlar sağlanmasını talep edecektir. On İki Ada meselesine gelince; İtalya bu meselenin Lozan Konferansı programına dâhil edilmemesini talep etmiş ve Müttefikleri de bunu kabul etmişlerdir. İtalya Dışişleri Bakanlığı, Adalar meselesini yalnızca İtalya'yı ilgilendiren bir konu olarak görmekte ve bu şekilde hareket etmektedir. Yeni Türkiye'nin İtalya ile olan ilişkilerinin dostane olması ve şiddetle ihtiyaç duyduğu iktisadi gelişme ve imar işlerinde İtalya sermayesinden istifadeye hazır olduğuna şüphe yoktur. Fakat Yeni Türkiye kesin bir prensip benimsemiştir: Siyasî, malî, adlî ve iktisadî tam bir hâkimiyet ve istiklâle sahip olmak. Türk milleti 3,5 yıldan

---

2659 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 197.

* "İngilizlere yenilen" ifadesi yanlışlık eseri olsa gerektir zira cümlenin sibakı siyakına göre "İngilizleri yenen" ifadesi şüphesiz muvafıktır (*Ö.F.A. notu*).

2660 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 193.

2661 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 187.

> beri her türlü mahrumiyetler katlanarak, her nevi maddî ve manevî mezalime tahammül ederek sahip olduğu hâkimiyetinden zerre kadar fedakârlıkta bulunamaz.[2662]

17 Aralık 1922. *Konferansın ilk bölümüne damgasını vuran Curzon ile Çiçerin arasındaki heyecanlı diyalektik çekişmeler potansiyel İtalyan tüketicisinin dikkatini uyanık tuttu. Bologna'da ünlü "re Sole pastilleri"nin üreticisi olan Gazzoni & Co. şirketi 17 Aralık tarihli "La Tribuna"nın altıncı sayfasını olduğu gibi satın aldı ve müşterilerine "güncel tartışmaların gelişimini kolaylıkla izleyebilmeleri için" Lozan'da tartışma konusu olan toprakların büyük bir haritasını sundu. "Corriere della Sera", kendi açısından, daha çok Çiçerin ile olan söz düellolarında Curzon'u desteklemek için Lozan'la ilgilendi. İtalyan delegeleri, neredeyse gazeteciler kadar, bu düelloların izleyicisi oldular*.[2663]

28 Aralık 1922. Lozan Konferasında İtalyan murahhası Camillo Garroni'nin beyanatı: *Türkiye'nin kısa bir zamanda modern icaplara tamamen uyan kanunlar ve mahkemeler meydana getirmeyi başaracağı kanısındayım. Fakat bugün hâlâ birçok şeriata dayanan kanunlarla idare olunduğu kanısındayım*.[2664]

Il Giornale d'Italia gazetesi, Moro imzalı "İstanbul'dan Mektuplar-Türk Çılgınlığı" başlıklı makale neşretti. *İstanbul'dan "Moro" diye biri, görünüşte en sakin ve en ince ruhlu Türkün bile "uygarlık ve adalet duygularına karşı duyarsız, her türlü gelişme ve iyiliğin düşmanı" olduğunu, bu nedenle "onu gerçeğe güç kullanarak döndürmek gerektiğini" bildirmek ister*.[2665]

1923

Müttefikler, sürgündeki Osmanoğlu ailesini Kemalist idareyi yıkmaya kalkışmasın için gözetim altında tutuyordu. Mesela *Rodos Valisi ve İstanbul Yüksek Komiseri Maissa 1923'te İngilizlere -Vahdeddin'e değil- Ömer Faruk aleyhine alınan kısıtlama kararlarını aktarmıştır*.[2666]

3 Ocak 1923. *Padişah'ın kovulması, Albertini'nin gazetecilerinin İslam dünyasının değiştirilemeyeceğine ilişkin inançlarını biraz sarstı. Ancak, incelediğimiz diğer yazarlar arasında da Kemalizmin laik niteliğini gerçekten anlayan biri henüz çıkmadı. Bu özelliği sezinleyen pek az kişi arasında yer alan Giovanni Morsani, 3 Ocak 1923 tarihli "Corriere d'Italia"da şöyle yazıyordu:*

> İslamiyetin uyanışını ve dirilişini düşündürebilecek olan Türkiye'deki son olaylar, tersine, bu dinin umarsızca çözülme ve dağılmasının ilk ve en güçlü öğesidir. Dinsel erkin halifeliğin politik erkinden ayrılması, Kur'an yasalarına ve Peygamber'in uygulamalarına indirilen en ağır darbedir [...] Kur'an'ın hareketsizliğine, yani ölüme mahkum olmamak için Ankaralı yöneticilerin, atalarının dininin yerine en saf kuşkuculuğu ya da kaçınılmaz olarak, en kuru usçuluğu getirerek, Peygamber'in temel kurallarını çoktan aşmış olmaları gerektiği açıkça ortadadır.[2667]

14 Ocak 1923. TBMM Hükümeti, *İtalyanlardan top, barut ve fişek alını konusunda bir anlaşma* imzaladı.[2668]

2662 Vakit, 13 Kânun-ı evvel 1922, s. 3; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 397.
2663 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 191-192.
2664 Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 1989, c. 2, s. 18.
2665 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 193.
2666 Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 302, dipnot 17.
2667 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 191. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.
2668 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 331, dipnot 75.

İspanyol *La Libertad* gazetesi yazıyor: *Fransız, İngiliz ve İtalyan hükümetleri, Yunan Hükümeti'ni Batı Trakya'da Yunan ordularının bulunmasının ve yaptıkları hırçın açıklamaların büyük sakıncaları konusunda uyarmışlardır*.[2669]

Kâzım Karabekir'in günlük kaydı: *Muhaliflerden Ali Şükrü Ankara'ya makine getirmiş. Tan gazetesi çıkaracakmış. Gazi yanımda Cevat Abbas'a dedi: "Muhalifler matbaa yapıyor da siz hâlâ uyuyorsunuz. Yakmalı, yıkmalı!*[2670]

17 Ocak 1923. İngiliz raporu: *Türkler için cephane gelmeye devam ediyor, en fazla İtalyan buharlı gemileriyle. İtalyanca işaretlenmiş 30 kasa uçak parçası Antalya'da karaya çıkarıldı. Bunları gördüm. Motorları eski, kanatlar hasarlı idi. On beşle yirmi arasında Türkçe işaretli, içinde benzer parçalar olan kasa, İç Liman'ın rıhtımına indirildi.*[2671]

29 Ocak 1923. İspanyol *El Siglo Futuro* gazetesi yazıyor: *Müttefiklerin protestosu nedeniyle Yunanistan'ın Trakya karargâhı, Gümülcine'den Selanik'e taşınmıştır*.[2672]

4 Şubat 1923. Lozan'daki Şark-ı Karîb Umuru Konferansı, kapitülasyonlar meselesi vechile intikaya uğradı.

Ahmet Agayev (Ağaoğlu), 4 Şubat 1923'de Sovyet Rusya Ankara Büyükelçiliği yetkilisi Pleskov'la gizli görüşüyor. Dedi ki: [Mustafa Kemal] *Paşa'nın danıştığı hükümetteki etkili simalar Rauf* [Orbay]*, Fethi* [Okyar] *ve Rıza Nur. Diğerleri, mesela Mahmut Esat* [Bozkurt], *Paşa'nın istediği her şeyi yaptırdığı bir kukla*.[2673]

15 Şubat 1923. İspanyol *La Epoca* gazetesi yazıyor: *Selanik'ten alınan haberlere göre Yunan ordusu, Selanik'le Meriç arasında savaşa hazır bir durumdaydı. Yunan askerleri, harekâta başlamadan önce müttefiklerin tutumunu değiştirmesini bekliyorlar*.[2674]

16 Şubat 1923. İspanyol *La Accion* ve *La Libertad* nam gazeteler yazıyorlar: *Doğu Trakya'da Türk orduları da büyük bir hareketlilik içerisinde*dir.[2675]

17 Şubat 1923. İspanyol matbuatı yazıyor: *Yunan orduları genel kumandanı, General Harington'a Türklerle bir çatışmayı engellemek için her türlü tedbiri aldığını ve Meriç'in sol kıyısındaki noktalardan Yunan ordusunun çekildiğini bildirmiştir*.[2676]

2 Mart 1923. Başvekil ve Hariciye Nâzırı Benito Mussolini, İtalya Millî Meclisine beyanatta bulunuyor. *"Ankara Hükümeti'nin barış yapmaya yanaşmadığı yolunda haberler yer aldığına" dikkat çekerek, meclis ve hükümet üzerine nüfuzları olan Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'nın ağırlıklarını koyarak, kesintiye uğrayan görüşmelerin devam için Türk heyetinin Lozan'a dönmesini sağlamalarından" söz* ediyor. *Mussolini, "Roma, Londra ve Paris hükümetlerinin konferansta yine birlikte hareket etmeye karar veriklerini" de* ilave ediyor.[2677]

[2669] Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 377.
[2670] Kâzım Karabekir. (2009). *Günlükler* (B. Kayabek, çev. & Y. Demirel, haz.) içinde (c. 2). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
[2671] Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 279.
[2672] Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 377.
[2673] Mehmet Perinçek, *Türk-Rus Diplomasisinden Gizli Sayfalar*, 2011, s. 149.
[2674] Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 377.
[2675] Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 377.
[2676] Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 377-378.
[2677] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 405.

7 Mart 1923. *Tanin* ve *İkdam* gazetelerinin iktibas ettiklerine göre Benito Mussolini, İtalya Millî Meclisindeki konuşmasında, *İngiltere tarafından ileri sürülen Türk-Yunan savaş tazminatı, yabancılar için adlî güvenceler ve iktisadî şartların değişmez olduğunu*; *Türkiye'nin, Müttefikler tarafından teklin olunan şartları kabul etmesi ve Müttefiklerin, tekliflerinin Türkiye tarafından kabul edilmesini sağlamak için baskı yapması* gerektiğini ifade etmiştir.[2678]

18 Nisan 1923. Sovyet Rusya Roma mümessili Vorovski, İtalya Başvekili ve Hariciye Nâzırı Mussolini'ye telgraf keşide eyledi. Telgrafta, Lozan Yakın Doğu İşleri Konferansı Genel Sekreteri René Massigli'nin 12 Nisan tarihli tezkeresinin bir suretini yer alıyor. Boğazlar meselesinin hallinde Sovyet Rusya'nın tecrit edilmesini protesto ediyor, İtalya'nın sözünü tutması rica ediliyor.[2679]

23 Nisan 1923. Kesintiye uğrayan Lozan'daki Şark-ı Karîb Umuru Konferansının ikinci devresi küşad edildi. İtaya murahhas heyetine Montagna riyaset ediyor.

29 Nisan 1923. *29 Nisan'da Alberto Allegrini, kapitülasyonların kaldırılması karşısında, 1921'deki Londra Konferansı'nı anımsayarak şöyle sızlanır: "O günden bugüne Ankara hükümeti ne kadar yol aldı, galip devletler ise ne çok zaman ve toprak yitirdi!"*[2680]

5 Mayıs 1923. *İstanbul'a yeni atanan ticaret ataşesi* Cornelio di Marzio, *hükümet ve FAŞİZMİN lideri Benito MUSSOLİNİ*ye rapor gönderdi. Di Marzio, raporuna göre, *gerek kendi birimini, gerek Ticaret Odası'nı ayıplanacak bir karışıklık ve geri kalmışlık içinde buldu*.[2681]

6 Mayıs 1923. *Ankara Hükümeti'nin Roma temsilcisi Celâleddin Ârif Bey, görevinden ayrılmadan bir süre önce İtalyan gazetelerine verdiği demeçlerde, Türkiye'nin, ekonomik ve ticari gelişiminde İtalyan şirketlerinyle işbirliği yapmaktan memnun olacağını" söylemişti*.[2682]

14 Mayıs 1923. Cenova Valisi *Michele Darbesio, saat 12.15'te Roma'yı Türklerin gelişinden haberdar* etti. *Hôtel Miramare'da kaldıklarını* bildiriyor. *Savoia, Principe istasyonuna iki adım mesafedeydi ama Miramare şehrin en lüks oteli olduğundan uzun süreli bir ikamet için daha uygundu. Bir vukuat olmuş olmalı ki Darbesio, İsviçre topraklarına girmeden önce trenin İtalya'da son durağı olan Como'daki valiyi uyarmıştı*.[2683]

> 14 Mayıs 1923 Pazartesi günü zaman geçmek bilmedi. 19.25'te vali Roma'ya yeni bir telgraf yollayarak, İngiltere Başkonsolosu'nun kendisine, sabık Sultan'ın yolculuk planlarını askıya alarak bir süre için Sanremo'ya gitme kararı aldığı ile ilgili bir haber ilettiğini bildirdi. İtalyan görevliye göre Vahdeddin, Lozan'da "aleyhine gösteriler yapılmasını" engellemek istiyordu. Yurt dışına kaçtığından bu yana Mentone'de yaşayan Damad Ferid ve İstanbul'da tanıştığı, Mısır Kralı'nın kuzeni Aziz Hasan kendisine yardımcı olmaktaydılar. Osmanlı Elçisi Osman Nizami'nin de sık sık ünlü beldede misafir olduğu söyleniyordu. Birkaç hafta öncesine kadar Sanremo, Ortadoğu mozağinin bir diğer önemli parçası olan sabık Mısır Hidivi'ni misafir etmişti.[2684]

15 Mayıs 1923. İtalyan belgesine göre Vahideddin Hân'ı hamil Esperia nam sefine *Napoli'ye uğramış ve 240 kamara yolcusu, 50 tane üçüncü sınıf yolcu ve 230 ton mal yüklenerek tekrar Cenova'ya hareket etmişti*. "Esperia" nam sefine Cenova/Siracusa limanına demirlemiş durumdadır. *14 Mayıs sabahı saat*

2678 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 405.

2679 Stefanos Yerasimos, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Sovyet İlişkileri (1917-1923)*, 2000, s. 597-598. İtalya bu hususta hiçbir teşebbüste bulunmayacak, Vorovski de Massigli'ye göndereceği 27 Nisan tarihli mektubuyla satır arasında bu lakaydîden şikâyetçi olacaktır (Yerasimos, 2000, s. 600).

2680 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 201.

2681 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 127.

2682 Hâkimiyet-i Milliye, 6 Mayıs 1923, s. 4; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 414.

2683 Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 89.

2684 Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 90.

08.30'da geminin kaptanı Viola, eski fenerin önüne demir attı. Gemiden ilk olarak, İskenderiye'deki Faşist İtalyan Balıkçılar Sendikası'na bayraklarını teslim ederek dönen ve gül buketleriyle karşılanan görevliler indi. Ardından da Sultan ve peşindeki "bir düzineyi bulan" maiyyeti gemiyi seramonisiz bir şekilde terk etti. Lozan' a gitmek için bir süre Hôtel Savoia'da ikamet etmeyi planlıyorlar.[2685]

> Vittorio Emanuele'nin daveti Sultan'a, Sanremo'da ikamet eden asker ve eski diplomat Kont Paolo Ruggeri Laderchi tarafından iletildi. 15 Mayıs günü Bakanlık, vilayet sorumlusu (1923 sonlarından itibaren İmperia) Porto Maurizio valisine bir telgraf yollayarak, "Cenova Valisi ile birlikte gereken gözetimin sağlanması ve ikameti esnasında ilginç sayılacak hareketlere ilişkin bilgi verilmesi rica olunur," dedi. Ajanlar yerlerini almıştı bile.[2686]

16 Mayıs 1923. *Vahdeddin 16 Mayıs Çarşamba günü kiralayacağı evi ziyaret etti. Ev, dünyanın gidişatını değiştiren savaşların dolaylı kahramanı Alfred Nobel'in yıllar önce yaşayıp öldüğü villaydı. Akşam vakti Cenova'ya döndü*.[2687]

19 Mayıs 1923. *19 Mayıs Cumartesi günü Darbesio Roma'ya, Lord Curzon'un sabık Sultan'ın seçimini açık ve net bir şekilde onayladığının haberini ulaştırdı. Hayfa, Kıbrıs, Malta, Lozan yerine Sanremo! Sanremo, Türk hükümeti de dâhil herkesin işine gelen bir seçim olmuştu. Nasıl olmuştu da daha önce düşünememişlerdi ki?*[2688]

23 Mayıs 1923. Vahideddin Hân, *Villa Nobel'e yerleşmesinin üzerinden bir hafta bile geçmeden, birileri onu öldürmeye kalkıştı. 23 Mayıs 1923 günü, müttefiklerin İstanbul'daki polis merkezinin şefi Albay Caprini, Yüksek Komiser Maissa'ya, sabık Sultan'ın fedailerin hedefi haline geldiğini haber verdi. Haberin kaynağı güvenilirdi. Fedailer, bir ülkünün gerçekleşmesi için kendilerini feda etmeye and içmiş fanatik bir tarikattı. Nitekim İttihat ve Terakki Cemiyeti döneminde kendilerine, siyasi cinayetler gibi bazı "kirli" görevler verilen bir grup milliyetçi memurun da fedailerden olduğu rivayet edilmişti. Onlara göre Vahdeddin, milliyetçi Türkler için olduğu kadar İslam için de tehlike arz etmekteydi*.[2689]

Türkiye'nin başlıca düşmanı ve tartışmaların uzamasına büyük ölçüde neden olan devlet, şimdi de eski saygınlığını ve bazı ayrıcalıklarını kurtarmaya uğraşan Fransa idi. Bu nedenle Mussolini, bu kez de, Fransızların aksine, artık görüşmelerle en az ilgilenen millet olan İngilizlerle dayanışma içine girdi. Crowe bu durumu şöyle yorumladı: "Son zamanlarda sayın Mussolini, Ankara'da son derece zararlı sonuçlar veren ikili oyununu bu kez Atina'da denediği sanılan Sayın Poincare'den daha güvenilir ve yardımcı olduğunu gösteriyor".[2690]

Hükümetle ilgili sorumluluklar üstünden kalkınca, Nitti'nin Türk yanlısı tutumu güçlendi. 1921-1923 yılları arasında yazdığı önemli eserlerde, geçmişteki ikilemlerinden kurtulabildi. "Avrupa'nın Çöküşü" adlı eserinin Türk baskısının önsözü, Türkiye ve İslam dünyasına tam anlamıyla övgü niteliği taşımaktaydı. Kolayca saf değiştirdiği söylenebilecek olan Nitti, Türklere kendi izlediği politikayı kabul etmemelerini bile öğütlemektedir:

> Tarım işçisi, çoban ve askerlerden oluşan Türk toplumu, ticaret ruhu olan toplumlar tarafından kolayca kandırılır. Genelde hep kötü para politikaları izlediler; oysa onlar için en elzem olan, tam tersine, her türlü fedakârlığı yapıp, akıllı bir para politikasına sahip olma ve yabancılardan kurtulmaktır. Umarım genç kuşak, Türkiye'nin bağımsızlığını azaltmasıyla sonuçlanacak olan topraklarından ödün vermeye yanaşmayacak

---

2685 Il Secolo XIX, 15 Mayıs 1923; Aktaran: Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 89.
2686 Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 91.
2687 *L'Eco della Riviera*, 19 Mayıs 1923; Aktaran: Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 91.
2688 Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 92.
2689 Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 92.
2690 Documents on British Foreign Policy, 18, s. 774, 23 Mayıs 1923; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 199.

kuşkucu bir ruha sahip olur. Genellikle büyük devletler dost görünüp, ardından düşmanca davranır. Onlara karşı ne kadar temkinli olunsa, azdır.[2691]

30 Mayıs 1923. İspanyol *El Heraldo de Madrid* gazetesi yazıyor: *Türkiye ile Yunanistan arasında Karaağaç bölgesindeki nihai sınır, 29 Mayıs'taki uzmanlar komitesinde belirlenmiştir ve sınır Arda Nehri'nden ve Meriç'e uzanıyor, Karaağaç'ın doğusundan geçiyor ve birkaç köyü daha Türkiye'ye bırakıyor*.[2692]

31 Mayıs 1923. *El Heraldo de Madrid* yazıyor: *Karaağaç bölgesini düzenlemekle görevlendirilen uzmanlar, Bulgaristan'a Türklere bırakılan bölgeden denize çıkış verme konusunda da anlaşmışlardır. Bu antlaşma, Milletler Cemiyeti'nin güvencesi altında olacaktır ve bölgeye Yunanistan, Türkiye ve Bulgaristan temsilcileri ile birlikte çalışacak bir komiser tayin edilecektir*.[2693]

5 Haziran 1923. İspanyol resmî *El Heraldo de Madrid* yazıyor: *Lozan'daki politika komitesinin 4 Haziran tarihli toplantısında Trakya'daki Türk-Yunan sınırı, nihai olarak düzenlenmiştir. Türkler, Karaağaç'taki üç köyün sahibi olmuşlardır ve Meis Adası, İtalya egemenliğine girmiştir*.[2694]

Haziran 1923. *Meyveleri nasıl topladılar* mecazıyla yabancı kapitalistleri mevzubahis eden Astahov, TBMM Hükümeti aleyhine dönen ahvali şöyle tasvir ediyor:

İlk Lozan Konferansı bitti, ikincisi de üç aydır devam ediyor. Bozgunun, Yunanlıların bozgununun yıldönümü. O zaman geçen yıl Türkiye, zaferden sonra ülkenin yenilenmesi yolunda yürürken yaralarını huzurla sarabileceğini ümit ediyordu.

Şimdi (1923 yazı) her yeni gün, General Pellé'nin her yeni sözü, bir İngiliz uçağının Gelibolu üzerinde her yeni uçuşu, Beyrut'taki ve İskenderiye'deki her yeni tutuklama, geçen yılın ümitlerinden son kalanları da alıp götürüyorlar. Fransa ile geçen yıl yapılan flörtten, Mougin'e verilen ziyafetlerden, Türk siyasetçilerin Fransız diplomatlarıyla birliğini resmeden dokunaklı fotoğraf karelerinden iz kalmadı. Mougin bir siyasi çalışmada değil de "sayfiye yerinde" sayılıyor. Fransız generalleri ve diplomatları *Karagöz* (Konstantinopol'deki bir mizah dergisi) karikatürlerinde münhasıran karşımıza çıkıyorlar. Geçen yılın Claude Farrere ve Madam Gaulis gibi idollerinin de itibarı kalmadı. Tartışmasız türkofil Pierre Loti gibi birinin ölümü bile çok zayıf bir ilgiyle karşılandı; bu ölüm Ankaralı gazeteciler tarafından, ölüyü tütsülerden tütsü başkalarına değsin diye kullanıldı. Suriye'den her gün, Fransızların yeni bir barbarlığıyla ilgili haber veren telgraflar yağıyor. Lozan'dan gelen haberler Fransız emperyalizminin yağma hırsını gösteren yeni işaretler veriyor. İtalya'ya gelince… Ona olan ciddi yaklaşım çoktan kayboldu. Lozan'da Türklerle gayriresmi bir sohbet sırasında İtalya'yı zaten hesaba katmadıklarını bildirdikleri söyleniyor. Bu da anlaşılır, zira İtalyan hükümeti Lozan'daki ciddi problemlerde en ufak bir bağımsız tavır göstermedi, iradesini her konuda diğer orkestra şeflerine bıraktı.

Birleşik cepheyi parçalamaya yönelik konvülsif çabalarda Polonya ile mutabakata bile ümit bağlandı. Ama bu ümitler de çiçek vermeden soldular; Türkiye ve Polonya arasında başlayan görüşmelerle ilgili ümitvar makalelerin ertesi günü, kapitülasyon peşinde koşan emperyalist vatanperverlerinden aşağı kalmayan "eski dost"a acı sitemler ortaya çıktı.

İngiltere… Onunla ilişkide üslup daha dikkatli. İngiliz, karikatürlerde genellikle yüzünde barışçıl bir ifadeyle lütfedip gülümserken resmediliyor. Ama bu dikkat, İzmir ve Bursa'da kazanılan zaferleri büyük ölçüde değersizleştirmeye ve Hindistanlı Müslümanlar gibi kendilerini Türkiye'nin savunucuları sayanları aldatıp kendi siyasetini belirsizleştirmeye yeltenen İngiliz emperyalizminin gücüne olan sınırsız nefreti içinde gizlemek zaruretinin bilincinden başka bir şey değil. Barışa duyulan açlık, bilhassa saltanatın tasfiyesi ve ülke içinde bir dizi atılımla halk kitlelerinin önüne iktisadi gelişme ve kültürel-siyasi yenilenme perspektiflerinin açıldığı andan

---

2691 Archivio Nitti (AN), 215/9, 23 Mayıs 1923; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 117-118.

2692 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 378.

2693 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 378.

2694 Esin Tüylü-Turan, *İspanyol Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1923)* [Doktora Tezi], 2019, s. 378.

itibaren şiddetlendi; bu açlık, Türkiye toplumunun Lozan'daki İsmet Paşa'dan Ankara ve Zonguldak işçilerine kadar düşünmesini bilen bütün unsurların "dişlerini sıkmak," İngiltere'ye olan nefretini gizlemek zorunda bırakıyor; bu nefret ise ne kadar özenli ve derine gizlenmeye çalışırlarsa o kadar güçleniyor.

Misak-ı Milli, içinin boşalması tehdidiyle karşı karşıya. Batı Trakya'yı ve bir dizi başka aziz toprak parçasını almak ümidi yok artık. Musul ise problemli. Türkiye'nin yerle bir edilen batı vilayetlerine karşılık 4 milyarlık tazminat almak yerine Karaağaç'ın kemirilmiş kemiğiyle yetinmesi gerekti. Ve borçların faizlerinin altınla ödenmesi ihtimali, bütün bütçenin yarısını yutmakla tehdit ediyor.

Avrupaya karşı asırlardır biriken nefret her geçen gün ve saat kesifleşiyor, ölçülemeyecek kadar büyük bir enerji birikimine yol açıyor, bu enerjinin gücü İsmet Paşa'nın İngiliz dretnotlarının gücünü ve İngiliz emperyalizminin mali-iktisadi kudretini hesaba katarak Lozan'da verdiği tavizlerin neredeyse karesi, küpü kadar katlanarak büyüyor; zaferi, bu enerjinin sınırlarına ulaşıp da dışarı doğru tekrar patlayacağı anda onun bütün biçimleriyle kendi eylemlerini koordine etmeye cüret edebilecek olanın kazanacağını peşinen söylemek mümkün.[2695]

1 Temmuz 1923. *1 Temmuz 1923'de* TBMM Hükümeti mümessili Sıdkı ile İtalyan tayyare tüccarı Baracchini arasında *18 uçağın alınması konusunda bir anlaşma yapılmıştır. Alınmasına karar verilen 18 adet Herriot sistemindeki bu uçaklardan başka, aynı anlaşmayla 6 adet de Godron sisteminde uçağın alınmasına karar verilmiştir. İtalyan şirketi uçakları İzmir'e kadar getirmeyi taahhüt etmiştir*.[2696]

18 Temmuz 1923. *Konferansın son günlerinde, temel sorunlar çözüldükten sonra, İsmet Paşa İtalyan delegelerine içten teşekkürlerini bildirdi. Ancak, nedendir bilinmez, Garroni'nin başyardımcısı Montagna bunları "yağcılık" olarak niteledi*.[2697]

20 Temmuz 1923. *İsmet Paşa, Montagna ile 20 Temmuz'da yaptığı ikili görüşmede, konferans süresince İtalya'nın gösterdiği dostluktan dolayı memnuniyetini bildirmiştir*.[2698]

24 Temmuz 1923. *Montagna tarafından temsil edilen İtalyanlar, Türkiye'nin hak iddiasında bulunduğu Meyis Adası ile yakından ilgileniyor, bu adayı Türklere vermemek için ellerinden gelen çabayı harcamaya hazırlanıyorlardı*.[2699]

İtalya ise [..] yalpalayıp durdu. Bir taraftan Yunanistan'ı destekleyen Müttefiklerine tepki gösteren İtalya, diğer taraftan On İki Ada'yı bile gözden çıkarmak suretiyle onlarla Sevr ve Üçlü Antlaşma etrafında uzlaşmak için çaba harcadı. Ayrıca İtalya, iyi ilişkiler kurarak hatta resmî düzeyde el al[t]ından askerî malzeme satarak Ankara' dan bahsi geçen nüfuz alanlarına yönelik imtiyaz koparma peşindeydi. İzledikleri politikalar sonuç vermeyince ve Fransızlar Ankara Antlaşması'nı imzalayınca İtalyanlar İngilizlerle yakınlaşmak istediler. Bundan da fayda sağlayamayacaklarını anlayınca İtalyanlar bu kez Fransızların Milliyetçilerle asgarî müştereklerde buluşulmasına dair tezlerini destekliediler. Sonunda ise İtalyanlar Lozan'a Türkiye'ye karşı İngiltere ve Fransa ile kol kola gittiler. Aslında Fransızlar da farklı değildi. [..][2700]

2695 Georgiy A. Astahov, *Saltanattan Demokratik Türkiye'ye*, 2022, s. 111-113. İktibasdaki vurgular tarafımıza aiddir.

2696 Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, K.130, D.1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 331, dipnot 75.

2697 *Affari Politici* (AP), 7823-654/539, Lozan'daki Montagna'dan Roma'ya Hariciye Nezâretine 18 Temmuz 1923 tarihli telgrafname; Aktaran: Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 199. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

2698 *ASDMAE-AP*, 1919-1930, Bu. 1699-7813; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 415.

2699 FO/9089/E 7722, Rumbold'dan Curzon'a yazı, 24.7.1923; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1991, c. 2, s. 342.

2700 Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket*, 2021, s. 464.

İsmet Paşa Lozan'dan İtalya delgesi Montagna'ya 24 Temmuz 1923'te verdiği mektupta kabotaj hakkına sahip İtalyan deniz şirketlerini bildirmiştir. Buna göre; Societa Lloyd Triestino, Trieste, Societa Italiana dei Servizi Marittimi, Roma ve Societa Italiana di Navigazione G.Rossi, Roma isimli İtalyan şirketlerinin kabotaj hakkına sahip oldukları belirtilmiştir.[2701]

Lozan Sulh Muahedenamesi imzalandı. Akabinde Lozan'daki murahhas Camillo Garroni, Başvekil ve Hariciye Nâzırı Benito Mussolini'ye zata mahsus mektub gönderdi. *Anlaşmanın kendilerini Doğu'da Müttefiklerinden daha avantajlı hale getirdiğini* yazıyor.[2702]

> 24 Temmuz'da barış antlaşması imzalanır imzalanmaz, Garroni raporunu uzun bir elyazısı mektupla Mussolini'ye görderdi. İtalyan delege, kapalı kapılar ardında, Türklerin 4 Şubat'ta imza atmamakla çok iyi ettiklerini kabul ediyor, antlaşmanın daha önce ve daha iyi koşullarda yapılamamış olmasının suçunu Curzon'a atıyordu. Ardından şöyle yazıyordu: "Ne pahasına olursa olsun imzalanmasını istediğimiz Lozan Antlaşması, bize ilk kazancımızı, yani Doğu'da Müttefiklerimizle olan bağımızdan kurtulmamızı sağlıyor."
>
> Garroni çelişkili, ancak tümüyle yanlış olmayan kuramını, Fransa ve İngiltere'nin İtalya'dan çok daha yenik çıktıklarını belirterek güçlendiriyordu. (Ne var ki bu, onların başlangıçtaki konumları çok farklı olduğu için böyleydi.) Ayrıca İtalya'nın göreceli olarak daha iyi koşullarla çıktığını ekliyordu, çünkü İtalya İslam dünyasının sempatisini ve Türkiye ile dostluğunu sağlamlaştırma olanağını korumuştu (ama sonraki yıllarda, her ikisini de yıkmak Mussolini'nin başansı olacaktı). Sonuç olarak -neden bunu söylemeyelim ki?- "Lozan Barışı ile biz savaş öncesindeki konumumuzu bütün olarak koruduk".
>
> İşin doğrusu tümüyle böyle değildi. Ancak buna inanmak, üstelik bir de manevi zafer kazanmış olduğumuza inanmak rahatlatıcıydı. Yazık ki zafer sarhoşluğu içindeki Kemalistler, dostla düşmanı pek ayırmadı... Peki, ülkelerini yeniden kurup yaşatabilecekler miydi? Garroni bundan kuşku duymaktaydı.[2703]

29 Temmuz 1923. Mustafa Kemal'in *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi, *Corriere della Sera*nın makalesini iktibas ediyor: *Türkiye gâye-i asliyesi olan hakk-ı hâkimiyet sahibi hükümet muamelesine muvaffak olmuştur. İmtiyazat-ı iktisadiye bir mahiyet-i hususiye haiz olacak ve ecnebi hükümetleri tarafından kanuni bir surette tanınmış bir imtiyaz olarak himaye edilmeyecektir. Ankara'nın gurur-u millisi tatmin edilmiştir. Bundan sonra Türkiye ile Avrupa arasındai ilişkilerin ne surette gelişeceğini ahval gösterecektir. Bundan başka muahede-yi sulhiye bütün mâlî ve iktisadî meseleleri halletmiyor. Bu meselelerden bir kısmı hususî ve münferid itilaflar ile halledilmek üzere bırakılmıştır. Şurası ehemmiyetle şâyan-ı kayıddır ki, Türkiye malî meselelerin müzakeresi esnasında Karaağaç, Köprübaşı'nda ve demiryolu iltisâk noktasında arazisini tevsî'ye muvaffak olmuştur. Lozan muahedenâmesi her ne kadar nâ-tamam ise de Avrupa'nın ıslâhı için herhalde bir adım teşkil ediyor. Şark meselesi yeni bir safhaya girmiştir*.[2704]

2 Ağustos 1923. Sabık İtalya Başvekili Francesco Saverio Nitti, Başkumandan ve TBMM Reisi Mustafa Kemal'e zata mahsus mektub gönderdi:

> Gazi Müşir Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,
>
> Türkiye'ye Avrupa'daki mevkiini yeniden temin eden ve en vahim haksızlıkları ref ve izale eyleyen Lozan sulh muahedenamesinin imzası münaseberiyle ve bu vakai azimei tarihiyenin başlıca âmili bulunan Zatı Asilânelerine en har ve samimî tebrikâtımı arz ve takdim eylemek arzu ediyorum. [..][2705]

2701 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 415.
2702 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 415.
2703 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 199.
2704 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 416.
2705 Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar I (1920-1923)*, 1981, s. 508-509.

23 Ağustos 1923. Giulio Cesare Montagna'nın beyanatı, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde neşredildi: *Türkiye ile akd edilen sulhten memnunuz. Başvekil Mussolini de Lozan Muahedesi'nden memnundur. Gerek Türkler, gerek Yunanlılar İtalya heyet-i murahhasasının Lozan'da îfa ettiği hidmeti takdir edeceklerdir. Türkler konferansın ikinci safhasında iddialarında ısrar etmemişler, Müttefikler de Lozan'da tesanüdlerini muhafaza etmişlerdir*.[2706]

TBMM, Lozan Sulh Muahedenamesini tasdik etti. Böylece Rodos ve On İki Adalar, İtalya'ya terk edildi. *Türkiye Cumhuriyeti, gelecekteki savunma politikasını oluştururken adalardan gelebilecek bir İtalyan saldırısını hep dikkate almış ve adalarda meydana gelen askeri hareketleri endişe ve dikkatle takip etmiş* olacaktır.[2707]

30 Ağustos 1923. TBMM Hükümeti Roma Elçisi Suad (Davaz), Roma'ya muvasalat etti ve matbuata beyanat verdi: *İtalya'nın Türk milletine karşı gösterdiği muhabbet ve muhâlesete teşekkür ederim. Türk milleti, Mussolini'yi kuvvetli, cesur ve memleketi kurtaran temiz bir vatanperverlikde mütehassis tanımaktadır. Hareket-i Milliye mücahidlerinin azim ve iradesiyle kurtulan Türk milleti de böyle bir zâtı ancak takdir eder. İnkişafımız için bu mütekabil mücadelemizin müşâbeheti zaten hiç bir şeyin tefrik etmediği iki memleket arasında başka bir vâsıta-yı takviyedir. Yegâne arzum bu mesud hissiyatın iki memleket için müfid ve devamlı bir iştirak-i mesaiyi temin edecek tarzda inkişaf etmesidir. Türk ve İtalyan milletleri yekdiğerini daha iyi anlamak mecburiyetindedir. Bunun için de matbuatın muavenetine çok ihtiyacımız vardır. Ben milletinizi daha iyi anlamak için mümkün olduğu kadar kendisine takarrüb etmeye çalışacağım*.[2708]

Ağustos-Eylül 1923. *Yunanistan ile Arnavutluk arasındaki sınırın tespiti için kurulan komisyonun İtalyan görevlileri General Enrico Tellini, Tabip Binbaşı Luigi Corti ve Teğmen Mario Bonacini, 27 Ağustos 1923 sabahı Yunanistan sınırları içinde ve Arnavutluk sınırındaki Yanya'da öldürüldüler. Cinayete, İtalya hükümeti ve kamuoyu çok sert bir tepki gösterdi. Yunanistan'a ağır bir ültimatom veren İtalya hükümeti, cinayet hakkında tatmin edici bir açıklama istedi ve suçluların yakalanıp cezalandırılmasını, ölen İtalyan görevliler için resmi bir tören düzenlenmesini ve kendilerine 50 milyon Liret tazminat ödenmesini talep etti. Yunan hükümetinin İtalyan taleplerini karşılamada ağırdan alması üzerine İtalya, askeri harekete girişerek 31 Ağustos günü Korfu adasını işgale başladı. Yunanistan'ın, İtalya'dan özür dilemesi ve 50 Milyon Liret'lik tazminatı ödemeyi kabul etmesi üzerine İtalyanlar, Korfu adasını 27 Eylül 1923'te boşalttılar*.[2709]

1924

25 Ocak 1924. Guilio Cesare Montagna, Türkiye'ye elçi tayin edildi.[2710]

27 Ocak 1924. Mussolini yönetimi, *Yugoslavya üzerinde baskı kurarak, bu devletle yaptığı 27 Ocak 1924'te bir anlaşma ile Fiume'nin İtalya'ya katılmasını sağladı*.[2711]

2706 Hâkimiyet-i Milliye, 23 Ağustos 1923, s. 2; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 416.

2707 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 419. "Lozan Barış Antlaşması'nı resmen tasdik eden ilk İtilâf devleti" de İtalya olacaktır (Çelebi, 2002, s. 420).

2708 Tanin, 31 Ağustos 1923, s. 1; Hâkimiyet-i Milliye, 2 Eylül 1923, s. 1; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 419-420.

2709 Mevlüt Çelebi. (2018). Bir İtalyan Milletvekilinin Yeni Türkiye Hakkındaki Fikirleri (1925). *Belgi,* (15), s. 612.

2710 Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi, K.131, D.6; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 419-420

2711 Mevlüt Çelebi, *Bir İtalyan Milletvekilinin Yeni Türkiye Hakkındaki Fikirleri (1925)*, 2018, s. 612.

21 Şubat 1924. İtalya Bakanlar Kurulu içtima ediyor. Başvekil *Mussolini İtalyanın arzularına değinmiştir. Yugoslavya ile arasındaki Fiurne ile ilgili tartışma kapandıktan sonra Mussolini'ye göre "Artık İtalyanın tek gideceği yer Doğu'dur"*.[2712]

27-28 Şubat 1924. *27 ve 28 Şubat günlerinde İtalya'nın İstanbul Konsolosu'na ağır önlemler alınacağına dair iki telgraf ulaştı. Halifelik ve dolayısıyla Şeriat Mahkemeleri, Şeriyye ve Evkaf Vekaleti ve Kur'ân Kursları için kaldırılma kararı alınmıştı.*[2713]

Şubat-Mart 1924. *İdareyi Mussolini ele aldığında müzik değişti. 1923 yılı, Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkiler açısından oldukça rahat bir yıl olmuştu. İtalyan işgal birlikleri, hükümet henüz Cumhuriyet'i ilan etmediği için, Ağustos sonuna kadar İstanbul'da kaldılar. İtalya'nın Korfu'yu bombalama düşüncesizliği, faşist dış siyaseti uzun süre meşgul etti. Ancak, 1924 Şubat ve Mart aylarından itibaren yani Halife'nin Türkiye'den kovulmasıyla eş zamanlı olarak, İstiklâl Savaşı esnasında kurulan iyi ve verimli ilişkiler hızla bozulmaya başladı. Duce, Bakanlar Kurulu'nda yaptığı konuşmada, Ortadoğu'ya doğru genişleme niyetini dile getirdiğinde, Ankara bunu tehdit olarak algıladı ve tepkisi gecikmedi. İtalya'nın İstanbul'daki Büyükelçisi Giulio Cesare Montagna, karşılaştığı kişileri sakinleştirmeye çalışsa bile Türk basınının ifadesi gitgide daha da sertleşmeye başlamıştı. Öyle ki, tam anlamıyla bir İtalofobiden söz edilebilirdi*.[2714]

3 Mart 1924. TBMM Hükümeti, hılâfeti ilga etti. İtalyan belgesine göre hılâfetin ilgasını İstanbul'da tek başına protesto eden kişi, akıl hastanesine kapatılmıştır:

> İstanbul'da sabık Halife'nin gidişi pek de fazla ses getirmedi. Milliyetçi basına göre en bariz protestoyu, Halife'ye sadakatini göstermek için elindeki uzun asanın tepesine bağladığı bayrak ile Galata'dan Dolmabahçe'ye koşan bir şahıs yapmıştır. Ama gariban, Abdülmecid yerine akıl hastanesi görevlileriyle karşılaşmış ve yaka paça götürülmüştür.[2715]

> Galata Köprüsü ile Dolmabahçe arasında, elinde bayrak, Halife'ye Cuma selamlığına giderken eşlik eden süvariler misali koşan, her bir şeyi çalınan delinin sözleri kehanet gibi olmuş. Adamcağızın akıl hastanesine götürülmeden önce, "Hiç olmazsa kendisine para verin!" diye bağırdığı söylenmektedir.[2716]

4(?) Mart 1924. *Edirne'deki İtalyan Konsolosu Faralli, Halife'yi taşıyan treni durdurmuştur. Meydana gelen olaylarla ilgili olarak insanların anlattıkları son derece önemlidir*:

> Her bir tarafa gizli ajanlarını salan, hatta her bir kahveye yerleştirilen polis nedeniyle ortalıkta protesto eden kimse yok. Ama aslında, Beyler de dâhil olmak üzere taşrada yaşayan halk ve şehirde yaşayanların çoğu son gelişmelere karşıdır ve yüksek vergiler nedeniyle zaten zarar gören Ankara hükümetinin popülerliği oldukça azalmıştır. İmansızların idaresi suçlandığı gibi, büyük bir dinî gücün ortadan kalkmasında büyük çıkarı olan Hristiyan güçleri de suçlayanlar bulunuyor.[2717]

13 Mart 1924. *Vahdeddin, Vittorio III. Emmanuele'e, kendisinin halifelikten ve tahttan asla feragat etmediğini ve şahsını Türkiye'nin padişahı ve tüm müminlerin halifesi olarak gördüğünü açıklayan bir mektup yazdı. Ankara hükümetinin icraatları da, hanedan efradının kovulması da gayrikanuniydi. Kendisinden ailesi için yardım talep ediyordu. Kraliyet Bakanı Mattioli Pasqualini mesajı Dışişleri'ne*

2712 Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 119.

2713 ASMAE, Türkiye İtalyan Büyükelçiliği, 1829-1937, b. 231/1, fas. *Califfato*; Aktaran: Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 104.

2714 Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 118-119.

2715 *Oriente Moderno*, c. IV (1924), n. 3, s. 175; Aktaran: Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 106.

2716 Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 119.

2717 ASMAE, Türkiye İtalyan Büyükelçiliği, 1829-1937, b. 231/l, fas. *Califfato*; Aktaran: Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 106-107. "Trabzon'dan gelen haberler de benzer yöndeydi. Ortam sakin gibi gözükse de aslında içten içe kaynıyordu."

aktardı. Dışişleri, Türk hükümetinin konuyla ilgili aşırı hassasiyetini zedelememek için sabık Sultan'a resmi bir cevap verilmemesi ama Sanremo Vali Yardıması aracılığıyla, mektubunun alındığının bildirilmesi talimatını verdi.[2718]

27 Mart 1924. Siyasî rakib durumundaki Vahideddin'i ve Abdülmecid'i idam etmek yerine sürgüne gönderen TBMM Hükümeti, öte yandan Müttefiklere siyasî-diplomatik koz hediye etmiş gibidir

> Türk hükümetin başı İsmet İnönü, İtalya'yı Halife'yi davet etmekle suçladı. Mussolini bu suçlamayı şahsen yalanlayarak, bizzat Halife'nin, Lozan konsolosu aracılığıyla geçici ikamet talebinde bulunduğunu ifade etti. Kaldı ki bu talebe herhangi bir cevap da verilmemişti.[2719]

6 Nisan 1924. *6 Nisan 1924 tarihinde İtalya'da, faşizmin büyük bir çoğunluk sağlayarak idareye hâkim olmasıyla sonuçlanan seçimler yapıldı*.[2720]

26 Nisan 1924. İtalyan gizli polisi *Ovra* ajanlarından, Konsolos Guisi, İtalyan Kral'a ve Başvekil Mussolini'ye telgraf gönderdi. İngilizler sakıt Halife Abdülmecid'e menfî olduğu vechile Kemalist yönetimin İngilizlere yanaştığına dair siyasî mahfillerde şayia çıkmıştır:

> Burada Territet'de, Prens Faruk ve katibi Keramet Bey eşliğinde sabık Halife ile bir görüşmem oldu. Ekselanslarının içinde bulunduğu mali kriz ile ilgili olarak Fransız gazetelerinde yayımlanan haberlerin tam olarak doğru olmadığını söylemeliyim. Kendisi hâlâ bazı imkânlara sahiptir ve benzeri söylentiler sadece Müslüman dünyasında ilgi toplamaya yöneliktir. Halife, Fransa'dan herhangi bir mali yardım talep etmeyi asla düşünmediğini bizzat ifade etmiştir...[2721]

> Günler önce kâle alınması gereken bir kaynaktan, Türkiye'deki Cumhuriyetçilere karşı olan kişilerin eylemlerine dair haber aldım. Son derece gizli olduğu belirtilen bu habere göre, oldukça yakın sayılabilecek bir gelecekte silahlı bir direniş tertip edilecek. Nitekim sabık Halife ve Prens Faruk da, son derece gizli bilgi olarak, Lazistan ve Kürdistan'daki bölücü hareketlerden ve şu anki rejime karşı artma emaresi gösteren memnuniyetsizlikten ancak dün haberdar olduklarını bildirdiler. Bu gidişat çerçevesinde hanedan için mutlu bir son ihtimali olabileceğini de eklediler. Daha sonra yalnız kaldığımızda Prens Faruk, bu açıklamaları teyit etti ve uzak ya da yakın bir gelecekte bir karşı devrim hareketinin mutlaka patlak vereceğini ve bunun Türkiye'nin çıkarına olduğunu ifade etti. **Territet'de Ankara'nın her geçen gün daha fazla, özellikle İsviçre'ye geldiğinden beri sabık Halife'ye karşı olduğunu gizlemeyen İngiltere'ye yaslandığı konuşuluyor**... Sabık Halife son olarak, Territet'den yakın zamanda ayrılmak gibi bir emelinin olduğuyla ilgili çıkan söylentileri kesin bir şekilde yalanladı. Prens Faruk ise, eşi ve iki hizmetçisiyle birlikte bu gece Sanremo'ya gitmek için yola çıkacak ve iki hafta içinde geri dönecek. Prenses ise daha uzun süre Sanremo'da kalacak.[2722]

6 Mayıs 1924. İstanbul'daki İngiliz Elçi Lindsay, Londra'ya MacDonald'a yıllık mahrem rapor gönderdi. *İtalya, "menfaatini temin etmek için İngiltere ve Fransa'nın ardına sığındı*."[2723]

[2718] ASMAE, Türkiye İtalyan Büyükelçiliği, 1829- 1937, b. 231/l, fas. *Califfato*, 26 Mart ve 26 Nisan 1924; Aktaran: Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 108.

[2719] DDI, VII seri, c. 3, belg. 106 (27 Mart 1924); Aktaran: Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 119.

[2720] Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 114.

[2721] Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 119.

[2722] ASMAE, Türkiye İtalyan Büyükelçiliği, 1829-1937, b. 231/1, fas. *Califfato*, 26 Nisan 1924. Guisi, zamanında Carlo Sforza'nın en yakın çalışma arkadaşlarından biri olup daha sonra Ovra ajanları listesine girmiştir. Bkz. Mimmo Franzinelli, *I tentacoli dell'Ovra. Agenti, collaboratori e vittime della polizia politica fascista*, Bollati Boringhieri, Torino 1999, s. 664; Aktaran: Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 120. İktibasdaki **vurgu** tarafımıza aiddir.

[2723] Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 388.

8 Mayıs 1924. Türkiye'deki İtalyan Büyükelçi Montagna, Roma'ya rapor gönderdi: *Bazı İtalyan kaynakları da ilerleyen zamanda Türkiye'de, azami gizlilik içinde bazı ayaklanmalar çıkacağını söylemektedir*.[2724]

24 Mayıs 1924. Amerikan dergisi *Time Magazine*, *İtalya tarafından davet edilen* sakıt Halife *Abdülmecid'in daveti reddetmesine ilişkin haber* neşretti.[2725]

Mayıs-Haziran 1924. *1924 yılı Mayıs ayında İtalyanların Rodos'daki askeri birliklerini 2-3 alaylık kuvvetle takviye etmesi iki ülke* [İtalya ile Türkiye] *arasında diplomatik bir sorunun yaşanmasına yol açmıştır. Ankara Hükümeti, kaygıyla izlediği bu asker yığılması hakkında İtalyanlardan bilgi istemiş, İtalya da bu hareketin Türkiye'ye karşı bir tavır olmadığı konusunda güvence vermiştir*.[2726]

Haziran 1924. *İtalya ve Türkiye arasındaki ilişkiler gitgide kötüleşmekteydi. Türkiye'de, İtalyanların kralın yeğeni Ajmone di Savoia komutanlığında Rodos'a indiği ve hücuma hazır bekledikleriyle ilgili söylentiler yayılıyordu. İngilizler susarken, Yunanlılar ve Fransızlar ateşi söndürmeye çalışıyorlardı. Büyükelçi Montagna, barışsever bir ülke olan İtalya'nın öyle de kalma niyetinde olduğunu, demografik zenginliği nedeniyle bir çıkış bulacağını söyleyerek ortalığı yatıştırma derdindeydi*.

Mussolini'nin Savaş Bakanı Antonio di Giorgio ile, Türkiye'ye silahlı bir müdahale yapılmasını konu alan gizli çalışma için temas halinde olması ayrı bir konu tabii ki![2727]

Mussolini, 1924 Haziranında Savaş Bakanı Antonino Di Giorgio'yu, Türkiye'nin askerî bakımdan işgalini içeren bir planı hazırlamakla görevlendirmişti. Bu plan, Aralık ayında hazır olmasına rağmen, ülke içinden ve bilhassa uluslararası câmiadan gelecek tepkilerden çekinen Mussolini, bundan vaz geçmek zorunda kaldı.[2728]

4 Haziran 1924. Faşist milletvekili Orazio Pedrazzi, İtalya Millî Meclisinin Dışişleri Bakanlığı bütçesi müzakeresinde söz alıyor: *Sömürge bilançomuzu tartışmaya gelecek olursak, politikamıza en büyük yıkımı vuran, Türklerin manevi gücü olan halifelikti. Şimdilik Ankara'nın durumunu dikkatle izlemeli ve bu siyasetin değişmesini beklemeliyiz. Yabancı düşmanlığı Türk hükümetinin halkına karşı her şeyin üstünde tuttuğu söylemdir. Bununla birlikte, Türk halkı kendisini, devam ettiremeyecekleri kavşak noktasında buluyor: Ya yabancılar için kapıları yeniden açabilir veya kendilerini daha uzun süre aşağılık koşullar altında bulabilirler. Türkler uzlaşmaz insanlardır; ancak aynı zamanda zekidirler ve bunu anlıyorlardır*.[2729]

10 Ekim 1924. Venizelosçu *Eleftheros Typos* gazetesi, "Anadolu Trajedisinden" başlıklı haber neşretti: *Antalya'da Türk askerlerinden oluşan bir heyet, İtalyan ve Türk tüccarlar adına askerî malzeme alımı yapmıştı. İtalyan gemileri her on beş günde bir Antalya Limanı'na gelerek çeşitli savaş malzemelerini rıhtıma boşaltmaktaydı. 1921 yılı Ekim ayı sonunda 80 koli kışlık askeri elbise ve 2452 varil benzin İtalyanlar aracılığıyla Antalya'ya ulaşmış, Aralık ayı başında da 80 deveyle birlikte yeni kışlık giysiler*

2724 ASMAE, Gab. Min. 1923-1943, b. 126, Türkiye'deki Büyükelçi Montagna'nın raporu, 8 Mayıs 1924; Aktaran: Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 120.

2725 Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 114, dipnot 50.

2726 Tanin, 1-2-3-4-5 Haziran 1924; Aktaran: Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, 2002, s. 419.

2727 DDI, VII seri, c. 3, blg. 253, 295, 298; DDI, VII seri, c. 3, blg. 604; Aktaran: Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 126-127.

2728 Mevlüt Çelebi, *Bir İtalyan Milletvekilinin Yeni Türkiye Hakkındaki Fikirleri (1925)*, 2018, s. 612.

2729 Mevlüt Çelebi, *Bir İtalyan Milletvekilinin Yeni Türkiye Hakkındaki Fikirleri (1925)*, 2018, s. 613. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir. İtalya'nın Harekat-ı Milliye döneminde gizlice desteklediği Mustafa Kemal, 3 Mart 1924'de hilafeti kaldırarak İtalya'ya borcunu ödemiş olabilir mi? Hilafetin ilgası, İtalya Dışişleri ve Sömürge bakanlıkları bütçelerinin yükünü hiç şüphesiz epeyce hafifletmiştir.

gelmişti. İtalyanlar Söke ve Yeni Efes bölgesindeki kuvvetlerine oranla Kuşadası'ndan çok fazla malzeme ithal etti. Bu materyaller muhtemelen Türklerin millî teşkilatlarına yönelik idi.[2730]

6 Aralık 1924. *1924 yılı Aralık ayında, İngiliz Dışişleri Bakanı Chamberlain'in Roma'yı ziyareti sırasında Mussolini, General Di Giorgio'dan altı ay önceki talebinin cevabını aldı. Fazla memnuniyet verici bir cevap sayılmazdı. Türkiye'ye karşı, düşman topraklarının istilasını gerektiren "sonu tahmin edilemeyen" bir savaş, bakanlığa göre aşırı masraflı ve "nihai bir zaferin son derece şüpheli gözüktüğü bir olasılıktı". "Sınırlara asker yığmak, sahil şehirlerinin bombalanması, kıyıda bazı noktaların ve bazı adaların işgali" gibi nokta atışı gibi konular ise başka bir meseleydi ve "Türk hükümetinden, diplomatik yolla kazanılamamış tatmini elde etmek için" gündeme alınabilirdi.*

"Yine de Türkiye'nin tepkisinin bizim için engel teşkil edecek düzeyde olup olmayacağının ve harekâtımızı kesinlikle engellemeye çalışacak olan İngiltere ve Fransa'yla doğacak diplomatik sıkıntıların önceden iyice düşünülmesi gerek," diyordu Di Giorgio.[2731]

1925

"İtalya'ya karşı polemikler her ne kadar 1924 yılında şahit olunan yoğunlukta olmasa da, "*İtalyan tehlikesi*" hala vardı ve "*tabiri caizse, güncel Türk siyasetinin eksenini*" teşkil ediyordu."[2732]

Faşist milletvekili Orazio Pedrazzi: *Yüzyıllardır süren halifelikten vazgeçerek laik bir demokratik cumhuriyet kuran yeni Türkiye, geçmişte de görüldüğü gibi yabancı düşmanlığı ile bir kirpi gibi içine kapanıyor*.[2733] Pedrazzi bile Kemalist tipi taklitçi ve *ateist* batıcılaşmayı tenkid etmekten kendisini alamıyor:

> Laik Türkiye
>
> Yeni Türkiye'nin terk ettiği manevi kuvvet Hilâfet, maddî kuvvet ise Avrupa ile iş birliğidir. Halifelik, Türkiye'yi İslam dünyasının merkezi yapıyordu. Türklerin hükümdarını, dinlerinin de en yüksek başı olarak gören milyonlarca Müslüman, İstanbul'un etrafında toplanıyordu. Geçen yüzyıllarda, Müslümanların sahip olduğu toprakları geri almaya çalışan hainlere karşı ilan edilen Cihat, İstanbul'dan idare ediliyordu. Türkiye'ye karşı yapılan bir saldırı, Halifeliğe de karşı yapılmış sayılır ve dört kıtada geniş tepkilere yol açardı. Denilebilir ki, imparatorluğun ortadan kaldırılması, Sultanların, uzak sömürge ve memleketlere dağılmış bütün bir âlemi peşinden sürüklediği gibi dini bir sulta yüzünden uzun süre ertelenmiştir. Avrupa devletleri, kimi zaman, Osmanlı hudutlarından binlerce kilometre uzaklara kadar yayılacak karışıklıklara yol açmamak için Osmanlı topraklarına el atmaktan çekinmişti. Biz, Türkiye tarafından donatılan bu kuvvetli dayanışmayla, bayrağımız aleyhinde Cihat bayrağı kaldırdıkları zaman ilk olarak Libya'da tanıştık.
>
> Şimdi artık bunlardan eser kalmamıştır. Yeni yöneticiler, çağdaş bir devlet kurmak istediler ve laikliğin, çağdaşlığın vaz geçilmez niteliklerinden biri olduğuna inandılar. Karınlarını saltanattan doyuranlar Cumhuriyet istediler ve halifelik makamını kaldırdılar. Batı tipi bir Cumhuriyete sahip olmak için, memleketlerinin gayet kuvvetli olan din duygusunu öldürdüler ve laik siyasete başladılar. Bu hal büyük tepkiler doğurdu. Bugün Arap emirliklerinde ve diğer yerlerde Halifeliği elde etmek için mücadele ve tartışmalar yapılıyor ve artık Türk milletini eskisi gibi en yüksek mertebede bir millet gibi değil, herhangi bir Müslüman millet olarak görüyorlar. Eğer yarın Türk milleti ile bir diğer milletler arasında rekabet yaşanacak olsa, Türk, dindaşları arasında yalnız

---

2730 Esra Özsüer, *Megali İdea*, 2025, s. 660-661.

2731 Di Giorgio'nun cevabında tarih yoktur ama Mussolini'nin eline 6 Aralık 1924 günü, İngiliz bakanın resmi ziyaretinin gerçekleştiği gün geçer. DDI, VII seri, c. 3, blg 604; Aktaran: Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 134.

2732 DDI, VII seri, c. 4, dblg. 90; Aktaran: Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 147.

2733 Mevlüt Çelebi, *Bir İtalyan Milletvekilinin Yeni Türkiye Hakkındaki Fikirleri (1925)*, 2018, s. 619.

kalacaktır. Yanlış üstüne yanlış yapan yeni idareciler, eğitim alanında, Paris Masonluğunun yaptığını taklitle, Kilise ile Devleti ayırarak, eylemlerini daha da şiddetlendirdiler. Tam bir rüya! Türk okulu, dinî okuldu; şimdi de öyledirler. Birkaç kültür kurumları farklı bir eğitim metodu uygulasa da, esas itibarıyla memleketin her tarafına dağılmış büyüklü küçüklü bütün okullar ve diğer eğitim kurumları, her şeyden önce ve bilhassa Kur'an öğreten hocaların idaresindedir. İşte her türlü dini farklılığına rağmen okullardan kaldırması gereken şey, işte bir inanç ki, yerine Batılılaşmış küçük bir zümre hariç hiçbir Türk'ün takdir etmediği teknik ideal koymak lazımdır. İşte idarecilerle halk arasındaki uçurumu daha da derinleştiren etken.

Bu idarecilerin beyinlerinde garip bir boşluk var. Türkiye'yi, Batı'nın felaketine daha fazla yaklaştırarak ülkelerinin parçalanmasına sebep olan Bizans zihniyetini ölümcül bir darbeyle söküp atmak istemişler ve inatçı bir yabancı düşmanlığıyla bir kale içinde kapanmışlardır. Batı'nın inkarcılık gibi daha korkunç ve öldürücü hareketlerini gayet gafilane taklit ederek dinin, normal hayatın bütün nazik sahasından çıkıp gitmesine göz yumdular: Ateizm: On, on beş sene Paris veya Berlin'de eğitim görenler, affedilmez bir şekilde, bu maddiyatçı fikri, Avrupa'da sona ermekteyken memleketlerine götürdüler. Yalnız başına devamlı ve yorucu bir mücadeleye davet edilen bir halk, ancak bütün duygularıyla millî dava için hizmete sevk edebildiği zaman başarılı olabilir. Ancak bilakis mücadeleyle karşı karşıya geldiği sırada, halkın kalbindeki en hassas duyguları yok edilir ve direnme heyecanı eksilirse o millet, mücadelesini kaybeder ve hedefine varmada başarılı olamaz. Laik Türkiye, yozlaşmış ve çökmekte olan Türkiye'dir.[2734]

24 Nisan 1925. Sabık Dahiliye Nâzırı Mehmed Ali (Gerede) Vahideddin Hân'la görüşmek üzere San Remo'ya muvasalat etti. İtalyan polisi, San Remo'da ikâmet eden Vahideddin Hân'ı gözetim altında tutuyor, onunla görüşenlerin *her adımını izliyordu*:

24 Nisan 1925 günü İtalya'ya, Kemal'in bir açıdan borçlu sayılabileceği bir şahıs vardı. Eski Osmanlı Dâhiliye Nazırı Mehmed Ali Bey, seçimlerin son derece belirleyici olduğu dönemde kendisini IX. Ordu müfettişi olarak atamıştı. Daha sonra da İstanbul hükümetine sadık kalmış ve Kemalistlerin başa gelmesiyle, Harington'un kendisini de kurtarmasını beklemek için bir Avrupalı'nın evinde saklanmıştı. O zamandan beri Romanya'da yaşamaktaydı. Sabık nazır, başkentte bir otele yerleştikten birkaç gün sonra, Vahdeddin'le buluşmak üzere Sanremo'ya geçti. İtalyan polisi her adımını izliyordu. Sultan'dan ne istiyordu acaba? Seyahatinin amacı neydi?

Türkiye'deki büyükelçiliğe sordular ama görevli Taliani'nin varsayımlarına dayalı son derece tedbirli bir cevap aldılar: Sabık nazır, Türkiye' deki son olaylar, özellikle de Sultan'da "bir rejim değişikliğine dair heyecanlı bir umut" doğuran Kürt isyanı ile ilgili haberleri aktarmak için gelmişti.[2735]

14 Mayıs 1925. Sabık Şeyhü'l-İslâm Mustafa Sabri Efendi, Roma'da, Kardinal Gasparri'yle mülakat ediyor:

Mehmed Ali Bey' den başka, eski Osmanlı rejiminden bir diğer şahsiyet de İtalya' da bulunuyordu. İstanbul'un, isyankar milliyetçilerin öldürülmesine ilişkin *fetva*yı veren* son *şeyhülislam*ı Mustafa Sabri de Roma'daydı.

2734 Mevlüt Çelebi, *Bir İtalyan Milletvekilinin Yeni Türkiye Hakkındaki Fikirleri (1925)*, 2018, s. 623-624. 1943-1946 CHP Maraş mebusu, İsmetinönüperver, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 16 Ekim 1961 tarihli günlük kaydı: "Din meselesi: Din meselesi ihmal edilmeyecekti. Kanalize edilecekti. Biz halkımızı kendi elimizle cahil kuvvete teslim ettik. Dini, bir cenaze gömme meselesi yaptık. Türkiye Müslümandır; bu hakikati unuttuk. Laikliğimizi ilan ettik; fakat laik olamadık. Gizli atelik yaptık ve en sersem, yani her şeyi tesadüfe bırakarak. Bu suretle münevver köksüz kaldı. Her şeyi, yerine yenisini koymadan zedeledik. İşte Halk Partisi'nin macerası!" İnci Enginün & Zeynep Kerman, *Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Baş Başa*, 2020, s. 315. İnönü devri CHP Genel Sekreteri Faik Ahmet Barutçu: "Din sahasında da husumeti; kinaye, kitabe, taassuba, hurafeye, softalığa tevcih etmek ve yeni bir Türk Müslümanlığı vücuda getirmek lazımdır. Onun da zamanı gelmiştir. Rönesans'tan sonra reform... [..] O [Atatürk] sadece yıkmıştır." Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Hatıralar: Milli Mücadeleden Demokrasiye*, 2001, c. 1, s. 429.

2735 Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 137.

* Mandelli burada yanılıyor. Mustafa Kemal ve bazı rüfekasının idam fetvası, Şeyhü'l-İslâm Dürrizade Abdullah Efendi tarafından tanzim edilmişti.

14 Mayıs 1925 günü Vatikan hiyerarşisinin iki numaralı şahsiyeti Kardinal Gasparri'ye sarf ettiği sözler, biraz müsamahalı bir ifade olsa da son derece kararlıydı. Şeyhülislam savaş sonrası toplumların, özellikle de Doğu'dakilerin, monarşilerin ve halifeliğin dağılmasına neden olan farklı sosyal düzenler peşinde koştuklarıyla ilgili şikâyet etti. Yakın Doğu ülkelerinde, sadece Müslümanların değil Hristiyanların da zararına olacak başka sıkıntılar kapıdaydı. Halk kitlelerinin fanatikliği, "bulanık suda avlanmaya niyetli bazı mihra[k]lar" tarafından kolaylıkla kullanılabilirdi. Artık bir halifelik, "Müslüman dünyasının arabulucu gücü" olmadığı için de bu manevralar engellenemezdi. Vekaleti elinde tutan Avrupalı devletler, Müslüman topraklardaki kiliseleri, dinî kurumları ve Katolik okullarını çok kısa bir süre içinde altüst edecek bir tehlikeyle baş edebilmek için fazlasıyla bölünmüş haldeydiler. Kötülüğün karanlığı sinsice doğudan batıya doğru genişliyordu. Bu salgını durmak için, "Türkiye'ye yeniden halifeliği getirmek amacıyla Türk vatanseverler ve Müslüman dünyasının ileri gelen şahsiyetleri tarafından bir komite kurulmuştu." İslam dini, "manevi ve fiziki" başkanını bulduğunda, Asya' dan yayılan bu tehlikeli salgını durduracaktı. Mustafa Sabri'nin başkanlık yapma şerefine nail olduğu bu komite, basın ve yayınlar aracılığıyla propaganda çalışmalarına başlayacaktı. Zira kavga Müslümanlarla Hristiyanlar arasında değil -diyordu Gasparri'ye-, din ve dinsizlik arasındaydı. Dolayısıyla Katolik kilisesinin, halifeliğin yeniden kurulması (anlaşıldığı kadarıyla saltanatın da!) için hedeflenen çalışmalara "gerek manen gerekse maddeten" destek vermesi kendi çıkarınaydı.[2736]

4 Temmuz 1925. *İtalyan Büyükelçisinin istihbarahna göre* [Şeyh Said] *hareket*[i], *İngiltere kadar sabık Sultan Vahdeddin tarafından da büyük ilgiyle izlenmekteydi. "Sabık Sultan'la ilgili olarak da, yurt dışında son derece rahat koşullarda yaşarken böylesine önemli bir ihtilâl girişimini idare edebilmesinin mümkün olmayacağı" konuşuluyordu*.[2737]

25 Kasım 1925. Halk Fırkası istibdad yönetimi 671 sayılı "Şapka İktisası" kanununu yürürlüğe koydu. Akabinde, *Avrupalı şapka imalâtçıları altın bir hasat biçtiler. Gemiler dolusu fötr, panama, kasket -ne varsa- İstanbul'a koşturuldu. (İtalyan) Borsalino kardeşlerin limanda şapka yüklü bir gemisi duruyordu, bunları hemen gümrükten geçirip büyük bir kâr sağladılar. Bu da yetmedi -bir süre İstanbul devamlı bir karnavalda imiş gibi yaşadı: erkeklerin kafalarında kâğıt şapkalar, hatta kadın şapkaları görülüyordu*.[2738]

16 Aralık 1925. Cemiyet-i Akvam Meclisi, Musul'un Irak'taki İngiliz mandater yönetime ilhak edilmesine karar verdi. Bu karar ise *1918'den beri süregelen, Musul üzerindeki İngiliz olup-bittisi*nin kabulü manasına gelmektedir. Zaten *Türkiye, Milletler Cemiyeti'ne üye değildi; İngiltere ise, bu örgütte en çok sözü geçen devletti.*[2739]

23 Aralık 1925. Fransız *La Republique* gazetesinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile İtalya'nın Türkiye'ye karşı gizli bir askerî antlaşma imzaladıkları iddia ediliyor.[2740]

1926

Türkiye ile İngiltere arasındaki Musul meselesini Türkiye'ye karşı "şantaj" vesilesi olarak kullanan İtalya'nın, "Türkiye Musul'u işgal ederse, Anadolu'ya çıkacağı" söylentileri, Türkiye'yi telaşa ve askeri önlemler almaya sevk etti.[2741]

2736 Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 138-139.

2737 ASMAE, Türkiye, Politik Olaylar Serisi, 1919- 1930, b. 1 709, 4 Temmuz 1925; Aktaran: Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 135.

2738 Paneth, *Turkey at the Crossroads*, s. 32; Aktaran: Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, 1999, s. 156, dipnot 34.

2739 Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, 1978, s. 299-301.

2740 Mehmet Perinçek, *Atatürk'ün Sovyetlerle Görüşmeleri*, 2014, s. 170.

2741 Mevlüt Çelebi, *Bir İtalyan Milletvekilinin Yeni Türkiye Hakkındaki Fikirleri (1925)*, 2018, s. 612.

Musul anlaşmazlığı sırasında, İtalya, İngiltere adına Türkiye'yi tehdit etmiştir. Türkiye Musul üzerine yürürse, İtalya'nın Anadolu'ya asker çıkartacağı söylentilerini yaymıştır.[2742]

1 Mart 1926. *Savaş rüzgârlarına rağmen Türkiye ve İtalya, bir hukuki koruma ve karşılıklı yardım antlaşması üzerinde çalışıyorlardı. 1 Mart 1926 tarihinde Ankara, Ceza Hukuku Kanunu'nda değişiklik yaparak İtalya'da uygulanan Ceza Hukuku'nu esas almıştı*.[2743]

30 Mayıs 1926. *Türkiye 30 Mayıs 1928'de İtalya ile Tarafsızlık Antlaşması imzalar. Buna göre, taraflar kendilerine yöneltilmiş siyasal ve ekonomik bir anlaşmaya, ya da tertibe girmeyecekler, biri saldırıya uğrarsa, öteki tarafsız kalacaktır*.[2744]

Mayıs-Haziran(?) 1926. Kahire'deki İtalyan acenta Romeo Campani'nin raporu:

> Mısır'da ikamet eden Kemal karşıtlarının çoğu tek bir şartla, kendilerine ödeme yapıldığı takdirde bildiklerini söylemeye hazır zavallı tipler. Başka yollar denense bile sadece fazla değeri olmayan bilgiler elde edilebilir.
>
> Yerlilerin arasından aracılık yapacak birilerini bulmak mümkün olmakla beraber ne kadar güvenilir olacaklarını kendimize sormalıyız. Kaldı ki bilgi, işin en zor kısmı doğru soruyu sormak olduğundan, bu aracılardan geçeceği için değerini yitirecektir.
>
> İki yıl önce Kahire'de, **Bekir Sami Beyzade** adında son derece kaliteli bir aracı mevcuttu. Ama artık nerede olduğuna dair bir bilgim bulunmuyor zira o günlerde yardımına ihtiyaç duyulmadığı söylenmişti.
>
> Bu ofisi bir an önce bırakmak zorunda olduğumdan somut önerilerde bulunmak istemiyorum. Sadece sabık Osmanlı memuru, Libya doğumlu ve İtalyan vatandaşı **Tevfik Nuri Eşref Ağa**'nın bize yararlı hizmette bulunacak az sayıdaki kişiden biri olduğunu belirtmekle yetineceğim.[2745]

13 Haziran 1926. İstanbul'daki İtalyan Büyükelçilik belgesine göre; Mustafa Kemal'in *bir tür ateroskleroza* [damar sertliğine] *yakalandığı ve bu hastalık nedeniyle aklının bulandığı dedikoduları da dolaşmaya başlamıştır*.[2746]

26 Ekim 1926. İstanbul'daki İtalyan Büyükelçiliği rapor kaleme aldı. Sovyet Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Ankara matbuatında şu beyanatı vermiştir:

> Türkiye, pek çok Avrupa devletinin, temeli kaba kuvvete dayanan gönül alma girişimleriyle ilgili hayale kapılmamaktadır. İtalyan Devleti'nin, İngiltere güdümlü emperyalist niyetlerinin genel barış için bir tehdit teşkil ettiği şüphesizdir. İtalyanlar, İngiltere'nin tavsiyelerine uymayı bir denesinler bakalım! Türkiye bir Habeşistan değildir! Türkiye, İtalya'nın ihtiyacı olan güce kavuştuğu an bunu deneyeceğinin pekâlâ farkındadır. Ama sonunun Yunanistan gibi yenilgi olacağına dair eminiz.[2747]

11 Kasım 1926. SSCB Hariciye Halk Komiseri Çiçerin ile TC Dışişleri Bakanı Sabataycı Tevfik Rüştü (Aras) Odesa'da mülakat ediyorlar. *Bu görüşmelerin ana gündemi Milletler Cemiyeti meselesi olur. Türkiye'ye son dönemlerde Milletler Cemiyeti'ne girmesi için telkinler yapılmaktadır. Ancak Tevfik Rüştü, Çiçerin'e, Türkiye'ye eşit şartlarda daimi üyelik verilmediği takdirde girmeyeceklerini söyler*. [..] *Görüşmelerde ayrıca Türkiye'ye yönelik İtalyan tehdidi ve Balkan meselesi de görüşülür. Çiçerin, Yugoslavya dostluğuna dayanan bir Balkan siyaseti önerir. İki ülke, Balkanlar'da birlikte hareket etmeyi kabul eder.*

2742 Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 4, s. 1433.
2743 Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 204-205.
2744 Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 4, s. 1433.
2745 ASMAE, *Turchia*, Serie Affari Politici 1919-1930, b. 1716; Aktaran: Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 248-249.
2746 Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 324.
2747 ASMAE, Türkiye İtalyan Büyükelçiliği, 1829-1937, b. 317, fas. 3, 26 Ekim 1926; Aktaran: Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 327.

Ayrıca Çiçerin, Tevfik Rüştü'ye Mustafa Kemal'e sunulmak üzere bir mektup verir. Bu mektupta, SSCB'nin, Türkiye'nin Balkanlar'daki çıkarlarını tehlikeye sokacak hiçbir girişimde bulunmayacağı belirtilir.[2748]

1927

19 Şubat 1927. İtalya'nın İstanbul Büyükelçisi Orsini Baroni, Başvekil ve Hariciye Nazırı Benito Mussolini'ye telefonla bildiriyor. Mahut yakın çevresiyle sohbetlerinde Müttefik koalisyonunu yenmiş olmakla övünen Mustafa Kemal, ABD Fevkalade Komiseri Tuğamiral Bristol'un akşam yemeğindeyken geç bir saatte alkolün de etkisiyle demiştir ki: *Talih, talih!!*[2749]

1928

2 Haziran 1928. İstanbul'daki İtalyan Büyükelçi Orsini Baroni, Roma'ya telgraf gönderdi: *Hâlihazırda müsait koşullar oluştuğuna göre, İtalyan işadamlarının, önlerinde açılan geniş imkânlardan yararlanması gerekmektedir. Ama öncelikle Kemalist rejimin sağlamlığı ile ilgili bir fikir edinmeli, iyi hazırlanmış, gereksiz ve tehlikeli sabırsızlıklar göstermeyecek, hayal kurmayan ve pratik fikirler ve somut gerçeklerle hareket eden kararlı uzmanlar yollayarak ülkeyi, beklentilerini ve sınırsız ihtiyaçlarını yerinde ve iyice tanımaları şarttır*.[2750]

5 Haziran 1928. *5 Haziran 1928'de İtalyan Senatosu'nda Mussolini, yeni Türk devletinin tanınmasını ve hesaba katılması gereken bir varlık olduğunu söyledi*.[2751]

Aralık 1928. Dışişleri Bakanı *Grandi, yabancı diplomatların yeni Türkiye'nin gece gündüz inşa edilmesine hayranlık içinde tanık olduklarını söyledi. Aynı zamanda tatlı ve yozlaşmış İstanbul'u özledikleri halde Ankara'ya gitmeye razı olduklarını açıkladı*.[2752]

1929

O yılların İtalyan-Türk dostluğu, önemli bir ekonomik sonuç da doğurmuştur. Zira İtalyan hükümeti Türk hükümetine donanmasını kuvvetlendirmesinde gerekli gemileri İtalyan şansiyelerine sipariş etmesi için çok cömert bir finansmanda bulunmuştur. İyi mi kötü mü bir Keynezizmden bahsediliyor, bunu ekonomistler söylesin: Tartışılmaz olan şu ki, Fransa ve Büyük Britanya alarma geçmişti ve İtalya 1932'den sonra politikasını değiştirmiş olmasaydı, farkına varılır stratejik bir avantaj elde etmiş olacaktı. Yunanistan da 1929'da İtalyan şirketlerine gemi siparişi vermeye başladı.[2753]

1930

2748 Mehmet Perinçek, *Atatürk'ün Sovyetlerle Görüşmeleri*, 2014, s. 174-175.

2749 *I Documenti Diplomatici Italiani*, Settima Serie 1922-1935, Volume V (7 Febbraio-31 Dicembre 1927), 1967, p. 25.

2750 DDI, VII seri, c. 6, dok. 380, Orsini Baroni'nin 2 Haziran 1928 tarihli raporu; Aktaran: Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 330-331. İktibasdaki vurgu tarafımıza aiddir.

2751 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 314-315.

2752 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 315.

2753 Fabio L. Grassi, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, 2014, s. 315.

İngiliz subay ve yazar Harold Courtenay Armstrong, *Turkey and Syria Reborn* nam kitab neşretti. *Armstrong'a göre yeni Türk rejimi Mussolini'nin İtalyası ile benzeşmekteydi ve Mustafa Kemal Paşa dönemin diktatörleri içerisinde en keskin olanı idi. Mustafa Kemal Paşa'nın reformları gerçekleştirmede uyguladığı metodu da eleştiren Armstrong, Mustafa Kemal Paşa'yı mesajı olmayan bir peygambere benzetmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın gerçekleştirdiği inkılâplarla, özellikle kılık kıyafet alanında yapılanlarla, Avrupalılardan çok Avrupalı bir tavır takınıldığını söylüyordu*.[2754]

1932

11 Mayıs 1932. *Son Posta* gazetesi: *Türk sermayedarlarından bazıları İtalyanlarla anlaşarak Türkiyede büyük bir matra ve nikel malzeme fabrikası açmıya teşebbüs etmişlerdir*.[2755]

6 Ağustos 1932. *Cumhuriyet* gazetesinin aktardığına göre Mussolini Faşist İtalyası'nın resmî gazetesinde Mustafa Kemal'e ilk sayfadan "büyük puntulu" övgü: *Gazi hilâfeti yıktı; fesi ve çarşafı kaldırdı, cumhuriyete yeni bir payitaht, millete yeni bir ruh verdi.* [..] *Mazi ile rabıtaları kesti* [..][2756]

Son derece doktriner olan Kadro Dergisi (1932-1935) çevresinde toplanan bir [Kemalist] *elit sınıfı, İtalya ve Sovyetler Birliği gibi tek parti rejimlerinin üçüncü kutbu olarak sınıflandırılan bir doktrin geliştirirler*.[2757]

1935

1930'ların ortaları. SSCB'den *Türkiye'ye teknik ve mali yardım 1930'ların ortalarında azaldı ve Kemalizme yönelik Sovyet eleştirileri yükseldikçe, Kemalist Türkiye'ye ilişkin yeni bir yorum daha ortaya çıktı. Komünist Partili bilim insanları Mustafa Kemal'i, "ülkeyi, benzersiz bir terör ve toplumsal demagoji karışımıyla, Türk tarzı özel bir 'ulusal faşizm' veya 'tarımsal Bonapartizm'le yöneten gerici bir tiran" olarak tasvir etti*.[2758]

18 Aralık 1935. *Alman silâhlanması, İtalya'yı cesaretlendirir. İtalya, Habeşistan'a saldırma hazırlıklarına koyulur.* [Britanya Dışişleri Bakanı] *Eden, Milletler Cemiyeti'ni harekete geçirmekten yanadır. Cemiyet, İtalya'ya karşı, Türkiye'nin içtenlikle katıldığı radikal tedbirler alır. Buna göre, İtalya'ya her türlü yardım kesilecek, dünya ekonomik kaynakları ona kapanacaktır. Habeşistan'a ise her türlü kolaylık gösterilecektir. Ne var ki, uygulama bir komediden ibaret kalır. Örneğin İtalya petrolsüzdür, ama petrol gelmesi yasaklanmaz. İtalya'nın kol miktarda sâhip bulunduğu aluminyum ise yasaklanır. Demir döküntülerinin ithali yasak, pik demiri ve çelik ithali serbesttir! "Radikal" tedbirlerin bir etkisi olmaz. Üstelik Aralık 1935'te İngiltere ve Fransa, Hoare-Laval anlaşmasıyla, Habeşistan'ın İtalya ile Habeşistan arasında paylaştırılmasını kabul ederler. İngiliz Kabinesi, 9 Aralıkta bu anlaşmayı onaylar, 13 Aralıkta anlaşma metnini Milletler Cemiyeti'ne bildirir. Fakat aynı hükûmet, Habeşistan'da zehirli gaz kullanılmasından tiksinti duyan kamuoyunun baskısı altında, 18 Aralıkta Hoare-Laval anlaşmasını reddeder*![2759]

[2754] Mustafa Yılmaz. (1995). Harold C. Armstrong'un "Grey Wolf Mustafa Kemal An Intımate Study Of A Dictator" (Bozkurt-Mustafa Kemal) Kitabı Üzerine. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* XI(33), s. 722.

[2755] Son Posta, 11 Mayıs 1932, *Matra Fabrikası*, s. 2.

[2756] Cumhuriyet, 6 Ağustos 1932, *Gazi Hz. ve dost italyan gazetelerinin neşriyatı*, s. 1, 3.

[2757] Eyüp Öz, *Yasak Bir Hazıfayla Yüzleşmek*, 2015, s. 433.

[2758] Vahram Ter-Matevosyan, *Komünizm Gözünden Kemalizm*, 2023, s. 163.

[2759] Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi*, 1978, c. 4, s. 1464. 18 Aralık'da Samuel Hoare'den münhal Dışişleri Bakanlığı makamına 22 Aralık'da Anthony Eden tayin edilecektir (Wikipedia). Zehirli gaz kullanmak

Birkaç Sonnot

Kemalist tarih yazıcılarından Halil İnalcık; 1908'de başlatıb 1923'de bitirdiği 200 sayfalık "Millî Mücadele Tarihi"nde, İtalyanlardan sadece 10 defa bahsetmiştir. İtalyanların Mustafa Kemal'e kaçak yollardan silah ve mühimmat sattığını, istihbarat sağladığını mevzu etmiyor.[2760]

Mesela Salâhi Ramazan Sonyel dahil Kemalist tarih yazıcılarının *İtalya ve Fransa tarafından kendilerine yapılan yardımı öne çıkarmayı sevmedikleri düşünülebilir*.[2761]

İtalyan derlemeleri tüm savaş dönemini kapsar. Savaş sonrası dönemle ilgili olarak, halen, 23 Mart 1919 ile 31 Ekim 1922 tarihleri arasında bir boşluk vardır.[2762] Diğer bir deyişle, fevkalâde büyük ve manidar bir boşluktur.

noktasında Faşist İtalya ile Kemalist Türkiye benzeşiyorlar. 19 Şubat 1942'de Başvekil Refik Saydam, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'a gönderdiği bir telgrafda şunları yazacaktır: "[..] yakıcı ve boğucu gazların [..] kendi halkımıza kullanılan bu gazların toplu sivil ölümlere yol açtığı görülmektedir. [..] bundan utanç duyduğumu belirtmeliyim." t24.com.tr adresinden temin edilmiştir.

2760 Halil İnalcık. (2022). *Millî Mücadele Tarihi (1908-1923)*. İstanbul: Kronik Kitap.

2761 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 252.

2762 Fabio L. Grassi, *İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923)*, 2001, s. 230. Kastedilen derlemeler: *I Documenti Dıplomatici Italiani*, serie V, VI e VII.